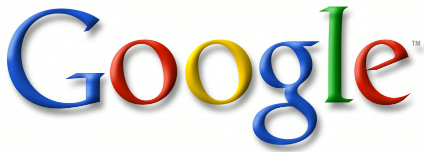
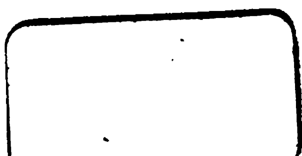

GEA

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

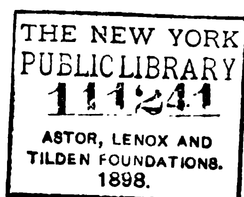
E. HILDEBRAND

SJUTTONDE ÅRGÅNGEN.

1897

STOCKHOLM 1897
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversikter och Granskningar.

Sid.

Bilagor.

Några anmärkningar rörande riksdagen i Norrköping år 1800.

AF

S. CLASON.

Nämnes den riksdag, som hölls i Norrköping år 1800, torde för erinringen närmast framträda tanken på slitningar mellan ständer och regering, hvarvid denna stundom genom maktspråk eller list skulle genomdrifvit sina önskningar på ett sätt, som ej stått i full öfverensstämmelse med det konstitutionellt riktiga. Ett akademiskt opponentskap nödgade mig för någon tid sedan att söka gå litet närmare in i dessa konstitutionella tvister, och då därvid åtskilliga skäl syntes mig kunna anföras för en uppfattning, i viss mån afvikande från den, som här eljest torde hafva mest häfd för sig, har detta gifvit anledning till efterföljande anmärkningar. På att vara uttömmande göra de dock så mycket mindre anspråk, som åtskilligt hindrat mig att alltför mycket fördjupa mig i ämnet; det material, som föreligger i flera otryckta memoarsamlingar, har jag därför i allmänhet ej haft tillfälle att genomgå, utan hufvudsakligen fått stödja mig på delvis redan utgifna, officiella protokoll och handlingar samt på sådana minnesanteckningar och bearbetningar, som föreligga i tryck.

Frånräknar man ett par nästan samtida berättelser[1] samt framställningen i Schinkels *Minnen*, har den af

[1] Den ena »*Anmærkninger, giorte ved og efter Rigsdagen i Sverrig Aar 1800, deels paa Stedet selv, deels udaf offentlige Bekiendtgiørelser*», af dansken, öfverste P. L. Oxholm i veckotidskriften »*Minerva*» 1802; den andra den teckning af riksdagen, som innehålles i den af schweizaren J. G. Kerner på initiativ af prof. E. Z. Munck af Rosenschiöld år

signaturen — d. — n. [Sigfrid Wieselgren] i *Svensk Månadsskrift* 1864 offentliggjorda skildringen af »*Riksdagen i Norrköping år 1800*» länge varit den enda utförligare teckning vi hittills ägt af detta betydelsefulla ständermöte. Liffull och intressant, torde dock denna teckning ej kunna uppfylla den moderna historiska kritikens kraf: den är därtill för mycket stödd på samtida memoirer och anekdoter, hvilkas opartiskhet ofta lämna mycket öfrigt att önska. En ny framställning af riksdagen i Norrköping har därför varit önsklig nog. Förlidet år gafs oss ock en sådan i en akademisk afhandling »*Om realisationsfrågan vid riksdagen i Norrköping år 1800*» af M. Hamnström[1], och om än denna, såsom af titeln framgår, endast afsett att skildra själfva realisationsfrågans behandling under riksdagen, är dock redan därmed mycket vunnet, helst denna fråga som bekant var riksdagens förnämsta, den, för hvilken den sammankallats, och hvarom dess förhandlingar hufvudsakligen rörde sig. I denna fråga har ock nämnde förf. kunnat tränga djupare in än sina föregångare, i det hufvudkällan för hans framställning varit de, så vidt jag vet, nu för första gången begagnade protokollen i det riksdagens »hemliga utskott», af hvilket den stora frågan förbereddes.

Den finansiella nöd, till hvars botande riksdagen kallats samman, var åtminstone till sin uppkomst ett arf från Gustaf III:s dagar. Dess yttersta grund var, att riksgäldskontoret under det ryska kriget och allt framgent måst utgifva sina räntebärande s. k. kreditsedlar — eller på våra dagars språk obligationer — till långt större belopp, än ursprungligen afsetts och än det självt mäktade inlösa, och att, sedan i följd häraf kontoret måst dels på obestämd tid uppskjuta kreditsedlarnes inlösen, dels indraga deras ränta, dessa efter hand sjunkit i värde emot bankomyntet, så att de t. ex. 1799 löpte med cirka 50 % agio. Då samtidigt, som alltid i dylika fall, det bättre myntet,

1803 utgifna »*Reise über den Sund*». Om den sistnämnda bokens rätt intressanta historia kunna upplysningar bl. a. hämtas i Kungl. bibliotekets samling af bref till Rosenschiöld, hvarur en del utdrag äfven finnes offentliggjord i Ny Ill. Tidning 1870 uti uppsatsen »*En politisk pamflett och dess öden*».

[1] Uppsala 1896. 126 sid.

bankomyntet, alltmer började försvinna ur rörelsen, blefvo kreditsedlarne det så godt som enda cirkulationsmedlet; deras ständiga sjunkande förorsakade därför allmän osäkerhet i affärslifvet, onaturligt uppdrifvande af alla varuvärden, förlamande af kredit och handel o. d., och samtidigt led statsverket allt större förluster, enär alla dess upphandlingar måste ske med kreditsedlar efter gällande kurs, och det likaledes mot hög agio måste uppköpa sina växlar på utrikes myntsorter eller förskaffa sig bankomynt till betalning af kapital och ränta på statsskulden.

Att Gustaf IV Adolf allt ifrån sitt regeringstillträde lade sig vinn om den mest berömvärda sparsamhet i statsförvaltningen — hufvudsakligen genom besparingar kunde t. ex. under åren 1797—99 en statsskuld på inemot 3 mill. minskas med öfver 700,000 rdr. — hjälpte härvid ej till fyllest. I synnerhet blef ställningen ohållbar genom de olyckor, som tillstötte under åren 1798—1799: en allmän missväxt öfver hela landet, ett felslående sillfiske, en penningkrasch i Hamburg o. s. v., hvilka genom sin ogynnsamma inverkan på landets inre näringslif och utrikes handel än ytterligare försvagade dess ställning vid penningetransaktioner med utlandet och sålunda bidrogo att öka växelbristen och stegra kursen. Äfven vid detta var regeringen långt ifrån overksam, men det gick henne, såsom redan Gustaf I haft skäl att klaga: »Händer dem hårda år, hunger, pest eller hvad det vara kan, så måste vi bära skulden.» När hon t. ex. för att skaffa bättre tillgång på spannmål inskränkte eller förbjöd brännvinsbränningen, knotade allmogen; när hon så åter mot slutet af 1799 gaf bränningen fri, enär årsväxten af oaflåtlig väta blifvit förskämd och föga kunde användas till annat, uppstodo oroligheter i flere städer. För att råda bot på eländet kräfdes kraftigare medel, än regeringen hade i sin hand, och så måste riksdagen sammankallas.[1]

Riksdagen öppnades den 15 mars. För att med konungen öfverlägga i de ärenden, som afsågo att »återvinna

[1] Om realisationsfrågans förhistoria, jfr bl. a. inledningen hos Hamnström, a. a.; för Gustaf IV Adolfs första regeringsår se i öfrigt Adlerbeths *Historiska Anteckningar*, Örebro 1857, III, sid. 1—65.

ordning och stadga i rikets vacklande penningeverk» och för att granska statsverkets tillstånd, äskades i den kungl. propositionen af samma dag jämlikt §§ 47 och 50 RF. ett hemligt utskott af tillsammans 45 medlemmar. Den 19 framställde emellertid på riddarhuset en major Åke Holst yrkande om att så väl de, »som blifva ledamöter af banko-utskottet, som de, som skola granska riksgäldskontorets förvaltning» och i all synnerhet de sistnämnde, »så vida uppenbarandet af bankens tillstånd skulle anses betänkligt», måtte, »i allt hvad dessa båda allmänna verk rörer, frikallas från all tysthetsed och i stället erhålla behörig instruktion», att för respektive stånd »noga och offentligen uppgifva i hvad tillstånd dessa verk sig nu befinna».[1] Det var detta memorial, som gaf upphof till den första konstitutionella sammanstötningen, den s. k. *publicitetsstriden*.

Holsts memorial begärdes den 19 på bordet, och den 20 anhöll han själf att det måtte »ännu vidare hvila». Saken togs dock samma dag upp äfven af friherre Hans Hjerta [Järta], som i ett särskildt memorial utvecklade sin anslutning till Holsts förslag. Han talade där varmt för nödvändigheten af »att lägga en allmän kännedom om finansernas ställning till grund för de anstalter till deras upphjälpande, som skola vidtagas», häfdade folkets rättighet att veta, huruvida den gäld, det garanterat och hvartill det årligen gaf en dryg bevillning, »förminskas eller icke, samt granska, huruvida bevillningen användes på ett sätt, som befrämjar det ändamål, för hvilket den blifvit gifven», samt framhöll, att riksgäldskontorets kredit endast kunde vinna på större offentlighet, under det att däremot under hemlighållandet »det vanvärde, hvari riksgäldskontorets löpande skuldsedlar allt mer och mer råkat, gifver anledning till den förmodan, att någon betydlig afbetalning å skulden icke skett». Likaså kräfde han offentlighet öfver bankens ställning, för att därigenom ständerna skulle kunna få den fullständiga kännedom om statens tillgångar, hvarpå man ensamt kunde bygga finansreformen.[2] — För så vidt i hans anförande skulle ligga en antydan om, att man

[1] »*Protocoller hållne hos Högloflige Ridderskapet och Adeln vid Riksdagen i Norrköping År 1800*», Stockholm 1800, I, sid. 32.
[2] *Protocoller hos Ridd. och Adeln*, I, sid. 48 ff.

ingen kunskap ägde om huruvida gälden minskats genom afbetalning eller ej, var dock en sådan ej längre berättigad, ty den kungl. propositionen omnämnde en afbetalning af »flere tunnor guld», och i den berättelse öfver rikets tillstånd, som den 18 mars föredragits å rikssalen, och af hvilken ett exemplar öfverlämnats åt hvarje talman, funnos så väl omnämnda de besparingar i staten, konungen efter sitt regeringstillträde vidtagit, som på öret angifven den afbetalning af öfver 700,000 rdr., hvarmed gälden kunnat minskas.[1]

Att Holst-Hjertas förslag skulle leda till en konstitutionell tvist, var tydligt nog: konungen hade begärt ett *hemligt* utskott just för finansfrågans utredning, men å riddarhuset ville man frikalla dem, som skulle syssla med bank och riksgäldskontor, från all tysthetsed och i stället förplikta dem att offentligen draga sakerna inför ständerna. Det var, i något ändrade former, precis samma tvistefråga, hvarom stridts både 1778 och 1789 på ett sätt, som båda gångerna slutat med regeringens seger. Den forne oppositionsmannen Johan von Engeström, som själf 1778 bragt en liknande fråga å bane, men nu hyste förtroende för den nye konungen, skref ock till sin broder om det Holstska memorialet: »Ryttmästaren Jöran Adlersparre, som är rätte hufvudmannen för les enragés, hade fått en major Holst att skrifva det. Afsikten hos Adlersparre var att få upp en konstitutionsfråga om rätta förståndet af 47 § i regeringsformen och således komma i träta med konungen».[2]

Striden utbröt den 24 mars. Holst, som inledt den, slog till reträtt och tog tillbaka sitt yrkande i hvad angick riksgäldskontoret, enär redan 1792 ärenden rörande detta lagts under hemligt utskott, något, hvarom han dittills erkände sig hafva varit okunnig. Förslaget togs dock upp af oppositionen, de s. k. »jakobinerna», och då yrkandets konstitutionella berättigande bestreds af flere regerings-

[1] Se dels nämnda berättelse, som är tryckt under titel »*Puncter om hvilka Kongl. Maj:t. i Nåder velat Riksens Ständer underrätta*», Sthlm 1800, dels »*Tidningar för Riksdagen i Norrköping år 1800*», sid. 60.

[2] Bref af den 2 april 1800. *Historiska anteckningar och bref från åren 1771—1805 af Johan von Engeström*, utgifna af E. V. Montan, sid. 231.

vänlige talare, var man snart inne i en konstitutionell debatt, hvarunder oppositionens hufvudtalare voro Hjerta och Georg Adlersparre, men hvilken som bekant slöts därmed, att landtmarskalken, grefve Magnus Brahe, vägrade proposition på yrkandet om publicitet för riksgäldskontorets förvaltning. Skarpa protester hördes, men Brahe vidblef bestämdt sin propositionsvägran, och något medel att tvinga honom ur denna ställning hade man icke. Den verkade ock därhän, att när frågan, efter behandling af en del andra ärenden, återupptogs, äfven sådana »jakobiner» som A. F. Sköldebrand och den äldre von Schulzenheim anslöto sig till ett yrkande att hos Kungl. Maj:t göra underdånig förfrågan, huruvida *han* ansåge den begärda propositionen strida mot grundlagarne eller icke. Ett sådant uttalande meddelades ock riddarhuset den 1 april genom en kungl. skrifvelse, som innehöll på en gång ett gillande af Brahes förfarande och en förklaring, att konungen ville »icke annorlunda nyttja sin i grundlagarna förvarade höga rätt till urskiljande af hvad hemligt hållas bör, än i förening med hvad det allmännas bästa och en i grannlaga ärender nödig försiktighet fordrar», samt att han ock ville, *när utskottet slutat sitt arbete*, »*uti de viktiga mål dit höra, låta meddela samtliga riksens ständer all den kännedom*», som öfverensstämde med ärendernas natur och han själf pröfvade nyttig.[1] Detta sitt löfte höll konungen »i fullaste mått»[2], ty kort före realisationsplanens afgörande i plena fingo ständerna af hemliga utskottet mottaga en utförlig redogörelse for riksgäldskontorets ställning.[3]

Man har vid bedömande af denna fråga i allmänhet varit benägen att ställa sig på oppositionens sida.[4] Striden gällde tolkningen af § 47 RF 1772, hvilken som bekant gaf ständerna rätt att välja ledamöter »i de utskott, med hvilka Kungl. Maj:t vill öfverlägga om de ärender, som

[1] Om debatten i denna fråga, se *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I: 60—122. Den hade egentligen bort vara afslutad med landtmarskalkens propositionsvägran d. 24 mars, men refs åter upp af oppositionen genom nya diktamina d. 1 april, redan innan Kungl. Maj:ts skrifvelse anländt.

[2] Hamnström, a. a. sid. 27 not [1].

[3] Tryckt i *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I, sid. 443—471.

[4] Så H. Forssell i *Valda skrifter af Hans Järta*, Lefnadsteckningen, sid. XIV ff; V. Vessberg, *Om svenska riksdagen .... 1772—1809*, sid. 81 ff. och nu senast Hamnström, a. a., sid. 27 ff.

honom synas hemliga hållas böra, och äro de personer alldeles uppdragne alla de rättigheter, som riksens ständer själfve innehafva; men i alla mål, som uppenbara kunna vara, blifva de riksens ständers plena meddelte och under deras rådplägningar hänskjutna». Man framhöll, att den här omtalade behandlingen icke kunde äga tillämpning, då det gällde ett ständernas eget verk, sådant som riksgäldskontoret, hvilket man likställde med banken, som enligt § 55 i samma RF »förblifver .... under deras (ständerna) egen garantie och vård, skolandes förvaltas efter de reglementer och stadgar, som redan gjorde äro eller ännu af riksens ständer göras kunna». Då ständerna, framhöll oppositionen, hade rätt att efter behag styra med sina egna verk, borde det väl stå i deras skön att afgöra, huruvida dessas förvaltning borde vara hemlig eller ej. Motsidan åter häfdade — och efter hvad mig synes med rätta — att § 47 dock gaf *konungen* rätt att afgöra, *hvilka* ärenden borde anses hemliga, och att RF. däruti icke kände någon inskränkning för något mål af hvilken beskaffenhet det än vara måtte. Hjerta synes visserligen velat bryta udden af denna anmärkning med att urgera att »endast de mål, som Kungl. Maj:t vill Riksens ständer *proponera*» d. v. s. som *utginge* från honom, men som han tillika ansåge icke tåla offentlig öfverläggning, borde höra under hemliga utskottet, under det att däremot icke skulle »i något fall vara möjligt att genom en frågas väckande i plenum kränka» denna konungens rättighet, då det icke vore »möjligt att känna de hemliga ärenden, hvarom Kungl. Maj:t kan vara sinnad att med utskottet rådslå».[1] Mot denna hans argumentation kan dock anföras, att regeringsformen intet förbud kände mot ett konungens initiativ äfven i bank- och riksgäldsfrågor. För öfrigt synes oppositionen alldeles ha förbisett, att regeringsformen, äfven om den öfverlämnade en fråga åt ständernas afgörande, dock därmed icke kunde anses hafva stadgat något om *formen* för detta afgörande, utan att ständernas rätt borde anses oförkränkt, vare sig deras beslut framgått ur plena eller ur ett därtill befullmäktigadt utskott — och § 47 gaf ju uttryck-

[1] *Protocoll. hos Ridd. o. Adeln*, I, sid. 72.

ligen åt de hemliga utskotten alla ständernas rättigheter.

Regeringspartiet kunde därjämte hafva stödt sig på prejudikat från 1778, då riddarhusmajoriteten måste erkänna, att äfven i *bankfrågor* Kungl. Maj:t kunde hafva hemliga meddelanden att göra, och att i ty fall § 47 borde tillämpas.[1] Att på 1789 och 1792 års riksdagar riksgäldskontorsfrågorna behandlats i hemliga utskott, och att på den förstnämnda kontorets instruktion där blifvit antagen, talade gifvetvis ock till förmån för sekretessens bevarande, ehuru naturligtvis ur konstitutionell synpunkt Hjerta hade rätt, då han härom anmärkte, att »prejudikat icke kunna anses för grundlagar».

Man anmärkte redan samtidigt såsom ett fel af landtmarskalken, att han »tillåtit frågans ventilation, hvilket aldrig bort ske, om den varit inkonstitutionell».[2] Anmärkningen är näppeligen befogad: förslagen rörde lika mycket banken, som riksgäldskontoret, och då för behandling af den förras förvaltning Kungl. Maj:t aldrig äskat något hemligt utskott, kunde diskussion därom ej undertryckas, likasom ej heller rörande bankens publicitet någon propositionsvägran framställdes. För öfrigt torde väl ifrågasättas, om då, mer än senare, debatten om en fråga borde afklippas därför, att yrkanden i samband därmed framställdes af sådan innebörd, att å dem måste vägras proposition.

Det har talats om, att »det är eget att se, huru ytterst undergifvet jakobinerna fogade sig efter den kungliga ukasen».[3] Man synes då ha förbisett, att, såsom ofvan nämnts äfven »jakobiner» förordat frågans hänskjutande till konungen. Detta var väl ock den enda möjliga utvägen: man hade på den tiden vid propositionsvägran icke någon af lagen utpekad skiljedomare mellan talman och stånd, ej heller kände det gustavianska statsskicket den skarpa gräns mellan konungamakt och ständer, som i våra dagar är uppdragen, utan stod vida närmare den ständiga samverkan

[1] Se E. V. Montan, *De äldsta statsutskotten och beskattningsrätten på deras tid*, i denna Tidskrift 1881, sid. 96 ff.
[2] Adlerbeth, a. a., III, sid. 70.
[3] Forssell, a. a., sid. XIX.

dem emellan, som var ett utmärkande drag för vasakonungadömets riksdagar.

Med hänsyn till publicitetsstriden har därjämte med skärpa framhållits, att dess utgång skulle på det viset högst väsentligt inverkat på hela realisationsfrågan, att plena därigenom betagits »möjlighet att finna utvägar mot oredan i penningväsendet» och nödgats att vid slutet af riksdagen liksom slumpvis antaga det förslag utskottet framlagt.[1] Det vill dock synas, som om häri låge en viss öfverdrift. Realisationsfrågor voro för ständerna ingen »terra incognita», det var icke längesedan sådana sist varit å bane, och under de sista åren hade en rik litteratur i ämnet uppvuxit. Men det förefaller dock föga sannolikt, att då — mer än hvad som plägat ske i viktigare riksdagsfrågor långt senare — i en så delikat och svårhanderlig fråga de 4 stånden öfverhufvud skulle kunnat enas om ett resultat, som väsentligen varit något annat än hvad ett förberedande utskott föreslagit. Redan om det hemliga utskottets finansafdelning anmärker grefve A. L. Hamilton i sina memoirer spetsigt: «Trettio (Tjugusju) finanshufvuden! Hela Europa framter knappt så många. Men också ha de fem världsdelarne ej uppdagat en sämre finansplan!»[2] Men det torde nog kunna betviflas, om de cirka 900, hvilka plena kunnat uppställa, skulle med något sitt dryftande kunnat föra frågan väsentligen längre än utskottet. Rifva sönder dess förslag hade de kanske mäktat; men enas om ett nytt? Debatterna gifva åtminstone ej det intryck, att sådant varit sannolikt.

Från samma håll har ock ifrågasatts, om icke det från början »måhända just var konungens eller rättare hans rådgifvares afsikt att sätta ständerna i detta trångmål», d. v. s. framkalla en sådan behandling af realisationsfrågan, att till sist ingen möjlighet skulle finnas för något annat förslag än utskottets, »bland hvars jämförelsevis fåtaliga ledamöter den kungliga viljan lättare borde göra sig gällande». Äfven häremot talar dock, åtminstone enligt min tanke, bestämdt det sätt, på hvilket enligt detta utskotts protokoll saken där fördes framåt.

[1] Hamnström, a. a., sid. 28.
[2] *Svensk Månadsskrift 1864*, sid 480.

Att här vidlyftigt gå in på den *realitetsbehandling* frågan fick inom utskottet, ligger icke inom planen för dessa anmärkningar.[1] Så mycket bör dock sägas, att här ett ämne föreligger, som ur nationalekonomisk synpunkt torde hafva ganska intressanta synpunkter att erbjuda. Den, som önskar taga närmare kännedom därom, har i Hamnströms afhandling en ganska god vägledning i saken, än mer skall han kunna hämta i det hemliga utskottets protokoll, och vill han dessutom gå in på den ganska omfattande afhandlings- och broschyrlitteratur i ämnet, som utgafs före och under riksdagen, skall han finna rika bidrag till de statsekonomiska idéernas historia i vårt land.[2] Ty det var icke blott med realisationsfrågan i inskränkt mening man sysselsatte sig: den stod i ett så intimt samband med landets ekonomiska ställning i det hela, att många såsom ett nödvändigt villkor för dess lösning förutsatte en allmän uppryckning i landets hela närings- och handelslif, och broschyrerna eller memorialen i realisationsfrågan blifva därför ofta lika många bidrag till frågan om de olika vägar, på hvilka den tidens svenskar ville höja sitt land i ekonomiskt hänseende, både hvad det stora hela beträffade, och hvad enskilda näringar och detaljer angick.

Inom utskottet var det ingen brist på realisationsplaner: sådana inkommo i mängd, både anonyma och från bekanta upphofsmän. Den gamle Liljencrants inlämnade ett, som utom planer till ordnande af bank- och riksgäldsväsendet äfven innehöll en hel del förslag till upphjälpande af rikets allmänna hushållning[3], andra kommo från prof. D. von

[1] För denna behandling var utskottet deladt i tvänne afdelningar, den ena kallad dess stats- och finansutskott, den andra dess räkenskapsutskott. Det sista hade om händer granskningen af riksgäldskontorets förvaltning, det förra skötte den förberedande behandlingen af alla de olika realisationsförslagen. Därpå öfverlämnades dess realisationsplan till hemliga utskottets plenum, som vidare handlade den, innan den gick till ständen. I de delar, där realisationsplanen kräfde riksbankens medverkan, inhämtades af hemliga utskottet äfven riksdagens bankoutskotts utlåtande, hvars votum man faktiskt tillmätte mycket stor betydelse. Sedan åter självfva realisationsplanen antagits af ständerna, utsågos inom det hemliga utskottet beredningsdeputerade att uppgöra närmare förslag till verkställighetsåtgärder.

[2] Hos Hamnström finner man dels i källförteckningen dels i olika noter flere af dessa arbeten omnämnda. Äfven andra torde dock vara värda uppmärksamhet.

[3] För Liljencrants' planer rörande bank- och riksgäldsväsendet redogör Hamnström utförligt, a. a., sid. 33—38; bland hans ekonomiska

Schulzenheim, envoyén von Asp,[1] finansmannen från Gustaf III:s dagar grefve Ruuth m. fl. Åsikterna voro i synnerhet delade om, huruvida kreditsedlarne borde inlösas genast, hvilket i så fall antogs ej kunna ske utan rabatt, eller till fullo, men då efter hand. Desslikes tvistade man om, huru en erforderlig realisationsfond i silfver eller andra säkra valutor skulle kunna anskaffas, huru stor denna silfverfond skulle tagas i förhållande till den utelöpande kreditsedelmassan o. s. v. På anmodan af utskottet framlade presidenten i statskontoret C. E. Lagerheim en realisationsplan, som gick ut på dels indragande af en del kreditsedlar mot räntebärande obligationer, dels omedelbar realisation genom bankens hjälp af resten mot 33 1/3 % rabatt, hvarvid silfverfonden borde anskaffas genom lån; en annan, som äfven tilldrog sig stor uppmärksamhet, ingafs af en af regeringspartiets mest betydande män, den bekante lagmannen Anders Håkansson, som åter förordade en successiv realisation, enär han misströstade om, att ett för ögonblicklig indragning tillräckligt realisationskapital skulle kunna anskaffas.

En af de mest framträdande tvistepunkterna var den, som rörde realisationsrabatten. Här stodo å ena sidan sådana, som principiellt ogillade all rabattering, enär en dylik skulle från ständernas sida innebära ett brytande af deras en gång gifna garanti för skulden — bland desse märktes t. ex. i hemliga utskottet länge flere borgare samt vid behandlingen i plena den ofvannämnde riksgäldsfullmäktigen Johan von Engeström, en del »jakobiner» såsom Georg Adlersparre, Hans Hjerta, Per Schönström m. fl., — å andra sidan sådane, som funno en inlösen efter det nominella värdet dels alldeles omöjlig i rikets dåvarande ställning, dels äfven icke heller lämplig, enär kreditsed-

projekt i öfrigt märkas både mera allmänna, såsom förslag om inskränkande af spannmålsimporten till blott vissa hamnar, så att konsumenterna måtte tvingas att köpa inhemsk spannmål, om förbättrad undervisning i de praktiska yrkena, om reformer i skjutsväsendet och arrendeförfattningarna, om förbättrade vägar o. d., och rena detaljer, exempelvis obligatorisk biskötsel på prästgårdarne, införande af engelska garfverimetoder, så att ej sulläder skulle behöfva importeras, understöd åt linväfnaden i Ångermanland o. s. v.

[1] Båda dessa hade från trycket utgifvit omfattande nationalekonomiska skrifter, af den senare fins dessutom i Uppsala Universitetsbibliotek en mängd handskrifna anteckningar i bl. a. dithörande ämnen.

larne nu stadgat sig i ett visst förhållande till bankomyntet (ungefär som 2 till 3), och således en nominell inlösen skulle med ett slag gifva alla kreditsedlar en tredjedel högre bankovärde, än de nu hade, och därigenom tillskynda alla deras innehafvare, som mottagit dem med agio, en hög och opåräknad vinst.[1] Utskottets majoritet var också för rabattering, men därmed var icke afgjordt, huru stor rabatten skulle vara. I samma mån, som det blef tydligt, att den ej skulle blifva satt så högt som till de af Lagerheim föreslagna 33¹/₃ %, kräfdes emellertid större kapital för realisationsfonden, men därmed växte ock svårigheten att på en gång till fullo anskaffa det. Då därtill kom, att bankoutskottet ansåg sig behöfva större silfverfond i förhållande till kreditsedelmassan, än Lagerheim hållit nödig, kunde hans förslag ej genomföras. Omsider stannade man under dessa öfverläggningar i stats- och finansutskottet genom en votering, där borgarnes och böndernas röster fällde utslaget — de adlige medlemmarne voro splittrade, prästerna röstade för 20 % — för en realisationsrabatt af blott 16²/₃ %. Såsom grundval för den härigenom betydligt ökade realisationsfonden framlades efter hand förslag om en s. k. förmögenhetsafgift, och då, trots rabatten, denna ej ansågs kunna tagas så stor, att man med dess stöd trodde sig kunna på en gång inlösa mer än ²/₃ af kreditsedelstocken, föreslog man att låta utbyta återstående kreditsedlar, likaledes efter rabatt, mot s. k. bankokurantsedlar att inom vissa år inlösas af banken. På dessa grunder byggdes det kompromissförslag, som omsider blef riksdagens beslut.

Följer man de månadslånga förhandlingar, ur hvilka detta förslag framgick,[2] får man det bestämda intrycket,

[1] Jfr Hamnström, a. a., sid. 79 ff.

[2] Hamnström följer utskottsförhandlingarna nästan dag för dag, och hans framställning af dem är i allmänhet noggrann och ingående, om än onekligen en viss ojämnhet och otydlighet somligstädes vidlåder densamma. Så t. ex. redogör han, i fråga om de till utskottet inlämnade realisationsprojekten, tämligen utförligt för vissa delar af Liljencrants', ehuru detta ej lades till grund för den sedermera antagna planen, men påvisar icke, huru i en del andra ungefär samtidiga memorial förslag framställdes — såsom t. ex. om bankokurantsedlar — hvilka sedermera upptogos uti planen. Äfven andra ojämnheter förefinnas i skildringen af utskottsbehandlingen: olika moment i densamma stå nu väl skarpt mot hvarandra utan de förmedlande öfvergångar, som kunnat vinnas, om här och där mer uppmärksamhet ägnats åt olika förslagsställares motiveringar eller åt en del efter hand inlämnade memorial. — Synnerligen otydlig är framställningen af statsutskottsvote-

att regeringen därunder lämnade utskottet fria händer att besluta bäst det kunde och ville. Den plan, det framlade, synes alltså helt och hållet varit dess eget verk, beroende på kompromisser mellan olika intressen och åsikter, och alldeles icke någon frukt af obehörig pression uppifrån; snarare skulle man kunna anmärka, att regeringen alldeles för litet tyckes hafva fattat sin position i denna viktiga fråga för att så i enlighet därmed taga ledningen. Lagerheims efterlämnade papper visa, att hans realisationsförslag varit utarbetadt redan före riksdagen och vunnit regeringens bifall[1], men det finnes intet spår af, att denna i utskottet skulle utöfvat någon särskild påtryckning för dess antagande.

Däremot har regeringen utan tvifvel, *när* ändtligen man i utskottet enat sig om ett förslag, lifligt önskat dess genomförande i stånden och äfven arbetat därför.

En del af detta arbete, om hvilken samtida anteckningar pläga hafva åtskilligt att förtälja, äro de åtgärder, som sägas hafva vidtagits för att på riddarhuset förstärka de regeringsvänliges led. »Lassetals ankommo lyckesökare», skrifver J. von Engeström d. 7 augusti, »förskrifne att operera till vändning af pluralitetet, hvilket lyckades».[2] Adlerbeth åter försäkrar, att »till vinnande af pluralitet på riddarhuset, i händelse votering ...... skulle företagas, voro en mängd adeliga officerare af Stockholms garnison efterskrifna, hvilka, försedde med fullmakter för vakanta ätter, som landtmarskalken hade om hand, instuckos i andra och tredje klasserna, af hvilka mesta motståndet befarades»,[3] och från Hamiltons memoarer har man den ofta upprepade uppgiften, att den 24 och 25 maj *ensamt i riddareklassen*

---

ringarna om realisationsrabatten d. 10 maj (sid. 67), i det att förf., utan att klargöra saken, skrifvit halfva voteringspropositionen vid den omröstning, som afgjorde propositionsordningen i hufvudvoteringen, i texten och halfva i en not. Om en inlösen af kreditsedlarna *utan* rabatt skulle medfört sådan »orättvisa», som förf. håller före (sid. 80), torde nog kunna vara föremål för delade meningar; en annan sak är, att den kräft så mycket större realisationskapital och därför antagligen varit omöjlig.

[1] *Lagerheims koncepter*, Riksarkivet. — Planen är påtecknad: »Antagen i nåder före 1800 års riksdag, till grund för realisationsprincipen». Jfr *Anteckningar af J. v. Engeström*, sid. 234.

[2] *Anteckningar af J. von Engeström*, sid. 240.

[3] Adlerbeth, a. a., III, sid. 75.

inskrefvos mer än 50 personer, »officerare, drabanter, ynglingar, lycksökare».[1] Äfven om det förefaller antagligt, att metoden användes — hvilket i så fall hvarken var första eller sista gången de, som intresserat sig för en viktig politisk frågas framgång, omedelbart före afgörandet sökt i möjligaste mån stärka sitt parti — torde dock en betydlig öfverdrift föreligga i fråga om den *utsträckning*, hvari det nu skulle skett. Riddarhusutskottets protokoll, som väl här hafva vitsord, visa nämligen att för *samtliga* klasser poletter utlämnades d. 24 maj åt endast 9, d. 25 åt ingen och d. 26 — den stora plenidagen — åt 12, summa 21, d. v. s. ett antal långt understigande de öfver 50, som skulle inskrifvits i en enda af klasserna. Tar man med samtliga, som inskrifvits tiden d. 6—26 maj, kommer man icke till högre tal än högst 34.[2]

Mer ägnade att inverka på frågans utgång voro då förmodligen de förklaringar ifrån konungen, som kort före afgörandet blefvo stånden meddelade. Det var nu som stånden genom prokollsutdrag från utskottet erhöllo den utförliga redogörelse för riksgäldskontorets förvaltning, som bebådats under publicitetsstriden; och denna afslutades därjämte med underrättelse, det utskottet erhållit Kungl. Maj:ts tillstånd därtill, att årligen en omständlig berättelse om kontorets tillstånd skulle utgifvas från trycket.[3] Liknande uttalanden förekommo äfven i ett konungens särskilda diktamen i utskottet, hvari denne dessutom lofvade att, allt efter som finansreformen fortskrede och sålunda bevillningen kunde minskas, på förslag af banko- och riksgäldsfullmäktige vidtaga lämpliga lindringar.[4] Härtill kom nu ock den konungens bekanta förklaring, som kort före afgörandet förseglad öfverlämnades till alla talmännen att uppbrytas omedelbart före realisationsfrågans föredragning, och som då befanns innehålla löften om eventuell omedelbar eftergift i bevillningen och om förbättrad kontroll öfver statsregleringen. För så vidt realisationsplanen blefve antagen, lofvade

[1] Hamnström, a. a., sid. 90.
[2] Riddarhusutskottets protokoll i Riddarhusets arkiv.
[3] *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I, sid. 470.
[4] *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I, sid. 500 ff.

nämligen konungen att till riksgäldsverket från och med nästa år afstå den andel af bevillningen, som dittills gått till statsverket — inemot 200,000 rdr årligen — en lindring, som i synnerhet vore afsedd att »komma de fattigare arbetande klasserna till godo»; och därjämte förnyade han — detta, efter hvad det vill synas, oberoende af realisationsfrågans utgång — det löfte hans fader gifvit om en sådan statsreglering, att den kunde bära sig själf, samt lofvade att mellan riksdagarne hvarje år låta uppvisa föregående års riksstat för banko- och riksgäldsfullmäktige, som då, hvad en eventuell gäld anginge, ägde att uppgöra en berättelse att förseglad förvaras till nästa riksdag för att uppvisas för dess »stats»-utskott.[1] Förklaringen mottogs, särskildt hvad bevillningsefterskänkandet angick, med stort bifall hos samtliga stånd. Regeringens intresse för förslagets framgång förefaller ock naturligt; om ej denna plan antogs, huru åvägabringa enighet för någon annan?

* * *

Mest beryktad af allt, som passerade på Norrköpings riksdag, är kanske den bekanta *protokollsjusteringsstrid*, som d. 29 maj uppstod på riddarhuset mellan landtmarskalken och en del af ståndets medlemmar rörande innebörden af ståndets beslut om realisationsplanen. Den dom, som med anledning däraf fällts öfver Brahes beteende, har ofta varit mycket skarp och synes icke heller nu synnerligen förmildrad i ofvan berörda, sist utkomna skildring af frågan, om än dess förf. icke är blind för att oppositionen begick fel. Såsom han påpekar, har emellertid redan Louis De Geer i sin *Minnesteckning öfver Hans Järta*,[2] där saken i korthet beröres, fällt det uttalandet, att landtmarskalkens förfarande ej syntes honom »hafva varit så klandervärdt, som det af många uppfattades», och granskar man närmare handlingarna synes mig åtskilligt med fog kunna anföras till Brahes

[1] *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I, sid. 529 ff. — Att konungen tänkt gå ännu längre i eftergift rörande statsverket, framgår, såsom Hamnström erinrat, af de utdrag ur S. af Ugglas' papper, som E. V. Montan meddelat i denna Tidskrift 1881, sid. 287.

[2] Stockholm 1874.

försvar. Det intresse, saken alltid väckt, torde motivera ett försök till utredning häraf.

Stridens anledning var frågan, om och i hvad mån ett beslut om *bevillningen* var förknippadt med det beslut ridd. och adeln fattat öfver realisationsplanen. Bevillningsfrågor hade vid två föregående tillfällen varit å bane inom ståndet. Dels hade detta d. 23 april godkänt en proposition, mot hvars slutliga betydelse landtmarskalken icke haft något att erinra, om att bevillningsutskottet icke borde få företaga någon fördelning af bevillningen, förrän »*hemliga utskottet uppgifvit och riksens ständers plena fastställt en bestämd bevillningssumma*», dels hade d. 23 maj af A. F. Sköldebrand väckts, men af ståndet bordlagts ett förslag att bestämma *fyra års bevillningstid* såsom grundval för öfverläggningen om finansernas upphjälpande.[1] Hemliga utskottets betänkande i finansfrågan innehöll åter tre yrkanden: 1:o att banken borde, för att på en gång kunna med $16^2/_3$ % rabatt inlösa $^2/_3$ af kreditsedelstocken, som i sin helhet beräknades till 15 mill. rdr, erhålla en realisationsfond af $4^1/_2$ mill. rdr, hvilken skulle bildas genom en tvåårig förmögenhetsskatt att utgå i silfver eller vissa varor med viss procent af hvars och ens förmögenhet[2]; 2:o att återstående $^1/_3$ af kreditsedlarne, likaledes af banken och efter samma rabatt, skulle utbytas mot s. k. kurantsedlar att af banken inom 15 år inlösas, och borde denna därtill erhålla en årlig amortissementsfond af 300,000 rdr, »hvilka af riksens ständers bevillning skulle komma att anslås och utgå»; samt 3:o att för sistnämnda ändamål bevillningsutskottet finge i uppdrag att vid bevillningsförordningens öfverseende »tillöka hvad behofvet fordrar», och angafs i motiveringen under denna punkt, att, då riksgäldskontoret för betalning af in- och utrikes gäld kräfde 1,100,000 rdr samt alltså med de 300,000 sammanlagdt 1,400,000, men dess nuvarande säkra inkomster endast uppgingo till 1,150,000 rdr, (däribland största delen bevillning från föregående riksdag), sålunda 250,000 rdr »är den summa, som genom bevillningens tillökande borde anskaffas». Därjämte skulle banken för att

---

[1] *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I, sid. 165, 510.

[2] Det var alltså ej *inkomsten*, som skulle taxeras, utan själfva *förmögenheten*.

erhålla ökad styrka få till sig öfverflyttad all den diskonteringsrätt, som förut bedrifvits af riksgäldskontoret och generaldiskontkontoret i Stockholm.

Debatten om detta betänkande försiggick på riddarhuset d. 26 maj. Plenum började kl. 9 på morgonen och slöts ej förrän 1/2 9 e. m. — trötthet och otålighet hos både landtmarskalk och ledamöter skulle alltså vid dess slut varit lätt förklarliga.

Under själfva realdebatten förekommo två yttranden af betydelse för den bevillningsfråga, hvarom sedan tvistades. Det ena, som föll midt under vidlyftiga finansutredningar, afgafs af Axel Adlersparre, som med hänvisning på det bordlagda Sköldebrandska memorialet yttrade, att »den bestämda tiden för bevillningen vore den enda säkra grunden för hvilken finansplan som helst», och därför önskade upplysning af landtmarskalken, i hvilken ordning denne behagade »öppna öfverläggningen i detta angelägna ärende». Brahe svarade:

»Jag får den äran tillkännagifva, att frågan nu endast är om hemliga utskottets finansplan. När fråga uppstår om bevillningssumman, så behaga herrarne då yttra sina tankar angående tiden.»[1]

Det andra, som kom kort före sakdiskussionens afslutning, härrörde från Hans Hjerta, som i utskottets betänkande skilde på det, som angick realisationen, och det, som rörde betalningen af in- och utrikes gäld, och som menade, att den senare frågan, där utskottet tillstyrkt ej blott den förra bevillningen, utan äfven en tillökning däri, på grund af Sköldebrands förslag nu »ej kunde vara ett ämne för våra öfverläggningar eller vårt beslut».

Efter sakdiskussionen uppstod emellertid ytterligare en lång och hetsig debatt om olika voteringspropositioner och deras innebörd.[2] Brahes ursprungliga voteringsproposition

[1] *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I: 605. Adlersparre ursäktade, att han på detta sätt midt under realdebatten framställde en fråga, som egentligen rörde föredragningssättet, därmed, att han begärt ordet vid pleni början, men redan då var förekommen af flere andre.

[2] *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I: 689—699. Anförandena äro inemot trettio, litet emellan afbrötos de enligt protokollet af häftiga ja- eller nejrop,

lydde på »bifall till hemliga utskottets betänkande rörande realisationsplanen, *i hela dess vidd*», samt blef med ja och nej besvarad. Den äldre Schulzenheim yrkade granskning af betänkandet punkt för punkt; och Sköldebrand anhöll om upplysning, huruvida »*frågan om bestämd bevillningstid* anses såsom inbegripen i voteringen», hvilket han på det bestämdaste bestrede, enär den frågan hvilade på bordet och ej vore upptagen till öfverläggning, samt vann häri flere instämmanden. Hans Hjerta framhöll, hurusom landtmarskalken »förut declarerat, att den frågan är särskild», samt förmenade, att propositionen var »ställd på betänkandet *blott rörande realisationsplanen*», under det däremot friherre Fredric Hjerta ville ha frågan om bevillningstiden först afgjord, innan betänkandet »i hela sin vidd» toges under votering, enär detta innehölle ej blott bevillning till realisationen, utan ock till den utländska skulden. Friherre Carl De Geer, af centern, yrkade, instämmande med Sköldebrand, att

> »om ock ja vunne, ej däraf följde, att något sådant i hemliga utskottets extractum protocolli, som hörer till bevillningen, blefve tillika bifallet. Genom ja kan endast bifallas planen och de summor, som fordras till själfva realisationens utförande; all annan summa, som däri är föreslagen, tillhörde det riksens ständer att särskildt besluta om, och däraf följer, att om realisationsprojektet antages, måste ridd. o. adeln likafullt äga sin rätt öppen att öfverlägga och afgöra om *allt hvad däri angår bevillningen och tiden för densamma*»,

hvaremot grefve Claes Lewenhaupt framhöll, att (bevillnings-)*summan* vore gifven i hemliga utskottets betänkande, tillhörde själfva planen och *ej kunde anses »såsom hörande till den egentliga bevillningen»*, under det däremot Fredric Hjerta, nu under anslutning till De Geer, ville hafva förbehållet, att under bifall till utskottets betänkande i hela dess vidd ej skulle inbegripas mer än förmögenhetsskatten på $4^1/_2$ mill. och de till kurantsedlarnes amortering påräknade 300,000 rdr. På detta sätt samt om kontrapropositionens innehåll tvistades nu en god stund. Omsider ställde Georg Adlersparre till landtmarskalken en direkt förfrågan »hvad

---

och dessutom »taltes åtskilligt af flere Ridd. o. Adelns ledamöter på en gång, hvilket därför ej kunde till protokollet fattas» I följande referat beröres endast det viktigaste. Kursiveringarna äro af mig.

följden af propositionen blefve, om ja vunne», samt fick till svar, att »*då vore betänkandet bifallet i hela sin vidd med summor och allt*», och då Hans Hjerta icke dess mindre än en gång begärde Brahes uttalande

»om, i fall ja vinner, därunder begripes endast det sätt och de summor, som till realisationens utförande erfordras, eller äfven det, som rörer bevillningen till utländska skuldens betalande, samt förklarade sig ej kunna ingå i denna senare bevillning på annat än bestämd tid»,

upprepade denne sin förklaring, att »*under ja-propositionen inbegrepos alla summor*». Ja-propositionen framställdes således ånyo på »bifall till hemliga utskottets betänkande *i hela sin vidd*» — vunne nej, skulle betänkandet föredragas punktvis. Då emellertid De Geer

»åberopade sig, hvad han förut sagt, att ridd. o. adeln måtte äga sin rätt öppen att öfverlägga och afgöra om allt, hvad i hemliga utskottets betänkande anginge bevillningen och tiden för densamma, och förbehöll sig på det kraftigaste, att, om ja vunne, ingenting skulle anses afgjordt, hvarken om tid eller något, som rörer bevillningen»,

svarade landtmarskalken, »att det förstodes af sig självt», och samma svar upprepade han, då Axel Adlersparre uttalade sin förmodan, att ståndet skulle godkänna voteringspropositionerna, därest landtmarskalken »skulle täckas afgifva en högtidlig försäkran, att friherre De Geers reservation i anseende till bevillningsfrågans afskiljande ifrån hemliga utskottets betänkande, ifall ja vinner, blir gällande». Med detta svar, sådant det var, nöjde man sig, voteringen verkställdes, och då den utföll med bifall till ja-propositionen[1], kungjorde Brahe, att »*hemliga utskottets betänkande, enligt propositionen, vore i hela sin vidd bifallet*».

Tre dagar senare justerades protokollet. *Sedan detta skett*, företogs till justering ett protokollsutdrag ur detsamma rörande beslutet, hvarom på öfligt sätt medstånden skulle genom en expedition underrättas. Då detta utdrag endast

[1] I första klassen 78 ja mot 36 nej, i den andra 66 ja mot 45 nej och i den tredje 80 ja mot 81 nej. — *d.* — *n i Svensk Månadsskrift* 1864 meddelar ur Hamiltons anteckningar den roliga anekdoten, att efter kungörandet af tredje klassens votering — som voterade först — A. Nordenstolpe, en af oppositionen, yttrat: »Nu är jag säker om utgången! Riddareklassen har jag i min ficka!», men därefter, då denna klass biföll förslaget, fått till svar af bergsrådet J. Cederstedt: »Huru kunde det komma sig? Du måtte visst ha hål på fickan?» —

innehöll detsamma som voteringspropositionen, önskade De Geer, att det nyssnämnda »förbehållet om bevillningen *finge blifva ett tillägg till expeditionen»*, hvilket Brahe bestred, enär *protokollsutdraget vore »enligt med beslutet och kan således ej något tillägg till en genom votering bifallen proposition ega rum»*. Det är nu ett allmänt larm uppstår, hvarunder från ena sidan framhålles, att det enligt riddarhusordningen vore landtmarskalkens rätt att låta verkställa ståndets beslut, hvarför expeditionen borde affärdas, från den andra åter yrkas, dels att expeditionen ej vore justerad och därför ej finge afsändas, dels »att expeditionen måtte blifva enlig med det i dag justerade protokollet och ej vridas genom någon advokatyr». Efter en stunds oväsen yttrade De Geer:

»Jag bestrider alldeles intet, att icke expeditionen må afgå: men som jag alltid har trott, att ridderskapets o. adelns säkerhet legat allra bäst förvarad uti landtmarskalkens ord, af den grund hade jag äfven trott, att landtmarskalkens yttrande till protokollet skulle vara en visshet för ridderskapet och adeln, att därifrån aldrig kunde afvikas, och af dessa orsaker tror jag, att tillägget i expeditionen bör äga rum. Men skulle herr grefven och landtmarskalken återtaga sina ord, då har jag ej mer att utlåta mig härom;»

och det är på detta angrepp, som Brahe, efter en stunds förnyadt oväsen, ger det bekanta svaret:

»Jag ber, att högloft. ridd. o. adeln låter mig explicera mina ord: det är min rättighet. Mitt yttrande kunde icke innebära annat, än min enskilda öfvertygelse, att ridd. o. adeln ägde sin deliberationsrätt öppen om bevillningen, då frågan blifver om densammas fördelande, som inträffar, enär bevillningsutskottets arbete till ridd. o. adeln inkommer.»

Tumultet blir dock endast ytter värre och tilltar, då Brahe för andra gången uppmanar en deputation att afgå med expeditionen, så, att riddarhusfiskalen, som skall uppropa de deputerade, ej kan höras, och att sekreteraren blott kan anteckna spridda yttranden bland dem, som fälldes. Till dem höra Sköldebrands protest »mot den oerhörda olaglighet att låta en deputation afgå, innan expeditionen är justerad», och friherre Kurcks yttrande, att man ville betaga dem »den heligaste af våra rättigheter»; de bekanta adelskapsafsägelserna följa, och ett ögonblick synes man t. o. m. med våld vilja hindra deputationens afgång, hvilket dock Sköldebrand skall ha afstyrt. o. s. v.

Man har vanligen betraktat hela denna scen och landtmarskalkens beteende därunder såsom ett försök af regeringspartiet att på listigt sätt smuggla undan de förbehåll, under hvilka planen antagits, och så framställa »såsom *ett riddarhusets beslut, hvad riddarhuset i verkligheten aldrig beslutit*»,[1] och motivet härtill skulle varit en önskan att undgå den redan bebådade striden i den ömtåliga frågan om *bevillningstiden*. Mig synas dock fakta bestämdt tala mot ett dylikt antagande.

Man kan tvista om, huru långt efter *ordalydelsen* de förbehåll sträckte sig, som oppositionsmännen framställde d. 26. Uttrycken variera: än säger man öppet, att det är fråga om bevillningstiden, än talar man om, att från de summor, som enligt planen behöfdes till realisationen — 4½ mill. förmögenhetsskatt och under 15 år 300,000 rdr af bevillningen — skulle till särskild behandling frånskiljas. hvad som rörde bevillningen till riksgälden, än åter heter det t. o. m. — så i det De Geers slutpåstående, hvilket besvarades med att »det förstodes af sig själft» — att förbehållet afsåge »allt, som anginge bevillningen och tiden för densamma». Här skulle alltså föreligga tre, sinsemellan olika långt gående yrkanden. Tar man dem litet närmare i skärskådande, böra de dock rätteligen sammanföras åtminstone till två, ty så vidtgående, som De Geers slutpåstående låter, torde man, efter allt att döma, ej ha rätt att tolka det. I sitt första anförande, som det senare åberopar, använder De Geer nämligen precis samma förbehåll om »allt, som angår bevillningen», men sätter uttryckligen såsom motsats därtill »planen och de summor, som fordras till själfva realisationen»; hvad han vill reservera med detta »allt», sträcker sig således ej till förmögenhetsskatten eller till de 300,000 rdr. utan blott till »all annan summa», d. v. s. just bevillningen till riksskulden. Att gå längre, hade ju ock varit en ren orimlighet, ty man kunde ej på en gång godkänna realisationsplanen och stryka anslagssummorna därtill.

Ser man åter på *syftet* med oppositionsmännens förbehåll, så sammanflyta de olika yrkandena till ett: det är

---

[1] Hamnström, a. a., sid. 104.

rätten att få votera om *bestämd bevillningstid*, man vill reservera sig.

Det var detta, som Sköldebrands memorial af d. 23 maj uttryckligen afsåg, och som Axel Adlersparre framhöll midt under realisationsdebatten; det var ock därtill Sköldebrand, som först öppnade striden om förbehållen, begränsade sitt yrkande. Äfven De Geers uttalanden lägga alltjämt stark tonvikt på »*tiden* för bevillningen», och Hans Hjerta, som först af alla uppdrog skillnaden mellan bevillningen till realisationen och den till riksskulden, motiverade sin fråga om, hvad Brahe inbegrepe under ja-propositionen, med förklaringen, att han ej kunde ingå i den senare bevillningen »*på annat än bestämd tid*».

Skälet, hvarför en del oppositionsmän yrkade på denna åtskillnad mellan bevillningssummorna, var ock tvifvelsutan intet annat än att de därigenom trodde sig kunna lättare nå målet, den bestämda bevillningstiden. Ty till att *pruta* på själfva summorna — de till gälden beräknade — fanns ingen rimlig anledning. Skulden var — något som jakobinerna älskade att betona — garanterad af ständerna, utskottet hade förberedt denna sak likaväl som realisationsförslaget, det hade ansett summorna erforderliga, och dessas ordentliga utgående stod naturligtvis i innerligaste samband med öfriga anstalter för återvinnande af rikets kredit. Att här söka pruta hade varit politiskt oklokt, ty det hade sett ut, som vore man likgiltig för den finansiella nydaningen, och det hade därjämte varit obehöfligt, ty bestämd bevillningstid kunde beslutas precis lika väl, vare sig bevillningssummorna voro högre eller lägre. — Gällde åter saken endast bestämd bevillningstid, kunde frånskiljandet af gäldbevillningen hafva ett visst fog för sig. Ty om det än kunde synas egendomligt att bestämma t. ex. 4 års bevillningstid, då det gällde en garanterad riksskuld, hvars afbetalande ej kunde inställas, förrän allt var guldet, så kunde detta dock synas rimligare än att ropa på 4 års bevillningstid, i samma ögonblick man antog en realisationsplan, för hvars utförande garantien af 15-åriga bevillningsbidrag var absolut nödvändig. Och afsåg man med den bestämda bevillningsperioden blott, att ständerna efter dess förlopp måste sammankomma för att på nytt yttra sig öfver, *huru* den en

gång beslutade summan skulle utgå, var förbehållet ej otänkbart. Huruvida det var lagenligt, är en annan fråga; men där förelåg den gamla tvistefrågan, där man hade en gammal oppositionsståndpunkt att förfäkta, och där »jakobinernas» angrepp alltså var fullt förklarligt.[1] Men för att häfda den hade ock Sköldebrands reservation verkat lika mycket som De Geers.

Om sålunda oppositionens förbehåll *hufvudsakligen* gällde bevillnings*tiden*, så har landtmarskalken synbarligen fattat dem såsom *uteslutande* afseende denna — jämte förmodligen äfven den därmed nära förbundna frågan om bevillningens *fördelning* o. d. Endast så blifva hans »det förstås af sig själft» förenliga med hans omedelbart dessförinnan två gånger upprepade förklaring, att ja-propositionen inbegrepe betänkandet »i hela dess vidd», »med summor och allt» — ty i betänkandet stodo visserligen alla summor, men icke ett ord om tiden för gäldbevillningen eller om dess fördelning. Att åter frågan om bevillningstiden icke hörde till debatten om hemliga utskottets finansplan, det hade han redan midt under realdebatten svarat Axel Adlersparre[2], och *därför* föll sig detta »det förstås af sig själft» så naturligt såsom svar på ett slutpåstående, som enligt hans tanke afsåg precis detsamma. Däremot bör man ej utan tvingande nödvändighet antaga, att en person, som ena ögonblicket två gånger å rad förklarade *alla* summor ingå under ja-propositionen, ögonblicket därefter skulle förklarat »själfklart», att en af dessa summor — den till gälden — icke ginge in därunder. Orimligheten häraf är sådan, att man kan ifrågasätta, om ej äfven oppositionen, hellre än att så tolka Brahes svar på dess slutpåstående, borde insett, att ett missförstånd förelåge.

---

[1] Om oppositionens ställning i fråga om bevillningstiden, jfr Hamnström (a. a., sid. 91), som anser, att de »valde en olämplig punkt för striden», och påpekar, att förbehållet bättre passat vid en bevillning till statsverket. Någon sådan angreppspunkt förelåg emellertid ej nu, ty i följd af konungens löfte att, i händelse af bifall till realisationsplanen, efterskänka statsverksbevillningen kunde naturligtvis icke något förbehåll om *denna* bevillning knytas vid ja-propositionen.

[2] Af dem, som sysselsatt sig med Brahes hållning under denna debatt, tyckes detta replikskifte icke ha observerats, förmodligen på grund af dess ställning i debatten. Det synes mig emellertid lämna ett ej oviktigt bidrag till tolkningen af hans ståndpunkt.

Har den åter så tolkat honom, så har visserligen *i den delen* de missförstått hvarandra. Men äfven detta kan förklaras, utan att därför skulden ensamt lägges på Brahe. Oppositionens uppträdande hade visst icke den distinkthet, som gör all missuppfattning omöjlig. Jag har förut visat, att i De Geers slutpåstående orden »allt som angår bevillningen» icke kunde och icke voro afsedda att tolkas efter ordalydelsen; jag har ock påpekat den skärpa, hvarmed man hela tiden strök under, att förbehållet egentligen åsyftade bevillnings*tiden*. Härtill kommer — och det är kanske det viktigaste — *mångtydigheten af ordet »bevillning»*. Lewenhaupts ofvan citerade yttrande häntyder på, att *han* i detta samband med bevillning endast afsåg det, som i våra dagar faller under bevillningsutskottet, och har Brahe delat denna uppfattning, så har han mycket väl kunnat förklara »allt som angår bevillningen» oprejudiceradt, äfven om utskottsbetänkandets alla summor blefve antagna.[1] Det är ock betecknande, att redan samtida författare, som stått oppositionen nära, uttryckligen återgifva t. o. m. De Geers förbehåll därmed, att vid voteringen icke något afgörande skulle äga rum om *tiden* eller *sättet* för bevillningen, eller just på det sätt, som det synes mig tydligt, att Brahe fattade det.[2]

Missförstånd eller icke i *denna* punkt — om rätt till särskildt beslut rörande gäldbevillningens *storlek* — den är dock blott en bisak; och *hufvudsaken* — den, som af samtid och eftervärld så betraktats, som dref jakobin-

---

[1] Huru *stora* summorna böra vara, äfven den till gälden, kommer nämligen efter denna indelning icke att räknas såsom en *bevillnings*fråga — obs! Lewenhaupts uttryck, att summan ej hörde till den »egenteliga bevillningen» —, utan det är en *anslags*fråga (tillhörande *stats*utskottet eller någon dess motsvarighet). *Bevillnings*fråga åter blir saken först, då, sedan anslagssumman en gång är bestämd, det blir fråga om att räkna ut, *på hvad sätt* de erforderliga medlen skola anskaffas. Det hette ock på riddarhuset 1800 i en senare debatt om bevillningstiden: »Olika begrepp om ordet bevillning är orsak till denna öfverläggning.» *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, II, sid. 1275.

[2] »Efter gientagne forandrede propositioner af Landmarskalken, som dog alle fandt Modsigelse, erindrede Carl De Geer igien, at intet skulde eller maatte ved Voteringen komme under Ventilation, *hverken i Henseende til Maaden eller til Tiden*, Skatterne til denne Gields Betalning skulde vedvare.» Oxholm i *Minerva* 1802, juli—sept., sid. 285. Kerner, som känner Oxholms skildring, har nästan ordagrannt samma uttalande, *Reise über den Sund*, sid. 311.

oppositionen till dess förbehåll, och hvarom sedan beskyllningarna mot Brahe rört sig — låg på annat håll och gällde naturligtvis rätten till särskildt beslut om bevillnings*tiden*. Och där finns intet missförstånd: den rätten förbehöll sig oppositionen otvetydigt d. 26 maj, och det synes mig lika obestridligt, att Brahe då lät det förbehållet gälla. Men däraf följer ej, att de beskyllningar äro sanna, som man med afseende härå gjort mot honom och regeringspartiet med anledning af protokollsjusteringsgrälet d. 29 maj. De falla tvärtom, för så vidt sådana beskyllningar böra falla, för hvilka det ej finnes ett spår till bevis; ty så förhåller det sig, åtminstone så vidt jag kan se, med påståendet, att man vid justeringen ville bortfuska det nämnda förbehållet. Det finnes snarare motbevis. Redan *dagen efter* — d. 30 maj — har konungen i hemliga utskottet framhållit, hurusom i finansbetänkandet väl förekomme beloppet af de *summor*, som kräfdes till riksgälden och till amorteringsfonden, men huru »hemliga utskottet icke utlåtit sig om sättet till dessa utgifters utgörande, utan är sådant lämnadt till bevillningsutskottet att föreslå och till riksens ständers *plena* att, då bevillningsutskottets utlåtande inkommer, nyttja deras rätt och uppå ett med grundlagarne instämmande sätt detsamma granska.»[1] Detta uttalande ställde ock till freds flere af oppositionen, som eljes just på grund af justeringsuppträdet velat nedlägga sina platser inom utskottet.[2] Och när bevillningsutskottets utlåtande d. 11—13 juni föredrogs till behandling, *togs äfven frågan om bevillningstiden upp samt blef föremål för både proposition och beslut inom samtliga stånd.*[3] Då saken bragtes å bane på riddarhuset, förklarade ock landtmarskalken, att det

---

[1] Prokollsutdrag från utskottet, tryckt i *Tidningar för Riksdagen i Norrköping*, sid. 160. — Man märke det diplomatiska uttryckssättet rörande ständernas rätt, om hvars grundlagsenliga utsträckning till bestämmande af bevillningstidens längd konungamakten ej ville yttra sig.

[2] Nyssnämnda protokollsutdrag. — Med anledning af detta konungens uttalande fäller ock Adlerbeth (a. a. III, sid. 80) följande slutomdöme om justeringsuppträdet: »Så slöts detta quid pro quo, som egentligen syntes tillkommit genom landtmarskalkens oskicklighet, *som icke på riddarhuset förstått att skilja frågorna på sätt konungen gjort i sitt yttrande*».

[3] Att detta talar till Brahes förmån, framhåller ock Louis De Geer i sin ofvan berörda Minnesteckning öfver Järta.

just varit hans afsikt att erinra om det Sköldebrandska memorialet.[1]

Brahes hållning den 29 maj är enligt min tanke också fullt förklarlig af helt andra skäl. Protokollet af d. 26 var nyss justeradt, och han hade att till medstånden aflåta en expedition om det beslut, som då fattats. Det var då helt naturligt — säkerligen i enlighet med gammal praxis — att han såsom norm för expeditionen tog själfva beslutet af d. 26, sådan som den då bifallna voteringspropositionen lydde; och det skulle varit egendomligt, om han tagit något annat och mera. Den strid, som uppstod, hade för honom intet med bevillningstiden att göra: den gällde det rent formella spörsmålet, hvad efter och om ett visst beslut borde införas i expeditionen därom, och oppositionens anspråk, att i detta fall skulle såsom »tillägg» medfölja vissa förbehåll, om hvilka ej ett ord stod i själfva beslutet, måste förefalla honom högst oformliga. Ett meddelande till de öfriga stånden, att ridd. och adeln antagit hemliga utskottets betänkande med reservationer rörande bevillningen, skulle, formellt taget, knappast varit berättigadt, ty till att dessa förbehåll omfattats af majoriteten fanns intet spår i protokollet. Och Brahes så mycket omtalade förklaring rörande sin »enskilda öfvertygelse» innebär under denna förutsättning icke ett ryggande af den ståndpunkt, han d. 26 maj intagit, icke, att hvad han då yttrat blott vore ett privat omdöme, hvari han kanske kunnat taga miste, och hvarigenom framtida fri öfverläggning visst ej vore adeln förbehållen, utan blott, att hans uttalande icke ingått i voteringspropositionen och därför lika litet som andra uttalanden under debatten borde medfölja expeditionen.

Mer tvifvelaktig kan man däremot finna hans rätt att, såsom skedde, affärda expeditionen, utan att den, efter hvad af protokollet synes, blifvit formligen justerad. Men i föreliggande situation, då riddarhuset var upplöst i ett allmänt tumult, som blott förvärrades, är det svårt att förstå, huru han på annat sätt skulle ha fullgjort stadgandet i § 18

[1] *Prot. hos Ridd. o. Adeln*, II, sid. 1269 ff. — Ståndet beslöt, att bevillningen skulle utgå till nästa riksdag *»till sina bestämda ändamål»*, med hvilket tillägg man afsåg en erinran, att, därest riksskulden blefve betald före ny riksdag, bevillningen af sig själf borde upphöra.

riddarhusordningen om att »hvad som ..... slutet varder af ridderskapet, det skall landtmarskalken exequera, och ingen fördriste sig att sätta sig där opp emot, vid det straff tillgörandes som belefvadt varder». Ty att, sedan protokollet justerats, protokollsutdragets innehåll var gifvet, torde knappt kunna bestridas.[1]

Man kanske frågar: Men om saken så förhöll sig, hvadan då allt detta oväsen? Därpå kan svaras *dels* med en erinran, att voteringsformerna under denna riksdag synas varit så oklara både i utskott och stånd, att de mest besynnerliga anspråk kunde framställas, *dels* vidare att Brahes ord mycket väl kunnat vara så otydliga, att den misstrogna oppositionen trodde sig på väg att bedragas, *dels* slutligen ock, att, åtminstone enligt ett par memoarframställningar, oppositionens afsikt just skulle varit att genom förbehållet i expeditionen *göra de ofrälse stånden uppmärksamma* på att de i frågan om bevillningstiden hade sig öppet att söka häfda den gamla ständer-uppfattningen.[2] Om denna plan misslyckades, var det dock naturligtvis oppositionens eget fel, då den ej d. 26 sörjt för, att i själfva voteringspropositionen förbehållet i fråga uttryckligen insköts — om det nu öfverhufvud stått i dess makt att genomdrifva ett dylikt beslut, hvilket nog icke är så gifvet.

Däraf att oppositionen ansåg sig bedragen, följer dock ej, att den verkligen var det — af någon annan än sig

[1] Med oppositionens uppfattning af saken kan jämföras regeringspartiets, hvilken lättast finnes tillgänglig i den kungl. skrifvelsen af d. 5 juni till landtmarskalken (tryckt i *Tidningar för riksdagen* etc., sid. 151 ff). Där heter det bl. a.: »Sedan ridd. och adelns pluralitet fastställt ett oryggeligt beslut, grundadt på all den ordning, som efter lagarne vid ridd. och adelns sammankomster bör iakttagas, hade vi icke föreställt oss möjligheten att på svenska riddarhuset finna dem, som kunde våga antingen yrka, att den afgående expeditionen skulle blifva af annat innehåll, än som med det efter propositionen vidtagne beslut fullkomligen instämde, eller vilja hindra eder att detta beslut till behörig verkställighet befordra.» o. s. v.

[2] Oxholm skrifver t. ex. (a. a. sid. 287): »Hensigten dermed var den at gjøre de andre Stænder, som allerede havde givet deres Samtykke, uden at tænke paa Følgerne, opmærksomme i Fremtiden, naar Bevilgningstiden kom under Betragtning»; och hos Kerner (a. a. sid. 313) heter det om bevillningsförbehållets inryckande i expeditionen: »Es war nicht gleichgültig, ob diess unterblieb oder nicht, denn schon hatten die andern Stände den Plan angenommen, ohne auf das *wie lange und wie* besonderen Bedacht genommen zu haben. Es war daher um so dringender, sie durch den Inhalt der Botschaft des Adels bey den kommenden Verhandlungen desto aufmerksamer auf diese Frage zu machen.»

själf. Däremot har naturligtvis dess förtrytelse haft en ganska naturlig inverkan på så väl en hel del samtida skildringar af förloppet som eftervärldens troligen mest gängse uppfattning af detsamma. Att längre stanna för denna synes dock både obehöfligt och obefogadt, då, såsom här ofvan visats, en annan gifves, hvilken har det bestämda företrädet att icke onödigtvis lägga både Brahe och alla hans anhängare till last ett fult skälmstycke. Därmed att man frikänner honom för den beskyllningen, behöfver man ej hafva uttalat, att han i allo var rätter man på rätta platsen gent emot en sådan opposition, som »jakobinerna» år 1800.

En tredje beryktad tilldragelse, som äfven plägar anföras såsom bevis på, huru långt man från regeringens sida gick i åsidosättande af konstitutionella former, är Tolls bekanta uppträdande i bondeståndet d. 14 juni. Äfven här synes man dock målat väl mycket i svart. Hvad sakens innebörd angår, lär det väl få medgifvas, att det beslut, bondeståndet förut fattat och nu förmåddes att öfvergifva, tog sig något egendomligt ut: ståndet hade förut godkänt realisationsplanen, men ville nu ej erlägga den andel i bevillningen härför, som enligt bevillningsutskottets förslag borde falla på dess lott, en vägran, för realisationssaken så mycket betänkligare, som de öfriga stånden bifallit projektet endast med förbehåll att, om något stånd minskade bevillningen för sig, själfva få åtnjuta motsvarande afdrag. Bondeståndet ville visserligen i dess ställe lägga sin andel på andra beskattningsföremål, men det var minst sagdt ovisst, om enighet härom skulle kunna uppnås med de öfriga — ett liknande yrkande i bevillningsutskottet hade afslagits — och hade ståndets beslut blifvit gällande, var fara värdt, att regeringen ställts med realisationsplanen i den ena handen, men utan tillräckliga medel i den andra. Att i sådant fall regeringen ingrep för att söka åvägabringa enighet emellan ständerna, var åtminstone enligt 1617 års RO. ingen olaglighet. Men därjämte har man oftast — så äfven Hamnström — underlåtit att meddela, hvad protokollet innehåller omedelbart efter redogörelsen för Tolls uppträdande, eller att ståndets talman och sekre-

terare meddelade denne, hurusom, sedan man i ståndet underrättats om, huru medstånden uppfattat dess beteende, och närmare eftersinnat, hvad följden blefve af dess vägran att åtaga sig sin andel i bevillningen, »*de fleste af ståndets ledamöter*, dels länsvis, dels enskildt, denne morgonstunden hos talmannen och sekretereren *begärt*, *att en ny öfverläggning om bevillningen måtte företagas*, hvarvid ståndets ledamöter försäkrat, att, ehuru känbart det skulle blifva, vilja i det närmaste ingå i den af bevillningsutskottet gjorda fördelning, så att, om herr baron och generallöjtnantens ankomst skett någon stund senare, det förmodades, att ståndet *självfvilligt ändrat dess i går tagna beslut*.»[1]

Riddarhusstriderna på Norrköpings riksdag blefvo, såsom ofta betonats, olycksbringande för konung och rike i följd af den djupa misstro mot samverkan med ständerna, som nu alltmer rotfästes i Gustaf Adolfs sinne. Det synes mig, som kan man i självfva verket knappast förundra sig öfver att konungen kände sig bortstött. Man kan förstå tillvaron af en opposition, som ville så mycket som möjligt bevara åt ständerna rätten att hafva ett ord med i laget vid det Gustavianska envåldsregementet, men det sätt, hvarpå den skötte sig under denna riksdag, var knappast det rätta. »De häftige», skrifver Johan von Engeström, som visst ej tillhörde regeringspartiet, »ville med trugande skaffa sig mera rättigheter och uppsöka alla anledningar att väcka kinkiga konstitutionsfrågor»[2], och protokollen jäfva ej detta omdöme. Däremot gifva källorna det intryck, att konungen började och fortsatte riksdagen med den mest redbara välvilja att främja realisationsfrågan till godt slut; för det målet ville han både medgifva inskränkningar i sin makt öfver statens medel och frikostigt afstå sin andel i bevillningen. När då »jakobinerna» icke dess mindre anföllo äfven på sådana punkter, att angreppen för honom måste te sig såsom vådliga för realisationsfrågans lösning, kan man ej förundra sig öfver följderna. Ty för honom framstod då häfdandet af de kungliga prerogativen såsom rent

[1] *Tidningar för riksdagen* etc., sid. 240. Kurs. af mig.
[2] *Historiska anteckn. af J. von Engeström*, sid. 235.

af ett villkor för den riksviktiga sakens framgång, angreppen framkallade sålunda blott motsatsen af hvad de åsyftat, och Gustaf IV Adolf lämnade sitt enda ständermöte stärkt i tron på gagnet af sin envåldsmakt — detta olycksaliga arf, som snart skulle föra honom och rike till undergångens brant.

Dalarne och Dalkarlarne

En historisk-geografisk undersökning

AF

NILS HÖJER

»*Österdala* omtalas likasom *Vesterdala* redan på 1200-talet och utgjorde det egentliga Dalarne, det s. k. *Dala hundare*, dit bergslagerna knappast ansågos höra.» Sålunda heter det i Magnus Höjers Konungariket Sverige, och en liknande uppgift har äfven J. F. Nyström i Sveriges geografi, där det på tal om Öster- och Västerdalarne heter, att »det är endast denna del, som i etnografiskt afseende utgör det Dalarne, hvars folk och historia är väl bekant för hvarje svensk». Äfven den lärde univ.-bibliotekarien C. G. Styffe, har gifvit denna uppfattning ett visst stöd: Namnet Dala hundare har utan tvifvel ursprungligen blott tillkommit dalen omkring Siljan, äfven kallad Österdala, jämte Västerdala. Att icke bergslagerna egentligen ansågos höra till Dalarne, bestyrkes af flera offentliga handlingar från 15:de seklet, hvarest järnbergsmän, kopparbergsmän och silfverbergsmän uppräknas vid sidan af »menige man i Dala».

Det är väl bekant, att detta vetenskapens resultat sammanfaller med den populära uppfattningen, så att man vid namnet Dalarne företrädesvis fäster föreställningen om Öster- och Västerdalarne och vid folknamnet Dalkarlar så godt som uteslutande tänker sig dessa bägge dalars innebyggare och detta vare sig det är fråga om nutidens Dalkarlar eller om de stridsdjärfve män, som fordom räddade fäderneslandets frihet.

Emellertid har ofvannämde C. G. Styffes bidrag till medeltidens geografi och historia och andras, förnämligast Tengbergs och K. H. Karlsons undersökningar rörande Dalelagen banat väg för en annan uppfattning, som jag skall söka i det följande häfda, nämligen den att Dalarne, redan då det först framträder i historien, var ett eget landskap eller en provins med bestämdt område, icke mindre utan större än det nuvarande Kopparbergs län — dock med afdrag af Särna, som hörde till Norge —, enär det tillika innefattade Norbergs och Skinnskattebergs bergslager, och att det folk, hvars historia säges vara väl bekant för hvarje svensk, väl innefattat de nu så kallade Dalkarlarne, men dock i första rummet utgjorts af bergsmän, hvilka hela medeltiden igenom liksom allt intill denna dag varit landskapets ledare och hufvudmän.

Det torde få anses numera bevisadt, att den af Hadorph under namn af Dalelagen utgifna lagbok, som ännu på 1500-talet förelåg i flere handskrifter med denna benämning, verkligen varit en särskild lagbok för Dalarnes lagsaga, upptecknad under 1300-talets förra hälft, således knappt ett halft århundrade före den allmänna landslagens införande. Dock tyckes det, som om Dalarne aldrig haft egen lagman. Landet var befolkadt från Västmanland, likasom Helsingland från Uppland, och det intog en liknande ställning till sitt moderland. Dala hundare, såsom lagsagan kallas, hade under hela medeltiden och långt därefter en gemensam häradshöfding eller domare, men det hade åtminstone från den tid, då lagsagorna definitivt ordnades af Magnus Eriksson, gemensam lagman med Västmanland, så att Dala domare stod i samma förhållande till lagmannen i Västmanland och Dala som lagmannen i Helsingland, hvilken till sin ställning var domare, till lagmannen i Uppland. Man skulle möjligen kunna se ett tecken till Dala hundares större oafhängighet i förhållande till Västmanland däruti, att vid konungavalet i Stockholm 1499 Dalarne representerades af 6 personer och Västmanland af 12, under det Uppland tillsammans med hela Norrland hade 12 representanter. Dala häradshöfding eller, som han förmodligen ursprungligen kallats, landsdomare höll ting i vanliga former i de särskilda socknarna från Nor-

berg och Söderbärke upp till Malung och Mora. Som emellertid både lagmans- och häradshöfdingesysslan på 1300-talet började betraktas som län och bortgafs åt stormän för inkomstens skull, förekomma till regel under den tid, för hvilken vi hafva dombref i behåll, såväl underlagmän som underhäradshöfdingar, hvilka skötte tjänsterna. Dessa bodde alltid i Dalarne och voro vanligen bergsmän. I denna legislativa ordning skedde ingen förändring förr än långt fram på 1600-talet och ända till dess hörde Norberg under häradshöfdingen i Dala.

I alla dombref från medeltiden omfattar Dala hundare eller härad eller »hundhärad» alla det gamla Dalarnes socknar. Det gifves blott ett enda undantag, nämligen ett i afskrift föreliggande dombref från 1420, i hvilket häradshöfdingen kallar sig »domhafvande i thetta syn öfver Dala med Öster och Wæstir Jarnbergit, swa som ær Næsgards hundari», Men detta dombref är efter all anledning falskt. Ty för det första fanns då sannolikt icke något Näsgård, och för det andra uppgifvas i andra dombref under långa tider tillbaka de särskilda socknarna i detta s. k. hundari ligga »i Dalum» eller »Dala hundare», så Folkärna 1303, 1317, 1384; Grytnäs 1379, 1383, 1413; By 1367, 1413; Henemora 1385; Husby 1370, 1379, 1391. Förmodligen är denna trakt den allra äldsta af Dalarnes dalar, och beteckningen »i Dalen» eller »i Dalum» är fäst därvid, liksom vid Norberg, från den första stunden, den framträder i historien. Tiden för nämnda falsarium kan sättas till omkring 1550, ty då omfattade Näsgårds län under Jöran Jönsson både Östra och Västra Järnberget, d. v. s. Öster- och Västerbergslagen, och vid den tiden hade man börjat skilja mellan Dalarne och Bergslagen.

Jämte dalelagen eller den allmänna landslagen gällde särskilda grufartiklar, nämligen vid Kopparberget konung Magnus' privilegier af 1347, som ersatte äldre frihetsbref, och vid Dalarnes järnberg samme konungs privilegier af 1354 för Norberg, »Järnberget» framför alla andra. Enligt dessa privilegier dömde i politimål, slagsmål och fylleri, grufvebrytning, vattenösning o. d. på Kopparberget en nämnd af 14 personer, af hvilka en var bergmästare och en domare och ordförande. Samtlige voro valde af bergs-

männen själfva. Vid järnbergen åter dömde i dylika fall en tolfmannanämd under ordförandeskap af konungens fogde, som ock där utsåg nämnden. Men ingenstädes voro bergen undantagna från häradshöfdingens eller lagmannens jurisdiktion, hvilka vid de vanliga tingen »med bergsmän och allmoge» afgjorde alla slags rättstvister, ja till och med dömde bergsmän till böter för ogillt järn. Där lagforos ock köp och byten af hyttor och grufdelar.

Den administrativa styrelsen visar en märkelig öfverensstämmelse med den legislativa. Äfven härutinnan visar sig sambandet med Västmanland, då höfvidsmannen eller fogden på Västerås' slott ofta tillika var fogde öfver Dalarne. Dock var detta icke alltid, kanske icke ens vanligen fallet, och, när så skedde, upptog fogden på Västerås Dala i sin titel och brukade då hafva en underfogde i Dalarne, hvilken likasom underhäradshöfdingen valdes bland bergsmännen och var bosatt vid något af bergen. Vid dessa funnos ock särskilda af konungen utnämnda bergsfogdar, men deras myndighet sträckte sig i allmänhet icke utom berget och de voro alla underordnade Dalafogden.

»Provincia Dala», »Dalarne», »Valles» hade under medeltiden alldeles samma omfång som »Dala hundare». Detta framgår bland annat af Raven v. Barnekovs räkenskap för inkomsterna af Dalarne, »de Vallibus», under åren 1366 och 1367, hvilken räkenskap upptager, jämte Dalarnes n. v. bergslag, Norberg och Skinnskatteberg. Det framgår ock däraf, att då Dalafogden var en annan än fogden på Västerås, var han i sin egenskap af Dalafogde närvarande på tingen eller vid andra legala förrättningar i Dala hundares yttersta gränser längst i öster och längst i söder. Så Carl Ingebjörnsson i Söderbärke 1352, Magnus Enbjörnsson därsammastädes 1354, Lars Pettersson i Husby 1364, Erik Eriksson (Gyllenstjerna) i Garpenberg 1481, Jon Jönsson (Svart) i Norberg 1496 och Arvid Västgöte i Henemora 1528.

Fråga vi slutligen, i hvilken betydelse ordet Dala eller Dalarne användes af inbyggarne själfva eller af landets regering eller af andra Sveriges rikes undersåtar eller af främlingar, så finna vi det allmänna språkbruket öfverensstämma med den legislativa och administrativa indelningen.

Och äfven här visar den gamla förbindelsen med Västmanland sina verkningar. Sålunda kallar sig Gödheka Henriksson år 1416 »kyrkiopræster a Kopperbergheno i Dalum i Vestmannalande», liksom Kristoffers landslag af 1442 talar om »Dala i Vesmannalande», men det må strax anmärkas, att dylika talesätt äro mycket ovanliga, och kanske är uttrycket i förra fallet påverkadt däraf, att den talande var präst, ty i kyrkliga dokumenter pläga orter, belägna i Dalarne, närmare till sitt läge bestämmas blott genom tillägg af orden »i Västerås' stift», »in diocesi Arosiensi» eller »diocesis Arosiensis». Om språkbruket »Dalarne i Västmanland» kan kallas ovanligt, så voro däremot sådana uttryck som nyssnämnda »Kopparberget i Dalarne» alldagliga, och de möta redan i de äldsta skriftliga minnesmärkena. Såväl dalkarlarne själfva som andra provinsers inbyggare och främlingar förlade »Kopparberget», »Silfverberget» och »Järnberget» i Dalarne.

Kopparberget, som ursprungligen kallades Tiskasjöberg (1288), möter första gången 1310 under sitt nya namn »Mons cupri» och nämndes snart nog på grund af sin stora betydelse rätt och slätt »Mons» eller »Berget», alldeles som Kuttenberg i Böhmen länge kallades »Hory» eller Berget. På 1400-talet omväxla dessa namn med »Gamble Kopparberget», som grufvan började kallas (1444) till skillnad från den nya Koppargrufvan i Garpenberg. Med Kopparberget eller Berget menas så godt som alltid, när det förekommer utan vidare tillägg, Stora Kopparbergs grufva invid Falun, hvars bergsmän emellertid hade hyttor rundt om i angränsande socknar. Med Silfberget åter, som först nämnes 1354 menas ursprungligen Silfberget i Tuna, som sedan (1496) började kallas Öster Silfberg till skillnad från det sannolikt omkring 1490 upptäckta Västra Silfberget i Norrbärkes socken, numera kalladt Stolln, hvilket på 1500-talet fick en sådan betydelse, att flere socknar lades därunder. Öster Silfberg kallas äfven Gamble Sölfberg (1524) förmodligen närmast till skillnad från den 1510 upptäckta Sala silfvergrufva. Järnberget åter var Norberg, hvars privilegier gällde äfven för Skinnskatteberg, Tunaberg och Vikaberg i Henemora (nu Garpenbergs) socken och längre fram äfven för andra järnberg. Det framgår af konung Albrekts

tilläggsprivilegier af 1368 liksom af Raven v. Barnekovs ofvannämnda samtidiga räkenskap, att fogden på Norberg hade hand om sakören och uppbörd äfven vid öfriga järnberg. Järnberget i vidsträckt mening blef därför Norberg med dess dependentier i nedre Dalarne.

Gustaf Vasa talar i ett bref af 1552 om »Bärcke socken i Norebärgslagen», och utan tvifvel hörde under medeltiden Norr- och Söderbärkes bergsmän under fogden på Norberg eller Järnberget. Förhållandet blef på sätt och vis omkastadt, då Norbergs bergsmän och bönder nämnda år ålades att på fogdens order komma Väster Sölfberg till undsättning med dagsverken och annat. Något senare lades hela Norbergslagen till Väster Sölfbergs fögderi.

Af mångfaldiga dokument från medeltiden framgår, att alla dessa berg räknades till Dalarne. Så t. ex. räknar marsken Torgils Knutsson i ett bytesbref af 1303 Norberg med järnberget till Dalarne. I de svenska herrarnes öfverenskommelse med Margareta 1388 tillförsäkras Bo Jonssons testamentsexekutorer bland annat »Westmanneland halfuæ Dalæ, halft Koperbierghet ogh halft Jærnbierghet, som i Dalen liggiæ», hvilket uttryck upprepas i drottningens försäkran. Likaså tala Eriks privilegier af 1413 om »Koperberghit i Dalenæ», och 1420 tillförsäkrar han drottning Filippa i lifgeding bland annat: »Westerås köpstad och slott medh the lähn, som till Westerås slott pläge till att liggie, undantagene *Borgenes och wore Jernbergh och Kopperbergh i Dalerne och thet ther tillhörer*». Katarina Eriksdotter inskrefs 1499 i Vadstena kloster under angifven hemort »de Monte cupri in Vallibus». Konung Hans förlänar ärkebiskopen 1499 ett par i silfvergrufvan »på Sölfberget i Dalarne» o. s. v. Blott genom att bläddra i Svenskt diplomatorium eller Diplomatarium Dalecarlicum eller Pergamentsbrefven kan hvem som helst öfvertyga sig om, att byar och lägenheter i den nu s. k. bergslagen, konsekvent angifvas som belägna i Dalarne, så snart ett angifvande sker.[1]

[1] För att belysa motsättningen mellan medeltidens och 1500-talets språkbruk i fråga om angifvandet af bergslagssocknarnas läge, må några exempel anföras ur medeltidens och 1500-talets dokumenter. Bierke, d. v. s. Norr- och Söderbärke, angifves 1403 ligga »i Dalom», 1518 »i Dalena», men

Emellertid förekommer stundom ett språkbruk, enligt hvilket Kopparberget eller Järnberget eller Silfberget eller några tillsammans nämnas vid sidan af Dalarne eller, som det kan tyckas, rent af i motsättning därtill. Detta bruk har ett dubbelt upphof; för att belysa detsamma, torde det vara nödigt att anföra de viktigaste exemplen. Dalafogden Jösse Finnsson (två hjorthorn), som år 1395 ännu icke var fogde på Västerås, kallas i ett då af bergsfogden på Kopparberget Berndt von Kamen m. fl. på tyska språket utgifvet tingsbevis »foget over Berch unde over Dale». I öfverensstämmelse härmed kallas Nils Sture »höfvidsman på Vesterås, Kopparberget och Dalarna», och honom tillförsäkras af svenska riksrådet 1483 »Westerars slot, stadh, læn, Koperbergit och Dalana med all silff oc jernbergh ther wti lyggia». Det är klart, att Kopparberget här nämnes särskildt icke därför, att det var skildt från Dalarne, utan honoris causa eller därför att det var den förnämsta delen däraf. Så förhåller sig ock med Gustaf Vasas 1521 använda titel: »hövesman öfver Kaaperbergh, Silfbergh, Jernbergh och meneghe Daler». Orsaken är utan tvifvel densamma till lydelsen af Nyköpings beslut 1396, att drottningen skulle besitta bland annat »Westerars oc slot oc köpstadh med Norbohæredh oc *Dalana oc Koperberghen oc jærnberghen*

1552 »i Norebärgslagen»; Tuna 1413 »i Dalen», 1438 »i Dalahundhare», 1473 »i Dala», 1483 och 1486 »i Dalum», 1487 och 1525 »i Dalahærade», men 1550 »uti Kopperbergslagen», 1554 »i Bergslagen», och 1557 omtalas gården Holm såsom liggande »uti Tuna socken på Koparbergit». Torsång säges 1405 ligga »i Dalana», men 1555 »i Kopperbergslagen», och 1552 omtalas en gård »liggande i Torsångs socken på Koparbergit». Svärdsjö lägges ännu 1531 »i Dalanar», 1538 i »Öster Dalerne», men 1544 och 1556 »i Bergslagen» och 1550 »på Kopperberget». På samma sätt Vika 1483 »i Dalen», 1533 »i Dalarne», men 1550 »på Kopperberget» och 1556 »i Bergslagen». Husby, rörande hvilket jag förut anfört några exempel från 1300-talet, angifves 1413 ligga »in Vallibus», 1468 »i Dala hæredhe», 1476 i »Dala», 1486 »i Dalene», 1487 »i Dalum», 1508 »i Dalane», men 1550 »på Kopperberget» och 1552 »i Kopparbergslagen». Så Skedvi 1392 »i Dalum», 1414 »in provincia Dalum», 1480 »i Dala hundhare», 1533 »i Dalarne», men sedan räknas det liksom Folkärna, By och Henemora till Bergslagen.

Ordet bergslag som ett lokalt begrepp finnes i det hela icke till förrän under 1500-talet. Då i ett köpebref från 1417 en gård i Norberg säljes med alla tillhörande ägor, »sa with som Norberxgh lagh wisa», så kan detta icke betyda något annat än: »så långt som Norbergs bergsrätt gäller». Och då det i ett bref af 1440 talas om »de bärgsmän, som till Norabergs och Skinnsækkebergx lagh liggie», så betecknar detta »de bergsmän, som lyda under Norbergs (äfven i Skinnskatteberg gällande) bergsrätt» eller åtnjuta Norbergs privilegier samt lyda under Norbergs fogde.

medh allom konungslikom ræt». Samma är förhållandet med uppräkningen af fataburslänen i Jakob Ulfssons registratur 1497: »item Koparberget, Silberget, Dalene.» Förhållandet mellan bergen och det öfriga Dalarne framträder ännu tydligare i början af Sten Stures afsägelsebref samma år, genom hvilket han upplåter »Westeraars sloth och læn, alle bergh och bergxmen *med alle Dalene*». Det är ett analogt uttryck med det ofvan ur Filippas lifgeding anförda.

Såsom ofvan antydts, förekommer emellertid, ehuru under medeltiden mycket sällan, äfven ett annat slags motsättning mellan bergen och Dalarne. Så stadgas i Magnus' privilegier för Kopparberget af 1347, att om någon blefve biltog på berget, så skulle han icke hafva frid vare sig i Dalarne eller på något berg, som är järnberg, silfverberg, stålberg, hvarhelst de äro, och ej heller emellan bergen. Blefve någon biltog å något annat af förenämnda berg, skulle han icke hafva frid på Kopparberget (»nær iþær») och ej i Västerås' biskopsdöme. — De sista orden bevisa, att man icke var så noga på uttryckets korrekthet, ty Kopparberget låg otvifvelaktigt, såsom ännu i dag, i Västerås' biskopsdöme. Men ehuru man tydligen i ofvan återgifna stadgande om fridlöshet har att på samma sätt i tanken inskjuta ordet »öfriga» framför Dalarne, så innebär uttrycket onekligen i alla fall en viss motsättning. Denna är här af alldeles samma slag som den, hvilken ofta i medeltidsdokumenter och äfven senare föranledt en uppräkning af köpstäder jämte det landskap, hvari de voro belägna eller en motsättning dem emellan. Kopparberget är i synnerhet det berg, som sålunda motsättes Dalarne. »I på Kopparberget och vi i Dalana», skrifva Morakarlarna 1525.» Man må icke invända, att här motsättes blott det egentliga Dalarne, ty en annan gång representeras Dalarne i motsättning till Kopparberget af de södra socknarne. Så i 1499 års riksmötes beslut, där särskilda representanter nämnas för Kopparberget och »Dalane», de fyra sistnämnda boende i Tuna, Hedemora och Folkärna. På samma sätt begärde Gustaf Vasa af Dalarne 1527 »fulmyndoga sändigebud bådhe uthåf bergit och landit», och i domen i Strängnäs 1529 upptagas Kopparbergets ombud bland städernas representanter, under det att i förteckningen öfver riksdagens

ledamöter Norbergs, By, Henemora m. fl. socknars ombud upptagas bland bönder. Från Kopparberget sändes ombud till Örebro herredag 1539, men icke från det öfriga Dalarne. Det var den legislativa och judiciella själfständighet, som städerna åtnjöto i förhållande till landsbygden, hvilken föranledde deras uppnämnande eller skiljande från det öfriga landskapet. Men ett likartadt förhållande ägde också rum med bergen — i synnerhet Kopparberget —, som ju hade sina egna nämnder och domare, ehuru de voro i mindre grad afskilda från landsbygden. Liknande orsaker hafva haft likartade verkningar. Jag menar således, att begreppet Dalarne, långt ifrån att hafva under medeltidens lopp vidgats, i stället mot dess slut och i synnerhet under loppet af 1500-talet blifvit i viss mån inskränkt, i det först Kopparberget och sedan den öfriga bergslagen utsöndrades från det egentliga Dalarne.

Man kan häremot invända, att namnen Västerdala och Österdala nämnas lika tidigt som Dalarne, och att isländarnes beteckning Járnberaland tydligen ger vid handen, att Dalarnes bergslag redan på 1200-talet, om ej förr, var en egen landsända. Hvad Österdala angår, har jag för min del icke lyckats upptäcka ordet i något äldre dokument, men det må erkännas, att Västerdala förutsätter ett Österdala. Det återstår dock att bevisa, att därmed menats detsamma som nu. Mig synes ögonskenligt, att därmed menats något helt annat.

Västerdala nämnes 1248 i Vilhelms af Sabina redogörelse för Skenninge kyrkomötes beslut. Efter redogörelsen för hvad en biskop skulle erhålla i gästning på sina visitationsresor heter det: »men i Västerdalarna i Västerås' stift må man i dessa ting förfara, som hittills öfligt varit». Det blir bästa förstånd i denna stadga, om Västerdala betecknar, hvad som ligger i ordet, västra delen af landet Dalarne; det betecknar då bygden kring Dalälfvens västra gren, som då ännu var mestadels öde skogsbygd, tillika med den östra grenens öfre lopp och sannolikt äfven Västerbergslagen, som ännu på 1500-talet ofta räknas till Västerdalarne och var mycket glest befolkad till skillnad från nedre Dalälfvens och Siljansdalens jämförelsevis folkrika bygder, där samma taxa kunde tillämpas som i Västmanland. Det bör i öfrigt märkas, att ehuru dessa namn möta

blott några gånger i medeltidens litteratur och dokumenter, är det dock klart, att orden haft en annan mening än nu. Ännu på 1500-talet räknas Tuna till Österdalarne, men ofta t. ex. 1591 heter det »Tuna i öffre Bergslagen». Likaså räknas Svärdsjö 1538 till Östre Dalarne och i ett konungens bref af 25 jan. 1545 omfatta ännu Östre och Vestre Dalarne hela provinsen, ja — som det vill synas — ännu i prästerskapets och allmogens trohetsed af den 20 febr. 1594. Dock är det möjligt, att på sistnämnda ställe hela Bergslagen räknas till »Vässmannelandh», eftersom i en samtidig trohetsed Henemora räknas till Västmanlands städer. Hos Ericus Olai förekomma bägge orden Vestradala och Ostradala, men på ett sätt, som ingen upplysning lämnar om deras betydelse. Däremot förekomma orden i stora rimkrönikan vid redogörelsen för Karl Knutssons möte med dalkarlarne i Gagnef 1438 på ett sätt, som närmast gifver betydelsen Öfre Dalarne. Men hade uttrycken Öster- och Västerdala i allmänhet haft samma bemärkelse som nu, så vore det högst egendomligt, att uttrycket »bägge Dalar» icke en enda gång möter oss under hela medeltiden, men däremot »alla Dalar» mångfaldiga gånger.

Så kalla dalkarlarne sig själfva 1466: »wi menogheten offver alla Dalar», 1517 och 1532: »Kopperbergsmen, Sölffbergsmen, Jernbergsmen oc menige almoge öfver (eller: i) alla Dala», 1525: »wi wiliom alla nu wara en man utöfver alle Dalana», och »wi warom församladhe aff allom Dalom lagom paa Tuna landsting». De kallas af Västmanländingar m. fl. 1497: »Kopparbergxmen, Silfbergxmen, Järnbergxmen och menige almogen i alle Dalane», af konungen 1524: »oss elskelige dandemen, som byggia och boo uthi alla Dalerne», och af Hälsingarne 1531: »bergsmen och menighe almoge, som byggia och boo offver alla Dalar». Samma uttryck förekommer hos den i medeltidens handlingar väl bevandrade Olaus Petri. Ja ofvan antydda ställe hos Ericus Olai, som innehåller, att »Värmland med Vestradala och Östradala samt angränsande trakter» fordom varit ett rike, öfversättes af Olaus Petri med »alla Dalarna och Värmland». Först 1598 i en skrifvelse från Dalallmogen till innebyggarne »nedan Långheden» har jag funnit uttrycket »bägge Dalarne» användt: »menige undersåter och allmoge

i bägge Dalarne och Bergslagen». Men då hade brytningen emellan Dalarnes olika bygder på dalupprorens tid och Gustaf Vasas och följande regenters till en del däraf framkallade administrativa indelningar åstadkommit en fullständig revolution i begreppen.

De öfre Dalsocknarne uppträdde, såvidt man vet, för första gången på egen hand, då de 1521 slöto sig till Gustaf Vasa. Denna skilsmässa från det nedre Dalarne blef dock mycket kort, ty strax efter slöt sig också bergslagen till rörelsen. Men bönderna kring Siljan hade nu fått smaken för att politisera på egen hand, och under de bägge första dalupproren inträda mera långvariga skilsmässor, då de öfre socknarne afsöndrades från »Bergslagen», som stod kvar under konungens förvaltning. Till en början (april 1525) skrifva de sig nu blott »socknebönder af Mora, Orsa, Lexandh», liksom daljunkaren 1527 skrifver till Hälsingland: »Mora, Orsa och Kopparbergsmen helsom Eder», och konung Gustaf skrifver på samma sätt (1528) till menigheten i de särskilda socknarne: »Mora, Lexan, Rättvik, Hedemora och Tuna», ett sätt att kommunicera med dalallmogen, som han sedermera och särskildt på klockupprorets tid bibehöll. Men 1528 i januari vänder sig daljunkaren till »alle dannemen, som bygghe oc boo i Sillesdaler, Österdaler oc Westerdalar oc Bergslagen». Det är första gången Siljansdalen, Österdalarne och Västerdalarne nämnas i en politisk handling, och Siljansdalar hafva nu med ens ryckt upp i första ledet — af lätt förklarlig anledning.

I mars 1525 klagade Mora socknemän för kopparbergsmännen, att konungen ville »åtskilja den ena landsänden från den andra och socken ifrån socken», erinrande tillika om, »huru vargen förkränker svinen, arbetandes om deras åtskillnad, och det första, som gifver sig utur hopen, följer han till skogs». På den tiden var anklagelsen ganska obefogad, men snart nog och just i följd af dalupproren framträder hos konungen en tydlig sträfvan att tillintetgöra Dalarnes politiska betydelse genom att söndra dess särskilda bygder. Sålunda utnämndes d. 21 febr. 1533 Lasse Dalkarl till »fogde på Wästra Dalarne samt några socknar i Östra Dalarne» och samma dag Olaf Rull »på dessa socknar: Tuna, Kopparberget, Vika, Skedvi, Husby,

Hedemora, Folkärna, Grytnäs, By, Norberg, Garpeberget, Gamla Sölfberget». Detta senare höfdingedöme öfvertogs 1538 af Nils Larsson, och därom heter det rätt och slätt i registraturet: »fogtebreff for Niels Larson på *Östre Dalerne*». Af ett dombref kan man se, att han några år därefter, 1542, var i egenskap af fogde tillsammans med häradshöfdingen öfver Dala närvarande på en syn i Norberg, men kort efter dikterar konungen i anledning af Dackefejden i sitt kansli ett bref från Dalarne till bland andra Skinnskatteberg som till en främmande landsända och på konungens order skrifver hans befallningsman öfver de i Dalarne värfvade knektarne, nyssnämnda Nils Larsson, i eget och i Dalkarlarnes namn på samma sätt till Norberg. Anledningen därtill var, att värfningen i Norberg var uppdragen åt fogden i Åkerbo härad, och att Nils Larsson på vägen söderut skulle taga befälet äfven öfver dessa knektar. Annars räknas Norberg ännu till Dalarne och stod under någon af dess fogdar. I hufvudsak ägde de båda fögderierna bestånd, men med inbördes ändrade gränser och ändrade namn, Så utvidgades Östra Dalarne 1566 med Gagnef, Ål och Orsa, emedan dessa socknar, som fått skatten förvandlad i ved, skulle utgöra densamma till Östra Silfberg, och då en ny fogde några år därefter nämndes, kallas fögderiet »Östra Dalarne och Kopparbergslagen». På samma sätt uppträder det västra fögderiet 1556 under namnet »Västerdalarna och Järnbergslagen». Emellertid funnos särskilda fogdar vid bergen, och då flere af dessa, t. ex. fogden på Näs och på Väster Silfberg, uppburo skatten i flere socknar för grufvornas underhåll och drift och äfven vid tingen bevakade konungens rätt till sakören, så blefvo bergslagerna tidvis afsöndrade som självständiga län. Men det kom icke till någon fast ordning, emedan socknarna plockades fram och tillbaka. Johan den tredje upprättade redan i början af sin regering en »öfverste befallning öfver bergverken ofvan Långheden». Sedan gjordes under Gustaf Adolf och Kristinas förmyndare upprepade försök att skapa ett särskildt bergslän, sammansatt på olika sätt af Dalarnes och Västmanlands bergslag, tills slutligen drottning Kristina genom kungl. bref af 10 april 1647 upprättade det nuvarande Kopparbergs län.

Under alla dessa år från det första dalupproret till upphäfvandet af bergslagens landshöfdingedöme hade emellertid begreppet bergslag som ett annat landsområde än Dalarne småningom arbetat sig in i det allmänna medvetandet. Det är sannolikt, att den kyrkliga indelningen i prosterier äfven mycket bidragit till detta språkbruk· Under medeltiden tyckas Dalarne länge hafva bildat ett enda prosteri. Åtminstone omtalas Ambern i Leksand som »prepositus Vallensis» 1346, Jönis i Torsång som »proghostin i Dalum» 1357 och Johannes i Husby som »prepositus in Vallibus» 1370. Men afgörande äro dessa uttryck icke, ty äfven Engelbert i Leksand kallas »prost i Dalum» 1593. ehuru han då säkert icke var den ende prosten, ja icke ens var prost öfver hela öfre Dalarne. Emellertid synes Västerås' riksdagsbeslut 1527 hafva föranledt en ökning af prosteriernas antal, ty prostarne fingo det besvärliga uppdraget att uppbära och redovisa för kronotionden. På 1540-talet angifves sålunda icke mindre än 5 prosterier: Österdalarnes (Mora, Orsa, Rättvik, Leksand, Gagnef), Västerdalarnes (Lima, Malung, Nås, Järna, Floda), Öfre Bergslagen (Tuna, Vika, Torsång, Svärdsjö, Skedvi), Nedre Bergslagen (Husby, Henemora, Grytnäs, Folkärna, By) och Västerbergslagens (Söderbärke, Norrbärke, Gränge och Norberg). Denna indelning har måhända konungen själf till upphofsman, hvilken på denna tid starkt påverkade den kyrkliga ordningen, och har säkerligen jämte den administrativa bidragit att söndra Bergslagen och Dalarne. Men att föra denna söndring tillbaka till medeltiden därför, att i flera offentliga handlingar från 15:e seklet järnbergsmän, kopparbergsmän och silfverbergsmän uppräknas vid sidan af »menige man i Dala» är utan tvifvel en antecipation. En sammanställning af alla ifrågavarande ställen visar nämligen uppenbart, att orden »i Dala» icke höra uteslutande till »menige man», utan till hela frasen, och att här alls icke är fråga om angifvande af olika landsdelar, utan om Dalarnes *ständer*. Detta är klart redan däraf, att samma eller analoga uttryck användas, när det är fråga om en enda socken eller ett berg, ty äfven bergen hade sina bönder och bokarlar, således en ståndsfördelning. Sålunda heter det 1483 om Nils Boson

Sture: »då han själf i egen person höll ting *med bergsmän, köpstadsmän och allmoga* i Henemora köpstad och dess socken», och 1504 skrifver riksrådet till Kopparberget: »Vi — — hälsa eder alla, bergsfogden, domare, de tolf, som för rätta sitta, med *menige bergsmän och allmoge, som bygga och bo på Kopparberget i Dalarna*». Ja ännu på 1600-talet underskrifva kopparbergsmännen stundom sina bref: »Bergsmän och menige man på Kopparberget». Vidare är det ju gifvet, att om en dylik ståndsuppräkning beledsagas af uttrycket »öfver alla Dala» eller dylikt talesätt, såsom i de sid. 40 angifna exemplen, så kan det icke heller vara tal om olika bygdelag. — Uttrycket »landshöfdingen i Dalarna öfver *alla Dalarne* och Kopparbergslagen» i 1634 års regeringsform, som lägger Silfver- och Järnbergslagen under »landshöfdingen i Väsmanneland», än en meningslös arkaism, som icke förtjänar afseende. — Det kan icke heller vara meningen med sådana uttryck som följande i bref från Stockholm förekommande, 1503: »Kopparbergsmän, Silfbergsmän, Järnbergsmän, kronone skattskyldiga bönder och mene allmoge i Dale», 1508: »Kopparbergsmän, Sölfbergsmän, Järnbergsmän, bönder och mene bokarla, som byggie och bo i Dalene», 1529: »Kopparbergsmän, Sölfbergsmän, Järnbergsmän och menige dalemän». Så skrifva ock Dalkarlarne själfva 1524: »Vi efterskrefne bergsmän och menige man i Dalana» eller »alla Eders Nådes undersåter, som byggie och bo i Dalalagen», och Gustaf Vasa begagnar i början af sin regering liknande uttryck, till och med när han skrifver till Bergslagen ensam, t. ex. 1525: »oss älskelige dandemän, som byggia och bo på Koperberget, Tuna och alle Nedhendalena». Men kort efter inträder en förändring. »Menige man i Dala», som förut uppenbart betecknat Dalarnes bönder och bokarlar eller alla Dalarnes ständer under bergsmännen, förvandlas till »menige Dala», och detta uttryck, som ännu länge nog har en växlande betydelse, så att det fortfarande betecknar »alla Dala» eller hela Dalarne utom Kopparberget, t. ex. i bref af 10 jan. 1532 om hjälp mot konung Kristiern och i kallelsen till Västerås' möte från dec. 1532 eller i brefvet om kyrkotionden från febr. 1533 eller i förordnandet af nov. 1533 för Otto Nilson »att föra deras lagbok i menige Dalarne»,

motsättes en annan lokal term, nämligen Bergslagen, och betecknar då naturligtvis uteslutande Dalarne ofvan Bergslagen. Så utgingo särskilda kallelsebref till kröningen af 2 nov. 1527 till Kopparberget och Bergslagen å ena sidan och Dalarne å den andra, säkerligen med anledning af rådande splittring mellan norra och södra delen af provinsen, som under året legat i öppen fejd mot hvarandra. I ett tidigare bref från samma år säger ock konungen, att Måns Nilsson »och flere våre troe undersåte *på hele bergslagen* hafva med ordom straffat *dalakarlana*, ath the äre så lätthe til att trädha frå thera rette herre». I konungens skrifvelser af 21 maj och 6 juni 1532 sättas ock »Bergslagen och menige Dalana» emot hvarandra och i nyssnämnda Otto Nilssons dombref af 28 febr. 1534, där han kallar sig »hæredis dom hafvande i Daler och menige Bergslagen». En sådan tudelning ligger halft fördold i sådana uttryck som de af dalkarlarne själfva d. 25 april 1529 och 12 april 1531 brukade: »Vi efterskrefne Kopparbergsmän, Sölfbergsmän, Jernbergsmän och menige Dalana», eller d. 23 nov. 1531: »Vi efterskrefne Kopparbergsmän, Sölfbergsmän, Jernbergsmän och alle the, som biggia och boo i menige Dalerna». Vid midten af 1500-talet blef »Dalerne och Bergslagen» det officiella namnet på den gamla provinsen Dala. Så representeras »Dalerne och Bergslagen» vid 1567 års riksdag i Uppsala af ombud från Husby, Folkerna, Henemora, By, Vika, Tuna, Svärdsjö, Norberg, Söderbärke, Lima, Leksand, Mora och Orsa, och 1569 i Stockholm af ombud från Norberg, Söderbärke, Tuna, Gagnef och Mora. Likaså i bevillningen till Elfsborgs lösen 1571, där »Dalerne och Bergslagen» undertecknat med sitt gemensamma sigill, under det Lindesberg och Noreskoga undertecknat för sig vid sidan af andra landskaps härad.

I föregående framställning hafva vi några gånger mött uttrycken »ofvan Långheden» och »nedan Långheden», hvilka mycket ofta användas i morgongåfvobref och arfskiften eller andra legala handlingar eller i skrifvelser till och från dalallmogen på 1400-talet och 1500-talet för att därigenom skilja Dalarne och dess folk från andra landsändar och deras innebyggare. Uttrycket »ofvan Långheden» användes antingen jämte »i Dalarna» såsom en ytterligare för-

klaring, i synnerhet under den öfvergångstid, då Dalarne började få en trängre betydelse, eller ock vanligen ensamt. Alldeles tydligt är, att med dessa uttryck menas i äldre tid ett och detsamma, så att landet ofvan Långheden betecknar hela det gamla Dala hundare eller Dalarne i äldre mening. Men när Dalarne började begränsas till de öfre dalsocknarna, gick det icke längre an att jämnställa uttrycken, utan det heter då t. ex. 29 jan. 1552: »Dannemän alle, som byggie och boo udi Dalerne, Kåpperbergslagen och alle the sockner, som liggie ofvan Långheden udi Westerårs stift». Däremot kunde man fortfarande skrifva, såsom ungefär samtidigt skedde: »som bygge och bo ofvan Longhe heden och i menige Dalalagen», ty detta var fortfarande detsamma, eftersom hela det gamla Dala hundare hade samma häradshöfding och bildade en domsaga.

Långheden uppgifves i allmänhet hos nyare författare vara en skogbevuxen ås eller till och med *berg* eller bergsrygg på gränsen mot Dalarne. Uppgifterna förskrifva sig sannolikt från Hülphers, som i sin bekanta Dagbok säger, att Långheden, som skall taga sin början vid Sand tull i Vagnsbro härad, d. v. s. ungefär vid det n. v. Salbohed, där vägen grenar sig åt Norberg och Hedemora, är en stor skog, som »följer en hög sandås och sträcker sig flere mil allt emot Hedemora» och »är sedan urminnes tider bekant». På ett annat ställe uppgifves emellertid riktigt nog, att Långheden »dock är mer eller mindre synbar». I sjelfva verket betyder ordet *hed* på medeltidssvenska aldrig något annat än slätt och så betyder det ju än i dag. *Långe heden* måste då också betyda den långa slätten, men väl är det sant, att den sträcker sig öfver trakten kring Salbo hed, ty denna långa slätten begränsar i öster och sydost med en ganska skarp öfvergång till bergsbygd det gamla Norbergs bergslag eller »Järnberget», som otvifvelaktigt låg »ofvan Långheden». Att denna hed sedan blifvit förvandlad till en ås, har antingen berott därpå, att uttrycket i senare tid kommit att arkaistiskt användas efter gamla formulär, äfven sedan Järnbergslagen blifvit afsöndrad och lagd till Västmanland, eller ock snarare därpå, att ordet blifvit i gamla handlingar tolkadt af män, som uppvuxit,

under det Dalarne hade betydelsen af den icke bergsbruksidkande delen af provinsen.

Ingenting torde i högre grad hafva bidragit till uppfattningen af Bergslagen som en särskild landsdel redan under medeltiden än isländarnes namn Járnberaland. Att bestämdt uppgifva hvad de därmed menat, är icke godt. Dalin öfversätter det rätt och slätt med Järnbergslagen, för Lagerbring är det det »nu varande Dalarne och kan hända någon del af Västmanland». Geijer anser, att det på ett ställe betecknar Österdalarne och på ett annat en del af Västmanland och en del af Dalarne, och Hans Hildebrand söker bevisa, att det låg vid nedre Dalälfven. Mig tyckes gifvet att, *försåvidt* isländarne vid ordet fäst betydelsen af ett bestämdt landområde, måste de därmed hafva menat detsamma som det gamla Dala hundare, eller med andra ord jag tror, att Lagerbring har rätt. Bernhard Osenbrügge uppgifver, att Engelbrekt var född, »in den Dalen, dar copper unde osemunt geualt», d. v. s. på 1400-talet framstod Dalarne för utländingar som det land, hvarifrån man fick koppar och järn. Men på Snorre Sturlesons tid var Kopparberget knappast ännu upptäckt och hade i alla händelser ännu ej fått någon större betydelse. För honom måste därför Dalarne hafva varit det land, hvarifrån man fick järn. Isländarne bildade i allmänhet sina namn på främmande länder genom sammansättningar med ordet *land*, som antingen tillfogades det inhemska namnet: t. ex. Galizuland, Spánland, eller sammansattes med folknamnet: Sarkland, Ungaraland, Bolgaraland, eller tillades en landets utmärkande produkt eller naturföreteelse: Vinland, Helluland, eller slutligen landets hufvudort: Jórsalaland, som betyder det heliga landet. Antingen är nu Járnberaland bildadt på detta sistnämnda sätt, d. v. s. det betecknar rätt och slätt det svenska Järnberget såsom Dalarnes hufvudort, eller är det bildadt med tanke på afkastningen eller naturbeskaffenheten. Förmodligen är ordets ursprungliga form Járnbergaland; Styffe uppgifver formen Járnberjaland. Kanske är Járnberaland blott en korrumperad eller »normaliserad» form? I hvilket fall som helst — äfven om *bera* skulle ligga i ordet — kan det ingenting bevisa med hänsyn till bergslagens förhållande till Dalarne.

Då således »Dala» eller »Valles» under hela medeltiden betecknar hela det gamla landskapet Dalarne, följer det af sig självt, att krönikornas och diariernas »Dalekarla» och »Vallenses» också beteckna detta lands innebyggare och således innefattat bergsmännen eller, om man tager ordet Dalkarlar i betydelsen af innebyggare i de n. v. Öster- och Västerdalarne, väsentligen utgjorts af bergsmän. Att så verkligen varit, framgår också af många omständigheter.

Det är numera ett obestridligt faktum, att den store folkhöfdingen Engelbrekt, som enligt en gammal krönikas ord »först utförde Dalkarlarna och fostrade dem till strider», hade sitt hem på det gamla Järnberget, ty han kallas i en samtida handling, som är försedd med hans sigill, kort före upprorets början »bergsman på Norberg». Man har till och med trott sig kunna närmare bestämma hans hemort till det n. v. Engelsberg. Det är ock mycket, som tyder på, att resningen mot Erik af Pommern hvarken hade sin grund däri, att Jösse Eriksson upphängde bönder i rök eller att han spände kvinnor för plogen, utan närmast däri, att han vågat behandla bergsmän som bönder, d. v. s. lägga dem i skatt som bönder. Frågan om skattefrihet för järnbergsmännens landtbönder hade redan på Albrekts tid varit brännande, sedan hade Norbergs bergsmän tillika med öfriga järnbergsmän i Dalarne, som åtnjutit dess privilegier, hos Erik yrkat deras bekräftelse, men han hade gifvit afböjande svar och säkerligen äfven utkräft skatten.

Om 1464 års resning berättar Olaus Petri, att strax Karl Knutson kom hem från Danzig, kom till honom »Hans Djekn, som alltid var höfvidsman för Dalarne». Denne Hans Djekn, som säkert var fogde i Dalarne under de följande åren 1466 och 1467 och bevistade ett rådsmöte i Stockholm 1471, säges hafva varit boende på Jönshyttan och fader till Stig Hansson, således en Silfbergsman. Men möjligen förhåller det sig med denna tradition som med berättelsen om Engelbrekt och Kopparberget. I allt fall omtalas en Hans Djekn som faste i Norberg 1462. Under dessa och följande årens strider besegrade Nils Sture i spetsen för Kopparbergsmännen Erik Karlsson och Ivar Gren vid Uppsala 1467, Sten Sture slog i spetsen för de i hast samlade Kopparbergsmännen samme Erik Karlsson 10 jan.

1470 två mil från Falun och tillintetgjorde hans här i grund vid Uppbo i Skedvi socken efter att hafva förenat sig med den öfriga dalahären. Jag har icke sett närmare angifvet, hvarifrån Nils Sture fick sin dalahär 1471, men Sten Sture samlade 1497 folk från »alla Dalarne», och det är säkerligen icke blott en händelse, att Norbergs privilegier äro af konung Hans bekräftade samma dag som Sten Stures afsägelse. Denna bekräftelse var således ett villkor. Några år därefter, då Stockholm i dec. 1501 belägrades, skref Hemming Gad till Svante Nilsson: »vi få i dessa dagar af Dalene 1400 skytter». Enligt Stockholmsbrödernas diarium belägrade Sten Sture Stockholm nämnda år »cum militibus et militaribus ac montanis», således väl sina egna värfvade soldater, annat krigsfolk och *bergsmän*. År 1502 i slutet af april skref Sten Sture till Svante, att han ville begifva sig till Dalarne att hämta folk. Han kom redan i början af maj till Stockholm och kan således icke gärna hafva varit långt upp i Dalarne, men staden hade då redan fallit och dalkarlarne fingo hemtåga i juni. Dessförinnan ingingo de den 5 juni vid Näs' kyrka i Upland en förening med Sveriges herrar och män att aldrig tåla något utländskt herradöme och tyckas äfven hafva framtvungit ärkebiskopens förlikning med Sten Sture. Därom skrifver Hemming Gad några år därefter till Svantes hustru, fru Märta, från Kalmar: »Jach ville, the vore nu her, som voro medh Jon Jonsson och Stig Hansson medh flere godhemen af Dalana vidh Næss kyrkio i Her Stens Stures tidh, Gud hans siel nadhe, sidhan vij hafdhe vunnith Stockholm. Dænen, Juthen, Tysken och djækelen rædes alla Dalasocken». Stig Hansson var fogde på Silfberget, som var hans hemort, och äfven bergsman på Kopparberget samt förvaltade under många år häradshöfdingedömet i Dalarne. Jon Jonssons verksamhet var väl nära knuten till Dalarne, hvars fogde han var, men han hörde ej ursprungligen hemma i denna provins, ehuru han — troligen genom giftermål — förvärfvat gods i södra Dalarne.

Under Svante Nilssons oroliga herradöme hölls i trots af pest och nöd, som alldeles utblottade bergen på arbetskrafter, det ena landstinget efter det andra för att få

hjälp till kriget. 1506 i dec. lofvade Tuna landsting, där i allmänhet ombud samlades från Dalarnes alla socknar — »menige Dalakärlane» såsom Svante uttrycker sig i ett bref om detta möte — att understödja riksföreståndaren »med all den största makt vi åstadkomma kunne». Ett år därefter i jan. 1508 höll han å nyo landsting på samma ställe. Därom berättar han: »Och hafva gjort mich eth skönt tall folk af berghen, alle till hest ganske vel utreddhe». I maj månad samma år hölls ett nytt möte i Tuna, hvarifrån skrifvelse uppsattes till Stockholms stad med löfte att vid uppfordran komma till undsättning »med alla dem, som äro 15 år gamla och kunna göra värn». Då dalkarlarne 1510 åter pressades på krigsfolk, sökte de undandraga sig, enär de åter hemsökts af pesten — 2000 människor uppgifvas detta år hafva blifvit bortryckta i Tuna ensamt — och det är mycket betecknande, att de i vederlag erbjödo »en summa penningar af Silfberget och Kopparberget». I febr. 1511 skref fru Märta till sin man, att han borde på landstinget i Dalarne utverka mesta möjliga folk, för att han »med det manghactughe folk» kunde förfölja fienden, som hon trodde vara slagen.

Sten Sture den yngre, som efter faderns död skyndade till Dalarne, höll äfven själf eller genom ombud flera landsting för att få hjälp till kriget mot Danmark och stöd mot herrarna och fick rikligen bägge delarne. 1517 i april beslöt »all allmoge i Tuna att gå man ur huse, om så kunde behof göras», sedan beviljades på allmänt landsting vid Kopparberget den af Sten äskade hjälpen. De dalkarlar, som 1518 understödde Sten Sture vid Stockholm och deltogo i slaget vid Brännkyrka, kallas i en samtida, af en tysk deltagare i dessa händelser uppsatt berättelse »de berskerl», d. v. s. bergsmän, och att de voro ett betydande antal framgår af hans berättelse, att bergsmännen efter slaget vid Brännkyrka fingo hemlof utom 200, som inkvarterades hos Stockholms borgare. Under de följande årens strider omtalas bergsmännen uttryckligen i slaget vid Badelunds ås 1520 och det olyckliga långfredagsslaget vid Uppsala samma år, och kriget afslutas med Olof Valrams olyckliga försök att försvara bergslagen.

Den 6 och 25 jan. 1521 var det Kristierns ombud Henrik v. Mehlen, som höll landsting i Tuna och tog ed till konungen, hvarföre Gustaf Vasa, då han den 10 februari uppträdde vid Kopparberget, rönte motstånd liksom säkerligen ock vid Silfberget. Bergsmännens fogdar blefvo emellertid som »förrädare» fångade eller dödade — sannolikt är det i denna första sammanstötning Stig Hansson förlorade lifvet vid försvaret för den af Kristiern utskrifna gärden, som vid denna tid upptogs. Det berättas i allt fall, att Gustaf vid detta första besök lät upptaga Kopparbergs afrad och »skatten i Tuna och däromkring», och man vet af säkra källor, att Stig Hansson vid samma tid blifvit bragt om lifvet som förrädare, det vill väl säga därför att han *icke* var förrädare mot den konung, till hvilken han ett par veckor förut aflagt trohetsed, och hvars ämbete han förvaltade. Gustaf kunde nu i sin ordning hålla landsting i mars med »menige Dala». Från den tiden träda bergsmännen åter i spetsen. Det var en bergsman, Peder Svensson i Vibberboda, under hvars ledning slaget vanns vid Brunbäcks färja. Sedan nämndes väl hofmän till höfvidsmän för hären, men bland de fyra »lifaktare», hvarmed Gustaf omgafs på folkhärens enträgna begäran, voro två, Måns Nilsson på Aspeboda och Anders Persson på Rankhyttan, bergsmän och de två andra förmodligen icke från Dalarne, i alla händelser inga »Dalkarlar».

Rörande sammansättningen och beskaffenheten af den dalahär, med hvilken Gustaf Vasa anryckte mot Västerås, finnes en berättelse af Jacob Ziegler, skrifven före 1531 och säkerligen grundad på uppgifter af bröderna Magni, som han personligen kände: »Denne samlade en här af Dalkarlar, det mest krigiska folket i hela Sverige. De bebo nämligen bergen i den trakt, där Sverige förenas med Norge, och hos dem finnas äfven silfver och koppargrufvor. Härdade under arbetet i grufvorna och hyttorna, utbildas de till en öfverlägsen styrka: hvilket slutligen förskaffat dem deras namn Dalkarlar. *Dale* betyder nämligen 'mellan bergen', *karli* återigen män och med tonvikt, sådana, som utmärka sig för stor sinnesnärvaro. Man tillskrifver ock Dalkarlarne en mycket stolt ande, hvilken

de ock äga i hög grad, och de äro äfven framför alla lättretliga att afvärja oförrätt. Med denna här, o. s. v.»[1]

Denna ypperliga skildring, vid hvilken föga är att tillfoga och intet att borttaga, torde i det närmaste gälla alla medeltidens dalahärar.

Klockupprorets historia och den napoleonska slughet och hänsynslöshet, med hvilken konungen sökte vinna, snärja och förkrossa bergsmännen, då han ville göra slut på Dalarnes politiska betydelse, visar tydligt, hvar han för sin del ansåg tyngdpunkten ligga. Han säger ju ock uttryckligen i ett bref af den 21 maj 1532 till Dalarne, att han visste de goda män af Kopparberget »hafva högsta rösten i eder landsända». Och mycket ådagalägger, att Sturarne hade samma uppfattning. Söker man efter dombrefven och andra samtida handlingar bestämma, hvar Sturarne vistats under sina besök i Dalarne, visar det sig, att Nils Sture, som under sin långa förvaltningstid besökte Dalarne åtminstone 13 gånger och därunder uppehöll sig längre och kortare tid i de nedre dalsocknarna, blott en gång — 1484 — anträffas i öfre Dalarne, nämligen Mora. Gamle herr Sten har jag funnit 5 gånger i det nedre Dalarne och äfven honom en gång — aug. 1501 — i Mora. Svante Nilsson var 8 gånger i Dalarne och gjorde en gång — sommaren 1508 — en rundresa genom de öfre socknarna, Mora, Lexan, Rättvik, Gagnef. Västerdalarne synes ingen af Sturarne någonsin hafva besökt. Sten Sture den yngre var tre eller fyra gånger i Dalarne, både i början och slutet af år 1513 träffas han i Bergslagen, men ingen gång i öfre Dalarne. Härtill kommer, att Sturarne nästan årligen i egen person eller genom ombud hade öfverläggningar med bergsmännen vid mormässan i Västerås den 8 sept.

[1] Is militem legit ex Dalekarlis bellicosissima totius Sueciæ gente. Montes enim habitant, qua Suecia ad Norvegiam collimat, apud quos et fodinæ sunt argenti et æris. Itaque sub officinis metalli fodiendi conflandique exerciti, indurantur ad præcipuum robur: quod denique peperit ipsis nomen, ut Dalekarli vocentur. *Dali* enim Vallem dicit, *Karli* autem viros, cum emphasi, eos qui præsenti animi vigore præstent. Addunt Dalekarlis præterea ingentes spiritus opes, quas plurimas habent: suntque ad injuriam propulsandam supra omnes irritabiles. Hoc milite usus Gustavus aggreditur præsidium Danorum, quod Arosiæ civitati impositum erat atque deturbat.»

Man kan se ett tecken till de öfre dalsocknarnas växande betydelse däruti, att Svante Nilsson i början af sitt riksföreståndareskap gjorde sin hängifne anhängare, lärare och vän, den märklige Arvid Siggeson till kyrkoherde i Mora. Men ändamålet härmed synes äfven hafva varit att genom förbindelse med Norge utsträcka frihetskriget äfven till detta rike och dymedelst skapa svårigheter för Danmark, hvilket också till en del lyckades.

Allra mest belysande för den öfre dalallmogens och bergsmännens inbördes ställning under medeltiden och särskildt under Dalarnes jämt hundraåriga storhetstid (1434—1533) är den omständigheten, att, om man icke räknar prästerna, hvilka stundom, särskildt under Gustaf Vasa, spelade rolen af folktribuner, men i allmänhet synas hafva varit regeringens verktyg att vinna allmogen eller hålla den i styr, det icke finnes en enda ledare, som veterligen varit född i det öfre Dalarne eller där haft sitt hem.

Hvad voro de häradshöfdingar, hvilkas hem och verksamhet kan bestämmas: Efreka Efrekoson. Jöns Gerekoson, Peder Jönsson skrifvare, Stig Hansson och Knut i Gylle, Erik Nilsson i Aspeboda, Ingemar Johansson, Otto Nilsson? Bergsmän. Eller de ordinarie häradshöfdingar ur den egentliga stormansklassen, som helt eller delvis skötte tjänsten: Jösse Finnsson, Matts Jönsson, Ingel Jönson och Nils Sture? Äfven de hade gods och grufdelar i bergslagen. Hvad voro de fogdar och de höfvidsmän öfver dalahären, som hörde hemma i Dalarne: Olof Torkilsson, Jösse Finnsson, Engelbrekt Engelbrektsson, Erik Bengtsson, Per Crasso, Hans Djekn, Stig Hansson, Jon Jönsson, Bengt Brunsson, Peder Svensson, Ingel Hansson, Jöns Persson i Vibberboda, Olof Roll? Antingen tillhörde de genom födsel bergsmannaklassen eller ock voro de genom giften nära befryndade med denna klass. I den grad har bergsmännens hufvudmannaskap legat Dalamännen i blodet, att de ännu på den stora »daldansens» tid 1743 kommo dragande till Stockholm under ledning af — en bruksbokhållare.

Gustaf Vasa skref en gång till Dalarne: »Icke kan thet hafva lagh, att I som bo i Tuna och flerom stadom, ther som god tillfälle är medh åker och äng, hafva skots-

mål in till the stackarla, som bo uppe i Dalana, the dock inthet hafva till efventhyrs att bärja sig medh annat än thet går först igenom edhra hender». Om bergsmännen och de nedre Dalsocknarnas innebyggare verkligen i fråga om skatter och förpliktelser krupit bakom de fattiga dalkarlarna i de öfre socknarna, så har historien öfvat vedergällning genom att i sin ordning skjuta dem in under dessa Dalkarlar. Men anklagelsen har ingen allmängiltighet. Tvärtom är det väl knappt någon landsända, som i gärder, tullar, skatter, dagsverken, utskrifningar offrat så mycket till fäderneslandet som just bergslagen.

Om man med Vallenses eller Dalakarlarne förstår de öfre socknarnes jämförelsevis fåtaliga och fattiga innebyggare, så blir Sveriges historia under den senare medeltiden rent af obegriplig. Men om man beaktar de faktiska förhållandena, nämligen att provinsen Dalarne under medeltiden både var en af de största, genom sina berg rikaste och i vissa delar, såsom Tuna och Kopparberget, tätast befolkade af Sveriges provinser, och att i denna provins fanns en sammanhållning och duglig ledning som ingenstädes i det öfriga Sverige, så blir allt naturligt och lätt att förstå. Kanske bör Dalarnes folk och historia i denna mening blifva bekant för hvarje svensk.

Strödda meddelanden och aktstycken.

J. G. Hallmans sorgespel »Erik och Valdemar».

Kyrkoherden i Stockholm J. G. Hallman (1701—1757) är i vår litterära historia känd hufvudsakligen genom sin skrift om Olaus och Laurentius Petri och visan om Stolts Elisif, hvilken länge gällde såsom en svensk folkvisa, men numera får anses som prof på hans egen skaldegåfva. Det åtminstone till vidden betydligaste alstret af denna är hans sorgespel Erik och Valdemar, hvilket i prydlig renskrift förvaras på Kgl. Biblioteket, och som jämte Hallmans mindre dikter utgifvits af Hanselli 1875.

Dramats ämne är, såsom titeln antyder, Nyköpings gästabud 1317, hvilken tilldragelse Hallman jämväl skildrar i en vidlyftig historisk inledning med bifogande af åtskilliga moraliskt-politiska reflexioner. I första akten bevittnar läsaren förberedelserna till dådet, öfverläggningarna mellan drottning Märta, som framstår såsom den egentliga anstifterskan, och »hofmarskalken» Brunke samt ett försök af kaniken Carl att hålla konungen tillbaka. Akten afslutas med en bal af »hela hofvet samt åtskilligt förnämt främmande». Andra akten visar, huru hertigarne anlända till Nyköping och där mottagas på bästa sätt, medan i den tredje och sista anslaget sättes i verket, i det att härtigarne öfverfallas och fängslas. Efter en sträng straffpredikan af kaniken Carl gripes drottningen af samvetskval, och skådespelet afslutas med en skildring af hennes till vansinne gränsande ångest och förtviflan.

Hallman har i det hela iakttagit de af den härskande smaken förestafvade reglerna om tidens och rummets enhet och äfven begagnat det vanliga versmåttet, alexandrinen, men däremot indelat sitt drama i blott tre akter i stället för fem. Om man frånser den genomgående bristen på dramatisk koncentrering, hvilken särskildt framträder i de uttänjda politiska samtalen i de första akterna och det likaledes långdragna slutet, så får man tillerkänna Hallman vissa förtjänster såsom dramatisk författare, nämligen en enkel och klar plan, en jämnt om ock skäligen trögt framskridande handling och en ganska ledig, från öfverdrifter fri dialog. I detalj skulle man kunna anmärka, att förf. flera gånger i scenanvisningarna helt naivt berättar saker, som tilldraga sig utom scenen, samt att versen

stundom är något vårdslös. Hanselli har funnit skäl loforda förf:s patriotism, emedan han gjort samtliga medhjälparne i dådet till danskar. Med mera rätt framhåller han Hallmans väl funna grepp att under måltiden, kort före öfverfallet, låta spela och sjunga »sådana stycken, som angå gammal svensk ära och tro», hvilket ju vid ett uppförande kunde åstadkomma en god kontrastverkan.

Efter Hallmans framställning är tvisten mellan konungaparet och hertigarne icke föranledd af de senares maktlystnad; kampen står i själfva verket mellan konungamakten och rådet, för hvars rättigheter märkligt nog hertigarne uppträda såsom försvarare. Denna besynnerliga uppfattning är emellertid beroende af, att Hallman endast härigenom kunde få fram, hvad han i grund och botten afsåg att i sitt drama framställa. Saken är nämligen den, att han hvarken åsyftat att åstadkomma ett dramatiskt konstverk eller en historisk tidsbild, utan helt enkelt valt denna form och detta stoff för att skrifva *ett politiskt paskill.*

I ett bref till Warmholtz af den 11 okt. 1757 berättar Gjörwell efter att hafva omnämnt Hallmans död, att denne kort förut »på vackra svenska vers författat en tragedi Erik och Valdemar», och att i inledningen »är en trait mot H. von Dalin (ty i förtroende sagdt, så är hela pjesen skrifven i en viss gusto och mot vissa — — —), som är ganska bitande och består mest uti en citation utur hans rikshistoria». Gjörwell tillägger, att han läst större delen, och undrar, om sterbhusets ställning kunde tillåta manuskriptets tryckning. Vi hade emellertid knappast behöft denna fingervisning, ty dramats mening kan, så snart man ägnar en tanke åt de samtida politiska förhållandena, icke misstydas.

Den stolta, härsklystna Lovisa Ulrika kunde blott med svårighet finna sig i att vara underkastad rådets förmynderskap, och genom en revolution ville hon befria sig och sin make därifrån samt skaffa konungamakten vidgade rättigheter. Men tiden var ej mogen härför; drottningen visade sig ej heller i besittning af de för en dylik plans utförande nödiga egenskaperna, och försöket att omstörta de politiska maktförhållandena misslyckades, i det att de förnämsta redskapen häktades midsommarafton 1756. Stor var hattarnes glädje häröfver, men lika våldsamt ock deras hat mot henne, som varit själen i företaget, men stod för högt för att nås af lagens arm. Och detta hat är det, som satt pennan i Hallmans hand.[1]

Redan dramats första replik upptager temat, i det att drottningen yttrar:

Med en så inskränkt makt, hvad är det väl bevändt?

[1] H. yttrar visserligen i en dedikation, att han skrifvit stycket »för flera år tillbakars, men för kort tid sedan det samma höfsat och städat», men då vi härmed sammanställa Gjörwells uppgift, att dramat är författadt kort före H:s död 1757, kan väl H:s yttrande ej fattas annorlunda än som en nödlögn, den han begagnat för att i någon mån öfverskyla sin afsikt. Af samma skäl har kanske dramat ej uppkallats efter den egentliga hufvudpersonen, drottning Märta.

och förklarar, att hon ej kan utbärda i dessa trånga förhållanden, utan ämnar begifva sig till »sin store bror». Härmed väckes redan våra misstankar, att Hallman vid skildringen af drottning Märta haft till modell en annan person, i hvars mun dessa ord passa långt bättre, nämligen ingen annan än Lovisa Ulrika. Med den »store brodern» åsyftas då naturligtvis Fredrik II i Preussen. Detta antagande, att vi här hafva att göra med ett »nyckeldrama», bekräftar sig, ju längre vi läsa.

Hallman begagnar alla sig erbjudande tillfällen att framhålla fördärfligheten af en oinskränkt konungamakt och vikten af rådets inflytande. T. ex. (II: 4):

Ett ärligt riksens råd, som ingen sanning spar,
Han (kungen) för sin bästa vän uti sin rådsal har.
— — — — — — — — — — — — —
Han vet, den konung kan omöjligt lycklig bli
mot rikets säkerhet, som skaffar sig parti.

Hertigarne och deras (d. v. s. rådets) anhängare skildras af Hallman såsom alldeles skuldlösa, i allo förträffliga personer, på det att kungaparets nedrighet och falskhet må framstå desto bjärtare. Valdemar är mera godtrogen, under det att Erik icke låter dåra sig af det vänliga mottagandet och de fredliga försäkringarna. Då den förre (II: 6) yttrar:

Ej duger hvad som vardt om eneväldet sagdt.
Kanske han mente blott en liten större makt.

så invänder den senare:

En liten större makt! Hvad vill det väl betyda?
— — — — — — — — — — — — —
Att de det svåra ord envälde må undvika,
på något större makt man hör smekungar skrika.
Men enväldet är ju af ett och samma slag,
som aldra minsta makt att göra emot lag.

Hallmans förnämsta mål är att med de svartaste färger utmåla drottningen och hennes brottsliga sträfvanden. Hon är skildrad på ett sådant sätt, att man mycket lätt igenkänner vissa af Lovisa Ulrikas mest framträdande egenskaper, om ock öfverdrifna och förvrängda. Drottning Märta behärskas af en enda känsla, begäret efter hämnd för alla de förödmjukelser, som hon och hennes gemål lidit af motståndarne. Hon är drifkraften i det hela; hon eldar upp konungen, då denne synes tveka, och till henne sätter omgifningen sin lit i det afgörande ögonblicket. Men hennes våldsamma sinnelag har ytterst svårt att dölja sig under den mask af vänlighet,

som anslagets utförande erfordrar, och flera gånger är hon nära att fördärfva alltsammans genom sin lösmynthet och brist på besinning, så att konungen och Brunke hafva ett kinkigt göra med att åter ställa allt till rätta.

Knappt en enda ljus punkt finnes uti skildringen af Märta utom den ömhet, hon vid ett tillfälle (II: 3) visar mot konungen; för öfrigt behandlar hon äfven honom öfvermodigt och snäsigt. En tydlig anspelning på Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas förhållande till hvarandra finnes i andra aktens tredje scen, där det gäller att värfva anhängare. Birger yttrar där:

När jag uti mitt råd mig hjälp- och rådlös ser,
jag i min garde-robe har råd och hjälp hos er.
Nu kommer därpå an...

(hostar och kommer af sig)

Dr. Märta.

Jag tala vill allena.
Hvem kan af Birgers hack få veta, hvad vi mena.[1]

Sitt och hela hattpartiets hat mot drottningen har Hallman sammanfattat i det strafftal, hvilket han mot skådespelets slut låter Carl kanik hålla, och hvars början lyder:

Hör drottning, jag i dag med största ängslan sport
du är den stygga lem, som detta onda gjort,
du spunnit detta opp, dig skall väl himlen finna,
du skall till afgrundsbrunn, du etterfulla kvinna,
du ondskans sammelplats, du grymma vilddjurs klo.

o. s. v.

För att släta öfver med hartassen efter att sålunda hafva lättat sitt hjärta, låter Hallman Carl kanik slå sig på att profetera:

Athulphir Friede-rik skall denne prinsen heta,
och ondskan till sin skräck om samme konung veta,
hans stora menlöshet, hans fromma hjärtelag.
Hans oskuld och hans dygd är himlen så till lag,
att af hans dyra ätt sku kungliga personer
till tidsens sensta kväll beklåda svenska troner.

Samvetskval förvirra slutligen drottningens förstånd. Ångest griper henne, hon önskar sig döden, och sorgespelet slutar med följande repliker:

[1] En berättelse var i svang, att drottningen skulle uti starka uttryck förebrått konungen hans rädsla. Hon själf förnekade bestämdt detta. Se Fersens Skrifter II: 264.

Dr. Märta.

Ack, kunde jag mig själf som sjuka hundar fräta!
Ack, låt mig rasa fritt, låt mig på himlen träta!
Hör, Gud!

Brunke.

Hon yrar starkt.

Dr. Märta.

Jag vet ej hvad jag vill.
Hvem skall jag träta på? Månn någon Gud är till?
Hvad Gud, hvad evighet, hvad samvete? Ack fläder,
ett kärnlöst prästeskrik, en dikt, ett noll, ett väder!
Du hårda öde kom, skär af min lefnads trå,
Min lindring väntar jag att i din grymhet få!
Låt med en skyndsam död mig nu ur slottet vika,
se'n skall mitt spöke här i alla vinklar skrika.
Kung, krona, son och lif jag mer ej bryr mig om,
förbannad var' den stund, då jag till världen kom!
(*Springer ut med faselig bäfvan och hela sällskapet efter.*)

Hallman har sålunda begagnat tillfället att till afsked mot drottningen utslunga jämväl en beskyllning för irreligiositet.

Äfven i enskilda yttranden kan man finna anspelningar på samtida politiska förhållanden, såsom då det heter (I: 2):

För Gardarikets makt stå vi i daglig fara.

eller då drottningen (II: 3) yttrar:

Nej, Brunke, detta blir väl aldrig tanken min!
Ack, skull' ett riksens råd in på min borggård rida?

hvilket senare syftar på den en tid så celebra »vagnsaken», då riksråden Höpkens och Scheffers vagnar i december 1754 hindrats att köra in på det nya slottets borggård.

Det låge nära till hands att tro, att Hallman i skildringen af bifigurerna jämväl tecknat personer ur samtidens politiska lif, men så vidt jag kunnat finna, är detta ej förhållandet. Möjligen kan man i riksdrotsen Knut Blå, som talar för en försoning med hertigarne, igenkänna C. G. Tessin. Då Brunke (I: 8) erinrar drottningen om

drotsens vane
att bringa i ert hof så mycken lust å bane

svarar hon »spotskt»:

Jo, åt Knut Jonsson man sig ofta roa fått,
men sent omsider jag hans slughet har förstått.
När jag i stora värf mig något vågat röra,
jag kunnat dessa ord utur hans upptåg höra:
»Hör, drottning, roa dig med lek och lapperi,
riksstyrslen bör du ej få blanda dig uti.»
Jo, jag förstår hans knep, jag intet mig bedrager.

Såsom redan är nämndt, har Hallman försett sitt stycke med en historisk inledning, hvari han upprepar sina angrepp på konungen för att lyda »ett nesligt kvinnovälde» och på drottningen för hennes förrädiska stämplingar. Hon fick, heter det, »såsom en styggelse för alla människor hela 20 åren (efter sonen Magnus' halshuggning) tillbringa sina kvillrande dagar. Hennes eget samvete var hennes farligaste bödel, det utgjutna blodet ropade öfver henne himmelens strängaste dom». Dalin får ock, såsom konungaparets trogne medhjälpare, hugg, i det Hallman framdrager ett ställe ur hans historia, där han säger det vara undersåtarnes skyldighet att försvara sig, om öfverheten icke arbetar på folkets välfärd utan på dess fördärf, och på ett annat ställe, där det talas om »ohyra, som samlas vid hof», citerar Hallman ett yttrande af Dalin (II: 344) om »den vid alla hof vanliga ohyran».[1]

Slutorden i denna inledning uppenbara tämligen ohöljdt Hallmans mening med sitt stycke: »Om detta faseliga stället i svenska historien kan lända andra trolösa öfverhetspersoner, orättfärdige ämbetsmän, förföriske smekungar, lögnaktige hofskvallrare och smickrande örontasslare till varning och rättelse, så har mitt, på följande bladen uppförda sorgespel vunnit sitt ändamål.»

Att detta drama, i sin helhet ett hätskt angrepp på särskildt Lovisa Ulrika, ej blef tryckt omedelbart, förundrar oss icke, men väl må det väcka förvåning, att Hallman hade panna att tillägna kronprinsen Gustaf detsamma och till på köpet därvid uttrycka en förmodan, att han vid läsningen skulle »likasom känna en munterhet i sin hand, att själf underskrifva dösdomarne», väl att märka öfver »de otäcka smekungar».

Det resultat, hvartill vi kommit, bidrager att bestyrka Bergströms förmodan,[2] att det understuckna bref från ärkebiskop Laurentius Petri till Erik XIV, hvilket Hallman meddelat i sin bok om bröderna Petri, af utgifvaren själf författats med underförstådd adress till kung Fredrik I. Möjligen ligger någon dylik mening dold äfven i visan om Stolts Elisif, ehuru någon särskild samtida händelse, som här kunnat åsyftas, ej är mig bekant. Detta sätt att förtäckt yttra

[1] Detta citat, som Hanselli vid tryckningen utelämnat, är väl den »trait» mot Dalin, som Gjörwell i sitt ofvan anförda bref åsyftar.

[2] I anmärkningarna till Elisifsvisan uti hans upplaga af Geijers och Afzelius' folkvisor s. 387 f.

sig om samtidens politiska förhållanden var icke något, som Hallman var ensam om; nyligen har ju Vasenius uppvisat, att Mörks Adalrik är en »nyckel-roman», och i frihetstidens hela litteratur, både på vers och prosa, har politiken haft en betydande roll.

O. S.

Bidrag till svenska kyrkans historia ur inrikes arkiv.

II.[1]

Biskoparnes i Strengnäs och Västerås hemliga protestation mot reformationsverket af den 10 augusti 1531.

Det är bekant, att konung Gustaf den 6 juli 1531 inbjöd de valde biskoparne i Skara, Vexiö och Linköping att infinna sig vid hans förestående bröllop, som han då ansåg skola kunna äga rum i midten af augusti. I skrifvelsen af nämnda dag ålades biskoparne äfven att redan den 13 vara tillstädes i Stockholm för att erhålla vigning samt att medtaga de »bästa och förståndigaste» af sina kapitel »för några märkliga saker skull, som på den tiden skulle förhandlas». Såsom E. Hildebrand i Svenska Riksdagsakter I s. 170 o. f. uppvisat, var antagligen meningen att vid den beramade sammankomsten i Stockholm ärkebiskopsval skulle företagas. Man äger grundade skäl att betvifla, att biskoparnes och kapitelmedlemmarnes sammanträde ägt rum vid den bestämda tiden. Anförde forskare har nämligen framdragit bevis för att den utvalde biskopen af Skara ännu den 23 augusti icke erhållit vigning till sitt ämbete och af ett aktstycke, som nedan meddelas (Bidrag till svenska kyrkans historia ur inrikes arkiv, III), är uppenbart, att ännu den 27 i samma månad hvarken den nämnde stiftschefen eller Johannes i Vexiö blifvit vigda. Det är emellertid tydligt, att det var särskildt med tanke på den förestående sammankomsten, som biskoparne Petrus Magni i Västerås och Magnus Sommar i Strengnäs, trots deras deltagande i Västeråsriksdagens skickelsedigra beslut, afgåfvo sin mot reformationsverket i det hela och bl. a. äfven mot vigningen af de nya biskoparne riktade protestation af den 10 aug. 1531. Denna protestation är väl förut känd genom några på svenska affattade äldre afskrifter. Den finnes sålunda efter en afskrift i riksarkivet

[1] Jfr Hist. Tidskr. 1894, sid. 256.

tryckt, bäst i kon. Gustaf I:s Registratur VII s. 543 men äfven hos P. E. Thyselius, Handlingar till Sveriges Reformations- och Kyrkohistoria under konung Gustaf I, II s. 21 ff. och i S. P. Bexells, A. Ahlquists och A. Lignells Bidrag till sv. kyrkans och riksdagarnes historia ur preste ståndets archiv, III s. 58, 59. Särskildt i det sistnämnda arbetet synes dock en bristfällig och ofullständig afskrift blifvit följd. Fullt korrekt finnes det märkliga aktstycket ingenstädes återgifvet. Så har uttrycket »in contemptum vel præjudicium Romanæ Sedis» fått denna öfversättning: »thet ganske Romerske *stått* till föracht och nedertryckelse», Petrus Galle skall vid sitt namn hafva tecknat följande besynnerliga titel: »Sacræ Theologiæ *trinitatis* Professor», då det näst sista ordet bör vara *humilis* o. s. v. Protestationen återgifves här nedan efter det på latin affattade originalet, som väl bibehållet och med ännu delvis kvarsittande sigill sommaren 1894 af mig påträffades i Strengnäs Domkapitels arkiv.

In nomine domini Amen. Illustrissimi domini nostri ac serenissimi principis domini Gostavi, regni Svecie regis, honore et reverentia semper salvis, Nos Magnus Sommer Strengnensis et Petrus Arosiensis, Dei gratia Episcopi, Considerantes meserabilem statum omnium ecclesiarum in hoc regno, quomodo in prejudicium, derogationem et injuriam fidei Romane sedis, eius obedientie et tocius ecclesie Svecane libertatis multa mala indies consurgunt ex dampnabili ac dampnata heresi et pestifera doctrina Lutheranorum heudolor tam ad scandalum et detrimentum regni quam etiam periculum animarum, quibus omnibus malis non possumus obviare nec resistere, prout ex officio nostro tenemur et debemus; Propterea confugimus ad juris remedium per viam appellationis et protestationis, que oppressos et opprimendos consuevit relevare, et protestamur coram vobis venerandis viris et dominis, doctore Petro Galle et Torgaro Gudlachi prebendato, publice et expresse, nos non tamquam ausu aliquo temerario vel levitatis animo ducti directe vel indirecte doctrinis aut factionibus Lutheranorum consensisse, nec favorem dedisse, neque ipsis electis vel eligendis, intrusis vel intrudendis in ecclesias Suecanas in contemptum vel prejudicium Romane sedis, et licet artamur procedere ad consecrationes episcoporum vi et metu, que possunt cadere in constantem virum, ducti, super quibus etiam protestamur. Preterea similibus abusionibus de missis celebrandis in lingua vulgari, de sacramentis ministrandis ac aliis innumeris scandalosis erroribus non valemus nos murum opponere pro domo Dei, prout libenter vellemus et tenemur, de quibus omnibus et singulis etiam et protestamur; insuper de litteris nostris datis seu dandis sigillatis vel sigillandis de et super taxatione cleri, ordinatione archiepiscopi vel episcoporum intrusorum seu intrudendorum in ecclesiis svecanis dicimus et protestamur nullum jus, robur aut auctoritatem habere seu tribuere velle vel intendisse, sed omnia et singula qualitercunque facta per nos supradictos Magnum et Petrum episcopos in materiis Lutheranis vi et metu

scripta, dicta atque gesta seu gerenda in prejudicium Romane sedis, status vel preeminentie cuiuscunque, ea omnia irrita, cassa et vana et pro non factis, dictis vel scriptis penitus habere volumus atque voluisse. Ea propter nos et nostra omnia bona, mobilia et immobilia, submittimus Romane ecclesie, tamquam matri et magistre universali, et quia usus notariorum non est in hoc regno, qui redigere possint nostram protestationem seu appellationem in publicam formam instrumenti, ideo rogamus venerabiles viros et dominos doctorem Petrum Galle et Torgarum Gudlachi in testimonium unacum sigillis nostris ac vestris ac subscriptione manuum vestrarum in testimonium et robur omnium premissorum. Acta sunt hec Strengis decimo die mensis augusti anno domini MDXXXI

Ego Magnus qui supra manu propria subscripsi et sigillavi
Ego Petrus qui supra manu propria subscripsi et sigillavi

L. S. L. S.

Ego Petrus Galle, Sacre Theologie humilis professor, qui supra, præsens fui, dum hec agerentur et fierent. Ideo manu propria subscripsi et sigillavi.

Ego Torgarus, qui supra, presens fui, dum hec agerentur, manu mea propria hec scripsi, subscripsi et sigillavi.

L. S. L. S.

III.

En episkopal reservation af den 27 augusti 1531.

Var det nyss meddelade aktstyckets innehåll redan förut väsentligen kändt, så är detta däremot icke förhållandet i fråga om en annan märklig protestskrifvelse af den 27 augusti 1531, som efter af mig likaledes i Strengnäs Domkapitels arkiv påträffadt original här nedan återgifves. Aktstycket är af värde såsom ett förstlingsbidrag till kännedomen om de mellan 24 aug.—27 sept. nämda år timade tilldragelser af allmänt intresse, om hvilka man på grund af en lucka i riksregistraturet för detta år hittills saknat alla uppgifter.

Ifrågavarande urkund lämnar oss upplysningen, att ännu den 27 augusti 1531 de valda biskoparne i Skara och Vexiö icke erhållit sin vigning. Den utgör vidare ett ytterligare vittnesbörd om den starka motvilja, biskoparne Magnus Sommar och Petrus Magni hyste mot den af konungen enständigt fordrade vigningen af de nya biskoparne. Strengnäsbiskopen och hans ämbetsbroder i Västerås finna väl nödigt underkasta sig konungens bestämda vilja och verkställa vigningen, men motivet för underkastelsen är ingalunda någon tillgifvenhet för reformationens sak utan, enligt deras egen förklaring, feghet eller, såsom det förskönande heter: »*metus, qui cadere possit in constantem virum*». Tydligen för att tillförsäkra sig skydd mot

möjligen stundande efterräkning från romerska kurians sida affordra de dock före vigningen de valda biskoparne i Skara och Vexiö en ed, innebärande icke blott lydnadsförpliktelse till påfven i Rom utan ock löfte att vid lägligt tillfälle söka påflig bekräftelse på deras respektive episkopat. Anmärkningsvärdt är, att en man, sådan som biskop Sven Jacobi i Skara, hvilken hittills räknats till en af reformationens trogne anhängare,[1] så pass sent som 1531 velat vara med härom och jämte en så afgjord motståndare till reformationen som Petrus Galle tecknat sitt namn under en skrift af den beskaffenhet som den föreliggande.

Det erbjuder ett föga tilltalande skådespel att se, huru åtskilliga kyrkans målsmän vid denna tid, ehuru offentligen anslutande sig till reformationsrörelsen, genom den ena hemliga reservationen efter den andra sökte värna sig mot de påföljder, som deras officiella handlingssätt af lätt insedda skäl måste medföra vid en eventuel romersk reaktion. Man vänder sig gerna bort från dessa halfhetens män för att låta blicken hvila vid reformationstidehvarfvets helgjutna, verkligt etiska personligheter.

Anno domini 1531 vigesima septima mensis augusti in domo sedis episcopalis apud ecclesiam Strengenensem nos Magnus Strengenensis et Petrus Arosiensis episcopi personaliter constituti coram reverendis paternitatibus v[estris] verbo et scripto protestamur, quod non ex levitate aut contemptu sedis apostolice, decretorum universalis ecclesie neque pretextu fovende aut suscitandi scismatis, sed metu, qui cadere possit in constantem virum, ducti, videlicet captivacione, jactura rerum nostrarum ac ecclesiarum nostrarum, consecracionis munus non audemus vobis denegare, recepto a vobis prius, reverendis patribus, debito et solito juramento de confirmacione et obediencia apud Romanum pontificem faciendis, dum tempus et occasio fuerint oportuna. Idcirco hanc nostram protestacionem interpositam volumus ac petimus per manus vestras subscribi in testimonium omnium premissorum. Lecta anno et loco quibus supra.

Ego Sveno electus Scharensis presens fui et subscripsi
Ego Joannes electus Vexionensis presens fui et subscripsi
Ego Petrus Galle scolasticus Upsaliensis presens fui et subscripsi
Ego Magnus archidiaconus Scarensis presens fui et subscripsi
Ego Jonas Andree canonicus Scarensis presens fui et subscripsi
Ego Nicolaus Bångh canonicus Strengnensis hujusmodi protestacioni interfui, immo manu propria subscripsi
Ego Gudmundus Laurentii protestor manu propria quod hujusmodi protestacioni interfui et subscripsi.

H. Lundström.

---

[1] A. O. Rhyzelius försäkrar t. o. m., att »han wardt af K. Gustavo I mycket älskad» i främsta rummet »för thes flit och nit wid then Euangeliska lärones utspridande och stadgande i landet», Episcoposcop Suio-Goth. s. 183.

Relation om Gotlands tillstånd 1712.

Den nyutnämnde landshöfdingen på Gotland frih. Nils Posse afgaf vid sitt öfvertagande af ämbetet till K. Maj:t följande relation, som, ehuru den är affattad på ett väl knaggligt knektespråk, dock meddelar ett och annat drag belysande öns tillstånd vid ifrågavarande tidpunkt (konc. och afskr. i den s. k. Ingaruds saml. i Riksark.)

Sedan jag efter mit senare af den $\frac{18}{28}$ sistl. jan. under Secreter Stiernhöks addresse på Wien E. K. M. allerund. berättat så väl om det för detta mig i nåder anförtrodde regementz vederbörlige och richtige öfverlefvererande till herr öfversten Burenskiöld, som och derjämte H. Exc. gref Wellings mäddelte betygande om mitt förhållande vidh Wismars commendantskap, har jag öfver vinteren måst förblifva uti Lybeck, till dess jag ändteligen på egen kåstnad och risico bekommet en lybisk farkåst, hvarmed den 3 juni, Gudilof, lyckeligen hitkommen och detta mig i nåder anförtrodde landshöfdingedöme af öfverstelieutenanten och vice landshöfdingen välborne Coijet emottaget, hvilken det under dess commando låfligen och väl förestått, alt sedan herr generalmajoren och landshöfdingen Sparfelt det uthi sistledne october öfverlefvererat, doch utan något arbetes fortsättiande vidh de påbegynte fortificationsvärken, hvilka uti samma stånd sig befinna, som herr öfverstelieuten. Coijet därom sin utförliga berättelse giort till E. K. M. uthi sistledne november. Orsaken, at allt således stannat är, att till bemelte kåstsamme fästningsvärks fortsättiande inga medel eller behörige ordres [äro] till dato ankomne, fast åtskillige ansökningar och påminnelser derom finnas afgångne, och at tvinga allmogen af landet utan ordres och betalning [till] en så svår pålaga, voro emot E. K. M. nåd. och hälsosamma påbudh af år 1696 för högt vågat, hälst bonden omögeligen sådant, förutan dess ordinarie skatt och utlagor, förmår uthärda, som räkenskaperne nogsamt visa, hvad stor rest och ballance den uti herr landshöfdingens Sparfelts tid detta begynte arbete förorsakat och landet alldeles till fullkommelig undergång skulle föra, der sådant arbete icke på utlagorna och restantierne eller för contant betalning skedde. Och der jag oförgripeligen mit und. betänkiande öfver de träune påbegynte fortifikationsvärk, neml. Wisby stad, Klinte och Slite hamnar, med E. K. M. nåd. behag får yttra, så kan jag ej annars af min plicht och edh finna, än vid närvarande tider och de beskaffenheter, som denna ös situation medgifver, der mångfaldige stora och smärre hamnar kring hela landet finnes, förutan att landsättning af en fiende mera än på 100:de stellen, ja fast öfver allt ske kan, så att der bemelte 3:ne påster efter långlig tidh och några tunnor gulds kostnad vore uti behörig defension brachte och mäd allt nödigt tillbehör försedde, en fiende, som voro rådande i siön, dermedh ingalunda

kunde hindras äller afhållas sin örlogs-flotta för ankar conservera, så väl under Carlsöijerne som på redderna äller öpna siön utan för hamnerna, der ankergrund nogsamt finnes, och mindre sin macht till landz afsättia, varandes och altidh en fiende, som är mestare af landet, och så af de benembde hamnarne, som ifrån landet kunna med 1-pundige stycken beskiutas och bombarderas. Att ett verk voro vidh Slite, som nu kallas Carlssvärd, och en redute vidh Klinte, som kallas Stålhatt, äro så vida nyttige i närvarande krigstider, där några capare här blefvo förordnade (hvarom är ansökning giordt och till K. M:tz tiänst, om dätsamma ansökes, måtte skie) och creutzare emot Finska cousterna kunde hafva där sin retirade för storm, eller deras priser upbringa och salvera, som de äro en på hvar sida af landet belägne.

Men staden Wisby är af så stort begrep, at den fast mera skulle kåsta än Carlscrona at fortificera, och synes thet fast betänkeligit vara giordt, at det gambla slottet här i staden, som fuller varit af fienden sprängt, är af particuliere pärsoners kalkbränneris arrende för några år sedan aldeles till grund upbrändt och förödt, som elljest hade ståt lätteligen så vida at reparera, att då en endaste ort på hela ön varit, där nu ingen finnes, för borgaren eller landtmannen sig och sin ringa ägendom förvara, utan måste nu hvar man vid något fiendteliget påkommande söka sig i öpne fältet försvara och möjeligest fienden vidh stranden afhålla, dertill de sig helt frimodeligen anställa, — och de måste med gevär och ammunition försedde, ehuruväl denna tiden för bondens bästa autidh medh tiärebrenning, och har jag ännu icke fåt dem sielf öfverse eller munstrat —, som allt fiendteliget angrep afskräckt, thet och icke häller är här att befara, sålenge Gudh välsignar E. K. M. siömakt och den som härtills fienden på begge sidor härifrån afhållit.

Antalet på den här befindtlige millicie och landtmillice visar hosfölliande förslager; de uprättade 42 prästedragoner äro till hästar och munderingar ofullkomlige, föga annorlunda än de, som af allmogen till ryttare utvalde och sig sielfva, så gådt de kunnat eller velet, utrustat, och är mig på efflerfrågan underrättat och besvarat, at i förstone varit befalt här som i alla provincier upretta präste- och ståndzpersoners dragoner, då i proportion effter gårdetalet och 100:de mantal denne ö kommet at prestera 10 dragoner, men som prästerskapet sig påtaget hvar för sitt pastorat utrusta en dragon, med sådan mundering prästen sielf kunde åstad bringa, allenast desamma finge blifva här quar i landet till dess defension, och således af 42 pastorater, af hvilka somlige icke mer än 9 och 11 mantal hafva, doch skaffat sin dragon som är merendels prästens dreng, klockaren och dess häst, och äro i detta landet små pastorater, men doch de mästa med 2 och tre präster försedde, hvilket prästerskapetz förslag och underdånige ansökning, E. K. M. nåd. aggreerat och befallt af Lais d. 25 december 1700.

Hvad eljest stadens villkår och befindtlige tillstånd anbelangar, så ser den alldeles eländigt och förstörd ut, som den år ifrån år till 70 à 80 år tillbakars dageligen aftaget och utan bygnat eller repa-

ration således förfallet, att der det än så någon tidh continuerar, alldeles till ruin och stenhop öfver ända faller, som man ej utan lifsfara och för dråpp obetäckt i de mäste bo, utan någon rätt eller regulier gata och platz i hela staden, hvartill icke någon lägenhet är, utan husen stå här och där effter bergetz situation upbygde långs öpne och flacka stora siön, därest af ållder en hamn utbygd, der icke mer än 10 à 12 fot diupt inlopp, som i stor storm ej utan farkåsternas störste hazard kan beseglas, den och framdeles af sand, som siön inkastar, upfylles, där den i tidh icke med stort arbete och kostnad förekommas och ränsas.

Denne stadz borgerskap befinnes till et ringe antal, emot 250, de mäste arme och eländige, som ej äga mera än det de pracka den ena af den andra ur handen i munnen, de andra till en stor del subsistera mäst af den inrotade gambla skuld fordran och borgningen hos bonden i landet år effter annat, den jag vid mitt tillträde märkeligen i så måtto begynt hindra och utrota, i det tiäran och andra persedler, som bonden tillverkar och är den endaste tillgång till hans utlagors clarerande, blifver allmänt till det här så kallade kiöpmans gille emot contante penningar handlat och betalt, som fougderne strax i afräkning på innevarande års skatt quitera bonden och i ränteriet lefverera, hvarigenom fuller mången bonde således förfaller uthi fallit och banquerott till borgarens gambla credit, mon deremot hoppas de härtills faselige stora upvuxne årlige balancer hos allmogen, som ja nästan till hälften af upbördzsumman år ifrån år innestår och ballanceras, häreffter skall finna ändring och richtigare utgå, då härvid en noga upsicht hålles och en sådan skadelig praxin med borgarens credit hos bonden småningom effter handen förfaller och hindras. De öfrige få äro till 10 à 12 högst at considerera, som någon handel och credit utom landz i nästa häromkring liggiande siöstäder hafve, hvilka någen ansenlig handel kunna drifva i fredelige tider, doch mäst med främmande skiep och farkåster, thet närvarande krieg och siöfartens osäkerhet för fiendtlige capare och creutzare fast alldeles hindrar, så att, där siön hålles för slike ren, pläger till denna tiden, några 100:de farkåster vara i hamnerne ankomne, der nu icke mera än 70 små fartyg ifrån Femeren och Rostok någen kalk och sten afhämtat, som tullinkomsten stort afslag förorsakar och hos borgaren sin lifsnäring merendels afskiär, det landtmannen och svårligen trycker, som af kalksten, bräder, tiära och träverkes utförsel hafver sin mäste och endaste tillgång sin skatt i penger at afbörda, som af detta och förbemelta orsaker uti räkenskaperne stora restantier finnas ballancerade, dät jag effter noga igenomseende finner till 1711 års begynnelse resten vara 111,212 dal. 18 öre sölfrmt, och således differerar af d. 1 nov. sistledne till E. K. M. öfversände ballance af summa 79602 dal. 11 öre sölfrmt 31610 dal. 7 öre sölfrmt, error calculi, af det landzcammereraren nu uti sine summariske räkningar till mig uppgifvet; och så snart han hinner medh förledet 1711 års landzboks slut, skall detsamma års ballance, som icke ringe upföres, E. K. M. und. berättas, hvaraf E. K. M. nådigst täcktes förnimma,

att restantierne således år ifrån år växa, bonden och den arma landtmannen så svåra, att han finner alldeles ogiörligheten till nånsin kunna det afbörda, betienterna fordra och exeqvera, det ena året efter det andra, till dess bonden blifver alldeles desperat och oförmögen och lemnar hemmanen öde, som många allaredan således jemte farsoten, den Gud bättre ännu på södre landet uti få socknar continuerar, till ödesmål brakt; fördrister alltså und. härmed E. K. M. om nåd. tillgifft på resten föredraga till landetz lisa och rädning något runneligare än af K. Senaten terminerat, nembl. allenast 1707 års inclusive restantier, att det måtte effter E. K. M. allernåd. och alldrig tillfyllest nogsamt berömlige påbud och Kongl. höga nåde och försårg för dess trogne och utarmade undersåtares vällfärd och conservation effterlåtas och uttydas till dess dat. af år 1711 exclusive, hvilket lika som itt nytt lif hos den af skullder belastade bonden hierteligen hungna och frögde skulle, som ännu i föllie af bemelte tillgifftz placat icke den ringaste pennings efftergifft kommet at niuta, emedan den terminerade 1707 års rest mästedelen, innan benådningsplacatet förledet år hitkommet, finnes betalt och utsökt, hvarom är till den K. Senaten och K. Cammercollegium skrefvet och förestält, men ingen resolution eller svar till dato ankommit.

En general skattelägning har väl varit för några år sedan här befalt, och dermed en begynnelse allenast uti en socken neml. Fårön värkställt, hvareffter räntan härtills årligen richtigt utgåt, men sedan den stannade, är dervid på hela landet intet åtgiordt, som dock så för E. K. M. inkomster att hafva ett vist till anordningar, de nu år ifrån år till hvarjehanda stater och assignationer altidh till stor brist och obetalte återkomma, som bondens och landetz vidmachthållande, att till det, som drägeliget pröfvas, en richtig och skiälig skattlägning blefve ju förr ju heller beordrat och företagen, högnödigt och nyttigt, emedan somlige för högt och somblige för ringa finnas skattlagde, derom på vederbörande ort af mig skall ochså ansökning giöras.

Vid detta mitt tillträde är här uti Räntecammarcassan allenast befunnet 16 dal. sölf:rmt contant, nu kom för några dagar ifrån K. Ammiralitetzestatscontoiret en advisjacht och capiten Paulin, som hafver till en 40000 dal. sölf:rmts invisning och assignationer, them jag framdeles efter högsta giörligheten skall sökia förnöja, som någerlunda kunde skie, der proviantz pårsedlar blefvo i afräkning antagne, som doch kanskie för högre pris till flåttans provision torde annorstädes negotieras och anskaffas, derom K. Ammiralitets collegio tillskrifvet, men tviflar sådant project blifver aggreerat, effter tillförende hårifrån derom blefvet remonstrerat.

Eljest kan jag i und:et berätta E. K. M. at vidh Slite är en capital och den bästa hamn här på ön finnes, mer än för 100:de skiep och af det projecterade Carlsvärdz castell af 5 stora bastioner betäckt och defenderat, som uti sal. glorvyrd. H. K. M. K. Carl Gustafs tidh påbegynt och måd grafvar och alla hufvudlinierna i hårda kalkberget upkastat väll till tre aln. högd kring alla fem bastionerna, och synes likt, som gambla veta berätta, att en särdeles dessein dermed måst

varit till en stadz fundation där på landet, hvartill alla lägenheter så väl af landet som särdeles seglation och den härlige hamnen, i alt beqvämligare och bättre än håruti Visby är; det endaste som kunnet föregifvas deremot, är, att icke vatten så ömnigt och så nära som i Visby finnes, der springkällor allastädes utur bärgen falla gienom staden, men deremot så ligger en stor frisk siö, icke vidare än itt musqvet skått ifrån Slite belägen, som ifrån salta siön af naturen med en smal högd eller backe ungefär af 20 al:r bred är afskild, denna backa har nästintilliggiande byar af långlig tid grafvet sin diken, dem de kalla 7 strömmar, derutur flödar salta vattnet ibland in uthi denna friska siön och ger ett mycket lustigt och ymnigt fiske, i synnerhet af idar, deraf K. M. rättighet årligen är 6 dal. sölf:rmt. När en stad skulle tillåtas vid Slite hamn funderas, kan desse små diken med ringa kåstnad igienfyllas, då hela den siön blifver härliget friskt vatten, som därifrån lätteligen till staden ledas kan, ehuruväl brunner äro till de, som der nu bo, och flere altidh kan gjöras, som gått vatten nog hålla hela året, så att jag är förvissat om E. K. M. i nåder behagar till en stad vid Slite gifva 8 à 10 års friheter och nådige favorable privilegier till handel och vandels progress, att det innom kårt skulle blifva en vacker stad, och i allt mer florisant än denna, som jag tror näppeligen står att upbringa och alldrig så läglig till handel och skiepzfart som Slite, hvilken af ett litet värk på berget eller högden, som där är beläget, på landsidan kunde försvaras och af castellet inläppet och hela siösidan med hamnen betäckas. Jag fruktar allaredan mig för vidlöftigt härom utlåtit, när Gud nådigst förhielper E. K. M. uti dess rike närmare, det jag mäd alla trogne undersåtare af hiertat innerligen önskar och förlängtar, om detta med mera för mig om denna ortz och landetz beskaffenheter genom landets omkringresande och allmogens mönstrande, som med första skie skall, kunnigt giöra, hos E. K. M. vidare och omständeligare i underdånighet föredraga; imedlertid skall med underdånigste plicht uti allt E. K. M. gagn och nytta redeligen uti akt taga och befrämja, efter min yttersta förmåga, som jag intill min dödh framhärdar etc.

N. Posse.

Dat. Visby d.
28 Juni 1712.

Underrättelser.

— F. d. kaptenen Julius Mankell afled d. 23 febr. något mer än 68 1/2 år gammal. Efter aflagd studentexamen inträdde han i arméen och avancerade 1868 till kapten vid Värmlands regemente men tog redan 1874 afsked från krigstjänsten och lefde sedan som privatman, delande sin tid mellan politisk verksamhet och historiskt, militäriskt och politiskt skriftställeri. Som historisk författare hade han redan tidigt framträdt och vann rykte som krigshistoriker; han var, såsom man har sagt, den, som på detta den svenska historiens fält »först bröt bygd». Snart gjorde han dock åtskilliga sidoutflykter från det rent krigshistoriska området utan att dock alldeles lämna detsamma, och nu fingo hans politiska åsikter makt med honom för att på ett sällsamt sätt förändra hans syn. Han, som själf gällde som liberal af rent vatten, blef i sina omdömen ej litet fördomsfull och doktrinär. Det var nu, som han sökte göra Erik XIV till en stor härförare, angrep Gustaf II Adolf och vis-à-vis honom kuriöst nog ställde sig på ultramontanernas ståndpunkt, åberopande deras källor och nära nog förhärligande Ferdinand II på den svenske konungens bekostnad. Han ställde sig vid sidan af Gfrörer och Onno Klopp, och de ha ej dömt den store svenske konungen ensidigare än Mankell gjorde. Det var nu, som han slutligen skildrade fälttåget i Norge 1814, på ett sätt, som visserligen icke vittnade om fördomsfrihet och opartiskhet. Naturligtvis uteblefvo ej motangreppen. Den ene och andre uppträdde emot honom, och han dömde under de senare åren bittert och hårdt men visserligen ganska orättvist om det svenska »historieskrifvarskrået». Det var i själfva verket mera opartiskt och fördomsfritt än han och skall ej heller vid grafven vägra hans förtjänster sitt erkännande. På sista tiden ägnade han sig åter mera uteslutande åt krigshistoriskt författarskap. — Vi anföra i det följande hans viktigaste historiska arbeten: *Studier öfver svenska skärgårdsflottans historia, krigssätt och användande vid Sveriges försvar* (anom. 1855); *Berättelser om sv. krigshistoriens märkvärdigaste fältslag* (text till atlas, 1857—59); *Arkiv till upplysn. om sv. krigens och krigsinrättningarnes historia* II, III (anom. 1860, 61); *Uppgifter rörande sv. krigsmaktens styrka, sammansättning och fördeln. sedan slutet af 1500-talet* etc. (1865); *Anteckningar rör. finska arméens och Finlands krigshistoria, särsk. med afs. på krigen emellan Sverige och Ryssland 1788—1809* I, II (1870—75); *Erik XIV:s fall* (1876); *Handl. rör. sommarfälttåget i Brandenburg 1675* samt *Om orsakerna till Gust. II Adolfs deltagande i 30-år. kriget* (båda i Hist. Bibl.); *Stockholm förr och nu* (1877); *Om Gustaf II Adolfs politik* (1881); *Fälttåget i Norge 1814* (1887); *Öfversigt af sv. krigsinrättningarnes historia I, II* (1890—93). Dessutom småskrifter och tidskriftsupp-

satser i mängd. Under sista året lär kapten M. varit sysselsatt med en studie öfver *slaget vid Klissow.*

— Till hedersledamot af *K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien* har invalts justitierådet C. G. Hammarskjöld, som den 2 febr. detta år tog sitt inträde i akademien,

— Af anslaget till läroböckers och lärda verks utgifvande m. m. har K. Maj:t bl. a. tilldelat professor Södervall 1200 kr. för fortsatt utgifvande af »Ordbok öfver svenska medeltidsspråket»; professor Hjärne 900 kr. till inlösen af 150 exemplar af »Medeltidens statsskick omkring 800—1350»; adjunkten J. Nordlander 300 kr. som understöd för utgifvande af »Norrländska samlingar» samt *publicistklubben* 1000 kr. såsom understöd för utgifvandet af bibliografien öfver »Sveriges periodiska litteratur» (30 exemplar af hela verket öfverlämnas till ecklesiastikdepartementet).

— Af Riksarkivets publikationer har nyligen utkommit *Svenska riksrådets protokoll*, redigerade af Severin Bergh, åttonde delens förra häfte, omfattande år 1640. Som bilagor meddelas 1) en af estländske sekreteraren Casper Meijer författad relation öfver estländska adelns deputerades konferenser med svenska riksrådet; 2) protokoll öfver en konferens mellan sekreteraren Gyldenklou och de holländska legaterna d. 29 aug. 1640; 3) konferensprotokoll ang. den grekiska religionen i Ingermanland. — Af publikationen *Svenska riksdagsakter* torde andra bandet under årets lopp blifva fullbordadt. Det omfattar slutet af Johan III:s regering, och utgifningen har fördröjts genom de rätt stora svårigheter, som redigerandet af de sista mötena under denna period beredt.

— Senaste häfte (I, n. 8) af *Revue Internationale des Archives, des Bibliothèques et des Musées* innehåller äfven en *Notice sur les Archives de Suède*, författad af amanuensen dr Severin Bergh.

— Af *Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling* ha återigen två stora volymer utkommit, frukterna närmast af 1896 års arbeten. Den ena, redigerad af f. d. bibliotekarien C. G. Styffe, som fortfarande leder det hela, utgör förra afdelningens andra band och innehåller *bref af Axel Oxenstierna* för åren 1606—1624, under hvilken rubrik äfven innefattas ämbetsmemorial, diplomatiska aktstycken, för så vidt de kunna anses uppsatta af rikskansleren själf, m. m. Samlingen öppnas med bref af 1606 från den då 23-årige ädlingen till Karl IX med anledning af den förres första diplomatiska uppdrag — till Meklenburg. Adressaterna äro i öfrigt en mångfald, från konungahusets och riksrådets medlemmar, diplomater och officerare, ända ned till kronofogdar och lagläsare. I en utförlig inledning redogör den grånade forskarenutgifvaren med sedvanlig noggrannhet för grundsatserna vid urvalet, för den Oxenstiernska brefsamlingens öden och handskriftmaterialets närvarande beskaffenhet, för de diplomatiska konferenser rikskan-

sleren ledde samt för de in- och utländska arkiv, ur hvilka bidrag hämtats. Ur de senare anses en skörd af öfver 1700 skrifvelser vara att få. Utgifvaren påpekar vidare de förluster af bref från rikskansleren, som äfven under senare tider ägt rum, från och med de ryktbara tre banden bref till Gustaf Adolf, som inköptes af franska ministern Campredon i Stockholm år 1707 för franska kronans räkning, afsändes med skeppet Constance och spårlöst försvunnit, ända till de nära 300 bref till riksdrotsen Gabriel Gustafsson Oxenstierna, som 1772 skulle funnits på Tyresö, och af hvilka numera endast 70 finnas kvar. Till förlorade handskrifter af rikskansleren måste äfven räknas ett egenhändigt uppsatt protokoll öfver fredsförhandlingen vid Brömsebro, som ännu på 1700-talet lär ha funnits i Riksarkivet. — Det andra bandet, den senare afdelningens åttonde band, redigeradt af dr P. Sondén, innehåller fortsättningen på brefven till rikskansleren från krigare, nämligen Gustaf Horn, Lennart Torstensson och Karl Gustaf Vrangel. — Sedan förlidet år arbetar, som bekant, äfven docenten Sam Clason med understöd af Vitterhets Hist. och Antikv-Akademien på den Oxenstiernska publikationen; han är sysselsatt med fortsättningen på Axel Oxenstiernas egna bref, hvilken naturligtvis med stort intresse motses.

— Med anledning af nyutnämnde professorn i straffrätt m. m. Thyréns installation har rektorn vid universitetet i Lund utgifvit en inbjudning, hvilken åtföljes af *Per Brahe d. ä:s fortsättning af Peder Svarts krönika*, senare afdelningen, utgifven, liksom den förra, af professor O. Ahnfelt. Denna afdelning omfattar åren 1542—60. Den upptages till mer än hälften af en skildring utaf Dackefejden, i hvars skiften Per Brahe deltog, slutligen som högste befälhafvare. Han har också många intressanta detaljer att meddela om densamma. De öfriga anteckningarna äro till omfånget mycket ojämna, stundom ganska intressanta; för några år saknas de alldeles. Utförligast behandlas det ryska kriget. Äfven för det sista året, angående förhållandet mellan Gustaf Vasa och hertig Erik, äro anteckningarna jämförelsevis rätt talrika, ehuru dess värre ej fullt rediga. Karakteristiskt för denna art af historieskrifning är däremot, att om riksdagen 1560 och konungens afskedstal till ständerna ingenting nämnes. Texten ledsagas af en undersökning om källorna till Per Brahes krönika samt af en bilaga, innehållande de tillägg Per Brahe för de första åren gjort till Peder Svarts krönika. Det hela är en intressant publikation för hvilken vi ha att tacka professor Ahnfelts intresse för 1500-talets historiska litteratur. Skada blott, att den ej kunnat utgifvas i samma format som Peder Svart. Till verket i sin helhet återkomma vi måhända vid ett senare tillfälle.

— Herr C. M. Kjellberg har i *Upplands Fornminnesförenings Tidskrift* meddelat resultaten af de gräfningar han med understöd af K. Vitterhets Hist. och Antikvitetsakademien företagit vid *Gamla Uppsala kyrka*. Något samband med det forna hednatemplet är obevisligt. Den nuvarande kyrkan utgör blott en mindre

del af den ursprungliga, som utgjorts af ett treskeppigt långhus, den s. k. fyrkanten, som uppbär tornet, korkvadraten med en rund korafslutning samt tvenne korsarmar med hvar sin runda afslutning. Långhuset är nu borta, likaså korsarmarna, återstoden utgör den nuvarande kyrkan med det tillbygda vapenhuset. Byggnadsmaterialet har varit gråsten och murbruk, långhusets skepp ha varit täckta af ett platt trätak — ett förhållande, hvilket jämte det bristfälliga materialet förklarar den lätthet, hvarmed kyrkan blifvit förstörd. Byggnadsstilen har varit den engelska och påminner om S:t Pers i Sigtuna, hvilken kyrka dock är yngre. Kyrkan torde fullbordats af Erik den helige och blifvit grundlagd af hans företrädare, dock tidigast under Inge d. äldres senare regeringstid. En plankarta åskådliggör kyrkans ursprungliga form och förhållande till den nu befintliga. Resultaten af gräfningarna äro sålunda både vackra och intressanta.

— I *Jämtlandsposten* för 1896 har lektor S. Kardell tryckt 44 *Bref från excellensen Georg Adlersparre till öfverste Karl af Forsell* från åren 1823—32. Brefven hafva genom grefve Rudolf Adlersparre öfverlämnats till »Jämtlands bibliotek». De beröra dels familjeförhållanden, dels dagens händelser och äro affattade på Adlersparres vanliga lifliga och originella språk.

— Docenten lektor J. F. Nyström har utgifvit en *Öfversikt af Handelns historia i sammanträngd framställning* (96 s.). Gamla tiden behandlas på omkr. 5 sid., Medeltiden på 15, Nyare tiden på 70 sidor, och det är sålunda den sistnämnda eller hvad som för en modern läsare äger det aktuellaste intresset, som skildras utförligast. Uti »inledningar» till hvarje period lämnas en allmän öfversikt af handelns gång och de ekonomiska idéerna, hvarefter de särskilda landen behandlas. Den tredje perioden är själf delad i två underafdelningar: 1) Från de stora geografiska upptäckterna till merkantilsystemets förfall samt 2) Från merkantilsystemets förfall till våra dagar. Sveriges handelspolitik behandlas naturligtvis med en viss utförlighet. Författaren har, som bekant, med afseende på partier af densamma gjort själfständiga studier.

— Af den danska arkivpublikationen *Kancelliets brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold i uddrag* har ett nytt, digert band (746 sid.) utkommit under redigering af arkivassistenten L. Laursen, omfattande åren 1566—1570. Redaktionen är gjord efter grundsatser, som af oss förut mer än en gång äro omnämnda. Svenska personer och förhållanden möta här och hvar, förutom det att de forna dansk-norska provinserna naturligtvis flerestädes beröras. De inre samhällsförhållandena i Danmark äro gifvetvis föremål för en mångsidig belysning, och för så vidt analogier förefinnas mellan dessa och svenska förhållanden, erbjuder publikationen äfven i det fallet intresse för oss. Namn- och och sakregister afsluta bandet (hertig Karl upptages i det förra antecipationsvis som »Konge i Sverrig»).

— Major M. Hume, hvilken för Englands riksarkiv redigerat en volym »Calendar of spanish state papers of Elizabeth», har förlidet år utgifvit ett arbete under titeln *The courtships of queen Elizabeth*, som redan utkommit i två upplagor. Boken behandlar, såsom titeln antyder, frierierna till den engelska drottningen, hvilka fortgingo, ända tills hon uppnått femtio års ålder och därutöfver. Stilen är något affekteradt orolig och självsvåldig, framställningen populär, det hela emellertid en ganska underhållande skildring af förhandlingarna om Elisabets giftermål, som började, när hon ännu låg i vaggan, och slutade, såsom nyss nämndes, när hon öfverskridit det halfva århundradets gräns. Kandidaterna till hennes hand, mer eller mindre allvarligt föreslagna, uppgingo enligt förf. omsider till ett tal af mer än tjugu, och man finner bland dem ett par ärkehertigar, tre franska, två spanska, två svenska furstar o. s. v. Sedan Elisabet blifvit drottning, använde hon, som bekant, utsikten att vinna hennes hand som ett politiskt medel att i kinkiga situationer rädda England ur svårigheter eller främja dess intressen, i allmänhet på samma gång obenägen att pålägga sig äktenskapets band och smickrad att vara eftersökt eller att vid sina fötter se en friare. Blott ett par gånger, menar förf., voro hennes passioner nära att råda öfver förnuftet, ena gången i fråga om grefven af Leicester, andra gången i fråga om hertig Frans af Alençon. Den senares friarhistoria räckte många år, är skildrad utförligt och är rik på många lustiga och karakteristiska enskildheter; han fick af Elisabet smeknamnet »min lilla groda», och i sina kärleksbref ger den förälskade ungersvennen — han var omkring tjugu år yngre än föremålet — ofta på ett naivt-drastiskt sätt uttryck åt sina ömma känslor. — Med någon nyfikenhet letar man efter notiser om de svenska frierierna men finner ej många. Förf. omnämner i korthet de olika beskickningarna, hvilka i allmänhet ej lära behandlats alltför artigt; han berättar, att hertig Johan tog sig för att fria för egen räkning till den då ännu unga och fagra drottningen, omtalar, att det protestantiska partiet understödde Eriks sak och förmodar, att det berodde på uppmaning från detta håll, att Erik 1565 förnyade sitt frieri. Konung Gustaf i Sverige gällde, berättas det en gång, som en af de rikaste monarker i världen. Men de svenska rapporterna från England under dessa år, hvilka äro både många och innehållsrika, synas vara fullkomligt obekanta för författaren. Några notiser meddelas äfven (s. 95, 96) om det storartade mottagande, som kom prinsessan Cecilia till del vid hennes besök i England 1565: »The queen could not do too much, apparently, to honour the first royal visitor she had received since her accession». S. 319 meddelas några uppenbarligen ur luften gripna eller missförstådda nyheter om en plan att gifta Erik XIV:s fjortonåriga dotter (!) med hertigen af Alençon och att försäkra Erik (!) om Polens tron.

Karl XII och kejsaren 1707[1]

Sveriges sista bragd som evangelisk stormakt

AF

ERNST CARLSON

Det fördrag, som den 22 augusti 1707 afslöts mellan Karl XII och kejsar Josef I, förtjänar sitt eget kapitel[2]. Dels visar nämligen detta fördrag på ett i ögonen fallande sätt, hvilken stark ställning Sverige ännu två år före slaget vid Poltava intog och hvad det, troget sin gamla roll såsom evangelisk stormakt, då ännu genom sitt blotta ord till trosförvanternas båtnad kunde åstadkomma. Dels är ock det sätt, hvarpå ifrågavarande fördrag tillkom, särdeles typiskt för Karl XII:s statskonst i all dess nyckfullhet och drastiska kraft, medan han ännu stod på höjden af sin bana.

Låtom oss därföre tillse, hvad autentiska källor[3] ha att förtälja om tillkomsten och beskaffenheten af nämnda fördrag, hvilket för Schlesiens protestanter kom att medföra viktiga följder.

---

[1] Föredrag hållet vid Sv. Hist. Föreningens årsmöte d. 26 febr. 1897.

[2] Ifrågavarande fördrag mellan Sverige och kejsaren har, utom i äldre arbeten, i senare tid närmare behandlats af v. Noorden, Europäische Geschichte im achtzehnten Jahrhundert I, 2, Düsseldorf 1874, Ernst Carlson, Karl XII:s vistelse i Sachsen 1706—1707 med särskild hänsyn till den spanska tronföljarstridens återverkan på det stora nordiska kriget, Stockholm 1877, och Goll, Der Vertrag von Altranstädt, Prag 1879.

[3] Den ofvan gifna framställningen är väsentligen byggd på de i svenska riksarkivet och i österrikiska statsarkivet i Wien befintliga hithörande

Därvid är af vikt, att vi först erinra oss, huru Karl XII efter afslutandet af freden i Alt-Ranstadt (den 14 september 1706)[1] med sin här, omkring 24,000 man stark, inkvarterade sig i det kursachsiska landet och där spelade herre nära ett år framåt. Genom sitt kvarstannande i Sachsen ville Karl XII först och främst aftvinga konung August ett punktligt fullgörande af de för denne motbjudande fredsvillkoren, hvilket han trots sin vanmakt i det längsta sträfvade att undgå och endast steg för steg kunde förmå sig att efterkomma. Vidare ville Karl XII under vistelsen i det rika sachsiska landet förfriska och stärka sin här för det förestående tåget mot Ryssland, hvadan värfningstrumman flitigt rördes och nytt folk i mängd samlades under de segersälla svenska fanorna. Härutöfver åsyftade konungen egentligen ingenting.

Men under det Karl XII sålunda uteslutande var upptagen af sitt eget verk, d. v. s. att frampressa fredens fullgörande och att stärka sin här, samt därvid utsög och sålunda äfven försvagade konung Augusts arfland, fruktade man rundt om i Europa, att han ryckt in på Tyska rikets område för att på ett eller annat sätt blanda sig uti den i mellersta och västra Europa då som bäst rasande spanska tronföljarstriden. Furstar och sändebud samlades därför i stort antal till Leipzig — ty närmare lät den unge segerherren i Alt-Ranstadt dem i allmänhet ej komma — för att erfara, hvad den svenske konungen egentligen hade i sinnet. Man kunde ej föreställa sig annat än att han ville begagna sin lysande militära ställning för att på ett afgörande sätt ingripa i striden mellan Ludvig XIV och dennes motståndare, de allierade makterna. Det syntes för alla uppenbart, att den af de krigförande parterna, i hvars vågskål han kastade sitt segerrika svärd, skulle få öfvervikten.

Karl XII hade utan tvifvel, om han velat, vid ifrågavarande tidpunkt med framgång kunnat uppträda såsom fredsmäklare mellan Europas fejdande stormakter. Både

---

originalhandlingarna, särskildt grefve Wratislaws depescher till kejserliga hofvet och kanslirådet Hermelins berättelser och bref, de senare delvis förvarade i Bondeska arkivet å Eriksberg (brefven till Bark).

[1] Då ej annat uttryckligen angifves, följes här nedan den 1700—1712 i våra officiella handlingar begagnade s. k. svenska stilen.

Frankrike och dess fiender giljade efter hans gunst och sände i sådant syfte ombud till svenska lägret i Sachsen. De allierades förnämsta härförare, hertigen af Marlborough, infann sig, såsom bekant, i egen hög person hos Karl XII för att, innan han drog i fält, söka förvissa sig om den svenske konungens afsikter. Då Marlborough efter erhållen audiens reste från Alt-Ranstadt i senare delen af april 1707, trodde han sig också vara på det klara med, att konung Karl endast var upptagen af sina egna affärer och att från hans sida ingen inblandning i den västeuropeiska striden var att frukta.

En så enkel politik syntes dock samtiden fast otrolig. Och så länge Karl XII med sin här stod kvar i Sachsen, verkade hans blotta närvaro där såsom ett åskmoln vid synranden, hvilket man väntade när som helst kunna urladda sig.

Emellertid var tiden att gå i fält nu inne. Marlborough hade från Sachsen ilat till belgiska krigsskådeplatsen och Ludvig XIV:s härar voro redan i rörelse. De väsentligaste tvistepunkterna mellan Karl XII och konung August i fråga om fredens verkställighet voro uppgjorda. Värfningarne af nytt folk voro afslutade, och af många tecken synes, att det i slutet af april 1707 varit konung Karls afsikt att bryta upp ur de sachsiska vinterkvarteren.[1]

Men då uppstod oförmodadt hinder för uppbrottet. Det var misshälligheter, som yppat sig med kejsaren.

Hvad som nu följer är af den art, att det näppeligen låter sig förstås, om man icke lägger märke till den förändring, som under inflytelsen af de stora framgångarna småningom försiggått i Karl XII:s karakter. Han hade i Polen lyckats genomföra en plan, som af alla hållits för outförbar och hade i Sachsen fullständigt lagt sin mångårige motståndare till sina fötter. De oaflåtliga segrarna, makternas undfallenhet för hans vilja och omgifningens smicker hade hos den 25-årige hjälten småningom alstrat

[1] »H. M:t reser på mönstringar, och tror jag sedan, att vi ej länge lära oss i Sachsen uppehålla. Om konung Stanislaus med fältmarskalken Rehnsköld går förut med en del af armén är ännu ovisst. Regementerna äro färdiga att uppbryta, när befallning gifves.» Hermelin till Bark, Alt-Ranstadt, 27 april 1707.

nyckfullhet och öfvermodigt förlitande på egen kraft. Han fordrade, att allt och alla utan knot skulle böja sig för honom. Äfven det minsta motstånd mot hans vilja väckte hos honom en retlighet, som ej kände några gränser.

Endast så kan förklaras, hur en tvist om småsaker — ty sådan var i själfva verket konung Karls tvist med kejsaren — var nära att framkalla ett nytt, vidtutseende krig.

Intet statsintresse söndrade Sverige från kejsaren. Ehuru denne haft skäl att känna sig förnärmad, då Karl XII utan att begära hans tillåtelse genomtågade Schlesien och ryckte in på tyska rikets område, hade han dock alltjämt visat sig artig, ja undfallande mot den fruktade nordiske härföraren. Långt ifrån att efterkomma konung Augusts och andra tyska riksständers fordran på kraftigt inskridande gent emot det uppenbara brott mot riksfreden, som det svenska infallet i Sachsen i själfva verket innebar, hade kejsar Josef I omedelbart efter detsamma till konung Karl affärdat en af sina mest betrodde underhandlare, grefve Wratislaw, för att i varsamma ordalag erbjuda kejserlig bemedling för en uppgörelse med konung August. Wratislaw måste väl den gången återvända utan att något af vikt kunnat uträtta. Men då den i Alt-Ranstadt hemligt afslutade freden en tid därefter bekantgjordes, lät kejsaren genom sitt sändebud vid svenska högkvarteret, grefve Zinzendorff, lyckönska till det utan hans åtgärd åvägabragta fredslutet.

Visserligen dröjde kejsaren, liksom sjömakterna, med att afgifva den äskade garantien för nämnda fred. Efter åtskilliga betänkligheter — man öfverlade i Wien länge om de villkor, som därvid borde uppställas — såg sig kejsaren emellertid, sedan Frankrike och Preussen redan föregått med exempel, i slutet af februari 1707 nödsakad att utan vidare erkänna Stanislaus såsom Polens konung. Detta steg var af Karl XII så mycket ifrigare åstundadt, som öfriga furstars erkännande därefter ansågs skola följa af sig själf. Grefve Zinzendorff, hvilken konungen under afvaktan på erkännandet vägrat mottaga, fick också genast

efter det han tillkännagifvit kejsarens beredvillighet i detta afseende ett längre företräde hos konung Karl, som då visade sig särdeles nådig. Han var Stanislai personlige vän och mycket känslig för allt, som rörde dennes af honom skapade polska konungavärdighet.

Oaktadt kejsar Josef ingalunda med blida blickar såg Sveriges växande makt inom Tyska riket, hade han alltså af farhåga att fördröja svenska härens vistande inom riket på allt sätt sökt undvika, hvad som kunde leda till förvecklingar med Karl XII. Men just vid den tid, då dennes uppbrott ur Sachsen syntes närma sig, uppstodo utan kejsarens förskyllan flere tvistepunkter, hvilka snart nog framkallade ett mycket spändt förhållande mellan honom och konung Karl.

Vid ett gästabud i Wien, som bevistades af svenska sändebudet därstädes, friherre v. Strahlenheim, hade en hetlefrad ungrare, den kejserlige kammarherren grefve Czobor, tillåtit sig ett yttrande, som ansågs innebära en smädlig hänsyftning på Karl XII.[1] Ett stormigt uppträde följde: Strahlenheim gaf Czobor ett par slag vid örat, och denne drog värjan mot Strahlenheim. På svenska sändebudets begäran om upprättelse blef Czobor förd fängslad till Graz, och rättegång inleddes mot honom.

Karl XII vredgades likväl. Han icke blott gillade sitt sändebuds åtgärd att taga upp saken utan förklarade äfven, att han ej ville nöja sig med mindre än att Czobor dömdes till döden. Denne blef ock sedermera beröfvad sin kammarherrenyckel och utlämnad till svenske konungen, för att denne med honom måtte förfara efter behag. Czobor fördes till Stettin och hölls där under bevakning men frigafs, sedan det spända förhållandet till kejsaren upphört. Dock skulle vid frigifvandet förehållas honom, att han gjort sig saker till döden och blott af nåd sattes på fri fot.

En dylik tvistepunkt kan synas obetydlig, men den gaf upphof till långa och retsamma förhandlingar. En annan af liknande art bestod däri, att några svenska värf-

---

[1] Czobor skulle hafva sagt: »Det finnes i Europa tre orostiftare: Rakoczy, Stanislaus och — ännu en», ett yttrande, som han på Strahlenheims uppmaning förtydligade och därvid gjorde ännu anstötligare.

vare i Breslau blifvit ofredade af vakten i staden. På ett värdshus hade slagsmål uppstått, hvarvid en svensk korporal dödats samt några svenska officerare tagits i arrest och, sittande på halm, förts fängslade genom staden. Under upphetsningen hade äfven opassande utlåtelser om svenskarne förekommit.

Karl XII fordrade upprättelse, och han fick den äfven. Anföraren för stadsvakten, som våldsamt inskridit mot de svenska värfvarne, afsattes från sin tjänst och utlämnades till konungen. Därjämte fick staden Breslau betala en penningesumma som skadeersättning till de förolämpade officerarne och till den dödade korporalens änka.

Under det man arbetade på biläggande af dessa små tvistigheter, uppkom emellertid en ny strid, som var af större betydenhet. Bland villkoren i freden i Alt-Ranstadt fanns nämligen en punkt (art. 12), som bestämde att de ryska soldater, som den tiden stodo i Sachsen, skulle såsom fångar öfverlämnas i svenske konungens händer. Men dessa ryssar, som utgjorde återstoden af de hjälptrupper tsaren sändt konung August, hade vid svenska härens anmarsch, tillika med Schulenburgs folk, dragit sig ur Sachsen. Med tsarens bifall togos de sedan i kejsarens och tyska rikets sold samt användes såsom garnisonstrupper i Rhentrakten. När nu konung Karl begärde, att villkoret om deras utlämnande, lika väl som andra bestämmelser i freden, skulle punktligt uppfyllas, svarade konung August, att han — såsom förhållandet var — ej längre hade någon makt öfver dem. Då fann Karl XII i stället på att af kejsaren i hög ton fordra, att han skulle utlämna de undanvikna ryssarne.[1]

Å kejserliga sidan sökte man på allt sätt komma ifrån ett sådant anspråk, som ansågs stridande mot folkrätten.

[1] »Gref Zinzendorff hade så när fått slaget i går, då man honom därom (om de moskovitiska soldaternas återlämnande) efter befallning tilltalte. Och nu uppsättes till honom ett allvarsamt memorial, som han får att öfversända till Wien. Jag ser, att H. M:t ej vill den saken eftergifva och torde ej heller gå långt bort, innan den blifver afgjord.» Hermelin till Bark, Alt-Ranstadt 30 mars 1707.

Men förgäfves invändes det, att fredsfördraget i Alt-Ranstadt omöjligen kunde vara bindande för kejsaren och att han icke heller kunde fritt förfoga öfver det främmande manskapet. Förgäfves erbjöd kejsaren, att han skulle afräkna det ryska manskapet på den rikskontingent, som Sverige för sina tyska provinser borde uppställa i kriget mot Frankrike, eller att manskapet skulle utbytas mot lika många svenska fångar i Ryssland. Marlborough, som vid sitt besök i Alt-Ranstadt märkte, huru uppbragt Karl XII i denna fråga var mot hofvet i Wien, gjorde allt för att ställa saken till rätta.

Men ingenting hjälpte. Konung Karl hade satt sig i sinnet att få de ifrågavarande ryssarne i sitt våld och förklarade barskt, att först därigenom blefve fredsfördraget en full värklighet. Förr än de utlämnats, tänkte han ej gå ur Sachsen. Den skrifvelse, hvari Piper å sin herres befallning framställde denna fordran, var hållen i så utmanande ordalag, att grefve Zinzendorff till en början vägrade mottaga densamma.

Kejsaren befann sig i stor förlägenhet. Å ena sidan ville han icke stöta sig med tsaren, som gjorde honom lockande anbud och som illa måste upptaga det ifrågasatta utlämnandet af hans krigsfolk. Å andra sidan manade sjömakterna, som insågo, att Karl XII:s kvardröjande i Sachsen måste blifva Frankrike till gagn, enträget till foglighet härutinnan. Man hjälpte sig då i Wien genom att låta de omtvistade ryska soldaterna i all stillhet försvinna. I små hopar drogo de, icke utan de kejserliga myndigheternas begifvande, genom Bayern och Böhmen in i Polen, och innan någon visste ordet af, voro de borta.

Själfva tvisteämnet syntes således vara undanröjdt. Men Karl XII:s vrede upplågade starkt vid ett dylikt tillvägagående. Han påstod, att kejsaren dref gäck med honom, och han fordrade upprättelse. Ställningen syntes de svenska statsmännen hotande.[1] Konungen kallade till sig Strahlenheim och hela svenska beskickningen i Wien, hvilket gränsade nära till afbrytande af de diplomatiska

[1] »Gud vet, hvart ut detta vill och hvad omsider ville följa, där det komme till vidlöftighet.» — »Gud afvände krig med kejsaren!» Hermelin till Bark, Alt-Ranstadt, 14 och 22 maj 1707.

förbindelserna. Gafs icke den äskade upprättelsen före härens uppbrott ur Sachsen, skulle konungen själf skaffa sig förnöjelse i kejsarens arfländer, det lät han genom Piper tillsäga den kejserlige och den engelske gesandten. Karl XII hade funnit det vara ett förträffligt medel att genomdrifva sin vilja, när han med sin här inkvarterade sig i ett land.

Under tiden trängde kejsarens fiender på från alla håll. Fransmännen återupptogo våren 1707 anfallet på Nederländerna. Och i slutet af maj inbröt Villars i spetsen för en segrande här i Baden. Han riktade sitt tåg mot det inre af Tyskland och uppmanade Karl XII att samverka med honom för att bryta kejsarens makt.

Från en annan sida hotade Rakoczy. Han hade kort förut i Siebenbürgen blifvit hyllad som furste. I Ungern var kejsar Josef afsatt, och de upproriske stodo, väl rustade, under vapen. Deras utskickade mottogos vid Europas hof och sökte äfven Karl XII:s läger. Turkiet hotade, som vanligt, från sin kant.

Den kejserliga krigsmakten befann sig därtill i ett svagt skick. Största delen däraf stod i Italien för att häfda ärkehertig Karls anspråk på spanska arfvet. Den öfriga delen behöfdes för att kväfva upproret i Ungern.

Af tvingande omständigheter manades alltså kejsaren att gifva efter för Karl XII:s fordringar. Eljes syntes krig med Sverige oundvikligt, hvadan också en del af kejsarens rådgifvare i början styrkte till rustningar. Men snart insågo de alla, att, om svenska hären inbröte i de kejserliga arfländerna, skulle man under dåvarande förhållanden ej förmå göra motstånd.

Med tvister om oviktiga ting, som uppblåstes ända till krigsanledningar, förnöttes sålunda sommaren 1707. Och därmed gick en dyrbar tid förspilld, som hellre bort användas till fälttåget mot Ryssland, hvilket härigenom på ett ödesdigert sätt försenades. Hvad betydde väl 1,500 eller, såsom de numera voro, 1,200 ryska fångar, om de ock kunnat vinnas — Sverige var redan besväradt af ett alltför stort antal krigsfångar — mot de viktiga fördelar, som ett i rätt tid utfördt anfall mot tsaren kunnat bjuda? Men tiden var en fördel, som Karl XII aldrig räknade särdeles

noga med. Han var fullt förvissad om att, när helst han visade sig i spetsen för sin segervana här, skulle han utan mycken möda krossa sin fiende. Och huru ringa den nu åsyftade fördelen var i förhållande till det stora målet, tog han alls icke i betraktande. Det var nog, att han föresatt sig att vinna ersättning för de undanvikna ryssarne, innan han gick vidare. Och då skulle detta äfven ske, kosta hvad det ville.

Oaktadt konung Stanislaus, som oroades af tsarens framfart i Polen, enträget yrkade på svenska härens snara uppbrott, förblef Karl XII dock vid sin föresats att först kräfva upprättelse af kejsaren för hvad som skett. Häri styrktes han af de vänner till Frankrike, som funnos i hans omgifning, särskildt af den inflytelserike lithauiske storskattmästaren Bengt Sapieha. Uppenbart var att den, som vann mest på konung Karls kvarstannande i Sachsen, var Frankrike, som också i sådant ändamål gjorde subsidieanbud. Å andra sidan sökte sjömakterna på allt sätt förmå kejsaren att göra svenske konungen till viljes för att sålunda beröfva honom anledning att längre dröja inom Tyska rikets gränser. Den enda makt, som i kejsarens dåvarande trångmål lofvade honom verksamt bistånd, var Ryssland. Tsaren erbjöd sig att sända en hjälphär om 50,000 man, hvilket tycktes vara ett lockande anbud. Men ett förbund med Ryssland var ännu något oförsökt, och tsarens löften stodo ej i rop för punktlig uppfyllelse. Huru skulle dessutom i bästa fall kejsaren, åt sig själf lämnad, kunna uthärda första stöten från Karl XII:s sida, innan den ryska undsättningen hann framkomma?

I en sådan sakernas ställning såg sig kejsaren därför nödsakad att på något sätt söka blidka konung Karl. Och när det österrikiska sändebudet grefve Zinzendorff icke ens kunde utverka sig företräde i Alt-Ranstadt, innan konungen fått veta, om man i Wien gått in på hans fordringar, beslöt kejsar Josef att till svenska lägret skicka en förnämligare underhandlare. Han valde härtill en af sina skickligaste diplomater, grefve Wratislaw, som redan vid Karl XII:s inbrott i Sachsen å kejsarens vägnar förhandlat med honom.

Då Wratislaw i midten af juli 1707 ankom till Leipzig, hade man redan fått bevittna ett förspel till det bebådade infallet i kejsarens arfländer. Fyra svenska regementen, som förut stått i Polen och måst draga sig undan för de där alltmer förstärkta ryska trupperna, hade öfverskridit gränsen till Schlesien och på konungens befallning tills vidare lägrat sig i detta land. Vid underrättelsen härom blef Zinzendorff naturligen bestört och inlade genast sin gensaga mot en så oerhörd, mot all folkrätt stridande åtgärd.[1] Men Piper svarade kallt, att konung Karl endast gjort, hvad han ofta förklarat sig skola göra, därest han längre fick vänta på den begärda upprättelsen, nämligen att gå in i kejsarens arfländer och dröja där, tills man efterkom hans begäran. Händelsen väckte stor uppståndelse bland de allierade. Man fruktade ett fredsbrott mellan Sverige och kejsåren, hvilket skulle vållat en rubbning i alla uppgjorda planer.[2]

Sedan tvistefrågorna rörande Czobors sak och uppträdet i Breslau kort före Wratislaws ankomst blifvit på ett tillfredställande sätt ordnade — detta uppställdes såsom ett oeftergifligt villkor för att en kejserlig minister skulle få infinna sig i svenska lägret — omfattade dennes uppdrag egentligen endast att urskulda händelsen med de undanvikna ryssarne och erbjuda godtgörelse därför från kejsarens sida. Likväl kunde icke heller Wratislaw, trots sin höga värdighet af kejsarens utomordentliga sändebud, till en början vinna företräde hos konung Karl. Denne var nämligen i hög grad uppretad öfver den senfärdighet hofvet i Wien visat att uppfylla hans, såsom honom själf syntes, mycket billiga och lätt verkställbara fordringar i detta afseende.

För att förhandlingarna med kejsaren skulle komma i gång erbjödo sjömakternas sändebud, Robinson och Cranen-

[1] »Gref Zinzendorff kom nu klockan 11 om natten till mig, blek och allarmerad öfver dessa regementens försporde marsch.» Cederhjelm till Palmqvist, Alt-Ranstadt, 13 juli 1707 p. s.

[2] »De främmande ministrar hafva svärmat om oss i dag som getingar utaf ett nyss uppstucket bo. — Det kan ej annat vara, säga de, än att H. M:t nu hafver ondt i sinnet, och de allierade nödgas taga andra mått till att befästa sitt verk, hvilket af detta inbrottet skulle kastas öfver ända, där kejsaren hemkallar sitt folk och gifver fransosen luft att repa sig.» Hermelin till Bark, Alt-Ranstadt 16 juli 1707.

burg, sin bemedling. Karl XII antog den. Härpå följde, hvad som i det svenska högkvarteret var så ytterst sällsynt, en verklig underhandling, hvilken dock fördes på ett för Karl XII karakteristiskt sätt. Han kräfde nämligen en reel upprättelse för den genom ryssarnes afvikande lidna skadan, men han öfverlät helt och hållet åt kejsaren att föreslå, hvad denne i sådant afseende ville gifva.

Efter föregående öfverläggning med Wratislaw sökte medlarne framleta, hvad som kunde vara den svenske konungen behagligt. I konferenser med Piper (16 och 18 juli) erbjödo medlarne å kejsarens vägnar först fria kvarter och fritt genomtåg för svenska hären genom Schlesien, såsom Wratislaws instruktion lydde. Men Piper svarade strax, att detta betydde ganska litet, enär svenska hären själf medförde förråder. Därpå föreslogo medlarne, att kejsaren skulle betala konungen värdet af en truppstyrka, lika stor som den bortgångna ryska, om hvars undanvikande kejsaren ej haft någon kunskap. Härtill genmälde Piper, att mera än själfva skadan betydde sättet, hvarpå man i Wien velat föra konungen bakom ljuset. Om kejsaren vetat af saken eller ej, var konungen likgiltigt, sedan skadan en gång skett. Piper dolde icke sin ledsnad, att hans herre sannolikt skulle komma att afslå sådana framställningar.

Detta bekräftade sig ock. Karl XII lät svara, att hans här förde med sig hvad den behöfde, och penningar kunde han ej taga.[1] Ej heller ville konungen framställa något förslag om ersättningen, hvari den borde bestå. Detta väntade han skulle komma från kejsarens sida (20 juli).

Ett sådant sätt att gå till väga förklarade visserligen medlarne strida mot allt vedertaget bruk. De framställde icke desto mindre ett alldeles nytt anbud. Det gick ut därpå, att kejsaren skulle till huset Holstein-Gottorps förmån afgöra frågan om biskopsstiftet Lübeck-Eutin samt uppgifva sin fordran på de svensk-tyska provinsernas truppkontingent i kriget mot Frankrike.[2]

[1] Det var under öfverläggningen med Piper och Hermelin om ersättning för de förrymda ryssarne som Karl XII, tillbakavisande kejsarens anbud af en skälig penningesumma, skall ha yttrat de bekanta orden: »Memini me Alexandrum, non mercatorem». Nordberg, Anmärkningar vid högtsalig i åminnelse konung Karl XII:s historia, s. 26.

[2] Dessutom föreslogo medlarne, att åt svenska konungen skulle uppdragas förvaltningen af Handeln, en landsträcka vid nedre Elbe, som kejsaren sekve-

Detta anbud fann verkligen nåd inför Karl XII:s ögon och antogs af hans ombud, Piper och Hermelin, i en följande konferens (23 juli). Men de svenska underhandlarne tillade, att deras herre önskade ännu en sak, nämligen att kejsaren, innan svenskarne ryckte in i Schlesien, måtte utfärda en förklaring, hvarigenom åt protestanterna i detta land tillförsäkrades alla de rättigheter, som enligt westfaliska freden tillkomme dem. Medlarne, hvilka själfva voro ombud för protestantiska makter, borde ej hafva något att invända häremot, hoppades man.

Religionsfrågan, förut icke alls på tal, hade sålunda med ens ryckt fram i förgrunden. Karl XII, själf en ifrig protestant, tyckte om att, då tillfälle gafs, spela Gustaf II Adolfs roll såsom de betryckta trosförvanternas beskyddare både i Polen och Tyskland. Därom vittna tydligt nog åtskilliga bestämmelser i frederna i Warschau och i Alt-Ranstadt äfvensom förhandlingarna med Preussen och Hannover om en evangelisk trippelallians. Nu fann han lämpligt att såsom ersättning för en del undanrymda ryska soldater af kejsaren kräfva, att denne bättre än dittills skulle tillvaratага vissa af sina undersåtars religiösa rättigheter.

Sättet var onekligen något ovanligt. Men den, som trädde i underhandling med Karl XII, fick vara beredd på öfverraskande fordringar. Och tillfället syntes gynnsamt; kejsaren var i ett sådant läge, att han måste gå in nästan på hvad som helst. Samma dag framställningen i religionsfrågan gjordes skref också Hermelin, som förut sett sakerna mörkt, till de hemmavarande: »Vi äre om alla punkter in generalibus enige» och »god utsikt är till förlikning».

Men fyra dagar senare skrifver han: »Nu måste jag berätta, att all underhandling nästan är afbruten. Orsaken är, att så väl medlarne som de kejserlige visserligen vilja fuller utfästa, att kejsaren skall rätta det, som uti religionsväsendet i Schlesien emot den westfaliska freden är förelupet. Men de vilja ingalunda, att det skall inflyta

strerat. Denna fråga lät dock Karl XII snart falla, då Hannover därvid gjorde svårigheter. Hermelins berättelse om de bortrymda ryssarne, Acta historica i Sv. riksarkivet.

uti *denna* underhandlingen och ej heller, att det skall hetas vara gjordt *ex obligatione foederis Westphalici*. Därför begära de så mycken tid, att kejsaren kan det efterkomma och göra sådant, likasom *ex gratia* och utaf sig själf. Därpå vill H. M:t ingalunda ingå utan påstår, att därom *nu strax* skall handlas och att det skriftligen försäkras.»

Ostridigt var väl, att österrikiska regeringen i Schlesien, där jesuiterna drifvit en stark katolsk propaganda, i flere stycken brutit mot westfaliska fredens bestämmelser. De lutherska kyrkorna hade i många fall blifvit ändrade till katolska, och lutheranernas skolor hade blifvit stängda. Icke heller var kejsaren alldeles oförberedd på den framställning, som nu gjordes från svenska sidan. Karl XII hade, då han året förut på väg till Sachsen tågade genom Schlesien, lofvat sitt skydd åt landets betryckta protestanter, som ifrigt anropade honom om hjälp. Svenska härens genomtåg hade framkallat en stark rörelse i Schlesien. Skaror af frivilliga strömmade därifrån till konung Karls fanor, och de andlige i konungens omgifning sökte med ifver styrka honom i föresatsen att taga sig an den religiösa frågan. Vid kejserliga hofvet lät äfven Karl XII göra framställningar till schlesiernas förmån.

För att förekomma främmande inblandning hade därför kejsaren till Wien inkallat ombud för de schlesiska protestanterna till öfverläggning och ämnade utfärda en förklaring till deras förmån. Men att på en gång vända om från den länge beträdda vägen hade sig icke så lätt, och den afsedda förklaringen var ännu icke kommen till stånd, då Karl XII plötsligen grep in i frågan.

Vid en så oväntad vändning af underhandlingen funno emellertid medlarne saken för sig alltför svår och grannlaga, då den kommit att röra förhållandet mellan kejsaren och hans undersåtar. Anseende tidpunkten att upptaga religionsfrågan vara alldeles olämplig, ursäktade de sig med bristen på instruktioner och begärde tid att skrifva hem till sina regeringar efter sådana. Härtill svarade genast konung Karl, som fann saken brådskande, att han tackade dem för deras besvär. Hädanefter ville han omedelbart hålla sig till grefve Wratislaw. Denne åter ämnade, förbittrad öfver de nya fordringar, som alltjämt från svenska sidan

framställdes, utan att han ännu ens lyckats få företräde hos konungen, i förstone vända tillbaka till Wien. Men vid närmare besinnande fann han säkrare att svälja förtreten, tillsvidare fortsätta underhandlingen och begära tid att inhämta ny fullmakt i religionsfrågan, hvilken kejsaren ej kunnat förutse nu skola bringas å bane.

Efter medlarnes tillbakaträdande och innan den nya fullmakten hunnit anlända, befann sig Wratislaw i största oro.[1] Ett nytt krig syntes stå för dörren. »Kommer det nu till fredsbrott med Sverige», yttrade kejsarens förste minister, »så äro Böhmen, Mähren och Österrike norr om Donau förlorade.» Den hotande brytningen mellan Sverige och Österrike befarades jämväl — sådan var denna tid Sveriges militära betydelse — skola medföra genomgripande följder för hela den europeiska maktställningen. Karl XII, en gång i krig med kejsaren, skulle af sakernas inre nödvändighet drifvas till förbund med Frankrike, och därmed vore Ludvig XIV:s öfvervikt gifven. Å andra sidan skulle tsaren, om konung Karls kraft riktades åt annat håll, fortfarande få fria händer att befästa sitt välde i Polen och vid kusten af Östersjön. Icke underligt alltså, om kejsarens bundsförvanter med spänd uppmärksamhet aktade på utgången af hans tvist med Karl XII. Marlborough tillstyrkte på det bestämdaste, att kejsaren åtminstone för tillfället skulle falla undan för de svenska fordringarna, dessa måtte synas huru besynnerliga som helst. I hemlighet skref dock samme hertig till den holländske rådspensionären, att sjömakterna, om intet annat hjälpte, måste göra allt, hvad de kunde, för att bistå Österrike.

För ett ögonblick samlades sålunda hela Europas politiska intresse kring underhandlingen mellan Karl XII och kejsaren. Å ömse sidor voro bekymren stora. Wratislaw, som närmast uppbar ansvaret för de faror, som hotade österrikiska monarkien, gjorde i Alt-Ranstadt allt, hvad

[1] Wratislaw skref från Leipzig den 30 juli 1707 till de kejserliga sändebuden i Haag och London: «Je ne vous scaurais assez faire comprendre les difficultés qui se rencontrent dans ma commission. Car les flatteries infinies, et qui sont allées au dela de tout ce qu'on se peut imaginer, ont tellement gâté l'esprit de ce jeune Roy et une grande partie de sa cour qu'ils ne se connoissent pour ainsi dire eux-mêmes et qu'il ne savent point où s'arrêter, ou à quoi se resoudre». Goll, Der Vertrag von Altranstädt, s. 38.

han kunde, för att vinna lindring i de för hans herre förödmjukande villkoren; men han sökte på samma gång i starka ordalag förmå hofvet i Wien att gifva efter.[1] Piper åter, som hade att framställa de stränga fordringarna och med skicklighet gjorde dem gällande, var i sitt hjärta däremot, emedan han önskade, att ingenting måtte uppehålla Karl XII i hans företag mot Ryssland.

Så kämpade man, än utbrytande i hårda ord, än begagnande de mest förbindliga uttryck, i tre veckor med hvarandra, medan Karl XII:s orubbliga vilja behärskade det hela. Underhandlingens natur förbyttes därunder småningom från ett anspråk på upprättelse för de förrymda ryssarne till frågan om sättet att i Schlesien åstadkomma efterlefnad af westfaliska fredens bestämmelser.

Grefve Wratislaw, ehuru själf en ifrig katolik, bestred härvid ingalunda rättmätigheten af de schlesiska protestanternas påståenden. Men han vred sig i det längsta för nödvändigheten att medgifva, det kejsaren skulle efterkomma sina undersåtars fordringar på grund af ett fördrag, slutet med en främmande makt. Karl XII åter förklarade helt lugnt, att, om kejsaren vägrade bifalla hans begäran, ämnade han med sin här gå in i Schlesien och stanna där, tills westfaliska freden blefve efterlefd.

Piper, som till en början endast uppmanat de kejserlige att bjuda något, meddelade nu plötsligen (29 juli) ett utkast till fördraget, som i en mängd punkter innehöll noggrant affattade bestämmelser angående de kyrkliga förhållandena i Schlesien. Detta förslag öfversändes till hofvet i Wien. Där hade man förut umgåtts med planer att hjälpa sig ur förlägenheten genom att utfärda den länge påtänkta förklaringen till protestanternas förmån. Men nu uppsattes i stället ett kejserligt motförslag till fördrag med Sverige, som i religionsfrågan endast innehöll en allmän försäkran i motsats till det svenska förslagets detal-

[1] Särskildt med hänsyn till Karl XII:s obevekliga lynne styrkte Wratislaw till eftergift, yttrande i känslan af sin vanmakt att hos en sådan monark något kunna uträtta: »Ich habe nicht zu thun mit einem raisonnablen sondern recht mit einem wilden Menschen, um einem gesalbten Haupte nicht mehr zu sagen» och vidare »Diesem wilden Humor muss man keine Gelegenheit geben neue imbroglien anzufangen». Wratislaws egenhändiga relationer till kejsaren, 6 augusti och 1 september (n. st.) 1707. Österrikiska statsarkivet i Wien.

jerade bestämmelser. Kejsaren sökte alltså in i det sista göra motstånd, hållande hårdt på sin rätt såsom regent. Väl kunde han tillåta, att nya kyrkor byggdes åt protestanterna i Schlesien, men han ville icke tvinga katolikerna att utrymma de gamla. Ingen svensk minister skulle heller, såsom Karl XII fordrade, få öfvervaka åtgärdernas verkställighet och sålunda tränga sig emellan kejsaren och hans undersåtar. Ett sådant förslag anbefalldes Wratislaw söka genomdrifva.

Vid mottagandet af dessa befallningar blef Wratislaw förtviflad. Äfven Piper kunde icke dölja den sinnesrörelse, som bemäktigade sig honom. Han förklarade, att, om kejsaren ej ville förbinda sig att hålla westfaliska freden, skulle svenska hären ofelbart rycka in öfver österrikiska gränsen, och ingen kunde då svara för följderna. Karl XII blef också, såsom Piper förutsatt, i hög grad uppbragt öfver kejsarens motsträfvighet. Han fasthöll envist sina fordringar i religionsfrågan och begärde nu till och med, att de kyrkliga förhållandena i Schlesien skulle återställas, ej blott sådana de varit 1648, utan sådana de varit 1624, då protestanternas ställning i vissa delar af riket var ännu förmånligare. Samtidigt lät konungen i anledning af de oroande underrättelser, som ingingo från Polen, en del af sina trupper sätta sig i rörelse österut.

I ytterlig ångest sände då Wratislaw en kurir till hofvet i Wien med bref, där han ännu en gång i de mest trängande ordalag framhöll nödvändigheten att genast falla undan, om de kejserliga arfländerna skulle förskonas från den öfverhängande faran af ett svenskt inbrott.[1]

Detta verkade. Wratislaws upprepade framställningar i förening med de svenska regementernas rörelse mot schle-

---

[1] »Der König wirdt in 4 Tagen marchiren. Und weil ich die Restitution der abgenommenen Kirchen nicht kan versprechen, so wirdt er ohnfehlbar in E. K. M. Erbländer einbrechen. Ob man ihn nachher wirdt können herausbringen, weiss Gott der Allmächtige allein. Ich schreibe an Niemandten durch diesen Courier umb die Welt nicht zu sich berufen und ich bitte E. M. wollen alsogleich dero ministros lassen zu sich berufen und in instanti darüber deliberiren, alsodan mir gleich die Antworth schicken. Dan so geschwindt als ich E. K. M. Resolution erhalte, so fürchte ich doch, dass es wirdt zu späth seyn. Die momenta temporis sind so pretios, der Königshumor aber obstinat und die französisch gesinte ohn zahl.» Wratislaws egenhändiga relation till kejsaren, Leipzig, 20 augusti (n. st.) 1707. Österrikiska statsarkivet i Wien.

siska gränsen gjorde intryck i Wien. Kejsaren, som såg, att han oåterkalleligen stod inför valet af krig eller fred med Karl XII, måste böja sig för dennes järnvilja och gifva sin underhandlare fria händer att afsluta fördraget, endast han höll på normalåret 1648.

Därefter gick allt fort och lätt. Wratislaw kunde visa sig medgörlig i hufvudfrågan. Han fann ett stöd i konung Stanislaus, som icke utan skäl började frukta för sin polska krona, om svenska hären ytterligare fördröjdes i Sachsen och därpå hotade att bli stående i Schlesien. Karl XII, som i afvaktan på förhandlingarnas slut så länge som möjligt uppskjutit att kungöra dagen för sitt uppbrott, tillkännagaf nu, att han om några dagar ämnade marschera. Omedelbart efter mottagandet af kejsarens sista befallning hade också Wratislaw ett långt samtal med Piper och lofvade därvid underskrifva fördraget i den något ändrade form, hvari det såsom ultimatum från svenska sidan förelades honom. Köpslående in i det yttersta, lyckades dock Wratislaw att i fråga om normalåret för kyrkornas återställande och i några andra, icke oväsentliga punkter vinna bifall till kejsarens önskningar, särskildt därutinnan, att de schlesiska undersåtar, som tillhörde reformerta bekännelsen, icke uttryckligen skulle nämnas i fördraget.

Ändtligen, samma dag Karl XII själf bröt upp från Alt-Ranstadt eller den 22 augusti 1707, blef fördraget med kejsaren färdigt. Men det öfverlämnades undertecknadt till konungen, först sedan han satt sig i marsch och bekräftades af honom i byn Wolkowitz, hans närmaste nattkvarter efter Alt-Ranstadt. Wratislaw ilade därpå genast till Wien för att inhämta kejsarens bekräftelse, som inom två veckor skulle vara afgifven.

Tvisten om småsaker, särskildt angående titulaturen, hade in i sista stund vållat svårigheter. Konung Karl, som i etikettsfrågor ofta visade sig mycket ömtålig och envis, fann nämligen för godt att af kejsaren begära predikatet »majestät», hvilket denne eljes ej plägade gifva åt andra monarker, äfvensom att hans eget namn, åtminstone i den ena afskriften af fördraget, skulle nämnas före kejsarens. Men man undvek dessa formella blindskär genom att affatta fördraget i två olika akter, nämligen

dels en öfverenskommelse å kejsarens vägnar, undertecknad af Wratislaw, hvarigenom de uppställda svenska fordringarna antogos, och dels en försäkran från konung Karls sida, hvari han lofvade att, så snart öfverenskommelsen af kejsaren ratificerats, draga sin här ur Schlesien, men där han tillika förbehöll sig att, därest något bruste i verkställigheten af de utlofvade åtgärderna, åter föra hären till Schlesien.[1]

Genom det märkliga fördraget mellan Karl XII och kejsaren, där man med tystnad förbigick, hvad som närmast föranledt tvisten dem emellan, nämligen de förrymda ryssarne, tillförsäkrades anhängarne af augsburgiska bekännelsen i Schlesien, att deras kyrkliga rättigheter skulle återställas och för all framtid stadfästas på samma fot som i westfaliska freden (art. 1). I stora delar af landet, där augsburgiska religionen förr haft en erkänd ställning, skulle alla lutherska kyrkor och skolor, som sedan 1648 blifvit stängda eller öfverlåtna åt katolikerna, med tillhörande egendomar till lutheranerna återställas i samma skick de varit vid nämnda fred. I andra delar af Schlesien åter, där augsburgiska religionens offentliga utöfning af gammalt varit förbjuden, skulle dock lutheranerna enskildt få hålla sin gudstjänst ostördt, utan att kunna tvingas att bevista katolska mässan eller skicka sina barn i katolska skolor. Där lutherska konsistorier fordom funnits, skulle de återupprättas, och för öfrigt skyddades lutheranernas rätt i kyrkliga mål genom noggranna bestämmelser; de skulle ej få uteslutas från ämbeten, barn af lutherska föräldrar ej sättas under katolska förmyndare o. s. v. Svenske konungen och andra evangeliska ständer skulle äga göra framställningar till trosförvanternas förmån, äfvensom en svensk minister biträda vid verkställigheten af villkoren, som inom ett halft år skulle vara fullgjorda.

[1] »Orsaken, hvarför H. M:t ville detta författa uti tvenne skrifter och ej låta göra ett fördrag däraf efter vanligheten, var denna, att någon hade satt H. M:t i hufvudet, att ingen kung borde vika kejsaren och att man alltid gjort företrädet med honom tvistigt. Nu ehuruväl man viste utaf många så gamla som nya handlingar, fördrag, fredslut och förbund att kejsaren alltid haft företräde för alla kungar, så blef H. M:t dock uti sin mening.» Hermelins anf. berättelse.

För öfrigt ordnade fördraget den länge omtvistade frågan om biskopsstiftet Lübeck-Eutin till holstein-gottorpska husets förmån (art. 2), en fråga, för hvars lösning hertigen-administratorn och hans minister, baron v. Goertz, i svenska lägret varit lifligt verksamma. Vidare eftergaf kejsaren för Sveriges tyska provinser rikskontingenten under kriget med Frankrike (art. 3).

Fördraget skulle inom två veckor vara ratificeradt, och Karl XII skulle dessutom äga att af de makter han önskade begära garanti på fördragets verkställighet (art. 4). En sådan garanti blef också af Englands och Hollands sändebud, som på allt sätt önskade främja konung Karls aftåg, genast utlofvad och af deras regeringar sedermera i vederbörlig form afgifven.

Svenska härens anmarsch mot Schlesien gaf med ens en ovanlig fart åt wienerhofvets eljes tröga och tveksamma rörelser. På Wratislaws råd bekräftade kejsar Josef utan ringaste betänkande det för honom motbjudande fördraget. Och så fort gick det nu, att ratifikationen därå kunde genom Zinzendorff, som från Wien afsändts till svenska lägret, öfverlämnas till konung Karl den 2 september 1707 i Lauban, strax invid gränsen till österrikiska Schlesien, dit de svenska förtrupperna redan ryckt in.

Samtidigt fick öfveramtet i Schlesien kejsarens befallning om åtgärder för fördragets verkställighet. En kommission tillsattes för att ordna de åt katolikerna öfverlåtna kyrkornas återställande, och inför denna kommission blef baron v. Strahlenheim, såsom svenskt ombud, i tillfälle att genom ständiga påminnelser vaka öfver villkorens punktliga uppfyllande. För detta ändamål försågs han med en utförlig instruktion och fick mottaga upprepade befallningar från Karl XII, som noga sörjde för att intet af hvad han betingat till trosförvanternas förmån blef förgätet.

Sjömakterna, som vid fördragets afslutande uppträdt tämligen kyligt, sökte senare, då de sågo, att konung Karl mot all förmodan lyckats genomdrifva sina uppseendeväckande fordringar, förmå konungen att påyrka, det fördragets bestämmelser äfven måtte utsträckas till de reformerta i Schlesien. Så skedde likväl ej. Tvärt om bidrog den omständigheten, att Karl XII afstod från en dylik

fordran till de reformertas förmån, liksom äfven kejsarens fruktan, att de missnöjde i Ungern skulle draga nytta af tvistens förlängande, att bringa verket till snart slut.

Det slutna fördraget, som med kraft sattes i verket, blef för lutheranerna i Schlesien af största betydelse. Ej nog därmed att efter halftannat års förhandlingar genom exekutionsrecessen ett antal af 117 kyrkor af katolikerna måste återställas, och att kejsaren därvid till och med i vissa fall förmåddes gå längre i medgifvanden än han, strängt taget, förbundit sig till. Genom noggranna bestämmelser i öfrigt, hvarmed fördraget omhägnade de evangeliska församlingarnas ställning, blef katolska reaktionens makt där i landet bruten, hvilket högeligen harmade jesuiterna.[1]

Sverige hade häfdat sitt gamla anseende såsom den protestantiska sakens förnämsta banérförare. Och lutheranerna i Schlesien erkänna än i dag med tacksamhet, att deras religionsfrihet grundar sig på de beslut Karl XII till deras förmån genomdref. Detta fördrag blef i själfva verket en af de få varaktiga frukterna af Karl XII:s segrar, som eljes nedrifvit och förstört så mycket.

Kejsar Josef kände djupt den förödmjukelse han såsom rikets öfverhufvud hade lidit, då han måst medgifva en främmande monark att ingripa i förhållandet mellan kejsaren och hans undersåtar. Af påfven fick kejsaren också uppbära skarpa förbråelser för löftet om restitutionen af de katolska kyrkorna i Schlesien. Men utan tvifvel var det ett uttryck för ställningens bjudande kraf, då kejsaren till sin ursäkt åt påfliga nuntien i Wien yttrade, att »han finge vara glad, det konungen af Sverige ej begärt, att han själf (kejsaren) skulle bli lutheran, ty han visste ej, hur det då skulle ha gått».

Efter biläggande af tvistigheterna med hofvet i Wien tågade Karl XII i raska dagsmarscher genom Schlesien. Detta genomtåg blef för honom ett sannskyldigt triumftåg. Då kejsarens förordning, att de stängda lutherska kyrkorna åter skulle öppnas, genast bekantgjordes, samlades invånarne

[1] »Jesuiterna skola mycket knorra, och man varnar för deras hemliga stämplingar. Men Gud lärer hålla hand öfver sin smorda.» Cederhjelm till Palmqvist, Reichenbach, 1 september 1707.

i stora skaror på vägar och stigar, öfverallt, där konungen drog fram, för att med fröjderop, ja, ofta under knäfall, hälsa honom såsom sin befriare. Med andakt och strömmande tårar lyssnade Schlesiens protestanter till de svenska regementenas morgon- och aftonandakt, då konungen lät afsjunga psalmer på bekanta lutherska melodier.

Den genomtågande svenska härens allvarligt religiösa hållning gjorde ett starkt intryck på folkmedvetandet. Barnen i de lutherska församlingarna funno sedermera länge sin förnöjelse i att, uppställda i en krets på öppna fältet såsom svenskarne vid chorum, göra bön och afsjunga psalmer, en sed bland de unga, som genom öfverhetens bot och prästerskapets förmaningar först småningom kunde utrotas.

Både när och fjärran hade alltså de under våren och sommaren 1707 fortgående förhandlingarna mellan Karl XII och kejsaren, hvilka slutligen utmynnade i fördraget om de schlesiska protestanternas religionsfrihet, framkallat en liflig uppmärksamhet hos samtiden. Kejsaren och västmakterna hade därvid bäfvat, den förre för sina arfländers säkerhet, de senare för att Karl XII:s fördröjda vistelse i Sachsen skulle störande inverka på spanska tronföljarstridens händelser. Schlesiens protestanter, som i den svenske konungen funnit en oegennyttig och mäktig skyddsherre, jublade. Sverige hade på ett glänsande sätt häfdat sin gamla ställning såsom evangelisk stormakt.

England och Holland, som under förhandlingarna med kejsaren tveksamt dragit sig tillbaka, anseende konung Karls kraf omöjliga att genomdrifva, sökte sedan på allt sätt förmå honom att antaga sig de reformertas sak i Schlesien, liksom förut lutheranernas. De schweiziska protestanterna skickade till konungen under hans tåg genom Polen ett ombud för att begära hans bemedling hos Ludvig XIV för trosförvanter, som i Frankrike dömts till galererna. Äfven de ungerska protestanterna uppsökte honom genom en beskickning, som anlände till hans läger under tåget mot Ryssland. Öfverallt sågo de evangeliska upp till Karl XII, liksom förr till Gustaf II Adolf, såsom till sitt naturliga öfverhufvud.

Men — medaljen hade äfven sin frånsida. De svenska statsmännen knotade öfver att uppgörelsen med tsaren sköts åt sidan för tvisten med kejsaren. Därigenom hade fyra dyrbara månader (maj—augusti 1707) blifvit förspillda, ehuru allt var redo för uppbrott och de hemma i Sverige nyutskrifna rekryterna länge väntat på att blifva öfverförda till Pommern. Tiden för sommarkampanjen hade gått förbi obegagnad; tåget mot Ryssland blef framskjutet ett år. Tsar Peter hade fått ytterligare tid att sätta sig fast i Polen, att utsuga de svenska Östersjöländerna och att kufva upproren i skötet af sitt eget stora rike. Ett dyrbart, ja, för krigföringen oersättligt år hade gått förloradt, hvilket på ett ödesdigert sätt skulle återverka på Karl XII:s följande krigsföretag och på Sveriges öden.

Alltnog, syntes den vunna framgången gent emot kejsaren lysande, så var den också köpt med uppoffring af viktiga fosterländska intressen, hvilka — ty värr — hos Karl XII tyngde alltför litet i vågskålen, då han ansåg sig förnärmad eller menade sig hafva ett eller annat abstrakt rättskraf att fylla. Att begära religionsfrihet för ett annat lands undersåtar såsom ersättning för en hop förrymda ryssar, det var en splitter ny tanke, som näppeligen skulle ha uppstått i någon annan monarks hjärna än i Karl XII:s.

Fördraget med kejsaren betecknar höjdpunkten af konungens diplomatiska framgångar. Det framstår, såsom vi sett, som ett typiskt uttryck för en rent personlig politik, där obändig kraft och ädel rättskänsla på ett egendomligt sätt blanda sig med nyckfullhet och öfvermod, en politik, som en kort tid var lycklig och beundrad, men som på längden skulle visa sig djupt olycklig både för konung Karl själf och för Sverige.

Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg

AF

A. HAMMARSKJÖLD

11.

Grefve Nicolai Michailovitsch Kamensky.

Wachtmeister och Lagerbring hade således trefvat sig fram från Ratan till Säfvar, där de läto Kustarméen stanna i overksamhet hela dagen den 18 augusti. Detta gjorde de i förstone hufvudsakligast därför, att de redan från början ansett marschen till Umeå alltför vådlig. Men de måtte ytterligare ha blifvit stärkta i denna uppfattning af Kamenskys bägge tjänare, ehuru de borde ha kunnat misstänka dessa för att icke självmant, utan på befallning ha rymt från Umeå till svenska lägret. Att stanna vid Säfvar, som i militäriskt hänseende var den minst förmånliga ställning mellan Ratan och Umeå, har nog ej ursprungligen varit general Wachtmeisters afsikt. Att han det oaktadt kom att göra det torde väl egentligen ha berott därpå, att han icke ägde nog kraft, beslutsamhet och mod att handla på eget ansvar.

Men samtidigt med att Wachtmeister och Lagerbring ej tilltrodde sig kunna utföra Pukes ordres att rycka fram till Umeå för att bemäktiga sig denna stad, ej heller vågade på eget ansvar föra arméen tillbaka till Djäkneboda, hvilken position svenska arméen, enligt deras åsikt, aldrig bort lämna, handlade deras motståndare på ett helt annat sätt. Denne var ock en man af helt annat skaplynne och helt olika förtid med svenska arméens ledare.

Grefve Nicolai Michailovitsch Kamensky var vid denna tid i sitt 33:e år; han var nämligen född år 1776. Helt ung hade han blifvit officer vid kejserliga gardet, vid hvilket han inom kort avancerade till kapten. På grund däraf vardt han, då han förflyttades till ett linieinfanteriregemente, snart regementschef. Hans fader var den för sin ända till omänsklighet gränsande stränghet beryktade gamle general-fältmarskalken, som på ett så förfärligt sätt vardt mördad af sina underhafvande, mot hvilka han varit en den aldra hårdaste husbonde. Han hade icke heller varit någon särdeles öm fader, enär han ju, vid en mönstring, inför truppernas front handgripligen förgått sig mot sin unge son, ehuru denne då var regementschef. Denna skymfliga behandling från faderns sida blef märkvärdigt nog en orsak till sonens ytterst snabba befordran. Ty då han för kejsar Paul klagade öfver den lidna skymfen, fattade den ridderlige, ehuru ofta nog alltför despotiske och oberäknelige, kejsaren ett så stort tycke för hans personlighet och uppträdande, att han lät honom åtfölja den armé, som under Suvorovs befäl i förening med österrikarne skulle operera mot fransmännen. Därigenom kom den unge Kamensky att blifva Suvorovs lärjunge. Han tillägnade sig ock i fullaste mått sin läromästares krigföringssätt. Under dennes berömda fälttåg i Italien och Schweiz mot franska republikens härar fick Kamensky den ena gången efter den andra tillfälle att utmärka sig samt att rikta sin erfarenhet genom studier och jämförelser af vänners och fienders sätt att föra krig. Redan under italienska fälttåget blef han, ehuru endast 23 år gammal, befordrad till generalmajor. Han deltog med ännu större utmärkelse i Suvorovs hart när sagolika tåg öfver Alperna, under hvilket den ryska arméen på en gång hade att strida mot tappra och väl anförda fiender och mot en terräng, som icke blott var den oländigaste man kunde tänka sig, utan äfven full af de största farligheter och svårigheter. Suvorovs tåg gick nämligen på flera ställen öfver glaciererernas is, öfver de högsta fjällbranter, längs de djupaste afgrunder eller genom pass, som dittills ansetts nästan omöjliga för en krigshär att passera. Anförda af en af republikens yppersta fältherrar, »krigets son», general Masséna och dennes högra

hand, den i bergskriget oförliknelige general Lecourbe, trängde fransmännen oupphörligt på och anföllo ryssarne. Under de många strider, som därigenom uppstodo, utmärkte sig den unge general Kamensky för djärfhet och skicklighet vid det ena tillfället efter det andra, men i synnerhet vid den så kallade Djäfvulsbryggan. För sin i detta fälttåg ådagalagda skicklighet och tapperhet vardt han dekorerad med St. Georgs orden.

Under tredje koalitionen deltog han i slaget vid Austerlitz, och under den fjärde förde han i den mördande drabbningen vid Preussisch Eylau en brigad. Samma år, eller 1807, fick han i uppdrag att undsätta det belägrade Danzig. I detta företag misslyckades han dock i följd af fransmännens alltför stora öfvermakt. Vid utbrottet af 1808 års krig mot Sverige var han generallöjtnant och i förstone utsedd till chef för 17:e divisionen. Men i hans ställe fick Gotschakoff detta befäl, ehuru han redan under förra hälften af mars öfverlämnade det åt Kamensky. Ungefär samtidigt öfvertog den sistnämnde befälet öfver den ryska belägringskåren utanför Sveaborg. Denna uppgick dock den 1 april endast till inemot 6,500 man med 59 kanoner, då fästningens garnison utgjorde omkring 7,000 man. Men som bekant var det icke genom vapenmakt, utan genom det »gyllene krutet», som denna nordens starkaste fästning föll i ryssarnes händer. Kamensky har visserligen i sin mån bidragit till fästningens öfvergång, men han spelade icke en af hufvudrollerna i detta för Sverige och Finland så ödesdigra drama, utan det gjorde ryska öfvergeneralen, grefve Buxhöwden, och chefen för dennes generalstab, general van Suchtelen. Detta hindrade likväl icke Kamensky att med sin vanliga djärfhet, skicklighet och förslagenhet utföra sin roll. Redan dagarne närmast före den 3 maj, således innan det afslutna stilleståndet gått till ända, tillätos ryska generaler, och bland dem Kamensky, att utan ögonbindlar gå ut och in i Sveaborg, där de uppträdde, som om de redan tagit fästningen i besittning. Hos de svenska officerarne väckte dock ingen af de ryska generalerna genom sitt uppträdande en sådan harm och förtrytelse som Kamensky. Den afgörande ton, hvilken han begagnade mot både Cronstedt och de andra svenska officerarna, måste

ha känts förödmjukande genom det öfvermod och förakt, som den röjde. Han visste också till fullo, att han icke hade någon orsak att stämma ner den, enär ju fästningens fall genom Cronstedts, Jägerhorns och andras hufvudlöshet eller förräderi redan var gifvet.

Mellan den 3 och 6 maj skedde också Sveaborgs utrymmande. De sista svenska trupper, som lämnade fästningen, var Enkedrottningens lifregemente. »När det steg i land, fick det formera linie midt för de paraderande ryska trupper, honneur gjordes å ömse sidor, regementets fanor instoppades, gevären sattes för fot, bandoleren hängdes på bajonetten och blef regementet — krigsfångar. Officerskåren presenterades af öfverstelöjtnanten och riddaren herr baron Leijonhufvud för då kommenderande generalen herr grefve Kamensky. Officerarne bibehöllo sina värjor och underofficerarne sina sablar.»[1]

Det var ock general Kamensky, som på stranden mottog Sveaborgs sorgligt ryktbare kommendant, amiral C. O. Cronstedt. En man af Kamenskys skaplynne och karakter kunde väl ej göra detta utan att i sitt innersta känna det djupaste förakt för en man, hvilken så hufvudlöst som Cronstedt svikit sina plikter. Kamensky visade likväl den beklagansvärde mannen all yttre höflighet, ja, till och med artighet. Han lät nämligen »den ryska paraden göra honnör för Cronstedt med skyldra gevär och tre trumhvirflar».[1]

Sedan de ryska trupperna besatt Sveaborg, paraderade garnisonen därstädes den 8 maj och uppmarscherade till borggården, »hvarest formerades cirkel; nedanom fältmarskalken Ehrensvärds graf var altare uppsatt med alla till ceremonien af ryska nationens gudstjänst hörande saker, där fyra deras präster assisterade». Efter gudstjänsten afsjöngs Te Deum. Därefter hissades klockan half tolf under salut af 121 kanonskott den kejserliga ryska flaggan på Gustafssvärd. Närvarande vid detta för ryssarne så lyckliga och högtidliga tillfälle voro ryska arméens bägge förnämsta generaler, Buxhöwden och van Suchtelen, samt

[1] Sveriges krig 1808—9, utgifven af Generalstabens Krigshistoriska Afdelning. II, s. 364—365.
Om Kamenskys uppträdande mot Cronstedt och Jägerhorn, se C. J. Durietz' och J. G. Bååths relationer om Sveaborgs öfvergång, s. 22—23 och s. 55.

den unge Kamensky. Det första intryck denne fick af svenskarne måste således ha varit allt annat än fördelaktigt. Det skulle likväl icke dröja så särdeles länge, innan han fick lära känna dem på ett annat och bättre sätt, än han gjort vid Sveaborg.

Allt ifrån träffningen vid Siikajoki till och med slaget vid Lappo hade midten af ryska arméen i Finland, hvars högra flygel stod vid Kuopio och vänstra vid Åbo, drabbats af motgångar. Därigenom hade den försatts i ett kritiskt läge, som förökades genom de oförvägna fältväblarne Roths och Spofs ströftåg från de stora vattendragen norr om Tammerfors. Genom fältväblarnes djärfva och skickliga småkrig vardt Rajevski, som efter slaget vid Lappo dragit sig tillbaka till Alavo, afskuren från sina förbindelser, så att hans trupper började lida stor brist på lifsmedel. Han och hans närmaste underbefälhafvare hade därför beslutit att draga ryska hufvudarméen tillbaka till Tavastehus. Detta återtåg hade ock Rajevski den 24 juli börjat anträda, men redan vid andra rastestället träffade han på Kamensky, som Buxhöwden skickat norrut för att aflösa den förstnämnde. Kanske skulle dock icke ens Kamenskys öfvertagande af befälet ha räddat ryssarne från detta förödmjukande återtåg, om en tillräcklig truppstyrka afsändts från Sverige och landstigit på rätt ställe, samt framför allt om Klingspor och Adlercreutz något så när varit vuxna situationen. Klingspor insåg icke ens huru viktigt det var att skicka fältväbeln Roth de 200 man denne begärt.

Så kritisk var nämligen ryska hufvudarméens ställning, då Kamensky, som under sin resa norrut med knapp nöd undgått att uppsnappas af Roths och Spofs ströfkårer, öfvertog befälet. Han fann visserligen återtåg nödvändigt, men Klingspors overksamhet vållade, att Kamensky afbröt detsamma och stannade på vägen mellan Jyväskylä och Tammerfors, där han drog till sig förstärkningar och nödiga förråder. I spetsen för 11,000 man, som inom kort växte till 15,000 man, började han sitt fälttåg. Detta skulle ock, trots hans underbefälhafvares nederlag vid Alavo och Kauhajoki, blifva det för ryssarne mest lysande och afgörande under hela kriget. Men för sina framgångar hade Kamensky att tacka lika mycket Klingspors och Adler-

creutz' oförmåga att draga fördel af segern vid Alavo och Kulneffs vaksamhet och duglighet som sitt eget härförare-snille. Vid Ruona och Salmi afgjordes, som bekant, Finlands öde. Ehuru svenskarne genom Adlercreutz' och Klingspors brist på förutseende voro långt underlägsna fienden, ansåg sig Kamensky i bägge dessa drabbningar slagen och hade därför vid bägge tillfällena beslutat sig för återtåg. Vid Ruona hindrades han därifrån, emedan Kulneff med sina falkögon upptäckt, att Adlercreutz, ehuru segrare, i skymningen dragit sig tillbaka. Vid Salmi åter var det Klingspors befallning till de segrande svenskarne att draga sig tillbaka till Lappo, som vållade, att Kamensky till sin egen stora förvåning fick behålla slagfältet och slapp anträda återtåget mot Ruona. Klingspors *frivilliga* återtåg från Salmi gaf Kamensky utsikt till att genom förföljande af svenska hufvudhären öfver Lappo hindra dess inskeppning vid Vasa. Men skulle detta misslyckas, så återstod honom likväl den möjligheten att fördröja svenskarnes återtåg norrut, till dess hans högra flygel hunnit framtränga till och besätta den viktiga tvärvägen från Lintulaks till Vasa samt Gamla och Nya Karleby vid stora kustvägen, öfver hvilka ställen svenskarnes återtåg skulle gå. Döbeln sönderslet genom sin seger vid Juutas Kamenskys järnnät och möjliggjorde därigenom svenska hufvudhärens återtåg. Emellertid, när Kamensky fann, att han grundligt misstagit sig i sin beräkning att Klingspor skulle inskeppa sig vid Vasa, uppbjöd han alla sina krafter för att godtgöra sitt fel. Han skyndade nämligen i ilmarscher efter Klingspor för att upphinna denne, innan han hunnit drifva undan Vlastoffs och Kosatschkofskis kårer, som Kamensky framskickat mot Nya och Gamla Karleby. Äfven denna plan gick om intet. Svenskarne lyckades nämligen draga sig tillbaka till och intaga en stark ställning vid Oravais, där det så ryktbara fältslaget utkämpades den 14 september.

Det var likväl ej Kamenskys afsikt att denna dag låta det komma till en afgörande drabbning, emedan hans trupper voro mycket uttröttade. Men Kulneffs stridslust och öfverdåd omintetgjorde öfvergeneralens plan. Utan att ens underrätta Kamensky därom störtade sig Kulneff, som efter vanligheten kommenderade ryska hufvudarméens avantgarde,

redan på morgonen öfver de svenska förposterna, som stodo vid Lillträsket, en från Bottniska viken djupt inskjutande fjärd. Kulneff sökte bemäktiga sig bron, som ledde öfver den smalaste delen af denna vik. Detta lyckades honom äfven dock först efter sju à åtta timmars förbittrad strid mot Helsinge regemente, Uplands, Västmanlands och Karelens jägare, samt sedan general Demidoff med sina 2,000 man framkommit till de sinas hjälp. Ryssarne framträngde därefter genom skogen och längs vägen samt utbredde sig öfver en sank dalgång, som genomflöts af en liten å. Enligt Kamenskys order var det till denna å Kulneff skulle få framrycka, men icke längre. Hänförd af sin stridslust, fortsatte dock Kulneff striden och sökte gång på gång, ehuru förgäfves, att öfvergå strömmen. Däremot lyckades det honom att afslå ett anfall, som svenskarne gjorde. Klockan var då ungefär tolf. Adlercreutz, som ifrån en höjd åskådat detta de sinas anfall, märkte emellertid ungefär samtidigt, att ryssarne sökte kringgå hans vänstra flygel. Han drog därför den riktiga slutsatsen, att fienden försvagat sin midt, och beslöt för den skull att här liksom vid Siikajoki genom ett kraftigt anfall genombryta ryssarnes slagordning. Ideligen uppeldade af Adlercreutz och Vegesack, som ständigt voro främst i elden, ehuru den sistnämnde var svårt sårad, störtade svenskarne och finnarne oemotståndligt framåt genom skogen samt ner mot Lillträsket. De sumpiga ängarne därstädes erbjödo ryssarne emellertid en gynnsam terräng att åter samla sig och hålla stånd. Denna omständighet tillika med Kulneffs hjältemod. som kanske aldrig lyst i en sådan glans som på denna förfärliga dag, hejdade de segerdruckna svenskarne och finnarne. Dessa hade nämligen aflägsnat sig alltför mycket från sin starka hufvudställning, emedan Adlercreutz icke förstått att i rätt tid söka förmå dem att hålla in med sitt ursinniga anfall. Efter nio timmars strid skulle väl Adlercreutz dock till slut ha lyckats öfverväldiga Kulneff, såvida icke Kamensky själf med sin hufvudstyrka i rätta ögonblicket inträffat på slagfältet och ryckt segern ur den alltför häftigt framstormande Adlercreutz' händer. Emedan den ryska öfvergeneralen på morgonen befann sig endast på ungefär en och en half mils afstånd från slagfältet, hörde

han kanondundret från Oravais. Då detta tilltog, afbidade han ej utan oro rapport från Kulneff. Men då han ej erhöll någon sådan, lät han en del af sin hufvudstyrka bryta upp för att komma Kulneff till hjälp. Under frammarschen mötte honom stora skaror af sårade och flyende, som läto honom veta, att striden var mycket hård, och att svenskarne kämpat tapprare än någonsin. Kort därpå kommo andra flyktingar och förkunnade, att ryssarne voro i grund slagna, och att de flydde åt olika håll. Det oaktadt fortsatte likväl Kamensky sin marsch, ty som han ännu icke hört något från Kulneff, trodde han, att denne fortfarande höll stånd. Och så länge *han* gjorde det, ansåg Kamensky icke slaget förloradt. Han ökade därför marschhastigheten, under det han oafbrutet uppmuntrade och eldade sina trupper att hålla ut, lofvande dem, om de det gjorde, tsarens nåd. Sista vägsträckan, som skilde honom från Lillträsket, tillryggalade hans trupper i språngmarsch. Han upptog sina flyende skaror vid träskets södra strand och lät sina jägare sprida sig på båda sidor om bron, medan han på vägen endast behöll två kompanier. Det var hög tid, att dessa dispositioner vidtogos. Ty vid denna tidpunkt störtade de ryska skarorna, tätt förföljda af svenskarne, ned mot bron i full flykt. Öfvergången försvårades dock betydligt däraf, att kanonerna först skulle forslas öfver bron. Därtill kom, att det var i detta ögonblick, som de segervissa svenskarne framstormade längs hela linien. Men plötsligt smattrade från det motsatta skogsbrynet en förfärlig salva dem till mötes. Ryssarnes kulregn var förödande och förfärande. Panik höll på att gripa svenskarne, men Adlercreutz lyckades genom att uppbjuda alla sina krafter få åtminstone vissa delar af sina trupper att åter hålla stånd. Å ömse sidor drogo de stridande till sig förstärkningar, men svenskarne fingo endast obetydliga sådana, medan friska trupper i starka afdelningar oafbrutet framkommo till ryssarnes hjälp. Ungefär klockan fem eftermiddagen lät Kamensky massor af sina trupper i stormmarsch rycka fram mot bron, som beströks af svenska artilleriets eld. Utan att akta därpå ställde sig Kamensky själf i spetsen för ett kompani af sina soldater, åt hvilka han ropade: »Framåt mot bron! Följen mig, barn! Fäll

bajonett!» Eldade af sin unge lysande fältherres ord och föredöme, störtade de ryska anfallskolonnerna därefter oemotståndligt framåt. Stridens vågor rullade snart därefter tillbaka mot Oravais. Svenskarne och finnarne bortsköto under detta återtåg sina sista patroner. Då de kommit tillbaka till sin första ställning vid Oravais, voro deras bataljoner nästan fullkomligt upplösta utom helsingebataljonerna, som senare på dagen utgjorde reserven. Dessa jämte svenska artilleriets eld hejdade den påträngande fienden och gaf Adlercreutz rådrum att nödtorftigt ordna sina trupper till återtåg. Kamensky befallde dock sin vänstra flygel att med storm intaga den höjd, hvarifrån de svenska kanonerna underhöllo en väl riktad eld mot hans trupper. Men hans anfallskolonner mottogos så kraftigt, att de afstodo från alla vidare försök åt detta håll. Likväl varade striden ännu i tre timmar; först senare på aftonen, då klockan gick på elfva, gjorde mörkret slut på den långvariga striden.

Kort efter stilleståndet i Olkijoki, den 19 november 1808, reste Kamensky till Petersburg för att vårda sin af fälttågets strapatser och vedermödor skadade hälsa. Då han tog afsked af arméen yttrade han: »Vi ha eröfrat Finland; — bibehållen det.» I slutet af juli 1809 återvände han dock till krigsteatern. Han skickades då till Västerbotten för att aflösa generallöjnanten grefve Schuvaloff. Denne hade nämligen för sin sjuklighets skull måst nedlägga befälet öfver de i nordligaste Finland och Sverige stående trupperna, som bildade 1:a armékåren, eller den så kallade Uleåborgska kåren. Den utgjorde den mest framskjutna afdelningen af den stora i Finland stående ryska arméen, hvars öfverbefälhafvare var general Barclay de Tolly.

Att Kamensky kom att aflösa Schuvaloff innebar väl, att kejsaren insåg nödvändigheten af att gripa till en kraftig offensiv i det egentliga Sverige för att tvinga svenska regeringen att sluta fred. Till att utföra detta uppdrag fanns näppeligen en lämpligare general än Kamensky att tillgå. Han hade ju i de drabbningar han levererat och de segrar han vunnit under 1808 års lysande fälttåg lagt i dagen en sådan kraft, beslutsamhet och fältherreskicklighet, att han däri öfverglänst alla andra ryska generaler. Om han än också icke i egentlig mening kunde

kallas Sveaborgs betvingare, var han dock ovedersägligen de Klingsporska härarnes besegrare och Finlands eröfrare.

Kamensky hade under sitt finska fälttåg äfven på visst sätt besegrat själfva naturen. Han kringgick ju nämligen vid flera tillfällen fienden på ställen, »hvilka dittills ansetts otillgängliga», och hvilka »ingen mänsklig fot sedan världens skapelse» före hans trupper beträdt. Därvid hade han dock beständigt måst kämpa mot brist på lifsförnödenheter samt eröfra hvarje fotsbredd mark med bajonetten eller genom manövrer. Han var därunder personligen utsatt för de största faror, enär han vid vågsamma öfverfarter plägade vara den främste i kolonnerna. Han delade äfven soldatens knappa föda och andra umbäranden samt syntes mest nöjd, när han kunde förskaffa trupperna tillräckligt med sund och god föda. Han var vänlig mot soldaterna, men han tillät dock aldrig någon afvikelse från tjänsten, utan var i den sträng, i synnerhet mot generalerna, hvilka han ständigt höll på behörigt afstånd. Med undantag af det korta stilleståndet i september 1808 hade hans trupper tre månader kamperat under bar himmel i sommarens brännande hetta, under den regniga hösten och den stränga vintern. Oaktadt striden med elementerna och bristen på bröd hade dock hans soldater varit friska, muntra och vid godt mod. Detta hade sin grund i det gränslösa förtroende de hyste för sin fältherre; under *hans* befäl ansågo de sig för oöfvervinneliga. *Han* hade ju ock fört dem från seger till seger och höljt sig själf och dem med odödlig ära.[1]

Hvad Kamenskys personlighet för öfrigt beträffar, var den sammansatt af flera motsatta egenskaper, ty han var på en gång »stolt, superbe och spotsk», förslagen, hänsynslös, högsint och ridderlig. Om hans intelligens, skaplynne och karakter får man en klar föreställning genom ett par samtidas utlåtande. »Insiktsfull, bildad, härsklysten, självkär, hatare af råd — sådan var Kamensky» enligt sin landsman Michailofsky-Danilefskys utsago. En af hans svenska samtida, som under fälttåget i Västerbotten var Döbelns adjutant, Gustaf Montgomery, kallar honom för »ryssarnes Döbeln». Enligt Montgomery kunde nog intet större

[1] Michailofsky-Danilefsky, s. 132.

beröm gifvas. De bägge generalerna voro ju ock hvarandra lika genom sin beslutsamhet, sin oförlikneliga glöd och ingifvelse i bataljerna, ehuru Döbeln aldrig ens tillnärmevis kom i tillfälle att så få använda sina stora gåfvor som Kamensky.

Montgomery ger vidare af den sistnämnde följande sympatiska skildring: »Grefve Kamensky var ingen vanlig anförare; hans djärfhet var jämförlig med hans förslagenhet, ungdom och verksamhet. Han älskade kriget för dess egen skull och såg i hvarje tillfälle fördel, i hvarje framgång för ögonblicket anledningar nog att offra menniskolif, att försöka sin lycka på stridsfältet, att där utveckla sina kunskaper och sitt snilles ingifvelser, lik Napoleon drömmande, tänkande, njutande blott af vapenbragdernas och ärans hänförelser». Därtill kom, att han, såsom Döbeln mycket riktigt framhöll i krigsrådet i Härnösand, var en sannskyldig lärjunge af Suvorov, hvadan han var »öfverdrifvet tilltagsen och alldeles okunnig om hvad det ville säga att spara blod, blott ändamålet vunnes».

Likväl var Kamensky långt ifrån att vara en hård människa. Hos Västerbottens befolkning har han nämligen lämnat efter sig ett ovanligt aktadt minne. Ty ehuru han var mån om sina trupper och för deras underhåll måste pålägga Västerbottens fattiga befolkning flera dryga kontributioner, höll han likväl sträng manstukt inom sin här och sökte, så mycket han förmådde, skydda landets befolkning för soldaternas öfvervåld. I dessa afseenden torde han ha stått betydligt öfver sin företrädare i befälet.

Sådan var den unge, lysande fältherre, som skulle operera mot Gustaf Wachtmeister. Den svenske generalen var visserligen endast 52 år gammal, men såväl i afseende på sin teoretiska uppfattning af krigföringssättet som i praktisk erfarenhet var han i högsta grad ålderdomlig eller oerfaren i jämförelse med den 33-årige Kamensky. Sedan år 1790 hade ju Wachtmeister ej luktat krut annat än på Södermanlands regementes mötesplats eller på Ladugårdsgärdet. Hvilken oerhörd revolution i krigföringssättet hade dock icke försiggått under den tiderymd, som låg mellan slaget vid Valkiala, där Wachtmeister skar sina största lagrar, och slaget vid Säfvar, som skulle kosta

honom hans rykte såsom general. — Om den nya taktik, som franska revolutionen och Napoleon uppfunnit, tyckes Gustaf Wachtmeister, lika litet som hans närmaste man Lagerbring, knappast haft någon kännedom. Däremot var det under Rysslands krig mot Frankrike, som Kamensky fått elddopet och lärt sig krigskonsten. Ensamt denna omständighet skulle ha gjort honom till en för Wachtmeister farlig motståndare. Men till den stora olikheten i krigserfarenheten mellan den svenska och ryska generalen kom en annan och kanske ännu större olikhet, nämligen den, som låg i deras skaplynne och karakter. I själfva verket var det endast i ett afseende, som Gustaf Wachtmeister var en fullt värdig motståndare till den lysande Kamensky, nämligen i det personliga mod han visade i kulregnet. Däremot fanns den största olikhet mellan de bägge generalerna i deras förmåga att uppfatta, hvad situationen kräfde, samt framför allt i beslutsamhet, företagsamhet och handlingskraft.

12.

Kamenskys öfvertagande af befälet. Hans dispositioner. Ryska och svenska arméernas styrka vid Öre älf. Kamenskys återtåg. Nordenskjölds anfall på Umeå.

Om tidpunkten för Kamenskys öfvertagande af befälet öfver 1:a armékåren, eller såsom den vanligen kallas den Uleåborgska, äro uppgifterna olika. Som denna omständighet icke saknar sin betydelse, är en utredning däraf icke ur vägen. Denna göres ock lämpligast genom en öfversikt af de underhandlingar, hvilka såsom förut är omtaladt, under juli och början af augusti ägde rum mellan de mot hvarandra kommenderande generalerna, och som ur hittills obegagnade källor kunna fullständigas.[1]

Redan i juni månad hade general Schuvaloff för sin sjuklighets skull öfverlämnat befälet till generalmajoren

[1] Se Wredes och Sandels bref i Bil. VI; Wredeska familjearkivet; Michailofski-Danilefskis arbete.

Alexejeff. Schuvaloff stannade dock kvar i Västerbotten för att hafva liksom ett slags öfverseende öfver den sistnämnde. Ehuru Alexejeff var svenskarne mångdubbelt öfverlägsen, ansåg han likväl sin ställning ganska betänklig, emedan han led brist på proviant och icke ägde några krigsfartyg till sitt förfogande, hvarigenom förbindelserna med Finland sjöledes kunde upprätthållas. I ett bref till krigsministern befarade han till och med, att han snart torde blifva nödsakad att utrymma Västerbotten. Kejsaren lät på grund af detta bref Alexejeff veta, att »han borde bibehålla sig i Umeå ända till sista man, samt att han skulle ställas för krigsrätt, i händelse han, utan öfverbefälhafvarens befallning, öfvergaf Umeå».

Efter Kosatschkovskis seger vid Hörnefors den 5 juli, hvarigenom Sandels nödgades vika tillbaka på andra sidan Öre älf, vardt svenskarnes ställning i Ångermanland ganska farlig, allra helst som norrmännen ungefär vid denna tidpunkt inryckte i Jämtland. Ryssarne framsköto ock den 9 juli 24:e och 26:e Jägareregementena till Öre älf. I följd af dessa omständigheter begärde Sandels två dagar därefter ett möte med Alexejeff, hvilken dock icke själf begaf sig till Sandels, utan i sitt ställe skickade öfversten baron de Thuyll. Denne råkade i svenska lägret general Wrede, som föreslog ett stillestånd. Från rysk sida svarades, att man utan öfverbefälhafvarens, general Barclay de Tollys, bifall icke kunde ingå på något sådant, men att rapport om förslaget skulle tillsändas honom. Under afbidan på detta svar öfverenskommo emellertid de Thuyll och Wrede om stillestånd på följande villkor: de svenska och ryska kårerna skulle kvarstanna i sina positioner; om krigsoperationernas återupptagande skulle den ena parten underrätta den andra tre veckor förut; ifrån Umeå till Vasa skulle dragas en linie öfver Bottniska viken, norr om hvilken svenska och söder om hvilken ryska krigsskepp icke skulle få gå före krigsoperationernas förnyande; sedan svar fran ryska öfverbefälhafvaren erhållits, skulle Sandels därom ofördröjligen underrättas. Det skulle förstås af sig själft, att ryska och svenska fartyg, som befunno sig söder om den från Vasa till Umeå dragna linien, ej skulle anses inbegripna i denna öfverenskommelse.

Som Barclay de Tolly ej hade rättighet att afsluta en dylik öfverenskommelse, hänsköts dessa stilleståndsvillkor till kejsarens afgörande. Denne biföll dem äfven, dock med två förändringar. Om krigsoperationernas förnyande skulle nämligen den ena motståndaren underrätta den andra icke tre veckor, utan endast fyra dagar förut; seglationen skulle för ryssarne vara fri icke endast norr om ofvannämnda linie, utan äfven i södra delen af Bottniska viken längs Finlands kuster.[1] Dock var det icke åt Alexejeff, som kejsaren gaf fullmakt att afsluta stillestånd på dessa villkor, utan åt Kamensky, som likväl skulle göra det i general Barclay de Tollys namn.

Den 26 juli hade Schuvaloff till Wrede skrifvit ett mycket artigt bref.[2] På samma gång han däri uttryckte sin ledsnad öfver att han ej fått göra Wredes personliga bekantskap, underrättade han denne om, att han stod i begrepp att afresa till Finland. Detta bref förde öfverste de Thuyll med sig, då han den 27 juli ankom till Sandels' högkvarter i Olofsfors för att öfverlämna ofvannämnda ändringsförslag. Tillika begärde de Thuyll å Schuvaloffs vägnar, att Sandels skulle af Wrede utverka pass åt Schuvaloff samt åt dennes suite och betjäning, som utgjorde nio à tio personer, så att de obehindrade skulle kunna resa sjöledes till Vasa. Schuvaloffs ohälsa tillät honom nämligen icke att resa norr om Bottniska viken. Att Kamensky redan ankommit till Umeå, fick Sandels äfvenledes veta denna dag antingen af de Thuyll eller genom en af sina många hemliga vänner i Umeå.

Kamensky kan således knappast senare än den 26 juli ha framkommit till sistnämnda stad. När Schuvaloff afreste, kan ej uppges, men den 30 juli skrifver Wrede till Sandels: »Jag tillåter gärna, att herr generalen utfärdar pass för grefve Schuvaloff med betjäning att gå obehindrad till Vasa. Han är sjuk, och dylika egarer böra vi ha mot hvarandra.»

Vid sitt besök hos Sandels öfverlämnade de Thuyll, utom konceptet till ändringsförslaget[3] och brefvet från

[1] Bil. VI: 8 b.
[2] Wredeska familjearkivet.
[3] Bil. VI: 8 a, 8 b.

Schuvaloff, äfven en annan skrifvelse, som dock icke var från Kamensky, utan från Alexejeff. I förslaget till konventionen står det visserligen, att denna skulle afslutas i Barclay de Tollys namn af befälhafvaren för 1:a armékåren, men namnet på hvem det var, som kommenderade denna armékår uppges icke. Däremot får man en klar uppfattning om denna sak genom Sandels' och de Thuylls underhandling den 3 augusti[1], under hvilken de Thuyll begärde kategoriskt svar på det stilleståndsförslag, som han den 27 juli aflämnat. Sedan Sandels, i enlighet med de befallningar han mottagit, tillkännagifvit, att Wrede icke kunde antaga detta förslag, förklarade de Thuyll, att det provisoriska stillestånd, som, alltsedan underhandlingarna börjats, var öfverenskommet med 24 timmars ömsesidig uppsägning, nu skulle komma att upphöra, samt att general Kamensky efter sistnämnda tids utgång ämnade anfalla svenska arméen. Sandels lyckades likväl, såsom redan berättadt är, få stilleståndet förlängdt till den 9 augusti klockan 11 på aftonen. De Thuyll gaf en skriftlig försäkran[2] därom, som dock endast skulle gälla, såvida Kamensky gillade densamma. Den sistnämnde har dock aldrig formligen bekräftat denna öfverenskommelse, men lät den de facto vara gällande. Han hade nämligen ännu icke hunnit verkställa de dispositioner, som han beslutit i afseende på tryggandet af sina förbindelser norrut samt för sitt tåg nedåt Ångermanland.

Af ofvannämnda framställning framgår det således tydligt, att Kamensky redan före den 4 augusti öfvertagit kommandot. Sandels hade äfven, såsom redan omtaladt är, fått veta, att Kamensky på aftonen den 3 augusti, eller samma dag, som ofvannämnda öfverenskommelse afslutits, varit vid Håknäs såg och Långed, samt att han den dagen skulle ha flyttat sitt högkvarter till Hörnefors bruk.

Kamensky tyckes emellertid ej ansett stilleståndet tilländalupet den 9 augusti. Men för att skaffa sig klarhet i frågan rörande stilleståndet inbjöd han Sandels till ett möte i sitt högkvarter. Detta ägde rum den 12

---

[1] Bil. VI: 10.
[2] Bil. VI: 8 c.

augusti. Efter ett längre samtal erkände Sandels, att konungen vägrat antaga ändringsförslaget, men för att hala ut på tiden ansåg han sig böra låtsa, som om han trodde, att konungen nog genom nya enträgna föreställningar skulle förmås att ej förkasta dem. Sandels begärde därför, att fientligheterna tills vidare ej skulle återupptagas. Kamensky förklarade sig kunna bifalla detta, dock endast på det villkoret att ryska fartyg skulle få fri seglation ofvanom Kvarken, eller ock att svenskarne skulle draga sig tillbaka till Härnösand.[1] Sedan Sandels förklarat sig hvarken kunna bifalla det ena eller det andra villkoret, skall Kamensky hafva tagit af sig alla sina ordnar och bedyrat, att han skulle kasta bort dem alla, om han icke inom kort med sin armé skulle stå djupt nere i Ångermanland. Det var på grund af detta möte med Kamensky Sandels samma dag till Wrede skref den rapport[2], som anlände till Härnösand den 13 augusti och kom att utöfva ett så afgörande inflytande på Pukes val af landstigningsort, att han i stället för Skellefteå bestämde sig för Ratan.

För att förstå de följande händelserna torde det dock vara nödigt att gifva en öfversikt af de trupper och deras styrka, som Kamensky kommenderade.

Den Uleåborgska kåren, var fördelad på den 641 km. långa sträckan från Uleåborg till Umeå. Dess infanteri bestod af Nisovska, Revalska, Siäfska, Mohilevska, Permska, Asovska, Tinginska, Navaginska, Kalugska, Krementschugska och Tulska linieregementena samt 3:e, 23:e, 24:e och 26:e Jägareregementena. Hvarje regemente var deladt på 2 bataljoner, hvadan hela infanteriet utgjorde 30 bataljoner. Kavalleriet var däremot obetydligt, det bestod nämligen endast af en skvadron Mitauska dragoner samt några afdelningar kosacker. Artilleriet räknade omkring 20 kanoner. Dessutom hörde till denna kår ett kompani minörer. Regementena voro likväl långt ifrån fulltaliga, om de det hade varit, skulle hvart och ett af dem ha utgjort 3,000 man, fördelade på 3 bataljoner. Men de hade icke

[1] Michailofsky-Danilefsky.
[2] Originalet till denna rapport har egendomligt nog ingenstädes kunnat anträffas.

varit fulltaliga ens när de år 1808 inryckte i Finland. För att fylla de stora luckor, som uppstått under kriget mot fransmännen, hade visserligen utskrifningar gjorts, men icke ens därigenom hade regementena återfått sin fulla styrka. Kort före infallet i Finland hade regementena därför måst omformeras från tre till två bataljoner. Med tredje bataljonens manskap fyllde man luckorna i de bägge andra; trots denna åtgärd hade dock bataljonerna blifvit svaga. Regementenas hufvudstyrka bestod vid krigets utbrott af nyutskrifna, likväl fanns i hvarje regemente en kärna af veteraner. »Dessa gamle, erfarne, bredaxlade, solbrände och gråhårige krigare,» skrifver Michailofsky-Danilefsky, »bland hvilka funnos sådana, som varit med vid Polens delning, uti Italien och på Alperna, tjänade de yngre soldaterna till säkra lärare, emedan de voro uppfyllde af den okufliga anda, hvilken Suvorov hos dem ingjutit.» Genom kriget i Finland hade likväl de nyutskrifna utbildats till goda soldater. Sida vid sida med veteranerna hade de i kampen om detta land fått uthärda fälttågens otaliga växlingar. Och till slut hade de, »ehuru dåligt förplägade och dåligt klädda, tågat upp mot polcirkeln» samt därunder med ryssens vanliga seghet »öfver djupa snöfält och på vidsträckta hafsisar kringgått Bottenhafvet vid en tid, då kölden steg ända till 30 grader».

1:a arméekårens styrka uppgick vid Kamenskys öfvertagande af befälet till något öfver 12,000 man, af hvilka dock omkring 3,000 voro fördelade på den långa sträckan från Uleåborg till trakten af Umeå. För att icke kusten skulle vara alldeles blottad på försvar, hade nämligen Schuvaloff kvarlämnat Krementschugska regementet i Uleåborg och en bataljon af det Mohilevska i Torneå. Dessa skulle skydda trakten mellan Kemi och Kaliks. Vidare hade han förlagt en bataljon af Permska regementet i Piteå; mellan Kaliks och Skellefteå åter det Tulska regementet samt mellan sistnämnda ort och Umeå det 23:e Jägareregementet. De båda sistnämnda hade order att intaga ställning i midten af de kustområden, hvilka de skulle försvara. Dessa dispositioner lät Kamensky till att börja med vara orubbade. Dock tyckes han i förstone tilldelat Tinginska och Navaginska regementena den uppgiften att utgöra en särskild afdelning, som

vid hufvudstyrkans framryckande söderut, skulle följa denna på något afstånd för att afvärja landstigning i dess rygg.

De återstående trupperna utgjorde den styrka, med hvilken Kamensky ämnade inbryta i Ångermanland. Men kort innan han anträdde marschen mot Öre älf, eller den 14 augusti, vidtog han nya dispositioner för att skydda sin rygg samt trygga ryssarne i deras ställning vid den viktiga Ume älf. För detta ändamål fick öfverste Froloff befallning att med 23:e Jägareregementet och en bataljon af Navaginska regementet besätta trakten i närheten af Ratan. Generalmajor Jerschoff åter skulle med sin afdelning hålla själfva Umeå och stränderna däromkring besatta. Ursprungligen var det Kamenskys mening, att Jerschoff för detta ändamål skulle hafva till sitt förfogande sju bataljoner utom Froloffs tre bataljoner. Dessa sistnämnda skulle nämligen, om behofvet fordrade det, efter svenskarnes landstigning i trakten förena sig med Jerschoff i Umeå. Dessa tio bataljoners styrka utgjorde, enligt Kamenskys egen uppgift,[1] 4,000 man. Efter hand ändrade han sig likväl i detta beslut. Ty Jerschoff fick endast behålla tre bataljoner, eller Tinginska regementet och en bataljon af det Navaginska. Fyra bataljoner togos nämligen från honom och skulle under öfverste Sabanjäjeffs befäl utgöra reserven till de 5,500 man, med hvilka Kamensky ämnade anfalla Sandels och framtränga söderut.[2] Jerschoff skulle dock på sätt och vis få hjälp från annat håll eller norrifrån. Kamensky hade nämligen befallt, att de i Piteå och Torneå stående båda bataljonerna, vid första underrättelse om en fientlig landstigning, genast skulle rycka fienden till mötes och afslå de anfall, som kunde komma att företagas på Piteå samt följa efter honom, om han ginge söderut. Orsaken till att Kamensky i förstone tänkte kvarlämna omkring 4,000 man i Umeå berodde därpå, att några dunkla rykten om att svenskarne norr om Umeå ämnade företaga en landstigning på ett eller annat sätt måste ha framkommit till honom; eller ock måtte han ägt ett hart när divinatoriskt förutseende. Ty om ett sådant vittna såväl alla de dispositioner han vidtog för att trygga

[1] Krigsarkivet.
[2] Ibidem.

sin rygg som hans uppskattning af de krafter, med hvilka svenskarna skulle kunna hota densamma. Enligt Kamenskys mening skulle de svenska fartygen icke kunna landsätta mer än 5,000 man. Men äfven om de kunde landsätta 6,000, hvilket de enligt hans förmenande likväl icke kunde, såvida de ej hade minst 8,000 man ombord, vore föga att däraf befara.[1] Han ansåg för den skull ofvannämnda 4,000 man vara fullt tillräckliga för att tillbakaslå svenskarne, om de hade landstigit i trakten norr om Umeå. Med dessa trupper och de 5,500 man, som skulle operera mot Norra arméen skulle således Kamensky, enligt egna uppgifter, haft mellan Ratan och Öre omkring 9,500 man.

Ungefär samtidigt med att Kamensky vidtog ofvannämnda dispositioner skref han till krigsministern: »I en sådan ställning fruktar jag icke för någon landsättning bakom mig, så mycket mindre som jag införväntar den första eskaderns ankomst ifrån Uleåborg. Med de återstående trupperna har jag beslutat att begifva mig öfver Öre och oroa fienden, så långt jag kan göra det utan att blotta stranden. För mig är en rörelse framåt nödvändig; i det nya landskapet hoppas jag finna lifsmedel, och därigenom att jag hotar fienden med ett infall i det inre af dess land, påskyndas tilläfventyrs fredens afslutande.»[2]

Samma dag, som grefve Romantsoff och kammarherren Alopæus i Fredrikshamn började underhandla med de svenska ombuden, generalen friherre Stedingk och öfverste Sköldebrand, om fred, eller den 16 augusti tidigt på morgonen bröt Kamensky upp från Umeå med sin hufvudstyrka för att tilltvinga sig öfvergången öfver Öre älf. Sedan den 9 juli stodo dock, såsom redan är berättadt, vid denna ström 24:e och 26:e Jägareregementena. Dessa kommenderades af en general, som bar det gamla fräjdade svenska namnet Ericson. Vid finska krigets utbrott var han öfverste. För den duglighet han därunder ådagalagt hade han blifvit befordrad till generalmajor.

Kamensky har vidare angifvit följande skäl till sitt tåg söderut: »Genom att endast stå i Umeå är det svårt att hota fienden i själfva hjärtat af hans land och lika svårt

[1] Ibidem.
[2] Michailofsky-Danilefsky.

att öfva något inflytande på de invånare, hvilka befinna sig bakom den fientliga linien.» På denna rapport skref kejsar Alexander med egen hand: »Alla Kamenskys beräkningar finner jag ganska kloka. Jag fruktar endast, att de bataljoner, som af honom kvarlämnats på åtskilliga punkter mellan Uleåborg och Umeå, skola lida därvid. Men sådant beror mycket på de föreskrifter han gifvit dem och af de enskilda chefernas förmåga att fullgöra dem».[1]

Det är redan förut omtaladt, att medan krigsrådet i Härnösand pågick, Wrede från Sandels erhöll ett bref med underrättelse om att stilleståndet var uppsagdt, och att fienden den 13 augusti beredde sig till att med 6,000 man gå öfver Öre älf. Sandels farhågor skulle visserligen icke denna dag besannas, dock kan man förklara orsaken till att han hyste dem. Vid Öre älf tyckas nämligen ryssarne från den 9 juli till den 13 augusti icke haft mer än ofvannämnda bägge jägareregementen. Sistnämnda dag[2] har dock Kamensky börjat skjuta fram mera trupper åt detta håll, men, som sagdt, först den 16 augusti tidigt om morgonen bröt han själf upp från Umeå för att förena sig med förutnämnda afdelningar. De från denna stad kommande trupperna marscherade i 3 kolonner.

Hufvudstyrkan utgjordes af 1:a kolonnen. Med denna följde Kamensky i egen person, och han hade själf förbehållit sig befälet öfver densamma. Vid uppbrottet från Umeå utgjordes den dock endast af generalmajor Kosatschkovskis afdelning, af hvilken kanske en del redan den 13 blifvit framskjuten mot Öre älf. 1:a kolonnen skulle följa stora kustlandsvägen till Långed och därstädes förena sig med general Ericsons trupper.

1:a kolonnens trupper:

Kosatschkovskis afdelning:

Kalugska regementet	2 bataljoner;
Nisovska »	2 bataljoner.

[1] Michailofsky-Danilefsky.
[2] Krigsarkivet.

Ericsons afdelning:

24:e Jägareregementet . . . . 2 bataljoner;
26:e - . . . . 2 bataljoner.

Därjämte tillhörde ett minörkompani denna kolonn.

2:a kolonnen stod under generalmajor Alexejeffs befäl. Den var fördelad i två afdelningar, kommenderade af generalmajorerna Gotovtsov och Sibirsky.

Gotovtsovs afdelning:

Asovska regementet . . . . 2 bataljoner;
Permska grenadierbataljon . . . . 1 » »

Sibirskys afdelning:

Revalska regementet . . . . 2 bataljoner;
Mohilevska grenadierbataljon . . . . 1 » »

Äfven denna kolonn marscherade kustlandsvägen, dock icke längre än till Sörmjöle. Där tog den nämligen af till höger på en väg, som går öfver Häggnäs och Mullsjö ned till Torrböle. Sistnämnda by är belägen vid den väg, som går längs norra stranden af Öre älf.

3:e kolonnen utgjorde reserven. Den stod under befäl af öfverste Sabanjäjeff, hvars trupper enligt Kamenskys ursprungliga plan skulle ha tillhört generalmajor Jerschoffs afdelning och således stått kvar i närheten af Umeå. Kamensky tyckes ha afsett med Sabanjäjeffs trupper, att de skulle upprätthålla hans förbindelser med Umeå, på samma gång som de skulle utgöra reserv åt den söderut framträngande delen af ryska arméen.

3:e kolonnen:

Siäfska musketerregementet . . . . 2 bataljoner;
3:e Jägareregementet . . . . 2 bataljoner;
1 skvadron Mitauska dragoner;
1 afdelning kosacker.

En del af Sabanjäjeffs kavalleri tyckes dock ha blifvit tilldelad 1:a och 2:a kolonnens trupper.

Sabanjäjeffs afdelning, som skulle komma att spela en så vigtig roll under fälttåget i Västerbotten, torde ha utgjort omkring 1,500 man. De bägge andra kolonnerna däremot utgjorde tillsammans enligt Kamenskys egen uppgift 5,500 man. Mot denna styrka skulle Wrede först den 18 eller 19 augusti, sedan Döbelns fördelning i Nordmaling förenat sig med Sandels', kunnat ställa 3,600 man.[1] Fulltaliga skulle Norra arméens fälttrupper ha varit mellan

[1] Bil. V: Wrede till Adlercreutz 19/8.

4 à 5,000 man,[1] men det dröjde åtminstone ända till den 25 augusti, innan de återstående 8 à 900 man hade hunnit från Jämtland framkomma till Öre älf.

Wredes armées sammansättning och styrka var följande:

Norra arméen:

Öfverbefälhafvare: Generalen af Infanteriet friherre F. Wrede.

Norra fördelningen:

Chef: Generalmajoren friherre J. A. Sandels.

1:a brigaden:

Chef: Öfverste Fahlander-Edelstam.

Savolax 1:a fältbataljon	240
» 2:a »	188
Österbottens »	336
Svenska »	311
Korporaler och gemene	1,075

2:a brigaden:

Chef: Kaptenlöjtnanten grefve Gyldenstolpe.

Jämtlands regemente	522
Helsinge regementes 2:a fältbataljon	351
Korporaler och gemene	873

Kavalleri:

Honnörsvakt af Lifgardet till häst	12
Karelska dragonkåren	[2] 85

Artilleri:

Finska artilleriregementet 19:e 6 ℔ ga	68

Södra fördelningen:

Chef: Generalmajoren friherre G. C. von Döbeln.

1:a brigaden:

Chef: Öfverstelöjtnant L. Reuterskiöld.

Kalmar regemente	1,012
Dallandtvärnet	405
Korporaler och gemene	1,417

[1] Bil. V: Wrede till Adlercreutz bref af $^{14}/_{8}$

[2] Närvarande voro dock endast 43 man: 40 voro bortkommenderade och 2 icke tjänstbara. I öfriga sifferuppgifter äro endast de närvarande upptagna.

2:a brigaden:

Chef: Öfveradjutanten major Brusin.

Lifgrenadierregementets 2:a rusthållsbataljon	612
Helsinge regementes 1:a fältbataljon	372
Korporaler och gemene	984

Kavalleri:

Nylands Dragonfältbataljon	103
Jämtlands reg:tes hästjägarekompani	75

Artilleri:

11:e 6 ℔ ga åkande batteriet	87

Sandels' fördelning skulle sålunda nu utgjort 2,113 man under gevär. Men i verkligheten var den nog något mindre. Hans trupper utgjorde ju nämligen några dagar förut endast 1,800 man. Döbelns åter skulle ha utgjort 2,666 man, men Dallandtvärnet, Hälsinge regementes 1:a bataljon och Jämtlands hästjägare förenade sig med arméen först den 25 augusti[1]. Döbelns fördelning utgjorde således, när krigsoperationerna började, i rundt tal endast omkring 1,800 man.[2]

Enligt Kamenskys operationsplan skulle hufvudkolonnen bemäktiga sig broställlet vid Långed, och därstädes slå en brygga öfver älfven. Därefter skulle den tränga fram längs kustlandsvägen och drifva svenskarna tillbaka på andra sidan om Nordmalings kyrka. Alexejeffs kolonn åter hade befallning att öfvergå älfven vid Torrböle eller omkring 16 km. ofvanför flodens mynning. Därefter skulle han kringgå svenskarnas venstra flygel. Kamensky anade så litet, hvad som komma skulle, att han samma dag öfvergången skulle äga rum, eller den 17, på order bestämde, att hans högkvarter den 18 skulle vara i Nordmaling. Det kan näppeligen förefalla någon opartisk underligt, att Kamensky satt detta på orderna. Däremot är det minst sagdt egendomligt, att en svensk författare[3] kunnat kalla utfärdandet af en dylik order för öfvermodigt.

[1] Bil. V: Wrede till Adlercreutz $^{14}/_{8}$ eller bref 5.

[2] Till Döbelns fördelning hörde äfven detachementet i Jämtland under öfverstelöjtnant Nordenadler och detachementet i Gefle under öfverstelöjtnant Christerson samt Västernorrlands landtvärn i Härnösand; men dessa trupper voro helt obetydliga. Se vidare Wredes generalorder $^{11}/_{8}$ 1809. Bil. VI, s. 236; samt vidare samma bil. Norra Arméens styrkeförslag $^{31}/_{8}$.

[3] Ad. Lindström, s. 17.

Spetsarna af de ryska kolonnerna stodo redan på eftermiddagen den 17 augusti vid Öre älf och tycktes vara färdiga att gå öfver floden, längs hvilken, på sträckan mellan Håknäs och Hummelholma, här och hvar, såsom t. ex. midt för Brattfors och Örsbäck, posteringar af dragoner och kosacker redan förut framskjutits. Vid Håknäs skulle en bataljon af Nisovska regementet gå öfver. Vid Långed åter skulle en bataljon af 24:e Jägareregementet vada öfver älfven och således gå i têten vid öfvergången, därefter skulle på bron 26:e Jägareregementet, den andra bataljonen af Nisovska regementet samt andra bataljonen af 24:e Jägareregementet gå öfver.

Svenskarna läto afsigtligt fienden ostörd få vidtaga alla åtgärder till anfall. Ryssarna kunde fördenskull alldeles ohindrade bedrifva sin brobyggnad vid Långed, där älfven afbryter kustlandsvägen. Sedan bryggan blifvit fullbordad, skulle den i hast kastas öfver till södra stranden. För att underlätta broslagningen hade ryssarna företagit atskilliga rörelser mot svenskarnas venstra flygel.

Som Wrede ville draga ryssarna efter sig samt få dem att tro, det han fruktade anfall, skickade han sin tross söderut till Lögdeå, som ligger 20 km. från Öre. Han hade dock koncentrerat första fördelningens hufvudstyrka midt emot Långed under sken af att söka hindra ryssarnes öfvergång, men i själfva verket för att vara i ordning till återtåg, då fienden gjorde allvar af att gå öfver.

Kl. inemot 4 eller 5 e. m. den 17 augusti trodde svenskarna, att ryssarna hade allt i ordning vid Långed för att därifrån på natten gå öfver älfven.[1] Svenskarna fingo emellertid lyckligtvis förgäfves vänta därpå. Ryssarna fortforo visserligen hela eftermiddagen att vidtaga anstalter till öfvergång, men de voro endast låtsade. Ty det anfall, som Kamensky på eftermiddagen var fast besluten och färdig till att företaga närmast följande natt, måste han emellertid, innan kvällen inbrutit, afstå ifrån. Ty mellan kl. 4 och 5 sprängde en dammig ryttare genom de ryska truppkolonnerna, ifrigt frågande efter »hans excellens grefve Kamensky». Det var en kurir, skickad af öf-

[1] Bil. V: Wrede till Adlercreutz $^{19}/_{8}$.

verste Froloff för att till öfvergeneralen öfverbringa underrättelse om att 120 svenska fartyg kastat ankar utanför Ratan, samt vidare att en svensk armé landstigit därstädes och drifvit ryssarna tillbaka från Djäkneboda, hvarföre det vore att befara, det svenskarna skulle rycka söderut.

De dispositioner, som Kamensky vidtagit ett par dagar före sitt uppbrott från Umeå, visa ovedersägligen, att han varit beredd på en svensk landstigning i sin rygg; men han har näppeligen väntat, att denna skulle äga rum så snart eller vid denna tidpunkt. Men ehuru underrättelsen därom sålunda träffade honom såsom en öfverraskning, kom den honom likväl icke att tappa hufvudet. Med sin vanliga kallblodighet, raskhet, förtänksamhet och beslutsamhet vidtog han redan den 17 på e. m., omedelbart efter mottagandet af dessa underrättelser, nya dispositioner. Han affärdade nämligen order till sina undergeneraler på samma sätt, som Runeberg låter Adlercreutz göra det i slaget vid Siikajoki:

Hans ilbud flyga, nya sändas hvar minut,
Och skaror svänga om, som skyndat bort förut.

Han befallde Ericson att ända till nattens inbrott stå kvar vid Långed med 4 bataljoner för att dölja de 4 andras återtåg. (Se kartan afdeln. 10 af denna uppsats, H. T. 1895.)

Redan före mörkrets inbrott hade reserven, som nu utgjorde avantgardet, samt Kosatschkovski och Alexejeff börjat anträda marschen norrut.

Det är förut visadt, huru Kamensky, genom sina dispositioner af den 14 augusti, hade sökt trygga sin rygg och Umeå för en svensk landstigning. Han hade vidtagit dessa under den förutsättningen, att de svenska fartygen skulle kunna landsätta endast 5- eller högst 6000 man i denna nejd. För dess försvar hade han först bestämt 10 bataljoner, och ehuru han af denna styrka tagit Sabanjäjeffs 4 bataljoner med sig söderut, så kom Sabanjäjeffs kolonn likväl, vare sig af en händelse eller genom Kamenskys förutseende, att användas efter den ursprungliga planen, eller till Umeåtraktens försvar.

Sabanjäjeffs hade nämligen under sin marsch söderut ej kommit längre än till Norrmjöle, som ligger omkring

20 km. från Umeå. I följd däraf hade Sabanjäjeff, sedan han på kvällen den 17 fått order att skynda norrut till Umeås eller Froloffs undsättning, en jämförelsevis kort vägsträcka att tillryggalägga. Emellertid tågade han i ilmarscher norrut och anlände under natten eller tidigt på morgonen till Umeå. När han där fick veta, att Froloff ännu stod kvar vid Täfte, skyndade han till denna ort och förenade sig förmiddagen den 18 med de där stående truppperna. Ryssarna kunde således efter Sabanjäjeffs förening med Froloff vid Täfte med 7 bataljoner hejda Wachtmeisters armé, om denna försökte framtränga mot Umeå. Men svenskarna stodo overksamma kvar vid Säfvar och hade endast genom smärre rekognosceringar en svag känning af fienden. Alexejeff framkom till Umeå troligen mer än 12 timmar efter Sabanjäjeff. Af 2:a kolonnens trupper stodo på eftermiddagen den 17 augusti Revalska regementet och Mohilevska bataljonen vid Torrböle; omkring 5 km. nedanför denna by hade det Asovska regementet tagit ställning. Permska bataljonen däremot hade då ännu icke hunnit fram till vägen, som går längs stranden, än mindre till Torrböle. Därför när Alexejeff fick Kamenskys order att återvända till Umeå, tog han den genaste vägen eller den, som från Torrböle förbi Gräsmyr, Hössjö, Djäkneböle leder upp till Röbäck. Denna by ligger vid stora landsvägen ett par km. söder om Umeå. Likväl var det endast Revalska regementet, Mohilevska bataljonen och Asovska regementet, som marscherade denna väg. Permska grenadierbataljonen däremot fick återvända samma väg, som den kommit. Ehuru Alexejeffs trupper genom marschen söderut den 16 och 17 augusti blifvit mycket ansträngda, framkom likväl hufvudstyrkan till Umeå inemot kl. 7 e. m. den 18 augusti. Och dock är afståndet från Torrböle till Umeå minst 45 km. Kl. 7 e. m. började Alexejeffs trupper öfvergå flottbron vid Umeå. Hans flesta bataljoner torde nog ha hunnit öfver till norra stranden före kl. 10 e. m. Bland dessa var äfven den Permska grenadierbataljonen, ehuru den haft att tillryggalägga en längre väg än de andra. Alexejeff kvarlämnade dock på södra stranden Mohilevska grenadierbataljonen, för att den skulle bilda en skyttelinie vid brostället, samt en annan mellan de midt emot Teg och Degernäs i älfven

liggande öarna, af hvilka den större med sin öfre spets kom staden ganska nära. Vid stadens öfre ända, således till höger om broställlet, posterade han Asovska regementet, vid stadens nedre ända åter, eller midt för den mot staden vettande sidan af ön, det Revalska regementet. Nedanför detta, på samma strand stod Permska grenadierbataljonen i tre skyttelinier, som med sin eld kunde bestryka både den större och mindre ön och farvattnet dem emellan; längre ned på samma sida ända bort mot flodens mynning var den Tinginska bataljonen på samma sätt posterad.

Orsaken till dessa dispositioner var, att några svenska kanonslupar sökte tränga upp för floden. Såsom redan omtaladt är, hade Puke från Ratan afsändt sin första adjutant, kapten Nordenskjöld, för att denne skulle taga befälet öfver den del af major Sölfverarms kanonslupsbataljon, som låg utanför Ume älfs mynning. Nordenskjölds instruktion gick ut på, att han skulle försöka förstöra ryssarnas flottbro vid Umeå samt taga själfva staden, om detta läte sig göra. Endast på detta sätt ville Puke genom flottan understödja Wachtmeister i hans uppdrag att besätta Umeå och göra sig till herre öfver öfvergångarna därstädes. Nordenskjöld jämte major Ankarsvärd, hvilken senare skulle anföra landttrupperna, som voro ombord på sluparna, afseglade den 17 kl. 3 e. m. från Ratan med jakten Makrillen. För motvind hunno de likväl ej förr än följande dag kl. 5 e. m. fram till bestämdt ställe, till närheten af Ume älfs mynning, där de funno 9 kanonslupar och en karronadesping, hvilka genast sattes i rörelse. Af ryska källor ser det ut, som om Nordenskjöld från den holme, som ligger framför nordöstra sidan af den stora Obolaön, rott uppför floden. Då Nordenskjöld omkring kl. 10 e. m. kommit 3/4 mil nära Umeå, öppnades från bägge stränderne en häftig jägareeld mot hans slupar. Denna fortfor under hela tiden, som han trängde framåt. Då han kom till den utanför Degernäs liggande holmen, delade sig de 6 sluparna. Tre gingo norr om denna ö och trängde längs norra flodstranden in i det sund, som bildas af denna strand och den större ön. Nordenskjöld befann sig själf på en af dessa slupar. Trots jägareelden trängde han dock fram till öns nordvästligaste

ända. Han var således nu nära invid staden; till flottbron hade han likväl öfver 1 km. Till denna kunde han dock icke framtränga eller ens komma närmare, än han nu var. Han tvangs nämligen att stanna vid ofvannämnda punkt af ön pa grund af elden från ett batteri af 4 kanoner, som öfverste Argun uppkastat vid stadens kyrka, samt till följd af en allt lifligare och lifligare jägareeld, hvilken endast kunde besvaras från tre slupar. De slupar, som följt södra stranden, voro nämligen ganska långt efter de förstnämnda. Endast en af dem hade förmått tränga förbi den mindre ön och närma sig den större nedersta ändpunkt. I följd däraf samt af farvattnets beskaffenhet, som ej tillät två slupar manövrera i bredd, nödgades Nordenskjöld befalla reträtt. Denna försiggick under nästan oafbruten jägareeld från stränderna, ända till dess kanonsluparna kl. 2 om natten ankrat utom skotthåll för fienden. Nästan alla nickorna på sluparna hade under denna strid blifvit demonterade. Af manskapet voro 3 dödskjutna, 1 officer, 3 underofficerare och 23 man sårade.[1]

Nordenskjöld synes icke ha insett vigten af att operera i förening med landthären. Han tyckes nämligen aldrig ha tänkt på att anfallet på Umeå borde ha företagits under samverkan med arméen för att kunna lyckas. Hade han på nedresan från Ratan i Säfvarfjärden hört sig för hos Wachtmeister, skulle säkerligen allt gått vida bättre. Men icke ens, sedan hans anfall misslyckats, sökte han träda i förbindelse med Kustarméen. Som ryssarna fran norra stranden hade helsat honom med en liflig jägareeld, när han rodde uppför floden, hade han ju fått kunskap om att Wachtmeister ej kommit fram till Umeå. Denna omständighet åtminstone borde ha manat honom att skaffa sig underrättelser om, hvarest Kustarméen stannat. Huruvida det skulle ha tjänat till något, om han, såsom en krigshistorisk författare menar, dagen efter anfallet på Umea hade sökt sig in i Täftefjärden, som ligger 14 km. norr om Umea, torde vara tvifvelaktigt. Men om kanonsluparna den 18 hade kunnat göra en rekognoscering i denna fjärd, skulle svenskarna därigenom troligen kunnat skaffa

[1] Bil. VII: 6 b., Nordenskjölds och Ankarsvärds rapport. Se vidare kartan i afdeln. 10 i denna uppsats H. T. 1895.

sig ovärderliga underrättelser om fiendens trupper vid Täfte. Om Wachtmeister fått en bättre kännedom än den han ägde om ryssarnas styrka därstädes, skulle nog detta icke hafva blifvit utan inflytande på hans handlingssätt. En sådan rekognoscering hade kanske äfven kommit att företagas, om några åtgärder vidtagits af Puke, hvarigenom Wachtmeister kunnat träda i förbindelse med kanonsluparna antingen före Nordenskjölds ankomst till dem eller ock genom den sistnämnde under dennes nedresa.

Nordenskjöld torde dock kunna ursäktas, emedan expeditionens öfverbefälhafvare Puke icke haft den minsta tanke på en samverkan mellan arméen och flottan under operationerna. Puke hade bort låta en à två kanonslupsbataljoner åtfölja Kustarméen för att medföra proviant och ammunition och skydda härens vänstra flank. I förening med Sölfverarms bataljon skulle dessa utgjort en aktningsbjudande styrka. Men i stället lät öfveramiralen sina flesta skärgårdsfartyg ligga overksamma vid Ratan. De däckade kanonsluparna jämte kutterbriggen Delphin sände han dock den 18 till Kallviken, som ligger 50 km. norr om Ratan. Meningen var, att dessa skulle återtaga kuttern Kotka, som ryssarna af en slump lyckats bemäktiga sig.[1] Puke har äfven funderat på att afskicka en dylik expedition till Vasa. Detta Pukes handlingssätt visar hans oduglighet till ett så högt och kompliceradt befäl, som han förde år 1809. Större förmåga att systematiskt leda operationerna visade han ej heller utanför Norges kuster 1814.[2]

Det var väl ock i följd af denna sin oförmåga, som han ej gaf Nordenskjöld befallning att träda i förbindelse eller samverka med Wachtmeister i och för anfallet på Umeå. Att Puke i allo måtte ha gillat Nordenskjölds sätt att gå till väga vid dessa omständigheter framgår däraf, att han den 2 september föreslog konungen, att Nordenskjöld för vid detta tillfälle »ådagalagt mod och tapperhet» skulle befordras till major i örlogsflottan.

Att Nordenskjöld visade mycket mannamod vid sitt anfall på Umeå kan icke bestridas Dock kan man ej värja sig för den föreställningen, att hufvudorsaken till att han

[1] Bil. VII: Pukes rapport $^{22}/_{8}$.
[2] Björlin, Kriget mot Norge 1814, s. 75—91.

fick detta uppdrag är att söka i Pukes ifriga åstundan att skaffa *honom* ett tillfälle att utmärka sig. Endast i det fall att han haft order att meddela sig med Wachtmeister för att i samverkan med honom göra detta anfall, vore det lätt att förstå, hvarför Nordenskjöld skickades ned för att taga befälet öfver sluparna i stället för »den tappre majoren och riddaren *Sölfverarm*», som var kanonslupsbataljonens chef och en af skärgårdsflottans dugligaste och mest erfarna officerare.

Nordenskjöld låg den 19, eller samma dag som slaget vid Säfvar stod, overksam till ankars vid Bredskär, som ligger utanför Ume älfs mynning. Men den 20 augusti ha, enligt ryska uppgifter, svenska kanonslupar åter trängt upp för floden men äfven vid detta tillfälle snart nödgats retirera med oförrättadt ärende, ehuru ryssarna, som då anfördes af general Ericson, denna gång icke hade några jägarekedjor längs södra flodstranden.[1] Antagligen har Nordenskjöld äfven denna dag anfört kanonsluparna. Men icke ens för detta anfall har han sökt samverkan med landtarméen. Om Nordenskjöld haft order att sätta sig i förbindelse med Norra arméen, hvilket genom de fartyg, som voro posterade utanför Öre älfs mynning, lätteligen kunnat ske, hade han fått veta, att Wrede var i annalkande. Den 21 augusti besatte nämligen denne södra stranden af Ume älf. Egendomligt är det ock, att inga svenska källor hafva något att förmäla om Nordenskjölds andra anfall.

Vi återvända nu till ryssarna. Kamensky själf återkom till Umeå på aftonen den 18. Dock hade han lämnat hufvudkolonnens bägge afdelningar efter sig. En omflyttning af trupper tyckes emellertid ha försiggått mellan dessa. Det Kalugska regementet och 24 Jägareregementet anträdde först återtåget, såsom det tyckes, under Kosatschkovskis befäl. Generalmajor Ericson stod längst kvar vid Öre älf med Nisovska regementet, 26 Jägareregementet samt minörerna, en afdelning dragoner och kosacker.[2] Han afbröt visserligen på e. m. den 17 brobyggnaden, men låtsade likväl ända till nattens inbrott förbereda en öfvergång öfver älfven för att anfalla svenskarna. Först efter mörkrets

[1] Krigsarkivet.
[2] Krigsarkivet.

inbrott anträdde han sitt återtåg norrut, upprifvande alla broar efter sig. Ericson stannade dock vid Hörnefors och intog där den 18 augusti en stark ställning. Följande dag bröt han dock upp därifrån[1] och fortsatte sin marsch till Umeå, dit han framkom samma dag. Kosatschkovsky däremot hade anländt till Umeå redan den 18 inemot midnatt. Hans trupper hade fullbordat öfvergången öfver Ume älf ungefär vid denna tidpunkt. De fingo stanna i staden i stället för Jerschoffs tre bataljoner, hvilka Kamensky framskjutit till Täfte. Kosatschkovskis trupper, som marscherat längsta vägen, och som behöfde hvila efter tre dagars marsch, skulle enligt Kamenskys order tills vidare stanna i Umeå för att i förening med general Ericson hindra Wrede att öfvergå Ume älf. Kosatschkovskys och Ericsons afdelningar utgjorde tillsammans omkring 3000 man.[2] Kósatschkovsky hade efter Kamenskys egen utsago likväl order att, så snart som omständigheterna det tilläto, sända åtminstone en del af sina trupper till hufvudhärens förstärkning. Detta tyckes han ock ha gjort vid Ericsons ankomst till Umeå, eller den 19 augusti, således två dagar före Wredes framkomst till södra flodstranden utanför denna stad.

Till Täfte hade största delen af Alexejeffs trupper redan natten till den 19 augusti afmarscherat. I morgongryningen denna dag hade sålunda Kamensky sin hufvudstyrka eller 15 à 16 bataljoner samlade vid sistnämnda ort. Af dessa trupper hade Alexejeffs och Sabanjäjeffs afdelningar varit under marsch de tre eller två sista dagarna. Den förres trupper hade ju till och med under denna tid marscherat från Umeå till Öre och därifrån öfver Umeå till Täfte, således på tre dygn tillsammans minst 100 à 110 km. Under återmarschen från Öre hade de mera sprungit än marscherat. Detta i förening med deras dåliga eller otillräckliga föda hade vållat, att många störtat eller blifvit efterliggare. Ensamt i Alidbacken, 2 km. norr om Umeå, lämnade de ryska trupperna efter sig ej mindre än 70 man dylika. Men det förnämsta var likväl vunnet. Hufvudstyrkan var ju samlad norr om Umeå. Runebergs stolta ord om Döbelns snabba återmarsch till Siikajoki: »I sträck-

[1] Bil. VI: Wrede till Adlercreutz ¹⁹/₈.
[2] Kamensky till Wrede Bil. II, s. 133—134.

tåg har han kommit framom tiden», kunna *med sanning* tillämpas på Kamensky om hans tåg från Öre. Därigenom vardt han också i stånd att redan den 19 augusti öfverraska Wachtmeister vid Säfvar och tvinga honom att därstädes leverera batalj.

Äfven Kamenskys dispositioner mot Wrede lyckades. Emedan de ryska posteringarna längs Öre älf genom sin vanliga vaksamhet höllo alla vägar afspärrade, kunde den sistnämnde ej förr än den 18 om morgonen få veta, att ryssarna anträdt återtåget norrut. En liten del af hans infanteri öfvervadade visserligen älfven den 18, men först den 19 och natten till den 20 hann äfven hans hufvudstyrka gå öfver. »Artilleriet filerade på färjor och arméen öfver vad.» Först den 19 augusti kl. 9 på kvällen[1] fick han underrättelse från Puke om Kustarméens landstigning vid Ratan.

Wrede kunde således ej börja förföljandet förr än den 20 augusti. Ehuru han hade 5½ mil till Umeå stod han redan följande dag kl. 6 e. m., således dagen efter Nordenskjölds andra anfall, på södra sidan af Ume älf. De ryska trupperna därstädes retirerade utan strid till norra stranden och svängde flottbryggan öfver till densamma. Därefter började kanonaden från de ryska batterierna, som svenskarna lifligt besvarade. De sistnämnde besatte dock efter hand högra flodstranden; detta skedde med förlust endast af en underofficer, dödskjuten, och 12 man blesserade. Norra arméen intog därefter redan samma afton kantoneringskvarter i de nära älfven belägna byarna. Den 22 verkställdes en rekognoscering på ryssarnas högra flank, hvarvid några fångar gjordes.[2]

Om Wrede under dessa båda sistnämnda dagar hade haft understöd af en bataljon kanonslupar, hade han kanske kunnat tillfoga Ericsons trupper stort afbräck. Sedan Kosatschkovsky afmarscherat till hufvudstyrkan, tyckas nämligen de ryska trupperna i Umeå knappast ha utgjorts af andra trupper än 24 och 26 Jägareregementena samt Tinginska bataljonen, minörerna och en afdelning kosacker.

---

[1] Bil. VI: Wrede till Adlercreutz $^{19}/_{8}$.
[2] Bil. VI: Wredes rapport $^{24}/_{8}$ och styrkeförslag öfvor Norra arméen $^{31}/_{8}$.

13.

Försvar för och kritik af Wachtmeisters operationer. Lagerbrings resa till Puke. Kustarméens styrka vid Säfvar. Wachtmeisters dispositioner den 18 augusti.

Ur ofvanstående framställning af Kamenskys dispositioner från den 14 till natten mellan den 18 och 19 augusti torde det framgå, att Gustaf Wachtmeisters handlingssätt i några afseenden, om också ej i alla, låter försvara sig eller kan urskuldas. En och hvar, som strängt bedömer honom, må nämligen först och främst komma ihåg, att han hvarken vid affärden från Härnösand eller vid ankomsten till Ratan med säkerhet kunde veta, hvarest Kamensky med sin hufvudstyrka befann sig. Af Sandels' rapport af den 12 augusti, som den 13 anlände till Härnösand, kunde visserligen Puke och Wachtmeister ha skäl till den förmodan, att Kamensky under någon af de allra närmaste dagarna efter den 12 skulle ha gått öfver Öre älf, men veta det kunde de svenska befälhafvarna icke. Ty de hade ju icke erhållit några underrättelser, som kunde bekräfta deras förmodan om motståndarens företag. Puke tyckes likväl ha tagit det för alldeles afgjordt, att Kamensky redan före den 16 tågat söderut. Hade icke Puke varit öfvertygad därom, skulle han väl näppeligen ha gifvit Wachtmeister så godt som kategorisk befallning att på det skyndsammaste marschera på Umeå och besätta denna stad.

Men äfven om Wachtmeister och Lagerbring omedelbart efter landstigningen fått veta, att Kamensky samma dag, som de anlände till Ratan, brutit upp från Umeå, skulle denna underrättelse näppeligen ha gjort dem synnerligen hågade att verkställa Pukes order. De hade ju helst stannat vid Djäkneboda för att i den starka ställningen därstädes gifva den anryckande Kamensky batalj. De lära ju till och med ha låtit Puke veta, att positionen vid Djäkneboda mycket hastigt skulle kunna göras till »ett

litet Gibraltar».[1] I följd af Pukes ovillkorliga order måste de likväl tåga söderut. Den 18 på morgonen hade de likväl afbrutit sin marsch och stannat vid Säfvar, villrådiga öfver hvad de borde göra, sedan de genom ett par af Kamenskys förlupna tjänare fått höra, att ryssarna koncentrerade 7- à 10,000 man omkring Umeå. Denna uppgift var icke alldeles gripen ur luften, ty en dylik koncentrering af ryska arméen gjordes ju under loppet af sistnämnda dag.

Är det stränga tadlet mot Wachtmeister för det att han vid Säfvar afbröt sin marsch på Umeå fullt rättvist? Först och främst må man komma ihåg, att vid Säfvar sammanstötte tvenne vägar ifrån Umeå, af hvilka den västra, som gick öfver Tväråmark, var den kortare. Den var »visserligen dålig, men dock framkomlig för alla vapenslag». Ett vidare framryckande skulle gifvetvis ha nödgat Wachtmeister att sända någon del af sina trupper utefter sistnämnda väg. Men därigenom skulle han ock med försvagad styrka nödgats upptaga striden med Kamensky, såvida han före framkomsten till Umeå stött på dennes armé, hvilket ju på grund af de underrättelser han vid Säfvar mottagit kunde förmodas komma att ske.

Men äfven om Wachtmeister, utan att fästa sig vid de uppgifter, som Kamenskys tjänare meddelat honom, efter Pukes order skulle ha fortsatt sin marsch söderut, så skulle han redan vid Täfte ha stött på fienden. Hade Wachtmeister då endast haft att göra med Froloffs tre svaga bataljoner, skulle han utan vidare hinder kunnat fortsätta sin marsch. Men om han icke hunnit till Täfte före Sabanjäjeffs ankomst, skulle han vid denna ort ha stött på 7 ryska bataljoner. Genom att låtsas vilja inlåta sig i strid eller genom andra manövrer hade nog Sabanjäjeff förmått att där hejda svenskarna, emedan de ju under detta krig den ena gången efter den andra brukade öfverskatta sina motståndares styrka. Men äfven antaget, att Wachtmeister, såsom en militärförfattare[2] påstår, kunnat vara framme i Umeå vid middagstiden den 18, hvad hade väl därmed varit vunnet? Näppeligen besättandet af Umeå och be-

[1] Per Sparres ofvan citerade arbete s. 70.
[2] Ad. Lindström, s. 42.

stämdt icke förstörandet af flottbron därstädes. Ty vid Umeå skulle då ha stått samlade Froloffs, Sabanjäjeffs och Jerschoffs trupper, eller 10 bataljoner, hvilkas sammanlagda styrka enligt Kamenskys rapport till krigsministern af den 14 augusti skulle ha utgjort omkring 4,000 man.[1] Men äfven om denna styrka varit något mindre, till exempel endast 3,000 man, skulle nog dessa trupper med tillhjälp af de befästningar, som ryssarna uppkastat vid Umeå, kunnat bibehålla sig på norra älfstranden mot Wachtmeisters af marschen uttröttade och icke fullt 5,000 man starka armé till klockan 7 eftermiddagen, då de fått hjälp af Alexejeffs trupper. Efter denna timme skulle således Wachtmeister haft att göra med 16 bataljoner. Själf skulle han däremot icke kunnat ha fått den minsta förstärkning förr än klockan 10 eftermiddagen, då Nordenskjölds kanonslupar rodde upp för floden. Men af dessa skulle han vid denna tidpunkt knappast ha haft någon större hjälp. Det väsentligaste gagn han kunnat få af dem skulle väl ha varit, att de kunnat samverka med honom, om han, hvilket väl är troligt, efter sitt misslyckade anfall på Umeå dragit sig tillbaka till Täfte och där stannat för att gifva sina utmattade trupper hvila. Men om Wachtmeister där tagit ställning skulle vägen från Umeå öfver Tväråmark till Säfvar varit öppen för Kamensky. Och om han fått denna väg i sina händer, skulle det nog ha blifvit svårt för svenskarna att hindra honom från att göra sin reträtt norrut. Man må nämligen komma ihåg, att Kosatschkovskis trupper inträffade i Umeå redan på natten mellan den 18 och 19 augusti och Ericsons trupper sistnämnda dag; däremot hann inte Wrede fram till Umeå förr än den 21 på aftonen. Wachtmeister skulle således från kvällen den 18 ända till klockan 6 eftermiddagen den 21 ensam fått sysselsätta nästan hela Kamenskys här. Vidare må man komma ihåg, att Wachtmeisters trupper på marschen söderut förde med sig endast 60 patroner per man, och att reservammunitionen forslades landvägen af soldater, i stället för att den borde ha förts af kanonslupar. Men Puke hade ju aldrig insett nyttan eller nödvändigheten af att låta en del af sina

[1] Krigsarkivet. Senare uppgifter af Kamensky visa likväl, att han den 14 augusti något öfverskattat denna och kanske hela sin styrka.

många skärgårdsfartyg för detta ändamål längs kusten åtfölja arméen.

Man torde därför ha varit alltför sträng och orättvis i sitt klander mot Wachtmeister därför, att han ej från Säfvar fortsatte sin marsch till Umeå. Men äfven om man erkänner detta, följer likväl icke däraf, att man måste gilla, att han stod kvar vid Säfvar ännu den 19 på morgonen. Säfvar var ju den olämpligaste position mellan Ratan och Umeå, som han kunnat välja till en så lång rast. Det har nog heller icke ursprungligen varit hans mening att, så länge som han gjorde, i overksamhet sta kvar vid Säfvar. Han gjorde detta, emedan han därtill var så godt som nödd och tvungen. Wachtmeister är visserligen icke alldeles utan skuld i afseende på detta dröjsmål, men hufvudansvaret för detsamma och dess följder bär likväl icke han, utan hans närmaste man generaladjutanten öfverste Lagerbring.

Denne man var född den 31 maj 1769. Vid två års ålder inskrefs han som fanjunkare vid husarerna, blef i sitt 9:e år kornett och i sitt 16:e löjtnant vid Adelsfanan. År 1785 fick han transport till Upplands regemente, med hvilket han deltog i ryska kriget 1788—90 både till lands och sjöss. Han var bland annat med i de bägge blodiga sjöslagen vid Svensksund. För det mod och den tapperhet han ådagalade i det första af dessa slag fick han medaljen för tapperhet i fält; i det andra slaget vid Svensksund den 9 och 10 juli 1790 utmärkte han sig så, att Gustaf III därför belönade honom både med Svärdsorden och Svensksundsmedaljen samt befordrade honom till stabskapten vid Upplands regemente. Redan 1796 blef han major, tre år därefter öfverstelöjtnant i arméen och 1800 generaladjutant af flygeln.

Vid krigets utbrott år 1808 skickades han såsom konungens öfveradjutant till Västra arméen och kom därigenom att deltaga i kriget mot norrmännen. Han utmärkte sig därunder vid flera tillfällen bland annat vid Blakiers skans, dock kallades han redan samma år från Västra arméen till Åland, där han anställdes i konungens generalstab. Efter Lantingshausens landstigning i södra Finland anförde Lagerbring avantgardet, då svenskarna trängde fram

till Lokalaks kapell, samt arrièregardet vid återtåget därifrån. Kort därpå fick han befälet öfver Södra finska arméens norra fördelning och landsteg med denna den 22 september vid Hälsinge, »framryckte till Järvenperä samt tvingade fienden under två dagars strid att draga sig undan till Viais. På grund af frimodigheten i ett handbref från Lagerbring vardt konungen så missnöjd med honom, att han klockan tolf på natten mellan den 27 och 28 september befalldes lämna sitt befäl till öfversten friherre G. Boije». Denne angrep den fientliga hufvudstyrkan i fronten, medan Lagerbring med en detascherad kår af 600 man skulle kringgå ryssarnas högra flank. Striden blef snart mycket häftig, emedan ryssarna voro svenskarna mycket öfverlägsna, dock var icke fienden, såsom krigsfångar sade, 12,000 man stark. Svenskarna tillbakaslogo flera gånger fiendens häftiga anfall. Till slut blef dock Lagerbrings kår kringgången, och sedan den gjort flera lysande bajonettanfall omsider äfven tvungen att draga sig tillbaka. Af densamma återstodo endast 230 man, då Boije med hufvudkåren nödgades retirera till fartygen. Lagerbring anförde vid detta återtåg arrièregardet med stor skicklighet och kallblodighet. Detta framgår bland annat af följande ordalag ur Boijes rapport: »Öfveradjutanten, öfverstelöjtnant Lagerbrings utmärkta rådighet och dristiga förhållande att såväl uti första ställningen som sedan med arrièregardet uppehålla en mångdubbel fiende öppnade möjligheten för hufvudcorpsen att återkomma till embarqueringsstället».[1]

För sitt välförhållande under dessa strider i södra Finland vardt Lagerbring riddare af Svärdsordens stora kors.

Om Lagerbrings deltagande i de underhandlingar, som Döbeln inledde med general von Knorring, är förut berättadt. Att Lagerbring i dessa ådagalagt skicklighet, kallblodighet och en stor förmåga i att umgås med människor är obestridligt. Detta erkände äfven Döbeln, som därför äfven föreslog, att Lagerbring skulle befordras till öfverste, hvartill ock hertigen-riksföreståndaren den 18 mars

[1] Otto Bergström, Bil. till Upplands regementes historia.

utnämnde honom. Det framgår likväl både af ryska och svenska källor, att Lagerbring själf gifvit sig större förtjänst både af underhandlingarne i Kumlinge och Klemensby, än han i själfva verket har rätt till. I ännu högre grad gäller detta om Lagerbrings underhandlingar med generalmajor Kulneff i Grisslehamn. Om hans underhandlingar och konvention i Jomala kan åtskilligt egendomligt framdragas[1], framför allt ur ryska källor. Här må endast sägas, att det icke var Lagerbrings öfvertalningsförmåga, som vid denna tidpunkt räddade Sverige från en invasion af general Knorrings stora armé, utan helt andra och mäktigare krafter, och icke minst general Knorrings skaplynne och ytterst pessimistiska uppfattning af ett sådant företags vådlighet. Däremot måste det räknas Lagerbring till förtjänst, att han grep tillfället i flykten att föreslå sistnämnda konvention, hvarigenom den ryska generalen fick en efterlängtad förevändning att med större delen af sin stora här återvända till Finland.

Efter återkomsten från sin beskickning till kejsar Alexander utnämndes Lagerbring den 29 juli till generaladjutant samt chef för Kustarméens 3:e brigad. Kort därpå fick han order att från Uppsala med Kalmar regemente afmarschera till Jämtland för att förstärka Döbelns fördelning. Som han emellertid, sedan norrmännen slutit stillestånd, ej där behöfdes, fick han, redan innan han dit anländt, order att i stället tåga till Ångermanland.

Kort före sin afresa från Stockholmstrakten hade Wachtmeister begärt att återfå Lagerbring. Detta beviljades, ehuru hans formliga utnämning ej skedde förr än tre veckor därefter. Likväl åtföljde han från Härnösand Kustarméen såsom dess generaladjutant för yttre ärendena, det vill säga på sätt och vis såsom generalstabschef.

Lagerbring hade alltså vid denna tidpunkt att blicka tillbaka på en ganska förtjänstfull militärbana. Huruvida han ägt någon större militärisk begåfning är likväl svårt att afgöra, emedan han ju aldrig haft tillfälle att visa hvad han i större förhållanden dugde till. Den största militära situation han intill denna tid befunnit sig i var

[1] [illegible]tyckena rörande dessa underhandlingar — Bil. I — och Lager-bri[illegible] Bil. II.

just fälttåget i Västerbotten, men under detta har han icke lagt i dagen någon större skicklighet som militär. Det förhöll sig nog med honom som med Gustaf Wachtmeister, att han, hvad krigföringen angår, stod långt efter sin tid. Detta gjorde ju i allmänhet hans samtida i Sverige, om man undantager Sandels, Döbeln, Vegesack och Tibell. Förhållandena i Sverige under denna tid voro heller icke gynnsamma hvarken för intelligensens eller karakterens utveckling i högre mening. Den frimodighet Lagerbring visat mot Gustaf IV Adolf hade kanske också lärt honom, att denna egenskap icke var ägnad att främja sin ägares framtid. Antingen var det i följd af denna erfarenhet eller af sin naturell, som Lagerbring från denna tid började lägga i dagen egenskaper, som under frihetstidens dagar yppigt frodats bland vårt folk, just därför att de ofta varit medel till framgång i lifvet. Dessa egenskaper voro en ganska stor slughet och en viss skicklighet i intriger. Dessa karaktersdrag hos honom framlysa ur hans egna skrifter och lågo tydligt i dagen för många af hans samtida. En dansk diplomat ger 1812 af Lagerbring följande skildring, som näppeligen vederlägges, om man jämför Lagerbrings egna skriftliga uttalanden med fullt autentiska aktstycken från 1809. Grefve von Dernaths karakteristik af honom är följande:

»Öfverste Lagerbring, chef för Upplands regemente, är på god väg att spela en roll. Sedan ett år tjänstgörande som generaladjutant, står han kronprinsen nära. Inställsam hofman, som han är, samt därtill oförsynt smickrare, begåfvad med en smidig, förslagen karakter och alltid vaken för sina egna intressen, har han stora utsikter att göra lycka. Herr Lagerbring är en släkting till herr Adlercreutz och till den Lagerbring — landtmarskalk vid nästa riksdag —, som står i släktförhållande till krigsministern. I ett krig, som föres med ränker, kommer öfverste Lagerbring att blifva en farlig fiende, och han blir det så mycket mer, som han förstår att intala och behärska sin herre.»[1]

Att Wachtmeister och Lagerbring velat stanna vid Djäkneboda[2] är förut berättadt, men på grund af Pukes uttryckliga order hade de måst fortsätta marschen. Orsaken hvarför de stannade vid Säfvar är förut angifven.

---

[1] C. J. Anker — F. U. Wrangel, Ur danska diplomaters meddelanden från Stockholm, 1807—1813, s. 134.
[2] Bil. II.

Det ser likväl ut, som om Wachtmeister i det längsta velat fortsätta marschen söderut, men att Lagerbring förmått honom att afbryta densamma. Detta framgår bland annat af öfverstelöjtnant Hederstiernas ofvan anförda samtal med Wachtmeister, sedan den förstnämnde efter sin marsch från Pålböle öfver Gunnismark omkring klockan 9 förmiddagen vid Säfvar återförenat sig med hufvudstyrkan. Hederstierna begärde ju nämligen då af Wachtmeister, att hans regemente, som marscherat 16 km., medan den öfriga delen af arméen endast marscherat 3, skulle få hvila 3 à 4 timmar vid Säfvar för att få ordentlig föda och åtnjuta sömn. Detta hade det ju icke fått på mer än ett dygn, dock lofvade Hederstierna, att Kronobergs regemente innan klockan 5 eftermiddagen vid Umeå skulle återförena sig med arméen.

Till sin förvåning afbröts härvid Hederstierna — »*af hvem*» ville han icke säga — med denna invändning: »Det är icke Ni ensamma, som behöfva hvila; ty alla trupperna äro utmattade efter sitt långa vistande ombord». Hederstierna svarade denne »*hvem*» häftigt, men vände sig därefter till Wachtmeister och framhöll för honom nödvändigheten af att han så snart som möjligt borde göra sig till mästare öfver Umeå, ty endast genom besittningen af denna säkra position kunde reträtten totalt afskäras för Kamensky. Efter detta yttrande teg Wachtmeister en stund men sade därefter: »Ni kan hafva rätt, min gamle vän, tyvärr ser det likväl ut, som skulle jag nödgas låta hela arméen stanna kvar härstädes, *åtminstone till aftonen* i afvaktan på hur omständigheterna utveckla sig».

Af detta samtal framgår det ju tydligt, att Wachtmeister först efter åtskillig tvekan bestämt sig för att göra halt vid Säfvar, men det framgår också af Wachtmeisters ord, att han icke tänkt dröja därstädes längre än på sin höjd »*till aftonen*». Wachtmeister måtte således ha blifvit öfvertalad af någon! Denne *någon* måste ha varit samma person, hvars namn Hederstierna icke ville uppgifva. Och denne person kan icke ha varit någon annan än Lagerbring, enär ju han enligt allas samstämmiga vittnesbörd af det högre befälet var den mest myndige i sitt uppträdande samt på sätt och vis den mest aktive vid olika tillfällen under dessa dagar. Generaladjutanten för de inre ärenderna

öfverste Schulzenheim synes nämligen ha varit en mycket passiv personlighet. Och hvad de tre brigadcheferna angår, ha de hållits eller hållit sig på afstånd från generalen. De ha icke besvärat Wachtmeister med några råd eller förslag.

Det synes således hufvudsakligen ha varit Lagerbring, som öfvertalat Wachtmeister att stanna vid Säfvar. De skäl, genom hvilka han lyckades öfvertyga Wachtmeister om nödvändigheten af detta steg, ha väl varit de oroande underrättelser, som kommit från Umeå, samt att två vägar från Säfvar leda till Umeå. Det är förut visadt, att i dessa skäl låg mycket, som kunde ingifva Wachtmeister stora farhågor för marschens fortsättning; därtill kom ju, att såväl han som Lagerbring ansett, att svenska arméen aldrig bort lämna den starka positionen vid Djäkneboda. Men om Wachtmeister ansett marschens fortsättande till Umeå vara ett vådligt företag, emedan han trodde Kamensky omkring denna ort ha koncentrerat en styrka, som var betydligt öfverlägsen eller kanske dubbelt så stor som hans egen, så borde han äfven ha insett vådan af att i en dylik öfvermakts närhet stå kvar i en sådan ställning som den vid Säfvar. Wachtmeister har nog heller icke varit blind för denna fara. Men i stället för att under dessa omständigheter på eget ansvar redan på förmiddagen den 18 anträda återtåget till Djäkneboda för att därstädes invänta fienden, vågade han icke utan Pukes tillstånd företaga denna återgående rörelse. Och det var för att åt honom utverka denna tillåtelse, som Lagerbring åtog sig att resa till Puke. Att Wachtmeister, medan Lagerbring uträttade sitt uppdrag, ansåg sig utan fara kunna stå kvar vid Säfvar, bör icke förefalla så underligt. Han hade ju fullkomlig rätt att vänta, att Lagerbring icke skulle behöfva använda mer än på sin höjd 5 eller 6 timmar för uträttandet af sitt uppdrag. Om hans bortovaro icke räckte längre, så kunde ju arméen ha tillräcklig tid antingen för sitt återtåg till Djäkneboda eller, om Puke vägrat sitt bifall därtill, åtminstone för att besätta Täfte.

Timman för Lagerbrings afresa kan ej med säkerhet angifvas. Enligt grefve Per Sparres uppgift tyckes Lagerbring icke senare än klockan 10 f. m. den 18 ha kunnat begifva sig af från Säfvar. Om han åkte, hade han till

Ratan 34 km., red han däremot, hade han endast 26. Från Ratan ut till chefsskeppet var omkring 3 km. Den längsta vägen han således hade att tillryggalägga var 37 km.; den kortare åter 29. Dagen därpå behöfde af två adjutanter, som Wachtmeister skickade till Puke, den ena $4\frac{1}{2}$ och den andra $2\frac{3}{4}$ timme för att hinna fram till flaggskeppet.[1] Om Lagerbring gifvit sig af klockan 10 förmiddagen, eller om han ock icke gjort det förr än klockan 12 förmiddagen, så borde han väl, såsom Wachtmeister väntade, kunnat vara tillbaka till Säfvar *»åtminstone före aftonen»*.

Emellertid inträffade på eftermiddagen den 18 generalintendenten Klingstedt i Säfvar. Orsaken till denna hans ankomst var, att Wachtmeister dagen förut vid sin affärd från Ratan allvarligen lagt Klingstedt på hjärtat att laga, att den proviant,[2] som enligt generalorderna var bestämd för arméen, följande dag land- eller sjövägen vore framskaffad till Umea. Till följd däraf hade Klingstedt genast fogat anstalt om anskaffande af hästar. I trakten af Djäkneboda visade sig likväl detta vara nästan ogörligt. I byarna vid vägen funnos nämligen inga att tillgå, emedan bönderna för fienden med hästar och boskap flyktat till skogs; från de öfriga ställena åter hade ryssarna tagit de hästar, som de öfverkommo och fört dem med sig söderut. I följd däraf kunde Klingstedt ej få till sitt förfogande mer än 35 hästar, ehuru det till transporten skulle ha behöfts 90. Klingstedt ansåg det därför vara bäst att för den egentliga provianttransporten försöka reda sig utan hästar. Därigenom kunde han lämna 30 till artilleribefälhafvaren för fortskaffande af reservammunition, som ock under nödig eskort afsändes. Klingstedt behöll endast 5 hästar för att kunna skicka brännvin till extra förplägning åt arméen. Provianten däremot lät han under natten till den 18 inlasta på tvenne fartyg.[3] Klockan 3 på morgonen

[1] Bil. VII: Pukes rapport $^{21}/_{8}$.
[2] Bil. VIII: Klingstedts ordres $^{17}/_{8}$.
[3] Bil. VIII: Klingstedt till kapten Virgin $^{18}/_{8}$.
I en af sina broschyrer samt i sin i tidningen Synglaset införda uppsats om expeditionen till Ratan, således några årtionden efter dessa händelser, uppger Klingstedt, att provianten var inlastad på *ett* 16 lästers fartyg. Men som han i sina ordres $^{17}/_{8}$ till magasinsförvaltaren uppger att provianten var afsedd för 6,500 man har, det väl, såsom han i sin promemoria till Virgin uppger, varit två fartyg, som han afsände till Säfvaråns mynning.

den 18 var inlastningen slutad. Enligt den ursprungliga meningen skulle detta fartyg under skydd af ett par kanonslupar, kommenderade af kapten Virgin, afgå till Umeå; men sedan Klingstedt, som ämnade landvägen begifva sig till denna stad, såsom sagdt på eftermiddagen hade mött Lagerbring och af honom fått veta, att arméen stannat vid Säfvar, skickade han order till kapten Virgin, att denne med sina fartyg skulle kasta ankar vid Säfvaråns utlopp. Han skulle därefter låta ro sig den 5/4 mil långa sträckan upp till Säfvars bruk för att skaffa sig underrättelser om arméen.

Klingstedt hade emellertid fortsatt sin resa landvägen till Säfvar. Vid sin ankomst dit klockan 8 om aftonen uppsökte han genast general Wachtmeister, som tagit sitt högkvarter på Säfvars herrgård. Generalen förklarade Klingstedt sitt välbehag öfver hans dispositioner att beordra befälhafvaren för provianttransporten att stanna vid Säfvaråns utlopp för att inhämta vidare order.

Därefter inlät sig Wachtmeister i ett längre samtal med Klingstedt om den militära situationen. Emedan Wachtmeister visste, att Klingstedt såväl under kriget som genom många resor till och från Stockholm noga kände Västerbotten, frågade han honom, hvad han tänkte om den position, som arméen nu innehade vid Säfvar. Klingstedt svarade, att han fann den i högsta måtto äfventyrlig. Fienden, kommande ifrån Umeå, skulle passera en närbelägen hög backe, hvarifrån de kunde nedskjuta så väl arméen som högkvarteret. Han föreslog därför ett skyndsamt framryckande till det 9 km. från Säfvar belägna Täfte. Denna by var nämligen omgifven på ena sidan af Saltsjön och på den andra af en ogenomtränglig skog, hvaremot själfva byn, hvarigenom landsvägen framgår, utgjorde en stor slätt, »där 20,000 man kunde bekvämligen manövrera». Sedan Klingstedt yttrat detta, lät generalen genast tillkalla generaladjutanten för inre ärendena, *öfverste Schulzenheim*, för att rådgöra med denne om Klingstedts förslag. Schulzenheim afstyrkte dock mycket ifrigt detsamma, menande, att man borde invänta Lagerbrings återkomst, innan man företoge sig ett sådant steg.

Som Klingstedt under kriget »lärt känna ryssarnes marsche-takt», ansåg han sig kunna försäkra, att med dagens inbrott en attack vore att förvänta. Denna försäkran vann emellertid icke tilltro hvarken hos Schulzenheim eller Wachtmeister. Sedan Schulzenheim gått, fortfor dock Klingstedt att göra generalen de lifligaste föreställningar om nödvändigheten af att bränna bron. Vidare uppmanade han Wachtmeister att på den norra sidan af bron under nödig kanonbetäckning placera sitt grofva artilleri, emedan denna sida betydligt höjde sig öfver den södra. Vidare borde de öfriga trupperna användas till »att betäcka stranden åt norra sidan om ån, som öfver allt kunde öfvervadas.»

»På denna föreställning svarade generalen, att han först måste invänta öfverste Lagerbrings återkomst. Då tillstyrkte och besvor jag honom», säger Klingstedt, »att åtminstone låta nedföra brännbara ämnen på bron. Härpå svarade generalen, att *jag* skulle gifva ordres därom. Men då i detsamma betjänten kom in och tillkännagaf, att supéen var serverad, afbröt generalen samtalet, och någon vidare fråga om arméens ställningar och skyddande för öfverrumpling och anfall förekom icke.»[1]

Af denna Klingstedts framställning framgår både Wachtmeisters oro öfver sitt läge och att han ansåg sig vid Säfvar befinna sig i en kritisk situation. Likväl tyckes han icke ha fruktat, att ett anfall följande morgon var förestående. Största bekymret synes dock Lagerbrings långa bortovaro ha ingifvit honom. Man tillägger Wachtmeister till och med detta yttrande: »Är icke Lagerbring ännu återkommen? Puke har väl aldrig vågat arrestera honom!»[2] Wachtmeister hade också skäl att tro Puke vara missnöjd. Tvärtemot dennes uttryckliga order hade ju Wachtmeister afbrutit sin marsch på Umeå. Men ännu större skäl hade han att oroas öfver Lagerbrings långa dröjsmål. Detta kunde ju inte annat än fylla honom med ovisshetens alla kval. Detsamma vållade, att han hvarken vågade gå framåt eller tillbaka. Men det var tillåtelsen till reträtt, som han så ifrigt längtade efter, ty därigenom sattes han ju i stånd att intaga den förmånliga positionen

[1] Klingstedts ofvan citerade i tidningen Synglaset införda berättelse.
[2] Per Sparre, anf. arb. s. 56.

vid Djäkneboda. Till detta ställe vågade han emellertid icke återvända utan ytterligare ordres.»[1]

Hvad Lagerbring beträffar, hade Klingstedt ju mött honom på eftermiddagen. Tyvärr uppgifver dock icke Klingstedt i sin skrift, hvarest han hade mött honom eller vid hvilken timma. Visserligen omtalar Klingstedt, att han själf ankom till Säfvar klockan 8 om aftonen, men däraf kan ingen säker slutsats dragas angående stället och tiden, hvar och när han mötte Lagerbring. På grund af sina förrättningar som generalintendent kunde ju Klingstedt flera gånger under sin resa ha blifvit uppehållen. När Lagerbring anlände till Ratan, kan heller icke uppgifvas. Däremot vet man af en rapport[2] från Puke, att Lagerbring klockan half 2 på natten till den 19 ankom till flaggskeppet. Vid fallrepstrappan, säger Sparre, vardt Lagerbring »reglementariskt mottagen af sjöofficerarne, hvilka, nyfikna att få förnimma, hvad underrättelser en så utmärkt budbärare medförde, följde efter på något afstånd, då han gick fram emot öfveramiralen». Innehållet af den rapport, han aflade, kunde de icke uppfatta, men sågo, huru blodet därvid steg upp i ansiktet på Puke, som slutligen svarade med så hög röst, att det hördes rundt omkring: »Jag trodde mig hafva fullgjort det ansvarsfulla uppdrag jag fått, då trupperna blifvit lyckligt satta i land och jag sagt hvart de skulle gå. Befälhafvande generalen tillhör att hvisa dem vägen till äran!»[3]

Därefter gingo Puke och Lagerbring ned i kajutan. Hvad som där mellan fyra ögon afhandlades fick ingen af sjöofficerarne veta. Icke heller Puke redogör därför i sin skrifvelse till konungen, ehuru han där gör en kort sammanfattning af innehållet i den rapport, som Lagerbring till honom medförde från Wachtmeister.

Sistnämnda rapport,[4] som ger en ganska klar uppfattning af hvad Wachtmeister och Lagerbring trodde, att situationen kräfde, har följande lydelse:

— — »Fienden har oupphörligen efter något motstånd med en styrka af 600 man och 2 kanoner lämnat det ena starka passet

[1] Bil. II, s. 129.
[2] Bil. VII: Puke till konungen $\frac{21}{8}$.
[3] Anteckningar rörande expeditionen till Västerbotten år 1809, s. 56.
[4] Krigsarkivet.

efter det andra, utan att bränna broar; detta sätt att retirera, högst ovanligt af ryska trupper, har väckt min uppmärksamhet. Jag har nu med Arméen framträngt till Säfvar, 2 1/4 mil nära Umeå, och sökt under min marsch rekognoscera alla bivägar åt Umeåsidan tillgängliga för infanteriet, hvilket retarderat ganska ansenligen mitt framträngande, hvartill äfven truppernas fatigue bidrager. Som några timmars hvila var oundviklig, har jag fattat posto framom Säfvar, där jag förlagt mitt Högqvarter och ämnar här qvarblifva, intill dess Herr Baron och Öfver Amiralen m. m. annorlunda befaller, i anseende till de underrättelser jag erhållit från fiendens sida af innehåll att Arméens debarquering vid Ratan gjort mycket uppseende i Umeå, att ansenligt, dock odetermineradt antal trupper blifvit dit beordrade från södra sidan eller Öre och öfrige försvarsanstalter vidtagne.

Fiendens härvarande styrka uppgifves ganska olika, från 7 till 10,000 man, hvilka nu troligen redan äro till större delen concentrerade vid Umeå, emedan några hundra man med starka batterier lätteligen därstädes kunna förhindra allt verksamt biträde för det närvarande af Grefve Wredes armée, i händelse den ock dit skulle framtränga.

I dessa sakernas ställning, och då icke Umeå kunnat med surprice intagas, eller fienden framträngt åt södra sidan mot Grefve Wredes armée, utan tvärtom concentrerat sig på denna sidan Umeå älf, har jag icke trott mig böra våga ett anfall på denna stad, innan jag inhemtat Herr Baron och Öfver-Amiralens m. m. bestämda ordres härtill, hälst ändamålet troligen kan vinnas, nämligen landets utrymmande af fienden, om Herr Baron och Öfver-Amiralen så för godt finner att med honom därom dagtinga, på den grund att Svenska flottan samfält med båda arméerna afskurit dess retraite, då däremot ett misslyckadt anfall å vår sida skulle för fäderneslandet medföra de mest vådliga följder; allt detta får jag äran underställa Herr Baron och Öfver-Amiralens m. m. bepröfvande, och affärdas General-Adjutanten m. m. Lagerbring för att muntligen inrapportera, hvad som möjligen kan lända till ytterligare upplysning samt inhemta vidare ordres. Jag bör ej lemna oanmält, att provianten är slut med morgondagen, en del af ammunitionen uppskjuten, och ett obetydligt antal reservammunition ankommit, samt att inga hästar kunnat erhållas.

Högqvarteret Säfvar den 18 Augusti 1809.

G. Wachtmeister.

C. Th. Schulzenheim.

Denna rapport framstår i en klarare belysning genom en skrift af Lagerbrings egen hand. Sedan han i denna redogjort för ändamålet med sin beskickning, skrifver han följande:

»Emellertid beordrades öfverste Lagerbring att till flottan återvända för att hos herr öfveramiralen munteligen detaljera de orsaker, hvilka hindrade Arméens vidare framryckande, samt att hemställa, om icke nu vore tid börja negociera med general Kamensky om Wästerbottens evakuerande. Framkommen till flottan, blef det (för Lagerbring) ej svårt öfvertyga herr öfveramiralen, att i sakernas dåvarande ställning intet blindvis framryckande, utan all möjlig försigtighet erfordrades. Ordres uppsattes i anledning däraf till general Wachtmeister, enligt hvilka honom tilläts börja negociera med general Kamensky, hvarvid dock troddes, att hårda villkor kunde föreskrifvas, såsom aflämnandet af dess artilleri m. m.»[1]

Ehuru Lagerbring själf erkänt, att Säfvar var en dålig, men att Djäkneboda däremot var en stark position, så framgår det likväl af ofvanstående ord, att tillåtelsen till reträtten från Säfvar till Djäkneboda hvarken för Lagerbring eller Wachtmeister varit det viktigaste, utan erhållandet af Pukes tillstånd till att börja *negociera* med Kamensky. Lagerbring var ju åtminstone i sin egen föreställning en utmärkt och lycklig underhandlare. Den föreställningen torde därför ha föresväfvat honom, att det skulle vara lika lätt för honom att förmå Kamensky till att ingå på en konvention, som det åtminstone efter hans förmenande hade varit i Jomala att bringa general von Knorring till afslutandet af en sådan. Lagerbring och, som det tyckes, äfven Wachtmeister ha nog haft den öfvertygelsen, att Kamensky lika ifrigt som de själfva önskat undvika att låta sakerna afgöras — genom en drabbning. Således har nog Lagerbring ej tänkt sig möjligheten af att Kamensky kunde taga för sig det orådet att vid Säfvar anfalla svenskarne. Har Lagerbring trott detta, så har man ock lösningen af gåtan till hans långa bortovaro. Enligt Lagerbrings tanke kunde det för den skull icke innebära någon fara för arméen, att han tog sig god tid både för resan till Puke och för återfärden till Säfvar.

I det föregående är det omtaladt, att Lagerbring anlände till flaggskeppet klockan half 2 om morgonen. Enligt Sparres utsago har hans vistelse därstädes varit kort. Själf säger Lagerbring härom: »Expedierad från öfveramiralen, återvände Lagerbring med all möjlig skyndsamhet; men framkom ej till Säfvar förr än den 19 klockan

[1] Bil. II, s. 129.

10 förmiddagen.» Har han lämnat chefsskeppet klockan half 3 eller half 4, har han således behöft i förra fallet 7½ i det senare 6½ timme för att tillryggalägga den längre vägen, eller 37 km. Ty Lagerbring har sannolikt färdats i vagn och icke till häst. Att han rest med all möjlig skyndsamhet låter väl knappast därför säga sig. Men har hans återresa i början gått långsamt, har den nog vid slutet gått så mycket hastigare. Ty om icke förr, så åtminstone mellan klockan 8—9, när han nalkades Säfvar, fick han höra kanondunder. Och ju närmare han kom detta ställe, ju mer växte kanonernas dån; mellan detsamma kunde han höra icke endast enstaka musketskott utan hela generalsalfvor. Dessa betydelsefulla ljud ha nog haft kraft att sätta fart i Lagerbring. Genom dem vardt det väl klart för honom, att Kamensky skridit till anfall, samt att det var batalj och batalj längs hela linien. Han såg nu sin fina diplomatiska väfnad brusten liksom en såpbubbla. Ehuru Lagerbring noga bemödat sig om att dölja orsakerna till sin ödesdigra långa bortovaro från Säfvar, kan han, som ovedersägligen var både en hederlig och fosterlandsälskande man, dock omöjligt ha för sig själf sökt dölja, att det i synnerhet varit genom hans förvållande, som den afgörande striden kom att utkämpas vid Säfvar i stället för vid Djäkneboda. Eller har det kanske varit hans mening att från Säfvar börja negociera med Kamensky. Det är därför icke underligt om hans vanliga kallblodighet öfvergaf honom, redan innan han framkom till slagfältet. Hvad han såg, när han där inträffade klockan 10 förmiddagen, var sannerligen icke ägnadt att återgifva honom sinnets jämnvikt. På svenska sidan rådde nämligen då nästan öfverallt den största förvirring.

Det torde nu vara lämpligt visa hur stor den styrka var, som Wachtmeister hade vid Säfvar. Upplands regemente hade icke åtföljt arméen. Det hade ju under befäl af öfverstelöjtnanten friherre Sture blifvit skickadt norr om Ratan till Bygdeå för att möta 2,000 man ryssar, som sades vara på väg norrifrån söderut. Detta rykte visade sig emellertid vara ogrundadt. De kring Piteå stående ryska trupperna kände nog icke vid denna tidpunkt till tt svenskarne landstigit vid Ratan. Militärer ha klandrat

Wachtmeister för denna detaschering till Bygdeå. Upplands regemente utgjorde visserligen 840 man. Af dessa stodo dock endast 500[1] man vid Bygdeå, de öfriga torde dock ha stannat vid flottan eller tagits i anspråk för andra ändamål. Regementets jägare eller 50 man hade dock åtföljt arméen till Säfvar.

Kustarméen var, såsom förut är angifvet, fördelad på trenne brigader. Hvar och en af dessa hade en jägarebataljon, som i allmänhet var uttagen ur brigadens samtliga trupper. Dessa tre jägarebataljoners styrka utgjorde tillsammans 764 man. Ur lifgrenadiererna voro dock inga jägare uttagna, men till 3:e brigadens jägarebataljoner voro 50 man oberidne ur Lifgardet till häst afdelade såsom skarpskyttar.

De olika brigaderna voro sammansatta af följande trupper:

1:a brigaden:

Chef: Öfversten, friherre Fletwood.

Södermanlands regemente	2	bataljoner
Jönköpings regemente	3	»
Västmanlands regemente	1	»
	6	bataljoner

2:a brigaden:

Chef: Öfversten, friherre G. Boije.

Svea lifgarde	1	bataljon
Kronobergs regemente	2	»
Drottningens lifregemente	1	»
v. Engelbrechtenska regementet	1	»
	6	bataljoner

3:e brigaden:

Chef: Öfversten, grefve G. Löwenhielm.

Lifgrenadierregementets rothållsdivision	2	bataljoner
Lifgrenadierregementets rusthållsdivision	2	»
(Upplands regemente	2	»)
(6)	4	bataljoner

Af brigadcheferna var väl öfversten friherre Boije den dugligaste och mest krigserfarne. Han hade åtföljt de trupper, som gjort landstigningar i södra Finland, och hade

[1] Bil. VIII: Klingstedts ordres $^{17}/_{8}$.

utmärkt sig i de strider, som under sommaren 1808 därstädes föreföllo. Detsamma var händelsen med öfverste Fleetwood. Dock känner man föga annat om denne, än att han var en tapper officer.

Den mest lysande, ehuru visst icke i militäriskt afseende den mest utmärkte, af brigadcheferna var grefve Gustaf Löwenhielm, son till en af de tre gracerna. Det är om honom som skalden Malmström sjunger:

Ack, Gustaf Löwenhielm sist bland gustavianer,
med lifvet först ditt mod, din eld du släcka lät.
Som gosse re'n i strid du förde veteraner,
och vid din sena graf Behagens moder grät.

Gustaf Löwenhielm var såväl till sina fel som förtjänster en gustavian. Man kan hvarken frånkänna honom esprit eller intelligens. Gustaf IV Adolf hade år 1808 gjort honom till Klingspors generaladjutant. Genom sitt lättsinne och öfverdåd hade han dock redan i april sistnämnda år råkat i rysk fångenskap, ur hvilken han på sommaren 1809 utväxlades mot general Bulatoff. I Petersburg tyckes han ha fört en angenäm tillvaro. Under resan upp till Västerbotten berättade han gärna för sina officerare pikanta interiörer ur det ryska societetslifvet. Bland annat hade han åtskilligt att berätta om grefve Kamensky och dennes brutna förlofning med furstinnan Orloff.

Under fälttåget till Västerbotten spelade han emellertid lika litet som de andra brigadcheferna någon större roll. Och det är icke för mycket sagdt, att han var fullkomligt olämplig att innehafva ett högre befäl i detta krigsföretag.

En utländsk samtida grefve von Dernath[1] ger 1812 följande maliciösa skildring af honom:

»Öfversten grefve Gustaf Löwenhielm, chef för Lifgardet till häst, betraktas af garnisonen i Stockholm såväl som i stadens salonger som en högst framstående militär. Han har endast sitt prat att tacka för detta rykte, som hans handlingar hafva motsagt. I Löwenburg väckte han de preussiska officerarnes förvåning genom de anordningar han vidtog för det af honom kommenderade kavalleriet, och i Finland var han oskicklig nog att låta taga sig till fånga i en af de första sammandrabbningarna, under det hans regemente icke förlorade en enda man med undantag af honom. Genom

[1] C. J. Anker—F. U. Wrangel, anf. arb. s. 131.

sitt skryt förvrider han hufvudet på alla fruntimmer och injagar fruktan hos alla män. Hans fåfänga och hans utsväfningar inverka menligt på den intelligens. man icke kan frånräkna honom. Inom tjänsten torde han komma att intaga en framskjuten ställning, men konungen af Sverige skall i denne man, som sannolikt kommer att få befälet öfver kavalleriet, på sin höjd få en käck men i krigskonsten föga insiktsfull officer.»

Löwenhielm vardt sedan general af kavalleriet, En af Rikets Herrar samt sändebud i Paris. Han afled i Stockholm år 1856.[1]

Hvad Kustarméens styrka angår, så skulle Wachtmeister, om Upplands regemente, som också hörde till 3:e brigaden, hade varit med vid Säfvar, därstädes ha haft 17 bataljoner, eller om man medräknar de ur dessa bataljoner uttagna trenne jägarebataljonerna 20. Han hade därför nu endast 15 vanliga bataljoner eller med jägarebataljonerna 18. Med Upplands regemente och de vid Ratan och på flottan kvarlämnade, skulle Wachtmeister, enligt Lagerbring, ha haft 6,434 man.[2] I stället utgjorde den effektiva styrkan vid Säfvar endast 4,944 man[2] utom kavalleri och artilleri.

Det är förut omtaladt, att Klingstedt på kvällen den 18 förgäfves uppmanat Wachtmeister att rycka fram till Täfte. Af de extra generalorder, som Wachtmeister före Klingstedts ankomst utfärdat, ser man emellertid, att meningen varit, att arméen skulle sättas i marsch samma dag klockan 8 på aftonen. De trenne jägarebataljonerna skulle utgöra avantgardet, efter dem skulle andra brigaden följa, därefter den tredje. Den första åter skulle utgöra reserven.

Senare på dagen utfärdades emellertid en ny order: »Arméen håller sig färdig att vid första allert kunna i morgon vid gryningen uppbryta».

— — — — — — — — — — — — — —

Den första generalordern har tydligen inneburit att marschen söderut skulle fortsättas. Däremot är det ej fullt säkert, hvad man med den senare generalordern åsyftat.

---

[1] Hans efterlämnade papper äro deponerade i Riksarkivet, men få ej öppnas förr än år 1906. De torde bland annat komma att innehålla viktiga upplysningar om expeditionen till Västerbotten.

[2] Bil. II, s. 127. Jfr dock bilagorna i Ad. Lindströms ofvan citerade arbete; Kustarméens styrkeförslag bil. I samt Klingstedts ordres [17] s bil. VIII.

Ty med denna och 1:a brigadens marschordning tyckes man snarare ha afsett ett återtåg till Djäkneboda än en marsch söderut.

Men på aftonen samma dag vidtog dock Wachtmeister åtgärder, hvilka tyckas innebära, att det varit hans mening att åtminstone tills vidare stanna vid Säfvar samt där sätta sig i nödtorftigt försvarstillstånd. Han utfärdade nämligen då order, enligt hvilka följande dispositioner gjordes.

1:a bataljonen af Jönköpings regemente detascherades med regementets båda jägaredivisioner till Tväråmark för att hindra fiendens framträngande på denna väg från Umeå.

2:a bataljonen af samma regemente under kaptenen Johan Fredrik de Maré ställdes vid vägkorset nordväst om Säfvar på vägen till Tväråmark och Gunnismark och skulle understödja 1:a bataljonen samt bevaka trakten nedåt Oxbäcken.

1:a bataljonen af Södermanlands regemente under öfverste Hercules stod på en höjd vid namn Krutbrånet med bevakningsområde från Oxbäcken väster och söder om Krutbrånet till Säfvarån. I denna bevakningskedja ingingo äfven Södermanlands och Västmanlands regementens jägaredivisioner.

2:a bataljonen af Södermanlands regemente under major von Engelbrechten var uppställd vid landsvägen invid Oxbäcken för att i händelse af behof understödja regementets 1:a bataljon.

3:e bataljonen af Jönköpings regemente under kapten Karl Ludvig de Maré, Västmanlands regementes bataljon under major Cronhielm och två kanoner af löjtnant Petrés batteri under löjtnant Leijonhufvud stodo vid gästgifvaregården.

Hela 1:a brigaden stod således på åns västra sida.

Af 2:a brigaden åter beordrades den 18 på aftonen Drottningens lifregementes bataljon att framrycka på vägen till Ytterboda till vänster om Säfvar by att hålla fältvakt. Ytterboda utgjorde yttersta ändpunkten af svenskarnes vänstra flygel.

Till vadet därstädes hade tidigare framskjutits 2 underofficerare och 25 man af sistnämnda regemente under befäl af löjtnanten grefve von Thun. Detta var en alltför »ringa styrka vid denna aflägsna och genom vadet ofvanför Säfvarberg för ett flankstöd farliga punkt, hvarest äfven händelserna sedan fingo en för hela företaget högst olycklig vändning». Grefve von Thun hade med sig en vägvisare samt för hastig rapportföring en lifgardist till häst. »Hans order innehålla att afmarschera till färjan vid Ytterboda för att observera, om fienden ämnade där öfvergå och dymedelst taga arméen i dess vänstra flank och rygg.» Därjämte skulle han »utsätta poster längs strömmen på alla

ställen, där vad funnos» samt bemäktiga sig färjan och alla båtar.[1]

Genom de order Wachtmeister utfärdat på kvällen den 18 hade han således vidtagit nödtorftiga åtgärder för att skydda såväl sin högra flank åt Tväråmarkssidan som sin vänstra vid Ytterboda. Orsaken härtill är väl att söka däri, att Lagerbring ej återkommit. Dessutom har väl äfven den oro, af hvilken generalen plågades, gjort sitt till att han utfärdade dessa order. Att Wachtmeister tillbragt en orolig natt mellan den 18 och 19 augusti framgår oförtydbart af Klingstedts berättelse därom.

Klingstedt hade nämligen den 19 klockan 3 om morgonen erhållit rapport om att endast 12 båtar kunnat anskaffas för proviantens transporterande från fartygen uppför Säfvarån till arméen. Sedan Klingstedt fått denna underrättelse, gick han till öfverste Cedergren och föreslog denne att följa honom in till Wachtmeister för att utverka arméens framryckande till Täfte, ty som landsvägen därstädes gick fram i närheten af hafsviken, kunde arméen lätteligen få tillförsel från sjösidan. Efter ett långt samtal angående denna sak yttrade Cedergren, att det vore för tidigt att störa generalen. Men omsider »efter en ännu långsammare toilette» följde han därpå Klingstedt in till Wachtmeister. Förskräckt öfver deras ankomst, reste sig generalen upp i sängen och frågade efter anledningen till deras tidiga besök. Sedan han därom blifvit underrättad, anmodade han Klingstedt att gå och hämta öfverste Schulzenheim. Missnöjd öfver att ha blifvit störd så tidigt, kallade Schulzenhielm Klingstedts förslag för fjäsk, men steg likväl upp för att kläda sig. Klockan half 5 inträdde han i generalens rum.

Wachtmeister var redan då uppstigen. Efter Schulzenheims inträde framtogs kartan, och efter en lång deliberation blef framryckandet till Täfte by, hvilket Klingstedt aftonen förut föreslagit, omsider beslutadt. Men innan order därom hann utskrifvas till befälhafvaren för avantgardet, öfverste Fleetwood, ankom en lifgardist i fullt sporrstreck med rapport från Fleetwood, att han var attac-

---

[1] Ad. Lindström, s. 59—60.

kerad af ryssarne och hans förposter repousserade.[1] Nu utfärdades order, att ställning skulle slås. Schulzenheim hade aftonen förut velat slå vad med Klingstedt om, att ingen fiende påföljande dag skulle visa sig, men äfven nu, sedan ryssarna attackerat, påstod han helt tvärsäkert, att hvad som föregick endast var en rekognoscering. Klingstedt bad honom då gå ut på trappan, hvarifrån striden redan syntes, och hvarest man kunde höra de fjärran dånande generalsalvorna.

Det var således icke endast Lagerbring, utan äfven Schulzenheim, som invaggat sig i säkerhet för ett anfall af ryssarne. Trots de order Wachtmeister senast utfärdade den 18 augusti och trots hans oro öfver sin ställning, så har näppeligen icke heller han väntat att den 19 blifva anfallen. Kort före klockan 6 om morgonen anfölls den under grefve von Thuns befäl stående lilla svenska förposten vid Ytterbodavadet och klockan 6,25 Fleetwoods förposter, som utgjordes af posteringar söder och väster om den höjd, som kallas Krutbrånet. Hade Wachtmeister varit beredd på batalj, hade han väl uppgjort en ordentlig plan för denna händelse. Och om en sådan funnits, skulle väl posterna småningom vikit tillbaka på stridsställningen samt trupperna uppmarscherat till sina förut bestämda platser. Men ingen sådan plan var uppgjord. Därför kan man näppeligen frikänna Wachtmeister ifrån att han har låtit öfverraska sig vid Säfvar.

Efter och *under* så många fatala omständigheter måste han leverera slaget vid Säfvar.

---

[1] Af denna Klingstedts framställning kan man tydligt förstå, att det är osanning hvad som G. Svederus i sitt arbete *Expeditionen till Västerbotten 1809* s. 35, n. påstår, nämligen att Wachtmeister efter en orolig natt på morgonsidan skulle ha insomnat, och att man icke förr än ett par timmar efter stridens början velat väcka honom.

Klingstedts tre skrifter om Expeditionen till Västerbotten böra visserligen begagnas med varsamhet; ty dels strida de i vissa uppgifter emot hans egna bref, dels emot hvarandra, dels synes han ha varit fylld af bitterhet och galla. Detta röjer sig i synnerhet i hans i tidningen Synglaset tryckta berättelser om *Expeditionen till Ratan.* Som han i denna mot Wachtmeister utslungat de gemenaste insinuationer, så är det väl icke att antaga, att just han, som var inne hos Wachtmeister, när slaget började, skulle ha sagt, att denne var vaken, om han icke hade varit det.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Smärre kritiska och historiska utflykter.[1]

13.

Böneskriften i Reval 1589 och rikets stängande för konung Johan.

På sommaren 1589 hade Johan III, fylld af de stoltaste förhoppningar, begifvit sig öfver till Reval, där en stor krigsstyrka skulle sammandragas. Ingenting mindre väntades än att ryssarne skulle falla till föga och sluta en definitiv fred. En möjlighet var visserligen, att konungen kunde nödgas att dröja öfver vintern i Estland. Men expeditionen hade äfven ett annat ändamål, för Johan säkert ännu viktigare än den ryska freden. Han skulle sammanträffa med sin högt älskade son, konungen i Polen, från hvilken han två år förut haft så svårt att slita sig, och han skulle måhända kunna föra denne med sig hem till Sverige. Några veckor därefter vände han tillbaka, och af de stolta förhoppningarna återstodo endast svikna illusioner. Långt ifrån att komma åter med freden i hand, hade han att motse ett förnyande af krigsrörelserna under för svenskarne mycket ogynnsamma förhållanden. Långt ifrån att ha Sigismund med sig hem, hade han med sorg måst skilja sig från honom. Vistelsen i Reval hade varit åtföljd af alla slags obehag. Från alla håll, från riksråd och frälse, från krigsbefäl och menige man, hade han nödgats mottaga de skarpaste föreställningar, och myteriet hade stått för dörren. Ryktet hade gjort sakerna ännu värre, än de verkligen voro. Det talades om hemliga möten i kyrkorna och förfalskade kungabref, om fanornas nedläggande inför slottsporten och hinder för konungens återresa. Själf hade konungen fört ett högt språk om sin afsikt att regera absolute för att till sist nära nog smyga sig ur sitt slott ned till sina skepp och segla hem.

Förbittringen behöfde en afledare, och rikets råd, som visserligen gjort sitt till att förhindra konungens planer, gjordes till »rikets

[1] Jfr Hist. Tidskr. 1896, sid. 279.

oråd» och skulle tagas för hufvudet, d. v. s. ett visst antal ibland detsamma, och beskyllningar framletades från alla håll, från närvarande och flydda tider ända till tjugu och trettio år tillbaka. »Oråden» anklagades inför ständerna på riksdagen i Stockholm 1590; det artade sig till en uppseendeväckande statsprocess. De afsatta rådspersonerna kallades än till Stockholm, än förvisades de till sina gods, de bevakades och utspionerades; anklagelseskrifter och försvarsskrifter korsade hvarandra, böneskrifter föllo tätt öfver konungahusets alla medlemmar, och Sveriges hela politiska värld var i tvenne års tid uti jäsning, tills konung Johan omsider kort före sin död återskänkte de anklagade sin nåd och därefter en försoning kom till stånd äfven mellan hertig Karl och riksråden, hvilka ej utan skäl kunde anse sig gå segrande ur konflikten.

På nyssnämnda riksdag i Stockholm framställdes bland annat och betonades särskildt en viss beskyllning mot de i onåd fallna riksråden. I sin ryktbara böneskrift af d. 5 september 1589 i Reval skulle de äfven hotat därmed, att om de båda konungarne, Johan och Sigismund, följdes åt till Sverige, rikets innevånare torde blifva »kallsinniga» och *stänga riket* för dem och deras följe: ett onekligen djärft och närgånget språk. I sitt tal till ständerna vid riksdagens öppnande yttrade Johan III bland annat: »sände de till mig en böneskrift,[1] som de den kallade, uti hvilken de begärde, att min son, konungen i Polen, skulle icke komma tillbaka igen till Sverige, förty, hvar det skedde, skulle väl ske, att de i Sverige skola stänga porten igen för mig, som är deras rätta herre och konung.» »Jag har älskat eder i alla mina dagar», fortsatte konungen bevekande, »och har haft stor omsorg, omhuga och bekymmer om eder välfärd.» Hade fördenskull aldrig förmodat något ondt af dem eller att de skulle stänga porten för honom. Uti ständernas förklaring d. 7 mars om de anklagade rådsherrarne erkändes ock det anförda hotet vara »hvar ärlig svensk man, andlig och världslig, adel och oadel, högre och nidrigare, förnär sagdt»; de visste sig ej haft sådant i sinnet eller någonsin tänkt annat än att alltid hålla riket öppet och till trogen hand för konungen och konungens afföda. Visste de andre något annat, måtte de nämna den ut, som de menat. »Vi veta oss däruti alldeles frie och oskyldige.»

Särskildt tycktes hertig Karl taga sig saken nära. Man kunde icke med de anstötliga orden syftat på någon annan än honom. »De hafva ock visserligen haft den mening», heter det i några af hertigens uppsatta besvärspunkter, »att vi skulle vara den, som ville stänga riket till för k. Maj:t, om h. k. Maj:t hade haft sin son konungen i Polen in i riket med sig från Refle.» Ändock de icke uttryckligen hade angifvit hertigen, så efter man icke visste, hvem det eljes göra skulle, alldenstund han vore där i riket näst h. Maj:t den förnämste, vore det ju intet tvifvelsmål, att de hade ment honom därmed, hvilket dock aldrig med någon sanning befinnas eller be-

[1] Böneskriften öfverlämnades, som bekant, till Sigismund.

visas skulle, utan det, liksom allt annat, vore en falsk upptänkt mening och diktad lögn.

Omständligast utvecklades och motiverades denna uppfattning i ett uti konung Johans namn uppsatt gensvar på 5 september-skriften, som synes hafva tillkommit före riksdagen 1590.[1] »Dock spör man dem först till, hvilken de ment hafva, som det våga torde, att stänga riket igen för konungen själf och rikets närmaste arffurste.» Sade de då, att samtliga undersåtarne torde det göra, vore det en »förskämd hufvudlögn». Hade det funnits en så galen människa, som haft den förrädiska meningen och otrogna viljan, så funnes det, Gudi lof, många tusen ärliga och redliga svenske män, som skulle förhindrat förräderiet. Ville de ock beskylla några ständer enskilt, vore det lika lögnaktigt, hvarpå de särskilda stånden, hvart för sig, genomgås, allmogen, borgerskapet och köpstadsmännen, prästerskapet, krigsfolket, ridderskapet och adeln samt riksråden, som varit kvar i Sverige. Hvarken grefve Per, herr Nils Gyllenstierna eller herr Knut Posse kunde ens fattat något sådant i tankarne, än mindre torts stänga riket för konungen. »Hafva de nu ment herr Hogenskild Bielke, som hufvudbefästningen i riket hade uti befallning, och således haft med honom något rådslag därom, det må han och de själfve veta.» Men hade än Stockholms slott kunnat stängas på en tid, hade ej riket fördenskull varit igenstängdt; k. Maj:t hade ock sådana nycklar med sig, att han kunde öppna fästningarna. — Dock, säge man närmare till, kunde de ej menat någon annan än hertig Karl, fast de icke dristat sätta ut namnet, emedan de visste, att det ej skulle vara konungarne till behag; de bekräftade därigenom endast hvad de i alla tider vinnlagt sig om, nämligen att komma osämja åstad mellan konungen och hans broder.

Hyste än hertig Karl den tron, att han vore den åsyftade personen, så utpekades likväl i det anförda gensvaret äfven en annan, på hvilken misstankarne kunde falla — Hogenskild Bielke, och något senare frampå året (1590) vände man sig direkt mot honom. I april skickades riksrådet Benkt Ribbing och sekreteraren Per Rasmusson till Hogenskild och Ture Bielke för att bland annat affordra den förre en förklaring, huruvida han »ville bestå sin broder» och flere i dennes sällskap de ord, som förekommit i deras smädeskrift om undersåtarnes kallsinnighet och rikets stängande; det kunde ej på någon annan förstås än på herr Hogenskild, som hade högsta befallningen i konungens stad öfver Uppland, Vestmanland och Norrland. Hvarom icke, borde herr Hogenskild och Ture Bielke säga, hvem de hade menat därmed, eftersom alla rikets ständer på herredagen ursäktat sig, att de aldrig haft slikt förräderi i sinnet. Det är ej kändt, hvad Hog. Bielke svarade på saken.

Ständigt upprepad, återljöd denna anklagelse allt framgent mot de olycklige rådsherrarne. Claes Fleming intygade (april 1590) i ett bref till Gustaf Banér, Claes Bielke och Jöran Boije, att de öfver-

---

[1] Jfr Werving, K. Sigism. och k. Carl IX:s hist. II, Bil. s. 69.

klagade uttrycken förekommit i böneskriften, när den frambars till honom för att få hans underskrift: »sådant kunde väl gifva orsak till misstanke.» I juli samma år yrkade konungens utskickade till Erik Sparre »flux» på några ord, som skulle förekommit i det revalska rådslaget, nämligen att rikets innebyggare ville stänga riket för konungen, och önskade veta, hvem som därmed menats. Under förhöret med riksråden i juni 1591 på »Ryssesalen» drogs det också fram om »rikets stängande». Ja, ännu 1592 förelades Erik Sparre och hans olycksbröder ett förslag till förskrifning eller syndabekännelse, där det äfvenledes hette: »jag hafver ock storligen förtagit mig på h. k. Maj:ts höghet, uti det att jag med andra tordes undsäga h. Maj:t därmed, att undersåtarne här uti Sverige torde stänga porten för deras k. M:ter, hvilket var mången ärlig svensk . . . för när sagdt, att de skulle vilja understå sig att företaga ett sådant förrädarestycke.»

Lika envist som beskyllningen upprepades, lika enständigt bestreds den af de anklagade. De misshagliga uttrycken hade aldrig förekommit i böneskriften. Erik Sparre tillsporde en gång en af aktens undertecknare öppet, hvarföre både han och flere icke ville minnas, huru det gått till i Reval och om de orden »stänga riket» förekommo i rådslaget; han hade ju själf varit med om att underskrifva detsamma. Den senare — det var Erik Abrahamsson Leijonhufvud — sade sig ej veta det, men han »ville se efter.» Det borde han gjort förut, menade Sparre, innan han och andra gifvit bref och sigill därpå. Vid ett tidigare tillfälle sökte Sparre bevisa sitt påstående »med en rätt och sannfärdig copia». Det är bevisligt, hette det en annan gång, »att samma ord finnas där intet, eftersom själfva originalet, hvilket h. k. Maj:t i Polen utaf oss i Refle blef öfverantvardadt, klarligen nog utvisar.»[1] Där vi än fast hade satt samma orden, ändock det med sanning icke skall kunna bevisas», hette det i samma akt under ett försök att försvara uttrycket, *ifall* det hade förekommit. Om den anförda försäkringsskriften anmärktes, att den näppeligen innehöll en enda sannfärdig punkt.

Hvem hade nu rätt?

Att de anstötliga uttrycken en gång förekommit, därom råder ej tvifvel. De möta jämte ett par andra i samtidiga afskrifter och motsvaras i den med många underskrifter försedda akt, hvilken gemenligen ansetts vara originalet, af öfverstrykningar, där orden med tillhjälp af afskrifterna kunna skönjas.[2] För öfrigt ha rådsherrarne själfva erkänt förhållandet.[3] I ett utkast till försvarsskrift, gjordt af Erik Sparre, heter det nämligen bland annat om de nämnda orden: »kan vell skie att de med ded förste hafve varid

[1] Äfven på latin: »Ut autem rex regno intercluderetur, ne verbum quidem ullum hoc in scripto extat.»

[2] De använda uttrycken voro, att undersåtarne torde blifva »fast kallsinnige och ändock, som värre är till att befrukta, att de samtligen töra taga sig något före och stänga riket för oss alla.»

[3] Jfr äfven Claes Flemings ofvan anförda ord.

insatte, men så äre de seden blefne uteslutne, såsom med sådane handlinger ske plegar, att de ofte öfverses och förandres.» Karakteristiskt nog är emellertid detta medgifvande uteslutet ur en renskrift af samma aktstycke.

Frågan blir då, när förändringen gjordes, före eller efter öfverlämnandet till konung Sigismund? Har det skett efteråt, måste visserligen rådsherrarne anses ha gjort sig skyldiga till en förfalskning, en åtgärd, hvilken, äfven om den kunde anses förklarlig under förevarande omständigheter, likväl måste kasta en skugga öfver deras karakter och uppträdande. Ahlqvist, den ende, som underkastat saken en vetenskaplig pröfning,[1] lutar emellertid åt den åsikten, att en förfalskning verkligen ägt rum. Föreligga skäl, som göra det nödvändigt att antaga denna uppfattning?

Den 5 september-akten bestod af två delar. Den ena hade ursprungligen haft formen af ett rådslag i egentlig mening, rörde Sveriges angelägenheter och skulle enligt riksrådens påstående icke kommit till någons kännedom utom deras egen krets. Den andra afdelningen utgjordes af den egentliga böneskriften, uppsatt i rådets och krigsbefälets namn, att Sigismund skulle få återvända till Polen. Af den senare föreligger bland Handl. ang. mötet i Reval i Riksarkivet ett exemplar, försedt med en mängd originalunderskrifter af rådet, adeln och krigsbefälet — den ofvan omnämnda med utstrykningarna. Är det verkligen detta, som öfverlämnats åt Sigismund, ser saken onekligen sjuk ut. Det är mindre sannolikt, att man tillställt konungen ett dokument med dylika korrigeringar (äfven andra förekomma). Nu finnes emellertid åtskilligt, som talar emot, att detta aktstycke skulle vara själfva originalet, det framräckta. Det är skrifvet med en stil, som synes vara Sten Banérs, i hvarje fall mera styft till skriftdragen och otympligt till ordformerna, än sekreterarnes uppsatser brukade vara,[2] och det är, utom de omtalade utstrykningarna, försedt med andra ändringar, gjorda af Erik Sparre: det hela har mera karakteren af ett koncept, fast det blifvit försedt med underskrifter.

Det finns ännu ett skäl för antagandet, att ett annat exemplar än det s. k. originalet öfverlämnats till den polske konungen. Underskrifterna förekomma i tre kopior af det ändrade rådslaget samt dessutom i en särskild längd med påteckning af Hog. Bielke. Ett par af de i »originalet» förekommande namnen äro, antagligen genom förbiseende, uteslutna i två af afskrifterna, men hos alla förekomma sju namn på knektehöfvitsmän, hvilka alldeles saknas i »originalet»; uti en handskrift äro deras bomärken till och med omsorgsfullt afritade. Man lärer ej ha rätt att antaga, att dessa namn blifvit af de anklagade riksråden tilldiktade: förekomsten af bomärkena talar särskildt däremot. Man synes sålunda ej sakna grund för

[1] Geijer antager utan vidare den hos Werving tryckta texten, där uttrycken äro ändrade.

[2] Afskrifterna äro flerestädes i språkligt hänseende förbättrade.

antagandet, att det exemplar, som Sigismund fått i sina händer, varit ett annat än det hittills vanligen som original betraktade. Det senare åter med sina autografer har i så fall antagligen behållits för säkerhets skull, för att vid behof kunna lämna bevis på, hvilka som verkligen tecknat under.[1] Om nu så förhåller sig, föreligger naturligtvis i och för sig intet hinder för, att i det framlämnade exemplaret ändringarna varit iakttagna.

Finns det nu någon anledning att antaga, att sådana ändringar verkligen blifvit gjorda i Reval före framlämnandet? I sina anteckningar om mötet i Reval berättar Erik Sparre bland annat, att några ombud skickades till Claes Fleming för att få dennes underskrift. Han hade därvid gjort åtskilliga invändningar, men till sist lofvat att skrifva under, — hvilket dock aldrig skedde — särskildt om några otjänliga uttryck ändrades. Det säges ej *uttryckligen* att uttrycken blifvit ändrade, men då vederbörande måste varit angelägna om att äfven få Claes Flemings namn, ligger häri uppenbarligen ett skäl för antagandet, att så skett.

Huru har i sådant fall den ursprungliga redaktionen kommit i konung Johans händer, då riksråden visserligen borde låtit sig angeläget vara att ej släppa ut densamma, då de måste antagas ha behållit det första utkastet för sig själfva? Under förhandlingarna med Erik Sparre 1590 just angående det Revalska rådslaget och stängandet af riket kröp det en gång fram ur konungens utskickade, att de hade bekommit sin afskrift ur *hertigens* kansli. Huru hade han kunnat komma öfver ett sådant aktstycke? Äfven därom finns en upplysning. Under rättegången med rådsherrarne beskylldes de äfven för att ha tillsändt hertig Karl en afskrift af rådslaget. De svarade därpå mer än en gång och utan att vederläggas, att ingen af dem (de anklagade) hade gjort det, utan Kristiern Gabrielsson Oxenstierna, en af de i Reval närvarande, hade på egen hand skickat detsamma till sin broder, Benkt, hvilken senare hade delgifvit det åt hertigen. I sina almanacksanteckningar för 1589 berättar ock hertig Karl för den 2 nov.: »Kåm Bengkt Gabrielsån till migh och berättede migh hvad såm rådet hade i Reffle fört til sinne kungen i Pålen och min her bror.» En afskrift, uppenbarligen i hast gjord, af det oförändrade rådslaget bland Handl. ang. mötet i Reval har också en anteckning om, att det d. 3 nov. af Benkt Gabrielsson lämnats för att ytterligare kopieras.

Förloppet kan sålunda tänkas ha varit följande. Böneskriften uppsattes utaf en bland riksråden och försågs med talrika underskrifter — krigsbefälet befann sig, som bekant, i ett tillstånd af liflig jäsning och oro. Man skickade — förut eller efteråt — till Claes Fleming för att äfven få hans underskrift, men han gjorde

[1] Erik Sparre begagnade sig ock däraf vid ett tillfälle 1590, då på en af de i Reval närvarandes förklaring, att han »föga visste af det Revalska rådslag», han sade sig hafva alla deras namn, som skrifvit under, då den andre förstummades.

invändningar och påpekade några olämpliga uttryck. De ändrades, en utskrift togs af det ändrade manuskriptet och undertecknades måhända å nyo, då äfven de sju knektehöfvitsmännens namn tillskrefvos af någon sekreterare och de själfve tillsatte bomärkena, hvarpå exemplaret öfverlämnades till Sigismund. Dessförinnan hade emellertid Kristiern Gabrielsson tagit en afskrift och tillsändt den sin broder Benkt. På detta sätt kom den ursprungliga texten till hertigens kännedom, genom honom till konungens; denne fann här en välkommen anklagelsepunkt mot rådsherrarne, och deras uttryck blef af rikets ständer fördömdt. En sällsam kedja af tillfälligheter!

Om åter ändringen blifvit gjord sedermera, huru skall man då tänka sig förloppet? Det var först på våren 1590 — antagligen först efter riksdagen — som de i onåd fallne rådsherrarne fingo veta, att till anklagelsepunkterna mot dem äfven hörde deras hot om rikets stängande. De skulle då — d. v. s. förmodligen Erik Sparre — tagit fram dokumentet och strukit ut det farliga uttrycket samt därefter tagit afskrifter af det ändrade aktstycket. Men hvarför då göra sig besvär att ändra äfven andra uttryck, hvilka aldrig blifvit föremål för anmärkning, uttryck, som stundom kunde förefalla något hårda[1], men som stundom voro af den oskyldigaste art? Det finnes ingen »diplomatisk» anledning att antaga, att ändringarna gjorts på olika tider. Ett af de senare fallen, såsom i någon mån upplysande, må anföras. Det hette på ett ställe i den ursprungliga texten, att ingen af de skrifvande varit underrättad om konung Sigismunds *första utresa* (till Polen). Så ha ock afskrifterna af densamma. Det är emellertid i originalkonceptet ändradt till »e. k. M. förste *val dersammastedes*», såsom afskrifterna med den ändrade redaktionen också ha det. Ändringen är, såsom synes, af rent formell art. Hade uttrycket jämte de andra stått i det till Sigismund öfverlämnade exemplaret, får det väl anses mindre sannolikt att Erik Sparre, när han i skräcken öfver anklagelsen ändrade frasen om rikets stängande, äfven skulle gjort sig besvär att ändra detta och andra uttryck af samma art.

Ett par spörsmål återstå dock. Huru kom sig, om Kristiern Gabrielsson afsände sin olycksbringande afskrift till brodern innan ändringen, att denne först den 2 nov. kunde gifva hertig Karl del däraf? Huru kom det sig, om afsändandet dröjde i Reval, att ej utbyte skedde med det rätta exemplaret? Huru kom det sig, när tal vardt om saken, att ej någon förklaring af vederbörande gjordes? Benkt Oxenstierna dog först d. 12 april 1591, Krister Oxenstierna d. 20 febr. 1592. På dessa frågor ha vi för närvarande ej något svar.

En åtminstone ex analogia besvärande omständighet för riksråden bör till sist icke fördöljas. Den 27 aug. 1589 hade krigs-

---

[1] Ett af de ändrade uttrycken var, att k. Johan var »fast underlig och sällsynt», ett annat, att man borde »gjort sig vänner af den orättfärdige Mammon» och låtit ärkehertig Maximilian blifva konung.

befälet i Narva med Axel Lewenhaupt och Claes Bielke såsom förgångsmän till Johan III riktat en skrifvelse, i hvilken de på det bevekligaste bådo konungen afstå från den olycksbringande planen att föra sin son hem med sig till Sverige. På samma gång afsände krigsfolket ett par deputerade till konung Johan med några skarpt formulerade fordringar, för den händelse det fortfarande skulle göra tjänst — ett villkor var, att Sigismund ej skulle resa till Sverige. Den senare framställningen lärer kommit konungen till handa den 1 oktober. Den förra skrifvelsen torde däremot icke genast blifvit framlämnad, utan blef först senare af konungen känd. Det vardt emellertid snart nog tal äfven om krigsfolkets »otillbörliga» och »oförnuftiga» skrifvelse, och de båda upphofsmännen till krigsbefälets bref blefvo för sin del ängsliga. Axel Lewenhaupt redogjorde vid något tillfälle för detsammas tillkomst; då Claes Bielke, som ej undertecknat skrifvelsen, i början sökte draga sig ur spelet, riktade han till denne d. 13 febr. 1591 en allvarsam skriftlig föreställning. Enligt denna skulle originalet för tillfället hafva kommit ur vägen. »Men vill du rätt komma dig ihåg, hvad du med bästa fog och dig själf till största nytta därutinnan skall göra», skrifver grefve Axel, »så skall du låta kopian komma fram och icke självfa brefvet, för orsaker: kopian har du själf bekänt hafva händer mellan, men brefvet har du sagt icke veta med hvem det är blifvit åstad sändt och hvart det kommet vore.»[1] Efter några andra skäl att icke vidare låtsa om originalet utan nöja sig med en afskrift fortsätter grefve Axel ytterligare med följande spetsfundiga motivering: »till tet tridie kan tu i copien radere och utstryke, der något kunne vare der insat af obetänksamhet, som h. k. M. skulle kunne stöte sig opå, hvilket man intet i brefvet kan göre, och när du lefrerer copien. så kan man intet videre kräfve eller fordre, för orsaker du hafver sagt intet vette, hvart det (originalet) är kommet eller hvem det framfört hafver . . .»

Hvad grefve Axel sålunda kunde tillråda, det kunde måhända icke behöfva anses varit alldeles främmande för de andra rådsherrarne. Men Axel Lewenhaupt var ju känd för sin häftighet och oberäknelighet. Hans karakter framstår ej som den allra bästa, och man torde böra dröja med att tillskrifva en man af Erik Sparres art ett tillvägagående, som både kan betecknas såsom oärligt och fegt. Rådsherrarne eller Erik Sparre i deras namn djärfdes ju åberopa själfva det till Sigismund öfverlämnade originalet. Det borde ha varit lätt att beslå dem med falska uppgifter, ifall Sigismund behållit sitt exemplar. Äfven om denne ej längre haft det kvar, borde ett uttryck, sådant som det öfverklagade, hafva fäst sig i minnet. Det synes ju genast stött Fleming. Sigismund delgaf fadern böneskriften, Johan yttrade sig om densamma till rådsherrarne.

[1] Det ser ut, som om grefven misstänkte Claes Bielke att hafva själfva originalet i sin ägo. Enligt öfverenskommelsen i Narva hade också Bielke verkligen åtagit sig att bära fram det.

men om rikets stängande yttrade han i Reval icke ett ord i sitt delvis ganska hetsiga meningsbyte med de senare, för så vidt man får tro de bevarade akternas vittnesbörd. Och sjålfve ha riksråden in i det sista, såsom redan är nämndt, förnekat riktigheten af beskyllningen, äfven när de erbjödos att genom ett medgifvande återköpa den kungliga ynnesten. Då man emellertid faktiskt icke känner beskaffenheten af det exemplar, som Sigismund fick i sin hand, är man åtminstone till någon del nödsakad att grunda sin uppfattning på psykologiska motiv. Oss synas tillräckliga skäl ej föreligga att mot deras nekande antaga, att rådsherrarne, för att rentvå sig åtminstone i denna punkt, tillåtit sig ändringen efteråt.

E. Hildebrand.

Ett par ord om kammararkivet.

Kammararkivets utomordentliga betydelse för Sveriges inre historia har under årens lopp blifvit allt tydligare. För enstaka forskare var naturligtvis dess värde sedan lång tid tillbaka kändt. Den yngre historiska skolan fick sina ögon öppna för dess skatter genom Forssells banbrytande arbeten på 1860-talet, men det är ej många, som trädt i hans spår, åtminstone för så vidt det varit fråga om utförligare specialarbeten, och dock förvarar arkivet för äldre tider ett material till den inre historien, hvartill intet nordiskt land kan förete någon motsvarighet. Orsaker till detta förhållande vid sidan af de kameral-historiska forskningarnas besvärlighet och skenbara torrhet — ha varit och är det oordnade skick, hvari arkivet till en del befinner sig, samt de dåliga lokaler, i hvilka det är inrymdt. Det äger visserligen sedan kollegiets senaste organisation en arkivarie på stat, men denne tjänsteman har utsetts med hänsyn till kammarkollegiala, icke till arkivmeriter, och hans tid lärer till icke ringa del upptagits af officiela eller privata utredningar i kamerala ämnen samt däraf föranledda utlåtanden. Åtskilliga forskare torde mer än en gång hafva erfarit hela hopplösheten af att komma till rätta uti kammararkivet, t. ex. när det gällde återfinnandet af aktstycken, utaf äldre forskare begagnade, men icke hörande till någon af de stora serierna. »Rari nantes in gurgite vasto», voro de ofta hänvisade till en lycklig slump för att kunna gå i land eller till en tillfällig, men aldrig säkert påräknelig handräckning af någon tjänande broder i vaktmästares skepnad.[1] Ett

[1] Jfr J. Johanssons yttrande i andra kammaren den 13 mars 1897.

eller annat sakkunnigt biträde har visserligen på sista åren varit förordnadt, men tiden har för dessa naturligtvis varit alldeles otillräcklig för att åstadkomma något större resultat. Man har också fått den upplysningen, att kammararkivet ännu helt nyligen innehöll *öfver 2000 bundtar med fullkomligt oordnade handlingar*. Hvilka fyndorter för en forskare, om han blott för med sig den rätta slagrutan! Hvilket fält för en arkivmans ordnande verksamhet!

Lokalernas dåliga beskaffenhet är af alla forskare känd. Trånga och mörka arbetsrum, trånga och kalla förvaringsrum för aktstyckena och banden. Handlingarna spridda från vinden i Kammarkollegii hus — otillgänglig af köld på vintern, af andra anledningar om sommaren — till jordvåningens bottnar i huset midt emot. Om det ryktbara tornet, i hvilket en del handlingar förvaras, hade frih. Klinckowström hårresande saker från sin ungdom att berätta för första kammaren den 13 sistlidne mars. Ännu för några år sedan trampade man där i söndersmulade handlingar och det sedan årtionden samlade dammet var så tjockt och intensivt, att den besökandes händer snart icke kunde jämföras med annat än sotarens — och hans kläder sedan! Från de två tornrummen har emellertid under de senaste åren ett stort antal volymer öfverflyttats till riksarkivet och sålunda litet luft beredts.

Kammararkivet har haft en vårdare, som fått sitt namn nära förknippadt med detsamma, och som, i likhet med Palmsköldarne, Erik och Elias, förvärfvat odödlighet i forskare-. och samlarevärlden — kamrer Carl Sandberg. Vid riksdagen 1856—58 väcktes i bondeståndet motion om beviljande af ett anslag å 5,000 kr. till inlösen af den af kamrer Sandberg bildade samlingen af afskrifter och utdrag ur handlingar rörande Sveriges kamerala och finansiella förhållanden sedan äldsta tider med skyldighet för S. att fortfarande rikta samlingen, hvarjämte motionären hemställde om ett årligt anslag af 1,000 kr. åt S. såsom vedergällning för detta arbete. Riksdagen beslöt att anslå 5,000 kr. att af K. M:t i mån af behof användas till inlösen af Sandbergs samlingar och nedsatte det årliga arvodet till 500 kr.

På detta sätt öfvergingo de Sandbergska samlingarna i statens ägo och bilda nu ett antal af 147 volymer i dubbel alfabetisk serie, omfattande icke mindre än 143,309 blad.

För så vidt det var fråga endast om utdrag och afskrifter, är om den beslutna åtgärden och om det understöd, den förtjänte mannen sålunda fick, intet annat än godt att säga. En dylik samling med uppslagsord i alfabetisk ordning utgör i synnerhet i ett oordnadt arkiv en ganska bra vägledning för forskare. Kamrer Sandberg lärer emellertid ha stått i ett nog patriarkaliskt förhållande till det arkiv han vårdade. Faktiskt är, att de samlingar han bildade, omfatta en hel mängd originalakter af alla slag, och så till vida tyckes svenska staten ha inlöst ett stort antal aktstycken, som ursprungligen onekligt tillhört staten. Afskrifter och utdrag äger naturligtvis hvar och en rätt att ordna efter godtfinnande.

Tillämpad på originalhandlingar står den Sandbergska metoden i opposition till hvarje rationell plan för ett offentligt arkivs ordnande. För så vidt det är fråga om staten, sluta sig urkunder och aktstycken till statskroppens olika organ såsom de i skrift bevarade yttringarne af dessas verksamhet. Arkivordnaren måste, så vidt möjligt, söka för sig uppställa ett schema för denna organiska verksamhet, växlande efter olika tider, och efter detsamma söka ordna handlingarna. Endast då, när eftervärlden helt förlorat tråden och kontinuiteten, kan en annan metod tillämpas. Den alfabetiska metoden är särskildt för originalakter förkastlig och leder till mera besvär än gagn. Det beror alltför mycket på ordnarens godtycke, under hvilket namn han skall rubricera innehållet i en akt, som dessutom kan beröra mer än ett ämne; forskaren ser sig nödsakad att för säkerhets skull genomgå alla möjliga uppslagsord, under hvilka en akt möjligen kunnat förstickas, och går kanske ändå till det sjunde och sista förbi just hvad han behöfde. Faktiskt är, att den Sandbergska samlingen i detta hänseende bereder forskaren öfverraskningar, besvär och äfven förtret. Det är som om man i riksarkivet skulle taga ett kungabref här, ett koncept där, ett protokoll från ett håll, en inkommen skrifvelse från ett annat, och slå ihop dem till en grupp, därför att de händelsevis beröra en och samma sak. Metoden har verkligen där till någon del i forna tider blifvit tillämpad. Nutiden har löst upp och fördelat dessa samlingar — ett öde, som kanske en gång i framtiden förestår äfven de Sandbergska.

Af denna art har det största, i hvarje fall det mest kända organisationsarbetet på senare tider inom kammararkivets rika samlingar varit — välmenande, vittnande om kunskaper, flit och intresse, men irrationellt och förklarligt endast af den vanvård, hvari arkivet befann sig, omöjligheten för dess vårdare att ensam åstadkomma ett systematiskt ordnadt helt och måhända äfven frånvaron af arkivtekniska förutsättningar för denna uppgift.

Vid senaste riksdag väckte ledamoten af riksdagens andra kammare herr J. Johansson i Noraskog, understödd af herrar Odhner, Ernst Carlson och Boethius, en motion om anvisande af 15,000 kr. till ordnande och förtecknande af kammararkivet, fördelade på tre år, en tid, som enligt motionärens förmenande för detta ändamål borde vara tillräcklig. Statsutskottet afstyrkte, dock med en välvillig motivering, och önskade till en början en utredning af kammarkollegium med afseende på kostnaden m. m. Första kammaren biföll utskottets förslag; i den andra framställdes under debatten af motionären och bifölls ett förslag om anvisande af 5,000 kr. för 1898 och genom gemensam votering (250 mot 108) anvisade riksdagen 5,000 kr. på extra stat för 1898 att ställas till disposition af kammarkollegium mot den redovisning och kontroll, K. M:t kan finna lämpligt föreskrifva.

Den för historisk forskning intresserade svenska allmänheten har allt skäl att vara herr Johansson tacksam för hans motion och

för det resultat denna bragt till stånd. Statsmakternas uppmärksamhet har åter blifvit fäst på kammararkivet och nödvändigheten att göra något för detsamma. Men arbetet behöfver, om det ej skall förfelas, en sakkunnig ledning. Det uppgifves, att under årets lopp en förändring skall ske med kammararkivarieplatsen, i det dess nuvarande innehafvare, hvars tid och verksamhet tagits i anspråk af de rent kollegiala uppgifterna med kamerala utredningar och utlåtanden, uppnått pensionsåldern. Det är klart, att arkivarien i kammararkivet borde vara självfskrifven att öfvertaga ledningen för det ordnande och förtecknande af arkivets handlingar, som nu synes vara förestående. Han är den, hvilken ansvaret för arkivet närmast åligger; han är den, som närmast bör bedöma arkivets behof af utrymme; han är den, som en gång skall öfvertaga vården om det nyordnade arkivet och svara för ordningens bibehållande. Skulle det icke vara tänkbart att platsen besattes med en person, som vore i besittning af de nödiga historiska och arkivtekniska förutsättningarna? Det lärer icke längre vara möjligt att utan sådana tillfredsställa de kraf, som den moderna forskningen ställer. Kammararkivet har under detta århundrade varit utsatt för eller hotats af afsöndringar, som stundom varit ägnade att väcka farhågor. Det kräfves för att bedöma lämpligheten och möjligheten af sådana en person med historisk blick och kännedom om svenska arkivförhållanden i allmänhet. Må man komma ihåg att det är fråga om Sveriges näst viktigaste, i vissa fall om dess viktigaste offentliga arkiv. Det är ej hvem som helst gifvet att leda ordnandet af så vidtomfattande samlingar som dem kammararkivet innehåller. De kollegiala uppgifter, som kammararkivarien hittills haft att fylla, torde måhända utan större svårigheter kunna öfverlåtas på andra tjänstemän, i hvarje fall kunna ordnas så, att de ej lade hinder i vägen för arkivariens hufvuduppgift. Det skulle säkert leda till många olägenheter, om de, hvilka närmast finge ordnandet om hand, vid sin sida eller öfver sig skulle få en arkivarie, främmande för arkivets samlingar, utan blick för deras betydelse och obekant med modernt arkivarbete. Tillfället synes just nu vara gynnsamt att svara på det intresse riksdagen visat genom att i spetsen för kammararkivet och dess omdaning ställa en fullt kvalificerad person — allt under förutsättning, att ofvan anförda uppgift är riktig. Man har så mycket större skäl att hoppas det bästa, som vid kollegiets bord både den svenska historieforskningen och kännedomen om kammararkivets värde äro synnerligt väl representerade.

Ehd.

Underrättelser.

— Såsom ständiga medlemmar i Sv. Hist. Föreningen ha inträdt fil. kand. S. Ambrosiani, Uppsala, konsul K. Bohman, Stockholm, grosshandlaren A. W. Levgren, Göteborg och v. häradshöfdingen K. Tillberg, Stockholm.

— *K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia*, som enligt sina nya stadgar får räkna högst 100 medlemmar, men vid årets början endast ägde 70, har till ledamöter invalt öfverstlöjtnant C. Bratt, major G. Stedt, kapten O. Mannerfelt, professorerna H. Schück, L. Stavenow och K. Warburg, docenterna S. Clason och E. Meijer, lektor F. Ödberg samt borgmästar J. Wahlund. Vid K. Samfundets ordinarie sammanträde den 29 mars å Riksarkivet förevisade dess sekreterare lektor Hildebrand den s. k. Kalmare stadga af 1587 samt rådets och adelns böneskrift i Reval den 5 sept. 1589 och anknöt därtill ett kortare föredrag. Vid samma tillfälle beslöt K. Samfundet, att nästa del af dess handlingar (del XVI) skulle inrymma utom *Vadstena klosters jordebok*, redigerad af C. Silfverstolpe, hvarom beslut tidigare fattats, äfven engelska agenten kapten *Jeffreys bref från Bender 1709—12 och från Stralsund 1715*, redigerade af professor E. Carlson.

— Biblioteksamanuensen d:r K. H. Karlsson har till Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien afgifvit berättelse om sina arbeten i Vatikanska arkivet 1895—96, under hvilken tid han samverkat dels med professor G. Storm från Norge, dels med kand. M. Mackeprang från Danmark. De ha därvid genomgått *Regesta Vaticana* under Eugenius IV (1431—47), *Regesta Laterana* från Innocentius VII till Nicolaus V (1404—47), *Supplicationes* under Martinus V (1417—31) samt *Brevia* från Martinus V till Calixtus III; vidare *Regesta Avenionensia* för Clemens VI:s första åtta år; hela serien *Obligationes* (viktig för biskopshistorien); *Introitus et Exitus* samt *Collectoriæ* för 1300-talet (påbörjade), äfvensom under 1700-talet upprättade *Indices*. Serien Obligationes kompletteras af de i italienska statsarkivet numera förvarade från den påfliga datarian härstammande *Qvietanzie*, *Annate* m. fl. räkenskapsserier. Resultatet för detta arbetsår uppgifver d:r Karlsson till 545 nummer afskrifter eller excerpter. (Jfr Hist. Tidskr. 1895, s. 347.)

— *Akademiska afhandlingar*. I Uppsala ha under maj månad ventilerats afhandlingar af S. Lönborg, *Adam af Bremen och hans skildringar af Nordeuropas länder och folk* (V + 181 sid.), C. Hallendorff, *Bidrag till det stora nordiska krigets förhistoria* (X + 175 sid.), K. Hagman, *Om den svenska statsre-*

visionens sammansättning och verksamhetsformer under tiden 1809—1866 (152 sid.) och af H. Rosman, *Rasmus Ludvigsson som genealog* (XII + 155 sid. + 5 bil.); i Lund af N. Wimarson, *Sveriges krig i Tyskland 1675—1679. I.* (XI + 328 sid. + 5 kartor och planer). Af de nämnda författarne har d:r Lönborg nämnts till docent i geografi och d:r Hallendorff i historia.

— Af riksantikvarien H. Hildebrands stora arbete *Sveriges Medeltid* har andra delens femte häfte nyligen utkommit. Det innehåller slutet på afdelningen *Heraldik* (tredje boken) samt början på fjärde boken, *Krigsväsendet*, nämligen kap. 1 *Krigsfolket och dess beväpning* samt kap. 2 (början) *Försvarsverk*. Särskildt intresse på sistnämnda område äga undersökningarna om forntida borgar, kyrkorna som försvarsverk samt de utförliga skildringarna af Visby ringmur, Stockholms befästningar och Helsingborgs kärna. Häftet är som vanligt synnerligt rikt och intressant illustreradt.

— Första bandet af *Svenska Adelns Ättartaflor från år 1857* utgifna af F. U. Wrangel och O. Bergström har afslutats med elfte häftet. Det omfattar till och med *Mörner af Tuna* och motsvarar sålunda de två första banden af det Anrepska hufvudverket.

— Af *Smålands nation i Uppsala. Biografiska och genealogiska anteckningar* utarbetade af P. G. Vidstrand och M. Seth har förra delens tredje häfte utkommit, omfattande åren 1789—1828 samt numren 1267—1633 af nationens medlemmar.

— *Upplands Fornminnesförening* har med adertonde häftet afslutat tredje bandet af sin tidskrift. Innehållet är som vanligt omväxlande och intressant. Man finner där topografisk-historiska uppsatser af C. Kjellberg om Gamla Uppsala kyrka, E. Lewenhaupt om Uppsala och dess omgifningar 1660, E. v. Ehrenheim om Grönsö under 1600-talet samt om Gröneborg, O. Janse om Läby kyrka och dess arkiv, Th. Lindblom om Salstaborg, dessutom arkeologiska uppsatser af B. Sahlin och R. Arpi m. m. Med häftet följer en plansch föreställande »Skokloster med dess kyrka på 1670-talet». Enligt årsberättelsen ägde föreningen 1896 217 årsbetalande och 74 ständiga medlemmar. Ordförande i styrelsen är grefve Eugène Lewenhaupt, sekreterare amanuensen R. Arpi.

— *Vestergötlands fornminnesförening* har genom lektor F. Ödberg åter utgifvit ett prydligt häfte af sin Tidskrift. Man finner där till en början en redogörelse för föreningens verksamhet under åren 1889—96. Ledamöternas antal utgjorde enligt densamma vid slutet af denna tid 323. Häftet innehåller vidare ett föredrag af docenten R. Kjellén om *Stat och samhälle i det gamla Vestergötland*, hållet vid föreningens årsmöte d. 17 okt. 1896. A. Rudberg har meddelat en kortare uppsats om *Bredsäters offerkyrka*, där räkenskaper under flera år förts öfver de offer, som erlades för

erhållande af förböner. Därefter följa ett par sidor »*Om skråck och vidskepelse i Vestergötland under äldre tider.*» Häftets hufvudafhandling är författad af lektor F. Ödberg under titeln *Om magister Sven Jacobi, den förste protestantiske biskopen i Skara stift.* Det är med denne märklige statsman och kyrkofurste från Gustaf Vasas dagar som med så många andra från den tiden. Man skönjer, att de spelat en stor roll i stat och kyrka, men man känner bra litet om deras verksamhet i sammanhang. Hr Ödberg har nu från skilda håll samlat en stor mängd notiser om biskop Sven, och har det icke lyckats honom att lämna en fullt lefvande bild af hvad denne man velat och varit — hvilket torde vara omöjligt — har han fått ihop ett så pass fullständigt biografiskt material, att många väsentliga tillägg ej hädanefter torde vara att vänta. En liten samling bref till biskopen har bevarats till våra dagar, och sju sådana meddelas som bilagor. De belysa biskopen både som mecenat och humanist. En annan bilaga utgöres af »Bouppteckningen efter biskop Sven», ett kulturhistoriskt dokument. Därefter följa *Äldre handlingar rörande Vestergötland* (n. 87—116), till god del meddelade af bibliotekarien Styffe. De börja med ett antal handlingar rörande den en gång berömda västgötasläkten Gylta, hämtade ur det Kantzowska familjearkivet på Hjulstad och gående tillbaka ända till 1450. Handlingarna föregås också af en kortare uppsats *Om släkten Gylta*, åtföljd af en stamtafla, för hvilken Tidskriften lär ha att tacka nyssnämnde vän och gynnare.

— Grefve R. Adlersparre har till *Jämtlands bibliotek* skänkt en samling bref från och till excellensen Georg Adlersparre, bland hvilka särskildt angifvas bref från konungarne Karl Johan och Oskar samt från Magnus Brahe, bref från Karl August Adlersparre under en utrikes resa 1837 och 1838 m. m. Det ser sålunda ut, som om Georg Adlersparres helt säkert intressanta korrespondens skulle samlas i det uppväxande arkivet på Frösön.

— Löjtnant Gunnar Hyltén-Cavallius har nyligen utgifvit en samling *Biografiska anteckningar om Kongl. Kronobergs regementes officerskår 1623—1896.* Det utgör enligt författarens anspråkslösa uttryck endast ett bidrag till regementets ännu oskrifna historia. Utgångspunkten är tagen vid den tidpunkt, då Smålandsknektarne för första gången delades på tre regementen och fältmarskalken Herman Wrangel tog befälet öfver det regemente, som på 1700-talet erhöll namnet Kronobergs. Biografierna börja följaktligen med nyssnämnde Herman Wrangel. Anmärkningsvärdt är det stora antalet officerare af engelsk eller skotsk börd, som förekommer under de första tiderna (5 Muschamp, 4 Monipenny o. s. v.) Det gamla småfrälset i Småland finner man, naturligt nog, i början talrikt representeradt med släkterna Stråle (7 stycken), Drake (3), Bröms, Silfversparre (8), Kåre, Ulfsax (10) o. s. v. Från äldsta tid och fram till våra dagar möter släkten Påhlman (13). Talrikt

representerade från något senare tid äro familjerna Hedenstierna och Hederstierna, v. Liewen (9), Rappe (11) samt, talrikast af alla näst Nilssönerna, familjen Gyllensvärd (15). Familjerna Cavallius, Cavalli, Hyltén-Cavallius ha riktat regementet med tolf personer. Arbetets intresse förhöjes genom ett stort antal autografer i facsimile.

— Sedan norske kammarherren C. J. Anker i danska utrikesministeriets arkiv gjort utdrag ur danska ministerdepescher från Stockholm åren 1807—1813 har han lyckats få dem utgifna i Sverige uti svensk öfversättning af F. U. Wrangel, under titeln *Utdrag ur danska diplomaters meddelanden från 1807—1808, 1810 och 1812—1813* (Norstedt & Söners förlag). Systemet att publicera excerpter har sina betänkliga sidor, ty man är helt och hållet beroende af den excerperandes omdöme, och det är bekant att hvad en forskare kan förbigå såsom värdelöst, för en annan kan innehålla lösningen till någon viktig gåta. Systemet att öfversätta är också farligt nog, ty dåliga öfversättare finnas, och den i förordet åberopade publikationen af Scævola tillropar i det fallet ett varnande gif akt! Emellertid måste medgifvas, att det är lättare att göra urvalet ur moderna ministerdepescher än ur äldre historiska aktstycken och grefve F. U. Wrangels öfversättning kan man i förevarande fall helt säkert mottaga med förtroende.

Nu meddelade danska depescher äro af något växlande värde. I början är innehållet skäligen obetydligt, men de vinna onekligen i intresse. Detta stiger genom Moltkes depescher från 1808 och v. Dernaths något partiskt färglagda från 1810 och 1812 (en lucka tyckes förefinnas för 1811) till Baudissins 1813. v. Dernath verkade, så godt han kunde, för danske konungens val 1810 och var ej belåten med att Bernadotte trängde honom undan; 1812 beröres den stundande brytningen med Frankrike — så synnerligt väl underrättad synes dock ej ministern ha varit. Han har därjämte, trogen diplomatiska sedvänjor, lämnat en karakteristik af de mest framstående statsmännen och krigarne, hvilken, liksom alla dylika, får tagas med försiktighet. Baudissins depescher få sitt intresse genom det ljus de kasta öfver planerna på en förening med Norge, Karl Johans uppfattning af saken, försöken att förmå Danmark i godo sluta sig till Sverige och Ryssland, förslag att bereda Danmark ersättning för Norge, tankar på en giftermålsförbindelse med det danska konungahuset m. m. — med ett ord ett slags skandinavism in nuce, som i den danska ministern synes haft en varm förespråkare. Han hade uppenbarligen tagit ett djupt intryck af kronprinsen Karl Johans personlighet. Samlingen inledes med ett förord, hvari bl. a. uppräknas ett antal nyare publikationer angående unionens tillkomst. Man saknar bland dem Alins viktiga arbeten rörande denna fråga.

— Med en tredje afdelning (åren 1834—1895) har major Gustaf Nerman afslutat sin vidlyftiga *Göta kanals historia*. Denna del behandlar i skilda kapitel tiden 1834—1844 eller tiden

till och med Trollhätte kanals fullbordan; tiden 1845—1862 eller tiden till och med västra stambanans fullbordan samt tiden 1863—1895 eller fram till våra dagar. Flera stycken äro ägnade åt frågan om Motala verkstad. Delen innehåller äfven ett stort antal bilagor upplysande om bolagets ekonomiska ställning vid olika tidpunkter, de ursprungliga aktietecknarne, bolagets direktörer och andra tjänstemän. Författarens arbete är en historia om de gäckade illusionerna i afseende på ett stort nationalföretag; hans framställning af verkets båda drifvande krafter, Platen och Santesson, förtjänar all uppmärksamhet. Själf anser han att kanalen byggdes tjugu år för tidigt.

— År 1888 utgaf d:r Josef Seligmann en liten skrift ägnad åt minnet af juden *Aron Isak*, hvilken det under Gustaf III:s tid lyckades att grundlägga den första judiska församlingen i Stockholm, hvars hufvudman han en tid var, förvärfva åt sina trosförvandter en legaliserad ställning, för öfrigt känd som en skicklig affärsman och stensnidare samt befryndad med sedermera högt ansedda judiska familjer i Sverige. Lefnadsteckningen stödde sig väsentligen på en självbiografi af Aron Isak, skrifven med hebreiska bokstäfver på den bekanta brutna jude-tyskan. Denna självbiografi, som äges af en ättling på kvinnolinien af Aron Isak, brukspatron Michaelson på Skebo, har nu utgifvits af det Israelitiska Litteratursällskapet (»Aron Isaks självbiografi», IV + 121 sid.) genom d:r Seligmann. Det är ett ganska egendomligt kulturhistoriskt dokument från ett tidehvarf af social förnedring för judarne och började förbättring i deras ställning. Hos Aron Isak framträdde flera af rasens utmärkande egenskaper, förvärfsförmåga, sparsamhet och affärsskicklighet, smidighet och seghet, försiktighet och djärfhet, förenade, särskildt hvad honom angår, med stor redbarhet i handel och vandel. Hans resa öfver till Sverige, detta land där den tiden ingen jude fick vara bofast, vittnade om mod, och hans till sist med framgång krönta bemödanden att bereda sig och sina landsmän en något så när trygg ställning i Sverige om stor förslagenhet och ihärdighet. Han skildrar dessa bemödanden med en viss naiv humor, som äfven på andra ställen framträder. Flera sidor af lefnadsteckningen upptager skildringen af hans verksamhet som arméleverantör under finska kriget, hans befattning med »Fahnehjelmarne» och beröring med grefve Munk. Det var under detta krig, som Gustaf III en gång ville gifva honom assessorstitel och som han afböjde densamma med det skälet, att det skulle låta galet, om någon komme in i hans slaktarbod — han levererade kött till armén — och bad: bäste herr assessor, låt mig få köpa 10 pund kött. Men också kostade titeln betydligt både i lösen och kontribution. Han nöjde sig med den anspråkslösare titeln hofleverantör — enligt hans egen utsago den förste, som erhöll denna titel. Liksom så många andra den tiden kom han i öfrigt till korta i sina affärer med kronan och fick ej sina förluster ersatta. Utgifvaren har bifogat en del

upplysande anmärkningar. Med »justitiekanslern Jeorius» (s. 88) åsyftas möjligen assessorn i Åbo hofrätt Georgii; någon justitiekansler med snarlikt namn fanns ej. »Åkeson» (s. 79), som ej förklaras, lärer väl åsyfta den bekante lagman Håkansson.

— Under rubriken *I vår tids lifsfrågor* har en serie småskrifter under redaktion af Sydney Alrutz börjat utgifvas. Som medarbetare uppräknas äfven åtskilliga språkmän, arkeologer och historici. Af prospekten finner man ock, att seriens uppgift äfven skall blifva »att i en eller annan punkt söka klargöra språkvetenskapens och den historiska forskningens inflytande på uppfattningen af våra förnämsta religiösa urkunder».

— Ett vetenskapligt arbete, hvilket tillägnades professor Oscar Alin den 22 december 1896, då han fyllde 50 år, var en af docenten i Uppsala Vilh. Lundström verkstäld svensk tolkning af *Tacitus' Agricola.* Denna lilla skrift af den store romerske historieskrifvaren utgör, som bekant, en teckning af hans svärfader Julius Agricolas lif och verksamhet. Den torde närmast böra uppfattas såsom en «laudatio funebris», hvilken Tacitus till åtlydnad både af sed och — såsom i detta fall uppenbart är — af sitt eget hjärtas röst ägnade sin aflidne anförvandts minne. Denna omständighet, om den också manar till en viss försiktighet vid användandet af skriften såsom historisk källa, hindrar dock ej, att den äger ett icke ringa historiskt värde; ty intet skäl finnes att antaga, att författaren medvetet sökt upphöja föremålet för minnesteckningen på sanningens bekostnad. Kejsar Domitiani despotiska, mot hvarje framstående förtjänst misstänksamma styrelse utgör den mörka bakgrund, emot hvilken författaren tecknar den ljusa bilden af en man, som redligt sträfvar att göra sin plikt mot fäderneslandet utan att vare sig smickra härskaren eller mot honom göra en gagnlös opposition. Skriftens hufvudintresse knyter sig dock till skildringen af förhållandena i Britannien och af romarnes eröfringskrig därstädes. De egenskaper, som utgöra Tacitus' storhet som historieskrifvare, framträda, om också icke fullt utbildade, redan i detta hans historiska förstlingsarbete, men å andra sidan framträder äfven en viss brist på klarhet särskildt i skildringen af krigsoperationer — »der unmilitärischste aller Schriftsteller» kallas han ju, säkerligen med stor öfverdrift, af Mommsen. Den egendomliga historiska stil, i hvilken Tacitus uppnådde sådan virtuositet, är uti »Agricola» uppenbarligen ännu så att säga i görningen.

Herr Lundströms öfversättning är synnerligen ledig och lättläst, på samma gång den, så vidt vi kunnat finna, troget återger originalets både innehåll och anda. Med afseende på gestaltningen af den text, hvilken herr L. lagt till grund för sin öfversättning, intager han en konservativ ståndpunkt. Hans mål har varit att visa, att flertalet ställen, hvilkas lösning ansetts tvifvelaktig, väl låta förklara sig utan våldsamma textändringar, och han synes i de flesta fall hafva lyckats härutinnan. (*S. D.*)

— Danske arkivarien d:r C. F. Bricka, har nyligen lämnat sin befattning som sekreterare i Danska historiska föreningen och ledamot af dess styrelse. Såsom föreningens sekreterare har d:r Bricka i 19 år utgifvit Dansk Historisk Tidsskrift. Hans göromål ha delats mellan universitetsbibliotekarien d:r J. A. Fridericia och professor Kr. Erslev, af hvilka den förre åtagit sig de litterära, sålunda tidskriftens redigerande. För vår del ha vi endast att till d:r Bricka uttala vårt tack för ett odeladt godt samarbete, när den svenska historiska föreningen haft anledning att träda i förbindelse med sin äldre broder, den danska.

— Arkivarien i det danska provinsarkivet i Köpenhamn jur. d:r V. A. Secher har lämnat arkivtjänsten och blifvit »herredsfoged» (häradshöfding) på Låland.

— Stadsarkivarien i Reval Gotthard v. Hansen har utgifvit (1896) en särdeles detaljerad och innehållsrik *Katalog des Revaler Stadtarchivs* (V + 398 sid.) Arkivet i Reval är det rikaste at de baltiska stadsarkiven, men befann sig länge i ett mycket vanvårdadt skick. Först 1843 började dess ordnande genom dåvarande borgmästaren Fr. v. Bunge, men ännu på 1850-talet mötte det ganska stora svårigheter för främmande forskare att i arkivet få se hvad de behöfde. Också återupptogs Bunges arbete först 1883, då Theodor Schiemann anställdes som arkivarie. 1887 efterträddes denne af den nuvarande, v. Hansen. I några få hufvudafdelningar samt ett stort antal underafdelningar redogöres, naturligtvis i största allmänhet och vanligen med angifvande blott af en hufvudrubrik samt årtal, för innehållet, hvilket — det säger sig själft — måste vara af stort intresse för svensk historieskrifning, särskildt för medeltiden och nyare tidens början, då våra samlingar, hvad förhållandet till utlandet angår, äro mycket bristfälliga. Uti sista hufvudafdelningen redogöres i korthet för innehållet af 1245 urkunder från 1233—1772, hvilka särskildt förvaras och bland hvilka icke så få äro af intresse för oss. Utgifvaren har därjämte, när anledning därtill gifvits, meddelat bibliografiska notiser, om nämligen någon urkundsgrupp blifvit i tryck tillgänglig eller af någon historisk (närmast baltisk) författare bearbetad. Han har därigenom ytterligare ökat anspråken på forskarnes tacksamhet.

— Herr Peter Stsjukin, rik rysk samlare och privat museiägare i Moskva, har i en liten upplaga om 200 exemplar under titeln *Recueil de lettres et documents manuscrits anciens de la collection de Pierre Stschoukine à Moscou* (första delen) återgifvit några af sina autografer, bland dem flere svenska, börjande med ett bref af drottning Kristina. Såsom vanligt med dylika autografarkiv, företer flertalet af bref från innehållets synpunkt föga af intresse. Ett undantag bland de svenska utgör ett långt på franska skrifvet bref från Goertz till J. H. v. Kochen, dateradt Löfö d. 8 aug. 1718 och redogörande för brefskrifvarens planer och syn på

politiken. Här, såsom i andra uttalanden af den djärfve holsteinske statsmannen, skymtar som ett mål »un embrasement général de l'Europe»; en sådan krigarkonung, som den Sverige nu hade, får det aldrig, man borde begagna sig af tillfället och med Rysslands hjälp skaffa möjligast största ersättning för förlusterna i öster.

— Professor Franz Rühl i Königsberg har i början af innevarande år utgifvit en »*Chronologie des Mittelalters und der Neuzeit*» (Berlin, Rether und Richard, 312 sid. inb. pris 7,50 Mark). Förf. vänder sig i sitt förord till den »början de historikern. till astronomen, juristen, filologen och teologen», och förklarar sin afsikt med bokens utgifvande vara att för dem eller öfverhufvud för hvarje vetenskapligt bildad underlätta förståendet af kronologiska begrepp och system samt äfven påpeka kronologiens utveckling. Uppställningen förefaller att vara redig och framställningen är klar, hvarför boken synes kunna vara till gagn.

Nationalekonomisk historieskrifning.

AF

KARL HILDEBRAND.

I.

I Tyskland pågår för närvarande en strid mellan olika målsmän för de historiska vetenskaperna om det lämpliga i att ägna större uppmärksamhet åt sociala och ekonomiska faktorers inflytande på folkens utveckling. Professor Lamprecht och hans anhängare betona, att man hvarken kan förklara en gången generations tänkesätt eller handlingar utan att noggrant studera de enskilda folkklassernas lefnadsvillkor och behof, emedan man först härigenom får blick för de önskemål, som de söka få uppfyllda, eller de institutioner och företeelser, som de söka komma ifrån såsom enligt deras mening fördärfliga. Motståndarne anse ett sådant betraktelsesätt materialistiskt och förkastligt och söka uppleta allahanda detaljfel i Lamprechts och andras arbeten för att kunna stämpla deras metod som ytlig. Å båda håll går man till ytterligheter. Frågan gäller från början, om nya synpunkter böra göra sig gällande jämte de gamla, nedärfda, men striden rör sig redan om olika forskares världsuppfattning, om Rankes idealism och Lamprechts materialism och allahanda andra ting — allt framställdt med tysk grundlighet i långa perioder, som vimla af filosofiska termer och djupa, men för en vanlig läsare svårfattliga deduktioner.

Här i Sverige torde frågan kunna diskuteras i allt lugn. Historiens uppgift är väl att förklara sambandet

mellan olika tilldragelser och på grund däraf gifva en framställning af utvecklingens gång. Men hvarje viktigare tilldragelse är i allmänhet beroende af flera personers tankar och handlingar, och hvar och en af dessa betingas af nedärfda föreställningar och förvärfvade betraktelsesätt, som taga sig uttryck under påverkan af yttre omständigheter. Hvarje uttalande om en persons karakter eller om orsakerna till en tilldragelse kan därför blott göra anspråk på relativ riktighet. Ingen historisk skola kan med fog påstå, att dess betraktelsesätt är tillfyllestgörande; dess högsta berömmelse är att upptaga verkligen viktiga faktorer vid sina slutsatser med erkännande af deras otillräcklighet. Vidare är det klart, att en historikers individuella uppfattning är normerande för valet af detaljuppgifter liksom för slutsatserna vid hvarje framställning, så att materialisten förbiser de andliga krafternas betydelse och idealisten missaktar värdet af rent ekonomiska undersökningar i jämförelse med andra, mer ideella; men fullkomligt obefogadt torde det vara att påstå, att alla, som följa Lamprecht i spåren och upptaga mer eller mindre af hans arbetsmetod, äro materialister i sin världsuppfattning, eller att åter alla hans vedersakare äro idealister. Med fullt berättigande fordrar också Lamprecht, att spörsmålet om metoder bör skiljas från det andra om den allmänna uppfattningen och diskuteras för sig.

Hvad fordras emellertid för att en tilldragelse skall anses förklarad eller till sina orsaker och sin innebörd utredd? På denna fråga kan icke gifvas något svar, som gäller för alla tider. En historiker behöfver till viss grad hafva ögonen öppna för samtida händelser, emedan det stundom låter sig göra att studera, hur en viss företeelse framgår ur vissa gifna förutsättningar. Ett iakttagande häraf skärper blicken för sambandet mellan orsak och verkan, men ett betraktande af den lefvande utvecklingen måste också skärpa känslan för mångfalden af samverkande faktorer och sålunda för hvarje omdömes blott relativa giltighet. Medvetet eller omedvetet vänjer sig emellertid forskaren att på ett visst sätt ordna sina undersökningar rörande en förgången tid och att ur vissa för honom giltiga och ofta tillräckliga synpunkter spana efter de drif-

vande krafterna.[1] Enligt min åsikt är en historikers sätt att betrakta samtiden och det djup, hvarmed han kan följa dess utveckling, i många fall bestämmande för hans uppfattning af förflutna tidehvarf och framför allt för valet af synpunkter. Utvecklingen går i stort sedt i en våglinie, hvarvid i tiden skilda perioder likna hvarandra i fråga om förhärskande åsikter och bestämmande tankeriktningar; det uppstår så att säga parallella utvecklingsserier. En historiker sysselsätter sig gärna med en tid, som liknar hans egen, just för att lättare kunna använda de lärdomar han dragit ur de händelser, som han själf åskådat. Hvad som väl mest utmärker vår tid, är de sociala frågornas framträngande i förgrunden med omhvälfning af äldre ståndsförhållanden och ekonomiska lifsvillkor. Det är därför helt naturligt att en riktning har uppstått inom historieforskningen, som söker ägna sin uppmärksamhet åt sociala företeelser af olika slag, till grundkarakter eller lifsyttringar liknande vår tids. Den Lamprechtska skolan står därför ej som en underlig utväxt på den tyska historieskrifningen, utan har framgått helt naturligt af lätt skönjbara orsaker, liksom den äfven har motsvarigheter i England och Frankrike, i Spanien och andra länder. *Att* denna nya historiska riktning drager fram hittills obeaktade sidor af folkens lif, synes mig fullt berättigadt, och förståendet af gångna tider kan blott främjas däraf; men mycket beror på *huru* det sker. Om någon i förtjusningen öfver det nya, vill betona detta ensamt med undanskjutande af alla andra synpunkter, så måste detta anses felaktigt, enär den politiska historien måste skapa den stomme, kring hvilken allt annat får gruppera sig. Dessutom kräfves det både historisk och nationalekonomisk skolning för att kunna uträtta något af beståndande värde inom den nya riktningen af historieskrifning, och strängt vetenskapliga metoder måste tillämpas.

Det bästa sättet att klargöra innebörden af det nya, som bjudes, torde vara att lämna referat af några utkomna

[1] Detta kan naturligtvis äfven ske genom direkt studium af en förgången tid, i det att forskaren arbetar sig in i densamma och liksom lefver med. Det torde dock i detta fall vara svårt att få öppen blick för hvarje företeelses framträdande genom en mångfald af samverkande faktorer, något som den lefvande utvecklingen rundt omkring oss måste bevisa.

arbeten, och jag anför här titlarna på några undersökningar rörande 1500-talets ekonomiska lif, hvilka jag vill skärskåda i föreliggande uppsats.

Zur Geschichte der Preisrevolution des XVI und XVII Jahrhunderts von Dr GEORG WIEBE. Leipzig, Duncker und Humblot 1895 (Staats- und socialwissenschaftliche Beiträge, herausgeg. v. A. v. Miaskowski II, 2) 419 sid.

Spaniens Niedergang während der Preisrevolution des 16 Jahrhunderts. Ein induktiver Versuch zur Geschichte der Quantitätstheorie von Dr MORITZ JULIUS BONN. Stuttgart 1896, J. G. Cotta'schen Buchhandlung Nachfolger (Münchener Volkswirthschaftliche Studien, herausgeg. v. Lujo Brentano und Walther Lotz, 12) 199 sid.

Das Zeitalter der Fugger. Geldkapital und Creditverkehr im 16 Jahrhundert. I. Die Geldmächte des 16 Jahrhunderts. II. Die Weltbörsen und Finanzkrisen des 16 Jahrhunderts von Dr RICHARD EHRENBERG. Jena, G. Fischer 1896. 420 + 367 sid.

Die Geschichte der Fuggerschen Handlung in Spanien von KONRAD HÄBLER, Kustos an der königl. Bibliotek in Dresden. Weimar 1897, E. Felber. (Zeitschrift für Social- und Wirthschaftsgeschichte, I Ergänzungsheft). 237 sid.

Utom antydningar om det rika innehållet i dessa arbeten, vill jag särskildt nämna ett och annat om författarnes forsknings- och arbetsmetoder; det framträder lätt att enbart nationalekonomisk utbildning (såsom hos Bonn) eller enbart historisk (såsom Häbler) ej är tillfyllest, men att författare, som på samma gång äro historiker och nationalekonomer (Wiebe och Ehrenberg) kunna framlägga utmärkta resultat af sina djupgående forskningar. — Vid annat tillfälle vore det min mening att referera hithörande engelsk och fransk litteratur och att i samband med den förra granska *Studier öfver lönsystemets historia i England I* af G. F. Steffen, utgörande n:o 11 af Lorénska stiftelsens skrifter.

* *
*

Af de arbeten, som här blifva föremål för en granskning, är Wiebes utan jämförelse det förnämsta. Det är icke lättläst, utan man bör antingen nöja sig med att taga kännedom om undersökningens resultat på bokens sista sidor eller också söka arbeta sig in i författarens tankegång och metod. Det senare alternativet kräfver tid och

arbete, i all synnerhet för en icke nationalekonomiskt skolad läsare, men det är mycket lönande. Boken är rik på beaktansvärda tankar och goda uppslag; man ser eller anar bättre sambandet mellan skilda historiska företeelser och drifves osökt till jämförelser med utvecklingen i vårt eget hemland.

Förf. gör sitt bästa att underlätta studiet af arbetet, så att svårigheterna snarare böra sökas i ämnets beskaffenhet än i hans metod eller stil. Han skrifver lugnt och klart och förlägger allt för speciella undersökningar till noter eller exkurser vid kapitlens slut. Tabeller, som bifogas, äro redigt och lättfattligt uppställda, och här och hvar meddelas i texten sammanfattningar af undersökningens nyvunna resultat. I fråga om den typografiska utstyrseln må endast anmärkas, att marginalrubriker skulle ha underlättat öfversiktligheten, samt att diagram med prisrörelser o. d. framställda åskådligt genom kurvor, skulle hafva underlättat sammanställningen af olika tabeller.[1] Förf. går så vidt möjligt förutsättningslöst till sitt arbete. Påståenden, som varit gängse i ett par hundra år, tager han upp för att kritisera, och äfven där han ej behöfver tillbakavisa dem såsom oriktiga, får han dock någon ny vändning på dem eller rikligare belysning på deras innebörd. Han har vidare för princip att ej släppa en fråga förrän den är slutbehandlad, för att sålunda få säker grund för arbetets fortsättande. Han låter dock ej sina resultat framstå som motsägelselösa sanningar, utan påvisar själf allahanda felkällor vid beräkningarna och tillmäter sina påståenden endast relativ riktighet. Denna metod att ej söka undvika någon svårlöst eller olösbar fråga och denna ärlighet att säga ifrån, när gränsen mellan vetandets och hypotesernas område är uppnådd, höjer betydligt tilltron till hvad förf. själf anser som tillnärmelsevis säkra fakta.

I två afseenden är Wiebes arbete betydelsefullt: å ena sidan kompletterar eller ändrar det gängse uppfattningar och gifver därigenom en sannare och fylligare bild af två århundradens prisrörelser; å den andra är det af stort metodologiskt värde genom att kritisera förr använda under-

[1] Sådana diagram finnas t. ex. i Steffens bok.

sökningsmetoder och uppställa fasta principer för frågornas formulering lika väl som för deras besvarande. Här vill jag först granska förf:s *arbetsmetod.*

Det var en allmänt observerad företeelse under 1500-talet att varupriserna hastigt stego, så att det uppstod ett alldeles nytt bytesförhållande mellan penningemetallerna och varorna; det blef hvad man kan kalla en fullständig prisrevolution. Om man närmare skärskådar samtida uppgifter, finner man emellertid, att vissa varor behöllo sina gamla låga priser eller endast långsamt stego, medan andra hastigt sprungo upp eller voro underkastade snabba växlingar. Det gäller därför först vid en undersökning att konstatera om prisförhållandena verkligen ändrats, samt till hvilken grad och på hvad sätt sådant skett. När sedan en förskjutning af värdeförhållandet mellan penningar och varor är ådagalagd, återstår att angifva hufvudorsaken därtill. Tre möjligheter gifvas. Antingen har penningemängden varit jämförelsevis stabil, men varumängden aftagit, eller också har en tilltagande befolkning behöft mer nödvändighetsartiklar, utan att ökad efterfrågan motsvarats af stegrad tillförsel; i båda fallen blefve följden *varornas fördyrande.* Eller också har varumängden ej nämnvärdt rubbats eller varit i jämn tillväxt med folkökningen, men däremot penningemassan hastigt tillväxt, så att ett *sjunkande af penningens bytesvärde* (»Geldverbilligung») inträdt. Den sista möjligheten är att det samtidigt blifvit brist på varor och minskad köpkraft hos penningen, så att det ej finnes blott en hufvudorsak till prisrevolutionen.

Arbetets disposition är uppgjord härefter. I första afdelningen granskas förefintliga prisuppgifter; i den andra påvisas innehållet af uppgjorda tabeller, som meddelas sist i boken, och påvisas med deras hjälp tillvaron af en omfattande prisrevolution; och i den tredje utredas dennas orsaker.

Förf:s granskning och sofring af materialet är mycket intressant. Han underkastar redan uppgjorda pristabeller en skarp kritik och kompletterar dem med en ny för Münster-landet, där han själf insamlat primäruppgifterna. Lokala förhållanden inverkade naturligtvis mera på prisbildningen under 1500-talet än i våra dagar på grund af

de outvecklade kommunikationerna; man får därför endast sammanställa uppgifter från likartade och jämförliga områden och framför allt ej föra tillsammans städernas torgpris och aflägsna landsorters varuvärden. Det Münsterområde, där förf. hämtat sina uppgifter, är i detta fall lämpligt; de återfinnas i klosterräkenskaper, stadsböcker o. d., men klostren gjorde sina inköp i närmaste stad, så att det enligt regel blott blir fråga om stadspriser. Detta är en fördel, enär torghandeln inverkade utjämnande. Spridda notiser äro vidare af föga värde, utan man bör söka få fortlöpande serier; förf. har lyckats få sådana för perioden 1467—1560. Om en varas pris blott återkommer en gång om året eller i alla händelser sparsamt, blir siffran för dess medelpris för år mindre betydande, emedan tillfälliga omständigheter kunnat påverka priset. Ju fler gånger en vara kan påträffas, dess tillförlitligare blir medelprissiffran. Det är också en fördel, när uppgifterna äro daterade, i det att vissa varor, t. ex. säd, betinga helt olika pris vid olika årstider. Där man finner t. ex. odaterade spannmålsinköp, som antagligen gjorts spridda öfver hela året, blir 10 års medelpris tillförlitligare än ett års, såsom mer utjämnande allt för höga eller låga pris. Vid vissa varor — öl, vin, ost och smör m. fl. — måste vidare skiljas mellan detalj- och partipris, och vid andra — t. ex. hästar, tyger etc. — mellan nödvändighets- och lyxvaror. Ofta är det omöjligt att närmare bestämma en varas beskaffenhet, och redanaf ofvanstående anmärkningar framgår, att felkällor finnas i mängd redan vid bestämmandet af de första uppgifterna.

Sedan råmaterialet är anskaffadt, återstår ett nytt tidsödande arbete — att nämligen reducera alla spridda fakta till ett och samma mått-, vikt- och myntsystem. Först skola åberopade mått och vikter jämföras med hvarandra och en utredning göras af deras inbördes förhållande, och sedan böra de öfverflyttas till något modernt system, helst gram- och litersystemet, så att man lättast kan anställa jämförelser mellan uppgifter från olika länder och tider. Sedan kommer myntreduktionen, som blir svår på grund af de invecklade penningeförhållandena. Stundom härskade enkel myntfot, antingen baserad på guld eller

silfver, men detta oftare på grund af faktiska omsättningsförhållanden än af lagbud. Saken kanske rättast preciseras så, att det vanligen funnos två jämnlöpande, så att säga parallella myntsorter (»Parallelwährung») i samma land, så att i kontrakt och andra penningeaftal alltid borde bestämmas om likvid i bestämdt mynt, så att ej någondera parten skulle blifva lidande vid ett utbyte af myntslag. Det normerande för penningens värde under tider med outveckladt kreditväsende är den mängd guld eller silfver den innehåller. Den bästa reduktionsmetoden synes därför vara, att uträkna den vikt rent guld eller silfver, som i medeltal finnes i hvarje mynt af visst slag, och att sedan lägga en viktenhet till grund för beräkningarna. Om man på detta sätt känner, huru en vara af viss storlek förhåller sig till ett gram fint guld under olika tider eller orter, så framgår direkt ur en jämförelse af de olika relationerna skiljaktigheterna i värdeförhållande. Man kan dock icke direkt draga någon slutsats om vare sig penningevärdets eller varuprisets fluktuationer; jämförelsen säger ingenting om orsakerna till olikheterna, utan konstaterar blott, att dylika finnas — helt enkelt därför att hvarken fint guld eller en vara till viss storlek är en fast värdemätare för alla tider och länder. Men just ett sådant konstaterande af fakta är undersökningens första mål. Men härvid möta nya svårigheter. Reduktioner till silfver äro blott direkt jämförliga sinsemellan och detsamma gäller om dylika till guld; för att kunna ställa tillsammans båda slagen, måste man känna relationen mellan de två metallerna vid tiden och orten för hvarje uppgift. Dessutom är det ju klart, att ädelmetallhalten ej undersökes vid hvarje penningebetalning; om en måttlig myntförsämring vidtagits vid präglingen, så är det antagligt, att dess verkningar ej genast skola framträda, utan först, sedan allmänheten blifvit uppmärksamgjord på förändringen. Reduktionen till gram ädel metall ger sålunda till en början för högt värde åt densamma. Men här gäller åter, att medeltal för ett stort antal pris och år gifva säkrare uppgifter än enstaka värden, samt att alla slutsatserna blott kunna göra anspråk på relativ giltighet.

I alla händelser gäller det att undersöka olika mynts finhet. Detta kan ske genom direkt undersökning af bevarade mynt eller också genom myntförordningar, växelbestämmelser o. d. Mynten förlora oftast betydligt i vikt under cirkulationen, och under förflutna tider var skiljaktigheten mellan olika mynt af samma sort större än nu; en undersökning af dem måste därför omfatta ett större antal af samma slag; legeringen kan man på detta sätt få klar, men totalmängden ädelmetall är svår att fastställa, då man ej känner myntens ursprungliga vikt eller slitningens storlek. Endast iakttagelser på mynten äro sålunda icke till fyllest. Det andra sättet är att utgå från instruktioner för myntmästarne, från myntfördrag och andra mynturkunder och att sedan beräkna medelmängden ädelmetall i hvarje mynt. Men om t. ex. ett myntfördrag mellan några tyska städer innehåller bestämmelsen om att af ett pund fint guld eller silfver skall myntas så och så många mynt; att viss mängd annan metall skall tillsättas och myntens vikt sålunda vara bestämd, liksom deras finhet, så vet man icke på grund häraf, om bestämmelserna verkligen iakttagits. Allt för ofta förekom det, att man tog mer legeringsmetall och sålunda af pundet guld eller silfver slog för stort antal mynt. Påbud om kursförhållandet mellan olika mynt kunna väl härvid vara af stor betydelse, men en förordning kunde ha utgått från begäret att fastsätta tvångskurs till förmån för viss myntsort, så att äfven härigenom saken ej blir klar. Den enda utvägen är att sammansmälta båda metoderna och kontrollera den ena med den andra.

Wiebe erkänner betydelsen af undersökningar af själfva mynten, men har icke gjort sådana, utan förklarar, att man för Münsterlandet är fullständigt hänvisad till mynturkunderna. Han måste sålunda förutsätta, att alla förordningar och fördrag samvetsgrant utförts, hvilket ger en viss svaghet åt hans egna myntreduktioner.

Det gäller i alla händelser att reducera hvarje mynt till visst antal gram guld eller silfver. Det förefaller lämpligast att behalla samma uttryckssätt i tabeller o. d., emedan reduktion till modernt mynt visserligen underlättar uppfattningen för den läsare, som är van att umgås med

nämnda myntslag, men uppgifterna blifva lättare användbara för längre tid och i olika länder, om en viktenhet tages till måttstock.

Vid djupgående och vidtomfattande undersökningar måste man reducera alla värden till antingen guld eller silfver. Wiebe anser silfver lämpligast för nu ifrågavarande period, men reducerar det oaktadt till guld, emedan han anser omöjligt på grund af källornas beskaffenhet att för hvarje år fastställa silfvermyntens finhet (jämför sid. 51—52). Annat resultat borde han dock kunnat uppnå, om han utsträckt sina undersökningar till själfva mynten.

Såsom bilagor meddelas på nära 100 sidor öfver 500 större och smärre tabeller jämte förklarande anmärkningar. Förf. har nedlagt stor möda på deras rationella uppställning och synes ha fått dem fullt mönstergilla. Allt för ofta finner man eljest ofullständiga eller oklara tabeller, hvarför jag ej kan underlåta att meddela ett kort utdrag af varupristabellen för Münster såsom prof:

Perioder	Råg	Antal pris och år	Hvete	Antal pris och år	Korn	Antal pris och år	Hafre	Antal pris och år
	per 100 liter		per 100 liter		per 100 liter		per 100 liter	
	Pris i gram guld.							
1467—1500 . . .	1,305	300/30	1,768	291/28	1,183	394/26	0,613	244/30
1501—1510 . . .	1,035	49/10	1,492	32/7	1,089	60/9	0,612	54/10
1511—1520 . . .	1,310	152/8	1,691	67/10	1,284	291/10	0,652	112/10
1521—1530 . . .	1,943	55/8	1,858	24/6	1,471	51/8	0,761	169/10
1531—1540 . . .	2,070	171/10	2,384	74/9	1,751	266/10	1,078	203/10
1541—1550 . . .	2,036	126/9	2,635	66/9	1,811	350/10	1,072	190/10
1551—1660 . . .	2,624	131/10	3,058	64/10	2,234	304/10	1,170	135/10

Det må särskildt påpekas, att efter kolumn med medelpris följer en ny kolumn med två tal, af hvilka det första anger antalet värden, hvarur medeltalet är hämtadt, och det andra anger antalet år, på hvilka de förra äro spridda. Tabellens första uppgift blir sålunda, att 100 liter råg under tiden 1467—1500 i medeltal kostat 1,305 gram guld; samt vidare att detta medeltal tagits ur 300 specialuppgifter,

fördelade på 30 år. — Man kan på tabellen lätt följa sädesprisens stegring.

Förf. har naturligtvis icke nöjt sig med material från Münsterlandet ensamt, utan har sökt tillgodogöra sig allahanda tryckt material. Endast undantagsvis finner man emellertid själfva råmaterialet tryckt, i det utgifvarne vanligen bearbetat det. Användbarheten beror då på deras metoder därvid, framför allt på reduktionssättet. På sid. 1—39 kritiserar förf. förefintliga pristabeller, hvarvid han ser sig tvungen att utmönstra de flesta från sitt undersökningsmaterial. På sid. 99 uppräknar han alla, som han kunnat lägga till grund för sina undersökningar, och förteckningen må här meddelas:

1. Hvetepristabell från Paris 1520—1630, första gången utgifven af Levasseur i Journal des économistes 1856.

2. Pristabeller från Sachsen 1455—1599, utgifna af Falke i Jahrbücher für Nationalekonomie und Statistik 1869—1870. Wiebe har dock sett sig tvungen att göra om reduktionerna efter bättre principer.

3. Sädespris från Leipzig för tiden efter 1592—93, utgifna af Dittmann i Mittheilungen des statist. Amtes der Stadt Leipzig. 1891.

4. Pristabeller från Elsass 1451—1700 efter Hanauer, Études économiques sur l'Alsace ancienne et moderne II 1878.

5. Pristabeller från Orléans 1451—1700 efter Mantellier, i Mémoires de la Société Archéologique de l'Orléans V. 1862.

6. Uppgifter rörande Frankrike, meddelade i ett par arbeten af Vicomte d'Avenel. Wiebe har endast hunnit taga kännedom om dem genom ett referat af Levasseur i Séances et travaux de l'Académie des sciences 1892.

7. Pristabeller från England 1451—1702 efter Rogers, A history of agriculture and prices in England etc. III—VI. 1882—87.

8. Pristabeller från Portogruaro i Italien 1500—1599 efter Bartolini i Annali di statistica 1878.

9. Pristabeller från Milano 1500—1599 efter Magoldi e Fabri i Annali di statistica 1878.

10. Hvete- och majspriser i Udine i Italien 1600—1699 i Annali di statistica 1886.

11. Pristabellerna från Münsterlandet.

Detta material synes vara tillräckligt att i stora drag utreda prisrevolutionen i Tyskland, Frankrike och England samt, om också mindre säkert, i norra Italien. Några fortlöpande tabeller från Spanien hafva icke stått förf. till buds, utan endast spridda notiser. Detta blir naturligtvis

alltid en brist, liksom äfven, att ej liknande företeelser i Nederländerna hunnit närmare studeras; det var ju just öfver Spanien och de nederländska städerna, som den amerikanska handeln till en början gick, och att den varit af genomgripande betydelse för prisförändringarna har länge antagits. Ett ingående på skandinaviska och östeuropeiska förhållanden är däremot af sekundär betydelse för en allmän framställning.

Jag vill härmed öfvergå till tabellernas innehåll och de slutsatser, som kunna dragas ur dem. Men äfven vid deras användning är skolning af nöden och allt framgent kommer jag därför att beröra förf:s historiska metod.

Tabellerna äro af olika omfång, i det att några sträcka sig öfver långa perioder och innesluta uppgifter om en mångfald varor, andra åter äro mindre omfattande, så till tid som innehåll. Lokala inflytanden, numera okända, kunna ha spelat in, och alla reduktioner gifva siffrorna blott karakteren af ungefärliga värden. Förf. förklarar därför själf, att man ur tabellerna icke kan få någon fullkomligt säker bild af prisutvecklingen. Lönar det sig då att göra några vidare undersökningar? Svaret är beroende af hvad man vill vinna, och förf. preciserar tabellernas uppgift på följande sätt. »De skola lämna material att utforska, om den allmänna stora prisstegring, som 1500-talets historiska källor med beklagande omtala, verkligen ägt rum, när den börjat och när den nått sitt slut; hur stor ökningen varit, hvilka varupriser, som företrädesvis drabbats af densamma, eller om alla undergått förändringar; om lönerna stigit på samma sätt som varupriserna, och vidare om prisrevolutionen ägt rum i hela mellersta och västra Europa. Sedan dessa frågor fått tillfredsställande svar, böra tabellerna bidraga till att finna lösningen på frågan om den stora prisstegringens orsaker. Slutligen skall ett försök göras att af prisökningens storlek vid olika varor och af den samtidiga lönerörelsen antyda några sannolika påföljder af prisrevolutionen i ekonomiskt och socialt afseende», (sid. 101—102). Hvarje tabell sträcker sig öfver flera decennier och angifver blott medeltid. Prisrörelsen kan därför ej följas i detalj, utan endast iakttagelser i stort låta sig göra; utvecklingens allmänna riktning bör stå klar, och detta är

tillräcklig vinst af äfven mycket noggranna undersökningar. Men förvisso bör man hafva uppgiftens omfattning och innebörd klar för sig, liksom äfven svårigheterna, innan man skärskådar resultaten.

För att kunna anställa jämförelse mellan olika tiders varupriser måste man hafva en bestämd utgångsperiod, belägen före prisrörelsens början, om möjligt med tämligen stillastående ekonomiska förhållanden. Medeltidens prishistoria synes gestalta sig så, att en prisstegring med sjunkande af penningevärdet kan iakttagas från 700-talet till midten af 1300-talet; sedan vidtager en motsatt rörelse, sålunda med stegring af penningvärdet och med sjunkande varupriser, som fortgår med obetydliga fluktuationer till medeltidens slut; dess höjdpunkt är att söka vid början af 1500-talet. Mot 1400-talets slut visar sig öfvergående någon stegring af spannmålspriset, antagligen beroende på dåliga skördar. Perioden 1451—1500 synes emellertid lämplig såsom utgångsperiod; efter dess slut sjunka priserna under några år. hvarefter den långvariga prisstegringen begynner. Af särskild betydelse är utgångspunkten vid upprättande af tabeller med »*index numbers*», proportionstal, som endast förtydliga växlingarna inom en fortlöpande serie. Man betecknar hvarje varas pris under utgångsperioden med 100 och angifver prisen för de följande perioderna med proportionstal, allt efter växlingarna. Härofvan är t. ex. sädesslagens utveckling i Münsterlandet angifven i gram guld. Om siffrorna utbytas mot »index numbers», får man följande tabell:

Perioder.	Råg	Hvete	Korn	Hafre
1467—1500	100	100	100	100
1501—1510	79	84	92	100
1511—1520	100	96	108,5	106
1521—1530	149	105	124	124
1531—1540	159	135	148	176
1541—1550	156	149	153	175
1551—1560	201	173	189	191

Uppgifterna gå här icke tillbaka så långt som till 1451, hvarför begynnelseperioden måst blifva något förkortad. I ofvanstående tabell kan man fortast läsa sädessla-

gens prisväxlingar; huru de stått lågt under perioden 1501—1510, men sedan stigit, tills de stå bortåt dubbelt så högt i pris 1551—1560 som vid utgångsperioden. Detta system med »index numbers» kan med fördel utbildas ytterligare. såsom jag sedan skall påvisa.

På sid. 109—180 granskas tabellerna och hufvudresultatet är ungefär följande. I förhållande till utgångsperiodens priser stå varorna i allmänhet lågt vid 1500-talets början, men nå upp till sin förra höjd omkring år 1520. Före detta år ha specerivarorna betydligt stigit, hvilket väckte uppseende och ovilja, men var af mindre social betydelse. Under 1520-talet börja spannmål och landtbruksprodukter i allmänhet att stiga, mera i Sachsen än i Münster och England. På 1530—1540-talen fortfar stigningen i Tyskland och börjar nu omfatta flera varor, som dittills haft stillastående priser, hvaremot i England skönjes ett stillastående och äfven ett (möjligen blott nominellt) sjunkande; i Paris och Orléans afstannade likaledes prishöjningen, men i Frankrike i sin helhet synes den ha fortfarit; i Italien är utvecklingen snarlik den i England. På 1540-talet förändra sig spannmålspriserna föga, men öfriga varor ryckas med, så att man i allmänhet kan säga att prisnivån höjes. År 1550 var dock prisstegringen ej allmän i Tyskland eller i andra länder; sa hade tyger, papper, spik, järn och bly, tegel, kalk, träd, träkol, vax och vaxljus, flera fisksorter, sydfrukter icke stigit, utan tvärt om i vissa fall sjunkit något. I Münster och Elsass stodo fortfarande fågel och ägg lågt, liksom smör i Elsass och England. Kraftig prisstegring visar sig hos spannmål, boskap och kött, ull, honung, specerivaror m. m. Måttlig stegring hos vin, sill, salt, tenn, öl, skodon. Egendomligt är, att det sålunda är skillnad mellan olika varor, men i det stora hela öfverensstämmelse mellan skilda länder. Prisnivåns allmänna höjande märkes i Münster, Sachsen och Elsass, mest i Sachsen, minst i Elsass, däremot ej i England och ojämnt i Frankrike. Under åren 1551—1570 ryckas så godt som alla varor med i stigningen, sist en del fabriksvaror. Spannmål m. m. stiger allt fortfarande, så att 1500-talets sista fjärdedel är tidpunkten för de största och viktigaste prisstegringarna. I Elsass t. ex. höjdes pris-

nivån under århundradets senare hälft bortåt 90 % och i England med ungefär lika mycket. Under 1600-talet synes spannmålspriset ej vidare ha stigit i Elsass, Sachsen och större delen af Frankrike. Öfriga varupris höjdes ännu ett stycke in på det nya århundradet i Tyskland och Frankrike; i England fortfor den allmänna prisstegringen till omkring år 1650 och uppgick under det sista halfseklet till 50—60 %.

Såsom allmän slutsats kan sättas, att jordbruksprodukter. som direkt eller indirekt tjäna till människoföda, mest stigit i pris. Närmast på stigningsskalan komma trävaror, salt, metaller, byggnadsmateriel och lägst stå de flesta textilvaror, arbetade metaller, sydfrukter och (utom i början) specerier. Detta gäller egentligen Tyskland, Frankrike och England, ehuru visserligen prisrörelsens begynnelser och intensitet äro olikartade i skilda länder. I Italien synes stegringen vara af öfvergående betydelse, och i Spanien tycks den ha börjat tidigt och hastigt antagit stor omfattning; före 1560 torde den där ha varit kraftigast, men sedan aftagit, så att den slutliga prishöjningen är mindre än t. ex. i England.

Sedan det blifvit konstateradt, att varuprisen stigit, återstår att utreda, hur man bäst skall kunna finna en formel för stigningens storlek i allmänhet inom hvarje land, så att jämförelse sedan lättare kunna anställas. Äldre forskare ha uteslutande fäst sig vid spannmålsprisen, men därigenom helt naturligt fått en oriktig och framför allt öfverdrifven uppfattning af stigningens storlek. Det må för öfrigt anmärkas, att spannmål ej spelar samma roll i olika folks hushållning, och att kommunikationernas tillstånd mycket inverkar liksom skördarnas beskaffenhet, hvarför tydligen spannmål såsom värdemätare på penningarnas köpkraft är ytterst olämplig. I England har man först sökt tillämpa en annan metod, som går ut på att uppställa tabeller med index-tal för olika varor och sedan draga medeltal ur alla tabellerna; sådana *hufvud-index-tal* (»total-index-numbers») angifva sålunda medelprisrörelsen för en mångfald varor, och borde därför bättre antyda den allmänna prisrörelsen än index-tal blott för en enda vara. En del författare synas ha allt för mekaniskt betjänat sig af

denna metod och därför gjort fel, som kunnat undvikas. Klart är ju t. ex., att peppar och råg ej haft samma betydelse, och att därför deras index-tal böra på olika sätt inverka på hufvud-index-talen; eljest skulle några obetydliga varor med hastigt växlande pris kunna vrida de senare fullständigt på sned. Man måste sålunda taga hänsyn till varornas olika betydelse. Det ideella vore att kunna beräkna hvarje varas totalkonsumtion och att likaledes kunna medtaga alla varor; men då detta är omöjligt, får man nöja sig med att först förena kända varor i grupper med särskilda medeltal och sedan sammanfatta dem. Om man t. ex. har index-tal för 4 spannmålsslag och 12 sorters kryddor, så skulle ju de senare alldeles bestämma medeltalen vid direkt sammanräkning; om man därför sammanfattar kryddornas tal till en enda medeltalstabell och behåller de 4 spannmålstabellerna samt sedan tager medeltalen ur de återstående 5 tabellerna, kommer helt säkert denna hufvudtabell att närmare ansluta sig till verkligheten än om alla 16 specialtabellerna direkt lagts till grund för medeltalen.

På tabellerna 529—531 har Wiebe sammanfört mindre viktiga varor till grupper, men behållit andra såsom själfständiga enheter; medeltalen komma härigenom att hämtas ur 30—31 olika talvärden. På tabellerna 526—528 åter äro samtliga varor sammanförda till grupper, så att endast 15—16 tal ligga till grund för medeltalen. I båda fallen äro beräkningarna gjorda för Münster, Elsass och England. För att belysa resultatet af olika beräkningssätt, har jag hämtat följande uppgifter ur olika tabeller (526 och 529):

Varupris i Münster:

	1501—20	1521—50	1551—60
Åkerbruksprodukter	94,5	131	179
Salt	101	123	125
Fisk	101	111	115
Textilvaror	92	96	101
Medeltal ur 31 varugrupper	*97*	*123*	*148*
Medeltal ur 16 d:o	*100*	*119*	*131*

Af dessa siffror finner man lätt, huru hastigt spannmål stigit i värde, under det att t. ex. textilvaror föga

ändrats. Allt efter olika metoder blifva medeltalen skiljaktiga, men *att* en prisstegring af betydelse ägt rum, står fast; att exakt mäta dess storlek är tills vidare omöjligt.

Ofvan angifna siffror röra blott *varuprisnivån* och kunna ej säga något om penningens sjunkande värde i allmänhet, därför att pris för fastigheter och arbetslöner m. m. icke medtagits. Hur man skall kunna beräkna *den allmänna prisutvecklingen* för att därefter kunna draga slutsatser om den verkliga förskjutningen i penningvärdet, är ännu en olöst fråga; måhända är den också olösbar. Allt beror på, om man kan teoretiskt uttänka en värdemätare, som är så pass fast, att penningevärdet kan mätas därefter. En författare (Soetbeer) vill vinna den genom medelvärdet för en familjs samtliga årsutgifter inom olika samhällsklasser; en annan (Hanauer) vill inskränka undersökningen till arbetare och medelklassen, och en tredje (Lamprecht) tror sig finna en värdemätare i daglönarens aflöning. Intetdera sättet synes tillfredsställande. För äldre tider är det omöjligt att få kännedom om totalutgifterna för en familj, och det är ju först på allra sista tiden, som metodiska undersökningar börjat bedrifvas både i Sverige och annorstädes om något slags typisk familjebudget. Lamprechts teori vore måhända realiserbar, men den grundar sig till viss grad på en uppfattning, att en vanlig arbetares lön ungefär sammanfaller med existensminimum, en sats, som väl är öfvergifven i den moderna nationalekonomien. Wiebe anser emellertid, att någon bättre värdemätare icke finnes, och att arbetslönen i alla händelser är att föredraga framför spannmålspriset och måhända äfven framför medeltal ur varupriser. Det må dock påpekas, att dagaflöningen sällan utbetaltes enbart i penningar, men när naturatillägg äro kända, kunna de vanligen omräknas i penningar, utom möjligen bostaden.

Det framgår genast af bifogade tabeller, att arbetslönerna stigit mycket långsammare än varuprisen. Löneuppgifterna ensamma gifva lätt en skef bild, emedan de angifva en stigning; jämför man dem med varupriserna och söker utleta deras relativa värde, deras köpkraft, finner man, att penninglöner i Münster på 1550-talet nedsatts till $^{3}/_{4}$ af sitt förra belopp, och att de i Elsass vid 1500-talets

slut i vissa fall nedgått till 35—42 % af motsvarande relativa värden 100 år tidigare.

Denna iakttagelse kan gifva anledning till olika slutsatser, beroende på skilda förutsättningar. Om man anser, att daglönerna närma sig existensminimum, ehuru de visserligen beskrifva en kurva omkring detsamma, så måste man draga den slutsatsen, att varuprisstegringen vida skiljer sig från den allmänna prisrörelsen; att sålunda för oss okända faktorer göra den senare mindre, och att följaktligen penningvärdet sjunkit betydligt mindre än varuprisen antyda. Om man däremot tillmäter arbetslönerna mindre betydelse och lägger större vikt vid varupriserna, blir penningvärdets växlingar starkare och samtidigt arbetarnes ställning betydligt försämrad, liksom i allmänhet alla löntagares; lönerna vid 1400-talets slut skulle då vara ovanligt förmånliga och därför olämpliga att tjäna som mätare på senares tiders vid uppgörande af index-talstabeller.

Wiebes behandling af denna fråga synes mig icke vara så klart genomtänkt som hans framställning i öfrigt. Å ena sidan synes han betrakta arbetslönen som en osäker, men dock användbar värdemätare, hvilket innebär att han anser den någorlunda sammanfalla med existensminimum, men i annat sammanhang uppvisar han, att arbetslönernas sjunkande orsakat förändring i konsumtionen, minskad köttförtäring o. d., hvilket jämte andra uttalanden antyder, att han i hufvudsak dock bortser från lönerna såsom värdemätare.

Prisstegringens storlek låter sig därför tills vidare icke beräknas. Bodin sätter den så högt som till 1,000 %, men senare förf. ha oafbrutet prutat af på denna procentsumma. Wiebe antager en allmän stigning af varor och prestationer tillsammanräknade till 100 % i Elsass och Frankrike, 150 % i England. Penningvärdet skulle sålunda relativt ha sjunkit till hälften och därunder.

* * *

Härmed är undersökningen ännu icke afslutad. Bevisadt är, att en förskjutning inträdt mellan varupris och

penningvärde, och ett försök har gjorts att tillnärmelsevis beräkna dess storlek. Men om *prisrörelsens orsaker* är ingenting sagdt.

Samtida sågo de verkande orsakerna i köpmännens ockrande och monopolväsende, i öfverhandtagande lyx eller i befolkningens tillväxt, i krig eller i klostrens upphäfvande. År 1560 uttalade Jean Bodin, att dyrheten i Frankrike därjämte orsakades af öfverflöd på guld och silfver, och denna uppfattning har småningom blifvit rådande, tills på sista tiden en del forskare — Rogers m. fl. — åter skjuta fram folkökningen och annat som hufvudorsak. En möjlighet är emellertid, att alla dessa antagna orsaker ha samverkat, och Wiebe undersöker dem en efter en. Först kunna de delas i två grupper, allt eftersom det skulle vara brist på varor som drifvit upp priserna eller öfverflöd på penningar. Till den förra gruppens faktorer höra krig och missväxt, lyx och spekulationer, folkökning o. d., medan egentligen blott ökad metallproduktion hör till den senare.

Penningen började mot medeltidens slut spela en större roll än någonsin förut; de stora geografiska upptäckterna banade nya stråkvägar för världshandeln, där det kräfdes mera rörelsekapital än förr, och där risken var stor, men den möjliga vinsten oerhörd. Äfven andra omständigheter bidrogo till hastig penningomsättning, till bildande af aktiesällskap och ringar, till spekulationer i stort och till faktiskt eller någon gång rättsligt monopol. För sådana varor som specerier o. d., men äfven för säd, boskap m. m., kan man med allt skäl antaga konstlad prisstegring, men endast för någon kortare tid. Det är däremot alldeles otänkbart, att orsaken kan sökas här till en 100-årig prisstegring.[1]

Vidgade handelsförbindelser ökade antalet mellanhänder mellan producenter och konsumenter, och öfverallt, äfven i Sverige, klagas öfver det skadliga *förköpet* utanför stadsportarna af månglare, som sedan bestämde varuprisen för högt. I någon mån kan ju äfven detta ha bidragit till prisstegringen, väl mest genom att verka utjämnande på producenternas pris.

[1] Förf. har en ytterst intressant undersökning härom på sid. 200—214.

Krigen bidrogo till prishöjningen, men de voro i allmänhet strängt lokaliserade, så att de ej kunnat föranleda en allmän europeisk prisrörelse. Af större betydelse är först det 30-åriga kriget. Viktigare äro *skördeförhållandena*, som synbarligen åstadkommit många plötsliga växlingar i sädesprisen; så synas goda skördar ha sänkt dem vid 1500-talets början, liksom afstannandet af prisstegringen på 1540-talet torde haft sin grund i riklig årsväxt. — I England lades stora områden till fårbete för ullindustriens höjande, hvilket naturligtvis påverkade spannmålsproduktionen. Prisstegrande verkade nog äfven *lyxen*, ehuru i mindre grad.

Man har äfven sökt prisstegringens hufvudgrund i *stark folkökning*. Vi hafva visserligen ingen statistik till vår hjälp, men af starka skäl kan man antaga en tillväxt af befolkningen i Tyskland under hela 1500-talet, i Frankrike under större delen af samma tid och i England från århundradets slut. Ökad folkmängd åstadkommer stegrad tillgång till arbetskrafter, hvarigenom arbetslönerna nedpressas, om ej produktionens utveckling behöfver alla nya krafter. Arbetslönerna stiga ytterst långsamt, och detta beror helt säkert på folkökningen, men de stiga dock, hvilket gör att denna ej kan vara grund till den allmänna prisrevolutionen. Det oaktadt är den af stor betydelse, emedan den förklarar skillnaden i stigning mellan olika varor. Folkökningen måste genast inverka på lifsmedelskonsumtionen och där verka fördyrande samt på arbetslönerna, men på dem i nedsatt, i minskande riktning. Arbetarne tvingas att koncentrera sina behof på det nödvändigaste, hvarigenom af alla använda förnödenheter verkliga nödvändighetsvaror stiga mest i pris, men andra varor, som kunna undvaras, mindre. Det visar sig också att spannmålsprisen växa hastigare än köttprisen, tydligen emedan många arbetarehushåll tvingas att öfvergifva köttföda. — Den ökade tillgången på arbetskrafter med däraf följande relativ sänkning af lönerna minskade produktionskostnaderna och orsakade större stadga i fabriksvarors pris (väfnader, järnarbeten etc.). Folkökningen kräfde väl större produktion äfven här, men det var lättare att öka tillverkningen just på grund af stegradt anbud af

arbetskrafter, så att prisstegringen här blef jämförelsevis låg. Det är sålunda en och samma faktor — folkökningen — som drifvit upp spannmålsprisen till oerhörd höjd, stegrat öfriga lifsmedels pris och hållit fabriksalstren relativt lågt. Men den djupast verkande kraften till rörelsen i sin helhet är dock icke denna faktor; den endast förklarar vissa egendomligheter i dess förlopp.

Det återstår endast att undersöka *penningeökningen*, d. v. s. se till, om en sådan verkligen ägt rum och i så fall hvilka dess orsaker och följder varit. Från de nyupptäckta länderna på andra sidan Atlantiska oceanen infördes guld och silfver, och produktionens storlek kan ungefärligen beräknas åtminstone vid de viktigaste fyndorterna. Äfven i Europa finnas motsvarande uppgifter från 1490-talet, men betydelsen af ädelmetallernas ökning ligger ej klar i dessa siffror. Måhända utfördes mycket till Indien och Ostasien i allmänhet; en möjlighet vore också att ändrade ekonomiska förhållanden tillät större myntmängd cirkulera utan inverkan på priserna. En omständighet af största vikt är också mängden af förefintligt guld och silfver, emedan årsproduktionens betydelse på det närmaste sammanhänger med dess storleksförhållande till ädelmetallförrådet. Om detta är stort, absorberas de nyvunna skatterna bättre och få sålunda minskadt inflytande på prissättningen. Att exakt bestämma ädelmetallförrådet omkring år 1500 är naturligtvis omöjligt, men frågans vikt har drifvit flera forskare till gissningar, som äro alldeles godtyckliga, äfven om de skenbart hvila på noggranna beräkningar. Slutsatserna växla också, så att en författare beräknar den i frågavarande metallmängden till 480 millioner marks värde, medan en annan uppgifver blott det i mynt använda förrådet till 10,640 millioner. I anslutning till Lexis[1] beräknar Wiebe silfverförrådet till 7 millioner

[1] I Conrads *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* har Lexis gjort några hithörande beräkningar (art. »Gold und Goldwährung», «Silber und Silberwährung.») Årsproduktionen af guld beräknar han för tiden 600 f. Kr.—Kr. f. till 20 millioner marks värde; en nötning af 25 % kan beräknas för 100 år, så att guldförrådet vid periodens slut skulle blifva 5,750 mill. mark. Detta skulle motsvara 100 mark för hvarje person och sålunda vara jämförligt med nuvarande tillståndet i Tyskland, men är dubbelt mot förhållandet i Europa år 1800. Beräkningen torde därför snarare vara för hög än för låg. — På liknande sätt beräknar Lexis silfver-

kg. eller 1,260 millioner marks värde och guldförrådet till 550,000 kg. eller 1,064 millioner mark.[1]

Hafva dessa beräkningar det minsta värde? Wiebe själf säger att »behofvet att i siffror uttrycka mängden ädelmetaller omkring år 1500 är så stort, att man måste operera med dithörande beräkningar trots alla betänkligheter däremot» (sid. 256). Förut har användandet af ungefärliga värden blott refererats eller uttryckligen godkänts, men här är det ej ens fråga om dylika utan om rena hypoteser; därtill kommer, att dessa uppgjorts på grund af författarnes kännedom om senare tiders metallförråd, på grund af analogislut med hänsyn taget till skilda ekonomiska förhållanden; men beräkningarnas uppgift är just att läggas till grund för beräkningar framåt i tiden, hvarför det hela blir en oerhörd cirkel. Det förefaller som om undersökningen härvidlag kunnat anordnas på annat sätt, så att ej utgångspunkten varit så i ögonenfallande svag.[2] I alla händelser innehåller äfven detta sista kapitel i Wiebes arbete mycket af intresse, och frånsedt en del sifferuppgifter torde resultaten hafva bestående värde.

Mot slutet af 1400-talet tilltog silfverproduktionen betydligt i Europa, framför allt i Sachsen, Tyrolen, Böhmen — där *Joachimsthaler*-bergverken började bearbetas 1516 — m. fl. orter. Guld fick man i allmänhet blott som biprodukt, utom i Siebenbürgen, Salzburg m. fl. ställen; men från Afrika kom en tämligen riklig tillförsel. Under åren 1450—1560 äger detta uppsving inom ädelmetallproduktionen rum i Europa.

En ny och rikligare metallström kom från Amerika, ehuru man förr öfverdrifvit dess storlek. Under de första

---

förrådet vid Kr. f. till 4½—5 milliarder mark, och i båda fallen fortsättas beräkningarna fram till medeltidens slut.

Man står något skeptisk inför dessa uppgifter. Man känner ju ej några samtida beräkningar af årsproduktionen och känner ej ens namnen på alla fyndorter rundt Medelhafvet; invånareantalet är okändt och slitningen är svår att beräkna — men dock tro sig många nationalekonomer kunna draga bestämda slutsatser! För närvarande torde dessa undersökningar vara så godt som värdelösa.

[1] Lexis egna uppgifter om guldförrådet växla mellan 1,900 och 1,000 millioner mark. Wiebes redogörelse för sin beräkning (sid. 257) är synnerligen oklar.

[2] Man bör kunna få en ungefärlig bild af prisrevolutionen utan dessa beräkningar, och på grund däraf vore det måhända möjligt att draga vissa slutsatser om årsproduktionens förhållande till ädelmetallförrådet.

20—30 åren efter Kolumbus' upptäcktsresa har synbarligen ganska obetydligt förts till Europa, och af universal betydelse blir den amerikanska tillförseln först sedan grufvorna vid *Potosi* upptäckts 1545 och vid Guanaxuato 1558. Soetbeer och Lexis hafva gjort ungefärliga beräkningar öfver den europeiska och amerikanska årsproduktionens storlek, och Wiebe bygger på dem några tabeller, ur hvilka jag vill anföra några siffror, med påpekande af, att dessa måste tillmätas långt större värde än gissningarna rörande det i Europa förefintliga guld- och silfverförrådet.

Bredvidstående tabell (s. 194) återfinnes på sid. 272—73, ehuru med flera kolumner och sålunda rikare innehåll, och ger en god bild af ädelmetallproduktionen.[1] Man kan nästan direkt se af densamma, huru de europeiska silfverbergverken öfverflyglas af de amerikanska, och då silfret samtidigt sjönk i pris, måste en del af de förra nedläggas. Ända till 1545 utgör emellertid den europeisk-afrikanska produktionen öfver ²/₃ af totalmängden för år, hvilket ådagalägger, att det amerikanska silfret kunnat vara af djupt ingripande betydelse först efteråt, utom för Spanien. Hvad man vann ur Europas grufvor under åren 1493—1520 var emellertid så pass mycket större i årsmedeltal än tidigare på 1400-talet, att det väl kunnat inverka på varuprisen. Den växande metallimporten från Amerika under 1500-talets senare hälft var tydligen af sådan omfattning, att den måste verka omstörtande på prisförhållandena och kan endast jämföras med produktionshöjningen efter 1840-talet.

Beräkningarna kunna emellertid icke vara fullt tillförlitliga, emedan först och främst siffrorna blott äro ungefärliga värden, ehuru vunna genom noggranna undersökningar, och dessutom åtskilliga oberäkneliga faktorer tillkomma. Hur inverkade t. ex. den asiatiska handeln? Det är möjligt, att guld och silfver måste utföras till Indien för att inlösa kryddor och andra varor, men samtidigt strömmade samma metaller till Europa från Japan. Om nu dessa olika flöden uppvägde hvarandra är ovisst; på andra vägar synes Europas handelsbalans österut varit

[1] En olikhet med originalet är kursiveringen af högsta siffran i hvar kolumn för att underlätta öfverskådligheten.

Årsproduktion i 1,000 mark:

Perioder:	1 kg. guld räknad i mark:	Guld:		Silfver:		Värde af allt guld och silfver:	Andel i hela årsproduktionen:			
		Europa —Afrika	Amerika	Europa	Amerika		Europa och Afrika	Amerika	Europa och Afrika i %	Amerika i %
1493—1520 . . .	1,935	9,868	1,935	8,118	—	19,921	17,986	1,935	90,8	9,7
1521—1544 . . .	2,025	7,999	6,156	10,980	2,394	27,529	18,979	8,550	68,9	31,3
1545—1560 . . .	2,034	6,204	7,505	11,646	35,856	61,211	17,850	43,361	29,2	70,8
1561—1580 . . .	2,070	6,314	7,638	9,000	38,682	61,634	15,314	46,320	24,8	75,2
1581—1600 . . .	2,124	6,478	7,604	7,434	54,918	76,434	13,912	62,522	18,2	81,8
1601—1620 . . .	2,205	6,725	10,628	5,292	59,076	81,721	12,017	69,704	14,7	85,3
1621—1640 . . .	2,520	7,686	12,146	4,320	58,563	82,715	12,006	70,709	14,5	85,5
1641—1660 . . .	2,610	7,961	12,580	4,320	56,448	81,309	12,281	69,028	15,1	84,9
1661—1580 . . .	2,700	8,235	13,014	4,680	49,662	75,591	12,915	62,676	17,1	82,9
1681—1700 . . .	2,700	8,235	14,958	5,400	49,086	77,679	13,635	64,044	17,6	82,4

passiv, hvarför Wiebe som slutresultat antager, att guld och silfver lämnat Europa genom handeln på Asien. Det må också påpekas, att de stigande siffrorna t. ex. i kolumnen för silfverproduktionen i Amerika ej i samma grad antyda

en höjning af produktionens värde, uträknadt för hvarje period i något slags värdemätare, emedan helt naturligt det hastigt hopade silfret undergräfde sitt eget pris på världsmarknaden.

Man måste i alla händelser anse det fallet konstateradt, att den ökade tillgången på guld och silfver utgör den egentliga orsaken till prisrevolutionen. Denna slutsats bestyrkes af rörelsens olika förlopp i skilda länder, hvarom Wiebe har en ytterst intressant undersökning (sid. 283 ff.), men om hvilken jag endast kan gifva några antydningar.

Spanien hade under medeltiden ringa produktion af guld och silfver, men kunde omedelbart efter Mexikos eröfring upphöra med att importera dessa metaller från det öfriga Europa. På 1540-talet blef framför allt silfverimporten från Amerika oerhördt stor, hvilket påskyndade en prisstegring, som af flera orsaker begynt förut. Följden blef uppdrifna tillverkningskostnader för fabriksvaror och äfven brist på lifsförnödenheter, enär mycket måste utskeppas till kolonierna. Införsel kräfdes i växande storlek från andra länder (Frankrike, Flandern, Italien m. fl.), hvilken underlättades af lägre pris och sålunda billigare produktion därstädes. På detta sätt strömmade silfret ut öfver Europa. Men för en kort tid uppblomstrade äfven den spanska industrien, hvarför handeln ensam ej förklarar ädelmetallutförseln ur Spanien. Man må då besinna följderna af Karl V:s och Filip II:s utrikespolitik, som orsakade, att stora summor måste användas i allehanda krig, diplomatiska företag och hofhållningar utom Spanien. Väl var penningutförsel enligt lag förbjuden, men den fanns i alla händelser. Spanien är sålunda en af centralpunkterna för prisrevolutionen.

Tyskland är den andra. Dess grufvor hade lämnat ädla metaller under medeltiden, hvilka spredos till andra länder genom handeln eller, såsom till Rom, genom bestämda afgifter. Vid 1500-talets början gingo hufvudströmmarna till Lissabon och Antwerpen i stället för såsom förr till norra Italien på grund af kryddhandelns ändrade vägar, och genom reformationen minskades afgifterna till påfvestolen. Den inhemska produktionen ökades, och vid Karl V:s kejsareval och senare kom mycket pengar in i landet.

Under 1500-talets senare hälft infördes det amerikanska silfret, men småningom blef Tyskland liksom Spanien blott ett genomgångsland för den växande penningeströmmen, emedan det kom i industrielt beroende af västmakterna, något som fastslogs genom det 30-åriga kriget.

Vid medeltidens slut stod *Italien* längst framom öfriga länder i välstånd. Industri och handel stodo högt och förde silfver och guld in i landet, ehuru införseln äfven bestod af råmaterial och lifsmedel. Under hela medeltiden synas penningvärdet här varit lägre än annorstädes och varuprisen högre. Då förlamades handeln med orienten, och de kyrkliga tillflödena minskades. En tid bortåt ersattes förlusterna genom en inkomstbringande handel med Spanien, men småningom förintades all företagsamhet genom politiska strider, utflyttningar och andra länders uppblomstring.

Frankrike var under 1500-talet stadt i stark uppblomstring, så att importen från Tyskland och Italien kunde minskas och en lönande export begynna först på Spanien, sedan på andra länder. Därigenom stannade en del af det amerikanska silfret inom detta land.

England måste af gammalt tillbyta sig ädla metaller, men ärfde från medeltiden en kraftig textilindustri, som under 1500-talet undanträngde Flanderns och blef af betydelse för världshandeln. Handelsbalansen blef gynnsam, utom under 1540- och 1550-talen, då inre oroligheter och en oklok myntpolitik dref det bättre myntet ur landet. Detta ändrades under Elisabets tid, då en period af oerhördt ekonomiskt uppsving begynte. Andra länder kommo till viss grad i ekonomiskt beroende af den engelska industrien, så att ädelmetaller i mängd kunde införas.

Wiebe drager till sist ihop undersökningens olika trådar och sammanställer dessa kända ekonomiska företeelser med pristabellernas innehåll, och hans slutsatser kunna i korthet uttryckas på följande sätt.

Mot medeltidens slut gjorde penningehushållningen framsteg äfven på landsbygden; varuomsättning med hjälp af pengar blef vanligare; furstarna behöfde stora skatter för sina arméer och sina krig, liksom äfven för ändrade förvaltningsformer på grund af ökad centralisation. Ädel-

metallproduktionen kunde omkring år 1500 icke hålla jämna steg med penningebehofvet, hvarigenom penningebrist uppstod med *låga* varupris. Detta sporrade till ökad metallproduktion, som möjliggjordes genom upptäckande af nya grufvor och förbättrade brytningsmetoder; den växande penningtörsten äggade till äfven de äfventyrligaste företag, som ledde till Amerikas upptäckt. I *Sachsen* och *Spanien* koncentrerades först det nya metallförrådet, och där märkes tidigast en stark varuprisstegring.

Ädelmetallströmmen utbreder sig suksessivt till *Münster Elsass*, *Italien* och *Frankrike* samt slutligen till *England*, öfverallt stegrande priserna. Olika faktorer samverka till prisrevolutionens aftagande i Tyskland och Spanien och dess fortlefvande längst i England. Öfverallt inverka folkökning, skördeförhållanden o. d. modererande eller ökande på prisrörelsen, gifvande den olika former i skilda länder. Ökad penningtillgång är sålunda rörelsens hufvudorsak, men öfverallt äro äfven andra omständigheter af stor betydelse.

* * *

Wiebe anser sitt material rörande Spaniens ekonomiska lif under 1500-talet såsom alltför obetydligt för att kunna draga annat än allmänna slutsatser. Då Bonn därför ägnat ett specialarbete åt Spaniens tillbakagång under samma tid, borde man där kunna finna det material och äfven de detaljundersökningar, som Wiebe måst afstå ifrån. Men detta antagande är felaktigt, och Bonns arbete visar närmast, hur man *icke* skall skrifva en historisk-ekonomisk monografi. Det är dock intaget i en framstående skriftserie och har sålunda anspråk på att bedömas som fullt vetenskapligt; dess ämne står i närmaste sammanhang med Wiebes, och jag vill därför helt kort skärskåda detsamma. Stilen är abrupt utan att vara klar och i hög grad affekterad med användande af spanska termer utan tillräcklig förklaring af deras betydelse. Förf:s sätt att citera är en smula besynnerligt; så säger han t. ex. sid 85, att Filip II uttänjde cortes' sammanträden i det oändliga; såsåsom källa åberopas ett arbete af Philippson, men på den angifna sidan står blott att Filip inkallade cortes mycket

ofta. För öfrigt användas sällan citationstecken äfven vid ordagranna citat, och förf:s egna resonemang inblandas i dylika, så att man stundom ej rätt vet, om ett uttalande är ett uttryck för förf:s egen uppfattning eller möjligen är någon annans bevisföring, som sedan skall anfallas. Författare som Wiebe och Häbler omnämnas med stor öfverlägsenhet, i synnerhet den senare, och förf. stöder sin framställning företrädesvis på äldre och nyare spanska arbeten. I allmänhet synes han använda för liten kritik, så att han icke bestämmer sina källors värde, utan lika gerna citerar Calderons dramer eller Don Quijote och Gil Blas som officiella urkunder. Af dessa har han åter en något felaktig uppfattning. Så vill han t. ex. med siffror uttrycka prisstegringen på spannmål, och använder då endast af regeringen utfärdade pristaxor; han antager visserligen att de blott angifva minimalpris, såsom tillkomna till konsumenternas nytta, men lägger dem dock till grund för serier med index-tal. Men hela materialet är alldeles för svagt till dylikt användande; den första taxan är från 1503, nästa från 1539 och den därnäst från 1558. Hvem kan säga, att regeringens prissättningspolitik var oafbrutet densamma, och att sålunda de stadgade prisernas relation till de verkligen betalade är lika stor vid olika tillfällen? Den ena gången kan taxan dikteras af välvilja mot producenterna, den andra gången vara till förmån för konsumenterna. Om något skulle byggas på dessa siffror, borde en undersökning först ha ägt rum om de omständigheter, som föranledt taxornas utfärdande i hvarje fall

Materialet är sålunda för litet sofradt, men äfven vid dess användande som underlag för slutsatser är förf:s metod bristfällig. Han kan behandla en fråga tämligen utförligt, men sluta med, att ett afgörande mellan olika, förut citerade åsikter, ej är på sin plats (t. ex. sid. 108). Hvad skall då det föregående tjäna till? Källorna tala om spanjorernas lättja och förf. finner detta riktigt; så har han ett nytt citat, som säger att »ingen, hvarken ung eller gammal, hvarken man eller kvinna gick sysslolös»; han tycker väl, att detta är en smula öfverdrifvet, men har föga att invända (sid. 120—121). Cortes klagar öfver penningbrist, och förf. anser genast bevisadt, att dylik finns; för samma

tid talar en annan källa om penningeöfverflöd, och förf. tror äfven därpå, utan att närmare utreda saken.

Dock finnas äfven här intressanta uppgifter och tilltalande synpunkter, som kunna gifva anledning till kommande forskningar. Förf:s slutresultat är, att en stark varuexport till Amerika och jordbrukets försämrade ställning genom betesmarkernas utvidgning och inrättande af nya majorat föranledt varubrist, som var den viktigaste orsaken till prisstegringen, så att penningeökningen är af blott sekundär betydelse. Slutsatsen är motsatt Wiebes, och jag kan ej finna att Bonns bevisföring är öfvertygande. Det felas sålunda ännu en noggrann framställning af Spaniens ekonomiska utveckling under denna tid.

Det är tämligen klart, att den socialekonomiska historieforskningen arbetar på nya områden, som gifva ett rikt, men olika värdefullt material; det är också helt naturligt, att undersökningsmetoder ej ännu hunnit fast utdanas och vinna allmänt erkännande. Man får därför ej blifva öfverraskad, att ett arbete som Bonns framträder med stora anspråk, men det måste just därför betonas, att hithörande undersökningar nödvändigt måste bedrifvas fullt systematiskt, med stark kritik och bestämd uppfattning af frågornas formulering och källmaterialets större eller mindre värde för deras besvarande. Just därför att behandlingssättet är tämligen nytt, måste stilen vara klar och lättfattlig, så att ej onödiga hinder möta läsaren. I fråga om allt detta kan Bonn's arbete gifva nyttiga lärdomar.[1]

* * *

Doktor Richard Ehrenberg i Hamburg synes vara en mycket produktiv författare. För ett par år sedan utkom af hans hand ett större arbete om »*Hamburg und England im Zeitalter der Königin Elisabeth*» och 1896 utgafs »*Das Zeitalter der Fugger*» i två digra band. Men förf. synes under många år ha bedrifvit sina förstudier, och hans

[1] Häbler har recenserat Bonns arbete i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1896—97, Monatsblätter sid. 236—237 på ett för Bonn förmånligt sätt. En förklaring till de milda omdömena ligger måhända däri, att Häbler själf blifvit af Bonn tämligen omildt bedömd, hvarför han ej ville ådraga sig ens en misstanke för att söka hämnas.

framställning bär icke ytlighetens prägel. Tvärtom är det material — tryckta och otryckta, primära och sekundära källor — som han användt, oerhördt stort och hämtadt ur flera länders bok- och arkivskatter. Den viktigaste källan synes det Fuggerska familjearkivet i Augsburg ha varit, hvars brefsamlingar och öfriga urkunder lämnat en stomme af fakta, som sedan tillökats från andra håll: familjearkiv och stadsarkiv, Brüssels statsarkiv, departementalarkivet i Lille m. m. Förf. synes använda sitt material med nödig kritisk skärpa, utmönstrande mycket som odugligt eller partiskt och vägande olika omdömen mot hvarandra. Smärre undersökningar äro förlagda till noter eller särskilda exkurser, och kapitlen äro öfverskådligt uppdelade med underrubriker. Stilen är klar, och äfven där ämnet är svårbehandladt och en mångfald af termer måste användas, visar förf. stor förmåga att klargöra, hvad han vill hålla fram. Endast i ett afseende röjer sig arbetets allt för hastiga affattande, och det är i ämnesdispositionen. Det är förf:s afsikt att gifva en skildring af finansväsendets utveckling under 1500-talet, sålunda af uppkomsten af efter medeltidsmått oerhörda förmögenheter, af bolagsbildning, af marknadernas omdaning till varu- och penningebörser, och de stora affärernas internationalitet; vidare af statsfinansernas organisation och statsskuldsväsendet med spekulation i statspapper, af statsbankrutter och deras verkningar. Det är framför allt uppkomsten och utdaningen af kreditväsendet i dess olika former som bildar enheten i framställningen. Ämnet är mångskiftande och naturligtvis mycket svårt att disponera. Förf. har gifvit sin första del undertiteln *Die Geldmächte des 16 Jahrhunderts* och skildrar där de stora penninghusens historia; men bandet mellan de olika kapitlen blir en smula lösligt, och hela delen innehåller egentligen en serie skäligen fristående monografier. Den andra delen bär titeln: *Die Weltbörsen und Finanzkrisen des 16 Jahrhunderts* och innehåller först två kapitel om Antwerpens och Lyons börser, men sedan följer en mera sammanfattande skildring (från sid. 108) i kronologisk följd, omfattande kapitlen: *Die Kapitalverkehr an den Weltbörsen* (fram till 1550-talet), *Die Zeit der ersten Krisen* (*1557—1566*), *Religionswirren und Finanzkrisen* (1566—

1577), *Die Genuesen und Frankfurter Messen* samt *Vom Zeitalter der Fugger zur Gegenwart.* Det blir en nödvändig följd af denna uppställning, att mycket måste upprepas flera gånger, hvilket ger framställningen en stundom tröttande bredd. Om de första afdelningarna kunnat inarbetas i den sammanfattande delen, skulle arbetet lättare kunnat studeras och gifvit ett enhetligare intryck; i bilagor borde sedan notiser om de skilda bankhusen kunnat sammanföras.

Men denna brist på koncentration bör icke afskräcka från att studera arbetet, emedan det för en historiker är af ytterligt stort intresse, med påpekande af eljest förbisedda fakta och angifvande af tänkvärda slutsatser och uppslag. Man följer förf. med ökadt förtroende, emedan han länge varit praktisk köpman, innan han började studera; han förenar därför i hög grad vetenskapsmannens förmåga af kritik med den praktiska affärsmannens vakna blick.

Ett referat af arbetet, som verkligen skulle gifva en klar uppfattning af dess innehåll, är så godt som omöjligt att gifva på några få sidor. Jag vill därför endast fästa mig vid några särskildt intressanta detaljer.

Förf. upptager först till besvarande frågan, hvarför det vid 1500-talets början behöfdes så mycket större kapital än förr, och hans svar blir, att världshandeln måste på de nya farvägarna öfver hafven skötas på helt annan sätt än förut, med utrustande af stora flottor till långfärder och med stor risk, att de ej välbehållna skulle återkomma. Furstarne fingo därjämte ökade utgifter, enär det öfverallt visar sig en tendens att centralisera förvaltningen, som nödvändiggör skapande af en fast ämbetsmannakår; renässansbildningen dref till storartade byggnadsföretag, och inom de större staterna visade sig en oerhörd utvidgningslust, som tog sig uttryck i storpolitik och krig, men krigsväsendet var annorlunda ordnadt än förr genom utvecklingen af legosoldatsystemet. »Vapentjänsten», säger Ehrenberg (I, sid. 11), »som genom länsväsendet blifvit ett lefnadskall, öfvergick under 12- och 1300-talen genom soldsystemet till ett handtverk och slutligen under 13- och 1400-talen genom musköter och kanoner till en storindustri, som kräfde mycket skicklig

ledning och betydande kapital.» Furstarne hade ej tillräckligt med penningar själfva, emedan skatterna till stor del ingingo i naturaprodukter; man kan säga, att statsfinanserna mångenstädes voro grundade på naturahushållning i fråga om inkomsterna, men på penningehushållning rörande utgifterna. Redan detta beredde svårigheter och gjorde beräkningar nästan omöjliga. Med köpmännens hjälp måste de inflytande gärderna omsättas i mynt, men sådant behöfdes kanske oftast i förväg, och därför nödvändiggjordes stora lån eller betalningar i förskott. Vanligen fingo långifvarne vissa bestämda inkomster sig anvisade, hvilket intrasslade statens affärer ytterligare. Kredit behöfdes oafvisligt, men den var ej lätt att anskaffa. Man hade ingen klar uppfattning, att staten vore någon evig personlighet, oberoende af regentombyten, utan det var fursten personligen som disponerade öfver statsinkomsterna och ingick låneöfverenskommelser. Vid hans död var det icke alls säkert, att efterträdaren honorerade förbindelserna. Den stora risken dref därför upp den af långifvarne begärda räntan. Men nu fördömdes allt räntetagande af den katolska kyrkan, liksom äfven af reformatorerna. Om en furste ej kunde eller ej ville betala, var det honom en lätt sak att få ett gynnsamt uttalande af några teologer och sedan vägra betalning, skyllande på samvetsbetänkligheter. En statsbankrutt var som oftast en mycket populär tilldragelse för den stora mängden, som ej kunde se dess ödesdigra följder. Penningmännen sökte därför vanligen få borgen af förnäma rådsherrar eller rika städer; ofta fingo finansämbetsmän i eget namn upptaga lån, emedan deras kredit var större än deras herrars.

Den nya handeln var väl underkastad stor risk, men inbragte också stor vinst, så att det egentligen var köpmännen, som hade kapital att utlåna. Under första hälften af 1500-talet var huset *Fugger* i Augsburg det rikaste och inflytelserikaste, som vid flera tillfällen ingrep bestämmande på de stora politiska tilldragelserna. Så t. ex. vid kejsarvalet 1519. Kejsar Maximilian lämnade blott skulder efter sig, och Karl hade föga att genast disponera öfver, men efter långa underhandlingar lyckades han få Jakob Fuggers kredit till hjälp, ty pengar kräfdes för att köpa kurfurstar

och andra maktägande. Valet kostade 850,000 floriner, hvaraf huset Fugger direkt lämnade 543,000, huset Welser 143,000 etc. Räkenskaperna finnas ännu kvar i köpmansarkiven, med uppgift om mutornas storlek till olika furstar. Härigenom voro huset Habsburgs intressen på det närmaste förbundna med huset Fuggers. Jag vill öfvergå de närmaste decennierna och stanna vid året 1552. Moritz af Sachsen reste sig mot kejsar Karl och fick hjälp af Frankrike. Karl befann sig i Innsbruck utan pengar och trupper. Han hade redan stora skulder, och det föreföll ovisst, om han skulle kunna betala dem; hans kredit var alldeles uttömd. Han kallade då till sig Anton Fugger, som då var husets chef, och ehuru Moritz ryckte fram, så att kejsaren måste vika tillbaka till Villach, och ehuru köpmännen i södra Tyskland stodo bland kejsarens fiender, skaffade Anton 400,000 dukater, och denna försträckning räddade Karl. — Liksom fadern, anlitade Filip II af Spanien huset Fuggers hjälp, hvars förbindelser med Habsburgarne sträcker sig in öfver 30-åriga krigets tid.

Det västeuropiska affärslifvet centraliserades i Antverpen och Lyon på grund af en lång tids utveckling, som kan anses afslutad omkring år 1540. Från början funnos marknader på bestämda tider med utbyten af varor; skiljemynt fanns vanligen i ringa mängd, hvarför olika köpmäns fordringar jämfördes på den sista marknadsdagen och endast penningar erfordrades till mellanafgifter. När varuomsättningen tilltog, började man med en del varor nöja sig med att uppvisa prof utan att hafva hela varumängden till hands, hvilket gaf upphof till varubörserna. Växlar började inlösas vid marknaderna, och statslån upptogos för det mesta vid dem, emedan lämpliga långifvare då voro tillstädes, hvilket åter gaf anledning till uppkomsten af penningebörser med kursnoteringar.

I Lyon samlades fransmän, florentinare och sydtyskar, hvaremot Antverpen företrädesvis besöktes af spanjorer, portugiser, engelsmän, nederländare och äfven sydtyskar. I den stora striden mellan husen Habsburg och Valois, fick det förra penningar i Antverpen, det senare i Lyon.

På statslånen förtjänades ofta mer än på den mödosamma varuhandeln, hvaraf följden blef, att allt flera affärs-

hus slogo sig i öfvervägande grad på rena penningeaffärer. Det blef lätt för furstarne att upptaga lån, som ej stodo i något rimligt förhållande till deras betalningsförmåga; detta ledde till en farlig kris år 1557 midt under det spansk-franska kriget. Filip af Spanien utfärdade i juni ett dekret, som indrog alla förpantade statsinkomster och genom ett enda penndrag konsoliderade den sväfvande spanska statsskulden i samband med stor räntenedsättning. I stället för skuldebref med anvisning på bestämda inkomster för räntegodtgörelse (10 % eller mera) eller amortering, samt enligt sin innebörd ämnade att inlösas efter kort tid lämnades nu *juros*, d. v. s. femprocentiga räntebref, som voro oinlösliga. Fordringsägarnes rätt träddes för nära icke blott genom räntenedsättningen, utan äfven genom svårigheten att frigöra själfva kapitalet, i det att »juros» visserligen kunde säljas, men blott till oskäligt lågt pris, på grund af den minskade tilltron till Spaniens betalningsförmåga. Hela åtgärden är ett slags statsbankrutt, som åtföljdes af långa underhandlingar med fordringsägarne, hvilka sökte skaffa sig bättre vilkor. Huset Fugger hade mer än 2 millioner dukater att fordra, och hela skuldsumman synes ha uppgått till 7 millioner, hvartill kommo 8 millioner för Nederländerna. I Spanien sökte man hjälpa sig fram med godsförsäljningar o. d., men i sept. 1560 kunde man det oaktadt beräkna tillgängliga årsinkomster till 1 1/3 million dukater och säkra utgifter till 3 millioner, oberäknadt räntorna på juros.

Penningmännen underkastade sig och mottogo juros utom huset Fugger, som sökte tillkämpa sig företräden, men misslyckades och slutligen för att rädda något måste ingå på regeringens vilkor.

Äfven i Frankrike och Portugal måste regeringarna inställa sina räntebetalningar och gripa till tvångsåtgärder, och öfverallt i västra Europa utbredde sig penningkrisen till småstater och städer liksom till större och mindre affärshus.[1] England skiljer sig fördelaktigt från öfriga stater genom att redan äga ett välordnadt finansväsen och

[1] Ehrenberg beräknar, att affärsmän voro invecklade i Spaniens, Frankrikes och Portugals statsbankrutter med ungefär 20 millioner dukater eller 200 millioner mark enligt nuvarande myntvärde.

god kredit tack vare de ansträngningar som dess ombud i Antverpen, Thomas Gresham, gjort. Klokt nog började engelska regeringen söka hålla statslånen inom landet, hvarigenom hela landets finansiella bärkraft tack vare en uppblomstrande industri endast ökades. Att detta återverkade på dess politiska betydelse är naturligt,

Religionskrigen i Frankrike och Nederländerna tryggade naturligtvis icke affärslifvet, och börserna i Antverpen och Lyon förföllo alldeles på 1570-talet. År 1575 skedde en ny statsbankrutt i Spanien med 37 millioner dukaters passiva. Under den följande tiden blefvo Frankfurt am Main och framför allt Genua finanslifvets hufvudcentra. Nya låneformer uppstodo och en betydande förändring skedde därutinnan, att de stora affärsmännen numera hufvudsakligen blott förmedlade statslånen utan att som förr behöfva själfva disponera öfver stora summor. Det var genuesarnes stora konst att skaffa oerhörda penningesummor, men vältra risken öfver på andra. Bankväsendets teknik utvecklades oafbrutet.

Härmed hafva några antydningar gjorts om det rika innehållet i Ehrenbergs arbete, och det bör framgå af det korta referatet, att man här kan inhämta mycket som är af vikt för att förstå 1500-talets politiska tilldragelser.

* * *

Om Häblens arbete vill jag fatta mig kort, icke emedan det är ovärdigt en ingående kritik, utan emedan förevarande uppsats hotar att få en tröttande längd. Förf. är en gammal kännare af spanska förhållanden under 1500-talet och skrifver klart och öfverskådligt; man finner stundom klander öfver hans arbeten, på den grund, att han icke drifvit några nationalekonomiska studier, hvilket skulle orsaka missförstånd eller otydlighet. Härutinnan ligger nog något berättigadt, och jag skulle vilja tillägga, att han allt för uteslutande fäster sig vid spanska förhållanden, ehuru jämförelser med andra länder skulle göra hans framställning djupare och säkrare.

Förf:s uppgift är icke att stanna vid huset Fuggers direkta penningaffärer med Spanien, utan han fäster sig

förnämligast vid dess arrenderande af *maëstrazgos* eller kronans andel af ordensdomänerna samt särskildt vid dess befattning med Spaniens grufvor. Bokens måhända intressantaste kapitel handlar om Almadens kvicksilfvergrufvor, hvilkas innehåll behöfdes i Amerika för tillämpningen af nya metoder vid silfverbrytningen. Huset Fugger arrenderade grufvorna från 1524, men hade svåra konkurrenter vid uppgörelsen i ärkehertig Ferdinand af Österrike och genuesiska penningemän. Tyska arbetsförmän och arbetare inkallades och grufdriften sköttes rationellare än förut. Stora svårigheter bereddes genom bristen på trä för byggnadsarbeten och nödvändigheten att reglera vattenståndet. Med grufvorna följde monopol i Spanien på kvicksilfverhandeln, hvarigenom inkomsterna kunde stiga till stora summor. Vid brytningen anordnades vanligen så, att stora förråd funnos liggande i reserv, så att ökad efterfrågan skulle kunna tillgodoses, äfven om grufvan någon tid skulle gifva mindre utbyte. År 1550 måste brytningen afstanna på grund af en förhärjande brand nere i grufvorna, och långvariga processer fördes, om reparationerna skulle åligga kronan eller tyskarne. Kvarliggande förråd räckte dock för handelsbehofvet, och år 1553 öfvertog handelshuset i arrende ett större antal grufvor, men oviljan mot utländingarne orsakade kontraktets upphäfvande några år senare. Almaden skulle skötas för statskassans räkning, men gick blott med förlust, så att huset Fugger åter fick öfvertaga dessa grufvor mot förbindelse att leverera viss mängd kvicksilfver årligen till fastställdt pris. Brytningen uppdrefs betydligt, så att oafbrutet ökade behof för silfvergrufvorna i Amerika kunde tillfredsställas. Priset steg och äfven afverkningens storlek, så att inkomsterna mångdubblades, åtminstone på papperet. Genom betalningens uppskjutande från tid till annan och genom svårigheten att utföra penningar ur Spanien blef den verkliga vinsten lägre än den nominella. Den spanska kronan kom emellertid i ett visst beroende af Fuggrarne, hvilket var orsaken att de undantogos från verkningarna af statsbankrutten 1575. Efter en ny grufbrand 1639 råkade Almadens grufvor i förfall. och år 1647 öfvergingo Maëstragos i sin helhet till ett genuesiskt konsortium. — Genom dessa grufarrenden o. d.

främjades äfven huset Fuggers penningeaffärer i Spanien men dess finansiella betydelse öfverskattas emellertid af Häbler, som ej tillräckligt fäster uppmärksamhet vid genuesarnes maktställning på penningmarknaden mot 1500-talets slut.

I alla händelser är Häblers arbete synnerligen instruktivt och läsvärdt.

* * *

Af dessa referat torde bättre framgå, hvad den nationalekonomiska historieskrifningens målsmän hafva för syften, än af långa teoretiska utredningar. De vilja icke stanna vid den politiska historien och vid biografiska framställningar, utan söka få en bild af de olika folkklassernas lefnadsvilkor och af de faktorer, som bestämma dessa. De inse, att en mängd omständigheter tillhopa kunna inverka bestämmande på hela folks, liksom äfven på de enstaka individernas utveckling, utan att samtiden kan skönja sammanhanget därmed. De erkänna sålunda, att det inom det sociala lifvet finnas följder af vissa gifna förutsättningar, hvilka verka med naturlagars nödvändighet, och de söka upptäcka orsakerna och ur dem förklara de följande företeelserna. Så har Wiebe sökt behandla 1500-talets prisrörelse. Andra söka klargöra formerna för en viss tids ekonomiska och sociala sammanlefnad och beröra därvid en utveckling, som är i högre grad beroende af enskilda individers ingripande, äfven om hufvudriktningen ej af dem kan bestämmas. Hit höra Ehrenbergs framställningar. — Äfven inom denna skola kan man hafva ögonen öppna för individens betydelse; som bevis behöfver jag blott hänvisa till Ehrenbergs framställning af Anton Fuggers förhållande till Karl V eller af Thomas Greshams inflytande i England. Det är icke häller något som hindrar dess målsmän att hafva en idealistisk grunduppfattning, äfven om man måste konstatera, att många äro ensidiga materialister.

Äfven i Sverige hafva vi målsmän för detta slag af historieskrifning. Då Forssell utgaf andra delen af »Sveriges inre historia från Gustaf den förste», kom den att innefatta två själfständiga monografier, men det hade varit hans afsikt att lägga dem till grund för en framställning

af tidens handels- och näringslif (jmf. förordet). Först behandlas handeln och städernas förhållanden, och sedan följa »anteckningar om mynt, vikt, mått och varupris», där förf. förklarar att »jämförelser mellan varupriser i 16:de seklet med varupriser under följande århundraden», äro »inom den ekonomiska historien af största betydelse.» Det är skada, att de utgifna undersökningarna icke kunnat utsträckas till en varuprishistoria för 1500-talet, motsvarande en del af Wiebes framställning, men man äger dock i mynt- och måttundersökningen liksom i numismatiska studier på andra håll goda förarbeten till en dylik. I »varuhusräkenskaperna» i riksarkivet torde man också hafva ett godt undersökningsmaterial, emedan man kan erhålla längre serier med pris på några få orter, framför allt Stockholm.

För öfrigt må påpekas, att Hans Hildebrand i första delen af »Sveriges medeltid» (sid. 770 ff.) behandlat medeltidens myntväsende ocb meddelat ett och annat om dess ekonomiska förhållanden, och att Forssell utom ofvan anförda arbete äfven utgifvit »Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet» och annat mera. Att uppräkna den äldre svenska litteratur, som berör detta ämne, skulle föra oss för långt.

Bidrag till Mosskonventionens historia

Af

OSCAR ALIN

Yngvar Nielsen, Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14:de August 1814. Videnskabsselskabets Skrifter II. Historisk-filosofiske Klasse 1894. No. 4. Christiania 1894.

I företalet till sin skrift »*Fra Kiel til Moss. En historisk Undersögelse af Mossekonventionen, dens Forudsætninger og politiske Betydning*» yttrar utgifvaren af föreliggande arbete: »Man torde möjligen i denna bok sakna en större apparat af källor. Men denna kan först om någon tid offentliggöras i en särskild samling af nya aktstycken, som belysa samma ämne. Denna förskrifver sig från många olika arkiv, af hvilka här kunna nämnas H. M. Konungens arkiv», (svenska) »Utrikesdepartementets arkiv, Kungl. Biblioteket i Stockholm, grefve Björnstjernas familjehandlingar, danska riksarkivet, preussiska, österrikiska och möjligen engelska arkiv, Stortingets arkiv och» (norska) »Riksarkivet.» Det är denna samling som här föreligger. Den innehåller bortåt hundra aktstycken, naturligtvis icke alla »nya», då det varit utgifvarens afsikt att med detta arbete lämna »en samling af de olika aktstycken, som angå konventionen och de förhandlingar, ur hvilka denna medelbart och omedelbart framgick»; men öfver femtio torde dock här för första gången vara publicerade, och det är vackert så, äfven om ej alla kunna äga samma vikt eller stå ämnet lika nära. Af dessa förskrifva sig några från danska riksarkivet, ett par, tre,

af underordnad vikt från ett österrikiskt arkiv, men de allra flesta, såsom naturligt är, från norska och svenska arkiv, förnämligast de ofvannämnda. Med tacksamt erkännande nämner utgifvaren särskildt en bland samlingarna i norska riksarkivet såsom den, hvarpå hans arbete »i stor utsträckning» hvilar. Det är den samling, som åvägabragts af den i fjor aflidne riksarkivarien M. Birkeland, hvilken själf en tid ämnade skrifva Mosskonventionens historia. Frukten af mångårigt arbete af denne lärde, skarpsinnige, lugnt och sundt dömande forskare, måste denna samling för utgifvaren hafva varit till ovärderlig nytta. Där finnas bl. a. de afskrifter, som Birkeland med egen hand gjort af de för Mosskonventionens historia viktiga dokument, hvilka tillhöra generalkonsuln grefve C. M. G. Björnstjerna, sonson till den svenske underhandlaren i Moss. Bland öfriga källsamlingar nämner utgifvaren i sitt företal särskildt H. M. Konungens familjearkiv, hvarifrån han erhållit »några af de intressantaste dokument», som hans bok innehåller. Stor skada för arbetet är det emellertid, att utgifvaren icke varit i tillfälle att personligen undersöka dessa dokument, som förnämligast utgöras af odaterade koncept och kopior. Med större framgång skulle han då kunnat bedöma, från hvilken tidpunkt och från hvilken person de förskrifva sig, än det varit honom möjligt då han, såsom nu är förhållandet, tagit kännedom om dem endast genom afskrifter, som blifvit honom tillsända.

Bland de förut tryckta handlingar, som arbetet innehåller, är det ett par som äro af den beskaffenhet, att man ej kan annat än förvåna sig öfver att utgifvaren velat gifva dem äran af att inrangeras bland hans »aktstycken». Den ena är *ett utdrag ur åttonde delen af Schinkelska minnena*, intaget såsom aktstycke V, 1, den andra ett *utdrag ur Wieselgrens biografi öfver general Skjöldebrand* i 14:de delen af Biografiskt lexikon, intaget såsom aktstycke VII, 2. Den brist på kritik, hvarmed de arbeten, ur hvilka dessa utdrag hemtats, äro författade, gör dem emellertid särskildt otjänliga sasom källor för skapandet af »aktstycken», ett omdöme som ej minst gäller den afdelning af de Schinkelska minnena, till hvilken åttonde delen hör. Vi betona detta sistnämnda förhållande, emedan Dr Nielsen, så vidt

man får döma af hans yttrande sid 172, att det nu ifrågavarande utdraget bevisar, hvilka åsikter »man» i en viss fråga hyste »på den tid då de Schinkelska minnena blefvo affattade», synes anse, att dessa åsikter skulle kunna tillmätas någon större auktoritet än den, som tillkommer dem såsom uttalade af »minnenas» författare (och möjligen deras samlare). Hvad åter angår utdraget ur den af domprosten Wieselgren författade biografien öfver Skjöldebrand, så hade dess meddelande såsom »aktstycke» naturligtvis alldeles icke kommit i fråga, såvida det varit utgifvaren bekant, att i H. M. Konungens arkiv finnes så väl en utskrift af som originalkonceptet till den berättelse om Skjöldebrands underhandling i Moss, som skulle innehållas i det meddelade utdraget ur biografien. Den meddelas efter konceptet såsom bilaga till denna uppsats.

Utgifvaren har ordnat sina aktstycken i åtta afdelningar, som åtföljas af en delvis kritisk »efterskrift», innehållande en öfversikt af underhandlingarna i Moss enligt de meddelade aktstyckena.

Den första afdelningen utgöres af fyra bref från prins Christian Fredrik till prins Fredrik af Hessen af 4 sept. 1813 och 5 mars, 20 juni och 4 december 1814. Såsom utgifvaren själf yttrar och såsom äfven kan synas af deras data, »angår intet af dem omedelbart själfva konventionen», men utgifvaren har dock medtagit dem, »emedan de äro förtroliga uttalanden till en vän, som oförbehållsamt visa Christian Fredriks stämningar och känslor under hans vistelse i Norge». Nå, man får vara tacksam för hvad man får af »nya» aktstycken, men nog torde det finnas åtskilliga handlingar, som på lika goda eller bättre skäl bort vara medtagna i samlingen, men hvilka där saknas.

I andra afdelningen meddelas 19 aktstycken angående »stormakternas kommission», hvarmed utgifvaren menar de kommissarier, som de med Sverige allierade makterna på svenska regeringens begäran hade afsändt till Danmark och Norge för att meddela makternas vilja i fråga om Kielfredens verkställande. Dessa aktstycken hafva alla förut varit tryckta, somliga mer än en gång, de flesta af utgifvaren på originalspråket i hans arbete »Bidrag til Norges Historie i 1814», II, men de meddelas ändock här för att,

såsom utgifvaren yttrar, »fasthålla hvad som är hufvudpunkten i de med kommissarierna förda förhandlingarna och i de senare underhandlingarna.» Vi hafva icke samma åsikt som utgifvaren angående det intima sammanhanget mellan kommissariernas förhandlingar och konventionen i Moss och finna därför ej lika nödvändigt som han, att dessa förut tryckta handlingar här åter blifvit aftryckta. I följd af den uppfattning af kommissariernas uppträdande och betydelse, som utgifvaren söker göra gällande, kan det emellertid för läsaren vara nyttigt att hafva den möjlighet till kontroll, som ligger i själfva urkunderna, så nära till hands som möjligt. Frågan om kommissionens betydelse är det för öfrigt icke vår afsikt att här upptaga. Vi kunna dock ej underlåta att göra en liten anmärkning vid den framställning, hvarmed utgifvaren inleder meddelandet af dessa handlingar.

Utgifvaren framhåller här såsom på flere andra ställen, att kommissarierna vid sin ankomst till Norge förefunno en »ny situation», som »förelåg såsom ett fullbordadt faktum, sedan riksförsamlingen på Eidsvold hade gifvit Norge en författning och en konung, och till på köpet en konung som tillhörde en af Europas äldsta dynastier». Denna situation hade utvecklat sig, sedan svenska hofkanslern den 23 april afgifvit den framställning till de allierade makterna, som föranledt kommissariernas afsändande. Svenska regeringen hade bort låta kommissarierna »instrueres paa ny» om denna situation, men detta hade hon så försummat, att kommissarierna »havde paa sin Reise ingen direkte eller indirekte Forbindelse med den svenske Kronprinds eller med det svenske Udenrigsministerium; ialfald vides det ikke, at der fra den Kant er tilstillet dem nogen Meddelelse eller Instruktion. I den Henseende synes de kun at have havt Wetterstedts Fremstilling af 23de April at holde sig til, der imidlertid var udarbeidet med helt andre Forhold för Öie end de, som Kommissarierne forefandt ved sin Ankomst til Norge» (sid. 15).

Nu är det emellertid först och främst att märka, att prins Christians val till konung, d. v. s. själfva hufvudpunkten i »den nya situationen» *uttryckligen förutsättes* i Wetterstedts ifrågavarande not[1]. Vidare finnes mer än en

[1] Se Alin, Den svensk-norska unionen I. Bilagan n:r 44, sid. 96.

omständighet, som vittnar om att svenska regeringen icke lät kommissarierna anlända till Norge alldeles så okunniga om ställningen därstädes, som utgifvaren synes föreställa sig. De upplysningar, som de under sin vistelse i Köpenhamn erhöllo genom svenske ministern friherre Tawast,[1] voro naturligtvis att betrakta såsom officiella, och säkerligen var svenska regeringen icke heller främmande för att kommissarierna på sin resa genom Sverige besökte båda de svenska guvernörerna öfver Norge, så väl grefve Axel Rosen i Göteborg, som grefve H. H. von Essen i Wenersborg.[2] Från deras besök hos den sistnämnde (de kommo den 26 och reste den 28 juni) meddelar Dr Nielsen själf i sina »Bidrag til Norges Historie i 1814», II, s. 245, att en af kommissarierna skrifvit till sin regering, att Essen »var förberedd på att bearbeta dem i kronprinsens anda» och »hade användt en hel dag på detta arbete». Denna uppgift kompletteras af Essens bref till kronprinsen af den 28 juni (Schinkel, VIII, Bil. n:r 41) och till Wirsén af den 2 juli. Då det sistnämnda icke är tryckt, meddela vi här den del däraf, som berör denna sak.

»Jag vore rätt nyfiken», skrifver Essen där, »att veta, om min sednaste und. skrifvelse till kronprinsen blifvit Herr Statssecreteraren meddelt. Jag meddelade hvad som i discretionsvägen förefallit emellan de fyra till Norge sända commissarier och mig. Jag bjöd till att utröna deras enskilta tankesätt och deras instructioner, och jag har fullkommelig orsak tro, att vi kunna och böra vara nöjda så i det ena som andra fallet. Jag är glad att vid detta tillfället hafva kunnat vara nyttig och att jag fått tillfälle upplysa i synnerhet Foster och Orloff om så mångfaldigt, som de omöjeligen kunde känna. Och mina upgifter voro dessutom af den natur, att de till större delen hade en slags authenticité, som ej tålte motsägelse. Jag gjorde de båda nyss nämde commissarier reda för herr Moriers conduite alt ifrån den stund han hade satt foten i Norrige, och jag målade hans tvetydiga betagande (ɔ: beteende) med så varma och lifliga färger, att till och med Foster desapprouverade hans uppförande. Alla fyra desse herrar pretenderade, att deras mission ej kunde blifva lång; de ämnade ej inlåta sig uti vidlyftiga pour parléer, prins Cristjan skulle lemna bestående svar, han skulle inom

[1] Jfr meddelandena ur Tawasts depescher under maj och juni i C. J. Ankers arbete »Uddrag af diplomatiske indberetninger om unionens forberedelse og tilblivelse 1814».

[2] Kommissariernas besök hos Essen skedde på Tawasts råd (Anker, anf. arb. s. 73).

14 dagar öfvergifva Norrige, och då skulle han personligen avantageras i mer än ett hänseende; i annat fall, om prinsen opiniatrerade sig, hade commissarierna krigsförklaringen mot Norrige i fickan, 40 à 50,000 man hjälptrupper hade kronprinsen redan till sin disposition (Bennigsens armée), och mera, om det behöfdes, kunde han få. Prins Chrétien erkändes aldrig af de allierade som tronföljare till Danska kronan etc. etc. Desse commissarier förmodade, at vi under negotiationstiden ej attaquerade Norrmännen, hvarpå jag svarade, att ehuru det vore min önskan, hade jag dertill ännu ej fått befallning, alt vore emellertid i beredskap, och jag väntade orderne med hvarje ögonblick. Detta ansågo de ej såsom bidragande till ändamålets vinnande och fant deras mission öfverflödig, om man ej afbidade resultatet af deras beskickning. Häremot invände jag, att herr Morier begärt sammankallandet af en riksdag, at denna arrangement troligen blifvit upgjord emellan honom och general Haxthausen, hos hvilken han par parenthes bor, att denna riksdag skulle först i septbr. kunna samlas, at således man redan vunnit så mycket, at ingen campagne för i år kunde äga rum, och så vidare. Jag trodde således för min del, at kronprinsen ej borde vara dupe af dessa nog påtagelige ränker, utan att han snarast med vapen i händerna gjorde slut på altsammans. Jag kände visserligen, at kronprinsen önskade framför alt at kunna se saken i godo arrangerad, och jag förmodade äfven, at om prins Cristjan vore klok nog för att inse sitt och Norriges väl, kunde han undvika mycket ondt, om han genast cederade några gränsfästningar till Sverige såsom en garanti för dess (c: prins Christians) ärlighet, medan constitution etc. etc. upgjordes. Detta projeckt tycktes allmänt gouteras, och ville commissarierne arbeta i den akt och mening. — »Jag itererade», fortsätter Essen, »minst 20 gånger under dessa conversationer, at alt hvad jag yttrade borde anses som min enskilte tanka, att jag ej vore instruerad, at, då jag nu sednast i Örebro sett kronprinsen, det blott varit fråga om militairiska anstalter, at jag ingalunda melerade mig i politique, diplomatie etc. etc., och det af en ganska god raison, att jag ingenting förstog. och så vidare. Jag kan nu med hvarje dag vänta tidningar från commissarierne — — —»[1]

Af svenske generalguvernören öfver Norge fingo kommissarierna således alla meddelanden angående ställningen därstädes, som han kunde lämna, och de gåfvos således med stöd af all nödig auktoritet. Hvad angår Essens yttranden för öfrigt, så kunde den ifver, hvarmed han framhöll att de blott uttryckte hans enskilda mening, hos kommissarierna lätt väcka den föreställningen, att de i själfva ver-

[1] Ur Essens egenhändiga bref i Wirsénska samlingen i Riksarkivet. Jfr Martens' bref till Essen d. 7 juli 1814 (Schinkel, Bihang III, n:o 138).

ket angåfvo regeringens åsikter. Och att så i verkligheten skett, vill synas af Martens' bref till Essen den 7 juli, däri han yttrar, att kommissarierna »omfattat förslaget att afsluta en vapenhvila, grundad på ännu förmånligare vilkor än dem, som E. E. värdigats delgifva dem såsom antagliga».

Tredje afdelningen af boken innehåller fyra handlingar angående en affär, som man förr å norsk sida ansett hafva föranledt Carl Johan att öppna de underhandlingar, hvilka ledde till konventionen i Moss, men som genom Björlins arbete, »Kriget i Norge 1814» ådagalagts så mycket mindre kunnat hafva denna betydelse, som den icke var för Carl Johan bekant, då han affärdade sin emissarie, ett förhållande som också utgifvaren klart och bestämdt erkänner, — det är affären vid Matrand. De handlingar, som angående denna här meddelas, äro också ej flera än norska befälhafvarens rapport af den 8 aug., svenska befälhafvarens af den 6 och tvenne bref från landshöfdingen i Stora Kopparbergs län till utrikes statsministern angående länets beväringsmanskaps afgång till förstärkande af general Gahns corps, det ena af 14, det andra af 18 augusti. I följd af något förbiseende är P. S. till det senare af dessa bref utelämnadt och meddelas därför här för fullständighetens skull, oaktadt det icke har större betydelse för underhandlingarna om konventionen i Moss, än det bref, hvartill det hör. Det lyder så:

»Just nu får jag rapport ifrån Leksand, at det der samlade compagniet af beväringen med hög ande emottagit ordern til afmarche. Samma beredvillighet väntar jag af de öfrige, ehuru verkeligen det för beväringsmanskapet ifrån denna ort, mera än från de flesta andra, är kännbart att nu lämna egna hemmansdelar m. m.»

Följa så i fjerde afdelningen åtta handlingar, meddelade, såsom utgifvaren yttrar, »alldenstund tiden nu torde vara kommen, då man kan skrida äfven till offentliggörande af sådana aktstycken, som visa, hurudan den militära ställningen verkligen var». De handlingar, som egentligen afses med detta yttrande, äro väl norska commissariats-commissionens rapporter angående arméns förråd af den 9 och 17 augusti, då de rapporter om arméns ställning af den 8, 10 och 13 augusti, som här meddelas, alla äro förut kända, i det tvenne äro så godt som helt och hållet aftryckta i

skriften »Fra Kiel til Moss» och en refererad i Björlins bok: »Kriget i Norge 1814» (sid. 278 f.). Alla meddelas nu här fullständigt tryckta efter originalen och lämna genom sitt innehåll ständig anledning till respekt för den uthållighet, hvarmed norrmännen, trots den förtviflade belägenhet hvari deras armé befann sig, skötte de underhandlingar som ledde till konventionen.

Dessa underhandlingars historia finner man i de aktstycken, som meddelas i afdelningarna V, VI och VII och utgöra bokens viktigaste innehåll. Deras första del angår norrmannen Carsten Tanks mission till norska högkvarteret (7—9 augusti). Till de aktstycken rörande denna beskickning, som här meddelas, skulle utgifvaren lätt nog hafva kunnat foga ett och annat. Dit hör kronprinsens order den 3 aug. till general Vegesack att anmoda Tank att följande dag infinna sig i svenska högkvarteret, en handling hvars tillvaro är känd genom Björlins bok, sid. 157; äfvensom Carl Johans bref till konungen af den 5 aug., hvari han meddelar, att han den dagen haft samtal med Tank och anförtrott honom »des propositions à faire» (Björlin, s. 157, not. 3), Däremot har tydligen Tanks bref till Carl Johan af den 7 augusti, som, i likhet med nyssnämnda båda handlingar, meddelas bland bilagorna till denna uppsats, icke varit utgifvaren bekant. Detsamma är förhållandet med en handling af särskildt intresse, som vi få tillfälle att beröra, då vi nu öfvergå till en granskning af vissa bland de aktstycken, som utgifvaren meddelat i ifrågavarande afdelning.

En hufvudfråga rörande Tanks mission är denna: hvilka propositioner hade Carl Johans emissarie i uppdrag att framställa? —

Bland de handlingar, hvilka af norska statsrådet den 16 nov. 1814 öfverlämnades till den komité, som storthinget tillsatt för att genomgå statsrådets protokoll angående förhandlingarna om konventionen i Moss, var en, som angafs vara »Sverrigs Kronprinds' ved Carsten Tank fremsendte Forslag til Vilkaarene for en Vaabenstilstand».[1] Detta för-

[1] Se Statssecreteriatets Copibog (i norska riksarkivet) för nämnda dag. Af här föreliggande arbete framgår ej klart, att den skrifvelse af statsrådet, som åtföljde ofvan berörda handlingar, varit dess utgifvare bekant. Det

slag har således blifvit öfverlämnadt *skriftligen* uppsatt, och frågan blir då den, hvar man skall finna den handling, där det innehålles. Dr Nielsen tror sig hafva funnit det i ett par i H. M. Konungens familjearkiv befintliga koncept, af hvilka han erhållit afskrifter med uppgift, att »de lågo bredvid hvarandra, äro skrifna på samma slags papper, af samma hand och äro utan tvifvel alldeles samtida.» Om dessa handlingar yttrar han nämligen i skriften »Fra Kiel till Moss» sid. 54: »Detta är de mycket omtalade, men hittills icke till sin ordalydelse kända förslag, som öfverlämnades af statsrådet Tank. De äro två historiska aktstycken af hög rang.» I nu föreliggande skrift meddelas dessa handlingar (signerade V, 3, a, V, 3, b) på originalspråket och — med anledning af invändningar, som recensenter af »Fra Kiel til Moss» riktat mot den kategoriska förklaringen rörande deras betydelse — åtföljda af en redogörelse för de skäl, som föranledt utgifvaren att hänföra dem till Tanks sändning. Denna redogörelse afslutas med följande ord: »Dessa båda utkast kunna således icke gerna hänföras till någon annan tid än tidpunkten för Carsten Tanks afresa, och de 'maa' betraktas såsom innehållande de 'grundlinier', hvarefter denne var bemyndigad att förhandla med Christian Fredrik». Uttalandet i »Fra Kiel til Moss» är således modifieradt, och utgifvaren torde i sin reduktion lugnt hafva kunnat gå ännu ett stycke längre. Ty hvad angår det utkast, som är signeradt *3, a*, så finner man redan vid ett flyktigt genomögnande däraf, att det går in i detaljer rörande vapenhvilan, hvilka svårligen kunna tillhöra ett förslag, som var afsedt att tjena till *uppslag* för en underhandling; och en närmare granskning af uttryckssättet i denna handling lämnar ytterligare anledning att antaga, att den tillhör ett vida senare stadium i underhandlingarna än Tanks första sändning. Den öfverenstämmer nämligen i flera fall mera med konventionens slutliga lydelse än något annat af de förslag, hvaraf denna föregicks. Handlingens yttre beskaffenhet gifver också stöd åt detta antagande. Den börjar

---

enda, som syftar därpå, är de besynnerligt oklara yttrandena sid. 174 om det dokument, som han i sin bok signerat V, 2 och om hvilket det dels heter, att det »senere i samme Aar har været tillagt Betydning», dels att »det maa have været bekjendt for det norske Statsraad».

nämligen med de öfverkorsade orden: »Si le Prince est de bonne foi» och anger därmed, att den härstammar från ett ögonblick, då Carl Johan hade att *gifva svar* på en framställning, som syntes honom stå i strid med föregående meddelanden[1]. — Hvad åter angår det koncept, som är signeradt *3*, *b*[2], så skulle nog den, som endast känner de aktstycken, hvilka af Dr Nielsen här meddelas, kunna finna det antagligt, att en därmed öfverenstämmande promemoria blifvit lämnad Tank till ledning vid hans samtal med prins Christian, men innehållet i dessa aktstycken utesluter dock alldeles icke möjligheten, att detta koncept endast utgör ett förarbete till de aktstycken, som medfördes af den beskickning, som den 10 augusti afgick från Carl Johans läger, nämligen kronprinsens deklaration till norska nationen af nämda dag (VI, 2), hvilken under vissa förutsättningar skulle öfverlämnas af general Björnstjerna, och förslaget till prins Christians eventuella proklamation (V, 4), hvilket skulle öfverlämnas af Tank[3]. Utgifvaren stödjer hela sin argumentation (sid. 172 f.) för detta koncepts identitet med de propositioner, som den 7 augusti aflämnades af Tank, på det antagandet, att bland de handlingar, som denne då medförde, var äfven detta sistnämnda förslag (V, 4), och anför såsom afgörande bevis därför, att Björnstjerna i sitt bref till kronprinsen af den 11 (o: 12) aug. (sid. 94 f.) säger, att det blifvit prins Christian tillstäldt *genom herr Tank;* men ingenting hindrar, att detta, såsom Björlin (sid. 267) uppgifver, kan hafva skett, då Tank *andra* gången (10 aug.) infann sig hos prins Christian, och den omständigheten, att det enligt utgifvarens upplysning (sid. 74, not. 1) ligger bland »Dokumenterne til Statsraadets Protokol» för den *13* augusti, talar härför.[4]

[1] Rörande denna handling kunna vi för öfrigt upplysa, att den till och med de ord — *S. M. le Roi de Suède* — hvarmed det 3:dje stycket börjar, — är hastigt skrifven med De Camps' hand, men sedan — från och med orden *promet oubli* — med Ulrichs.

[2] Detta koncept är helt och hållet — hastigt och ganska vårdslöst — skrifvet med De Camps' hand.

[3] Se Björlin, Kriget i Norge 1814, s. 267.

[4] I skriften »Fra Kiel til Moss» (sid. 64) hänför också Dr Nielsen detta dokument till tiden för Björnstjernas beskickning, ehuru han angifver denne, ej Tank, såsom dess öfverlämnare. Besynnerligt är, att han i det nu föreliggande verket icke nämner ett ord om att Tank medföljde Björnstjerna, då denne den 10 aug. begaf sig till prins Christian.

Jämte öfversättningen af de båda nu ifrågavarande koncepten meddelar emellertid Dr Nielsen i skriften »Fra Kiel til Moss» öfversättningen af en tredje handling, om hvilken han mera i förbigående yttrar (sid. 54): »I norska arkiv finnes en annan redaktion, som synes tillhöra samma förslag.» I nu förevarande arbete (s. 173 f.) inlåter han sig något utförligare på frågan om denna handlings[1] betydelse, men ehuru han är i tillfälle att upplysa 1:o) att den »är det enda utkast i *norska* arkiv» — där en handling af denna art naturligtvis i första rummet bör sökas —, »som kan vara att hänföra till Tanks mission», 2:o) att den »senare under samma år» (1814) »har tillagts betydelse» och 3:o) att den 1814 »torde hafva varit känd af norska statsrådet», så kan han ej förmå sig att släppa föreställningen om den eminenta rang, som i den Tankska missionens historia skulle tillkomma koncepten *3*, *a* och *3*, *b*. Och dock talar allt för att det är i *denna* handling (V, 2) man först och främst har att söka det förslag, hvarom nu är fråga: så dess frändskap i innehåll och uttryckssätt med svenska regeringens förslag af den 26 juli (sid. 38), särskildt hvad angår de satser som börja med orden »Liberté» och »Égalité»; och vidare den ordagranna eller nästan ordagranna öfverenstämmelsen i vissa uttryck och satser med prins Christians svar på de mottagna förslagen af den 8 augusti (n:r 7, a och framför allt n:r 7, b) och med det koncept, som finnes meddeladt såsom n:r 8 (sid. 81), — en öfverensstämmelse, som är långt mera påtaglig än motsvarande förhållande mellan koncepten 3, a, 3, b och prins Christians svarsskrifvelser med dithörande koncept. Då slutligen härtill kommer att, enligt hvad utgifvaren upplyser, det är i stortingets arkiv denna handling finnes, d. v. s. i samma arkiv, där öfriga i statsrådets ofvannämnda skrifvelse af den 16 nov. 1814 uppräknade handlingar rörande Mosskonventionen äro förvarade, så kan svårligen vara rum för något tvifvel, att *denna* handling är

[1] Han meddelar den här på originalspråket, signerad V, 2. En i H. M. Konungens familjearkiv förvarad redaktion af något skiljaktig lydelse meddelas bland bilagorna till denna uppsats (n:r 4, *A*).

den, som i nämnda skrifvelse omtalas såsom »Svenska kronprinsens genom Carsten Tank öfversända förslag rörande vilkoren för ett vapenstillestånd»; och 1814 års norska statsråd bör i denna sak få anses äga vitsord.[1]

Dessa äro de slutsatser, hvartill man kommer vid en granskning af de dokument, som af Dr Nielsen meddelas signerade V, 2, V, 3, a, 3 b, såvida man nöjer sig med de materialier till deras bedömande, som stått honom till buds. De bekräftas af ett aktstycke, som förvaras i H. M. Konungens familjearkiv och meddelas såsom bilaga 6 till denna uppsats. Det är ett memorandum af Tank, som, tydligen uppsatt efter dennes konferenser med prins Christian, synes gifvit anledning till affattandet af det koncept, som Dr Nielsen meddelat såsom V, *3*, *b*, och till de tvenne handlingar — Carl Johans deklaration af den 10 augusti och det däremot svarande förslaget till prins Christians eventuela proklamation — som därur utbrutits för att öfverlämnas till prins Christian, den förra eventuelt af general Björnstjerna, det senare af Carsten Tank, då de den 10 aug. infunno sig i det norska högkvarteret. Hade detta aktstycke varit Dr Nielsen bekant, så skulle det förmodligen icke hafva kommit i fråga att beteckna konceptet *3*, *b* såsom det förslag, som Tank vid sin första mission hade att från Carl Johan öfverlämna åt prins Christian.

Vi påpekade i fråga om de handlingar, som röra denna Tanks mission, att det bref, hvarmed han meddelar kronprinsen sin ankomst till prins Christians högkvarter, saknas i samlingen, säkerligen på grund däraf att dess tillvaro varit utgifvaren obekant. Bland de urkunder, som angå Björnstjernas beskickning, saknar man åter en handling, som anger tidpunkten för generalens afresa till det norska högkvarteret och som dock genom Björlins förut citerade arbete (sid. 267) bör vara utgifvaren bekant. Det är kron-

[1] Sedan ofvanstående var skrifvet, har recensenten haft tillfälle att i stortingets arkiv granska den handling, hvarom nu är fråga, och har han därvid funnit: 1:o *att den är skrifven med Carsten Tanks hand;* 2:o att den bär följande påskrift i original: »Fremlagt i Odelsthinget d. 22de Novbr. 1814. *Weidemann.*» Dessa båda fakta torde få anses till fullo styrka, hvad här ofvan är sagdt.

prinsens bref till konungen af den 12 augusti.[1] Då olika uppgifter lämnas angående tiden för Björnstjernas ankomst till Moss och för början af hans underhandling, är det naturligtvis af intresse att hafva en bestämd uppgift angående tiden för hans afresa och därmed en föreställning om, vid hvilken tid han *kunnat* vara framme. Denna uppgift har man i nämnda bref af den 12: »un moment après l'embarquement de V. M.», skrifver nämligen kronprinsen, »le général Björnstjerna se mit en route». Konungens embarkering åter skedde, enligt Björlin, »på förmiddagen», — antagligen ej så långt före middagen. Då Björnstjerna med sitt följe hade omkring 4 svenska mil att tillryggalägga, så är det väl ej troligt att han kan hafva varit framme så tidigt, att några egentliga underhandlingar den dagen kunnat föras. I den officiela norska berättelsen om konventionen, som är daterad den 15 aug. och finnes intagen i tidningen *Tiden* för den 16:de (VII, 17) uppgifves också, att Björnstjerna ankom först *den 11*. Denna uppgift vill utgifvaren visserligen förklara felaktig på den grund, att prins Christian i sitt den 11:te daterade bref till Björnstjerna uttryckligen säger, att han föregående afton, alltså den 10, hade förhandlat med generalen, men han har därvid förbisett, att denne i sitt den 12 aug. skrifna bref till kronprinsen (VI, 11) lika uttryckligt säger, att han mottagit brefvet *samma eftermiddag* (»cet après diner»), en uppgift, som ger anledning att tro, att prinsen i sitt upprörda tillstånd vid dateringen af sitt bref skrifvit miste och satt 11 i stället för 12.[2]

Är det nu så, att Björnstjernas underhandlingar med prinsen börjat först den 11, så blir det så mycket mera oantagligt, att de den 12:te på aftonen skulle hafva hunnit till den punkt, som angifves genom de handlingar som signerats VI, 6 och VI, 8. Detta utgifvarens antagande är så mycket mera besynnerligt, som det står i direkt strid

[1] Detta bref aftryckes bland bilagorna till denna uppsats och därjämte öfriga bref af kronprinsen, som äro af beskaffenhet att lämna någon upplysning om förhandlingarna rörande konventionen. För fullständighetens skull hafva äfven fem förut tryckta bref medtagits, däribland fyra, som äro tryckta i Dr Nielsens här föreliggande samling.

[2] Och därigenom möjligen bidragit till att Björnstjerna vid dateringen af sitt bref begått samma fel?

med de under n:r VII, 1 meddelade statsrådsprotokollen för den 13:de aug. Håller man sig till dessa protokoll, sammanställda med de utkast till konvention som af utgifvaren meddelas, så finner man, att de handlingar, som vid det första statsrådssammanträdet framlades af prins Christian och af honom angåfvos innehålla de förslag, som framställts af Björnstjerna, voro — utom Carl Johans förklaring af den 10 aug. (VI, 2) — »utkastet till politisk och militärisk konvention» (convention d'armistice) och till »separata artiklar» (articles séparès) — n:r VI, 4, VI, 5 —. Vid dessa båda förslag gjorde statsrådet sina anmärkningar, hvarpå statsråden Collett och Aall på prinsens uppdrag fortsatte underhandlingarna med den svenske generalen. Resultaten af deras underhandlingar framlades vid statsrådets sammanträde på eftermiddagen och framträdde till det yttre däri, att det förslag till konvention, som framgått ur prinsens förhandlingar med Björnstjerna, nu blifvit deladt i två, ett till politisk konvention (traité) och ett till militärisk (convention d'armistice) — n:r VI, 6 och VI, 8 —.[1] Mot riktigheten af denna protokollens framställning har utgifvaren, så vidt vi kunna finna, icke anfört något hållbart skäl. Möjligen härleder sig hans antagande från ett misstag vid bestämmandet af en handling, som vi här nedan skola beröra.

Mot Dr Nielsens redogörelse för underhandlingarnas gång hafva vi ännu en anmärkning af vikt att här framställa. I det svenska förslaget rörande formen för Norges styrelse under tiden mellan konventionens afslutande och stortingets sammanträde ingick, att statsrådet skulle föra regeringen i »Konungens af Sverige och Norge namn», ett uttryck som emellertid på grund af motstånd från prins Christians sida ändrades så, att statsrådet skulle underteckna utgående handlingar »paa aller höieste Befaling». Om denna ändring säger utgifvaren (sid. 179), att den utan vidare — *»straks» »hurtig»*, — medgafs af Björnstjerna. På samma gång förfäktar han emellertid den åsikten, att den *mezzo termino*, som

[1] I norska statsrådets förut citerade skrifvelse till stortingets granskningskomité den 16 nov. 1814 betecknas de båda sistnämnda handlingarna på följande sätt: »Statsraaderne Collett og Aalls Udkast til Conventionen og Vaabenstilstanden; hvorved bemærkes at dette Udkast er forfattet i Forening med den Kongelige Svenske Commissair Generalmajor Biörnstierna» (Statssecreteriatets Copibog 1814, n:o 1817).

den svenska underhandlaren säger sig hafva föreslagit och och fått accepterad, hufvudsakligen var sistnämnda formel (jfr sid. 179 och sid. 192 f.). Utan att nu inlåta oss på frågan om riktigheten af denna åsikt vilja vi fråga, huru han, *om* den skulle vara riktig, vill förena sina uppgifter om Björnstjernas skyndsamma eftergift med dennes egen förklaring i brefvet till kronprinsen den 12 aug. (sid. 93), att han, efter att i den fråga, som blef föremålet för hans medlingsförslag, icke på något sätt hafva kunnat förmå prins Christian till eftergift, hade ansett underhandlingen afbruten och varit på väg att resa, då han fick idén till sin mezzo termino. —

Af de elfva handlingar hvilka ingå i den afdelning, som bär siffran VI, äro tre förut tryckta i öfversättning, en därjämte på originalspråket. De återstående sju äro till största delen hämtade från norska riksarkivets afskrifter ur Björnstiernska arkivet eller från stortingets arkiv[1]; alla äro handlingar af vikt.

Sjunde afdelningen (»Forhandlingerne i Moss 13de og 14de August 1814») börjar med statsrådsprotokollet af den 13 augusti. Af denna handling finnas tvenne redaktioner. Den ena kallas af Jacob Aall »den originale Protokollation», förskrifver sig direkt från statsrådssammanträdet och är undertecknad af Haxthausen, Rosenkrantz, Jonas Collett, Aall, Diriks och C. M. Falsen[2]. Den andra, som af Jacob Aall kallas »Statsraadsprotokollet», lär vara med ledning af den förra skrifven af statssekreteraren,[3] och är undertecknad af Rosenkrantz, Sommerhielm, Jonas Collett och Aall samt kontrasignerad af v. Holten. Den öfverenstämmer för öfrigt i allt väsentligt med den förra med undantag af att den i slutet af första protokollet har följande sats, som alldeles saknas i »den originale Protokollation»: »efter at der endnu en Gang paa det kraftigste blev

[1] Någon gång stannar man i tvekan, om utgifvaren alltid jämfört afskriften i riksarkivet med originalet i storthingets arkiv. Har han det gjort, så är det underligt, att han kunnat förse aktstycket VI,'8 med ett namn (Aars), som för denna handling icke har annan betydelse än den, att det tillhört en person, som en tid efter Mosskonventionens afslutande för ett praktiskt ändamål numrerat dit hörande handlingar.

[2] Denna redaktion förvaras i norska riksarkivet.

[3] Jfr N. Aalls berättelse om konventionens afslutande, sid. 109.

indstillet til Hans Majestæt, om Armeen ikke kunde gaa offensive til Verks». Det är denna senare redaktion, som utgifvaren har följt, och därom är ju intet att säga; men nog förefaller det besynnerligt att, då det är fråga om en så viktig handling som denna, han ej med ett enda ord nämner, att det finnes en annan redaktion, som förskrifver sig från själfva ögonblicket för de händelser, hvarom protokollet talar.[1]

Man har så mycket större skäl att förvåna sig öfver att utgifvaren alldeles uraktlåtit att påpeka det sätt, hvarpå affattningen af dessa protokoll kommit till stånd, som, enligt hvad vi ofvan påpekat, hans framställning af underhandlingarnas gång den 11—13 aug. i väsentlig mån grundar sig på underkännandet af dessa protokolls tillförlitlighet. Detta åter står tydligen i sammanhang med den uppfattning han fått af en handling, som han i afskrift fått sig meddelad från H. M. Konungens familjearkiv och som han meddelar signerad VII, 6 och med rubrik: »*Det Udkast til Konventionen, som bler antaget af Carl Johan*» (sid. 111 f.). Denna handling skulle enligt utgifvarens uppfattning vara det svar från Carl Johan, som Skjöldebrand medförde med anledning af det förslag till politisk konvention, som Björnstjerna skulle hafva sändt honom den 12 och som den 13 skulle hafva blifvit godkändt af norska statsrådet och Christian Fredrik (VI, 6). Jämför man nu dessa båda handlingar (VI, 6 och VII, 6), så finner man, att de äro *sins emellan ordagrant öfverensstämmande*, men däremot *i många fall olika konventionen*. Enligt utgifvarens uppfattning skulle således a) Carl Johan hafva utan ett enda ords ändring godkänt det förslag, som sändes honom genom Björnstjerna den 12 aug., b) ett förslag, hvarom Carl Johan, prins Christian och norska statsrådet voro fullt eniga, dock hafva blifvit definitivt faststäldt först efter åtskilliga ändringar, af hvilka flera ej blott rörde redaktionen! — Osannolikheten häraf är så stor, att utgifvaren ej kunnat afsluta sin bok utan att märka den (se sid. 183 f.), men hans betänkligheter äro dock ej starkare, än att han kan aflägsna dem med det resonnementet att, då han »ännu icke varit

[1] Utgifvaren uppgifver ej, hvar den redaktion, som han följt, är att finna, men antagligen är det i norska riksarkivet.

i tillfälle att företaga en undersökning af originalet, så blir det tills vidare nödvändigt att hålla sig till mottagna upplysningar och gällande tradition(?) och utgå ifrån att detta aktstycke är det utkast till konvention, som blef antaget af Carl Johan». För den som är i besittning af det material till bedömande af underhandlingarnas gång, som utgifvaren i 6:te afdelningen af sin bok meddelat, borde det dock icke vara svårt att inse, att denna handling icke är och icke kan vara annat än *en kopia af det förslag till politisk konvention, som den 13 aug. godkändes i norska statsrådet*, en kopia, som det bör vara lika litet oväntadt att anträffa i det Kungl. familjearkivet, som den därstädes äfven befintliga kopian af det förslag till militärisk konvention, som vid samma statsrådsmöte godkändes.

Då Dr Nielsen skref sin bok »Fra Kiel til Moss», synes han ej hafva närmare granskat innehållet i, vare sig den nu ifrågavarande handlingen, eller det nu nämda förslaget till militärisk konvention. Hade han det gjort, så hade det väl varit honom omöjligt att yttra något sådant, som att man den 14 aug., d. v. s. den enda dag som Skjöldebrand deltog i underhandlingarna, icke synes hafva förhandlat vare sig om vapenhvilan eller om traktaten (sid. 76). I nu förevarande arbete synes han vilja delvis urskulda detta yttrande med att hänvisa till Skjöldebrands bref till Carl Johan den 14 aug., i det han yttrar: »Enligt den rapport, som Skjöldebrand kort efter sin ankomst tillställde Carl Johan (s. 113, VII, 8), fann han i det väsentliga alla svårigheter för den politiska öfverenskommelsen aflägsnade». Därvid är dock att märka, att Skjöldebrand (i hvars bref för öfrigt icke talas blott om den politiska konventionen) icke ens nöjde sig med att säga att svårigheterna i det »väsentliga» vore aflägsnade, utan begagnade uttrycket: »i det *väsentligaste*» (pour la partie la plus essentielle), — en inskränkning, som den redogörelse utgifvaren här (sid. 185 f.) lämnar för resultatet af denna dags underhandlingar visar vara väl befogad.

För så vidt detta resultat innebar ändring i hvad Björnstjerna och prins Christian samt norska statsradet förut enat sig om, ligger det närmast att antaga, att det hade sin grund i de instruktioner Skjöldebrand medförde. Detta

kan dock icke i allt vara förhållandet, och det skulle särskildt af denna anledning vara af stort intresse att känna innehållet af dessa instruktioner. Något bidrag till kunskapen därom finner sig utgifvaren — om man ser bort från den ofvan berörda urkunden n:r VII, 6 — icke kunna lämna. Han synes emellertid, och utan tvifvel med rätta, vara benägen (sid. 185) att antaga, att bland dem ingått den redaktion af tredje punkten i de separata artiklarna, som finnas i den handling, hvilken är signerad VII, 10 (sid. 115), äfvensom utbytet af ordet *traitera* mot *communiquera* i den politiska konventionens art. 2. För vår del tro vi, att man kan komma något längre på vägen till frågans lösning.

Skiljaktigheterna mellan å ena sidan lydelsen af den politiska konventionen och af den därur utbrutna additionela artikeln och å den andra lydelsen af de redaktioner, som förelågo, då underhandlingarna morgonen den 14 augusti togo sin början, visa sig af följande sammanställning:

(Definitiva lydelsen):	(Ur förslaget till konvention af den 13 augusti):
Convention	**Traité**
entre S. A. R. le Prince Royal de Suède, au nom de S. M. le Roi de Suède, d'un côté, et le Gouvernement Norvégien, de l'autre, conclue, sauf *ratification*, par *les soussignés*, à Moss, le 14 d'Août 1814.	entre S. A. R. le Prince Royal de Suède, au nom de S. M. le Roi de Suède d'un côté, et le Gouvernement Norvégien de l'autre, conclu à Moss le d'Août 1814, par *intermission des soussignés*, et sauf *les ratifications nécessaires*.
Art. 1°. S. A. R. le Prince Chrétien convoquera *aussitôt, dans le mode prescrit par* la constitution existante, les états généraux du Royaume de Norvège. *La diète s'ouvrira le dernier* de Septembre, ou, *s'il n'est pas possible, dans les premiers huit jours d'Octobre.*	1mo. S. A. R. le prince Chrétien convoquera *de suite* les états généraux du Royaume de Norvège, *en conformité de* la constitution existante, *le terme de la réunion sera fixé pour la fin du mois* de Septembre, ou *plus tôt, si faire se peut.*
2°. S. M. le Roi de Suède *communiquera* avec la diète directement par un ou plusieurs commissaires, *qu'Il désignera.*	3^io^. S. M. le Roi de Suède *traitera* directement avec la diète *Norvégienne* par un ou plusieurs commissaires. S. M. promet d'ac-

3°. S. M. le Roi de Suède promet d'accepter la constitution *rédigée par les députés de la diète d'Eidsvold. S. M. ne proposera d'autres changemens que ceux nécessaires* à l'union des deux royaumes, et s'engage de n'*en* faire[1] que de concert avec la diète.

4°. Les promesses faites par S. M. le Roi de Suède au peuple Norvégien, ainsi que celles que S. A. R. le Prince Royal a faites, au nom du Roi, seront scrupuleusement remplies et *confirmées* par *S. M.* à la diète Norvégienne.

5°. La diète sera réunie à Christiania.

cepter la constitution *telle que la nation se l'est donnée, sauf les articles, qui la mettent en opposition* à l'union des deux royaumes, et s'engage de ne faire *aucun changement* que de concert avec la diète.

4to. Les promesses faites par S. M. le Roi de Suède au peuple Norvégien ainsi que celles qui S. A. R. le Prince Ryoal a faites au nom de *S. M.* le Roi, seront scrupuleusement remplies, et *manifestées* par *Elle* à la diète Norvégienne.

5to. La diète sera réunie à Christiania.

(Ur Carl Johans deklaration af den 10 augusti:)

6°. S. M. le Roi de Suède *déclare*, que personne ne sera poursuivie, ni directement, ni indirectement, pour les opinions contraires à l'union des deux royaumes *qu'il aurait pu émettre jusqu'à présent.* Les fonctionnaires civils et militaires norvégiens ou ètrangers à ce pays seront traités avec les égards et la bienveillance que leur doit l'autorité supérieure. Aucun d'eux ne pourra être recherché pour ses opinions. Ceux qui ne continueroient pas leurs services, seront pensionnés d'après les lois *du pays.*

2°. Que S. M. le Roi de Suède et de Norvège *promet oubli du passé en faveur de toutes les personnes, de quel rang et condition qu'elles puissent être, qui auraient manifesté* des opinions contraires à l'union des deux royaumes et que personne ne sera poursuivi directement ni indirectement pour ces opinions.

3°. Les fonctionnaires civils et militaires, soit Norvégiens ou étrangers au pays, seront traités avec les égards et la bienveillance que leur doit l'autorité supérieure. Aucun d'eux ne pourra être recherché pour ses opinions. Ceux qui ne continueraient pas leur service, seront pensionnés d'après les lois *de l'état.*

(Ur förslaget till konvention af den 13 augusti:)

7°. S. M. le Roi de Suède emploiera Ses bons offices auprès

6to. S. M. le Roi de Suède emploiera Ses bons offices auprès de

[1] I det svenska exemplaret följer här ordet *d'autres.*

de S. M. le Roi de Danmarc pour faire revoquer les ordonnances ou édits, promulgués depuis le 14 de Janvier 1814, contre les fonctionnaires publics aussi bien que contre le royaume de Norvège en général.

Article additionel.

S. A. R. le prince Chrétien *déclare et s'engage* solennellement de remettre le pouvoir exécutif dont il est revêtu entre les main de la *nation* sans réservation quels conque *et que c'est pour remplir cette formalité qu'il convoque la diète.*

Du moment qu'elle sera assemblée il renouvellera cette déclaration et la fera publier dans tout le royaume; et ensuite il quittera la Norvège *quand même la diète voudroit l'engager à prolonger son séjour dans ce pays. En foi de quoi S. A. R. le prince Chrétien* fera remettre cette promesse *par écrit* rédigée en due forme et munie de son seing et de son sceau à S. M. le Roi de Suède *aussitôt que faire se pourra. Cet article ne sera publié que huit jours après l'ouverture de la diète.*

Cet article additionel aura même force et valeur que s'il était inserré mot pour mot dans la convention du quatorze d'Août 1814.

S. M. le Roi de Danmarc pour faire revoquer les ordonnances ou édits, promulgués depuis le 14 de Janvier 1814, contre les fonctionnaires publics aussi bien que contre le royaume de Norvège en général.

2°. S. A. R. le Prince Chrétien *promet* solennellement *par la présente* de remettre le pouvoir exécutif dont il est revêtu, sans réservation quelconque, entre les mains de la *diète aussitôt qu'elle sera réunie, après quoi* il quittera la Norvège, *pour sûreté ultérieure il* fera remettre cette promesse rédigée en due forme et munie de son seign et de son sceau *sans delai* aucun à S. M. le Roi de Suède.

Bland förändringarna i förslaget till konventionen vet man, såsom också utgifvaren påpekar, att den som rörde tiden för stortingets sammanträde tillkommit på yrkande från norsk sida, och möjligen är det på samma grund som art. 2 och 3 i Carl Johans deklaration af den 10 augusti blifvit insatta i konventionen.

Af de öfriga ändringarna voro vissa uteslutande af redaktionell art, men i alla fall väl behöfliga, såsom också

naturligt var, da underhandlarne först på negociationens sista stadium fått en diplomat — D'Ohsson — till sin hjälp; andra gåfvo tillika uttryck åt en annan uppfattning än den, som låg eller kunde synas ligga till grund för de uttryck, hvilka ändrades. Så insättandet i art. 1 af uttrycket: *dans le mode prescrit par la constitution* i stället för: *en conformité de la constitution*, och i art. 3 af orden: *rédigée par les députés de la diète d'Eidsvold* i stället för: *telle que la nation se l'est donnée*: båda dessa ändringar afsågo tydligen att undanrödja hvarje anledning till den tolkningen, att grundlagen, som konungen *lofvade* att med vissa förändringar antaga, skulle vara af honom åberopad eller nämnd såsom redan gällande; — så utbytet i art. 2 af ordet *traitera* mot *communiquera* och i rubriken af ordet *traité* mot *convention*, hvilka ändringar påtagligen skedde för att aflägsna uttryck, som betecknade konungen såsom *underhandlande* med undersåtar; — vidare tillfogandet af orden: *qu'il désignera* i art. 2, och slutligen omredigeringen af 3:dje artikelns 2:dra punkt, i hvars lydelse Carl Johan under de följande förhandlingarna med storthinget ville finna ett hinder för att detta upptoge till öfverläggning andra förslag till ändring af grundlagen än dem, som framställdes af konungen.[1] — Var denna Carl Johans tydning riktig, så vittnar denna sistnämnda förändring ej mindre än de öfriga nu påpekade genom sitt innehåll om svenskt ursprung.

Det finnes för öfrigt en handling, som i den saken ger besked. Det är en af de förut berörda urkunder, som Dr Nielsen, i den föreställningen att de tillhöra Tanks första mission, meddelar i femte afdelningen af sitt arbete, och som där är signerad *3, a* (sid. 72). Den lyder i de punkter, som motsvara bestämmelserna i den politiska konventionen, på följande sätt:

---

[1] Vous observerez aux membres du Storthing et même, s'il le faut, Vous leur donnerez une déclaration, par écrit, portant, que le Roi, ayant accepté la constitution d'Eidsvold et déclaré qu'il ne proposerait point d'autres changemens que ceux, qui seraient indispensables pour la réunion des deux Royaumes, Sa Majesté entend, que le Storthing ne discute que sur les changemens proposés par ses Commissaires et qu'Elle exige, que les membres du Storthing respectent la constitution, comme le Roi la respecte lui-même (Apostille till Carl Johans bref till konungens kommissarier vid stortinget den 30 oktober 1814: tryckt af Yngvar Nielsen, Det første overord. Storth. s. 123).

Les représentans de la nation seront convoqués à Christiania ou à Drammen; Le Roi de Suède *communiquera* avec la diète, soit directement soit par le commandant en chef de l'armée ou par des commissaires *qu'il désignera;* l'union des deux royaumes étant décidée par la garantie donnée à la Suède par les puissances, toute hostilité cesse entre deux peuples qui ne doivent avoir désormais qu'un même intérêt.

S. M. le Roi de Suède promet d'accepter la constitution *rédigée par les députés à la diète d'Eiswold. S. M. ne proposera de changemens* à cette constitution *que ceux nécessaires* aux intérêts des deux peuples et indispensables à l'union des deux royaumes.

S. M. le Roi de Suède promet oubli du passé en faveur de toutes les personnes, de quel rang ou condition qu'elles puissent être, et déclare qu'elles ne pourront être poursuivies, ni directement ni indirectement, pour les opinions qu'elles auraient pu émettre, contraires à l'union des deux royaumes.

Vi hafva kursiverat de uttryck i detta koncept, som öfverensstämma med dem, hvilka den 14 augusti insattes i konventionens 2:dra och 3:dje artiklar. Något vidare bevis för att dessa ändringar, och de med dem sammanhängande, föranledts af yrkanden, som framställts af en svensk underhandlare, torde icke behöfvas. Och då de alla uppbäras af den grundtanke, som vid konventionens utförande karakteriserade Carl Johans uppfattning af dess bestämmelser, så kan man väl vara berättigad att antaga, att Skjöldebrand genom sin instruktion var ålagd att genomdrifva dem.

Beträffande den additionela artikeln, som har sin motsvarighet i art. 2 i förslaget till politisk konvention af den 13 augusti, så har man väl all anledning att antaga, att de skärpta bestämmelser, som där insattes, hade sin grund i order af Carl Johan, och man vet genom Skjöldebrands relation om underhandlingen den 14:de (Bilaga n:r 17), att denne genom sin instruktion var ålagd att yrka på insättandet af den bestämmelsen, att prins Christian skulle lofva att lämna Norge, äfven om storthinget skulle vilja förmå honom att förlänga sin vistelse i detta land.

Hvad vidare angår den militära konventionen, så var dess viktigaste punkt bestämmelsen om demarkationslinien. Utgifvaren antager, att Skjöldebrand i fråga om denna medförde mera bestämda instruktioner än Björnstjerna, och däri har han rätt. Deras innehåll angifves af en för ut-

gifvaren okänd handling i H. M. Konungens familjearkiv (Bilaga n:r 16), som bär rubriken: *Nouvelle ligne de démarcation* och delvis är skrifven med D'Ohssons hand. Man finner där förslagen till de bestämmelser, som den 14 augusti intogos i konventionens 4:e och 10:e artiklar.

Slutligen kan man vara viss om, att i Skjöldebrands instruktioner ingick ett bestämdt afvisande af prins Christians i brefvet till Björnstjerna den 12 aug. »uttryckligen» vidhållna fordran på de allierade makternas garanti för alla öfverenskommelserna mellan Sveriges konung och Norge.

Konventionen meddelas af utgifvaren efter det norska exemplaret och naturligtvis på originalspråket. Det skulle dock hafva varit af intresse, om han bifogat den officiela öfversättning, som åtföljde originalet vid dess publikation i Norge. Man skulle däraf finna t. ex., att ordet *communiquera* som, enligt hvad här ofvan är påpekadt, på svenskt yrkande insattes i art. 2 af den politiska konventionen i stället för det föreslagna ordet *traitera*, är öfversatt med uttrycket: »*skal staa i Underhandling*» — alldeles som om någon ändring af det från norsk sida önskade uttrycket *traitera* icke hade egt rum.

Viktigare är dock den anmärkning, som kan riktas mot utgifvaren därför, att han icke brytt sig om att påpeka skiljaktigheterna mellan det norska exemplaret och det svenska. Det kan naturligtvis icke vara honom obekant, att en af dessa skiljaktigheter har föranledt skiljaktiga tolkningar. Det är den, som förekommer i 2:dra punkten af den viktiga 3:dje artikeln. Denna punkt lyder i det norska exemplaret: »Sa Majesté ne proposera d'autres changemens que ceux nécessaires à l'union des deux royaumes, et s'engage *de n'en faire* que de concert avec la diète», medan i det svenska exemplaret den sista satsen har följande lydelse: »et s'engage *de n'en faire d'autres* que de concert avec la diète». Naturligtvis blefvo också de officiela öfversättningarna af denna punkt olika — till och med mera än behöfligt. Medan det i den norska heter: »Hans Majestæt vil ikke foreslaae andre Forandringer end de, der ere nödvendige för begge Rigers Forening, og forbinder sig til *ikke at gjöre det* (!) uden efter Aftale med Storthinget»; så lyder

nämligen den svenska: »Hans Majestät föreslår icke däruti andra ändringar än de, som äro nödiga för begge rikenas förening, och lofvar att *icke göra flera* utan gemensamt med ständerna».

De handlingar, som af utgifvaren meddelas såsom utgörande konventionen i Moss i dess helhet äro: 1:o den egentligen så kallade konventionen, 2:o den additionela artikeln, 3:o den separata och sekreta artikeln, 4:o prins Christians förbindelse att abdikera, och 5:o stilleståndsfördraget. Däremot har han icke bland dessa handlingar intagit Carl Johans deklaration af den 10 augusti. Den är i stället meddelad tillsammans med de urkunder, som angå Björnstjernas beskickning, och där torde den kanske också hafva sin rätta plats, då den icke utfärdades i sammanhang med konventionen.[1]

Men det är en annan handling, som rör konventionen synnerligen nära, efter hvilken man fåfängt spanar bland de bortåt hundrade handlingar, som utgifvarens arbete innehåller. Det är den urkund, som innehåller konungens af Sverige bekräftelse af konventionen, och som bär rubriken: *Kongl. Maj:ts Nådiga Förklaring, hvarigenom de af Hans Kongl. Höghet KronPrinsen åt Norska Nationen gifna försäkringar än ytterligare bekräftas; gifven Udderalla den 30 augusti 1814.* Det torde hafva anförts tillräckligt bindande bevis för att denna handling *reelt* är en bekräftelse af konventionen och att den ur *formel* synpunkt sa betraktades af Carl Johan

[1] Utgifvaren anmärker (sid. 150), att recensenten i sitt arbete *Den Svensk-Norska Unionen*, Bilagor, sid. 135, meddelat det förslag till prins Christians proklamation, som den 10 eller 11 augusti framlämnades af Tank, bland de dokument, som innehålla konventionen, utan att anmärka, att det aldrig blef mer än ett förslag. Möjligen skulle rec. kunna våga att för sin räkning göra anspråk på någon liten del af den ursäkt för handlingens offentliggörande, som utgifvaren skänker Carl Johan (sid. 151), då rec. å sid. 126 i sitt arbete ganska ordentligt aftryckt det missiv, hvari Carl Johan betecknar den såsom ett *Projet*. Men då förslaget i recensentens arbete finnes tillsammans med handlingar, hvilkas gemensamma rubrik är »*Konventionen i Moss*», så medgifver han, att förhållandet hade bort särskildt påpekas. Däremot kan han icke medgifva, att handlingens offentliggörande bland Mosskonventionens dokumenter vare sig 1889 eller 1814 kunnat, såsom utgifvaren anser, vara egentligen egnadt att förvilla uppfattningen af konventionen. Sedan orden »au nom de S. M. le Roi de Suède et de Norvège» tagits bort, var dess innehåll icke sådant, och prins Christian hade ju också förklarat sig villig att efter denna ändring underteckna den. Se Björnstjernas bref till Carl Johan af den 11 (o: 12) augusti 1814.

ej mindre än af svenska statsrådet och Sveriges konung.[1] Den blef också den 21 sept. 1814 af K. Maj:ts kommissarie i Christiania officielt öfverlämnad till norska regeringen[2] och därefter genom hans försorg offentliggjord (se n:r 29 bland bilagorna till denna uppsats). Men hvilken betydelse utgifvaren än må tillmäta denna handling, så lärer väl vara obestridligt, ej blott att den är Mosskonventionen »vedkommende», utan ock att den står densamma så nära, att den icke *kan* saknas i en samling aktstycken rörande denna konvention, som vill vara *något så när* fullständig; och det vill ju utgifvarens samling vara?

Det skulle hafva för utgifvaren varit så mycket större skäl att intaga denna handling, som han därigenom hade beredt sig ett tillfälle att vederlägga det bevis den lämnar för att svenska regeringen ännu den 30 aug. vidhöll det uppfattningssätt af händelserna i Norge efter freden i Kiel, som hon i proklamationen den 10 juli hade uttalat, men som utgifvaren anser att hon genom konventionen hade öfvergifvit; och man har därför äfven af denna anledning svårt att förklara aktstyckets uteslutande. Pa glömska kan det väl ej hafva berott, ehuru man skulle kunna vara benägen att föreställa sig nagot sådant, då man finner, att äfven andra handlingar saknas, som stå Mosskonventionen mycket nära och som utgifvaren svårligen kunnat undgå att under sina forskningar anträffa. Dit hör norska statsrådets protokoll af den 18 aug. i hvad det rör åtgärder för konventionens offentliggörande, en handling hvars intagande, i förbigående sagdt, kanske hade kommit att bespara utgifvaren den felaktiga uppgiften (sid. 150) att själfva konventionen i Sverige offentliggjordes först den 17 okt. Dit hör också ett bidrag till kännedomen om »Christian

[1] Se Alin, Den Svensk-Norska Unionen I, s. 47 f. Jfr Bil. 30 till denna uppsats. I sin »Efterskrift» till »Fra Kiel til Moss», anmärker Dr Nielsen (sid. 12, noten), att då förf. till detta arbete å sid. 48 har sagt, att man icke kan uppvisa någon annan bekräftelse af konventionen än den, som innehålles i Kongl. Maj:ts förklaring af den 30 aug., så skulle han hafva förbisett, att konventionen är ratificerad af Carl Johan. Denna anmärkning ådagalägger, att den, som framställt den, icke gjort klart för sig hvad på det ifrågavarande stället är fråga om. Författarens ord innebära, såsom af både hans föregående och efterföljande framställning torde klart framgå, att någon annan bekräftelse af konventionen, gifven af *Sveriges Konung*, icke kan uppvisas.

[2] Se Alin, Den Svensk-Norska Unionen I, Bilagor, s. 152.

Fredriks Stemninger og Fölelser under hans Ophold i Norge», som i detta sammanhang har ett alldeles särskildt intresse, nämligen ett utlåtande af statsrådet Sommerhielm, hvaraf framgår bland annat, att prinsen haft i tanke att i strid med konventionens bestämmelser lämna Norge före stortingets sammanträde i afsigt att genom vädjan till de europeiska makterna bereda sig åtminstone någon ersättning för hvad han med Norge förlorat, t. ex. Pommern.[1] På utrymmesskäl kan åtminstone dessa handlingars uteslutande icke bero; man finner t. ex., att utgifvaren sid. 136 f. beredt plats för en handling blott »af hänsyn till de upplysningar, som däri meddelas om formen för Carl XIII:s val till Norges konung»; och att han sid. 143 medtagit ett aktstycke, som icke lärer hafva något annat anspråk på plats i denna samling, än att det kommit utgifvaren till handa jämte afskrifter af handlingar, som angå Mosskonventionen.

Vi hafva i det föregående påpekat, att Dr Nielsen funnit sig föranlåten att i detta arbete korrigera eller modifiera ett och annat af sina uttalanden i skriften »Fra Kiel til Moss». I hufvudsak vidhåller han emellertid den ståndpunkt, som han där intagit, ej mindre i fråga om det fantasifoster, som han kallar »det europeiske Mandat af 1814», än i fråga om påståendena, att svenska regeringen genom Mosskonventionen erkänt Eidsvoldskonstitutionens laglighet och uppgifvit Kieltraktaten. Såsom vi förut nämnt, meddelar han till belysning af »mandats»-frågan icke en enda handling utöfver dem, som han och andra förut tryckt. Det kunde dock väl behöfvas att lämna bevis för riktigheten af så väl uppfattningen af frågan i dess helhet, som exempelvis det påståendet, att kommissarierna »i sina suveräners namn» (sid. 15) framställt förslag, som de själfva angifvit innebära ett öfverskridande af deras instruktioner; eller af en sådan uppgift som den, att, medan »de särskilda bestämmelserna i Kieltraktaten kunde vara kommissarierna likgiltiga», var det för dem ett hufvudsyfte att »kunna upprätthålla norska författningen och skaffa denna erkännande af Sverige» (sid. 15 f.).

[1] En afskrift af denna handling finnes i norska riksarkivet bland »de Birkelandske Papirer».

Vi hafva tagit dessa exempel ur högen. Ett tredje må läggas därtill. Kärnpunkten i Dr Nielsens »mandats»-teori är hans antagande, att de hemvändande kommissariernas relationer skulle förändra den ställning, som de allierade makterna dittills intagit i fråga om Sveriges på Kieltraktaten grundade anspråk på Norge. Man kan ej undgå att önska, att han varit i tillfälle att meddela något ur samtida akter hemtadt stöd för detta antagande, då man t. ex. finner, att kejsar Alexander den 14 aug. lät uppsätta följande order till befälhafvaren öfver ryska armén i Holstein, general Bennigsen: — »De rapporter, som senast kommit mig tillhanda från general Orloff, hafva bevisat, att inga försök hos prins Christian att ordna den norska affären på vänskapligt sätt hafva krönts med framgång. I följd häraf hafva fiendtligheterna börjat, och kronprinsen har inträngt i Norge. Genom de traktater, som bestå mellan Ryssland och Sverige, har jag förbundit mig att bistå detta rike med en armécorps af 35,000 man. Då emellertid det syfte, hvarför dessa trupper skulle användas, för närvarande icke kräfver en så betydlig styrka, har kronprinsen icke begärt mer än 6,000 man». Dessa åligges generalen att öfversända till Sverige. — Sedan underrättelsen om konventionens afslutande ingått, återkallades denna order, men med följande förklaring, meddelad genom grefve Nesselrode: »I händelse mot all förmodan kriget åter skulle upplåga och af någon anledning, som kan vara svår att förutse, de öfverenskommelser, som afslutits mellan svenska regeringen och norska myndigheterna, skulle brytas, så önskar kejsaren, att ni sänder kronprinsen den bestämda truppstyrkan genast då han fordrar den. Det är på utvecklingen af denna affär som det beror, huru länge den armé, som står under E. E:s befäl, kommer att förblifva i Holstein».[1]

Man kan ock med anledning af Dr Nielsens många och breda påståenden om Eidsvoldskonstitutionens »erkännande» och Kieltraktatens »uppgifvande» med fullt skäl rikta till honom den frågan, hvar de urkunder finnas, som

[1] Ur officiela copior i Kongl. Utr.-departementet. — Sedan ofvanstående var uppsatt, har första delen (tryckt 1896) af ett nytt arbete af Dr Nielsen, kalladt *Aktstykker vedkommende Stormagternes Mission til Kjöbenhavn og Christiania i Aaret 1814* kommit recensenten till handa. Granskningen däraf nödgas han uppskjuta till ett annat tillfälle.

bevisa dessa påståendens sanning. I hans nu föreliggande arbete finnas de icke. Svenske konungen, som redan den 8 februari 1814 försäkrat norrmännen om en fri författning, lofvade genom Mosskonventionen, att denna författning skulle få blifva den, som uppsatts vid riksförsamlingen i Eidsvold, med förbehåll af de förändringar, som föreningen med Sverige gjorde nödvändiga, och skulle dessa förändringar bestämmas enligt helt andra regler än denna författning stadgade i fråga cm sin ändring: detta är hvad handlingarna i detta fall intyga. Och medan i fråga om Kieltraktatens »uppgifvande» urkunderna vittna, att man under förhandlingarna om konventionens lydelse å svenska sidan i särskilda fall afstod från termer, som i prins Christians mun skulle hafva inneburit ett formligt erkännande af denna traktat, så intyga de ock, att man på samma gång noga iakttog, att i konventionen inga uttryck nyttjades, som kunde synas innebära något uppgifvande af den rätt till Norge, som Sveriges konung genom Kieltraktaten erhållit. Likasom handlingarna rörande Mosskonventionen således, långt ifrån att bevisa, att Kieltraktaten genom denna konvention blifvit af svenska regeringen uppgifven, tydligt ådagalägga, att hon vid afslutandet af konventionen intog samma rättsliga ståndpunkt i förhållande till Norge, som hon med afslutandet af freden i Kiel intagit, så bekräftas också detta faktum af mångfaldiga urkunder efter konventionens afslutande.

Vi ega ej nu tid och tillfälle att lämna en sammanställning af Dr Nielsens skrift »Fra Kiel til Moss» och de urkunder han publicerat rörande Mosskonventionen. Om denna granskning lämnat något bidrag till bedömandet af den urkundspublikation, som varit dess föremål, så torde den dock ega någon betydelse äfven i fråga om det värde som bör tillmätes den historiska framställning, som är bygd på de urkunder, hvilka innehållas i denna publikation.

Bilagor.

1.

Order till generallöjtnanten friherre von Vegesack att anmoda f. d. statsrådet Carsten Tank att inställa sig hos kronprinsen Carl Johan, dat. Svinesund den 3 augusti 1814.

Högqv. Svinesund d. 3:dje Aug. 1814.

H. K. H. Kronprinsen har i nåder befalt, att Tit. säger Herr *Tanck*, som bor på sin ägendom nära Fredrikshald, at i morgon f. m. kl. 8 sig hos H. K. H. här i Svinesund inställa.

P. N. B.
SPARRE.

Ulfsparre.

Gen. Lieut. m. m. Friherre Vegesack.

(Koncept i Krigsarkivet: Kriget 1813—14: Norge; Högkvarteret, N:r 20, b.)

2.

Pass för f. d. statsrådet Carsten Tank att fritt passera svenska förposterna, dat. Svinesund d. 4 aug. 1814.

Högqvarteret Svinesund den 4:de Augusti 1814.

H. K. H. Kr. Pr. vill härmedelst i nåder hafva befallt att N. N. med dess familie fritt och obehindrad får passera alla vakter och förposter för att begifva sig ditåt han tror sig säkrast. —

Detta pass påtecknas af cheferne för de Svenska posteringarne hvarest N. N. passerar. —

P. N. B.
SPARRE.

Ulfsparre.

Hr Andreas Stang, Carsten Tanck, Wiliam Hansen, Fru Hansen.

(Koncept i Krigsarkivet: Kriget 1813/14; Norge; Högqvarteret, N:r 20. b.)

3.

Kronprinsen till Konungen, dat. Westgaard den 5 aug. 1814.

Au moment de me rendre à Frédricsstadt et de là auprès de V. M., un homme très considérable dans le pays, que j'avais chargé d'aller près du commandant de Fredrikshall, est venu me rendre compte qu'il-y-avait des probabilités pour la remise immédiate de la forteresse. Je l'ai chargé des propositions à faire. La journée étant à peu près épuisée, je partirai demain pour Fródericsstadt et je me rendrai à bord de V. M.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

4, *A* och *B*.

A.

Förslag till grunder för vapenhvila, af kronprinsen Carl Johan den 5 augusti sändt prins Christian Fredrik med f. d. statsrådet Carsten Tank.

Remise de L'autorité Executive en faveur de la Nation Norwegienne.

Le Conseil D'Etat administrera le Pays jusqu'à la réunion de L'assemblée Nationale.

La Constitution pourra être acceptée par le Roi de Suède, sauf les modifications que l'assemblée Nationale jugera à propos d'y faire mais qui devront être soumises à la sanction de Sa Majesté.

Dans le cas que l'assemblée Nationale jugeât necessaire de proposer de nouvelles Loix fondamentales, elles devront toujours être subordonnées aux Principes suivants,

1°. Liberté individuelle.
   Le Norwegien n'est justiciable que des tribunaux etablis en vertu de la loi.

2°. Egalité des droits.
   Les Norwegiens[1] peuvent parvenir à toutes les places et distinctions sociales en raison de leur fortune et de leurs talens.

3°. Propriété.
   La Nation fixe L'impôt par ses representans.
   Les terres et les immeubles ne sont susceptibles d'autres charges que de celles que la loi leur impose.

Une fois La Constitution acceptée par le Roi de Suède Les droits de la Nation sont irrévocables.

La Constitution etant acceptée par le Roi, il reglera les forces militaires qui doivent rester dans le Pays et Sa Majesté se fera un

[1] Härpå följa de öfverkorsade orden: »sont appeler».

plaisir de prouver aux Norvegiens sa confiance en leur loyauté, il leur fera toutes les concessions qu'ils pourront désirer. En attendant que la constitution soit acceptée par le Roi, les forteresses frontières seront gardées par des troupes moitié Suédoises et moitié Norwegiennes et la garnison réduite au nombre indispensable.

Les officiers[1] de l'armée Norvegienne conserveront leur rang, leurs appointemens et leurs prérogatives.

Les officiers de L'armée Norvegienne, y compris la marine et tous les autres employés Militaires sous quelque dénomination qu'ils soyent, qui ne voudront point continuer de servir seront pensionnés d'après les loix existantes dans le Pays.

A l'exception du Gouverneur général, le Roi a l'intention de ne point envoyer des fonctionnaires en Norvege, ils seront choisir parmi les indigènes à moins que la necessité n'en exige autrement.

(Handling prydligt skrifven med De Camps' stil i ett häfte med påskrift »Armistice de la Norwège et papiers relatifs à cet objet», i hvilket ligger samtida afskrift af konventionshandlingarna, i Kungl. familjearkivet.)

B.

Remise de l'Autorité executif en faveur de la Nation.

Le Conseil d'Etat administrera le pays, jusqu'à la reunion de l'Assemblée nationale.

La Constitution pourra etre acceptée par le Roi de Suede, sauf les modifications, que l'Assemblée nationale jugera de faire & qui seront soumises en tous les cas à l'acceptation du Roi.

Dans le cas que l'Assemblée nationale jugeat apropos de proposer des nouvelles loix fondamentalles, elles ne devroient jamais s'eloigner des principes suivans. —

1° Liberté individuelle aux norwegiens ne peut etre justiciable que de la loi.

2° Egalite de droits, c'est à dire, que les norwegiens sont aptes à parvenir à toutes les distinctions socialles en raison de leurs fortunes, leurs talens &ca &ca.

Proprieté.

La Nation fixe l'impot par ses representans, les terres & les immeubles ne sont susceptibles des autres charges que celles que la loi a sanctionnées. —

Une fois la constitution acceptée par le Roi la Nation a des droits irrevoquables. —

La Constitution etant acceptée par le Roi, il reglera les forces militaires qui doivent rester dans le pays & le Roi se fera un plaisir de prouver aux norvegiens sa confiance en leur loyauté, il leur fera aussi toutes les concessions qu'ils pourront desirer, en attendant les fortresses frontieres pourront etre gardées par moitié suedois & moitié norwegiens, & la garnison reduite au nombre indispensable.

[1] Härpå följa de öfverkorsade orden: »qui servent dans».

Les officiers qui servent à l'armée norwegienne conserveront leurs rangs, leurs appointemens & leurs prerogatives. Les officiers de l'armée norwegienne & tous les autres employés militaires sous quelle denomination qu'ils soient, y compris la marine, qui ne desirent point de servir, seront pensionnés d'apres les loix existantes dans le pays.

——————— A l'exceptation du Gouverneur General Le Roi a l'intention de ne point envoyer des fonctionnaires en Norwege que des norwegiens & sa Majesté pour donner une preuve de sa sollicitude pour ce pays nommera les autres fonctionnaires parmi les indigents, a moins que la necessité n'en exige autrement.

På denna handling är antecknadt:

Fremlagt i Odelsthinget d. 22de Novbr 1814.

Weidemann.

(Handling, skrifven med Carsten Tanks stil, i Storthingets arkiv. — Förut — enligt hvad det vill synas, efter en af Birkeland gjord afskrift — tryckt bland Dr Nielsens »Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss».)

5.

F. d. statsrådet Carsten Tank till kronprinsen Carl Johan den 7 augusti 1814.

Faute de trouver des chevaux sur notre route Monsr Hount & moi, nous ne sommes venus auprès de S. A. R. Prince Christian que ce matin, mais puisqu'il est disposé d'entrer dans les propositions que je viens de lui faire, je l'ai cru de mon devoir d'en informer V. A. R., ainsi que de ce, que je pense pouvoir me rendre auprès de V. A. R. dans la journée de demain avec une reponse satisfaisante, et je prends la liberté de proposer à V. A. R. de vouloir gracieusement ordonner cession d'armes et des marches des troupes jusqu'à des nouveaux ordres, afin d'eviter de verser du sang inutilement, et on en fera de même de ce côté, sitôt que les avant-postes seront instruites par parlementaire du consentement de V. A. R. — Monsieur le prêtre Hount se rende d'avec la presente à Votre Quartier General.

J'ai l'honneur d'etre très respectueusement de V. A. R. son très humble et très obeisant Serviteur

C. Tank.

Ce 7 d'Août 1814.

A Son Altesse Royale de Suède
Carl Johan p. p.
à
Son Quartier general.

(Orig. i H. M. Konungens familjearkiv.)

6.

Memorandum af f. d. statsrådet Carsten Tank i frågan om vapenhvila, antagligen öfverlämnadt till kronprinsen Carl Johan den 8 eller 9[1] *augusti 1814.*

Il s'agit de ce que le Prince Christian remette l'autorité executif de suite entre les mains du Conseil d'etat qui administrera le pays pour le Roi de Suede jusqu'à la reunion de l'Assemblée nationale, que le dit Conseil d'Etat convoquera incessament une Diète à etre tenue à Christiania, en attendant il faut pour que tout s'arrange à l'amiable relativement à l'union de la Norwege à la Suede, que le Prince Christian fasse connoitre par une publication à la Nation norwegienne que son but n'ayant eté que de la rendre heureuse autant qu'il dependeroit de lui, il le croit de son devoir d'y faire tout sacrifice personel, et comme il y a a present moyen pour lui de sauver la Norwege des suites funestes d'une guerre desastreuse soutenue par les forces d'armes des puissances alliées si besoin en seroit, en remettant l'autorité executif en faveur de la Nation entre les mains du conseil d'etat, mais afin que cela se fasse d'une maniere qui ne seroit point deshonorante pour lui, il paroit juste de mettre Le Prince Christian à même de pouvoir dire à la nation norwegienne: Avant de me decider à vous quitter, j'ai du tacher de vous prouver que votre situation comme etât sera sous le Roi de Suede la même que vous ayez desiré vous même par votre constitution, et aucunes tracasseries ne seront faites à personnes, et pour les points plus particuliers, je vais avoir une conference avec S. A. R. de Suede tendant au bonheur du Peuple scandinave.

Je prends la liberté de proposer, qu'on voudroit envoyer d'avec moi des personnes de confiance qui pourroient etre Porteurs

1° d'une declaration formelle de sa Majesté le Roi de Suede et de Norwege, par la quelle sa Majesté accepte la constitution que la Norwege s'est donnée le — — — (: sauf les modifications que l'Assemblée nationale jugera de faire et qui seront soumises en tous les câs à l'acceptation du Roi:) et que la Norwege sera gouverné d'après cette Constitution par le gouvernement Suedois excepté pour ce qui en contredit l'union des deux royaumes;[2]

2° L'Assurance de sa Majesté, que tout le passé de quelle denomination que ce soit de la part ou des Danois ou des Norwegiens sera entierement oublié, et qu'aucunes tracasseries en auront lieu contre qui que ce soit, de même que les fonctionnaires militaires et civiles seront traités honorablement à tous egards et en câs

[1] I förra fallet antagligen genom prosten Hount.

[2] Orden: »excepté — — — royaumes» hafva inskrifvits, sedan det nästföljande stycket börjat skrifvas.

de ne vouloir servir ils seront pensionnés d'après les loix existantes du pays.

3° La Déclaration du Roi de Suede et de Norwege par une Lettre[1] que le Prince Christian jouira de tous les honneurs etca dus au Prince de Danmark, et que de plus le Roi de Suede et de Norwege veut lui regarder comme son ami, et en cette qualité employera ses bonnes offices pour[2] applanir toutes difficultés pour lui en Danmarc.

Que ça pourroit etre remis aux personnes de confiance de la part du Prince Christian sitôt qu'il aura consenti aux propositions, ainsi que les hostilités cessent tout de suite de part et d'autres, de même que l'entrevue de S. A. R. de Suede et de Norw.[3] et le Prince Christian soit determinée ou et quand.

(Handling i H. M. Konungens familjearkiv, skrifven med Tanks stil.)

7.

Förslag till proklamation af kronprinsen Carl Johan till norska folket, uppsatt af f. d. statsrådet Carsten Tank i aug. 1814.

Peuple Norvegien!

Il fait honneur à une nation de vouloir proteger ses droits legitimes, et c'est pourquoi je Vous engage à faire faire par vos representans à la diète qui va se tenir à Christiania le 7 d'Octobre franchement les propositions ulterieures (: outre ce que contient la Constitution :) qui pourroient etre utiles au Royaume de Norvege, et recevez en attendant par celle ci mes assurances, que tout ce que dicte l'equité et la justice vous sera accordé, car le vrai bonheur du Royaume de Norvege sera toujours mon but principal, mais il n'y que la confiance reciproque entre le Gouvernement et le Peuple qui puisse rendre heureux l'un et l'autre, ainsi banisez tout prejugé qui saurait s'y opposer, en laissant à l'avenir de Vous prouver que le Peuple norvegien n'aura point attendu envain de voir proteger les droits de l'homme et la liberté personnelle par son union d'avec le Royaume de Suede.

Le Royaume de Norvege ne sera point par cette union ni regardé comme une Province du Royaume de Suede ni le peuple norvegien comme un Peuple suedois, non, l'un et l'autre sera dorenavant norvegien sous Gouvernement suedois comme auparavant norvegien sous Gouvernement danois, mais avec cette grande différence: qu'alors c'était sous un Gouvernement souverain, et à l'avenir ce sera sous un Gouvernement constitutionel comme un peuple libre, qui ait lui

[1] Orden: »par une Lettre» äro skrifna ofvan raden.
[2] Orden: »employera ses bonnes offices pour» äro skrifna ofvan raden.
[3] Orden: »de Suede et de Norw.» äro tillskrifna, sedan stycket för öfrigt var färdigskrifvet.

même determiné sa Constitution, d'après la quelle il désire d'être gouverné, et pour l'accomplissement le plus conscientieux de cela, le Roi de Suede et de Norvege vous a deja donné ainsi qu'il Vous donnera sa promesse la plus sacrée tant pour lui que pour ses successeurs au trône.

Afin de vous prouver de plus, que les deux Royaumes seront regardés comme egaux, le Roi veut se nommer, dans toutes les ordonnances qui regarderont le Royaume de Norvege, Roi de Norvege et de Suede et dans celles qui regarderont le Royaume de Suede, Roi de Suede et de Norvege.

A l'exception du Gouverneur General, le Roi nomme les fonctionnaires en Norvege conformement à la Constitution. Aucun des fonctionnaires actuels en Norvege ne sauront etre demis de leurs fonctions, à moins de s'etre rendus coupables par une conduite future, dont les recherches seront mises devant les representans de la nation norvegienne, pour qu'ils en puissent avoir la conviction, que le Gouvernement ne sait que les loix de la justice.

Toutes les loix et les ordonnances existantes en Norvege seront respectées.

L'Armée norvegienne sera tout à fait separée de l'armée suedoise et on ne se servira de toutes deux emsemble, qu'ou il s'agit de defendre les interêts communs des deux royaumes de Norvege et de Suede.

Le but de l'armistice proposée n'est que pour essayer d'operer l'union du Royaume de Norvege avec le Royaume de Suede à l'amiable. Votre gouvernement actuel qui vous aime certainement au plus haut degré vieut de declarer par sa publication du , qu'il veut faire le plus grand sacrifice personel possible pour tant eviter de faire verser du sang inutilement que d'attirer les malheurs incalculables de la guerre sur les royaume de Norvege et les habitans braves, dont la valeur reconnue seroit pourtant employée envain contre une force superieure, consistante non seulement en celle que peut fournir le Royaume de Suede, mais aussi des troupes auxiliaires que les puissances alliées se sont obligées de lui fournir pour l'accomplissement de l'uuion, la quelle tellement executée contre mon desir, ne laisseroit que le desastre de ce pays, que je desire sincerement de voir aussi heureux que possible, et à quel fin il faut surtout un commerce et une navigation libre.

Je vous engage ainsi Peuple norvegien brave en ami, à cooperer avec de la sagesse et de la tranquilité à l'union du Royaume de Norvege avec le Royaume de Suede pour leur salut future, et je crois devoir y ajouter: que je respecterai toujours toute marque de reconnaissance des braves norvegiens envers chacun qui aura fait des efforts pour leur rendre heureux, rien ne pouvant etre plus satisfaisant pour les sentimens de mon coeur, et j'espere de vous avoir prouvé par la presente, qu'il ne depende que de vous de profiter de la plus parfaite confiance que je mets au peuple norvegien, tandis que vous n'aurez qu'à vous blâmer vous même des suites

funestes qui pourroient resulter de toute conduite qui metteroit de l'opposition à l'union amicalle des Royaumes de Norvege et de Suede.

(Denna i Kongl. familjearkivet förvarade handling är skrifven med C. Tanks hand. Att den blifvit uppsatt innan konventionen afslöts, synes af uttrycket »l'armistice proposé», men uppgiften, att stortinget skall sammanträda »le 7 d'Octobre», anger, att den förskrifver sig från en något senare tidpunkt än näst förestående handling. Då Tank från aftonen den 10 till den 14 aug. befann sig i norska högkvarteret, så torde förslaget därifrån blifvit sändt till Carl Johan. Huru än härmed må vara, så synes denne ej hafva funnit skäl att begagna sig däraf. — Handlingen är likasom de öfriga af Tanks hand här aftryckt med alla sina fel.)

8.

Kronprinsen till Konungen, dat. Fredrikstad den 8 aug. 1814.

Je croyais que rien ne pourrait empêcher la réalisation de mon projet d'aller aujourd'hui présenter mes respects à V. M.; mes les opérations contre l'ile de Tunöe, de la prise de laquelle j'attends la nouvelle dans la journée; les ouvertures qui viennent de m'être faites par le Prince Chrétien; et finalement le vent fort et le mauvais tems qu'il fait à présent, me forcent à remettre à demain la satisfaction que mon cœur se promettait auprès de V. M. L'ile de Tunöe est nécessaire à nos progrès: sa possession nous assure celle de Glommen, depuis le lac Öjeren jusqu'à Frédricstad; les G^x^ Vegesack, Cederström et Boye étant à la poursuite de l'ennemi et le jetant de l'autre côté de Önstasund, cela dégage le Gal Gahn et lui donne la possibilité d'entreprendre quelque chose contre Fossen et même contre Kongswinger. Le Prince Chrétien m'a envoyé des députés pour savoir les dernières conditions que V. M. voudrait accorder, et il parait qu'il va souscrire à celles que je lui ai fait connaître de la part de V. M. et qui portent en substance ce qui suit: Remise de son pouvoir entre les mains de la nation. Le Conseil d'état administrera le Royaume au nom de V. M. jusqu'à ce que l'assemblée nationale ait présenté à V. M. le projet de constitution. Le Prince Chrétien partira du Royaume de suite après son abdication.

Quant au tems, il est depuis quelques jours si mauvais que les santés les plus robustes n'y tiennent pas. Celle de V. M. m'est trop chère à Moi, et trop précieuse pour la patrie, pour que je ne regarde pas comme de mon devoir de conjurer V. M. de ne plus l'exposer par un séjour prolongé à bord. Je vais réitérer l'expression de mes sollicitudes à cet égard, quand j'aurai l'honneur demain dans la matinée de faire ma cour à V. M.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet. Tryckt bland Dr Yngvar Nielsens »Aktstykker vedkommende konventionen i Moss 14de August 1814».)

9.

Kronprinsen till grefve Essen, dat. Fredrikstad den 9 aug. 1814.

Au moment où je me disposais à partir pour aller voir le Roi, j'ai été prévenu que S. M. arrivait en ville. Elle y restera jusqu'à demain. Je L'accompagnerai à bord et après demain j'irai m'établir à Hafslund afin d'être plus près pour recevoir les rapports des mouvemens qui s'opèrent sur les points d'Önstasund et de Trögstad.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

10.

Kronprinsen till öfverståthållaren grefve C. Mörner, dat. Fredrikstad den 9 augusti 1814.

— — — — — — — — — — — — — —

Le Prince Chrétien m'a fait assurer que son intention était abdiquer et m'a fait demander une armistice. Ses partisans sont plus qu'ébranlés et il [est] probable que tout ceci se termine bien avant peu.

— — — — — — — — — — — — — —

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

11.

Kronprinsen till prins Christian Fredrik, dat. Fredrikstad den 10 augusti 1814.

Je ne veux perdre un instant de Vous exprimer la satisfaction que m'ont donnée les deux lettres de V. A. R. que Mr Tank m'a apportées. La résolution qu'Elle a prise va lui acquérir des droits à l'intérêt général. Je renouvelle à V. A. R. les assurances solennelles de tout ce que le Roi veut faire, de tout ce que S. M. fera pour la liberté, le bien-être et le voeu du peuple, au bonheur duquel Vous ne Vous opposez plus. Fils adoptif de mon Roi, héritier de son trône, j'ai des devoirs à remplir envers ce Monarque et envers la nation qui m'a adopté en même temps que lui. V. A. R. reconnaitra elle-même, que, malgré mon désir personnel, je ne puis pas avoir d'entrevue avec Elle, avant qu'elle n'ait remis le pouvoir exécutif à la nation Norvégienne. Cette démarche faite par V. A. R., c'est moi qui souhaiterai vivement de la voir et de lui parler. Je me rendrai de bien bon cœur où V. A. R. le désirera et je lui

prouverai que les sentiments qu'Elle m'inspire depuis que j'ai recu ses deux lettres, sont ceux de l'affection d'un sincère et véritable ami.

(Ur kronprinsen Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet. Förut tryckt bland Dr Yngvar Nielsens »Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14de August 1814».)

12.

Kronprinsen till Konungen, dat. Fredrikstad den 12 aug. 1814.

Un moment après l'embarquement de V. M. le Gal Björnstjerna se mit en route, muni d'une déclaration portant oubli du passé au nom de V. M. Cette déclaration devait étre échangée contre l'acte d'abdication du Prince et la remise du pouvoir à la nation. Le Gal Björnstjerna devait être déjà revenu. Je l'attends à chaque instant: il ne peut pas tarder d'arriver. 30 mortiers sont déjà en batterie et prêts à faire feu sur la forteresse de Fredrikssteen, si la réponse qu'apportera le Gal Björnstjerna n'est pas satisfaisante.

— — — — — — — — — — — — — —

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

13.

Kronprinsen till grefve Engeström, dat. Fredrikstad den 12 aug. 1814.

— — — — — — — — — — — — — —

J'attends le retour du Gal Björnstjerna qui s'est rendu auprès du Prince Chrétien avec Mr Tank. S. M. était instruite, avant son départ, du motif du voyage de Mr Tank et du prêtre Hount.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

14.

Kronprinsen till general Suremain, dat. Fredrikstad den 13 aug. 1814.

Mr Tank, en partant, ayant promis d'envoyer dans la journée d'hier un ordre du Pr. Chrétien au Commandant de la forteresse de Fredrikssteen de la remettre, cet ordre n'étant pas arrivé et les négociations se prolongeant de manière à faire croire qu'elles ne présenteront aucun résultat favorable avant d'avoir employé la voye des armes, Vous ferez commencer le bombardement de la forteresse aussi-tôt la présente reçue. — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet. Förut tryckt bland Dr Yngvar Nielsens »Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14 August 1814».)

15.

Kronprinsen till general Björnstjerna, dat. Fredrikstad den 13 augusti 1814.

J'ai recu Votre lettre et les pièces y jointes. J'en ai fait faire lecture en présence de S. E. le baron de Cederhjelm, de S. E. l'Amiral Général, du Gal Adlercreutz et des autres officiers Généraux ici présens. L'on s'est décidé à faire une nouvelle rédaction des conditions proposées, en conservant en quelque manière les mêmes bases, le génie de notre langue rendant ce changement nécessaire. Dites au Prince Chrétien que malgré tout mon désir de voir la reunion de la Norvège se terminer promptement et sans effusion de sang, ce que je dois à la dignité du Roi, à l'honneur de la Nation, à la gloire des G[aux], officiers et soldats, ne me permet pas d'accepter d'autres conditions que celles que le Gal Skjöldebrand apporte avec lui: répétez au Prince que personne ne peut avoir de meilleures intentions pour lui que moi. Expliquez lui que la ligne de démarcation que je demande pour nos troupes ne nous donne pas plus de pays, que les mouvemens déjà ordonnés nous assurent au bout de deux ou trois jours.

Le bombardement de Fredrikshall est commencé. Il aurait déjà pu l'être hier, si je n'avais pas attendu les résultats de Votre mission. Je ne doute pas que nous n'ayons la place demain. Au reste Vous pouvez donner connaissance au Prince Chrétien de la disposition de la garnison et de la demande qu'elle a faite de clous pour enclouer les canons.

(Ur kronprinsen Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet. Tryckt bland Dr Yngvar Nielsens »Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14de August 1814».)

16.

Kronprinsens ultimatum i fråga om konventionens bestämmelser rörande demarkationslinien.

Nouvelle ligne de démarcation.

1° Garnison à Christiania moitié Suédoise moitié norvégienne.

2° La ligne passant de là à la pointe nordouest du lac Evern près du village de Staberg à l'embouchure de Nitteelf. Cette ligne pourra n'être occupée que par de petits détachemens ou avant postes.

3° Le gros de la ligne Suédoise appuiera entre Droback et Sönner; passera par Håbe, Onstadssund, remontera le lac Gora et suivra le Glommen jusque aux environs de Kongsvinger vis à vis Ström à Krakerud. Les troupes du côté d'Eda Skants ne pourront pas dépasser Acklangen.

En dernier lieu, s'il y avait trop de difficultés à obtenir Stolsberg et garnison à Christiania, l'on se relâcherait sur les deux points, pourvû que la place d'Aggershus soit gardée par les bourgeois de Christiania et que les troupes du Prince Chrétien s'éloignent de cette ville à égale distance des troupes Suédoises, afin d'assurer la liberté des déliberations de la Diète.

La ligne de démarcation s'étendra de Blakier à Dammen et de là à Magnor ou à Tuss.

Si les conditions n'étoient pas acceptées tirer une ligne, qui commencant entre Sooner et Drobek iroit à Næs, de là remonteroit le Lac Öjeren jusqu'a Fedt, passeroit par Kjöllsund et joindroit la grande route de Kongsvinger à Eda.

(Handling i Kungl. familjearkivet. Den senare delen (En dernier — Eda) är skrifven med D'Ohssons stil; den förra af en hand, som återfinnes i flera handlingar från Carl Johans kansli.)

17.

General Skjöldebrands relation angående underhandlingarna i Moss den 14 augusti 1814.

Le Prince Royal envoya le Général de Sköldebrand à Moss (12[1] Août) afin de terminer les négociations que le Général Björnstjerna avait dejà entamées avec le Prince Chrétien. En entrant dans la ville à 4 heures du matin Mr de Sköldebrand trouva Mr Tank,[2] qui allait retourner de Moss au quartier général du Prince Royal de Suède pour rendre compte de sa négociation provisoire et secrète. Mr Tank qui possède une très belle habitation tout près de Fredrikshall, dont le bombardement venait de commencer, était naturellement intéressé à la cessation des hostilités. Mr Sköldebrand apprit de lui que le Pr. Chr. s'était montré disposé à céder quelque chose de plus que le Gén. n'était chargé d'exiger, sur quoi il fit une nouvelle copie de son instruction, en ajoutant ce qu'il savait pouvoir obtenir au delà de ce qui était d'abord préscrit.

Le Général se rendit de suite au quartier du Prince Chrétien.

Introduit dans le salon extérieur de ce Prince, le Général y trouva un état-major, plus nombreux, qu'il n'avait vu chez Napoléon, lorsqu'il fut conduit en sa présence comme prisonnier, et plus loin un appartement, rempli de généraux et d'officiers supérieurs. Tout avait un air d'importance, et tout cet appareil était sans doute calculé pour imposer, comme si l'on eut été chez un prince très guerrier et puissant. Entré dans le cabinet du prince, le Général lui dit »qu'il était chargé de lui faire des propositions, qui pour

[1] Skall vara 13.

[2] Urspr. har stått: — »Mrs Tank et Hount retournant — — — pour rendre compte de leur entrevue avec le prince Chretien».

le fond, approchaient tant de ce que S. A. R. paraissait désirer elle-même, qu'il supposait qu'il ne serait pas difficile de parvenir à une conclusion».

Le Général avait à peine prononcé ces paroles qu'on entendit des coups de canon du coté de Fredricstadt, mais à plusieurs lieux de distance. C'était l'affaire de Kölbergsbro. Malgré cet éloignement, le Prince ne pouvait pas maîtriser l'impression que lui fit éprouver le bruit du canon. Il s'adressa avec embarras à Mr Sköldebrand: »Mais, Général, est-il juste d'attaquer pendant la négociation?» Le Général: »Il n'y a rien de contraire aux usages établis. La guerre va son train; les négociations vont le leur. Les alliés n'ont livré de plus sanglans combats que durant les négociations de Chatillon. Demain nous ne ferons pas les propositions que j'apporte aujourd'hui.»

Le bruit de l'artillerie continuant de se faire entendre de tems en tems, le Prince, visiblement troublé, continua: »Mais, comment voulez vous que je puisse parler d'affaires? — je n'ai pas ma tête — je ne suis pas sûr dans mon quartier général»?

Le Général: Peutêtre que V. A. R. ne veut pas entrer en négociation? Dans ce cas je m'en retourne sur le champ; et notre armée me portera sur les bras; elle est bien loin de désirer un armistice; mais c'est notre Prince Royal qui veut épargner le sang d'une nation qu'en tout cas il va bientôt gouverner.» Après une petite pause et quelques coups de canon, entendus du même côté qu'auparavant, le Prince dit: »Avez vous quelque chose par écrit?» Sur quoi le Général lui présenta l'instruction qu'il venait de refaire. Le premier article portait: que le Prince devait convoquer d'abord les députés de la nation à Christiania. Le 2me, qu'au moment de conclusion de la trève il cessait de regner; et que, quand même la diète assemblée voudrait l'obliger de reprendre la couronne de Norvège, il s'engageait de la manière la plus solennelle à y renoncer pour toujours.» Ayant lu ces deux points, il dit avec une certaine emphase: »Voulez vous qu'il y ait une insurrection dans le nord du »pays, une anarchie, un massacre?» Le Général: »Il ne s'agit pas de cela; c'est notre affaire. La question est, si Vous acceptez ces deux articles ou non.» Quelques coups de canon vinrent encore appuyer le discours du Général; et le Prince dit enfin, d'une voix plaintive: »Non, je n'ai pas ma tête; je vous donnerai deux Conseillers d'État pour traiter avec vous.»

Pendant cet entretien, un aide de camp entra chez le Prince, pour lui demander quelques ordres, et ayant observé que le Général l'appelait Altesse Royale, il tourna son discours de manière à répéter plusieurs fois Votre Majesté; sur quoi le Général, sans faire semblant de rien, répéta aussi l'Altesse Royale, vrai titre de ce Prince par sa naissance.

Le Général S. retourna au logement du Général Björnstjerna ou ils furent bientôt joints par deux Conseillers d'Etat, Mrs Aal et Collet, et on entra en matière. Nous avons rendu compte des deux

principaux articles. Le reste concernait le licenciement de l'armée nationale, c'est à dire des troupes nourries par le pays, aussitôt que la trêve serait conclue (Les troupes soldées, de 2 ou 3000 hommes, pouvaient rester sur pied au delà d'une ligne de démarcation); la levée du blocus des ports norvégiens par la flotte Anglaise; le renvoi des prisonniers des deux côtés &c. &c.

Pendant la négociation, un aide de camp vint prier le Général S. de se rendre chez le Prince qui désirait lui parler. Le Général repondit qu'on était sur le point de terminer un article important, mais que, cet article fini, il ne manquerait pas de venir. Mais les Conseillers norvégiens entamèrent tout de suite un autre article. Bientôt il vint un nouveau message de la part du Pr. Le Général, ne voulant pas manquer d'égards envers un Prince malheureux dans ce moment (quoique il eut bien merité son malheur), dit alors à ces M[rs]: »Maintenant il serait impoli de ne pas aller.» — »Cela ne fait rien», dirent ils, »le tems presse, et il peut être mieux employé ici.» — »Eh bien M[rs], je m'en rapporte à Vous», dit le Général, et renvoya le message avec la même reponse qu'auparavant. Ceci prouve le peu de cas que les serviteurs de ce Prince faisaient de leur soidisant Roi. Peutêtre aussi, que connaissant sa faiblesse, ils ne voulaient pas encore l'exposer à un entretien particulier avec le Général avant que tout ne fut terminé. En tout cas, rien ne dépendait de lui.

Enfin, après beaucoup de discussions et de tenacité de la part de ces M[rs] tous les articles furent acceptés, hors celui de la ligne de démarcation qu'on voulait fixer deux milles plus en avant. Le Gen. S. qui était bien aise de pouvoir laisser une porte ouverte, en cas que le Pr. Royal voulut rompre la négociation et poursuivre ses avantages, dit qu'il ne cédait pas un pouce de ce qu'il avait stipulé, mais qu'on pouvait laisser cet article à être décidé par les hautes parties contractantes au moment de la ratification, et il signa avec une réservation qui annullait tout le traité en cas qu'il ne fut pas approuvé par le Pr. R.

Cela fait, le Gén. alla chez le Pr. Chr. qui lui marqua sa joye de la conclusion. (Cependant il y perdait sa couronne, mais il gagnait l'avantage de ne plus entendre des coups de canon). Le Gén. répondit que rien n'était que provisoirement conclu, puisqu'on n'avait pas souscrit à une des conditions, et qu'il espérait que la guerre allait continuer. Cependant, le Général eut presque lieu de se repentir de l'avoir dit; car le Pr., ayant demandé de quoi il s'agissait, était sur le point de céder. Mais Mr Aal s'étant approché, demanda à lui parler à part, et le fit changer d'avis. Le Pr. dit alors au Gén. qu'il enverrait avec lui un officier pour échanger les ratifications en cas que le Prince Royal approuvat la convention, et il est probable aussi, que cet officier avait le pouvoir d'accepter la ligne de démarcation, objet peu important en verité, mais sur le quel le Gén. avait insisté par la raison qu'on vient de voir.

C'était à huit heures du soir; et la voiture du Pr. Chr. était restée devant son quartier général, attelée, depuis le matin, à 6 heures, les chevaux tournés vers le nord.

Chemin faisant pour retourner au camp Suédois, le Gén. rencontra les 10,000 hommes qu'il avait vus à Carlshus, en retraite très précipitée, ayant laissé en cet endroit un détachement, pour cacher ce mouvement.[1] Il n'y avaient contre eux de notre côté que 3000 hommes qui avaient passé la dernière branche du Glomen; et si les Norvégiens eussent attaqué pendant la nuit, ils auraient pu nous faire beaucoup de mal, avant que les troupes du Général Sandels pussent arriver sur leur flanc gauche. Outre ces 10 mille hommes, il y avait d'autres troupes plus près de Moss et dans la ville. Et nos troupes, accoutumées, pendant toute la campagne, à l'inactivité des Norvégiens, reposaient avec la plus grande sécurité à moins d'un mille de distance d'un ennemi plus de trois fois plus fort en nombre, et sans le moindre obstacle entre eux.

A son retour à Fredricstad, le Général reçut la triste nouvelle que son fils ainé, qui avait dejà realisé de belles espérances, et qui était colonel d'un des régimens de grenadiers d'Ostrogothie, avait eu une jambe cassée par un coup de feu, à l'affaire de Kölberg.

Les troupes Suédoises étaient séparées de l'ennemi par la dernière branche du Glomen. Ce régiment eut ordre de passer le fleuve sur des bateaux et de commencer l'attaque. Le colonel passa le premier avec 75 chasseurs, et s'arréta sur le rivage pour attendre le reste de son régiment; mais quelque confusion retarda le passage. En attendant, un aide de camp vint de la part du général qui commandait sur les lieux (et qui apparemment croyait tout le régiment passé) demander au colonel pourquoi il n'attaquait pas. On ne fait pas deux fois cette question à un officier Suédois. Le jeune colonel marcha en silence avec ses 75 chasseurs vers la hauteur qui était couronnée de quelques cents hommes de troupes rangées et soutenues à quelque distance par d'autres corps. Ayant franchi une partie de la hauteur, il attaqua au pas de charge, avec le cri de guerre usité, culbuta ces troupes et les mit en fuite. Le régiment et le reste des troupes Suédoises arrivant successivement, on poursuivit l'ennemi; et ce fut pendant la poursuite que le colonel reçut cette funeste blessure, dont les suites causèrent sa mort, deux ans après.

Le Général rendit compte de la négociation au Prince Royal, qui approuva tout, et consentit à l'article disputé, en disant: j'en fais présent à l'honneur des troupes Norvégiennes.

Ainsi finit cette campagne.

(Egenhändigt koncept i Kungl. familjearkivet.)

[1] On prétend que la cause de cette retraite précipitée fut une chaloupe canonnière, qui avait paru dans un golfe sur les derrières du corps de Carlshus.

18.

Kronprinsen till grefve Essen, dat. Fredrikstad den 14 aug. 1814.

— — — — — — — — — — — — — —

J'envoyai hier le Gal Skjöldebrand à Moss au Qu[r] Gal du Prince Chrétien avec de nouvelles propositions. Il n'est pas encore de retour. Je n'espère aucun resultat favorable de sa mission; le Prince Chrétien parait vouloir seulement gagner du tems. Je Vous dirai ce qui aura resulté de son voyage. Je l'attends aujourd'hui.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

19.

Kronprinsen till öfverståthållaren grefve Mörner, dat. Fredrikstad den 14 aug. 1814.

— — — — — — — — — — — — — —

J'ai envoyé les G[x] Skjöldebrand et Björnstjerna près du Pr. Chrétien avec de nouvelles propositions. Si la réponse n'est pas favorable j'ordonnerai un mouvement général pour porter toute l'armée sur la rive droite du Glommen. Déjà le Cte Mörner l'a passé à matin à Kjölbergsbro. La résistance n'a pas été grande et j'espère qu'elle ne le sera pas davantage sur les autres points, car il parait que la défection est parmi les Norvégiens. Le colonel Skjöldebrand a été blessé dans cette affaire et nous avons à regretter la perte de Lt Colonel Silfverstolpe tué hier au bombardement de Fredrikshall.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

20.

Kronprinsen till grefve Essen, dat. Fredrikstad den 15 aug. 1814.

Ce matin les G[x] Skjöldebrand et Björnstjerna sont revenus de Moss avec les propositions du Pr. Chrétien. J'ai assemblé les G[x] qui se trouvent ici. Je leur ai fait un exposé succint, tant de l'état général de l'Europe que de celui de la patrie. Tous ont été de l'avis de convention. Ma conviction et mon expérience m'ont dit d'accepter. Cependant la confiance que je Vous ai accordée à tant de titres, l'influence que Vous donnent Votre caractère, Vos services et Votre état, me portent à ne pas signer avant de Vous avoir vu.

Ainsi je désire, qu'aussitôt après avoir reçu ma lettre Vous Vous mettrez en voiture pour venir me voir.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

21.

Kronprinsen till Konungen, dat. Fredrikstad den 15 aug. 1814.

Je m'empresse de prévenir V. M. que les G^x^ de Skjöldebrand et de Björnstjerna que j'avais chargé de porter la réponse aux conditions proposées par le Pr. Chrétien, sont de retour de Moss. D'après les pleins-pouvoirs que V. M. a eu la bonté de me donner je vais signer la convention. Elle est honorable pour l'armée et utile pour les deux Royaumes. J'aurai l'honneur dans la journée de porter à la connaissance de V. M. les articles de la convention et de l'armistice.

Fredrikshall a été bombardé 48 heures. Cette place se rendra aujourd'hui.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

22.

Kronprinsen till grefve Engeström, dat. Fredrikstad den 15 aug. 1814.

Je viens d'écrire au Roi pour prévenir S. M. que les G^{x} Skjöldebrand et Björnstjerna que j'avais chargé de porter la réponse aux conditions proposées par le Pr. Chrétien sont de retour de Moss et qu'en vertu des pleins-pouvoirs dont il a plu à S. M. de me munir je vais signer la convention. Elle est honorable pour l'armée et utile aux deux Royaumes. Je désire que Vous fassiez connaître à la Régence que le Pr. Chrétien remet son pouvoir et que les hostilités cessent, ce que Vous ferez aussi insérer dans la gazette de Gothembourg. Faites connaître à tous nos agens diplomatiques cet évènement important, et donnez en de suite la nouvelle à Mr de Rehausen en ajoutant, que quand 30 mortiers avaient joué contre Fredrikssteen, et au moment où tout était prêt pour monter à l'assaut, l'ordre est venu de capituler.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

23.

Kronprinsen till Konungen, dat. Fredrikstad den 16 aug. 1814.

J'envoye au Comte d'Engeström les pièces originales des conventions qui ont été signées entre les membres du Gouvernement

Norvégien, le Prince Chrétien et Moi. Il aura l'honneur de les mettre sous les yeux de V. M.

Je prends la liberté de solliciter une marque de Sa bienveillance en faveur de M[r] D'Ohsson. Les services qu'il a rendus à l'état l'en rendent digne et c'est à ce titre que j'ose supplier V. M. de vouloir bien lui accorder la decoration de l'ordre de l'étoile polaire.

Le Cte d'Engeström aura l'honneur de remettre à V. M. le journal des operations de l'armée jusqu'au 15 inclusivement.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

24.

Kronprinsen till grefve Engeström, dat. Fredrikstad den 16 augusti 1814.

Monsieur le Comte d'Engeström; Mons:r D'Ohsson ayant assisté avec les Généraux Skjöldebrand et Björnstjerna aux négociations qui ont eu lieu avec le Prince Chrétien et les membres du Gouvernement Norvègien, j'ai jugé à propos de le charger de Vous porter les pièces originales qui y sont relatives; Elles sont au nombre de sept, savoir:

1° Convention d'armistice.

2° Convention relative à la convocation de la diète et à l'acceptation de la constitution.

3° Articles additionels portant promesse d'abdication à l'ouverture de la diète, signés des plénipotentiaires.

4° Articles séparés et secrets portant remise du pouvoir exécutif entre les mains du conseil d'état.

5° Déclaration du Prince Chrétien contenant son abdication, signée par lui.

6° Déclaration du Prince Royal portant acceptation de la constitution.

7° Projet de proclamation du Prince Chrétien à la suite de la quelle sera écrite la déclaration du Prince Royal.

En tout sept pièces que je Vous prie de mettre sous les yeux du Roi.

— — — — — — — — — — — — — —

Votre bien affectionné
Charles Jean.

à mon Quartier-Général de
Fredrikstad le 16 Août 1814.

(Ur originalet i Kungl. utrikesdepartementet. Förut tryckt bland bilagorna till Alins arbete »Den svensk-norska unionen, I».)

25.

Kronprinsen till öfverståthållaren grefve Carl Mörner, dat. Fredrikstad den 16 aug. 1814.

Je me hâte de Vous informer des evènemens remarquables qui viennent d'avoir lieux et de Vous donner les détails des circonstances qui les ont précedé.

J'avais fait, pour attaquer et envelopper les forces du Pr. Chrétien en deçà de Moss, les dispositions suivantes. Huit mille hommes allaient se porter sur Fedt pour y passer le Glommen, tourner le lac Öjeren et marcher sur Christiania. Un petit corps volant soutenue par des pièces de gros calibre devait faire le simulacre de passage à Önstasund et Grönsund. Un corps de 5 m. h[s] sous le Gal Gahn devait arriver par Foss et Blakier. Nos derrières ainsi couvertes j'attaquerais en front avec 25 m. h[s] tandis que la flotte remontait jusqu'à Dröbak pour opérer des debarquemens partiels, effrayer l'ennemi et jeter la confusion dans ses rangs. Nos succès ne pouvaient être douteux, mais ils auraient été achetés au prix du sang des deux peuples destinés à être amis, et le Pr. Chrétien ayant fait des propositions compatibles avec l'honneur de l'armée et les intérêts de la Suède, je les acceptai au nom du Roi: Le Prince Chrétien abdique; la diète va être convoquée à Christiania. Après avoir remis le pouvoir exécutif à l'assemblée nationale le Pr. Chrétien quitte le pays.

Fredriksten était bombardé depuis 48 heures. Au moment où nous allions tenter l'escalade, un aide-de-camp du Pr. Chrétien arriva portant l'ordre au commandant de rendre cette forteresse. Elle est occupée par nos troupes depuis hier au soir.

Comme j'ai beaucoup trop de forces ici, je donne l'ordre que tous les soldats du bevåring rentront dans leurs foyers. Je renvoye de même, jusqu'à nouvel ordre, les régimens des provinces frontières.

Je désire, Monsieur le Comte, que Vous communiquiez ma lettre à la Régence avant que d'en faire connaître le contenu au public.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.

26.

Legationssekreteraren D'Ohsson till grefve Engeström, dat. Fredrikstad den 16 aug. 1814.

S. A. R. envoye directement à V. E. les actes originaux des conventions, qui viennent d'être conclues avec le prince Chrétien.

Elle m'ordonne de Lui mander que copies de ces pièces doivent être expédiées immediatement par couriers extraordinaires aux missions du roi à Londres, Berlin et Vienne, pour les communiquer à les cours alliées. S. A. R. se propose d'expédier Elle-même à Petersbourg.

Le Prince Royal désire que V. E. adresse des copies de ces actes aux autres missions du roi, avec ordre de les communiquer également aux cours auprès desquelles elles sont accréditées, et de faire insérer dans les journaux les deux conventions. Les autres pièces, telles que l'article additionel, les trois articles séparés et secrets et la declaration du prince Chrétien, devant encore rester secrètes, ne seront pas publiées, non plus que sa proclamation aux Norvégiens, attendu qu'il ne l'a pas encore émise.

Rien n'empêche cependant qu'à la suite des deux conventions il ne soit mis dans les Journaux, en guise d'observation: »que l'on »présume qu'il existe en outre des articles secrèts, par les quels le »prince Chrétien s'est engagé à se demettre de son autorité entre »les mains des Etats Généraux, qui vont être convoqués à Christiania »et à quitter ensuite la Norvège».

S. A. R. prie Votre Excellence d'annoncer officiellement aux Cours étrangères la levée du blocus des ports Norvégiens.

Les pièces secrètes de la Convention leur seront communiquées confidentiellement.

(Ur icke underttecknadt orig. i Kungl. utr. departementet.)

27.

Kronprinsen till Konungen, dat. Fredrikstad den 19 aug. 1814.

J'ai expedié M[r] D'Ohsson pour porter à V. M. les pièces originales des conventions passées entre le Gouv[t] Norvégien, le Pr. Chrétien et moi. Depuis lors j'ai envoyé le Gal Björnstjerna à Christiania pour y séjourner en qualité de Commissaire de V. M. chargé de surveiller l'exécution des conventions. J'ai reçu l'avis de son arrivée à Moss et j'attends celui de sa reception à Christiania. Aussi-tôt que j'en aurai les détails, je me rendrai près de V. M. pour avoir l'honneur de l'informer de tout ce qui me sera parvenu.

— — — — — — — — — — — — — —

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

28.

Kronprinsen till grefve Engeström, dat. Fredrikstad den 19 aug. 1814.

Je vous envoye copie de l. l. que j'ai écrite à S. M. l'Empereur Alexandre et je désire que Vous la mettiez sous les yeux du Roi.

Je viens de recevoir Votre dépêche du 17. En cas que Vous n'ayez pas envoyé de courier à Paris avec la nouvelle de la convention faite avec le Gouv^{t} Norvégien, envoyez de suite un courier extraordinaire qui porte à Mr Signeul, avec l'ordre de les faire insérer au plutôt dans les papiers publics, les bulletins des évènemens qui ont eu lieu depuis l'entrée de l'armée en Norvège, la proclamation du Roi et mes proclamations, au peuple Norvégien, aux soldats de l'armée Suédoise et aux soldats Norvégiens. Enjoignez au Mr Signeul d'employer sa plus grande activité pour cet objet et qu'au cas qu'on fit naitre des retards ou des obstacles, il demande officiellement que toutes les pièces susmentionnées soyent publiées.

— — — — — — — — — — — — — —

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

29.

Kongelige Majestæts allernaadigste Kundgjørelse, hvorigjennem de af Hans Kongelige Høihed Kronprindsen til den Norske Nation givne Forsikkringer end ydermere bekræftes. — Given i Uddevalla den 30 August 1814.

Vi Carl, af Guds Naade Konge til Sverrig og Norge, de Goethers og Venders &c., Hertug til Slesvig, Holsten &c., tilbyde Vore Undersaattere, Norges Indbyggere, Vor synderlige Yndest, naadige Bevaagenhed og gunstige Villie med Gud den Almægtige.

Betænkte paa at sætte Grændse for den Modstand, der mødte Vore utrættelige Bestræbelser for Skandinaviens Ro og Lyksalighed, saae Vi os nødte til at give Vor retmæssige og uforanderlige Beslutning Kraft til at gjenbringe Lydigheden, og befrie Eder fra en med Selvstændighede omhyllet, hiin truende Undergang. Da Vi anfortroede Vor elskelige kjære Son, Sverrigs Kronprins, i Spidsen for en samlet Krigsstyrke at tage Kongeriget Norge i Besiddelse, samt paa Vore Vegne, og gjennem alle de Midler, Vor i hans Hænder overdragne Magt kunde tilbyde ham, at paaskynde begge Rigers Foreening, vare Vi fuldkommen forvissede om, at Hans Kongl. Høihed, der paa det nøieste kjendte Vore velgjørende Hensigter, selv bedst baade vilde fremme og tolke dem. Det er ogsaa i Overensstemmelse dermed, at Hans Kongl. Høihed Kronprindsen, under 10de f. M.[1] udi Vort Navn har antaget, med Vilkaar af fornødne Forandringer, den af den Norske Rigsforsamling paa Eidsvold oprettede Constitution, lovet at glemme det Forbigangne, samt forsikret de Norske Embedsmænd om en mild og kjærlig Behandling.

Hvad Hans Kongl. Høihed saalunde har erklæret, have Vi derfor villet herigjennem i alle Dele antage, stadfæste og bekræfte;

[1] Jfr Alin, Den svensk-norska unionen, I, texten s. 46 not. 3, och bilagorna s. 146 not. 1 och 2.

ifølge hvoraf Kongeriget Norge skal, uden at ansees som et erobret og underlagt Land, for Fremtiden udgjøre en fri, og med Sverrig uafhængig Stat, samt forhverve den nu værende Norske Statsforfattning, efter at de for begge Rigers Foreening uomgjængelige Modificationer og Rettelser derudi havde faaet Sted, lovlig Beskyttelse.

Norges Indvaanere! I bør være overtydede om, at Vor Sag netop er Eders egen. Vi foretrække altid Ædelmodigheds Seiervindinger for Sværdets. Vi ønske at tilvinde Os frie Undersaattere, men ikke Slaver. Beskyttede af dem, som I troede vare Eders Fiender, have I med Forundring seet Eders Dale uforstyrrede, Eders Havne aabnede, og Levnetsmidler Eder tilførte. Meer og meer vende I tilbage til forladte Boliger og Pligter. Gjennem Vor Forsorg afsende Eders Svenske Medundersaattere og andet Landes Indbyggere Kornladninger til Eders Kyster, ikke blot for at tilfredsstille Nutids Trang, men ogsaa for at række Eder Middler til Fremtids Høst. Vorder Vor Kongl. Naade værdige, og benytter Eder af den! Besaaer atter Eders for Krigens Ødelæggelser forskaanede Jord! Fortsætter uden Bekymring Eders lovlige Arbejder! og, for Eders eget Vels Skyld, befuldmægtiger til den Rigsforsamling, hvor det ydermere skal befæstes, kloge, fredelige og oplyste Mænd! — Frie for alle ensidige Hensigter skulle disse Mænd opfylde Deres Skyldighed imod Eder, i det de erkjende, at Øieblikket er forhaanden, da begge Nationers Forening bør befæstes gjennem deres Borgersind, gjennem Samdrægtighed og Fred.

Vi befale Eder Alle i Almindelighed og Enhver i Særdeleshed Gud den Almægtige naadeligen!

Uddevalla den 30te August 1814.

CARL.

J. D. Valerius.

(Ur tidningen Christiania Intelligentssedler för den 23 sept. 1814.)

30.

Kronprinsen till grefve Essen, dat. Uddevalla den 5 september 1814.

— — — — — — — — — — — — — —

Le Roi a fait une adresse aux Norvégiens pour sanctionner les traités et les promesses que j'avais faites en vertu des pouvoirs dont S. M. m'avait revêtu. Le Cte d'Engeström la fait passer aux Commiss^s à Christiania pour qu'ils en fassent officiellement la remise au Gouvt Norvégien et qu'ils en demandent la publication dans le Royaume. Vous en recevrez pareillement une copie: je desire que Vous la fassiez imprimer et qu'elle soit repandue avec profusion dans toutes les parties de la Norvège.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Bidrag till svenska kyrkans historia ur inrikes arkiv.

IV.

Strengnäs stifts prästers särskilda protestskrifvelser af år 1587 mot liturgien.

Det är på ett betydelsefullt moment i den liturgistiska striden under Johan III:s tid, som vår öfverskrift häntyder. Enligt den häfdvunna framställningen af nämnda strid sände hertig Karl den 22 febr. 1587 sin hofpredikant Mattias Marci till Strengnäs för att med domkapitlet därstädes öfverlägga angående stiftets ställning till frågan om ett allmänt kyrkomöte. »Man beslöt att gifva hela stiftets prästerskap tillfälle att uttala sin mening i det viktiga ärendet. För detta ändamål borde de samlas i Strengnäs på Filippi och Jakobi dag (1 maj) s. å. Förslaget vann hertigens bifall. På utsatt tid var prästerskapet talrikt församladt och började genast behandlingen af liturgien på så sätt, att hvarje präst skriftligen uppsatte sina tankar. Härtill användes 8 dagar, hvarefter flertalet af prästerna fingo resa åter till sina församlingar. De lärdaste och förnämste dröjde kvar i Strengnäs omkring en månad och underhöllos af hertigen. Under denna tid skrefvo somliga hvar för sig. Så var t. ex. fallet med Henrik Gadolenus och Gudmund Petri. Andra, såsom Olaus Martini och Mattias Marci, arbetade tillsammans.» De sistnämndes vederläggningsskrift, som skall hafva varit »det utförligaste och grundligaste» af de afgifna utlåtandena, lades till grund för Strengnäs stifts klerkeris gemensamma »Confession» eller »bekännelse om liturgien».[1]

Sistnämnda vederläggningsskrift, som hade stor betydelse för fortsättningen af liturgiststriden och genast spreds i mångfaldiga afskrifter såväl inom som utom hertigdömet, är känd icke blott genom flera till våra dagar (exempelvis i Riksarkivet, Uppsala universitets bibliotek och Linköpings gymnasii-bibl.) förvarade afskrifter utan äfven genom

---

[1] L. A. Anjou, Sv. kyrkoreformationens historia III, s. 209 f. K. Henning, Strengnäs stift under den liturgiska striden till Upsala möte 1593, s. 37.

det af Baazius i sitt Inventarium Suio. Goth. (s. 466) lämnade, ganska fullständiga referatet af densamma. Däremot har man icke känt de särskilda skrifter, genom hvilka hvarje präst för sig vid stiftssynoden »uppsatte sina tankar». I Strengnäs domkapitels arkiv har jag emellertid påträffat ett betydande antal sådana specialskrifter mot liturgien. Dessa protestationer erbjuda ett så mycket större intresse, som de, ehuru naturligen öfverensstämmande i hufvudtendensen, dock sinsemellan förete icke oväsentliga skiljaktigheter och ingalunda följa ett visst gemensamt, förut uppsatt formulär, såsom man på förhand kunde vara böjd att antaga. Olikheterna äro tydligen betingade af de olika författarnes individuella ståndpunkt och skilda bildningsgrad. Den gemensamma oviljan mot den förhatliga liturgien afspeglas än i starkare än i svagare uttryck. Somliga nöja sig med att i några få ord motivera sitt »rejicio» eller »improbo», andra äro omständligare, en eller annan såsom t. ex. kyrkoherden i Strengnäs Reinholdus Ragvaldi har rent af åstadkommit en liten teologisk specialafhandling. Det af Mattias Marci och Olaus Martini undertecknade utlåtandet hör till de kortaste, och uppenbarligen kan det icke hafva varit detta nu föreliggande, som blifvit följdt vid den gemensamma vederläggningsskriftens affattande.

Anmärkningsvärdt är, att flere präster (icke mindre än 16) *bekänna sig till Augsburgiska bekännelsen* och att icke så få af dessa *uttryckligen förklara sig redan genom sin aflagda prästed vara förpliktade till denna vår kyrkas hufvudsymbol.* Så säger t. ex. kyrkoherden i Näshulta Paulus Magni, sedan han förut anfört skäl för sin obenägenhet mot liturgien, bl. a.: »vidhersakar jagh henne (liturgiam) och håller migh intill *Augustanam Confessionem*, som jagh migh tillsvorit hafver then tidh, Gudh gaf migh thenne befalningena, att jagh skulle troligen föda Christi hiordh». Petrus Pauli i Floda, som skall hafva tillträdt detta pastorat redan 1562, skrifver om liturgien: »Ther til medh komber hon ecke öfver ens med *Augustana Confessione*, såsom iagh tilförene bådhe medh handh, mun och insegle bekent och stadfest hafver».[1] — Det skall hafva varit i den af hertigdömets prästerskap den 1 april 1588 till konungen från Örebro utfärdade skrifvelsen, som Augsburgiska bekännelsen framhållits »för första gången efter reformationen såsom en för svenska kyrkan, åtminstone inom furstendömet förbindande symbolisk bok».[2] Af de nu funna protestationerna är klart, att denna bekännelseskrift redan före 1587 varit förbindande för dem, som inom Strengnäs stift inträdt i prästämbetet. Huru långt förut har ty värr icke varit mig möjligt att med tillgängliga hjälpmedel bestämma. Då emellertid bland dem, som åberopa sin i prästeden aflagda bekännelse till Confessio Augustana, finnas åtminstone några kyrkoherdar, äger man stöd för den förmodan, att det varit *åtskil-*

[1] Naturligen är det sista citatet icke anfördt såsom ett säkert exempel på ett åberopande af förpliktelsen i *prästeden*, men det har af andra skäl synts förtjäna anföras.

[2] Henning a. a. s. 43.

liga år före 1587, som en förpliktelse till Augsburgiska bekännelsen inrycktes i den Strengnensiska prästeden.

Antalet påträffade protestsedlar utgör 86. Då tvenne af dessa äro underskrifna af två mötesdeltagare hvardera, är hela antalet protesterande präster 88, således nära dubbelt så många, som enligt den vanliga uppgiften underskrifvit den gemensamma vederläggningsskriften (46).[1] Att de protesterande kunna hafva varit ännu flera än 88, är för öfrigt af lätt insedda skäl tydligt.

De flesta af ifrågavarande protestationer äro affattade på svenska, nämligen icke mindre än 60, de öfriga på latin, hvartill kommer, att en prästman protesterat på båda språken. Den tidigaste protestsedeln är daterad den 6 maj, ett större antal (42) den 10 och 11 i samma månad, en den 12, en den 13, en den 16, en den 24 och en den 30 samt många (19) den 29 maj, hvarjämte ett tjugutal saknar dato. En enda skrift är daterad i Tuna, öfriga daterade äro uttryckligen skrifna i Strengnäs. Tydligen få de åtta dagar, räknade fr. 1 maj, som prästmötet uppgifves ha varit samladt i Strengnäs, icke tagas alltför strängt efter orden. Ännu den 29 maj befann sig ett betydligt antal i stiftsstaden, och det icke blott sådana, som hörde till »de lärdaste och förnämste».

Vi meddela här en förteckning på de präster, hvilkas protestsedlar återfunnits. Till tjänst för Strengnäs stifts herdaminne hafva vi vid hvarje namn anfört den titel, hvar och en af författarne själf angifvit.

Efter nämnda förteckning meddelas in extenso några protestationer.

1. Esbernus Petri, pastor Orebroensium.
2. Petrus Joannis, v. d. m. in Ripsa.
3. Martinus Laurentii, v. d. m.
4. Johannes Olai, minister ecclesiæ in Wingaker.
5. Sueno Gwnari, vicarius pastori in Malm.
6. Paulus Olai, v. d. m. i Wålinge.
7. Magnus Matthiæ.
8. Petrus Pauli, v. d. m. in Flodha.
9. Nicolaus Suenonis, v. d. m. in Sköllinge.
10. Germundus Georgi, pastor i Husseby.
11. Ericus Olaui Lerböensis.
12. Olaus Andreæ Enhörnensis.
13. Petrus Laurentii, v. d. m. in Åker.
14. Ericus Joneæ, v. d. m. in Jädher.
15. Olaus Nicolai, cappellan i Trosa.
16. Johannes Jonæ, v. d. m. i Meddellösa.
17. Olaus Jonæ, kyrkoherde i Valby.
18. Laurentius Johannis, v. d. m. i Kiula.
19. Jonas Olai, v. d. m. in Runtuna.

[1] A. a. s. 41.

20. Matthias Marci, principis Caroli concionator aulicus.
21. Olaus Martini, Scholæ Nycopensis Rector.
22. Ericus Johannis in Lunda.
23. Magnus Petri i Stigetomptha.
24. Johannes Sigfridi, v. d. m. i Ludhguda.
25. Salomon Laurentii, v. d. m. in Tårsen.
26. Jonas Petri W., v. d. m. apud eccles. Årdula.
27. Ericus Johannis, v. d. m. in Lunda.
28. Magnus Petri, v. d. m. in Stigetompta.
29. Ericus Nicolai, v. d. m. in Torsilia.
30. Petrus Petri, minister ecclesiæ Husby Recanorum.
31. Enoc Andreæ, v. d. m. i Fors.
32. Kanutus Jonæ, v. d. m. i Biorlunda.
33. Joannes Siluasti.
34. Michael Clementis, (Vesterliungz) kyrkioherde.
35. Andreas Jonæ, v. d. m. i Tälia.
36. Laurentius, cumblensis pastor.
37. Henricus Andreæ i Schöllersta.
38. Nicolaus Laurentij, v. d. m. i Edzbergh.
39. Birgerus Nicolai, v. d. m. i Knistad.
40. Vilhelmus Erici, v. d. m. i Gilberga.
41. Matthias Philippi, v. d. m. i Gärna.
42. Erich Birgeri, kyrkoh. i Öffuersela.
43. Thomas Laurentij, v. d. m. i Frustuna.
44. Petrus Jonæ, v. d. m. i Råby.
45. Reinholdus Ragualdi, Ecclesiæ Strengnensis pastor.
46. Johannes Haquini, v. d. m. i Gryt.
47. Johannes Nicolai, v. d. m. in Medelösa.
48. Christopher Jonæ, fordom kyrkioherde i Nyköpingh och nu tillförordnat pastor och præpositus i Tuna.
49. Johannes Olai, pastor animarum ecclesiæ Vintrosa.
50. Andreas Jonæ, v. d. m. apud Hardemoenses.
51. Jacobus Nicolai, v. d. m. in Viby.
52. Birgerus Johannis, v. d. m. in Mosiö.
53. Petrus Erici, v. d. m. in Krecklinge.
54. Siggo Christophori, kappellan i Jäder.
55. Ericus Petri Helsingus, cappellan i Torsilia.
56. Jonas Petri Helsingus, sacellanus in Rödzvijk.
57. Henricus Olai, cappellan i Medelösa.
58. Laurentius Johannis, pastor i Biörkeuik.
59. Nicolaus Petri, cappellan i Blaxta.
60. Andreas Birgeri, v. d. m. i Ekeby.
61. Johannes Laurentii, pastor i Halla.
62. Andreas Andreæ, v. d. m. i Kiill.
63. Laurentius Andreæ, sacellanus i Viby.
64. Olaus Magni, sacellanus i Kumbla.
65. Euardus Gu[d]mundi, v. d. m. i Axbärg.
66. Jonaz Machni (sic!), v. d. m. i Nerike.

67. Nicolaus Laurentii, cappellan i Biörkeuik.
68. Petrus Erici, v. d. m. i Mörkö.
69. Cornelius Dominici, minister et coadjutor in officio ecclesiastico in Juleta.
70. Andreas Beck, verbi Dei minister in Juleta.
71. Henricus Nicolai Gadolænus, præpositus Strengnensis et pastor Belingo-tistabergicus.[1]
72. Jonas Martini, pauperum oeconomus apud Örebroenses.
73. Olaus Ragualdi, kaplan i Flodha.
74. Ragnaldus Erici, sacellanus apud Tunenses.
75. Henricus Henrici (troligen kyrkoh. i Askersund).
76. Nicolaus Johannis, kappellan i Tälie.
77. Nicolaus Balck, v. d. m. in Blaxsta.
78. Johannes Botuidi, pastor i Duncker.
79. Olaus Erici, pastor i Heligstad.
80. Petrus Laurentii, pastor i Åker.
81. Petrus Olai, v. d. m. in Österåker.
82. Jonas Erici, kappellan i Kiula, »bekännes» — — »att hafva varit i thett conveut, som var i Strängenäs anno 87 then 29 Maij och hört then store och grofve vilfarelse, som äre förfata uthi then nye liturgia».
83. Petrus Benedicti, sacellanus in Fruhtuna.
84. Paulus Magni, kyrkioherde i Neshulta.
85. Olaus Petri, sacellanus i Strengenäs.
86. Ragvaldus Caroli, Capellanus i Fogdö.
87. Daniel Salomonis, pastor uthi Aspöö.
88. Tilelmannus Laurentii, oeconomus ecclesiæ et pauperum Strengis et pastor in Hæredt.

1.

Liturgiam anno 76 Holmiæ editam, ego Matthias Marci, illustrissimi principis Caroli Ducis Sudermanniæ etc. concionator aulicus, et ego Olaus Martini, Scholæ Nycopensis Rector libere rejicio. Eam enim, ut præfatio testatur, detestandum religionis reformatæ odium, perversusque hypocriticæ pietatis in ceremoniis sitæ amor peperit, idololatria missatici sacrificii construxit multaque mala consecuta sunt. Hanc confessionem nostra subscriptione confirmamus. Strengnesiæ 11 Maji anno domini 1587.

Matthias Marci *Olaus Martini*

2.

Ego Henricus Nicolai Gadolænus, præpositus Strengnensis et pastor Belingo-tistabergicus,[1] hoc meo chyrographo testatum facio me ita

[1] Således har Baazius alldeles rätt, då han låter Gadolænus vid tiden för prästmötet vara pastor i Bälinge (hvarmed Tystberga är förenadt) och Hennings förkastande af denna uppgift är obefogadt. Henning a. a. s. 41.

jam Holmiacum illum libellum anno 1575 conscriptum et etiam liturgicum illum anno sequenti editum; sicut et antea meis scriptis ad illustrissimam Principem Elisabetham etc. anno Christi 1578 et ad illust.:m Dominum Principem Carolum etc. anno 1586 evulgatis detestari et abominari, nec in ecclesia Dei introducendum et recipiendum censeri. Proprio sub sigillo Actum in conventu Cleri Strengis habito in Majo Anno 1587. (*L. S.*)

3.

Ego Esbernus Petri, pastor Orebroensium, coram Deo et ecclesia mente et manu protestor me hunc libellum liturgicum superstitionis plenum ideoque alienum a fraterna dilectione, genuina Dei confessione et vera Christiana libertate præbentem scandala, cœnæ dominicæ institutionis verba defqrmantem et immutantem, horribileque pontificiorum sacrificium missæ, quod est horrenda blasphemia et contumelia in verum et unicum filii Dei sacrificium, semel in ara crucis pro nostris peccatis peractum et consumatum, spirantem, non posse salva conscientia recipere et subscribere, sed potius abnegare et rejicere. Itaque juro et statuo me, auxiliante Deo, in vera religione, propheticis et apostolicis scriptis per spiritum sanctum revelata, in simbolis apostolorum et Niceni, Athanasii confirmata adeoque Augustana confessione approbata, constanter usque ad extremum vitæ spiritum permanere in majorem confirmationem proprio sub sigillo. Strengnesiæ 6 Maji anni etc. 87. (*L. S.*)

4.

Bekennes jagh migh Michael Clementis (Vesterliungz), overdigh kyrkioherde, at neka Liturgiam för then stora sielavådena och farlighett, som hon förfatar uti blomande tall i sielena. Ty jagh vil heller lida medh Christo och apostlarna förfölielse i thetta lifvet än blifva Christi afsagda fiande och blifva så til evigh tidh medh dieflomen och alt hans anhang förkastatt. Therföre kan jagh henne ingalunda undergå eller samtyckia medh gott samvett. Vnder mit signett. Strengnes then 11 Maji Anno 87. (*L. S.*)

5.

Jagh Johannes Olai, pastor animarum ecclesiæ Vintrosa, kan icke medh ith godt samvet gilla eller samptyckia thenna nygiorda liturgiam, effterty hon medh sigh hafver både förargelse och vilfarelse, uthan igenom then helga andas tilhjælp så hær effter som hær til vil stadigt blifva vidh then form och sætt, som i våra församblingar intill thenna dagh hafva brukade och gillade varit. Ath så i sanningh ær under mitt signet. Datæ Strengis Anno Domini MDLXXXVII die 29 maji. (*L. S.*)

Herman Lundström.

Underrättelser.

Carl Gustaf Malmström.

F. d. riksarkivarien C. G. Malmström inträdde den 2 nov. i sitt sjuttisjette lefnadsår. Det är nu snart femtio år sedan han år 1848 utgaf sitt första själfständiga bidrag till vår historiska litteratur: »Ad historiam ecclesiæ Suecanæ temporibus a concilio Upsal. proximis annotata» och därmed började en författareverksamhet, som han ännu fortsätter. Det är bekant, att han snart lämnade kyrkohistorien för att ägna sig åt Sveriges politiska historia under det femtioårsskede, som kallas frihetstiden. År 1855 utkom första bandet af »Sveriges politiska historia från kon. Karl XII:s död till statshvälfningen 1772», ett arbete, som omkring 20 år senare år 1877 fullbordades med den sjette delen. Vi behöfva icke här vidlyftigt utbreda oss öfver detta verks förtjänster. Hela den historiskt bildade världen vet, att riksarkivarien Malmström framställt en bild af detta märkvärdiga tidehvarfs politiska lif, som blifvit bestående och till hvilken den senare forskningen endast kunnat lägga en rikare utveckling af enskilda detaljer. Genom herraväldet öfver materialet, ett ofantligt rikt material som man vet, genom följdriktig begränsning af ämnet, genom kritisk pröfning, genom noggrant anförande af källor och genom moget och oväldigt omdöme har »Frihetstidens historia» blifvit ett föredöme för vår historieskrifning och ett verk, där man aldrig förgäfves söker efter upplysning.

Det är öfver en lång och lycklig verksamhet riksarkivarien Malmström kan blicka tillbaka, när han inträder i det fjärde tjugofemårsskedet af sitt lif. Han har haft lyckan att med få afbrott kunna ägna femtio år, de egentliga verksamhetsåren af detsamma, åt den historiska vetenskapen, vare sig såsom författare, universitetslärare eller chef för Sveriges riksarkiv, och han fortsätter denna verksamhet ännu på ålderdomen under sysselsättning med den nya upplagan af Frihetstidens historia. Alla vänner af vår historiska vetenskap önska honom den tillfredsställelsen att få föra detta arbete till slut, och hvar och en, som ser hans ännu till det yttre kraftfulla gestalt, hyser goda förhoppningar om att så skall ske. Till de lyckönskningar, som med anledning af den betydelsefulla dagen kommit riksarkivarien Malmström till del, har den Historiska föreningen, i hvars styrelse han många år varit ordförande, i och med dessa antydningar om hans förnämsta lifsgärning äfven velat lägga sin.

När C. G. Malmström först framträdde som historisk författare, voro arbetarne på den svenska historieforskningens fält lätt räknade. I den förträffliga »Tidskrift för litteratur», som i början på 1850-talet fyllde behofven både af en litterär och en historisk tidskrift,

är det på sistnämnda område hufvudsakligen två namn man möter — C. G. Malmströms och hans i den historiska forskningen likaledes fräjdade kusins, C. G. Styffes. Förhållandena ha under de gångna årtiondena väsentligen ändrats. Det finns nu, vid århundradets slut, en hel flock af raska arbetare på vår historias mer och mindre obrutna marker. Somliga, som haft förmånen att vara personliga lärjungar till herr Malmström under hans läraretid i Uppsala, börja redan själfva att åldras. Andra, de yngre, ha endast i hans skrifter haft en föresyn, som de kunnat bilda sig efter. De två *festskrifter* till riksarkivarien Malmströms ära, som anordnats och som snart komma att till honom öfverlämnas, kunna i sin mån vittna om den historiska forskningens ståndpunkt i Sverige uti våra dagar. Den ena utgifves af förlagsfirman P. A. Norstedt & Söner och skall innehålla följande bidrag: professor O. Alin, Hofkansleren frih. G. Lagerbjelkes berättelse om Sveriges förhållande till främmande makter 13 mars—6 juni 1809; amanuensen S. Bergh, Handels- och manufakturdeputationens uppkomst och sammansättning; professor E. Carlson, Slaget vid Poltava och dess krigshistoriska förutsättningar enligt samtida källor; docent C. Hallendorff, De hemliga förbindelserna mellan Danmark och konung August maj—september 1699; lektor E. Hildebrand, Kalmare-stadgar eller det latinska brefvet 1587; riksantikvarie H. Hildebrand, Ett bidrag till Sveriges historia på 900-talet; fil. lic. K. Hildebrand, Sveriges ställning till Antonio Possevinos fredsmedling mellan Polen och Ryssland 1581—82; professor H. Hjärne, Ett svenskt vittnesbörd om holsteinska partistämplingar i Ryssland; professor O. Montelius, Sveriges förbindelse med utlandet i förhistorisk tid; riksarkivarie C. T. Odhner, Razumovskij's not d. 18 juni 1788; professor L. Stavenow, De politiska doktrinernas uppkomst och första utveckling under frihetstiden; docent O. Varenius, Högförräderimålet mot M. G. De la Gardie 1675; samt professor M. Weibull, Det nordiska förbundet i Lund 1679 och dess upplösning.

Den andra festskriften utgifves af det *Historiska seminariet* i Uppsala under ledning af professor Hjärne och meddelar 15 bidrag till Sveriges medeltidshistoria af historiskt eller diplomatiskt innehåll, författade af lika många deltagare i seminariets öfningar och vackra prof på de historiska studiernas art i Uppsala.

Flere af våra historiska författare hade önskat deltaga i dessa festskrifter, fastän tillfälliga omständigheter hindrat dem att förverkliga sina önskningar. Ehuru icke representerade genom egna bidrag, deltaga de alla i den vetenskapliga hyllning, som vår historiska forskningsvärld den 2 nov. 1897 bringat riksarkivarien C. G. Malmström — för ögonblicket visserligen endast i löftets form, men båda skrifterna ha så långt framskridit, att det ej kan dröja länge, innan löftena blifva verklighet.

* * *

— Arkivarien i riksarkivet Emanuel Vilhelm Bergman afled helt oförmodadt den 30 sistl. september 61 år gammal. Inskrifven 1866 i nyssnämnda verk, befordrades han där 1874 till amanuens och 1885 till arkivarie på den historiska afdelningen. Sin tjänst skötte han med nit och plikttrohet; på mödernet af finsk börd intresserade han sig efter hand mer och mer för arkivets finska afdelning och blef en outtröttlig och oersättlig rådgifvare för finska forskare. Hans förtjänster om Finland i detta hänseende vunno ock flerfaldigt erkännande; senast blef han i år kallad till hedersdoktor af Helsingfors' universitet. Hans djupaste intressen drogo honom åt det religiösa området, där hans spekulation med viss förkärlek rörde sig inom mystiken, men hans arkivarbeten väckte äfven hågen för historisk forskning. I »Meddelanden från Svenska Riksarkivet» redigerade han sålunda förteckningarna öfver samlingen »Rådslag». I Hist. Bibliotek (bd II) utgaf han »Handlingar rörande söndringen mellan hertig Karl och rådsherrarne 1594—1600». I Hist. Tidskrift har han utom recensioner och strödda meddelanden infört »Strödda bidrag till Västerbottens äldre kulturhistoria» (1890); »Anteckningar om Lappmarken särskildt med hänseende till kristendomens införande därstädes» (1891) samt »Västerbotten och ryssarne 1714—21» (1892). I Svenska litteratursällskapets i Finland förhandlingar och uppsatser 1894 införde han »Några blad ur Karleborgs grefskaps historia». Särskildt har han utgifvit »Strödda bidrag till svenska kyrkans historia under förra århundradet» (1873) äfvensom 1881 »Rikskansleren grefve M. G. De la Gardies fullmakter och donationer» (ej i bokhandeln).

— Den 9 april 1897 dog i Wiesbaden, där han bott sedan 1879, en gammal forskningens veteran, Friedrich Georg von Bunge, 95 år gammal. Han var en af grundläggarne till våra dagars historiska forskning i de ryska östersjöprovinserna. Som professor i Dorpat och sedermera borgmästare i Reval utvecklade han en stor litterär verksamhet. 1842 började han utgifva *Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Kurlands* och ledde denna publikation till 1854; 1852 började han utgifva *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch* (6 volymer 1853—73). Jämte R. v. Toll utgaf han 1856—57 »Est- und livländische Brieflade» och har i öfrigt bl. a. författat »Das Herzogthum Esthland unter den Königen von Dänemark» (1877), »Die Stadt Riga im 13 und 14 Jahrhundert» (1878).

— Den 21 april 1897 dog i Berlin professor Hermann Weiss, direktör för tyghuset därstädes 1877—95, 75 år gammal. Han är särskildt känd genom sin *Kostümkunde* (3 band 1881—83).

— Grundläggaren af den bekanta »Zeitschrift für bildende Kunst» professorn vid den högre byggnadsskolan i Wien Carl von Lützow har aflidit d. 22 april detta år.

— Professorn vid universitetet i Basel Jacob Burckhardt har den 8 aug. aflidit vid 79 års ålder. Det var en synnerligt framstående kännare af den italienska renässansen samt en lärd och spirituell skildrare. 1855 utgaf han »Cicerone, eine Einleitung zur Genuss der Kunstwerke Italiens»; 1860 följde det i hög grad intressanta, både om djupa studier och psykologisk blick vittnande arbetet »Die Kultur der Renaissance in Italien»; 1867 »Geschichte der Renaissance in Italien». Redan 1853 hade han utgifvit en annan berömd kulturhistorisk tidsskildring: »Die Zeit Konstantins des grossen». Det uppgifves äfven, att han lämnat efter sig ett antal afhandlingar, färdiga att tryckas, så t. ex. »Zur Geschichte der italienischen Renaissance», »Erinnerungen zu Rubens», »Über den hellenischen Menschen in seiner zeitl. Entwickelung».

— Direktörn för det österrikiska hus-, hof- och statsarkivet Alfred v. Arneth afled d. 30 juli 78 år gammal. Han förvärfvade europeisk ryktbarhet genom sina publikationer öfver prins Eugens, Maria Teresias och Marie Antoinettes historia, af hvilka Maria Teresias historia fullbordades med det tionde bandet 1879. Såsom chef för arkivet genomdref han dess öppnande för historisk forskning. I öfrigt deltog han äfven lifligt i det politiska lifvet.

— Professorn Wilhelm Wattenbach (f. 1819) afled d. 20 sistlidne september. Sedan 1873 var han anställd vid Berlins universitet; här var han nära förbunden bl. a. med den aflidne kejsar Fredrik. Hans författareverksamhet rörde sig hufvudsakligen på det paleografiska och källkritiska området. Så utgaf han *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des dreizehnten Jahrhunderts* (5 uppl. 1886); *Anleitung zur griechischen Paläographie*; en förträfflig *Anleitung zur lateinischen Paläographie* (4 uppl. 1886) samt *Das Schriftwesen im Mittelalter* (3 uppl. 1896).

— Danske riksarkivarien Adolf Ditlev Jörgensen afled efter någon tids sjukdom den 5 sistl. oktober. Han tillhörde Danmarks märkligare personligheter under senare hälften af detta århundrade. Född 1840 i provinsen Slesvig och tillhörande släkter, som lifligt arbetat för danskhetens sak därstädes, aflade han studentexamen och var anställd som lärare i Flensburg, då kriget utbröt och 1864 beröfvade honom hans plats. Han fann en fristad i Köpenhamn och växte där under sorgen öfver landets olycka upp till en af Danmarks främste forskare, som till historiens studium medförde en brinnande fosterlandskärlek. Han anställdes i Gehejmearkivet och gjorde där en ovanligt snabb karrier, efterträdde 1884 Wegener som gehejmearkivarie och blef vid arkivets omorganisation 1889 riksarkivarie. I sin ställning som arkivchef arbetade han energiskt och framgångsrikt på arkivets förvandling från »geheime» till en modern institution för historisk forskning och ledde, biträdd af skickliga medhjälpare, arbetena på akternas omordnande efter ett rationellt historiskt system. Genom lagen af 1889 ställdes riksarkivarien i spetsen

för hela det danska arkivväsendet, som genom inrättandet af provinsarkiv fick en ny organisation. Han utöfvade därjämte ett omfattande historiskt författarskap. Bland hans många skrifter må nämnas »Bidrag til Nordens historie i Middelalderen» (1871), »Den nordiske kirkes grundlæggelse og förste udvikling» (1874—78), »Bidrag til oplysning af Middelalderens love og samfundsforhold» (1872—76), »De historiske folkeviser og Niels Ebbesen» (1891), »Fortællinger af fædrelandets historie» (1889), »Peder Schumacher Griffenfeld» (1893, 94). Dessutom ledde han publikationen af riksarkivets årsberättelser med deras bilagor, författade »De danske rigsarkivers historie» (1884) samt utgaf ett par urkundspublikationer. Senast var han sysselsatt med författandet af Danmarks historia efter 1814 i den under utgifning varande »Danmarks riges historie». Man fann hos honom såsom historisk författare den sällsynta föreningen af historisk kritik med en rik fantasi, en varm och lefvande känsla.

— Till v. Arneths efterträdare som *direktör för det kejserliga hus-, hof- och statsarkivet* i Wien har utnämnts hofrådet jur. doktor F. Winter, hvilken sedan 1871 varit fästad vid arkivet. Hans utnämning anses vara en borgen för, att arkivet allt framgent skall hållas tillgängligt efter de frisinnade grundsatser, som första gången tillämpades utaf företrädaren.

— Till *riksarkivarie i Danmark* har utnämnts arkivarien d:r C. F. Bricka.

— *Akademisk afhandling.* Teol. kand. K. V. Lundqvist försvarade den 9 okt. inför teologiska fakulteten i Uppsala en akademisk afhandling under titeln: *Bidrag till kännedomen om de svenska domkapitlen under medeltiden jämförda med motsvarande institutioner i utlandet* (XII + 255 sid.).

— Äfven vid detta årets *sommarkurser i Uppsala* har historien spelat en stor roll, hvilket ju också af flera skäl är naturligt. Anordnarne låta hvarje serie föreläsningar åtföljas af »grundlinjer», upptagande så att säga skelettet till det bredare muntliga föredraget, en åtgärd, som för åhörarne tvifvels utan är mycket tacknämlig, da de genom dessa grundlinjer kunna uppfriska minnet af det hörda. Äfven för andra historiskt intresserade kunna dessa sammandrag, om de icke äro alltför knapphändiga, vara af intresse, då de liksom koncentrera den moderna vetenskapliga uppfattningen af den ena eller andra frågan. Af denna sommars grundlinjer inom det historiska facket ha följande kommit till vår kännedom: *Ur Medeltidens latinska poesi* af Johan Bergman; *Medeltidens uppfostrings- och undervisningsväsen* af Reinhold Geijer; *Stockholms historia under medeltiden* af Karl Hildebrand, byggd på samme författares utförligare skildring af nämnda ämne i det stora samlingsverket »Stockholm»; *Skandinaviska unioner under medeltiden* af H. Hjärne, med anförande af alla unionsdokument och resonnemang om de viktigare; *Polens undergång* af samme författare, med in-

tressanta reflexioner och data, samt *Sverige och dess grannar* af E. Svensén, med spirituella betraktelser om samfärdsstråternas till lands och vatten betydelse för statsbildningarna.

— Geheimearkivrådet Ed. Jacobs i Wernigerode har i »Zeitschrift des Harzvereins für Geschichte und Altertumskunde» publicerat en längre afhandling under titeln *Die Wiederherstellung des evangelischen Kirchenwesens im Erzstift Magdeburg und im Hochstift Halberstadt durch König Gustav Adolf von Schweden im Jahre 1632.* Knappt hade svenskarne efter slaget vid Breitenfeld blifvit herrar i Magdeburg och Halberstadt, förrän där en svensk regering anordnades under furst Ludvig af Anhalt, och det dröjde ej länge, förrän konungen grep sig an med den evangeliska kyrkans återupprättande därstädes. Till verkställare häraf utsågs konungens förre hofpredikant, utnämnde biskopen i Linköping Johannes Botvidi, hvilken under samverkan med lämpliga personer utarbetade både gudstjänstordning, kyrkoordning och skolordning för stiften. De blefvo dock icke stadfästade förrän 1634 af Axel Oxenstierna i egenskap af kunglig legat, till större delen åter omintetgjorda genom följderna af slaget vid Nördlingen och freden i Prag. Handlingarna rörande denna angelägenhet, hvilken i sin mån vittnade om de svenska statsmännens organisationsförmåga och kulturintressen, förefinnas delvis i svenska riksarkivet, i Linköpings stiftsbibliotek samt i Uppsala universitetsbibliotek, där bland annat Botvidis egenhändiga legationsberättelse förvaras. Af dessa i Sverige bevarade aktstycken har förf. fått afskrifter, och han har meddelat dem jämte andra ur tyska arkiv hämtade såsom bilagor till sin undersökning.

— Af den nya *Danmarks Riges Historie* ha till dato 20 häften kommit oss till handa. Af fjärde delen, tiden 1588—1699, författad af d:r J. A. Fridericia, ha fyra häften utkommit, behandlande början af Kristian VI:s regering, förmyndaretiden, samhällsklasserna samt inre förhållanden. — Af femte delen, tiden 1699—1814, författad af professor E. Holm, ha utkommit häftena 1—6; de behandla Fredrik IV:s regering (liksom början på Kristian VI:s), alltså äfven hela det nordiska kriget, detta senare, så vidt vi kunnat finna, med stor opartiskhet. — Af sjette delen, tiden 1814—1864, författad af riksarkivarien Jörgensen, ha utkommit tio häften och med dem första boken af herr Jörgensens afdelning eller perioden 1814—38. De utkomna häftena bjuda i öfrigt på en rikedom af porträtt och andra intressanta illustrationer.

— Den danske kulturhistorikern arkitekten R. Mejborg har börjat utgifvandet af ett nytt arbete under titeln *Danmarks Bøndergaarde, særlig bondestandens liv og færd i det XVI:e, XVII:e og XVIII:e aarhundrede.* Tack vare understöd af staten, Carlsbergfonden, Hjelmstjerne-Rosencroneske stiftelsen och Reiersenska fonden — Danmark är lyckligt lottadt med dessa för litterära ändamål användbara fonder — kan verket utgifvas rikt illustreradt, en

eller flera bilder så godt som på hvar sida. Arbetet är fördeladt på tre afdelningar: 1) Om skogar och skogsbruk; 2) Om åker och äng; 3) Om boståderna. Det kommer sålunda äfven att handla om bondens verksamhet och lif. För slutet af den andra afdelningen utlofvas bl. a. en skildring af förhållandena uti gränsskogarna mellan Sverige och Danmark, i hvilka fredlösa från båda rikena höllo till. Författaren har under mångåriga vandringar eller resor på ort och ställe studerat sitt ämne och har därjämte ur arkiv, bibliotek och enskilda samlingar eller uppteckningar tillhopafört ett stort skriftligt material för sin skildring. Då äfven de danska bondgårdarna i våra dagar mångenstädes försvinna, då äfven där ur städerna den moderna odlingen tränger ut öfver landsbygden, är ett sådant arbete af så mycket större intresse, och det äfven för svenska läsare, då förhållandena här och där ju i mycket voro lika. Det ansluter sig i öfrigt till ett tidigare af hr Mejborg utgifvet verk om »Slesvigske böndergaarde». Illustrationerna i det häfte, som kommit oss till handa, äro alla mycket vackra.

— *Svenska litteratursällskapet i Finland* har som fortsättning på de tidigare i Finsk tidskrift publicerade årskatalogerna öfver svensk litteratur i Finland beslutat utgifva *femårs-kataloger* öfver densamma. Den första, omfattande åren 1886—90, utkom 1892. Den andra, för åren 1891—96, har utgifvits i år. Bibliografien består af två afdelningar, en alfabetiskt ordnad med fullständiga bibliografiska notiser, den andra systematiskt uppställd, angifvande endast författarenamn och boktitel. Det blomstrande sällskapet har härigenom gjort alla den svenska litteraturens vänner en väsentlig tjänst. För historikern, liksom för alla andra fackmän, är det synnerligen välkommet att på detta sätt få en öfverblick af den litterära produktionen på sitt område. Man skulle endast önskat, att de i Finsk tidskrift förekommande självständiga uppsatserna i historia äfven blifvit medtagna. — Bland litteratursällskapets kommande publikationer märkes en ny samling bref från H. G. Porthan, flertalet ställda till ärkebiskop C. F. Mennander. Tilläggas må, att sällskapet från och med 1897 (tills vidare för fem år) åtnjuter ett årligt statsunderstöd af 8,000 mark. Sällskapets fonder uppgingo förlidet år till öfver 170,000 mark.

— *Finsk historisk litteratur.* Såsom akademiskt specimen har fil. kand. T. S. Dillner utgifvit en afhandling, benämnd »Studier öfver Finlands handel under tidrymden 1570—1622. I. Utrikeshandelns beskattning 1570—1605». Med minutiös noggrannhet har han däri underkastat de undernämnda tid utkomna mera eller mindre invecklade handelsförordningarna en utförlig analys, hvarvid han ständigt sökt att, så vidt möjligt varit, ställa dunkla punkter i belysningen af de uppgifter, han hämtat ur tullräkenskaperna angående Finland. Efter att ha klargjort de merkantila grundsatserna, såsom de afspegla sig i författningarna, ärnar förf. öfvergå till en redogörelse för Finlands inre och utrikes handel, hvars allmänna till-

stånd han redan tidigare belyst genom ett i Historiallinen Arkisto tom. XIII offentliggjordt statistiskt material.

Finska historiska samfundet har utgifvit senare delen af 14:e tomen af *Hist. Arkisto*. Förutom samfundets protokoll för 1894—95, en kort undersökning af K. O. Lindeqvist om de pålagor, fredskongressen på Åland medförde, samt ett antal handlingar rörande Messenierna, meddelade af K. G. Leinberg, upptager häftet en 400 sidor omfattande, på ytterst detaljerad forskning grundad undersökning af K. R. Melander om skatterna i Finland och Kexholms län åren 1617—1634, en fortsättning på förf:s år 1887 publicerade akademiska afhandling om Finlands inre tillstånd efter freden i Stolbova.

Svenska litteratursällskapet i Finland, hvars lifliga verksamhet vi ofta varit i tillfälle att beröra, har utsändt tvenne historiska arbeten: »Raseborgs slotts historia», författad af fil. mag. Torsten Hartman, samt »Naturalhistorien vid Åbo akademi», författad af arkiater Otto Hjelt. Det förra arbetet, som tillkommit på initiativ af nyländska studentafdelningen, skildrar på ett ledigt och underhållande sätt samt med den fullständighet, det ofta nog mycket karga materialet medgifvit, borgens öden från dess första omnämnande i historien i senare hälften af 14:e seklet. Enligt förf:s åsikt grundlagdt af sjöröfvare till skydd för den i medeltidsurkunder någon gång nämnda lilla köpingen Snappertuna, kom slottet först i Bo Jonssons och därefter i kronans ägo samt tjänstgjorde intill reformationstiden under olika befallningshafvande, bland hvilka märkas rikets mäktigaste stormän, såsom Västra Nylands administrativa centrum och säte för dess krigsstyrka. Under befrielsekriget mot danskarne 1521—23 råkade borgen på förfall, blef aldrig ordentligt restaurerad och lämnades slutligen år 1553 helt och hållet i ödesmål.

»Naturalhistoriens studium», som bildar sjette delen af serien »Åbo universitets lärdomshistoria», utgör afslutningen af ett ungdomsarbete, som förf. påbörjade för ett halft sekel sedan och hvaraf tidigare resultat framträdt i ett par afhandlingar. Efter att i korthet (s. 1—48) ha redogjort för den »metafysiska perioden», som sträcker sig från akademiens grundläggning till början af frihetstiden och betecknas af naturvetenskapernas osjälfständiga ställning, skildrar förf. med stor utförlighet (s. 49—321) den därpå följande »ekonomiska perioden», som han utsträcker inemot seklets sista årtionden. Denna period har förf. behandlat con amore. Den omfattar ²/₃ af bokens innehåll samt grundar sig icke endast på den tryckta litteraturen, utan jämväl på arkivaliskt material, särskildt brefsamlingar, ur hvilka talrika för tidens förhallanden karakteristiska utdrag meddelas. Speciellt uppehåller sig förf. vid professorerna Kalms och Gadds lefnad samt deras för Finlands ekonomiska utveckling betydelsefulla ekonomiska verksamhet. Mindre utförligt behandlas (s. 322—412) den sista eller »den deskriptiva perioden», hvarpå följer en systematisk öfversikt af Finlands naturalhistoriska litteratur 1640—1827.

Förutom nämnda arbeten har litteratursällskapet under året utgifvit 10:e tomen af sina »Förhandlingar och uppsatser». Af häri ingående uppsatser af historiskt innehåll må framhållas »Drag ur Finlands teaterhistoria under sextonhundratalet» af G. Cygnaeus, »Finska studerande vid utrikes universiteter före 1640» af K. G. Leinberg samt »Ur Wetterhoffska papperen» af C. G. Estlander.

Litteraturhistorikern Eliel Aspelin har i en intressant biografi skildrat den numera halft bortglömde forskaren och konstnären från Karlarnes tid, assessorn i antikvitetskollegiet Elias Brenner. Med ledning af tryckta och otryckta källor redogör förf. utförligt för Brenners barna- och ungdomsår i sin österbottniska hembygd, hans hemlif i Sverige, hans antikvariska resor och öfriga offentliga verksamhet. I olika kapitel behandlas B. såsom miniatyrmålare, som numismatiker, som kopparstickare och som fornforskare. Särskild uppmärksamhet ägnas bl. a. de båda upplagorna af »Thesaurus», deras tillkomst, plan och betydelse. Arbetet, som framträder i en synnerligen vårdad typografisk utstyrsel, illustreras af talrika afbildningar af B:s miniatyrer samt åtföljes af förteckningar öfver porträtt och kopparstick, som kunnat tillskrifvas Brenner.

Pastor A. Neovius har utgifvit »Anteckningar rörande Borgå stads historia» I. Dessa kronologiskt ordnade excerpt från äldsta tid till anno 1897 skola utan tvifvel tjäna som god vägledning för den historiker, hvilken kommer att öfvertaga författandet af Borgå stads historia, ett uppdrag, som, enligt stadsfullmäktiges i nämnda stad nyligen fattade beslut, skall honoreras med 8,000 mark.

Af den svenska öfversättningen af prof. J. R. Danielsons tidigare omnämnda, för svenska som finska läsare lika intressanta arbete »Finska kriget och Finlands krigare 1808—1809» ha under årets lopp redan 8 häften utkommit, och de följande torde blifva färdiga till jul. I förhållande till den finska erbjuder denna svenska upplaga fördelen af att upptaga de i arbetet mycket talrikt förekommande citaten ur de i kriget deltagande personernas korrespondens på originalspråket.

»Biografisk handbok» har avancerat till fjärde häftet.

(*C. v. B.*)

— I England förberedes under ledning af lord Acton och under titeln *The Cambridge Modern History* ett samlingsverk för den nyare tidens allmänna historia. Det är beräknadt på tolf band, hvart och ett omfattande vid pass 700 sidor och författadt af en för uppgiften kvalificerad fackman. Första bandet skall behandla renässansen och utkomma 1899. Sedan är det meningen, att årligen två band skola utgifvas.

— För den historiska litteratur, som utkommit med anledning af *konung Oskars regeringsjubileum*, kunna vi först i nästa häfte lämna redogörelse.

— Vår litterära och vetenskapliga värld har satts i rörelse genom det angrepp, som en ung, om Sveriges historia väl förtjänt

tysk forskare, doktor Fritz Arnheim, nyss riktat mot en nyligen af kammarherre O. G. v. Heidenstam utgifven bok med titeln: *Une sœur du grand Frédéric Louise-Ulrique, reine de Suède.* Vi hinna ej denna gång inlåta oss på någon närmare granskning af nämnda arbete. Hvad vi kunna konstatera är, att herr v. H. på ett inom historiska kretsar lyckligtvis sällsynt sätt missbrukat det tillmötesgående, som doktor Arnheim visat genom att till hans förfogande ställa sina excerpter ur olika arkiv, framför allt ur Berlins statsarkiv, dock med förbehåll, att han icke finge aftrycka de meddelade ur akterna gjorda utdragen. Utan att så mycket som med ett ord omnämna detta förhållande — en oförlåtlig uraktlåtenhet — har herr v. H. helt enkelt tillägnat sig frukterna af herr Arnheims forskningar och anför upprepade gånger »Berlins statsarkiv», hvilket enligt ingångna upplysningar från arkivets styrelse aldrig begagnats af någon forskare med v. H:s namn. Tvetydigt ställer sig vidare herr v. H:s förhållande till de ur den Gustavianska samlingen i Uppsala univ. bibliotek hämtade excerpten. Lika oklar är hans ställning till de broschyrer af doktor Arnheim och en annan tysk forskare, hvilka behandla partier af Lovisa Ulrikas lif och stått till hans förfogande, men icke med ett ord anföras. Man motser med nyfikenhet herr v. H:s egen förklaring, och det är att hoppas, att han skall gifva den förfördelade forskaren all den upprättelse honom tillkommer.

Karl XII:s sista fälttåg

AF

J. A. LAGERMARK

I.

Fälttåget i Norge 1718 var af kort varaktighet, men Karl XII:s plötsliga död, det olyckliga återtåget och de strax därpå följande omhvälfningar så i Sveriges yttre som inre förhållanden — ållt detta har gjort, att fälttåget, huru kort det än var, ådragit sig stor uppmärksamhet. Det är författarens afsikt att lämna några bidrag till dess historia. De svenska källorna äro dock ty värr mycket torftiga.[1] Konungen själf synes ej hafva meddelat sin omgifning något synnerligt om sina planer och förhoppningar. En och annan tilldragelse ville man icke skrifva något om, sedan det visat sig, att bref, som sändts till officerare vid hären, befunnits brutna vid deras framkomst.[2] Dessa omständigheter försvåra i hög grad framställningen af detta fälttåg.

Genom öfverrumpling hade Karl XII 1716 sökt eröfra Norge. Detta försök misslyckades, men det märktes snart, att han ej uppgifvit sina planer. Det dröjde nämligen ej länge, förrän han vidtog sådana åtgärder, att det tydligt visade sig, att hans eröfringsplaner voro riktade åt samma håll, men i afseende på sättet att utföra dem finner man en väsentlig olikhet. 1716 års krig hade han börjat utan att gifva sig tid att sammandraga något större antal trupper

[1] Då det ej uppgifves, hvar de åberopade handlingarna finnas, tillhöra de riksarkivet.

[2] Öfverstlöjtn. Du Brocard till »Monseigneur» (Görtz) från Holmedal 27/8. Strödda handl. hörande till Görtz' mål.

eller skaffa några synnerliga förråd af lifsmedel och annat, som kunde vara af nöden. För hans sista fälttåg åter gjordes stora förberedelser under 1717 och 1718. För dessa förberedelser, liksom för fiendernas försök att vid Västkusten hindra dem, har jag förut i tvenne arbeten redogjort.[1] Likaså har jag förut särskildt skildrat generallöjtnant Karl Gustaf Armfeldts tåg mot Trondhjem 1718.[2] Ehuru dennes kår gjorde en viktig diversion under 1718 års fälttåg, har jag dock ansett mig kunna särskildt redogöra därför, utan att öfversikten af 1718 års fälttåg skall i någon väsentlig mån däraf lida. I det följande hänvisar jag därför till dessa arbeten och upprepar däraf endast hvad som kan vara alldeles nödvändigt för en riktig uppfattning af händelsernas gång.

Af åtskilliga yttranden af samtida personer framgår, att man ej förbisett, att stora svårigheter skulle möta vid försöket att eröfra Norge. Man framhöll, att det lättaste sättet att eröfra detta land vore, om svenska flottan kunde spela herre i Nordsjön.[3] Om Karl XII hyst några förhoppningar i detta afseende, är omöjligt att veta, men det bör dock påpekas, att han redan våren och sommaren 1716 sökte öfvertala borgerskapet i Göteborg att, mot erhållande af bättre privilegier, utrusta 3 större krigsskepp, hvartdera »af två däck med några och 60 stycken, det nedersta laget af 24-pundige och det öfre af 18-pundige». Borgarne kunde dock ej förmås härtill. De åberopade sin stora fattigdom och oförmåga att utrusta de begärda skeppen såsom skäl för sin vägran.[4] Samma år gaf konungen geheimerådet G. H. von Görtz i uppdrag att utomlands söka anskaffa så väl krigsskepp som båtsmän och sända dem till Göteborg. Sedermera uppmanas denne att på allt sätt skynda därmed. Också lyckades Görtz sluta ackord med en baron Hogguer om att denne skulle sända 3, möjligen 4 krigsskepp och ett

[1] Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg. Sv. hist. tidskr. 1886, s. 263—316. — Striderna vid Västkusten 1717 och 1718. Uppsala 1887.

[2] Armfeldts tåg mot Trondhjem 1718. Sv. hist. tidskr. 1889, s. 323—362.

[3] Ett odat. och anonymt betänkande ang. »Norska Exped.» bland Handl. rör. Sveriges krigshist. 1709—1718. Nord. Saml. Uppsala bibl.

[4] Generalg. Mörner till Karl XII juni 1716 (datum är ej angifvet). S. Wieselgren, Ur Göteborgs häfder, s. 27. Privilegierna finnas tryckta i J. A. Nordbergs hist. II, s. 569—574.

tillräckligt antal matroser till Göteborg,[1] men Görtz' fängslande strax därpå hade till följd, att det ej blef något resultat af denna öfverenskommelse.

Försöket att förstärka göteborgska eskadern med större örlogsskepp misslyckades sålunda, men konungens bemödande att förstärka galereskadern hade däremot så stor framgång, att denna trots olyckan i Dynekilen 1716 kunde under 1717 och 1718 skydda de svenska transportskepp, som afgingo inomskärs till Strömstad och Dynekilen från Göteborg, Uddevalla och andra orter.[2]

Hvad flottorna i Karlskrona och Stockholm angår, så voro de knappast i stånd att försvara kusterna vid Östersjön, hvarför han ej kunde räkna på någon medverkan af dem i Västerhafvet. Ett försök att framtränga genom Öresund hade sannolikt invecklat den svenska flottan i strid med den engelska. Åtminstone förklarade amiral Norris i en konferens, som hölls i Köpenhamn den 16 maj 1718 mellan generalamiral Gyldenlöwe, amiral Norris, mylord Polworth och baron Bottmar, att den engelske konungen sändt sin flotta till Östersjön för att bidraga till Danmarks försvar, hindra svenskarnes transporter och landstigningsförsök äfvensom för att hindra den svenska flottan att gå genom Öresund.[3]

Flottans verksamhet i Östersjön var obetydlig 1718, liksom förhållandet var 1717. Väl klargjordes så väl örlogsflottan i Karlskrona som eskadern i Stockholm båda åren, men för att spara provianten utsändes blott några få skepp därifrån för att kryssa. Likaså skulle af samma anledning ej flera båtsmän uppbådas än hvad som kunde behöfvas till det allra nödvändigaste arbetet.[4] Till amiral Karl Hans Wachtmeister, som skulle föra kommando öfver den från Karlskrona utgående eskadern, skref konungen den 7 maj

---

[1] Karl XII till Görtz $^{23}/_{10}$ 1716. *Danske Samlinger.* 2 R. 1 Bind, s. 291 o. f. — Jfr Karl XII till Görtz $^{30}/_{5}$ 1716. *Handl. rör. Skand. hist.* X, s. 396.

[2] Förf:s anförda afh., Striderna vid Västkusten 1717 och 1718.

[3] Gehejmeprotokoll. Danska riksark.

[4] Förf:s anförda afh., Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg, s. 277, och Striderna vid Västkusten 1717 och 1718, s. 15. — Hvad eskadern i Stockholm angår, hade vice amiral J. Fr. Örnfelt $^{23}/_{4}$ underrättat konungen, att den var färdig att gå till sjös. Därpå svarades $^{3}/_{5}$, att inga fartyg skulle gå ut, innan vidare order utfärdats.

1718, att hans afsikt med eskaderns utsändande vore att befordra sjöfarten på Sverige, hindra handeln på de förbudna hamnarna och, när tillfälle gåfves, göra fienden skada och afbräck, dock borde man ej gå till sjös med alla fartygen, utan blott med en del, men man måste städse söka inbilla fienden, att man var sinnad att med alla fartygen gå till sjös, så att den ingen dag kunde göra sig säker. Skeppsbesättningen på de skepp, som ej voro ute i sjön, kunde under tiden till besparande af sjöprovianten arbeta på dockan.[1] Genom en mindre eskader, som på våren utlopp, tryggades till en början handeln på de svenska hamnarna, men sedan måste denna söka skydd i Karlskrona hamn till följd af danskarnes öfverlägsenhet till sjös och engelska flottans ankomst i Östersjön. Äfven den holländska flottan visade sig i sjön. Den 27 juni fick Wachtmeister order att kryssa mellan Gotland och preussiska vallen. Detta kunde dock på en tid ej verkställas, emedan de fientliga flottorna först lågo vid Hanö och sedan vid Bornholm, hvarigenom den svenska eskadern var så godt som inspärrad. De fartyg, som i augusti lågo i Karlskrona och voro färdiga att utlöpa vid lämpligt tillfälle, utgjorde 13 örlogsskepp, 4 fregatter och några smärre fartyg, dock behöfdes mera folk till besättning, ifall de verkligen skulle löpa ut.[2] Då tiden för norska fälttåget nalkades, gaf konungen order, att skeppen skulle uppläggas, hvarjämte han förklarade, att »vi i nåder äre väl förnöjde med det kommando, som I (Wachtmeister) detta år vid eskadern fört.»[3]

---

[1] Karl XII till Wachtmeister. E. Carlson, Konung Karl XII:s egenhändiga bref, s. 428.

[2] Redan i slutet af mars och början af april voro flera fartyg på kryssning. Den 1/5 voro 8 örlogsskepp, 3 freg. och 1 brig. till sjös. Ett par dagar därefter skulle 1 örlogsskepp och 1 freg. likaledes löpa ut, hvarjämte 4 örlogsskepp inom kort skulle klargöras. Emellertid hade 13 danska örlogssk. och 5 freg. utgått från Köpenhamn, hvarför Wachtmeister, som var alltför underlägsen, redan 4/5 måste återvända med eskadern till Karlskrona, särskildt som den engelska flottan samtidigt visade sig i Östersjön, men så väl i juli som augusti låg eskadern på redden i Karlskrona, bevakad af de danska och engelska skeppen, som lågo vid Hanö. Amiralit. till Karl XII 7/4, 17/4, 1/5, 5/5. — v. Müllern till Görtz 2/6. — G. F. v. Rosen till Görtz 3/4, 8/6, 7/7, 14/7, 12/8. — H. H. v. Liewen till Görtz i aug. 1718. Handl. rör. Görtz.

[3] Karl XII till Wachtmeister 15/9. Svar på Wachtmeisters bref 8/9, hvari han underrättar, att han, som varit på kryssning, återkommit till Karlskrona.

Då den svenska flottan ej kunde spela herre i Nordsjön, fanns det ej någon annan utväg än att företaga anfallet till lands. Därtill fordrades dock upprättandet af betydande magasiner vid norska gränsen. I ett odateradt och anonymt betänkande från denna tid framhålles detta såsom ogörligt; författaren till detsamma påstår till och med, att det skulle blifva ytterligt svårt att transportera lifsmedel efter hären in i Norge, äfven om man kunde anskaffa tillräckliga förråd vid gränsen. Man hade väl funnit under 1716 års fälttåg, att de norska bönderna ej vågade angripa reguliert tågande trupper, men de skulle dock kunna göra de svenska transporterna stor skada.[1] Hvad anskaffandet af magasiner vid gränsen angår, visade det sig också, att trots alla ansträngningar det ej lyckats att vid fälttågets början sätta dem i det stånd, som önskligt varit. Ganska stora förråd voro dock samlade, och mycket höll man på att föra till gränsen.[2]

För att skydda dessa förråd och för att någorlunda ostördt kunna göra sina förberedelser för fälttåget tillkallades flera regementen, hvilka dels användes till besättning och arbete på de befästningsverk, som anlades, dels till bevakning af gränsen. Om man undantager Västerbottens regemente, voro alla de öfriga extraordinarie regementen, dock tillkallades vid behof de närmast befintliga ständiga regementena. Så voro följande reg:n kommenderade till Göteborg och Bohuslän: Grenadierbat., Smålands tremänningsreg., Smålands femmänningsreg., Västerbottens reg. och Sachsiska reg. Till förstärkning och aflösning af dessa tillkallades tidtals följande regementen: Västgöta-Dals (1717 och början af 1718), Hallands (1717), Östra skånska (1718), Elfsborgs (1718) och Skaraborgs (1718), hvarjämte Änkedrottningens lifreg. 1717 fick order att hålla sig i beredskap att bryta upp, så snart nödigt vore. Därtill komma något artilleri och en del båtsmän.[3] I Dalsland voro 1

---

[1] Jfr s. 276 not 3.

[2] Förf:s afh., Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg.

[3] Förf:s anf. afh., Striderna vid Västkusten 1717 och 1718, s. 11, 19, 22, 23, 25, 28, 37, 42. Karl XII till generalg. Mörner 18/3 1718. Bland trupperna, som voro kommenderade, rådde ofta stor sjuklighet. Så voro af Västgöta-Dals reg. 1/4 1718 ej mindre än 952 sjuka och blott 73 friska. Förslag af B. Fr. Rosentahl. Västgöta-Dals reg. Öfverstars bref.

skvadron (= halfva reg.) af Upplands tremännings kavalleri och Bohusläns Gröna dragoner inkvarterade. Dessa trupper tillsammans med de af öfverste Gabr. Brinck upprättade frikompanierna användes rätt mycket att oroa fienderna vid gränsen.[1] I Värmland lågo Upplands ståndsdragoner, hvarjämte vissa tider manskap af Nerke—Värmlands indelta regemente och Nerke—Värmlands tremänningar var kommenderadt till bevakning af gränsen och till arbete på Eda och Hajums skansar.[2]

Samtliga trupperna stodo under generalen (sedermera fältmarskalken) och generalguvernören K. G. Mörners öfverkommando. Under honom fördes befälet i Bohuslän och Dalsland af generallöjtnant M. J. De la Gardie från hösten 1716 till början af juni 1717, då han för en tid aflöstes af generalmajor J. Hjerta. I början af januari 1718 återkom De la Gardie såsom generalkrigskommissarie, hvarjämte befälet öfver trupperna lämnades åt honom. Detta befäl gafs sedan den 12 april åt general K. G. Dücher, som dock först i början af juni ankom till Strömstad.[3] Härvid bör dock anmärkas, att under en stor del af 1718 stodo samtliga trupperna i Dalsland äfvensom de där upprättade frikompanierna under befäl af öfverste Brinck.[4] I Värmland fördes befälet 1717 af öfverstlöjtnanten och kommendanten på Eda skans, Anton von Didron.[5] Under år 1718 skulle general Erik Sparre hafva högsta kommando därstädes, men han förhindrades därifrån genom sjukdom[6],

[1] Många bref från öfverste T. G. Bjelke och major J. H. Hamilton till öfverste K. G. Bjelke 1717 och 1718. Bergshammars arkiv.

[2] Handl. rör. Upplands ståndsdr. Krigsark.

[3] Striderna vid Västkusten, s. 18, 36. Karl XII till generalm. J. Hjerta 3/1 1718. De la Gardie fick ämbetet af generalkrigskommissariatet vid krigsmakten på bohuslänska sidan 17/12 1717 med order att genast begifva sig till Strömstad. Under De la Gardies mönstringsresor sköttes kommissariatet af generalm. Gabr. Ribbing. Karl XII till Ribbing 15/3 1718.

[4] Karl XII till Brinck 7/5 1718.

[5] Karl XII till Didron 12/7 1718.

[6] Redan i bref 18/3 och 21/3 hade Sparre underrättat arfprinsen om sin »indisposition» och likaså 25/6, att han fått recidiv. Sparre hade den senare gången varit på väg till Värmland, men den gamla opassligheten hade tillstött, så att han ej kunnat resa längre än till Örebro, hvarför han anhöll hos konungen att få resa hem för att sköta sin hälsa, hvilket bifölls liksom hans begäran att längre fram få komma till konungen, sedan han först underrättat sig om ett och annat i Värmland. Vid den tid, då fälttåget skulle börja, begaf sig Sparre på väg till gränsen, men kom ej då längre än till Karlstad, hvarifrån han på grund af sin opasslighet åter anhöll, att

hvarför det innehades af generalmajor Karl Bildstein och Didron. Frampå sommaren finner man, att generallöjtnant Henrik Otto d'Albedyll samt generalmajorerna Johan Carlsson Strömfelt och Karl Leutrum haft sin verksamhet därstädes.[1] Förråden i Eda skans och på andra ställen i Värmland stodo under Bildsteins vård, men i hans frånvaro under Didrons. Vid tiden för fälttågets början fick Leutrum order att aflösa Bildstein, som då kallades till hufvudarméen. Leutrum uppgifver, att anledningen härtill var, att konungen var missnöjd med det sätt, hvarpå komissariatet sköttes.[2]

Lämpligaste årstiden för ett fälttåg i Norge ansågs vintern vara. Under denna årstid, då sjöar, floder och kärr vanligen äro tillfrusna, kan man både lättare inrycka och framtränga i landet än annars, särskildt ansågs vintern lämplig för ett angrepp på Fredrikstad — den viktigaste punkten i hela Norge. — Samma åsikt synes äfven norrmännen hyst. Mot vintertiden började de nämligen med mera omsorg bevaka passen mot Sverige, utsända flera

---

konungen ej måtte rikta några order till honom. Brefvet adresserades till sekreteraren S. Åkerhjelm, och denne säger i sitt svar 28/10, att han fått det för tvänne dagar sedan, men som konungen rest bort tvänne timmar före brefvets ankomst, hade han ej kunnat föredraga det. Sparre tyckes hafva varit orolig för att konungen skulle upptaga hans begäran illa. Åkerhjelm skrifver nämligen, att konungen alltid uttryckt sig nådigt, då han talat om Sparre, hvarför han ej behöfde hysa någon fruktan i detta afseende. Arfpr. till Sparre 29/3, 15/7. Karl XII till Sparre 5/7, Sparres brefväxling. Uppsala bibl. Konungen hade ej heller väntat, att Sparre skulle blifva i stånd att deltaga i fälttåget. Denne sistnämnde skrifver nämligen till sin fru, att han under resan träffat i Örebro generallöjtnant H. H. v. Lieven, »som skrek som en galning, när han fick se mig, sägande, att konungen ej väntade mig och att, om jag vore klok, jag skulle återvända med detsamma till Sundby.» När han sedermera i Karlstad fick höra att värmländska afdelningen blott bestod af 3 reg., skref han: »Så godt som alla trupper, som voro här på gränsen, ha tågat åt detta håll, så att nu befinner sig, att den hederliga arméen, som man mig hade destinerat, består nu allenast af 3 regimenten. Dem skall generallöjtnant Alfendahl (Albedyll) af hjärtat gärna få anföra. Tänk dig, jag ber, om efter mina första ordres, jag hade begifvit mig hit förliden vinter för att här croquer le marmot under 10 månader och sedan sluta med denna sköna expedition.» Sparre till sin fru 11/10, 4/11 1718. Sv. hist. tidskr. 1886, s. 255 och 256.

[1] Öfverstl. O. V. Lydinghjelm underrättar E. Sparre 11/8 1718, att d'Albedyll kom till Eda skans i förgårs och hade kommando. Generalm. Leutrum och Bildstein voro där också. Ambassadören E. Sparres brefväxling. Uppsala bibl. d'Albedyll hade 10/7 fått order att begifva sig dit. Öfverstarnes bref. Jönköpings reg.

[2] Einige Papire aus der Verlassenschaft des Generals Carl Frhrn von Leutrum. Stats-Anzeigen von A. A. Schlözer. Göttingen 1784, s. 464.

kunskapare och förse gränsfästningarna med större garnisoner.[1]

Med afseende på sättet att föra krig i Norge framhölls, att det icke vore rådligt att tåga mot Kristiania och belägra därvarande fästning Akershus — såsom svenskarne gjorde 1716 — innan man intagit Fredrikstad. Fredrikshall med fästningen Fredriksten kunde man gärna gå förbi. Genom belägring af Fredrikstad vore med detsamma fästningen Fredriksten blockerad; bevakades den med en mindre kår, måste den förr eller senare kapitulera af brist på proviant. Genom formlig attack vore den för öfrigt svår att intaga.[2]

Redan tidigt har konungen bestämt antalet af de trupper, han ville använda för fälttåget, och fördelat dem i tre särskilda kårer, nämligen den bohusländska, värmländska och jämtländska. Visserligen finnes förteckning på trupperna i riksregistraturet först upptagen för den 4 maj 1718, men det finnes förslag på magasinspersedlar, som voro behöfliga vid hvarje kår, och dessa förslag, som äro uppsatta på grund af öfverläggningar mellan Görtz och ombudsrådet Kasten Feif, äro daterade den 1 februari,[3] och man finner, att de särskilda kårernas styrka beräknats ungefär i likhet med hvad som uppgifves på förteckningen den 4 maj. Redan i slutet af 1717 hade general E. Sparre utsetts till befälhafvare för den värmländska kåren och generallöjtnant K. G. Armfeldt för den jämtländska.[4]

Då stora svårigheter, ja större än man sannolikt föreställt sig, mötte vid anskaffandet af proviant, beklädnad och skjuts, var konungen en tid betänkt på att dels utbyta de regementen, hvilkas utrustning var dålig, mot andra.

---

[1] En uppsats »Om Norrige. Författad 1718.» Handl. till Sveriges politiska hist. 1714—1718. Uppsala bibl. Jfr förf:s afh., Karl XII:s krig i Norge 1716. Uppsala universitets årsskrift 1883, s. 14—16. Striderna vid Västkusten, s. 4 och 33. — När Görtz efter konungens död anklagades för sitt förhållande, anförde han till sitt försvar bland annat: »Eljest beropade han (Görtz) sig på General Düchers vittnesbörd, att han på allt sätt sökt afråda Hans Maj:t att föra så mycket kavalleri med sig i Norge: och har hans mening varit, att Hans Maj:t om sommaren skulle gå därin.» P. G. Cederschjöld, Riksdagen 1719. Bih., s. 201.

[2] Maigret till »Monsieur» (Görtz). Strömstad 30/5 1718. Strödda handl. hör. till Görtz mål. Jfr P. G. Cederschjöld, Riksdagen 1719. Bih., s. 79.

[3] Memorial (koncept) 1/2 1718. Handl. rör. Görtz.

[4] Riksreg. 17/12 1717.

som voro bättre utrustade, dels af de båda kårer, som bestämts till inryckning i södra Norge, bilda en enda, under det att man dock gjorde min af att anfalla med tvänne.[1] Vid fälttågets början finner man dock, att konungen gifvit order till regementscheferna att vid marschen mot Norge äfven medtaga det sjuka och dismunderade manskapet.[2] Däremot drogos de flesta trupper, som samlats eller bort samlas i Värmland, till Västra Ed och Strömstad.[3]

I mars 1718 lämnade konungen Lund, där han vistats en längre tid, och begaf sig till Kristinehamn, hvarest han den 21 i samma månad sammanträffade med sin syster, Ulrika Eleonora, hennes gemål, arfprinsen af Hessen-Kassel, och hertigen af Holstein-Gottorp. Här stannade han till den 2 april, då han begaf sig på väg till norska gränsen för att bättre kunna öfvervaka förberedelserna till fälttåget. Han for då utmed gränsen till Strömstad, dit han ankom den 24. Endast en gång begaf han sig åter till Lund, där han uppehöll sig 17 maj—11 juni. Under vistelsen vid gränsen for han fram och tillbaka mellan Strömstad, Västra Ed, Holmedal och Eda skans.[4] Han hade ock önskat begifva sig till Järpe skans i Jämtland, men från denna resa afstod han, emedan han fruktade, att de allmänna ärendena

---

[1] v. Kochen till Görtz. Haga vid Eda skans 31/7 1718. Handl. rör. Görtz.

[2] Karl XII till öfverste H. M. Buddenbrock 23/9 1718. Förf:s afh., Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg. Sv. hist. tidskr. 1886, s. 276.

[3] Till värmländska afdelningen skulle följande trupper höra: artillerimanskap, lifreg. till häst, 4 komp. af adelsfanan, Upplands ståndsdrag., lifgardet till fots, Upplands reg., Södermanlands, Dalreg., Västmanlands, Nerke—Värmlands indelta reg. och Nerke—Värmlands tremänningar. »Fältstat (odat.) för år 1718» bland handl. rör. Görtz. Jfr »notification», dat. 13/6 1718, bland handl. rör. Sveriges krigshist. Nord. saml. Upps. bibl.

[4] Nordberg II, s. 664—666. Angående dessa färder utmed gränsen skref T. G. Bjelke till sin bror K. G. Bjelke 1/8: — — — »vous parlez à votre aise étant à Stockholm, pendant que nous sommes à courir par les forêts et montagnes: je vous assure, que je ne suis pas assez esclave de la gloire pour avoir souhaité cette promenade qui a été belle, puisque l'on le veut; entre nous je suis pourtant bien aise d'en être quitte.» Bergshammars arkiv. — Biskop Rhyzelius berättar i sin dagbok (Nyt Historisk Tidsskrift 3 R. Kjöbenh. 1867—1869) s. 485, att konungen hade, då han kom till Lund, »inom ett dygn ifrån kl. 4 om morgonen till kl. 3 den andra dagens morgon ridit öfver 30 mil ifrån Vänersborg igenom Göteborg, hvilket mångom förekommer otroligt.» — Sekret. J. H. von Kochen skref till Görtz 19/5, att konungen rest från Vänersborg till Lund på ett dygn, näml. 33 mil från kl. 2 på morgonen till kl. 11 på kvällen. Handl. rör. Görtz.

skulle lida, om han vore frånvarande så lång tid, som fordrades därför.[1]

Angående tidpunkten för truppernas inryckande i södra Norge iakttog konungen länge fullkomlig tystnad. Görtz hade ej reda på, när han ämnade börja fälttåget, såsom man finner af bref till ombudsrådet von Müllern den 21 maj. Däri säger han sig nämligen hoppas, att konungen icke låter trupperna marschera före slutet af juni månad, på det att fienderna ännu någon tid måtte vara i okunnighet, mot hvilken af dem, han ville vända sig. Görtz ansåg utan tvifvel, att underhandlingarna med Ryssland därigenom skulle hafva bättre framgång. Icke ens när detta bref föredrogs för konungen, behagade denne lämna någon upplysning, när han ville börja fälttåget.[2] Såsom bevis på, huru okunnig man var, kan nämnas, att äfven en sådan man som general Stanislaus Poniatowski kunde den 28 juli skrifva från Eda skans till Görtz, att man där smickrade sig med att inom kort börja fälttåget,[3] och dock dröjde det därmed 3 månader. Först den 9 september skref konungen till arfprinsen af Hessen-Kassel, att han sände honom bref om de regementens uppbrott, som funnos i trakten af Stockholm, samt att han samma dag afsände uppbrottsorder till öfriga regementen. Marschdagarne voro dock icke fullständigt angifna, utan regementena skulle få vidare order, när de hunnit till de orter, som stodo upptagna på de lämnade marschrutorna. Han underrättade arfprinsen likaledes, att det vore tids nog, om han komme till Strömstad i oktober, ty först i slutet af denna månad eller i början af november skulle regementena komma dit.[4]

Under 1716 års fälttåg hade man pröfvat besvärligheterna af ett krig i Norge, och det högre befälet synes ej hafva varit gynnsamt stämdt för ett nytt fälttåg därstädes. Åtminstone framhåller öfverste T. G. Bjelke, som var kom-

---

[1] S. 283 not 1.

[2] Görtz till v. Müllern 21/5 samt v. Müllern till Görtz 2/6 1718. I ett senare bref, dat. 28/6, till v. Müllern påpekar Görtz, att man i Strömstad måste hafva förråd i beredskap för någon tid, på det man ej måtte råka i samma nöd som för 2 år sedan.

[3] Handl. rör. Görtz.

[4] E. Carlson, Konung Karl XII:s egenhändiga bref, s. 357. Landsh. i Skaraborgs län underrättades 8/9, att durchmarscherna i länet skulle börja 4/10. Karl till landsh. Kungl. bibl.

menderad med sitt regemente, Bohusläns Gröna dragoner, till bevakning vid norska gränsen, att trots alla de stora förberedelserna mycket fattades, hvarför han ock förespådde, att fälttåget skulle sluta olyckligt.[1] En och annan torde dock hafva varit för ett infall i Norge. Möjligen har det varit förhållandet med generalguvernören Mörner, som vid denna tid utnämndes till fältmarskalk. Jag erinrar om hans förslag 1712 att anfalla Norge och om hans verksamhet under krigsföretagen 1716 och 1717. Det berättades, att han alltid, äfven under de farligaste omständigheterna, rådde till krigets fortsättande.[2] Hvad Görtz angår, yttrade han efter konungens död, att hans åsikt var, att Norge lättast skulle kunna eröfras genom anfall från Holstein, men på återvägen från sin resa till Holland skref han i Warszawa den 14 oktober 1717 ett bref till grefve von Dernath, och i detta skref han, att det vore bäst att vända sina vapen mot Norge.[3] Efter sin ankomst till Sverige sände han konungen den 14 november från Uppsala ett förslag på, huru den svenska hären under instundande vinter skulle kunna underhållas i Norge. Han tog nämligen för afgjordt, att Karl XII redan då ämnade inrycka därstädes. Vid samma tillfälle omnämnde han också, att en dansk officer gifvit honom förslag på, huru Norge lättast skulle kunna eröfras.[4]

Enligt Filip Bogislaus von Schwerin, som tjänstgjorde som generalmajor under 1718 års fälttåg, har konungen yttrat, att han icke ville eröfra Norge för att beständigt behålla det, utan att hans afsikt var att efter landets eröfring förlika sig med konungen af Danmark, draga honom från den fientliga alliansen och efter skedd restitution af fästningen Stralsund, ön Rügen och hertigdömet Schleswig framflytta gränsen till Glommen, som bildade liksom en

---

[1] T. G. Bjelke till K. G. Bjelke 2/2, 26/6, 16/8, 8/10 och 12/10. I det sistnämnda brefvet heter det: — — — »pour des nouvelles je nay rien à te dire, si non que les chemins sont fort manvais et tout le reste à proportion, nous entrons tous en assez mauvais état en campagne, mais je crains, que sera encore pire en sortant; tigh min mun, så skall du få såcker! Die zeit wirdt alles belehren» — — —. Bergshammars arkiv.

[2] Die Europäische Fama 1717, s. 971.

[3] Görtz till Karl XII 15/7 1718. P. G. Cederschjöld, Riksdagen 1719. Bih., s. 145.

[4] Handl. rör. Görtz.

naturlig gräns mellan Sverige och Norge.[1] Denna uppgift får ett visst stöd af hvad konungen den 30 april 1717 skref till kungl. rådet och generalguvernören M. Vellingk angående den honom uppdragna underhandlingen med konungen af England, som äfven var kurfurste af Hannover.[2]

Möjligen skulle man ock såsom skäl för denna åsikt kunna åberopa hvad konungen skref den 20 november till generalm. J. Hjerta, nämligen att det vore bäst, att alla prästerna flyttades bort öfver Glommen (d. v. s. på västra sidan af floden).[3] Konungens biktfader, sedermera biskop A. Rhyzelius berättar, att konungen mött honom och Hjerta vid Tistedals skans, då »han hälsade på något hvar. Red ock till mig, frågade, om jag frös, huru jag mådde och sade: Magistern skall bli biskop i detta land, ty alla danska präster skola ut».[4] Detta yttrande kan ej anses strida mot hvad ofvan nämnts, ty konungen kan hafva menat med *detta land* just den trakt, där han då var, och detta synes så mycket mera sannolikt, då man vet, att prästerna i Trondhjems län fingo stanna kvar i sina hem, om de blefvo lydiga och ej gåfvo någon misstanke om korrespondens med fienden.[5] Uttrycket *dansk* betydde ofta bland svenskar så väl en dansk som en norrman.

I en berättelse, kallad »Facta till revolutionshistorien under Karl XII:s regering», säger den okände författaren däremot, att konungen ämnat spränga i luften de fästningar, som lågo mot Sverige, så snart han intagit dem. Akershus och Kristiansands län skulle strax tagas i besittning och organiseras som svenska höfdingadömen, såsom Karl X gjorde med Skåne, Halland och Blekinge. »Kunde man ej komma fort med Bergenhus län och fjällbygden samt Nordanfjälls, låt man det fattiga folket vara; behofvet af säd, salt och mera vore väl snart bringande det till undergifvenhet, när enligt konventionen med Ryssland en svensk och rysk flotta skulle tillspärra hela den skärgården.[6]

---

[1] Sv. hist. tidskr. 1895, s. 341 och 342.

[2] Karl XII till kungl. rådet och generalguvernören Mauritz Vellingk 30/4 1717. E. Carlson, Konung Karl XII:s egenhändiga bref, s. 419—422. Dock må anmärkas, att konungen i detta bref yrkade på att äfven erhålla Bornholm.

[3] Sv. hist. tidskr. 1895, s. 340.

[4] Nyt Hist. Tidsskr. Kjöbenh. 1867—1869, 3 R., s. 489.

[5] Armfeldts tåg mot Trondhjem 1718. Sv. hist. tidskr. 1889, s. 337.

[6] Någon dylik konvention hade ej blifvit afslutad.

Framför allt skulle man, immerfort som landet intogs, utdrifva alla infödda danskar eller danskt sinnade, tillsätta ämbetsmän af svenskar och norskar (norrmän), likaså låta norrmän komma till svenska ämbeten, emedan gemensamma lagar blefvo för båda rikena och gemensamma rättigheter för hvarje individ, hvar efter sitt stånd och sedvänjor.»[1]

Jag kan ej heller underlåta att omnämna ett utkast till en proklamation i Norge. Det är odateradt och anonymt, men handstilen är Görtz. Först skulle man enligt detta utkast framställa orättvisan af det krig, konungen i Danmark börjat. Därpå borde man framhålla, att invånarne i Norge alltid äro utsatta för olägenheterna af krig, så länge det är skildt från Sverige. Vore det åter förenadt med detta land, hade det intet att frukta. Ytterligare måste man påpeka, att det norska folket hade samma härkomst, religion och seder. Vidare borde man lofva att minska skatterna, att inrätta en ständerförsamling, bestående af präster, borgare och bönder, att bekläda de civila och ecklesiastika ämbetena endast med norrmän. En ståthållare skulle tillsättas på så sätt, att ständerna skulle uppsätta på förslag tre personer, af hvilka konungen valde en. Den förnämste biskopen skulle alltid hafva säte i konseljen. Konungen förbehölle sig endast, att landet för framtiden underhölle samma antal trupper, som då funnos. Slutligen skulle konungen afstå från de afgifter, godsägarne voro skyldiga att betala.[2]

Sannolikt har väl ej någon proklamation af dylikt innehåll utfärdats, men jag har velat påpeka detta utkast för att visa, att dylika åsikter icke varit främmande för Karl XII:s samtida.

För att hindra svenskarnes inbrott och framträngande i Norge vidtogos åtskilliga försvarsanstalter, om hvilka jag i det följande skall söka lämna några upplysningar. Strax efter sin ankomst till Norge i början af 1717 visade general Erhard von Wedel mycken ifver för försvarets stärkande. Synnerligen viktiga beslut fattades i en krigskonselj, som hölls den 10 maj sistnämnda år. Man beslöt då bland annat

[1] Handl. rör. Skand:s hist., VII, s. 24 och 242.
[2] Bil. 1.

att anlägga befästningsverk vid Svinesund och Tistedalsbro, hvarjämte större posteringar skulle utsättas vid Skodsberg, Örjebro och Ganerö. Vid Skjeberg skulle man bilda en kår af 5 bataljoner infanteri och 1,200 hästar, för att man så väl härifrån som genom några trupper från Fredrikshall skulle kunna efter behof understödja en och annan post. Vid detta tillfälle framhölls ock, att det hade varit svårt att under vintern 1716—1717 besätta alla posteringar, på grund däraf att sjukligheten varit stor och att 1 bataljon fallit i svenskarnes händer.[1] Nu skulle ställningen blifva än sämre, ty order hade ankommit, att alla danska trupper utom tvänne regementen skulle sändas tillbaka till Danmark. Man ansåg, att först och främst behöfdes, att alla danska trupper stannade kvar samt att ytterligare andra uppsändes från Danmark. Det vore nämligen nödigt att bilda en reservkår i Tune och Fet socknar samt vid Blakjer, så att de trupper, som stodo i posteringarna, kunde, om det behöfdes, draga sig dit tillbaka. Kunde man ej få några trupper från Danmark, borde man öfvergifva allt öster om Glommen, dock så att posteringarna för syns skull besattes med landdragoner och bönder, så att svenskarne ej skulle få anledning att besätta de 17 socknarna öster om denna flod eller oroa dem med partier. Det vore ock önskligt, att det längs floden på Tune och Rolfsön uppförda retranchementet kunde genom bönder sättas i stånd. Vidare borde ett »fort» anläggas väster om Glommen vid Onstasund, hvarjämte äfven Blakjer skans skulle förbättras, så att en armékår kunde draga sig dit tillbaka och där hafva sitt magasin. Till skydd för Oplandene borde förskansningar anläggas vid Næs kyrka.[2]

På grund af dessa beslut anlades förskansningar utmed gränsen från Svinesund ända upp till Basmo, nämligen vid Svinesund (i bergen från vattnet allt intill slätten), Tistedalen, Skodsberg, Strömfossen och Örjebro, och emellan dessa ställen utsattes vakt på flera orter, såsom vid Skoningsfossen, Ganerö, Strömfossen och Makallen. Dessutom

---

[1] Förf. afh., Karl XII:s krig i Norge 1716, s. 86.

[2] Betänkandet är dock först dateradt $^{19}/_{8}$. Krigs-Kancelliets Dispositioner. N. riksark.

arbetades alltjämt på förbättrandet af fästningen Fredriksten.[1]

Såsom förut är nämndt, hade man ansett det vara nödigt att sammandraga en kår vid Skjeberg. Härmed uppsköts dock, tills underrättelse ankom om Tordenskjolds misslyckade anfall på Strömstad den 8 juli 1717, då en kår sammandrogs på »Skjeberg heide», hvilken bestod af 2 kavalleriregementen, 8 infanteribataljoner och några dragonkompanier. Samtliga trupperna utom dragonerna voro från Danmark, och af dessa hade 6 bataljoner den 1 augusti uppkommit till Norge. Hvar åttonde dag aflöstes härifrån posteringen vid Svinesund. Denna kår stannade där till långt fram i december, nämligen så länge det var möjligt för folk och hästar att kampera på öppna fältet. Sedermera förlades trupperna i trånga kvarter i närheten. Af detta folk aflöstes äfven sedermera hvar månad under återstående delen af året och i början af 1718 posteringen vid Svinesund med 300 man, oberäknadt att 50 man samtidigt utkommenderades att hålla vakt. Till förstärkning af posteringen kommenderades desutom 120 man af Dronningens lifr., hvarjämte 50 man af Bergenhus reg. utsändes på partier och till bevakning.[2]

Ett förslag att under våren 1718 anfalla Sverige uppgjordes 1717 af kammarherre Kristian Karl von Gabel. Det är dateradt den 29 augusti, och den 15 september afgafs med anledning däraf ett gemensamt betänkande af honom och generallöjtnant Georg Vilhelm Hedeviger von Sponneck, och man finner däraf, att äfven den sistnämnde vunnits för planen. Gabel yttrar i sitt förslag, att man måste på allt sätt söka hindra svenskarne att få någon tillförsel samt att man i Norge måste anskaffa förråd för en krigshär för

---

[1] Öfverste Hartvig Huitfeldt till Wedel 11/6, 21/6 1717. Dagligen arbetade 330 man af hans reg. vid Svinesund. Likaså arbetade hans manskap vid Tistedalsbro samt på flera andra ställen. Documenter vedk. det Bergenhusiske regiment. Öfverstl. Jakob Kristoffer Schilling till Wedel 14/5 1717. Documenter vedk. det Smaal. regiment. N. riksark.

[1] Öfverstlöjtnant *Hans Elias von der Weydes* själfbiografi, utgifven af H. W. Harbou. Personalhistorisk Tidsskrift. Tredie Række. Bd 1: H. 4 (1892), s. 223. — Redan den 19/8 gaf Wedel order, att 6 bat. inf. och 11 skvadr. kav. skulle sammandragas vid Skjeberg. — Dronningens lifreg. var danskt. Det är ej inräknadt bland de danska trupper, som lågo vid Skjeberg.

ett års tid. Vidare borde man samla så stora förråd i Ålborg och Fladstrand (Fredrikshavn), att de kunde räcka till underhåll för en armé af 30,000 man och 10,000 hästar under 6 månader. För en tid af två månader skulle ytterligare förråd anskaffas för 30,000 man på ön Koster, hvarest flottan skulle ligga under vintern och under tiden indrifva furage och proviant på de svenska öarna. På våren 1718 skulle man föra förråden från Ålborg och Fladstrand till ön Orust. Denna ö jämte staden Uddevalla borde intagas redan 1717 eller i början af 1718. Sedan detta skett, kunde man angripa Bohuslän så väl till lands som sjös och därefter bedrifva saken efter omständigheterna. Äfven föreslås att anlägga försvarsverk mellan Uddevalla och Vänern samt att föra pråmar och dubbelslupar till denna sjö, hvarpå man skulle kunna ruinera så godt som hela Sverige. Ifrån Vänern åter kunde man framtränga till Mälaren och dela landet i två hälfter. Men innan man sökte realisera företaget, vore det nödigt att veta, om man kunde vara försäkrad att ej blifva anfallen i Holstein, om man kunde anse sig vara herre i sjön och om man skulle kunna anskaffa de behöfliga penningemedlen. Detta senare syntes ej omöjligt. Trupperna måste ändå underhållas, och det skulle kosta föga mera att anfalla Sverige, i synnerhet om förslaget raskt utfördes. Man finner, att detta förslag varit underkastadt kritik af generalerna von Scholten och Dewitz, generalamiralen Gyldenlöwe och gehejmerådet Wibe, hvilka fått befallning af Fredrik IV att yttra sig däröfver. Af dessa yttrade sig åtminstone von Scholten afgjordt mot förslaget, och detta torde hafva haft till följd, att det föreslagna anfallet uteblef.[1]

Under hösten 1717 gjordes några viktiga förändringar bland det högre befälet. Så sändes von Sponneck, som en längre tid vistats i Danmark, åter till Norge för att tjänstgöra där.[2] Generalmajor Fredrik Kristoffer Cicignon utnämndes till kommendant i Fredrikstad i stället för generalmajor Vincents Budde, som sedermera i mars 1718 sändes till Trondhjem såsom högste befälhafvare öfver trupperna

[1] General v. Scholtens koncepter. Danske Kongers Historie 249. D. riksark.

[2] Fredrik IV till Wedel $^{8}/_{10}$ 1717. Kungl. ordres. N. riksark.

i nordanfjällska Norge.[1] Till kommendant i Fredrikstens fästning utnämndes öfverstlöjtnant Barthold Nicolai von Landsberg[2] i stället för Hans Jakob Brun, som var kommendant, när svenskarne midsommarafton 1716 förgäfves sökte intaga henne. Brun hade råkat i fientligt förhållande till borgerskapet i Fredrikshall, i synnerhet till den mäktige Peder Colbjörnsen, särskildt med anledning af fördelningen af bytet vid Enningdalsbro 1716. Man gjorde häftiga beskyllningar mot Brun. En kommission tillsattes för att undersöka saken. Denna kom ej till något resultat, men föreslog, att han, vare sig han var skyldig eller icke, måtte få någon annan plats, på det att den bittra striden skulle upphöra.[3]

Snart nog vidtogos än större förändringar, i det att generalmajor Ove Vind blef kommendant i Fredrikstad och Cicignon deputerad i »Land-Etats-General Commissariat».[4] Ej långt därefter begärde äfven högste befälhafvaren general Wedel afsked, hvilket han ock erhöll den 19 maj 1718. Det berättas, att han begärt afsked af missnöje öfver att hans sträfvan att förbättra det norska försvarsväsendet motarbetats.[5] I stället blef generallöjtnant Barthold Henrik von Lützow åter högste befälhafvare och von Sponneck hans närmaste man. Lützows makt blef dock mycket kringskuren, ty enligt order af den 14 juli fingo generalmajorerna von Cicignon och Hans Jakob Arnoldt såsom deputerade i »Landt-Etats-General Commissariat» i uppdrag att undersöka arméens och kassans tillstånd och sätta allt på en god och beständig fot samt att med Lützow konferera om en och annan sak.[6]

Innan Wedel lämnade Norge, hölls en ny krigskonselj om den sunnanfjällska styrkans fördelning, hvarvid manskap beräknades till besättning på fästningar, på flottan och till bevakning af de magasin, som upprättats eller skulle

[1] Fredrik IV till Wedel 16/11 1717. Kongl. ordres. N. riksark.

[2] Fredrik IV till Wedel 13/12 1717. Kongl. ordres. N. riksark.

[3] B. Moe, Actstykker til den norske Krigshistorie under Kong Frederik den Fjerde (Kristiania 1838—40), s. 63. A. Faye, Carl XII i Norge, s. 93 och 94.

[4] Fr. IV till Wedel 10/3 1718. Kongl. ordres. N. riksark. Budde får samma dag befälet öfver de nordanfjällska trupperna.

[5] A. Faye, Carl XII i Norge, s. 106.

[6] Fr. IV till Lützow 14/7 1718. Kongl. ordres. N. riksark.

upprättas vid Bragernes, Tönsberg, Næs, Blakjer, Moss och Onstasund. De trupper, som återstodo att bruka i fält, utgjorde 15 skvadroner och 50 hästar samt 17 bataljoner. Dessa fördelades på 3 kantoner (distrikt), nämligen den Smaalenska, Hölandska och Vingerska. Vid förefallande behof borde de tre kårerna understödja hvarandra. Man beslöt att till det yttersta försvara ställningarna vid Svinesund och Tistedalen, så länge svenskarne ej trängt in vid Vinger, i Höland eller vid Örjebro, Strömfossen och Skodsberg, ja till och med om de trängt fram på dessa ställen, borde man ej vika undan, förrän de med öfverlägsen styrka nödgade Smaalenska kåren att draga sig undan för att betäcka fästningen Fredrikstad, då man äfven nödvändigt måste öfvergifva Svinesund och Tistedalen. Samtidigt härmed skref Wedel till Lützow, att order voro gifna angående befästningarna vid Sponvik, Svinesund och Tistedal. Vidare nämner han, att det är nödigt att anlägga några fältskansar och retranchement vid Onstasund, Grönsund, Opsund och Sannesund. Krigskonseljen hade ansett, att Fredrikstad vore en hufvudpunkt, hvarpå Lützow framför allt borde gifva akt. Generalkrigskommissarien Georg von Bertouch hade beordrats att se till, att proviant och furage anskaffades i Moss för 10,000 man infanteri och 2,500 hästar.[1]

Den 12 och 13 augusti hölls åter krigskonselj, då man beslöt att endast låta 200 man af Smaalenenes regemente arbeta på Fredrikstads befästande. Det vore nämligen ej rådligt att uppbåda mera folk från rotarna, ty trupperna måste skonas. Manskapet vid posteringarna beslöt man att inskränka till det minsta möjliga. Förslag hade ock väckts att göra infall i Sverige, men ett dylikt infall skulle uppskjutas till läglig tid. — Vid denna tid gjordes stora rubbningar i alla militära förhållanden, därigenom att de gamla regementena delades så, att af ett af de gamla bildades två nya. I konseljen framkastade Lützow frågan, om det vore skäl att forstsätta med delningen, då fienderna hotade landet. Han ansåg delningen under sådana förhållanden

[1] Wedel till Lützow $^{16}/_{8}$ 1718. Extract des Bedenckens der in Krieges Conseil versammelt gewesenen Generalitet $^{7}/_{8}$ 1718. Differente Breve. N. riksark.

skadlig. Därpå gafs intet egentligt svar, men det ser ut, som om man beslutat att fortsätta med densamma.[1]

Fastän underrättelser om svenskarnes rustningar oupphörligen inkommo, trodde åtskilliga ej på att svenskarne skulle anfalla hösten 1718, i synnerhet voro Cicignon och Arnoldt tveksamma, till och med sedan de fått underrättelse, att Armfeldt infallit i Trondhjems län. Till general von Scholten, som ville veta, om det verkligen var svenskarnes afsikt att denna sommar angripa Norge, skrefvo de den 13 september, att från Smaalenska kantonen vore alltid mycket skrik, att fienderna ämnade anfalla. Man hade velat hafva ut allt manskap, som ännu var på rotarna, men då de ej voro förvissade om ett förestående anfall, hade de satt sig däremot, emedan detta skulle vara besvärligt både för land och kassa. Skulle svensken infalla, måste han göra det, innan den kalla årstiden inföll[e], ty i december måste han inställa alla krigsrörelser. Samma åsikt uttalade de till Lützow ett par dagar senare. Svenskarne ville sannolikt genom sina fartyg i Iddefjorden endast beröfva Fredrikshall kommunikationen till sjös. Af svaret på Lützows bref framgår, att han föreslagit dels att infalla i södra Sverige och sålunda göra en diversion, enär Armfeldt inryckt i Trondhjems län, dels att uppbåda allmogen. De uttalade sina sympatier för en diversion, men afrådde uppbådandet af allmogen. Af en medföljande fördelning af trupperna finner man, att de ansågo, att 12,600 man kunde användas på öppna fältet i det sunnanfjällska Norge.[2]

Snart nog inlupo underrättelser, som tydligt gåfvo vid handen, att ett anfall förestod. En ny krigskonselj hölls därför den 25 september. De trupper, som man då hade att tillgå, voro: 8 skvadroner kyrassierer, 20 kompanier

[1] Krigs-Kancelliets Dispositioner. N. riksark. Af v. ståthållare Fr. Kraghs bref till »Obersecreter» $^{8}/_{11}$ ser det ut, som om äfven han varit emot förändringarna. Ref. Sager 1718. D. riksark.

[2] Cicignon och Arnoldt till kammarherre Gabel $^{16}/_{8}$, till Lützow $^{8}/_{9}$ och $^{15}/_{9}$, till v. Scholten $^{13}/_{9}$. »Den i Norge commanderede Generals og det norske Krigs-Direktoriums Copiböger og uindförte Concepter.» Packen 897. N. riksark. Denna samling anföres framdeles under titeln: Krigs-Direktoriums Copiböger. Regementena, som funnos i Norge hösten 1718, finnas angifna af kapten C. O. Munthe i Norsk Mil. Tidsskr. B. 58, H. 11, s. 603. Munthe beräknar styrkan i sunnanfjällska Norge till omkring 25,800 man med »prima plana» (d. v. s. alla öfver- och underoffic. samt sjuka inräknade). Artillerimanskapet är ej inräknadt.

dragoner, 34 bataljoner infanteri (3 bat. voro dock landdragoner) samt 234 skidlöpare. Sedan det manskap frändragits, som ansågs behöfligt till besättning på fästningarna och till flottans bemanning, återstodo endast 8 skvadroner kyrassierer, 13 kompanier dragoner och 18 bataljoner infanteri, som ej kunde beräknas till högre än 2,600 hästar, 400 oberidna dragoner och 9,000 man infanteri eller tillhopa 12,000 man. Dessa borde fördelas i två kårer, en i Smaalenene och en i Oplandene. De dittills varande starka posteringarna skulle upphöra och i stället blott små vakter utsättas för att gifva akt på fiendens företagande, dock borde tämligen stora utsättas vid Sponvik, Svinesund, Tistedal och Snarrebroe. Hvardera kåren skulle utgöra ungefär 5,000 man, som ständigt skulle vara tillsammans för att bjuda fienden spetsen, om han försökte att inrycka i Norge. Dessa båda kårer skulle vid behof kunna understödja hvarandra inom en tid af 5 eller högst 6 dagar. De långt förut föreslagna skansarbetena vid Sannesund, Grönsund, Onstasund, Opsund, Vormesund och Ausund borde genast företagas och göras färdiga. Vidare borde pråmar och båtar hopsamlas vid alla sund och färjställen, vägarna norr och väster om Glommen repareras, erforderliga vagnar och hospital m. m. anskaffas. Lützows förslag att antingen sända förstärkningar till Budde eller ock genom ett infall i Sverige från sunnanfjällska Norge göra en diversion till hans hjälp ansågs ej rådligt för närvarande. De 2 bataljoner infanteri och 3 kompanier dragoner, som redan voro på väg till honom, borde kontramanderas, dock så att de jämte allmoge bevakade passen till sunnanfjällska Norge. Ett fjärde dragonkompani, som man ock ämnat sända Budde, kunde gå i kvarteren. Till sjös måste kommunikationen med Trondhjem upprätthållas. Lützows förslag att förstöra svenskarnes fartyg i Iddefjorden gillades enhälligt, och det beslöts, att detta borde ske ju förr ju hellre.[1]

I bref till Lützow den 10 november gillade konung Fredrik IV i hufvudsak dessa åsikter. För att man skulle

[1] Krigs-Kancelliets Dispositioner. Om krigskonseljen, som hölls i Fredrikstad, yttrade sig Cic. och Arn. i bref till v. Scholten $^{27}/_{9}$: »Da aber hievon kein Schluss gemacht worden, so stehet zu erwarten wass hierinne H:r General Lieut. Lutzau verfügen wird». Krigs-Directoriums Copiböger 897. Jfr förf:s afh., Striderna vid Västkusten 1717 och 1718, s. 44.

kunna använda så mycket folk som möjligt i fält, borde Fredrikstads och Akershus fästningar endast besättas med ordinär garnison, enär dessa fästningar kunde undsättas både till lands och sjös. Hvad Fredriksten angår, borde man tillse, att besättningen ej blefve starkare, än att provianten räckte åtminstone 6 månader. Norges invånare öster om Glommen måste tillsägas att med boskap, foder och annat draga sig öfver floden bakom arméen, att fienderna ej måtte finna någon proviant eller något furage. Den meningen, att den ena kantonens trupper skulle vid behof förenas med den andras, gillades icke, ty då blottades den ena kantonen på trupper, och fienderna fingo då tillfälle att intränga i denna. Det vore för öfrigt på grund af svenskarnes öfverlägsenhet ej att förmoda, att de endast angrepe en kanton. Hvarje kår borde agera för sig själf och vid defiléer, förhuggningar och förskansningar göra sitt bästa och endast fot för fot vika undan, dock skulle man om möjligt »eine affaire general evitere». Man skulle bemöda sig att betäcka de bakom hären liggande magasinerna och inrätta återtåget så, att båda kårerna i yttersta nödfall kunde förena sig på en bekväm och dominerande ort för att med samlad makt bjuda fienden spetsen. I synnerhet borde man bemöda sig att betäcka Kristiania, Bragernes (= Drammen), Kongsberg och andra reservmagasin. Man borde ej lämna kvar några lifsmedel eller något furage mellan fienden och vår här. Om man förstörde alla lifsmedel och endast veke fot för fot, skulle man göra fiendens inträngande, om icke omöjligt, så åtminstone särdeles svårt, i synnerhet som hans öfverlägsenhet efter berättelserna bestode i kavalleri, som ej kunde agera i de många defiléerna, ännu mycket mindre subsistera.[1] Nyligen hade 4 bataljoner uppsändts från Danmark till förstärkning.[2]

Det vore ej troligt, att svenskarne skulle kunna vid nuvarande årstid och så länge flottan kunde hålla sig i sjön företaga något hufvudsakligt. Kunde ej flottan hålla sig i sjön, borde de på flottan varande 3 bataljonerna sändas

---

[1] »Protocoll over de Kongl. udferdigede Sager af Krigs Cantzeliet fra primo julij till ult. December anno 1718.» D. riksark.

[2] De landsattes 16/10 vid Larkullen. H. E. von der Weyde, Personalhist. Tidsskr. 3 R. 1 B. H. 4 (1892), s. 233.

till Norge eller ock 3 andra, då sålunda den norska hären blefve 7 bataljoner starkare, än den varit under sommaren. Konungen vore ock sinnad att ytterligare uppsända 4 bataljoner, dock skulle Lützow ej göra räkning därpå, emedan det vid denna årstid var svårt att transportera dem till Norge, så ock därför att det var svårt att anskaffa underhåll för dessa trupper. Man hade förut haft ej ringa möda att förse de i Norge redan befintliga trupperna med det nödvändiga.[1]

Det hade äfven varit danskarnes afsikt att sända en flotta af 6 örlogsskepp upp till Norge, men detta afstyrktes af England. Under en konferens, som hölls den 28 augusti mellan geheimer. Holstein och mylord Polworth, yttrade den sistnämnde, att enligt hans mening 15 fartyg lågo i Karlskrona färdiga att gå till sjös, och då äfven tsaren vore till sjös med trupper och freden mellan Sverige och Ryssland så godt som afgjord, funnes fara i Östersjön likaväl som i Norge. Den danska flottan i Nordsjön vore för öfrigt den svenska öfverlägsen.[2]

Vid verkställandet af de beslut, man fattat, mötte stora svårigheter, så vid anläggandet af försvarsverk, uppbyggandet af magasiner, anskaffandet och framforslandet af proviant och furage. Man framkastade häftiga beskyllningar mot generalkrigskommissarien Bertouch för de dåliga anstalterna i Smaalenene. Denne besvärade sig öfver Slotsloven, som åter ansåg, att han gjorde det utan skäl. Så snart ej allt, som han rekvirerade, kunde lämnas, kastade han, påstod Slotsloven, skulden på andra.[3] Generalmajorerna Cicignon och Arnoldt anklagade honom, för att han ej lämnade riktiga extrakter öfver förråden i magasinerna. De hade måst vända sig till proviantbetjänterna för att få dylika.[4] De tadlade ock Lützow, därför att han låtit

[1] Ungefär samtidigt med svenskarnes återtåg anlände 2 bat. från Danmark. Öfverste Scheel till Lützow $^{13}/_{12}$. Differente Breve. N. riksark.

[2] Gehejmeprotokoll. D. riksark.

[3] Slotsloven till Lützow $^{5}/_{9}$. Slotslovens ordres. N. riksark. Slotsloven ansåg, att Bertouch begärde för mycken skjuts. Så hade man nyligen sett, att de begärda 15,960 hästarna hade kunnat reduceras till 5,000. En del af provianten hade kunnat sparas för vinterföret. Cic. och Arn. till amtman N. Wernschiold $^{1}/_{11}$ 1718. Krigs-Direktoriums Copiböger 897.

[4] Cic. och Arn. till von Scholten $^{28}/_{11}$ 1718. Krigs-Directoriums Copiböger 897.

allt kavalleri, ja till och med landdragonerna uppbryta, och det utan att han konfererat med dem, hvilket han enligt den instruktion, de fått, bort göra. Genom truppernas marscher och kontramarscher hade de hästar användts, som varit behöfliga att föra förråd till magasinerna. Landdragonernas uttagande hade därjämte varit mycket besvärligt för bönderna.[1] Öfver dessa sistnämnda klagade man, att de voro ovillige att framföra till fästningarna hvad som behöfdes och att de för öfrigt visade sig motsträfviga.[2] De voro dock mycket, i synnerhet i Smaalenene, besvärade med hvarjehanda göromål, hvaröfver de klagade i en mängd suppliker.[3] Då amtmannen i Smaalenene, Nils Wernschiold, fått order af von Sponneck att bistå generalkvartermästare Mikael Sundt med så många bönder, han kunde anskaffa till att »oparbejde» ett retranchement vid Sannesund, uppbådade han bönder från Skjeberg, Berg och Vestby prästgäll att den 27 okt. möta vid nämnda ställe, men då han kom dit, fann han endast länsmännen och några få pojkar och flickor. Dessa berättade, att en del bönder framskaffade hö åt kavalleriet, andra åter bröd och annat åt infanteriet. Amtmannen begaf sig då till åtskilliga gårdar för att undersöka förhållandet och fann därvid, att hvad som berättats, var sant.[4] Soldaterna vid flera nationella regementen hade lidit mycket under sin tjänstgöring vid gränsen och i sjöstriderna i Iddefjorden, hvarför ock dessa klagade mycket. Så inlämnade soldaterna af Bergenhus regemente en böneskrift till Lützow, hvari de klagade, att de under den förflutna vintern och sommaren utstått många vedermödor: de hade arbetat på byggandet af skansar, varit på utposter och partier, haft dåliga kvarter under vintern, »saa mange vores Cammerater har lagt derover deris øjne til».[5]

[1] Cic. och Arn. till Lützow 11/10 1718. Krigs-Directoriums Copiböger 897.
[2] Flera bref från amtmannen i Smaalenene. N. riksark.
[3] Krigs-Directoriums Copiböger 897.
[4] Amtm. N. Wernschiold till »Generalmajors og Deputerede» (Cic. och Arn.) 28/10 1718. »Stiftsambtmændernes og ambtmændernes Breve.» N. riksark. Cicignon och Arnoldt skrefvo till Wernschiold 1/11, att allmogen i Smaalenene skulle befrias från en del skjuts samt att den ej skulle uppbådas till arbete hvarken vid Sannesund eller annorstädes. Krigs-Directoriums Copiböger 897.
[5] Bland handl., »Fredrikstens Fæstning vedkommende 1718—1719 N:r 503». N. riksark.

Innan jag öfvergår till skildringen af svenskarnes inryckning i Norge, anser jag mig böra omnämna, att oberäknadt de mera betydande strider, som utkämpades vid Västkusten 1717 och 1718 och för hvilka jag, såsom ofvan är nämndt, förut redogjort, många smärre strider samtidigt förefölle på norska landgränsen.

Under hösten 1716 och våren 1717 ägde endast ett par smärre sammanstötningar rum mellan svenska och norska gränsposteringar,[1] men annorlunda blef förhållandet, sedan Tordenskjold efter det misslyckade anfallet på Göteborg den 3 maj 1717 plundrat på öarna Orust och Tjörn. När underrättelse härom kom till Norge, fruktade man därstädes, att svenskarne skulle öfva repressalier, och flera mått och steg vidtogos för att skydda gränsen. Hvad man fruktade inträffade ock. Den 29 juni 1717 införllo de i Norge och plundrade, därvid tillkännagifvande, att de gjorde det, därför att Tordenskjold plundrat i Sverige.[2] När de sedermera fingo underrättelse, att bönder från Stenbydalen i Enningedals socken plägade lämna underrättelse i Fredrikshall om svenskarnes posteringar m. m., lät öfverste Johan Clausen i denna by borttaga 2 bönder jämte en del boskap och matvaror. Detta hämnades norrmännen genom att den 1 och 2 november bortföra allt folk, alla kreatur och kläder på gårdarna Lilla Sem och Ingerud i Nössemarks socken på Dal. Med bytet drogo de sig skyndsamt tillbaka inom sina posteringar vid Skodsbergs sund. De bortröfvade kvinnorna återsändes dock snart. I Ingerud hade de kvarlämnat en skrift, hvari de förklarade, att de varit tvungna att taga ekvivalenta repressalier.[3]

För att emellertid hindra fienderna från att få några noggranna underrättelser från Sverige och för att hämnas den sista plundringen utfärdade Karl den XII den 18 november öppna order af det innehåll, att de, som bodde »i Enningedalen och däromkring på denna sidan Iddefjorden» (d. v. tydligen säga den delen af Enningedalen, som ligger väster om Enningedals älf, som rinner från sjön Norra Bullaren

[1] Sekret. v. Kochen till ombudsrådet v. Müllern 25/8 1716. Bref till ombudsr. v. Müllern. M. J. De la Gardie till Karl XII 9/10 1716. Bref från åtskilliga öfverstar äfvensom andra regementshandl. 1707—1716.

[2] Förf:s afh., Striderna vid Vestkusten, s. 13 not 4.

[3] J. Hjerta till Karl XII 8/11 1717. Acta hist.

ut i Iddefjorden), skulle tillsägas att flytta därifrån, »så att allt, hvad af de norske beboe, blifver öde lämnadt». Det svenska krigsfolket ålades att se till, att befallningen åtlyddes.[1] Samma dag, som konungen gaf befallning att ödelägga en del af Enningedalen, utfärdades också följande order: »Kongl. M:ts nådige vilje är, att så många af de norska invånare, vare sig präster eller bönder, tagas till fånga och med deras egendom och boskap bortföras, som två- eller tredubbelt är emot det, de af svenska bönder borttagit, skolandes boskapen tilldelas dem af de svenska bönderna, som något tillförene hafva mist, och folket emot de borttagne svenske böndren utbytas». Något senare, nämligen den 20 mars 1718, utfärdade han från Västra Ed liknande order till öfverste G. Brinck att med allmoge och det där stående kavalleriet göra inbrott i Norge och taga mera än dubbelt så många bönder till fånga, som norrmännen hade svenska bönder, »låtandes igenom efterlämnade öppne bref veta, att man vill byta dem sedan ut emot de svenska bönderna. De boskaps- och husgerådssaker, som vid samma tillfälle kan erhållas, skola således utdelas åt de svenska bönder här på gränsen, af hvilka fienden tillförende något tagit, (att de) få sitt och hälften mera igen, och det öfriga delas på dem, som detta partiet göra.«[2]

Följden af dessa befallningar blef, som naturligt är, att oupphörliga plundringståg företogos både af svenskar och norrmän. Än hade de förre att kräfva hämnd för något öfverfall, än de senare. Så inberättade major J. H. Hamilton den 24 maj 1718 till öfverste K. G. Bjelke, att 40 man af hans skvadron och 40 Gröna dragoner varit kommenderade att taga 11 bönder, »som oss då resterade till det antal bönder, som de norska ifrån oss tagit».[3] Utom människor bortfördes vid dylika tillfällen boskap, kläder och husgerådssaker. Stundom sönderslogos fönster och dörrar. Den egendom som togs, utdelades vanligtvis vid sockenkyrkorna. Det inträffade äfven, att hvad fienderna tagit,

[1] På grund af denna order ödelades också i dec. 1717 de byar i Enningedalen, hvilka lågo väster om Iddefjorden och Enningedalsälfven. Folket, som bott där, flyttade inom fiendernas egna posteringar. Hjerta till Karl XII $^{25}/_{12}$.

[2] Riksreg.

[3] Bergshammars arkiv.

strax därefter återtogs. Så berättar kapten Anders Dahlfeldt, en af de förnämste partigängarne å svenskarnes sida, att vid en utdelning af det tagna bytet »en dragonhustru med stor glädje fick igen sin egen ko, som åt Norge varit bortförd».[1]

Dessa öfverfall förorsakade de vid gränsen liggande trupperna mycket besvär. På grund af rykten, att fienderna stodo i begrepp att göra infall, sammandrogos trupperna för att vara till hands, men det visade sig då ofta, att ryktena om fiendens planer varit falska, hvarför trupperna onödigtvis ansträngts. Öfverste Ture Gabriel Bjelke, som låg vid gränsen med sitt regemente, klagade på grund af posteringarnas besvärlighet, att han fruktade, att han snart nog skulle vara öfverste utan regemente.[2]

[1] Jfr not 2 s. 298.

[2] Ryttm. J. V. v. Köhler till K. G. Bjelke 10/2, T. G. Bjelke till K. G. Bjelke 8/4, J. H. Hamilton till K. G. Bjelke 18/5, A. Lungren till K. G. Bjelke 11/6 1718. Bergshammars arkiv. — Af de partier, som denna tid gjordes vid gränsen, må följande nämnas. Norrmännen plundrade den 13 dec. 1717 på några hemman i Bullaren (Hjerta till Karl XII 18/12. Acta hist.); följande året plundrade de 7/2 i Trankils, Fågelviks, Holmedals och Töksmarks socknar, 2/3 på 4 gårdar i Rölanda socken vid Västra Ed på Dal (J. H. Hamilton till K. G. Bjelke 7/3, 19/3. Bergshammars arkiv), 21/7 på flera gårdar i Nafverstads socken (Dücher till Karl XII 21/7, 23/7 1718. Acta hist.), 4/9 kommo de i tre särskilda partier, och 6/9 gingo de öfver sjön Stora Lee och plundrade i Fågelviks socken. (Einige Papire aus der Verlassenschaft des Generals Carl Frhrn. von Leutrum — — —, s. 462; Sponneck till Lützow 8/9 1718. Krigs-Kancelliets Dispositioner). — Svenskarne åter gjorde flera små infall i Norge i början af år 1718 (öfv. J. Clausen till Karl XII 10/1. Grenadierb.), 28/3 (partiet, som utgick från Västra Ed under befäl af kapten A. Björkman (= Dahlfeldt), bestod af 136 ryttare, däraf dock 12 oberidna, och 180 bönder. Föga uträttades, emedan norrmännen blifvit varskodda. Hästarna hade farit mycket illa. J. H. Hamilton till K. G. Bjelke 30/3. Bergshammars arkiv), 23/4—28/4 (»Björkman röfvade med god framgång och tog fångar». Brinck till Karl XII 30/4. Västgöta-Dals allmoge), 1/5—5/5 (Björkman hade icke allenast tagit 7 norska bönder utan äfven med 37 man anfallit ett starkare parti under en kapten Lund samt tagit honom och 10 man till fånga. Brinck till Karl XII 5/5. Västgöta-Dals allmoge); 11/6 skref kommendanten Landsberg till Lützow, att svenskarne med 3 partier plundrat i Enningedalen, 23/9 begåfvo sig in åt Norge på skilda vägar ej mindre än 476 man under generalmajor Leutrums befäl. En del angrepo fienderna vid Örje, medan andra sysselsattes med plundring. En man stupade. Det tagna bytet utdelades till allmogen i Fågelviks socken, som nyss förut hemsökts af fienderna (O. K. Lydinghjelm till K. G. Bjelke. Hajums skans 29/9 1718. Bergshammars arkiv. Öfv. D. E. Zeplin till Lützow 25/9. N. riksark. Jfr v. der Weydes självbiografi i Personalhist. Tidsskrift. 3 R. 1 B. 4 H., s. 232).

(Forts.)

Sten Sture d. y. och Gustaf Trolle 1514—1517.

AF

KARL AHLENIUS.

Den bekanta tvisten mellan riksföreståndaren Sten Sture d. y. och ärkebiskopen Gustaf Trolle är egentligen endast en episod — den sista — i den stora striden mellan å ena siden det aristokratiska unionspartiet med ärkebiskop och råd i spetsen, å andra sidan den af riksföreståndarna ledda unionsfientliga, demokratiska och nationella riktningen, hvilken strid alldeles fyller det sista seklet af svenska medeltidens historia. Nämnda ärkebiskopstvist, som resulterade i Gustaf Trolles afsättning på ett svenskt riksmöte den 23 nov. 1517, bildar i viss mån förspelet till Stockholms blodbad 1520, och utgör indirekt en af de händelser som med nödvändighet skulle bidraga till den nationella politikens seger under Gustaf Vasa. En uttömmande historisk framställning af densammas uppkomst och förlopp har hittills icke blifvit gjord, och frågan kan icke heller fullständigt utredas, så länge den med all sannolikhet i påfliga arkivet i Rom befintliga skriftväxlingen rörande denna sak mellan riksföreståndaren, hans ombud i Rom, och påfven icke blifvit offentliggjord. Allens behandling af ämnet (i »De tre nordiske Riges Historie», D. II) är i åtskilliga betydelsefulla punkter ofullständig och vilseledande; jag vill därför med användande af den tryckta, hittills icke bearbetade, brefsamlingen hos Styffe, Bidrag till Skand. hist. V., (cit. Bidr. S. H., V), men framför allt med ledning af den s. k. Stureska kopieboken och andra aktstycken i Handlingar rör. Skand. historia XXIV (cit. H. S. H. XXIV) gifva en så

vidt möjligt utförlig skildring af saken i fråga. Härför ha naturligtvis äfven andra källor anlitats (Olaus Petri krönika, Hadorph, Grönblad m. fl.), i den mån dessa äro ägnade att belysa det historiska sammanhanget.

* * *

Den gamle ärkebiskopen Jakob Ulfsson, som ända sedan år 1469 varit svenska kyrkans främste man,[1] hade vid tiden för ifrågavarande händelsers början (omkr. 1514) redan länge känt sig trött och utledsen på världsliga bestyr; hans sträfvan att efter riksföreståndaren Svante Nilsons död 1512 få en medlem af unionspartiet (Erik Arvidsson Trolle) till rikets höfvitsman hade misslyckats, och han började därför att se sig om efter en yngre och kraftigare förmåga, som kunde vara lämplig att intaga hans plats på ärkebiskopsstolen och träda i hans fotspår såsom ihärdig förfäktare af kyrkans och unionens intressen. Valet föll på Erik Trolles son, Gustaf Trolle, hvars moder var herr Eriks gemål i första giftet, fru Ingeborg Tott, en dotter af Ivar Axelssons broder, Filippus Axelsson Tott. Gustaf Trolle var vid denna tid ännu en ganska ung man — hans födelseår synes ha varit 1488 eller 1489 — men han hade tillbringat lång tid med studier i utlandet och i Köln särskildt lagt sig vinn om inhämtandet af grekiska språket,[2] hvilket var något för samtiden ovanligt. Efter att utomlands ha erhållit magistergraden, begaf han sig sedermera till Rom för att där knyta förbindelser med det påfliga hofvet. Erik Trolle hade under sin sons bortvaro, på våren 1513, förgäfves sökt förskaffa denne Linköpings biskopsstol[3], men lyckades däremot bringa det därhän, att sonen i dec. s. å. utsågs till domprost i nämnda stad efter den nyutnämnde biskopen Hans Brask[4]. Gustaf Trolle förenade med stor lärdom och sällspord viljekraft äfven stolthet och äregirig-

[1] Jakob Ulfsson utsågs till ärkebiskop d. 15 dec. 1569 och invigdes i ämbetet d. 15 april 1570, jmfr. Styffe, IV, s. 16.
[2] Jmfr. Rhyzelius, Biskopskrön. s. 51.
[3] Jmfr. Bidr. S. H. V, bref n:r 419.
[4] Rhyzelius anf. arb., s. 51 har datum 12 dec. 1512, tydligen misstag i st. för 1513. Hans Brask valdes till Linköpings biskop först på våren 1513 och invigdes d. 7 aug. s. å., så att Gustaf Trolle med all säkerhet d. 12 dec. kunnat utses till domprost.

het, samt hade uppvuxit och fostrats i sin familjs afvoghet mot Sturarne och deras unionsfientliga grundsatser. Djupare än någon annan hade han också tagit intryck af den skymf, som enligt hans förmenande träffat honom och hans ätt därigenom att fadern icke kunnat blifva erkänd som riksföreståndare utan måst träda tillbaka för Sten Svanteson. Valet var sålunda från Jakob Ulfssons sida visserligen icke oklokt; han kände säkerligen mycket väl sin man.

Angående de närmare omständigheterna vid Gustaf Trolles val till ärkebiskop har man endast tvenne berättelser i behåll, båda förskrifvande sig från Sten Stures hand. Det är därför förklarligt, om dessa måhända blifvit hållna alltför mycket i riksföreståndarens intresse och efter hans sätt att se saken; och man kan därför tveka att anse dem för fullt opartiska. Den ena af nämnda berättelser är den redogörelse för valet och Gustaf Trolles uppförande därefter, hvilken riksföreståndaren lämnade de vid rådsmötet i Telge i juli 1516 närvarande herrarne; den andra är den framställning Sten Sture gaf till rikets ständer på riksmötet i Stockholm 1517.[1] Enligt de tvenne berättelserna var händelsernas gång följande.

På herredagen i Telge, aug. 1514, kom domprosten i Upsala, mäster Kristofer, den 31 aug. till Sten Sture med begäran att han skulle infinna sig hos ärkebiskopen för ett samtal.[2] Riksföreståndaren kom, och ärkebiskopen lät nu förstå, att han kände sig gammal och sjuklig och därför ville lämna Upsala domkyrka och ärkebiskopsdömet åt en annan. Och han sporde hvem riksföreståndaren därtill ansåg lämpligast. Sten Sture svarade utan betänkande, »att han icke visste någon bättre skickad till detta ämbete än ärkebiskopen själf, så länge Gud ville unna honom lifvet.» Därmed skildes de från hvarandra. Någon tid därefter — fram på hösten 1514 — kom Erik Trolle till Stockholm och bad Sten Sture om hans rekommendation för sin son, mäster Gustaf, till ärkebiskop Jakob och domkapitlet i Upsala för

[1] H. S. H. XXIV, s. 45 o. ff; s. 74 o. ff.

[2] Det finnes ingen anledning att tro att icke ärkebiskop Jakob själf varit närvarande vid mötet i Telge, men förmodligen har han för tillfället varit sjuk och sängliggande. Ärkebiskopen har under vistelsen här tillsammans med 4 biskopar, riksf. Sten Sture och 7 andra riksråd fällt en frikännande dom rörande Fru Gunnild Johansdotter Bese med arfvingar; dokum. härom är utfärdadt i Telge den 30 aug. 1514. Bidr. S. H. V. n:r 443.

erhållandet af ärkedjäknedömet därstädes, hvilken rekommendation han också erhöll. Snart därefter kom Erik Trolle åter, denna gång med en skrifvelse från ärkebiskop Jakob Ulfsson, hvaruti denne meddelar Sten Sture, att han med sitt kapitel blifvit ense att välja Gustaf Trolle till ärkebiskop, samt bad om riksföreståndarens samtycke härtill. Sten Sture svarade att han i sin förra skrifvelse icke nämnt ärkebiskopsdömet utan *ärkedjäknedömet*, men »om det var Guds vilja, att Gustaf Trolle, när Jakob Ulfsson en gång var *död*, skulle efterträda denne i hans ämbete, så ville han icke vara däremot». Detta var ovedersägligen ett undvikande svar, men ärkebiskop Jakob synes ej ha fäst sig härvid, ty enligt uppgift[1] blef Gustaf Trolle redan d. 3 oktober af Upsala domkapitel utsedd till ärkebiskop. Och i januari 1515 kom Erik Trolle tillbaka till riksföreståndare, (som då befann sig i Enköping), medförande en ny skrifvelse från Jakob Ulfsson, hvilken nu begärde, att Sten Sture efter en i brefvet »innelyckt kopia» skulle skrifva till påfven och anhålla om dennes stadfästelse af Gustaf Trolles val till ärkebiskop. Detta var af vikt, alldenstund påfven den tiden icke utnämnde någon till ärkebiskop i Sverige utan riksföreståndarens förord. Sten Sture säger i sin andra framställning (af januari 1517)[2] med hänsyftning på händelserna i början af 1515, att Jakob Ulfsson »svekligen beställde med sitt kapitel i Upsala, att herr Gustaf Trolle skulle komma till ärkebiskopsdömet i hans *lifstid*», här sålunda beskyllande ärkebiskop Jakob att ha handlat tvärtemot riksföreståndarens uttalade vilja, hvilket denne ju äfven, att döma af uttrycken i den senares ofvannämnda svarskrifvelse, obestridligen hade gjort. Sten Sture säger vidare om Jakob Ulfsson, att »han bad och begärde af mig, att jag skulle skrifva för honom om ärkebiskopsdömet till vår heligaste fader, påfven i Rom, lofvade med hand, mun, bref och insegel, att det skulle vara kyrkan, riket, mig och menige man till gagn och långligt bestånd. Desslikes lofvade ock ärkebiskop Jakob mig att när föreskrifne herr Gustaf Trolle kom hit hem till riket, då ville den gamle ärkebiskopen *icke* antvarda honom Upsala domkyrka eller Stäkets slott

[1] Rhyzelius, Biskopskrönika, s. 51.
[2] H. S. H. XXIV, anf. st.

förrän han hade varit när mig, och *tillsagt mig huldskap och troskap på Sveriges kronas vägnar.*» Det förstnämnda löftet: med hand, mun etc. förekommer icke i Sten Stures första berättelse (af juli 1516), men däremot finnes här det sista löftet, hvilket lyder så:[1] »Item wardt mig lofvadt och tillsagdt af ärkebiskop Jakob, *förrän jag skref till Rom*, att han icke ville antvarda ärkebiskop Gustaf Upsala domkyrka och biskopsdöme eller *något annat*, förrän ärkebiskop Gustaf hade *något sagt mig till på Sveriges kronas vägnar.*» Uttrycken i de båda berättelserna skilja sig — som man ser — däruti, att i stället för »*något annat*» i den första redogörelsen (juli 1516) har i den andra (jan. 1517) »*Stäkets slott*» blifvit insatt. Det finnes ingen känd uppgift enligt hvilken Sten Sture och ärkebiskop Jakob personligen skulle ha sammanträffat med hvarandra under tiden från d. 31 aug. 1514 till i jan 1515, då brefvet till Rom afsändes; det är ju möjligt att så skett, och då förklaras lätt uttrycket »lofvat med hand och mun». Å andra sidan kan det tänkas, att Jakob Ulfsson vid Sten Stures samtal med honom d. 31 aug. 1514 förslagsvis uttalat Gustaf Trolles namn och för den händelse, att denne skulle bli vald till ärkebiskop, med »hand och mun» gifvit riksföreståndaren de ofvannämnda försäkringarna, ehuru Sten Sture i sin berättelse ej nämner något därom. Är denna förmodan riktig, så förklaras härigenom — som det vill synas — å ena sidan, att Jakob Ulfsson utan afseende på de undvikande ordalagen i riksföreståndarens bref kunnat ombesörja Trolles val till ärkebiskop, å andra sidan, att Sten Sture först i den senare framställningen (jan. 1517), då det gällde att få en dom till stånd och därför alla upplysningar, som härvidlag kunde gagna honom, borde lämnas, så skarpt framhållit ärkebiskop Jakobs löften, men därigenom också omedvetet röjt, hvad han i sin första redogörelse ej velat omnämna, nämligen att han själf under vissa villkor tillåtit att Gustaf Trolle utsågs till ärkebiskop. Olaus Petri uppger likaledes, att ärkebiskop Jakob med »hand och mun» lofvat, det Gustaf Trolle skulle vara Sten Sture »en tro man», i synnerhet på den grund att de voro släktingar.[2] Dalin

[1] H. S. H. XXIV, s. 45 o. ff.
[2] Olaus Petri Sv. krön. utg. af G. Klemming, Sthm 1860, s. 306.

och andra äldre historieskrifvare framhålla, att ärkebiskop Jakob listigt bidragit Sten Sture genom att intala honom, huruledes Gustaf Trolles val skulle tillfredsställa både far och son och göra ett slut på alla gamla tvister.[1] När och hvar Jakob Ulfsson haft tillfälle att framhäfva alla de synpunkter, som möjligen kunnat inverka på riksföreståndaren till förmån för Trolles val, därom känner man, som sagdt, ingenting med bestämd visshet; men åtskilligt tyckes verkligen tyda därpå, att det just varit vid samma tillfälle då saken först kom på tal, nämligen i Telge den 31 aug. 1514.

Litande på Jakob Ulfssons ofvan angifna försäkringar fogade sig Sten Sture nu efter dennes önskan och skref till påfven om Gustaf Trolles val till ärkebiskop samt anhöll om hans bekräftelse af valet. Härtill fordrades emellertid penningar och riksföreståndaren visade sig till och med så förekommande, att han försträckte Erik Trolle dylika att sändas till sonen i Rom; han skref nämligen till sin fogde vid Sala silfvergrufva med befallning att anskaffa medel samt äfvenledes i liknande syfte till myntet i Stockholm. Sten Sture anhöll också hos tyska köpmän i hufvudstaden att de af sina vänner i Lübeck skulle upplåna 4 à 500 gyllen för Trolles behof; han ville sedermera betala igen detta — allt på det Gustaf Trolles ärende i Rom »skulle gånga fram och icke tillbaka».[2] Riksföreståndaren uppsatte äfvenledes ett bref till ärkedjäknen i Linköping, mäster Erik Svensson, som vid denna tid uppehöll sig i Rom såsom riksföreståndarens och rikets sändebud, och gaf honom i uppdrag att »efter sin yttersta makt vara mäster Gustaf och kapitelets ombud tjänstaktig i denna sak.» På detta sätt försedda med bref och penningar afreste de af domkapitlet i Upsala utvalda sändebuden, kanikerna Jon Eriksson och Henrik Sledorn, i februari 1515 från Vadstena. De togo vägen genom Danmark och trädde där, enligt Sten Stures påstående, i förbindelse med konung Kristian samt aflämnade åt honom en del af det silfver, nämligen $3^{1}/_{2}$ hundrade mark, som de erhållit af riksföreståndaren.[3] Denne

[1] Ol. Dalin, Sv. hist., s. 698.
[2] H. S. H. XXIV, s. 75 o. ff.
[3] Detta enligt den andra berättelsen (af jan. 1517); i den första (juli 1516) förekommer icke någon misstanke om en vid detta tillfälle ingången förbindelse med konung Kristian. H. S. H., XXIV.

hyste äfven misstankar, att sändebuden inlåtit sig med den danske konungen på befallning af den gamle ärkebiskopen och domkapitlet i Upsala. Enligt en annan uppgift[1] medsände konung Kristian till Gustaf Trolle en gåfva af 400 mark silfver för att härigenom draga den nye ärkebiskopen öfver på sin sida.

Sten Stures sändebud i Rom, Erik Svensson, var sedan gammalt en trogen anhängare af Sturarne och hade gjort sina diplomatiska lärospån i Hemming Gadds skola. Han synes ha varit en tämligen listig och förslagen man, som därtill var mycket väl anskrifven vid det påfliga hofvet. Så hade påfven Leo X i april 1513 tilldelat honom St. Sigfrids altares prebende vid Åbo domkyrka, som blifvit ledigt genom dess förre innehafvares, mäster Hans Brasks, val till biskop i Linköping;[2] och då det af en eller annan anledning synes ha dragit ut på tiden, innan han kom i personlig besittning af nämnda prebende, fick biskopen och ärkedjäknen i Åbo i nov. 1515 genom kardinalen biskop Franciscus af Tivoli ytterligare befallning från Rom att tillstädja Erik Svensson tillgodonjutandet af sin egendom, afkastningen af prebendet.[3] Mäster Erik synes emellertid hafva gjort allt för att motarbeta Trolles utnämning och konfirmation till ärkebiskop, ehuru Sten Sture sedermera (1515) påstod, att han befallt Erik Svensson vara Trolle och sändebuden »tjänstaktig», hvilket denne — tillägger riksföreståndaren — »äfven i sanning gjorde.»[4] Gustaf Trolle skref hem till riksföreståndaren och klagade öfver att Erik Svensson hade lagt hinder i vägen för honom, hvarför han begärde att riksföreståndaren skulle tillbörligt straffa sitt sändebud. Enligt uppgift hos en dansk historieskrifvare[5] synes det äfven framgå af ett bref af d. 1 sept. 1519 från Trolles advokat i Rom, att Sten Sture varit mycket missnöjd med dennes utnämning af påfven och långt ifrån att främja, tvärtom genom sitt ombud, Erik Svensson, sökt motarbeta densamma. Detta oaktadt blef emellertid Gustaf

[1] Rhyzelius, s. 52.
[2] Grönblad, Nya källor till Finlands medeltidshist., n:r 316.
[3] Grönblad, n:r 356. Den 22 nov. 1516 afsändes en liknande påminnelse till Åbo från biskop Hieronymus af Ascoli, jmfr. n:r 369 ibid.
[4] H. S. H. XXIV, s. 47.
[5] Paludan-Müller, Danm:s Hist. und. Kong:ne av den Oldenb. Æt, s. 315.

Trolle invigd till Sveriges ärkebiskop i maj 1515. Samma dag som han konfirmerades till ärkebiskop, tillförsäkras han ock om præpositur och det præbende, som han förut innehaft i Linköping. Brefvet är materadt d. 15 maj 1515.[1] Vid denna tid har Gustaf Trolle äfven lämnat Rom och begifvit sig i väg mot norden; i ett bref, dat. söndagen efter pingst, underrättade danska sändebudet i Rom, prosten Hans Hansen, konung Kristian om den tidpunkt, då Trolle på sin resa från Rom till Sverige skulle inträffa i Lübeck; konungen erhöll likaledes en vink, att det kunde vara nyttigt träffa något aftal med Trolle.[2] Det är ej osannolikt, att konungen tagit denna påminnelse ad notam och sökt ingifva den nyutnämnde ärkebiskopen misstro mot Sten Sture, hvilket antagligen vid detta tillfälle lyckats så mycket bättre som Trolle, redan förut afvogt stämd mot riksföreståndaren, torde varit uppfyld af harm öfver Erik Svenssons beteende mot honom i Rom. I sin senare berättelse insinuerar Sten Sture, att danskt inflytande delvis varit skuld till Trolles uppförande vid hemkomsten. Olaus Petri påpekar äfven detta,[3] men framhåller likväl, att hufvudorsaken, hvarför ärkebiskopen icke var väl tillfreds med herr Sten, var den, att »denne trängt hans fader Erik Trolle från regementet».

Sten Sture hade under tiden här hemma företagit en handling, som väl var ägnad att öka Trolles bittra stämning emot honom, nämligen indragandet af Stäkets län. Omedelbart efter ankomsten af Trolles bref med klagomålen öfver Erik Svensson (d. 22 juli) tog riksföreståndaren länet i besittning å kronans vägnar, dock sedan han härom förhandlat med allmogen på tinget. Han lät länet, som han själf säger, »stå i kvarstad och utan fogde» från midten af juli (d. 22:de) till omkring den 4 oktober. Den omständigheten, att indragandet af Stäkets län skedde omedelbart efter ankomsten af Trolles bref, kan lätt fresta till den tanken, att Sten Sture velat hålla sig skadeslös genom att skaffa sig ett slags pant på Trolles uppförande, sedan denne nu uppdagat hans sändebuds handlingssätt. Är uppgiften

[1] Hist. Handl. VIII,
[2] Allen II, s. 190; Paludan-Müller, s. 312.
[3] Olaus Petri, s. 306.

att Erik Svensson motarbetat Trolle i Rom riktig, förefaller det osannolikt, att den förstnämnde på eget beväg och tvärt emot riksföreståndarens befallning dristat sig att lägga hinder i vägen för stadfästelsen af det gjorda valet. Närmast till hands är att tänka på en hemlig instruktion. Hvad ändamålet med indragningen af Stäkets län beträffar säger Sten Sture 1516, att han skrifvit till ärkebiskop Jakob och förklarat, att han »i ingen annan akt eller mening känts vid länet utan därför, att efter hans nåde nu hade upplåtit Upsala domkyrka och ärkebiskopsdöme, skulle ock med rätta rannsakas och åtskiljas, om föreskrifna län tillhörde kyrkan eller kronan». Icke häller — heter det — hade det skett »på det ovilja eller tvedräkt därutaf skulle följa».

I början af september 1515 anlände den nye ärkebiskopen Gustaf Trolle från Lübeck till Stockholms skär. Han skulle nu i enlighet med det löfte Jakob Ulfsson gifvit å hans vägnar ha infunnit sig hos Sten Sture samt svurit denne och Sveriges krona trohetsed, innan han tillträdde Upsala domkyrka och Stäkets slott. Gustaf Trolle, som redan förut af flera anledningar varit uppretad på riksföreståndaren, har troligen genast vid sin ankomst till Sverige mötts af underrättelsen, att Stäkets län blifvit belagdt med kvarstad och då i vrede häröfver föranledts att bryta det nyssnämnda löftet. Ej omöjligt är — som rimkrönikan berättar[1] — att där funnits »onde mäklare ibland», hvilka intalat Trolle, att riksföreståndaren lagt ut försåt för honom och att han fördenskull icke borde begifva sig till Stockholm. Äger denna uppgift någon grund, torde man kunna misstänka, att den gamle ärkebiskopen Jakob Ulfsson haft sin hand med i spelet. Denne var åtminstone en man, som icke var bortkommen, då det gällde ränker och list. Trolle lät nu sätta sig i land vid Biskopstuna i närheten af Stockholm och begaf sig därifrån till Upsala, hvarest han genast tillträdde sitt ämbete utan att Jakob Ulfsson synes hafva lagt hinder däremot. Strax därefter sände Gustaf Trolle en skrifvelse till riksföreståndaren, i hvilken han med »trugande och hårda ord» fordrade näpst på dem, som varit emot ärkebiskop Jakob, herr Arvid och

[1] Hadorph, Rimkrön. s. 581.

herr Erik Trolle samt flere af hans förfäder.[1] Sten Sture, som förberedt sig på att högtidligen mottaga den hemkommande ärkebiskopen och väntade, att denne enligt löfte skulle svärja honom trohetsed, blef förtörnad öfver Trolles beteende och öfver den trotsiga ringaktning som han visat honom. Riksföreståndaren skref likväl ganska fogligt tillbaka till Trolle, att fanns det någon, som mot dennes släkt hade handlat oredligt, vore det tillbörligt, att den eller de eller han, riksföreståndaren själf, därför straffades. Sten Sture ansåg sig likväl nu ej längre kunna betvifla ärkebiskopens afvoghet mot honom och riket och lät, alldenstund (enligt hans mening) Jakob Ulfsson och domkapitlet icke framburit något giltigt skäl för kyrkans rätt till Stäkets län,[2] därstädes insätta en fogde d. 4 okt. samt uppbar hädanefter för sig och kronan länets afgifter och utskylder. I ett bref till Sten Sture af d. 17 sept. 1516 säger Jakob Ulfsson,[3] att han tvenne gånger på hösten 1515 haft bud hos riksföreståndaren med underrättelse, att han och Trolle önskade komma till tals med honom.[4] Något sammanträffande ägde emellertid icke rum förrän i februari 1516, då riksföreståndaren själf tog första steget och begaf sig till Upsala, där han hade ett samtal med ärkebiskopen i sakristian i domkyrkan. Sten Sture tillönskade Trolle lycka och bad honom vara välkommen till hemlandet, men denne började då, för att använda Sten Stures egna ord »truga honom, lade honom osanning till, som han aldrig bevisa kunde, gaf spotskt spefulla ord, hvilket de ärlige herrar och gode män väl hörde som där när stodo».[5] De åtskildes härmed mera förbittrade på hvarandra än någonsin förut; och först nu skulle äfven den egentliga striden mellan de båda motståndarne bli af allvarsamt slag.

För att fullständigt kunna uppvisa rätta förloppet vid Trolles val till ärkebiskop och sammanhanget af närmast

[1] H. S. H. XXIV, s. 76.

[2] Sten Sture hade förut äskat ärkebiskopens och domkapitlets bref och bevis på deras rätt till länet, jämför riksf.:s redogörelse härför, juli 1516 (H. S. H. XXIV).

[3] H. S. H., ibid., s. 54.

[4] Sten Sture påstår ej, såsom Allen II s. 192, håller före, att han upprepade gånger sökte tillfälle till samtal med ärkebiskopen. Men visserligen synes af Rimkrön. (s. 581) framgå, att Sten Sture vid Trolles ankomst till Stockholmsskären sändt bud och bedt honom komma till sig.

[5] H. S. H. ibid. s. 76—77.

därpå följande händelser, därtill äro de förhandenvarande källorna alltför få och knapphändiga. Men med ledning af ofvanstående undersökning tillåter jag mig här att i största korthet föreslå följande förmodade sammanhang i tilldragelserna 1514 och 1515. Jakob Ulfsson har, dels på grund af sjukdom, dels af önskan att erhålla en medlem af Trolle-släkten till ärkebiskop, troligen hemligt öfverenskommit med rådet att därtill utse Gustaf Trolle, som genom sin långa vistelse utomlands antagligen varit mindre känd här hemma. Han har ock troligen redan vid samtalet med Sten Sture d. 31 aug. 1514 öppet förslagit Trolle samt med »hand och mun» lofvat, att denne skulle bli Sten Sture en tro man. Antagligen har riksföreståndaren öfverraskats häraf, då han ej förut haft kunskap om planen, samt, då han icke heller närmare kände Gustaf Trolle, ej vidare tänkt öfver saken, utan på vissa villkor tvekande gifvit sitt samtycke. Stödjande sig på detta första löfte har Jakob Ulfsson sedermera på sin offentliga fråga ej fäst sig vid riksföreståndarens undvikande svar, utan tillsammans med domkapitlet utvalt Trolle till ärkebiskop och anhållit om Sten Stures rekommendation till påfven. Sten Sture har icke velat eller kunnat öppet motsätta sig Jakob Ulfssons (och rådets?) vilja, utan villigt gifvit rekommendationen, men samtidigt gifvit en hemlig vink åt sitt sändebud i Rom, Erik Svensson, att söka hindra påfvens stadfästelse af valet. Riksföreståndaren har äfvenledes efter underrättelsen därom, att Trolle uppdagat Erik Svenssons försök i nyssnämnda afseende, lagt kvarstad på Stäkets län för att därmed hafva en underpant på Trolles trohet emot honom. Gustaf Trolle åter, redan från början mindre försonligt stämd mot Sten Sture för faderns skull, har blifvit än mera bittert sinnad mot riksföreståndaren genom hans sändebuds uppförande; han har på hemvägen möjligen sammanträffat med Kristian II och af denne styrkts i sin fiendskap mot Sten Sture, samt vid ankomsten till Stockholm därtill erfarit indragningen af Stäkets län. I förbittring häröfver har han lydt »onde mäklares» råd och fast beslutit att på allt sätt göra riksföreståndaren motstånd; och mot detta beslut har Sten Stures, som det vill synas, allvarsamt menade försök till försoning strandat.

* * *
*

En hel del viktiga frågor (äfven rörande utrikes angelägenheter) skulle förekomma till behandling vid den herredag i Telge, som riksföreståndaren sammankallat till i juli 1516. På försommaren s. å befann sig emellertid Sten Sture på besök i de södra delarna af landet, och hvad som därunder förehades i norra hälften af riket beskrifver herr Sten i sin framställning 1517 på följande sätt:[1] »Om pingstedags tid, då jag var stadd ned vid Kalmar i ett rikets ärende, höll ärkebiskop Gustaf lönligen herredag på Stäket och Ekholm med några af rikets råd, bedrog och förvände dem från deras rätta fädernerike, deras egen ära, ed och redlighet. Och voro de så där öfverens, att de ville hafva konung Kristian hit in i riket, försvuro mig och ville fördärfva mig och alla de med mig på rikets vägnar hålla ville platt i grunden; därtill ville han (ärkebiskopen) taga till hjälp alla sina vänner här i riket, konung Kristian i Danmark på den andra sidan och ryssarne på den tredje, och förbjöd, att ingen af dem (de sammansvurne) skulle komma till herremötet i Telge». Sten Sture anlände dit redan den 21 juli i förhoppning att där finna alla, till hvilka kallelse utgått, samlade till öfverläggning om de trängande ärenden som förelågo: spörsmålet huruvida Stäkets län, hvilket sedan konung Kristoffers tid varit i ärkebiskopens händer, med rätta tillhörde denne eller kronan, vidare gränstvister med Ryssland och ändtligen frågan om förhållandet till Danmark. Konung Kristian hade till mötet afsändt en af sina sekreterare, Hans Andersson, med påminnelse därom, att det under föregående år (d. 29 juli 1515) i Köpenhamn ingångna (egentl. förlängda) stilleståndet nu inom kort vore tilländalupet; konungen föreslog därför, att det fredsmöte som vid samma tillfälle beslutits att hållas i Halmstad den 2 febr. 1517 i stället skulle äga rum i Ny-Varberg den 24 nästkommande augusti eller den 29 september. Allt detta påkallade gifvetvis samtliga rådsmedlemmarnes närvaro, men såväl ärkebiskopen Gustaf Trolle själf som hans far, herr Erik Trolle, och den orolige, redan från den föregående riksföreståndarens tid kände partigängaren Sten Kristersson (Oxenstjerna) uteblef från mötet. Den sistnämnde hade till herr Sten afsändt en skrifvelse af den 25 juli, i hvilken

[1] H. S. H., XXIV, s. 77.

han visserligen säger sig ha mottagit riksföreståndarens kallelse till herredagen, men hvari han äfven anger sjukdom som skäl för sitt uteblifvande.[1] Dessutom berör han en annan omständighet; han ville icke infinna sig äfven på den grund, att han hört, det riksföreståndarens svenner, när helst de sutto samman i ett dryckslag, icke talade om annat än honom och det rykte som gick, att herr Sten tänkte fråntaga honom hans förläning. Samtidigt skref Sten Sture både till ärkebiskopen och Sten Kristersson[2] samt anhöll, missnöjd med deras uteblifvande, att de snart skulle komma tillstädes, ty pest hade uppträdt i staden och mötet kunde ej längre uppskjutas; i brefvet till Gustaf Trolle tilläggande, att hvad rikets råd om Stäkets län dem emellan ville afgöra, därmed skulle han gärna låta sig nöja. För Sten Kristersson nämnde dessutom riksföreståndaren, att ett rykte gick, att denne med afsikt *ej ville* besöka mötet. Men ingen kom; Sten Kristersson svarade d. 27 juli och urskuldade sig på allehanda sätt.[3] Gustaf Trolle åter föredrog att iakttaga tystnad. Under sådana omständigheter fann riksföreståndaren klokast att afsluta mötet. Dessförinnan uppläste han den 30 juli inför de församlade herrarne en redogörelse för sitt förhållande till ärkebiskopen samt huru tvisten uppstått och fortskridit intill närvarande tidpunkt. Denna framställning är den kortare och äldre af de tvenne berättelser rörande nämnda sak, som finnas kvar af Sten Stures egen hand. Den är alltigenom hållen i en ganska foglig och lugn ton, däruti skiljande sig från den senare berättelsen, och är tydligen framkommen i afsikt att urskulda och förklara indragningen af Stäkets län, för hvilken behandling riksföreståndaren förklarade sig beredd att stå till rätta, när helst han därför anklagades. Att mötet i Telge icke aflupit alldeles fredligt kan man förstå däraf, att Sten Sture säger sig hafva lämnat förenämnda skriftliga framställning »i akt och mening, att ingen skulle förvända hans tal såsom i går i alla herrarnes närvaro».[4]

Som svar på konung Kristians hemställan afsände rådsherrarne den 31 juli från Telge till denne en skrifvelse

[1] H. S. H., ibid., s. 42.
[2] H. S. H., ibid., s. 37 o. ff.
[3] H. S. H., ibid., s. 40.
[4] H. S. H., ibid., s. 52.

med afslag på den begärda ändringen af tid och plats för nästkommande fredsmöte, alldenstund tiden syntes dem alltför kort tilltagen.[1] Samma dag skref riksföreståndaren ånyo till Sten Kristersson[2] och bad honom ej sätta tro till illvilliga rykten; hade någon fört sådant tal om Sten Kristersson som denne uppgifvit, borde han straffas. Riksföreståndaren sade sig aldrig haft i sikte någon ond plan emot honom, men önskade gärna, att han infann sig på Gäddeholm eller Hörningsholm till ett samtal. Sten Kristersson lät sig likväl häraf icke beveka, utan afböjde i sitt svar (den 2 aug.) att sammanträffa med Sten Sture.[3]

Sedan mötet i Telge i början af augusti blifvit afslutadt, och rådsherrarne begifvit sig hem hvar och en till sitt, blef riksföreståndaren, såsom han själf berättar,[4] »i god akt af några rikets och hans egne tromän hemligen undervist, att herr Sten Kristersson hade konungens skrifvare på Nyköping medan herredagen stod i Telge, och sände med honom till konung Kristian sin sven Peder Jute efter ärkebiskopens befallning, lät säga konungen, att han skulle säga dagen och freden upp som sagd var emellan rikena, och att Nyköpings slott skulle stå honom (konungen) öppet, när han med sitt folk kom därutanför». Det var sålunda först nu, efter Telgemötets slut och efter inhämtandet af nyssnämnda viktiga underrättelser, som Sten Sture fattade planen att angripa Nyköping och dess förrädiske slottshöfding.[5] »Då jag det (om Sten Kristersson) i sanning förnam», säger riksföreståndaren vidare i ofvan anförda sammanhang, »borde jag ej sitta stilla och lydigt äse, att kungen skulle få kronans slott och befästa sig där med en hop skalkar, som skulle göra skada på rikets allmoge med rof, mord och brand både till lands och vatten, som förut skedt var, utan

---

[1] Bidr. S. H. V., n:r 441.
[2] H. S. H. XXIV, s. 43.
[3] Bidr. S. H. V,, n:r 442.
[4] H. S. H. XXIV, s. 78.
[5] Allen (II s. 422) vill i sin framställning af dessa händelser göra troligt, att riksf. redan *före* mötet i Telge varit underrättad om en sammansvärjning mellan ärkebiskopen och en del rådsherrar. Men det var först genom angifvelser *efter* Telgemötets afslutande och den på grund af dessa angifvelser angripna och tillfångatagne Sten Kristerssons *bekännelse*, som Sten Sture fick kännedom om sammansvärjningen. Allens påstående, att Sten Sture sammankallat Telgemötet för att »möta den hotande förbindelsen», är sålunda oriktig.

drog jag strax för Nyköping med mitt folk som jag då tillstädes hade. och stormade i första angreppet så när slottet utaf». Detta var i midten af augusti månad 1516. Sten Kristersson underkastade sig och uppgaf slottet samt uppenbarade nu, antagligen för att frälsa sig själf, att ärkebiskopen Gustaf Trolle, dennes fader Erik Trolle och Nils Boson Grip voro hans medskyldige i en *komplott*, hvilken gick ut på att störta Sten Sture från regeringen och inkalla konung Kristian i riket. Riksföreståndaren öfverlämnade Nyköpings slott åt Måns Gren och förde Sten Kristersson i säkert förvar till Stockholm, nöjd med det utmärkta vapen mot Trolle och sina öfriga fiender som han erhållit genom nyssnämnda afslöjande. Från Stockholm skref Sten Kristersson bref både till Gustaf och Erik Trolle samt uppsade allt brödraskap och förbund med dem;[1] de hade vid sammanträffandet på Stäket »med falsk och svekelig tunga rådt honom att gifva sig platt ifrån sin rätte herre och höfvidsman Sten Sture och intill dem och deras medhjälpare att vara på hans skada och fördärf»; därutaf hade han blott själf haft motgång och olycka.

Sten Kristersson var sedan gammalt just ej känd för att vara synnerligen tillförlitlig hvarken i ord eller handling, men att här ett aftal — troligen vid pingsttiden då riksföreståndaren vistades i Kalmar och då ärkebiskopen skulle haft en »lönlig herredag» — ägt rum mellan Sten Kristersson och Trollarne samt varit riktadt mot Sten Sture, synes ovedersägligt, ej minst på den grund att ingen af de sammansvurne infunnit sig på herredagen i Telge. Uppgiften att Peder Jute af de missnöjde herrarne blifvit skickad som sändebud till konung Kristian förefaller likaledes ganska sannolik, ty enligt ett bref af den 22 okt. från den nyutnämnde höfvidsmannen på Nyköping Måns Gren till Sten Sture,[2] gick ett rykte, att Peder Jute vid den tiden låg i närheten af Gotland med ett följe af 400 man och hade ämnat anfalla Nyköping. Var detta rykte sant, får man väl häruti se Kristian II:s svar på Sten Kristerssons försäkran, att Nyköpings slott skulle stå

[1] H. S. H. XXIV, s. 71—74.
[2] Bidr. S. H. V., n:r 453.

konungen öppet. Sten Kristersson lefde icke länge efter sitt fall; han dog på hösten 1516.

Omedelbart efter intagandet af Nyköpings slott började Erik Trolle känna sig orolig och skref den 23 aug. till riksföreståndaren med begäran att få stå till rätta för honom och rådet samt erbjöd sig under försäkring om sin trohet att utan lejd komma tillstädes.[1] Han lyckades likväl ej vinna någon tilltro hos Sten Sture utan blef en tid därefter insatt i fängsligt förvar på Stockholms slott. Däremot fick Nils Boson Grip, hvilken redan d. 17 aug. hos riksföreståndaren begärt att få urskulda sig,[2] lefva ostörd på sin gård Vinäs, antagligen till följd af allmogens och några herrars goda vittnesbörd om hans uppförande.[3] Peder Turesson Bjelke, hvilken icke gått fri från riksföreståndarens misstankar, måste afstå från Stäkeholm, som i stället lämnades åt Johan Arendsson. Det återstod nu endast för Sten Sture att göra upp räkningen med sin hufvudfiende, ärkebiskopen.

Kännedomen om hvad som händt spred sig snart öfver riket. Redan den 1 sept. skref Jakob Ulfsson till riksföreståndaren, att han förnummit, det ett vrångt tal fördes om ärkebiskop Gustaf i så måtto, att vid Stäket samfärdseln blifvit hindrad; i Stockholm och på andra ställen gick vidare ett allmänt rykte, att Stäket skulle bli belägradt. Om så sker, anmärker han, vill visserligen lång örlig och stort fördärf följa. Därför hade han i befallning af ärkebiskop Gustaf och ville äfven af eget sinne, på det sådant fördärf skulle förhindras, råda riksföreståndaren till det som rätt var. Ändock trodde han ej, att ryktet kunde hafva någon grund, men hade nämnt därom, på det Sten Sture därigenom skulle blifva i tillfälle att näpsa dem, som sådant i sinnet förehade. Vore något vrångt honom påfördt, ville han utan lejd infinna sig till svaromål, när och hvarhelst riksföreståndaren önskade, så vidt det lät sig förena med hans ålder och sjukdom. Äfven rådde Jakob Ulfsson herr Sten att hafva kyrkan och hennes prelater i tillbörlig vördnad och i synnerhet ärkebiskopen, men, fort-

[1] Bidr. S. H. V., n:r 445.
[2] Bidr. S. H. V., n:r 444.
[3] Jmfr. Allen II, s. 428 o. ff.

sätter han sedan, skulle någon af dem båda något argt ske, vore det mindre skada om det föll på hans egen del än på ärkebiskopens. Han ville likväl ej tro det riksföreståndaren skulle tillstädja, att han på ålderdomen for illa.[1]

Detta Jakob Ulfssons bref gifver vid handen, att den gamle f. d. ärkebiskopen möjligen haft en känsla af det ansvar han iklädt sig för Trolles uppförande. Men å andra sidan synas Jakob Ulfssons ord, att han fattat pennan »*på ärkebiskopens befallning*», strida mot Sten Stures påstående i sin framställning af 1517, att ärkebiskopen aldrig hvarken med bud eller skrifvelse efter det Sten Kristersson var gripen begärde komma till tals eller förlikning med honom.

Riksföreståndaren hade den 8 sept. begifvit sig till Västerås och förkunnade för den därstädes samlade allmogen hvad som i angelägenheterna med Trolle förlupit;[2] strax därefter reste han till Svartsjö, endast en mil aflägset från Stäket. Sten Sture hade från Västerås skrifvit till Jakob Ulfsson och förebrått denne »att han ej med goda råd hindrat det obestånd och fördärf, som nu hade begynt, hvilket han väl kunnat göra om han hade haft god afsikt med riket och dess innebyggare». Riksföreståndaren synes ock i sitt bref ha framkastat en insinuation mot Jakob Ulfsson, att denne genom kaniken Jöns Laurensson stått i förbindelse med Sten Kristersson, innan ännu Nyköping var intaget; vidare omtalades i skrifvelsen de stämplingar, som ärkebiskop Gustaf med Sten Kristersson och andra mot riksföreståndaren förehaft. Under sin vistelse i Västerås hade riksföreståndaren likaledes varit i samspråk med biskop Otto och anmodat denne att skrifva till ärkebiskopen om den bekännelse Sten Kristersson aflagt.

Anländ till Svartsjö erhöll Sten Sture svar från Jakob Ulfsson, dateradt den 17 sept.,[3] i hvilket denne säger sig aldrig hafva talat vid Jöns Laurensson, hvarken när Jöns for till Nyköping eller kom därifrån, och angående beskyllningen för dåliga afsikter med riket genmäler han, att därifrån skulle han rentvå sig, när en gång Gustaf och Erik Trolle kommo tillstädes. Jakob Ulfsson trodde icke, att

[1] H. S. H. XXIV, s. 56.
[2] Jmfr. Allen II, s. 427.
[3] H. S. H. XXIV, s. 52 o. ff.

Sten Kristerssons stämpling och ärkebiskopens föllo mycket samman, men höll före, att frågan bäst afgjordes, om ärkebiskopen och riksföreståndaren personligen kommo till tals med hvarandra. Gärna ville han själf bemöda sig om att få en undersökning till stånd och önskade, när riksföreståndaren bestämde tid därtill, en sammankomst med honom samt biskoparne Otto och Matthias. Han erbjöd sig att tillsammans med biskop Otto sända bud med förlikningsanbud såväl till riksföreståndaren som till ärkebiskopen, och tillägger, att hans mening alltid varit god; om något å hans sida stått tillbaka hade det skett genom oförstånd och försummelse. Detta var det andra brefvet under en kortare tid, i hvilket Jakob Ulfsson sökte ursäkta sig och, som godtgörande för hvad han möjligen felat, åstadkomma en fredsmäkling. Han tager i fråga om Sten Kristerssons beskyllningar icke ärkebiskopen fri, men vill i det längsta däri endast se lösa förmodanden.

Några dagar efter ankomsten af denna Jakob Ulfssons senare skrifvelse, ingick äfven till Sten Sture meddelande från biskop Otto i Västerås. Det var afsändt den 19 sept. och innehöll,[1] att biskopen efter riksföreståndarens anmodan skrifvit till Gustaf Trolle, hvilken likväl i sitt svar *bestridt* sanningen af Sten Kristerssons bekännelser. Biskop Otto tillstyrkte i likhet med Jakob Ulfsson, att Sten Sture skulle tala med ärkebiskopen för att få veta huru med saken förhöll sig, samt att herr Erik Trolle borde inkallas och Sten Kristersson förhöras, allt i gode mäns närvaro. Riksföreståndaren har tydligen varit ifrig att underrätta biskoparne om Trolles beteende för att förmå desse att söka inverka på ärkebiskopen; så uppger han,[2] att utom biskoparne Otto och Matthias äfven Vincent i Skara och Arvid Kurck i Åbo gifvit Trolle förmaningar i anledning af hvad denne förehade mot riket och dess höfvidsman. Sten Sture har äfven åt herrarne i de olika landskapen meddelat sakernas ställning, så t. ex. åt Erik Abrahamsson, Ture Jönsson och andra rådsmedlemmar i Västergötland. Från desse erhöll han i början af oktober uppgift,[3] att de den 4 i samma

[1] Bidr. S. H. V., n:r 447.
[2] H. S. H. XXIV, s. 80.
[3] Bidr. S. H., V., n:r 448.

månad afskickat en förmaningsskrifvelse till ärkebiskopen — i enlighet med Sten Stures önskan. I detta västgötaherrarnes bref till Gustaf Trolle säga de,[1] att de ingalunda trodde, det ärkebiskopen var i förstånd med Sten Kristersson, ehuru riksföreståndaren »detta mångeledes utfört haffver»; de tillstyrkte likväl, att Trolle ville förklara sig för Sten Sture samt för nästsammanträdande herredag och där göra sin ursäkt för riksföreståndaren, på det icke sådant »längre skulle hänga öfver Hans nåds hufvud, däraf stort obestånd kunde följa». De säga sig jämväl »hafva förnummit, att riksföreståndaren skulle vara välvilligt stämd för fred och endräkt» — hvilket också Sten Sture i sina skrifvelser tyckes ha velat framhålla, ehuru han ingenting gjorde för att tillmötesgå Jakob Ulfssons och andras förslag till försoning. Måhända har Sten Sture väntat, att sådana skulle utgå från Trolle själf, och i harmen öfver hans trotsiga tystlåtenhet icke lyssnat till andras mäklingsförsök.

Västgötaherrarne hade samtidigt äfvenledes skrifvit till biskop Matthias[2] och bedt honom att jämte biskop Otto söka bilägga tvisten mellan ärkebiskopen och Sten Sture; herrarne voro nämligen utledsna på denna sak och önskade med det snaraste ett slut därpå. Riksföreståndaren skref emellertid upprepade gånger under oktober månad till domkapitlet i Upsala[3] och uppmanade detsamma att välja mellan ärkebiskopen, som var en förrädare, och honom själf, deras fädernerike och Sveriges allmoge; han skref än hotande än bedjande, men fick aldrig något svar. Uti ett af dessa bref till Upsala domkapitel medföljde en kopia af ett bref till Gustaf Trolle från Leo X, hvilket Sten Sture hade utverkat i Rom genom Erik Svensson och hvari påfven varnade ärkebiskopen och svenska prästerskapet att sätta sig upp mot den världsliga styrelsen och förstöra freden i riket. Detta påfvebref är utfärdadt den 8 juni 1516,[4] sålunda innan Trolle ännu hade anländt till Sverige, och är väl närmast att anse som en af Sten Stures ombesörjda garantiåtgärder gent emot Gustaf Trolle. Denne behöfde ej myc-

[1] Bidr. S. H. V., n:r 449.
[2] Bidr. S. H. V., n:r 450.
[3] H. S. H. XXII, s. 65 o. ff.
[4] Celses Bullarium, s. 216.

ket bekymra sig om en dylik skrifvelse, enär han en gång för alla fått påfvens absolution.

Riksföreståndaren lämnade emellertid Svartsjö den 7 okt. och skred därefter till Stäkets belägring, sedan öfriga försök att få Trolle till underkastelse hade misslyckats.[1] Erik Trolle yrkade alltjämt att få komma till rätta med Sten Kristersson,[2] möjligen har han haft något skäl att andraga till sitt försvar. Jakob Ulfsson hade likväl icke uppgifvit allt hopp; ännu en gång (den 20 okt.) skref han till Sten Sture och föreslog en sammankomst till förliknings ingående.[3] Äfven biskop Hans Brask, hvilken stod i godt anseende hos Sten Sture, hade under hösten varit till tals med riksföreståndaren på Stäkeborg ock där rådt samt högeligen förmanat, sedermera ock skrifvit till honom, att han icke skulle begynna göra någon åverkan på ärkebiskopen, utan att gode män skulle lägga sig däremellan och förlika dem båda, hvilket så mycket hellre borde lyckas som de voro närskylde.[4] Enligt Olaus Petri uppgift har Sten Sture härtill svarat, att han till ingenting vore så benägen som till frid och vänskap. Dock besannas icke Sten Stures försonliga sinnelag af andra förhandenvarande källor. I känslan af en rättvis sak har han sannolikt gått för långt i sin stolthet att söka undvika första steget till förlikning; var också denna stolthet från hans egen synpunkt fullt berättigad, politiskt klok var den icke.

På Jakob Ulfssons sista fredsuppmaning svarade riksföreståndaren kort, att han nu icke hade lägenhet att hålla möten eller sammankomster förrän herredagen i Arboga skulle sammanträda, enligt beslut i Telge på nyåret 1517. Sten Sture blef alltmer och mer missnöjd med Jakob Ulfsson och hans förmanande skrifvelser; han såg i honom den egentliga orsaken till hela fejden och styrktes af sina rådgifvare (bland dem kansleren Peder Jakobsson)[5] allt fastare i sin bitterhet och misstro mot den gamle prelaten. De sammanträffade slutligen i närvaro af flere rådsherrar i dec.

---

[1] Belägringen har börjat antagligen i midten eller slutet af oktober.
[2] Bidr. S. H. V., n:r 451.
[3] H. S. H. XXIV. s. 62.
[4] Ol. Petri krönika, s. 308.
[5] Troligen har denne Peder Jakobsson spelat en ganska betydande roll i ofvan framställda händelser.

på Grans prästgård i Upland,[1] hvarest troligen, ehuru utan följd, biläggning af striden med Trolle varit på tal. Här gaf Sten Sture också för första gången Jakob Ulfsson det rådet att begifva sig tillbaka till Upsala domkyrka och återtaga det ämbete, som genom hans och Gustaf Trolles stämplingar nu blifvit alldeles försummadt. Kort därefter afsände Sten Sture till honom en skarp skrifvelse — det var den 27 dec. — hvaruti riksföreståndaren säger sig hafva hört, att han ämnade sig till mötet i Arboga, och tillägger härvid »ej tvekande, att Eders nåde ju fulleligen aktar förstöra rikets gagn och menige mans långliga bestånd som Eders nåde *alltid på herredagar tillförne gjort hafver*, synnerligen som nu skedt är med ärkebiskop Gustaf och andra flere, som nu af Eders nådes stämpling skadan i händer hafva». Därför uppmanades Jakob Ulfsson nu allvarligen — för andra gången — att återvända och återtaga ärkebiskopsdömet, i hvilket fall allt skulle ställas på god fot igen; vägrade Jakob Ulfsson detta, underrättades han därom, att han icke hade tillåtelse att lämna Arnö, så vidt han icke ville se sig behandlad som en uppenbar fiende. Ett undantag gafs: om han ville besinna sig och återvända till Upsala. Men Jakob Ulfsson afslog detta erbjudande alldeles bestämdt, och efter förkunnandet af nämnda formliga arrest, afstannade också all brefväxling mellan honom och riksföreståndaren.

Gustaf Trolle har likväl icke förhållit sig alldeles tyst under denna höst. Visserligen har han icke vändt sig till riksföreståndaren, hvarpå denne troligen innerst i sitt sinne gjort anspråk, men sedan Sten Sture i sept. 1516 talat till allmogen i Västerås om Trolles stämplingar — således innan Stäket började belägras — har ärkebiskopen enligt Olaus Petri, »då han nu så utropad var för menige man i Västerås, begynt låta gå sina bref till en och annan, desslikes ock till rådet i Stockholm, gjorde sin ursäkt och sade att honom var orätt sådant påfördt, och begärde han, att rådet i Stockholm skulle vara gode mäklare mellan herr Sten och honom».[2] Är detta öfverensstämmande med verkligheten, föreligger här ytterligare ett bevis därför, att Sten Stures påstående, det Gustaf Trolle hvarken med bud eller

[1] H. S. H. XXIV.
[2] Olaus Petri krönika, s. 308.

skrifvelse begärde vara till tals eller förlika sig med honom, icke var fullständigt grundadt på sanningen.

* * *

Riksmötet i Arboga ägde rum på nyåret 1517. Såväl adel, prelater och riksråd som fullmäktige från allmogen i landskapen hade där infunnit sig. Stilleståndet med Danmark var utlupet den 2 februari, och man hade att besluta sig för antagandet eller förkastandet af de uti Malmö 1512 uppställda och sedermera förnyade fredsvillkoren. Genom Sigurd Ribbing, som på hösten 1516 blifvit sänd i beskickning till Köpenhamn, hade riksföreståndaren erhållit underrättelser om konungens planer samt att af dessa intet godt vore att förvänta.[1] Sten Sture förklarade också för det öppnade mötet, att han aldrig tänkte erkänna Kristian II:s anspråk; allmogen instämde med riksföreståndaren och rådet gjorde inga invändningar. Utom en del andra ärenden, såsom utseendet af ombud till mötet i Halmstad, förekom äfven till behandling Gustaf Trolles sak. Allen uppger,[2] att riksföreståndaren vid detta tillfälle återigen lämnat en framställning af sitt förhållande till ärkebiskopen; en sådan särskild redogörelse inför det i Arboga församlade riksmötet finnes emellertid icke i behåll. Men däremot har Sten Sture i sin framställning till ständerna i slutet af år 1517[3] inflickat en berättelse om mötet i Arboga och om sina genom »hemlig underrättelse» uppkomna misstankar, det Trolle, som begärt stillestånd med fientligheterna intill denna tid, haft för afsikt infinna sig på herredagen så starkt rustad, att om riksföreståndaren ej velat taga konung Kristian in i riket, han kunde hafva tagit den förstnämnde »vid halsen och fört honom till Danmark». Sten Sture fick i Arboga mottaga flera uppmaningar till försoning med ärkebiskopen, så af biskop Vincent i Skara, Erik Abrahamsson och andra.[4] Riksföreståndaren utfärdade till häraderna i riket kungörelse om Arbogamötets beslut,[5] att allmogen

[1] Grönblad, anf. arb., n:r 368.
[2] Anf. arb. II, s. 435.
[3] H. S. H. XXIV, s. 81.
[4] Bidr. S. H. V., n:r 481.
[5] Hadorph, s. 414.

försäkrat sig vilja lefva och dö i försvaret mot konung Kristian samt att de, enligt riksföreståndarens utsago, *utbedt sig af honom*, att han ingalunda skulle upphäfva belägringen af Stäket för det svek och förräderi, som ärkebiskopen öfvat mot sitt fädernerike. De i Arboga samlade biskoparne och herrarne hade likväl utverkat af riksföreståndaren, att han skulle försöka en underhandling med Gustaf Trolle; och Sten Sture tyckes äfven hafva lofvat biskop Vincent, en af de ifrigaste fredsmäklarne, att så snart han själf kommit tillbaka till lägret vid Stäket skulle Erik Trolle mot borgen få återvända till sin gård. Om förenämnda underhandling med Gustaf Trolle berättar Sten Sture följande:[1] »Jag sände efter rikets råds begäran bud med Nils Eskilsson och Måns Gren och några andra flera till ärkebiskop Gustaf på Stäket begärande vara i tal med honom som jag i Arboga lofvat hade, lät säga honom att rikets råd rådde och begärde af honom, att han skulle öfvergifva det obestånd han med Stäkets slott emot riket och mig och den menige man företagit hade och blifva vid sin domkyrka och biskopsdömet och ej draga konung Kristian in i riket med Stäkets slott, som ärkebiskop Jöns gjorde gamle konung Kristian, gamle ärkebiskop Jakob gjorde konung Hans... Därtill svarade han, att han aldrig ville uppgifva Stäkets slott eller gå därifrån så länge hjärtat är helt i buken på honom, och låssade sina bössor från slottet mot de gode män, förrän de väl kommit i skydd igen.» Af dylika ord och uppträden å ömse sidor kunde icke framgå någon försoning. Någon tid därefter fick riksföreståndaren veta — genom förhör med den tillfångatagne (ärkebiskoplige) fogden Bengt Laurensson — att ärkebiskopen mottagit bref från konung Kristian med löfte, att konungen skulle löna dem dubbelt igen som höllo med honom. Vid underrättelsen härom förstärkte Sten Sture belägringsmanskapet vid Stäket, och detta föranledde — som riksföreståndaren själf påstår — Gustaf Trolle att *självmant anhålla om ett samtal* med honom. Det var andra gången

---

[1] H. S. H. anf. st., s. 82. Sten Sture nämner äfven »herr electus» bland budbärarne — möjligen menas härmed Hemming Gadd, som fått behålla sin gamla titel och som äfven sedermera t. ex. i aktstycket af d. 23 nov. 1517 kallas »electus».

under den pågående striden riksföreståndaren och ärkebiskopen kommo till tals med hvarandra. Sten Sture erbjöd härvid Gustaf Trolle att med sitt folk fritt få draga ut ur slottet med säkerhet för personer och egendom, om han i godo ville öfverlämna Stäket och begifva sig till sin domkyrka och sitt ämbete. Beträffande Stäket skulle det rannsakas huruvida det hörde kyrkan eller kronan till. Har det förhållit sig som Sten Sture här uppgifver, så har denne i och med förenämnda anbud framställt ett *försonligt och billigt förslag* till förlikning, och kunde härefter med rätta anse sig ha uppfyllt hvad man fordrat af honom gent emot Trolle, men ärkebiskopen förkastade äfven detta fogliga förslag från Sten Stures sida; han erkände trotsigt att han fått bref från konung Kristian med uppmaning att hålla slottet denne till handa jämte löfte, att från Danmark skulle komma undsättning innan nästkommande första maj. Riksföreståndaren fortsatte därför med all makt belägringen, ehuru han kort därefter till följd af de inträdande krigsoroligheterna från Danmarks sida nödgades för en tid afbryta densamma.

Det i febr. utsatta fredsmötet mellan svenska och danska underhandlare hade aflupit mindre gynnsamt;[1] de svenska ombuden hade lyckats utverka endast en kortare förlängning af stilleståndet, och det artade sig mer och mer till ett verkligt fredsbrott. Riksföreståndarens fejd med ärkebiskopen hade naturligtvis kommit ytterst lägligt för konung Kristians planer; de svenske herrarne och biskoparne voro icke heller blinda härför. Flera uppmaningar till förlikning med Gustaf Trolle ställdes under våren till riksföreståndaren; så skref biskop Vincent i Skara redan den 16 febr.,[2] innan resultatet af mötet i Halmstad var kändt, till Sten Sture, påminnande denne om de samtal de förut haft tillsammans rörande en försoning med ärkebiskopen, samt erbjudande sig att själf resa upp till Stäket, om han därmed kunde uträtta något godt. Af ett bref, dateradt den 7 febr. 1517,[3] från höfvidsmannen på Laholm, Henrik

[1] Jmfr. Bidr. S. H., V., n:r 462.
[2] Bidr. S. H., V., n:r 461.
[3] Bidr. S. H., V., n:r 460.

Krummedike, till konung Kristian synes framgå, att biskoparne af Skara och Linköping på Sten Stures begäran skulle rest upp till Stäket och sökt förmå ärkebiskopen till ett samtal med riksföreståndaren, ehuru Gustaf Trolle vägrat detta. Sannolikt har denna uppgift dock endast varit ett löst rykte, ty i förenämnda bref från biskop Vincent till Sten Sture (af d. 16 febr.) nämnes ingenting om ett dylikt försök, och intet annat skäl gifver vid handen, att biskop Hans Brask någonsin varit närvarande vid Stäket. Emellertid har troligen i slutet af februari det förut omnämnda sammanträffandet mellan Sten Sture och Gustaf Trolle ägt rum, ty redan den 10 mars kunde Hans Brask underrätta riksföreståndaren, att konung Kristian lofvat ärkebiskopen på Stäket undsättning.[1] Detta borde — menade biskop Brask — förekommas genom en snar försoning med Trolle, om denne verkligen kunde förmås att blifva riket och riksföreståndaren en tro man.

Rustningar och förberedelser till det förestående fredsbrottet påbörjades emellertid både från svensk och dansk sida. Sten Sture lät redan den 29 mars utsända kungörelser till Stäkeborgs län[2] och säkerligen äfven till öfriga delar af riket om det misslyckade försöket till endräkt samt om den förestående ankomsten af en dansk här för att undsätta ärkebiskopen på Stäket. Sten Sture framhöll äfvenledes, att hans försök till förlikning med Trolle gått om intet, och erinrade om de olyckor, som föregående ärkebiskopar bragt öfver riket genom att inkalla utländska konungar. Till sist ställdes en uppmaning till alla att hålla sig färdiga till möte med fienden, när riksföreståndarens bud därom anlände. Från Västmanland och Dalarne, Helsingland, Södermanland och Närike ingingo gynnsamma underrättelser till herr Sten; i Västmanland hade fogden därstädes, Måns Jonson, hållit ting med flera härader, och där liksom öfverallt lofvade allmogen enhälligt och med »uppräckta händer» att natt och dag vara färdiga med »harnesk och värja», hvarhelst det behöfdes.[3] I Helsingland hade visserligen en präst, herr Laurens i Forsa, låtit slå

[1] Grönblad, anf. arb., n:r 373.
[2] Bidr. S. H., V., n:r 469.
[3] Bidr. S. H., V., n:r 470.

20,000 dalpilar åt Gustaf Trolle (som äfvenledes genom Erik Geting erhållit en penninghjälp från Upsala), men Sten Sture hade redan före ingåendet af dessa underrättelser fått mottaga försäkran om allmogens i Helsingland välvilliga ställning. I allmänhet iakttog allmogen öfver allt i riket samma hållning. Sten Stures förhållande till Gustaf Trolle spelade naturligtvis en icke oväsentlig roll i konung Kristians sätt att gå till väga. I maj 1517 erhöll riksföreståndaren bref från ärkebiskop Birger i Lund, som allvarsamt tillhöll honom att upphöra med Stäkets belägring och hotade med bannlysning om han fortsatte att förfölja ärkebiskopen. I slutet af samma månad afgaf Sten Sture sin protest häremot, och då ansåg sig ärkebiskop Birger, ifrigt påtryckt af konung Kristian, ej böra dröja längre med utfärdandet af *bannlysningen*, som antagligen kungjordes den 2 juli.[1] Jämte riksföreståndaren lystes äfven i bann alla, som gifvit sitt understöd till belägringen af kyrkans slott Stäket och till förföljelsen af Upsala ärkebiskop.

Redan i maj 1517 nalkades danska hären och flottan Sveriges kuster, och under denna tid ansattes ärkebiskopen alltjämt af belägringsstyrkan utanför Stäket. Då icke någon hjälp infann sig till den 1 maj, som utlofvadt var, började Gustaf Trolle tvifla på konung Kristians ordhållighet; han väntade och väntade, men tiden gick och ingen här kom. Då har han — enligt Sten Stures berättelse[2] — några dagar före midsommar sändt bud till befälhafvarne för den styrka, som låg vid Stäket, att han önskade tala med riksföreståndaren. Denne var ej närvarande utan befann sig i Stockholm, men han skref strax till ett par i närheten boende rådsherrar (Kristian Bengtsson och Bengt Arendsson m. fl.) att möta vid Stäket, samt tog med sig fullmäktige från Stockholms stads borgmästare och råd och skyndade åstad till det belägrade fästet. Där fingo emellertid riksföreståndaren och hans följeslagare vänta utanför slottsmuren två timmar i regn; ändtligen visade sig ärkebiskopens sven, Nils Skrifvare, jämte några andra från slottet. Inför dessa lät nu Sten Sture *förnya sitt förra fredliga förslag* och erbjöd Gustaf Trolle, att om han ville

[1] Jmf. Allen, II, s. 565, not 3.
[2] H. S. H. XXIV, s. 85.

afstå från förbindelsen med konung Kristian skulle han fritt få njuta och behålla allt som på Stäket fanns, hvem helst det än tillhörde, och i fred få stanna vid sin domkyrka; beträffande särskildt Stäkets slott skulle rådet afgöra, hvem det med rätta tillhörde. Men härtill svarade skrifvåren å sin herres vägnar, att med dagtingan hastade nu ej på en månad eller sex veckor; ärkebiskopen hade nämligen nyss förut fått underrättelse, att den danska flottan nu låg i Stockholmsskären och att han snart kunde vänta sig undsättning. Vredgad återvände Sten Sture från denna misslyckade underhandling; det gällde nu närmast att afvärja det förestående danska anfallet.

I början af juni anlände den fientliga flottan till östra kusten af Sverige samt anföll Stäkeholms slott och staden nya Västervik, hvilka båda härjades och till grunden nedbrändes. Därefter plundrades Åland och finska skärgården, men i början af augusti styrde flottan in bland de svenska skären och befann sig den 8 i samma månad i närheten af Stockholm.

Då ansåg sig Sten Sture å nyo — för sista gången — böra göra ett försök till förlikning med ärkebiskopen. Den 12 aug. sände han sin kansler, dekanen i Västerås, Peder Jakobsson, och Kristian Bengtsson med några andra riksråd jämte medlemmar af Stockholms stads styrelse till Stäket och erbjöd Gustaf Trolle försoning;[1] han lät säga ärkebiskopen, att svärdet var draget på båda sidor, ty konung Kristians makt låg utanför Stockholm och hade kommit dit för ärkebiskopens skull. Denne borde nu i sista stund betänka sig och eftersinna hvad han var skyldig sig själf, sin kyrka och sin egen fader samt alla medhjälpare, hvilka han borde skona från det straff de eljest skulle få lida. De skulle dock ej behöfva undgälla hvad mot riket företaget var, om ärkebiskopen ville skrifva till sin farbror Joachim Trolle (jämte Sören Norrby och Karl Knutsson anförare för den danska härstyrkan) och till konungens folk, att de icke fingo komma till Stäket, emedan ärkebiskopen nu tänkte blifva Sveriges rike och allmoge trogen och i lugn ville sitta vid sin domkyrka och sitt ämbete. Sten Sture bjöd i öfrigt samma villkor för förlikning som

[1] H. S. H. XXIV, s. 87 o. f. o. 101 o. f.

han tvenne gånger förut hade gjort. Äfven detta försök blef emellertid fruktlöst, men det visar, att riksföreståndaren nu allvarligt önskade en försoning och att han, då kriget stod för dörren, med dessa upprepade förlikningsanbud skyndat att godtgöra sin förra obenägenhet och sitt dröjsmål i fråga om åstadkommandet af fred och endräkt med ärkebiskopen.

Den danska hären blef, som bekant, ett par dagar därefter af Sten Sture slagen vid Vedla och danskarne blefvo tvungna att å nyo inskeppa sig och återvända till Danmark. Dagen efter slaget sände riksföreståndaren ett par danska fångar till Stäket, på det Gustaf Trolle måtte få höra och se hur det gått den här, som skulle kommit hans till hjälp.[1] Vid åsynen af de lemlästade fångarne gjorde slottsbesättningen på Stäket försök till myteri, förehållande ärkebiskopen, att det icke vore möjligt längre att på hans kapitels räd och tillskyndan ensam föra örlig mot riksföreståndaren och menige man i Sveriges rike; ej vore det värdt att längre sätta sin lit till hjälp och tröst af Danmarks rike, utan borde man alldeles öfvergifva det af ärkebiskopen och hans rådgifvare begynta företaget samt i vilja och vänskap förena sig med riksföreståndaren och Sveriges rike. Besättningens knot dämpades med stränghet af ärkebiskopens medhjälpare Jon Eriksson, men Gustaf Trolle begärde själf ett samtal med riksföreståndaren, och tillkännagaf sig vara villig att öfverlämna slottet, om det medgafs honom att ostördt få återvända till sin domkyrka.[2] Men detta erbjudande kom för sent; Sten Sture fordrade nu, att ärkebiskopen skulle stå till svars för sitt handlingssätt och ansåg honom ej värdig att vidare bekläda ärkebiskopsämbetet; ärkebiskopen skulle gifva sig på nåd och onåd. Det var en fordran som riksföreståndaren, efter den utveckling situationen tagit, med fullt fog kunde framställa, ehuru han måhända för framtiden skulle ha handlat klokast, om han förlikt sig med ärkebiskopen på de förra villkoren. I slutet af november 1517 sammankallade Sten Sture ett allmänt riksmöte i Stockholm, till hvilket infunno sig rikets råd, andlige och världslige, adel och friborne frälsemän, borg-

[1] H. S. H. XXIV, s. 103.
[2] Jmf. Messenius, Schondia illust. IV, s. 78.

mästare och råd i Stockholm, kopparbergsmän, silfverbergsmän, köpstadsmän och menige allmogen. Af biskoparne hade alla tillstädeskommit utom Vincent i Skara och Ingemar i Vexiö. Detta riksmöte af Sveriges ständer skulle döma Gustaf Trolle.

Vid mötets öppnande infann sig ärkebiskopen på lejd för att personligen svara på anklagelsen för de brott man tillvitade honom. Sten Sture har vid detta tillfälle lämnat den framställning till rikets ständer, som finnes intagen i den s. k. Stureska kopieboken[1] och hvilken redogör för Trolles beteende ända från hans val till ärkebiskop och till dagarna närmast före slaget vid Vedla. Alla beskyllningar mot Gustaf Trolle anföras här på ett ställe; och man kan knappast undra däröfver, att en bitter och harmsen ton går igenom hela detta aktstycke. Först framhålles skarpt Jakob Ulfssons afgifna löfte, att Trolle skulle svärja riksföreståndaren trohet — hvilket löfte aldrig uppfylldes — därefter skildras det svek och bedrägeri hvartill ärkebiskopen gjort sig skyldig, samt huruledes han gjort gemensam sak med rikets fiender. Gent emot alla dessa anklagelser framhöll Gustaf Trolle,[2] att hans ämbete var honom gifvet af påfven till kyrkans försvar; påfven allena vore hans domare och ingen annan kunde heller fråntaga honom hans värdighet. Han sade sig vidare endast hafva lydt sin laglige herre, som rikets ständer själfva hyllat, då han slutit sig till konung Kristian.[3] Enligt Sten Stures egen uppgift ha vid rannsakningen ärkebiskopens egna män vittnat emot sin herre »det han icke kunde undlägga».[4] Den 23 nov. fattade de församlade också enhälligt det beslut, att sedan de nu hört sin höfvitsmans, herr Stens »märkeliga beskrifna artiklar och tilltal till ärkebiskop Gustaf», huru denne förolämpat riksföreståndaren och indragit fienden i riket, så skulle Stäkets slott i grund nedbrytas och jämnas med jorden; likaledes försäkrade och lofvade församlingen med uppsträckta händer, att de *aldrig mera ville hafva eller anse Gustaf Trolle för ärkebiskop.* De förbundo sig ock att en

[1] H. S. H. XXIV, s. 74.
[2] Jmfr. Allen II, s. 478.
[3] Hadorph, s. 436
[4] H. S. H. anf., s. 94.

för alla och alla för en *ansvara* för det fattade beslutet, hvarefter alla satte sina sigill under dokumentet. Domen var utan tvifvel ett ingrepp i kyrkans rätt, men hvilken betydelse samma dom sedermera skulle få kunde de församlade visserligen ej ana.

Ett par dagar därefter — den 25 nov. — utfärdade Sten Sture till de olika landsorterna och städerna i riket kungörelse om den dom ständerna fällt öfver ärkebiskopen.[1] Denne återfördes till Stäket och belägringen fortsattes, men Gustaf Trolle måste dock inom kort foga sig i besättningens vilja och uppgifva slottet. Dagen då detta öfverlämnande af Stäket skett, torde icke med säkerhet kunna bestämmas, men redan den 26 nov. ha de kvarvarande rådsherrarne och ständerna på Stockholms rådstuga hållit rannsakning med besättningen på Stäket rörande ärkebiskopens stämplingar. Gustaf Trolle måste nedlägga sitt ämbete och öfverlämnade stiftet i påfvens hand. Han vistades sedermera i Västerås' kloster och på sin gård Ekholmen under bevakning och nästan som fånge. Först sedan tre år gått skulle tidsomständigheterna åter föra honom fram på skådebanan; ärkebiskopstvisten 1514—1517 lämnar den nödiga bakgrunden till framträdandet af Gustaf Trolles mörka och hämdgiriga gestalt i det historiska drama man kallat Stockholms blodbad.

[1] Hadorph, s. 436.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Om de främmande lärde vid drottning Christinas hof.

Några anteckningar ur utländska arkiv.

Om de främmande lärde, som tid efter annan vistades hos drottning Christina, har mångt och mycket blifvit skrifvet. Och dock känner man ännu hos oss rätt ofullständigt deras lefnadsomständigheter och deras betydelse för vår odling. Man äger väl, jämte några nyare uppsatser, Arckenholtz' stora verk samt O. Kolmodins »Aula Reginæ Christinæ». Men det förra är blott en samling af — i och för sig synnerligen värdefulla, men — rätt illa ordnade notiser och aktstycken, hvilka icke gifva en sammanhängande, utan snarare en oredig och ofta dessutom en oriktig bild af det lärda hofvet. Och Kolmodins disputationsserie innehåller få nya uppgifter eller synpunkter. Äfven i nyare arbeten, som beröra Sveriges historia under drottning Christina, äro de korta notiserna om utländingarne vid hennes hof dels ofullständiga, dels icke sällan mindre riktiga.

Huru ofta finner man t. ex. nämnas bland dem, som af Christina inkallats »eller också hitlockats af ryktet om hennes frikostighet», så väl Loccenius som Grotius och Freinshemius! Loccenius hade dock redan under Gustaf Adolfs regering, genom J. Skytte, kallats till Sverige; Grotius antog under Christinas minderårighet svensk tjänst och Freinshemius blef likaledes före hennes tillträde till regeringen anställd här. För denne senares inkallande torde åter Skytte väsentligen varit verksam.

I allmänhet glömmer man, vid tanken på drottningen, alltför ofta den betydelse, som de svenska statsmännen ägde för desse och andre utländingars anställande i svensk tjänst. Axel Oxenstierna nämnes dock vanligen såsom Grotii beskyddare; men Adler Salvius bör i detta afseende icke förgätas. Genom den senare inkallades sedermera Hermann Conring, af hvilken Sverige likväl hade föga glädje. Vidare må man erinra sig det intresse rikskansleren visade för Amos Comenius, hvilken Louis de Geer har äran af att hafva gjort bekant i Sverige. Axel Oxenstierna lär också gjort försök att förmå M. Z. Boxhornius, som var en bland Hollands mest ansedde

universitetslärare, att antaga svensk tjänst. Så må åter en gång Johan Skytte framhållas: hans och hans söners förbindelser med den ryktbara familjen Vossius är en bland vår lärdomshistorias intressantaste episoder. Och slutligen kan nämnas Schering Rosenhane, genom hvilken bröderna Ludolphus inkommo till Sverige.

Bland de oriktiga föreställningar man i allmänhet har om de »berömde lärde», som inkallades till Sverige under Christinas tid, må påpekas den vanliga förväxlingen af Nicolaus Heinsius, drottningens sekreterare, sedan Nederlands sändebud i Stockholm, med hans fader Daniel Heinsius, den berömde Leiden-professorn; likaså förväxlingen af Isaac och J. G. Vossius.

För några af de främmande lärde saknas ännu rätt viktiga uppgifter. När reste t. ex. Freinshemius — som stundom, men oriktigt framställts såsom professor i Strassburg — från Sverige? Och när Boeclerus?

Hvad utländska forskare funnit om dessa lärde och tid efter annan ur arkiven meddelat, förtjänade nog mera beaktas hos oss än som hittills varit fallet. Redan i de stora samlingsverken, såsom Biographisch Woordenboek, La France Protestante, Allgemeine Deutsche Biographie, finner man åtskilliga sådana uppgifter, hvilka hos oss föga uppmärksammats. Flera på senare tiden utgifna brefsamlingar innehålla också material för skildringen af 1600-talets lärdomshistoria, hvari den svenska drottningen spelade en så stor roll; påpekas må exempelvis Les Correspondants de Peiresc publ. par Ph. Tamizey de Larroque samt Lettres inédites de divers savants publ. par E. Gigas. Det kan äfven här nämnas, att man äger förhoppning om en fullständig samling af Des Cartes' arbeten och bref, hvarmed professor Adam i Dijon länge sysslat; samt att öfverbibliotekarien S. G. de Vries i Leiden likaledes länge gjort samlingar för en utgifning af Isaac Vossii korrespondens (med material från Amsterdam, Leiden, Paris etc.).

Hvad de holländske lärde beträffar, hvilka stodo i förbindelse med drottning Christina samt blefvo af betydelse för vår kulturutveckling, så har jag sökt att gifva en skildring af dem i »Sveriges litterära förbindelser med Holland särdeles under 1600-talet», hvilket arbete nyligen tryckts i Lunds Universitets årsskrift. För detta arbete hafva icke blott de svenska, utan också de holländska handskriftsamlingarna blifvit begagnade, särdeles *Universitetsbiblioteket i Leiden*, *Universitets- och stadsbiblioteket i Amsterdam* (hvarest de Vossiska samlingarna, tillhöriga Remonstrantiska kyrkan, äro deponerade) samt *Kgl. biblioteket i Haag.*[1]

[1] Under mina forskningar i Holland fann jag för öfrigt en mängd handlingar af intresse för Sveriges politiska historia; detta framför allt i Riksarkivet i Haag, men äfven i Utrecht och i Leeuwarden (i provinsbiblioteket i Leeuwarden bl. a. en journal hållen under W. van Harens beskickning till Sverige 1671, hvilken journal förtjänade i sin helhet publiceras). Öfver de holländska provinssamlingarna föreligga till stor del tryckta kataloger.

Åtskilliga af de franske lärde, som under Christinas tid besökte Sverige, äro föremål för rätt utförliga artiklar i Eugène och Emile Haags förträffliga, redan nämnda biografiska arbete La France Protestante, hvaraf en ny upplaga påbörjats under redaktion af H. Bornier. Här finner man uppsatser om Bochart och Salmasius samt äfven om Boeclerus. Från den senare förvarar *Bibliothèque Nationale i Paris* åtskilliga bref (i coll. Boulliau); likaså från Salmasius. Nämnda bibliotek hyser också ett stort band bref till Salmasius (sign. Nouv. Acq. Fr. 3930). Dessa senare bref, som jag haft tillfälle genomgå, kasta i vissa afseenden en ny belysning öfver förhållandena vid Christinas lärda hof.

I nämnda handskriftband, som dock blott innehåller en del af Salmasii korrespondens, märkas bland svenskar endast E. Figrelius-Gripenhielm representerad med ett bref[1] och Laurent Canthersten med ett.[2] Största intresse tilldraga sig de nitton brefven från Bourdelot, det första dateradt Paris i maj 1647, det sista Helsingborg (»Elsenborgue») i juni 1653. De flesta af dessa Bourdelots bref röra hans vistelse i Sverige och förhållande till den svenska drottningen. Till henne var han just rekommenderad af Salmasius, hvars vänskap han ärft, såsom han säger i första brefvet, »à la mort de mes Oncles». Ofta beröres Salmasii bekanta obehagliga tvist med Vossius, en för den förre särdeles ömtålig punkt, hvari Bourdelot — som jämte franske ministern Chanut var hans förespråkare hos drottningen — icke kunde verka nog till hans belåtenhet. Om Naudée, Du Fresne, Bochart och Huet, som samtidigt vistades i Stockholm, meddelar Bourdelot åtskilligt af intresse. Likaså om den unge tyske lärde Mejbom. I okt. 1652 skrifver Bourdelot att han, för att göra Salmasius till viljes, hos drottningen föreslagit Mejbom till underbibliotekarie. Det famösa uppträdet. då Mejbom skulle gifvit Bourdelot en örfil, synes icke vara mycket vidrördt; i det sista brefvet yttrar den senare dock sannolikt med hänsyftning därpå: »Meybomius ma fait rechercher disant quon lavoit echaufé et quil en estoit dans le repentir». Bourdelot gör också flerstädes antydningar om sitt förhållande till hofvet och stormännen i Sverige. Vid hans afresa hade grefve Magnus [Gabriel de la Gardie] ändtligen mottagit honom och då varit mycket artig samt beklagat, att man gifvit honom falska uppgifter om Bourdelot; »allt förklarades fullständigt», tillägger den senare. »Mr le comte Errich» [Oxen-

[1] Dateradt Haag i mars (årtalet otydligt, månne 1650?) och hållet i en ytterst artig och ödmjuk ton. Figrelius, som var handledare för Gustaf Carlsson Banér och torde åtnjutit Salmasii undervisning i Leiden, befann sig sannolikt på återresan från Frankrike; med brefvet sände han Salmasius en sin skrift, sannolikt det »diagramma epicum» han låtit trycka i Paris (jmfr mitt ofvan nämnda arbete om Sverige och Holland s. 93 f.). I en efterskrift tillägger F.: »Gustave Banier vous baist très humblement les mains et vous offre ses très humbles services».

[2] Dateradt Haag i mars 1650 och handlar om Salmasii resa till Sverige. C. befann sig då på en kommersiell beskickning i Holland. Äfven han var sannolikt Salmasii lärjunge.

stierna] visade sig då också mycket älskvärd och inbjöd Bourdelot till sin fader. Det var egentligen några Bourdelots egna landsmän, som förtalat honom, »mayant décrié en France et partout»; i Chanut hade han dock städse haft en verklig vän. Drottningen åter hade visat Bourdelot stor uppmärksamhet, ja gjort honom större heder än han förtjänat. Från henne förde han med sig bref till Salmasius — väl det sista bref, som denne mottog af sin beskyddarinna; han afled nämligen redan omkring två månader därefter.

Om Bourdelots ställning i Sverige talar också Chanut i de två bref till Salmasius, hvilka finnas i mera nämnda handskriftband. De äro daterade Lübeck i januari och februari 1653. Bourdelot stod då i stor gunst hos drottningen och större delen af hofvet, men hade däremot att beklaga sig öfver några sina landsmäns kabaler. Chanut vittnar också om Bourdelots tacksamma sinnelag mot sin beskyddare Salmasius, tilläggande att han i Stockholm »sert fortement ses amis».

Vid Salmasii tvist med Vossius uppehålla sig också flere andre korrespondenter, t. ex. Alexander Morus och Samuel Bochart. Af den förre, som hade Salmasius att tacka för sin anställning i Holland (i Middelburg), bevarar manuskriptbandet i Bibliothèque Nationale femtiosex om 1600-talets lärdomsförhållanden ganska upplysande bref; i ett af dem sänder Morus till Salmasius en latinsk dikt öfver Vossius med orden: »Voici la mouche de votre visage». Mera intresse för oss äga Bocharts sex bref. Man finner af dem, att denne och Salmasius alltjämt bibehöllo en aktningsfull och höflig ton mot hvarandra, oaktadt de i flera vetenskapliga frågor voro af skarpt motsatt mening — Bochart såg sig bl. a. föranlåten för sin Geographia sacra att skrifva en särskild »defensio adversus Cl. Salmasii objectiones» — och trots Bocharts vänskapliga förhållande till Vossius. När Bochart (reformert pastor i Caen) och den unge Huet (blifvande katolsk biskop i Avranches) på våren 1652 foro till Sverige, besökte de på vägen Salmasius i Leiden och erbjödo honom sina tjänster i Sverige. Från Stockholm skref Bochart till Salmasius i juni nämnda år, medsändande hälsningar från dennes då i Sverige sig uppehållande söner, hvilka Bochart funnit äga ett utmärkt anseende därstädes.[1] Hvad honom själf beträffade, yttrade han i ett följande bref: »je trouve icy bien peu de choses qui me divertissent». Alltjämt försökte Bochart att ställa till rätta förhållandet mellan Salmasius och Vossius; den förre var dock obeveklig. Liksom dennes

[1] Det var således icke blott Salmasii tredje son Josias de Saumaise (hvilken enligt La France Protestante dog i polska kriget 1665 — skall väl vara 1655), som vistades i Stockholm under Christinas tid, utan också en »fils ainé»; denne, som var den andre i ordningen, hette Claude och lär lämnat Sverige efter Christinas abdikation († 1667). I manuskriptbandet i Bibl. Nationale finnes ett bref till fadern, som då var i Stockholm, från J. de S. dateradt Haag nov. 1650 och innehållande politiska och hof-nyheter; sonen tillägger här: »Votre Apologie Royale parle maintenant bon Anglois» — det gällde väl en engelsk öfversättning af Salmasii bekanta politiska skrift.

öfriga korrespondenter i Sverige beklagade Bochart — åtminstone säger han det i sina bref — att Salmasius icke tycktes kunna följa drottningens förnyade inbjudning hit. Salmasius å sin sida försökte få Bochart anställd såsom professor i Leiden, hvilket ju tydligt ådagalägger den aktning han hade för pastorn i Caen och dennes lärdom; Bochart afböjde dock detta förslag.[1]

Bocharts efterlämnade handskrifter finnas dels i Bibliothèque Nationale i Paris (bl. a. två rätt stora band innehållande 63 smärre skrifter), dels i *Bibliothèque Municipale i Caen* (det icke publicerade däraf utgöres mest af randglossor). Å det senare stället, där en mängd Bochart fordom tillhöriga böcker förvaras, har jag också sett det arabiska manuskript — ett verk »de mirabilibus creaturarum» — som Bochart fick i Stockholm af drottning Christina; där förvaras äfven ett rätt godt porträtt i olja af Bochart.

Staden Caen har också bevarat minnet af denne sin ryktbare medborgare, som ju var en af Europas förnämste orientalister under 1600-talet. Det hus han bebodde finnes ännu kvar, fastän något omgestaltadt. En gata i staden är äfven uppkallad efter Bochart. Och den Académie des Sciences, som stiftades i Caen 1652, och som bland sina första ledamöter räknade Bochart, har tid efter annan erinrat om honom; i dess handlingar utgafs 1833 en »Eloge» öfver honom författad af E. H. Smith. En annan biografi, af L. D. Paumier, har 1840 utgifvits i Rouen.

Hvad för öfrigt drottning Christinas förbindelser med de franske lärde beträffar, så hoppas förf. framdeles få tillfälle skildra dem i deras sammanhang; och skulle denna skildring bilda en afdelning af ett planlagdt arbete om »Sveriges litterära förbindelser med Frankrike».

Till sist några ord om ett par af de tyske lärde, som under Christinas tid uppehöllo sig i Sverige.

Efter en anvisning i Allgemeine Deutsche Biographie art. Langermann gjorde jag ett besök i *Hamburgs Stadtbibliothek*, hvarest Lucas Langermanns brefväxling skulle förvaras. Denne, som på drottning Christinas särskilda rekommendation blef canonicus i Hamburg, hade såsom amanuens fått åtfölja Nicolaus Heinsius på dennes bibliografiska resa i Italien samt kom med honom på hösten 1653 till Sverige, där Langermann dock icke torde stannat fullt ett år.[2]

Mycket riktigt fann jag i nämnda bibliotek, jämte åtskilliga andra handlingar rörande Langermann, en samling bref till honom.

---

[1] I mer omtalade band finnes också ett intressant bref från Huet dateradt Stockholm i aug. 1652; vidare åtskilliga bref från Naudée (svårläsliga); från Fr. Spanheim och Es. Spanheim; från danskarne N. Friis och W. Lange; samt från Job Ludolf (ett bref dat. Paris jan. 1649, om den tilltänkta italienska resan, hvarom J. L. också samtidigt skref till N. Heinsius; jfr författarens arbete om Sverige och Holland s. 113 not 1.

[2] Jfr »Sveriges litterära förbindelser med Holland» s. 111 och 116.

Denna samling är af stort värde särdeles för den utländska lärdomshistorien: den innehåller nämligen 16 bref från N. Heinsius, 10 från Græevius, samt 5 från resp. I. Vossius och I. Fr. Gronovius. Åtskilligt däri kan nog vara af intresse också för Sveriges kulturhistoria; men af bref från svenskar bevarar samlingen blott ett, och det är utan större märklighet.[1]

Emellertid fann jag å Hamburgs bibliotek åtskilliga andra bref — t. ex. några till Grotius — som beröra oss närmare. Framför allt vill jag däribland påpeka en flera band upptagande samling bref till Joh. Henr. Boeclerus. Denna den forne Upsalaprofessorns betydande och icke minst för vår lärda historia viktiga korrespondens synes hittills vara föga begagnad; för Boecleri biograf i Allgemeine Deutsche Biographie är den okänd, och den tyckes vara det också i Sverige.

Vid mitt korta besök i Hamburg hade jag icke tillfälle att noggrannare studera denna dyrbara samling. Jag har emellertid icke velat underlåta att genom dessa rader fästa svenske forskares uppmärksamhet på den samma, liksom i allmänhet på handskriftskatterna i Hamburgs hittills förbisedda stadsbibliotek.

Leipzig i Oktober 1897.

E. Wrangel.

Ett kungligt barndop i Danmark 1649.

Den 11 april 1649 föddes danske konungen Kristian V:s och hans gemål Sofia Amalias af Braunschweig-Lüneburg dotter Fredrika Amalia, sedermera gift med hertig Kristian Albrecht af Holstein-Gottorp och farmor till konung Adolf Fredrik i Sverige. Till fadder vid barndopet bjöds äfven drottning Kristina af Sverige, som till sitt ombud utsåg riksrådet Benkt Skytte och den 27 juli samma år instruerade honom för detta uppdrag. En af deltagarne i beskickningen har om densamma uppsatt en berättelse ställd till en okänd adressat och förvarad bland samlingen »Danica» i riksarkivet under titeln »Relation på detsamma hvadh som på H. Exc. Skyttens resa

---

[1] Det är skrifvet i Leiden 1660 af den unge Johan Scheringsson Rosenhane. Langermanns svar därå (citeradt i »Sveriges litterära förbindelser med Holland» s. 128 not 1) finnes i Upsala universitetsbibliotek (sign. E. 517). — I ett annat handskriftband å Hamburgs stadsbibliotek finnes ett bref från samme Rosenhane dateradt Wismar nov. 1691 och ställdt till den bekante ortodoxe prelaten J. Fr. Mayer (dennes korrespondens finnes annars i Greifswalds universitetsbibliotek, där jag till en del genomgått den samma).

åth Danmark, så och sielfve barsölet passerat är den 13 octobris anno 1649». Den innehåller ett och annat kulturhistoriskt drag och meddelas därför här. Handskriften har blifvit Red. delgifven af arkivarien frih. B. Taube.

* * *

Edle och välbördige herr Resident gunstige Herre och Patron.

Desse månge små resor, som jag af och till hafver måst göra, sedan jagh kom till Sverige, hafva migh all tillfälle bortnummit at bevisa min skyldighet och upvachta Eders Välb:t medh mina ödmiuke skrifvelser. Och fornämbligst när jag var i Kiöpenhambn och sågh allahanda danska complementer, blef jag uthskickat på landet at något negotiera för h. Erich Sparre, så at jag emot min villia bedrogh många i Stockholm, dem jag vidh mit dit-resande försäckrade altidh at kungöra hvadh där vidh håfvet kunde passera. Vill fördhenskull hoppas, det Eders Välb:t desse ringe och alt försent kommande relationer gunstigt uptager, och desse particularia till at contentera curiositeten igenom läser.

När H. Exc. herr Bengdt Skytte var till Jöneköping kommin, resolverade han för allahanda commoditeter skuldh at resa den vegen åth Halmstad, men her residenten Dureel, som expresse reste emot H. Exc., viste berätta, det kongens i Danmark uthskickade då allareda 3 nätter 1½ mil ungefer ifrån grentzen hade forventadt hans ankomst, väll försedde medh carosser och andra nödtorftigheter, hvarföre och H. Exc. måste forandra sin dessein och så snart han kom till Markaredh affärdade M:r Lilliecrona medh en trompetare till dhe Danske att öfvergifva dhem listan på hela föliet, såsom och säga det H. Exc. ville andra dagen möta och hälsa dhem i dheras lägre. Effter forrettat commission kom M:r Lilliecrona tilbacka och refererade hela tillståndet, derpå allting strax giordes redo och stältes i process. Hoffjunkarna till et ansenligt tal väll klädde rede for vagnen, som H. Exc., marskalk Rottkirck, residenten Dureel och herr Erich Sparre sutto uthi, bagagierne och i sin ordning. När H. Exc. kom in mot de danskes platz, som var på en hög backa vidh kyrkian Fagerhult, bläss först vår trumpeter et litet stycke, hvaropå dhe danskes 4 strax svarade, doch hade detta möttet sådant sorgeligit anseende (sic!). Så snart H. Exc. var stigin uthur vagnen, kommo herr Knutt Ulefeldt, ståthållare i Landzcrona, såsom en marskalk och dansk riddersman, medh sin broder Biörn Ulefeldt, ståthållare på Hälsingborg, Jacob Grub, Erich Kruse och önskade H. Exc. vällkommen, stodh icke heller länge på för än de convoyerade honom uthi en vagn (jag tors intet säija om det var kongens) medh 6 hästar före; de andre 5 carosser upfyltes med hoffjunkrar, droges af 4 hästar. Därifrån vidh pass 2 mil reste de till Örklunda prästegårdh till middagsmålltidh, som var väll tillredt, stugorna medh kongl. tappeter beklädde och mychin adel af landet til-

städes. Effter hållin måltidh skindade de sig till Engelholm 3 mil derifrån, är en liten stadh och i feigdetidhen af de Svänske beskanzat, hvarest och alting prächtig tilgick, såväl i mat som drick, och sielfve danske marskalken var i kiöcket, till dhes sidste rettorne inbures, de andre, som innevore, plägade och fore väl medh sig. Hvar H. Exc. kom till nattherberge eller reste på vägerna, var folket till at bese herligheten så församblat, lika som till en allmänne marknadzplaz. Om morgonen bittida gick H. Exc. medh någre herrar uth at bese den skanzen, som af de Svänske är qvar till monument. När han kom tilbacka, var frukåsten til redz och marskalk Ulefeldt begiärte H. Exc. ville desse tractamenter låta sig behaga, såsom och taga till goda nattherberge på Chroneborgs slott i Hällsingör, dit de kommo om afftonen klockan 5 uthi en liten beklädh galeija. Vidh ankomsten skötz danske lössen 3 dubbelt, såsom och borgarna i gevär stälte gåfve åthskillige salvor. Tractamenterne voro läckre och logementerne magnifique, hvilka medh alla lägenheter H. Exc. strax beságh. Borgerskapet var strengeliga tilsagdt at väll fägna de Svänske, sambt låtha dhem uthan penninger få hvadh som kunde tarfvas, hvar till dhe och tedde sig helt villige och benägene. Herr Arnoldt von der Kulau, ståthållare där sammastädes, hade hela hof folket til gäst och tracterade dem på danske. H. Exc. fick sig mat allena i sin sängekammer.

Sedhan H. Exc. hade der hvilat i 2 nätter, reste han til Kiöpenhamb om middags tidh, beledhsagat af åthskillige danske herremän, borgerskapet var och i vapn; alla skiussades vi af Hälsingörs bor. Et litet stycke från Kiöpenhambn hölt herr Jochim von Gersdorf, ståthållare på Kiöpenhambs slot uth på slätten medh otalige månge carosser, en herre till ansichte som hr Brunnius i Giöteborg,[1] och medh en vacker högt liudande oration gratulerade sig öf:r H. Exc. ankomst medh begäran å sins nåd. herres vägnar, det H. Exc. ville taga til tacke och lade sig logere på dett kongl. slad (!) och hus Kiovenhaffen. H. Exc. svarade därpå men intet så, at många kunde hörat. När sådant var förbi, gick H. Exc. medh ståthållaren i kongens egen vagn, medh 6 vackra häster före, som honom till kröningen af Oldenburgern voro förärte. Vagnen var kringhvärfd medh drabanter, dett är intet till att skrifva medh hvadh ceremonier allting afluppo, styckorna, så många de voro på vallerna, lösades, borgerskapet i gevär, husen och gaturna fullklängde medh folk och adelige danske qvinnor; ja wäll 2 timer förluppo emillan stadzporten och slottet. H. Exc. medh Rottkircken logerades på slottet, resten kringströddes i stadhen; dette skedde om torssdagen.

Lögerdagsmorgonen hade H. Exc. audience hos H:s K. Maj:t och blef opförd af 6 af rådhet, hvilka ginge frembst medh sina silfbeslagene brisilie ståckar; sedan följde hele svärmen. H. Maj:t medh riksens råådh stodhe rät venerabundi och hörde hvadh som sades. Riks Cantzleren Christian Thomesson, en gammal herre, svarade och något vidhlyfftigt. Effter sermonen hälsade och gofvo H. Maj:t handen alla svänska herrerna; sedan gick hvar och en till sit.

[1] Superintendent i Göteborg 1647—64.

Samma dag om afftonen inhämptades Christiani qvinti sahl. enkie princessinna[1] och holländske residenten i Hälsingör medh tämmelig processer och fore på slottet. Hela residentens fölie bestodh uthi en hofmästare, som var en kiöpmansdräng, legd för pänninger (som sombligo ville säija), en secreterare, ochså kiöpmansdräng, och 2:ne lacqueijer. De Danske så väll som andre fremmande hade åthskillige spräck om detta hans suite, män för alt berömbdes de Svänske, som både våre många till talet, såsom och ambassadeuren af högha qualiteter.

Om söndagen gofvos ordres af H. M:t, i det alldraförst hollendske residenten, som i Staternes nampn, och Canzleren Christian Thomesson, som i princens af Oranien, och härtogen af Sunderborg, som för sig stodh fadder, skulle föres up i riks salen, sedhan herr Bengt Schytte, som af alleman ledsagades dit up och sidst enkie-princessinnan, som barnet bar, för hvilket 20 brinnande fackler bores. H. Exc. stodh allena för bordzändan, och hade et litet stycke ifrån sig på högra sidan holländske residenten, Cantzleren och Sunderborgs hertogen; på vänster enkie-princessinnan medh några damor. Bakom H. Exc. stodhe 12 hans eghene tiänare i blå atlaske tröijer och klädesbyxor, vällprydde medh sölfvergaloner, och 10 kongens i röda atlaska tröijer och klädhes byxor, men intet så chamererade. Riksens rådh och ibland dhem först Hannibal Sehestedt höllo så i backholl. När bullret var stillat, trädde bispen fram för andre bordzändan och beginde sit tal, det föga annat var än en complement, eij heller barnsens nampnet nembdes eller födelse dagen. Då strax fick enkie-princessinnan H. Exc. barnet, hvilket i förstonne så grät, at hon måtte åther tagat till sig och tröstat, sedhan tog H. Exc. och höltet på raka armar en liten timme. Friderica Amalia heter barnet, var slät och rät klädt. Till besluth skötes frögdeskott utaf vallerna.

Såsom ordres voro om ingången, så achtades dhe och i uthgången. H. Exc. gick sidst och strax up till drotningen och der aflade sitt devoir, tillika medh skenken uthi blåt tafft, hvartill ofwanb:t von Gersdorf medh stort beröm svarade. Amman fick 200 dukater, sedhan giorde sigh alla färdiga at taga emot välplägningar och skåler till afftonen.

När klockan var 10 om afftonen, gick först måltidhen an (så som alting skedde så långsamt). H. Maij:t och drottningen voro i rikssalen först tillstädes och förväntade H. Exc. Skytten. Effter liten discours in stando ginge the tilbordz och herr Skytten i höghsättet. Näst kongen sutto hollendske residenten, Cantzleren, fursten af Sunderborg, Hannibal Sehested och von Gersdorf. Hos drotningen enkie-princessinnan medh några frökar och Hannibal Sehestedz gemål, en skön dam. Her Rotkirck, Sparren, Totten, Leijonhuffudh och de andre voro uthi een serdeles kammar hos fruentimbret tracterade och till skifftes opvachtade H. Exc. Öfver disken vankade föga notable discourser, uthan musicerades stadigt; en lutenist och harpeslagare

[1] Kristian IV:s 1647 aflidne son, hvilken såsom hyllad konung kallades Kristian V, var gift med Magdalena Sibylla af Sachsen.

sutto backom drotningen, spelte och sungo tillika. När skålarna druckkes, såsom först vår nådigste drottnings och fru modrens, lossades styckerna, såsom dhe och hela natten skuto medh 3-dubbelt stycken, planterade mit för måltidz salen.

När måltiden var ändat, dansade först H. M:t H. Exc. Skytten till och han sedhan hollendaren till, sedhan våre hofjunkrar såsom det bars till. Så gick denna natten bårt in till klockan 2, då först fyrverket, uthanför slottet anstält, itändes och perlementerade i 3 timmar, doch hade det ingen art, effter liuse dagen var förhanden.

Om måndagen dansades en balett hel väll stält. Effter baletten begiärte H. Maj:t, det her Claes Tott ville låta sin fransöske dantzemästare dantza, hvilket och skedde medh stor förundran, så at H. M:tz dansemästare i Soor intet var deremoot at likna, hvilken befaltes svara medh en dans.

Tisdagen giorde H. M:t bröllop åth tvenne unga cavallierer, som finge hans hofjungfrur til ächta. Kongen ärade den ena och herr Skytten den andra. De voro helt lustiga och så myckit af adelen tillstädz, både män- och qvinfolk, at de bekiände i många år icke hafva stadhen varit så folkrik.

De andre dagarna förlustade sigh H. Maj:t medh Hannibal Sehested, von Gersdorf och andra uthi tornering och skiutande, hvilket H. Exc. medh riksens rådh som en arbiter beságh uthi en upstält paulun. Hans M:t, som han synes, är en vacker, human och couragieux herre och giorde vackra miner, som fransosen seijer; drottningen sammaledz en deijeligh ungh människia. Summan är, at alt gick magnifiqt till och the danske syntes medh största affection upvachta H. Exc., såsom de, och jag i lurant-vis hörde, sade sigh emillan herr Kruse och Krabben, det de väll toras bekänna sigh ostraffligen och medh contentement hafva tracterat svänskingen etc.

När färdetidhen kom, delte först H. Exc. många credencer och stoper till åthskilliga, sende stora föräringar uthi kiöket och kellerna, såsom och i herberget, som var för dhem tillredt, som icke hade lust at äta på slottet. H. M:t föräring till H. Exc. var en long och 4-dubbel gullkädia, uthan tvifvel dyr, medh kongens conterfeij; Rotkircken, Sparren, hvarsin medh H. M:tz conterfeij voro medelmåtige. Totten medh conterfeij, Sparren och, såsom var i Münster, Leijonhufvudh medh secreteraren Kock tvenne sköne gulkädior men uthan conterfeij; D:r Byrius medicus medh conterfeij, Liliecrona medh conterfeij, Nat och dag uthan, Lilian uthan conterfeij; de andre finge ringar till 15 à 20 rdr värde.

Så togh då H. Exc. afskedh, sedan han i 11 dagar hade druckit barsöl, och reste medh stort prål kongs-vegen till Fredrichsborgh; inga af dhe danske mer än de, som togo emot honom på grentzen. Der lågh H. Exc. om natten och reste andre dagen sent till Helsingör och föliande dagen åth middags måltidh hos herr residenten Durelium och effter måltidhen lät ro sigh öfver till Helssingborg, derifrån till Laholm, män 1 mil på andre sidan valedicerade H. Exc. de danske och fick till valet af herr Kruse et gångare stodh till skänks. Det redh han på till Laholm och logerade på slottet. Andre

dagen till Halmstad; der drögde H. Exc. 4 dager och examinerade herr Sperlingens sack, hvilken på hans sida befans richtigh. Därifrån skickade H. Exc. migh ovärdigh förnth till Giötheborgh at bestella herberge, dett jag och giorde på stadzherberget. H. Exc. hvilade allenast 2 netter i Giötheborg; sedhan han hade besedt vallerna, skanzer och slottet i Giötheborg, skötz af skanzor och vallor, såsom och borgerskapet giorde sit till.

Därifrån seglade H. Exc. på ammiralen Thiesens jacht till Båhus 1 mil derifrån (doch bådade först sin ankomst igenom en capitain lieutenant). De Norske hedrade H. Exc. medh danske lösen först på strömmen, sedhan, när H. Exc. satte sigh på hästen, som för honom och hans fölie hölles häster till redz väll uthrustade, och herr commendanten Jule Krabbe, en af dhe beste cavallierer, som syntes i Danmark, togh emot H. Exc. medh vackert comportement; sidst skiötz, när dhe kommo på slottet. Strax var måltidhen till redz och hvar och en fick sin libertet, ty der vore inga af landet, som kunde tractera eller dricka på dhem, såsom de giorde i Kiöpenhambn. Medh många böner omsider blef H. Exc. öfvertalt till nattherberge. Ingen människia fick för vachtan, som i hvar knut var stält, bese slottet, eij heller var något at se, ty alt stodh i byghning och repareras alla dagar den skadan, som slottet togh i kriget.

Om morgonen ville H. Exc. äntelig resa uthan frukåst, män blef qvarhållen. Herr commendanten i Götheborg Pedher Ribbing, ammiral Thiesen och general quartermestaren Oloff Anderson voro där och Effter måltidhen tog H. Exc. afskedh och redh till jachten, skötz och äfven som tillförene. Ammiral Thiesen, som intet sköt, när han ankom, sköt thes mer, när han reste tedan. 22 skott sköt han medh dhe 4, som han sköt på andra sidan slottet, där H. Exc. satte sigh på hästen att rida till Venersborg. Där togh jag och mit afskedh, och H. Exc. tilsade mig all gunst. Jagh tors intet längere oppehålla Eders Välb. medh dhesse vaniteter, uthan härmedh sluter och befahler Eders Välb. uthi dhens aldrahögstes beskyd och uthi Eders Välb:ts vanlige gunstige benägenhet

Eders Välbördighetz

ödhmiuckeste tiänstskyldigste
och troplichtigste tiänare

G. Lengerke

Stockholm den 13 octob. A:o 1649

Underrättelser.

— Professor C. R. Unger i Kristiania afled d. 30 nov. vid 80 års ålder. Han var filolog och utgaf många editioner af norska och isländska fornskrifter samt deltog äfven i utgifningen af Norsk Diplomatarium. Han hade varit professor ända sedan 1851 — icke mindre än 46 år och var näst Monrad den äldste vid Kristiania universitet.

— *K. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien* har till ledamöter i sin *historiska nämnd* för 1898 utsett de förutvarande medlemmarne, herrar Forssell, Malmström och Styffe.

— Till *arkivarie* vid den ena af Riksarkivets historiska afdelningar efter E. W. Bergman har utnämnts amanuensen i Riksarkivet d:r Teodor Westrin.

— Till *arkivarie i kammarkollegium* har utnämnts t. f. arkivarien notarien A. E. Afzelius. Den i pressen så ifrigt debatterade frågan har sålunda fått sin lösning på ett sätt, som vi hoppas skola främja ett snart och lyckligt uppnående af det mål, som alla förklarat önskvärdt, nämligen ett tidsenligt ordnande af det dyrbara kammararkivet.

— Hofpredikanten H. Afzelius har utgifvit och den 14 dec. försvarat en akademisk afhandling under titeln *Erik Benzelius d. ä. I (1632—1687)* (118 + IX sid.). Denna afdelning behandlar Benzelius' ungdom och verksamhet som universitetslärare.

— Af *Meddelanden från Svenska Riksarkivet* har häftet XXI utkommit. Af riksarkivariens årsberättelse för 1896 finner man, att den extraordinarie tillökningen af arkivets samlingar varit ovanligt ringa. Till densamma hör 8 volymer bref från k. m:t och kanslipresidenten till svenska sändebudet i Köpenhamn frih. Sprengtporten, skänkta af kammarherre G. H. Celsing, ett egenhändigt bref från Gustaf Vasa m. fl. handlingar skänkta af löjtnant A. Sjögreen, Giertas berättelse om Karl XII:s kampanjer samt general Stenflychts minnen från åren 1701—1718. Under 1896 ha i riksarkivet deponerats Svea hofrätts samling af äldre domböcker (före 1809), samt Rydboholmsarkivet (hufvudsakligen arfs-, gods- och rättegångshandlingar). Utom en af d:r T. Westrin upprättad förteckning öfver Urkunder rörande Sveriges konungahus åtföljes häftet af ett antal aktstycken belysande Riksarkivets äldre historia, bland annat frågan om dess förluster genom slottsbranden.

— Af *K. Bibliotekets Handlingar* har nittonde häftet utkommit. Det innehåller utom årsberättelsen början till en *Katalog*

öfver K. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter upprättad af d:r V. Gödel. Katalogen utmärker sig icke blott genom en noggrann handskriftsbeskrifning utan meddelar äfven under rubriken *Historia* upplysning om hvarje handskrifts öden samt under rubriken *Användning och beskrifning* upplysning om deras begagnande i litteraturen.

— *K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia* har under året utgifvit dels första afdelningen af *Vadstena klosters jordebok*, redigerad af Carl Silfverstolpe, dels *Kapten Jefferyes bref till engelska regeringen från Bender och Adrianopel 1711—14, från Stralsund 1714—15*, redigerade af Ernst Carlson. Båda ingå i sextonde bandet af »Historiska Handlingar».

— Första häftet af *Statsvetenskaplig Tidskrift för politik, statistik, ekonomi* utgifven af C. A. Reuterskiöld, Oscar Alin, Hugo Blomberg och Pontus E. Fahlbeck har kommit oss till handa. Tidskriften skall enligt anmälan behandla »statsrättsliga och öfver hufvud statsvetenskapliga ämnen af mera aktuell och varaktig betydelse så för vetenskapsmannen som för den enskilde intresserade medborgaren». Den skall i främsta rummet behandla svenska, men äfven allmänt samhälleliga frågor af olika slag. Den skall bjuda ett fullt vetenskapligt innehåll i så vidt möjligt allmänfattlig form och den vill blifva fullt aktuell genom att meddela viktigare prejudikat ur Sveriges administrativa praxis. Den skall äfven innehålla en litteraturafdelning. Den skall till sist icke sluta sig till något visst parti, och författarne själfva svara för innehållet i sina artiklar. Tidskriften utkommer i tre häften om året om tillsammans tolf ark. Priset för årgång är sex kronor. Författare erhålla 25 separataf-drag af sina artiklar. Se där de allmänna bestämmelserna om detta nya publicistiska företag. Första häftet inledes af »Hans Järtas koncept till regeringsformen» meddeladt af O. Alin och innehåller i öfrigt bidrag af professor Fahlbeck, aktuarien Sundbärg, docenterna Reuterskiöld och Hallendorff m. fl.

— I riksarkivet har nyligen hamnat en återstod af *ett familjearkiv*, hvars öden i det närmaste äro okända. Handlingarna hafva utan tvifvel en gång tillhört riksdrotsen *Gabriel Gustafsson Oxenstierna* (död 1640), en gång herre på Tyresö. Han finnes själf representerad genom koncept och statshandlingar. En annan del af papperen förskrifver sig från släkten *Ryning*, som eljest veterligen aldrig varit arkivbildande — riksdrotset hade i sitt andra gifte till hustru riksmarsken Axel Ryningѕ änka. Ännu en annan del af papperen härstammar från *Ture Bielke* till Forsa, hertig Karls motståndare och ett af offren i Linköping 1600 — hans dotter var gift med Gabriel Oxenstierna i dennes första gifte. Ture Bielke hade liksom brodern Hogenskild historiska intressen, samlade afskrifter och skref själf mycket, men hans samlingar äro skingrade.

Man återfinner en del i riksarkivet; en annan del träffas i arkivet på Bergshammar. Icke få handlingar för åren 1587—1594 i den nu förvärfvade samlingen har uppenbarligen tillhört honom; de äro delvis af stort intresse och lämna äfven ett bevis på handskrifters vanskliga öden. I riksarkivet har sedan gammalt funnits en i mer än ett afseende intressant afskrift af riksrådens bekanta böneskrift i Reval d. 5 sept. 1589, som dock saknade första bladet. Detta blad återfanns nu bland ifrågavarande papper. Senast ha dessa tillhört aflidne prosten G. W. Gumælius i Örebro. Hans arfvingar hembjödo dem till riksarkivet och på riksarkivariens framställning beviljade K. Maj:t 400 kr. till deras inlösen.

— Biblioteksamanuensen K. H. Karlsson har nyligen afgifvit redogörelse för sina forskningar i Rom under arbetsåret 1896—97. Liksom förut ha de svenska, danska och norska stipendiaterna gått hvarandra till handa i sina undersökningar. Under året ha genomgåtts *regesta vaticana* 1447—92 (Nicolaus V—Paulus II, Innocentius VIII); *regesta laterana* 1455—84 (Calixtus III—Sixtus IV); *supplicationes* 1431—58, 58—60, 64—66 (Eugenius IV—Calixtus III, Pius II, Paulus II). Därjämte ha samlingarna *Brevia* och *Introitus et exitus* afslutats. Resultatet har för Sverige blifvit 360 handlingar och anteckningar för tiderymden 1334—1521, i det d:r Karlsson äfven genomgått en del äldre registraturband. Supplikationerna ensamt ha lämnat 126 nummer, af hvilka 57 stycken för Eugenius IV. Dessutom har d:r Karlsson excerperat ett par påfliga kansli- eller kammarcodices (Liber census samt Marino de Ebulos formulärbok) och äfven haft tillfälle att forska i några bibliotek och ordensarkiv, särskildt dominikanernas generalarkiv, som lämnat en liten skörd af anteckningar. Till sist lämnar d:r Karlsson en plan för arbetena under året 1897—98. Tilläggas må, att en samling af hans afskrifter lär vara på väg till Sverige. Som ett resultat af hans forskningar må äfven anföras en i »Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung», XVIII, införd undersökning *Die Berechnungsart der Minuta-servitia*, i hvilken utredes det beräkningssätt, som tillämpades vid bestämmandet af de extra utlagor, som vid curian utnämnda prelater hade att erlägga för sin fullmakt vid sidan af den under namnet »commune servitium» kända hufvudafgiften.

— Af *Sveriges Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll från och med år 1719*, redigerade af C. Silfverstolpe, har femtonde delens första häfte utkommit. Det innehåller början af riksdagen 1746—47, från 22 sept. förstnämnda år in på den 10 december.

— *Läroverksprogrammen 1896—97* ledsagas af följande historiska afhandlingar: *Sundsvalls:* »Meddelanden om kyrkoförfattningen i Estland under det svenska väldets tid» af F. Westling; *Gefles:* »Piræuslejonets runristningar II» af Hj. Kempff; *Norrköpings:* »Sveriges förbund med Mecklenburg-Güstrow år 1666 och förhandlin-

garne därom» af K. G. Lundqvist, samt *Lunds:* »Bidrag till Lunds allmänna läroverks historia efter Skånes förening med Sverige» af C. Sprinchorn.

— I 1895 års årgång af Hist. Tidskrift anmäldes de två första banden af grefve Carl Trolle-Bondes *Anteckningar om Bondesläkten*, hvilka, rikt illustrerade, rörde sig om riksrådet och riksmarskalken grefve Carl Bonde. Fortsättningen på dessa Anteckningar ha nyligen sett dagen. Utgifvarens mening är att ägna icke mindre än fyra band åt den berömde statsmannen och vetenskapsidkaren riksrådet grefve Gustaf Bonde (1682—1764). Första bandet skall inrymma Gustaf Bondes egenhändigt skrifna lefverne samt i öfrigt behandla hans offentliga verksamhet; andra delen behandlar hans litterära och vetenskapliga verksamhet samt hans brefväxling med lärda; tredje delen skall meddela hans otryckta politiska skrifter och den fjärde behandla hans enskilda lif. Det är den andra delen, som nu utgifvits. Man finner där en utförlig redogörelse för riksrådets litterära verksamhet samt en med utförliga citat försedd bibliografi öfver hans skrifter. Af dessa senare kommer hans skildring af Partistriden vid 1738—39 års riksdag att intagas i tredje delen af denna samling. Bland korrespondenterna finner man E. J. Björner, Sven Bring, Rhyzelius, Ol. Celsius, Arckenholtz, danskarne Langebek och Gram m. fl. Gustaf Bonde lutade mycket åt »philosophia occulta» och man finner här åtskilliga bevis därpå. Intressantare för den historiska världen äro hans arkeologiska, filologiska, historiska och genealogiska funderingar, med hvilka man här kan göra närmare bekantskap. Gustaf Bonde tillhörde, som bekant, den Rudbeckska skolans epigoner, och för kännedomen om de historiska studiernas utveckling i Sverige äro dessa bidrag af intresse. Bland de meddelade småskrifterna må i öfrigt framhållas: »Mina tankar, huru min lille son Carl Bondes ungdomsår böra användas, att de med tiden blifva honom och androm nyttiga»: ett kulturhistoriskt dokument. Vår historisk-biografiska forskningsvärld har allt skäl att betyga utgifvaren grefve Trolle-Bonde sin tacksamhet för detta nya bevis på hans intresse för sin ätts historia, som så nära är inflätad uti Sveriges egen. Samma vackra utstyrsel utmärker denna del som de båda föregående.

— På Norstedt och Söners förlag har börjat utgifvas en illustrerad *Europeisk kulturhistoria*, författad af en dansk historiker Gustaf Bang och öfversatt efter författarens manuskript. Illustrationerna äro förträffliga, valda med synnerlig omsorg och delvis alldeles nya. Som en särskild förtjänst må anföras, att för hvarje bild angifves tiden för dess tillkomst. De blifva sålunda upplysande för den period, under hvilken de tillkommit, och de komma sålunda ej, såsom ofta händer, när de behandla äldre ämnen, att gifva anledning till missförstånd. Texten är mycket populär och ledigt behandlad. Det torde vara riktigast att uppskjuta ett omdöme öfver densamma, tills ett band föreligger färdigt, då man bättre kan be-

döma planen och proportionerna. På någon egentlig vetenskaplighet lärer den icke göra anspråk.

— I Kristiania universitets festskrift till konung Oskar förekommer äfven ett bidrag af professor Gustaf Storm under titeln *Afgifter fra den norske kirkeprovins til den apostoliske kammer og kardinalkollegiet 1311—1523.* Det utgör en frukt af de forskningar i det vatikanska arkivet, som under de sista åren med statsunderstöd från Norge blifvit gjorda, liksom sådana pågått äfven från Sveriges och Danmarks sida. Representanterna för de tre nordiska rikena ha därvid i sina arbeten gått hvarandra till handa och professor Storm har själf deltagit i dessa. Efter en kortare inledning om källorna meddelas en så vidt möjlig fullständig samling af bref och anteckningar om de afgifter, hvilka hufvudsakligen af biskoparne i den norska kyrkoprovinsen, erlades till den påfliga kammaren, kardinalkollegiet och dessas tjänstemän. Uti en »Efterskrift» meddelas en sammanträngd öfversikt af uppkomsten och arten af de afgifter, som erlades, samt en detaljerad redogörelse för förhållandena i detta afseende uti hvarje stift.

— *Danska riksarkivet*, hvars publikationer allt framgent utmärka sig för stor omväxling, har senast utgifvit ett band under titeln *Fonden ad usus publicos. Aktmæssige bidrag til belysning af dens virksomhed. I. 1765—1800.* Fonden, som bestod till 1842, användes särskildt för att understödja vetenskap, litteratur och konst.

— *Dansk historisk tidskrift* har börjat sin sjunde »række» under redaktion af underbibliotekarien d:r J. A. Fridericia. Den skall hädanefter utkomma med fyra häften om året. Som ett nytt drag i densamma kan anföras en afdelning: »Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland».

— Till minne af det ryktbara unionsbrefvets utfärdande i Kalmar för 500 år sedan, d. 20 juli 1397, har den danske historikern öfverste O. Vaupell utgifvit en liten festskrift under titeln »Dronning Margarete; Foreningen af de trende Riger til en Statsenhed. Mindeskrift til Kalmarunionens 500 Årsdag 20 Juli 1897». Skriften innehåller icke något nytt bidrag till frågan om Kalmarunionen, hvilket man ju icke heller behöfver fordra af en festskrift, men den representerar icke ens den vetenskapliga forskningens nuvarande ståndpunkt.

— Under titeln *Lettres inédites de Napoléon I*[er] har L. Lecestre i två band utgifvit ett supplement till den stora samlingen af Napoleons bref, som utgafs på föranstaltande af Napoleon III. Tidsgränserna för supplementet äro år VIII enligt republikanska kalendern (d. v. s. från konsulatet) och 1815. Orsakerna till uteslutandet af detta betydande antal bref (1,225 stycken) angifves vara opportunitetshänsyn, och man undrar ej så mycket däröfver, då man genomögnar denna samling; så gnistrande af vrede, missnöje och

ovett, men på samma gång af snille, så våldsamma och hänsynslösa i sina förslag och sina befallningar äro dessa skrifvelser. Ingen undgår utbrotten af den napoleonska vreden, minst af alla släktingarna. Jérome och Louis, Josef och Lucien behandlas på det mest förolämpande sätt och utsättas för de mest ljungande förebråelser. Systrarna gå icke heller fria. Turen kommer sedan till marskalkar och generaler, Bernadotte t. ex. — d. v. s. bref till honom finnas icke mer än ett, men han omtalas i bref till andra — och till alla möjliga personer; madame de Staël saknas icke bland föremålen för kejserliga invektiv. Man finner här äfven de ryktbara depecherna till franske ambassadören Coulaincourt i Petersburg, som dock redan äro tryckta i Vandals arbete »Napoleon och Alexander I», och i hvilka Sveriges öde behandlas, t. ex. depechen af d. 2 febr. 1808: »Hvad Sverige angår, skulle jag utan att göra svårigheter gärna se, att Alexander bemäktigade sig detsamma, t. o. m. Stockholm. Man måste t. o. m. uppmana honom att göra det för att återställa åt Danmark dess flotta och kolonier. Aldrig får Ryssland ett sådant tillfälle att förlägga Petersburg i medelpunkten af riket och befria sig från denna geografiske fiende.»

— I nekrologen öfver danske riksarkivarien A. D. Jörgensen (s. 268, 269) ha insmugit sig ett par fel. J. aflade ej studentexamen i egentlig mening, endast »real afgångsexamen» från Flensborgs latinskola och det var från och med *1883* (ej 1884), som han inträdde i sin verksamhet såsom gehejmearkivarie. Bland hans skrifter kunde i öfrigt äfven förtjäna nämnas hans »Fortællinger af Nordens historie» (1892—93).

— Redogörelsen för 1897 års *historiska jubileumslitteratur* nödgas vi uppskjuta till nästa årgång.

Öfversikter och granskningar

Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs. Af ONNO KLOPP. Tredje bandet I, II. Paderborn 1895 och 1896.

Af det ultramontana Tysklands ännu verksamma författare på det historiska området torde Onno Klopp intaga främsta rummet. Liksom sin närmaste föregångare Gfrörer har han vändt sin protestantiska barnatro ryggen, och i likhet med densamme har han som hyllningsoffer på den katolska kyrkans altare nedlagt frukterna af sina undersökningar i det trettioåriga krigets historia.

År 1861 utkommo de två första banden af Klopps bekanta arbete »*Tilly im dreiszigjährigen Kriege*», hvilka 1891—1893 utgåfvos i en ny upplaga under den ändrade titeln »*Der dreiszigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs*» (två band). Det är detta verk, som med ofvanskrifna tredje band nu fått sin slutliga fullbordan. Bandet omfattar åren 1628—1632 och sönderfaller i två delar på inalles 1500 sidor stor 8:o. Som typiskt uttryck för den moderna ultramontanismens uppfattning af det trettioåriga krigets ledande idéer och personligheter förtjänar detta verk äfven från svensk sida uppmärksamhet, så mycket mera som Gustaf Adolf nästan genast framträder som hufvudpersonen.

Under sina försök att renovera häfderna i sin anda ha de tyska ultramontanerna upptagit ordet »Geschichtslügen» som benämning på sådana historiska företeelser, som ej äro dem i lag. Klopp, som uppträder med mera vetenskapliga later, använder det mera vetenskapliga uttrycket *fiktion* och låter Gustaf Adolfs ord och gärningar vimla af »fiktioner». Öfver hufvud visar sig den uppfattning af den svenske konungen, som Klopp vill genomföra, redan från början som ända till ofarlighet djärf. Medan den tendenslösa forskningen fastslagit, att reformationen och Östersjöväldet voro de båda grundförutsättningarna för det dåtida Sveriges själfständighet och utvecklingsförmåga och att det var omsorgen härom, som förde Gustaf Adolf till Tyskland, betraktar Klopp allt dylikt tal som en

fiktion. För honom begränsas Sveriges intressen fullständigt af den svenska kustlinien, och att en svensk regering vågat höja sig öfver en dylik landmätaresynpunkt och sätta bastionerna för rikets säkerhet till södra Östersjökusten stämplas utan vidare som en illa maskerad eröfringspolitik. Då Gustaf Adolf ordade om kejsarens onda planer mot Östersjön och Sverige, var detta blott en fiktion; hvarken kejsaren eller hans fältherre hade hyst dylika afsikter (I: 317 f.). Och detta senare anser förf. därutaf bevisadt, att inga direkta antydningar föreligga om ett tillämnadt kejserligt angrepp på det egentliga Sverige (»das Land Schweden» I: 5 f. och 185). Då förf. hyllar en sådan uppfattning utaf gränserna för en stats yttre intressen, förvånar det mindre, när man ser honom i omedelbart samband härmed helt obesväradt anföra Wallensteins oupphörliga order till Arnim att befästa sjöhamnarna och anskaffa en flotta (I: 39) ja, t. o. m. att bränna de svenska krigsskeppen (I: 6).

Förf. söker på allt sätt reducera betydelsen af de kejserliga stormaktsplanerna, och det spansk-österrikiska försöket 1628 att med de nordtyska hansestädernas hjälp skapa en habsburgsk sjömakt sammankrymper nästan ända till omärklighet. Nu är det visserligen sant, att den habsburgska storpolitiken hvarken i plan eller utförande någonsin erhöll den systematiska och energiska gestaltning, hvari den framträder i den kejsarens biktfader Lamormain falskeligen tillskrifna broschyren, som vilseledt så många författare. Men då förf. vill bevisa, att Gustaf Adolfs farhågor ej blott varit öfverdrifna, utan därjämte fingerade, tappar han allt fotfäste. Klopp har som många utländingar före honom velat fälla slutdomen om Gustaf Adolf blott med tillhjälp af den tyska krigshistorien, men utan någon speciell kännedom om vårt lands ställning i öfrigt. Han vet sålunda icke, att Sverige allt ifrån polska krigets början varit hotadt af angrepp från Spaniens flandriska hamnar och att ett dylikt angrepp vid denna tid befarades åren 1626, 1627, 1628, 1631 och 1639. Likaså öfverflöda de offentliga handlingarna från den tiden af oförtydbara vittnesbörd om verkligheten af Gustaf Adolfs farhågor från den österrikiska sidan. Redan 1625 har han förtrott Kristian IV af Danmark sin oro för de habsburgska Östersjöplanerna; vid första ryktet om Kristians nederlag satte han sin flotta i försvarsskick, och då han hösten 1627 förnam ett rykte, att Wallenstein redan öfvergått till Fyen och att spaniorerna visat sig utanför Bohuslän, företog han kraftiga rustningar och erbjöd Danmark sitt bistånd. Om Gustaf Adolf — såsom Klopp vill göra troligt — endast *hycklat* fruktan för Östersjön, så borde detta hyckleri upphört vid läsningen af Kristian IV:s bref $^{12}/_{10}$ 1627, som meddelade ett af kejsaren gjordt förslag, att Danmark skulle till honom afstå Öresund (Cronholm V: 2: 20). — »Däraf», tillägges det här, »kan Eders k. erfara deras intent mot Sverige. Vi veta, att våra fiender vilja med fördärfliga förtröstningar förhindra Eders k. från att understödja oss.» — I sitt svar af den 21 okt. s. å. meddelar Gustaf Adolf till bekräftelse på Kristians skrifvelse, hurusom man

föreslagit honom förbund med kejsaren mot försäkran om god fred med Polen samt Danmarks krona som kejserligt län.

Det är dessa anbud, som hos Klopp (I: 4) framställas som gjorda, ej som mottagna af den svenske konungen. Denna episod är ännu ej tillfredsställande utredd; men visst är, att någon tanke på att dela Danmark med kejsaren ej kunnat uppstå hos Gustaf Adolf annat än i ett sådant ögonblick, då det gällt förebygga, att *hela* Danmarks rike skulle falla i de kejserliges och katolskes händer.

Klopp bryter sålunda afgjordt stafven öfver Gustaf Adolf, därför att han ej velat blindt lita till den gode kejsarens försäkringar, att han önskade fred och att han aldrig haft med Sverige »in Ungutem zu thun». Att kejsaren helst velat yttre fred för att i god ro få genomföra sitt restitutionsedikt är alltför troligt; men hans bedyrande, att han aldrig gett Sverige någon anledning till fiendskap, motsades t. o. m. af hans egna katolska undersåtar. På en dylik försäkran inför kurfurstedagen i Regensburg 1630 svarade nämligen kurfurstekollegiet med att påpeka hjälpsändningen till Polen, som försatt Sverige i sådan »Diffidenz», att det efter danska freden fattat de kejserliga krigsrustningarna och kustbefästningarna äfvensom upprättandet af amiralitet på Östersjön som riktade mot sig. Inför sådana vittnesbörd blifver det t. o. m. för Klopp svårt att alltid uppehålla sin mening; sid. 185 ser det t. o. m. ett ögonblick ut, som ville han medgifva, att Gustaf Adolfs farhågor rörande Östersjön varit mer än en fiktion. Men blott ett ögonblick. Dylika hastigt öfvergående distraktioner träffas äfven i andra sammanhang.

Liksom Gustaf Adolf enligt Klopp själf fingerat den fara, som från kejsarens sida hotade Sveriges frihet, så var också hans tal om den protestantiska religionens trångmål ej annat än en fiktion (I: 97—98). Både kejsaren och ligan hade alltjämt undvikit t. o. m. skenet af religionskrig (I: 5). Så sant det är, att katolikerna gärna undandolde denna sida af kriget för att förebygga en allmän sammanslutning mellan protestanterna, lika allbekant är det, att katolsk reaktion varit en grundtanke både i Ferdinands och Maximilians politik och att i det böhmisk-pfalziska krigsskedet hvarje eröfring omedelbart efterföljdes af katolisering. — För öfrigt händer det ej sällan, att papisterna glömma sig och helt okonstladt förråda sina verkliga tankar (jfr Klopp I: 18). I Rankes »Geschichte Wallensteins» yttrar kurfursten af Trier: »Wenn die Schweden geschlagen seien, so würden die Evangelischen ihr Felleisen packen müssen, denn im Reich werde man sie nicht dulden». — Men gärningar vittna mera än ord, och ett sådant för alla tider vittnande faktum föreligger i det kejserliga restitutionsediktet.

Om ultramontanerna också en gång skulle lyckas finna verkliga bevis för sitt påstående, att detta edikt varit en yttring af kejsarens goda rätt, skulle detta ej det ringaste förtaga ediktet dess eklatanta bevisningskraft rörande hans religiöst-reaktionära planer.

Hos Klopp själf finner man flera exempel därpå, att fordom förblindade härigenom fått sina ögon öppnade. Så visade sig på Leipzigkonventet vara fallet både med kurfursten af Sachsen och hans bekanta hofpredikant Hoe von Hoenegg (II: 72, 73); de protestantiska universiteten varnade enhälligt för katolikernas omvändelseniit, och Arnim, som några år förut förnekat tillvaron af ett religionskrig, förklarar nu, att restitutionsediktets genomförande måste föra till papism och att man i händelse af Tillys seger ej hade annat att vänta än religionens utrotande (II: 270 och 279). Emellertid har förblindelsen i det föregående ej heller varit så fullständig, som Klopp velat låta påskina, och han vidgår själf, att »religionskrigets fiktion» äfven användts förut. Kurfursten af Brandenburg, som enligt Klopp ej vetat af någon fara för reformationen före svenskarnes ankomst, har dock redan 1624 och 1625 skickat sändebud till Gustaf Adolf med inbjudning att komma till Tyskland för att rädda dess borgerliga och religiösa frihet. Och denne kurfurste, som enligt Klopp lefvat så trygg och belåten med sin värld, hade efter det första sändebudets (Bellins) återkomst från Stockholm en öfverläggning i sitt hemliga råd, hvarvid han om det svenska krigsprojektet yttrade: »Verket är vådligt; men vi sväfva i fara till lif, frihet och samvete, äfven om vi sitta stilla».

Så som Klopp framställt Gustaf Adolf, blir dennes hela lif och verksamhet en enda lång lögn; ty samma »fiktioner» om hans nitälskan för sitt rikes trygghet och den lutherska lärans försvar, som fylla hans meddelanden med den yttre världen, återfinnas ju oförändrade i de förtroligaste meddelandena med hans allra närmaste, främst hans förtrogne Axel Oxenstierna. Men ej nog, att hans lif på detta sätt blir en lögn; det blir också en olöslig gåta. Visserligen vill förf. förklara hans gärningar ur en osläcklig krigslystnad (II: 631), som blott bragte så mycket större elände med sig, därför att den parades med en öfverlägsen förståndsklarhet och viljekraft (I: 187). Det var ej för fosterlandets, ej för religionens skull Gustaf Adolf gick ut i tyska kriget; där fanns ingen saklig förveckling, ingen folkrättslig grund för ett krig (II: 529). Han bragte krigets förbannelser öfver milliontals människor, »nicht gezwungen, nicht zur Abwehr, sondern nach eigenem freiem Willen, um zu nehmen, was nicht sein war» (I: 597). Från sina första år, »so lange er des Denkens fähig war» (I: 441), hade han, en usurpators son och själf en usurpator, spejat efter tillfälle att ingripa i Tysklands angelägenheter, tills ändtligen Wallenstein beredde honom ett sådant (genom infallet i Mecklenburg säges det I: 4, genom anfallet på Stralsund, I: 319). Men icke blir gåtan löst härigenom. Ty näppeligen räknas det som normalt att söka fred med en dödsfiende för att kunna kasta sig öfver en främling, som ej gjort en på minsta vis för när. Enligt Klopp måste Gustaf Adolfs krigslystnad alltså varit till den grad opraktisk och oegennyttig, att den uppsökt detta onödiga och oerhördt vågsamma krig med tillbakasättandet af ett krig med Danmark, som dock så ofta retade till revanche, med

Ryssland, där lättare än annorstädes utsikt till stora eröfringar yppade sig,[1] och med Polen, ehuru denna makt så öppet hotade Sveriges religion och frihet, att äfven den blindaste måste inse det. Summan af den kloppska uppfattningen blir sålunda den, att Gustaf Adolf i sin oerhördt raffinerade hunger efter krig föredragit att offra sina och sitt lands krafter mot en fredsälskande stormakt, som hvarken ville hans rike eller hans religion något ondt, framför det fortsatta bekämpandet af en fiende, som i åratal hotat bäggedera.

För att stödja denna märkvärdiga uppfattning gäller det att taga väl fasta på alla något så när användbara, om än aldrig så lösligt framkastade yttranden af konungen. Så t. ex. framdeduceras hänsynslösheten i hans eröfringslystnad ur det under rådsförhandlingarna 1629 fällda uttrycket: »Si rex victor, illi (germani) præda erunt». Och dock ville konungen med dessa, af flere nyare författare så misstydda ord säkert ej säga något annat, än hvad som sedan vederfors hertigen af Pommern och kurfursten af Brandenburg, då dessa tveksamma furstar genom svenskarnes beslutsamma uppträdande tvungos att taga afgjordt parti mot kejsaren.

Om Klopp härvidlag gärna tager Gustaf Adolf på orden, ser han däremot i hans slutliga anförande till rådet den 3 nov. 1629[2] endast en rad af fiktioner. Detsamma gäller äfven om afskedstalet till ständerna den 19 maj 1630. Till de ord, Gustaf Adolf här uppgifves ha yttrat, att han ej drog ut till Tyskland af krigslystnad, »sondern dazu seit mehreren Jahren auffallende Ursache habe, meist darum dasz unsere unterdrückten Religionsgenossen mögen von dem päpstlichen Joche befreit werden», fogas (I: 409) detta dräpande tillägg: På samma plats yttrade 14 år senare(I: 478 säges det 1636!) Gustaf Adolfs förtrogne rikskansleren Axel Oxenstierna: Pommern och sjökusten äro som en bastion för Sveriges krona, och däri består vår säkerhet mot kejsaren. Det var den förnämsta orsaken, som bragte högtsalig H. M:t i vapen.

I Klopps källförteckning finns äfven Styffes edition af Gustaf Adolfs skrifter upptagen. Det ser alltså ut, som berodde det på något sämre än okunnighet, att Gustaf Adolfs tal så förvrängts, att den skarpa motsatsen mellan hans och Oxenstiernas ord åstadkommits. I verkligheten har konungen efter att ha förnekat all personlig krigslystnad först talat om »affronten» mot de svenska sändebuden till Lübeck samt om hjälpsändningen till Polen, sedan om främmande furstars uppmaningar och till sist om sin önskan att befria trosförvanterna. — Någon motsats mellan konungens och hans kanslers yttranden förefinnes ej. Den förre förklarar, att hans beslut ej berott på personliga, utan sakliga skäl, den senare anger, hvilket bland dessa sakliga skäl enligt hans mening bör sättas främst. Att minutiöst väga de olika sakliga skälen, de politiska och de

---

[1] II: 648 klandras Gustaf Adolf för att i likhet med nästan alla Vasakonungarne ha begått det felet att stärka Ryssland på Polens bekostnad (!)

[2] Klopp, I: 316, säger 5 nov., liksom han sid. 313 förlägger riksdagens öppnande 1629 till den 29 juni eller dagen för riksdagsbeslutets datering.

religiösa, mot hvarandra kunde ej gärna falla konungen in, allra minst i ett tal till svenskar, som lika väl som han upplefvat kriget med Polen och visste, att denna fiende på en gång hotat Sveriges religion och frihet. Och efter denna strids innebörd hade Gustaf Adolf danat sin uppfattning af striden i Tyskland och af sitt förhållande till de öfriga katolska makterna.

Om det sålunda på grund både af tidsförhållandena och konungens religiöst-heroiska naturell var otänkbart att hos honom finna någon motsättning af religiösa och politiska faktorer, så låg däremot en sådan tudelning nära till hands, när det började blifva tal om fredsbestämmelserna, och det anförda yttrandet af Oxenstierna torde vara det första i den långa raden af utlåtanden rörande orsakerna till Gustaf Adolfs ingripande i tyska kriget. För Droysen, som låter konungens beslut bestämmas af blott politisk hänsyn, men ej för Klopp, som endast ser personliga motiv, kan det vara skäl att framhålla detta Oxenstiernas betonande af den politiska faktorns betydelse; och då Klopp hoppas att medelst kanslerns tungt vägande ord kunna beslå konungen med lögn och kullkasta hans framhållande af den religiösa sidan, så misslyckas äfven denna afsikt tack vare den kommentar, Oxenstierna vid ett annat tillfälle själf fogat till sitt yttrande. Då det nämligen en gång i rådet yttrades, att Gustaf Adolf inledts i kriget af omsorg om religionens försvar, invände kansleren liksom här, att det ej varit hufvudsyftet. Men denna gång få hans ord ett utförande, som klargör hans mening. »Utan» — tillade han — »är principalis scopus, att regnum Sueciæ och consortes religionis nostræ må blifva i säkerhet och de uti sitt esse conserverade tam in statu ecclesiastico quam politico». Som man ser, har Oxenstierna ej gått därhän i sin gradering att på en del moderna historieskrifvares manér låta de båda faktorerna utesluta hvarandra. Han konstaterar, att de båda förefunnits i Gustaf Adolfs beslut — och om sedan med växlande stämningar eller yttre förhållanden den ena eller andra haft öfvervikten, om konungen för Frankrikes katoliker blott framhållit den politiska och för Tysklands protestanter blott den religiösa, så är det en helt naturlig sak.

Liksom Gustaf Adolf saknat hvarje rättslig anledning till en inblandning i Tysklands angelägenheter, så har — säger Klopp (I: 416) — icke heller någon kallat honom. Detta gäller redan om hans förhållande till Stralsund, hvilket utförligt skildras. Hans förfarande härstädes var i motsats till Wallensteins ett mästerstycke af slughet, men ock af lögn och orättrådighet, en lång rad af knep för att locka den arma staden i konungens nät (I: 97—98).

Då förf. förnekar hvarje inbjudan från Tyskland till Gustaf Adolf, måste han vara okunnig om de tidigt begynta och sedan oupphörligt fortsatta maningarna från den fördrifne Fredrik V af Pfalz och hans män (Camerarius och Rusdorf) och om kurfurstens af Brandenburg ofvan omtalade beskickningar år 1624 och 1625. Om hertigarne af Mecklenburg heter det uttryckligen I: 473,

att de ej inbjudit Gustaf Adolf. Sid. 460 i Styffes samling af konungens skrifter kunde emellertid förf. läst ett bref till hertig Adolf Fredrik af den 8 okt. 1625, hvari Gustaf Adolf meddelar sitt svar på hertigens och hans broders begäran, att han till deras och nedersachsiska kretsens hjälp »in person in Deutschland kommen möchte». Klopp meddelar själf I: 581 f., hurusom hertig Bernhard af Weimar och landgrefven Vilhelm af Hessen redan 1629 haft underhandlingar med den till Haag afskickade Didrik von Falkenberg beträffande »die Rettung des bedrängten Vaterlandes», sid. 365 omtalar han, huru administratorn Kristian Vilhelm begifvit sig till f. Gustaf Adolf »und lag diesem mit Bitten an, ihm wieder zum Besitze des Erzstiftes zu verhelfen» o. s. v.

Liksom Gustaf Adolf ej varit inbjuden till Tyskland, har han heller ingenstädes där varit välkommen. Ja, ej ens den protestantiska befolkningen har någonsin annat än af nödtvång anslutit sig till svenskarne (II: 526). Så meddelas (I: 573) ett svenskt upprop till mecklenburgarne att ansluta sig till Gustaf Adolf. Men, säger Klopp belåtet, »wie die Pommern dem fremden Könige nicht entgegen gekommen waren, so nicht die Mecklenburger. Sie thaten nichts freiwillig. Kein Mecklenburger erschien im schwedischen Lager.» — Nej, så länge kejsarens trupper innehade landet, behärskade dess pass och drogo landet rundt för indrifvandet af krigskontributioner, voro de obeväpnade mecklenburgarne nog kloka att hålla sig stilla.

I G. Winters »Geschichte des dreiszigjährigen Krieges», det nyaste objektivt vetenskapligt hållna arbetet om denna tid, heter det om föreliggande fråga: »In wirklich ehrlicher Begeisterung flogen ihm (Gustaf Adolf) vor Allem die Herzen der evangelischen Bevölkerung entgegen» (390). — »Dem Volke, das unter den katholischen Bedrückungen der letzten Jahre unendlich viel gelitten hatte, erschien er wirklich als der Retter seines Glaubens». — Vidare talas om de evangeliskes stormande »Begeisterung für den schwedischen König, die jetzt mit elementaren Gewalt zu Tage trat».

Då emellertid Klopp II: 348 afvisar denna mening som ett senare tiders påhitt och förklarar, att »nur ursprüngliche Zeugnisse eine geschichtliche Bedeutung haben», blir det nödvändigt att återgå till dylika urkällor, och man väntar då, att förf. skall böja sig för den rikedom af loford, som samtiden i sånger och flygskrifter slösade på Gustaf Adolf. Men ej heller detta hjälper, ty sedan förf. framhållit, att den bekanta skriften »Le soldat suédois» utgått från den af Gustaf Adolf besoldade professor Spanheim i Genève, så anser han sig tydligen ha skäl att ignorera alla samtida svenskvänliga flygskrifter såsom »framkallade af den mäktigares vilja» (II: 510 och 652). Om detta äfven gäller om de samtida katolska skriftställare, som enstämmigt betygat svenskarnes popularitet och krigstukt, såsom Khevenhiller, Burgus, Wassenberg och Pappus, därom har förf. ej yttrat sig, men åtminstone på den sistnämnde har Klopp själf i företalet till andra bandet slösat rikliga loford. Det var enligt Klopp ej kärlekens positiva, utan fruktans negativa makt,

som drog så mången tysk riksfurste öfver på svenskarnes sida. Härtill kom alltid en annan, ännu sämre bevekelsegrund — vinningslystnaden. Ehuru förf. anklagat Gustaf Adolf för att behålla alla sina eröfringar för egen räkning — ej ens Mecklenburg undantaget! —, tillerkänner han honom dock alltid nog gifmildhet att mätta denna de tyska »rebellernas» oädla förvärfshunger på bekostnad af de områden, han eröfrat från katolikerna. I st. f. *eröfrat* ville förf. gärna säga *stulit*. Ty det är egendomligt för den begreppsförvirring, som utmärker honom, att han gång på gång efter tio Guds bud, efter privaträttsliga grunder bedömer dessa mellanfolkliga förvecklingar.

Om svenskarnes under fälttågets första skede så beprisade krigstukt vet Klopp ingenting. Af de hos Chemnitz meddelade klagomålen och af konungens egna skarpa utlåtanden öfver skedda oordningar, hvilka i verkligheten bäst bevisa allvaret af hans disciplinära nitälskan, sluter Klopp (II: 24 o. 250 f.), att svenskarnes krigstukt kommit Wallensteins »ziemlich gleich». Då det säges så i början, kan man ana, huru det skall heta längre fram, då genom härens uppblandning med främmande, sämre element krigstuktens band verkligen begynte slappna. Så talas II: 453 om svenskarnes makalöst barbariska förfaringssätt i Mainz. Till jämförelse må meddelas några ord ur L. Frohnhäusers »Gustav Adolf und die Schweden in Mainz und am Rhein», som meddelar de nyaste forskningsresultaten å detta område. Från tiden för svenskarnes anmarsch säges om den svenska hären, att där hölls en öfver allt beröm god ordning, så att ingen människa skedde något för när; i det följande fördöljes det ej, huru den goda andan under vistelsen i Mainz alltmer försämras, men i regeln undantagas de egentliga svenskarne från de stränga vitsorden, och konungens egen oaflåtliga nitälskan för ordning och tukt framlyser ända in i det sista. Sid. 635 uppgifver Klopp, att de bajerska böndernas vilda uppresningar mot svenskarne framkallats af dessas barbariska uppträdande i Bajern. Förf. vet sålunda ej utaf Gustaf Adolfs allvarliga bemödanden att skydda äfven den bajerska landtbefolkningen, genom att förbjuda krigsfolket att med vapen ströfva omkring utan pass och genom att berättiga befolkningen att fasttaga och till vederbörande svenske ståthållare öfverlämna plundrande soldater. Men bajrarne gjorde själfva detta bemödande om intet, då deras af prästerna uppeldade trosfanatism bröt ut i de gräsligaste våldsbragder mot de kätterska främlingarna. — De blodiga scenerna vid stormningen af Frankfurt och Marienberg (II: 355) tecknas gifvetvis med kraftiga färger, och den svenska härfärden genom Tysklands bygder målas allt mörkare, tills förf. kulminerar med att karakterisera den svenske konungens krigföring såsom jämförlig med Holks och omänskligare än Wallensteins (II: 775 och 826).

Då Gustaf Adolf enligt Klopp aldrig varit med sympati omfattad af de tyska protestanterna, kan man lätt sluta till hans framställning af stämningen från katolikernas sida. Bland bilagorna till Söltls »Der Religionskrieg in Deutschland» förekommer ock en ur Camerariska samlingen i München hämtad handling, som uppgifves

vara dikterad af den svenske konungen och angifva planen och målet för hans verksamhet i Tyskland. Som medel att åstadkomma de tyska protestanternas anslutning och sammanhållning angifves här följande förfaringssätt: »Man könnte als Hauptgrund setzen: welcher Gestalt die Absichten der Katholiken und der Evangelischen so scharf einander entgegen wären, dass Der für thöricht zu halten, der nicht unzweifelhaft erkennen und bekennen müsste, dass ein Theil den anderen durch die Waffen zu Grunde richten müsste, keinen Mitteldingen aber, als der gütlichen Vergleichung getraut werden könnte». — Denna passage citeras hos Klopp vid fem olika tillfällen (I: 320, II: 331, 535, 650 och 806), men alltid i någon mån olika och alltid med förändring af originalets »als der» till »oder» eller något dylikt. På detta citat har förf. byggt sin grunduppfattning af Gustaf Adolf, och enligt denna har målet för konungens lifsgärning varit ingenting mindre än »erbarmungsloser Krieg bis zur Vernichtung» — katolicismens utrotande.

Egentligen vet hvarenda läsare nog mycket om Gustaf Adolfs beteende mot de tyska katolikerna för att ej fästa något afseende vid en dylik framställning; men då förf. lagt detta citat jämte ett annat i samma urkund (I: 319) till grund för hela sin uppfattning, må det påpekas, att nämnda citat endast angifver ett af *medlen* att förmå slösinta protestantiska makter att framför gagnlösa underhandlingar föredraga verksam handling. *Målet* för det gemensamma företaget (das letzte Ziel des Krieges) angifves uttryckligen i samma urkund vara »die Unterdrückung der Katholiken in der Art, dass die Evangelischen gegen die Nachstellungen derselben gesichert seien». Urkunden i fråga förekommer hvarken hos Styffe eller i Krigshistoriskt Arkiv, och Klopps källa, Söltl, anger ej med ett ord, till hvad sammanhang den hör. Klopp hänför yttrandet utan vidare till den tidpunkt, som bäst passar honom, nämligen till konungens förhandlingar med rådet 1629.

Det var sålunda Gustaf Adolf, som först afgjordt proklamerade religionskriget — ej till försvar för den protestantiska, utan till anfall på den katolska kyrkan — och därigenom gaf kriget »den hässlichsten Charakter» (II: 855). Att han ändå iakttog en viss måtta, tillskrifves Bärwaldefördraget, som i detta afseende band hans händer. Och för öfrigt, tilllägges det, iakttog konungen endast i början af sitt uppträdande på en plats sina förpliktelser i detta fördrag. I längden fick den hycklade toleransen vika för de svåraste förföljelser (II: 654—657). De bevis, som för denna öfverraskande uppgift meddelas, ådagalägga intet annat än det, att katolikerna ej mer än protestanterna voro fritagna från de med krigets fortgång följande hemsökelserna.

* * *

En särskild uppmärksamhet har förf. ägnat åt den magdeburgska frågan. Magdeburg hade anslutit sig till Gustaf Adolf i säker förväntan på hans omedelbara ankomst; och konungen var nog

själfvisk att profitera af denna lättrogenhet, ehuru han aldrig ämnat staden till centrum, utan blott till diversionspunkt i sin krigföring och ehuru han aldrig tänkt draga den till undsättning, förrän ratio belli medgaf (I: 510, 603). Med sin vanliga inkonsekvens yttrar emellertid Klopp på andra ställen, att »ej få» i Magdeburg insågo omöjligheten af en omedelbar rojal succurs (I: 597) och att Falkenberg själf endast tillsagt magdeburgarne denna undsättning »så fort som möjligt» (I: 602); ja, han meddelar t. o. m. (II: 111) det bref från konungen till stadens råd, hvari denne yttrar: »Mittlerweile haben Wir zu Euch, als discreten und weltweisen Leuten, die gnädigste Zuversicht, Ihr werdet solche Unsere Parole (om rojal succurs) nach der Möglichkeit und nicht so schlecht aufnehmen und deuten, dass Wir wider alle Raison gleichsam hineinplatzen, und damit zugleich Uns und Euch auf einmal im Grunde ruiniren sollten».

Ingenstädes i Klopps arbete möter man en sådan rikedom af starka beskyllningar och svaga bevis som här. Så säges det II: 139, att konungen på våren 1631 blott slog mynt af stadens nöd för att för egen räkning öfva tryck på Brandenburg och Sachsen; ty han *måste* ha förutsett, att Johan Georg skulle ge nekande svar; sidan 117 hycklar konungen för Falkenberg, ty han *måste* vetat, att Tilly återvändt till Magdeburg, sidan 190 för kurfursten af Sachsen — i sin sista skrifvelse rörande undsättning åt staden —, ty han *måste* den 12 maj vetat af dess stormning den 10. II: 149 säges det, att ingenting hindrade Falkenberg från att ackordera; men — heter det II: 118 — han hade i sådant fall skäl till fruktan — att bli utlämnad (!) o. s. v.

Framställningen af det öde, som efter stormningen öfvergick Magdeburg, sammanhänger på det närmaste med frågan om Tillys krigstukt. Som bekant är denne man numera kreerad till ultramontanernas heros. Lika okristlig som Wallensteins och svenskarnes krigstukt var, lika utmärkt var Tillys (II: 537); lika gifvet som det är, att svenskarne öfvade religionsförtryck, lika säkert är, att denne milde och människovänlige fältherre aldrig för religionens skull älskat eller hatat någon (II: 382). De vackra vitsorden rubbas ej af de hemska minnena från Neu-Brandenburg och Magdeburg. Tre timmars plundring var det vanliga enligt tidens krigsbruk, och denna rätt hade Tilly hvarken rättighet eller möjlighet att neka soldaterna. I Neu-Brandenburg låter han soldaterna plundra i jämt tre timmar, och så djup är hans vördnad för detta krigsbruk, att han i Magdeburg på andra dagen för in hären till förnyad plundring, emedan den på första dagen i följd af branden blott fått hållas i två timmar (II: 181—183). Detta om *plundringen*; för de hemska *mordscenerna* söker Klopp ock en undskyllan i tidens af Tilly så högt vördade krigsbruk. Så heter det II: 59 om Neu-Brandenburg: »Es konnte dem GM. Knyphausen nicht unbekannt sein, welches Geschick nach dem Kriegsrechte jener Zeit im Falle der Eroberung mit stürmender Hand der Stadt harrte». — Enligt Klopps framställning var det alltså naturligt och rätt, att det efter de båda städernas storm-

ning skulle gå, som det gick. Skulden för gräsligheterna drabbar sålunda de båda gensträfviga kommendanterna Knyphausen och Falkenberg — ej Tilly.

På detta sätt anser sig emellertid Klopp ha renat Tilly mot anklagelserna från Neu-Brandenburg och Magdeburg; på detta sätt finner han sig ock berättigad att vid den gamles död vitsorda: »Kein verdienter Fluch, keine Thräne belastete sein Gewissen» (II: 618). Han omfattar sin hjälte med så rörande pietet, att han t. o. m. anser sig behöfva taga honom i försvar mot den samtida bivackhistorien, att han varit skottfri, d. v. s. i förbund med satan (II: 302 f.), och säkert är det af omsorg om hans fältherreära, som slaget vid Breitenfeld så framställes, att afgörandet förlägges till vänstra flygeln, där Tilly ej var med.

Det är ganska intressant att aktgifva på de ofta förtviflade konstgrepp och ansträngningar, förf. måste tillgripa för att genomföra sin uppfattning trots en oändlig rad af protester från samtida vittnesbörd. En utväg, som härvid osökt erbjuder sig, är att helt enkelt förbigå alla för den aprioriska uppfattningen otjänliga fakta eller ock att därvid underskjuta dåliga motiv, såsom sker II: 639, då Münchens milda behandling tillskrifves egennyttiga beräkningar, och II: 743, där förf. bortresonerar den ädla sedliga indignationen i Gustaf Adolfs bekanta straffttal till det tyska befälet vid Nürnberg 1632. Liksom förf. i tvifvelaktiga fall gifvetvis väljer den för Gustaf Adolf ofördelaktigaste tolkningen (ex. II: 489 och 527), så har han ock för regel att af flera jämngoda källor blott använda den katolska (ex. II: 547). Arbetets vidlyftighet beror till stor del på förf:s metod att mindre skildra med egna ord än med aftryck af urkunderna. Det hade härvidlag blott varit att önska, att större objektivitet iakttagits både mot urkundens ordalag och i valet af källor. Här har i regeln endast den ena partens vittnesmål inhämtats.

A. Rfs.

Drottning Kristinas tafvelgalleri på Stockholms slott och i Rom, dess uppkomst och dess öden ända till våra dagar. En historisk-konstkritisk undersökning af Olof Granberg. Stockholm 1896. I, II. XLII + 180 sid. Pris 20 kr.

»Habent sua fata libelli» — lyder, som bekant någon gammal bokkännares bevingade ord, men äfven andra af människotankens och människohandens högsta produkter hafva sina mer eller mindre märkliga öden, hvilka det ur många synpunkter kan intressera att söka utforska Icke minst gäller detta om taflor.

Herr Granberg har i föreliggande verk gjort ett stort och duktigt stycke arbete på tafvel-historikens område, där han förut visat sig hemmastadd genom sin synnerligen förtjänstfulla, för 10 år sedan utkomna katalog öfver gamla taflor i Sveriges privatsamlingar, ett standard-verk, som alltid skall behålla sitt värde. Det nya arbetet, som i en rik utstyrsel — 2 volymer i stor oktav, vackert tryck och icke mindre än 48 helsidesafbildningar i autotypi — nyligen lämnat pressen, kan icke annat än lägga en ny lager till dem förf. redan förut förvärfvat som konstforskare. Det utmärker sig nämligen för verklig grundlighet i forskningen, en metod, som är fullt modernt komplicerad, i det stoffet hämtas från alla källor, skriftliga, tryckta, muntliga, för att sedan kritiskt sållas. Slutligen röjer det det slag af fantasi, som är vetenskapsmannens: uppfinningsrikedomen, förmågan att finna uppslag och ana dolda samband mellan det skenbart åtskilda, en fantasi, som visserligen kan skena åstad och leda vilse — annars vore den ej fantasi — men som snart nog nyktrar till och låter självkritiken öfva sin tyglande makt.

Herr Granberg har i sitt sista arbete valt ett fält, som är synnerligen tacksamt just för en vetenskaplig fantasi. Den berömda tafvelsamling, som ägts af drottning Kristina och som drottningen — säkert en af alla tiders mest utpräglade estetiska naturer — troddes i sin helhet hafva medtagit vid sin afresa från fäderneslandet, hvad för taflor hade den bestått af, hvad hade det blifvit af den? Visserligen hade den efter ägarinnans död i enlighet med testamentets lydelse tillfallit drottningens universalarfvinge kardinal Azzolini, som varit hennes högt värderade vän och rådgifvare under de sista åren i Rom. Men han dog samma år som drottningen — och sedan? Hade för öfrigt verkligen Kristina kunnat föra hela sin kolossala tafvelsamling ur Sverige och, i synnerhet i betraktande af 1600-talets primitiva kommunikationer, släpa den med sig på sin långa Roma-resa?

Åt besvarandet af dessa frågor har förf. ägnat öfver ett helt decenniums studier. Om också helt naturligt icke alla dunkla punkter i saken kunnat blifva klara, har förf. dock genom sitt arbete förmått gifva en fullt tydlig föreställning om den väsentliga beskaffenheten af Kristinas galleri och de öden, som de därtill hörande taflorna undergått. De hufvud-dokument, af hvilka förf. för detta ändamål betjänat sig, äro 4 gamla inventarier:

1) upprättadt på Königsmarcks befallning 1648 i Prag öfver kejsar Rudolfs af svenskarne vid eröfringen af den s. k. »Lilla sidan» den 26 juli samma år plundrade konstkabinett (tillhör Skoklosters bibliotek men nu deponeradt i Riksarkivet);
2) upprättadt 1652 af Kristinas intendent, markis Raphaël Trichet Du Fresne öfver Kristinas dåvarande tafvelgalleri (Kongl. Biblioteket);
3) upprättadt troligen strax efter Kristinas död i Rom 1689 öfver hennes efterlämnade tafvelsamling (Archivio Palatino i Rom);

4) upprättadt i Rom 1721 öfver Kristinas forna tafvelgalleri, som samma år såldes till Frankrike (British Museum).

Af dessa inventarier äro de två första synnerligen lakoniskt affattade. Mästarenamnen uppgifvas icke, och det är ej lätt att af den i mycket allmänna och obestämda ordalag hållna beskrifningen sluta sig till ämnet för en tafla; stundom är förklaringen alldeles omöjlig, såsom då det i Praginventariet helt summariskt heter »ein schenes stük» eller »ein Vornembes stük», »eine Landschaft» eller helt enkelt »ein anders stük». Du Fresnes inventarium har emellertid, trots sin slarfvighet, en obestridlig förtjänst däruti, att det uppger, från hvilka många olika håll Kristina fått sina taflor. De båda sista i Italien upprättade inventarierna äro betydligt utförligare, med mästarenamnen utsatta och klara beskrifningar. Särskildt utförligt är det sannolikt år 1689 upprättade, af hvilket förf. haft största gagn vid uppgörandet af sin egen katalog öfver samlingen, den »Catalogue raisonné», som inleder arbetet.

Enligt Du Fresnes inventarium räknade Kristinas tafvelsamling 1652 ej mindre än 780 nummer. Hufvudstommen utgjordes af de 470 taflor, som togos i Prag 1648 vid plundringen af kejsar Rudolf II:s konstkammare. Förf. ger med stöd dels af benediktinermunken, sedermera mähriske rikshistoriegrafen Beda Dudíks framställning, dels sina egna tafvelforskningar en liflig och i kulturhistoriskt afseende synnerligen intressant skildring af denna ryktbara »Rudolphinische Kunst- und Wunderkammer», som den dålige regenten men ifrige konstsamlaren, kejsar Rudolf II sammanfört i Hradschins palats och som omfattade allehanda saker i brokig blandning, icke blott konst- och konstslöjd-alster utan äfven böcker (däribland den nu i Uppsala universitetsbibliotek förvarade Codex argenteus) samt naturhistoriska föremål, dyrbarheter och allsköns kuriositeter. Man får någon föreställning om samlingarnas rent ekonomiska värde, när man hör, att de bl. a. innefattade 3,000 *dussin* diamanter, topaser och smaragder. Stensnidaren Eusebius Miseron, som var ett slags intendent för denna »Kunst- und Wunderkammer» hade i tid före svenskarnes stormning lyckats undanskicka några af de dyrbaraste taflorna, men det mesta var kvar, när svenskarne den 26 juli 1648, sedan de aftvungit Miseron nycklarna genom hotelse om tortyr, inträngde i Hradschins Aladdins-salar. Den 6 november började transporten af de röfvade skatterna till Sverige, dit de öfver Dömitz och Wismar ankommo först i slutet af maj 1649.

Prag-rofvet utgjorde, såsom nämnts, den betydligaste delen af Kristinas konstsamlingar, men äfven i fråga om dessa gäller satsen »många bäckar små göra en stor å». Utom de från förfädernas tider stammande målningar, hvilka sannolikt funnos kvar, såsom den madonna, hvilken Jan van Scorel skickat gamle kung Gösta och de nära 100 målningar (af hvilka 1/3 porträtt), hvilka, enligt ännu bevarade inventarier, i midten af 1500-talet förvarades på Gripsholm, räknade Kristinas samling några taflor tagna af hennes fader i München (12 st.) och Würzburg samt ganska många, hvilka den

konstälskande drottningen erhållit i present af olika personer, bland hvilka märkas hennes mor änkedrottningen, Magnus Gabriel de la Gardie, residenterna Spiering (Silfvercrona) i Haag (som bl. a. skickat en hel serie taflor af Gerard Dou, hvars gynnare Spiering var) och Appelbom i Amsterdam, fröken Kristina Banér, diplomaten Mathias Palbitzki, läkaren Bourdelot samt flera svenska riksråd. Bland de utländske gifvarne förekommer äfven Vossius junior, som skickat sin fars, och Hugo Grotius' änka, som sändt sin berömde makes konterfej. I denna från så många olika håll sammanförda tafvelsamling funnos kontinentens stora målarskolor så godt som alla representerade, nämligen de italienska, spanska, tyska, flamska, holländska och franska skolorna. Af svenska målningar upptages i inventarierna endast en »Abraham i begrepp att offra Isak», utförd af drottningens skyddsling Georg Waldau, som på hennes bekostnad studerat i utlandet för Joachim von Sandrart i Amsterdam och Jacob Jordaens i Antwerpen.[1] Anmälaren tror dock för sin del, att bland drottningens många porträtt af svenska personer åtskilliga varit af Ehrenstrahl, t. ex. ungdomsporträttet af Carl XI (Inventarium 1689, n:o 188).

Af dessa 780 målningar medtog Kristina vid sin afresa från Sverige nära 300, efter hvad det vill synas af den 1689 upprättade förteckningen, som omfattar 295 nummer, hvaribland några genom köp eller gåfva dock först i Rom kommit i drottningens ägo. Af resten återställdes en serie små taflor af Gerard Dou till gifvaren Spiering, andra hade bortskänkts, slutligen andra stannade kvar på Stockholms slott i därvarande »konstkammare», som enligt en af arkitekten Jean de la Vallée 1660 utförd planritning var inrymd på slottets östra sida åt nuvarande Logården, i andra våningen och ofvanför riksarkivet i första våningen. Förf. har identifierat eller framställt mer eller mindre sannolika hypoteser om 245 af Kristinas taflor och öfver dem upprättat en »catalogue raisonné». Han har genom sina undersökningar visat, att Kristina i sin konstsmak var barn af sin kraftiga tid, i det hon samvetsgrant medtog sina härliga italienare, mytologiskt-erotiska taflor af Tizian, Correggio m. fl., och sina färgprunkande Rubenska dukar, under det hon nästan lika samvetsgrant lämnade hemma sina tyskar och nederländare, hvilkas germanska behag, gömda under ett mindre bestickande yttre, fordra för att njutas en annan resonnansbotten än den Kristinas sinne kunde erbjuda. Dock kunde det hända, att Kristina af en eller annan anledning gjorde ett undantag. Sålunda underlät hon icke att för egen räkning behålla två taflor, Adam och Eva, af Tysklands berömdaste konstnär, Albrecht Dürer, hvilka hon 1654 skickade den konstälskande Filip IV af Spanien i present. I Du Fresnes vårdslösa inventarium står angående dessa taflor blott angifvet hvad de föreställde och att de voro målade på trä, hvarjämte senare (1654) tillfogats, att de skänkts till spanske konungen.

[1] Waldau var styfson till Gustaf II Adolfs och Kristinas köksmästare och son till Kristinas amma.

Förf:s hypotes, att dessa taflor voro identiska med Dürers bekanta bilder af Adam och Eva, hvilka nu förvaras i Pradomuseet i Madrid och en gång tillhört Filip IV, har han själf nyligen haft glädjen förvandla till visshet genom fyndet af en uppgift i ett 1678 upprättadt inventarium öfver Magnus Gabriel De la Gardies konstsamlingar på Käggleholm, hvaraf framgår, att Kristinas gunstling ägde 4 kopior af de nämnda taflorna, af hvilka kopior två numera förvaras i Statens hist. museum, dit de för några år sedan öfverflyttades från Husaby kyrka, som helt säkert erhållit dem till skänks af grefve Magnus, hvilken var denna kyrkas ifrige konstmecenat.[1] En annan tafla af tysk mästare, som Kristina behöll, var Holbein d. y:s porträtt af Sir Thomas Morus. Anledningen till att denna tafla medtogs, tror jag icke förf. har rätt angifvit, då han säger, att drottningen »kanske betraktade Henrik VIII:s hofmålare mera som engelsman än tysk». Holbein betraktades väl ändå som tysk trots sin långvariga vistelse i England. Att detta porträtt medtogs af Kristina, beror, enligt min tanke, dels på mästarens världsberömda namn dels därpå, att det återgaf dragen af den store humanisten, Utopias fräjdade och själfulle författare. På tal om detta porträtt bör det äfven anmärkas, att förf. icke behöft blott *förmoda*, att det kommit från Prag. Det finnes nämligen upptaget icke blott i de båda sista inventarierna öfver Kristinas galleri utan redan i det första, i Prag upprättade under n:r 507, där visserligen ej Morus uttryckligen nämnes, men tydligt nog afses, när det i beskrifningen heter »dess Canzler auss Engellandt Konterfeht». Möjligt är det för öfrigt, att Kristina ägt ännu ett porträtt af Holbein, nämligen ett af dennes 3 porträtt af Erasmus Roterodamus. Enligt Du Fresnes inventarium (n:ris 525 och 569) ägde drottningen nämligen tvenne porträtt af den berömde humanisten, hvaraf det ena måladt på trä. I de följande inventarierna förekommer ej Erasmus' namn, men i det noggranna inventariet från år 1689 fins under n:r 174 en beskrifning på ett porträtt af en »uomo di lettere», som ganska nära passar in på det Holbein-porträtt af Erasmus, hvilket finnes i Basel. Detta senare har emellertid underskrift i stora bokstäfver både angående konstnären och den porträtterade och har för öfrigt säkert varit i Basel, alltsedan den store Basel-målarens egen tid. Men kanske något af Holbeins båda öfriga porträtt af Erasmus (i Louvre och Longford Castle) skulle kunna antagas ha varit identiskt med något af Kristinas Erasmus-porträtt? I så fall ligger det närmast till hands att tänka på det i England befintliga, enär så många af Kristinas taflor till sist hamnat i detta land.

De öden, Kristinas taflor undergått, ha, såsom herr Granberg visar, varit af ganska skiftande art. Af de i Sverige kvarlämnade har förf. återfunnit flera i Nationalmuseum[2] och ett par i Hög-

[1] Se Ny ill. Tidning 1896, n:r 36.

[2] Ännu några af Kristinas forna taflor torde kunna återfinnas i Nationalmuseum såsom t. ex. Rottenhammers Dürer-porträtt o. a. (Se G. Göthes anmälan St. Dgbld 1896, n:r 228).

skolans samling på Heleneborg. Genom sina nyaste forskningar (Ny ill. Tidning 1896, n:ris 35, 36, 37, 39) har han funnit, att några af Kristinas taflor öfvergått i Magnus Gabriel de la Gardies ägo. De taflor drottningen fört med sig till Rom jämte dem hon där genom köp eller gåfva erhållit, tillföllo vid hennes död universalarfvingen, kardinal Azzolini. Efter dennes samma år timade bortgång ärfdes de af hans brorson, markis Pompeo Azzolini. Från denne öfvergick samlingen genom köp till familjen Odescalchi, först furst Livio O., brorson till påfven Innocentius XI, sedan furst Baldassare Odescalchi-Erba, som 1721 sålde den till hertigen-regenten af Frankrike, Philippe af Orléans. Dennes sonson, den beryktade Philippe Égalité var den förste, som splittrade samlingen. Detta skedde 1792, då den furstlige intrigmakaren var i behof af penningar, hvarför han sålde de italienska och franska målningarna till en belgisk bankir och de öfriga till England. Äfven de italienska och franska målningarna hamnade inom kort undan revolutionens stormar i England, och där fullbordades splittringen genom försäljning, dels under hand, dels på en auktion i London år 1800. Samlingen, som i Frankrike försålts för 1 million 650,000 francs, betingade vid de slutliga försäljningarna i England ett pris af inalles 120,000 pund eller öfver 2 millioner kr. Ett synnerligen betydande antal af drottning Kristinas gamla målningar befinner sig följaktligen numera i England, några i National Gallery, flera i Bridgewater Gallery och andra samlingar. Men äfven till Paris, Berlin och ryska Eremitage-muséet har en och annan af Kristinas taflor förirrat sig. Somliga ha måst genomgå märkliga och t. o. m. högst vidriga öden, såsom Correggios, nu i Berlins museum befintliga Leda med svanen samt Jupiter och Io. Bilderna af den olympiske gudens båda älskarinnor, framställda i herdestundens extas, kunde icke fördragas af hertigen-regentens bigotte och svagsinte son Louis, hvilken utskar Ledas och Ios hufvuden. Då taflorna sedermera råkade i aktsammare händer, reparerades stympningen, men både Leda och Io, fingo icke mindre än 2 gånger nöjet byta om hufvud, innan de lämnades i fred för målare och restauratörer. Synnerligen belysande för smakens historia äro de ekonomiska notiser, som förf. här och där meddelar. Sålunda betaldes 1798 för en tafla af barockens en gång så firade mästare Bernini blott 10 guinéer, under det ett annat verk af samme mästare icke kunde finna någon köpare. Den en gång högt uppburne, eklektiske målaren Lanfranco's »Mariæ Bebådelse» såldes på auktionen 1800 för endast 8 guinéer. Det är så tiden obarmhärtigt omvärderar gamla värden, som blifvit befunna för lätta.

I slutet af sin bok har förf. såsom ett synnerligen lämpligt appendix till de 4 tafvel-inventarierna, aftryckt ett dokument, som är af stort intresse för Kristinas historia. Det är en beskrifning öfver exdrottningens bostad, Palazzo Riario, i Rom, gjord af Nicodemus Tessin d. y., när han 1688 besökte den eviga staden, och bevarad genom en öfversättning af öfverintendenten C. F. Freden-

heim (ms i Kongl. Bibl.); det var i sanning en praktbostad värdig den konstens och literaturens hängifna beundrarinna, som där hade sin varelse. Där fans en rikedom af antika och moderna skulpturverk i marmor och alabaster, smakfullt och sinnrikt placerade i rum prydda med »rara Colonner» af »gul Spansk Brocatello, Orientalisk Alabastre och Giallo antico». Väggarne täcktes af tunga tapeter af röd damast eller skimrande guldinvirkade väfnader, hvilka också kommit med de röfvade skatterna från Prag men ursprungligen stammade från Mantuas hertigliga palats, där de suttit ända till 1630, då Colalto plundrade staden och förde dem till Prag. När man till denna härlighet lägger ett rikt bibliotek, fyllande 3 rum och räknande bl. a. 1000 handskrifter, sju volymer med handteckningar och slutligen den stora massan målningar, som öfverallt utbredde sin lysande renässansprakt, kan man förstå, att här var en bostad för henne, som 1648, i väntan på att det rika Pragerbytet skulle anlända, skref till sin kusin Carl Gustaf dessa ord, i hvilka hela hennes artistnaturs otålighet och längtan lyser fram: Songe aussi ie vous prie, de me conserver et m'envoier la bibliotheque et les raretes qui se trouvent a Prag; vous savez que ce sont *les seules choses dont ie fais estime.* En italiensk målare G. B. Bazziggi fälde också om drottning Kristina, enligt Tessins uppgift, det entusiastiska yttrandet, »at hon aldrig haft sin like at dömma om Konsterna, och at han aldrig kommit til Henne utan at något lära».

Den svenska konstforskningen har all orsak att vara herr Granberg tacksam för att han, trots den tvifvelsutan tidsödande posten som redaktör för vår främsta illustrerade veckotidning, dock lyckats finna tillfälle att rikta densamma med ett så framstående och grundligt arbete. Måhända skulle det icke skadat, om förf. väntat med sin Catalogue raisonné till verkets andra del, då åtskilliga i denna senare förekommande rättelser och tillägg till katalogen ej behöft medtagas. Denna lilla anmärkning är emellertid, som synes, af helt och hållet formel art. Det är att hoppas, att kompetenta utländska konsthistoriker, när den projekterade franska upplagan af arbetet utkommer, skola veta värdera det efter förtjänst, såsom det händt med herr Granbergs föregående arbeten. Och kanske skall då också en och annan engelsk magnat, hvars slott prydes af en härlig Tizian eller Correggio, behaga låta sig underrättas om sin taflas stolta kejserliga och kungliga anor.

John Kruse.

Frederik Christian, Hertug af Augustenborg (1765—1814). En monografisk Skildring af Julius Clausen. 148 sid. Köbenhavn 1896.

Hertig Fredrik Kristian af Augustenborg var ingen särskildt framstående personlighet och har ej kommit att utöfva någon vidare

politisk verksamhet. Dynastiska förhållanden gjorde emellertid, att han kom att stå båda de nordiska hofven nära, och utsikter tycktes visa sig för honom, en gång till Danmarks krona, en annan gång till Sveriges. För Sverige har han då betydelse endast såsom kandidat till tronföljarvärdigheten efter sin broder Karl Augusts död; och för en svensk läsekrets torde egentligen endast den del af hr Clausens arbete, som rör det andra tronföljarvalet under Karl XIII, vara af direkt intresse.

Hr Clausens bok har närmast till källor Wegeners Aktenmässige Beiträge zur Geschichte Dänemarks im 19. Jahrh. och Droysen & Samwer: Die Herzogthümer Schleswig-Holstein und das Königreich Dänemark etc., hvarjämte också flera brefsamlingar rörande det danska konungahuset samt handlingar ur det augustenborgska arkivet användts; en ny källa särskildt för tronföljarvalets historia har förf. funnit i en brefsamling, hvars författare uppgifves vara overadjutant Lützen, hvilken af Fredrik VI fått i uppdrag att utspionera och öfvervaka Fredrik Kristian.

Clausens karakteristik af Fredrik Kristian visar oss hertigen som en af pliktkänsla och nästan öfverdrifven samvetsgrannhet genomträngd man, detta till en grad, att han i all sin korrekthet blir pedantisk. Han är en torr förståndsmänniska och ett barn af upplysningstidehvarfvet på samma gång. Redan som gosse visar han en omättlig vetgirighet, men också »gammelkloghed» och en något tillgjord viktighet. För ridderliga idrotter och för det militära hade han alldeles icke sinne, och han förebrådde kronprins Fredrik för dennes soldatvurm. Han själf blef en bildad och mycket beläst man, men också ganska utpräglad en kammarlärd med allt för teoretisk läggning.

Det hade en gång sett ut, som om Fredrik Kristian skulle vara bestämd att spela en viktig politisk roll i Danmark. Förhållandena inom det danska kungahuset omkring 1780 läto det ej synas otroligt, att Karolina Mathildas dotter Louise Augusta kunde bli den närmaste arftagerskan till kronan, och det var då, som hon förlofvades med den augustenborgske arftagaren Fredrik Kristian. Dennes utsikter förmörkades emellertid snart, då söner föddes åt arfprinsen Fredrik och kronprinsen förmälde sig; Augustenborgaren blef ingen politisk personlighet af vikt. På ett område fick han dock utöfva en ganska omfattande verksamhet; det var på det pedagogiska. Det centrala i Fredrik Kristians natur var utan tvifvel ifvern för undervisningsväsendet. Såsom patron för Köpenhamns universitet och preses i en skolkommission visade han ofantligt nit och utarbetade själf studieplaner. Hans pedagogiska idéer visa, att han hade klart begrepp om skolornas svaga punkter och god kännedom om alla skolförhållanden, men ock, att han lät sitt nit för upplysningen gå väl långt: hans anspråk på allt hvad som skulle läras äro alldeles öfverdrifna. Karakteristiskt för hans pedagogiska ifver är att han strax efter sitt bröllop inrättade en fullständig lärokurs för sin femtonåriga lefnadslustiga gemål. Hon skulle lära

»grundtrækkene af logikken, psykologien, sprogetymologien samt udvalgte stykker af Cicero i oversættelse». Hertigen skulle själf examinera henne, men beklagligtvis blef i trots häraf resultatet tarfligt. Att Fredrik Kristian verkligen inlade stora förtjänster om undervisningens reformerande i Danmark, tyckes vara klart. Tydligt är emellertid, att Fredrik VI, som var militarist från topp till tå, ej riktigt förstod sin pedagogiske svåger och således ej heller ansåg »ludimagistern», som han kallade honom, lämplig att spela en politisk roll, så mycket mindre, då hertigen kom i vägen för Fredriks egna planer.

Att Fredrik Kristian, med sin teoretiska läggning, med en svag kropp och utan någon egentlig relation till det militära, ej var rätte mannen att träda i spetsen för det Sverige, som nyss beröfvats Finland och nu hoppades på revanche eller ersättning, torde vara ganska säkert, och lika säkert är, att han för sin kandidatur hade så godt som uteslutande att tacka den omständigheten, att han var Karl Augusts broder. Med alla sina goda sidor hade emellertid hertigen det felet att vara ganska fåfäng, och ehuru han visste, att han ingen krigare var och att detta var en olägenhet för honom, ville han dock mycket gärna blifva vald. Olyckan för honom var emellertid, att han härvid kom i kollision med sin kunglige svågers intressen.

Förf. har ej upplåtit någon större del af sin bok åt framställningen af det svenska tronföljarvalet och Fredrik Kristians ställning därtill, och ehuru han användt nytt källmaterial, kan man ej säga, att något i hufvudsak lagts till hvad man förr visste. Medgifvas får, att en monografi öfver Fredrik Kristian ej torde kunna gifva någon genomgående framställning af Fredrik VI:s planer på den svenska tronföljarvärdigheten och hans försök att ernå densamma, men å andra sidan torde man ej komma riktigt in i saken, om ej de danska och de augustenborgska planerna angående Sverige skildras i ett sammanhang.

Den egendomliga dubbelhet och det vacklande, som framträder i hertigens uppträdande i tronföljarfrågan, tyckes förf. vilja förklara så, att Fredrik Kristian personligen ifrigt önskade att blifva vald och krampaktigt fasthöll hoppet därom, men på samma gång lät påverka sig af sin gemål, hvilken vida hellre ville se sin bror, Fredrik VI, än sin man på Sveriges tron. Fredrik Kristian förklarar sig då vilja falla undan för konungen, om denne själf tror sig hafva några chancer; detta var den 16 juli, och Louise Augustas inflytande skulle då hafva varit rådande. Men snart har hertigen i ganska betydlig mån ändrat ton, och den 25 juli framställer han i bref till svågern sin kritik af dennes förhoppningar att blifva vald. Förf. tror ej, att Fredrik Kristian nu *gjorde* något för att motarbeta Fredrik VI:s val, utan anser troligt, att det grundlösa ryktet om att hertigens parti ville bortföra honom på ett svenskt örlogsskepp från Als, att detta rykte var orsaken till att Fredrik VI nu vidtog sina försiktighetsåtgärder. Hertiginnan hade måhända

trott ryktet och underrättat sin bror, konungen, därom, på samma gång som hon närmare redogjorde för sin mans verkliga mening. Då förlägger Fredrik VI kanonbåtar utanför Als för att »beskydda hertigens säkerhet» och skrifver till honom, att endast hans, konungens, samtycke kan göra honom till svensk tronföljare och detta är ännu ej gifvet. Detta är brytningen. Hertigen var i en falsk ställning; då han ej öppet kunde erkänna, att han sträfvade efter att blifva vald, måste han rent af tacka för uppmärksamheten med kanonbåtarna. Det är också nu, som Lützen öfvervakar honom, samtidigt med att garnisonen på Augustenborg är förstärkt. Emellertid tror Fredrik Kristian fortfarande, att han skall blifva vald, och förf. anser, att Fredrik VI äfven trodde på hertigens goda utsikter. Egendomligt är, att Fredrik Kristian skall hafva sagt, att om han afsloge anbudet, skulle man i Sverige i förtviflan välja en fransk prins. Hertiginnan och Lützen arbetade på att få honom att uppgifva hela planen, men Fredrik Kristian var obeveklig, ehuru han till Lützen sade sig frukta, att så snart han blefve vald, skulle man i Sverige börja laga gift i ordning till honom; han ville dock uppoffra sig för det allmänna. Storhetsdrömmarna togo ett brådt slut; underrättelsen om Bernadottes val kom. Fredrik Kristian hade ej velat tro på tidningarnas berättelser om Bernadottes utsikter, och in i sista stunden hoppades han att blifva vald. Underrättelsen om utgången grep honom djupt och vållade honom äfven kroppsliga smärtor. Lützen skref hånande: »merbemeldte tidende satte sig straks i hans ene ben og derefter i maven».

Förf. har som sagdt ej gifvit någon uttömmande framställning af den augustenborgska kandidaturen 1810, utan mera en skildring af hertigens egen sinnesstämning och af hans förhoppningar om Sveriges krona. Förnämsta betydelsen af förf:s arbete torde ligga i framställningen af Fredrik Kristians verksamhet för undervisningsväsendet i Danmark; detta kapitel är, som lätt synes, ej af speciellt intresse för svenska läsare. För danska däremot torde det vara af rätt stort intresse.

För svenska såväl för som danska läsare torde det emellertid vara ett önskningsmål att få en samlad, uttömmande framställning af Fredrik VI:s försök att ernå den svenska tronföljarvärdigheten; välkommet vore, om en sådan snart gjordes.

A. S.

Swen Lagerbergs Dagbok under vistelsen hos tartar-chan Dowlet-Gherey 1710—1711. XII + 268 sid. med porträtt och karta. Göteborg 1896.

Sven Lagerberg, om hvilken C. G. Malmström fäller det vackra omdömet, att han dog »aktad och saknad som få», hörde, liksom Arvid Horn, till de karoliner, hvilka vid de stora krigens slut utbytte svärdet mot pennan eller rättare krigarens värf mot statsmannens. Han lämnar, äfven han, ett bevis på, att det icke var bristen på dugande krafter, som gjorde Karl XII:s sista strid så hopplös. Han hade till konungens fulla belåtenhet löst sina uppgifter både som soldat och underhandlare och han visade sig längre fram oumbärlig, när det gällde att efter den ekonomiska ruinen, som följde på konungens död, å nyo ordna det svenska statsverket. Så gjorde han det Lagerbergska namnet redan i andra generationen till ett af de mest berömda på sin tid och blef en af de bästa representanterna för de vackra, löftesrika och välmenande sträfvanden och idéer, som utmärkte frihetstidens början.

Det var åt den äfven i studier icke oförfarne majoren och snart öfverstlöjtnanten L., som Karl XII under loppet af 1710 två gånger gaf i uppdrag att hos tatar-kan på Krim bevaka Sveriges intressen. Den första beskickningen påstod ej länge; den andra blef däremot så mycket långvarigare. Lagerberg följde då tatarerna dels på deras vinterfälttåg mot ryssarne bort mot floden Don, dels på marschen till Prut under sommaren, där han var åsyna vittne till tsarens kringrännande och underbara räddning, samt ansågs hos kanen så ifrigt föra den svenske konungens talan, att han slutligen tvingades att lämna lägret. Till hans uppgift hörde äfven att förmå sistnämnde härskare till en »stadigvarande defensivallians» emot Ryssland samt att söka befria de svenska fångar, som kunde påträffas eller förspörjas. Det var en expedition, full af faror och äfventyr, som kunde gifva anledning till märkvärdiga iakttagelser och lämna intressanta minnen.

Under resan stod Lagerberg i brefväxling så väl med konungen som med åtskilliga personer i dennes omgifning, hofkansleren v. Müllern, kanslirådet Feif, generalen Poniatovski m. fl. Öfver sina resor förde han ett diarium, som lämnade stoff till rapporterna, och införde i detsamma äfven koncepten till sina bref. Tillsammans med de bref, som under resan mottogos, försågs denna journal med ett omslag af rödt marokin; det hela kunde på detta sätt gifva en tämligen fullständig bild af de tatariska expeditionernas och underhandlingarnas skiften. Huru den lilla volymen kommit ur familjen Lagerbergs ägo, är ej kändt, men i början på detta århundrade tillhörde den en studerande Lundholm, af hvilken den delgafs åt G. Floderus, som tryckte en del af brefven m. m. i sina

»Handlingar hörande till k. Carl XII:s historia». Volymen har sedermera tillhört generaldirektören Almquist och inköptes efter hans död på bokauktion af kammarherre Lagerberg för en betydande summa. Herr kammarherren beslöt sig att på etthundrafemtionde årsdagen af grefve Sven Lagerbergs död låta utgifva hans ofvannämnda journal och korrespondens. Det har också skett, med biträde af hr G. Brusewitz i Göteborg, uti en elegant utstyrd, mindre upplaga, som icke lärer vara afsedd för försäljning i boklådan.

* * *

Lagerbergs journal låter läsaren följa hans expeditioner, i synnerhet den senare, snart sagdt dag från dag, och ger sålunda en god föreställning om beskaffenheten af denna diversion, som Karl XII försökte åstadkomma mot sin fruktansvärda muskovitiske fiende, af detta sista allvarliga försök å Sveriges sida att träda i förbindelse med tatarerna på Krim, hvilka i århundraden då och då af den svenska politiken tagits i anspråk för att söder ifrån sysselsätta de ryska tsarerna och splittra deras krafter. Den sällsamma och halfbarbariska värld, med hvilken Lagerberg kom i beröring, framskymtar naturligtvis här och hvar mer och mindre tydligt i journalens anteckningar, ehuru hans tid ej medgaf honom att göra etnografiska eller historiska studier, äfven om intresset ej saknades. Särskildt upplysande är den långa rapport — i den tryckta texten af heterogena saker söndrad i två afdelningar — som han afgaf öfver sin första beskickning och sina då förda långa samtal med kanen, i hvilka han bland annat sökte för sin interlokutör klargöra det svenska indelningsverkets förträfflighet och äfven lämnar en mängd notiser om de politiska förhållandena i det tatariska kanatet. Utförligt skildras vidare den stora vinterkampanjen 1710—11 inåt Ryssland. Likaså meddelas många upplysningar om fälttåget till Prut våren och sommaren 1711 och det ödesdigra fredsslutet i juli månad, hvilket så grymt krossade Karl XII:s förhoppningar. Äfven om de svenska fångarne och flyktingarne lämnas notiser af intresse. Det hela belyser en af de sällsammaste episoderna i Karl XII:s underbara hjältesaga.

Om sålunda kammarherre Lagerbergs åtgärd att offentliggöra sin ättemans journal förtjänar allt erkännande, måste å andra sidan sägas att publikationen i mer än ett hänseende lämnar åtskilligt att önska. Vi tro gärna, att manuskriptet varit ytterst svårläst; det framgår redan af den tryckta texten, som ej sällan är fullkomligt obegriplig. Men då journalen uppenbarligen afsett att samla material för Lagerbergs rapporter till konungen och flera skrifvelser till denne också äro där införda, hade det måhända ej varit olämpligt att höra efter, om icke några bref af Lagerberg vore att finna i riksarkivet. Förhållandet är verkligen, att en liten samling sådana bref finnes, ehuru dess värre icke fullständig — den bär spår

af att hafva genomgått det Benderska tumultet 1713, men sådan den är, ger den mer än en gång tillfälle att fastställa konceptens svårlästa eller obegripliga text. Vi skola anföra några exempel. Sid. 12 r. 6 (brefvet [26] 5 1710) förekommer det obegripliga uttrycket »hvarken personligen eller *skaffeligen*; bör enligt originalet vara »hvarken personligen eller *skrifteligen*». Längre ned i samma bref står: »så till woywoden *Ayowski Sukiawski*, som flere polniske magnater»; bör vara: »så till *woywoda Kiowski*, *Sieniawski*, som flere» etc. Sid. 13 r. 3 (brefvet [3] 4 1710) står följande besynnerlighet: »om de fara tungt serdeles» med förklaring i noten: »emedan de fara ganska långsamt»; i verkligheten står: »om de något serdeles förnummit». Sid. 18 har ett svårläst ställe af utgifvaren återgifvits: »utan som [efter *proposition* och] contract med landet 2 [a]f *alla* bönder» o. s. v.; det står: »utan som efter *disposition* och contract med landet 2 *fulle* bönder» o. s. v. (det är fråga om indelningsverket). Sid. 40 r. 17—19 bör det heta: »Men hvad de för några vekor bland de (i mitt förre underd. af d. 30 dec.) omtalte 34 ryssar tagne cossaquer angår»; utgifvarens textförbättning är öfverflödig och störande. Sid. 42 midten är både interpunkteringen oriktig och står det: »högsta rösten» (ej »högsta röchte»). Brefvet [25] 1 1711 från »öijarne i Niepern» sid 46 f., har varit mycket svårläst och är också flerstädes mindre lyckligt återgifvet. S. 47 r. 17 står t. ex. »*Coschowiernes Capten*», bör vara »*Coschowierne i Czetz*», r. 3 nedifr. står »*conjunction*», läs »*conjunctim*»; r. 1 nedifr. »Tiltul», läs »Tittul»; sid. 48 r. 2: »som han mente *tyltaget* och mehr än *wanliget* wara», läs: »som han mente *höfliget* och än mer *vänliget* vara» (utgifvarens förklarande not således obehöflig); längre ned samma sida: »hvilke *sejer* at Chanen deputerade», läs: »hvilke *strax* af Chanen depecherade»; sid. 50 midten står: »har och i dag låtit utropa att hvilken tartare som [*de*] *till hären* ..... Cossaquerne skadade» med en konjektur af utg.: »*de till hären ankomne svenskar*»; i brefvet står: »har och i dag låfvat utropa.., att hvilken tartare, som *till en hönas värde* cossaquerne... skadade»; sid. 141 r. 2 står »*ehran* felt(herres)», läs »*cron*felt(herrens)»; sid. 142, r 2: »hwad de haar tills wydare progresser», i brefvet står »härtills lyckelige progresser»; s. 191 r. 19: »i Caution», läs: »i Cautzian» o. s. v. Det är ej vår afsikt att meddela någon fullständig rättelselista; det anförda må vara nog för att visa, huru föga tillförlitlig texten ofta är, när några större svårigheter mött.

Utgifvarens, herr Brusewitz' redaktionsåtgärder torde icke heller alltid tåla någon strängare kritik. Redan i företalet förklarar han sig icke vara i stånd att gifva någon tolkning af de turkiska eller tatariska titlar och termer, som här och hvar förekomma. Det är ledsamt, men det torde väl i allmänhet ej ha mött oöfvervinneliga svårigheter med anlitande af något större historiskt verk eller lexikon. För de geografiska namnen har han lyckats under arbetets fortgång få en mera sakkunnig medarbetare, hvilken läsaren också har att tacka för en rätt god karta. Det måste verkligen sägas, att utgifvarens egna

geografiska konjekturer ofta äro förfelade (t. ex. Buditzin = Buda-Pest![1] o. s. v.) Sid. 8 f. och på andra ställen identifierar han utan tvekan tataren »Schirin Schantimir» med hospodaren eller vojvoden i Moldau, sedermera ryske fursten Demetrius Kantemir. Det är i och för sig osannolikt, att muhamedanen »El hadschi Ischantimir», hufvudmannen för en af Tatariets förnämsta ätter och kanens svåger,[2] skulle vara samma person som den kristne moldauisk-ryske fursten och författaren. Skulle några bevis behöfvas, se här ett par. I jan. 1711 skrifver kanen af Krim till Karl XII.... »det jag låter eder veta, *Elhadschi Tschantemir Murza*, som är uthaf Scheri Beyerne, är tillika med *13 sina bröder* och trupper beställt och sänder på den sidan hos Muhämmed Gerey Sultan» o. s. v. Demetrius Cantemir hade i nov. 1710 utnämnts till ståthållare öfver Moldau och då lämnat Konstantinopel. I bref skrifna 1712 och 1713 tala ett par svenskar om »Czäntimir murza», »Zantemir mursa», till och med Jantimmer mursa» och de ströftåg denne företagit inåt Ryssland. Demetrius Kantemir ingick som bekant i april 1711 ett hemligt föredrag med tsar Peter och följde efter freden vid Prut denne till Ryssland. Skulle någon tro, att *ch* i Schantimir, betecknade k-ljud, vederlägges denna förmodan af de senast anförda namnformerna.

Det vore under sådana förhållanden kanske för mycket fordradt, att utgifvaren skulle vid redaktionen iakttagit några större finesser, t. ex. att ha skilt den afdelning af journalen, som afhandlar Lagerbergs första beskickning, från den, som rör den senare. Af L:s originalbref framgår, att styckena sid. 12—18 och 22—29 äro delar af samma rapport (från våren 1710).[3] De skiljas nu i den tryckta publikationen af anteckningar och bref, som uppenbarligen härröra från den senare beskickningen. De i noter meddelade originalbrefven till Lagerberg hade tvifvelsutan, till fromma för användbarheten, hellre bort samlas i en följd på slutet. Att i texten införa utstrukna ord och meningar bidrager visserligen icke att göra densamma läsbarare eller begripligare. Någon gång anser sig utg. böra insätta ett skiljetecken för tydlighetens skull, men i andra fall underlåter han detta eller låter en uppenbarligen felaktig interpunktering kvarstå. Hans egna noter äro ofta — må han förlåta vår uppriktighet — en smula barnsliga, hans tillägg i texten ofta öfverflödiga eller störande, och slutligen skulle till en text, så oredig som Lagerbergs, ett litet namnregister varit synnerligen behöfligt.

---

[1] Buditzin (Budischtsche) är en liten stad, tre mil från Poltava, där Karl XII en tid hade sitt läger. Jfr Nordbergs historia, registret (Budissin).

[2] Genitivformen *Schantimirs*, s. 26, r. 16 har vållat utg. bryderi. I orig.-brefvet står *Schantimir* utan *s*.

[3] Utg. synes ej märkt denna skillnad. Han hänvisar sålunda sid. 22 not 2), 4) från en anteckning för d. *31 mars 1710* till instruktionen af d. *20 dec.* samma år och finner dem — naturligt nog — ej öfverensstämmande.

Det är naturligtvis ej vår mening att säga, att publikationen i sin helhet är lika bristfällig, eller att förneka den omsorg, som utgifvaren tydligen nedlagt på densamma. Tvärt om torde många sidor vara korrekt återgifna och ej behöfva några rättelser. Vi beklaga endast, att kammarherre Lagerberg, då han beslöt sig för en så dyrbar publikation, icke lyckades finna en fullt sakkunnig medhjälpare; det hade, såsom af det ofvan sagda torde framgå, visserligen icke varit omöjligt att åstadkomma en, om icke fullt, åtminstone i det närmaste pålitlig och mönstergill text, äfven där originalet varit mest otydligt eller svårläst. Lika litet hade det varit omöjligt att få en i vetenskapligt hänseende fullt tillfredsställande kommentar.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige, utg. af k. Vitterhets Hist. och Antiqvitetsakademien genom H. Hildebrand. **XIII, 2, 3.** O. Montelius, Orienten och Europa (forts.).

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd 6: H. 2. W. Berg, Staden Göteborgs vapen. — O. Knylenstierna, Peder Wessel Tordenskiolds trenne angrepp på Göteborg, Nya Elfsborg och Nya Varfvet.

Försvarsvännen 1896, 13—23. (G. Björlin), Slaget vid Lund den 4 Dec. 1676.

Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift. 1896, 5, 6. D. Schnitler, Blade af Norges Krigshistorie, anm. af v. d. L. — **17, 18.** Huru kom Sveaborg att anläggas? Af —e—. — **24.** Ett och annat från finska kriget 1808 och 1809. 2.

Kyrklig Tidskrift, utg. af F. A. Johansson och O. Quensel. **1896, 7.** O. Quensel. När utkom första gången på svenska Luthers kleiner Katechismus? — **8—9.** F. Westling, Meddelanden om folkundervisningen i Estland 1561—1710. — H. Lundström, Om det s. k. vederdöpareofoget i Stockholm. **1897, 1, 2.** O Ahnfelt, Filip Melanchton. — O. Quensel, Några bilder från Vadstena klosterlif på 1400-talet. — H. W. Tottie, Kyrkomötesförordningens legislativa karakter.

Meddelanden från föreningen för grafisk konst. Redaktör: Erik G. Folcker. **1896.** C. U. Palm, Per Gustaf Floding och hans konstnärskap.

Meddelanden från svenska slöjdföreningen. **1896.** G. Upmark, Stockholms slott under Vasatiden. — E. Jacobsson, Kulturhistoriska bilder från äldre tider. — E. Jacobsson, Några biografiska anteckningar rörande familjen de La Vallée.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap. Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1896, 7.** N. Möller, Brandes Shakespeare. — Meddelanden från Nerikes Fornminnesförening 1896, anm. af Oscar Montelius. — 8. N. Beckman, Den norska skolreformen. — G. Nordensvan, August Blanche som lustspelsförfattare. En studie. — E. Tegnér, Svenska bilder från sextonhundratalet, anteckningar ur gamla papper, anm. af A. Hammarskjöld.

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. **D. 10.** N. F. Sander Minne af professorn Carl Fredrik von Breda.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. **Bd 9: H. 3. (1896).** O. Montelius, Den nordiska jernålderns kronologi. 2. — E. Wigström, Två blad ur folkets dolda kunskap. — J. Nordlander, Några norrländska ortnamns etymologi. — E. Brate, De nya nordiska runverken.

Tidskrift i Militär Helsovård. **1896,** 1. Sveriges krig åren 1808 och 1809. D. **2,** anm. af A. Quennerstedt. — **2, 3.** A. Quennerstedt, Anteckningar om sjukvården under 1808—1809 års finska krig. — **4.** C. M. Fürst, Från krigsåret 1813. Bref till professor A. H. Flor-

man från bataljonsläkaren P. J. Bergelin och öfverfältläkaren C. F. Weltzin.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens månadsblad. 1892. Juli—September. Akademiens och Förvaltningsutskottets sammanträden. — Statens hist. museum och k. myntkabinettet. — Vestra Tomarps kyrka i Skåne. — Romerska och byzantinska guldmynt funna i svensk jord. — Tornkapellet i Mariakyrkan i Visby. — Sveriges cistercienserkyrkor. — Vapenbilderna i medeltidens sköldebref. — De föreslagna nya portöppningarna i Visby stadsmur. — **Oktober—December.** Akademiens och Förvaltningsutskottets sammanträden. — Statens hist. museum och k. myntkabinettet. — Promemoria ang. Visby stadsmur. — Vadstena klosterkyrka. — Näsby- och Inedalsfynden. — Kulturhist. museet i Lund. — **1893. Jan.—Mars.** Akademiens och Förvaltningsutskottets sammanträden. — Tillväxt af Statens hist. museum och k. myntkabinettet. — Sankt Birgittas reliker i Rom. — Lyxen vid 1300-talets midt. — Hvarjehanda. — Tidskrifter och lärda sällskaps skrifter. — Bihang. Riksantikvariens årsberättelse för 1893. — O. Montelius, De förhistoriska perioderna i Skandinavien.

»Værg dit Land». 1896, N:o 13. O. A. Överland, En svensk Kaper udenfor Lyngör i Mars 1714.

Militært Tidsskrift. 1896, 1. A. L. Hansen, Slaget ved Dennewitz den 6te September 1813. — **4.** A. L. Hansen, Slaget vid Dennewitz den 6te September 1813.

Vort Forsvar. 1996. 3 Maj. A. Larsen, Malmö strax efter Roskildefreden og Belejringen i Juni 1677. — **31 Maj.** A. Meyer, Kalmar Slot. — **23 August.** C. L. With, »Stora Cronan's» Undergang i Slaget ved Öland [1676]. — **20 September.** Et svensk Sagn fra den skaanske Krig [1676]. Ved Fr. M. — **4 Oktober.** S. A. Sörensen, Kjöbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring, anm. af A. Larsen. — **29 November.** V. Hansen, Vore Söhelte, anm. af Johan Meyer.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson, **1896, 12.** M. G. Schybergson, Till frågan om finska språket i vår historiska fackliteratur. — I bokhandeln. E. Tegnér, Svenska bilder från sextonhundratalet, anteckningar ur gamla papper, anm. af M. G. Schybergson.

Historiallinen Arkisto 1896. D. 14. K R. Melander, Suomen ynnä Käkisalmen läänien ja Inkerin veroista vuosilta 1617—1634. — K. O. Lindeqvist, Ahvenan kongressin Suomelle tuottamista rasitukaista. — Handlingar rörande Messenierne (Johan † 1636 och Arnold † 1651). Meddelade af K. G. Leinberg.

Allgemeine Militär-Zeitung. 1896, N:o 28, 29. Bernhard von Weimar und Axel Oxenstierna.

Deutsche Litteraturzeitung. 1896, 52. Regesten aus zwei Missivbüchern des XVI Jahrhunderts im Revaler Stadtarchiv, anm. af A. Bergengrün. — **1897, 1.** A. F. Pribram, Franz Paul Freiherr von Lisola 1613—1674, anm. af B. Erdmannsdörffer.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von L. Quidde. **Bd 12. Supplement.** — **Neue Folge.** In Verein mit G. Buchholz, K. Lamprecht, E. Marcks herausgegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 1. 1896/97. Vierteljahresheft. 3.** T. Mommsen, Die römischen Bischöfe Liberius und Felix II. — E. Mayer, Das Herzogtum des Bischofs von Würzburg und die fränkischen Landgerichte. — R. Hassencamp, Ueber die Versuche des Pfalzgrafen Philipp Wilhelm, König Karl II von England auf den Thron zurückzuführen. — Kleine Mitteilungen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Monatsblätter 7/8.** K. Breysig, Ueber Entwicklungsgeschichte. 2. — Kritiken: (bl. a. M. G. Schybergson,

Geschichte Finnlands, anm. af L. Stavenow: Kölner Inventar Bd 1. 1531—71 bearbeitet von Konstantin Höhlbaum unter Mitwirkung von Hermann Keussen, anm. af Carl Mollwo. — Nachrichten und Notizen. — 9. F. Kurze, Behauptung oder Beweis? Eine Entgegnung. — Kritiken: (bl. a. A. v. Hedenström, Die Beziehungen zwischen Russland und Brandenburg während des ersten nordischen Krieges 1655—1660, anm. af A. Pribram). — Nachrichten und Notizen. — Nekrolog.

Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland. Herausg. von Edmund Jörg und Franz Binder. **Bd 115.** (1895). **H. 3.** O. Klopp, Der Ursprung der Tilly-Sage von Magdeburg. — **6, 7.** Gustav Adolf und die Jesuiten.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. **XXXXII 1.** A. Schulten, Der römische Kolonat. — D. Schäfer, Die Hinrichtung der Sachsen durch Karl den Grossen. — G. F. Knapp, Die Grundherrschaft in Nordwestdeutschland. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. G. Fagniez, Le père Joseph et Richelieu (1577—1638), anm. af M. Ritter. — Fischer v. Treuenfeld, Die Rückeroberung Freiburgs durch d. kurbaierische Reichsarmee, anm. af —r; Briefe und Aktenstücke zur Geschichte der Belagerung Brünns durch die Schweden. herausg. v. B. Bretholz, anm. af J. Kr.). — Notizen und Nachrichten.

Jahres-Bericht des historischen Vereins zu Brandenburg a. d. H. 1896. P. Pomtow, Gustav Adolf und Kurbrandenburg im dreissigjährigen Kriege.

Mittheilungen des Vereins für die Geschichte Berlins. 1896. Görlitzer, Die Dreikönigszusammenkunft in Potsdam und Berlin im Juli 1709.

Wissenschaftliche Beilage der Leipziger Zeitung. 1896, N:o 118. F. Engel, Karl XII nach seinen Briefen.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. **1897, January.** J. Gairdner, New lights on the divorce of Henry VIII. P. 2. — J. R. Tanner, The administration of the navy from the restoration to the revolution. — J. H. Clapham, A royalist spy during the reign of terror. — R. S. Long, Andrew Jackson and the National bank. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. M. A. S. Hume, The courtships of queen Elizabeth, anm. af R. Poole; Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort. 1668—1674, anm. af G. Edmundson). — Correspondence. — Notices of periodicals. — List of recent historical publications.

The Forum. 1896, October. H. Hjärne, King Oscar of Sweden and Norway.

Revue des Revues. 1896, 15 Octobre. H. Pyttersen, La première fiancée de Napoléon Ier.

Revue Historique. 1897, Janvier—Février. P. Imbart de la Tour, Les paroisses rurales dans l'ancienne France. Deuxième partie. — L. Batiffol, Le Châtelet de Paris vers 1400 (suite). — Ch. V. Langlois, L'affaire du cardinal Francesco Caetani (avril 1316). — A. Stern, Charles Engelbert Oelsner. Notice biographique, accompagnée de ses mémoires relatifs à l'histoire de la Révolution française. — Cl. Perroud, Les »Mémoires inedits» de Champagneux. — Bulletin historique: France. L'enseignement supérieur et la réforme des examens, par G. Monod. Livres nouveaux, par A. Molinier et G. Monod. — Alsace (1891—1896). par Rod. Reuss. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och Granskningar.

Svenska pressens historia till statshvälfningen 1772. Af OTTO SYLWAN. 498 s. Lund 1896.

Sveriges periodiska litteratur, Bibliografi: I. **1645—1812**. Af BERNHARD LUNDSTEDT. 178 s. Stockholm 1895. II. **Stockholm 1813—1894**. 321 s. Stockholm 1896.

Det är åt ett föga genomforskadt och för en litteraturhistoriker delvis något afsides beläget område, som docenten O. Sylwan hittills ägnat mesta parten af sina arbeten. Visserligen hafva åtskilliga delar af vår periodiska litteratur på spridda ställen och i olika sammanhang blifvit behandlade, men en fortlöpande framställning, som spännt sig ut öfver större tidsrymder, har hittills ej förelegat. Emil Key hade för något mera än ett tiotal år sedan under händer ett *Försök till svenska tidningspressens historia*, hvilket i fem delar skulle omfatta tiden ända fram till 1867. En första del af detta verk, behandlande åren 1634—1719, utkom också 1883, men fortsättningen, till hvilken förarbeten och samlingar lära förelegat, uteblef till följd af författarens ej långt efteråt timade frånfälle. En annan period har Sylwan själf förut i en gradualafhandling utarbetat, nämligen *Sveriges periodiska litteratur under frihetstidens förra del* (till midten af 1750-talet).

Att det är ett rikt och vidlyftigt, delvis svårhandterligt material, som står forskaren på detta område till buds och som han har att bemästra, säger sig själft. Mellan Sylwans gradualafhandling och den nu föreliggande presshistorien ligger emellertid ett verk, som i hög grad underlättar alla ytterligare forskningar i publicitetens historia, nämligen Bernhard Lundstedts Bibliografi. I själfva verket är denna bibliografi också mera än hvad titelbladet kan ge vid handen, i det den ej blott meddelar en kronologiskt fortlöpande förteckning och noggrant uppger alla omständigheter i afseende på pressalstrens utgifningssätt, tryckort, prenumerationspris o. s. v., utan också meddelar uppgifter om broschyrer och följdskrifter, som angå vissa organ, samt redogör för redaktionella förhållanden, allt

i den utsträckning, att vi här redan kunna sägas äga en pressens historia i tillgänglig och tillförlitlig form. Men trots all den lättnad, som denna bibliografi bereder, blir nog en pressens historia, hvilken vill gifva något mera än detta, ett synnerligen svårt företag på grund af den heterogena beskaffenhet, som tydligen måste utmärka en mera utvecklad press. För öfverskådligheten och sammanhanget i framställningen blir grupperingen af en afgörande betydelse. Sylwan har först en inledning om tidningspressens uppkomst i Europa under 1600-talet och behandlar så motsvarande period hos oss, hvarvid Posttidningarne under Karl XI och Karl XII bilda en särskild afdelning. Efter ännu en öfversikt öfver den europeiska pressens utveckling, afhandlande 1700-talet, kommer förf. till svenska pressen under partitidehvarfvet, hvarunder den första rikare utvecklingen på detta område ägde rum. Efter deras art och innehåll söker förf. här indela pressalstren i grupper, hvilka behandlas i olika kapitel: först nyhets- och annonsbladen (Post- och Inrikestidningarne, Franska Gazetten), så moraliska och litterära tidskrifter, vidare landsortspressen, tidningar och tidskrifter af blandadt innehåll samt slutligen den politiska pressen. Detta uppställningssätt har ju mycket skäl för sig, äfven om det t. ex. kan invändas att verkliga tidningar från samma period (ex. Inrikestidningarne och Dagligt Allehanda) härigenom komma att skiljas från hvarandra af omkring 300 sidor i boken. Öfverallt redogöres för publikationernas yttre historia, hvarpå en öfverblick öfver deras innehåll följer.

Det är naturligt, att en framställning, som nödgas springa från det ena ämnet till det andra och upptaga till behandling så olika saker som utrikespolitik, växelkurser, naturvetenskaper, litterär kritik m. m., allt under hänsyn till biografiska framställningar om en mängd stundom flyktigt uppträdande personligheter, skall få ett tämligen svåröfverskådligt innehåll och i någon mån upplösa sig i smärre, fristående detaljundersökningar utan synnerligt inbördes sammanhang. Huruvida detta sätt att försöka lösa de stora svårigheterna varit det bästa eller enda möjliga känner sig anmälaren ej fullt kompetent att afgöra. I alla händelser torde det vara säkert, att olika delar af verket äro af olika värde. Främst sätter anmälaren för sin del de klara och kortfattade öfversikterna öfver den europeiska tidningspressens utveckling. Förtjänstfulla äro också framställningarna af de moraliska och litterära tidskrifterna, ett ganska enhetligt parti, i hvilket förf. får tillfälle att uppvisa dessa tidskrifters utländska förebilder, den litterära kritikens utveckling samt skildra de män, som haft epokgörande betydelse i detta afseende. Särskildt fästa vi oss vid framställningen af Gjörwell, som under en del af frihetstiden kan sägas vara det publicistiska lifvets centrala personlighet. För de enhetliga drag, som trots det kameleontiskt skiftande i alla hans olika tidningsföretag likväl finnas i hans publikationer, tyckes det anmälaren, att Sylwan kanske ej haft nog skarpt öga eller nog betoning. Att Gjörwells mera regelbundet periodiska publikationer, vare sig de voro månadsskrifter, veckoskrifter eller tidningar, likväl

innehöllo ungefär detsamma eller m. a. o. voro likartadt tänkta och i sin yttre anordning bära spår af redaktören, därom torde läsaren af Sylwans arbete ej erhålla full föreställning. *Svenska Mercurius* och *Svenska Magazinet* t. ex. behandlas nu såsom »litterära tidskrifter», *Allmänna Tidningar* såsom tidningar »af blandadt innehåll», och härför har naturligtvis författaren åtskilliga skäl. Emellertid borde det hafva skilts på hvad Allmänna Tidningar ursprungligen var och hvad den sedan blef. Den af förf. lämnade karakteristiken passar ej på större delen af denna tidnings första årgång, hvilken erbjuder väsentliga likheter i afseende på innehåll med t. ex. Mercurius och Magazinet. Så återkomma i dem tämligen regelbundet hufvudtitlarna »Politiska nyheter», »Lärda nyheter», »Förteckning på utgifna böcker» m. m. Ja, i viss mån har t. o. m. *Nya Svenska Mercurius* från 1761 rent af ett mera blandadt innehåll än Allmänna Tidningar från 1770, i det den förre under titeln »Märkvärdiga händelser» har en rikhaltigare inrikes notisafdelning än A. T. Detta inre sammanhang mellan många af de Gjörwellska publikationerna betonas också af Gjörwell själf, bland annat då han i företalet till A. T. säger, att de utgöra »till innehållet ingen ny tidning». Detta torde nog förf. ej fullt ha lyckats klargöra för läsaren, som tvärtom torde få intrycket af att A. T. från början varit ett nytt uppslag.

Det är gifvet, att det i ett så vidlyftigt verk som Sylwans, hvilket i det hela utmärker sig för mycket gedigen forskning, kan ha insmugit sig ett och annat, som är mindre korrekt eller något summariskt, hvilket naturligtvis ej i stort sedt förringar arbetets värde. Jag har redan anmärkt, att t. ex. karakteristiken af Allmänna Tidningar ej passar för dess första årgång, hvilken mera närmar sig till Gjörwells föregående publikationer. »Uppsatserna i dagens politiska spörsmål voro städse mycket talrika i A. T.», säger förf., »och utmärkte sig liksom de däri förekommande verserna för en allt mera oförbehållsamt uttryckt rojalism.» Detta passar endast in på de två sista af de tre årgångarna. Först i slutet af 1770 påträffas några uppsatser i brefform om dagens frågor, och dessa röra endast järnhandeln och växelkursen; verserna äro detta år ytterst sällsynta och tama. »De inhemska nyheterna», fortsätter förf., »inskränkte sig under första året till några notiser från hofvet och en eller annan utnämning. Denna afdelning fick under 1771 plats i ett särskildt bihang, Swea Rikes Krönika .... Med 1772 ingick denna bilaga i hufvudbladet, som nu innehöll andra nyheter, närmast utnämningar.» Detta är delvis inkorrekt, delvis ofullständigt. Förf. tyckes i fråga om de inhemska notiserna under första året endast ha tagit i betraktande hvad som meddelas under titeln »Statsnyheter»; men äfven dessa meddela mera, än förf. uppgifver, i det man finner upptagna jämte en mängd utnämningar äfven notiser om k. förordningar och kungörelser, dödsfall, diplomater i Stockholm m. m. I själfva verket ville Gjörwell ha dessa under »Statsnyheter» publicerade inrikes underrättelser betraktade såsom fortsättning på de

Swea Rikes krönikor, som förut publicerats.[1] (Detta enligt en notis i A. T. 24 januari 70.) Men vidare återfinnas de rikhaltigaste inrikesnyheterna, såsom vid Gjörwells andra publikationer är vanligt, under titeln »Lärda nyheter», där man finner mera märkliga mäns död omtalad, understundom beledsagadt af korta dödsrunor (t. ex. öfver Berch, Broocman m. fl.), vidare illustre resande i Stockholm m. m. samt så godt som regelbundna nyheter från akademierna och kyrkliga nyheter från många landsortsstäder såsom Linköping, Göteborg, Karlskrona m. fl.

De delar af Sylwans arbete, som anm. för sin del finner svåröfverskådligast, äro de sista, om den politiska litteraturen och pressen före och efter tryckfrihetsförordningen 1766, då materialets rikedom ju också är synnerligen stor. Att äfven dessa delar vid en uppmärksam genomläsning lämna behållning, bör dock rättvisligen erkännas. Hvarken här eller annorstädes förnekar sig författarens goda och sunda omdöme.

Om fullständigheten af Lundstedts katalog vittnar det synnerligen godt, att det för den period, som nu af Sylwan speciellt genomgåtts under flerårigt arbete, ej funnits att tillägga mer än två à tre rena obetydligheter, af hvilka en ej längre kan uppvisas i bibliotekens samlingar och en annan är synnerligen tvifvelaktig såsom del af periodisk publikation.

R. Steffen.

Om svensk konungs rätt att upplösa riksdag. Akademisk afhandling af E. R. Sundin. 102 sid. Upsala 1896.

I friskt minne är ännu den partiernas storm, som brast lös år 1887, då konungen beslöt att med upplösande af riksdag förordna om nya val till andra kammaren. Denna första och hittillsvarande enda användning af detta kungliga prerogativ utvisade ock, att de lagbud, som regelbinda däraf beroende statsrättsliga förhållanden, icke ägde den klarhet och fullständighet, som kunnat hindra dags-

[1] Då Gjörwell år 1765 förkunnar, att han sedan 1755 varit en årlig krönikeskrifvare för Sverige, men ingenstädes fullständiga uppgifter härom förekomma (inte ens i Gjörwells egen förteckning), må dessa hans krönikor här annoteras. För 1755—61(mars) ingå de under titeln »Statsnyheter» i *Svenska Mercurius*. För 61(april)—62 förekomma de såsom självständiga, icke periodiska publikationer. För 63 förekomma de dels i *Den historiske och Politiske Mercurius* 1665, dels såsom septemberhäftet af *Svenska Magazinet* 1766. För 64 förekomma de såsom bihang till *Stats- och Hushålls-Journal* 1767. Sedan förefinnes, så vidt jag kan finna, ett hopp till 1770, då de, som sagdt, ingingo i A. T. för att 71 uppträda som bihanget Swea Rikes Krönika (rättare en själfständig publikation), och slutligen 72 ånyo ingå i A. T.

politikens synpunkter att tränga in och färga uppfattningen af själfva rättsfrågan. Denna är emellertid af den vikt och betydenhet att väl förtjäna en med vetenskaplig objektivitet företagen undersökning, och att lämna en sådan är den tacksamma, men icke lätta uppgift, hr Sundin i ofvan nämnda afhandling satt sig före.

Sedan förf. inledningsvis redogjort för upplösningsrättens ställning i den allmänna statsrätten och den konstitutionella teorien samt angifvit hufvuddragen af dess reglering i de olika utländska författningarna, öfvergår han till skildringen af de rent svenska förhållandena. Något formligt upplösningsprerogativ i modern mening fanns visserligen icke i Sverige före 1866, och såsom skäl för antagandet af det representationsförslag, som blef vår nu gällande riksdagsordning, anfördes då för tiden bl. a. äfven det förvärf, denna nya (?) rätt medförde åt konungadömet. Men med fullt fog påvisar förf. ohållbarheten i ett dylikt resonnemang, och att nämnda befogenhet måste inrymmas åt konungen, för att han icke genom den nya representationsformen skulle blifva *sämre* ställd i berörda hänseende än förut. Då före 1866 nya val ägde rum till hvarje såväl lagtima som urtima riksdag, kunde konungen genom att efter förloppet af de 4 månader, hvarunder ständerna ägde grundlagsenlig rätt att vara samlade, hemförlofva dem och utlysa urtima möte, i det stora hela åstadkomma — så långt representationen var grundad på val — samma appell till väljarne som nu genom begagnande af upplösningsprerogativet. De bestämmelser, som reglerade konungens rätt att sammankalla och åtskilja ständerna samt dessas rätt att disponera viss tid till riksdagsarbetets utförande, bilda således de historiska förutsättningar, till hvilka 1866 års riksdagsordning i detta stycke hade att anknyta sig, och hr S. låter därför fullkomligt riktigt en historisk öfversikt af dessa bestämmelsers uppkomst och utveckling föregå behandlingen af de nu gällande.

Tiden före 1809 har i detta hänseende varit mindre gifvande, men sedan blir förhållandet annorlunda, och förf. har från denna period (1809—1866) framdragit åtskilligt, som ställer 1866 års riksdagsordning och dess organisation af konungens upplösningsrätt i ett klarare ljus. Detta gäller till en början själfva begreppet upplösning, som våra grundlagar taga i en helt annan betydelse än den, hvari ordet vanligen användes. I den allmänna statsrätten brukar man nämligen med upplösningsrätt förstå befogenheten att genom annullering af de gällande riksdagsmandaten och nya vals påbjudande vädja från de valde till väljarne. Vår riksdagsordning åter sätter riksdags början och upplösning emot hvarandra och använder sålunda detta senare ord såsom ett sammanfattande uttryck för de olika former af riksmötes åtskiljande som finnas. Hvad annars kallas upplösning beteckna åter våra grundlagar med termen »förordnande om nya val».

Hr S. är icke den förste, som i tryck påpekat denna ofta förbisedda omständighet, men han har förtjänsten af att först i tryck hafva närmare utfört denna synpunkt och från densamma analyserat

däraf berörda grundlagsbud. Häraf har ock blifvit en följd, att undersökningen fått en större omfattning än titeln, tolkad efter det vanliga språkbruket, gifver vid handen, i det förf. måst upptaga till behandling icke blott konungens rätt att annullera riksdagsmandaten utan äfven hans befogenhet att afsluta riksmöte. På så sätt befästes ytterligare sambandet mellan historiken och utredningen af de nu gällande bestämmelser, då dessa fastslå ett upplösningsbegrepp motsvarande konungens gamla rätt att hemförlofva ständerna. Hr S. har ock i sin historik uppvisat hvarifrån denna specifikt svenska terminologi leder sitt ursprung. Vid 1828—30 års riksdag yrkade konstitutionsutskottet på en skarpare skilnad mellan lagtima och urtima möte samt framlade i detta syfte ett förslag, där det bl. a. hette: »Urtima riksdag må af konungen när som helst kunna upplösas», och denna formulering går sedan igen i en rad förslag fram till 1866. Dess egendomliga och lätt vilseledande beskaffenhet undgick icke heller kritik på den riksdag, som antog vår nu gällande riksdagsordning. Den skarpsynte grefve Henning Hamilton karakteriserade sålunda denna terminologi som »en oegentlighet som icke borde få finnas i en grundlag».

Den finnes där nu i alla fall, och man måste räkna med den såsom faktor vid grundlagstolkningen. Under det man i det vanliga konstitutionella språkbruket betraktar mandatens annullering såsom det primära, hvartill nyvalen förhålla sig såsom följd, har man hos oss omvändt ordningen. Det kungliga prerogativet har knutits vid förordnandet om nya val såsom utgångspunkt,[1] och denna rätt anses utan vidare innesluta det förstnämnda momentet såsom sin teoretiska förutsättning. I och med att konungen förordnar om nya val, upphäfver han de gamla fullmakternas giltighet.

Uttrycket »upplösning» åter använda våra grundlagar undantagslöst i förbindelse med samlad riksdag för att beteckna dess åtskiljande på ena eller andra sättet,[2] antingen i samband med påbud om nya val (§ 36 mom. 1 RO.) eller genom »afslutning» (§ 36 mom. 2 RO.), d. v. s. riksdagsmännens hemförlofvande efter fullbordadt värf, under vissa i grundlagen angifna ceremonier.

Dessa distinktioner undanrödja ock vissa inskränkningar, man med stöd af §§ 5 och 36 RO. velat finna i berörda kungl. prerogativ. Dessa §§ stadga en »upplösningsrätt» »medan riksdagen är samlad», hvaraf man dragit den slutsatsen, att konungen icke skulle mellan riksdagar kunna »upplösa» (= annullera mandaten). Men

[1] Se den principiella bestämmelsen i § 3 RO. Jmfr äfven §§ 7 och 15 RO.

[2] Denna sats rubbas icke däraf, att § 23 RO. i den 1 punkten använder uttrycket »upplöser riksdag» utan att utsätta, att detta tänkes i samband med förordnande om nya val, under det sammanhanget visar att så är meningen. I det 1891 till § 23 gjorda tillägget har det fullständiga uttrycket »med upplösande af riksdag förordnat om nya val» användts och i båda fallen är det *samlad* riksdag upplösningen gäller. Jmfr. f. ö. § 109 RF., §§ 5, 26 RO. och rubriken öfver § 31 RO.

är »upplösas» liktydigt med »åtskilja», så följer däraf som självklar sak att endat samlad riksdag kan af konungen upplösas (åtskiljas). Hans rätt att förordna om nya val, utan inskränkning stadgad i § 3 RO., beröres ej häraf.

Så till vida äro vi ense med hr S. Däremot måste vi opponera oss mot honom, då han (s. 63 ff.) söker vindicera en inskränkning i omförmälda befogenhet, att konungen icke skulle få utöfva densamma efter nyval till hela kammaren vid ingången af en treårsperiod, utan måste låta lagtima riksdag först sammanträda. Något stöd i grundlagens ord kan dock härför icke hämtas. Förf. söker förgäfves ett sådant i § 3 RO. Den talar visserligen om konungens rätt att förordna om nya val, »innan den tid tilländagår» för hvilken de gamla gälla, men däraf följer ingalunda, som förf. antager, att riksdagsmännen måste hafva inträdt i utöfningen af sin befogenhet, för att rätten skall kunna komma till användning. Återstår då det skälet, att när grundlagen påbjuder, att de allmänna valen till Andra kammaren skola vara afslutade inom september månads utgång, så har detta skett för att genom beredande af tillräcklig tid till besvärs pröfning skapa garantier för att kammaren d. 15 jan. kan sammanträda fulltalig, hvilka garantier genom ett dekret om nya val under mellantiden skulle minskas.

Hvad hr S. här framhäfver är dock endast en lämplighetshänsyn, hvilken, om den godkändes, skulle hindra prerogativets användning hvilket år som helst efter 30 sept. Om dess juridiska betydelselöshet har förf. ock i ett analogt fall visat sig medveten, då han (s. 68) erkänner, »att grundlagarna icke lägga något verkligt hinder i vägen, för att konungen, sedan han medelst förordnande om nya val 'upplöst' lagtima riksdag, innan den varit 4 månader tillsammans, och dessa val ägt rum, men riksdagen ej ännu åter sammanträdt, ånyo skulle kunna påbjuda nya val». Konungen torde således, för att taga ett konkret fall, år 1887 efter höstvalens slut varit berättigad att medelst ett förnyadt begagnande af sitt prerogativ neutralisera verkningarna af det då förrättade allbekanta Stockholmsvalet.

Hr S:s afhandling väcker emellertid äfven ett annat närliggande spörsmål. Är det nu så, att grundlagen känner tvenne former af upplösning: enligt § 36: 1:o RO. (i förening med nya val, upplösning i trängre bemärkelse) och enligt § 36: 2:o RO. (afslutning), så frågas, hvad som konstituerar denna terminologiska åtskilnad. En otvetydig upplysning lämnar § 36 själf. Tillämpas dess moment 1, så föreligger en genom uppsättande af formligt riksdagsbeslut afrundad och fullfärdig riksdag. Frånvaron häraf vid förfarandet enligt § 36: 1:o gifver åter den så upplösta sessionen prägeln af något halffärdigt och oafslutadt. Hvadan då denna distinktion? Svaret vinnes genom en jämförelse med § 5 RO. Dess hufvudsyfte är att tillförsäkra lagtima riksdag nödig tid för dess verksamhet och den förbjuder därföre konungen att före 4 månader besluta upplösning (afslutning). Men då konungens rätt att förordna om nya val

ej häraf begränsas, stadgas rätt för riksdagen att, ifall inom denna tid dylikt påbud utfärdas, sammanträda inom 3 månader därefter och disponera 4 andra månader för sitt arbete. Här finner man då den reela grunden till den formella åtskilnaden i § 36 och förklaringen till, att en enligt dess mom. 1 upplöst riksdag framträder som oafslutad. Den betingar en fortsättning i ett följande sammanträde. Upplösning enligt § 36: 1:o och enligt § 36: 2:o motsvaras således i § 5 af upplösning *före* och *efter* 4 månader från lagtima riksdags början.

Hr S. åter ser bort från detta samband emellan de båda §§ och söker att, då § 36: 1:o icke omnämner någon tid, inom hvilken där berörda upplösningsrätt skall utöfvas, fastslå dess obundenhet af någon i grundlag satt tidsgräns. Konungen skulle således, om han under fortgången af en lagtima riksdag, som räckt öfver 4 månader, ville förordna om nya val, kunna använda § 36: 1:o. d. v. s. upplösa en riksdag, som hvarken finge riksdagsbeslut eller fortsättning i ett senare sammanträde. En dylik hvarje afslutning saknande riksdag är statsrättsligt sedt en anomali,[1] åt hvilken grundlagen, tolkad i sitt sammanhang icke ger hemul, och från praktisk synpunkt är teorien fullkomligt öfverflödig, då konungen genom sin rätt att efter 4 månader »afsluta» lagtima riksdag och därefter förordna om nya val vinner samma resultat som det af förf. åsyftade.

I valet mellan ny eller fortsatt riksdag ställer sig hr S. i hufvudsak på fortsättningsteoriens ståndpunkt. De modifikationer i densamma, som han förordar, äro i många stycken tilltalande och bevisföringen synes i det stora hela välgrundad. Som en ofullständighet kan anmärkas, att förf. något knapphändigt behandlar de grundlagsbud, på hvilka nyriksdagsteorien stödjer sig. Om de än, enligt rec:s mening, icke räcka till att motbevisa förf:s åsikt, förtjäna de dock en närmare analys och värdering än den, som kommit dem till del.

I *en* punkt måste vi dock inlägga en gensaga mot förf:s framställning af fortsättningsteorien. Det gäller dess inverkan på formerna för grundlagsfrågors behandling. Med fullt fog opponerar visserligen hr S. mot den åsikt, som 1887 lyckades göra sig gällande, och hvars konsekvenser äro, att den efter upplösningen sammanträdande riksdagen är berättigad att till slutlig pröfning upptaga grundlagsförslag, som å den upplösta[2] blifvit förklaradt hvilande.

---

[1] Förf. söker undgå detta genom att — i strid med det i § 36 RO. uttryckta motsatsförhållandet och på konsekvensens bekostnad — stämpla enligt § 36: 1:o »upplöst» riksdag såsom »afslutad».

[2] Det förslag (ändring i § 6 RF.), kring hvilket principstriden stod, hvilade visserligen från 1885 års riksdag och dess slutliga pröfning blef genom konungens och kamrarnas samstämmiga beslut uppskjutet till 1888 års riksdag, men detta är från rättslig synpunkt betydelselöst. De riksdagar, som föllo mellan 1884 års allmänna val och 1887 års upplösningsdekret, intogo juridiskt sedt samma ställning till grundlagsfrågors behandling. Hr S. kunde emellertid ha påpekat, att ett från 1886 hvilande grundlagsförslag (ändring i § 33 RO) verkligen blef på 1887 års majriksdag antaget.

Men hr S. söker garantien mot en så snabb ändring af grundlagarna på orätt håll, nämligen i den fordran, att de båda behandlingarna skola tillhöra olika treårsperioder för Andra kammaren, och sålunda åtskiljas af de ordinarie Andra-kammarval, som enligt § 15: 1:o RO. hvart 3. år förrättas. Stödet härför vill förf. finna i de uttalanden, som i detta stycke gjordes vid representationsförslagets framläggande 1863 och 1865, men hans historik, ehuru intressant i och för sig själf, bevisar dock icke hvad som skulle bevisas och skulle i alla händelser icke ha vitsord mot den utttryckliga lydelsen af § 64 RO. För att hr S:s tolkning skulle kunna godkännas, borde § 64 hafva stadgat, att grundlagsförslag skall hvila »till den lagtima riksdag, som, efter *enligt § 15: 1:o RO.* förrättade nya val i hela riket till Andra kammaren, först sammanträder». Men så står där nu icke. De här kursiverade uttrycken fattas, och man är då ock oberättigad att i grundlagens ord inlägga en begränsning som de icke innehålla.

Däremot förbjuder § 64 R.O. på ett annat sätt den form för grundlagsfrågors behandling, som proklamerades på 1887 års majriksdag. Om man med stöd af § 49 RF. och § 2 RO. fasthåller, att med »*lagtima riksdag*» kan endast den riksdag förstås, som *å i lag satt tid* sammanträder, och så, *följande riksdagsordningens ord i § 64*, frågar: när sammanträdde efter de val, som 1887 års upplösningsdekret medförde för Andra kammaren, riksdagen för första gången å den tid, som grundlagen för dess möten utsatt, så blir svaret: 16 jan. 1888, men *icke:* 2 maj 1887.[1] Utgår man åter från § 5 RO. och med stöd af denna § häfdar, att 1887 års majriksdag från sin upplösta föregångare »bibehållit egenskapen af lagtima», d. v. s. erhållit *samma befogenheter*, som tillkommo *denna* i dess egenskap af lagtima, så faller genast i ögonen, att 1887 års upplösta riksdag *icke* hade befogenhet att upptaga grundlagsförslaget i fråga till behandling, och att 1887 års majriksdag måste statsrättsligt sedt räkna sin samlingstid och begynnelse från 15 jan. 1887, d. v. s. från en tidpunkt *före* 1887 års distinktiva val.

Förf. har — och med fullt fog — i sin behandling af konungens rätt att »afsluta» riksdag upptagit äfven en redogörelse för de garantier, § 109: 3:o RF. innehåller för denna rätts utöfning. I allo kunna vi dock icke dela förf:s åsikter härom. Om, när riksdag afslutas, »bevillningens hela belopp är bestämdt men kamrarna icke om fördelningen däraf ense, då skola efter den faststälda bevillningssummans förhållande till den, som vid föregående riksdag blifvit fördelad, de i den sista bevillningsförordningen stadgade artiklar

[1] Att på så sätt val enligt § 15: 1:o RO. skulle kommit att försiggå mellan de båda behandlingarna, är visserligen faktiskt men från juridisk synpunkt likgiltigt. Om 1897 års lagtima riksdag, den första i treårsperioden, upplöses i samband med påbud om nya val, så är icke den efter upplösningen sammanträdande riksdagen, men väl 1898 års lagtima möte, kompetent att till slutlig pröfning upptaga grundlagsförslag, som å 1897 års upplösta riksdag antagits såsom hvilande.

[illegible] lagens ord tyder [illegible] skall fortfara [illegible] är endast den s. k. [illegible] »Bevillningens [illegible] sammma draga [illegible] utvisar det [illegible] skiljaktighet, grundlagen [illegible] å föregående riksdag [illegible] giltighet, [illegible] fastställda bevillningarna [illegible] [illegible]) åter skall [illegible] bevillningarna [illegible] bevillningsförordningens [illegible] förändringar [illegible] det de öfriga [illegible]

[illegible] är noggrann och [illegible] lättflytande: [illegible] i viss mån nya [illegible] förtjänt af all [illegible]

[illegible] T.

De Avignonske pavers forhold til Danmark. Af L. J. [illegible]. 246 sid. København, G. E. C. Gad. 1896.

I detta arbete har herr Moltesen lämnat en talangfull och med lifflig stil skrifven skildring af de i Avignon bosatta påfvarnes förhållanden till Danmark. Då Sveriges och Danmarks historia särskildt i fråga om förbindelserna med den Romerska kurian för denna tid hafva mycket gemensamt, måste den äfven vara af stort intresse för Sverige och svenska historien.

Afhandlingen är tryckt och utgifven för erhållande af doktorsgrad samt grundar sig på 1 1/2 års utländska studier hufvudsakligen i Vatikanska arkivet. Att synnerligen stort och värdefullt [illegible] nesillagts å samlandet af materialet till densamma torde ingen [illegible] [illegible] arbete [illegible] Med omsorg och god urskillning [illegible] bättre [illegible] har ganska [illegible] det [illegible] hit- [illegible] som [illegible]

vandlade mer som franska grefvar af Venaissin än som hela kristenhetens öfverhufvud. Deras politik bestämdes också till stor del af penninge-intresset. Äfvenledes främjade de furstemaktens utvidgning; Valdemar Atterdag understöddes sålunda af dem, och med deras tillhjälp sträfvade han att vinna sitt mål, en stark konungamakt stödd af en lydig kyrka.

Den egentliga afhandlingen sönderfaller i trenne skilda afdelningar: *De avignonske pavers forhold til det danske rige*, *De avignonske pavers forhold til den danske kirke* och *De avignonske pavers nuntier ok kollektorer i Danmark.* Till sist bifogas ett *Tillæg* innehållande dels en redogörelse för några afdelningar inom Vatikanska arkivet, dels äfven 56 texten belysande aktstycken.

Emot denna indelning kan visserligen invändas, att de skilda afdelningarna gå väl mycket i hvart annat, så att det är svårt att sysselsätta sig med en af dem utan att äfven komma in på hvad som egentligen hör till en annan. Denna svårighet, som betingas af själfva ämnets natur, har dock herr M. i allmänhet lyckligt undgått. Man finner därför endast jämförelsevis få omsägningar. Snarare har herr M. fallit offer för den motsatta frestelsen, nämligen att så strängt skilja mellan afdelningarna, att ingen verkar som en helhet i och för sig, och man på skilda ställen måste söka de upplysningar, som röra en och samma sak. Olägenheten häraf blir dock jämförelsevis ringa, då man genom det bifogade registret lätt sättes i tillfälle att följa de i afhandlingen nämnda personerna och genom dem äfven de historiska fakta.

Det är en för Danmarks historia betydelsefull tid, som detta arbete omfattar, konung Eriks strid med kyrkan, Danmarks sönderfallande efter hans död och dess nydaning genom Valdemar Atterdag. Stora volymer kunna och hafva härom äfven skrifvits, men herr M. har endast sysselsatt sig med hvad närmast rör Danmarks förhållande till kurian. Förbindelserna dem emellan voro också under denna tid synnerligt lifliga. Nästan ständigt funnos vid kurian nordiska präster dels som penitentiarier, dels som ombud för prästerskapet att där bevaka dess intressen. Konung Valdemar själf hade synnerligen ofta ambassader nere vid kurian, och ingen dansk regent, ej ens Margareta, har stått i så liflig förbindelse med densamma som han. Vid kurian möttes också konung Magnus' ombud, och där utkämpades nog mer än en diplomatisk strid dem emellan. Från kurian åter utsända nuntier vistades också ständigt under denna tid i Norden. Hufvudändamålet för deras färder var visserligen insamling af penningar till påfvestolen, som alltid hade behof däraf, men de gåfvo nog äfven akt på de politiska förhållandena här uppe. — För konung Valdemars ambassader redogöres i den första afdelningen och för nuntiernas och kollektorernas verksamhet i den tredje. Det rikhaltiga materialet kunde lätt gifvit anledning till alltför stor vidlyftighet, men herr M. har emotstått denna frestelse och undvikit alla större utlöpningar från det egentliga ämnet. — Mest nytt och mest intresse bjuder den del af den mellersta afdelningen, där förf.

redogör för biskoparnes *servitia commune et minuta*, de afgifter de vid sin utnämning hade att erlägga vid kurian. Först under de senare åren har nämligen den historiska forskningen med större uppmärksamhet vändt sig hitåt, och det är första gången något skrifves härom på nordiskt tungomål. Det har därför nyhetens behag. Det är dock att beklaga det ej förf. haft tillfälle att till medeltidens slut fullfölja sina forskningar häröfver, ty nu lämnas endast ett ur sitt sammanhang lösryckt brottstycke, men äfven detta betingas ju af ämnets begränsning. — Som en röd tråd går genom hela afhandlingen förf:s beundran för Valdemar Atterdag och hans politiska verksamhet. Denna beundran är ju också berättigad, men dock synes det mig, som om densamma förledt förf. att tillägga Valdemar större framsynthet, än han verkligen ägt. Ty hvarken han eller Margareta torde kunnat eller ens sökt bryta den danska kyrkans förbindelse med kurian, och en självständig nationalkyrka låg nog utom deras tankesfär. — Det var ej genom regenterna utan genom skismen och ännu mer concilierna samt deras inverkan på sinnena, som kurians makt i norden bröts. Det intrycket har åtminstone jag fått af 1400-talets påfliga registratur.

Att fullt i detalj granska denna afhandling är synnerligen svårt för den, som icke har tillgång till herr M:s egna afskrifter, ty materialet är ju ännu till stor del otryckt. Äfven för den, som inom Vatikanska arkivet har tillträde till originalen, blir granskningen svår, då herr M. aldrig citerar de registerband, hvari handlingarna ingå, utan endast dessas data. Jag skall därför i det följande inskränka mig till att endast beröra några vissa punkter, i hvilka mina åsikter ej öfverensstämma med herr Moltesens, och därvid hufvudsakligen välja sådana, som kunna vara antingen af särskildt intresse för svenska läsare, eller ock af större allmän betydelse.

Herr Moltesen börjar sin afhandling med en redogörelse för ett bref, som konung Magnus Eriksson skall hafva skrifvit till påfven Benedictus XII och hvari han som stöd för sin ansökan om stadfästelsen å Skåne m. m. åberopat, att Danmark aldrig varit underkastadt kejsardömet, utan var »skattskyldigt» till den Romerska kyrkan (*maxime cum dictum regnum Darie in nullo umquam fuerit subiectum imperio sed Romane ecclesie censuale*). Härom säger herr M., att en dansk konung »*har sikkert hverken villet eller kunnet bruge et udtryk som kong Magnus*». Ett skarpt klander ligger i detta herr M:s uttalande, men månne ej herr M. här vid lag dömer för strängt och oriktigt tolkar konung Magnus' ord? — Först och främst må en invändning göras emot herr M:s öfversättning af *censualis* med *skattskyldig*. I dess stamord *census* kan visserligen ligga betydelsen af *skatt*, men det kan också betyda en afgift hvilken som helst. Skatt återigen öfversättes i med. lat. vanligen med *tributum*. *Censualis* kan därför här mycket väl betyda endast erläggande afgift. Hade konung Magnus däremot velat betona

[1] Étude sur le liber censuum de l'église romaine.

Danmarks afhängighet under påfvestolen, hade han nog i stället begagnat ordet *tributarius*. — I erläggandet af denna census, Peterspenningarna, behöfver vidare ej heller ligga någon afhängighet under påfvestolen. Herr M. har själf efter Fabre framhållit, hurusom den ursprungliga grunden till deras erläggande låg i en viss kärleksfull vördnad (ærefrygt) för S. Petrus och huru de länder, som erlade dem, ansågo sig hafva rätt till större skydd af påfvestolen. Genom spetsfundig juridisk tolkning kunde visserligen denna rätt att skydda från påfvemaktens sida fattas som rätt att härska och befalla öfver den skyddade, men det var endast enstaka kraftfulla påfvar såsom Gregorius VII, hvilka vågade komma fram med en dylik tolkning. Huru svag de i själfva verket ansågo denna rätt vara, betygas bäst af den omständigheten, att de gärna på något ytterligare sätt ville binda den skyddade monarken eller staten vid sig. Erläggandet af Peterspenningarna var således i och för sig icke tillräckligt att grunda ett verkligt afhängighetsförhållande. Konung Magnus' ord kunna vidare ursäktas, om de ens behöfva någon ursäkt, genom förklaringen att han skref med svenska förhållanden för ögonen. Äfven Sverige erlade ju Peterspenningar. I påfvebref hade betonats det skydd, som detta land därför hade rätt att fordra af påfvestolen, och en af dess konungar hade i ord, mycket påminnande om konung Magnus', på grund af den afgift han erlade till påfvestolen gjort anspråk på detta skydd. Detta allt oaktadt har dock aldrig från påfvestolen gjorts anspråk på någon länshöghet öfver Sverige och detta land har aldrig betraktats som dess lydland. Från svensk synpunkt kan således begagnandet af detta ord *censualis* ej anses vara så farligt. Emot mig kan visserligen herr M. anföra Fabre's[1] tolkning af en bisats i Cencii företal till Liber censuum, men denna kan jag icke godkänna. Här är dock icke rätta stället att ingå i en vidlyftig motbevisning mot Fabre.

Herr M. påstår vidare att enligt Romarkyrkans *Liber censuum* Danmark var *de proprietate sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ et tributarium eiusdem* samt att dess författare Cencius (Honorius III) först fäst uppmärksamheten vid Alexander II:s bekanta bref till konung Sven Estridsson rörande Peterspenningarna. Båda dessa påståenden äro oriktiga. De ofvannämnda orden rörande Danmark utgöra nämligen en titelrubrik, som först förekommer i Nicolai card. Aragonie under Alexander VI skrifna parafras af Cencius, och förekomma i ingen af alla de handskrifter (alla som finnas i Rom) af *Liber censuum*, som jag haft tillfälle att granska. Jag har äfven grundad anledning förmoda, det de ej heller förekomma i någon annan. Det felaktiga aftrycket i Ny kirkehist. Saml. VI beror tydligen på en slarfvig kollationering af Munch. Jag har nämligen granskat äfven den handskrift, hvarå detta aftryck grundar sig, och kan således konstatera att dessa ord icke finnas där. Hvad åter Alexander II:s bref till Sven Estridsson beträffar, har Cencius hämtat detsamma

[1] Liber Censuum de l'église Romaine publié . . . par P. Fabre.

från den af af kard. *Deusdedit* författade *Liber pontificalis*. Då denne under Gregorius VII:s ögon upprättade denna samling till försvar för påfvestolens andliga och världsliga rättigheter, och såväl Alexander II som Gregorius VII, enligt herr M:s framställning, tyckas velat utsträcka sina rättigheter öfver Danmark, är det ej att undra på, att han däri upptagit detta bref. Denna Liber pontificalis utgör en viktig källskrift till Liber censuum. Egendomligt är emellertid att såväl i Innocentius III:s bref af år 1210 som i Honorius III:s af 1220 och 1223 Danmark säges lyda under Romarkyrkan (*ad Romanæ ecclesiæ jurisdictionem spectare, ad Romanam ecclesiam specialiter pertinere*). Möjligen kunna dessa ord bero på något uttryck i Sven Estridssons bref till Alexander II, men då man eljes för senare tider ser, huru nära supplik och bulla sluta sig intill hvarandra, är det ej otänkbart, att de härstamma från de suppliker, i följd hvaraf dessa bref utfärdats.

Om ock Benedictus XII afslog konung Magnus' ansökan om stadfästelse å Skåne m. m., skall enligt herr M:s framställning dock Clemens VI år 1347 villfarit en ny ansökan därom, ehuru dock densamma gjordes värdelös genom tillägget för så vidt sådant kunde göras utan motpartens hörande. Äfven härvidlag torde herr M:s framställning vara vilseledande. Konung Magnus inkom visserligen med en supplik om stadfästelsen å förvärfvet af Skåne m. m. och brefven därå, och Clemens VI resolverade, att stadfästelsebref skulle utfärdas genom kansliet, om nämligen sådant kunde ske utan motpartens inkallande (*Fiat — per cancellariam si fuerint parte non vocata confirmande*). Då emellertid i de påfliga registraturen bullor svarande emot konung Magnus' öfriga suppliker finnas i behåll, men ingen bulla rörande denna påträffas, samt det dessutom knappast är tänkbart, att om någon dylik verkligen utfärdats, den icke någon gång under striderna med Danmark skulle åberopats samt äfven bevarats i någon afskrift, torde man vara berättigad draga den slutsatsen, att något stadfästelsebref aldrig kommit till stånd. Grunden därtill har väl varit, att man i kansliet ej ansett sådant kunna utfärdas utan att konung Valdemar först hördes. I sammanmanhang härmed må påpekas att herr M:s läsart *per cancellarium* är felaktig. Supplikregistraturet har *per cancell*, och att detta bör läsas *per cancellariam* framgår af att i andra bref hänvisas till utfärdande genom kameran, *per cameram*, och icke genom kamerarien. Dessutom nämnas alltid de högre påfliga tjänstemännen med tillägg af ett *dominus* eller *cardinalis*. Noten å s. 36 saknar således berättigande.

Å s. 78, 79 vidröres ärkebiskopens i Lund primaträtt öfver Sverige, och herr M. framhåller som dennes »viktigaste primatialrettighed over Sverige» hans rätt att meddela ärkebiskopen i Uppsala pallium. Häri kan jag dock ej instämma med herr M. För mig synes konfirmationen och konsekrationen vara af vida större betydelse. Genom den förra hade ärkebiskopen rätt att pröfva Uppsalakapitlets val och vid den senare måste ärkebiskopen i Uppsala afgifva trohetsed till sin primas. Valhandlingarna angående ärkebiskop Olof äro i

detta fall belysande. Meddelandet af palliet åter var, i hvad angår förhållandet till primas, mer en tom ceremoni. Att Uppsalakapitlets opposition egentligen vändes emot denna berodde väl dels på den förhatliga formen att dess electus måste infinna sig i Lund för palliets mottagande dels på dess åsikt, att ärkebiskopen i Lund strängt taget ej hade någon rätt att fordra detta. Alexander III hade nämligen i sin bulla endast talat om konsekrationen, men ej om palliets gifvande, och reglerna för dessa bestämdes först 1198 genom Hadrianus IV, men dem ville Uppsalakapitlet aldrig anse giltiga. Såväl 1295 som 1308 hade också Uppsalakapitlet tillfälle att förbigå sin primas. Dekanen Nils, som valdes 1294, var nämligen då jämte hela Uppsalakapitlet exkommunicerad af ärkebiskopen i Lund, och han måste därför vända sig till Rom för att få sitt val stadfäst. Efterträdaren Västerås-biskopen Nicolaus måste, då han förut innehade biskoplig värdighet, äfven resa till Rom. Då de nu voro där, lyckades de också utverka sig palliet. Den senare erhöll också det uttalandet af Clemens V, att Uppsalastolen lydde direkte under påfven. Därmed kunde ju Lunds primaträtt öfver Uppsala anses afslutad, och tydligen har hans efterträdare, Olof, så tänkt, då han beslöt att personligen resa till kurian för stadfästelsen af sitt val, Genom hertig Valdemar, som under ärkebiskopsstolens ledighet belagt Uppsala stift med skatter och väl fruktade för klagomålen vid kurian, hindrades han dock därifrån. För att med auktoritet kunna försvara sitt stifts intressen måste emellertid Olof blifva vigd till ärkebiskop och hade därför ingen annan utväg än att vända sig till Lund. Konsekrationen erhöll han, och ärkebiskopen i Lund visade nu största tillmötesgående emot Uppsalakapitlet. Någon gensaga gjordes ej häller från dess sida emot att palliet meddelades genom ärkebiskopen i Lund. Några år därefter, 1320, sändes emellertid Uppsalakaniken Nils Sigvastsson ned till Rom med en stor supplikrulle, och för att understödja denna erlade han för ärkebiskopen i Uppsala 1,000 fl. i com. servitium, »såsom hans företrädare plägat göra vid palliets öfverlämnande.» Strängt taget var nog icke Olof förpliktigad därtill, ty commune servitium, om ock delvis uppkommit ur palliipengarna, betalades egentligen för konfirmationen och ej för palliet. Detta var emellertid sista gången som ärkebiskopen i Uppsala stadfästes, vigdes och erhöll pallium af ärkebiskopen i Lund. Det var dock icke, såsom herr M. säger, genom kaniken Nils Sigvastssons diplomatiska skicklighet en ändring åvägabragtes, ty ärkebiskop Olofs och Nils Sigvastssons bekanta suppliker till påfven innehålla ej ett ord om primatet, och vid valet af ärkebiskop Hemming vände sig Uppsalakapitlet först till sin primas ärkebiskopen i Lund med begäran om stadfästelse och konsekration. Hvad som hufvudsakligen bröt primatet var, att påfvarne reserverade sig rätten att besätta alla biskopsstolarna. Palliipenningar gick ej Lunds ärkebiskop, såsom herr M. påstår, därigenom miste om, ty dylika hade han aldrig haft rätt till, men väl afgiften för konfirmationen.

Å s. 60 säger herr M., att påfven i slutet af 1200-talet lät taxera alla kyrkliga beneficier öfver hela kristenheten samt å s. 125, att förteckningarna öfver taxorna funnos i det Vatikanska arkivet, samt stöder sina uttalanden på Gottlobs arbete *Aus der Camera apostolica*, men ser man efter hvad Gottlob egentligen yttrar härom, finner man, att han endast för England kan framlägga säkra bevis för en dylik officiel taxering och om de öfriga länderna nämner han endast »Wahrscheinlich ist auch für die meisten übrigen Länder der Christenheit das 13. Jahrhundert . . . die Geburtszeit der ersten Taxenbücher» . . . samt vidare »Es lässt sich annehmen dass von den aufgestellten Taxenverzeichnissen oder Taxenbüchern auch je ein Exemplar nach Rom kam». Han grundar detta sista antagande på Lonigos bekanta förteckningar öfver handskrifter, som under Paulus V öfverflyttades till det påfliga arkivet, i hvilka en mängd taxböcker nämnas. Men granskar man dessa närmare, finner man, att de till det stora flertalet utgöras af under 1400-talet skrifna taxlistor rörande biskopsstift och kloster, för hvilka commune servitium erlades, samt att inga andra benificialtaxor funnos än för provincia Rhemensis, regnum Angliæ och regnum Siciliæ citra Pharum, hvilka äfven Gottlob särskildt nämner. Hvad som hos honom således endast är ett antagande blir hos herr M. ett bestyrkt faktum. Men nu är bevisligen Gottlobs antagande, i hvad som rör norden felaktigt, ty af flere handlingar framgår, att första gången commune servitium kräfdes af ett stift, det då först upptaxerades, — och hvad de lägre benificierna beträffar, visa de i romerska statsarkivet befintliga annat-registerna, att annaterna betalades för hvarje gång efter öfverenskommelse, hvilket ej kunnat ske, om taxböcker funnits i kameran.

Som närmast ett förbiseende får man väl rubricera herr M:s utsago å s. 67, 68, att Clemens V före sin död befallde, »at alle kvitteringer for servitium secretum skulde tilintetgöres», ty den anförda källan (Ehrle i Archiv f. Litteratur u. Kirchengesch: V) har »Die Schuldscheine und alle die Einbezahlung rückständiger servitia secreta betreffende Actenstücke.» — Pater Ehrles källskrift anför äfven detsamma.

Här och hvar i Afdeln. II anför herr M. sifferuppgifter rörande biskoparnes afbetalningar å sina servitia. Men då herr M. dels ej skiljt mellan *commune* och *minuta*, dels ej häller framhållit, att i allmänhet endast kamerans kvittenser för denna tid numera finnas i behåll, hvaremot kardinalkollegiets gått förlorade, samt ej häller fäst uppmärksamheten vid, att äfven för några år alla kvittenser saknas, blifva dessa sifferuppgifter föga bevisande och någon gång till och med vilseledande. Som bevis härå må anföras uppgifterna (s. 96) om ärkebiskop Jens Nielsens penningtransaktioner med kurian, ty att han verkligen betalt mycket mer af sina servitia, än herr M. anför, framgår af efterträdarnes skuldförbindelser. Bättre hade varit, om herr M. i en vidfogad tabell upptagit de skilda summorna. — Minuternas storlek sätter herr M. till $^1/_6$ à $^1/_{10}$ af commune servitium. En något så när fast norm för deras beräkning fanns dock,

enär för denna tid, som jag på annat ställe skall ådagalägga, hvarje minutum i regel skulle motsvara en kardinals andel af commune servitium.

Äfven för de påfliga penitentiarierna för kyrkoprovinsen Dacia vid kurian redogöres (s. 148). Af visst personalhistoriskt intresse kunde det ha varit att därvid anmärka, att brodern Petrus Abó afled vid kurian som penitentiarie år 1347. Förutom med sommar- och vinterdräkter samt hopp om en biskopsstol erhöllo penitentiarierna äfven i aflöning vin, spannmål och ved.

Med skismats början anser herr M. förbindelserna mellan Danmark och de avignonska påfvarne vara slut. Det må dock här påpekas, att Clemens VII år 1384 utnämnde predikarebrodern Johannes Jagow, förut biskop i Semgallen, till biskop i Strängnäs samt året därpå gaf honom rätt att åt personer i Danmark, Norge och Sverige meddela en mängd indulgenser, hvilket tydligen ådagalägger, att påfven betraktade honom som sin nuntie i dessa länder. Våren 1389 låg dessutom Clemens VII i skriftväxling med såväl drottning Margareta som konung Albrekt. Om arten och naturen af de mellan dem växlade brefven är dock intet kändt, enär sekretregistren för detta år saknas i Vat. arkivet. — Äfvenledes må framhållas, hurusom kard. de Viviers i en relation af år 1380 anför som anhängare till Clemens VII konungen af Norge och 'alla af hans parti, som stredo emot hertigen af Mecklenburg för arfsrätten till Sverige och Danmark.

Med herr Moltesen (s. 204) instämmer jag gärna i omdömet att serierna *Introitus et Exitus* samt *Obligationes* äro mindre väl ordnade. Men skulden därför ligger hos 1600- och 1700-talens arkivtjänstemän, och de nuvarande anse sig just till båtnad för forskarne icke kunna företaga någon omordning, enär gamla förteckningar öfver dem i deras nuvarande ordning finnas. Till de nuvarande numren af *Obligationes* ansluta sig äfven de viktiga *Indices: Vescovi* och *Beneficii*, hvilka skulle blifva alldeles obrukbara, om obligationes omordnades. Vatikanens arkiv är dessutom ej så utan kataloger, som herr M. påstår, men då de stå i ett eljes stängdt rum, måste man särskildt begära att få tillträde till dem och äfven i allmänhet anföra, hvilken katalog man önskar. För öfrigt pågår inom Vatikanska arkivet af dess nuvarande nitiske tjänstemän en ganska vidsträckt katalogisering.

Den bifogade lilla urkundssamlingen har jag visserligen icke i detalj granskat, men vid en hastig jämförelse med mina egna anteckningar har jag fäst uppmärksamheten vid ett par vilseledande läs- eller tryckfel, nämligen i n. X, s. 213 *sigilli camere* för *sigilli camerariatus;* n. XXII, s. 220 *in flor.* för *3* (*iij*)*flor.* och i n. XXXXII. *primario* för *penitentiario.*

En del andra detaljanmärkningar skulle visserligen kunna framställas, men då dessa ej äro af större vikt eller intresse och jag redan alltför mycket tagit tidskriftens utrymme i anspråk, må det nu vara nog. — Ofta händer det, att en gradualafhandling blir en författares både första och sista vetenskapliga arbete, men denna

afhandling är ju ej herr Moltesens första vetenskapliga verk, och jag vågar hoppas, att den ej häller blir herr M:s sista.

Karl Henrik Karlsson.

Danmarks Adels Aarbog. Af H. R. Hiort-Lorenzen og A. Thiset. 1897. Fjortende aargang. XIX + 533 sid. Kjöbenhavn.

Likasom Sverige under en längre följd af år haft en med korta mellantider utkommande Adelskalender, så har Danmark sedan år 1885 erhållit en motsvarande publikation i Danmarks Adels Aarbog. Skilnaden dem emellan är dock ganska märkelig, icke blott däruti att den senare utkommer hvarje år utan äfven i planen för själfva arbetet. Då den svenska begränsar sina uppgifter till våra ännu lefvande adelsätter, lämnar den danska icke blott en fullständig redogörelse för de släkter, som ännu fortlefva i Danmark, utan äfven för dem, som sedan längre tid tillbaka nedslagit sina bopålar i främmande land och där fortlefva. Men icke ens härtill begränsas årsbokens plan. Den omfattar äfven alla äldre redan utdöda medeltidssläkter. För dessa meddelas efter hand och i den mån arbetet fortskrider fullständiga ättelängder jämte dessa ätters i färger utförda sköldemärken, och sådana lämnas äfven för de ännu lefvande ätter, hvilka därvid vilja gå utgifvarnes arbete till mötes. Dessa vapenbilder, utom dem, som till följd af bristande kunskap om sköldfärgerna endast kunnat i svarttryck meddelas, uppgå redan till ett antal af 204. Att finna de rätta färgerna har otvifvelaktigt varit förenadt med stora svårigheter, då de egentliga källorna äro sigillaftryck utan heraldiska färgbeteckningar. Utgifvarne hafva således mången gång måst åtnöjas med anherreuppställningars och släktböckers icke sällan oklara och åtminstone hos oss ofta motsägande framställningar. Emellertid har det lyckats dem att lämna dessa äldre vapen så heraldiskt harmoniska, att de göra ett godt intryck vid jämförelse med yngre tiders ofta smaklöst och med förbiseende af heraldisk ordning sammansatta sköldemärken.

På senare åren har årsbokens plan ytterligare vidgats. Utom det porträtt af någon mera märkelig samtida, som årligen sättes framför texten och hvarvid äfven svenskar och norrmän af dansk adelig börd ihågkommits, såsom vår minister i Köpenhamn friherre *Lave Beckfriis* och grefve *Peder Wedel-Jarlsberg*, lämnas nu för de släkter, som härför visat ett lefvande och verksamt intresse, äfven afbildningar i fototypi af äldre släktmedlemmar efter de porträtter och skilderier, som blifvit bevarade. Sålunda finna vi i de redan utgifna 14 årgångarna 15 porträtter af män och kvinnor tillhörande *Bille*-släkten, 16 af de olika ätterna *Rewentlow*, 19 af

släkten *Borneman* och ej mindre än 29 från den frejdade danska *Brahe*-släkten. Då hvarje årgång af vår svenska adelskalender är ett afslutadt helt, bilda däremot de danska årsböckerna en fortlöpande serie, och hvarje särskild del, om den också, hvad de lefvande släkterna angår, är fullständig, utgör således en länk i denna kedja, som i sinom tid kommer att blifva ett fullständigt Danskt Adelslexikon. De särskilda delarna få därigenom hvar för sig på långt när icke samma betydelse, som då de alla äro samlade. Följden häraf är ock, att hvar och en, som önskar känna något mer om den danska adeln än blott dess under ett visst år lefvande medlemmar, icke gärna bryter serien, hvilken just genom det inre sambandet emellan de olika delarna blifver en synnerligt värderik urkund för icke blott det närvarande utan äfven det gamla Danmarks personal- och godshistoria. Årsbokens uppgifter äro ock så fullständiga och med så sträng kritik sofrade, att de med fullt förtroende kunna upptagas.

Ur svensk synpunkt betraktad äger denna fortlöpande adeliga personalhistoria en stor betydelse. Där vinnas tillfredsställande upplysningar om åtskilliga danska ätter och ätteläggar, hvilka dels helt och hållit blifvit svenska, dels mer eller mindre ingripit i våra förhållanden. I den mån utgifvandet fortskrider, blifver årsboken med dess rika och fullständiga anvisningar till själfva urkunderna en förträfflig vägledning särskildt för de arfs- och bördestvister emellan svenskar och danskar, som ej sällan förekommit under medeltiden, och som ur våra egna urkunder och för denna tid mer eller mindre oklara släkttaflor ej ensamt kunna redas. Där lämnas också beriktigade upplysningar om åtskilliga personers härkomst, hvarom vi förut haft felaktiga föreställningar. Sålunda visas där, för att taga ett exempel bland många, att den på sin tid hos oss såsom myndig man och stor jordägare kände *Bo Tykason Dyre* icke varit af den släkt, tillnamnet angifver, utan af *Due*-ätten samt lånat sitt släktnamn från den äldre ätten *Dyre*, till hvilken däremot herr Svante Stures gemål fru *Mätta Ivarsdotter* ostridigt hörde. Vidare lämnas upplysningar om *Abraham Brodersson*s härkomst och att släktnamnet inom hans ätt, då sådant förekommit, i regeln varit *Baad*, hvarjämte vi redan erhållit mer eller mindre fullständiga och säkra ättartal för de inom vårt land i äldre tider uppträdande och stundom här bofaste medlemmarne af släkterna *Bydelsbach*, *Fleming*, *Frille*, *Ged*, *Gjedde*, *Giordsen* eller *Görtze*, *Grijs* af Halland, *Grubendal*, *Hogenskild*, *Krognos* m. fl.[1] Af

[1] Af dessa är släkten *Fleming* densamma, som hos oss ännu lefver såsom friherrlig, ehuru årsboken ej redogör för den danske riddaren Peder Flemings svenska afkomlingar, och *Frille* vår redan före riddarhusets stiftelse försvunna svensk-finska ätt, hvilken, så vidt kan ses, här fullständigt upptagits (jfr Tillägget till Del XIV.) men släkten *Ged* utan tvifvel en annan än den svenska ätten *Geth*, som — troligtvis dansk den också — förde ett annat och till släkten *Krognos* hänvisande vapen, likasom ock de danska *Gjeddernes* antagna härkomst från den svenska medeltids-

ursprungligen danska men nu endast i Sverige fortlefvande ätter finna vi släkterna *Barnekow*, *Beck-Friis*, *Bildt*, *Gyllenstierna*, *Ramel*, *Thott*, *Trolle* och *Walkendorff* samt de dels svenska, dels danska släkterna: *Blixen-Finecke*, *Rewentlow* och *Rosenkrantz*, och har bland de först nämnda tillfället att få sina ättartal fullständiga samt sina gamla sköldemärken afbildade begagnats af ätterna *Beck-Friis*, *Bildt* och *Trolle*. Man bör väl kunna hoppas, att samma omtanke skall visas af öfriga till Sverige öfverflyttade danska släkter, af hvilka åtminstone *Gyllenstiernorna* och i all synnerhet *Thottarne* i äldre tid gjort så märkliga insatser i hela Skandinaviens historia, att man bör kunna vänta en sådan pietet hos deras nutida ättlingar. Med jämförelsevis ringa kostnad torde detta kunna vinnas genom uppgörelse med utgifvarne, hvilka, då de nedlägga så mycket arbete på de helt utdöda släkternas genealogier, med fullt skäl böra i detta fall förutsätta någon medverkan från de ännu lefvande släkternas ätteläggar.

Men om nu åtskilliga danska ätter blifvit bofasta i Sverige, hvilket till en del haft sin grund däri att fordom danska områden öfvergått till svenska, så, ehuruväl många svenskar och danskar under medeltiden varit samarfva, återfinnes i de redan lämnade årsböckerna ingen svensk ätt, som fastare nedslagit sina bopålar i Danmark. Möjligt kan väl vara att vår svenska ätt *Gera* och den danske *Gere* haft samma ursprung, men det är mera sannolikt, att den gemensamma roten — om den skulle kunna uppvisas — förr bör sökas söder om den gamla riksgränsen än norr om densamma. Likaså kunna den danska släkten *Hak* och den som i Sverige af genealogerna kallats *Röde* hafva haft samma ursprung, men om ock någon sannolikhet härför kan hämtas från släktförbindelser dem emellan, så fordras dock mer än den fyrstyckade skölden för att, då våra svenska sköldemärken icke under medeltiden varit så fasta som i Danmark, däraf kunna våga några slutsatser, hälst det ej är så alldeles säkert, att de olika sköldfärgerna hos båda varit desamma. Det står således fast att medan många danskar under medeltiden och äfven sedan vandrat öfver till Sverige, svenskarne i allmänhet hvarken sökt eller funnit något fast hem i Danmark.

I följd af Norges genom århundraden fortlöpande förening med Danmark är antalet ännu lefvande norska släkter af erkänd dansk adel icke ringa. Utom de danska grefvarne *Wedel-Jarlsberg* och *Trampe* samt den helt nyss utslocknade friherrliga ätten *Hoff-Rosencrone* räknas ännu till den danska adeln de norska släkterna: *Arenfeldt*, *Anker*, *Aubert*, *Falsen*, *Galtung*, *Hvitfeldt*, *Knagen-*

släkten *Gädda* synes hvila på alltför lösa grunder, ehuru bådas vapen äro fullt öfverensstämmande. Att hvad den sistnämnda släkten angår, äldre släktböckers gissningar upphäfvas af bevarade säkra handlingar hafva utgifvarne tydligen visat, men därmed må icke förnekas, att något äldre samband emellan danska Gjeddesläkten och svenskar med tillnamnet Gädda kunnat förefinnas; ty i våra permebref möta åtskilliga personer, som fört samma tillnamn, men ej kunna inrymmas i den ridderliga Gäddaätten.

hjelm, *Krabbe*, *Kaas*, *Löwenskiöld*, *von Munthe af Morgenstjerne*, *Scheel*, *Staffeldt*, *Sundt*, *Treschow*, *Werenschiöld* och *Wibe*, för hvilkas nu lefvande medlemmar årsboken lämnar biografiska data.

För den skandinaviska personalhistorien är således den danska årsboken en god kunskapskälla, men ej mindre är dess vigt för godshistorien. De många rättelser af gamla misstag i äldre släkttaflor och i den sydsvenska godshistorien, anmälaren där hämtat, skulle blifva alltför vidlyftiga att här ens kunna antydas.

Arbetets utsträckning till uppsamlandet och återgifvandet af bevarade porträtter af äldre danska män och kvinnor ökar i väsentlig grad dess värde. Man får genom dessa en klar inblick icke blott i porträttmåleriets ståndpunkt på olika tider, utan äfven i klädedräktens och smakens växlingar. En sammanställning af t. ex. de i årsboken för år 1896 lämnade, djupt allvarliga och strängt sedesamma afbildningarna af fru Birgitta Thott, herr Ove Gøijes husfru eller af jomfrue Anna Göijes och det föga yngre mera konstnärligt utförda, men kanske alltför leende porträttet af geheimerådet Marcus Gøijes fru, Elisabeth Tompson med hennes utslagna hår, blottade, ehuru — såsom utgifvarne anmärka — af en yngre konstnär något mera täckta barm, knähund, lam, biljardmas, m. m. lämnar i detta afseende ett rikt tillfälle till jämförelser. Ur många synpunkter bör därföre »Danmarks Adels Aarbog» blifva en förträfflig urkund för hvar och en, som hyser intresse för förgångna tider, synnerligast då man härtill lägger den utomordentligt fina smak, som röjer sig i alla dess detaljer, icke blott uti de, med troget angifvande af de olika tidernas växlande heraldiska stil i hjälm- och sköldformer samt löfverk och hjälmtäcken, färglagda vapnen, och de i fototypi återgifna porträtterna, utan äfven i arbetets hela typografiska utstyrsel.

G. Djurklou.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige, utg. af K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien genom Hans Hildebrand. XVI. E. Wrangel, Tegelarkitekturen i Norra Europa och Uppsala domkyrka.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 9: H. 3. S. Bugge, Sagnet om hvorledes Sighvat Tordssön blev Skald. — E. Ljunggren, Make och maka. — E. Hellquist, Etymologiska bidrag. — A. B. Larsen, Antegnelser om substantivböiningen i middelnorsk. — T. Hjelmqvist, Några anmärkningar till ett ställe i Heilagra Manna Sogur. — F. Jónsson, Et par bemærkninger om manglen af i-omlyd i kortstavede ordstammer. — E. Ljunggren, Laurentius Petri om svensk akcent. — L. Larsson, Anmälan av »The saga of king Olaf Tryggwason, translated by J. Sephton». — F. Jónsson, Anmälan av »Ferd. Holthausen. Altisländisches lesebuch» och »B. Kahle, Altisländisches elementarbuch». — V. Dahlerup, Nekrolog över Karl Werner. — E. H. Lind, Bibliografi för år 1895. — E. H. Lind, Genmäle. — A. Kock, En slutanmärkning. — A. Kock, Små etymologiska bidrag. **Bd 9: H. 4.** S. Bugge, Fyrunga-indskriften. — A. Kock, Till frågan om omljudet och den isländska akcentueringen. — F. Detter, Zur Ragnarsdrápa. — H. Gering, Anm. af »Ordbog over det gamle norske sprog af Dr. J. Fritzner». — Hj. Falk, Nekrolog över Ivar Aasen. — T. E. Karsten, Genmäle. — Hj. Falk, Nogle modbemærkninger om den primære nominaldannelse m. m.

Kyrklig Tidskrift, utg. af F. A. Johansson och O. Quensel. **1897, 3, 4**, inneh. bl. a. Granskningar och anmärkningar (J. Paulson, Petri de Dacia vita Christinæ Stumbelensis).

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1897, 1.** O. Widman, Om de vises sten. — J. Lieblein, Den egyptiske dyredyrkelse og fetischismen. — G. De Geer, Om Skandinaviens geografiska utveckling efter istiden, anm. af Gunnar Andersson. — E. Aspelin, Elias Brenner, anm. af G. Göthe. — **2.** H. Schück, Från Urban Hiärnes ungdom. — G. Göthe, Striden om den nya konsten. — S. J. Moltesen, De avignonske pavers forhold til Danmark, anm. af Hans Olrik.

Ny Illustrerad Tidning. 1897, 2, 4—8. N. v. Jacobsson, Med Gustaf III:s syster i Italien. Hittills otryckta dagboksanteckningar. Sammanförda af Alvar Arfwidsson. — **14.** H. Wieselgren, Karl XI.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgifven af Karl Wåhlin. **1897, 1.** W. Söderhjelm, Från Runebergs värld. — A. Vannérus,

Christopher Jakob Boström. — 2. I. Fehr, En underbar man från vår storhetstid. [Olof Rudbeck.] — 3. J. af Klercker, Kors och halfmåne på Kreta.

Svenska Autografsällskapets Tidskrift. Del 2, n:r 11 & 12. December 1896. Två hittills otryckta egenhändiga bref från konung Carl XII. Meddelade af Herr Minister C. Burenstam. H. Rosman, Genealogiska studier. I. Om den s. k. Rödeätten under Medeltiden. II. Om marsken Håkan Matsson d. ä. och Vinstorpaättens härstamning. — O. B., Åttartal. I. Ikornasköld, †. Adeliga ätten n:r 283. — E. Hildebrand, En autograf af drottning Katarina Stenbock. — Förteckning öfver autografer till salu efter anmälan hos redaktionen af Autografsällskapets tidskrift. — **Bilaga:** Rechenskap på brudednar, som äro vide i Stasskyrkian (forts.).

Af Karl XII:s egenhändiga bref är det ena dateradt Bender $^{27}/_{8}$ 1700, ställdt till generalkvartermästaren Axel Gyllenkrook och f. n. förvaradt på Svenstorp i Skåne; det andra dateradt Torpum $^{12}/_{6}$ 1716, ställdt till öfverste G. F. v. Rosen och äges af kammarherren grefve G. von Rosen. — I uppsatsen »En autograf af drottning Katarina Stenbock», sid. 343, r. 26 ha vid ombrytning orden Kristi himmelsfärdsdag och »som var then 12 maji» bytt plats. — Andra delen af Autografsällskapets tidskrift är med detta häfte afslutad så när som på ett register, hvilket enligt en notis af Red. längre fram under året kommer att utdelas.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1897. G. Andersson, Stora Kopparbergs grufva. — Vid Södra Stäket. Af P.

Upplands Forminnesförenings Tidskrift utg. på föreningens bekostnad af L. Arpi. XVIII (III, 3). B. Salin, Ornamentstudier till belysning af några föremål ur Vendelfynden. — C. M. Kjellberg, Gamla Uppsala kyrka. — E. Lewenhaupt, Uppsala och dess omgifningar 1660. — E. v. Ehrenheim, Grönsö under 1600-talet. — O. Janse, Om Läby kyrka och dess arkiv. — Th. Lindblom, Salstaborg. — R. Arpi, Meddelanden från Uppsala universitets museum för nordiska fornsaker. — E. v. Ehrenheim, Gröneborg. — R. Arpi, Ur Upplands fornminnesförenings och dess styrelses protokoll. — R. Arpi Upplands Fornminnesförening 1894—96.

Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. Åttonde och nionde häftena. Utg. F. Ödberg. Vestergötlands fornminnesförenings bestyrelse och ledamöter — F. Nordin, Redogörelse för Vestergötlands fornminnesförenings verksamhet åren 1889—1896 — R. Kjellén, Stat och samhälle i det gamla Vestergötland. I. — A. Rudberg, Bredsäters offerkyrka. — Om skräck och vidskepelse i Vestergötland under äldre tider. — F. Ödberg, Om magister Sven Jacobi den förste protestantiske biskopen i Skara stift, med bilaga. — Om slägten Gylta. — Äldre handlingar rör. Vestergötland (forts. från 6 och 7 häftena).

K. Vitterhets och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. Red. Hans Hildebrand. **1893. April—December.** Akademiens och förvaltningsutskottets sammanträden. — Samlingarnes tillväxt april—december. — Inventering af den engelska afdelningen af k. Myntkabinettet. — Besökande i statens Hist. Museum och k. Myntkabinettet år 1893. — **Bilaga.** Riksantiqvariens årsberättelse för 1892.

Danske Magazin, indeholdende Bidrag til den danske Histories og det danske Sprogs Oplysning. **Femte Række. Bd 3:** H. 4. O. Nielsen, Nogle Aktstykker til Oplysning om Kjöbenhavn i Midten af det 17 Aarhundrede. — L. Bobé, Resident Heinrich Carl Meinigs Indberetninger til Hansastædernes Regering om Forholdene ved det danske Hof i Aarene 1770—72. — E. Holm, En samtidig Skildring af den store

nordiske Krig. — W. Christensen, Aktstykker til Roskilde Bispestols Historie i Niels Skaves Tid. — Smaastykker. — Rettelser. — Register.

Finsk Tidskrift utgifven af M. G. Schybergson och R. v. Willebrand 1897, 2. M. G. Schybergson, Robert Henrik Rehbinders korrespondenter. — A. Jensen, Herr Tadeusz af Adam Mickieviez. — E. Westermarck, Den sociala utvecklingen enligt Benjamin Kidd. — M. G. Schybergson, Geschichte Finnlands, anm af C. v. Bonsdorff. — 3. E. Estlander, Ehrensvärds aforismer och La Rochefoucaulds maximer. — E. Aspelin, Elias Brenner, anm. af J. J. Tikkanen. — I bokhandeln: T. Hartman. Raseborgs slotts historia, anm af M. G. Schybergson — T. J. Petrelli, Hur kom Sveaborg att anläggas?, anm. af M. G. Schybergson.

Deutsche Litteraturzeitung. 1897, 4. E. Reicke, Geschichte der Reichsstadt Nürnberg, anm. af A. Reimann. — 5. M. Philippson, Der Grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Th. 1. anm. af W. Naudé. — 8. W. Stieda u. C. Mettig, Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis 1621, anm. af J. Girgensohn.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Neue Folge. In Verein mit G. Buchholz, K. Lamprecht, E. Marcks herausgegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 1. 1896/97. Vierteljahresheft**: 4. E. Brandenburg, Luther, Kursachsen und Magdeburg in den Jahren 1541 und 1542. Mit sechs ungedruckten Briefen Luthers. — G. Witkowski, Der Historische Faust. — Kleine Mitteilungen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Monatsblätter**: 10. F. Salomon, Neue Forschungen zur englischen Geschichte im 18 Jahrhundert. — Kritiken: (bl. a. A. Huber Geschichte Oesterreichs. Bd 5, anm. af A. F. Pribram). — Nachrichten und Notizen. 11/12. H. Geffcken, Der germanische Ehrbegriff. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. 1896, 2. G. Köhne, Unbefangene Betrachtung über die Entstehung des grossen Brandes bei der Eroberung Magdeburgs am Mai 1631. — K. Wittich, Aus den ungedruckten Papieren des Administrators Christian Wilhelm.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. XXXXII 2, R. Schröder, Neuere Forschungen zur fränk. Rechtsgeschichte. 1. — O. Waltz, Zur Rettung des Geschichtschreibers Francesco Guicciardini. — H. Glagau, Achtundzwanzig Bulletins über den Wohlfahrtsauschuss. — R. Du Moulin-Eckart, Zur Geschichte der badischen Politik in den Jahren 1801 bis 1804. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. F. Arnheim, Schwedische Literaturbericht, som innehåller recensioner af följande arbeten: Hollander, Svearnes förskandinaviska historia; Hedqvist, Den kristna kärleksverksamheten i Sverige under medeltiden; Dahlberg, Bidrag till sv. fattiglagstiftningens historia intill midten af adertonde århundradet; Rydberg, Sveriges traktater. D. 3; Berg, Bidrag till den inre statsförvaltningens historia under Gustaf den Förste; Ödberg, Om Anders Lorichs, konung Johans ständige legat i Polen; K. Hildebrand, Upsala möte 1593; Sundberg, Om den Svenska kyrkoreformationen och Upsala möte 1593; Lundström, Laurentius Paulinus Gothus; Appelberg, Bidrag till belysning af sättet för prästtjänsternas besättande i Finland från reformationen till medlet af 17:de seklet; Svenska riksrådets protokoll. Utg. af Severin Bergh. 7: 1—2; Malmström, 1. Änkedrottningen Maria Eleonora och hennes flykt till Danmark. 2. Underhandlingarna om ett giftermål mellan Kristina af Sverige och Friedrich Wilhelm af Brandenburg; Heimer, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige o. England 1633 till 1654; Clason, Till reduktionens förhistoria; Bergfalk, Om utomordentliga penningehjälper till kronan under sextonde århundradet och början af det sjut-

tonde: Fries, Erik Oxenstjerna; Crohns, Sveriges politik i förhållande till de federativa rörelserna i Tyskland 1650—54; Crohns, De förberedande underhandlingarna för Rhenalliansen 1654—57 och Sveriges förhållande till dem; Malmström, Bidrag till sv. Pommerns historia 1653—60; Lundqvist, Sveriges krig med staden Bremen; Annerstedt, Bref af Olof Rudbeck d. ä. rörande Upsala universitet utg. med inledning. 1; Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. 10—12; Petrelli, Anteckningar om svenska och finska fanor; Petrelli o. Liljedahl, Standar o. dragonfanor; Malmström, Nils Bjelke och kriget med Turkarna 1684—1687; Malmström, Nils Bjelke såsom generalguvernör i Pommern 1687—97. Die eigenhändigen Briefe König Karl's XII; Lundberg, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige o. Preussen från Poltavaslaget 1709 till fredsbrottet 1715.) — Notizen und Nachrichten. — 3. P. Bailleu, Der Prinzregent und die Reform der deutschen Kriegsverfassung. Ein Beitrag zur Centenarfeier. — E. Klebs, Eine französische Geschichtstheorie. — A. Luschin v. Ebengreuth, Die Anfänge der Landstände, — Miscellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten. — Berichtigung.

Literarisches Centralblatt. 1897, 1. Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch. Bd 10: 1444—1449, anm. af K.—L. — **4.** Politische Correspondenz Karl Friedrichs von Baden. 1783—1806. Herausgegeben von d. Badischen Historischen Commission. Bd 4: 1801—1804. — **10.** E. Reicke, Geschichte der Reichstadt Nürnberg. — **12.** P. Wittmann, Abriss der schwedischen Geschichte. Auf Grund neuester Quellen und Hilfsmittel verfasst, anm. af K.—L. — **13.** Die Matrikel der Universität Rostock. 3: 1—2, anm. af —n.

Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung. Bd. 18: H. 1. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Senare afdelningen. Bd 5—7, anm. af Dietrich Schäfer.

Neue Mitteilungen des Thüringisch-Sächsischen Vereins. 1896. Bd 19: H. 2. R. Schmidt, Ein Klageschreiben des Zörbiger Rates aus dem dreissigjährigen Kriege. [1636].

Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark. 1896. Bär, Eine gleichzeitige Mittheilung über die Eroberung Landsbergs und Frankfurts im April 1631.

Schriften des Vereins f. Sachsen Meiningische Geschichte und Landeskunde. H. 23. I. Trinks, Die Kriegsereignisse bei Saalfeld im J. 1640 nach den Aufzeichnungen des Jan Hector v. Sturnbrich.

Verhandlungen des historischen Vereines der Oberpfalz und Regensburg. 1896. Neue Folge. **Bd 40.** G. Binder, Geschichte der bayerischen Birgitten-Klöster. Grossenteils nach archivalischen Quellen bearbeitet.

Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen. 1896, 3, 4. H. Zechlin, Die Schlacht bei Fraustadt. Eine militärgeschichtliche Studie. 2.

Frank Leslie's Popular Monthly. 1895, Augusti. E. Pierce, King Charles XIV of Sweden (Jean Baptiste Jules Bernadotte).

Review of Reviews. 1895, Jan. H. Joseph, Gustavus Adolphus of Sweden.

United Service Magazine. (London). **1895, 1 April.** War-clouds in the North by the Editor of U. S. M. — **4 April.** O. Kuylenstjerna, The Norwegian crisis.

American Catholic Quarterly. 1895, July. R. Parsons, Gustavus Adolphus of Sweden.

Chautauquan. (New York). **1895, Mars.** M. Lenz, Gustavus Adolphus of Sweden.

Revue Historique. 1897, Mars—Avril. Ch. Langlois. Les travaux sur l'histoire de la société française au moyen âge, d'après les sources littéraires. — L. Batiffol. Le Châtelet de Paris vers 1400 (Suite et fin). — L. G. Pélissier, Le Cardinal Ascanio Sforza prisonnier des Vénitiens, 1500. — A. Stern, Charles Engelbert Oelsner; suite: 1791. — Bulletin historique: France. Travaux sur l'antiquité romaine par C. Jullian. — Histoire moderne, par Rod. Reuss. — Histoire contemporaine, par André Lichtenberger. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Revue internationale des archives des bibliothèques & des musées. 1896, 8. S. Bergh, Notice sur les archives de Suède.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 26 februari 1897.

Sedan riksarkivarien Odhner öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande

Årsberättelse för 1896.

Hist. Föreningen har under året räknat 923 årsafgift betalande ledamöter i Sverige och andra länder. Afgift som ständig ledamot har erlagts af vice häradshöfdingen Th. Naumann. Antalet personer, som erlagt sådan afgift, uppgick vid årets slut till 64, den af dessa afgifter bildade grundfonden till 4,800 kr.

Någon förändring i styrelsens sammansättning har under året ej ägt rum. Sedan dess flerårige ordförande, f. d. riksarkivarien Malmström, af hälsoskäl undanbedt sig återval, utsågs till ordförande d. 28 febr. riksarkivarien Odhner. Sekreterare och skattmästare hafva som förut varit hrr E. Hildebrand och Silfverstolpe.

Den 24 sept. 1896 afled Föreningens ständige ledamot, friherre Louis De Geer. Han tillhörde Föreningens styrelse från dess stiftande ända till början af 1892, då han flyttade från Stockholm. Vid sidan af de viktiga offentliga värf han under de tolf åren hade att fylla, fann han äfven tid att ägna åt Föreningens sak och att deltaga i styrelsens sammanträden. Hist. Tidskrift förvarar äfven ett och annat bidrag af hans hand. För det intresse han sålunda ägnat den svenska Historiska Föreningen har styrelsen att uttala sin djupt kända tacksamhet.

Under 1896 har 16:de årgången af Hist. Tidskrift utgifvits. Den har alltjämt visat sig vara en föreningspunkt för historisk forskning i vårt land och har under året mottagit bidrag af 26 personer. Som ordinarie bilaga har utgifvits Historisk Bibliografi för 1895, utarbetad af amanuensen Kr. Settervall.

Den publikation af bref och aktstycken rörande 1809 års krigsrörelser, som för 1896 såsom tilläggshäfte utlofvades, har till följd af materialets rikedom och många nyfunna bidrag, hvilka där borde

finna plats, ej hunnit afslutas under året. Tryckningen har emellertid så långt framskridit, att arbetet under våren torde föreligga färdigt.

Föreningens verksamhet är, som bekant, beroende på frivilliga årsafgifter. Det är styrelsens plikt att påpeka, att de årliga inkomsterna ej räcka till att bestrida utgifterna, ehuru de senare under 1896 ej obetydligt understigit föregående års. Till följd af dödsfall och andra orsaker har medlemsantalet sjunkit under det minimum, som är erforderligt, för att utgifter och inkomster skola gå ihop. Styrelsen tillåter sig att till dem, som intressera sig för svensk historisk forskning, ställa den uppmaningen att i mån af förmåga verka för Föreningens sak. Den erinrar om, att Tidskriftens uppgift är att bereda plats för originalundersökningar i svensk historia, så vidt möjligt af allmännare intresse och i sådan form, att den kan tilltala bildade i allmänhet; att offentliggöra hittills otryckta bref och aktstycken af större värde samt att genom notiser, litteraturöfversikter och granskningar följa viktigare företeelser inom den historiska världen och den historiska litteraturen, för så vidt de angå Sverige. Det välvilliga mottagande och det förtroende, som hittills kommit Föreningens tidskrift till del, ger styrelsen grundad anledning att förmoda, att en sådan uppmaning skall finna gensvar och att Föreningens litterära verksamhet allt framgent, liksom hittills, skall utan rubbningar kunna fortgå.

Om Föreningens ekonomiska ställning upplyser den af utsedda revisorer afgifna berättelsen.

Därefter föredrogs följande

Revisionsberättelse.

Af Svenska Historiska föreningen utsedde att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaper för år 1896, få undertecknade efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från 1895	kr.	8,117: 54.
805 årsafgifter à 5 kronor	»	4,025: —
13 afgifter genom postprenumeration à 4,54	»	59: 02.
H. K. H. Kronprinsens årsafgift	»	50: —
1 ständig ledamotsafgift	»	75: —
Afgifter från Danmark	»	158: 10.
D:o från Norge	»	145: 35.
Redovisning från Samson & Wallin	»	78: —
D:o från Fritze	»	284: 85.
Försålda häften	»	71: 50.
Räntor	»	235: 25.
Summa inkomster	kr.	13,299: 61.

Utgifterna hafva varit:

Å Redaktionskonto	kr.	2,290:	—
Å Boktryckarekonto	»	2,629:	85.
Å Distributionskonto	»	222:	01.
Å Diversekonto	»	603:	90.
Summa utgifter	kr.	5,745:	76.
Behållningen till 1897 utgör således	»	7,553:	85.
Summa utgifter	kr.	13,299:	61.

Af behållningen äro insatta i Stockholms Handelsbank

Å depositionsräkning	kr.	4,600:	—
Å folioräkning	»	2,841:	24.
Kontant i kassan	»	112:	61.
Summa	kr.	7,553:	85.

Ofvanstående räkenskaper för räkenskapsåret 1896, äfvensom säkerhetshandlingar äro af undertecknade, utsedde revisorer, granskade och riktiga befunna, hvarför full decharge åt styrelsen tillstyrkes.

Stockholm den 24 februari 1896.

Severin Bergh. *Bernhard Lundstedt.*

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljades styrelsen decharge för år 1896.

Styrelsens medlemmar återvaldes, och utgöres den sålunda af herrar C. Annerstedt, G. Björlin, R. M. Bovallius, E. Hildebrand, C. G. Malmström, C. T. Odhner, C. Silfverstolpe, C. G. Styffe, C. F. Wærn och M. Weibull.

Till revisorer valdes herrar S. Bergh och B. Lundstedt samt till deras suppleanter herrar F. Wancke och C. A. Zachrisson.

Professor E. Carlson höll ett föredrag om »Sveriges sista bragd som evangelisk stormakt eller Karl XII och kejsaren 1707».

Öfversikter och granskningar.

Om prinsessan Cecilia Vasa, markgrefvinna af Baden-Rodemachern. Anteckningar af F. Ödberg. 231 sid. C. E. Fritze. 1896.

Det finnes personer, som väcka intresse, icke genom något märkbart inflytande på sin samtid och eftervärld, utan genom sin egen personlighet och sina skiftande öden. Hastiga växlingar i deras lefnad och oväntade handlingar omgifva dem lätt med ett skimmer af gåtfullhet, som tilltalar fantasien, men som skymmer deras rätta karakterer. En sådan person är Cecilia Vasa, och det är en lycka, att allehanda uppgifter om hennes lif äro samlade, så att en verklighetstrogen bild hädanefter blir möjlig att uppdraga. På samma år hafva trenne forskare — Harald Wieselgren[1], J. Kreüger[2] och Ödberg — gjort henne till föremål för biografiska skildringar, men då Ödbergs framställning är den längsta och innehållsrikaste samt den enda som utgifvits självständigt i bokform, vill jag endast upptaga den till behandling med en hänvisning framför allt till Wieselgrens spirituellt skrifna uppsats.

Ödberg är känd som en af våra flitigaste forskare, som med outtömlig ihärdighet samlar bidrag till Sveriges historia under 1500-talet; han har också riktat vår historiska litteratur med flera innehållsrika bidrag, af hvilka det förnämsta före det nu refererade arbetet är en framställning af den svenska diplomatien under Johan III:s tid, där anteckningarna samla sig kring Anders Lorichs person, efter hvilken boken i sin helhet fått sin titel.[3]

Redan där framträda förf:s både styrka och svaghet såsom historiker. Han skyr intet besvär vid insamlandet af primäruppgifterna, och det material han användt är betydande; han har en

---

[1] Om den skönaste Vasadottern. Af H. W(ieselgren). Hvad Nytt från Stockholm? 1896. N:o 1—5.

[2] Cecilia Vasa. Af J. Kreüger. Nordisk revy 1896 sid. 321—337; 401—419.

[3] Om *Anders Lorichs*, k. Johans ständige legat i Polen och hans tid (1569—1584). Bidrag till svenska diplomatiens och den katolska reaktionens historia. Skara 1893 (Läroverksprogram.)

nästan häpnadsväckande förmåga att leta fram notiser, som belysa hans ämne, ur arkivbundtar, som enligt sina rubriker röra sig om helt andra saker. Hans styrka ligger sålunda i det förberedande arbetet, hans svaghet åter i ämnesbehandlingen. Han synes sakna förmåga af koncentration, i det att hans rika samlingar fängsla hans intresse, så att han glömmer sig kvar vid utredande af frågor, som i och för sig själfva hafva stort värde, men för arbetets hufvudämne sakna egentlig betydelse. För att göra situationen vid hvarje tillfälle riktigt klar och liksom gifva tidsfärg åt sin skildring, älskar han att anföra urkundernas *verba formalia*; tanken är nog riktig, men hans kärlek till urkunderna drifver honom att gå för långt, så att hans framställning för mycket får karakter af en mosaikartad samling af längre och kortare citat. Dessa blifva stundom i och för sig allt för långa, hvilket visserligen verkar tröttande, när de ej strängt höra till ämnet, utan hälst bort bifogas i slutet som bilagor. Man möter också en mångfald af uppträdande personer, hvilket gör, att man saknar ett register; om förf. skulle vilja utarbeta ett sådant till hvarje större arbete, skulle han göra andra forskare en stor tjänst och väsentligen öka värdet af sina egna verk. — Förf:s refererande historiska metod lämnar föga utrymme at självständiga analyser och slutsatser, hvarjämte källornas inbördes värde för litet undersökes.

Dessa allmänna omdömen vill jag nu belysa med exempel ur boken om Cecilia Vasa. Jag vill dock förutskicka den anmärkningen, att förf. själf synes vara medveten om ett och annat, som här har påpekats, han kallar nämligen sitt arbete ej för en biografi eller dylikt, utan helt blygsamt för »anteckningar»; det är tydligen hans mening att därmed öppet förklara såsom sin afsikt att lämna spridda drag ur 1500-talets kulturlif, grupperade omkring prinsessan Cecilias person. Följande resonemang må därför mera uppfattas som ett försök att klart karakterisera Ödbergs författareskap än som anmärkningar mot boken; ty det måste vara rättesnöret för en recensent att bedöma hvarje arbete för hvad det ger sig ut att vara.

Redan dispositionen af ämnet angifver, att det här icke är fråga om en biografi i vanlig bemärkelse. Första kapitlet handlar nämligen om Cecilias lefnadsöden under Gustaf Vasas tid, det andra om hennes lif under Erik XIV:s regering o. s. v. Kapitelindelningen rättar sig sålunda ej efter afgörande vändpunkter i Cecilias eget lif, utan efter regentskiften, som i hög grad bestämma den allmänna svenska kulturutvecklingen.

Någon sammanfattande karakteristik finner man icke, men väl material nog att utarbeta en sådan. I allmänhet saknar man omdömen om Cecilias handlingar, hvilka få tala för sig själfva. Detta framträder bjärtast i fråga om Cecilias förbindelse med grefve Johan af Ostfriesland, där en kritisk undersökning om hvad som bör anses vara faktiskt och hvad som bör förvisas till diktens område, väl varit på sin plats. Nu refereras för mycket mot hvar-

andra stridande uppgifter utan vägande af deras värde. På samma sätt är det med Cecilias besök i England och hennes egendomliga uppträdande efteråt hemma i Sverige, hvilket har en ful likhet med stråtröfveri. Alla hennes många penningkraf borde äfven ha gifvit anledning till mer systematiska undersökningar af deras rättsgrunder.

Den nederländske historieskrifvaren Everhard v. Reyd har framkastat smutsiga beskyllningar mot Cecilia, hvilka väckt ett visst uppseende och äfven vunnit tilltro. Vi anmärka endast att herr Ödberg i likhet med Wieselgren tillbakakastar dem på det bestämdaste.

En egendomlighet i författarens stil är användande af ålderdomliga uttryck och termer, äfven där det icke är fråga om ordagranna citat; han använder tydligen ord, som mött honom i samtida urkunder, men som ofta verka stötande; sådana ord äro t. ex.: vanälska, barskatt, silfvergeschirr, tillflya m. fl. En mängd uttryck äro rent af omöjliga att förstå utan noggrann kännedom af tidens språk; hit höra: karikant med 15 länkar, skänkeskifva, fordenskap, kantilier, passement, (på klädning) etc. I detta sammanhang kan papekas, att myntslag sasom Joakimsthaler o. d. anföras utan minsta antydan om värdet i svenskt mynt. — Exempel på långa referat, som bort hafva sin plats i bilagor, erbjuda alla uppräkningar af Cecilias smycken och kläder, såsom då en förteckning på allt hvad hon förlorade i England upptager tre hela sidor (sid. 73—76).

En egendomlig motsägelse är det, när förf. på sid. 158 uppgifver, att Cecilia »nu» d. v. s. i maj 1576 blifvit katolik, och för den skull ifrade för den gamla klosterkyrkans restaurering i Arboga, men på sid. 170 förklarar, att Cecilia icke torde »öppet öfvergått till den katolska läran» förrän efter 1 maj 1577. — Ibland går förf. väl långt i sitt begär att kombinera spridda notiser, såsom på sid. 58—59, där det är fråga om en bönbok, tillhörig Nils Stures syster Sigrid; förf. gör följande reflexion: »Ej omöjligt är, att denna bönbok förut tillhört Nils Sture, och att det var just i denna bönbok, som han läste den 24 maj 1567, då den halft vansinnige k. Erik inrusade i hans fängelse å Uppsala slott och mördade honom». För denna sammanställning finnes icke det ringaste bevis, och förf. har strax förut själf uppgifvit, att det var i *Sigrids* bönbok, som Cecilia *före maj 1563* inskref sitt namn.

Äfven på andra håll skulle nog detaljanmärkningar kunna göras, men detta är egentligen ej att undra öfver, om man tager i betraktande den uppsjö på notiser, som man påträffar. För den intresserade historikern kan det i alla händelser vara af största vikt att taga kännedom om dessa »anteckningar», ehuru de måhända pa den stora allmänheten verka en smula tröttande genom sina uppräkningar och sin detaljrikedom.

K. H—d.

Gustaf Vasa. Ett 400-årsminne. Af d:r Otto Sjögren. 560 sid. Stockholm, Fröléen & Comp. 1896.

Med anledning af det förlidet år firade Gustaf Vasa-minnet har d:r Otto Sjögren utgifvit en ganska omfångsrik skildring af den store statsbyggaren. Herr Sjögrens från många föregående historiska arbeten kända egenskaper förneka sig icke heller här. Han skrifver raskt och ledigt, han berättar ofta väl, han har sinne för de målande och stämningsrika dragen och det är ej utan att man hos honom finner en och annan af de egenskaper, hvilka på sin tid utmärkte Anders Fryxell. Liksom denne ryktbare berättare äger äfven herr Sjögren förmågan att arbeta fort, liksom Fryxell röjer han en varm rättskänsla, ett lifligt sinne för vissa personer eller klasser i samhället, och liksom det gick med Fryxell, händer det väl äfven honom, att han af dessa sina sympatier någon gång förledes till orättvisa omdömen. Jag vill dock ingalunda påstå, att detta i någon mera betydande grad skett med afseende på Gustaf Vasa. Tvärt om — herr Sjögren visar sig i teckningen af sin hjälte ganska opartisk. Läser man t. ex. slutsidorna i hans bok, måste man visserligen erkänna detta, och det är ej med något missljud, som teckningen slutar. I själfva verket — Gustaf Vasa hade så många likheter — af herr Sjögren flerestädes framhållna — med den svenske storbonden, för att han icke skulle för honom hysa en viss sympati. Det hindrar naturligtvis icke, att en historiker här och hvar är af en något annan mening. Förf. älskar t. ex. att framhålla, hurusom Gustaf Vasas häftiga lynne och ofördragsamhet stötte alla dugande krafter inom riket bort, hvaraf — och icke af bristen på sådana — kom sig, att han stod ensam och saknade medhjälpare; bristen var sålunda själfförvållad. Vi äro icke af alldeles samma tanke och tro af olika anledningar icke, att vare sig Hans Brask, Johannes Magnus, icke ens Olaus Petri varit de lämpliga personerna för Gustaf Vasas nydaningsverk, att skulden för brytningen med den ene och andre sålunda icke ensamt får sökas hos konungen, utan äfven i andra orsaker, bristande förmåga hos vederbörande, oförenlighet i synpunkter m. m. d. Och när förf. af den anledningen att vid en diplomatisk konferens med ryssarne det en gång hände, att ett bland de svenska ombuden — förmodligen biskopen i Åbo — kunde både grekiska och ryska, återkommer med sitt ofta upprepade påstående, att Gustaf Vasa ingalunda led brist på dugande krafter inom sitt rikes gränser, ha vi litet svårt att följa honom. Vi frukta för, att hvarken grekiskan eller ryskan i och för sig gjorde till fyllest för en statsman. I öfrigt — låt vara att Gustaf Vasas regering är rik på förbrukade och som onyttiga bortslungade ministerämnen — så finnes det äfven

exempel på motsatsen och det lider intet tvifvel, att bristen på användbarheter var stor.

Kärnpunkten i författarens bok torde utgöras af hans skildring utaf Dackefejden; den upptager omkring 90 sidor eller vid pass en sjettedel af det hela — för en tiderymd af två år. Med intresse, värme och lif — kanske litet lokalpatriotism är med i spelet — har förf. skildrat den kraftfulle upprorsledaren och småländingarnes kamp för hvad som varit »gammalt och fornt». De framstående egenskaper, som Dacke verkligen synes ha ägt, låter förf. visserligen komma till sin fulla rätt, och det är ej utan medkänsla, som han dröjer vid bondehöfdingens ojämna kamp mot Sveriges konung och dennes härsmakt. Dacke göres snart sagdt till »Smålands Hannibal» men — månne icke liknelsen haltar något? Om icke dag för dag, så åtminstone månad för månad följer förf. växlingarna i den väldiga kampen och han försöker, tvifvelsutan i många fall lyckligt, att förena krönikornas stundom förvirrade text med de kungliga brefven, för hvilka han flitigt begagnat Gustaf I:s registratur. Det hela är onekligen en dramatiskt liflig bild från den tidens Sverige, och herr Sjögren har sörjt för att de båda hufvudpersonerna oförduņklade framträda i hela sin kraft gent emot hvarandra.

I den historiska berättelsen ligger i öfrigt förf:s styrka. Ungdomsåren och befrielsekriget äro skildrade med full episk bredd (omkr. 100 sid.). Detsamma gäller om dalupproren och västgötaherrarnes uppror. Grefvefejden å ena sidan, det ryska kriget å den andra äro föremål för rätt breda skildringar, det senare proportionsvis kanske för en allt för bred, men källornas och de tidigare bearbetningarnas något ojämna beskaffenhet kan i det fallet förklara åtskilligt. Äfven för vissa inre förhållanden, näringarnas utveckling, byggnadsverksamheten, försvarsväsendet, meddelas ganska utförliga och upplysande redogörelser. Knapphändigare är framställningen af stats- och kyrkorättsliga förhållanden, förvaltningsväsendet o. d., men de lämpa sig också mindre väl för populär behandling. Äfven af de handlande personerna gifvas, för så vidt de vanligen knappa underrättelserna tillåta, karaktäristiker Mäster Olof kunde dock måhända, med ledning af Schücks arbeten och egna skrifter, gjorts något mera af, och sammanställningen af de tre reformatorerna Laurentius Andreæ, Olaus och Laurentius Petri med Erasmus, Luther och Melanchton är visserligen sinnrik nog, men kanske ej fullt så träffande.

Med afseende på frågan om Gustaf Vasas födelseår och födelsedag säger förf. på något ställe i början af sin bok: »Vi må gärna lämna detta tvisteämne därhän till öfningsfält åt sådan lärdom, som finner sitt behag i dylikt och har tid därtill». Vi beklaga, att vi icke kunna instämma i detta ej så litet om ett visst öfvermod vittnande omdöme. Det är af många små stenar, sanningens byggnad uppföres, och det är för visso vanskligt att utmönstra somliga som värdelösa. Undersökningen af de små spörsmålen i historien skärper, om icke annat, forskningsförmågan, det är i och för sig en direkt

[illegible]

Ebd.

De ecklesiastika deputationerna under Fredrik I:s regering. Akad. aft. af Hjalmar N[illegible]. 137 + VIII sid. Strängnäs 1895.

Det är ett i och för sig intresseväckande ämne som i denna afhandling behandlas. En hufvudkälla för arbetet har varit 1727 års ecklesiastika deputations i riksarkivet förvarade protokoll med tillhörande handlingar och memorial, af hvilka det förnämsta, D. Silfvius', finnes tryckt. Genom i afhandlingen meddelade utdrag ur dessa och andra aktstycken lämnas en värdefull inblick i under frihetstidens första riksdagar framträdande sinsemellan stridiga intressen och åskådningar särskildt rörande kyrkostyrelsen och dess

förhållande till statsmakten. En läsare af afhandlingen kan dock knappast undgå att förvånas öfver oemotsvarigheten mellan arbetets på titelbladet angifna och verkliga innehåll. Väl lämnar förf. en redogörelse för de förhandlingar vid 1720 och 1723 års riksdagar, som omsider trots prästerskapets motstånd ledde till nedsättandet af 1725 års ecklesiastika deputation, men om deputationen själf och dess verksamhet söker man förgäfves närmare upplysning i arbetet. Denna saknad är så mycket mer anmärkningsvärd, som deputationens arbete verkligen ledde till ett ganska betydelsefullt resultat, 1731 års kyrkolagsförslag. Skälet till denna något egendomliga begränsning af uppgiften har förf. icke angifvit utan endast s. 40, 41 förklarat: »Att gifva en framställning af den eckl. deputationens arbete och dess resultat har emellertid icke ingått i planen för denna undersökning».

Äfven i ett annat afseende synes förf. väl snäft hafva uppfattat sitt ämne. Förf. har icke fullföljt sin undersökning längre än till 1727, då man enligt titelbladet väntade den utsträckt åtminstone till 1751. Hufvudsyftet med den år 1727 tillsatta ecklesiastika deputationen var att bringa till verkställighet riksdagsordningens föreskrift om konsistoriernas redovisningsskyldighet inför rikets ständer. (Jfr § 1 i instruktionen för eckl. dep. med memorialen och ståndens öfverläggningar angående ärendet). Förf. menar visserligen (s. 69), att »resultatet af 1727 års eckl. deputation blef — intet», att »det ursprungliga ändamålet att genom en ständernas deputation öfvervaka domkapitlens arbete sköts — åt sidan» o. s. v., men sådana påståenden bero på förbiseende af verkliga förhållandet. Enligt eckl. dep:s protokoll af den 17 juli 1727 och ridderskapets och adelns protokoll af 7 aug. s. å. var det just »det ursprungliga ändamålet», som fasthölls, och vid deputationens sammanträde nämnda dag antogs ock med vissa jämkningar ett af en bland dep:s medlemmar utarbetadt förslag till »method till consistoriernas redogiörande för theras ämbetzförrättningar». Detta 15 särskilda punkter omfattande förslag, huru de relationer borde vara uppställda, som konsistorierna skulle inlämna till riksdagarna (det återfinnes under n:r 17 bland »Eckl. Dep. mem. och voteringar» i Riksark.; jfr ock C. G. Malmströms af förf. tyvärr icke rådfrågade afh. om ämbetsmännens ställning till riksdagen under frihetstiden) afgick mot riksdagens slut från eckl. dep. till ständerna och blef åtminstone af ridderskapet och adeln bifallet. Ehuru förf. ingenting nämner därom, dog frågan om konsistoriernas redovisningsskyldighet inför ständerna för ingen del bort med 1727 års riksdag. I själfva verket insände några konsistorier till 1731 års riksmöte berättelser öfver sin ämbetsförvaltning. Och vid följande riksdag 1734 upptogs frågan å nyo och på allvar. Trots prästernas protester tillsattes då en deputation, som redan från början fick i uppdrag att granska konsistoriernas protokoll i likhet med hofrätters och kollegiers. Det var den s. k. *protokollsdeputationen*, hvars granskningsområde under den följande tiden allt mer utvidgades och som utöfvade sin verksamhet under de flesta af

frihetstidens återstående riksdagar. Onekligen hade det varit af intresse att få utredt, på hvad sätt och med hvilken framgång denna deputation utöfvade sin kontroll öfver konsistorierna och den ecklesiastika förvaltningen och sålunda i hvad mån hufvudsyftet med 1727 års eckl. deputations tillsättande verkligen uppnåddes under Fredrik I:s regering. Att 1734 års deputation bar ett annat namn än den af 1727 och hade en äfven till ämbetsverken utsträckt granskningsbefogenhet, borde så mycket mindre fritagit från en undersökning i angifven riktning, som den s. k. protokollsdeputationen i ecklesiastikt hänseende uppenbarligen är i rätt nedstigande led en arftagare till 1727 års ecklesiastika deputation.

Till den för bedömandet af den behandlade företeelsen synnerligen viktiga *politiska* situationen tages i afhandlingen knappast tillräcklig hänsyn. Det är ett af riksdagens tallösa utskott under frihetstiden, som är föremål för skildringen. Men detta utskotts uppkomst och därmed i sammanhang stående sträfvanden härledas icke från samma grundorsak, som framkallade de många andra likartade riksdagsutskotten utan så godt som uteslutande från en för statslifvet såsom sådant främmande faktor, den pietistiska rörelsen. Utan att i någon mån vilja underkänna de pietistiska intressenas betydelse, synes oss dock uppenbart, att den politiska synpunkten ingalunda får undanskjutas eller betraktas såsom någonting alldeles underordnadt. Den utgör tvärt om härvidlag hufvudsynpunkten. Som bekant var det för ingen del blott mot kyrkan som tendenser liknande de ifrågavarande vid denna tid gjorde sig gällande. Under »riksens maktägande ständers» myndighet och omedelbara uppsikt sökte man lägga icke blott hela statsförvaltningen utan t. o. m. rättskipningen. Faktiskt upptogo ju ständerna omsider till granskning snart sagdt alla enskildheter i statsförvaltningen, tillsatte sina kommissioner i stället för landets lagliga domstolar o. s. v. Det var också just såsom en konsekvens af frihetstidens i grunden republikanska statsskick, som riksdagen gent emot kyrkan gjorde samma eller i själfva verket ännu mer vidtgående anspråk gällande, än under föregående tidehvarf konungarne — och med större framgång än dessa. I tillsättandet af de ecklesiastika riksdagsdeputationerna och yrkandena på inrättandet af en af riksdagen i närmaste beroende stående kyrklig öfverstyrelse m. m. har man alltså enligt recensentens mening icke att såsom i afh. upprepade gånger, t. ex. s. 71, 105, 120, 126 o. s. v., säges — »se ett *framför allt* från den pietistiska riktningen i vårt land utgånget sträfvande», utan äfven, och det i första rummet, en yttring af ständernas sträfvan att med stöd af regeringsform (1719 R. F. § 31; 1720 R. F. § 37) och riksdagsordning (1723 R. O. § 13) under deras omedelbara uppsikt och myndighet lägga alla statsförvaltningens skilda grenar, af hvilka enligt frihetstidens betraktelsesätt äfven den ecklesiastika förvaltningen utgjorde en. Riktigheten af nu häfdade uppfattning synes oss obestridlig. Den framgår för öfrigt icke blott af det i afh. ej omnämnda C. Palmcreutz' memorial

(se »Privatorum förehafde memorial 1726—27» i Riksark.) af den 14 sept. 1726, som är den första motionen i ärendet och bildar uppslaget till dess behandling vid 1726—27 års riksdag, utan äfven af riksdagsprotokollen med hithörande handlingar.

I allmänhet äro i arbetet förekommande hänvisningar och uppgifter tillförlitliga. Understundom förmärkes dock bristande noggrannhet, exempelvis i fråga om eckl. deputationens sammansättning s. 96 jämförd med s. 25 och 40 eller med afseende å den s. 48 och 49 förekommande redogörelsen för tillkomsten af instruktionen för 1727 års eckl. deputation. Så uppgifves här, att denna först af deputationen och sedermera af ständerna antagna instruktion var hufvudsakligast uppsatt efter notarien Dubbs förslag, då deputationens protokoll upplysa, att detta förslag förkastades och att det däremot var assessor Plans, som i hufvudsak antogs. — Någon gång synes ock felläsning af handskrifter ägt rum, exempelvis s. 134, där följande omening förekommer: »Kanhända patienten har nu först nådens primum gradum poenitentie . . .» Ordet »nådens» bör utbytas mot »nått».

Men hellre än att uppehålla oss vid smärre oegentligheter eller vid den understundom och särskildt i bokens senare del framträdande bristen på öfverskådlighet må vi med nöje erkänna arbetets förtjänst, som, enligt hvad redan förut blifvit antydt, företrädesvis torde ligga i de goda inblickar, som gifvas i de med hvarandra kämpande kyrkopolitiska åskådningarna under 1700-talets förra hälft. Afhandlingen synes oss utgöra ett äfven i annat hänseende aktningsvärdt bidrag till adertonde seklets hittills oskrifna svenska kyrkohistoria, och en framtida tecknare af frihetstidehvarfvets kyrkliga utveckling kan icke undgå att taga riklig hänsyn till denna monografi.

Herman Lundström.

Den stora Engelska revolutionen i det sjuttonde århundradets midt af Ludvig Stavenow. 188 sid. Göteborg, Wettergren & Kerber, 1895.

Af 1600-talets stora revolution, »det engelska folkets mest upprörda inre brytningsepok under hela dess tillvaro», har den historiskt intresserade allmänheten länge icke haft att tillgå någon modernare framställning på vårt språk än de öfversikter, som ingå i Macaulay's och Green's till svenskan öfversatta arbeten. Den bild de gifva är trots alla dess förtjänster ej fullt korrekt och tillfredsställande. Forskningen har äfven för denna period gått framåt med

stora steg. Nya viktiga urkundspublikationer ha utkommit, och arkiven ha i långt större utsträckning och långt grundligare än förr genomforskats. Den till orättvisa gränsande ensidighet, som så ofta förspordes hos äldre engelska historieskrifvare — det gäller ej minst Macaulay —, då de skulle bedöma personer och förhållanden under parlamentets strid med kronan, har i allmänhet nu vikit för en lugn opartiskhet. Rankes Englische Geschichte uppvisade den stuartska politikens förutsättningar och sambandet mellan Englands och Europas allmänna historia under 1600-talet. Carlyle's bok om Cromwell blef banbrytande för en rättvis uppskattning af den store protektorn. Sedermera har Gardiner nedlagt resultaten af sina ytterst omfattande och noggranna detaljforskningar i en stort anlagd engelsk historia, som hittills går ifrån 1603 till 1651. Det är väsentligen Rankes och Gardiner's framställningar af själfva händelseförloppet jämte egna studier i revolutionstidens »constitutional documents» som ligga till grund för professor Stavenows nu i bokform utgifna populära föreläsningar vid Göteborgs högskola öfver »den stora Engelska Revolutionen i det sjuttonde århundradets midt».

Föreläsaren har icke velat fängsla sina åhörare genom att för dem upprulla växlande bilder från denna upprörda tid. Han har i stället valt att söka lägga i dagen de mäktiga idéer, som här möttes till en afgörande principiel konflikt; han vill klargöra, hvad den engelska revolutionen innerst betydde. De åskådliga händelseskildringar, som förekomma, tjäna att belysa idéernas utveckling och hindra framställningen från att bli allt för tung och abstrakt. En viss ojämnhet har härvid, som författaren själf medger, ej kunnat undvikas; den finner i föreläsningsformen sin naturliga förklaring. I det stora hela har det emellertid synnerligen väl lyckats prof. Stavenows lugna och behärskade framställningskonst att klart och liksom rytmiskt skildra, huru de motsatta åskådningarna framväxte från djupt nere i Englands föregående historia dolda rötter, huru de först möttes och skärptes i mindre klart medvetna strider, huru de sedan efter hand utdanades till bestämdt formulerade politisk-religiösa partiprogram samt huru de till slut väldeligen drabbade samman och tuktade hvarandra i blodig brytning, hvarur de statsformer omsider framgingo, som ännu i dag betinga det politiska lifvet hos den angelsachsiska folkgruppens båda hufvudgrenar.

»Den stora revolutionen är,» säger prof. Stavenow, »väsentligen en under århundraden mognad och för alltid afgörande politisk konflikt inom det engelska folket, hvilken kommit till utbrott, skärpts i bitterhet samt alltigenom egendomligt präglats af sin innerliga förening med en mer tillfällig och öfvergående religiös motsats inom den protestantiska kyrkan i England.»

Englands mest nationella kungasläkt, Tudorerna, hade vunnit sin starka ställning genom socialt reformarbete och kyrkans frigörelse från Rom. Huset Stuart kom med en helt annan syn på tingen. Tudorernas nationellt engelska syften fingo vika för konung Jakobs storbrittanniska unionspolitik, grundad på en mystiskt religiös

legitimitetsprincip och åsyftande de tre örikenas förening under absolut envälde och episkopal kyrkoform. Det stuartska regeringsprogrammet formulerades af den teoretiskt anlagde Jakob; Karl I satte in hela sin kraft på dess förverkligande, därvid biträdd af Buckingham, Weston, Laud och — sist, men icke minst — Thomas Wentworth, det stuartska envåldets Johan Gyllenstjerna, en verklig, öfvertygelsetrogen statsman med Tudorernas politiska ideal, men utan det folkliga sinne, som utgjort hemligheten af deras makt.

Under intryck af den katolska reaktionens framgångar på kontinenten hade puritanismen kunnat vinna insteg i Elisabeths glada England. Dess kraf på fortsatt, genomgripande reformation vunno hos konung och prelater intet gehör, men upptogos snart nog bland underhusets önskningsmål. Parlamentsoppositionen inskränker sig först till en defensiv hållning och mötte regeringens öfvergrepp med juridiska argument. Efter Karls 11-åriga parlamentslösa envåldsregering kunde den, stödd på en upprörd folkmening och den skottska insurgenthären, själf gå till anfall och föreskrifva regeringen lagar. Långa parlamentet gjorde raskt ända på det administrativa godtycket, och dess lagstiftningsarbete blef det engelska folkets bestående vinst af revolutionen. Parlamentets splittring i fraktioner inträffade, när John Pym, föregripande den kommande utvecklingen, i ett slag sökte genom lag flytta maktens tyngdpunkt från det personliga kungadömet till parlamentet. Kring Karl samlades nu till kungadömets och episkopalkyrkans försvar en stor del af nationen. Förbundet med skottarne räddade visserligen parlamentets i början af det inbördes kriget starkt hotade sak, men det åstadkom äfven medelbart den djupgående splittring inom själfva det puritanska lägret, hvilken förf. betecknar såsom den afgörande vändpunkten i hela den engelska revolutionens historia. De en tid öfvermäktiga presbyterianerna framkallade nämligen genom sin sträfva intolerans dittills ohörda kraf på den religiösa organisationens fullständiga frihet, så länge den stod på protestantisk grund. Toleranskrafvens bärare, de s. k. independenterna, utgjorde kärnan i den af Cromwell reorganiserade parlamentshären; sedan de bragt det inbördes kriget till slut, blefvo de för en tid allrådande. Mot dem samlades i en egendomlig koalition alla undertryckta element, rojalistiska katoliker och episkopaler vid sidan af presbyterianska parlamentsmän. Dock lyckades den lilla, men entusiastiska och väl disciplinerade independentminoriteten utgå som segrare ur det andra inbördes krigets hela Storbrittannien omfattande kris. Dess seger följdes af parlamentets »rensning» och republikens proklamerande; konungen själf föll offer för det misstroende hans oaflåtliga intriger mot honom uppkallat.

Till sin republikanska statsrätt, i hvilken författaren spårar den moderna demokratiska republikens rätta ursprung, hade independenterna ej kommit på den teoretiska spekulationens väg; den hade organiskt framgått ur praktiskt politiska önskemål — främst garanti för deras lifsintresse, den religiösa toleransen — och var i

själfva verket deras religiösa författningsprogram, omsatt i politisk form.

Cromwell — hvars person och betydelse förtjänstfullt tecknas — krossade allt motstånd mot den unga republiken, genomförde de tre örikenas förening till en enhetligt styrd stat och återupptog Elisabeths kraftiga, nationella utrikespolitik, men till att skapa en varaktig statsorganisation på independentisk grundval, därtill förslogo ej ens hans jättekrafter. Independenternas Commonwealth var och förblef en mindretalets tvångsregering; dess efterträdare, protektoratet, måste t. o. m. för en tid taga formen af ohöljd militärdiktatur. Genom protektorns död förlorade independentismen sin främsta sammanhållande inre auktoritet. Dess kraft förnöttes snart i nya strider mellan här och parlament, och därmed var republikens öde beseglådt. Presbyterianer och moderata — de båda partier, som begynt det inbördes kriget — trädde åter i förgrunden, denna gång för att åvägabringa en fredlig utjämning, och efter sin anslutning till deras kompromiss kunde Karl II utan svårighet bestiga sin faders tron. Nya stuartska maktmissbruk framkallade emellertid en ny revolution, och därefter stadgade sig småningom genom häfd ett statsskick, som, fastän långt rikare utveckladt, dock närmast motsvarar Pym's politiska ideal. Independentismen syntes politiskt död, men dess idéer fortlefde bortom världshafvet, och de blefvo efter koloniernas skilsmässa från moderlandet normerande för den författning den stora republiken då gaf sig själf.

Dessa korta antydningar hafva endast helt flyktigt kunnat ange gången i prof. Stavenows gedigna och omsorgsfullt genomtänkta framställning. De må afslutas med några anmärkningar mot ett par detaljomdömen, hvilkas riktighet synts mig kunna ifrågasättas. Så t. ex. framhålles vid sid. 32 måhända allt för starkt det dynastiska momentet i Jakobs utrikespolitik. Medlingstanken, som här framstår förnämligast såsom ett dynastipolitikens medel, var väl dock åtminstone i teorien den som låg »the peacemaker» närmast om hjärtat. — Sid. 64—65 låter förf. redan före skeppsskattens genomförande Wentworths skriftligen uttalade åsikter vara afgörande för Englands inre styrelse. Detta yttrande kan förleda till att, såsom förr med orätt ofta skett, tillmäta Wentworth en ledande statsmans ställning och ansvar redan vid en tid, då han ännu i själfva verket stod utom de direkta rådgifvarnes krets. Laud var af honom starkt påverkad, det är sant, men Laud var utom det kyrkliga området ingalunda allrådande. Förrän i febr. 1637 — således fyra månader efter den tredje skeppsskatteförordningen — har Gardiner ej funnit Wentworth vara tillfrågad »on the larger issues of policy»[1]; Karls förtrogne rådgifvare blef han, enligt samme forskare, först vid sin ankomst till London i sept. 1639.[2] — Om Cromwell heter det sid. 162, att han »lade grunden till den nära förbindelsen mellan

[1] Gardiner, History of England 1603—42 VIII: 211.
[2] Gardiner, Anf. arb. IX; 73. Jfr äfven VIII: 222, noten.

Holland och England, som efter honom först Wilhelm III återknöt». Härvid förtjänar dock att betonas den grundläggande betydelsen af den dynastiska förbindelse husen Stuart och Oranien redan år 1641 med hvarandra ingingo, en särskildt af Seeley flerestädes med skärpa framhållen synpunkt. Holland indrogs därigenom i Englands inre strider, och dess förhållande till dem blef redan före Cromwells regeringstid så innerligt, att det t. o. m. har kunnat jämföras med Skottlands.

Verner Söderberg.

L'Island avant le christianisme par A. Geffroy. D'après le gragas et les sagas, II + 199 s. Paris 1897.

Detta arbete, af den om Skandinaviens historia högt förtjänte, 1895 afdöde franske vetenskapsmannen är till största delen författadt för mer än 30 år sedan, ehuru det först i år utgifvits i bokform. Det framträdde ursprungligen 1864 som uppsats i en fransk akademis handlingar (Acad. d. inscriptions et belles lettres, tome VI). Vid dess utgifvande nu ha åtskilliga tillägg gjorts med ledning af en uppsats af Geffroy om Nialssagan, som förekom i Revue des deux Mondes för 1875, samt med användande af hans egna anteckningar. Därjämte har utgifvaren ur hans efterlämnade papper medtagit ett par tämligen fragmentariska, men ganska intressanta utkast om straffen och rättegångsformulären i Islands äldsta lager. Det var Geffroy's afsikt, att detta arbete skulle inleda en hel serie uppsatser behandlande tillståndet på Island under hednatiden. Då han ännu hyllade den uppfattningen, att den fornisländska litteraturen utgjorde utslaget af en för hela norden gemensam kultur, så ansåg han sig härmed också ge en i det stora hela trogen framställning af tänkesätt och seder, sådana de i allmänhet voro i norden under hednatiden. Andra uppgifter kommo sedan hindrande emellan, så att han aldrig fick tillfälle att utföra denna plan i hela dess utsträckning.

I ett arbete af så tidigt datum är det ju förklarligt och helt naturligt, att man finner den allmänna uppfattningen i mångt och mycket föråldrad och många hypoteser fasthållna, hvilka af den senare forskningen utdömts. Hela den rika litteratur, som med Maurers m. fl:s arbeten under de senaste 30, 40 åren framträdt, har Geffroy ej varit i tillfälle att begagna sig af.

Jämte en beskrifning öfver Islands fysiska och klimatiska förhållanden, dess upptäckt och kolonisering går framställningen förnämligast ut på att med ledning af Nialssagan och Grágás ge en skildring af de judiciella och därmed sammanhängande politiska

institutionerna. Långa utdrag ur Nialssagan äro instuckna här och hvar. Framställningen är liflig och gjord i raska drag och man får en ganska god bild af hela statsskickets skarpt juridiska anläggning. Den förutsättning, från hvilken Geffroy utgår, är att Nialssagan och Grágás — åtminstone där den senare öfverensstämmer med Nialssagan — ge en pålitlig bild af tänkesätt, seder och sociala förhållanden på Island vid tiden för kristendomens införande. Senare tiders kritik har uppvisat Nialssagans opålitlighet som källa för Islands äldsta historia och det torde vara ganska visst, att den bild, som Geffroy ger oss, är af Island *efter* och icke *före* kristendomen. Därmed sammanhänger också, att man af Geffroy's framställning knappast kan få någon föreställning om statsskickets historiska utveckling, innan det nådde den höga ståndpunkt, som kännetecknas af Grágás. Att för öfrigt här ingå på någon närmare granskning, torde ej vara behöfligt. För fackmannen och för en svensk publik har boken föga nytt att bjuda på. I sitt hemland bör den alltid kunna väcka intresse för och sprida kännedom om den i så många hänseenden egendomliga isländska fristaten och det rättslif, som där fördes.

Det franska tryckeri, från hvilket boken utgått, tycks ha saknat typen þ. Att som här skett i dess ställe använda p (t. ex. pattr), måste betraktas som en synnerligen olycklig utväg.

G. H.

Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772 af Carl Gustaf Malmström. Andra upplagan, delvis omarbetad. *Tredje delen.* VIII + 498 sid. Sthm Norstedt & söner 1897.

Den andra omarbetade upplagan af Malmströms stora arbete öfver frihetstidens historia riktades i våras med ännu en del, den tredje, som skildrar Sveriges politiska öden från krigsutbrottet på sommaren 1741 ända till konung Fredriks död tio år därefter. Det är en upprörd tid, som vi här å nyo få göra bekantskap med. Det eländigt utförda krigsföretaget mot Ryssland, som var afsedt att återställa Sveriges förlorade stormaktsvälde, slutar i stället med förlusten af ytterligare en del finsk jord, med ett tronföljarval efter Rysslands vink och en inre jäsning, som bröt ut i formligt uppror mot den svaga partiregeringen. Så följer såsom återverkan af kriget den bittra kampen mellan Hattar och Mössor, som nådde sin höjd vid riksdagen 1746—47 för att då afgöras med seger för Hattpartiet såsom representant för Sveriges yttre frihet och själfständighet. Till sist följa efterdyningarna af stormen i det krigiska hot

och de diplomatiska förvecklingar, som föranleddes af partikampens utgång, till dess äfven dessa yttre faror dogo bort, och allt syntes lugnt och fredligt, när ändtligen den gamle konungen slöt sina ögon efter en lång, ofruktbar konungatid.

Den omarbetade skildringen häraf skiljer sig knappast väsentligt från den äldre framställningen. Blott i ett afseende har författaren spridt en vida klarare, delvis ny dager öfver händelser och personligheter, nämligen med hänsyn till Rysslands nordiska politik och dess förbindelser med Mösspartiet i Sverige. Utom Danielsons arbete: Die nordische Frage 1746—51 har författaren härför förnämligast begagnat ryska sändebudet v. Korffs bref till sin regering, hvilka blifvit afskrifna af professor H. Hjärne i kejserliga arkivet i Moskva. Författaren har med mycken försiktighet upptagit ur dessa bref hvad som synts honom bestyrkt genom sin egen innebörd eller sammanhanget med andra kända uppgifter. Den »hejdlösa partifanatism» och de »skriande misstag», som flerstädes framträda i v. Korffs depescher, nödvändiggöra en dylik, ytterst försiktig kritik, men med en sådan lämna de också en mängd nya och värdefulla upplysningar.

Att Mösspartiet under riksdagskampen 1746—47 stod i den intimaste förbindelse med Ryssland och England var redan förut ett kändt faktum, men omfattningen af dessa förbindelser, deras karaktär i stort eller framträdande i detalj har först de ryska arkivens öppnande för forskningen blottat. Därigenom har hela partistriden vid denna märkliga riksdag fått en ny bakgrund, som skärper intrycket af stridens betydelse, förklarar flera af dess enskilda moment, men ock låter partihatets förvillelser framträda i ännu skarpare ljus. Ännu mer omarbetad än framställningen af riksdagen är dock sista kapitlet, som skildrar tiden efter riksdagens slut i dec. 1747 till konung Fredriks död. Det hotande anfallet från Ryssland och dess lyckliga afvärjande genom föreningen af en mängd lyckliga yttre förhållanden med en fast och försiktig hållning hos den svenska regeringen har fått en vida bredare och rikare framställning liksom den ryske ministerns fortfarande försök att genom förbindelser inom riket framkalla någon oro, som skulle gifva tillfälle att bryta lös. Äfven dessa förhållanden äro bekanta förut, men komma i Malmströms framställning i sin rätta ram, då de inordnas i vederbörlig proportion till ämnets vikt i den fortlöpande skildringen af Sveriges öden under frihetstiden.

Den allsidiga kännedomen af tiden samt den mogna, skolade, kritiska förmågan hos dess skildrare, riksarkivarien Malmström, ger emellertid ett särskildt intresse åt hans framställning af de svenska mösschefernas mer än tvetydiga intriger med Ryssland. Författaren har hvarken låtit förleda sig af någon sorts patriotism eller annan pietet att dölja eller försköna detta sorgliga faktum, ej heller till att okritiskt acceptera hvarje rykte och förhastadt döma. Detta framträder i synnerhet vid omdömet om Mössornas förnämste ledare Åkerhjelm, som förut prisats af många såsom den svenske Cato och

af författaren själf i den äldre upplagan tecknats med öfvervägande sympati. På samma gång författaren erkänner hans kraft, patriotism och sunda omdöme t. ex. i bankfrågan, uttalar han beträffande hans partipolitiska hållning följande totalomdöme, som synes oss med synnerlig moderation och opartiskhet innefatta hvad en verkligt objektiv historisk beviskonst med det föreliggande materialet måste antaga såsom resultat: »Att han (Åkerhjelm) med engelska och ryska sändebuden plägat öfverläggningar, som illa stodo tillsammans med hans rådsed och svensk mans plikt, att han af dem mottagit stora summor till utdelning och röstköp, att han varit en ledare inom ett parti, som sökte stöd och hjälp af främmande hof — allt detta torde icke gärna kunna förnekas. Men intet skäl finnes att tro honom före sitt afsked hafva mottagit utländska makters penningar för egen räkning. Ej heller finnes någon bestämd uppgift, att han velat draga öfver sitt fäderncsland ett verkligt anfall af ryska vapen. Men svårligen kan han frikännas från att hafva manat Ryssland till hotelser och krigsrörelser och England till våldsamheter mot svenska handelsfartyg. Huruvida sådant kan öfverskylas därmed, att andra gjort sig skyldiga till liknande partiyra, låta vi vara osagdt» (s. 375). Att Åkerhjelm efter sitt fall fortfor att stå i förbindelser med de ryska och engelska ministrarne och äfven för egen räkning emottog ryska pengar (s. 441), kompletterar ytterligare totalomdömet om hans politiska karaktär.

Utom den rikare belysning, som gifvits Rysslands politik och stämplingar inom Sverige, har författaren icke haft anledning att ändra den totalbild, han redan en gång gifvit af tiden. Men visserligen hafva öfverallt nya drag anförts, som fullständiga eller i detalj rikta den äldre framställningen. Så är Englands nordiska politik något skarpare belyst genom användandet af de i Sbornik tryckta engelska sändebudens i Ryssland bref till sin regering. För Fredrik II:s hållning till det unga hofvet och till svenska politiken i allmänhet har den stora editionen af Fredrik II:s politiska korrespondens gifvit åtskillig upplysning. Den svenske konung Fredriks ståndpunkt till partipolitikens eviga skiftningar har vunnit i klarhet genom studiet af hans och hans hessiska rådgifvares i Marburg förvarade brefväxling med regeringen i Hessen. Till slut har äfven ett mer ingående studium af en del inhemska handlingar, däraf några hemliga rådsprotokoll, som ej förut varit begagnade, lämnat åtskilliga detaljer om ärendenas gång. Det finnes således en rikedom af nya detaljuppgifter, utbredd öfver det hela, hvilken, ehuru den ej ändrat totalintrycket, ytterligare ökar det intressanta och lärorika i skildringen. Det är att hoppas, att de följande delarna, hvilka torde fordra ännu mindre omarbetning, ganska snart skola följa.

L. S.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 9: H. 4. S. Bugge, Fyrunga-Indskriften. — A. Kock, Till frågan om omljudet och den isländska akcentueringen. — F. Detter, Zur Ragnarsdràpa. — H. Gering, Anmälan av »Ordbog over det gamle norske sprog af Dr. Johan Fritzner». — H. Falk, Nekrolog över Ivar Aasen. — T. E. Karsten, Genmäle. — H. Falk, Nogle modbemærkninger om den primære nominaldannelse.

Kyrklig Tidskrift, utg. af F. A. Johansson och O. Quensel. **1897, 7.** O. Quensel, Bilder från Vadstena klosterlif på 1400-talet. III. — A. Lundström, Spener som predikant. Granskningar och anmälningar, bl. a. af Hacklin, Olaus Laurentius I, II och Hagström, Strängnäs' stifts herdaminne (båda af A. H. L.). — **8, 9.** F. Westling, Om det religiösa och sedliga tillståndet i Estland 1561—1710. — M. Lundborg, En nyfunnen samling af några Jesu utsagor. — O. Quensel, Ännu några ord om den första upplagan af Luthers kleiner Katechismus på svenska. — Granskningar och anmälningar, bl. a. H. Scharling, Mänsklighet och kristendom i deras hist. utveckling, samt Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs högskola.

Strängnäs' stifts nya Herdaminne väckte af mer än en anledning, icke minst genom den bristande noggrannheten, som icke doldes af frasrikedomen, i biskopslängden, ett visst beklagande uppseende bland vännerna af den biografiska litteraturen. Hr A. H. L. fäster uppmärksamheten på förhållandet i en granskning, hvilken är så humant skrifven, som omständigheterna medgifva.

Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1897. † Jonas Selggren. — K. Hj. K. Söderby runsten vid Gefle. — Om ryssarnes härjningar i Gefle omnejd. — Revisionsberättelse. — Ledamotsförteckning.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1897, 3.** Chr. V. Nielsen, Bauhytterne. Et studie til middelalderens kulturhistorie. — Jul. Clausen, En frihedens mand fra forrige århundrede (M. G. Birckner.) Efter Birckners skrifter og utryckte breve. — **4.** S. A. Fries, Den profetiska poesiens ursprungliga form. — Danmarks Riges Historie, anm. af Johan Ottosen.

Ny Illustrerad Tidning. 1897, 34, 36, 37. A. Hammarskiöld, Joakim Zakris Duncker.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgifven af Karl Wåhlin. **1897, 6.** C. Bildt, Kristina och teatern i Rom. — **7.** O. Sylwan, En jubelfest i förra århundradet.

Ymer 1897, 1. inneh. bl. a. C. Wibling, Bidrag till kännedomen om åkerbrukets ålder i vårt land.

Festskrift udgivet i anledning af Trondhjems 900 Aars Jubilæum af det Kgl. Norske Videnskabers Selskab i Trondhjem. K. Rygh, Tröndelagen i forhistorisk tid. — G. Storm, Om Aarstallet for Trondhjems Grundlæggelse. — L. Daae, En Krönike om Erkebiskopperne i Nidaros. — A. Bugge, Nidaros's Handel og Skibsfart i Middelalderen. — J. Nielsen, Kampen om Trondhjem 1657—1660. — H. J. Huitfeldt-Kaas, Om Trondhjems Byvaaben.

Samtiden 1897, Juni—Juli. J. E. Sars, Kristian Frederik og Karl Johan. 1. — **August.** J. E. Sars, Kristian Frederik og Karl Johan. 2.

Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **Bd 6: H. 3.** J. Jónsson, Den danske Regering og den islandske Monopolhandel, nærmest i det 18 Aarhundrede. — H. Olrik, Bidrag til Belysning af Valdemarssönnernes Tidsalder. — A. D. Jörgensen, Forliget af 11 Februar 1340. — H. Matzen, Kong Valdemars Lov eller Kong Abels og Kong Christoffers Udkast til Lov? En Replik. — H. Matzen, Om Forordning 9 Oktbr. 1276 og Worthældnævnet i Sagen mod de for Kong Erik Glippings Mord tiltalte Personer. — Litteratur og Kritik: M. Mackeprang, Fortegnelse over fremmed historisk Litteratur fra Aaret 1895 vedrörende Danmarks Historie. — Smaastykker: C. L. Lövenskiold, Kongens Livregiment til Fods' Deltagelse i Fyens Gjenerobring 1659. — Navneregister.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 8: H. 1—2. J. A. L. Lesser og A. Tuxen, Auxiliærkorpset 1813. Anden Periode. 1. Ophold i Stecknitz Stillingen (13:de—30:te November). 2. Den til Invasionen i Holsten bestemte Del af »Nordarmeen» under Kronprinsen af Sverig. 3. Davouts Tilbagegang til og Indeslutning i Hamburg (1—9 December). 4. Auxiliærkorpsets Tilbagegang til Kiel (1.—9 December). 5. Auxiliærkorpsets Tilbagegang fra Kiel til Rendsburg. (Kampen ved Sehested).

Vort Forsvar 1897, 8 Augusti. Rytterfægtningen ved Sehested 10:de December 1813.

Finsk Tidskrift utgifven af M. G. Schybergson och R. v. Willebrand **1897, 4.** M. G. Schybergson, Gustaf II Adolf och Richelieu i början af år 1632. -- J. J. Tikkanen, Finska fornminnesföreningens utställning. — B. E., Professor Montelius' föreläsningar. — K. Warburg, Ehrensvärd och La Rochefoucauld. Med anledning af en uppsats i marshäftet. — **5.** H. Pipping, Hvilken politik bör följas af religionsfrihetens vänner i vårt land? — F. Arnheim, Ett och annat från de tyska historikernas möten i Frankfurt (1895) och i Innsbruck (1896). 1. — I bokhandeln: O. Levertin, Från Gustaf III:s dagar, anm. af R. F. v. Willebrand. — Upplands fornminnesförenings tidskrift, utgifven af Rolf Arpi, anm. af A. O. F. — **6.** F. Arnheim, Ett och annat från de tyska historikernas möten i Frankfurt (1895) och i Innsbruck (1896). 2. — **7—8.** C. Bååth-Holmberg, Svenskarnas insats i kampen mot negerslafveriet. — I bokhandeln: Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift, anm. af A. O. F.—I. A. Heikel, Sede- och bildningsförhållanden i Finland under 17:de seklets senare hälft, anm. af M. G. S. [M. G. Schybergson].

Baltische Monatsschrift. 1897, Juni. A. Bergengrün, Baltische historische Litteratur. 1. — **August.** A. Bergengrün, Baltische historische Litteratur. **September.** F. Læstadius, Beiträge zur Kunde der Organisation des livländischen Gerichtswesens durch

Johann Skytte. Autorisirte Uebersetzung aus dem Schwedischen von P. Girgensohn.

Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst 1896. H. Diederichs. Über drei zwischen der Stadt Reval und Herzog Gotthard Kettler 1563 gewechselte Schreiben.

Deutsche Litteraturzeitung. 1897, 22. M. Bär, Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges, anm. af W. v. Sommerfeld. — **25.** B. v. Bilbassof, Katharina II, anm. af A. Seraphim.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Neue Folge. In Verein mit G. Buchholz, K. Lamprecht, E. Marcks herausgegeben von Gerhard Seeliger. Jahrg. **2. 1897/98.** Vierteljahresheft. **1.** W. Schultze, Principat, Comitat, Nobilität im 13 Kapitel der Germania des Tacitus. — R. Holtzmann, Philipp der Schöne von Frankreich und die Bulle »Ausculta fili.» — G. Wolf, Das Augsburger Interim. — H. Brunner, Kaiser Wilhelm I. Festrede zur Erinnerung an den 22 März 1797, gehalten in der Aula der Universität Berlin am 21 März 1897. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **2.** W. Soltau, Die römischen Laudationen und ihr Einfluss auf die Annalistik. — H. Bresslau, Zur Geschichte der deutschen Königswahlen von der Mitte des 13. bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts. — O. Clemen, Ueber Leben und Schriften Johanns von Wesel. — Kleine Mitteilungen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — Monatsblätter: **1/2.** G. Seeliger, Forschungen über die Entstehung des Kurkollegs. — Kritiken (bl. a. P. Wittmann, Kurzer Abriss der schwedischen Geschichte, anm. af E. R. Daenell). Erklärung. — Gegenerklärung. — Nachrichten und Notizen. — Nekrolog. — **3/4.** F. Ratzel, Etnographie und Geschichtswissenschaft in America. — Kritiken (bl. a. W. v. Unger, Feldmarschall Derfflinger, anm. af P. Haake). — Nachrichten und Notizen.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1897, Juni. O. Klopp, Der Dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Bd 3, anm. af K. Wittich.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. **XXXXIII, 1.** B. Niese, Zur Würdigung Alexander's des Grossen. — W. Wittich, Die wirthschaftliche Kultur d. Deutschen zur Zeit Cäsar's. — Literaturbericht (bl. a. Kölner Inventar. Bd 1, anm. af E. Baasch). — Notizen und Nachrichten (bl. a. K. Pira, Svensk-danska förhandlingar 1593—1600). — **2.** J. Beloch, Zur griechischen Vorgeschichte. — R. Schröder, Neuere Forschungen zur fränkischen Rechtsgeschichte. 2. — M. Ritter, Die pfälzische Politik und die böhmische Königswahl 1619. — Miscellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten (bl. a. F. Hirsch, Der Winterfeldzug in Preussen 1678—79, anm. af H. P.). — Erklärung.

Literarisches Centralblatt. 1897, 17. Hirsch, Der Winterfeldzug in Preussen 1678—1679, anm. af K.—L. — **24.** M. Philippson, Der Grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg Th. 1640—1660, anm. af K.—L. — **28.** Petrus de Dacia, Vita Christinæ Stumbelensis, anm. af H. H. — **30.** L. J. Moltesen, De Avignonske Pavers forhold til Danmark, anm. af K.—L. — **32.** H. E. Friis, Dronning Christina af Sverrig 1626—1689.

Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte Bd 26. (1897). F. Bangert, Die vier Schleswiger Runensteine als Geschichtsquellen.

Zeitschrift des Harzvereins für Geschichte und Altertumskunde. XXX. E. Jacobs, Die Wiederherstellung des evangelischen Kirchenwesens im Erzstift Magdeburg und im Hochstift Halberstadt durch könig Gustav Adolf von Schweden im Jahre 1632.

Nuova Antologia. 1897, 1:o Settembre. A. de Gubernatis, Il giubileo del re Oscar.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. **1897, April.** E. Jenks, Fustel de Coulanges as an historian. — R. H. C. Fitzherbert, The authorship of the »Book of Husbandry» and the »Book of Surveying». — J. Gairdner, New lights on the divorce of Henry VIII. P. 3. — A. Parnell, James Macpherson and the Nairne papers. — Notes and documents. Reviews of books (bl. a. R. Nisbet Bain, Charles XII and the collapse of the Swedish Empire, anm. af A. Hassall). — Correspondence. — Notices of periodicals. — List of recent historical publications. — July. J. B. Bury, The Turks in the sixth century. — J. E. Morris, The archers at Crecy. — M. Sellers, York in the sixteenth and seventeenth centuries. — B. Williams, The duke of Newcastle and the election of 1734. — Notes and documents. — Reviews of books. — Notices of periodicals. — List of recent historical publications.

Bulletin de la commission royale d'histoire de Belgique. 5:e Série 6: 5. Comptes-rendus: E. Wolff, Studier rörande Göteborgs äldsta författning.

Revue politique et littéraire. Revue bleue. 1897, 28 Août. G. Depping, Sophie-Dorothée. Les lettres du marquis de Lassy. Berör Königsmarckska familjens historia.

Société de l'historie de Paris et de l'Ile-de-France. Bulletin. 1896, 6. M. Tourneux, Deux visites royales à la bibliothèque de l'abbaye de Sainte-Geneviève 1764, 1771 (la seconde par le roi de Suède Gustave III).

Revue Historique. 1897, Mai—Juin. J. J. Jusserand, Jacques I:er d'Écosse fut-il poète? — H. Pirenne, Une polémique en Allemagne. — G. Syveton, Une hypothèse sur Charles XII. — A. Lichtenberger, Un socialiste inattendu: le général Caffarelli du Falga. — E. Wertheimer, Documents inédits sur la maladie et la mort du duc de Reichstadt. — Bulletin historique: France. Moyen âge, par A. Molinier. — Époque moderne, par Ch. Bémont. — Angleterre. Moyen âge, première partie par Ch. Bémont. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet-Août.** J. Guiraud, Saint Dominique et la fondation du monastère du Prouille. — H. Hauser, De l'humanisme et de la réforme en France, 1512—1552. — E. Welvert, Les conventionnels régicides après la Révolution. — Bulletin historique: France. Nécrologie: le duc d'Aumale, par G. Monod. — Publications relatives à l'histoire moderne, par A. Lichtenberg, G. Monod et Rod. Reuss. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling, utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien. Förra afdelningen, andra bandet. *Bref 1606—1624.* 803 sidor stor 8:o. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 1896. — Senare afdelningen, åttonde bandet. *1. Gustaf Horns bref jämte bihang. 2. Lennart Torstensons bref jämte bihang. 3. Carl Gustaf Wrangels bref.* 791 sidor stor 8:o. Därsammastädes 1897.

Medan utgifvandet af den oxenstiernska samlingens andra afdelning kunnat fullföljas utan afbrott, enär de flesta dithörande urkunder förelegat samlade i svenska riksarkivet, har publikationens förra afdelning, som innehåller rikskanslerens egna skrifvelser, i hög grad fördröjts därutaf, att bidragen till densamma måst uppletas från alla tänkbara håll. Hvad detta sökande inneburit både af arbete och resultat framgår af förordet till det nu utgifna andra bandet, som upplyser, att mer än två tusen af Oxenstiernas originalbref blifvit funna utomlands. Af den hittills åstadkomna samlingen har utgifvaren tills vidare endast medtagit de bref, som äga ett allmännare intresse, hvaremot öfriga kategorier sparats till ett möjligen blifvande särskildt band. Däremot innehåller den nu föreliggande volymen en mängd skrifvelser, som äro uppsatta af rikskansleren, men undertecknade af honom tillsammans med andra, såsom kammarråden eller riksrådets och fredskommissionernas öfriga medlemmar.

Samlingen inledes med Oxenstiernas bref till Karl IX. Ehuru få till antalet och begränsade till hans beskickningsresor till Mecklenburg och Reval, äro dessa skrifvelser tillräckliga för att efterlämna en stark känsla af motsatsen mellan den gamle misantropen, som ålägger sitt sändebud att i Estland forska efter förrädare för att, om några sådana påträffades, oförsumligen sända dem öfver till Sverige, och den människovänlige efterträdaren, som af sina råd får mottaga erinringar att ej vara för eftergifven för enskilda supplikanter eller af öfverdrifven efterlåtenhet medgifva rubbande dispenser från sina egna förordningar. Om rikskanslerens personliga förhål-

lande till den unge konungen ha dessa bref ingenting att förmäla. Den officiella tonen vidhålles från början till slut, och kanslerens meddelanden gifva alltjämt det intrycket, att det ej är en person, utan en idé, som han tjänar. Denna idé är fäderneslandet, som i hans uttalanden gång på gång framträder efter fullt modernt begrepp. Emellertid är fäderneslandets välfärd i hans ögon på det närmaste förknippad med den härskande dynastiens bestånd, och det är ur denna synpunkt, som han uttrycker den lifligaste glädje öfver konungens giftermål, till hvilket han själf gifvit den bästa medverkan. Men den unga drottningen, som i en af hans skrifvelser erhållit en synnerligen sympatisk karakteristik, dröjde alltjämt att uppfylla de patriotiska förväntningarna, och säkert är det tanken härpå, som kommer rikskansleren att så lifligt beklaga Karl Filips bortgång, hvilken enligt hans yttrande varit en svår stöt för riket och en välkommen händelse för dess fiender. Omedelbart efter prinsens frånfälle skyndar han ock att meddela pfalzgrefven Johan Kasimir, att konungen med glädje hälsade hans beslut att med gemål och barn flytta öfver till Sverige.

Oafsedt det litterära intresse, som framlyser i O:s korrespondens med vissa lärda nederländare, och ett öfverraskande insinuant bref till Johan Skytte af 1613 sakna dessa skrifvelser äfven i öfrigt personliga drag, och det låter nästan som ett utbrott af dåligt lynne öfver att midt i viktiga bestyr blifva störd af en efterhängsen vän, då han en gång till svar på brodern Gabriels sedvanliga klagomål öfver hans tröga korrespondens utbrister i dessa ord: Me tenent tot ac tantæ occupationes ac tam graves ut quo me vertam, haud facile inveniam. Studia pacis, bellum, comitia, rerum necessariarum acquisitio et infinita alia, concurrentibus nunc privatorum negotiis, ut et animus labescat cum corpore, pressus negotiorum mole, et tempus mihi ad scribendum deficiat.

Denna jäktade och olikartade verksamhet, som någon gång äfven kunde afpressa en man med O:s sällsynta arbetsförmåga klagomål, förklaras ur centralförvaltningens outvecklade tillstånd, som under de första åren stundom förråder sig i all sin hjälplösa nakenhet och som tillika erbjuder den osökta förklaringsgrunden till det lifliga organisationsarbete, som denna regering tog sig an, när tid blef längre fram. Hvilka förutsättningar denna nyskapning hade att utgå ifrån, framträder bäst i den afskräckande skildring af rikets tillstånd, som i början af 1612 afgafs till änkedrottningen i riksrådets namn.

Ehuru rikets inre angelägenheter stundom beröras i denna brefsamling, fylles den dock till största delen af meddelanden rörande den diplomatiska historien. Så förekomma här hela serier af skrifvelser från de svenska ombuden till de danska vid underhandlingarna i Sjöryd 1612—1613, 1619 och 1624, hvilka tillsammans bilda en uttömmande skildring från svensk sida af det mödosamma arbetet att bilägga dessa eviga nabotvister. Äfven i de ännu mera enformiga underhandlingarna med Polen tog O. direkt andel, och

samlingen förvarar likaledes flera skrifvelser från denna sida af hans verksamhet. Härtill kommer slutligen för de sista åren en omfattande korrespondens med den nya stab af agenter med ömsom ministeriell, ömsom konsulär karakter, som under dessa år anställdes i utlandet. År 1612 hade rådet skrifvit om rikets olyckliga lägenhet, »att alle våre grannar ähre våre fijender», men att vi »hafue platt inge vänner, som vår olägenheet gåår till hiertadh». Det var ur denna känsla af politisk ödslighet, som det i nämnda åtgärd framträdande sträfvandet hade sin rot. Detta sökande efter förbindelser med de evangeliska makterna, såsom Nederländerna, Brandenburg och Hessen, yppar sig äfven tidigt i O:s diplomatiska skrifvelser, och redan i 1612 års underhandlingar med Danmark framhålles det evangeliska gemensamhetsintresset som en behjärtansvärd fredssynpunkt. Öfver hufvud vimla också dessa bref utaf drag af den svenske politikerns framsynta blick. I hans märkliga betänkande af den 23 april 1614 om den yttre politiska ställningen ger han grundritningen till de närmast följande årens utrikes politik, då han anser, att Ryssland med all makt bör drifvas till fred, medan Polen uppehålles genom stillestånd, och indirekt äfven till Karl X Gustafs och kronprinsen Karl Johans, då han talar om »Danum nostris cervicibus perpetuo incumbentem». Följande år uttalar han på tal om ryssen och de ryska fredsförhandlingarna den förmodan, »att efter som han nu myked hafver aff fremdhe med sin skadha lärdt bettre att rätta sitt regementt och krijgssaker, han oss och framdeles så myked odrägeligere eller åth minste besvärligere igenkomma skall». Samma klarsynthet uppenbarar han äfven, då han vid Wolmar von Fahrensbachs anbud att med svenskt understöd företaga ett streck mot sin egen herre, den polske konungen, uttalar ett misstroende, som alltför snart bekräftades af utgången, samt då han i sept. 1620 skrifver från Tyskland: »Man lebett hier in diesen quartieren gantz sicher, als wan das feuer in Deutschlandt nicht angezündett were oder als man sagen wolte, es würde wohl von sich selbsten erleschen. Der ausgang wirdt leider manchen die augen zutuhen undt dan vielleicht etlichen eröpfnen.»[1]

* * *

Den andra seriens nu utkomna åttonde volym, som inrymmer Horns, Torstensons och Wrangels bref till rikskansleren, ansluter sig i afseende på innehållet närmast till de tidigare publikationerna af

[1] I det ofvan resumerade bandet synes breftextens ålderdomliga form stundom ha inverkat på rubrikstilen, så att egennamnen blifvit återgifna efter brefskrifvarens nyckfulla ortografi. Brefvet n:r 5 dateras i öfverskriften den 31, i underskriften den 30 jan. N:r 60 upptager förklarande noter, som bort förekomma redan under n:r 51. Rubriken till n:r 241 har det vilseledande uttrycket »under förutsättning» i st. f. »under sken af». Hvad brefvet af den 26 april 1616 afstyrker synes ej ha varit någon plan att låta frmlingar drifva kopparköp vid grufvan, utan ett försök af änkedrottningen att göra intrång i kronans monopol.

Jakob de la Gardies, Baners och hertig Bernhards skrifvelser, och härmed fullbordas sålunda en ovärderlig samling af grundläggande urkunder till den tidens svenska krigshistoria.

Största utrymmet upptages af *Horns* bref, som begynna år 1625 och först upphöra med adressatens död. I afseende på kriget i Livland finner man dock endast strödda meddelanden jämte en kort resumé, uppsatt i senare tid, och framställningen af de tyska krigshändelserna erhåller först under året 1631 ett större omfång. Om slaget vid Breitenfeld föreligger blott ett postskriptum med förmälan om en större skrifvelse, som gått förlorad. Det tvära afbrottet i korrespondensen, som inträder i juli 1634, upphör först med Horns återkomst ur fångenskapen 1642. Mellantiden fylles genom hans bekanta relation om slaget vid Nördlingen samt trenne intressanta uppsatser om hans förhållande till Mitzlaff, om tyska kriget och om medel till hans befrielse ur fångenskapen, hvilka alla i bihang meddelas. Den försiktighet, som utmärkte Horns krigföring, framträder äfven i hans brefskrifning, och i sina uttalanden om hertig Bernhard går han aldrig så långt att han förnekar dennes förtjänster eller ens hans oumbärlighet, utan endast till protester mot hertigens önskan att blifva arméens främste man. Denna gensaga framgår dels ur patriotisk hänsyn, dels ur samma personliga självkänsla, som kommer honom att motivera en anhållan om förläning endast med det skälet, att han ej vill stå sämre än andra i eftervärldens ögon.

Från kriget i Skåne återstå endast ett par bref, men äfven här inträder bihanget supplerande genom att meddela vissa i samtida tryck utgångna relationer, som bildat uppslaget till våra »Posttidningar» och hvaraf somliga förut återgifvits i Emil Keys försök till svenska tidningspressens historia.

Som af släktförhållandet väntas kunde, innehålla Gustaf Horns bref mera privata meddelanden, än som annars är fallet i den oxenstiernska publikationen Redan år 1631 har han i ett utförligt bref ursäktat sig hos svärfadern, att han för tjänstens skull ej kunnat så, som han velat, draga vård om sin sjuka hustru, rikskanslerens dotter. Hon dog i Stettin, där hon ännu stod på bår, medan hennes sörjande make skar sina oförgängliga lagrar vid Breitenfeld. Efter danska krigets slut blifva de flesta skrifvelserna af familjenatur, och det är ett ej ringa stycke kulturhistoria, som innehålles i deras skildringar af alla de besvärliga anstalterna till bröllopet mellan Agneta Horn och herr Lars Krus. Som bekant har det unga parets kärlekshistoria nyligen berättats i d:r Ellen Fries' teckningar ur svenska adelns familjelif i äldre tider.

Vid en jämförelse mellan de tre fältmarskalkarne, sådana de framträda i denna samling, gör onekligen *Torstensons* personlighet på en svensk läsare det mest sympatiska intrycket. I någon mån beror nog detta på språket, som här mestadels är svenska, medan de båda andra i regeln låtit sina tyska fältsekreterare bestämma språkformen. I synnerhet visa Wrangels skrifvelser mästerprof på den tyska kanslistilen i all dess otympliga grumlighet, och äfven

i sina egenhändiga svenska skrifvelser förråda de båda herrarne så stark inverkan häraf, att Horn t. ex. skrifver sitt eget land *Schverje*. Ännu mer framkallas säkert detta intryck genom den oupphörligt frambrytande kontrasten mellan Torstensons fysiska bräcklighet och hans andes energi. Som bekant hade han låtit förmå sig att öfvertaga befälet endast på villkor att blifva det kvitt, så snart han bragt det tyska krigsväsendet på fötter igen. Sedan han återställt den halft upplösta hären i bättre ordning än någonsin efter Gustaf Adolfs död, påminner han också gång på gång om detta villkor, därvid ledd så väl af omsorgen om sin egen ära, den han rädes att genom sin »store lijfsolägenheet» förspilla, som af tanken på kronans bästa. Ty »här hörer sannerlig en complett meniska hos dette värcket», och ej en sjukling, som för egen svaghet ofta måste lämna de bästa tillfällen obegagnade. Hälsotillståndet betingades af väderleken, och då det fuktiga höstvädret tillstundade, hade han intet annat att vänta än ständigt sängliggande, så att han, utan möjlighet att själf se och döma, efter andras rapporter måste ställa sina order. I Mähren, där största delen af befolkningen sades lida af podager i följd af vattnets och födoämnenas kalkhaltighet, grep honom sjukdomen med sådan makt, att han ibland ej ens förmådde underskrifva brefven. Så mycket bättre visste han att »menagera occasionen», när sjukdomen någon gång släppte sitt offer. Så berodde segern vid Jankowitz i sin mån af de sköna februaridagarna 1645, som gjorde det möjligt för fältmarskalken att »sielff uthi dette torre och friske vädret föra denne action an». Endast ett par dagar efteråt återkom den fuktiga väderleken och lade honom å nyo på sjukbädden.

Wrangels bref, som omfatta åren 1641—1652, utgöra för vissa partier af det danska kriget en mycket viktig och riklig källa, men sakna däremot egentlig betydelse för den tyska krigshistorien. Att brefven under W:s tyska period äro så magra och tunnsådda undskyller brefskrifvaren själf genom hänvisning till sina rapporter till Kongl. Maj:t. Som bekant var detta tiden för rikskanslerns onåd, och tvifvelsutan fanns det för Karl Gustaf Wrangel inga moraliska betänkligheter att glömma den nedgående solen för den uppgående, den myndigblifna drottningen. Så olika Wrangels och Torstensons skrifvelser i öfrigt äro, äga de ett gemensamt drag, som säkert funnit god genklang hos mottagaren. Under det att man ingenstädes i denna samling möter några yttringar af personlig ovilja mot de katolska motståndarne, framträder däremot ett formligt hat mot danskarne eller åtminstone den danske konungen. Medan Torstenson 1643 uttalar sina känslor i följande fromma önskan: Gudh giefve, vår Herr(e) ville tagha bortt den gamble och onytighe herren, som så åfta hafver sögdt och än söcker till att hafva krigh», finner man Wrangel följande år meddela det hugnesamma ryktet, att konung Kristian lär »etwas in delirium gerathen sein». Och man skulle gärna önskat vara den katolske fienden kvitt för att kunna än eftertryckligare vedergälla den danske nabokonungen för Elfsborgs lösen.

När det blef tal om Wrangels öfvertagande af Torstensons post i det tyska kriget, finner man äfven honom göra svårigheter, men man har här svårare att tro på uppriktigheten. Till en början skulle han ock anlita sin föregångare som rådgifvare, och det var äfven enligt dennes råd, som han frångick sin först uttalade afsikt att bibehålla sig i de kejserliga arfländerna och drog sin här åt Böhmen. Om de följande krigsoperationerna lämna dessa bref inga nämnvärda upplysningar, och de flesta röra sig om donationer eller ansökningar af olika slag.

* * *

Den oxenstiernska urkundspublikationen har för vår svenska häfdaforskning ett värde, som af ingen föregående öfverträffats, men själf öfverträffar den alla föregående genom sin betydelse äfven för utlandets forskning, och den har också väckt uppmärksamhet långt utanför Sveriges gränser. Så mycket värdefullare måste det anses, att det kräfvande arbetet lämnats i värdiga händer. Den utländska fackkritiken har ock varit ense i att gifva sitt erkännande åt den minutiösa noggrannhet och trohet, det mogna vetenskapliga omdöme, som präglar detta nationalverk, och då de båda senast utgifna banden redigerats af samma män som de föregående — det förra af C. G. Styffe, det senare af P. Sondén —, är det öfverflödigt att vid detta tillfälle upprepa ett redan stadgadt omdöme.

A. Rfs.

Scriptores Latini Medii Æui Suecani ediderunt Johannes Paulson et Lars Wåhlin. I. *Petri de Dacia Vita Christinæ Stumbelensis* edidit Johannes Paulson. Fasc. II. Secundum de Vita Christinæ librum continens. Gotoburgi MDCCCXCVI.

Om Jülicher-handskriften till Petrus de Dacia af Johannes Paulson. (Göteborgsprogram 1894).

I den katolska kyrkan i Jülich förvaras i en väl tillbommad kista den viktiga handskrift, som genom prof. Paulsons försorg nu blifvit utgifven. Obekant har den visserligen ej förut varit, men den upplaga, som funnits, har dels varit mindre tillgänglig och lätthandterlig, dels äfven i textkritiskt afseende mindre nöjaktig. Redan den lärde Bollandus hade nämligen tagit en afskrift af det ifrågavarande manuskriptet, och efter denna afskrift publicerades det af hans efterträdare Papebrochius i den stora serien af helgonbiografier, som är känd under namnet Acta Sanctorum. Bollandus' kopia — nu förlorad eller åtminstone ej känd — synes dock hafva varit mycket

svårläst, och i följd däraf gjorde sig Papebrochius skyldig till åtskilliga fel, som han med anlitande af originalet kunnat undvika. Papebrochius' upplaga har emellertid hittills varit litteratur- och kyrkohistorikernas enda källa. Det var denna, som Quétif och Echard så flitigt anlitade i sitt stora arbete Scriptores ordinis predicatorum, och handskriftens värde för dominikanerordens historia röjer sig lätt genom ett studium af deras biografier; Vita Christinæ Stumbelensis är utan tvifvel en bland deras viktigaste och mest gifvande källor för ordens historia under medeltiden. Den ende svenske forskare, som före våra dagar haft något att förmäla om Petrus de Dacia, nämligen Lagerbring, har åter hämtat sitt vetande från Quétif och Echard, under det att följande svenske forskare nöjt sig med att afskrifva denne samvetsgranne forskares notiser. Den ende, som gått till själfva originalhandskriften är Wollersheim i sitt arbete »Das Leben der ekstatischen und stigmatischen Jungfrau Christina von Stommeln» (1859), men så förtjänstfullt detta i uppbyggligt syfte författade arbete än är, saknar det dock egentlig historisk betydelse. Ett mästerstycke i stilistiskt och äfven historiskt hänseende är däremot Rénans framställning i Hist. Lit. de la France (tom 28): La bienheureuse Christine de Stommeln.[1]

Då emellertid uppmärksamheten från svensk sida åter kom att riktas på detta arbete, blef det klart, att en ny och texttrogen upplaga måste utgifvas, och anmälaren kan ej anse det annat än som en lycka, att uppgiften kom att utföras af en så samvetsgrann och väl skolad filolog som prof. Paulson. Såsom blott historiker kan jag väl ej neka, att den omsorg, som utgifvaren användt på återgifvandet af handskriftens ortografiska egendomligheter och abbreviationer, synes väl stor, men å den andra sidan har prof. Paulson tydligen ej blott åsyftat att utgifva en för historiskt syfte brukbar text, utan tillika en som kan tjäna till grundlag för ett studium af medeltidens latinska språk, och i hvarje fall är det ju bättre, att en text utgifves på sådant sätt, att en ny upplaga i rent språkligt intresse icke förr eller senare blifver nödvändig. Det stora tillmötesgående, hvarmed ärkebiskopen af Köln ställt den dyrbara handskriften till utgifvarens förfogande att begagnas här i Sverige, har också gjort det lättare för honom att använda en dylik tidsödande noggrannhet på textens återgifvande, än om han nödgats begagna originalet endast i Jülich.

Tills vidare har prof. Paulson blott utgifvit en del af handskriften, den andra. Manuskriptet innehåller nämligen trenne partes. Den första, som ännu ej är publicerad,[2] har intet biografiskt intresse, utan utgöres af en teologisk kommentar till en på hexameter affattad

[1] Senare svenska biografier öfver Kristina och Petrus äro G. Lindström i Anteckningar om Gotlands medeltid II 281—292, och H. Schück i Svensk Litteraturhistoria I 149—153, Nord. Tidskr. 1893, 307—325, Illustr. Sv. Litteraturhist. I 78—84.

[2] Papebrochius utgaf blott ett mindre stycke såsom prof. Denna del är för öfrigt defekt i handskriften.

dikt öfver Kristina. Såsom ett exempel på den svenska mystiska teologien under 1200-talet torde dock detta arbete af Petrus de Dacia äfven äga sitt värde, och prof. Paulson handlar otvifvelaktigt rätt i att i en snar framtid göra också denna del tillgänglig för forskningen. Pars III, som ej kommer att ingå i denna upplaga, har däremot intet svenskt intresse, enär Petrus de Dacia icke är författare till denna del af Kristinas biografi, som i stället skrifvits af en bland hennes tyska vänner, magister Johannes. Viktigast är otvifvelaktigt den nu utgifna andra delen, som består dels af en af Petrus författad biografi, dels af en samling bref.

Af ett stort intresse är naturligen frågan om Jülicher-handskriftens tillkomst, och som det förefaller mig, har prof. Paulson gifvit den riktiga förklaringen. Redan tidigt bestämde sig Petrus för att skrifva sin väninnas biografi, och i det syftet affattade han en redogörelse för de iakttagelser han personligen gjort, samlade alla de bref han mottagit från henne samt kopierade dem han å sin sida sändt henne, och slutligen skaffade han sig en relation angående den period af hennes lif, som han personligen ej kände. Detta material hade han dock vid sin död 1289 blott hunnit bearbeta intill år 1282. Efter hans död öfverlämnades antagligen detta ofullbordade arbete till magister Johannes, Kristinas tyske vän, hvilken oftast tjänstgjorde såsom hennes sekreterare. Johannes tillfogade då de bref, som funnos i Stumbelen, samt en fortsättning på Petrus biografi öfver Kristina; denna fortsättning, som dock blott sträcker sig till 1288,[1] är den, som nu ingår såsom Pars III i handskriften.

Anledningen att biografien då afbröts, ehuru Kristina lefde ända till 1312, är icke känd. En nära till hands liggande förmodan är, att magister Johannes aflidit, när han fört skildringen fram till denna punkt. En annan förklaring gifves af en anonym biograf, som skref omkring 1340 — således jämförelsevis kort tid därefter. Enligt hans uppgift skulle Kristinas lidanden d. v. s. — såsom vi skulle uttrycka det — hennes hallucinationer detta år hafva upphört, i följd hvaraf biografien ej haft något att tillägga. Prof. Paulson har en tredje förklaring. 1288[2] dog Petrus de Dacia och »det synes mig — säger han— sannolikt, att det var underrättelsen om Petri död, som gjorde att dessa anteckningar, hvilka alltid skett direkt för Petri räkning, icke fortsattes.» Utan att vilja förneka sannolikheten af denna förklaring, tillåter jag mig dock att påpeka ett faktum, som möjligen talar för den gamle biografens åsikt och som kanske icke varit utan inflytande på de egendomliga sjukdomsfenomen, som i arbetet skildras. 1288 blef Kristina 45 år d. v. s. uppnådde kvinnans s. k. klimateriska ålder, och det är ej otänkbart att hennes hallucinationer upphörde såsom en följd af därmed sam-

[1] Det sista bladet i handskriften är tyvärr borta och biografien slutar nu med 1287.

[2] Såsom Lindström visat, är det riktigare att förlägga dödsåret till 1289 (februari eller mars).

manhängande fysiologiska förändringar. Egendomligt är i hvarje fall, att Birgittas hallucinationer *började* just vid samma kritiska ålder, och detta häntyder onekligen på ett samband mellan de kvinnliga sierskornas uppenbarelser och vissa rubbningar af stor betydelse i en hysterisk kvinnas lif. Detta gör mig också böjd att tillmäta den nyss citerade gamle biografens uppgift ett större värde än hvad prof. Paulson gjort. Men båda åsikterna kunna ju förenas. Tydligt är, att vi hafva att betrakta Pars III blott såsom ett af magister Johannes gjordt förarbete för Petrus de Dacias skildring — ett förarbete, som dock aldrig kom denne till handa och som därför helt enkelt fogades till dennes ej afslutade biografi. Att denna relation upphörde i anledning af den svenske minnestecknarens död — om än ej just vid den tidpunkt man i Stumbelen fick kännedom om dödsfallet — är nog ytterst antagligt, men den gamle biografens uppgift kan det oaktadt vara sann.

Det nu samlade materialet blef emellertid liggande utan att vidare uppmärksammas ända till 1339, då åtskilliga underverk inträffade, som åter bragte Kristina i erinring, och tvänne collegia stiftades till hennes ära. Hos påfven gjorde man äfven anhållan att få henne förklarad för helgon, och såsom en förberedande åtgärd härför — det är prof. Paulsons tydligen riktiga förklaring — sammanfördes allt det biografiska material, som fanns, i en enda handskrift, den som nu förvaras i Jülich, och denna bör således härröra från tiden omkring 1340, en tidpunkt, till hvilken äfven stilen hänvisar.[1] Med ledning af detta skrefs slutligen den biografi, Vita anonymi, som ofvan omtalats och hvilken antagligen skulle tjäna såsom stöd för petitionärernas begäran hos påfven. Detta förfaringssätt är åtminstone i full öfverensstämmelse med hvad som eljes var brukligt.

Det historiska värdet af den nu publicerade Pars II bör enligt min mening sättas mycket högt, särskildt af oss svenskar. De tillfällen vi eljes hafva att blicka in i medeltidens känslolif äro nästan inga. Vi hafva väl en serie af offentliga handlingar, men dessa säga oss naturligen föga, huru medeltidens människor kände och tänkte — i hvarje fall få vi icke någon omedelbar och åskådlig föreställning — och endast undantagsvis gifva de oss några inblickar i tidens privatlif. Medeltidens mera litterära skrifter äro till större delen öfversättningar, och endast Birgittas revelationer och Erikskrönikan hafva någon större, originell betydelse. Men för kännedomen om medeltidens privatlif stå de dock i värde oerhördt tillbaka för Petrus de Dacias arbete. Den bild, detta gifver oss af de

[1] De redaktionella åtgärder, magister Johannes företagit, hade antagligen blott bestått i samlandet af materialet. Från Sverige hade han först fått Pars I, som sändes, medan Petrus ännu lefde, och sedermera Pars II, som skickades efter dennes frånfälle. Jämte dessa delar förfogade han öfver sitt eget förarbete för Petrus' biografi öfver Kristina samt en samling bref. Omöjligt är icke, att denna brefsamling först 1340 fogades till Pars II och att Pars III likaledes först vid den nuvarande handskriftens utskrifvande fogades till såsom en fortsättning.

svenska munkarnes lif och åskådningssätt under 1200-talet, är väl ofta både hemsk och motbjudande, men den är slående genom sin sanning och åskådlighet — och hvar finnes väl annorstädes en så rik samling af medeltida privatbref som här?

Ej heller värdet af de direkta historiska notiserna bör underskattas. Såsom jag redan nämnt är arbetet en bland de viktigaste källorna för dominikanerordens äldre historia, och de personalnotiser, som meddelas, äro icke få.

Af ett visst intresse äro särskildt de, som lämnas om en personlighet, som inom vår kyrkohistoria numera är föga känd, men som under medeltiden tyckes hafva åtnjutit stort anseende, nämligen den heliga Ingrid. Om henne handla Ep. 38, 46 och 47 samt troligen ock 37, och tydligt är, att det sedan så berömda nunneklostret i Skeninge upprättats på hennes och Petrus' initiativ (jämf. Sv. Dipl. I n:r 885 och 886).

Det är att hoppas, att det material, som med en så sällspord omsorg här framlagts af prof. Paulson. snart måtte komma att kyrkohistoriskt bearbetas, och att detta material än ytterligare kommer att ökas antydes af publikationens öfvertitel: Scriptores latini medii æui suecani.

De arbeten, som närmast skulle följa äro Pars I af Petrus de Dacia samt magister Matthias' Copia exemplorum. Såsom ett tillägg till den nu utgifna delen utlofvar prof. Paulson ännu en, som skall innehålla ort- och personalregister samt ordbok. Önskligt vore, att utgifvaren i denna del sökte att — åtminstone approximativt — bestämma brefvens data samt möjligen ock de data i Petrus' lif, som genom brefven och biografien kunna angifvas.

H. S.

Om sättet för grundlagsändring under tiden 1809—1866. Ak. afh. af E. Arosenius. Sthlm 1895.

Det skulle helt säkert vara en fördel för den svenska historieskrifningens vänner och idkare, om all nyutkommen historisk-vetenskaplig litteratur som berör vårt land och dess historia kunde omnämnas i Hist. tidskr. Detta gäller i hög grad om den årliga skörden af gradualafhandlingar, i hvilka mycket arbete nedlägges, och hvilka alltför lätt glömmas bort. Detta kan tjäna som förklaring till att följande recension tillkommit, ehuru lång tid förflutit, sedan afhandlingen i fråga ventilerades.

Förf:s uppgift är att granska bestämmelserna om grundlagsändring före 1809 och innebörden af dem, som då och året efter inflöto i RF. och RO., samt att följa utvecklingen framåt med växlande praxis och fastställda förändringar och slutligen stanna vid de

former som voro gällande år 1866. Indelningen är gjord efter denna uppfattning, och ett innehållsregister meddelas, men en brist är det, att sidornas siffror icke där angifvas, och att texten efteråt är fortlöpande utan bestämda rubriker vid början af nya afdelningar; sidornas innehåll angifvas öfverst, men de rubriker man finner där sammanfalla icke med innehållsförteckningens. Det blir sålunda för liten öfverskådlighet.

Det är numera vanligt, att en undersökning af källmaterialet meddelas i gradualafhandlingar, liksom äfven annorstädes, hvilket är en god sak, emedan läsaren genast får en inblick i förf:s arbetssätt och en uppfattning af det nya arbetets förhållande till den förut befintliga litteraturen. Här afspisar förf. sina källor på fyra rader och hänvisar för öfrigt till noterna. Där återfinnes emellertid icke någon hänvisning till ett arbete, hvilket ingen som i Upsala studerar svensk statsrätt kan underlåta att taga kännedom om — det är prof. Alins föreläsningar öfver 1809 års RF. Det är också klart, att förf. haft dem att tillgå; de äro visserligen icke tryckta, men kunna naturligtvis i alla händelser åberopas, såsom t. ex. Reuterskiöld gjort i sitt arbete om *Svenska riksdagen.* — På sid. 2 citeras 1720 års konungaförsäkran, utan angifvande af den publikation, hvarur förf. hämtat sitt citat; i själfva verket öfverensstämmer det hvarken med ordalydelsen hos Stjernman eller i E. Hildebrands år 1891 utgifna samling af *Sveriges regeringsformer och konungaförsäkringar*, ehuru orden omgifvas med citationstecken. — På sid. 7 åberopas Naumann, *Svenska statsförfattningens hist. utveckling*, men det finns två olika arbeten med denna titel: dels utgörande band I af samme förf:s Statsförfattningsrätt, dels utgörande inledning till den stora grundlagseditionen, men äfven utgifvet separat. Utförligare titel borde naturligtvis ha meddelats. — Det må också anmärkas att vid citat ur de tryckta ståndsprotokollen sida bort angifvas och ej blott datum för öfverläggningens hållande, emedan en och samma diskussion ofta upptager ett stort antal sidor.

Rörande själfva ämnets behandling kunna för öfrigt några anmärkningar göras. Det röjer sig ibland något, som jag skulle vilja kalla falsk objektivitet. Så fort det är fråga om en rättslig undersökning böra grundlagsparagrafernas ordalag kritiskt analyseras, så att förf. får en bestämd uppfattning af deras innebörd, innan något bygges på dem. Här har förf. först på sid. 12—13 och 14 ordagrant aftryckt några paragrafer — hvilket borde ha varit onödigt — samt sedan, sid. 17 ff., blott refererat deras innehåll, om också med påpekande af några otydliga punkter. Äfven senare nöjer sig förf. alltför ofta med att referera uttalanden utan att gå dem inpå lifvet och tillse, om de äro fattade på riktiga grunder eller möjligen hvila på en missuppfattning. — Det framgår af förf:s framställning, att det ej rådde full öfverensstämmelse mellan stadgandena i RF. och RO., och att dessa till viss grad voro otydliga, men tillräcklig belysning häraf gifves icke. Dock borde mycket kunnat förklaras genom påpekande af den allmänna ställningen mellan stånden, af konstitutions-

utskottets olika sammansättning vid olika tillfällen o. d. I hela den historiska afdelningen stannar förf. alltför uteslutande vid lagtexter och vid yttranden under riksdagsdiskussionerna; personer anföras utan den minsta antydan om deras partiställning eller uppfattning i allmänhet, hvilket försvårar förståendet af deras uttalanden. Jag vill visst icke bestrida, att det bör vara skillnad mellan en statsrättslig och en historisk framställning, men så fort det gäller en utredning af en längre tids utveckling kan man med fog uppställa samma kraf på densamma som på en vanlig historik. Det är därför oriktigt att blott relatera några fakta, att blott anföra lagparagrafernas förändringar med torftiga kommentarer o. d., emedan detta blir öfvervägande annalistik, icke genetisk historieskrifning. Det kan icke med fog sägas, att ett grundlagssystem är en egen organism, så att dess utbildning är något förståeligt, skildt från annat, såsom t. ex. gäller om ett folks språk. Det förra ombildas tvärt om genom medvetna handlingar af bestämda personer eller grupper af personer, hvilkas allmänna ståndpunkt och tankeriktning inverka bestämmande. Svedelius har i *Representationsreformens historia* sökt taga hänsyn härtill, ehuru jag visst icke vill påstå att han gjort det på bästa sätt.

Den rent statsrättsliga afdelningen grundar sig på noggranna forskningar och visar, att förf. nedlagt mycken flit på sitt arbete. I en del punkter kunde en diskussion vara lämplig, men jag vill icke så pass långt efteråt begynna en dylik. Mitt slutomdöme är, att det finnes mycket godt i arbetet, ehuru jag ansett mig böra framställa en del anmärkningar. Det erfordras sådana monografier som denna för att möjliggöra en sammanfattande framställning af vår nuvarande svenska statsrätt.

K. H—d.

Une Soeur du grand Frédéric Louise-Ulrique reine de Suède. Par O.-G. DE HEIDENSTAM. Avec une introduction de M. Réné Millet ancien ministre de France à Stockholm. Portrait en héliogravure. VIII + 472 sid. Paris, E. Plon 1897.

Herr Heidenstams bok har förvärfvat en lika stor som ledsam ryktbarhet, och när den historiska kritiken går att ägna den en närmare undersökning, sker det af plikt men visserligen icke med nöje. Hela den litterära världen i Sverige känner, hvilka beskyllningar som riktats mot herr H:s sätt att begagna sig af andras forskningar. Att döma af noterna är det ett mycket betydande källmaterial, som han användt. Utom en aktningsvärd samling tryckt litteratur anföras upprepade gånger riksarkivet och k. biblioteket i Stockholm, de gustavianska papperen i Uppsala universitetsbibliotek, arkiven på Eriksberg och Sjöholm, det kungliga familjearkivet och statsarkivet i Berlin, dessutom enstaka diplomatiska aktstycken från

olika håll. Herr H. har verkligen besökt svenska riksarkivet och k. biblioteket, han har enligt egen uppgift »en gång» varit i Uppsala och han har där låtit göra »några utdrag» ur de gustavianska papperen, han lärer ha varit på Sjöholm och Eriksberg och han har själf förvärfvat några afskrifter från det kungl. preussiska familjearkivet. Enligt egen uppgift har han från originalhandlingarna kopierat anförda utdrag af handlingar i riksarkivet, k. biblioteket samt Fersenska papperen, liksom utdragen från Fredrik II:s tryckta korrespondens och Fersens skrifter. Men huru förhåller det sig i verkligheten med större delen af de källor, som anföras i hans noter?

Saken sammanhänger med frågan om hvad man kunde kalla den vetenskapliga äganderätten till historiska handlingar; herr H. har själf ställt den på denna basis. Hvad detta angår, finnes visserligen icke i och för sig, åtminstone icke i Sverige, någon sådan rätt till de handlingar, som i offentliga handskriftssamlingar äro tillgängliga. Skulle än tio forskare i rad, den ene efter den andre, vilja genomgå Lovisa Ulrikas brefväxling, lära inga hinder komma att läggas i deras väg. Men i tillämpningen lider regeln vissa undantag. Vi behöfva icke tala om det fallet, att en forskare med eller utan villkor ställer sina egna excerpter, öfver hvilka hans äganderätt är obestridlig, till en annan forskares förfogande. Det säger sig självt hvad mottagarens skyldighet i så fall är. Underlåter han att omnämna förhållandet och ändock anför det lånfångna som källa, kastar han öfver sig själf det fula skenet af ett försök att gifva sig äran af de forskningar en annan gjort. Det händer vidare, att en forskare upptäcker ett okändt eller förgätet aktstycke eller för första gången begagnar en hittills oanvänd brefsamling och bekantgör resultaten för den intresserade allmänheten. Naturligtvis *kunde* en annan ha gjort samma fynd, men det är nu en som kommit i förväg. Det gäller därvid i den historiska vetenskapen hvad som gäller t. ex. om rönen i kemien eller andra naturvetenskaper. Den, som först lyckats göra undersökningen, äger också rätt till äran af densamma, och hvar och en annan, som ger sitt arbete en vetenskaplig anstrykning, t. ex. i en historisk undersökning genom anförande af källor, är ock skyldig att erkänna detta, såsom också sed är i hela den vetenskapliga världen. Gör han det icke, kastar han öfver sig själf det fula skenet af ett försök att gifva sig äran af de undersökningar en annan gjort. Det händer slutligen, att det icke precis är fråga om en upptäckt, men att en författare tämligen uttömmande behandlat t. ex. en samling bref och därigenom gifvit andra viktiga anvisningar. En annan begagnar samma samling, med full rätt naturligtvis, men all mellanvetenskaplig takt kräfver, att han erkänner sin föregångares verk, om icke annat för att skydda sig själf mot beskyllningen för plagiat. Huru förhåller sig nu herr H. till dessa enkla och allmänt erkända regler?

Redan sid. 2 träffar man hos honom citerade »Mémoires et annotations de Louise-Ulrique reine de Suède», förvarade i k. biblio-

teket i Stockholm. Därmed åsyftas ett från Lovisa Ulrika härstammande memoarfragment, skildrande hennes ungdomsår. Det finnes anfördt i en 1811 tryckt afhandling af arkivsekreteraren O. Sundel men har återupptäckts af den bekante tyske forskaren Fritz Arnheim, som offentliggjort det i sin helhet i »Forschungen zur brandenburg. und preussischen Geschichte» band V (1892). Det är utan all fråga genom honom, som herr H. fått kännedom om detta i all sin korthet ganska intressanta bidrag till drottningens historia. Sid. 8 börja anföras Lovisa Ulrikas på k. biblioteket förvarade bref till hennes bror August Vilhelm. De äro för många år sedan begagnade och i utdrag offentliggjorda af nuvarande preussiske arkivdirektorn d:r R. Koser i »Zeitschrift für preussische Geschichte und Landeskunde». Herr H. har begagnat denna afhandling och — på sitt sätt visserligen — tillgodogjort sig äfven vissa kritiska anmärkningar, som d:r Koser där meddelat. Sid. 65 börja citaten från statsarkivet i Berlin. Det är kändt, att samtliga dessa anteckningar på vissa villkor ställts till herr H:s förfogande af d:r Arnheim. Sid. 68 börja anföras Lovisa Ulrikas bref till sin mor. Det är en samling bref för åren 1745—1748, som förvaras bland gustavianska papperen i Uppsala universitetsbibliotek. D:r Arnheim är veterligen den förste, som begagnat dem och har tryckt en mängd utdrag i »Forschungen zur brandenburg. und preuss. Geschichte» band II (1889). Genom honom ha de kommit till herr H:s kännedom. Dessa tre handskriftssamlingar äro utan fråga de förnämsta, på hvilka herr H. synes stödja sitt arbete. Det preussiska statsarkivet upphör med ens att åberopas från början af 1760-talet. Förhållandet är, att de af d:r Arnheim meddelade utdragen stannade vid denna tidpunkt. Herr H:s anföranden ur gustavianska papperen begränsas likaledes väsentligen af d:r Arnheims nyss anförda publikation och enskilda meddelanden. I öfrigt känner herr H. dem endast genom Geijers bekanta publikation om och ur de gustavianska papperen. D:r Arnheim hade lyckligtvis icke med sig den stora massan af sina utdrag ur nämnda ryktbara papper i fråga om Lovisa Ulrika, och herr H. har icke heller en rad ur denna del af samlingen. Man finner sålunda, i hvilken hög grad herr H:s handskriftsforskningar varit beroende och bestämda af hans två tyska föregångares publikationer och meddelanden. Det kan icke annat än väcka den största förvåning att i herr H:s bok icke finna ett ord härom. Namnen Koser och Arnheim söker man fåfängt blad efter blad — och dock citeras andra författare gång efter annan. Herr H., som under senare år börjat uppträda som litteratör och t. ex. i Revue des deux Mondes redogjort för svenska konst- och litteraturförhållanden, borde ha nöjt sig med denna vackra uppgift; han har i stället med ifrågavarande arbete beträdt historieskrifningens mark — och han saknar de enklaste begreppen om hvad takt och ärlighet kräfva i förhållandet författare och forskare emellan. Han har på ett uppseendeväckande sätt verkligen trädt den vetenskapliga äganderätten väl nära och han har visat en ur alla synpunkter oförklarlig otacksamhet mot den,

som frivilligt och godtroget lämnat honom viktiga bidrag till hans arbete.[1]

Det är, såsom redan medgifvits, sant, att hos oss något slags äganderätt i den meningen icke tillkommer en forskare till de af honom begagnade handskrifterna, att icke en annan skulle få begagna samma handlingar eller behandla samma ämne, och ingen har förmenat herr H. att göra självständiga studier i Lovisa Ulrikas papper. Egna studier har han också, såsom redan antydts, verkligen gjort dels i riksarkivet, särskildt i de Tessinska papperen, dels på k. biblioteket i den redan omnämnda samlingen bref från Lovisa Ulrika till brodern August Vilhelm; han har tvifvelsutan, såsom han själf upppgifver, gjort egenhändiga excerpter ur dessa samlingar. Men det är en forskning af det mest utomordentliga slag. Herr H. anför icke blott enstaka utttryck, han meddelar ur brefven vidlyftiga utdrag, omgifna af citationstecken. Så långt vi kunnat kontrollera hans citat — och vi erkänna, att vi ej gittat föra denna kontroll till slut, så oangenäma ha resultaten varit — så långt vi kontrollerat honom, har *icke ett enda citat varit riktigt*[2] Det är ej nog med att herr H. oriktigt återger enstaka uttryck, han ändrar godtyckligt drottningens ord, han inskjuter hela meningar af egen tillverkning, till hvilka icke ett spår finnes i originalen; han gör ogeneradt ett språng från början eller midten af ett bref till slutet utan minsta antydan och döljer luckan med egna fraser; han sammanslår två eller flera bref till ett enda och ger det hela ett datum, som icke passar för något. Icke får man döma ett felaktigt datum hårdt eller fördöma ett citat, som icke är ord- och bokstafsrätt troget. Allas vår ofullkomlighet i den vägen måste erkännas, Det är äfven, dess värre, sant, att en och annan historiker i hastigheten råkat sammanslå ett par bref till ett enda, ehuru det är mera sällsynt. Men de Heidenstamska vågstyckena i detta fall äro verkligen »hors concours». Ett par exempel ur högen! Sid. 90, 91, där Lovisa Ulrika skrifver till sin mor om gamle kung Fredriks kärleksäfventyr, äro två bref (i utdrag) sammanslagna till ett — under ett datum, som icke hör till någotdera. För det föregifna brefvet citeras de gustavianska papperen i Uppsala. Det bör ej förvåna, när vi upplysa, att båda utdragen återfinnas i en af Arnheims publikationer under sina verkliga data och att texten företer Heidenstamska »förbättringar». Sid. 100 – 101 anföres inom citationstecken ett bref från Lovisa Ulrika, naturligtvis hämtadt från de gustavianska papperen och likaledes skrifvet till hennes mor kort efter hennes äldste sons födelse — »le jour de ses relevailles» enligt herr H:s angifvande, alltså i början af 1746. Det är sammansatt af fyra bref,

[1] Hvad villkoren för begagnandet af excerpten angår, säger sig herr H. aldrig ha fattat, att några förbehåll gjordes. Det är ju möjligt, att herr H. ej gifvit akt på d:r A:s ord — det passar ej illa i stycke med det hela — men det ursäktar naturligtvis icke förtigandet af hans namn.

[2] Samma erfarenhet har en annan granskare gjort, hvilken torde komma att på annat ställe själf framlägga resultaten af sin granskning.

daterade resp. 5/2 1746, 18/2 1746, 26/12 1747 och 9/2 1748. Utdragen återfinnas alla hos d:r Arnheim. Vi ha ej själfva sett originalen men taga obetingadt för gifvet, att denne senares uppgifter äro riktiga. Vi vända bladet och finna ett nytt prof på den Heidenstamska forskningsmetoden. Det är ett bref till Tessin, dateradt Uppsala d. 6 juni 1746 och förvaradt i riksarkivet. Originalets text och den Heidenstamska må anföras sida vid sida.

Originalet.	Herr H.
Je vois par expérience que ce n'est pas dans huit jours, qu'on acquere le savoir aux universités mais je passe sur toute la mauvaise honte pour avoir la satisfaction de vous assurer de ma parfaite estime. J'ai été aujourd'hui à l'académie depuis 10 heures et demi jusqu'à 4 heures à n'entendre que du grec et du latin. Je l'avouerai, je crois qu'on peut passer son tems plus agréablement et quand tous les savants du premier ordre se revolteraient contre cet avis, j'en serai fachée, mais je ne penserai pas autrement. De quoi est-ce que je m'avise de vous faire, Monsieur, cette confidence, vous qui êtes chancelier d'Abo. Mais la sottise est faite, et je pense que vous le pardonnerez en faveur de la sincérité.	Je vois par expérience, que ce n'est pas en huit jours qu'on acquiert le savoir. On y apprend tout au plus à connaître combien on est ignorante. J'ai été aujourd'hui depuis dix heures du matin à quatre heures de relevée à entendre du grec et du latin. J'avoue que je crois qu'on peut passer plus agréablement son temps, et quand même tous les savants de cette docte ville se revolteraient contre mon dire, je ne continuerai pas moins à le penser. Mais qu'allez vous dire de cette hardie confidence, vous, chancelier de l'Université d'Abo?

Brefutdraget är längre men slutet är lika galet som början. Icke ha prinsessans ord vunnit på ändringarna.

Vi välja ett annat ställe, där, liksom i sistnämnda fall, herr H:s själfständiga forskningar synas obestridliga. I riksarkivet förvaras en samling bref till Lovisa Ulrika från hennes syskon, bland andra systern Amelie af Quedlinburg. Sid. 258 är mellan citationstecken infördt ett bref från henne under dateringen 28 juli 1758, skrifvet med anledning af Lovisa Ulrikas älsklingsbroder August Vilhelms död. Till brefvet är hos herr H. fogadt ett postskriptum af innehåll, att man snart hade att motse underrättelsen, att systern, markgrefvinnan af Baireuth, *icke heller* skulle tillhöra de lefvandes antal (*aussi* ne vit plus»). Förhållandet är, att själfva brefvet är dateradt Berlin den 12 juni. Postskriptum åter är ett herr H:s påfund; det utgör i verkligheten en del af ett bref, dateradt Schwedt den 28 juli samma år. För att få innehållet att passa har herr H. tillagt det lilla ordet *aussi*, som naturligtvis icke finnes i originalet. Äfven här må en parallell göras.

Originalet.	Herr H.
Préparez-vous d'entendre au premier jour que ma soeur de Bareuth ne vit plus, elle est très mal et ne saurait se relever de sa maladie. Il paraît que le destin ne se lasse pas de nous accabler des coups les plus vifs. Que n'a-t-il commencé par moi! Je lui en aurais su gré, pourvu qu'il eût épargné les autres.	Préparez-vous à entendre au premier jour que ma soeur de Bayreuth aussi ne vit plus. Elle est très mal et ne saurait se relever de sa maladie. Il paraît que le destin ne se lasse pas de nous accabler; que n'a-t-il étrenné (!) ses coups par moi! je lui en aurais su gré.

Samma metod, att för det inbillade sammanhangets skull interpolera ord, har herr H. äfven användt på andra ställen.

Ännu ett par exempel på herr H:s sätt att umgås med sina källor! D:r Koser har i sin anförda skrift äfven infört den dikt i nio strofer, som Fredrik II i ett ömt ögonblick författade, när hans syster lämnade Preussen för Sverige. Den slutar med en vemodig tanke på framtiden, på ödet, som måhända för alltid skulle skilja de båda syskonen åt (»Peut-être pour jamais notre funeste étoile Dès ce jour va nous désunir») — men fortsätter skalden-konungen på prosa: »je me flatte que la prophétie *sera fausse*, je ne me pique point d'être augure, mais bien de vous aimer tendrement»). Herr H. anför de två första stroferna (att ej d:r Koser citeras, säger sig själft) och slutar med följande godtyckligt ändrade galenskap: »Je me flatte que la prophétie *ne* sera *pas* fausse. Je ne me pique point d'être augure» o. s. v. Han har tydligen ej gifvit sig tid att läsa dikten till slut. När herr H. en annan gång, sid. 299, (under orätt datum) inför ett bref från Lovisa Ulrika till Fredrik II rörande prins Gustafs af henne önskade giftermål med en preussisk prinsessa, hvari hon bl. a. ber honom skicka porträtt af de två, som kunde komma i fråga, låter han det sluta med följande ord, syftande på samma porträtt: »pour que j'en fasse usage, quand je trouverai *l'occasion de les faire apprécier à mon fils*». Det står i brefvet: .... »quand je trouverais *le temps propre pour en faire part au Roi et au prince!*» Hela brefvet är behandladt på liknande sätt.

Det är omöjligt att utfinna något särskildt skäl för herr H:s textförändringar. Han vill icke vinna något särskildt mål genom dem, ingenting med dem bevisa. Det är ej själfva brefven han återger, endast de allmänna intryck hans hjärna mottagit af desamma. Det ser ut, som hade det smickrat honom att låta världsmannen för en gång anlägga den historiska lärdomens skrud. Vi ha nödgats nagelfara skruden, och bakom den framskymtar en lättsinnigt naiv dilettant, obekant med lagarna för historiskt arbete, obekant med hvad takt och sed kräfva i den vetenskapliga republiken.

Vår föregående granskning har närmast ägnats brefutdragen, dels därför att dessa förekomma i så stort antal, att de åt boken

gifva en särskild prägel, dels äfven af det skäl, att den tvist, som gjort herr H:s bok ryktbar, gällt hans förhållande just till dessa utdrag. Själfva den historiska framställningen har herr H. i sitt sista inlägg i frågan mycket anspråkslöst förklarat sakna vetenskaplig betydelse, och vi tro honom gärna i detta fall. Hvad skulle det i själfva verket gagna att diskutera meningar, grundade på källor, så misshandlade som dessa äro? Brefven af politiskt innehåll ha farit lika illa som de af biografiskt och psykologiskt.

Vi förstå i själfva verket icke, hvarför herr H. valt den form han gjort för sin bok. Hvarför har han icke nöjt sig med en essai utan all lärdomsapparat? Hans verk hade sannolikt i sådant fall aldrig råkat ut för kritikens skärseld. Hvarför icke ännu hellre nöja sig med en »édition de luxe», afsedd för utdelning bland vänner och bekanta, eller med ett dedikationsexemplar till den dam, inför hvars fötter han nedlagt så många bref, »enfouies dans les archives», hvilka till stor del dragits fram af andra forskare och hvilka han själf har på ett underbart sätt korrumperat? Han hade då aldrig utsatt sig för den dom, som nu drabbat honom, icke heller för den protest, som den svenska historieforskningen måste uttala mot en sådan representant inför den franska allmänheten, låt vara att hans franska är aldrig så vacker och hans skildringar aldrig så lediga och läckra.

Herr H:s bok har väckt ett obehagligt uppseende i Tyskland — man kan ej undra därpå. Vi tro, att man ej bör gifva saken för stora dimensioner; den tyska pressen har i det fallet kommit med rena orimligheter, och d:r Arnheim själf har varit så upprörd, att han ännu i en i »Historische Zeitschrift» inryckt protest ej fullt riktigt återgifver M. Millets slutord i dennes inledning. Herrar Kosers och Arnheims forskningar i Lovisa Ulrikas historia kunna ej lida af ett arbete så utan vetenskapligt värde som detta; det kan af dem tryggt lämnas utom räkningen. Och det bör för dem vara tillfredsställande att den svenska historiska världen härmed afsäger sig all del i så sällsamma ströftåg in på vetenskapens marker, som ha skett med denna bok.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 10: H. 1. E. Hellquist, Om nordiska verb på suffixalt -k, -l, -r, -s och -t samt af dem bildade nomina. — A. Olrik, Tvedelingen af Sakses kilder. — F. Holthausen, Zu dem altschwedischen ratten- und mäusezauber. — E. Hellquist, Beriktigande. — A. Kock, Anmälan av »Erik Björkman: Smålandslagens ljudlära». — **2.** Th. v. Grienberger, Beiträge zur ruhnenlehre. — E. Hellquist, Om nordiska verb på suffixalt -k, -l, -r, -s och -t samt af dem bildade nomina (slutet). — F. Jónsson, Anmälan av »H. Gering: Glossar zu den liedern der Edda. 2 auflage». — T. E. Karsten, Några slutanmärkningar i fråga om nordisk nominalbildning. — A. Heusler, Nekrolog öfver Julius Hoffory. — A. Kock, Ett par notiser.

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia: H. 3. (1897). W. Berg, Skansen Kronan. — En kort relation om actionen imellan de danske og swenske wid Strömstad på Laholmen den 8 Juli 1717. Medd. af W. Berg. — E. Winding, Uddevalla kyrka 1779. Medd. af W. Berg.

Jämtlands läns Fornminnesförenings tidskrift. II, 1. H. Westin, Landsmålsalfabetet för Jämtland och Härjedalen (med karta). — **2.** P. Olson, Om Jämtlands och Herjeådalens världsliga styrelse och ämbetsmän i äldre tider. — P. Olson, Jämtlands och Herjeådalens prester före föreningen med Sverige 1645. — Gåfvor till föreningen. — P. Olson, Några uppgifter om fornminnen i Herjeådalen. — Fornhandlingar rörande Jämtlands län.

I häftet 2 är intagen en förteckning öfver bref rörande Jämtland och Herjeådalen intagna i Norsk Diplomatarium, samt aftryckta n:o 39—56 af medeltidsurkunder rörande landskapen.

Kongl. Bibliotekets Handlingar. 19. Årsberättelse för år 1896. — V. Gödel, Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter. 1.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet, utg. af C. T. Odhner. Årsberättelse för år 1896. — B. Taube, Bidrag till Riksarkivets äldre historia. A. Om öfverflyttningen till Riksarkivet af handlingar från furstendömets arkiv 1620. B. Om Riksarkivets tillstånd efter slottsbranden den 7 Maj 1697. — Th. Westrin, Förteckning öfver i Riksarkivet förvarade urkunder rörande Sveriges konungahus.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1897, 6.** C. St. A. Bille, Forfatningslivet i de Forenede Stater. 1. — K. Piehl, Hvad lär oss det gamla Egypten? — **7.** O. Montelius, Ett framtida svenskt nationalmuseum. — C. St. A. Bille, Forfatningslivet i de Forenede Stater. 2. — Anm. af G. Bang, Europeisk kulturhistoria.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. Årg. 18. (1897). Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte. — K. Barr, Olof Broman. Vår första romanförfattare. — J. Paludan, Til Oplysning om et Par ældre svenske Digte. — J. Kruse, Några nya Nordenflychtiana. — O. Sylwan, Anteckningar om författararvoden under frihetstiden. — O. Sylwan, Sällskapet Vitterlek. — L. Weibull, Ännu en gång Bengt Lidner i Lund. — H. Lundström, När utkom Luthers lilla katekes första gången på svenska? — Genmäle. — E. H. Lind, Svensk literaturhistorisk bibliografi. 15. 1895. — **Bilagor:** 1500- och 1600-talens visböcker utgifna af Adolf Noreen och Henrik Schück. 4. Per Brahes visbok. — Holofernes och Judit. Ett drama från reformationstiden. Utgifvet med en inledning om dess utländska förebilder af Otto Sylwan.

Statsvetenskaplig Tidskrift för politik-statistik-ekonomi utgifven af C. A. Reuterskiöld, Oscar Alin, Hugo Blomberg, Pontus E. Fahlbeck. Årg. 1. (1897—98): H. 1. O. Alin, Hans Järtas koncept till regeringsform. — P. Fahlbeck, Den nyare nationalekonomien. — G. Sundbärg, De anglosachsiska folkens andel i verldsproduktionen och samfärdseln. — Referat: E. Hildebrand, Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar, anm. af C. Hallendorff.

Svea. Folkkalender för 1898. Årg. 54. S. Natt och Dag, När svenska flaggan försvann från Pejpussjön. Sjökrigshistorisk skizz från Karl XII:s dagar.

Ymer. 1897, 3. C. Wibling, Ulföfynden.

Historisk Tidskrift, Syvende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fredericia. **Bd 1: H. 1.** J. Clausen, Franske literater i Köbenhavn på Frederik den femtes tid. — S. Nygård, Danske personnavne og stednavne. En sproglig-historisk undersögelse. — Smaastykker: K. Erslev, Forliget af 11 Februari 1340. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind og Udland.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 8: H. 4. A. Tuxen, Altona i Perioden fra 4.—22. December 1813. — A. Tuxen, Fredriksorts Belejring 1813. — A. Tuxen, Glückstadts Belejring 1813—14.

Finska fornminnesföreningen. Finskt Museum 1897. H. Appelgren, Svenskarnes inflyttning i Finland.

Finsk Tidskrift utgifven af M. G. Schybergson och R. v. Willebrand. 1897, 9. M. G. Schybergson, Konflikten mellan senaten och generalguvernör Zakrevskij 1825. — M. G. Schybergson, Historien i skolan. — I bokhandeln: C. G. Malmström, Sveriges politiska historia från kung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. D. 3, anm. af M. G. Schybergson. — Svenska riksrådets protokoll. 1640, 41. H. 1. Utg. af Severin Bergh, anm. af M. G. Schybergson. — Y. Nielsen, Bodösagen, anm. af M. G. Schybergson. — 10. M. G. Schybergson, Konflikten mellan senaten och generalguvernör Zakrevskij 1825. — 11. W. Söderhjelm, Jakob Grots brefväxling med Pletneff. — I bokhandeln: Ad. Neovius, Anteckningar rörande Borgå stads och sockens historia, anm. af M. G. Schybergson.

Historiallinen Arkisto. 15. (1897). K. G. Leinberg, Till fordna skolrektorn i Åbo, sedermera biskopen i Reval Christian Agricolas och hans närmaste efterlefvandes minne. — K. G. Leinberg, Ur Åbo slotts minnen. — Grefve Axel Leijonhufvuds diarium öfver utgångna bref. Medd. af K. G. Leinberg. — Om tillståndet i östra Finlands några prestgäll närmast före och efter freden i Åbo. Medd. af J. M. Salenius. — Ett Register om mångehånde, som Erasmus, så wäll som Jacob Teijttus

udj sine Registrationer öffuer hela Findland förfatet haff:r. Anno etc. 56. Från Svenska Riksarkivet. Konglig Majestäts Arf och Eget i Finland 1537—74. Medd. af K. G. Leinberg.

Meddelanden från industristyrelsen i Finland. H. 26. (1897). T. Hultin, Historiska upplysningar om bergshandteringen i Finland under svenska tiden. 2.

Nutid. Tidskrift för samhällsfrågor och hemmets intressen. Redigerad af Helena Westermarck. 1897. (Juli—Augusti). Minnen från finska kriget 1808—1809. Medd. af Helena Westermarck.

Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 34. **Förhandlingar och uppsatser.** 10. 1895—96. G. Cygnæus, Drag ur Finlands teaterhistoria under sextonhundratalet. — K. G. Leinberg, Finska studerande vid utrikes universiteter före 1640. — C. G. Estlander, Ur Wetterhoffska pappren. — Bref från Messenius till Rothovius, dateradt den 30 septemb. 1636. Medd. af Rolf Lagerborg. — P. Nordmann, Per Brahe och Arnold Messenius. — Första bladet i det n. v. Helsingfors historia. Medd. af P. Nordmann.

Teologisk Tidskrift. (Helsingfors). Utg. af C. G. Rosenqvist.. 1896, 5. H. Råbergh, En fridsbild från stora ofredens dagar.

Deutsche Litteraturzeitung 1897, 35. C. Mettig, Geschichte der Stadt Riga, anm. af A. Bergengrün. 45. K. Waliszewski, Pierre le Grand, anm. af Schirren.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Neue Folge. In Verein mit G. Buchholz, K. Lamprecht, E. Marcks herausgegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 2.** 1897/98. **Vierteljahresheft** 3. F. Rühl, Der Ursprung der jüdischen Weltära. — A. Hollaender, Der Theologe Matthias Flacius Illyricus in Strassburg in den Jahren 1567—1573. — J. Krebs, Verhandlungen mit Melchior von Hartzfeld über die Zurückführung Karls II auf den englischen Thron (1649—1650). — H. Ulmann, Preussen, die bewaffnete Meeresneutralität und die Besitznahme Hannovers i J. 1801. — O. Masslow, Bibliographi zur deutschen Geschichte. — **Monatsblätter** 5/6. H. Hüffer, Die Denkwürdigkeiten Paul Barras'. — Kritiken.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. 1897, 1. K. Wittich, Aus den ungedruckten Papieren des Administrators Christian Wilhelm.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1897, Juli. O. Klopp, Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. 3, anm. af K. Wittich. — **Oktober.** Protokolle und relationen des Brandenburgischen Geheimen Rathes aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Herausg. v. Meinardus. Bd 4, anm. af Albert v. Ruville. — Inventare Hansischer Archive. Bd 1: Kölner Inventar, anm. af Ilgen. — Hanserecesse. 1256—1430. Bd 8, anm. af F. Frensdorff.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. **XXXXIII, 3.** R. Pöhlmann, Die Anfange des Sozialismus in Europa. Th. 1. — O. Hirschfeld, Decimus Clodius Albinus. — Literaturbericht (bl. a. G. Lindström, Anteckningar om Gotlands Medeltid, Bd 1—2, anm. af D. Sch. — W, Christensen, Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466, anm. af E. Baasch. — A. Brandrud, Klosterlasse, anm af D. Sch. — Geheimrath Detlov v. Ahlefeldt's Memoiren aus den Jahren 1617 bis 1659. Herausg. v. Louis Bobé, anm. af D. Sch. — Aktstykker vedkommende Stormagternes Mission til Kjöbenhavn og Christiania i Aaret 1814. Udg. ved Yngvar Nielsen. Förste Række: Danske og engelske Aktstykker; C. J. Anker, Uddrag af diplomatiske Indberetninger om

Unionens Forberedelse og Tilblivelse 1814; C. J. Anker. Uddrag af diplomatiske Indberetninger om Unionens Forberedelse og Tilblivelse, anm. af D. Sch.). — Notizen und Nachrichten.

Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Bd 18. H. 3, 4. K. H. Karlsson, Die Berechnungsart d. Minuta-Servitia.

The English Historical Review. Edited by S. Gardiner and R· L. Poole. **1897, October.** Maitland, Canon law in England. 3: William of Drogheda and the universal ordinary. — E. Armstrong, Venetian despatches on the Armada and its results. — J. R. Tanner, The administration of the navy from the restoration to the revolution. 2. — T. Holland Rose, The unstamped press 1815—1836. — J. W. Headlam, Heinrich von Treitschke. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. M. G. Schybergson, Geschichte Finnlands, anm. af W. R. Morfill). — Notices of periodicals. — List of recent historical publications. — Index.

The Fortnightly Review. 1897, October. C. Sutcliffe, Scandinavia and her king.

Macmillan's Magazine. 1896. T. 74, Juni. Gustavus Adolphus and the first Scotch brigade.

Scottish Review. 1896. T. 28, July. R. S. Mylne, Christina, queen of Sweden.

Revue Historique. 1897, Septembre—Octobre. H. Vast, Les tentatives de Louis XIV pour arriver à l'Empire. — H. Sée, Les idées politiques de Diderot. — H. J. Round, La bataille de Hastings. — A. de Ganniers, Le général Vergès et les derniers jours de Charette en Vendée (24—29 mars 1796). — A. Stern, Charles Engelbert Oelsner. Notice biographique accompagnée de fragments de ses Mémoires relatifs à l'histoire de la Révolution française; suite. — Bulletin historique: France. L'agrégation d'histoire, par G. Monod. Publications relatives au moyen âge, par Aug. Molinier. — Temps modernes, par G. Monod. — Belgique, 1886—1896, par Eugène Hubert; 1:re partie. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Novembre—Décembre.** A. Bouché-Leclercq, L'astrologie dans le monde romain. — Fr. Funck-Brentano, Notice sur les chartes de coutumes de Pouy-Corgelart et de Bives. — G. Blondel, Le congrès des historiens allemands à Innsbruck et la science de l'histoire en Allemagne. — Bulletin historique: France, par A. Lichtenberger et G. Monod. — Belgique, 1886—1896, par Eug. Hubert; suite. — Comptes-rendus critiques (bl. a. E. R. Daenell, Die Kölner Konfœderation vom Jahre 1367 und die Schonischen Pfandschaften, anm. af G. Blondel). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Académie royale de Belgique. Compte rendu des séances de la commission royale d'histoire. **Séc. 5: T. 6: 5.** E. Wulff, Studier rörande Göteborgs äldsta författning.

Råttelser.

S.	85	r. 1	nedifr.	läs	*Hadeln*
›	120	› 10	›	›	*olyckligtvis*
›	145	› 11	›	›	*5 bataljoner*
›	51	Gr. r. 15	uppifr.	›	*27/8 1709*

17.

Bibliografi 1896.

(Upprättad af **Kristian Setterwall**.)

Tillägg till 1894.

3398. **Bachmann, P.,** Gustav Adolf, König v. Schweden, e. Retter d. ev. Kirche. Vortrag. 13 s. Nürnberg, G. Löhe.

3399. **Hottinger, Chr. G.,** Gustav II Adolf, König von Schweden. Zur Erinnerung an die 300 Wiederkehr seines Geburtstages. 48 s. Berlin, A. W. Hayn's Erben.

3400. **Nestle, Eberhard,** Schwäbische Stimmen aus der Zeit Gustav Adolfs.
Deutsche Reichs-Post 1894, N:o 279, 282.

3401. **Fischer, Gebh.,** Zur Geschichte des Schwedeneinfalls in Vorarlberg, 1647. Programm. 41 s. 4:o. Feldkirch.

3402. **Bienemann jun., Fr.,** Über Rigas erste Deputation nach Stockholm unter schwedischer Herrschaft.
Rigasche Stadtblätter 1894, s. 97—100, 106—109, 113—117, 121—125, 129—132, 137—141.

3403. **Kessel, Carl von,** Die Belagerung und Eroberung Stettins durch den Grossen Kurfürsten Friedrich Wilhelm im Jahre 1677.
Der Bär 1894. s. 24—27, 31—35, 43—46, 55—56, 58.

3404. Snapphanarne i Halland 1679. (Bref af landshöfdingen i Halland Sven Andersson Ranck, medd. af *Martin Weibull.*)
Skånska samlingar, utg. af Martin Weibull. 1891. 1, 1, s. 54—56. [1894].

3405. Anteckningar af Nils Axelsson Gyllenstjerna [1719—61.] Utgifna af *Martin Weibull*. XX + 77 + (1) s.
Skånska samlingar utgifna af Martin Weibull. 1891. 1, 2. [1894].

3406. **Sparre, Knut Ulfson,** Ett krigarminne från 1814.
Tidskrift i Militär Hälsovård 1894, s. 105—114.

3407. **Tidander, L. G.,** Lefnadssättet i Tjust under katolska tiden. 88 s. Westervik. Ekblad & Comp. Pr. 50 öre.

3408. **Döbeln, Wilhelm von,** Historisk öfversigt af läkarevården vid Kongl. Flottan. Föredrag vid Svenska Militärläkareföreningens årsmöte den 23 September 1893.
Tidskrift i Militär Hälsovård 1894, s. 1—47.

3409. Memorabilia angående C. M. Nordlindh och Malmö diskontkatastrof 1817.
Skånska samlingar utgifna af Martin Weibull. 1891. 1, 1, s. 26 42. [1894].

3410. **Hansen, G. v.,** Die ehemalige schwedische Stadt Nyen (Nyenschanz) unweit der Newamündingen. Vortrag gehalten in der Ehstl. literärischen Gesellschaft.
Revaler Beobachter 1894, N:o 250.

Tillägg till 1895.

3411. **Ehses, Stephan,** Das polnische Interregnum 1587.
Römische Quartalschrift für christliche Alterthumskunde und für Kirchengeschichte 1895, s. 377—394.

3412. **Hjärne, Harald,** Sveriges statsskick i sjuttonde århundradet. Grundlinjer till föreläsningar. Sommarkurserna i Uppsala 1895. 16 s. Uppsala.

3413. **Dietz, E.,** Vie de Gustave-Adolphe, racontée à la jeunesse à l'occasion du 300:e anniversaire de sa naissance. 52 Abbildn. 12:o. Strassburg, Vomhoff.

3414. Gustav Adolf und die Jesuiten.
Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland 1895. Bd 115, s. 405—416, 498—514.

3415. **Joseph, H.,** Gustavus Adolphus of Sweden.
Review of Reviews 1895, Januari.

3416. **Lenz, Max,** Gustavus Adolphus of Sweden.
Chautauquan 1895, Mars.

3417. **Parsons, Reuben,** Gustavus Adolphus of Sweden.
American Catholic Quarterly 1895, July.

3418. **Toffteen, Olof A.,** Ett Gustaf Adolfs minne. Tal hållet vid 300-årsfesten af Gustaf II Adolfs födelse den 9:de december 1894 i S:t Ansgarii kyrka. 18 s. 16:o. Minneapolis.

3419. **Klopp, Onno,** Der Ursprung der Tilly-Sage von Magdeburg.
Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland 1895. Bd 115, s, 161—182.

3420. **Volkholz, Robert,** Jürgen Ackermann, Kapitän beim Regiment Alt-Pappenheim. 1631. (1) + 88 s. Halberstadt. J. Schimmelburgs Buchhandlung.

3421. **Wittich, Karl,** Ueber Falkenbergs Tod.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1895, s. 233—250.

3422. **Schott, Theodor,** Württemberg und Gustav Adolf. 1631 und 1632. Mit einem Anhang ungedruckter Briefe von Gustav Adolf, Maximilian von Bayern und Barbara Sophia von Württemberg.
Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. Neue Folge. Jahrg. 4, s. 343—402. Äfven separat hos Kohlhammer, Stuttgart.
Se nedan »Recensioner» 3784.

3423. **Hannecke, Rudolf,** Pommersche Kulturbilder. Studien zur Pommerschen Geschichte. 3 + 63 s. Stettin, L. Saunier.
Innehåller bl. a. Aus Hinterpommerns Schwedenzeit. Eine Episode aus dem dreissigjährigen Kriege. [1631—53].

3424. **Becker, H.,** Die kgl. schwedische Schulordnung f. Magdeburg und Halberstadt aus d. J. 1632.
Mittheilungen der Gesellschaft f. deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte. 5, s. 91—106.

3425. Papst Urban VIII über Gustav Adolf. [Schreiben an Ferdinand II von 11 Dec. 1632].
Kölnische Volkszeitung. 1895, N:o 15.

3426. **Dürr, Fr.,** Heilbronner Chronik. VII + 462 s. + 11 pl. + 2 facs. Heilbronn, Salzer.

3427. **Schmidt, H.,** Die Stadt Hannover im 30-jähr. Kriege.
Zeitschrift des historischen Vereins von Niedersachsen. 1895, s. 164—206.

3428. Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la révolution française, publié sous les auspices de la commission des archives diplomatiques au ministère des affaires étrangères. T. 13. Danemark. Avec une introduction et des notes par *A. Geffroy*. LXVII + 240 s. Paris, F. Alcan.
Omfattar tiden 1664—1792; berör ofta Sveriges politik vid denna tid. Se nedan »Recensioner» 3746.

3429. Brefvexling mellan konung Carl XII och rådet. [1715 + Tillägg: Nov. Dec. 1710]. Till trycket befordrade af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. XIV + 347 s. Sthlm. Pr. 6.
Historiska Handlingar D. 15.

3430. **Hjärne, Harald,** Karl XII och tsar Peter. Grundlinjer till föreläsningar. Sommarkurserna i Uppsala 1895. 16 s. Uppsala.

3431. **Павловскій, И. Ф.,** Шведская могила. [Svenska grafven vid Poltava.] Историческій вѣстникъ. Т. 62, s. 231—238.

3432. **Baille, Ch.,** Notes sur le baron de Staël, ambassadeur de Suède en France, mort à Poligny le 9 mai 1802. 19 s. Besançon.
Extrait des Annales franc-comtoises. 1895, Juillet—Août.

3433. **Pierce, Etta W.,** King Charles XIV of Sweden. (Jean Baptiste Jules Bernadotte).
Frank Leslie's Popular Monthly 1895, Augusti.

3434. **Vogt, Jörgen Herman,** Optegnelser om sit Liv og sin Embedsvirksomhed 1847—1858, udgivne af den norske historiske Forening. H. 2. VII s. + s. 113—250 + 1 portr. Kristiania.

3435. **Constable, M. S.,** The political crisis in Sweden and Norway.
The Forthnightly Review 1895. Vol. 2, s. 811—818.

3436. **Kuylenstierna, O.,** The Norwegian crisis.
United Service Magazine (London). 1895, 4 April.

3437. War-clouds in the North by the Editor of U. S. M.
United Service Magazine (London). 1895, 1 April.

3438. **Casa, La,** di santa Brigida a Roma.
La Civiltà Catholica. Ser. 16: Vol. 2, (1895), s. 471—475.

3439. **Kinberg, August,** Gotländska släkter. Genealogiska och biografiska anteckningar. D. 2: 2. 4:o, s. 231—260. Wisby, Förf. Pr. 1.

3440. **Matrikel, Die,** der Universität Rostock. Herausg. von *A. Hofmeister*. 3,2. 1652—94. XX s. + s. 119—320. Rostock, Stillersche Buchhandlung.

3441. **Nilsson, Johannes,** Bidrag till ärfdabalkens historia 1686—1736. 2. Källskrifter. 2. Protokoll och betänkanden. III + 316 s. Upsala. Pr. 4,50.
Upsala Universitets Årsskrift 1895. Rätts- och statsvetenskaper. 1.

3442. **Bergqvist, P.,** Anteckningar om Winslöfs och Näflinge socknar. Omarbetade och ordnade af *B. Ohlsson.* [Äfven med titel: Från flydda dagar. Arkivstudier af P. B. och B. O.] (1) + 143 s. Hessleholm, Aug. Hånell. Tr. i Christianstad. Pr. 1,25.

3443. **Bergström, J. D.,** Venersborgs stads historia. 76 s. Göteborg, Förf. Pr. 1.

3444. **Eggertz, Carl Magnus Uno,** Karlskrona med omnejd af C. M. U. E—z. 94 s. + 15 pl. Tv. 8:o. Karlskrona, Fredr. Apelqvists bokhandel. Pr. 2,50.

3445. **Ihrfors, Eric,** Allmän öfversigt af Tjusts häraders kyrkliga minnen. 44 s. Westervik, Ekblad & Comp.
Separataftryck ur Westerviks Veckoblad.

3446. **Lindberg, Gustaf,** Karlskoga bergslag. Historia och beskrifningar. 56 s. St. 4:o. Sthlm.

3447. **Minnen, Forntida,** afskrifter af Orsa socken tillhöriga gamla handlingar rörande finnarne inom Orsa m. fl. socknar jemte hvarjehanda underrättelser samlade och utgifne af *Sigås Eric Andersson.* 96 s. Falun, Utgifvarens förlag. Pr. 1.

3448. **Säve, Per Arvid,** Gotländska minnen. 59 + (1) s. Visby.
Kostnadsfri bilaga till Gotlands Allehanda N:o 173, 8 Nov. 1895.

3449. **Ahnfelt, Otto,** Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet. Ny följd. 46 + (1) s. 4:o.
Acta Universitatis Lundensis 1895.

3450. **Forsman, J.,** Ruotsin ja Venäjän väliset suhteet 1497—1560. Akad. afh. 1 + 148 s. Helsingissä.

3451. **Liitteenä** seuraa kert. Kaarle XII soturien perustamasta Tobolskin koulusta. 25 s. Hämeelinnan lyseo. Kertomus lukuv. [Tavastehus gymnasium. Läroverksprogram]. 1894—1895.

3452. **Poelchau, Arthur,** Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre 1894. 90 s. Riga, N. Kymmel.

3453. **Struck, Ferdinand,** Die ältesten Zeiten des Theaters zu Stralsund. 1697—1834. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Theaters. 134 s. Stralsund, Verlag der Königlichen Regierungs-Buchdruckerei.

3454. **Wendler, Otto,** Geschichte Rügens von der ältesten Zeit bis auf die Gegenwart. 159 s. Bergen u. Sassnitz, Becker.

1896.

3455. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand.* Årg. 16, 1896. 354 + 102 + (1) + (2) + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5.
Innehåll:
Hammarskjöld, A., Finska kriget 1808—1809.
Fries, E., Johan Classon Risingh.
Kjellén, R., Hvem har stiftat Sveriges regeringsform af 1809?
Bergh, S., Rangstriderna inom adeln under 1600-talet.

Fåhræus, R., Sverige och förbundet i Augsburg 1686.
Lind, E. H., Namnhistoriska bidrag till frågan om den gamla norska konungaättens härstamning.
Sjögren, O., W. A. v. Schlippenbachs lifländska här.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikter och granskningar.

3456. Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka*, Foreningens Sekretær. Bd 6: H. 2, s. 319—534.

3457. Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. Tredie Række. Bd 4: H. 1. 197 s.

3458. Kongl. Bibliotekets Handlingar. 18. 13 s. + s. 225—282 + (2) s. Pr. 1,25.
Inneh.: Årsberättelse för år 1895. C. Snoilsky, Svenska historiska planscher 4. 1719—1891 och tillägg.

3459. Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Utgifna af *C. T. Odhner*. XX, s. 337—394. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.

3460. **Edén, Nils,** Ett nytt program för den historiska vetenskapen.
Historisk Tidskrift 1896, s. 321—331.

3461. **Coolidge, Archibald Cary,** A plea for the study of the history of northern Europe.
The American Historical Review. Vol. 2, s. 34—39.

3462. **Wittmann, Pius,** Kurzer Abriss der schwedischen Geschichte. Auf Grund neuester Quellen und Hilfsmittel verfasst. VI + 96 s. Breslau, Wilhelm Koebner.

3463. **Överland, O. A.,** Vikingetog og Vikingefærder. 195 s. + 1 pl. Kristiania, Cammarmeyer. Pr. 1.

3464. **Lind, E. H.,** Namnhistoriska bidrag till frågan om den gamla norska konungaättens härstamning.
Historisk Tidskrift 1896, s. 237—254.

3465. **Kock, A.,** Vestgötalagens stadgande om konungaval i Sverige.
Historisk Tidskrift 1896, s. 192—194.

3466. **Petrus de Dacia,** Uita Christinæ Stumbelensis. Edidit *Johannes Paulson*. Fasc. 2: Secundum de uita Christinæ librum continens. (3) + V + 257 s. Gotoburgi, Wettergren & Kerber. Pr. 5,50.
Scriptores latini medii æui suecani. Edid. Johannes Paulson et Lars Wåhlin. 1.

3467. Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgifning og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* og *H. J. Huitfeldt-Kaas*. 15: 1. 416 s. Christiania, Malling. Pr. 6.
Behandlar tiden 1308—1528.

3468. **Moltesen, L. J.,** De avignonske pavers forhold til Danmark. 246 + (1) s. Köbenhavn, Gad.
Berör bl. a. äfven Magnus Eriksson och hans förhållande till påfvestolen.

3469. Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen. Med Udtog af de hidtil utrykte, udgivet ved *Kr. Erslev* i Forening med *William Christensen* og *Anna Hude* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Bd 2: H. 1 (1351—1382). 240 s. Köbenhavn, Gad.

3470. Hansisches Urkundenbuch, herausgegeben vom Verein für hansische Geschichte. Bd 4: 1361—1392. Bearbeitet von *Karl Kunze*. XIV + 522 s. 4:o. Halle a/S., Buchh. d. Waisenh.
Se nedan »Recensioner» 3722.

3471. Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch. Begründet von F. G. v. Bunge, im Auftrage der baltischen Ritterschaften und Städte fortgesetzt von Hermann Hildebrand und nach ihm von *Philipp Schwartz*. Bd 10: 1444—1449. XLVIII + 576 s. 4:o. Riga, Moskau, J. Deubner.

3472. **Berg, Fridtjuv,** Kung Gösta och skolan.
Svensk Läraretidning 1896, s. 293—295.

3473. **Girgensohn, J.,** Gustav Wasa.
Velhagen & Klasings Monatshefte 1896, s. 462—473.

3474. Gustaf Vasa. Till minne af hans 400-åriga födelsedag. Utgifven af »För svenska hem», illustrerad familjetidskrift. 16 s. + portr. o. pl. Fol. Sthlm, Chelius. Pr. 60 öre.
Innehåller artiklar af Otto Sjögren o. L. G. T. Tidander.

3475. **Hammarskjöld, Agathon,** Gamle Kung Gösta. En historisk bild. 23 s. + 4 portr. Sthlm, W. Silén. Pr. 30 öre.

3476. **Hildebrand, Emil,** Gustaf Vasa, hans personlighet och hans betydelse. 35 s. Sthlm, Beijer. Pr. 20 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 36.

3477. **Hildebrand, Emil,** Gustaf Vasa-minnet.
Historisk Tidskrift 1896, s. 194—196.

3478. **Kjellén, Rudolf,** Gustaf Eriksson Vasa, fosterlandets fader. 3 s. Fol. Göteborg.
»Med Gud och Sveriges allmoge». Utg. af Fosterländska Förbundet i Göteborg d. 12 Maj 1896.

3479. **Quennerstedt, Aug.,** Tal vid minnesfesten öfver Gustaf Vasa den 12 maj 1896 i Lunds universitets aula. 39 s. Lund, Gleerup. Pr. 50 öre.

3480. **Schybergson, M. G.,** Gustaf Vasas minne i Finland.
Finsk Tidskrift 1896. Bd 1, s. 319—322.

3481. **Sjögren Otto,** Gustaf Vasa. Ett 400-års-minne. 560 s. + portr. o. pl. + 1 karta. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. inb. 7.

3482. **Stavenow, Ludvig,** Gustaf Eriksson Vasa. 12 maj 1496?—29 sept. 1560. En minnesteckning. Med 13 bilder.
Ord och Bild 1896, s. 193—214.

3483. **Stavenow, Ludvig,** Tal till Gustaf Vasas minne å Göteborgs Högskola den 12 Maj 1896. 16 s. Göteborg.
Göteborgs Högskolas Årsskrift 1896.

3484. **[Wieselgren, Harald],** Gustaf Vasas minne.
Ny Illustrerad Tidning 1896, s. 157—158.

3485. **Ålund, O. W.,** Gustaf Eriksson Vasa, Sveriges befriare och nydanare. En liten minnesskrift. 88 s. + 38 illustr. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. 35 öre.

3486. **Lundström, Herman,** Om det s. k. vederdöpareofoget i Stockholm under Gustaf I:s regering.
Kyrklig Tidskrift 1896, s. 375—401.

3487. **Ahnfelt, Otto,** Om kanslern Laurentius Andreæ.
Historisk Tidskrift 1896, s. 185—192.

3488. Kölner Inventar. Bd 1: 1531—1571. Bearbeitet von *Konstantin Höhlbaum* unter Mitwirkung von *Hermann Keussen*. Mit einem Akten-Anhang. XVII + 637 s. 4:o. Leipzig, Duncker & Humblot.
Berör bl. a. Sveriges förhållande till Hansestäderna under Gustaf Vasa, Erik XIV och början af Johan III:s regering.
Se nedan »Recensioner» 3726.

3489. Per Brahe den äldres fortsättning af Peder Svarts krönika. 1532—1541. 1. Utgifven af *Otto Ahnfelt*. Universitetsprogram. XII + 31 s. 4:o. Lund.

3490. Konung Gustaf den Förstes registratur. Utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Victor Granlund*. (Se N:o 414, 789, 925, 1045, 1387, 1656, 2287 o. 3033.) D. 17. 1545. 644 + 59 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 9.
»Handlingar rörande Sveriges historia». Ser. 1.

3491. **Kreüger, J.,** Cecilia Vasa.
Nordisk revy 1896, s. 321—337, 401—419.

3492. **Ödberg, F.,** Om prinsessan Cecilia Wasa, markgrefvinna af Baden-Rodemachern. Anteckningar. 231 s. Sthlm, Fritze. Pr. 3.

3493. **Hume, Martin A. S.,** The courtships of queen Elizabeth. A history of the various negotiations for her marriage. VI + (1) + 348 s. + 5 portr. London, T. Fisher Unwin.
Innehåller bl. a. en notiser om Erik XIV:s planer att vinna Elizabeths hand.

3494. **Moltke, A.,** Slagene ved Marekær og Axtorna (1563 og 1565). 98 s. + 3 portr. + 1 karta. Köbenhavn, Gad. Pr. 75 öre.
Folkelæsning N:o 213.

3495. Kancelliets Brevböger vedrörende Danmarks indre Forhold 1566—1570. I Uddrag udgivne ved *L. Laursen* af Rigsarkivet. 746 s. Köbenhavn, Reitzel. Pr. 7.
Berör »Nordiska sjuårskrigets» historia.

3496. **Perger, August,** Jesuiterpateren Laurits Nielssen, saakaldt »Klosterlasse». 108 s. Kristiania, J. Dybwad. Pr. 60 öre.
Se nedan »Recensioner» 3728.

3497. **[Hildebrand, Emil],** Ett par anmärkningar om 1587 års riksdag.
Historisk Tidskrift 1896, s. 279—283.

3498. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien. Förra afdelningen. Bd 2. Bref 1606—1624. Utg. af *C. G. Styffe*. XLVIII + 803 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 11.

3499. **Wilkinson, Spenser,** Gustavus Adolphus.
The Cornhill Magazine 1896. August, s. 193—201.

3500. **Nottbeck, E. v.,** Gustav Adolph u. die Rudbecksche Kirchenvisitation.
Baltische Monatsschrift 1896, s. 29—44.

3501. The register of the privy council of Scotland. Edited and abridged by *David Masson*. Vol. 13: 1622—1625. LXXXII + 1072 s. Edingburgh.
Innehåller bl. a. ett bref från Gustaf II Adolf till the Council of Scotland; dat. 23 September 1623.

3502. **Larsen, Axel,** Kejserkrigen. Et Bidrag til de Nordiske Rigers Krigshistorie. Efter trykte og utrykte Kilder. Afsnit 1: Indtil

Slaget ved Lutter am Barenberge. 147 s. 4:o. Kjöbenhavn, Gad. Pr. 3.
Se nedan »Recensioner» 3729.

3503. **Gebauer, J.,** Kurbrandenburg in der Krisis des Jahres 1627. VIII + 185 + (1) s. Halle, Niemeyer.
Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte. H. 33.
Innehåller bl. a. en skildring af huru en del värfvade svenska trupper under Johan V. Streiffs befäl 1626 gjorde ett infall i Brandenburg.

3504. **Chroust, Anton,** Abraham von Dohna. Sein Leben und sein Gedicht auf den Reichstag von 1613. XII + 388 s. + 1 portr. München, Verlag der K. B. Akademie der Wissenschaften.
Berör bl. a. Gustaf II Adolfs krig i Preussen.

3505. **Pomtow, Paul,** Gustav Adolf und Kurbrandenburg im dreissigjährigen Kriege.
Jahres-Bericht des historischen Vereins zu Brandenburg a. d. H. 1896, s. 1—30.

3506. **Bär,** Eine gleichzeitige Mittheilung über die Eroberung Landsbergs und Frankfurts im April 1631.
Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark 1896, s. 66—69.

3507. **Wangerin, E.,** Die Schlacht bei Breitenfeld am 7 Sept. 1631. Eine Quellenuntersuchung. Inauguraldiss. 32 s. Halle.

3508. **Kirchhoff, Alfred,** Gustav Adolf und Erfurt; s. 133—266. Erfurt, Otto'sche Buchhandlung.

3509. **Klopp, Onno,** Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Zweite Ausgabe des Werkes: Tilly im dreissigjährigen Kriege. Bd 3: Th. 2: 1631—1632. XXXII + 875 s. + 2 portr. + 2 pl. Paderborn, F. Schöningh.
Se nedan »Recensioner» 3741.

3510. **Huber, Alfons,** Geschichte Österreichs. Bd 5. Von 1609 bis 1648. XX + 618 + (1) s. Gotha, Perthes.
Geschichte der europäischen Staaten. Herausgegeben von A. H. L. Heeren, F. A. Ukert, W. v. Giesebrecht und K. Lamprecht. 56: 2.
Se nedan »Recensioner» 3740.

3511. **Bär, Max,** Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges. XI + 503 s. Leipzig, Hirzel.
Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd 64.
Se nedan »Recensioner» 3742.

3512. **Reicke, Emil,** Geschichte der Reichstadt Nürnberg von dem ersten urkundlichen Nachweis ihres Bestehens bis zu ihrem Uebergang an das Königreich Bayern (1806). Mit 210 Illustrationen, 3 Vollbildern, 1 Karte und 1 Plane. IX + 1078 s. Nürnberg, Rawsche Verlagsbuchh.
Berör bl. a. Nürnberg under trettioåriga kriget.

3513. **Schneider, Paul,** Thum während des dreissigjährigen Krieges.
Das Erzgebirge 1896, s. 77—106.

3514. **Schulz,** Geschichte der Stadt Anklam unter besonderer Berücksichtigung der kriegerischen Ereignisse. 15 s. Anklam, H. Wolter.

3515. **Seyfert,** Die Schönburgischen Herrschaften im dreissigjährige Kriege.
Schönburgische Geschichtsblätter. Jahrg. 2: H. 1—2. (1895/96).

3516. **Hirschberg, Aleksander,** Z wycieczki naukowej do Szwecyi.
Kwartalnik Historyczny 1896, s. 92—113.
Innehåller bl. a. Handlingar angående svenska beskickningar till Polen. [1632—1795].

3517. **Loefen, Walther von,** Die Feste Marienberg und ihre Baudenkmale. (2) + 78 s. Würzburg, A. Stuber's Verlag.
Innehåller bl. a. en afdelning med titel: Die Schweden in Würzburg 1632—36.

3518. Bernhard von Weimar und Axel Oxenstierna.
Allgemeine Militär-Zeitung 1896, s. 218—220, 226—228.

3519. **Schmidt, R.,** Ein Klageschreiben des Zörbiger Rates aus dem dreissigjährigen Kriege. [1636].
Neue Mittheilungen des Thüringisch-Sächsischen Vereins. 1896. Bd 19, s. 229—232.

3520. **Warncke, Paul,** Peter Melander von Holzappel. Eine Geschichte aus d. Lahnthal. 290 s. Berlin, F. Pfenningstorff.

3521. **Friis, H. E.,** Dronning Christina af Sverrig. 1626—1689. (2) + 246 s. + 2 portr. + 2 pl. København, Höst & Sön. Pr. 3,25.

3522. **Tegnér, Elof,** La regina nomade.
Svenska bilder från sextonhundratalet, s. 119—167.

3523. **Philippson, Martin,** Der Grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Th. 1: 1640—1660. VII + 452 s. Berlin, S. Cronbach.

3524. **Armstedt, Richard,** Der schwed. Heirathsplan des Gr. Kurfürsten. 45 s. Königsberg.

3525. Svenska riksrådets protokoll. 8. 1640, 41. H. 1. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Severin Bergh*. 420 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5,50.
»Handlingar rörande Sveriges historia». Ser. 3.

3526. Fra den franske Gesandt de la Thuillerie's Ophold i Norden 1644—45.
Historiske Samlinger og Studier vedrörende danske Forhold og Personligheder især i det 17 Aarhundrede, udgivne af *Holger Rördam*. Bd 2, s. 475—504.

3527. **Schmidt, Rudolf,** Otto Christof von Sparr, Unterbefehlshaber Melanders am Niederrhein und in Westfalen 1646—1647. Ein Beitrag zur Geschichte des ersten brandenburgischen Feldmarschalls. Programm. 19 s. 4:o. Berlin, R. Gaertner.

3528. Protokolle und Relationen des Brandenburgischen Geheimen Rathes aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Herausg. v. *Otto Meinardus*. Bd 4. 1647—54. LXIII + 657 s. Leipzig, Hirzel.
Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd 66.
Berör bl. a. Sveriges politik vid denna tid.

3529. Ett uppträde i Kongl. Maj:ts fyrkant 1655.
Historisk Tidskrift 1896, s. 332—334.

3530. **Hedenström, Alfred von,** Die Beziehungen zwischen Russland und Brandenburg während des ersten nordischen Krieges. 1655—1660. Inaug. Diss. 96 + (2) s. Marburg.
Se nedan »Recensioner» 3748.

3531. **Bienemann jun., Fr.,** Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Verteidigung und Kapitulation Dorpats 1656.
Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 16, s. 515—606.

3532. **Sörensen, S. A.,** Kjöbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring. Skildringer fra Carl-Gustavs-Fejden 1658—59. Efter Forfatterens Död samlede af *P. Fr. Rist* og *H. W. Harbou*. VII + 193 + (2) s. + 1 portr. Kjöbenhavn, Det Nordiske Forlag. Pr. 4,50.
Se nedan »Recensioner» 3749.

3533. **Pasek, Jan,** Polakkerne i Danmark 1659. Efter Jan Paseks Erindringer ved *Stanislaw Rosznecki.* IV + 214 + (1) s. Kjöbenhavn, Gyldendal. Pr. 3.
Skildrar förhållandena i Danmark 1659 och kriget med Sverige.

3534. Dagbog, fört under Kjöbenhavns Beleiring 1658—60. Meddelt af Dr. phil. *O. Nielsen.*
Museum 1896. Bd 1, s. 29—49, 95—132.

3535. **Lind, H. D.,** Kong Frederik den tredjes Sömagt. Det dansk-norske Söværns Historie 1648—1670. 334 s. + 1 pl. Odense, Milo. Pr. 6.

3536. **Daae, Ludvig,** Nogle Bidrag til Baahuslens Historie i Overgangstiden fra dansk-norsk til svensk Herredömme.
Historisk Tidsskrift (Kristiania.) Tredie Række. Bd 4, s. 159—194.

3537. **[Bergman, E. W.],** Ur envoyén Fritz Cronmans diarium vid beskickningen till Ryssland 1668, 69.
Historisk Tidskrift 1896, s. 104—112.

3538. **With, C. L.,** »Store Cronan's» Undergang i Slaget ved Öland. [1676].
»Vort Forsvar» 1896, 23 August.

3539. **Larsen, Axel,** Malmö strax efter Roskildefreden og Belejringen i Juni 1677.
»Vort Forsvar» 1896, 3 Maj.

3540. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. D. 13. 1680. Utg. af *Severin Bergh.* (3) + 388 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5.

3541. **Fåhræus, Rudolf,** Sverige och förbundet i Augsburg år 1686.
Historisk Tidskrift 1896, s. 201—236.

3542. **Malmström, Oscar,** Nils Bielke såsom generalguvernör i Pommern. 1687—1697. (2) + 185 s. Sthlm, Nordin & Josephson. Pr. 3.

3543. **Bildt, C.,** Drottning Kristinas sista dagar.
Ord och Bild 1896, s. 20—34, 53—61.

3544. **Voltaire, Arouet,** Histoire de Charles XII, roi de Suède; suivie de notes explicatives, documents et commentaires, cartes, plans et gravures par *Paul Martine.* XV + 476 s. + 1 karta. Paris, Dupont.

3545. **Engel, Friedrich,** Karl XII nach seinen Briefen.
Wissenschaftliche Beilage der Leipziger Zeitung 1896, s. 469—472.

3546. The duke of Marlborough's letters at the Hague. [1701—1709.]
The English Historical Review 1896, s. 117—120.
Sveriges politik beröres något i ett af dessa bref.

3547. **Sjögren, Otto,** W. A. v. Schlippenbachs lifländska här.
Historisk Tidskrift 1896, s. 293—320.

3548. **Smith, Carl,** Vår ärorikaste sjöstrid. [Svenska skeppet »Ölands» strid emot åtta engelska skepp och en fregatt år 1704 den 27 juli utanför Orfordness på engelska kusten].
Bilder ur sjömanslifvet. Utg. af »Kvinnoförbundet för Sveriges sjöförsvar», s. 26—34.

3549. **Bienemann, jun., Fr.,** Die Kapitulation Dorpats 1704.
Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 16, s. 607—630.

3550. **Zechlin, Hans,** Die Schlacht bei Fraustadt. Eine militärgeschichtliche Studie.
Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen. Jahrg. 11. (1896), s. 1—52 + 1 karta.

3551. **Görlitzer,** Die Dreikönigszusammenkunft in Potsdam und Berlin im Juli 1709.
Mittheilungen des Vereins für die Geschichte Berlins 1896, s. 127—135.

3552. **Hirsch, J. C. W.,** Fortegnelse over de i Slaget ved Helsingborg faldne, saarede og fangne danske Officerer.
Personalhistorisk Tidsskrift. Tredie Række. Bd 5, s. 17—31.

3553. **Lagerberg, Swen,** Dagbok under vistelsen hos Tartar-Chan Dowlet-Gherey 1710—1711. XII + 268 + (1) s. + 1 portr. + 1 karta. Göteborg, M. Lagerberg.
Ej i bokhandeln.

3554. [**Carlson, Ernst**], Öfverste Eosanders berättelser till preussiska hofvet från lägret vid Bender 1712.
Historisk Tidskrift 1896, s. 255—271.

3555. **Мышлаевскій, А. З.,** Петръ Великій. Война въ Финляндіи въ 1712—1714 годахъ. [Peter den Store. Kriget i Finland 1712—14]. VIII + XVIII + 475 + 154 + XII + (1) s. + 25 kartor. С.-Петерб.

3556. **Överland, O. A.,** En svensk Kaper udenfor Lyngör i Mars 1714.
»Værg dit Land» 1896, s. 55—56.

3557. **Syveton, Gabriel,** L'erreur de Goertz. (Se N:o 3151.)
Revue d'histoire diplomatique 1896, s. 42—55, 223 252, 509—530.

3558. **Kuylenstierna, Oswald,** Peder Wessel Tordenskiolds trenne angrepp på Göteborg, Nya Elfsborg och Nya Varfvet åren 1717 och 1719.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd 6, s. 125—209 + 2 pl.

3559. Den »stora ofreden» år 1719. Af *O. E.*
Bilder ur sjömanslifvet. Utg. af »Kvinnoförbundet för Sveriges sjöförsvar», s. 69—84.

3560. Донесенія французскаго посла при русскомъ дворѣ де-ла-Шетарди за 1741 г. по конецъ года. [Franska sändebudets vid ryska hofvet, markis de la Chétardie's berättelser under senare delen af år 1741]. XXXVI + 716 s. С.-Петерб.
Сборникъ Имп. русскаго историческаго общества. Т. 96.

3561. [**Malmström, Carl Gustaf**], Stephan Löfving.
Historisk Tidskrift 1896, s. 272—278.

3562. [**Petrelli, T. J.**], Hur kom Sveaborg att anläggas? Af —e—.
Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1896, s. 425—441.

3562½. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Bd 23. [April 1763—September 1764]. Redigirt von *Kurt Treusch von Buttlar* und *Gustav Berthold Volz.* 559 + (1) s. Berlin, Duncker.

3563. Fra generalfeltmarschal prins Carl af Hessens arkiv for årene 1767, 1789, 1790, 1806 og 1807. Ved *C. J. Anker.*
Norsk Militært Tidsskrift 1896, s. 401—425, 447—466.

3564. **Odhner, C. T.,** Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. D. 2. 1779—1787. (3) + 550 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 8.
Se nedan »Recensioner» 3757.

3565. Ett bidrag till historien om folkväpningen i Sverige 1788.
Historisk Tidskrift 1896, s. 337—338.

3566. **Wahlström, Lydia,** Den svenska beskickningen till Norge 1788.
Morgenbladet (Kristiania) 1896, 2 August Extranumer; 9 August, Extranumer.

3567. **Greppi, G.,** Un gentiluomo milanese guerriero diplomatico 1768—1839. Appunti biografici sul bali conte Giulio Litta-Visconti Arese. XII + 178 s. Milano.
Giulio Litta var anförare för den afdelning af ryska flottan, som i slaget vid Svensksund 1789 afgjorde slaget till Rysslands fördel.
Se nedan »Recensioner» 3758.

3568. **Flach, F. F.,** Grefve Hans Axel von Fersen. Minnesteckning jemte utdrag ur hans dagbok och brefvexling. IV + 172 s. + 2 portr. Sthlm, Fritze. Pr. 3.

3569. **Дризенъ, Н. В.,** Густавъ IV и великая княжна Александра Павловна. 1794—1796 гг. (По неизданнымъ документамъ шведскаго королевскаго архива). [Gustaf IV Adolf och storfurstinnan Alexandra Pavlovna. Efter outgifna handlingar i svenska Riksarkivet].
Русская старина 1896, T. 1, s. 348—365; 567—584; T. 2, s. 79—96; 369—390; T. 3, s. 153—162; 349—366; 627—645; T. 4, s. 193—207.

3570. **Hamnström, Malte,** Om realisationsfrågan vid riksdagen i Norrköping år 1800. Akad. afh. 126 + (1) s. Hernösand.

3571. Politische Correspondenz Karl Friedrichs von Baden. 1783—1806. Herausgegeben von der Badischen Historischen Commission bearbeitet von *B. Erdmannsdörffer* und *K. Obser*. Bd 4: 1801—1804. LXXIV + 573 + (1) s. Heidelberg, Carl Winter.
Berör bl. a. Gustaf IV Adolfs historia.

3572. **Rose, J. H.,** Canning and Denmark in 1807.
The English Historical Review 1896, s. 82—92.

3573. **Hammarskjöld, Agathon,** Finska kriget 1808—1809. 1—4.
Historisk Tidskrift 1896, s. 1—30, 155—184.

3574. Ett och annat från finska kriget 1808 och 1809. 2.
Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1896, s. 649—664.

3575. **Danielson, Joh. Rich.,** Suomen sota ja Suomen sotilaat vuosina 1808 ja 1809. [Finska kriget och finska krigarna 1808 och 1809]. 789 + (8) s. Helsingissä, Weilin & Göös. Pr. 15 Mark.

3576. Betraktelser med anledning af svenska generalstabens värk »Sveriges krig 1808 och 1809». D. 2. Af ***.
Finsk Militär Tidskrift 1896, s. 116—131, 178—191, 241—262.

3577. **Schybergson, M. G.,** Svenska generalstabens skildring af krigshändelserna i Finland under våren 1808.
Finsk Tidskrift 1896. Bd 1, s. 456—465.

3578. Krigsbegivenhederne 1808. Ved *H. Degenkolv*.
»Vort Forsvar» 1896, 12 Januar, 26 Januar.

3579. **Hammarskjöld, Agathon,** Döbeln och Kulneff i mars 1809.
Ny Illustrerad Tidning 1896, s. 11—14.

3580. Utlåtande af lagman G. Poppius i författningsfrågan 1809.
Historisk Tidskrift 1896, s. 338—344.

3581. **Kjellén, Rudolf,** Hvem har stiftat Sveriges regeringsform af 1809?
Historisk Tidskrift 1896, s. 79—103.

3582. **Holst, Johan Hübner v.,** Efterladte Papirer. Ved *C. J. Anker*.
Morgenbladet (Kristiania) 1896, 26 Januar, Extranumer.
Handlar bland annat om Karl August och hans död 1810.

3583. **Clausen, Julius,** Frederik Christian, Hertug af Augustenborg (1765—1814). En monografisk skildring. (3) + 148 s. + 2 portr. København, Det Schubotheske Forlag. Pr. 3.
Frederik Christian, en broder till Karl August, var ifrågasatt till tronföljare i Sverige 1810.

3584. Императоръ Александръ I и графъ Армфельдъ. (1811—1812 гг.) [Kejsar Alexander I och grefve Armfelt 1811—1812.]
Русская старина 1896: Т. 3, s. 127—152; 323—348; 591—615; T. 4, s. 139—157.

3585. Private Breve fra Krigsskuepladsen ved Sydgrænsen, Juli—November 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7, s. 237—372.

3586. Frederik VI:s Brevvexling med Statholderen i Norge. September—Oktober—November 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7, s. 421—464.

3587. Niels Rosenkrantz's egenhændige Breve til Frederik VI, September—medio December 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7, s. 373—416.

3588. **Fürst, Carl M.,** Från krigsåret 1813. Bref till professor A. H. Florman från bataljonsläkaren P. J. Bergelin och öfverfältläkaren C. F. Weltzin.
Tidskrift i Militär Helsovård 1896, s. 362—372.

3589. **Pyttersen, H.,** La première fiancée de Napoléon Ier. (D'après des documents livrés à la publicité par S. M. Oscar II, roi de Suède).
Revue des Revues 1896. Vol. 19, s. 122—131.
Innehåller äfven en del upplysningar om Bernadotte.

3590. **Vandal, Albert,** Napoléon et Alexandre Ier. L'alliance russe sous le premier empire. T. 3: La rupture. 607 s. Paris, E. Plon.
Berör bl. a. Carl XIV Johans förhållande till Napoléon.

3591. **Masson, Frédéric,** Napoleon och kvinnorna. Öfversättning från franska originalets 18:de upplaga. 249 + (2) s. + 6 portr. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. 4,50.
Innehåller bl. a. en framställning af Desirée Eugénie Clarys tidigare lefnadsöden före hennes giftermål med Bernadotte.

3592. **Meinecke, Friedrich,** Das Leben des Generalfeldmarschalls Hermann von Boyen. Bd 1: 1771—1814. X + 422 s. + 1 portr. Stuttgart, Cotta'sche Buchhandlung.
Behandlar bl. a. Nordarméns fälttåg under Bernadotte 1813.

3593. **Hansen, A. L.,** Slaget ved Dennewitz den 6:te September 1813.
Militært Tidsskrift (Kjöbenhavn) 1896, s. 33—67, 310—354 + 3 Planer + 1 Skizze.

3594. **[Westrin, Theodor],** Kronprinsen Karl Johan om unionens nödvändighet för Sverige.
Historisk Tidskrift 1896, s. 283—286.

3595. Aktstykker vedkommende Stormagternes Mission til Kjöbenhavn og Christiania i Aaret 1814. Udgivne ved *Yngvar Nielsen.* Förste Række: Danske og engelske Aktstykker. 214 s. Kristiania. Jacob Dybwad. Pr. 5,60.
Videnskabsselskabets Skrifter 2. Historisk-filosofiske Klasse 1.

3596. Nogle Aktstykker fra 1814. Afsluttende Bemærkninger.
Drolsum, A. C., For Norges Sag. s. 342—370.

3597. **Hedvig Elisabet Charlotta,** Sverige och Norge 1814. Skildringar af H. M. drottning Hedvig Elisabet Charlotta enligt utdrag ur hennes brefväxling med H. Exc. herr grefve E. Ruuth samt hennes efterlämnade egenhändiga memoarer, öfversatta och utgifna af *Carl Carlsson Bonde.* 176 s. + 2 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 3.

3598. **Nielsen, Yngvar,** Et Brev fra Statsraad N. Aall om konventionen i Moss m. m.
Historisk Tidsskrift (Kristiania.) Tredie Række. Bd 4, s. 150—158.

3599. **Maurer, K.,** Zur Auslegung des Kieler Friedens.
Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. 1896/97. Vierteljahresheft, s. 163—166.

3600. Kielerfredens fjärde artikel. Af *R. S.* 24 s. Upsala, Lundeqvistska bokhandeln. Pr. 50.

3601. **Næss, Hans Jörgen,** Den norske Grundlovs Historie. Fortalt for Folket. Anden gjennemseede og forögede Udgave. 168 s. Kristiania, Norli. Pr. 60 öre.

3602. **Sögnen, R. I.,** Unionens Forberedelse og Tilblivelse. Historisk fremstillet. 284 s. Kongsberg, Erlandsens Boghandel. Pr. 60 öre.

3603. Sverges och Norges traktater med främmande makter jemte andra dit hörande handlingar utgifna af *O. S. Rydberg.* Sverges traktater: D. 10 = Sverges och Norges traktater: D. 1. 1815—1845. IX + 647 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 21.

3604. **Hjärne, Harald,** King Oscar of Sweden and Norway.
The Forum 1896. Bd 3, s. 164—175.

3605. **Alin, Oscar,** Om unionens betydelse för Sverige. Tal vid en Good-Templarfest i Stockholm den 3 November 1895. 14 s. Sthlm, Vårt Land. Pr. 15 öre.

3606. **Aubert, Ludvig Maribo Benjamin,** La Norvège devant le droit international. 40 + (1) s. Bruxelles, Bureau de la Revue.
Extrait de la Revue de Droit international et de Législation comparée.
Se nedan »Recensioner» 3761.

3607. **Wieselgren, Harald,** Norge. 39 s. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. 25 öre.
Studentföreningen Verdandis småskrifter. H. 60.

Genealogi, Biografi, Heraldik och Numismatik.

3608. **Ahnfelt, Otto,** Ett sekularminne. [St. Birgitta.]
Kyrklig Tidskrift 1896. s. 1—17.

3609. **Bahr, Johan von** och **Brandberg, Th.,** Upsala Universitets matrikel. VIII + 182 + (1) s. Upsala. Pr. 5,75.

3610. **Berg, Wilhelm,** Staden Göteborgs vapen. 26 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 1,50.
Ingår äfven uti Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd 6, s. 99—124.

3611. **Bildt, C.,** Sankt Birgittas reliker i Rom.
Kongl. Vitterhets, Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad 1893 [Utg. 1896], s. 16—30.

3612. **Ehrensvärd, J. J. Albert,** Carl August Ehrensvärds förhållande till fränderna. Gustaf Johan och Carl Ehrensvärd belyst af hittills outgifna bref.
Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 283—303.

3613. **Ehrensvärd, J. J. Albert,** Alexandrine Henriette Sparre. En tidsbild från det adertonde århundradet. Strödda anteckningar ur ett familjearkiv.
Ord och Bild 1896, s. 97—113.

3614. **Ekström, Viktor,** Biografisk förteckning öfver Dalarnes landtmätare 1640—1895. 4:o. 22 s. Umeå, Förf. Pr. 1.

3615. **Fries, Ellen,** Johan Classon Risingh.
Historisk Tidskrift 1896, s. 31—78.

3616. **Fries, Ellen,** Den svenska odlingens stormän. Lefnadsteckningar för skola och hem. 1. (2) + 84 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.
Innehåller biografier öfver Olof Rudbeck den äldre, Urban Hjärne och Jesper Svedberg.

3617. **Fries, Th. M.,** Bidrag till en lefnadsteckning öfver Carl von Linné. 4, s. 167—224. Pr. 75 öre. 5, s. 225—274. Pr. 75 öre.
Upsala Universitets Årsskrift 1896. Program.

3618. **Geijer, Gustaf,** Förteckning öfver Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens ledamöter 1796—1896. Enligt uppdrag af Kongl. Krigsvetenskaps-Akademien. 94 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.

3619. **Hacklin, Anton,** Olavus Laurelius. Hans lif och verksamhet (1585—1670). 1. (1585—1647). (7) + 92 s. Pr. 1,50. 2. Laurelius som biskop (1647—70). Akad. afh. 170 + (2) s. Luleå. Pr. 2.
1: Medföljer såsom bilaga redogörelsen för Luleå allmänna läroverk under läsåret 1895—1896.

3620. **Hagström, K. A.,** Strengnäs stifts herdaminne. H. 1—3. 272 s. Sthlm, A. Rietz. Tr. i Strengnäs. Pr. 1 kr. häftet.

3621. **Handlingar** rörande Messenierne. (Johan † 1636 och Arnold † 1651). Meddelade af *K. G. Leinberg.*
Historiallinen Arkisto 1896. D. 14, s. 719—745.

3621½. **[Hildebrand, Hans],** Vapenbilderna i medeltidens sköldebref.
Kongl. Vitterhets, Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad 1892. [Utg. 1896], s. 138—141.

3622. **[Jacobsson, E.],** Några biografiska anteckningar rörande familjen de La Vallée.
Meddelanden från svenska slöjdföreningen 1896, s. 104—111.

3623. **Kinberg, August,** Gotländska släkter. Genealogiska och biografiska anteckningar. D. 2: H. 3, s. 263—300. 4:o. Visby, »Gotlänningens» förlag. Pr. 1.

3624. **Lagerberg, Carl,** Göteborgs stads vapen. En historisk-heraldisk studie. 39 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 1.

3625. **Lindfors, A. O.,** Några ord om Johan von Hoorn, hans lif och verk. Föredrag på Upsala Läkareförenings årsdag den 17 September 1895.
Upsala Läkareförenings förhandlingar. Bd 1, s. 1—26.

3626. **Pajula, J. S.,** Svenska och finska studerande vid universitetet i Halle 1693—1744.
Historisk Tidskrift 1896, s. 334—337.

3627. **Pyl, Theodor,** Pommersche Genealogien. Bd 5. Die Genealogien der Greifswalder Rathsmitglieder, von 1382—1647. XII s. + s. 181—440. Greifswald.

3628. **Rechenskap** Anno 1678—1686, på brudednar som äro vide i Stasskyrkian (St. Nicolai kyrka i Stockholm). Fortsättning på andra delen.
Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift 1896. Bilaga.

3629. **Schultze, Ludwig,** Gustav Adolph, König von Schweden. Münzen und Medaillen. (3) + 50 s. + 2 pl. Frankfurt a. M. A. Hess Nachf.

3630. **Sillén, Tor,** Gotländske studenter 1865—1894. Biografiska och genealogiska anteckningar. 74 s. Visby, Förf. Pr. 1,25.

3631. **Sätherberg, Herman,** Lefnadsminnen. Berättelser, reseintryck och sedemålningar m. m. från min ungdomstid. IV + 412 s. + 1 portr. Sthlm, Hæggström. Pr. 5.

3632. **Tegnér, Elof,** Ur Kil. Stobæi, E. G. Lidbecks och J. J. Björnståhls brefväxlingar.
Samlaren 1896, s. 1—20.

3633. **Vistrand, P. G.** o. **Seth, Martin,** Smålands nation i Uppsala. Biografiska och genealogiska anteckningar. D. 1: H. 2. 1719—89 af *P. G. Vistrand,* s. 193—384. Upsala, Akademiska bokhandeln. Pr. 2,50.

3634. [**Wrangel, F. U.**], Ätten von Krusenstern och von Krusenstjerna i Sverige och utlandet 1857—1896. 51 s. + 1 slägttafla. Sthlm, Norstedt. Upplagan 15 exemplar.

3635. **Wrangel, F. U.** o. **Bergström, Otto,** Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857. H. 6—9, s. 401—720. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,25 häftet.
Se nedan »Recensioner» 3762.

3636. **Ättartal,** Svenska, för år 1896 afsedda att utgöra tidskrift för svensk slägtkunskap och slägtforskning samt slägtbok och slägtkalender. [Utg. af *V. Örnberg*]. XV + 504 s. Sthlm, Förf. Pr. 4,50.

3637. **Ödberg, F.,** Om magister Sven Jacobi, den förste protestantiske biskopen i Skara stift. (1533—44, död 1544). 48 s. Sköfde.

Krigshistoria.

3638. **Lowzow, H. D.,** Minder fra Norges krige. Med illustrationer af *A. Bloch.* Tillegnet Norges ungdom. Udgivet til indtægt for Norges Forsvarsforening Kristiania Kreds. 79 s. Kristiania, J. Dybwad.
Innehåller bl. a. »Minder fra Bohus», »Slaget ved Uddevalla 1677», »Ved Præstebakke» och »Ohme paa Fredriksten».

3639. **Quennerstedt, A.,** Anteckningar om sjukvården under 1808 och 1809 års finska krig.
Tidskrift i Militär Helsovård 1896, s. 121—143, 249—264.

Litteratur- och Konsthistoria.

3640. **Aspelin, Eliel,** Elias Brenner. En forskare ock konstnär från Karlarnes tid. (1) + VI + 189 s. + 15 portr. o. pl. Helsingfors, Förlagsaktiebolaget Otava. Pr. 10.

3641. **Bugge, Sophus,** Helge-Digtene i den ældre Edda deres Hjem og Forbindelser. (2) + 355 s. Kjöbenhavn, Gad. Pr. 5.

3642. **Bygdén, L.,** Några studier rörande Disa-sagan.
Samlaren 1896, s. 21—74.

3643. **Djurklou, G.,** Några ord om våra folksagor. Föredrag, hållet uti kristliga föreningens för unge män lokal i Örebro.
Meddelanden från Nerikes fornminnes-förening. 1, s. 89—96.

3644. **Granberg, Olof,** Drottning Kristinas tafvelgalleri på Stockholms slott och i Rom, dess uppkomst och dess öden ända till våra dagar. En historisk-konstkritisk undersökning. 180 + (1) + XLII s. + 48 pl. Sthlm, Förf. Pr. 20.
Tr. i 130 exemplar, däraf 5 på fint handgjordt papper.

3645. **Granberg, Olof,** La galerie de tableaux de la reine Christine de Suède ayant appartenu auparavant à l'empereur Rodolphe II plus tard aux ducs d'Orleans. Recherche historique et critique. Traduction de Alf de Pomian Hajdukiewicz. 60 + CX s. + 50 pl. Sthlm, Förf. Pr. 100 francs.
Denna franska uppl. är fullständigt omarbetad och försedd med åtskilliga tillägg; den är tryckt i 45 numrerade exemplar.

3646. **Levertin, Oscar,** Johan Wellander. Literaturhistorisk studie öfver skiftet mellan frihetstiden och den gustavianska åldern. D. 1. (1) + 112 s. Upsala.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet. 15: 1.

3647. **Lindgren, Hellen,** Sveriges vittra storhetstid 1730—1850. D. 1: 2. Gustaf III:s tid och eftergustavianerna. 300 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,75.

3648. **Palm, Carl U.,** Per Gustaf Floding och hans konstnärskap.
Meddelanden från föreningen för grafisk konst 1896, s. 6—63.

3649. **Paludan, J.,** Danmarks Literatur i Middelalderen, med Henblik til det övrige Nordens. Som Grundlag for Universitetsundervisning. Udgivet med Bidrag af Professorernes Fritrykskonto. IV + 272 + (1) s. Kjöbenhavn, Prior. Pr. 4.
Se nedan »Recensioner» 3764.

3650. **Paludan, J.,** Danmarks Literatur mellem Reformationen og Holberg med Henblik til den svenske. Som Grundlag for Universitetsundervisning. 364 s. Kjöbenhavn, Prior. Pr. 5,50.
Se nedan »Recensioner» 3765.

3651. **Sander, N. F.,** Minne af professorn Carl Fredrik von Breda.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 10, s. 81—301.

3652. **Schück, Henrik,** Bibliografiska och litteraturhistoriska anteckningar. 163 + (1) s. 4:o. Upsala, Förf. Pr. 10. Tr. i 100 exemplar.

3653. **Schück, Henrik,** Den Svenska krönikan i Hervararsagan.
Arkiv för nordisk filologi. Bd 12, s. 217—222.

3654. **Schück, Henrik,** Ynglingatals inledningsstrofer.
Arkiv för nordisk filologi. Bd 12, s. 233—240.

3655. **Schück, Henrik** o. **Warburg, Karl,** Illustrerad svensk litteraturhistoria. 1: 3—8, s. 97—438 + IX s. + pl. + portr. + faks. 2: 3—8, s. 97—384 + pl. + portr. + faks. Sthlm, Geber. Pr. 1 kr. häftet.
Se nedan »Recensioner» 3766.

3656. **Sylwan, Otto,** Svenska pressens historia till statshvälfningen 1772. (2) + 498 s. Lund, Gleerup. Pr. 7.
Se nedan »Recensioner» 3767.

3657. **Söderberg, Werner,** Nicolaus Ragvaldis tal i Basel 1434.
Samlaren 1896, s. 187—195.

3658. **Weibull, Lauritz,** Thomas Thorild, hans ungdom och studentår i Lund. (1) + 86 + (1) s. + 1 pl. Lund, Gleerup. Pr. 1,50.
Boksamling utgifven af de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

3659. **Wrangel, Ewert,** Öfversikt af frihetstidens odlingshistoria med hänsyn till dess litteratur och konst. 47 s. Lund, Gleerup. Pr. 50 öre.

Statsrätt och Juridik m. m.

3660. **Björling, Carl G. E.,** Vår äldsta lagkommentar. 1. 31 + (1) + XIV s. 4:o. Lund.
Lunds Universitets Årsskrift 1896.

3661. **Hildebrand, Emil,** Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar. XXX + 684 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 8.
Se nedan »Recensioner» 3768.

3662. **Maurer, K.,** Zur Geschichte der skandinavischen Städte.
Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. 1896/97. Vierteljahresheft, s. 70—71.

3663. **Sundin, Erik Reinhold,** Om svensk konungs rätt att upplösa riksdag. Akad. afh. 102 s. Upsala.

3664. **Östergren, P. A.,** Tvisten om ägande- och nyttjanderätten till skattejord vid pröfningen af lagkommissionens förslag till Sveriges rikes lag hos 1731 och 1734 års ständer. 86 s. Lund, Gleerup. Pr. 1,25.

Bibliografi.

3665. **Collection** de volumes scandinaves provenant de la Bibliothèque Nationale de M. A. Geffroy, et donnée par sa veuve.
Bulletin mensuel des publications étrangères 1896, s. 59—72, 138—144.

3666. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *J. Jastrow*. Jahrg. 17. 1894. XX + 135 + 436 + 338 + 268 s. Berlin, Gaertner.
Afdelningen för Sverige, som omfattar året 1894, är skrifven af *Severin Bergh* och utgör s. 109—124 af tredje afdelningen. Afdelningen för Finland har till författare *M. G. Schybergson* o. *K. Grotenfelt* och utgör s. 124—134 af tredje afdelningen.

3667. **Leitschuh, Friedrich,** Zur Geschichte des Bücherraubes der Schweden in Würzburg.
Centralblatt für Bibliothekswesen 1896, s. 104—113.

3668. **Lundstedt, Bernhard,** Sveriges periodiska litteratur. Bibliografi enligt Publicistklubbens uppdrag utarbetad. D. 2. Stockholm. 1813—1894. (2) + 321 + (2) s. Sthlm, Klemmings antiqvariat. Pr. 7,50.

3669. **Setterwall, Kristian,** Svensk historisk bibliografi 1895. 29 s.
Bilaga till Historisk Tidskrift 1896. 50 separatexemplar.

3670. **Snoilsky, Carl,** Svenska historiska planscher. 4. 1719—1891 och tillägg.
Kongl. Bibliotekets Handlingar. 18, s. 225—282 + (2) s.

3671. **Thyselius, Erik,** Förteckning öfver komitébetänkanden 1809—1894. På offentligt uppdrag utarbetad. (5) + 670 s. Sthlm. Pr. 4.

3672. **Westrin, Theodor,** Förteckning öfver i riksarkivet förvarade ministeriella handlingar. 12. Hollandica.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. XX, s. 371—394.

Topografi.

3673. **Burman, Fale A.,** Koncept-dagböcker förda under resor i Jämtland åren 1793—1802. I utdrag utgifna af *Johan Nordlander*. (Se N:o 2847); s. 99—119. 4:o. Sthlm, Fritze.
Norrländska samlingar. 3.

3674. **Johansson, Johan,** *fr. Noraskog,* Statens vinst af kyrkan inom Nerike genom reformationen.
Meddelanden från Nerikes fornminnes-förening. 1, s. 97—147.

3675. **Kjellberg, Carl M.,** Gamla Uppsala kyrka. Resultatet af gräfningarna därstädes.
Upplands fornminnesförenings tidskrift. Bd 3, s. 257—287 + 1 pl.

3676. **Kjellström, Ad.** o. **Wahlfisk, Joh.,** Nikolaikyrkan i Örebro. Arkitektonisk beskrifning öfver Örebro stadskyrka.
Meddelanden från Nerikes fornminnes-förening. 1, s. 1—88 + 6 pl.

3677. **Nerman, Gustaf,** Göta Kanals historia från äldsta tider till våra dagar. En teknisk-ekonomisk skildring af nämnda företags uppkomst, utveckling och fullbordan under tre århundraden. Afd. 2: 1810—1833. 206 + 65 + (3) s. Sthlm, Förf. Pr. 7,50.

3678. **Schmidt, Karl af,** Anteckningar om Röne härad. 1. Alla Helgona kyrka. (4) + V + 291 s. + 9 pl. + 1 portr. Tr. i Nyköping. Sthlm, Nordin & Josephson. Pr. 5,50.
Se nedan »Recensioner» 3769.

3679. **Skatteboken** af Medelpad' pro anno 1543. Utgifven af *Johan Nordlander*, s. 121—134. 4:o. Sthlm, Fritze.
Norrländska samlingar. 4.

3680. **Upmark, G.,** Stockholms slott under Vasatiden.
Meddelanden från svenska slöjdföreningen 1896, s. 5—34.

Kulturhistoria.

3681. **Annerstedt, Claes,** Om samhällsklasser och lefnadssätt under förra hälften af 1600-talet. 70 s. Sthlm, Beijer. Pr. 40 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 33—34.
Se nedan »Recensioner» 3770.

3682. **Bergh, Severin,** Rangstriderna inom adeln under 1600-talet.
Historisk Tidskrift 1896, s. 117—154.

3683. **Berg, Wilhelm,** Anteckningar om Göteborgs äldre teatrar. Bd 1: 1690—1794. VII + 474 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 6.

3684. **Björlin, Gustaf,** Fordomdags. Kulturhistoriska utkast och berättelser. 2:a serien. (1) + 191 s. Sthlm, Geber. Pr. 2,50.
Innehåller bl. a. Några ord om våra troféer. — Unge pfalzgrefvens utrikes resa. [1638—40].

3685. **Brolén, C. A.,** Bidrag till Vesterås läroverks historia. 2. Läroverkspr. 31 s. 4:o. Vesterås.

3686. **Fürst, Carl M.,** Anders Retzius bref till A. H. Florman. Ett bidrag till medicinens historia i Sverige. 128 s. + 2 portr. Lund, Gleerup. Pr. 3,50.

3687. **Hildebrand, Hans,** Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. D. 2: 4, s. 433—602. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50.

3688. **[Hildebrand, Hans],** Lyxen vid 1300-talets midt.
Kongl. Vitterhets, Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad 1893 [Utg. 1896], s. 30—44.

3689. **Jacobsson, E.,** Kulturhistoriska bilder från äldre tider.
Meddelanden från svenska slöjdföreningen 1896, s. 35—63.

3690. **Levertin, Oscar,** Från Gustaf III:s dagar. 268 + (1) s. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. 3,50.

3691. **Lövenskiold, Herman Severin,** Den Kgl. Hofholdnings gamle Rhinskvin m. m.
Museum 1896, s. 83—88.

3692. **Norberg, Otto,** Hernösands kungl. gymnasium Bidrag till svenska skolans historia. (2) + 131 + (1) s. + 1 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.75.

3693. **Sprinchorn, C. K. S.,** Bidrag till Lunds allmänna läroverks historia efter Skånes förening med Sverige. Inbjudningsskrift. 36 + 8 s. + 6 illustr. + 3 kartor. Lund, Gleerup. Pr. 1,50.

3694. **Tegnér, Elof,** Svenska bilder från sextonhundratalet. Anteckningar ur gamla papper. (2) + 314 + (1) + IV s. Sthlm, Beijer. Pr. 6.
Innehåller: Huset Lillie. — Arvid Forbus och Margareta Boije. — La regina nomade. — Tvenne italienska resande i Sverige på Karl XI:s tid. — Ur en brefväxling från reduktionens och släktprocessernas tid.
Se nedan »Recensioner» 3772.

3695. **Vigström, Eva,** Två blad ur folkets dolda kunskap. Anteckningar.
Svenska fornminnesföreningens tidskrift. (1896). Bd 9, s. 275—297.

3696. **Ödberg, F.,** Tidsbilder ur 1500-talets svenska häfder. 139 + (1) s. Sthlm, Fritze. Pr. 1,75.
Innehåller: Den norske adelsmannen Ennoch Brandrök och hans nidingsdåd (1538—1572). — Om den engelske köpmannen John Dymoch och hans förhållande till det svenska konungahuset (1560—1593). — Om den ryska öfverlöparen, bojaren Afanasius Wasiliewitsch Sjemjakin (1573—1588).

Kyrkohistoria.

3697. **Ahnfelt, Otto,** Om revisionen af Lunds domkapitels statuter efter reformationen.
Kirkehistoriske Samlinger. Fjerde Række. Bd 4, s. 301—331.

3698. **Binder, G.,** Geschichte der bayerischen Birgitten-Klöster. Grossenteils nach archivalischen Quellen bearbeitet.
Verhandlungen des historischen Vereines der Oberpfalz und Regensburg. (1896). Neue Folge. Bd 40, (2) s. + s. 1—348 + 17 pl.

3699. **Haller, Elof,** Svenska kyrkans mission i Lappmarken under frihetstiden. Akad. afh. IX + (1) + 155 s. Sthlm, A. V. Carlson. Pr. 1,50.

3700. **Levin, Herman,** Religionstvång och religionsfrihet i Sverige 1686—1782. Bidrag till den svenska religionslagstiftningens historia. Akad. afh. (7) + 310 s. Sthlm, A. Rietz. Pr. 3.

3701. **Quensel, Oscar,** När utkom första gången på svenska Luthers Kleiner Katechismus?
Kyrklig Tidskrift 1896, s. 322—325.

3702. **Sjöblom, Sven,** Presterskapets privilegier af år 1650 och 1723. Akad. afh. 154 s. Karlstad, Förf. Pr. 1,50.

Finland och Östersjöprovinserna.

3703. **Appelberg, K. A.,** Bidrag till belysning af sättet för presttjänsternas besättande i Finland från reformationen till medlet af 17:de seklet. Akad. afh. (1) + 194 + (1) s. Helsingfors.

3704. **Hartman, Torsten,** Raseborgs slotts historia. 155 + (1) + 6 pl. Helsingfors. Pr. 2,10.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 33.

3705. **Hjelt, Otto E. A.,** Naturalhistoriens studium vid Åbo universitet 3 + IV + 446 + (1) s. Helsingfors. Pr. 3,40.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 32.

3706. **Hultin, Tekla,** Historiska upplysningar om bergshandteringen i Finland under svenska tiden. 1. Jernbruken. Akad. afh. VII + 247 s. Helsingfors.

3707. **Lindeqvist, K. O.,** Ahvenan kongressin Suomelle tuottamista rasituksista.
Historiallinen Arkisto 1896. D. 14, s. 707—718.

3708. **Melander, K. R.,** Suomen ynnä Käkisalmen läänien ja Inkerin veroista vuosilta 1617—1634.
Historiallinen Arkisto 1896. D. 14, s. 315—706.

3709. **Poelchau, Arthur,** Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre 1895. 76 s. Riga, N. Kymmel.

3710. **Schybergson, M. G.,** Geschichte Finnlands. Deutsche Bearbeitung von *Fritz Arnheim*. XXIV + 663 s. Gotha, Perthes.
Geschichte der europäischen Staaten. Herausgegeben von A. H. L. Heeren, F. A. Ukert, W. v. Giesebrecht und K. Lamprecht. 57: 1.
Se nedan »Recensioner» 3777.

3711. **Schybergson, M. G.,** Johan Vilhelm Snellmans tidigare lefnadsskeden skildrade af Th. Rein.
Finsk Tidskrift 1896. Bd 1, s. 191—204.

3712. **Schybergson, M. G.,** Ur ärkebiskop Jakob Tengströms franska brefkonsept.
Finsk Tidskrift 1896. Bd 1, s. 3—20.

3713. **Utdrag** ur Åbo stads dombok 1636. Utgifna af *Torsten Hartman*. 235 s. Helsingfors.
Bidrag till Åbo stads historia. Utgifna på föranstaltande af bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Ser. 1: 8.

3714. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Meddelanden om folkundervisningen i Estland 1561—1710.
Kyrklig Tidskrift 1896, s. 341—362.

3715. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Meddelanden om kyrkoförfattningen i Estland under det svenska väldets tid. Kyrkohistorisk studie. 57 + (1) s. Sundsvall.
Medföljer redogörelsen för Sundsvalls högre allmänna läroverk läsåret 1896—1897.

3716. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Meddelanden om den kyrkliga kulten i Estland under det svenska väldets tid. Kyrkohistorisk studie. 32 s.
Medföljer redogörelsen för Sundsvalls högre allmänna läroverk läsåret 1895—1896.

3717. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Kirchengesetz und Kirchengesetzarbeiten in Ehstland zur Zeit der schwedischen Herrschaft. Eine kirchenhistorische Studie. Autorisirte Uebersetzung aus dem Schwedischen.
Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. (1896). Bd 5, s. 39—68.

Allmän och utländsk historia.

3718. **Becker, C. F.,** Världshistoria. Omarbetad och till våra dagar fortsatt af professor *Wilhelm Müller*. Ny svensk illustrerad upplaga. Öfversättning och bearbetning af *O. W. Ålund*. H. 23—37, s. 273—440 + (5) s. + pl. + kartor. [Gamla tiden.] Bd 2: Roms historia till folkvandringen och början af Medeltiden. 544 s. + pl. + kartor. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. 50 öre häftet.

3719. **Historie,** Danmarks Riges, af *Joh. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise, V. Mollerup, J. A. Fridericia, E. Holm, A. D. Jörgensen*. Historisk Illustreret. D. 4: Fridericia, J. A., Danmarks Riges Historie 1588—1699. H. 1. 24 s. D. 5: Holm, E., Danmarks Riges Historie 1699—1814. H. 1. 24 s. D. 6: Jörgensen, A. D., Danmarks Riges Historie 1814—1864. H. 1—5. 120 s. Köbenhavn, Det Nordiske Forlag. Pr. 60 öre häftet.

3720. **Nyström, J. F.,** Öfversikt af handelns historia. 96 s. Sthlm, Looström & K:o. Pr. kart. 1,90.

Recensioner.

3721. **Hjärne, Harald,** Medeltidens statsskick omkring 800—1350. Valda texter. (Se N:o 3023.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 16—18 af *Ehd. [Emil Hildebrand]*; i Kyrklig Tidskrift 1896, s. 329—332 af *H. Ldm.*

3722. Hansisches Urkundenbuch. Bd 4. (Se N:o 3470.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1896, s. 1382 af *W. S.*; i Altpreussische Monatsschrift 1896, s. 409—411 af *M. P.*

3723. **Christensen, William,** Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466. (Se N:o 3026.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1896, s. 330—332 af *H. J. Huitfeldt-Kaas*; i Literarisches Centralblatt 1896, s. 1421—1422; i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1896, Monatsblätter, s. 118—121 af *E. R. Daenell.*

3724. Sverges traktater med främmande magter jämte andra dit hörande handlingar utgifne af *O. S. Rydberg.* D. 3: 3–4. 1483—1520. (Se N:o 3027.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 45—47 af *Ehd.* [*Emil Hildebrand*]; i Revue d'histoire diplomatique 1896, s. 438—540 af *C. Burenstam.*

3725. **Dahlmann, F. C.,** Geschichte von Dänemark. Bd 4. Von *Dietrich Schäfer.* (Se N:o 2280.)
Rec. i The English Historical Review 1896, s. 152—153 af *Nisbet Bain.*

3726. Kölner Inventar. Bd 1: 1531–71. Bearbeitet von *Konstantin Höhlbaum* unter Mitwirkung von *Hermann Keussen.* (Se N:o 3488.)
Rec. i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1896/1897. Monatsblätter, s. 237—239 af *Carl Mollwo.*

3727. **Brandrud, A.,** Klosterlasse. Et bidrag til den jesuitiska propagandas historie i norden. (Se N:o 3040.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 38—41 af *Karl Hildebrand.*

3728. **Perger, August,** Jesuiterpatern Laurits Nielssen, saakaldt »Klosterlasse». (Se N:o 3496.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 48—52 af *Karl Hildebrand.*

3729. **Larsen, Axel,** Kejserkrigen. Et bidrag til de nordiske rigers krigshistorie. (Se N:o 3502.)
Rec. i Norsk Militært Tidsskrift 1896, s. 381—383 af *S. B.*

3730. **Köhler, G.,** Geschichte der Festungen Danzig und Weichselmünde bis zum Jahre 1814 in Verbindung mit der Kriegsgeschichte der freien Stadt Danzig. (Se N:o 2553.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1896. Bd 76, s. 305—308 af *v. Lettow-Vorbeck.*

3731. **Lorentzen, Theodor,** Die schwedische Armee im dreissigjährigen Kriege und ihre Abdankung. (Se N:o 2700.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 661—663 af *Victor Loewe.*

3732. **Dodge, Theodore Ayrault,** Great captains. Gustavus Adolphus. (Se N:o 3062.)
Rec. i The American Historical Review 1896, s. 331—335 af *John Bigelow.*

3733. **Struck, Walter,** Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf. (Se N:o 3105.)
Rec. i Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Alterthumskunde. Bd 17, s. 213—217 af *Karl Wittich;* i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 340—341 af *Victor Loewe;* i Literarisches Centralblatt 1896, s. 615; i Historische Zeitschrift 1896. Bd 77, s. 177 af *W.*

3734. **Schott, Theodor,** Württemberg und Gustav Adolf 1631 und 1632. (Se N:o 3422.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 1111—1112 af *Victor Loewe;* i Historisk Tidskrift 1896, s. 28—30 af *Per Sondén.*

3735. **Wittich, Karl,** Dietrich von Falkenberg's Ende. (Se N:o 3103.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1896. Bd 77, s. 550 af *C. Sp.*

3736. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Senare afdelningen: Bd 2–6. (Se N:o 1203, 1407, 1683 o. 2312.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1896. Bd 76, s. 484—492 af *Georg Irmer;* endast Bd 6 i The English Historical Review 1896, s. 161—164 af *George Edmundson.*

3737. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Senare afdelningen. Bd 7. (Se N:o 3096.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 23—28 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors*]; i Revue d'histoire diplomatique 1896, s. 119—120 af *Christian Schefer.*

3738. **Fagniez, Gustave,** Le père Joseph et Richelieu. (Se N:o 2710.)
Rec. i The English Historical Review 1896, s. 797—801 af *A. W. Ward;* i Historische Zeitschrift 1896. Bd 78, s. 138—139 af *M. Ritter.*

3739. **Schmidt, Rudolf,** Ein Kalvinist als kaiserlicher Feldmarschall im 30-jährigen Kriege. Nach den Akten der Wiener Archive dargestellt. [Peter Melander.] (Se N:o 3116.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 1202—1203 af *Victor Loewe;* i Literarisches Centralblatt 1896, s. 254—255.

3740. **Huber, Alfons,** Geschichte Oesterreichs. Bd 5. (Se N:o 3510.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1896, s. 965—966.

3741. **Klopp, Onno,** Der Dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Bd 3. (Se N:o 3509.)
Rec. i Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1896, s. 213—217 af *Karl Wittich.*

3742. **Bär, Max,** Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges. (Se N:o 3511.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1896, s. 832—833.

3743. Svenska riksrådets protokoll med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Severin Bergh.* 6. 1636. 7: 1. 1637-39. (Se N:o 1682 o. 1991.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1896. Bd 76, s. 493—494 af *Georg Irmer.*

3744. **Fridericia, J. A.,** Adelsvældens sidste Dage. (1648—60.) (Se N:o 2715.)
Rec. i Tilskueren 1896, s. 567—578 af *P. Munch.*

3745. **Spannagel, K.,** Minden und Ravensberg unter brandenburgisch-preussischer Herrschaft von 1648 bis 1719. (Se N:o 2716.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1896. Bd 77, s. 137—138 af *Ilgen;* i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 1038—1039 af *Wilhelm Naudé.*

3746. Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la révolution française. T. 13. (Se N:o 3428.)
Rec. i Revue d'histoire diplomatique 1896, s. 437—438 af *Maurice Boutry.*

3747. **Haumant, Emile,** La guerre du nord et la paix d'Oliva (1655—1660). (Se N:o 2565.)
Rec. i Kwartalnik Historyczny 1896, s. 406—409 af *M. Korduba.*

3748. **Hedenström, Alfred von,** Die Beziehungen zwischen Russland und Brandenburg während des ersten nordischen Krieges. 1655—60. (Se N:o 3530.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1896, s. 341 af *Victor Loewe;* i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 719—720 af *Schirren;* i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1896, 97. Monatsblätter, s. 279 af *A. Pribram.*

3749. **Sörensen, S. A.,** Kjöbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring. (Se N:o 3532.)
Rec. i »Vort Forsvar» 1896, 4 Oktober, af *Axel Larsen.*

3750. **Köcher, Adolf,** Geschichte von Hannover und Braunschweig Th. 2. 1668—1674. (Se N:o 3134.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1896, s. 799—800.

3751. Lettres de Pierre de Groot, ambassadeur des Provinces-Unies, à Abraham de Wicquefort, résident des Ducs de Brunswick. (Se N:o 3005.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1896. Bd 77, s. 496—497 af *A. Pribram.*

3752. **Schnitler, Didrik,** Blade af Norges Krigshistorie. (Se N:o 3136.)
Rec. i Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1896, s. 134—161 af *v. d. L.* [*von der Lancken*].

3753. **Bain, Nisbet R.,** Charles XII and the collapse of the swedish empire 1682—1719. (Se N:o 3143.)
Rec. i The Athenæum 1896, s. 213; i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 302—304 af *Schirren*; i Nordisk Tidskrift 1896, s. 217—223 af *Agathon Hammarskjöld*; i Finsk Tidskrift 1896. Bd 1, s. 485 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson*].

3754. **Schefer, Christian,** Charles XII, roi de Suède. (Se N:o 3145.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1896, s. 223—224 af *Agathon Hammarskjöld.*

3755. **Stavenow, Ludvig,** Studier i ståndsriksdagens senare historia. Preståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval. (Se N:o 3156.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 36—38 af *M. G. Schybergson.*

3756. **Höpken, A. J. v.,** riksråd, grefve, Skrifter. Utg. af *Carl Silfverstolpe.* Bd 2. (Se N:o 2376.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1896, s. 348—350 af *Fritz Arnheim.*

3757. **Odhner, C. T.,** Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. D. 2. (Se N:o 3564.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 81—90 af *L. S.* [*Ludvig Stavenow*].

3758. **Greppi, G.,** Un gentiluomo milanese guerriero diplomatico 1763-1839. Appunti biografici sul bali conte Giulio Litta-Visconti Arese. (Se N:o 3567.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 31—36 af *T.* [*Elof Tegnér*].

3759. Sveriges krig 1808 och 1809. D. 2. (Se N:o 3177.)
Rec. i Tidskrift i Militär Helsovård 1896, s. 63—69 af *A. Quennerstedt.*

3760. **Anker, C. J.,** Uddrag af diplomatiske Indberetninger om Unionens Forberedelse og Tilblivelse 1814. (Se N:o 3199.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 1398 af *Dietrich Schäfer.*

3761. **Aubert, L.,** La Norvège devant le droit international. (Se N:o 3606.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 61—66 af *Ehd.* [*Emil Hildebrand*].

3762. **Wrangel, F. U.** o. **Bergström, Otto,** Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857. (Se N:o 3235 o. 3635.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 71—73 af *G. Djurklou.*

3763. **Lindgren, Hellen,** Sveriges vittra storhetstid. D. 1. (Se N:o 3246.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1896, s. 421—424 af *Richard Steffen.*

3764. **Paludan, J.,** Danmarks Literatur i Middelalderen med Henblik til det Övrige Nordens. (Se N:o 3649.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 77—80 af *H. S.* [*Henrik Schück*].

3765. **Paludan, J.,** Danmarks Literatur mellem Reformationen og Holberg med Henblik til den svenske. (Se N:o 3650.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 77—80 af *H. S.* [*Henrik Schück*].

3766. **Schück, Henrik, o. Warburg, Karl,** Illustrerad svensk litteraturhistoria. (Se N:o 3249 o. 3655.)
Rec. i Kyrklig Tidskrift 1896, s. 567—572 af *J. A. E—d*; i Finsk Tidskrift 1896. Bd 1, s. 72—73 af *E. Ls.*

3767. **Sylwan, O.,** Den svenska pressens historia till statshvälfningen 1772. (Se N:o 3656.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1896. Bd 2, s. 401—403 af *M. G. Schybergson.*

3768. **Hildebrand, Emil,** Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar. (Se N:o 3661.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 90—92 af *L. S. [Ludvig Stavenow]*.

3769. **Schmidt, Karl af,** Anteckningar om Röne härad. 1. (Se N:o 3678.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 57—59 af *—rst— [Carl Silfverstolpe]*.

3770. **Annerstedt, Claes,** Om samhällsklasser och lefnadssätt under förra hälften af 1600-talet. (Se N:o 3681.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 60—61 af *Ehd. [Emil Hildebrand]*.

3771. **Fries, Ellen,** Teckningar ur svenska adelns familjelif i gamla tider. (Se N:o 3289.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 73—77 af *G. Djurklou*.

3772. **Tegnér, Elof,** Svenska bilder från sextonhundratalet, anteckningar ur gamla papper. (Se N:o 3694.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 97—99 af *Ehd. [Emil Hildebrand]*; i Nordisk Tidskrift 1896, s. 660—664 af *Agathon Hammarskjöld*; i Finsk Tidskrift 1896. Bd 2, s. 477—479 af *M. G. Schybergson*.

3773. Jungfru Marie örtagård. Vadstenanunnornas veckoritual i svensk öfvers. från år 1510. Utg. af *R. Geete*. (Se N:o 3304.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 52—57 af *—rst— [Carl Silfverstolpe]*; i Kyrklig Tidskrift 1896, s. 287—289 af *O. Q[uensel]*.

3774. **Silfverstolpe, Carl,** Om kyrkans angrepp mot »Revelationes Sanctæ Birgittæ». (Se N:o 3307.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 7—12 af *Otto Ahnfelt*.

3775. **Vadstena klosters uppbörds- och utgifts-bok 1539—1570.** Utgifven af *Carl Silfverstolpe*. (Se N:o 3308.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 12—15 af *Otto Ahnfelt*.

3776. **Regesten** aus zwei Missivbüchern des 16 Jahrhunderts im Revaler Stadt-Archiv. Herausgegeben von Gotthard von Hansen. (Se N:o 3819.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 1649—1650 af *A. Bergengrün*.

3777. **Schybergson, M. G.,** Geschichte Finnlands. (Se N:o 3710.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1896, s. 1059—1060 af —n—; i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. 1896/1897. Monatsblätter, s. 216—221 af *L. Stavenow*.

3778. **Seraphim, Ernst,** Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Bd. 1. (Se N:o 2905.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1896. Bd 77, s. 523—524 af *B.*

3779. **Seraphim, Ernst,** Geschichte Liv-, Est- und Kurlands von der »Aufsegelung» des Landes bis zur Einverleibung in das russische Reich. Bd 2. (Se N:o 3323.)
Rec. i Baltische Monatsschrift 1896, s. 161—177 af *A. Bergengrün*; i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 1203—1205 af *A. Bergengrün*.

3780. **Seraphim, Ernst und August,** Aus der kurländischen Vergangenheit. (Se N:o 2136.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1896, s. 341—342 af *A. Bergengrün*.

3781. **Boëthius, S. J.,** Historisk läsning för skolan och hemmet. Allmänna historien. 1: Forntiden. (Se N:o 3330.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 1—7 af *Julius Centerwall*.

Åtföljer Hist. Tidskrift 1897.

Några erinringar

med anledning af herr A. Hammarskjölds framställning af expeditionen till Vesterbotten 1809.

AF

G. LAGERBRING.

Det är icke så alldeles sällsynt i våra dagar, att personer, som syssla med historiskt författarskap, söka framställa såväl historiska tilldragelser som de därvid medverkande personerna i »ny belysning» som det heter, och att driffjädern därtill får sökas i vederbörandes förhoppning, att de därigenom själfva skola förvärfva sig anseende såsom själfständige och skarpsynte forskare. Mera ovanligt är däremot, att de för detta ändamål välja ämnen, som på grund af sin natur äro för dem helt och hållet främmande. Så har emellertid förhållandet varit med herr A. Hammarskjöld, hvilken, utan att veterligen äga den minsta fackkunskap på det militära området, tagit sig före att i sin uppsats »Gustaf Wachtmeister, hans slägt och hans fälttåg» icke allenast skildra, utan äfven försöka från ren facksynpunkt bedöma och kritisera militära operationer och militära befälhafvares åtgöranden. Den i vissa afseenden misslyckade expeditionen till Vesterbotten år 1809 har därvid fått tjäna honom som ämne, men med det resultat, att den insiktsfulle läsaren verkligen känner sig tveksam, då han skall afgöra, hvilkendera bör anses minst lyckad, själfva expeditionen eller herr H:s skildring däraf.

Jag förbigår här helt och hållet själfva expeditionens förlopp, då detta torde redan, innan herr H:s afhandling utkom, vara till fullo kändt af hvarje för detta ämne intresserad läsare, och vill endast sysselsätta mig med de begångna felen, hvilka också synas utgöra ett för herr H. mycket begärligt ämne. Jag kan då icke underlåta att till en början uttrycka min förvåning öfver, att man numera, sedan denna expedition blifvit så många gånger i skrift behandlad, skall behöfva författa långa, genom flera tidskriftshäften gående afhandlingar för att framkonstruera dessa fel. De synas mig — åtminstone de viktigaste af dem — ligga i öppen dag, och

kunna, om man frånser från sådana, som möjligen begingos af underordnade, hänföras till tre kategorier, nemligen de, som begingos af *regeringen*, af befälhafvande generalen *Wachtmeister*, och af — om också i mindre grad, — öfveramiralen *Puke*. Därtill har nu herr Hammarskjöld försökt framkonstruera en fjärde kategori, nemligen sådana, som skulle hafva begåtts af generaladjutanten för yttre ärendena *Lagerbring*, och dessa sistnämnda synes herr H. finna vara de mest graverande. Som det emellertid är just hans framställning i detta afseende, som förmått mig att fatta pennan, skall jag särskildt egna min uppmärksamhet däråt, och vill nu endast i största korthet antyda de viktigaste af de fel, som vid detta tillfälle *verkligen* af de trenne förstnämnde begingos. *Regeringens* fel bestodo i expeditionens synnerligen otillfredsställande utrustning samt i det sätt, hvarpå öfverbefälhafvarfrågan behandlades, hvarigenom de så ytterst intrasslade och till följd däraf sedermera så ödesdigra befälsförhållandena uppstodo, men hvilka naturligtvis icke hafva det minsta att skaffa med den utsedde öfverbefälhafvarens kända tapperhet och duglighet i och för sig.

Mot *generalen Wachtmeister* kan anmärkas, *att* han icke, *innan* han anträdde marschen mot Umeå, sökte hos Puke klargöra det förhållande, i hvilket han stod till honom, hvarigenom han kunnat undvika att vid första rapport om ryssarnes annalkande anse sig skyldig att hos denne inhemta nya förhållningsorder, *att* han, om detta också delvis kan förklaras af den totala bristen på kavalleri, allt för långsamt utförde framryckningen mot Umeå, *att* han tillbringade ett helt dygn vid Säfvar utan att kunna förmå sig fatta ett afgörande beslut vare sig att rycka framåt eller att gå tillbaka, samt *att* han, när han nu kom att blifva stående vid Säfvar, icke vidtog några anstalter för att trygga och genom fältarbeten förstärka sin ställning, hvartill kom, att trupperna vid Säfvar, rent taktiskt sedt, voro mycket illa disponerade.

Herr H. synes visserligen vilja på sätt och vis ursäkta Wachtmeister för hans villrådighet vid Säfvar därmed, att han väntade på den budbärare, han afsändt till Puke, men ett sådant sätt att se sakerna är ur militärisk synpunkt fullständigt ohållbart. En underbefälhafvare, som är så långt skild från sin öfverbefälhafvare, som Wachtmeister var vid Säfvar, *måste* på eget ansvar, då fienden påtränger, fatta sitt beslut. Och detta synes här icke böra hafva varit så synnerligen svårt. Hans skyldighet hade naturligtvis varit att med alla till buds stående medel försöka få reda på, om och när ryssarne verkligen anryckte från Umeå, och, om han då funnit Säfvar-positionen olämplig till försvar, ofördröjligen förflytta sin trupp till den i hans ögon bästa positionen, hvilken synes varit Djekneboda. Därom hade han gifvetvis att fortast möjligt rapportera till Puke, hvilken däröfver icke behöfde på minsta vis »brusa upp», ty för Puke var det ju fullkomligt likgiltigt, *hvar* Kamenski infångades, om det skedde vid Umeå, Tefte, Säfvar eller Djekneboda, blott det skedde. Dessa synpunkter, som för en mi-

litär framställa sig så enkla och naturliga, synas helt och hållet hafva gått öfver herr H:s horizont. Herr H. tyckes nemligen föreställa sig, att en befälhafvare i fält får hängifva sig åt huru lång sysslolöshet som helst, blott därför att en af honom utsänd budbärare icke kommer tillbaka på beräknad tid, men en sådan uppfattning håller icke streck inför den militära kritiken. Har budbäraren på sitt uppdrag användt längre tid, än han nöjaktigt kan förklara, skall han för sitt fel ställas till ansvar och straffas, men något skäl för befälhafvaren att upphöra med all tankeverksamhet rörande skötandet af de trupper, som blifvit honom anförtrodda, *utgör detta förhållande icke.* Jag återkommer emellertid till detta ämne längre fram.

De fel, man kan tillskrifva *öfveramiralen Puke*, bestodo dels uti den mindre tillfredställande samverkan, som åvägabragtes mellan landtarméns och flottans rörelser, dels uti det sätt, hvarpå han anordnade arméns framryckning. Den kategoriska ordern till Wachtmeister att framrycka till och intaga Umeå var det hans fullkomliga rätt att gifva, men antingen skulle han i och med detsamma gifvit Wachtmeister full handlingsfrihet, för den händelse oförutsedda omständigheter inträffade, eller också skulle han, om han fortfarande ansåge sig såsom högste befälhafvare *äfven öfver landtarmén*, ha åtföljt denne på dess frammarsch. Ty att Wachtmeister skulle vid hvarje oförutsedd eventualitet inhemta nya förhållningsorder hos en på flere timmars väg bakom armén sig uppehållande högste befälhafvare, är ur militärisk synpunkt alldeles orimligt. Icke ens när armén på återtåget kom till Djekneboda, infann sig Puke för att göra sin vilja gällande, och de kraftuttryck, som, enligt Sparre, några sjöofficerare lagt i hans mun, såsom: »Jag trodde mig hafva fullgjort det ansvarsfulla uppdrag jag fått, då trupperna blifvit lyckligt satta i land, och jag sagt hvart de skulle gå; befälhafvande generalen tillhör att visa dem vägen till äran», jemte flera dylika yttranden klinga mycket egendomligt från en högste befälhafvares mun och kunna icke fritaga Puke från ansvaret för de intrasslade befälsförhållanden, som under denna expedition varit rådande. *Antingen* var Puke fortfarande den befallande, och då skulle han hafva åtföljt armén, *eller* också skulle han hafva öfverlemnat befälet öfver landtarmén åt Wachtmeister, och då var det denne, som befallde, utan att först inhemta Pukes samtycke. Herr H. är också genast färdig med att förklara Puke »duglig» till det befäl, som blifvit honom anförtrodt. »Detta Pukes handlingssätt», säger han nemligen sid. 125, »visar hans odugligbet till ett så högt och kompliceradt befäl, som han förde år 1809». Detta är naturligtvis att gå alldeles för långt, då det gäller en så om sitt fäderneslaud förtjänt man som öfveramiralen Puke, men herr H:s odugligbetsförklaringar äro, såsom jag nedan skall visa, ej heller mycket att fästa sig vid.

Förutom här ofvan i korthet antydda fel och misstag vid den mycket omskrifna expeditionen till Vesterbotten, och som, så att säga, ligga i öppen dag äfven för den, som icke stått ut med att läsa herr H:s långa afhandling i ämnet, har nämnde herr H. trott sig finna åtskilliga andra felaktigheter, hittills okända eller ouppmärksammade, men som det nu varit hans skarpblick förunnadt att upptäcka och framdraga i ljuset. En uppmärksam läsare finner dock snart, att af denna förmenta skarpblick egentligen icke förmärkas några spår i herr H:s afhandling, som tvärtom innehåller en mängd omdömen, hvilka måste betecknas såsom skefva, ensidiga, partiska och vilseledande.

De fel, herr H. tror sig hafva upptäckt, har han i regeln påbördat Wachtmeisters generaladjutant för yttre ärendena, dåvarande öfversten Lagerbring. Så vidt jag ur herr H:s framställning kunnat utleta, skulle det hufvudsakliga, som han vill lägga Lagerbring till last, vara *dels* att han gifvit Wachtmeister åtskilliga dåliga råd, hvaribland särskildt framhållits, att han skulle varit den, som förmått Wachtmeister att stanna vid Säfvar, samt *dels* att han, sedan han blifvit afsänd till Puke för att begära nya förhållningsorder, skulle varit otillbörligt länge på vägen. För öfrigt gör han honom medansvarig för allt, som med skäl kan förebrås Wachtmeister, i det herr H. synes föreställa sig, att Lagerbring kommenderade icke blott hela armén utan äfven högste befälhafvaren själf. Det synes därför vara nödvändigt att först klargöra, i hvad egenskap Lagerbring *verkligen* deltog i denna expedition. Han var, såsom kändt torde vara, *generaladjutant för yttre ärendena* och ingenting annat, och bör sålunda också uteslutande i denna sin egenskap bedömas. Hvad hade nu en sådan enligt den tiden gällande instruktioner att göra? Stabstjenstgöringen i fält ordnades under 1808—1809 års krig enligt den år 1806 utfärdade »Kongl. Maj:ts nådiga föreskrift för arméns generalstab», underskrifven af Mauritz Klingspor. Enligt denna instruktion skulle högste befälhafvaren närmast under sig hafva »generaladjutanter hvilkas antal bestämdes efter arméns styrka och operationer, samt skulle hvar och en af dem kunna förrätta allt hvad embetet tillhörde, ehuru i anseende till ärendenas olika natur göromålen dem emellan fördelades.» Denna anordning hade blifvit satt i stället för den af Tibell föreslagna, fullkomligt riktiga bestämmelsen, att det skulle finnas *en* stabschef. På tal om dessa bestämmelser säger också Sparre: »men härmed var oredan icke fullkomlig, utan anbefaldes därjämte, att de skulle omvexla med hvarandra i deras befattningar, på sätt högste befälhafvaren fann för godt. En skulle för tillfället vara generaladjutant för expeditionen eller de inre ärendena, och en generaladjutant af dagen eller för de yttre ärendena. Den förre, som på befallning utfärdade alla skriftliga order, kunde således i viss mån tvinga den sednare att göra tvärt emot hvad han, på det hotade stället närvarande, ansåg tjänligast.» Häraf framgår nu tydligen för hvarje militäriskt bildad person, att någon stabschef i modern bemärkelse icke fanns på

den tiden och att det sålunda är *fullkomligt orätt af herr H. att kalla Lagerbring vare sig för Wachtmeisters stabschef eller för hans närmaste man.* Alla de åsikter, han ur detta falska åskådningssätt framkonstruerar rörande Lagerbrings åtgöranden vid ifrågavarande expedition, falla därför också på premissens oriktighet. Skulle man tala om någon »närmaste man» till Wachtmeister, så tillkom denna benämning, i öfverensstämmelse med Sparres ofvan citerade framställning, i första hand generaladjutanten för de *inre* ärendena, men denne hette *icke* Lagerbring, utan *Schulzenheim.*[1] En sådan uppfattning finner också stöd i ett uttalande af Sveriges dåvarande statsminister för utrikes ärendena *L. von Engeström*, hvilken i sina »Minnen och anteckningar» något berör expeditionen till Vesterbotten. Han säger nämligen, sedan han framstält några anmärkningar rörande Wachtmeister såsom öfverbefälhafvare, följande: »Hans generalstabschef öfverste Schulzenheim sades äfven vara något konfys». Däremot kan nu visserligen invändas, att uttalandet icke kan vara af så stor betydelse, då det härrör från en civil man, men först och främst har väl v. Engeström icke kunnat vara *mera* civil än herr H., och för det andra måtte väl militäriskt omdöme i lika hög grad kunna tillerkännas en civil statsminister som en civil fil. kandidat. Men vare nu därmed huru som helst, så tager herr H. i alla fall fullständigt miste, då han upprepade gånger yttrar: »Wachtmeister och Lagerbring ansågo,» »Wachtmeister och Lagerbring ville», »Wachtmeister och Lagerbring voro villrådige» etc., hvarigenom det nästan ser ut, som om herr H. föreställer sig, att befälet öfver en armé föres af en firma, denna gång af honom inregistrerad under firmabenämningen »Wachtmeister & Lagerbring». Sparre, som herr H. föröfrigt mycket gärna citerar, säger ju dessutom, att Wachtmeister hade *många* rådgifvare, hvaribland han särskildt nämner fortifikationsöfversten Cedergren såsom egande hans stora förtroende. Skulle man skrifva i den Hammarskjöldska stilen, skulle det väl därför egentligen heta: »Wachtmeister, Schulzenheim, Lagerbring, Cedergren m. fl. befalde att armén» etc. Det orimliga i en sådan uppfattning inses ju emellertid lätt. Låtom oss därför en gång för alla komma ihåg, att vid hvarje truppstyrka, stor eller liten, högste befälhafvaren är *en*, och de öfrige hans underordnade. En befälhafvare i våra dagar börjar därför också vanligen sina order med: »Jag befaller etc.» och icke, såsom herr H. synes föreställa sig, »jag och min stabschef befalla.»[2]

Hvad nu ifrågavarande expedition beträffar, har för öfrigt *Lagerbring lyckligtvis själf under sin lifstid* varit i tillfälle att klar-

[1] Samtliga order och rapporter, som under denna expedition utgått från chefen, general Wachtmeister, och som i våra dagar skulle kontrasignerats af stabschefen, äro också, så många jag haft tillfälle att se, kontrasignerade af Schulzenheim eller den, som förrättade hans tjänst, och *icke* af Lagerbring.

[2] Jag har naturligtvis med ofvanstående icke velat i minsta mån underkänna det inflytande, en våra dagars kraftfull och duglig stabschef, som

göra sin ställning till högste befälhafvaren. I en år 1844 utgifven soldattidskrift förekommer nemligen förutom en biografi öfver Lagerbring äfven några meddelanden från striden vid Säfvar, hvaruti L. af misstag benämnes »chef för Wachtmeisters generalstab». I det påföljande häftet finnes emellertid intagen en rättelse af Lagerbring själf, hvaruti han säger, att han icke innehade ofvannämnda befattning, utan »*endast* var tjänstgörande generaladjutant för yttre ärendena». *Och därmed torde talet om Lagerbring såsom »närmaste man» eller rent af såsom innehafvare af något slags kompaniskap med Wachtmeister i fråga om högsta ledningen af kustarmén en gång för alla vara vederlagdt.*

Närmast i ordningen torde nu vara att undersöka, om Lagerbring i *sin egenskap af generaladjutant för yttre ärendena* låtit något fel komma sig till last. Strax efter debarkeringen vid Ratan kommenderades han såsom chef för avantgardet, fördref med detta de ryska posteringarne vid Djekneboda, hvarefter han rapporterade sig ämna fortsätta framryckningen, »såvida herr generalen icke annorlunda befaller,» hvilket uttryck, fullkomligt militäriskt riktigt, just också visar, i hvilken underordnad ställning Lagerbring ansåg sig stå till högste befälhafvaren. Under marschen till Säfvar förde han sannolikt fortfarande avantgardet, men där uppehöll sig också högste befälhafvaren, och man känner icke, att Lagerbring *personligen* därvid begått något fel. Efter framkomsten till Säfvar afsändes han till Puke, och till generaladjutant i hans ställe förordnades öfveradjutanten Stackelberg. I de med rätta klandrade dispositionerna före striden vid Säfvar hade Lagerbring således ingen del. Däremot kan man ej annat än finna det ur vissa synpunkter mindre välbetänkt, att till öfverbringare af rapporten till Puke användes just generaladjutanten för yttre ärendena, och många, äfven bland de i striden deltagande, hafva beklagat sig däröfver, särskildt af den anledning, att de skattade Lagerbrings militära förmåga mycket högt, och därför gärna sett honom kvar vid armén under förberedelserna till striden. Men detta kan ej läggas Lagerbring till last, ty en militär går dit han blir beordrad. Under sjelfva striden vid Säfvar, i hvilken L. efter sin återkomst tog del, har han ej heller, savidt kändt är, gjort sig skyldig till något fel i sin egenskap af generaladjutant, och ej heller under den sedermera företagna reträtten. Tvärtom nämner Wachtmeister honom i sin rapport bland de främste, som utmärkt sig. *Det torde således få anses konstateradt, att Lagerbring vid förrättandet af den tjänst, till hvilken han vid denna expedition uteslutande var beordrad, nemligen generaladjutantens för yttre ärendena, icke, såvidt kändt är, gjort sig skyldig till någonting klandervärdt.* Jag har därmed naturligtvis icke påstått, att icke några fel af honom *möjligen kunnat* blifva begångna, och skulle de sakkunnige personer, som nu äro

enligt nu gällande instruktioner blifvit med en dylik plats verkligen beklädd, kan utöfva på en högste befälhafvare, hvilken genom obeslutsamhet och villrådighet visat sig vara ett sådant förtroendeuppdrag mindre vuxen.

sysselsatta med skrifvandet af detta krigs historia, upptäcka några sådana, är det deras både rätt och plikt att framhålla dessa, men jag är i så fall också öfvertygad om, att detta kommer att ske på ett fullt objektift sätt, så att hvarje sak får gälla, för hvad den verkligen är. Hitintills hafva emellertid icke några sådana fel blifvit påvisade, och icke heller har herr H. kunnat göra det. Men menar nu denne, må så vara, att L. icke såsom generaladjutant låtit någonting komma sig till last, han har dock gifvit Wachtmeister en mängd dåliga råd och är sålunda icke utan skuld för expeditionens olyckliga utgång. Jag svarar därpå, *att detta hvarken är af någon bevisadt eller kan af någon styrkas.* Hvad Wachtmeister och Lagerbring möjligen talat vid hvarandra, det vet ingen. Wachtmeister har därom icke sagt ett ord och Lagerbring icke heller, lika litet som någon annan af de i expeditionen deltagande. Att då, långt efter det samtlige de medverkande gått ur tiden, komma och lägga än det ena, än det andra obevisade yttrandet i deras mun, är ett tillvägagående, som åtminstone icke kan kallas ridderligt, och så gör icke heller någon historisk författare, som har anspråk på aktning för sig och sina skrifter. Man har visserligen i den omständigheten, att Lagerbring år 1836 uppträdde offentligt till försvar för sin gamle general, velat se ett bevis för att han redan *under expeditionen* framställde de åsikter, han i nämnda skrift förfäktar, men till en sådan slutsats eger man intet berättigande. Man bör nämligen komma ihåg, att Lagerbrings sistnämnda år utgifna »Betraktelser» voro *uteslutande* ett försvar för Wachtmeister, som blifvit många gånger på ett skoningslöst sätt anfallen, och att Lagerbring där söker i så förmildrande dager som möjligt framställa Wachtmeisters åtgöranden är en alldeles naturlig följd af skriftens karaktär af ren försvarsskrift. Man har också velat påstå, att denna Lagerbrings skrift var afsedd lika mycket till försvar för författaren själf som för Wachtmeister, men detta är ett fullkomligt misstag, hvilket bäst bevisas af det enkla sakförhållande, *att Lagerbring hvarken då eller sedermera under sin återstående lefnad någonsin var utsatt för ett enda anfall med anledning af sitt personliga deltagande i expeditionen.* Han hade därför vid detta tillfälle icke den minsta anledning att uppträda till sitt eget försvar. Först 18 år efter hans död utsåddes genom Sparres broschyr det giftiga frö, som, efter att sedan hafva spirat upp till planta, nu slutligen under herr H:s speciella hägn synes vilja slå ut i full blom. För att nu betaga samma planta möjligheten af att äfven sätta frukt torde tiden vara inne att upprycka den med roten.

Då emellertid herr H., såsom ofvan påpekades, ej förmått framkomma med ett enda bevis för sina påståenden och anklagelser, har han också sett sig nödsakad att framställa dem i uttryck sådana som »det ser likväl ut, som om Wachtmeister i det längsta velat fortsätta marschen söderut, men att Lagerbring förmått honom att afbryta densamma,» »det synes således hufvudsakligen ha varit La-

gerbring som öfvertalat Wachtmeister att stanna vid Säfvar», »Wachtmeister måste således ha blifvit öfvertalad af någon» o. s. v. »Det synes» och »det ser ut» heter det öfverallt», men för mig »synes det» och »ser ut», som om den, hvilken icke på något annat sätt kan bevisa sina sårande, på heder och ära gående anklagelser mot fosterlandsälskande, ridderlige och tappre män, bör sluta med att uppträda som historisk skriftställare. På ett ställe har emellertid herr H. verkligen försökt sig på ett slags bevis, hvilka försök dock mera än något annat karakteriserar hans författareskap. Därmed förhåller sig på följande sätt. Sparre berättar i sin ofvan omtalade broschyr, hurusom hans regementsbefälhafvare Hederstjerna vid återkomsten från Wachtmeister, hos hvilken han anhållit, att Kronobergs regemente såsom mera uttröttadt än öfrige trupper skulle efter någon hvila få utgöra arriergardet, påstod sig blifvit afbruten — »af hvem vill han icke säga», med den erinran, att äfven de öfriga trupperna behöfde hvila. Hederstjerna skulle då hafva blifvit förargad och svarat denne »hvem» häftigt. Hammarskjöld säger nu först och främst, att »Sparre själf var vittne till detta Hederstjernas uttalande». Detta framgår dock icke med säkerhet af Sparres egen berättelse, ty efter att först hafva yttrat: »Vid» hans (Hederstjernas) återkomst märkte *vi*[1] genast att han blifvit förargad», fortsätter han: »några ibland officerarne» (icke några bland oss) »som han plägade hedra med sitt förtroende, gingo honom till mötes». Att Sparre, som då var en 19-årig fänrik och endast en helt kort tid tillhört regementet, skulle hört till regementsbefälhafvarens förtrogne, och att han själf skulle velat gifva sig ett sådant betyg, är just icke mycket sannolikt. Han har nog hört berättelsen af några äldre officerare, och det uttryck, »vi lofvade förtigenhet», hvarmed han afslutar sin skildring, kan mycket väl betyda, att Hederstjernas yttranden meddelades inom kamratkretsen, och att där »förtigenhet» enligt Hederstjernas önskan utlofvades. Dette vill jag dock ingalunda anse som *bevisadt*, ty jag skulle då göra mig skyldig till samma svaghet i bevisföringen som herr H. själf. Saken är icke heller af så stor vigt, ty till olycka för herr H., som naturligtvis genast är färdig med den förklaringen, att denne »hvem» icke *kan* hafva varit någon annan än Lagerbring, har Hederstjerna själf i sina år 1857 utgifna »Anteckningar» skildrat sitt sammanträffande med Wachtmeister. Han har där, alldeles på samma sätt som Sparre återgifvit saken, berättat sina framställningar till Wachtmeister, men *om det där märkvärdiga afbrottet af en tillstädesvarande person har han icke ett ord*, och dock är det just detta afbrott, som herr H. med sin fullkomliga brist på militäriskt omdöme tillmäter en sådan betydelse, att han låter påskina, att hela uppehållet vid Säfvar däraf förorsakades. Herr H. söker också på sitt sätt förklara orsaken till, att »Hederstjerna gifvit denna episod en mildare färg». Det har nog varit af »grannlagenhet», säger han. Ja, skulle verk-

[1] Kurs. af mig.

ligen grannlagenhet varit orsaken, så visar detta visserligen å ena sidan, att Hederstjerna såsom författare vida skiljer sig från herr H., men å andra sidan har man dock svårt att förstå, hvarför Hederstjerna, som gör åtskilliga anmärkningar mot den af honom högt aktade Wachtmeister, skulle anse sig behöfva visa någon särskild grannlagenhet mot Lagerbring. Åh nej, skälet är nog det, att Hederstjerna icke tillskref detta afbrott, om det verkligen ägt rum, någon som helst betydelse, och däruti hade han fullkomligt rätt, så mycket mera som afbrytaren ej sade någonting annat, än hvad som var fullkomligt sannt, eller att trupperna efter sin ansträngande nattmarsch behöfde hvila, hvaraf dock icke följde, att denna hvila skulle utsträckas ett helt dygn.

Men låtom oss återvända till herr H. och hans påstående, att denne »hvem» icke *kan* hafva varit någon annan än Lagerbring. Jag är nu i tillfälle att upplysa herr H. om, att denne mystiske person *icke* var Lagerbring. Hederstjerna var nämligen den gången, likasom många gånger både förut och efteråt, Lagerbrings underordnade, och hade året förut slagits under Lagerbrings befäl vid Viais och Helsinge. Han kände honom därför mycket väl, och viste sålunda också, att *om* Lagerbring hade någon speciel egenskap, så var det just förmågan att sätta sig i respekt hos sina underordnade. Herr H. kan därför vara alldeles viss på, att Hederstjerna hvarken tillåtit sig, eller Lagerbring tillåtit Hederstjerna, ett sådant uppträdande, som det ofvan omtalade. Men utom dessa allmänna skäl för mitt påstående kan jag dessutom anföra ett alldeles särskildt. I sina ofvannämnda anteckningar söker Hederstjerna så mycket som möjligt taga Wachtmeister i försvar och har därvid, sedan han först framhållit, att Wachtmeister nog uppträdt på annat sätt, om han haft fullt fria händer, följande uttalande: »men generalen lärer ansett sig pliktig inhemta öfverbefälhafvaren Pukes föreskrift och i sådant afseende afsändt öfverste Lagerbring *under marschen till Säfvar.*[1] Detta var ju visserligen icke riktigt, då allmänt uppgifves, att Lagerbring afsändes först efter framkomsten till Säfvar, men uttrycket visar i alla fall, att *Hederstjerna aldrig vid Säfvar den 18 aug. träffade Lagerbring*, och sålunda ej heller af honom kunnat blifva afbruten. Ja däraf ser man nu, huru mycken tilltro man kan sätta till herr H:s s. k. bevisföring.

Den ifrågavarande replikväxlingen må nu för öfrigt hafva förts mellan hvilka som helst. Att *den* icke varit orsaken till uppehållet vid Säfvar, är väl tämligen tydligt. Hederstjerna angifver ju också helt öppet de skäl, som varit bestämmande för Wachtmeister, då han omtalar, hurusom Wachtmeister till honom yttrat, att han »på *truppchefernas*[1] tillstyrkan i hänseende till det långvariga vistandet på sjön och ovana att marschera beslutat hvila öfver denna dag.» Detta är också alldeles riktigt. Det är truppcheferna, som närmast hafva att bedöma truppernas stridsförmåga, men till trupp-

[1] Kurs. af mig.

cheferna hörde *icke* Lagerbring. De närmast under Wachtmeister lydande truppcheferna voro de tre brigadcheferna. Af denna Hederstjernas framställning framgår ju därför med full tydlighet, att Wachtmeister, på grund af meddelanden från sina brigadchefer, ansåg sig böra hvila vid Säfvar hela dagen den 18, att han fattade detta beslut redan på morgonen, och att således herr H:s alla historier om att »Wachtmeister blifvit öfvertalad af någon» att stanna vid Säfvar, och att »denne *någon* måste ha varit Lagerbring», äro endast och allenast foster af H:s fantasi.

Men om Hederstjerna också icke har något att berätta om den där märkvärdige »afbrytaren», af hvilken herr H. gör så stor affär, så har han dock en »hvem», äfven han. På tal om själfva striden vid Säfvar säger han nämligen, att dispositionerna voro gjorda, »af hvem vet jag icke, och vill aldrig veta det. Att den ej varit en erfaren officer visar utgången. Jag fruktar, att olika råd af generalens talrika stab verkat obeslutsamhet och gifvit orsak till misstaget.» Det skulle icke förvåna mig, om herr H. vid läsandet af dessa rader genast vore färdig med sin vanliga förklaring: »denna hvem *kan* icke varit någon annan än Lagerbring». Men denna gång torde det dock blifva svårt för honom att framkomma med någon af sina vanliga insinuationer, ty Hederstjerna börjar den ofvan citerade meningen med följande ord: »öfverste Lagerbring ankom på förmiddagen, då striden redan var inledd och dispositionerna gjorda, af hvem etc.» Kanske var, när allt kommer omkring, herr Hederstjernas »hvem» och herr H:s »hvem» samma person. Lagerbring var det emellertid *icke*.

Jag kommer nu till den *andra* anklagelsen, eller Lagerbrings långa bortovaro, sedan han af Wachtmeister blifvit beordrad att afgå till Puke för att inhemta nya förhållningsorder. Jag vill då så gärna först som sist erkänna, att den tid, Lagerbring använde för fullgörande af sin beskickning, förefaller äfven mig hafva varit längre, än väglängden mellan Säfvar och Pukes chefsfartyg kräfde, men därvid är först och främst att erinra, att *ingen* (och således icke heller herr H.) *kunnat med bestämdhet uppgifva, hvarken när Lagerbring begaf sig af från Säfvar eller när han, för att anträda återfärden, lämnade chefsfartyget.* Sparre säger visserligen, att han vid middagstiden »hörde», att Lagerbring blifvit afsänd, men Sparre hörde så mycket den där dagen. En gång »hörde» han till och med, att »Lagerbring skyndat sig till Umeå för att uppgöra kapitulationsvilkoren.» Klingstedt uppgifver åter, att han på eftermiddagen mötte Lagerbring på vägen mellan Säfvar och Ratan, och därför kan man väl taga för gifvet, att han senast strax efter middagen begaf sig i väg.[1] Huru lång tid borde nu ett dylikt uppdrag taga i anspråk? Herr Hammarskjöld, som alltid är orimlig,

[1] Lagerbrings egen adjutant, Mörner, som 1848 utgaf sina »minnen», säger visserligen, att högste befälhafvaren och staben, efter hvad han vill erinra sig, kom till Säfvar först mellan kl. 2—3 e. m., och att då rådpläg-

när det gäller Lagerbring, säger, att Lagerbring icke borde behöfva använda mer än *på sin höjd*[1] 5 à 6 timmar, och det fastän han omedelbart därefter meddelar, att en beriden adjutant använde endast *för färden till Puke* 4 1/2 timmar, och »att Lagerbring sannolikt åkte,» till följd hvaraf han måste färdas den längre vägen. Fordran af en tid på endast 5 à 6 timmar för både fram- och återresan är därför mer än öfverdrifven. En gammal infanteriöfverste *kan* dock icke skena i väg lika vildt som en författares fantasi.[2] Utgår man från ofvannämnde 4 1/2 timme för en beriden adjutant, som färdades den kortare vägen, och om hvars återfärd och den tid, som därtill åtgick, man icke eger någon kännedom, så kan man antaga, att en åkande på den längre vägen med de temlige primitiva fortskaffningsredskap, som då sannolikt stodo till buds, behöfde åtminstone 5 timmar för resan fram och minst lika mycket för återfärden, hvilket jemte ett par timmars uppehåll på chefsfartyget gör omkring 12 timmar. Skedde afresan från Säfvar klockan 12 middagen, borde Lagerbring således kunna hafva varit åter senast klockan 12 på natten. För att erhålla tillförlitlig uppgift om, huru lång tid en dylik färd verkligen bör taga i anspråk, har jag i dessa dagar anmodat en person att åkande tillryggalägga just den väg mellan Säfvar och Ratan, som år 1809 användes, och har han förklarat, att fram- och återresan icke kan göras med samma häst *»under 8 timmar»*, hvartill kommer rodden fram och åter mellan chefsfartyget och stranden samt uppehållet hos Puke, hvilket allt tillsammans torde gifva ungefär den ofvan beräknade tiden af 11—12 timmar. Detta är dock någonting helt annat än herr H:s på de lösaste grunder, eller rättare på inga grunder alls, framkastade: »på sin höjd 5 à 6 timmar». Emellertid kunna naturligtvis på en dylik resa åtskilliga missöden och uppehåll inträffa, och *ingen vare sig herr H. eller någon annan* eger rättighet att nedsättande yttra sig om den af hela sin samtid högt aktade man, hvarom här är fråga, med mindre han kan bevisa, att denne *ej nöjaktigt förklarat sin bortovaro.* Något sådant bevis har herr H. emellertid icke presterat. Var Wachtmeister så orolig, som herr H. påstår, öfver dröjsmålet med Lagerbrings återkomst, och var detta dröjsmål af så stort inflytande på händelserna, som nämnde herr H. synes förmena, *så måste Wachtmeister vid Lagerbrings återkomst hafva affordrat honom en förklaring*, och då ifrågavarande dröjsmål icke af någon enda författare från den tiden framhålles såsom en bidragande orsak till olyckan, *så måste också förklaringen, om sådan affordrats, varit tillfredsställande.* Wachtmeister har i sin ganska utförliga rapport om hela denna sak icke ett ord, Puke nämner

---

ningar begynte, som resulterade i Lagerbrings afsändande, men denna uppgift beror säkerligen på ett minnesfel hos Mörner.

[1] Kurs. af mig.

[2] Visserligen uppgifves en senare afsänd adjutant hafva behöft endast 2 3/4 timme, men denne var en efter förhållandena sannolikt väl beriden kavalleriofficer, som naturligtvis kunde använda den befintliga genvägen.

därom intet, König, som själf deltog i expeditionen och beskrifvit densamma, är lika tystlåten, Montgomery, som ganska skarpt klandrar Wachtmeister, nämner Lagerbring endast med beröm, Hederstjerna, hvilken herr H. förmenar skulle ha haft så mycket att anmärka mot Lagerbring, har icke ett enda ofördelaktigt omdöme om honom och egnar icke den minsta uppmärksamhet åt hans bortovaro, och författaren till »Anteckningar om och af general von Döbeln» säger endast, att »Lagerbring hade lång väg och hann icke tillbaka med kapitulationsvilkor för Kamenski, förrän affären vid Säfvar nästan afgjort saken. Men denne utmärkte officers frånvaro blef svenskarne vid drabbningens början säkerligen till stort mehn.» Icke ens Klingstedt, som enligt H:s eget påstående »synes varit uppfyld med bitterhet och galla», och som mycket skarpt angriper Wachtmeister, har den minsta anmärkning mot Lagerbring, och Holm, hvilken vid tiden för denna expedition tjänstgjorde såsom fältpräst vid general Wredes fördelning och som efterlemnat anteckningar från sitt deltagande i kriget, har om Lagerbring (sid. 138) endast följande uttalande: »Olyckligtvis var den skickligaste och mest erfarne anföraren på stället, generaladjutanten Lagerbring, ännu frånvarande; efter hans återkomst varseblef man mera ordning och säkerhet uti rörelserna.» I Krigsarkivets exemplar af nämnda anteckningar finnas dessutom en mängd handskrifna anmärkningar af en i expeditionen deltagande svensk officer (Löjtnanten E. G. E. Uggla), i hvilka skarpa utfall mot Wachtmeister göras, under det att icke heller denne skarpe kritiker har ett enda ondt ord att säga om Lagerbring.[1] Och än mera! En officer, som begått ett så oförlåtligt fel, skulle väl, om han icke rent af blifvit föremål för en allvarlig bestraffning, sedermera, för en tid åtminstone, sett sin bana stängd. Men huru var det med Lagerbring i detta afseende? Några månader efter expeditionen blef han befordrad till regementschef och omedelbart därefter, då man dagen efter det Fersenska mordet ville ersätta den afskedade generaladjutanten Silfversparre med en rådig och besinningsfull officer, placerade man generaladjutantskäppen i Lagerbrings hand. Tre år därefter var L. generalmajor, och i tyska kriget var han, till dess sjukdom nödgade honom att hemresa, chef för svenska arméns generalstab. Och i det sköldebref, som tillstäldes Lagerbring, då han upphöjdes i friherrligt stånd, åberopas bland annat, »det oförskräckta mod, den rådighet och verksamhet, hvarigenom han sig utmärkt under sista kriget mot Ryssland». Så behandlas sannerligen icke en person, mot hvilken sådana förebråelser skulle kunna riktas, som dem herr H. tillåtit sig mot Lagerbring. Nej har L. användt längre tid på sin färd mellan Säfvar och Ratan, än Wachtmeister hade väntat, så har han nog också gifvit fullgiltiga skäl därför.

---

[1] Lika fri från anmärkningar går L. i Aminoffs och Mörners skrifter, och Wachtmeisters biograf i Biografiskt lexikon säger endast, att »med sin utmärkta generaladjutants frånvaro hade W. förlorat mycket till stridens utförande, kanske sin högra hand.»

Jag har ofvan nämnt, att Sparre 18 år efter Lagerbrings död i sin då utgifna broschyr är den förste, som fäst sig vid Lagerbrings bortovaro. Men i hvilka ordalag gör han det? Jo i så aktningsfulla, att det naturligtvis varit omöjligt för herr H. att citera dem. »En man», säger Sparre, »hvars hela lefnad i medborgerligt hänseende blott företer ljusa punkter och i militäriskt omstrålas af oförduuklad glans, kan omöjligt hafva handlat ännorlunda än enligt sin öfvertygelse rätt.» Men när Sparre sedan försöker sig på en slags undersökning öfver de möjliga orsakerna till dröjsmålet, så kan man ej nog starkt ogilla, att han icke vände sig till den ende, som kunde gifva honom upplysning, eller till Lagerbring själf. Sparre har nämligen otvifvelaktigt nedskrifvit sina anteckningar, långt innan han utgaf dem på trycket, och efter slaget vid Säfvar lefde Lagerbring i 38 år. Sparre hade således god tid att begära upplysning i en sak, som han själf fann så dunkel, och icke behöfde heller någon hänsyn till skilnaden i ålder och grad hafva hindrat honom, ty vid Lagerbrings död var Sparre en gammal man på 57 år och hade i 15 år varit regementschef.

Låtom oss nu för öfrigt se till, i hvad mån Lagerbrings tidigare återkomst till Säfvar hade kunnat ha något inflytande på Wachtmeisters beslut i afseende på truppernas fram- eller tillbakamarsch. Vi kunna ju antaga, att Lagerbring i stället för den 19 på morgonen återkommit den 18 på aftonen mellan klockan 10—12. Hvilka order hade han i så fall medfört från Puke? Naturligtvis desamma, som han nu hade. Men dessa innehöllo ju hufvudsakligen endast »tillåtelse för Wachtmeister att börja negociera med Kamensky» samt några detaljer rörande vilkoren. Wachtmeister hade således i alla fall haft att fatta sitt beslut. Någon underhandling med Kamensky hade han väl knappast börjat midt i natten, men äfven om han det hade gjort, hade det nog ändock gått, som det nu gick, oeh striden sålunda kommit att stå vid Säfvar. Det enda man möjligen kan tänka sig som alternativ är, att Wachtmeister efter Lagerbrings återkomst på förnatten beslutat sig för att låta armén gå tillbaka till Djekneboda, men icke heller detta hade sannolikt skett på natten, utan tidigt på morgonen, och då hade antingen Kamenskis anfall kommit midt under uppbrottet, eller också hade man haft honom hack i häl efter sig till Djekneboda. Nej, anledningen till att striden kom att stå vid Säfvar var icke alls Lagerbrings bortovaro, utan helt enkelt den, att Wachtmeister icke senast tidigt på eftermiddagen den 18 kunde besluta sig för antingen att rycka fram till Tefte, hvilket ej var emot Pukes order, eller också, sedan han förvissat sig om, att en rätt betydlig rysk styrka (enligt uppgift 7 bataljoner) redan på förmiddagen hunnit till Tefte, rycka tillbaka till Djekneboda, hvilket under de förändrade förhållandena icke varit att mera bryta emot order, än hvad Wachtmeister i alla fall sedermera gjorde, då han mot Pukes befallning gick från Djekneboda till Ratan. Det blir alltid, såsom redan ofvan framhållits, ett fel hos en högste befälhafvare att hängifva sig åt fullständig overksamhet, därför att en af honom utskickad person icke

återkommer på beräknad tid. Han måste alltid förstå att bedöma förhållandena och rätta sina beslut därefter. För öfrigt må icke herr H. föreställa sig, att det i och för sig var någon så stor olycka, att striden kom att stå vid Säfvar, och det förvånar mig, att herr H., som synes användt så mycket arbete för att sätta sig in i dessa förhållanden, icke mäktat inse, hvari de hufvudsakliga felen här bestodo. Dessa lågo 1:o *i de dåliga dispositionerna före striden vid Säfvar* och 2:o *i anbefallandet af reträtt, endast därför att ett svagt ryskt detachement kommit upp i svenskarnes venstra flank.* Äfven såsom striden nu anordnades och utfördes, var det ju, såsom man numera vet, mycket nära, att Kamenskis anfall misslyckats, och det kan väl äfven herr H. förstå, att hufvudsaken var, att *Kamenski blef hejdad*, under det att det var fullkomligt likgiltigt, hvar detta skedde. Men i ofvan nämnda fel *hade Lagerbring ingen del*, och man kan till och med påstå, att ingen hade så liten del i olyckan vid Säfvar, som han, just därför att han var frånvarande under hela förberedelsen till striden. Holm yttrar också härom följande: »Öfveradjutanten baron Stackelberg, som hade befälet öfver förposterna, lät sin personliga tapperhet förleda sig, att stadna kvar med fältvakten och den till dess understöd uppstälde bataljonen, samt att inlåta sig i strid med hela ryska hären, *hvarigenom han kanske till stor del blef orsaken till hvad som här inträffade.*[1] (Kanske man nu har att vänta en ny »utredning» af herr H., hvari hela skulden kastas på Stackelberg.)

Det enda, man sålunda skulle kunna förebrå Lagerbring, vore om han *med afsikt* fördröjt sig på sin färd, men därom har ingen af de i expeditionen deltagande personerna, såsom ofvan nämnts, ens den aflägsnaste antydan, och detta skulle dessutom hafva helt och hållet stridt mot Lagerbrings kända plikttrogna och fosterlandsälskande sinnelag. En anklagelse i den riktningen är för öfrigt, såsom en hvar lätteligen torde inse. af sådan art, att den icke borde få offentligen framställas utan att vara åtföljd af klara och oväderläggliga bevis, hvarpå dock herr H:s afhandling lider fullständig brist.

Herr H. har också i sin uppsats ansett sig dels efter Sparre och dels efter Klingstedt böra anföra en mängd underliga yttranden och samtal, och det fastän han själf om den senare säger, att hans »skrifter böra begagnas med varsamhet», men »detta säges i en not på slutet, sedan läsaren först i texten fått för sig framstälda såsom fullt trovärdiga alla dessa berättelser af en författare. som »synes ha varit fyld med bitterhet och galla.» Man kan däraf sluta sig till, med hvilken varsamhet herr H:s egna skrifter måste begagnas. Och alla dessa yttranden, som Sparre anför och som herr H. utan spår af kritik återgifver, har Sparre i regeln icke själf åhört, utan fått dem i andra och tredje hand. Då man vet, huru svårt det är att korrekt återgifva muntliga yttranden, öfver hvilka

[1] Kurs. af mig.

icke protokoll föres, samt huru ofta ord läggas i personers mun, hvilka af dessa aldrig blifvit fälda, så inser man också, huru försiktig en historisk skriftställare bör vara icke allenast med att anföra dessa yttranden utan framför allt med att därpå bygga några slutledningar. Af sådan försiktighet är herr H. emellertid icke det minsta besvärad, utan återger han långa stycken efter nämnda författare, ofta till och med utan att citera dem. Sålunda säger sig t. ex. Sparre hafva fått beskrifningen af Lagerbrings möte med Puke af en trovärdig person, som varit närvarande därvid, men hvars namn han dock icke nämner. Enligt denne trovärdiga persons utsago skulle Lagerbring kommit till chefsfartyget om aftonen, under det att Puke själf angifver tiden till klockan $^1/_2$ 2 på natten, men har Puke rätt i afseende på tiden — och det bör han väl hafva — så bortfaller också den dramatiska skildringen af detta möte, huru »sjöofficerarne mottogo Lagerbring vid fallrepstrappan», huru de, nyfikne hvad en så utmärkt budbärare hade att säga, följde efter honom, »huru blodet steg upp i ansiktet på Puke» o. s. v., ty klockan $^1/_2$ 2 på natten lär väl hvarken öfveramiralen eller någon annan officer än den vakthafvande hafva uppehållit sig på däck, och vid den tiden lär väl heller ingen kunnat se, huru »blodet steg upp i ansiktet på Puke». Det är nemligen då i dessa trakter alldeles mörkt. Vid tiden omkring den 19 augusti börjar i trakten vid Ratan mörkret att falla på temligen tidigt på kvällen och mellan klockan 11—12 på natten är det kolmörkt, hvilket mörker fortfar till efter klockan 2, då dagningen först svagt begynner. En af mig tillfrågad, i dessa trakter ofta sig uppehållande person har också förklarat, att det ifrågavarande årstid »vid den breddgraden half två på natten är absolut omöjligt se en persons ansigtsuttryck, minspel eller om han rodnar».

Icke heller stå alla dessa Pukes kraftuttryck, som Sparre återgifver, i minsta öfverensstämmelse med tonen i Pukes egna bref — jag vill nu icke tala om rapporterna — som han nedskref få dagar efter tilldragelserna. Sådana uttryck hafva därför icke heller sin plats i en historisk afhandling, men passa däremot bra i en sjöroman, och Sparre var, såsom bekant, en framstående författare på detta område. Likaså har man lagt i Wachtmeisters mun en del yttranden, som denne sannolikt aldrig haft. Sålunda skulle han bland annat hafva yttrat: »Är icke Lagerbring ännu återkommen? Puke har väl aldrig vågat arrestera honom.»? Hvarför i all rimlighets namn skulle Puke arrestera en person, som icke gjort någonting annat, än att han framförde sin generals budskap till öfverbefälhafvaren? Det hade just icke varit att befordra färdens skyndsamhet, som ju var af så stor vikt, att gifva budbäraren ett par dygns arrest, innan man återsände honom. Nej något så enfaldigt har Wachtmeister nog aldrig sagt, och Sparre, hvilken är den första, som utkolporterar detta yttrande, säger också, att han »icke» vill ansvara för sannfärdigheten däraf. Men herr H. är för sin del genast färdig med att till en del på detta yttrande grunda

en jemmerlig beskrifning på Wachtmeisters oroliga natt, under hvilken han var plågad af »ovisshetens alla kval». Wachtmeister skildras dock allmänt såsom en lugn och kallblodig om ock något obeslutsam natur. Icke heller bör man sätta mycken tilltro till Klingstedts berättelse om, att Wachtmeister på den förres enträgna framställning om brons brännande, skulle slutligen uppmanat *Klingstedt* att gifva order därom. Det är icke sannolikt, att en general i fält uppmanar en *intendent* att i sitt ställe gifva order åt trupperna.

Emellertid har herr H. icke nöjt sig med att återgifva endast *yttranden*. Sparre har på ett ställe råkat att omtala, hurusom man under sjöresan hos Puke, som hade sin uppmärksamhet i främsta rummet riktad på själfva manövern, dock kunde se, »huru *tankarne*[1] äfven sysselsattes med därutöfver gående funderingar». Jag frågar, huru i all världen kan man se och veta, hvad en människa tänker? Men äfven denna godbit har herr H. slukat och befunnit sig väl däraf. Han har emellertid flyttat om ett och annat ord i Sparres beskrifning och därigenom trott sig befriad från att använda citationstecken. I hvad mån detta varit befogadt, må läsaren själf döma, sedan jag här anfört såväl Sparres som H:s framställning. Sparre säger sid. 43 ...... »och man kunde ej säga att han försummade visa Wachtmeister all möjlig uppmärksamhet. Likväl höll han sig mycket på däck, där ingen, enligt sjöetiketten, nalkas den högste befälhafvaren om bord, utan kallelse. Det fortsatta bemödandet att få vara ensam väckte därför ingen uppmärksamhet, ty han borde med egna ögon iakttaga huru hans gifna befallningar utfördes och genast vara till hands för att kunna förändra kurs m. m., men de som närmare kände honom sågo huru tankarne äfven sysselsattes med därutöfver gående funderingar.» Herr H. skrifver om samma ämne sid. 143 ...... »Och man kan ej säga annat, än att öfveramiralen äfven i öfrigt under färden visade generalen all möjlig uppmärksamhet. Puke höll sig dock mycket på däck, där ingen enligt sjöetiketten fick nalkas högste befälhafvaren ombord utan att vara kallad. Att Puke ville vara ensam väckte likväl ingen uppmärksamhet. Ty man förstod, att han med egna ögon ville iakttaga huru hans befallningar utfördes samt genast vara till hands för att kunna förändra kurs m. m. De som kände honom närmare sågo dock huru tankarne sysselsattes med därutöfver gående funderingar.» Detta lilla försök från herr H:s sida att få sin uppsats att verka såsom originalarbete torde sålunda kunna betecknas såsom väl groft, och så långt borde väl herr H:s arbetsförmåga hafva sträckt sig, att han orkat med att förse *hela detta stycke* och icke endast sista meningen med citationstecken.

Jag vill därmed icke hafva sagt, att icke herr H. mycket väl kan behöfva hjälpa upp sin stil med långods från andra författare, ty hans framställning är icke alltid så synnerligen fängslande. Någon enstaka gång har väl äfven han försökt att »gifva sin ande flykt».

[1] Kurs. af mig.

såsom det heter, och såsom exempel därpå vill jag anföra den skildring, han gör af Lagerbrings återkomst till Säfvar den 19 på morgonen, hvarvid han icke alls haft stöd af några offentliga handlingar, *enär sådana icke finnas.* Den lilla praktblomman har sålunda uppvuxit utan annan näring än den Hammarskjöldska fantasien. Med hvilket resultat må läsaren själf döma. Herr H. skrifver sid. 144: »Och ju närmare han (Lagerbring) kom detta ställe, ju mer växte kanonernas dån; mellan detsamma kunde man höra icke endast enstaka *musköt*skott[1] utan hela *generalsalfvor.*»[1] Nu förhåller det sig emellertid så, att »musköten» var ett uråldrigt vapen försedt med luntlås, och till hvilket användes s. k. gaffelkäpp såsom stöd. Redan 1640 uppfanns bajonetten, och efter den tiden beväpnades arméerna efter hand med ett vapen, som kallas *»gevär»*[1] och som äfven så kallades långt före 1809. Generalsalfvor åter användes uteslutande till honnörsgöring och utfördes på så sätt, att gevären, laddade *med löst krut*, riktades *snedt uppåt*, hvarefter salvan affyrades. Kommandoorden i 1794 års reglemente voro också för nämnda handgrepp följande: »Gif akt — till generalsalva. Batailloner — gören — färdiga, *Lägg ann i — vädret*[1] — fyr.»

Den stridsbild, herr Hammarskjöld på detta sätt framkallat, skulle väl sålunda hafva ungefär följande utseende: Midt emot hvarandra stodo de svenska och ryska arméerna, beväpnade med antika vapen, hopsamlade ur något den tidens museum. Med tillhjelp af dessa vapen, riktade mot skyn, besköto de sedan hvarandra allt hvad tygen höllo — med löst krut — och med den bekanta, fastän under sådana förhållanden något egendomliga påföljden, att ungefär $^1/_6$ af de stridande blef på platsen. Ja så går det, när herr H. gifver sig ut på egen hand, utan att vara stödd på ena sidan af Sparre och på den andra af Klingstedt.[2] Jag vill dock icke vara nog grym att vidare följa herr H. på hans utflykter på det militära området. Man kan verkligen icke begära, att han, när han gifver sig in på det området, skall begripa, hvad han skrifver. Däremot *borde* man kunna begära, att han icke skrifver om det, han icke begriper. Såsom misslyckadt torde också få anses hans försök att uppträda såsom »Tankeläsare». Hela hans framställning af »hvad Lagerbring tänkte» under sin färd mot Säfvar är ju fria fantasier, som icke borde ha sin plats i en historisk afhandling.

Jag kommer nu emellertid till den allra betänkligaste sidan af herr Hammarskjölds författareskap. Så länge herr H. rör sig

[1] Kurs. af mig.

[2] Denne sistnämnde använder äfven i en not en gång ordet »generalsalva», men han var ju också, såsom bekant, icke officer utan chef för intendenturen. Hans militära bana inskränkte sig till, att han i ynglingaåren varit lifdrabant hos Gustaf III, och den öfverstetitel, han på äldre dagar erhöll, tillföll honom utan några militära meriter eller ens någon militärisk tjenstgöring.

på det rent militära området, kunna ju de af honom begångna felen utan att herr H. däröfver behöfver känna sig det minsta sårad, skrifvas på okunnighetens räkning, men, när han, för att göra sina beskyllningar mot general Lagerbring mera trovärdiga, tager sig för både att nedsätta dennes erkändt militära duglighet och att, hvad ännu värre är, göra försåtliga anspelningar mot hans karaktär, då har herr H. egnat sig åt ett författareskap, som, om det utöfvats af tanklöshet, måste djupt beklagas, men som, om det skett med full vetskap, står på smädeskrifveriets gräns.

I afseende på Lagerbrings militära duglighet yttrar herr H. sid. 134, sedan han dock först erkänt, att Lagerbring vid denna tidpunkt »hade att blicka tillbaka på en ganska förtjänstfull militärbana», följande: »Huruvida han ägt någon större militärisk begåfning är likväl svårt att afgöra, emedan han ju aldrig haft tillfälle att visa hvad han i större förhållanden dugde till», samt vidare på följande sida:» Det förhöll sig nog med honom som med Gustaf Wachtmeister, att han, hvad krigföringen angår, stod långt efter sin tid.» Jag är nu i tillfälle att som svar på dessa herr H:s privatfunderingar meddela, att Lagerbring, lika litet som Döbeln, Adlercreutz, Vegesack eller någon annan af 1809 års krigare, kan göra anspråk på att kallas för fältherre i detta ords egentliga bemärkelse. Fanns också hos någon af dem, såsom exempelvis hos Döbeln, naturlig begåfning i den riktningen, så fattades ju hvarje tillfälle att utbilda dessa anlag. De rörde sig, desse män, för att sådant skulle kunna hafva skett, i allt för små förhållanden. Däremot kan jag upplysa herr H. om, att Lagerbring var *en för sin tid och för de förhållanden, under hvilka han hade tillfälle att verka, mycket kunnig och framstående officer, samt såsom sådan också högt skattad af sin samtid.* Jag har redan haft tillfälle att citera ett och annat omdöme. Jag skall här ytterligare tillfoga några. I den biografi, som infördes i den af mig förut omnämnda soldattidskriften, heter det sålunda: »Under den tid, han (Lagerbring) var tjänstgörande vid åländska armén, hade han förstått att tillvinna sig officerscorpsernas och truppernas aktning och förtroende i hög grad; man knorrade ej öfver att i befäl se sig förbigången af Lagerbring; de äldre erkände, att han borde föra befälet, och de yngre gladdes öfver att han fick det.» Och den framstående man,[1] som i 1847 års årgång af Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och tidskrift tecknade Lagerbrings personlighet, säger där bland annat om honom: »På exercisfältet och i småsaker lät någon gång general Lagerbring hänföra sig af sitt lynnes lifflighet och oro; men då det gälde, då kulorna hveno, då var han lugn, snabbrådig och beslutsam». Herr H. tror sig visserligen hafva kommit under fund med, att Lagerbring icke hade någon kunskap om den nya taktik, som »franske revolutionen och Napoleon uppfunnit», samt att »han saknade kännedom om Napoleons fälttåg.»

[1] Dåvarande öfverstelöjtnanten sedermera landshöfdingen *von Troil.*

Därpå kan först och främst svaras, att ingen människa, herr H. naturligtvis undantagen, väl hört talas om, att uppfinningar göras af »revolutioner», samt vidare att Lagerbring 1809 icke kunde känna åtminstone *alla* Napoleons fälttåg af det enkla skäl, att flere bland dessa och särskildt ett af hans märkligaste, 1814 års fälttåg i Frankrike, då ännu icke voro utförda. Och äfven om Napoleon redan 1809 hade *utfört* åtskilliga af sina berömda fälttåg, så var litteraturen öfver desamma på den tiden icke synnerligen rikhaltig. Den egentligen klassiske skildraren af Napoleons fälttåg, general Jomini, började sålunda sina förnämsta arbeten i detta ämne först 1810.

Att Lagerbring dock icke var så utan kunskap i fråga om den tidens taktik, bevisas i alla fall bäst däraf, att det var *han*, som efter 1809 års krig till största delen sammanskref det excercisreglemente, som användes af svenska armén i 1813 års krig, och som blifvit godkändt af dåvarande kronprinsen Carl Johan, hvilken senare väl får anses icke hafva varit utan all »kunskap om Napoleons fälttåg». Herr H:s tvifvel rörande en officers duglighet kunna ju för öfrigt, såsom en hvar torde inse, icke i minsta mån minska denna duglighet, och vidare ordande i detta ämne torde därför här vara fullkomligt öfverflödigt.

Men herr H. nöjer sig icke med att nedsätta Lagerbrings *militära* duglighet. För att göra sannolikt, att denne begått allt, hvad herr H. behagar lägga honom till last, har han ansett nödvändigt att i den falskaste dager framställa Lagerbrings karaktär. Lagerbring skildras sålunda af herr H. såsom en person, hvilken »från denna tid började lägga i dagen egenskaper, som under frihetstidens dagar yppigt frodats bland vårt folk, just därför att de ofta varit medel till framgång i lifvet. Dessa egenskaper voro en ganska stor slughet och en viss skicklighet i intriger». I sammanhang därmed upplyser också herr H., att förhållandena i Sverige under denna tid icke voro gynnsamma »för karakterens och intelligensens utveckling i högre mening». Slutligen tilldelar herr H., med stöd af meddelanden från en, såsom det synes, fullkomligt ovederhäftig och om svenska förhållandena okunnig dansk diplomat, åt Lagerbring följande vackra egenskaper: »Inställsam hofman, oförsynt smickrare, smidig, förslagen karakter, vaken för sina egna intressen, samt farlig i ett krig som föres med ränker.» — Denna framställning är ovanligt lyckad i *ett* afseende, nämligen såsom — felteckning, ty skulle herr H. fått i uppdrag att framställa just motsatsen af de egenskaper, som bildade Lagerbrings karaktär, skulle han knappast kunnat göra det fullständigare och bättre än genom att citera sitt eget ifrågavarande arbete. Huru skildras nu Lagerbring af sina samtida, som *personligen* kände honom? Den af mig ofvan citerade biografen i den Mörnerska soldattidskriften säger bland annat: »Efter den för fäderneslandet lyckliga tidpunkt, då framlidne konung Carl Johan beträdde den svenska jorden, blef Lagerbring ej sysslolös. Den franske hjelten såg i honom en oförfärad och skick-

lig krigare, *och ej den krypande hofsmickraren;*[1] snart tillvann sig Lagerbrings öppna okonstlade språk hjältens förtroende och ynnest.» Och landshöfding v. Troil gifver af hans karaktär följande skildring: »Med ett varmt hjärtas hela hängifvenhet och beundran var han fästad vid den gamle hjältekonungen *och tvekade därför icke att till honom frambära hvad ingen eller blott få vågade.*[1] Då general Döbelns lif, efter intåget i Hamburg, sväfvade i den yttersta fara, var det Lagerbring, som för sin gamle, tappre general inlade så varma förböner, att han lyckades blidka dåvarande kronprinsens rättmätiga vrede och för den fordne befälhafvaren utverka en mildare bestraffning». Och vidare säger v. Troil: »En fader för sina underhafvande, liksom för sina soldater, älskad och vördad af dem, som stodo under hans befäl, glad, vänlig mot alla, stundom häftig, men på ett sätt, som drog hjärtan till sig, icke aflägsnade dem, *flärdfri till sitt väsende, fläckfri till sin vandel, ridderlig till sina tänkesätt,*[1] saknas general Lagerbring af armén såsom en ibland dess ädlaste chefer, af fäderneslandet såsom den, hvilken 1809 verksamt bidragit till dess räddning.»

Denna karakteristik stämmer just icke så väl öfverens med den karakteristik, herr H. gjort af samme man. Och om också de blomster, en minnestecknare strör öfver en afliden person, ofta nog skimra i mera granna och prunkande färger, än de blommor, som bestås en ännu lefvande, så måste dock äfven de förstnämnde alltid hafva sin rot i och hafva uppvuxit ur verklighetens fasta mark, hvadan icke ens den mest välvillige minnestecknare kan göra en »listig, förslagen, inställsam ränksmidare» till typen för en riddersman.

Jag är för öfrigt i tillfälle att anföra så ofantligt många vittnesbörd i afseende på Lagerbrings karaktär, vittnesbörd, som också till fullo öfverensstämma med den uppfattning af honom, som ännu genom familjetraditionen fortlefver och bevaras, att herr H:s fantasier i detta ämne torde få anses fullständigt skingrade och oskadliggjorda. Herr H. har för öfrigt denna gång haft oturen att angripa en man, hvars bortgång icke faller så långt tillbaka i tiden, att det icke ännu finnes många lefvande personer, som *personligen kände* general Lagerbring, och hvilkas uttalanden därför måste tillerkännas den största betydelse. Jag har också, sedan herr H. fick i Historisk Tidskrift sin afhandling införd, mottagit mer än ett bref i detta ämne. Sålunda använder generalmajoren *O. M. Björnstjerna*, som många gånger i sin ungdom var i general Lagerbrings hus, i ett bref, som jag från honom erhållit, uttrycket »eder högt vördade farfader», och från en af Sveriges nu lefvande mest representative män, kanslern för rikets universitet, f. d. statsrådet *von Ehrenheim*, har jag mottagit ett bref, som jag tillåter mig att i sin helhet återgifva, då jag därtill erhållit rättighet. Statsrådet Ehrenheims bref är af följande lydelse:

[1] Kurs. af mig.

»Stockholm den 18 Juli 1897.

»Herr Baron! Vid genomläsning af A. Hammarskjölds uppsats i Historisk Tidskrift 1897. 2. h. »Gustaf Wachtmeister, hans släkt, och hans fälttåg» har jag blifvit *synnerligen upprörd*[1] af den efter min tanke alldeles oriktiga karakteristik, som han meddelar, af Hr Barons farfar, framlidne Generallöjtnanten Baron G. O. Lagerbring. Då Hr Baron förmodligen icke ämnar låta hans meddelanden om General Lagerbring hvarken i det ena eller det andra afseendet passera oanmärkta, anhåller jag att till den kraft det kan hafva få säga, hvad mitt minne säger mig om General Lagerbring.

»Han bodde, som Hr Baron vet, många år om vintrarne i Upsala, och under dessa år inföll min studietid 1837—46. Jag hade då den lyckan att förtroligt umgås i Generalens familj och af honom bemötas med mycken välvilja. Mitt intryck, bevaradt med ungdomsminnets hela lifligbet, är att han utmärkte sig för *öppenhet, flärdslöshet och den största redbarhet.*[1] En man af hans betydenhet var naturligtvis ofta föremål för samtal bland äldre och yngre, och *alla de omdömen*[1] om honom, som jag hörde, öfverensstämde med mitt ofvannämnda intryck. De afgåfvos ofta *af personer, som väl erinrade sig 1809 och åren däromkring.*[1]

»Huru ytliga de grunder äro, hvarpå Hr H. stöder sig, lärer icke undgå Hr Barons uppmärksamhet. Grefve von Dernaths depescher äro de enda specielt angifna, men om dem säger en annan författare i samma häfte (p. 166), att de äro något partiskt anlagda och att hans karakteristik af de mest framstående statsmännen och krigarne får tagas med försiktighet.

»Behagar Hr Baron göra något bruk af detta bref, har jag ej däremot något att invända. Med sann högaktning och tillgifvenhet.

Pehr Ehrenheim.»

Ja så bedömes general Lagerbring af opartiske, rättänkande män, och så bedömes af dem herr H:s sätt att teckna dennes karaktär. Och hvad har nu herr H. att stödja sig på, när han framkommer med sina diktade anklagelser? Jo, på depescherna af en missnöjd dansk diplomat, som roat sig med att för sin konung framställa så godt som alla våra mest bemärkte män under denna tid såsom antingen lättingar, rucklare eller halfidioter, sannolikt för att bibringa samme konung den öfvertygelsen, att Sverige behöfde han icke mycket räkna med såsom motståndare. Om den tappre och kunnige generalen Ernst von Vegesack har han sålunda, för att taga ett exempel bland de många, ingenting annat att säga, än att »herr Vegesack har visat sig äga mer mod än herr Engelbrekten, utan att likväl kunna ingifva något förtroende. Man räknar i själfva verket icke på honom.» Och om general Sköldebrand, den oförskräckte kavallerigeneralen, heter det, att »han söker en plats som landshöfding», och att »han begärde sitt afsked, då den af honom eftersträfvade platsen i Gefle gafs åt amiral Rajalin, och då han vid sista ordensutnäm-

[1] Kurs. af mig.

ningen icke erhöll svärdsordens kraschan.» Det var dock samme Sköldebrand, som året därpå i spetsen för några svenska ryttareskvadroner, sprängande öfver häckar och grafvar, jagade danskt fotfolk, herr v. Dernaths egna landsmän, hals öfver hufvud på flykten. Det kan väl också hända, att om samme herr v. Dernath skrifvit sina karakteristiker öfver de svenske krigarne ett par år senare, dessa blifvit af en helt annan art. Sådana de nu äro sakna de såsom historisk källa snart sagt allt värde, och utom det att, såsom statsrådet Ehrenheim i det nyss citerade brefvet påpekar, varning för desammas uttalas i Hist. Tidskrifts egna spalter, säger utgifvaren, grefve Wrangel, själf därom sid. 122, att »dessa grefve v. Dernaths omdömen visa sig ofta vara gripna ur luften och synas i de flesta fall grunda sig på okunniga eller afundsjuka personers mer eller mindre otillförlitliga meddelanden.» Det hade icke fordrats någon synnerligt hög grad af opartiskhet hos den, som använder dylika källor, för att han skulle för läsaren åtminstone hafva antydt deras grumlighet. Därom förekommer emellertid hos herr H. icke ett ord.

Något annat stöd för sina omdömen om Lagerbring, än nyssnämnde danske diplomat, har herr H. icke, om jag icke dit vill räkna hans eget, icke ens med ett försök till bevis försedda påstående, att de förmenta karaktärsfelen hos Lagerbring »lågo tydligt i dagen för många af hans samtida». Jag tillåter mig beteckna detta herr H:s påstående helt enkelt såsom en uppenbar osanning, och jag uppfordrar härmed offentligt herr H. att nämna namnen på dessa samtida samt de skrifter, hvaruti sådana omdömen *till det antal och den betydelse, att de kunna jäfva de af mig anförda vittnesbörden*, blifvit af herr H. påträffade.

Ett slags skäl för sin falska karaktärsteckning af Lagerbring vill herr H. också finna däruti, att de honom påbördade karaktärsfelen »framlysa ur hans egna skrifter», hvilket påstående som vanligt hos herr H. är fullständigt obevisadt och ej genom ett ett enda citat styrkt. Jag är nu i tillfälle att upplysa om, att Lagerbring egentligen icke lemnat efter sig några skrifter, utan endast några enkla och temligen kortfattade handskrifna anteckningar och rapporter öfver de märkligare tilldragelser, i hvilka han själf deltagit, och i hvilka anteckningar han anser sig böra rätta en och annan uppgift från annat håll, hvilken enligt hans uppfattning varit felaktig. Detta är allt. En enda liten tryckt skrift har han verkligen efterlämnat, och det är de förut omnämnda »Betraktelserna», som utkommo år 1836. Denna skrift har emellertid haft förmånen att blifva bedömd af en *verklig* historieskrifvare, en af senare tiders mest upphöjda och storslagna personligheter inom vårt land. Jag vet visserligen icke, huru denne man skulle komma att te sig, om han råkade ut för olycksödet att få sin karaktäristik skrifven af herr H., men af hela Sveriges bildade allmänhet sättes han emellertid mycket högt. Hans namn är *Erik Gustaf Geijer*. I »Sv. Litt. Fören. Tidning» 1836 anmäler Geijer det nyss omnämnda ar-

betet af Lagerbring, hvilken anmälan han, sedan han gjort åtskilliga, såsom man af honom kunnat vänta, riktiga och träffande anmärkningar rörande 1809 års expedition, afslutar med följande ord: »Blott ännu en anmärkning: i ett företag af denna beskaffenhet, hvars utförande visserligen erbjuder anledningar till tadel, men till ett tadel, som rättvisligen tål att delas mellan *flera*, har likväl *en* man fått uppbära hela massan af omilda omdömen, nämligen general Wachtmeister. Man synes å alla sidor varit belåten med att på hans axlar aflasta sin skuld. — Vi äro ej främmande för dylika erfarenheter. — Den känsla, hvarmed general Lagerbring tager sin fordna befälhafvares och vapenbroders försvar, hedrar dem bägge. Den hedrar general Lagerbring så mycket mer, som exempel af ett helt motsatt förfarande äro i friskt minne. Vi taga afsked af hans skrift med betygande af vår *uppriktiga vördnad*».[1] Af dessa Geijers uttalanden likasom af hans uppsats för öfrigt framgår icke allenast, att *han* ej ansåg Lagerbring höra till de »flera», mellan hvilka tadlet borde delas — utan äfven att han för Lagerbrings person hyste den största aktning, hvarom jag för öfrigt kan anföra många andra vittnesbörd.

Med detta Geijers yttrande vill jag nu också afsluta min uppsats. Yttrandet står icke alldeles i öfverensstämmelse med herr Hammarskjölds uppfattning, men jag lemnar med största lugn åt den för detta ämne intresserade läsaren att själf afgöra, hvilkendera han såsom häfdatecknare sätter högst eller anser förtjäna den största tilltron: *Erik Gustaf Geijer* eller *Agathon Hammarskjöld*.

För öfrigt synes mig hela denna expedition knappast värd allt det arbete, man nedlägger, för att uppspåra under densamma möjligen begångna fel, då man numera torde ha temligen klart för sig, att äfven det mest lysande resultat af expeditionen säkerligen icke förmått i ringaste mån ändra de hårda fredsvilkoren ens så mycket, att Sverige fått behålla de åländska öarne, ty ryssarnes uppfattning af denna fråga belyses mycket klart af det bekanta yttrandet, som tillskrifves en af de ryske statsmännen. »Hvad skulle det tjäna till att taga kofferten, om man kastade bort nyckeln?»

Då denna uppsats på grund af de talrika felaktigheterna i herr Hammarskjölds afhandling, kommit att blifva längre, än hvad från början afsågs, torde vara nödvändigt att här sammanfatta det resultat, hvartill jag vid min granskning kommit. Jag anser mig sålunda hafva visat:

att Lagerbring under expeditionen till Vesterbotten var endast »generaladjutant för yttre ärendena» och icke hvad man i våra dagar benämner »stabschef»;

att han således icke heller med fog kan kallas Wachtmeisters »närmaste man» mera än exempelvis generaladjutanten för inre ärendena, öfverste v. Schulzenheim, hvilken i vissa afseenden stod högste befälhafvaren närmare;

[1] Kurs. af mig.

att det inflytande öfver Wachtmeister, som herr Hammarskjöld velat tillskrifva Lagerbring, och de dåliga råd, som Lagerbring förmenas hafva gifvit Wachtmeister, icke af någon samtida omtalas, än mindre blifvit bevisade, utan att påståendena härom därför endast torde få anses såsom vittnesbörd om herr H:s oförmåga att med oveld bedöma och i deras rätta dager framställa historiska tilldragelser och därvid medverkande personer;

att ingen hittills kunnat framvisa något fel begånget af Lagerbring i hans egenskap af generaladjutant för yttre ärendena;

att den tid, L. använde för uträttandet af sitt uppdrag till öfveramiralen Puke, om den också icke af någon kunnat med säkerhet angifvas, visserligen synes vara längre, än den för handen varande väglängden kräfde, men att däraf hvarken *kan* eller *får* dragas den slutsatsen, att han *med afsikt* gjorde sin bortovaro längre än nödigt var, då ett sådant sätt att fullgöra sin plikt mot fäderneslandet, utom det att det sannolikt skulle blifvit beifradt och bestraffadt, hade förutsatt en i hög grad lumpen karaktär, hvartill kommer, att ingen af L:s samtida, så vidt af mig är kändt, med ett enda ord riktadt någon förebråelse mot honom för hans förhållande i detta fall;

att Lagerbring till sin karaktär, enligt alla samstämmande vittnesbörd, som kunna göra anspråk på tillförlitlighet, var ovanligt ridderlig, fosterlandsälskande, plikttrogen och flärdfri;

att herr H:s teckning af L:s karaktär därför blir ett beklagligt nedsvärtningsförsök, vid hvilket herr H. undvikit och utelemnat alla källor af värde, enär ur dem endast fördelaktiga omdömen kunnat hämtas, och nöjt sig med att citera en enda källa, om hvilken han visste eller åtminstone borde hafva vetat, att den var mer än grumlig;

att Lagerbrings fördröjda återkomst från Puke icke haft eller åtminstone icke borde haft något inflytande på att striden kom att stå vid Säfvar eller på utgången af denna strid; samt

att Lagerbring just på grund af sin bortovaro icke hade någon andel i förberedelserna till och anordningarne för slaget vid Säfvar.

Jag anser mig till sist böra förklara, att jag visserligen icke ämnar inlåta mig i något forsatt meningsutbyte med herr Hammarskjöld i rent militära frågor, då herr H. därtill saknar alla förutsättningar. Icke heller tror jag mig med denna min uppsats hafva öfvertygat herr H., som naturligtvis fortfarande är oförhindrad att förklara hvitt vara svart, hvartill kommer, att jag icke känner, huruvida herr H. är i besittning af den ridderlighet i karaktären och det moraliska mod, som fordras hos en författare för att han skall erkänna sig hafva haft orätt. Mitt mål har endast varit att i de delar af herr H:s uppsats, som beröra general Lagerbring och hans förhållanden, afgifva en protest mot det sätt att bedrifva historiskt författarskap, som herr H. trott vara tillåtet att använda, och att få denna min protest offentliggjord i samma publikation, som öppnat sina spalter för herr H. Och detta mitt mål är nu vunnet.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

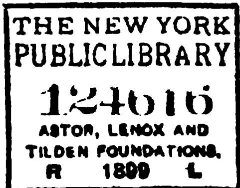
ADERTONDE ÅRGÅNGEN.

1898

STOCKHOLM 1898

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversikter och granskningar.

Bilagor.

Kristian V:s öfverfall på Holstein-Gottorp vid Karl XI:s död[1]

Rättelser.

S. 111, r. 23, *läs:* danskhat
» 231, r. 2, » Kälen

» 16, Gr., r. 8 nedifr., *läs:* Regino's
» 26, » r. 2, » Svebilius
» 76, » r. 2 nedifr., » Birzentraktaten

---

gjorde först allvarliga föreställningar häremot, och då detta ej hjälpte, fattade han beslutet att sätta hårdt mot hårdt. För detta ändamål lät han i slutet af augusti 1695 i hertigdömena intaga 500 man svenskt krigsfolk. Detta var att såra danska regeringen på det ömmaste. Äfven blef man i Köpenhamn förbittrad öfver, att hertigen i Wien och annorstädes lät föra klagomål öfver Danmarks handlingssätt. Kristian V framhöll i Gottorp, huru hertigens förfarande på det skarpaste stod i strid med gamla öfverenskommelser

[1] Svenska riksarkivet = SRA., Rigsarkivet i Köpenhamn = DRA., Königl. Geheimes Staats-Archiv i Berlin = BSA., Königliches Staatsarchiv i Hannover = HSA.

Denna uppsats skildrar en episod i den konflikt, som 1695—1700 förefanns mellan Danmark och Holstein-Gottorp, något utförligare, än författaren i en undersökning, som han rörande denna konflikt är sysselsatt med, blir i tillfälle att framställa densamma.

och fördrag. Detta bestred emellertid hertigen. Den kungliga förklaringen pretenderade öfver honom ett förmynderskap, som var den unge fursten olidligt. Med skärpa framhöll han i sitt svar, huru han ägt full befogenhet till hvad han företagit. I följd häraf lät Kristian V först suspendera och därpå fullständigt upphäfva landträtten. Äfven upphörde på konungens befallning den gemensamma regeringen i hertigdömena. I stället för att efter konungens önskan aflägsna det intagna krigsfolket företog hertigen sig att ytterligare öka sin krigsstyrka genom att värfva nya trupper. Förbittringen mot honom stegrades i följd häraf i Danmark, så att man i början af år 1696 befarade öppen brytning mellan Gottorp och Kristian V. Orsaken, hvarför hertigen så öppet vågade trotsa danska regeringen, var framför allt den, att han litade på Karl XI:s vänskap. Denne åtog sig också allvarligt hans sak och sökte för att afhålla Danmark från öfvergrepp mot honom att intressera andra makter för hans bästa. De allierade, Ludvig XIV:s motståndare i det stora europeiska kriget, lyssnade så mycket villigare till Karl XI:s påminnelser i den uppkomna tvistefrågan, som en öppen brytning mellan Danmark och Gottorp otvifvelaktigt skulle blifvit till stor skada för dem. Det var nämligen att befara, att andra makter och framför allt Sverige skulle indragas i denna strid, hvilket åter skulle haft till följd, att de allierade gått miste om en stor mängd hjälptrupper. I början af året gjordes därför allvarliga försök att lösa tvistefrågan. Flere af dessa blefvo utan något resultat, men kejsar Leopolds förslag till en underhandling mellan de båda parterna under hans samt Brandenburgs och Sachsens bemedling rådde i visst afseende bot på det onda. Den betog nämligen genom de båda parternas antagande af detta förslag för den närmaste tiden den uppkomna konflikten den hotande karakter, som densamma en tid hade ägt, och gaf förhoppning om en fredlig lösning. Så uppkom den långvariga pinnebergska kongressen.

Preliminärförhandlingarne vid denna kongress fortgingo flere månader. Orsaken till denna tidsutdräkt voro de hårda villkor, som danska regeringen uppställde för sitt bifall till underhandlingen. Kristan V:s ovilja mot herti-

gen ökades ytterligare på grund af den skansbyggnad, som denne i april och maj månad företog sig. Det viktigaste af de fästen, som hertigen lät uppföra, var Holmerskans, hvilken danskarne under oenigheten mellan hertig Albrekt och Kristian V hade kullkastat. Man var i Köpenhamn mycket förbittrad öfver hertigens företag och anförde klagomål mot honom på skilda orter. Slutligen lyckades medlarne genom allvarliga föreställningar förmå hertigen att tills vidare och under vissa villkor inställa skansarbetet. De danske fordrade till och med, att det redan fullbordade fortifikationsarbetet skulle förstöras, men denna deras begäran vann ej bifall på något håll. Sedan regeringen i Köpenhamn därpå både länge och väl gjort svårigheter med anledning af det intagna svenska krigsfolket och de värfvade trupperna och angående underhandlingsorten, lyckades medlarne att till slut så jämka det ena och andra, att hufvudhandlingen kunde taga sin början i Hamburg mot slutet af augusti 1696. Men knappast hade förhandlingarne vid kongressen blifvit öppnade, förrän de danske, hvilkas syftemål var att draga ut på tiden med afgörandet, därest de ej kunde erhålla gynnsamma villkor vid en förlikning, visste att lägga hinder i vägen för traktaternas lyckliga fortgång. Detta gjorde de först genom att neka genomtåg för hertigens trupper, som under sommarfälttåget kämpat i de allierades led mot Frankrike, men under vintern sökte kvarter i hertigens land. Under tvisten om genomtåget, som räckte öfver halfannan månad, så godt som hvilade förhandlingarne vid pinnebergska kongressen. Därefter föranledde danska regeringen en särskild underhandling hos kurfursten i Berlin, som ifrigt åtrådde äran af konfliktens lösning. Nu fortgick underhandlingen i Berlin öfver två månader, utan att man lyckades komma till något resultat, och äfven under denna tid lågo förhandlingarne nere vid kongressen. Somliga af sändebuden i Hamburg lämnade kongressorten och reste hem, andra stannade visserligen kvar, men visade föga intresse för underhandlingen. Ungefär vid den tiden, då negociationen i Berlin upphörde, kom till den holsteinska konflikten en ny sådan i norra Tyskland, nämligen den mecklenburgska arfstvisten, som väckte mycken split och ond blod. Nu blef den i sin tur till men för pinnebergska

kongressen, som under de första månaderna af år 1697 ägde ett nästan liflöst utseende. I ett dylikt läge befann sig den holsteinska tvistefrågan, då huset Gottorps mångårige beskyddare Karl XI gick ur tiden.

Utsikterna för den unge hertig Fredrik IV af Gottorp voro nu ganska mörka. Under tvistefrågans första skede till Karl XI:s död hade däremot konjunkturerna för hertigen varit särdeles gynnsamma. Det låg då framför allt under tidigare delen af detta skede i de allierades intresse att med all makt motarbeta våldsamma öfvergrepp från dansk sida, som till deras skada kunde uppväcka oro i de nordiska kvarteren. Det var därför, som de ägnade så liflig uppmärksamhet åt den uppkomna konflikten. Men så småningom närmade sig det stora europeiska kriget sitt slut. Utsikten till fred var vid denna tid ganska lofvande, hvadan de allierade ej hade så stor orsak som förut att bekymra sig om den uppkomna tvistefrågan eller vaka öfver, det huset Gottorp ej blefve utsatt för några danska öfvergrepp. Hvad som ytterligare gjorde, att hertigen ej kunde hoppas på något kraftigt bistånd af de allierade var, att Kristian V i slutet af år 1696 hade ingått förbund med England och Holland, hvadan Danmark vid denna tid stod ganska väl hos de allierades parti. Särskildt sjömakterna ville för sin handels skull ej stöta sig med danska regeringen. Mecklenburgska arfstvisten gjorde, att kejsaren försummade hertigens angelägenheter, ja, den gjorde honom likgiltig för hertigens väl på grund af den skarpa konflikt, hvaruti han för denna tvistens skull kom med hertigens beskyddare, den svenska regeringen. Slutligen bidrog Karl XI:s död att göra utsikterna för huset Gottorp ännu mörkare.

Att Karl XI:s bortgång skulle föranleda åtgöranden från Danmark till skada för Sverige och hertigen af Gottorp misstänkte genast de svenska statsmännen. Förmyndarestyrelsen lät därför för svenska sändebudet Leijonclo i Köpenhamn framhålla, huru vid den i Sverige nu timade förändringen »hos en och annan sådana tankar kunde uppstiga, som vore därigenom sakerna här uti riket råkade uti ett annat stånd, eftersom och det ej torde fela på de illviljandes konster att utså hvarjehanda irringar till vårt

och denna kronans prejudice och nadel. Så hafva vi nödigt funnit eder härmed i nåder att underrätta, det förmedelst vår högtsalige herr faders sorgfälliga och högvisa dispositioner och förordningar rikets styrelse med allt hvad därtill hörer är satt uti ett så önskeligt stånd och väl inrättad författning, att sakerna så in- som utrikes kunna hafva sitt förra obehindrade lopp och framgång utan ringaste förändring. Och på det våra vänner och bundsförvanter må veta, hvad de kunna hafva sig till oss att förstå, och huruvida de kunna hafva att lita på de med högtsalige Hans Mayst. slutna allianser och förbund; så hafven I dem att försäkra, det vi alldeles äre hugse och omtänkte sådana förbund obrottsligen att prestera och hålla, och det så mycket mera, som vi af högtsalige Hans Mayst. själf på det yttersta därtill enkannerligen äre blefne styrkte och förmante samt med sådana medel och krafter försedde, att vi sådant att fullgöra medels den högstes tillhjälp nogsamt capables och förmögne äre.» Slutligen tillades det i skrifvelsen, hur regerigen var sinnad att med allt eftertryck fortfara uti det åt Karl XI af samtliga de stridande parterna uppdragna och redan påbegynta medlings- och fredsverket.[1]

Leijonclo i Köpenhamn hyste äfven farhågor för, att Danmark skulle begagna sig af de förändrade konjunkturerna till Sveriges och hertigens skada. Så snart han fått underrättelse om Karl XI:s död, skref han hem till Sverige, huru man i Danmark gladdes öfver det timade dödsfallet, om man också — åtminstone vid hofvet — sökte dölja sin glädje. »Och såsom nogsamt till att erakta är, att Danmark icke underlåta lärer vid sådan förändring att taga tiden i akt och visa sin illvilja mot Sverige, uti hvad det kan», så fruktade Leijonclo, att hertigen af Holstein kunde ha åtskilligt att befara. Han hade därför framhållit för den holsteinske sekreteraren, »att det icke så orådeligt torde vara, att hertigen vore sur ses gardes och toge noga vara på, hvad mouvementer som i Holstein af den danska milisen sker och eljest där förehafvas kan, eftersom Danmark ibland hastiga resolutioner plägar taga, ehuru jag dock för-

[1] K. M. till Leijonclo 7 april 1697. SRA.

moda vill, att Danmark icke något fientligt företaga lärer emot hertigen, så länge mediationen påstår, eftersom Danmark den sig själf godvilligt underkastat har. Men så är Danmark likväl icke till att tro, och kan man icke se sig för väl för eller synda af allt för stor prevoyance».[1]

Förmyndarestyrelsen lät med anledning af Leijonclos farhågor ny order afgå till honom. K. M:s föregående förklaring var nämligen mera allmänt hållen, och i anseende till Danmark kunde särskildt för den holsteinska sakens skull något mera speciellt fordras. Leijonclo skulle för danska ministrarne tydligt tillkännagifva, huru man i Sverige var sinnad att å ena sidan efter Karl XI:s exempel obrottsligen hålla pakter och förbund med konungen af Danmark och lefva med honom i en god vänskap och förtrolighet, men å andra sidan »efter samma exempel» taga Sveriges intressen i akt och ej låta påbörda sig någon prejudicerlighet och oanständighet. Följaktligen kunde man ej tillåta någon ändring i holsteinska saken uti det, som förut på Karl XI:s vägnar till pakternas vidmakthållande och fullbordan hade blifvit påstådt och drifvet. Man hoppades kunna emotstå och afvärja alla obilliga anmodningar och anfäktningar.[2] Vellingk i Hamburg fick äfven order att göra en lika lydande förklaring inför de danska ministrarne vid pinnebergska kongressen.[3] Att förmyndarestyrelsen hade allvar med denna förklaring framgår af en skrifvelse, som samtidigt med denna order till Leijonclo afgick till amiralitetskollegium. K. M. framhöll häri, att alla sjöofficerare skulle beordras att ofördröjligen infinna sig vid krigsflottan. Därjämte skulle flottan så tillagas, att den på K. M:s första order kunde vara redo att löpa ut.[4]

Förmyndarestyrelsen visade både på ett och annat sätt, huru den var villig att främja hertigens intresse. Denne hade i en skrifvelse till Karl XI i medlet af mars anhållit, att Sveriges minister Lillieroot i Haag måtte få bestämd order att eftertryckligen anmoda sjömakterna om en

---

[1] Transsumt af Leijonclos skrifvelse till Bengt Oxenstierna 12 april 1697, K. M. till Vellingk 21 april 1697. SRA.
[2] K. M. till Leijonclo 21 april 1697. SRA.
[3] K. M. till Vellingk 21 april 1697. SRA.
[4] K. M. till amiralitetskollegium 21 april 1697. RReg. SRA.

deklaration öfver hans jus armorum.[1] I enlighet med hertigens begäran lät förmyndarestyrelsen befallning afgå till Lillieroot att kraftigt verka för en dylik förklaring. Äfven skulle han lägga sig vinn om, att sjömakternas statsmän måtte främja pinnebergska kongressens lyckliga fortgång, så att inga sådana konsekvenser måtte följa af konflikten, som kunde förorsaka oro i norden och lända det allmänna till skada.[2] Dessa skrifvelser till Lillieroot jämte den förut omtalade allvarliga förklaringen rörande holsteinska tvistefrågan genom Leijonclo i Köpenhamn visa tillräckligt tydligt, huru förmyndarestyrelsen ingalunda var sinnad att öfvergifva hertigens intresse.

De svenska statsmännen hade fullt skäl att frukta vidriga planer mot hertigen af Gottorp från Danmarks sida. Man hade nämligen i Köpenhamn knappast hunnit få underrättelse om Karl XI:s död, innan man där tog sina mesurer i öfverensstämmelse med de förändrade konjunkturerna. Den 18 april hölls i dansk konselj en viktig öfverläggning. Härvid fattades det beslutet, att Kristian V genom medlarne skulle öfverlämna ett definitivprojekt åt hertigen. Detta projekt borde i början af maj tillställas mediationsministrarne. Nekade härvid hertigen att foga sig, skulle man skrida till en vigoreuse resolution och tillse, att den gynnsammaste tiden för dess verkställande blefve vald. Dessförinnan borde man emellertid på alla orter väl preparera denna sak. Om nu hertigen och hans anhängare, särskildt svenska regeringen, upptoge detta som ruptur, borde man först kasta hertigen öfver ända och därjämte tillse, att Danmark finge bundsförvanter mot Sverige.[3] Fattade man i Stockholm beslut om krigsrustning, borde danska regeringen i enlighet därmed taga sina mesurer.[4]

Det beslutade definitivprojektet fick följande lydelse. Unionerna, pacta familiæ samt arfsfördragen skulle förnyas och stadfästas. Kommunionen borde förblifva sådan, som den före de uppkomna irringarne varit. I sin fulla kraft

---

[1] Hertig Fredrik till Karl XI 18 mars 1697. SRA.
[2] K. M. till Lillieroot 21 april och 5 maj 1697. Utr. Reg. SRA.
[3] »Alsdan würde man vorerst den hertzogen über einen hauffen werffen müssen, undt dahin zu sehen haben andere gegen Schweden mit zu engagiren».
[4] Konseljprotokoll 18 april 1697. DRA.

skulle också det förblifva, som var stadgadt i fredssluten och altenaiska fördraget. Mellan Danmark och hertigen borde i följd af unionerna och arfsfördragen en ömsesidig evig förbindelse och allians upprättas. Enligt altenaiska fördraget skulle det vara hertigen medgifvet att sluta förbund med andra makter, men ingendera parten, hvarken Danmark eller hertigen, finge ingå förbund, som voro riktade emot unionerna och arfsfördragen eller mot det eviga förbund, som skulle upprättas mellan konungen om hertigen. Till bättre tryggande af det ömsesidiga förtroendet skulle hertigen hvarje gång uppriktigt kommunicera konungen sina förbund. Denne å sin sida ville meddela hertigen innehållet af sina traktater, så vidt de rörde furstendömena. Båda parterna skulle till besättning på sina fästningar, till skydd och säkerhet för sina områden och till presterande af den ömsesidiga unionshjälpen äga att värfva krigsfolk, och hvad eljest efter innehållet i den altenaiska förlikningen hörde till jus armorum. Men till undvikande af alla misshälligheter borde det anordnas så, att med undantag af den erforderliga garnisonen på fästningarne och hertigens lifgarde en gemensam milis efter forna tiders exempel skulle uppsättas. Denna milis borde utgöras af två regementen till fot och två till häst, som gemensamt skulle underhållas. Främmande milis skulle ingendera parten få lof att taga in i landet utan kommunikation med och samtycke af den andra parten Angående rätten att bygga, besätta och underhålla fästningar skulle det bli vid den altenaiska recessen, och såsom det förut varit. Men de skansar, som hertigen under nuvarande irringar uppbyggt, borde kullkastas för att äfven i detta fall sätta allt i sitt förra stånd. Hvad som återstode af altenaiska recessen att prestera, skulle skyndsamt afgöras genom en af bägge parterna utsedd kommission. Öfriga gravamina borde afgöras genom konungens och hertigens rådsherrar, Kunde dessa ej inom 6 veckor bli ense, skulle man skrida till afgörande enligt de unionella bestämmelserna.[1]

Danska regeringen började snart vidtaga åtgärder för att sätta den uppgjorda planen i verkställighet. Ples-

[1] Kopia af definitivprojektet bilagd Vellingks skrifvelse till K. M. 21 maj 1697. SRA.

sen, som vid denna tid begaf sig till fredskongressen i Haag, fick i uppdrag att utforska de lüneburgska hertigarnes tankar om en närmare sammansättning mellan huset Lüneburg och Danmark. Han skulle härvid kommunicera den lüneburgske ministern Bernstorf det projekt, som Kristian V ämnade öfverlämna åt hertigen, och anhålla, att de lüneburgska furstarne måtte tillråda honom att antaga detsamma. De borde därvid i Gottorp afgifva den förklaringen, att hertigen, om han förkastade detta projekt, ej hade någon hjälp att vänta af huset Lüneburg.[1]

De lüneburgska furstarne voro jämte Sverige huset Gottorps säkraste bundsförvanter mot Danmark. Men hertigen hade, sedan konflikten mellan honom och Danmark uppstått, vid åtskilliga tillfällen ej visat det tillmötesgående för deras önskningar och den hörsamhet för deras gifna råd, som de fordrade. Tvärtom hade han understundom bemött dem med en likgiltighet, som långt ifrån var förenlig med politisk klokhet, alldenstund det främst var med Sveriges och huset Lüneburgs bistånd, som han kunde hoppas att gent mot Danmark värna sitt oberoende, därest det komme till öppen brytning. Man var nu i Celle och Hannover besluten att låta hertigen erfara, huru litet han utan sina vänners bistånd förmådde mot Danmark. Den lüneburgske ministern Bernstorf visade detta i sitt svar till Plessen. Han förklarade, huru han fann det danska definitivprojektet billigt, moderat och resonabelt. Emellertid framhöll han, huru det ej tjänade till något, att de lüneburgska furstarne förklarade för hertigen, det han ej hade någon hjälp att vänta af dem, ifall han förkastade projektet. I följd af hans envishet och egensinnighet och hans oförståndiga rådgifvares bisarra uppförande skulle nämligen en dylik förklaring ej ha den minsta inverkan på honom, så mycket mindre, som föga förtroende och förbindelse på sista tiden fanns mellan Lüneburg och Gottorp. Men det var ju Kristian V likgiltigt, menade Plessen, om de lüneburgska furstarne gjorde hertigen dylika påminnelser eller ej, blott man i Köpenhamn var säker om, att de ej inblandade sig i denna sak. Och detta kunde Kri-

[1] Konseljprotokoll 27 april 1697. DRA.

stian V vara, hade Bernstorf förklarat, därest danska regeringen ej hindrade hertigens trupper att tåga ur landet till de allierades hjälp eller företoge något vidrigt mot honom, innan hans folk hunne förena sig med de andra rikstrupperna, som tågade ut i kriget. Vidare borde Kristian V, om han också afbröte pinnebergska traktaten och demolerade hertigens skansar, ej företaga något ytterligare emot honom, utan visa sig villig till förlikning enligt det föreslagna projektet. Under dessa förutsättningar skulle de lüneburgska furstarne ej i realitet, om det också komme att ske pro forma och i ord, inblanda sig i danska regeringens företag och än mindre företaga något aktuellt mot Danmark.[1] På detta sätt utlät sig den lüneburgske ministern. Af hans tal framgår, att de lüneburgska furstarne för tillfället ej voro särdeles vänligt stämda mot hertigen, och att de därför gärna tilläto, det han fick en påminnelse om, huru litet han förmådde mot Danmark i saknad af sina bundsförvanters bistånd. Men på samma gång är det tydligt, att de lüneburgska furstarne fortfarande intresserade sig för hertigens oberoende af Danmark och ej ville tillåta, att danska regeringen kastade hans makt öfver ända. Detta visade sig framför allt i deras handlingssätt, då Danmark senare verkligen skred till angrepp mot honom. Otvifvelaktigt har de lüneburgska statsmännens hållning utöfvat stort inflytande på danska regeringens handlingssätt vid denna tid dels i följd af den förklaring, som Bernstorf afgaf inför Plessen, dels genom de bestämda deklarationer, som de senare läto göra inför sjömakterna. Kristian V gaf också Plessen till svar, att man i Köpenhamn så vidt möjligt var skulle rätta sig efter den mening, som Bernstorf uttalat.[2] Danska regeringen blef senare nödgad att göra halt, just där Bernstorf föreslagit.

Äfven till Sverige spred sig ryktet om Kristian V:s planer. Leijonclo skref 19 april, huru det dagen förut berättats för honom, att danska regeringen, därest hertigen icke lät kullkasta de två skansar, som han låtit uppbygga, skulle betaga honom det besväret och själf låta förstöra dem. Äfven visste han att omtala, att Kristian V beslutat

[1] von Plessen till Kristian V 2 maj 1697. DRA.
[2] Konseljprotoll 9 och 15 maj 1697. DRA.

att företaga en resa till Holstein i början af maj.[1] Om denna resa hade något särskildt att betyda för hertigen, visste man ej. Danske ministern Reventlov hade försäkrat de kejserliga och kurbrandenburgska sändebuden, som tyckte, att konungens resa förekom dem något misstänkt, att intet annat med densamma åsyftades än att inspektera fästningarne och trupperna i Holstein, som konungen ej sett på tre år. Leijonclo hoppades, att denna resa ej innebar något vidrigt, alldenstund Kristian V hade beslutat densamma, redan innan Karl XI insjuknat. Det enda, som oroade honom var, att amiral Gyldenlöve skulle gå till sjös med 7 små fregatter.[2] Leijonclo tröstade sig emellertid med, att om de danske också företoge några truppрörelser, afsågo de därmed endast att allarmera hertigen för att se, hvad han ville taga sig till. Alla de främmande ministrarne utom Leijonclo ämnade ledsaga konungen på hans resa till Holstein. Leijonclo utlät sig i sin skrifvelse, att han också gärna skulle ha följt med, hvilket »icke orådeligt hade varit», blott han hade haft svenska regeringens order därtill och ej varit alldeles utan penningar. Han hade nämligen icke ännu mottagit det ringaste på sitt årsunderhåll.[3]

Alltefterson underrättelser inkommo om befarade fientligheter från Danmark, vidtog förmyndarestyrelsen åtgärder däremot. Order om flottans utrustning hade redan gifvits. I början af maj fingo tre regementschefer befallning att laga, det deras regementen utan ringaste uppehåll måtte vara färdiga till afmarsch till den ort, man kunde finna nödigt att kommendera dem. Emellertid skulle de göra denna anstalt utan stort väsen och éclat. I ett postskriptum till en af dessa chefer, öfverste Dellinghausen, hette det, att K. M. i hemlighet ville anförtro honom, att hans regemente torde få order att transporteras öfver på tysk botten. Detta borde emellertid fullkomligt hemlighållas.[4]

---

[1] Redan före Karl XI:s död talades om denna resa, men det var ej bestämdt, när den skulle företagas. Leijonclo till K. M. 29 mars 1697. SRA.

[2] Något senare berättar Leijonclo, att denne skulle begifva sig ut i Östersjön endast med en fregatt. Leijonclo till K. M. 14 maj 1697. SRA.

[3] Leijonclo till K. M. 19, 23 och 30 april 1697. SRA.

[4] K. M. till öfverstarne Mörner, Dellinghausen och Heydenfelt 5 maj 1697. RReg. SRA. Det blef emellertid icke öfverste Dellinghausen, utan öfverste Mörner med Jönköpings regementen, som fick order att gå öfver

Generallöjtnant Gyllenstierna fick order att ofördröjligen begifva sig till sin post i Wismar, emedan »närvarande tider erfordrade» detta.[1]

Den 6 maj afgick ny order till amiralitetskollegium. Som K. M. resolverat att »nu i förstone» ett infanteriregemente skulle transporteras öfver på tysk botten, så borde man utan att däraf göra någon éclat till dess transport utreda och klargöra nödiga fartyg. Detta skulle ske så skyndsamt som möjligt, och K. M. önskade att genast få veta, huru snart denna utredning kunde vara färdig, så att man derefter måtte lämpa sina order till bemälta regemente. Samma dag afgick ännu en order till amiralitetet, i hvilken framhölls, huru det var så mycket nödigare att vara vaksam på sin post, som vid dåvarande sorgliga och högst beklagliga »tillfälle» mången torde tänka, att verket ej handterades med den vigeur, som vederborde, och att man alldeles fällt modet. K. M. hade därför resolverat, att af dess örlogsskepp 16 skulle läggas ute på redden för att visa, huru man var i den författning, att man ej ämnade låta tillfoga sig någon orättvisa.[2]

Då man i Stockholm fick underrättelse om Kristian V:s resa till Holstein, väckte densamma ej så litet bekymmer. Särskildt änkedrottningen visade sig orolig för hertigens skull. Det syntes nogsamt, att Danmark ej hade godt i sinnet, menade hon, och man måste i tid vara betänkt på att afböja alla olyckor. Framför allt yrkade hon på flottans utrustning. Detta fann äfven Bengt Oxenstierna nyttigt, ty däraf skulle de allierade styrkas i sin tro, att Sverige ämnade att med eftertryck stå hertigen bi, om Danmark företoge något fientligt. Gyldenstolpe åter tog saken mera likgiltigt. Man hade ännu ej något evident tecken till ruptur af Danmark, och han förmodade ej, att Kristian V skulle skrida till något dylikt. Han ansåg hvarje extraordinarie förordning betänklig, ty om danska regeringen ej hade ondt i sinnet, skulle sådant väcka stor ombrage i Danmark. Axel Wachtmeister åter ansåg, att

---

till Tyskland. K. M. till amiralitetskoll. 29 maj och 3 juni och till öfverste Mörner 4 juni 1697. RReg. SRA.

[1] K. M. till generallöjtnant Gyllenstierna 6 maj 1897. RReg. SRS.

[2] K. K. till amiralitetskollegium 6 maj 1697. RReg. SRA.

Kristian V gifvit anledning till långt större ombrage än förmyndarestyrelsen i Sverige, i det att Gyldenlöve lagt sig i Östersjön med 7 fregatter. Efter denna diskussion resolverades, att med flottans utrustning och skeppens läggande ut på redden skulle fortsättas som förut.[1]

Det var emellertid icke blott från svensk sida, som man i följd af de förändrade konjunkturerna fruktade öfvergrepp af Danmark gent emot hertigen. Kurfursten af Brandenburg visade äfven dylika farhågor. Man kunde lätt förutse, skref kurfursten till sin minister Danckelmann vid pinnebergska kongressen, att konungen i Danmark efter Karl XI:s död skulle drifva den holsteinska saken med vida större hauteur än förut. Danckelmann skulle därför bevekligen tala med de danska ministrarne och isynnerhet flitigt afråda all aktualitet, som man å dansk sida skulle vilja göra min af att tillgripa. Danska regeringen hade ingen orsak att tänka på krig och aktualitet, då hertigen var villig att bifalla, hvad Kristian V med rätt och fog kunde pretendera. Man borde i Köpenhamn betänka, att om också konungen af Sverige var död, hans koncilium och ständigt rustade krigshär fanns kvar. Förmodligen skulle svenska förmyndarestyrelsen fortsätta Sveriges forna politik mot huset Gottorp och ej så lätt lämna hertigen i sticket. För hertigen åter skulle Danckelmann framhålla, huru det numera, då huset Gottorp förlorat ett så starkt stöd, allt icke var en passande tid att uppträda trotsigt och envist. Under den svenske konungens minderårighet kunde hertigen ej hoppas på lika starkt bistånd från Sverige som under Karl XI:s lifstid. Det var därför hög tid att tänka på en billig öfverenskommelse och ingå en sådan förlikning med Danmark, som vore fast och orubblig och ej kunde omintetgöras af jalousie och misstroende.[2]

Äfven genom sin minister Falaiseau i Köpenhamn lät kurfursten göra allvarliga påminnelser. Han framhöll, huru danska regeringen vid den i Sverige timade förändringen möjligen komme att uppträda hårdare mot hertigen än förut. Falaiseau skulle därför afråda all våldsamhet, så att man

[1] Rådsprotokoll hållet på Carlberg 10 maj 1697. SRA.
[2] Kurfursten Fredrik III till Danckelmann 28 april 1697. Dänemark. Streit mit Holstein-Gottorp. BSA.

ej med aktualitet och vapenmakt måtte afgöra stridigheterna. Hertigen af Gottorp hade visserligen förlorat mycket genom Karl XI:s död, men kurfursten förmodade dock, att förmyndarestyrelsen komme att fortsätta hans politik. För öfrigt hade hertigen andra vänner än Sverige, hvilka säkert skulle åtaga sig hans sak, om nöden så fordrade, och ej tillåta, att danska regeringen med samma lätthet, som den kastat hertig Albrekts makt öfver ända, tillintetgjorde denne hertigen.[1]

Oaktadt konjunkturerna vid denna tid ej voro synnerligen ljusa för hertigen, var han oklok nog att genom oförsiktigt handlingssätt än vidare förvärra dem. Så visste danska regeringen mot slutet af april att för sina ombud vid pinnebergska kongressen berätta, huru hertigen åter fortsatte sin skansbyggnad. Sändebuden skulle emellertid ej anföra klagomål däröfver inför medlarne, utan vid tal om fortifikationsarbetet mera allmänt och kallsinnigt framhålla, huru det emot förmodan var fallet, att detsamma fortsattes, och därvid erinra om, huru Kristian V, då han gick in på denna underhandling, reserverat sig mot dylikt.[2] Den reservation, som Kristian V här åsyftade, framhöll, att därest hertigen under traktaternas lopp företoge några nyheter, danska regeringen skulle anse detta som ett afbrytande af den vänliga underhandlingen och då ville inför Gud och hela verlden vara oskyldig till det, som därpå kunde följa.[3] Man hade sålunda på visst sätt reserverat sig rättigheten till fientliga åtgöranden mot hertigen,

[1] Kurfursten Fredrik III till Falaiseau 23 och 28 april, 4 maj 1797, Dänemark. BSA.

[2] Kristian V till sina ombud vid pinnebergska kongressen 24 april 1697. Geheime Reg. DRS Skrifvelsen lyder: «Ihr werdet sonsten, vor Einlangung dieses, vermuthlich schon benachrichtiget sein, was gestalt man Fürstlicher Seiten gegen die von der Mediation schriftlich ausgestelte parole und versicherung, eine neue Schantze bey Husum anzulegen im werke begriffen ist .... Wir befinden dennoch allergnädigst für guth, dass Ihr desfals, da es nicht bereits geschehen, bey der Mediation keine beschverde führet, sondern das factum, als ob Euch solches nicht recht bewust, dissimuliret, und imfall andere davon mit Euch sprechen solten, darauf mit kaltsinnigkeit in generalibus antwortet, dass da es sich wieder vermuthen, also verhielte, die Mediation Ihr Uns gegebene und schriftlich ausgestelte parole schon zu vindiciren wissen, anneben sich erinneren würde, was wir Uns in dergleichen eventum, vor anhebung der guthlichen Handlung, ad protocollum reserviret hätten.»

[3] So geschehen in Hamburg den 10 juli/30 juni 1896. Akter angående pinnebergska negociationen. SRA.

därest denne icke under pinnebergska kongressens fortvaro afhölle sig från alla företag, som voro danska regeringen emot. Af denna reservation ämnade Kristian V nu begagna sig. Så snart de danska ombuden vid pinnebergska traktaten erhållit underrättelsen om fortifikationsarbetet, delgåfvo de densamma den ende i Hamburg kvarvarande medlaren Danckelmann. Denne försummade ej att inför hertigens ministrar föra klagomål häröfver. Han framhöll härvid, huru hertigen genom sitt uppförande själf var orsak till, att danska regeringen så strängt urgerade sina fordringar mot honom. Man kunde ju ej sätta någon tro till försäkringarne från Gottorp, ty hertigen hade förra året lofvat att hålla inne med arbetet på Holmerskans och allt annat fästningsarbete under traktaternas lopp,[1] men icke dess mindre byggde han nu vid Husum en ny skans. Danckelmann anhöll, att ministrarne måtte framhålla för hertigen, att denne numera, då konjunkturerna voro både förändrade och försämrade, måtte hålla inne med allt dylikt.[2] I en skrifvelse till sin principal, kurfursten i Berlin, visste därefter Danckelmann att berätta, huru 600 man blifvit kommenderade till detta fortifikationsarbete. Äfven lofvade han att göra bevekliga föreställningar häremot inför sjömakternes ministrar.[3] Då kurfursten mottagit denna underrättelse från Danckelmann, förklarade han, att han ej kunde begripa, hvad det var för ett slags politik, som förmådde hertigen att nu anlägga nya skansar, då den i Sverige nyligen timade stora förändringen väl fordrade, att man handlade med största varsamhet och ej utan den yttersta nödvändighet företoge något, som kunde misshaga Danmark. Danckelmann fick slutligen befallning att på det ifrigaste verka för, att det ej måtte komma till någon aktualitet.[4]

---

[1] Hertigen hade lofvat detta under vissa villkor, som aldrig blefvo uppfyllda.

[2] Extractum protocolli 26 april 1697, bilagdt skrifvelse från Rantzou och Mecklenburg till hertigen af Gottorp 27 april 1697. Pinnebergische Tractaten mit Dænnemark 1697. DRA.

[3] Danckelmann till kurfursten Fredrik III 28 april 1697. Dänemark. Streit mit Holstein-Gottorp. BSA.

[4] Kurfursten Fredrik III till Danckelmann 6 maj 1697. Streit mit Holstein-Gottorp. BSA.

Då hertigen af Gottorp fick underrättelse om, huru Danckelmann utlåtit sig, lät han genom sina ombud i Hamburg uttrycka sin förvåning däröfver, det den brandenburgske medlaren satt så mycken tro till den ensidiga framställningen öfver skansarbetet, att han utan kännedom om verkliga förhållandet ej dragit i betänkande att däröfver föra klagomål, hvarvid han begagnat sig af just ej vanliga expressioner. Berättelsen om detta företag var fullkomligt falsk, i det att ej ett enda spadtag hade gjorts, utan ryktet därom måste ha uppkommit däraf, att hertigen till sina skansar låtit föra proviant för några dagar, och emedan folk tilläfventyrs fört diskurs om fästningsarbetet. Dock förmodade hertigen, att om han fann för godt att återupptaga detta arbete, sådant ej skulle möta hinder hos någon. Hvad åter det påståendet anginge, att skansarbetet skulle hvila under traktaternas lopp, var detta en oriktig uppfattning af Danckelmann, ty som villkor härför hade uppställts, att det danska dragonregementet måtte återkallas. Den förre brandenburgske ministern i Hamburg von Canitz kunde därom gifva Danckelmann den bästa uppgiften.[1]

Hvems framställning skall man här tro, danska regeringens eller hertigens, då deras uppgifter äro fullkomligt motsatta hvarandra? Alldenstund hertigen med sådan bestämdhet påstod, att ryktet om skansarbetet var fullkomligt falskt, och erfarenheten förut visat, att danska regeringen med begärlighet hakade sig upp på mer eller mindre osäkra rykten, hvarmed de kunde skada hertigens sak, hade det legat närmast till hands att antaga, det man i Köpenhamn kritiklöst tagit upp ett dylikt rykte och däraf som vanligt formerat ett gravamen. Emellertid finns en tredje uppgift bland de sparsamma underrättelserna om denna skansbyggnad, som visar, att ryktet ej var så alldeles falskt, som hertigen påstod. Den svenske sekreteraren

---

[1] Hertig Fredrik af Holstein-Gottorp till Rantzou och Mecklenburg 29 april 1697. Pinnebergische Tractaten mit Dænnemark 1697. DRA. «Da doch dass bruit vom neuen Schantzenbau gantz falsch, und kein Schauffel in die Erde gesetzet worden, sondern lediglich unsere der Ohrten auf einige Tage genommene subsistence und von andern etwan geführte discursen dazu anlass gegeben haben müssen, wie woll wir darunter wann dazu solte resolwiret werden, von keinem einigen hinder oder sperrung vermuthen können.»

Utterklo talar i en skrifvelse till K. M. i början af juni om »en liten skans, som hertigen i år har låtit uppkasta vid Husum».[1] Detta yttrande synes bevisa, att hertigen ej talade fullkomligt sant. Så mycket är dock visst, att detta skansarbete ej var mycket att tala om. Utterklo talar nämligen om denna skans som liten och obetydlig samt framhåller, att hertigen, då Kristian V i början af juni öfverföll honom, ej hade en enda man i densamma. Andra åter, som skildra Danmarks öfverfall på hertigen, omnämna ej med ett enda ord denna skans, men tala däremot om ett par andra små fästen med 12 à 15 mans besättning.[2] Det är möjligt, att hertigen vid vårens annalkande, innan han fick underrättelse om Karl XI:s bortgång, hade för afsikt att med allvar återupptaga sitt skansbyggande, som han förra året afbröt, samt att han gjort en obetydlig början härtill, som blifvit källan för danska regeringens uppgifter. Att han vid detta arbete, såsom Danckelmann påstod, användt 600 man, är otroligt, ty det skulle i så fall med den ringaste undersökning varit ganska lätt att beslå honom med osanning. Men kanhända har han haft den planen att inom kort med sådant allvar upptaga arbetet, att därför behöfdes 600 man. Det förefaller emellertid, som om hertigen, då han fick underrättelse om Karl XI:s död, blifvit öfvertygad om, att konjunkturerna voro olämpliga för dylika aggressiva åtgärder. För att undvika att gifva Danmark tillfälle till revanche, gjorde man det i sig själf obetydliga skansarbetet ännu obetydligare, i det att man alldeles förnekade detsamma. Vare sig det nu förhöll sig så eller så, säkert är att ryktet om fortifikationsarbetet kom att skada hertigen. Det eggade danska regeringen till angrepp mot honom, och det minskade sympatierna för honom hos främmande makter. Kurfurstens skrifvelse till Danckelmann visar, huru man i Berlin trodde berättelsen om skansarbetet och fann detsamma vara bevis på, att man i Gottorp förde en obegriplig eller med andra ord oförnuftig och hufvudlös politik. Liknande omdöme torde sjömakternas statsmän, inför hvilka Danckelmann skulle göra före-

[1] Utterklo till K. M. 8 juni 1697. SRA.
[2] Leijonclo till K. M. 5 juni 1697. SRA.

ställning mot detta företag, hafva fällt om detsamma. Detta rykte har säkerligen bidragit till den likgiltighet, som man senare på flere håll visade mot hertigen vid danskarnes öfverfall.

Den svenske ministern Leijonclo i Köpenhamn, som strax efter Karl XI:s död visade sig orolig för Kristian V:s planer, började snart lugna sig. Då han inför de danska ministrarne föredrog K. M:s förklaring i holsteinska saken, att ingen ändring däri å Sveriges sida skulle tillåtas, svarade von Jessen, att Kristian V ej önskade något högre än att lefva i fred med Sverige. Jessen framhöll, huru lugnet bäst skulle vidmakthållas, om hertigen efterlefde unionerna, hvartill svenska regeringen genom goda råd hos honom kraftigt kunde bidraga. Efter detta samtal blef Leijonclo mycket optimistisk och utlät sig i sin skrifvelse: »Så mycket jag af alla omständigheter nu fatta och aftaga kan, så är jag säker där uppå, att intet något vidrigt denna gång emot Hans Högfurstl. dhl:t Hertigen af Gottorp tenteras lärer, det jag också hans sekreterare i förrgår sagt har och bedit att gifva hertigen sådant vid hand, dock att Hans dhl:t icke desto mindre icke gör sig alldeles säker, ej heller anledning gifva ville till något, som kunde irritera och choquera konungen på något sätt, medan Hans M:t i Holstein vore.» Ännu lugnare är Leijonclo några dagar senare, då han förmenar, att det finnes »ingen liknelse till, att Danmark något vidrigt nu denna gång, medan konungen i Holstein är, företaga lär emot hans Högfurstl. dhl:t hertigen af Gottorp». Det var endast strax i början under Karl XI:s sjukdom och vid hans död, som man i Köpenhamn trodde, att förhållandena i Sverige till Danmarks fördel skulle undergå förändring. Men så snart man förnummit, att ärendena där gingo sin gamla gilla gång, hade man genast i Köpenhamn börjat att draga öronen åt sig.[1]

Leijonclos tal om, huru man i Danmark trott, att förhållandena i Sverige skulle förändra sig vid konungens död, syftade på relationer från danska sändebudet Luxdorph i Stockholm till regeringen i Köpenhamn. Denne visste

[1] Leijonclo till K. M. 3 och 10 maj 1697. SRA.

nämligen att för Kristian V inberätta, huru man på grund af missnöje med reduktionen af all makt arbetade på uppror i Sverige.[1] Äfven framhöll han, att svenskarne hyste stor fruktan för Danmark, man hade sett syner som bådade krig o. s. v. Detta var nyheter, som man med glädje förnam i Köpenhamn, ty de gåfvo danska regeringen hopp om fria händer mot hertigen af Gottorp. Det dröjde emellertid ej länge, förrän Luxdorph måste erkänna, att de missnöjda någorlunda hade lugnat sig, i det att de ämnade uppskjuta allt till en kommande riksdag, där de hoppades kunna genomdrifva sina fordringar. Men snart blef han åter i tillfälle att insända relationer från Stockholm, som voro angenäma för den danska regeringen. Han skildrade, huru hungersnöden härjade i Sverige, så att ögat öfverallt ej möttes af annat än jämmer och elände. Många människor förgingos af hunger. Hären led mycket under denna bedröfliga tid. Regementena gingo under af brist. Ryttare och soldater med kvinnor och barn gingo ikring och tiggde. Luxdorph menade därför, att det gick med Sveriges stora makt, som man så mycket förlitat sig på, liksom med Israels barn, då David lät räkna folket. Det såg ut, därest icke Gud i sin nåd förmildrade straffet, som om Sverige inom kort skulle bli till intet liksom ett utbrunnet ljus. Till denna sorgliga skildring kunde Luxdorph snart foga en ny relation om en svår olycka i svenska hufvudstaden. Han skref i början af maj, huru man i Stockholm haft »et meget ynkelig spectacel, saa man maa rettelig sige, at den ene store ulöke fölger i helene paa den anden og gud lader see sin almegtighed, at han kan og vil straffe det onde, om det endnu motte ikun bevege dem til nogen bedring.»[2] Det var den stora slottsbranden 7 maj, som Luxdorph med denna utgjutelse åsyftade. De svenska statsmännen insågo, att äfven detta kunde bidraga till att uppegga Dan-

---

[1] Luxdorph fick med anledning häraf befallning från Köpenhamn att uppträda inför de missnöjda med stor försiktighet. Men han skulle ej afvisa dem, då de vände sig till honom, utan liksom af eget konsilium föreslå dem en underhandling med Danmark i Hamburg, Lübeck eller på någon annan plats. Konseljprotokoll 18 april 1697. DRS.

[2] Luxdorph till Kristian 10, 17, 24, 28 april och 8 maj 1697. Fryxells handlingar. — Wahrenbergska samlingen 6, 23. SRA.

mark.[1] Då Leijonclo fick underrättelse om denna olycka, skref han från Köpenhamn, »att händerna lära klia på de danske, när de få höra dessa tidender, och torde hertigen af Holstein lida någon anfäktning, om icke just af fientlighet, dock obilliga anmodningar, som man lärer göra och fresta honom med. Man lärer afmåla Sveriges tillstånd så slätt genom hungersnöden, konungens dödliga affall och brand, så att man tro lärer, att Danmark aldrig bättre tillfälle i världen lärer kunna finna än nu att anfalla Sverige, förr än det kan repa sig».[2] Slutligen visste Luxdorph att för regeringen i Köpenhamn inberätta, huru de svenska förmyndarne sinsemellan voro mycket oeniga.[3] Det ena med det andra bidrog att ingifva de danska statsmännen den förhoppningen, det den rätta tiden nu var inne att ta revanche på hertigen för hans föregående trotsiga uppträdande.

Tillståndet vid den pinnebergska kongressen, som ursprungligen tillkommit för att skaffa hertigen rätt gent emot Danmark, var vid Karl XI:s död bedröfligt. Utaf medlarne var endast den brandenburgske ministern von Danckelmann närvarande vid kongressen. De svaga försök, som denne gjorde att ena de båda parterna, lyckades nu lika litet som förut. De danska ombuden höllo envist på, att hertigen, innan något vidare företoges, skulle förnya unionerna, och det var ej utan, att Danckelmann biföll deras mening. Men hertigen nekade att före traktaternas slut göra detta, alldenstund de danske framkommit med åtskilliga gravamina, som de härledde ur de de unionella stadgandena. Innan dessa gravamina blifvit afgjorda, kunde hertigen omöjligen tillmötesgå de danskes fordran. Som man å båda sidor visade sig omedgörlig, var ingenting att uträtta. Mot slutet af april fingo förhandlingarne vid

---

[1] Bengt Oxenstierna underrättade å regeringens vägnar Sveriges främmande ministrar om denna olycka, på det att de hvar och en å sin ort måtte tillkännage, huru det förhöll sig med densamma, ty eljest torde det hända, att denna tilldragelse genom andras berättelser blefve framställd så farlig, som om allt vore förloradt och grufliga konsekvenser skulle följa. Bengt Oxenstierna till 14 svenska sändebud 8 maj 1697. Kanslipresidentens koncepter 1682—1719. SRA.

[2] Leijonclo till K. M. 14 maj 1697. SRA.

[3] Luxdorph till Kristian V 12 maj 1697. Wahrenbergska samlingen 6, 23. SRA.

kongressen ännu sämre utseende än någonsin förut, i det att den ende därvarande medlaren lämnade kongressen och begaf sig till Minden. Som ett slags tröst hette det emellertid, att han skulle återkomma om 3 veckors tid.[1]

Mot slutet af april lät regeringen i Köpenhamn sända det uppsatta definitivprojektet till Hamburg, på det att de danska ombuden därstädes skulle preparera sinnena för detsamma.[2] Därefter företog Kristian V i början af maj sin beramade resa till Holstein. Åtföljd af de främmande ministrarne i Danmark utom Leijonclo, som ej hade den svenska regeringens order att medfölja, bröt konungen upp från Köpenhamn 3 maj. Emellertid hade förmyndarestyrelsen i Stockholm, så snart den mottagit underrättelse om den åsyftade resan, gifvit Leijonclo befallning att särskildt för holsteinska sakens skull utan uppskof följa efter Kristian V. Om det såge ut, att resan gällde hertigen, och att något åsyftades mot honom till prejudice af nordiska frederna, skulle Leijonclo å K. M:s vägnar söka förhindra detta.[3] Skrifvelsen kom emellertid att af misstag bli liggande en kortare tid i Helsingör. Först 16 maj mottog därför Leijonclo regeringens order att följa det danska hofvet. Men äfven sedan han mottagit denna befallning, måste han dröja något i Köpenhamn för sitt folks utrustning och därför, att han led brist på penningar. Inte förr än 21 maj blef han färdig att bryta upp och begifva sig efter den danske konungen.[4]

Under resan mönstrade Kristian V trupperna på åtskilliga ställen. Två regementen kavalleri och ett regemente infanteri, som lågo på Fyen, fingo 18 maj order att bryta upp och begifva sig på marsch mot Holstein. Äfven regementen på Jutland fingo befallning att marschera.[5] I medlet af maj ankom konungen till Rensburg. Före hans ankomst dit hade order gifvits åt de danska ombuden vid pinnebergska kongressen att infinna sig hos honom, emedan

[1] Vellingk till K. M. 20, 27 april och 4 maj 1697. SRA.

[2] Kristian V till sina ombud vid pinnebergska kongressen 24 april 1697. Geheime Reg. DRA.

[3] K. M. till Leijonclo 8 maj SRA.

[4] Leijonclo till K. M. 18 och 21 maj. SRA.

[5] Leijonclo till K. M. 18 maj 1697. SRA.

det omtalade definitivprojektet nu skulle fullständigt ajusteras, innan det öfverlämnades åt hertigen.[1]

Då ombuden vid kongressen enligt Kristian V:s befallning infunnit sig i Rensburg, fingo de jämte det ajusterade projektet mottaga ett memorial, huru de skulle förhålla sig vid sin återkomst till Hamburg. Så snart de kommit dit, skulle de, vare sig någon mediationsminister där infunnit sig eller ej, sända sekreteraren Hagedorn med en skrifvelse till grefve Eck i Mecklenburg med anhållan, att denne på ett par dagar måtte begifva sig till Hamburg, emedan hertigen ämnade ingå förlikning med Danmark. Hagedorn skulle medföra definitivprojektet, så att Eck, därest han ej ville resa till Hamburg, måtte förmås att sända detsamma till hertigen och kejsaren, hvarvid danska regeringen hoppades, att han både hos den ene och den andre skulle rekommendera projektet till det bästa. Om Eck infunne sig i Hamburg, skulle de danska ombuden där tillkännagifva för honom, att hertigen måste gifva svar på projektet före 26 maj, emedan konungen då skulle resa tillbaka till Danmark. Om hertigen droge ut på tiden med sitt svar, borde konungen därom genast underrättas eller också efter hans afresa fältmarskalk Wedel, på det att hertigens skansar ofördröjligen måtte af de danska trupperna kastas öfver ända. För de främmande sändebuden i Hamburg skulle de danska ministrarne förklara, huru konungens mening ej var att gå vidare uti sitt angrepp mot hertigen än till skansarnes kullkastande. Han hade nämligen ej i sinnet att företaga det allra ringaste mot hertigen eller hans land. Denna förklaring borde afgifvas för att på olika orter förekomma alla vidriga intryck.[2]

I enlighet med konungens befallning uppsökte sekreteraren Hagedorn grefve Eck. Denne framhöll emellertid huru hans instruktion ej tilläte honom att lämna hertigen af Schwerin. Hvad definitivprojektet angick, menade han, att det var moderat och opartiskt. Men han ansåg, att

[1] Kristian V till sina ombud vid pinnebergska kongressen 9 maj 1697. Geheime Reg. DRA.

[2] Memorial af den 17 maj, i Rensburg öfverlämnadt åt de danska ombuden vid pinnebergska kongressen. Geheime Reg. DRA.

svårigheter rörande skansarnes kullkastande torde yppa sig särskildt med hänsyn till Holmerskans, som var ett gammalt furstligt fäste. Hagedorn invände, att denna skans som de andra blifvit uppbyggd, utan att konungen underrättats därom. Emellertid lofvade Eck att rekommendera projektet inför hertigen. Han sände också genast bud till honom för att anbefalla förslaget till det bästa. För öfrigt utlät sig Eck, hur konungen hade fullkomligt rätt uti, att han ej ville medgifva hertigen ett oinskränkt jus armorum. Detta ville han dock ej säga som medlare, utan som enskild person. Slutligen bad han, att man ej måtte företaga något mot hertigen, innan denne afgifvit sitt svar på det kungliga projektet.[1] Detta var, hvad Hagedorn hade att inberätta från sin mission i Mecklenburg. Hans relation visar, att den kejserlige medlaren ej var så alldeles ovillig att gå Danmarks ärenden.

Med de stillastående förhandlingarne vid pinnebergska kongressen hade på sista tiden ingen förändring skett. Den holländske ministern Hoppe anlände i början af maj till Hamburg, men hans närvaro där syntes ej få någon vidare betydelse. Sjelf förklarade han också, att han inom kort komme att resa tillbaka, ty så länge både konungen och hertigen orubbligt höllo på sina pretentioner, var all fortgång vid underhandlingen omöjlig. Ingen af mediationsministrarne afhördes. Den svenske ministern Vellingk i Hamburg uttalade sitt stora missnöje med medlarne. »Så framt konungen i Danmark,» skref han, »i dess första but framhärdar att trainera denna negociationen och att undvika ogrundade pretentationers rättvisa decision, så lärer H. M. aldrig kunna önska sig en favorablare mediation.» Under det att de danska ombuden voro i Rensburg, sökte hertigens ministrar vid kongressen samt de därvarande garanternas ombud Vellingk, Hoppe, den engelske ministern Cresset och den lüneburgske Fabricius att uppgöra förslag till en mera provisorisk öfverenskommelse mellan Danmark och Gottorp.[2] Som de danska ombuden strax

[1] Hagedorn till Kristian V 25 maj 1697. Relationer från de danska ombuden vid pinnebergska kongressen. DRA.

[2] Vellingk till K. M. 18 maj 1697. SRA.

därpå kommo med sitt definitivprojekt, ledde försöket ej till något resultat.

Den 19 maj fick man i Hamburg underrättelse om de danska truppрörelserna utan att ännu närmare veta, hvad de åsyftade. Den lüneburgske ministern erhöll samtidigt säkra varningar, att något var å färde mot hertigen eller möjligen emot staden Hamburg. De danska ministrarne kommo samma dag på aftonen tillbaka från Rensburg. Hertigen begaf sig emellertid inkognito från Reinbeck i närheten af Hamburg till sin hufvudfästning Tönningen för att vara i större säkerhet. Han kvarlämnade på Reinbeck amtmannen Rantzou, som fick i uppdrag att emottaga de danska ministrarne. Dessa infunno sig inom kort och öfverlämnade å sin konungs vägnar det bekanta definitivprojektet.[1] Samtidigt afgåfvo de den förklaringen, att konungen, om hertigen icke före den 26 maj gifvit svar på förslaget och förordnat kommissarier att öfverlägga om detsamma, ville vara betänkt på andra medel att skaffa sig satisfaktion.[2]

Sedan de danske öfverlämnat definitivprojektet, öfverlade de holsteinska sändebuden med garanternas ministrar och beslöto att uppsätta ett kontraprojekt. Man hoppades därigenom få exekutionen uppskjuten och saken hänvisad till mediationen. Det uppsatta kontraprojektet innehöll 6 punkter, hvilket ungefär som hertigens förra förslag strängt höll på hans rätt. Unionerna skulle i egenskap af ett evigt defensivförbund förnyas af bägge parterna på grundvalen af nordiska freden och altenaiska recessen. Arfsfördrag och andra till 1675 upprättade fördrag skulle gälla enligt altenaiska recessen. Kommunionen öfver prelater och ridderskap borde förblifva som förut, men framdeles skulle det vara bägge parterna tillåtet att helt och hållet eller endast delvis upphäfva densamma. Westfaliska, nordiska och fontainbleauiska fredssluten jämte altenaiska recessen borde förbli i sin fulla kraft och verkan utan någon limitation eller restriktion. Följaktligen skulle bägge parterna äga full rätt att sluta förbund, bygga och besätta fästningar, värfva folk eller från andra makter öfvertaga

[1] Vellingk till K. M. 21 maj. SRA.
[2] Leijonclo till K. M. 29 maj. SRA.

dylikt och för öfrigt allt, hvad till jus armorum hörde utan någon begränsning. Det som återstod att fullgöra af altenaiska recessen skulle 6 veckor efter ratifikationen vara bragt till verkställighet. Öfriga gravamina borde inom 6 månader afgöras genom en utaf bägge parterna förordnad kommission, och de saker, hvaröfver man ej kunde bli ense, skulle hänvisas ad viam juris enligt altenaiska recessen. De som garanterat altenaiska recessen borde äfven garantera denna förlikningen.[1]

Jämföres det danska definitivprojektet och hertigens kontraprojekt, finner man, att det fanns liten eller ingen utsikt till fredlig öfverenskommelse. De båda parterna stodo t. o. m. ännu fjärmare från hvarandra än förut, i det att konungen vid de gynnsamma konjunkturerna höjt sina fordringar, under det att hertigen fasthöll vid sina förut pretenderade rättigheter. Intetdera projektet kom emellertid att föranleda till någon underhandling. Det furstliga kontraprojektet blef till och med aldrig öfverlämnadt åt de danske. Man fruktade nämligen, att Rantzou riskerade att blifva förolämpad, därest han skulle öfverlämna projektet åt konungen. Förolämpningen skulle bestå däri, ansåg man, att konungen skulle neka att mottaga honom, emedan hertigen före sin afresa till Tönningen icke mottagit de danske. I stället för att öfverlämna kontraprojektet beslöt man, att de holsteinska sändebuden skulle framhålla för de danska ministrarne, att man ej borde gå den höga mediationen förbi, hvadan hertigen ej direkt kunde tillställa dem sin kontraproposition. Hertigens ministrar skulle därför göra ansökning hos de danske, att dessa å deras konungs vägnar måtte befrämja mediationens sammankomst. Hertigen å sin sida ville också göra detta och åt medlarne öfverlämna sitt kontraprojekt, hvarigenom traktaternas naturliga gång skulle observeras. Detta meddelades å hertigens vägnar de danska ministrarne.[2] Hoppe för sin del gjorde dem det förslaget, att garanterna skulle afgifva en försäkran, att de furstliga skansarne, därest de fingo förblifva stående, ej skulle blifva konungen till nå-

[1] Kopia af detta projekt bilagd Vellingks skrifvelse till K. M. 21 maj. SRA.

[2] Vellingk till K. M. 25 maj. SRA.

gon skada.[1] De danska ombuden refererade det ena som det andra till sin konung.

Strax efter ofvannämnda försök att förebygga den fruktade brytningen uppgjordes ett nytt förslag i samma syfte. Alla garantministrarne beslöto 26 maj, att Rantzou skulle begifva sig till de danska ombuden och fråga, om de erhållit sin konungs svar på hertigens gjorda demonstration. Funne Rantzou därvid, att konungen icke svarat alls eller ock gifvit ett otillfredsställande svar, skulle han för de danska ministrarne förklara, att hertigen beslutat att tillställa dem ett kontraprojekt, därest de ville gifva sitt ord på, att det ännu ej kommit till någon aktualitet, och att Kristian V skulle innehålla därmed, till dess att man å furstliga sidan fått konungens svar öfver bemälta kontraprojekt. Därjämte skulle Rantzou tillkännagifva, att hertigen ej ville utsätta sig för medlarnes missnöje genom att gå dem förbi. Rantzou afgaf denna med garantministrarne öfverenskomna förklaring. De danska ombuden tillkännagåfvo då för honom, att de hvarken erhållit något svar från sin regering eller väntade att få något. De ville inte gifva deras ord ifrån sig hvarken på det ena eller det andra, och de menade, att det vore mycket besynnerligt, om medlarne funno sig åsidosatta, därest konungen och hertigen utan deras deltagande öfverlade med hvarandra.[2] På sitt förslag, att garanterna skulle afgifva en försäkran, att skansarne ej skulle blifva konungen till någon skada, fick Hoppe vid samma tid det svar, att hvilken försäkring hertigen än afgaf, så kunde man ej lita på densamma. Hoppe genmälde däremot, att konungens handlingssätt kunde blifva till men för de allierade och gagn för Frankrike, hvilket åter skulle medföra skada för Danmarks allians med sjömakterna. De danske svarade, att Frankrike omöjligen kunde ha någon nytta af Danmarks företag. Hvad Hoppes andra påstående angick, skulle ingen allians i verlden kunna hindra Danmark att förskaffa sig sin rätt.[3]

---

[1] De danska ombuden vid pinnebergska traktaten till Kristian V 25 maj 1697. DRA.

[2] Vellingk till K. M. 28 maj. SRA.

[3] De danska ombuden vid pinnebergska kongressen till Kristian V 28 maj 1697. DRA.

Från olika håll försökte man, ju mera Danmarks fientliga afsikter trädde i dagen, att förebygga den befarade aktualiteten. Sålunda fortfor kurfursten af Brandenburg med sina varningar. Dennes ombud i Hamburg von Danckelmann hade af någon orsak lämnat underhandlingsorten och begifvit sig till Minden.[1] Då kurfursten fick underrättelse därom, förklarade han för honom, att han visserligen var fullkomligt tillfreds med de skäl, som han föreburit för sin afresa, men som förhållandena i Hamburg fordrade hans närvaro, skulle han så fort som möjligt begifva sig tillbaka och aktgifva på händelsernas utveckling.[2] I början af juni, då danska regeringen redan skridit till aktualitet mot hertigen, men innan man därom fått underrättelse i Berlin, gaf kurfursten befallning åt Danckelmann att hos bägge parterna använda all flit därhän, att aktualitet undvekes. Däraf kunde nämligen de olyckligaste sviter följa ej blott för hertigen och Danmark, utan för hela den stora allmänna saken. På tal om det danska projektet menade kurfursten, att detsamma ej på ett så diktatoriskt sätt, som å Danmarks sida skett, borde tillställas hertigen, i det att det tillkom mediationen att ajustera detsamma.[3] Äfven i Köpenhamn lät kurfursten genom Falaiseau göra remonstrationer. Denne fick i uppdrag att vid sina påminnelser taga den kejserlige och andra de allierades ministrar till hjälp. Danska regeringen smickrade sig utan tvifvel vid den nu i Sverige timade förändringen därmed, att hertigen därifrån icke skulle erhålla något synnerligt understöd. Kurfursten fruktade emellertid, att danska regeringen däri komme att mycket bedraga sig, och det vore att befara, att om några fientligheter öppnades mot hertigen, en sådan krigslåga skulle uppflamma, som efteråt ej torde bli så lätt att dämpa.[4]

---

[1] Den skrifvelse, i hvilken Danckelmann framhåller orsaken till sin afresa, saknas.

[2] Kurfursten Fredrik III till Danckelmann 12 maj 1697. Dänemark. Streit mit Holstein-Gottorp. BSA.

[3] Kurfursten Fredrik III till Danckelmann 4 Juni 1697. Dänemark. Streit mit Holstein-Gottorp. BSA.

[4] Kurfursten Fredrik III till Falaiseau 28 maj, 7 juni 1697. Dänemark. Streit mit Holstein-Gottorp. BSA.

De lüneburgska statsmännen, som med nöje sågo, att hertigen kom i trångmål, hvaraf han för framtiden skulle lära sig att bättre uppskatta sina bundsförvanter, lade sig nu allvarligt vinn om, att Kristian V i sina åtgöranden mot Gottorp ej måtte gå längre, än som var förenligt med huset Lüneburgs intresse. Detta framgår af flere skrifvelser från de lüneburgska furstarne vid denna tid, om också en del af de uttalanden och försäkringar, som gjordes, skedde mera pro forma och för syns skull för att öfvertyga hertigen och Sverige om, huru man i Lüneburg alltjämt verkade för hertigens bästa. Georg Vilhelm i Celle framhöll i medlet af maj för lüneburgska sändebudet Fabricius i Hamburg, huru det bästa medlet mot dansk aktualitet vore, att garanterna sinsemellan öfverenskomme om en skriftlig deklaration, det de i följd af garantien öfver altenaiska fördraget ämnade vaka öfver, att differentierna ej sloge ut i någon vidlyftighet eller oro. Om den ena parten angrepe den andra, skulle man med samlad styrka skydda den öfverfallne, och man skulle särskildt tillse, att de gottorpska trupperna, som voro i de allierades tjänst, vid sin återkomst finge fritt intåg i hertigens land. Särskildt fick Fabricius befallning att inför sjömakternas ministrar framhålla, huru dessa både i Köpenhamn och Hamburg borde göra sådana kraftiga deklarationer, att Danmarks afsikt ej komme till exekution. Därjämte skulle Fabricius tillkännagifva, huru de lüneburgska furstarne låtit de gottorpska trupperna, som voro på väg till Nederländerna, men ännu befunno sig på Lüneburgs område, inställa sin marsch. De hade gjort detta, på det att i nödfall trupper skulle finnas till hands att motsätta sig Danmarks åsyftade våldsamheter. För öfrigt skulle de lüneburgska furstarne själfva, ifall oro utbröte, bli nödgade att hemkalla sina egna trupper, som voro på väg till de allierade. Inför svenske ministern Vellingk skulle Fabricius tillkännagifva, huru de lüneburgska furstarne voro villiga att till gendrifvande af Danmarks planer taga nödiga mesurer med konungen i Sverige. Georg Vilhelm tviflade ej, att Kristian V skulle närmare betänka sig och ej skrida till någon aktualitet, om svenska regeringen visade en rätt vigeur, gjorde nödiga anstalter till krig och framhölle, att

den ej ämnade tillåta några våldsamheter af Danmark emot hertigen.[1]

Äfven i Stockholm och London lät man från huset Lüneburgs sida göra påminnelser. Kurfursten Ernst August uppdrog åt lüneburgske ministern Schmidt i Stockholm att för Bengt Oxenstierna framhålla, huru de lüneburgska furstarne ifrigt önskade, det de varit i den ställning, att de jämte den svenska regeringen med reella medel kunnat bidraga till hertigens räddning. De skulle i så fall ej dragit sig tillbaka. Men nu hade Lüneburgs trupper blifvit skickade emot Frankrike och hade på Englands begäran marscherat till Nederländerna. Så skyndsamt, som det var af nöden, kunde man ej få dem hem igen, och följaktligen kunde de lüneburgska furstarne denna gången ej göra något för hertigens räkning. Men om Hamburg hotades af någon fara, kunde man åtminstone till dess räddning betjäna sig af hertigens trupper.[2]

Dagen efter det kurfursten Ernst August låtit denna skrifvelse afgå till Sverige, uppdrog Georg Vilhelm åt lüneburgska ombudet baron Schütz i London att anhålla, det engelska regeringen måtte inför Kristian V göra en kraftig och eftertrycklig deklaration mot allt våldsamt förfarande. Det borde framhållas, huru sjömakterna i vidrigt fall, om Danmark skrede till aktualitet, ej skulle öfvergifva hertigen, ej heller tillåta, att något våldsamt företoges mot honom. Skedde nämligen något dylikt från Danmarks sida, skulle England och Holland komma att sända en flotta till sundet och för öfrigt taga alla möjliga mesurer för att hindra danska regeringens planer. Sjömakterna borde så mycket hellre afgifva en dylik deklaration, som man kunde befara, att Sverige för att sätta sig i säkerhet gent emot den växande danska makten skulle kasta sig i armarne på Frankrike. Georg Vilhelm och hans bror skulle äfven i fall af oroligheter bli nödgade att hemkalla sina trupper från Nederländerna, något som troligen äfven kurfursten af Brandenburg skulle komma att

[1] Georg Vilhelm af Celle till Fabricius i Hamburg 17 och 18 maj 1697. Celle be. des. 42, Holstein. HSA.

[2] Kurfursten Ernst August till Schmidt i Stockholm 19 maj 1697. Celle be. des. 42, Holstein. HSA.

göra med sitt krigsfolk, hvilket skulle lända det allmänna till mycken skada.[1]

Huru förhöllo sig garanternas ministrar i Hamburg under danske konungens aggressiva uppträdande mot hertigen? Med undantag af Vellingk uppträdde de med föga energi mot Danmark, åtminstone hvad frågan om skansarnes kullkastande angick. Af det föregående är tydligt, att den lüneburgske ministern ej kom att visa något större allvar mot de danske. Men ej heller sjömakternas ministrar uppträdde med någon nämnvärd skärpa. Visserligen framhöllo de, huru de i sina principalers namn särdeles flitigt måste göra ansökan hos danska regeringen att icke gifva anledning till några oroligheter framför allt därför, att de allmänna förhållandena och de allierades intresse däraf kunde taga skada. Men det visade allvaret var icke större, än att de danska ombuden till sin regering kunde inberätta, huru den engelske jämte den lüneburgske ministern talade helt mildt och saktmodigt om Danmarks åtgörande emot hertigen. Den holländske lade också mera moderation i dagen än förut, ehuru han offentligen icke vågade helt och hållet visa ett förändradt uppträdande.[2] En dylik relation om garantministrarnes hållning kunde ej annat än uppmuntra danska regeringen att fullfölja sina planer mot hertigen.[3] Sverige behöfde man nämligen enligt Luxdorphs skrifvelse från Stockholm ej bekymra sig stort om.

Då tiden framskridit till 26 maj, utan att hertigen utlåtit sig öfver det danska projektet, beslöt Kristian V att skrida till anfall, därest icke ett tillfredsställande svar erhållits före 1 juni.[4] Emellertid vågade man ej börja

[1] Georg Vilhelm af Celle till baron Schütz i Londen 20 maj 1697. Celle be. des. 42, Holstein. HSA.

[2] De danska ombuden vid pinnebergska kongressen till Kristian V 25 maj 1697. DRA.

[3] Vellingks relationer bestyrka dessa uppgifter. Hoppe »synes ej synnerligen bekymrad däröfver, att hertigens skansar attaqueras . . Alla så när som på Celle och Hannover, och ändtligen konung Vilhelm för dess eget intresse vid dessa konjunkturer synas gärna tåla, att hertigen denna mortificationen får för attachement till Eders K. M., helst efter de sig flattera med Sveriges oförmögenhet att soutenera hans durchl. och vid så fatta saker förmoda, att denna påbegynta oron inga suiter lärer hafva. Vellingk till K. M. 1 juni 1697.

[4] Kristian V till Lente i Hamburg 21 maj 1697. Geheime Reg. DRA.

fientligheter, utan att först för intresserade makter ha kungjort, hvad Danmark med sitt anfall åsyftade. Genom sina ombud i Pinneberg hade konungen redan tillkännagifvit för därvarande sändebud, att det endast gällde hertigens skansar. Den 20 maj hade till de danska ombuden i Stockholm och Berlin befallning afgått att underrätta vederbörande regeringar om konungens plan och därvid uttryckligen framhålla, att det gällde endast de nybyggda skansarne.[1] När hertigen nu före 26 maj ej gifvit svar på Danmarks projekt, och man därför fattade ett definitivt beslut om angrepp, lät danska regeringen därom underrätta alla sina utländska sändebud, som hos vederbörande makter skulle framhålla orsaken till Danmarks förfarande mot hertigen. Konungen förebragte därvid såsom skäl, att hertigen under förevändningen, att man ej borde förtörna mediationen, icke ville inlåta sig i underhandling öfver Danmarks förlikningsprojekt. Enligt hertigens påstående kunde således ingen underhandling föras, innan medlarne åter sammanträdt. Men som hertigen väl visste, att i följd af den uppkomna tvisten mellan kejsaren och de nedersachsiska kretsdirektorerna öfver mecklenburgska arfsfrågan en dylik sammankomst af medlarne ej så snart kunde förväntas, så framgick det tydligt, hur han endast åsyftade att dra ut på tiden och med list undvika en förlikning. Kristian V blef emellertid af ett dylikt uppförande nödgad att till sin stats säkerhet utan vidare uppskof låta kullkasta hertigens skansar. Men han hade gifvit sådana order, som afsågo att fullständigt bevara lugnet och freden i dessa kvarteren. Man ämnade ej tillfoga någon af de furstliga undersåtarne den ringaste skada, och hvad trupperna för sitt underhåll behöfde, skulle ordentligt betalas. Sedan skansarne blifvit kullkastade, skulle intet vidare företagas mot hertigen.[2]

Alldenstund hertigen icke före 26 maj gifvit något svar på det danska projektet, gaf konungen sina trupper order att marschera. Dessa inryckte då 6,000 à 7,000 man starka, fördelade på 5 regementen till fot och 4 till häst, 27 maj i amten Husum, Gottorp, Schwabstedt och i om-

[1] Kristian V till Luxdorph i Stockholm och Hagen i Berlin 20 maj 1697. Geheime Reg. DRA.
[2] Extraktum protokolli 26 maj. Geheime Reg DRA.

rådena Eiderstedt, Ditmarschen och Stapelholm, besatte alla passen och fortsatte sin marsch, tills de kommo i närheten af Holmerskans. Där förde en svensk kapten Zacharias Wulf befälet. Besättningen på skansen utgjorde omkring 200 man, och flere af officerarne voro svenskar. Den danska befälhafvaren öfverstelöjtnant Vougt lät uppfordra kommendanten att uppge skansen. Kapten Wulf svarade, att han var väl försedd med allt och ville tappert försvara sig. De danske läto då på bägge sidor om skansen uppkasta batterier och skredo 1 juni kl. 3 på morgonen till angrepp.[1] Konungen själf besökte lägret den 2 juni, då öfver 100 bomber skola ha inkastats i skansen och en häftig kanonad ägde rum. De belägrade försvarade sig emellertid tappert. Konungen befallde då, att man skulle skaffa gröfre kanoner och större mörsare från Rensburg. Detta skedde den 3 juni, då man å båda sidor mest höll sig stilla och reparerade gjorda skador.

Under det att striden hvilade 3 juni, höllos öfverläggningar med sjömakternas ombud i Rensburg. Hoppe föreslog den utvägen, att konungen skulle lämna de furstliga skansarne medlarne eller andra makter i händer, tills tvisten mellan Danmark och hertigen blifvit afgjord. De danske gemälte, att det skulle taga lika mycken tid att öfverenskomma därom som att bli ense i själfva hufvudsaken. För öfrigt hade man nu gått så långt, att konungen omöjligen kunde medgifva något dylikt och uppskjuta företaget. Då sjömakternas sändebud icke kunde utverka bifall till förslaget, anhöllo de blott, att fientligheterna måtte afstanna, sedan skansarne blifvit kullkastade, samt att åtskilliga af de danska trupperna begångna excesser måtte rättas. På denna anhållan gaf konungen ett tillfredsställande svar.[2] Danska regeringen synes vid denna tid ha varit särdeles nöjd med sjömakternas sändebud, ty samma dag, som ofvannämnda konferens hållits, fingo de danska ombuden i Hamburg befallning att förära dem hvar-

---

[1] Både 1 och 2 juni uppgifvas såsom dagen för angreppets början. Leijonclo uppger en gång 1, en annan gång 2 juni. De flesta uppgifterna äro för 1 juni, som torde vara riktigast, ty det var ju då, som danska regeringen hotade med öfverfallet, därest hertigen ej biföll projektet.

[2] Extrakt af konferensprotokollet, Rensburg 3 juni 1697. Geheime Reg. DRA.

dera en present å konungens vägnar.[1] Presenterna utgjordes af 1,000 riksdaler i dukater åt hvardera af de två ombuden.[2]

Om de båda sjömakternas sändebud under angreppet på hertigens skansar visade sig ganska efterlåtna mot de danske, fanns det ett par andra ministrar, hvilkas handlingssätt föreföll ännu mera lämpadt till favör för Danmark. Det var den brandenburgske ministern Falaiseau och den kejserlige ministern Königsegge, som genom sin hållning ovillkorligen måste väcka den föreställningen, att de gingo Danmarks ärenden.[3] De höllo sig nämligen med afsikt undan från Kristian V:s närhet under angreppet på skansarne, liksom om de velat undandraga sig att göra föreställningar däremot. Man har också uti deras handlingssätt velat se en antydan om, att medlarne i förväg fått underrättelse om och gillat den danska regeringens tilltag. Detta var dock ej fallet. Hvad särskildt den mest inflytelserike medlaren, kurfursten i Berlin, angick, afrådde han ju mycket bestämdt Danmark från all aktualitet. Ej heller finns den ringaste antydan om, att danska regeringen skulle ha handlat i samförstånd med de andra medlarne. Falaiseau lämnar också till kurfursten i Berlin en tillfredsställande förklaring af sin bortovaro från Rensburg, där Kristian V uppehöll sig under angreppet på skansarne. Han hade ämnat att från Hamburg, dit han begifvit sig, återvända till Rensburg, men den kejserlige ministern Königsegge hade afrådt honom härifrån. Denne ansåg nämligen, att det ej var förenligt med deras principalers värdighet att vara åskådare af de danskes företag, som var emot den respekt, man borde hysa för mediationen.[4] Hade Falaiseau afgifvit denna förklaring för sin bortovaro inför

[1] Kristian V till sina ombud vid pinnebergska kongressen 3 juni 1697. Geheime Reg. DRA.

[2] De danska ombuden vid pinnebergska kongressen till Kristian V 11 juni 1697. DRA.

[3] Leijonclo var mycket förtörnad öfver den hållning, de visade. De ville ej befatta sig det ringaste med frågan om öfverfallet, och de höllo sig borta dels i Lübeck, dels i Hamburg för att därmed slippa att inför Kristian tala något till hertigens fördel. Leijonclo till K. M. 26 maj 1697. SRA.

[4] Falaiseau till kurfursten Fredrik III 28 maj/7 juni 1697. Dänemark. BSA. Falaiseaus skrifvelse lyder: «Je voulais retourner à Rendsbourg avant hier mercredi avec le Comte de Königseck mais ce Comte après

hertigen af Gottorp, hade den kunnat fattas blott och bart som ett svepskäl. Men då den afgafs inför kurfursten i Berlin, kan man omöjligen fatta den annorlunda än som en ärlig framställning af faktum. Denna förklaring utgör äfven ett bevis på, att den kejserlige ministern ogillade Danmarks handlingssätt. Att den får fattas så, framgår af G. Oxenstiernas relationer från Wien till K. M. Denne visste nämligen att berätta, huru man vid kejserliga hofvet var bekymrad öfver Danmarks handlingssätt, att man allt som tiden skred undan visade sig oroligare häröfver och lofvade att göra, hvad görligt var att förhindra all aktualitet. Äfven den tredje medlaren, kurfursten af Sachsen, hade inför Gabriel Oxenstierna utlåtit sig, det han ej skulle underlåta att afråda Danmark från alla fientligheter. Därjämte lofvade han att i följd af de oroande underrättelserna skyndsamt sända en minister till Hamburg.[1] Falaiseaus förklaring till kurfursten i Berlin, Gabriel Oxenstiernas uttalanden om de båda andra medlarnes hållning samt de fullkomligt säkra underrättelser, som förefinnas därom, att man i Berlin på det högsta ogillade hvarje tanke på aktualitet från Danmarks sida, torde tillräckligt tydligt visa, att Kristian V hvarken handlat i samförstånd med medlarne eller rönt bifall hos dem vid sitt angrepp på hertigens skansar.

Då Kristian V:s anfall på hertigens skansar ej mötte någon kraftigare opposition af de utländska sändebuden, förnyade han 4 juni med större eftertryck än förut angreppet mot Holmerskans. Striden fortgick från kl. 2 på morgonen hela dagen till solens nedgång. På eftermiddagen gjorde sig de danske redo till stormning. Denna vågade emellertid kommendanten icke invänta, utan kapitulerade vid 10-tiden på kvällen. Kapitulationsvillkoren voro, att skansen med kanoner, ammunition och proviant skulle öfver-

---

y avoir pensé jugea à propos que Luy et moy démeurassions encore icy deux ou trois jours ne croyant pas qu'il fust la dignité de Sa Majesté Imperiale ni de votre Altesse Electorale que Luy Comte de Königseck et moy fussions les spectateurs du Rasement des Forts du Duc de Holstein, cette entreprise se faisant comme elle se fait, d'une maniere si contraire au respect de la Mediation dont sa Majeste Imperiale et Votre Altesse Electorale ont bien voulu se charger.«

[1] Gabriel Oxenstierna till K. M. 5 och 22 juni 1697. SRA.

lämnas åt de danske Garnisonen fick fritt aftåg med flygande fanor, men utan krigsmusik. Den fick behålla sina vapen och skulle af de danska trupperna konvoyeras till Tönningen.[1] Detta var slutet på belägringen af Holmerskans. Så snart danskarne fått skansen i sitt våld, läto de kasta den öfver ända och jämnade platsen med jorden.

Sedan de danske fått Holmerskans i sitt våld, var det viktigaste undanskött. Två små befästa platser, som lågo i närheten af denna skans, öfvergåfvos af hertigens trupper utan någon strid. Äfven dessa förstördes. Därefter ryckte de danska trupperna mot Sorckerskans, där kapten Brun kommenderade. Vid danskarnes närmande öppnade han eld med skansens kanoner. Kanonaden upphörde emellertid snart, och 10 juni på morgonen, innan danskarne lossat ett enda skott, tillkännagaf kommendanten, att han önskade kapitulera. Hans anhållan beviljades. Garnisonen fick liksom i Holmerskans fritt aftåg. Därefter kullkastades äfven denna skans. De danske läto till hjälp vid skansarnes kullkastande uppbåda landtfolket vidt omkring.[2] Med dess bistånd gjorde danskarne ett hastigt slut på hertigens fortifikationsarbete.

Hertigen försummade ej att i den betryckta ställning, hvari han nu befann sig, anropa medlarne och garanterna om hjälp. Den 6 juni lät han från Tönningen skrifvelser afgå till kejsaren, kurfurstarne af Brandenburg och Sachsen, Karl XI, de lüneburgska furstarne, konung Vilhelm i England och generalstaterna med berättelse om Danmarks fientliga förfarande och anhållan om hjälp.[3] Medlarne och garanterna kunde själfva fatta, huru hårdt det måste

---

[1] Hvad förlusten af manskap angick, var den utkämpade striden skäligen obetydlig. Af besättningen på skansen hade ingen stupat och ej fler än 3 man blifvit sårade. Å danska sidan hade kapten Reventlov och en soldat blifvit dödade; en kapten sårades. Enligt holsteinsk uppgift skola 350 bomber under belägringsdagarne ha inkastats i fästet.

[2] Utterklo till K. M. 8 och 15 juni 1697; med skrifvelsen af 8 följer kopia af kapten Wulfs kapitulationsvillkor och en skildring af danskarnes angrepp. — Leijonclo till K. M. 29 maj, 2, 5, 14 och 18 juni. SRA. »Maanedlig Relation om det Nyt som er passeret og fremkommet» i juni 1697. Det store konglige bibliotek. Köpenhamn.

[3] Då hertigen ankommit till Tönningen, utfärdade han 2 juni instruktion för sekreteraren Andersen för en beskickning till Hannover-Celle. Denne skulle skyndsamt begifva sig till Celle och anhålla, att de lüneburgska furstarne, emedan hertigen på deras anhållan sändt sina bästa trupper till de allierade, måtte i Hamburg koncertera med Englands, Hollands och Sveriges ministrar, så att hertigens land måtte sättas i säkerhet. Isynner-

gå hertigen till sinnes, att dylika våldsamheter föröfvades emot honom, under det att medlingsverket pågick i Hamburg. Det hela var ett brott emot den altenaiska recessens klara och tydliga bokstaf, som i § 6 bestämde, att ingendera parten finge skrida till aktualitet emot den andra. Detta hade emellertid nu emot all försäkran och garanti skett och på en tid, då hertigen till de allierades tjänst öfverlämnat tre regementen trupper, hvarigenom han blottat sig själf på nödig defension. Då häraf kunde uppkomma ett farligt krig, något som hertigen gärna önskade undvika, ville han gifva respektive makter att betänka, hvilken stor skada det allmänna kunde lida däraf. Utsatt för Danmarks öfvergrepp, ville han nu hos medlare och garanter göra den ansökan, att de måtte gifva honom ett kraftigt bistånd mot all aktualitet, beskydda och värna hans jus armorum och andra i den altenaiska recessen bekräftade regalia samt verkligen låta honom åtnjuta den i denna recess utlofvade garantien. Hertigen ville hemställa åt deras eget godtfinnande, af hvilka medel de härvid ville begagna sig.[1]

Nästan alla de europeiska makter, som i något afseende berördes af tvisten mellan Danmark och hertigen, visade sig villiga att med goda officia bispringa honom, men det var endast Sverige, som vidtog åtgärder att med allvar, med reella medel gå honom till handa. Svenska regeringen hade redan vidtagit flere åtgärder i denna riktning, och allt eftersom underrättelserna från Holstein blefvo mera oroande, fattades nya beslut till hertigens fromma. Den 30 maj fick förmyndarestyrelsen genom Vellingk underrättelse om

het borde man öfverlägga om, huru hertigen skyndsamt måtte bekomma ett sådant antal trupper i hertigdömena, att han både kunde vara tryggad för fientliga attentat för framtiden och bli i stånd att före vintern reparera sina skansar. Därjämte borde man sörja för satisfaktion för tillfogad skada. Det blef emellertid ingenting af denna beskickning, men instruktionen är dock af intresse, emedan den visar, huru hertigen långt ifrån att falla till föga vid Kristian V:s anfall beredde sig på att ännu trotsigare än någonsin förut uppträda mot Danmark. Klart är, att det var förhoppning om garanternas och särskildt Sveriges hjälp, som gjorde, att hertigen fortfarande vågade iakttaga en så trotsig hållning. Instruktion för sekreteraren Andersen 2 juni 1697. Archivalia Exotica 403, 17. DRA.

[1] Hertig Fredrik af Holstein-Gottorp till kejsaren, Kur-Sachsen, Kur-Brandenburg, Sverige, England, Generalstaterna, Kur-Braunschweig och Braunschweig-Zelle 6 juni 1697. Pinnebergische Tractaten mit Dænnemark 1697. DRA.

Danmarks ultimatum till hertigen. Följande dag hölls i rådet en viktig öfverläggning, som är af stort intresse, emedan den visar, huru nära den svenska politikens ledare allmänt ansågo hertigens sak förknippad med Sveriges. Framför allt yrkade änkedrottningen på ett skyndsamt ingripande till hertigens förmån. Axel Wachtmeister ansåg, att Sveriges och Holsteins intressen vore så kombinerade, att de ej gärna kunde skiljas, och hvad som bidrog till hertigens undergång, skulle äfven lända Sverige till skada. Stenbock var af samma åsikt. Om Kristian V ruinerade Holstein, skulle han bli Sverige alltför mäktig, kunde ock lätteligen intaga Hamburg, och man skulle sedan aldrig kunna vara säker för honom. Man måste därför i tid och med eftertryck uppträda och koncertera med garanterna öfver denna sak. Wallenstedt och Wrede yttrade sig på liknande sätt. Äfven Gyldenstolpe uttalade sig för koncerten med garanterna, men ville ingalunda råda till krig med Danmark på en tid, då så många svårigheter tryckte riket. Bengt Oxenstierna yrkade ock på denna koncert och menade, att holsteinska saken var så sammanbunden med K. M:s intresse, »att hon omöjeligen därifrån kan separeras.»[1]

I enlighet med de svenska statsmännens åsikt om en koncert med garanterna till hertigens beskydd lät förmyndarestyrelsen order afgå till sina sändebud på olika orter. Vellingk fick befallning att börja underhandling med de lüneburgska furstarne om en sådan sammansättning, som man hade ingått 1689. Han skulle därvid framhålla, att Sverige skulle hålla sin milis färdig i Tyskland, så att till en början 5,000 man till fot och 1,000 till häst kunde, när så blefve af nöden, vara i beredskap att förena sig med de lüneburgska trupperna. Äfven skulle Vellingk inför sjömakternas sändebud verka för ett allvarligt uppträdande mot Danmark.[2] Sveriges sändebud i Haag och London fingo liknande order. Sjömakterna borde ej allenast med dehortationer och negociationer, utan med makt och verkligt agerande så samverka med Sverige, att Danmarks

[1] Rådsprotokoll hållet på Carlberg 31 maj 1697. SRA.
[2] K. M. till Vellingk 2 juni 1697. SRA.

våldsamheter måtte strax i deras begynnelse stämmas ned och dämpas, innan de finge tid att slå rötter till ett långvarigt krig. Med en eskader krigsskepp skulle de lätt kunna hejda Danmarks framfart, och de kunde vara försäkrade om Sveriges allvarliga biträde.[1]

Äfven dref förmyndarestyrelsen med allvar på, att trupptransporten till Tyskland måtte kunna försiggå så fort som möjligt.[2] Regeringens order om adelsfanans mönstring i Sverige och Finland torde ock ha sin anledning uti den befarade brytningen med Danmark.[3] Den 2 juni fick generalguvernören Nils Bielke i Pommern befallning att utan uppskof göra sådan anstalt med de trupper, som stodo under hans kommando, att dessa, när så blef nödigt, måtte kunna bryta upp och förena sig med de lüneburgska.[4]

Den 3 juni hölls åter en viktig öfverläggning i rådet. Under diskussionen kom man att tala om, hvad man hade att vänta af andra makter till hertigens favör. Oxenstierna framhöll, huru den engelske och holländske ministern i Stockholm afrådde från trupptransporten. De menade, att Danmark med sina fregatter i Östersjön skulle lägga hinder i vägen för densamma. Betecknande för, hvad man vid denna tid i Sverige tänkte om sjömakternas och särskildt Hollands politik är, hvad Stenbock därefter yttrade. Han menade, att danska regeringen, emedan den för sitt anfall mot hertigen utrustat så litet trupper, hade stöd af någon annan makt. Kanske var det just Holland, som gaf Danmark understöd, något som dess kallsinnighet vid skilda tillfällen nogsamt gjorde troligt. Han framhöll äfven, att man kunde vänta dylikt af England och äfven af kejsaren, hvilken senare visade kallsinnighet på grund af det Mecklenburgska oväsendet. Kristoffer Gyllenstierna uttalade liknande tankar och menade, att sjömakterna helst

[1] K. M. till Lillieroot och Leyoncrona 2 juni 1697. Utr. Reg. SRA.

[2] K. M. till amiralitetskollegium 14, 29 maj och 3 juni 1697. RReg. SRA.

[3] K. M. till alla rikets landshöfdingar 15 maj 1697. RReg. SRA. Så gaf nämligen Karl XI i början af år 1696, då man befarade brytning med Danmark, en alldeles lika order. Till alla rikets landshöfdingar 31 jan. 1696. RReg. SRA.

[4] K. M. till Nils Bielke 2 juni 1697. Utr. Reg. SRA.

sågo, att den holsteinska tvistefrågan förblefve öppen och oafgjord, ty de kunde då använda den som ett tvångsmedel gent mot Sverige både uti handelssaker och annat, som de ville genomdrifva. Bengt Oxenstierna bekräftade, att sjömakterna på sista tiden visat sig kallsinniga, men han framhöll, hvad den engelske konungen Vilhelm III själf angick, att denne alltid visat sig mycket tillmötesgående i holsteinska tvistefrågan. På kurfursten af Brandenburg kunde man däremot uti denna sak föga förlita sig.[1] Detta kunde man däremot långt mer, hvad Celle och Hannover angick. Slutligen framhöll Oxenstierna, huru han ansåg, att Danmark ej så mycket stödde sig på främmande makter, utan mest på de gynnsamma konjunkturerna, som framkallats af Karl XI:s död, rikets svåra tillstånd genom missväxt och brist på lifsmedel och på den föreställning, som alla hyste, att Sverige ej med allvar skulle taga sig hertigen an.[2]

I förhållande till konflikten mellan Danmark och hertigen iakttog man samma hållning som förut. Änkedrottningen ville, att man utan vidare skulle ila till hans hjälp. Wachtmeister visade sig ock ganska ifrig för hertigens intresse. Bengt Oxenstierna förnekade ej heller sina holsteinska sympatier, om han också uppträdde med större försiktighet. Grefve Gyllenborg fann ej rådligt att utsätta riket för krig under en tid, då det redan hade råkat ut för så många andra olyckor. Grefve Gyllenstierna menade, att därest de andra makterna ej ville biträda Sverige, man borde antingen uppträda med stor försiktighet eller också alls ingenting företaga, på det att man ej dårligen måtte fördjupa sig i ett verk, som man ej var mäktig att utföra. Wallenstedt framhöll, huru en förmyndarestyrelse under dylika förhållanden måste uppträda med mera betänksamhet än en fullmyndig konung. Mera än någon annan manade Gyldenstolpe till försigtighet. Det var under H. M:s omyndiga år alldeles oförsvarligt att taga hela molem belli på sig och att i oträngda mål börja ruptur, innan Danmark förklarat krig mot Sverige. Efter denna diskussion

[1] Detta yttrande om Brandenburg fälldes under föregående rådssammanträdet.

[2] Rådsprotokoll hållet på Carlberg 31 maj och 3 juni 1697. SRA.

resolverade man, att man skulle kvarstå vid sina förra order om holsteinska sakens befordran på alla möjliga ställen. Äfven fattades beslut om föreställningar inför danska sändebudet Luxdorph, huru Kristian V:s hårda procedurer voro så mycket mera oskäliga, som de skedde, under det pinnebergska kongressen ännu fortgick.[1]

I enlighet med det fattade beslutet gjordes därpå allvarliga remonstrationer inför Luxdorph. K. M. kunde af danska regeringens förfarande ej annat sluta, än att man i Danmark ville uppväcka oro och fiendskap. Man ville emellertid välment anhålla, »att med våld och vapen måtte innehållas, och den saken om rättigheten till skansarnes byggande samt hvad eljest med H. D. hertigen tvistigt vara kunde, lämnas till en vänlig och fordersam afhandling under den antagna medlingen.» Men om Kristian V detta oaktadt med våld och via facti ville framhärda, kunde K. M. ej »med stillasittande sådant anse, hvarföre Kongl. May:t ock för hela världen vill vara ursäktad för de svåra konsekventier, som därpå endstå kunde.»[2] Då förmyndarestyrelsen vid denna tid fick underrättelse om anfallet mot skansarne, aflät den ny order till Bielke i Pommern, alldenstund saken, ej tålde något uppskof. Bielke skulle öfverlägga med generalguvernören Mellin[3] i Bremen om, huru stort antal trupper denne kunde lämna för sammansättningen med Lüneburg.[4] Äfven lät man underrätta hertigen af Gottorp om, hvilka åtgärder man företagit till hans försvar, och huru man vårdade sig om hans rätt. Om hertigen fann nödigt att förstärka garnisonen i Tönningen, skulle han därom underrätta öfverste Vellingk, då svenska trupper ifrån Bremen där skulle inläggas.[5]

Rikskansleren Bengt Oxenstierna visste att under en rådsöfverläggning 7 juni underrätta om, huru sjömakternas

---

[1] Rådsprotokollet hållet på Carlberg 3 juni 1697. SRA.

[2] Kopia af K. M:s svar till Luxdorph 10 juni, bilagd K. M:s skrifvelse till Leijonclo 12 juni 1697. SRA.

[3] Regeringen i Bremen fick äfven befallning att tillsammans med Pommern hålla 6,000 man i beredskap. Om hertigen af Holstein anhöll att få några trupper eller befarade anfall på Tönningen skulle man på bästa sätt gå honom till handa. K. M. till regeringen i Bremen 12 juni 1697. Utr. Reg. SRA.

[4] K. M. till Nils Bielke 12 juni 1697. Utr. Reg. SRA.

[5] K. M. till hertig Fredrik IV af Holstein 12 juni 1697. Utr. Reg. SRA.

ministrar kommit med ett något egendomligt förslag. Dessa hade nämligen framhållit, huru de ville verka för ett allvarligt uppträdande emot Danmark, blott de kunde blifva försäkrade om, att Sverige å sin sida skulle lämna kraftigt bistånd. Härpå tviflade de emellertid mycket, alldenstund man öfverallt var af motsatt mening. Svenska regeringen torde ej vilja inveckla sig i ett krig på grund af de många olyckor, som under sista tiden träffat riket. De ville därför själfva resa ner till Karlskrona och se, i hvad författning flottan var, för att bli öfvertygade om K. M:s allvar och förmåga att åtaga sig holsteinska saken. Kristoffer Gyllenstierna och Gyldenstolpe menade, att denna begäran var en betänklig sak. Änkedrottningen åter framhöll, att man ej gärna kunde neka dem detta, ej heller insåg hon, i hvad afseende det kunde vara skadligt. Bengt Oxenstierna talade ock för bifall, ty man kunde ju utan stor förlust dessförinnan söka få hela flottan equiperad. Man resolverade därpå, att generalamiralen jämte förra orders utförande skulle, så vidt möjligt var, söka utreda hela flottan. Därjämte skulle han, då de båda ministrarne komme till Karlskrona, framhålla, huru han hade order att göra allt hvad görligt var till hertigens skydd, i fall Danmark ej ville afstå från sitt fientliga uppsåt.[1] I enlighet med detta beslut afgick order till generalamiralen.[2] Möjligt är, att detta var en uppgjord plan mellan Bengt Oxenstierna och sjömakternas ministrar för att genomdrifva ett dylikt beslut.[3]

Det var emellertid icke blott i Sverige, som man vid denna tid verkade för att hejda Danmarks framfart mot hertigen, äfven andra uti holsteinska tvistefrågan intresserade makter bemödade sig härom, om också ej med sådant eftertryck som svenska regsringen eller med sådan bestämdhet, som man i Gottorp önskade. Så fortfor kurfursten i Berlin med sina allvarliga påminnelser och bemödade sig ifrigt därhän, att danska regeringen ej måtte fortfara med fientligheterna. Danckelmann fick 10 juni befallning att utan minsta dröjsmål begifva sig ifrån Minden till Hamburg.

[1] Rådsprotokoll hållet på Carlberg 7 juni 1697. SRA.
[2] K. M. till amiralgeneralen 7 juni 1697. RReg. SRA.
[3] C. F. I. Wahrenberg, Sveriges yttre politiska förhållanden under de 3 första åren af Karl XII:s regering s. 20.

Den holsteinska saken råkade nämligen för hvarje dag i ett allt farligare läge. Äfven hade kurfursten ifrån Haag blifvit rekvirerad att jämte kejsaren och Sachsen skicka ombud till Hamburg och där söka förekomma all vidare vidlyftighet. Om också demolitionen af de gottorpska skansarne ej kunde förhindras, skulle dock Danckelmann göra allt hvad möjligt vore att förebygga ytterligare fientligheter. Framför allt borde han tillse, det hertigen ej blefve tvingad att antaga det danska projektet oförändradt, emedan det funnes några punkter däri, som han omöjligen kunde bifalla.[1] I Köpenhamn lät kurfursten genom Falaiseau framhålla, huru danska regeringens handlingssätt var i högsta grad skadligt för de allierades sak och därjämte en skymf emot mediationen. Så mycken hänsyn hade man nämligen bort visa medlarne, att förlikningsprojektet och resolutionen rörande hertigens skansar kommunicerats dem. Kurfursten ville alls ingen del ha i de sviter, som kunde följa af Danmarks företag. Man borde i Köpenhamn ej för mycket smickra sig med, att ställningen i Sverige skulle afhålla svenska regeringen från att inblanda sig i holsteinska saken. De missnöjda i Sverige önskade nämligen ingenting ifrigare än ett krig med någon af grannarne. Följaktligen skulle de med glädje se, om det komme till ruptur med Danmark. Då kurfursten några dagar senare fick underrättelse, att danska regeringen kullkastat skansarne, förklarade han för Falaiseau, hur det numera var förgäfves att vidare göra föreställningar däremot. Men Falaiseau skulle allvarligt verka för, att inga ytterligare fientligheter företoges. Det skulle nu snart, tillade kurfursten, visa sig, huru svenska regeringen upptoge det skedda. Han beklagade slutligen, att förlikningen mellan hertigen och Danmark genom skansarnes demolition blifvit ännu svårare än förut.[2]

Af de till Hamburg och Köpenhamn afgångna brandenburgska skrifvelserna torde det vara klart nog, att kurfursten i Berlin allvarligt önskat, det Danmark ingenting

---

[1] Kurfursten Fredrik III till Danckelmann 10 juni 1697. Dänemark Streit mit Holstein-Gottorp. BSA.

[2] Kurfursten Fredrik III till Falaiseau $\frac{4}{14}$, $\frac{10}{20}$, $\frac{15}{25}$ juni 1697. Dänemark. BSA.

företagit mot hertigen. Men därför synes man ej ha varit så särdeles missnöjd öfver, att hertigen verkligen fått sig en liten påminnelse om, huru det ej var förenligt med hans ställning att alltför trotsigt motsätta sig alla förlikningsförslag. Kurfursten skref i medlet af juni till Danckelmann, att denne kunde för de gottorpska ministrarne och andra framhålla, huru det nu blifvit tydligt, hvad effekt det hade, att man ej antagit det berlinska förlikningsprojektet. Hade man i Gottorp gifvit sitt bifall åt detta, skulle hertigen nu haft sina skansar konserverade och suttit i lugn och ro. Äfven var det säkert, att hertigen snart skulle råka ut för nya dylika öfvergrepp, om man ej med allvar lade sig vinn om förlikning. Till en dylik torde emellertid svårligen något annat medel finnas, än det kurfursten i sitt förlikningsprojekt anvisat.[1]

Som svar på hertigens ansökan af den 6 juni om garantiens prestation förklarade kurfursten i en skrifvelse till honom, huru han kunde vara öfvertygad om, att kurfursten mycket ogärna sett den expedition, som Danmark företagit emot honom, och han hade, hvad på honom angick, gjort allt, hvad han förmådde, för att afhålla danska regeringen därifrån. Då detta emellertid ej hade haft den önskade effekten, och då man numera kunde hoppas, att Danmark skulle inställa fientligheterna, torde hertigen själf »i öfverensstämmelse med sin kända stora klokhet»[2] inse, att om däraf några vidare rörelser framginge, ett farligt krig kunde utbryta. Till förebyggande af all oro var man därför betänkt på att så fort som möjligt reassumera pinnebergska traktaterna. Danckelmann hade därför bekommit order att verka för underhandlingens lyckliga fortgång samt för satisfaktion från Danmark till förmån för hertigen.[3]

Äfven de lüneburgska furstarne visade sig villiga att gagna hertigens intresse, sedan de fått underrättelse om Danmarks aktualitet, ehuru de nu som förut mera med före-

[1] Kurfursten Fredrik III till Danckelmann 15 juni 1697. Dänemark. Streit mit Holstein-Gottorp. BSA.

[2] Hade detta uttryck ej varit en vanlig artighetsfras, skulle det kunna fattas som grym ironi, ty hertigen hade för visso, oerfaren som han var, ej gifvit några mera framstående exempel på sin »stora klokhet».

[3] Kurfursten Fredrik III till hertigen af Holstein-Gottorp 1 juli 1697. Dänemark. Streit mit Holstein-Gottorp. BSA.

ställningar hos andra makter än i verklig handling gingo hans ärenden. Georg Vilhelm skref till Fabricius 1 juni, att garantministrarne borde afgifva en gemensam deklaration mot all aktualitet af Danmark.[1] När därpå danska regeringen skred till angrepp, gjorde han allvarliga påminnelser i London och Haag. Han framhöll, huru Kristian V, då engelske ministern Cresset begärt audiens för att afråda från aktualitet, ej beviljat densamma, innan angreppet mot hertigen öppnats. Konungen ansåg sig nämligen då kunna anföra till sin ursäkt, att han, såsom förhållandena utvecklat sig, ej kunde afstå från det fattade beslutet om skansarnes demolition.[2] Som man emellertid hade skäl att frukta, att Danmark ej skulle upphöra med fientligheterna, då skansarne blifvit kullkastade, borde sjömakterna uttala sitt stora missnöje med Kristian V:s förfarande, och därest minsta anstalt till vidare våldsamheter gjordes, sända en eskader krigsskepp till Öresund. Under dylika förhållanden måste huset Lüneburg hemkalla sina hjälptrupper, och sjömakterna borde på skedd rekvisition därom skyndsamt återsända dem. Äfven hertigen af Gottorp skulle då bli nödtvungen att hemkalla sina trupper.[3]

Om också de lüneburgska furstarne verkligen hemkallat sina trupper, därest Danmark fortsatt fientligheterna mot hertigen, så voro de dock föga hågade att tillgripa denna utväg. Detta framgår af en skrifvelse från Georg Vilhelm till Fabricius i Hamburg i början af juni. Rörande de lüneburgska truppernas hemkallande skulle Fabricius för Vellingk och hertigens ministrar framhålla, att konungen i England skulle upptaga en dylik åtgärd illa, och finge de allierade någon skada däraf, skulle detta blifva huset Lüneburg till stor blåme. Ej heller kunde de lüneburgska furstarne uppträda ensamma, utan de måste invänta, hvad de andra höga garanterna och isynnerhet Sverige ville göra till saken. Därför borde hertigen visa något tålamod, tills han finge se, hvad garanterna till hans bästa beslutade.

[1] Georg Vilhelm till Fabricius i Hamburg 1 juni 1697. Celle be. des. 42, Holstein HSA.

[2] Vellingks relation till K. M. om denna audiens är af liknande innehåll. Vellingk till K. M. 1 juni 1697. SRA.

[3] Georg Vilhelm till baron Schütz i London 4 juni 1697 mut. mut. till Bothmer i Haag 4 och 18 juni. Celle be. des. 42 Holstein. HSA.

Man skulle å huset Lüneburgs sida göra, hvad möjligt var till befrämjande af hertigens intresse. På liknande sätt uttalade sig Georg Vilhelm inför hertigen af Gottorp själf.[1]

Sjömakternas ministrar i Hamburg hade vid Kristian V:s öfverfall på hertigens skansar visat föga allvar mot de danske. Men då det ryktet började gå, att Danmark tänkte fortsätta med fientligheterna, uppträdde man med större kraft. I Holland lät ministern Dykvelt tillkännagifva för danska beskickningen, huru underrättelser från alla håll inkommo, att fientligheterna mot hertigen fortsattes. Alldenstund krig i Norden på sådant sätt syntes oundvikligt, fann Dykvelt nödigt att göra danska regeringen den deklarationen, det hans principaler måste skicka en eskader krigsskepp till Öresund, därest Danmark gick längre i sina åtgärder mot hertigen, än man låtit försäkra.[2] Detta var att tala rent språk till danska regeringen. De lüneburgska furstarnes bestämda deklarationer, att huset Lüneburgs trupper skulle komma att hemkallas, torde i ej ringa mån ha medverkat till detta uppträdande af sjömakterna. De lüneburgska furstarne hade nämligen hos dessa ganska mycket att säga på grund af det betydande antal hjälptrupper, som de lämnade i kriget mot Frankrike. Dykvelts förklaring gjorde också djupt intryck i Köpenhamn. Kristian V lät svara, att denna deklaration så mycket mera förvånade honom, som han ej kunde erinra sig, att han gifvit generalstaterna anledning att hysa misstroende mot honom eller tvifla på hans gifna ord. Det var någonting alldeles ovanligt, att nära bundsförvanter på ett blott spargement gjorde hvarandra dylika förklaringar. Generalstaternas handlingssätt var så mycket smärtsammare för Kristian V, som han efter den nyligen med dem slutna alliansen, i hvilken han gjort så stora uppoffringar, varit säker på deras hjälp, mot hvilka fiender det än måtte ha varit, äfven om han företagit något mera emot hertigen, än som hade skett.[3]

[1] Georg Vilhelm i Celle till hertigen af Gottorp 6 och till Fabricius 8 juni 1697. Celle be. des. Holstein. HSA.

[2] Engelske ministern Cresset i Hamburg fick något senare, då de danska trupperna redan lämnat hertigens land, order att göra en lika lydande förklaring till de danska, som Dykvelt afgifvit. Vellingk till K. M. 25 juni 1697. SRA.

[3] Konseljprotokoll 11 juni och Kristian V till Plessen 12 juni 1697. Geh. Reg. DRA.

Slutligen fanns det en makt, hvilken nu som alltid, när danska regeringen uppträdde aggressivt mot hertigen, fick skuld för att egga Danmark till dess fientliga åtgöranden. Denna makt var Frankrike. Beskyllningarne voro emellertid fullkomligt obefogade. De franska statsmännen hade alltifrån tvistefrågans uppkomst förhållit sig nästan alldeles passiva gent emot Danmark och Gottorp. Och sedan Danmark i slutet af år 1696 ingått förbund med sjömakterna, blef förhållandet mellan de forna bundsförvanterna Kristian V och Ludvig XIV rätt kyligt, så att det just ej fanns något skäl att misstänka, det Frankrike stod bakom Danmarks företag eller lofvat detsamma någon hjälp, ifall krig uppkomme i följd af angreppet på skansarne.[2] De franska statsmännen hade för öfrigt ett viktigt skäl att förhålla sig passiva uti tvisten mellan Danmark och hertigen. Ludvig XIV:s understöd åt Danmark skulle nämligen med ganska stor säkerhet drifvit Sverige öfver i de allierades läger, något som man i Frankrike på intet villkor ville gifva anledning till. De franska ministrarne i Paris bestredo också inför den svenske sekreteraren Palmquist riktigheten af de gjorda beskyllningarne. Hade Ludvig XIV önskat ett öfverfall på hertigen, skulle han ha lagat, att detta inträffat, innan de gottorpska trupperna blifvit sända till de allierade som hjälp mot Frankrike. Den franske ministern Pomponne framhöll, huru man i Paris höll hertigens sak mera för Sveriges än för hans egen, och att Ludvig XIV af hänsyn till Sverige, men ej för hertigens skull var villig att främja huset Gottorps intresse gent mot Danmark.[2] Det var så långt ifrån, att Ludvig XIV gynnade Danmarks angrepp på hertigen, hvilket var detsamma som att verka för en öppen brytning mellan Danmark och Sverige, att han tvärtom vid denna tid allvarligt började lägga sig vinn om, att de båda nordiska kronorna måtte träda i nära förbund och vänskap med hvarandra. Den franske ambassadören i Köpenhamn hade redan före Karl XI:s död bragt dylikt på tal inför de danska ministrarne[3], och strax

---

[1] Konseljprotokoll 1695, 1696 och 1697. DRA.

[2] Palmquist till K. M. $\frac{11}{21}$ juni, $\frac{16}{26}$ juli, 21 juli/2 aug. 1697. SRA.

[3] »Sonsten hätte zwar der frantzösische ambassadeur mit Ihr. Königl. Mayts Ministris, wegen restablirung einer genauen freundschafft mit Schwe-

efter Kristian V:s angrepp på hertigen började Ludvig XIV att både i Köpenhamn och Stockholm med allvar verka för ett godt förhållande mellan Sverige och Danmark.

Hvad var nu danska regeringens afsikt med dess företag mot hertigen, ville Kristian V blott kullkasta de uppbyggda skansarne, eller var hans afsikt att äfven intaga hertigens land och helt och hållet tillintetgöra huset Gottorps makt? Af öfverläggningen i dansk konselj 18 april framgår, att danska regeringen vid första underrättelsen om Karl XI:s död vågat sträcka sina förhoppningar långt nog och ej ens vejde undan för öppen brytning med Sverige. Men efter lüneburgske ministerns utlåtande inför von Plessen, och då underrättelser från skilda håll inkommo, att Kristian V:s planer på aktualitet mot hertigen allmänt ogillades, blef man försiktigare vid danska hofvet, så att man vid tiden för öfverfallet ej torde ha vågat hoppas mera än skansarnes kullkastande. Riktigaste svaret på den framställda frågan blir därför, att danska regeringen äfven vid detta tillfälle följde sin traditonella politik gent emot huset Gottorp, Denna traditionella politik var att begagna hvarje gynnsamt tillfälle att stäcka hertigens makt, att spänna bågen så hårdt rådligt syntes, att pröfva tålamodet hos hertigens beskyddare och garanter så långt, den vågade och slutligen, när hotelserna om vedergällning för öfvergreppen blefvo för allvarliga och hördes från för många håll, att försiktigt draga sig tillbaka för att undvika en strid, uti hvilken Danmark hade säker utsikt att komma till korta. Hade garanterna, då Danmarks fientliga afsikter blefvo tydliga, uppträdt med mera allvar, skulle danska regeringen ej vågat kullkasta skansarne. Men dels hunno de icke, dels brydde de sig icke om — med undantag af Sverige, som till en början ansågs ofarligt — att gent emot anfallet på skansarne allvarligt hota med garantiens prestation åt hertigen. Då ingen med större bestämdhet afrådde, skred Kristian V till anfall; då sjömakternas ministrar i konferensen 3 juni ej hotade med vedergällning för fredsbrottet, fullföljdes företaget till slut. Hade ingen allvarligare opposition försports mot en vidare

den, gesprochen, es wäre aber dabey geblieben, undt niemahlen zu einer formellen proposition gekommen». Konseljprotokoll 3 april 1697. DRA.

fortsättning af fientligheterna, är det intet tvifvel underkastadt, att danska regeringen med nöje skulle ha låtit hertig Fredrik lika hårdt plikta för sitt trotsiga uppträdande mot Danmark, som hans far, hertig Albrekt, under sina olycksdagar fick det, i det att denne lång tid måste lefva som flykting fördrifven från sitt land. De europeiska makterna befallde emellertid i ganska bestämd ton de danska trupperna att göra »helt om», och Kristian V var klok nog att foga sig efter gifven order, ehuru hertigen ej antagit en enda punkt af Danmarks definitivprojekt. Annars skulle just detta projekt varit en ypperlig utgångspunkt för fortsatta fientligheter mot hertigen. De danska trupperna, som 27 maj ryckt in i hertigens land, bröto 17 juni upp och marscherade hem igen.[1]

Med danska truppernas borttåg ur hertigens land var det tydligt, att några ytterligare fientligheter för denna gång ej voro att befara. Men därför var ej frågan om Danmarks öfvergrepp bortdöd. Danska regeringens öfverfall på hertigens skansar fortlefde ännu länge uti sina följder, som blefvo ganska viktiga för de båda tvistande parterna. Kristian V:s tilltag att midt under freden öfverfalla hertigen gaf nämligen signalen till förhandlingarnes återupptagande vid pinnebergska kongressen, ty de tre medlarne skyndade sig vid underrättelsen därom att åter sända sina ombud till Hamburg. Vidare gaf det samma anledning till, att Sverige sökte intressera garanterna för hertigens sak och verkade för en sammansättning mellan dem till huset Gottorps fromma. Den viktigaste följden åter blef, att svenska regeringen och de lüneburgska furstarne, då den återupptagna underhandlingen vid pinnebergska kongressen ej kunde lösa konflikten och förslaget till sammansättning med garanterna blef utan resultat, ingingo en allians till skydd för Gottorp, enligt hvilken hertigen kunde räkna på säker hjälp från Sverige och huset Lüneburg, därest Danmark skrede till nya öfvergrepp.

[1] Utterklo till K. M. 22 juni 1697. SRA.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Till religionsfrihetsfrågans historia vid 1778—1779 års riksdag.

Såsom bekant, anhöllo ständerna vid riksdagen 1778—79 om införande af religionsfrihet för främmande trosbekännare, »med de inskränkningar och förbehåll, som Rikets grundlagar och en rådig eftertanke och försiktighet synas kräfva». Gustaf III gaf omedelbart, därvid följande den i 42 § 1772 års RF. föreskrifna ordning, sitt bifall till denna motion, i öfverensstämmelse hvarmed sedermera utfärdades kungörelsen af den 24 januari 1781, innehållande närmare föreskrifter rörande tillämpningen af det stadfästade riksdagsbeslutet. Enligt den rådande historiska uppfattningen föranleddes religionsfrihetsfrågans upptagande vid riksdagen af trenne särskilda memorial, hvilka ingifvits: ett i ridderskapet och adeln af öfversten frih. Hans Ramel och två i preteståndet af prostarne Anders Chydenius och Anders Bäckerström.[1] Ramels memorial är helt kort och afser endast en »anmälan» från ständernas sida »om nyttan och billigheten af en fullkomlig religionsfrihet för inflyttande utländingar.»[2] Chydenii memorial, som af författaren utgafs i tryck, är utförligt motiveradt och i sina förslag detaljeradt samt åsyftar religionsfrihet med vissa inskränkningar, i hufvudsak likartade med de af riksdagen sedan beslutna.[3] Om beskaffenheten af och innehållet i det tredje memorialet, det af Bäckerström ingifna, har man däremot sväfvat i fullständig okunnighet; det har förgäfves efterletats af forskarne, senast ganska nyligen.[4]

---

[1] Se t. ex. Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar, V, s. 283, Odhner, Sveriges politiska historia under Gustaf III, I, s. 574, H. Levin, Religionstvång och religionsfrihet 1686—1782, s. 139.

[2] Levin, a. a., s. 140.

[3] Chydenius, Politiska skrifter, utg. af E. G. Palmén, s. 413 ff.

[4] Se Palméns inledning till Chydenii skrifter, s. CXCI, not. och nu senast (1896) Levin, a. a., s. 140, not. 2. — Kommen till Sverige, finner jag emellertid, till min förvåning, memorialet bland »Riksdagsacter 1778—79» (N:o 14) hörande till Prästeståndets arkiv i Riksarkivet. Endast i ortografiskt hänseende skilja sig de begge exemplaren från hvarandra.

Emellertid har jag, vid genomgåendet i vetenskapligt syfte af den framl. justitierådet Chr. Naumann i tiden och numera Kejserliga Senaten för Finland tillhöriga samlingen af riksdagspublicistik från 18:de seklet, lyckats påträffa detta länge saknade aktstycke i manuskript. Huru detsamma förirrat sig in i denna samling af idel trycksaker, torde väl alltid förbli obekant. Memorialet är prydligt skrifvet på ett ark och väl bibehållet. Det meddelas här i diplomatiskt aftryck; endast kommateringen har undergått ett par nödvändiga ändringar.

Ödmiukt Memorial.

Nu har jag för min del haft tillräckelig tid att noga öfverväga det tryckta *Memorial*, hvilket för några dagar sedan i Stånds Rummet utdeltes, angående fri *Religions* öfning i vårt kära Fädernesland, som *Stats Secreteraren* och *Commendeuren* af Kongl. Nordstj. *Orden*, Friherre *Lilliecrants*, redan för 18. år tilbaka författat, och till Högvördige Ståndets då varande Taleman aflämnat.

Att förbigå hvad långt förut i detta ärendet å Riksdagar blifvit yrkat, finner jag de skäl, hvilka så väl i nämde *Memorialet* som i dess bifogade *Supplement* anföras, af den vigt och betydelighet, att jag, af egen öfvertygelse tvungen, måste i ödmiukhet anhålla, det behagade Högvördige Ståndet, utan vidare uppskof, och innan Riksdagens nu snart infallande slut, med Kongl. May:ts Nådiga tilstånd, företaga detta stora ämnet till ändteligt besvarande, så; att det antingen bifalles, eller och, med äfven så kraftiga skäl, som det för oss blifvit upgifvit, förkastas, på det all skulld till Rikets vanmagt af främlingars utestängande måtte med intet skäl Högvördige Ståndet tilskrifvas. Den lilla andel, som af denna stora bördan skulle komma att ligga på mina skulldror, förmår jag alldeles intet draga.

Såsom vaksamme Herdar behöfva vi ej fruckta, att någon del af den ombetrodde Hiorden kunde genom fri *Religions* öfning förledas till främmande fårahus.

De enfalldigaste, hvilka snarast kunde misstänkas för affall, af våre Utrikes resande, komma ju som *Lutheraner* tilbaka. Menige hopens fordna böjelse för Catholicismen, som giorde våra förfäder i denna vägen så varsamme, är länge sedan utslocknad och förvandlad i ett hat, som kansko brinner alt för häftigt.

Judarne äro lefvande och vandrande bevis till Christendommens styrcka. Vår Frälsare har Sjelf pålagt dem att utspridas, för att vittna; hvarföre få de intet också fritt komma till oss och sielfva frambära sitt vittnesbörd, såsom ett bittert, men renande salt i Fritänckarens sura öga? Då en myckenhet uppenbart skadeliga människor, fördärfvade i sitt sinne, och odugelige till trone, som ingen *Religion* hafva, finnas och tålas ibland oss, må *Religions* bekännare i allmänhet vara välkomna, att biträda oss emot en gemensam fiende, att väcka oss till Guds lof, för vår rena Lära, att uppmuntra oss i den samma,

troligen uppföda våra barn och således föreviga Guds sanna kännedom och dyrkan hos våra efterkommande. Så har det åtminstone tilgådt i Dannemarck. Deras förbättrade *Bibel*-Öfversättning; deras uppbyggel. *Pontoppidanska Cateches*; deras nya *Psalmbok;* folkets däraf flytande vackra kundskap, och hos åtskillige lysande utöfning, deras många Christel:e inrättninger och det mera, lärer ännu länge, förutan samma uppmuntran, få sakna vår fullkoml:a efter följd.

Äro desse mine tankar felande, hoppas jag vinna rättelse af Högvördige Ståndets öfverläggning, och tillika tröst emot den frucktan att med vägrad *tolerance* ådraga mig den förebråelse som vår *Religions* Stiftare gaf sina Lärjunngar, då de ej ville fördraga *Samariterne:* J veten icke, sade han, hvars Andas J ären. *Stockholm d. 13 Januarii 1779.*

And: Bäckerström.

Först några notiser om memorialets författare. Anders Bäckerström var född af fattiga föräldrar i Åby 1724 och hette ursprungligen Bäckström.[1] Student i Upsala 1745, hjälpte han sig fram vid akademien medels konditioner, tills han 1753 för medellöshet måste afbryta sina studier för graden. B. lät då prästviga sig och blef huspredikant hos generalskan Gyllengrip, född grefvinna Lewenhaupt. Redan följande år kunde han i Greifswald taga magistergraden, hvarefter han snart erhöll konsistorielt förordnande. 1765 utnämdes han till kyrkoherde i Ljungby och undfick strax därpå prostetiteln. Efter riksdagen 1778—79, den enda han bivistade, kreerades B. till teol. doktor. B. gifte sig första gången med dottern till sin förman, biskopen i Kalmar stift, sedermera ärkebiskopen Beronius, andra gången med dottern till sin stjuffaders husbonde, brukspatronen Hoppenstedt, efter hvilken han ärfde en ansenlig förmögenhet. B. afled 1786 i Ljungby. — B. berömmes som »en nitisk och rättsinnig själasörjare.» Han har författat några mindre betydande teologiska skrifter samt öfversatt biskop E. Pontoppidans katekes, densamma som nämnes i ofvanstående memorial.[2]

Nu till memorialet. Såsom af dateringen framgår, har detsamma inlämnats i prästeståndet senare än Chydenii memorial.[3] Afsikten med Bäckerströms memorial har blott varit att påskynda frågans afgörande i prästeståndet. Till en sådan uppmaning fans också anledning nog. Såsom äfven i memorialet framhålles, nalkades riksdagsarbetet sitt slut. Ett fortsatt uppskjutande af frågans behandling kunde lätt göra dess afgörande vid riksdagen omöjligt.

---

[1] I förteckningen öfver prästeståndets medlemmar vid riksdagen 1778—79 skrifves namnet oriktigt Beckerström.

[2] Löfgren, Tjenstemän vid församlingarna och läroverken i Kalmar stift, s. 368 ff.

[3] Detta inlämnades den 11 januari, såsom af detsamma i tryck framgår. Det var författadt redan i december 1778.

Genom Bäckerströms memorial har således *icke* religionsfrihetsfrågan blifvit *väckt* vid riksdagen. Redan af denna orsak kan det i betydelse alls icke jämföras med Chydenii memorial, som hade författats redan i början af december föregående år, då Chydenius jämväl vidtagit sina förberedande mått och steg.[1] Äfven med hänsyn till tankarna är Bäckerströms memorial afgjordt underlägset Chydenii; det ljuder som ett svagt eko af dennes starka maningsrop. Hvad som yttras i Bäckerströms biografi, att nämligen han »ådrog sig en synnerlig uppmärksamhet genom sitt ingifna, mogna och väl utarbetade betänkande om fri religionsöfning»,[2] innebär därför en mycket stor öfverdrift. Äran af att hafva väckt religionsfrihetsfrågan i prästeståndet tillfaller ovedersägligen Anders Chydenius ensam.

För utredandet af frågan, huru religionsfriheten genomdrefs vid riksdagen 1779, är det Bäckerströmska memorialet emellertid af värde. Det ger anledning till en närmare granskning af denna fråga och särskildt af konungens ställning härtill.

* * *

Det stod i öfverensstämmelse med Gustaf III:s hela, af den franska upplysningsfilosofien påverkade åskådning, att han var en varm vän af religionsfrihetens införande i Sverige. I trots af det motstånd reformen hade rönt från kyrkligt och annat konservativt håll, skydde Gustaf icke heller att öppet ådagalägga sina sympatier i detta afseende. Redan uti det i konungens kansli uppsatta riksdagsbeslutet heter det (§ 7): »Kongl. Maj:t hafver i nåder med oss instämt uti ett lika tänkesätt och ansett denna vår underdåniga proposition såsom en den mest hedrande för mänskligheten och för en upplyst, fri nation samt således i nåder därtill samtyckt med alla förberörda inskränkningar.»[3] Ett uttryck för glädjen öfver att få genomföra denna reform under sin regering utgör den medalj Gustaf lät slå i anledning af riksdagsbeslutet om religionsfrihet.[4] Ur kungörelsen af den 24 januari 1781, till formen ett verk af Elis Schröderheim,[5] men till andan förvisso Gustafs eget, framlyser samma tillfredsställelse flerstädes i den skickligt och med tillbörlig éclat affattade ingressen.[6] Hvilken vikt konungen fäste vid detta sitt »toleransedikt», synes ock däraf att förordningen daterades på konungens födelsedag och att G. Ph. Creutz, då ambassadör i Paris, anbefaldes att genom publikation göra den bekant i Frankrike.[7]

---

[1] Se Chydenii självbiografi i Politiska skrifter, s. 433.
[2] Löfgren, a. a., s. 369.
[3] Modée, Utdrag ur publique handlingar, XI, s. 608.
[4] B. E. Hildebrand, Svenska minnespenningar, II, s. 177 f.
[5] Odhner, a. a., II, s. 43.
[6] Se Modée, a. a., XII, s. 138 ff.
[7] Odhner, a. a., II, s. 43, 45.

Med dessa fakta för ögonen, och med kännedom af konungens allmänna ställning till denna riksdag, har man därför trygt kunnat säga, att utan Gustaf III:s moraliska stöd religionsfriheten icke skulle blifvit af ständerna besluten.[1] Men om man sammanställer alla dessa *efter* ständerbeslutet tillkomna omständigheter, hvilka för sig berättiga till det nyss anförda omdömet, med hvad man har sig bekant eller kan sluta sig till rörande konungens hållning i frågan *under* själfva ständermötet, så har man, enligt min åsikt, anledning att om Gustaf III:s andel i frågans genomdrifvande vid riksdagen fälla ett både mer positivt och mer precist omdöme. Jag skall försöka att i det följande gifva skälen för en sådan uppfattning och i sammanhang därmed belysa några andra till saken hörande omständigheter.

I ingressen till kungörelsen af den 24 januari 1781 säges bl. a.: »Oss har fördenskull icke kunnat återstå någon annan betänklighet än den, som uppkommit under ett ömt afseende uppå Våra trogna undersåtares tänkesätt och omdömen».[2] Gustaf III har således endast af hänsyn till den allmänna opinionen ryggat för att på egen hand genomföra reformen; särskildt befarade konungen af lätt insedda skäl prästerskapets opposition.[3] Tanken på att under ständernas medverkan genomföra reformen var däremot från början utan tvifvel främmande för Gustaf. Man vet ju att han, i enlighet med 1617 års nu återupplifvade riksdagsordning, icke alls ville veta af motionsrätt för ständerna.[4]

Då nu, under pågående riksdag, en medlem af det högvördiga ståndet självt, Chydenius, meddelade Gustaf III sitt memorial om religionsfriheten,[5] förändrades situationen med ett slag. Hopp om att kunna genomdrifva saken ingafs konungen härigenom; men som ett vilkor för en lycklig utgång framstod i och med detsamma frågans behandling af ständerna. Vi behöfva icke och vi få icke antaga, att Chydenius uttryckligen uppstälde detta vilkor, ehuruväl ett sådant antagande vore väl förenligt med den liberalt-konstitutionella ståndpunkt Chydenius äfven vid denna riksdag hade häfdat,

[1] Odhner, a. a., I, s. 578.
[2] Modée, a. a., XII, s. 139.
[3] Detta säger uttryckligen Fersen; se F:s Historiska skrifter, utg. af R. M. Klinckowström, IV, s. 136.
[4] Geijer, Gustavianska papperen, II, s. 157. — I afhandlingen »Om svenska riksdagen 1772—1809», s. 51, framhåller emellertid Vessberg, att i Gustaf III:s utkast till ny riksdagsordning visserligen heter: »uppå riksdagarna företaga och afhandla riksens ständer ingenting annat än det som af konungen dem proponeradt varder», men att å andra sidan tillägges: »och det som RF:s 40, 41, *42*, 43, 44, 48 och 50 §§ stadga och förmå», och att sålunda genom nämnandet af 42 § ständernas initiativ i lagfrågor bekräftas. Häremot måste dock anföras att genom 6 § FSA. Gustaf III:s verkliga tanke i denna oklara punkt framträder, och att med åberopandet af 42 § RF. förmodligen blott dess senare del åsyftats.
[5] Chydenius, a. a., s. 433.

t. ex. i fråga om bevillningen.[1] Vilkoret låg genom memorialets framlämnande i själfva sakens natur. Man kan således säga, att Chydenii memorial om religionsfrihet räddat ständernas ifrågasatta motionsrätt under den nya konstitutionella ordning, som vid 1778—79 års riksdag första gången pröfvades i fråga om monarkens och ständernas förhållande till lagstiftningen.[2] — Ett annat vilkor för att frågan skulle bringas till ett lyckligt slut uppstäldes positivt af Chydenius. Han anhöll att, »i händelse Kongl. Maj:t gillade idén [med memorialet], han då äfven ville kraftigt hos Riksens Ständer understödja den och skydda auctorn mot förföljelser, hvarom jag» — tillägger Chydenius — »allernådigst blef försäkrad».[3]

Man har ingen anledning att a priori betvifla att Gustaf III icke skulle hålla detta sitt gifna löfte Tvärtom hafva vi sett, hurusom allt talar för att han verkligen skulle kraftigt understödja saken vid riksdagen. Har man sig äfven något bekant om konungens tillgöranden härutinnan?

---

[1] Se härom Palmén, a. a., s. CXC.

[2] Vessberg, a. a., s. 52, anser, att religionsfrihetsfrågan väcktes »i form af besvär», och åberopar till stöd härför Odhner, a. a., I, s. 573.

Hos Odhner finnes emellertid intet, som talar för hr Vessbergs uppfattning. Tvärtom säger Odhner, I, 574, att Fersen lagade så, att ärendet blef »ett fullständigt förslag af ständerna». I andra delen af sitt förträffliga arbete kallar Odhner likaså ständerbeslutet om religionsfriheten »ett formligt förslag» (II, 44). — Däremot uppgifver Montan, Bidrag till Gustaf III:s historia, s. 84, not, att ständerna i sin skrifvelse rörande denna sak »nedlägga inför konungens tron sin *önskan* om religionsfrihet med de förbehåll de gjort och öfverlämna till konungen saken med den tillförsikt, att han vid verkställigheten genom vidtagande författningar skulle förebygga all våda». Detta hade skett på förslag af bondeståndet. Montans utsago bekräftas af Odhner, II, 44, och jag har sedermera i Riksarkivet själf kunnat öfvertyga mig om dess öfverensstämmelse med ordalydelsen i ständernas skrifvelse.

Men huru detta faktum kunnat gifva anledning till påståendet, att ständerna i religionsfrihetsfrågan utöfvat endast sin petitionsrätt, kan jag ej fatta. I riksdagsbeslutet säges uttryckligen (Modée, a. a., XI, s. 608): »Vi hafve detta ärende uti nogaste öfvervägande tagit och uti vår därom aflåtne underdånige proposition tillstyrkt en fri religionsöfnng i riket, med efterföljande förbehåll och inskränkningar» — — — (här uppräknas dessa, åtta till antalet). »Kongl. Maj:t hafver — — — ansett denna vår underdåniga proposition» o. s. v. Uttrycket »proposition», likasom den ordning, i hvilken Gustaf III meddelade sitt bifall till ständernas förslag, öfverensstämmer fullständigt med hvad 42 § RF. förmår. Otvetydigt utvisa för öfrigt de uppräknade förbehållen att här är fråga om ett lagförslag, en motion, och ej om ett besvär, en petition, och ytterligare bekräftas detta däraf, att det stadfästade riksdagsbeslutet betraktades som gällande lag (se Levin, s. 148). Det tillägg ständerna gjort i sin skrifvelse gäller de närmare föreskrifterna rörande tillämpningen af den lag ständerna med konungens bifall stiftat. Att konungen i sådant afseende i kung. 24/1 1781 tillade vissa bestämmelser till de af ständerna antagna, förändrar icke det ringaste saken. Såsom Rydin, Svenska riksdagen, II: 1, s. 37, framhåller, var man t. o. m. under frihetstiden icke så nogräknad i detta hänseende.

[3] Chydenius, a. a., s. 433 f. — Åt Chydenii själfbiografi måste, med afseende därå att den är författad i februari 1780, således ett år efter de timade händelserna, och med afseende jämväl å författarens tillförlitliga karakter, tillerkännas fullt vitsord.

Af Chydenii självbiografi veta vi att hans memorial af ärkebiskopen undanhölls prästeståndet, tills frågan väcktes i adeln och således måste komma under behandling också i prästeståndet.[1] Bäckerströms memorial hade icke haft åsyftad verkan. För att nu hindra att frågan helt och hållet skulle skjutas åt sidan, underläto förvisso icke religionsfrihetens vänner i prästeståndet, bland dem i främsta rummet Chydenius och öfverhofpredikanten, sedermera ärkebiskopen von Troil, att för konungen framhålla nödvändigheten af just frågans väckande i ett annat stånd.[2] Med hänsyn härtill, men med hänsyn framför allt till karakteren af Ramels memorial, enligt hvilket ärendets ordnande borde fullständigt öfverlämnas till Kongl. Maj:ts »hulda försorg»,[3] har man allt skäl att anse Fersens uppgift, att konungen öfvertalade Ramel att framställa förslag i saken,[4] vara öfverensstämmande med verkliga förhållandet.

Gustaf III trädde således i det kritiska ögonblicket emellan och räddade den af Chydenius ursprungligen väckta frågan från att utan vidare förfalla. Detta var det väsentligaste han kunde göra. Att sedan genomdrifva saken i de skilda stånden, var i jämförelse härmed af mindre betydelse. Vi veta dock, att Gustaf icke heller underlät att, där så behöfdes, utöfva sitt inflytande i detta hänseende.

I adeln var hofpartiet i afgjord majoritet, och den opposition, som här drefs af en Johan von Engeström och måhända af andra med honom, verkade icke mycket;[5] religionsfriheten antogs, ehuru med vissa bestämda inskränkningar, hvarigenom det Ramelska memorialets afsikt att lämna frågan i konungens händer, sedan den principielt godkänts, blef omintetgjord.[6] För borgareståndet behöfde man ej på förhand frukta; med ett par tillägg bifölls också adelns beslut där så godt som enhälligt.[7] Men i bondeståndet var sakens utgång från början högst tvifvelaktig. Att konungen öfver hufvud i detta stånd utöfvade stort inflytande genom Schröderheim, som var ståndets sekreterare — med Bellman som biträde —, är i och för sig klart och bestyrkes för öfrigt af Schröderheims eget yttrande i bref till Gustaf III, att »eftervärlden icke skall neka mig den rättvisan, att jag styrt 1778 års riksdag efter Eders Maj:ts plan och vilja.»[8] Huru talangfullt Schröderheim stälde och styrde just vid religionsfrihetsfrågans behandling i ståndet, därom berättar en samtida, Lars von Engeström, en lustig och för bondeståndet i

[1] Chydenius, a. a., s. 434.

[2] Fersen, a. a., IV, s. 137, påstår detta bestämdt och är, af allt att döma, i denna punkt trovärdig. — Ramels memorial föredrogs den 16 januari (icke den 15, såsom Palmén uppgifver, a. a., s. CXCI).

[3] Levin, a. a., s. 140.

[4] Fersen, a. a., IV, s. 137.

[5] Lars von Engeström, Minnen och anteckningar, utg. af E. Tegnér, I, s. 20. — Protokollet, som jag sedermera sett i Riddarhusarkivet, bevarar dock inga spår häraf. Oppositionen var kanske blott en uttryckslös stämning.

[6] Odhner, a. a., I, s. 574.

[7] Levin, a. a., s. 143 f.

[8] Schröderheim, Anteckningar, s. 253.

alla tider och länder karakteristisk anekdot;[1] bönderna bifölло adelns beslut med vissa på sidan af saken stående tillägg.[2]

Det häftigaste motståndet kunde emellertid väntas i prästeståndet. Att Gustaf III skulle företrädesvis bemöda sig om att bearbeta opinionen här, ligger därför i sakens natur. Huru härvid tillgått, har likväl varit okändt, då man ej kunnat bygga på Fersens berättelse, hvilken i denna del, såsom jag senare skall visa, åtminstone i en kontrollerbar punkt är starkt färglagd. Nu upplyser emellertid Bäckerströms här ofvan aftryckta memorial, att i början af januari[3] uti ståndets sessionsrum utdelats ett i saken författadt »Memorial» af Liljencrants, Gustaf III:s store finansminister. Detta memorial, skrifvet redan 1760 i Amsterdam, hade nu, i slutet af år 1778, blifvit tryckt, synbarligen i afsikt att bearbeta sinnena. Frågan skärskådas här, såsom äfven titeln angifver,[4] förnämligast ur ekonomisk synpunkt, och skriften egnade sig därför särdeles väl som agitationsmedel i prästeståndet, där denna synpunkt, såsom det blifvit anmärkt,[5] var den enda, som kunde rädda frågans öde. För att emellertid komplettera Liljencrants' ekonomiska bevisföring utgafs anonymt ett »Supplement» till dennes skrift, hvilket trycktes i början af 1779 på kungliga tryckeriet, där äfven Liljencrants' memorial var tryckt, med nästan samma utstyrsel som detta. I Supplementet, som enligt samtidas uppgifter var författadt af prosten, sedermera biskopen Erik Waller,[6] dryftas uteslutande den religiösa sidan af frågan. Äfven Supplementet tyckes hafva blifvit i prästeståndet utdeladt.[7] Hvem initiativtagaren till denna distribution var, kan tills vidare ej med visshet sägas. Men att i hvarje fall utdelningen skedde

---

[1] Engeström, a. a., I. s. 19. — Bibliotekarien H. Wieselgren har haft godheten meddela mig följande utdrag ur ett bref af Gjörwell till mag. Kempe i Göttingen, dat. 3/2 1779: »Här hafva de (ɔ: bondeståndsmedlemmarne) eljest mått ganska väl och gått dageligen flockvis till hr Schröderheims tafel. Uti hans och hr Bellmans sällskap hafva de icke allenast blifvit mycket frikostige, utan ock så upplyste, at de utan at afvakta presteståndets utlåtande i Saken om Religions Friheten, prompt slogo til och beviljade densamma.»

[2] Levin, a. a., s. 145 f.

[3] »Några dagar» före den dag (13 jan.) då memorialet är dateradt.

[4] »Memorial angående en friare religionsöfnings beviljande, till allehanda förmögne Judars och andre fremlingars inlockande till Sverige.»

[5] Odhner, a. a., I, s. 573.

[6] Palmén, a. a., s. CXCIV, CCIX o. 418, har uttalat en förmodan, att Chydenius vore författare till Supplementet, samt har bland dennes skrifter upptagit och aftryckt detsamma. Det kan icke nekas att tanke, stil och ortografi erinra om Chydenius: men då såväl Apelblad som Gjörwell (enligt benäget meddelande af bibliotekarien Wieselgren) angifva Waller som Supplementets författare och en samtida anteckning i Naumannska samlingen i Helsingfors tillskrifver Waller författarskapet till det försvar af Supplementet, som gentemot lektor J. H. Eberhardts äfvenledes anonymt utgifna Tankar angående de tid efter annan utkomna Religions-Stadgar utgafs under titeln Svagheten hos de ur trycket utgifne Tankar etc., så synes prof. Palméns förmodan vara oriktig.

[7] I Bäckerströms memorial utsäges detta visserligen ej bestämdt, men Supplementet nämnes dock där såsom »bifogadt» memorialet.

med Gustaf III:s goda minne, får tagas för afgjordt. På eget bevåg kan Liljencrants, i den nära ställning han då intog till konungen, näppeligen ha företagit sig detta, isynnerhet som han naturligtvis kände dennes intresse för religionsfriheten. Och om Supplementet utdelats tillsammans med Liljencrants' memorial, så har den anonyme författaren till det förra ej sörjt för distributionen utan Liljencrants' och dymedels äfven konungens vetskap.

Utan tvifvel har Gustaf III brukat äfven andra, mer personliga och mer effektiva medel för att genomdrifva sin vilja i prästeståndet. Fersens berättelse, att konungen förbjöd ärkebiskop Mennander att hålla den rådplägning i saken, hvartill denne sammankallat de öfrige biskoparne, är af den orsak mer än sannolik, att Fersen säger sig samma dag som detta skedde hafva blifvit uppkallad till konungen och med denne i saken haft ett samtal, som omständligt refereras af honom.[1] Huruvida konungen dessutom, personligen eller genom mellanhand, utöfvat påtryckning på enskilde ståndsmedlemmar, är icke lätt att afgöra. Jag tror likväl att äfven denna fråga kan besvaras jakande.

Fersens anteckningar härom lyda: »Hans Maj:t fruktade med rätta prästeståndets motstånd och använde alla möjliga medel att vinna ståndets samtycke i denna sak. Några gunst- och befordringssökande läto sig binda, bland dem en Chydenius, pastor i Österbotten, hvilken lät trycka en skrift att bevisa nyttan af frihet i religionsöfning, hvilken ej gjorde särdeles verkan och blef med mycken styrka vederlagd af Celsius, biskop i Lund.»[2] Nu äro dessa uppgifter emellertid åtminstone i en punkt bestämdt oriktiga. Chydenius ingaf icke sitt memorial, därför att konungen hade bedt honom därom. Tvärtom framgår af Chydenii egen, tillförlitliga utsago, att han var den ursprunglige initiativtagaren i saken vid riksdagen och såsom sådan försäkrade sig om konungens understöd. Religionsfrihetsidén var för öfrigt i full harmoni med hans allmänna frihetsidéer och enkannerligen med hans ekonomiska liberalism. Allra minst berättigad är Fersens insinuation att Chydenius af månhet om sin karriär låtit sig öfvertalas att väcka frågan. Hela hans karakter vittnar häremot, och endast den som ej känt honom har kunnat tillåta sig en dylik insinuation. Chydenii egen, öppenhjertiga relation om religionsfrihetsfrågans behandling är äfven ett vittnesbörd mot Fersen; han slutar den på följande sätt: »Det gläder mig innerligen att genom mitt ringa bemödande för Konung och Fosterland hafva vunnit min dyre Konungs speciella nåd med uttryckelig försäkran om all möjelig befordran och grace i hvad jag kunde åstunda. Ty ehuru jag aldrig varit ett lyckans vaggbarn, som fikat efter den stämplade äran och ved min syssla icke saknar den utkomst, som med ett förnöjdt sinne kan förslå till en jordisk lycka, och ehuru jag i anseende därtill aldrig tänker söka eller emottaga någon be-

[1] Fersen, a. a., IV, s. 137 f.
[2] Fersen, a. a., IV, s. 136 f.

fordran, blir dock ett sådant högt och nådigt tillbud i sig själf det jag oändeligen högt värderar.»[1] Chydenius sökte och fick heller aldrig någon befordran; de enda utmärkelser han under Gustaf III:s regering erhöll voro prostetiteln och teologie-doktorsgraden. Dessa tillföllo honom visserligen begge under eller kort efter riksdagen 1778—79; men den förra utmärkelsen fick han på sina medbröders uttalade önskan, — »utan min ringaste egen åtgärd», säger han själf —,[2] och den senare måste väl anses hafva varit en rättvis gärd af erkänsla för synnerligen framstående verksamhet som präst, riksdagsman och skriftställare.

Fersens stora misstag beträffande Chydenius utesluter dock ej möjligheten af att konungen verkligen, såsom Fersen påstår, användt »alla möjliga medel» för ernående af majoritet i prästeståndet för religionsfriheten. Tvärtom talar för riktigheten af Fersens uppgift härutinnan Chydenii berättelse om sakens behandling i prästeståndet. Medan Chydenius ståndaktigt vidblef sin uppfattning, när den konservativa majoriteten »med en ogemen häftighet» gjorde sin stormlöpning på hans memorial, fans det andra som voro mindre fasta i sin hållning. »Nästan alla mina medhållare i ståndet», berättar Chydenius, »sviktade och drogo sig undan och jag stod allena, när elden var som starkast, ehuru andra förut varit däruti så nitiska och verksamma som jag.»[3] Man får häraf det intrycket, att dessa personers ifver icke berott så mycket af deras fria öfvertygelse som af yttre inflytelser.

Hvilka präster af Chydenius här åsyftas, är omöjligt att med full visshet säga. Men då Chydenius själf tidigare undantager Troil och domprosten J. M. Fant, och andra för saken »nitiska och verksamma» medlemmar än Bäckerström och Waller ej äro bekanta, så kommer man ofrivilligt att tänka på desse. Att Bäckerström tagit intryck af de utdelade agitationsskrifterna, erkännes af honom själf. Men det förefaller vidare, på grund af memorialets syfte och hela karakter, som om Bäckerströms försäkran, att han af »egen öfvertygelse» tagit sitt steg, vore plåstret på det sjuka samvetet. Jag är därför benägen antaga att Bäckerström af andra, för hvilkas afsikter konungen ej kunde vara främmande, öfvertalats att inlämna detta memorial, för hvilket han sedan icke vågat stå. Hvad Waller beträffar, har jag redan uppvisat sannolikheten af att han handlat med konungens vetskap. Ifrig anhängare af hofvet, tjänstgörande e. o. hofpredikant, innan han blef kyrkoherde i Örebro,[4] har Waller antagligen rönt personlig påverkan af konungen.

Om Bäckerström och Waller handlat under inflytande af en fastare vilja, så är därmed dock ingalunda sagdt, att de härför erhållit löfte om hederlig vedergällning i en eller annan form. Det är ju i allmänhet svårt att bestämma motiven för en persons hand-

1 Chydenius, a. a., s. 437.
2 Chydenius, a. a., s. 424.
3 Chydenius, a. a., s. 434.
4 Biographiskt Lexicon, XIX, s. 254.

lingssätt; så ock i detta enskilda fall. För möjligheten af en ogynnsam tolkning tala dock: i fråga om Waller, hans öfverdrifvet rojalistiska uppträdande vid riksdagen,[1] hans utnämning under riksdagen till teol. doktor och hans senare, lysande karriär; beträffande Bäckerström, hans egenskap af uppkomling, hans väl beräknade giftermål, äfvensom den omständigheten att äfven han, trots sina obetydliga förtjänster, utnämdes till teol. doktor under riksdagen, om ock han, å andra sidan, under sin visserligen ej långa lifstid efter riksdagen ingen befordran vann.

* * *

Med det sagda torde jag hafva *till fullo ådagalagt:*

att den egentlige upphofsmannen till religionsfrihetsfrågans upptagande vid riksdagen 1778—79 varit Anders Chydenius ensam;

att inlämnandet af Chydenii memorial, afsiktligen eller oafsiktligen från förslagsställarens sida, räddat ständernas ifrågasatta motionsrätt;

att Gustaf III, sedan frågan en gång blifvit väckt vid riksdagen, verksamt bidragit till ernåendet af en lycklig utgång för frågan;

och torde jag i sistnämda afseende hafva gjort det *mer än sannolikt:*

att Ramels förslag framkommit på konungens önskan, i det ögonblick då frågan var på väg att undanskjutas i prästeståndet; och

att konungen äfven eljest, i synnerhet i prästeståndet, på flere olika sätt gjort sitt inflytande gällande;

hvarvid såsom *antagligt* framstår:

att Bäckerström inlämnat sitt memorial och Waller författat sin skrift på konungens direkta eller indirekta uppmaning;

samt såsom *möjligt:*

att Bäckerström och Waller gjort detta mot löfte om yttre utmärkelser.

Helsingfors' Universitetsbibliotek, i december 1897.

Georg Schauman.

[1] Waller understödde t. ex. det i prästeståndet väckta förslaget om uppresande af Gustaf III:s staty; se Biographiskt Lexicon, XIX, s. 255.

»Cancelleren Laurentii Andreæ tankar om Presterskapet».

Med denna öfverskrift har som bekant Thyselius i Handl. rörande sv. kyrkans och läroverkens hist. II s. 1 f. aftryckt en i Diverse Handl. tillhörande Prästståndets archiv vol. 21 införd och därstädes endast med ordningsnumret 10 betecknad afskrift af ett dokument, om hvars äkthet han visserligen ej är öfvertygad men motser närmare undersökningar. Sedan Anjou (Sv. kyrkoref. hist. I s. 130) yttrat ännu starkare tvifvel, har Schück i Samlaren VII s. 71 f. anmärkt, att dels de egentliga »tankarne» äfven förekomma hos Celsius (Kon. Gust. I:s hist. I s. 193 f. i 1746 års upplaga), dels de därpå följande bibelcitaten anföras efter 1703 års bibel, hvarför han anser uppsatsen i dess helhet härröra från 1700-talet och vara ett af den okände författaren själf med bibelcitat försedt referat efter Celsius af hvad konung Gustafs förste kansler skall ha yttrat beträffande prästerskapets rättigheter. Andra försök att lösa frågan ha sedan jemväl framkommit.

Huru med dessa förmenta »Cancelleren Laurentii Andreæ tankar» förhåller sig, är jag nu i tillfälle att meddela upplysning, sedan jag gjort bekantskap med manuskriptet självt. Hvad meningen är med hela uppsatsen, blir klart först genom dess slut, och detta har Thyselius utelemnat. Omedelbart efter *Hesekel* (sic) *20* (Thys. s. 5) följer nämligen ett så lydande stycke, hvilket Thyselius förmodligen, besynnerligt nog, ansett ej höra hit:

»Extract utur 1680 åhrs Protocoll och acter Präster äro utom Consistorial saker inge habile domare i kraft af wår troos bekännelse uti det 7:de missbruket uti ausburgiske Confession, som och många andra Lährare, som Carpzovius, Balduinus, Gerhardus, Meisnerus och andre intyga, och improbera, det Präster skola sittja dommare uti Regements eller mindre Civil eller Criminel Saker; Så vare det Gud hemstäldt med hvad samvete Prästerne kunna understå sig at inmänga sig i allehanda Politiske giöromål emot egen troos bekännelse, hälst när deras egne privilegier a:o 1650— artic: 24 af dem sie[l]fwa uppsatte och begärte intet tillåta de måge dömma en Präst, som är af deras egit stånd, uti werldsliga saker huru myket mehra böra de ha betänkande at befatta sig med dömmande uti andra saker både af Materie och personers wärdighet som är långt skilde ifrån[1] objecto af deras Ämbetes hwilkohr. Tänk

[1] Orden: *värdighet som är långt skilde ifrån*, hvilka afskrifvaren först uteglömt, äro skrifna till nederst på sidan.

på gamla tyska ordspråket pfaffen im weltlichen rath,[1] undt hünden in den Kierchen sinnd nicht viel nütz gewesen.»[2]

Det är uppenbart, att den okände författaren aldrig haft för afsikt att meddela något aktstycke från reformationstiden eller ens tänkt sig möjligheten af, att hans uppsats i dess helhet skulle kunna bli tagen för ett sådant eller misstänkt såsom ett literärt falsarium. Han har helt enkelt velat bevisa, hvad slutpåståendet säger, att präster ej böra inmänga sig i politiska göromål, som öfverskrida deras ämbetes villkor, och i denna bevisning har han anfört dels de tankar, Laur. Andreæ yttrade »då reformationsverket förehades», fritt refererade efter Celsius,[3] dels bibelspråk ur Gamla och Nya testamentet med inskjutna egna reflexioner, dels ett åberopande af 1680 (?) års protokoll och akter, Augsburg. Bekännelsen, framstående teologer och kyrkorättslärare samt prästerskapets privilegier af år 1650.

Bör denna fråga härmed, så vidt jag kan se, anses afgjord, så återstår att undersöka hvilka sannolikheter, som kunna erbjuda sig beträffande tiden för och anledningen till uppsatsens författande. Afskriften förekommer i samma lägg som ett stora sekreta deputationens protokollsutdrag dateradt den 29 januari 1752. Det synes ingalunda oantagligt, att dessa förmenta »Cancelleren Laurentii Andreæ tankar», liksom några dels på följande sida dels längre fram i samma band upptecknade sarkastiska anspelningar på de politiska förhållandena, tillkommit under 1751—52 års riksdag, då bl. a. inom prästståndet i anledning af mindre sekreta deputationens betänkande angående sättet att utse kanslipresident ett häftigt meningsutbyte ägde rum mellan domprosten Bælter och biskop Brovallius m. fl., hvarvid den sistnämnde fällde det stolta yttrandet, att »den idén, att ständer kunna fela, är emot rikets fundamentallag.» Sin uppfattning utförde han sedan i sitt ryktbara betänkande: »om irriga begrepp rörande fundamentallagen». Att gent emot ett sådant häfdande af ständernas maktfullkomlighet Bælter kunnat anse sig uppfordrad att uppteckna de skäl, han ansåg tala för sin åsikt särskildt beträffande de tillbörliga gränserna för prästerskapets anspråk,

[1] I hds. står: *ein weltlichter raht*, hvilket jag antagit vara skriffel för: *im weltlichen rath*.

[2] Efter *viel* är ett mellanrum, där ett ord synes vara utraderadt, och *gewesen* synes vara ändradt till *giewesen*, hvilket röjer, att afskrifvaren ej synnerligen väl förstått originalskriften. Med afseende på texten hos Thyselius må anmärkas ett par fel: s. 3 bör efter *Math. 20. 25. 26* i samma rad följa: *I weten* etc. samt efter *March. 10 Cap. 42. 43 v.* det af Thyselius i noten anförda citatet (Thys. har låtit vilseleda sig däraf, att afskrifvaren, som uteglömt det första citatet, skrifvit till det i marginalen); s. 4 läser Thys. *Förbiedeene*, i hds. står, ehuru otydligt, *Förbilderne*.

[3] De betänkligheter, jag förut (i Tidskr. för Teol. 1893 s. 482 ff.) uttalat emot, att »tankarne» skulle vara hämtade från Celsius, försvinna, då den förutsättning med afseende på uppsatsens syfte, från hvilken Thys. utgått, är undanröjd.

är åtminstone icke otänkbart.[1] Hvad som icke heller försvagar möjligheten häraf, är att Bælter i sina Hist. Anmärkn. om Kyrckoceremonierna s. 962 (1:sta uppl.) efter Celsius fritt refererar samma Laurentii Andreæ »tankar» och s. 954 beträffande biskoparnes makt uttalar en liknande uppfattning som uppsatsens författare och såsom bevis anför, hvad som äfven i uppsatsen åberopas, nämligen Luc. 22: 26 samt Aug. Conf. Abus. VII.

Otto Ahnfelt.

Drabanten Christian Giertas anteckningar.

Genom byte med öfversten frih. Klinçkowström erhöll riksarkivet 1896 bland andra handlingar äfven ett manuskript, bestående af 2 blad i stort folio (44 × 33 cm) och innehållande en uppräkning af märkligare tilldragelser under Karl XII:s krig allt ifrån landstigningen på Själland (1700) t. o. m. karolinernas hemmarsch från Turkiet (1714—1715). Handlingen bär intet författarenamn, men i förbigående och på ett synnerligen naivt sätt röjer sig auktorn. Vid redogörelsen för de från Turkiet hemvändande svenskarnes marsch nämner han, att en af de fem »indelningar», i hvilka folket för tåget ordnades i Valakiet, fördes af generalmajor Hierta, och han tillägger: »Iagh följer Hierta och heter så». Detta meddelande gaf naturligtvis anledning att forska efter, hvilken af de flera medlemmar af denna gamla svenska ätt, som togo del i Karl XII:s krig, kunde hafva sammanskrifvit föreliggande anteckningar. Men data och uppehållsort, särskildt för ifrågavarande tillfälle, ville ej passa ihop för någon af dem. Slutligen leddes tankarna på finska slägten Giertta. Tre bröder, tillhörande densamma, följde Tolfte Karl i fält, och en af dem, Johan, förvärfvade åt dem alla tre 1710 adelskap (under namnet Giertta) genom sin minnesvärda sjelfuppoffring i Poltavaslaget, där han, sedan konungens hästbår krossats i stridshvimlet, gaf hjälten sin häst och sålunda räddade hans lif. En jämförelse mellan handstilen i det föreliggande manuskriptet och bröderna Gierttas piktur gaf snart vid handen, att den andre i ordningen af dem, Christian, är den sannskyldige författaren till dessa anteckningar.

---

[1] Samma stämning, som vid riksdagens början uttalat sig i yrkandet, att biskoparne vid kröningen ej skulle mottaga adelskap för sig eller sina barn, röjer sig äfven här i frågan: »hvad stor åtskillnad månde då nu wara denna tiden, då Biskoppar wilja wara adelsmän, och besitja Säterijer ock stora landtgods?» (Thys. s. 3 f.).

Christian Giertta eller, såsom han själf skref sig, Gierta, föddes i Narva d. 7 sept. 1671 och var son af majoren Johan Eriksson Hierta.[1] Han blef 1688 underofficer vid öfverste Funks[2] regemente i Narva, 1695 drabant samt 1706 vice korporal och 1708 korporal vid drabanterna, utnämndes 1714 till öfverstelöjtnant vid Skånska stånddragonerna, blef 1720 öfverste i regementet, transporterades d. 12 juni 1722 till öfverste och chef för Björneborgs regemente,[3] men afgick redan d. 26 aug. 1723 »till expektans vid Södermanlands regemente».[4] I okt. s. å. sökte han chefskapet för Helsinge regemente, men hans ansökan lades »Ad acta», och med lika liten framgång anhöll han 1725 om Jämtlands regemente, i det han af 8 sökande vid omröstningen i Rådet erhöll ingen röst.[5] 1741 lämnade han krigstjänsten med generalmajors afsked, dog i Stockholm d. 5 dec. 1746 och begrofs i familjegrafven i Munsö kyrka. Såsom ofvan nämnts, adlades han 1710; han upphöjdes 1720 till friherre, men tog såsom sådan ej introduktion.

Man behöfver ej veta mer än att Gierta tillhörde Karl XII:s världsberömda drabantkår under konungens härfärd från »högsommarleken» på Själland till det tunga afskedet från det sönderskjutna Stralsund, för att genast fatta hvilken bana af lysande mandomsprof han genomlöpte. Han var med på Själland, vid Narva, Dünas öfvergång, Klissov, Pultusk, Thorn, Fraustadt (1704), Holofsin, Wiprek (1709), som han efter kapitulationen besatte,[6] Krasnokutsk och Poltava. Efter slaget där följde han konungen till Dnjepern, »hwarest man all sin egendom måste förlora och lemna i sticket och effter ordres föllia Hans Maij:t öfwer bem:te ström och sedan longa ödemarken igenom alt til Bender uti stor hunger och olägenhet som ock sedan den hela tiden Hans högstsal. Kongl. Maij:t wistades wid Bender der stadigt måst hålla wacht om högstbem:te Hans Maij:t, dag och natt wara allart, så att man om nätterna måst hålla hästarna opsadlade och med laddad gewähr patroullera om Hans högstsal. Kongl. Maij:ts qwarter».[7] Han fäktade med i kalabaliken i Bender, »derest iag blef fången, och jämte det iag som månge de andre der åter mista alt det iag hade, i band och bojor sluten, och då Hans Kongl. Maij:t blef bortförd til Demotika, fick jag den nåden at föllia med och då giorde natt och dag wacht, såväl för Corporal af Drabanterne som för Cammarherre uti 2:ne åhr.» Gierta följde 1714 konungen från Demotika till Pitesti

---

[1] Sv. adelns ättartaflor, utg. af J. G. Anrep.
[2] Menas Rembert von Funcken.
[3] Befordringarna enligt Giertas tjänsteförteckning, bilagd hans d. 17 dec. 1723 föredragna und. ansökning (Biographica. Riksarkivet) jämförd med Riksregistraturet.
[4] Öfversten med öfverstlöjtnants indelning vid Björneborgs regemente G. Grubbenhielms und. qvartalsförslag d. 31 dec. 1723. (Öfverstars skrifvelser, Björneborgs regemente. Riksarkivet).
[5] Rådsprot. i krigsärenden d. 15 april 1725. Riksarkivet.
[6] Giertas tjänsteförteckning.
[7] Giertas tjänsteförteckning.

(Valakiet) »och så widare med den andre sviten til Stralsund, derest iag hela tiden war, til dess jag af Högstsal. Hans Kongl. Maij:t fick ordre at förfoga mig åt Skåne til regementet.»

Om Gierta tillhörde Karl XII:s tappraste officerare, var han däremot säkerligen ej bland hans mest studerade. Hans piktur röjer en hand, som hårdnat kring svärdfästet, och hans språk kan ingalunda vänta på att räknas till högsvenskan. Det uppenbarar en i skrift ovanlig, ålderdomlig dialekt, af den rika diftongbildningen och författarens födelseort att döma, antagligen estnisk-svenska. Främmande ord återger Gierta efter gehör, och detta är långt ifrån fint. Hvad det sakliga innehållet i hans nedan meddelade anteckningar beträffar, utmärkes det visserligen ej genom synnerligen mycket nytt till belysning af hans tids och hans hjeltes historia. Men egenhändiga meddelanden af personer, som tagit del i eller bevittnat stora historiska tilldragelser, äga alltid sitt värde för forskningen. Det är ur denna synpunkt sedt, som man trott, att äfven detta dokument förtjänat en plats i svensk Historisk tidskrift.

T. W.

* * *

Själfva anteckningarna äro uppställda i ett slags tabellarisk form under följande rubriker: *Var det är skedt*, *dagen*, *datum*, *monat*, *åhår*, *med hväm*, hvarefter uppgifterna följa. Dessa tabeller äro ej i aftrycket införda. På samma sätt är marschrutan uppställd i tabellform. Denna senare slutar i Hannover 22 febr. 1714; huruvida fortsättning funnits är f. n. obekant. Den på ett par ställen i marschrutan åberopade »jehurnalen» (journalen), som skulle varit intressant att känna, synes vara förkommen, är i hvarje fall icke bekant.

Texten är återgifven i all dess naiva enfald med följande undantag: modern interpunktering är iakttagen, likaså brukas stora och små bokstäfver ungefär som nu, dubbla vokaler äro förenklade och enkelt *v* användes i stället för dubbelt. Giertas uppgifter återgifvas utan kontrollering.

* * *

Alla Hans Koungl. M:tz vår aller Nådigste Konugs ärhollne veichtoreiger och bevistade actioner i hela kriget, som korteligaste är til at se.

Seland den 9 Julij A:o 1700. Danska.

Seglade våra från Malmö och Lanskrona och lanstego ved Hummel Bäck. Effter tämmelig starck fächtande moste de Danska taga flychten, lämna döda och artolleri effter seij och droge seig til

Köpenhamn. D. — — — brött Konugen up och marchera mäd hela armen til Runstad. Slötz froden. D. — — —[1] kom den Ryska ambasadören och försäckrade den eviga. D. — — —[1] sägla armen til Skone.

Narva den 20 Novämb: A:o 1700. Ryssar.

Om morgon beitida kom Konugen mäd hela armen, som bestod af 8000 man, för tranciema[n]t ransierat (?), jårdes fasciner och allt färdi. K. 1 gafs tecken genom racketer at bryta in, som och genom gudz underbara hiälp i största hast skede, och effter 4 timars hårt fächtande moste gifva seij de qarblefna af 84000 til kris fongar mäd artolleri, tronfeer och lägret oss til byte.

Reiga den 9 Julij A:o 1701. Sachsar.

Om morgon beitiga geick konugen öfver Dyna strömen och slågh dem uthur fältet, så at de moste förlöpa deras skanscar, lämna artolleridäd, tähält och pagascheij i sticke.

Lutzusholm den 10 Julij A:o 1701. Ryssar.

Om morgonen beitiga atekertes och maskrertes alla, so när som 10, pardon: Konugen.

Trisk den 5 Decembr A:o 1701. Polackar.

Om natten atekera Ögeinskij Konugen män blef så emott tagen, at han lämna effter seij på gatona och platzsen döda, pukur och standaren, och Konugen förfölgde honom til Kauven.

Klitzhof den 9 Julij A:o 1702. Kosacker, Sachsar, Polacker.

Om midagen k. 2 avancerad Konugen på dem och slåg dem uthur deras fördelachtihetz läge effter 3 timmars starck fächtande, och moste lämna effter soig döda på platzsen, fongar, artålleri, puckor, standarer, pagachej och hela lägret til bythe.

Konugen efftersattes ved staden Båckija den 27 Julij A:o 1702. Kosacker.

Efftermeidagen k. 4 red Konugen uth mäd fårascherare och ifron dem längre bårt och blefv i största hast omgeifven, moste hugga sig igenom och komm genom gudz underbara beskyd derifron, öfvestl. Daldorf, capeten Rosenstierna, lifknichten Halling, första och sista illa bleserat och fongna.

Kracau den 31 Julij A:o 1702. Polackar.

Efftermeidagen tåges Slottet Cracau in tofv Konugen mäd uthgeifvit [pisk] slängar, ty Konugen vördöm (!) ike at lösa en skått der före.

Konugen brött loret af ved Krakau den 20 Septemb: A:o 1702.

Efftermeidagen red Konugen i kring i armen, och när han kom för Smolänigar, stupa hästen och Konugen brött vänstra loret af seij; doch gud styrckte honom, so at han inom en liten teid begunte at rida, som skede i Olsnitzsa d. — — Dec.

Saikrozein den 20 Aprill A:o 1703. Sachsar.

Om söndags morgon begynte Konugen at lota slå brygga öfver Buck strom, der som Narva strömm faller in. Ville Sachsana

[1] Tomrum i handskriften.

förheindra at byga, ty de hade upkasta värck för seig på andra sidan i skogen, män Konugen lätt canonera på dem och i detsamma satte Konugen seig mäd 50 man garde öfver och moste fält:m: Stenau draga sig af och lota Konugen vägen til

Pultoski den 21 April A:o 1703. Sachsar.
Om morgon beitiga kom Konugen för staden, varest Stenau stod mäd armen stälder. Lät Konugen strax ställa våra 1500 hästar och strax ryckte på dem, män de gorde väster halv om til staden och våra höger halfv om och det i fult korer äfter dem mäd vergan i näven: G: M: Bäitz och åtskildig hundra fongar och tromfer. Samma dagen förfölgde Konugen dem mäd 600 hästar och andra natten kom Konugen til en by, som låg en 1/2 4 dels mil fron Ostrolincka; nogra fongar, som berätta at feigen (!) stod upställt i all för stor fördelachtig mäd 19 tusen man; drogg Konug seig af til en byg 2 mil och vänta feigenden i 3 dager och var stor hunger hos oss; män feigenden kom inthet, gick Konugen til backas och sedan vidare til

Tohren beränder den 15 Maij A:o 1703. Sachsar.
Om morgon beitiga kom Konugen på dera fält vacht och körde dem in under fästningen och satte sig i förstaden, at de icke finge mera bräna än det, som de i förstone finge tända på.

Tohoren. Eröfring den 4 åktob: A:o 1703. Sachsar.
Söchte monga gongor at ackordera män Konugen lät svara dem: han vil icke veta af nogon kapitlatcion: de ska ge seig på diskricion, hvilket och skede, och Konugen lät alle öfverofecerere behålla sina värgor och eckepacheij. Om midagen feinge gendral Rävel, g. m. Kanitz noden at ätha ved Konugens borrd; och bekommo en stohr hoper tromfer och fångar, sändes til Sverge.

Elbeing. Eröfvring den 3 Decemb. A:o 1703. Polackar och borgarskap.
Konugen begärad frij durghmarch mäd sina trupar, män de ville icke, lätt Konugen marchera an troppana, moste de geifva seig i Konugens nåd. Bekommo fongar och tromfer.

Konugavalet ved Varchau den 2 Julij A:o 1704 tofv Polackar.
Effter de monga förveyrrade huvöden var svorrt at tvinga under en myssa, lät Konugen kommendera en batalion tofv gardeij, som jorde parad och hiälfte Gref Horen beiacka valet.

Lämberg. Stormas den 27 Agusti A:o 1704. Polackar.
I morgon stunden lät Konugen besteiga staden utan mans spilla och voivoda Galätzkij fongen och mycket bythe, män Konugen minst, artolleri sprängedes och smältes.

Nabortzkeitz eller Advors den 17 Ochtob. A:o 1704. Sachsar.
Lätt Konugen om morgon beitida slå brygga öfver Väksel stromen, fast om feigenden stod vähll posterat och seina stycken po licka jämne högd, och fastom at bryggan geick sönder, geick Konugen licka fult öfver och förfölgde dem natt och dag til Uniof och så vidare til

Punytz den 28 ochtober A:o 1704. Sachsar.
Mott solgången heinde Konugana på dem, som marchera i en god orning, mäst infanteri. Utban för staden lät Konugen strax marchera åp skuadroner i en linig i fult korer och gofv Konugen Stanislaum ena flychgel och dermäd vårgan uth, march, gå på! som och geick vähl, så at feigenden togh flychten och natten kom emelan. Feinge othskeildeiga trounfer och fongar och Konugen förfölgede figenden i Sleseigen til Oder ström och bygen Ober Gälltz.

Fraustadt Vällingh den 30 Ochtober A:o 1704. Ryssar.
Heinde dem om morgon och lät strax atekera och de reterera seijg i husen och gorde mottvärn, tändes elden i husena och skontes inthet mera än som två, som slap, när elden uthbran.

Varchau. Konug Stanislai kröning den 23 Septemb A:o 1705. Svenska, Polacker.
Jordes en ståhr prosäs och siärmon i S. kyrkian, som man inthet här kan beskriva.

Beretzsa kloster den 16 Aprill A:o 1706. Ryssar.
Atekera Konugen et starck pasacie, och de hade en skans upkastat, men oachta geick Konugen igenom vatnet allt under armarne, slog feigenden och lämnade en kapeten halfv döder, fägnade han seij storliga at fo se Konugen, innan han döde.

Eröfring. Sahborz, den 21 April A:o 1706. Littauer. Lackovitz den 3 Maj A:o 1706. Kosacker. Nösvitz den 5 Maij A:o 1706. Polacker.
Toges hel hoper fongar och alla andra trounfer, sprängdes, brändes och demolertes, ty ägaren kom inthet i nogon värde, 3 skars halfva skägh och rock schörte af.

Radom. Konug effter sattes den 25 Julij A:o 1706. Polackar.
Unkom Konug desa gägares nät genom gudz underbara beskyd, som dem bläнde.

Grodnåu den 28 Januarij A:o 1708. Ryssar.
Om morgonen beitiga atekera Konugen deras förvachter och förde dem öfver Nimen strömen och behöllt bryggan. Förde dem uthur staden och satte seijg der in.

Berecina ström den 15 Junij A:o 1708. Kalmucker.
Blefv Prinsen af Vyrtenberg bleserat; lät Konugen slo brygga öfver strömen, och so snart som brygan var färdeij, marchera Konugen öfver och figenden förhög skogen på alla vägar.

Holovatzin den 4 Julij A:o 1708. Ryssar.
Om morgonen helt beittida ryckte Konugen med hela armen för feigendens värck til en ström och under kanonerning geick Konugen mäd infanteri igenom ström under armana och atekera deras infanteri, som hade förhuget skogen för sig, slog den uthur deras fördelar och på flychten, kom deras cavalleri och ville huga Konug i flanken, dömm tåg drabanterna emott klokan 4 och höll uth til 2 (!). Ia, iag moste tilstå och säiga, at gudz kraft är starck i de svaga, dem som honom okalla. Vi ärhöllo sägern

och gud ähran. Feigenden togh flychten och lämna äffter seig döda och troumfer på valplatzen.

Vasilki bygen den 11 Säptemb. A:o 1708. Ryssar.
Gen: Ma: Baur besatte et pass med sin arme och lät kasta up brygan för seij. Konugen kom och marcherandes mäd armen. tog förtroppar och Osgöta kavalleri, geick på feigenden och lade bryggan igän, förfölde feigenden, hvilken satt seijg, hvarest blefv en starck fächtande, ty Konugen hade lität fålck mäd seij, blefv omgifven po alla seidor, hästen undan skuthen, män genom gutz underbara hiälp kom til häst, högh seijg mäd sit fålck igenom och slog feigenden på flychten: 8 m. til Smolä[n]sk.

Mescheina bygen den 3 Novämb A:o 1708. Ryssar.
Stod feigenden posterat ved stranden på andra seidan, män under canonering geick Konugen öfver, slog feigenden på flychten och lätt slå brygan öfver strömen, gick mäd armen öf[ver].

Viprick. Stormen den 7 Januari A:o 1709. Ryssar.
Lät Konugen storma och mäd stegar besteiga, mä[n] som det icke vill lota göra seij, lätt Konugen kalla den tilbackas, och de moste geifva seig på Konugens nåhd til kriss fongar.

Krasnakut äller Horoda den 11 Februa. A:o 1709. Ryssar.
När Konugen kom en 1/2 mil när staden, gaf ordres at marchera i fult travf alla tropparna til at kunna sekundera förtråppana, som skulle atekera deras förvagcht, som och skede, at vora förfölgdo feigenden icke in i staden uthan och genom staden, varest feigenden stod stälter i 4 liniger. män begynte til at draga seig af til staden Horoda, varest deij feinge sukurs och satte seij, och so snart som Konugen kom igenom staden Krasnakut och feick se feigenden, gafv order at strax go på mäd värgan i näven och jagade feigenden til Horoda, varest blefv ett hårt fächtande, ty feigenden var 8 a 10 gonger starckare, män moste doch taga flychten och lämna effter seig döda och fongar, hvilket var i Rysland.

Pultava den 17 Junij A:o 1709. Kosacker, Ryssar.
Jorde feigenden en anfal på vora förvachter, red Konugen deit och drefv feigen tilbackars öfver Märla ström mäd hugh och slag, män, tröste gud, här hände oss och hela Svergses riche en odrägelig skada, ty Konugen blefv bleserat i vänstra fotbladet. som var mycket illa.

Pultava den 28 Junij A:o 1709. Kosacker, Ryssar, Kalmuck.
Om morgon helt beittiaga, när armen stod upställt för feigendens skansar äller läger, lät Konugen bära seij i en hästbåhr fram för hela armen, och feigenden canonera över hårt. Gafv Konug ordres at gå på, hvilket geick öfver mottan vähl, so at feigenden reterera seig på alla seidor, tog in 3 skansar, män Gen: Maij: Ros kom at skilgas mäd sein fördelning fron linigen, blefv alt so fongen mäd allt folck; do feick feigenden kunskap, at veij var för svaga, repa mod och omgofv Konugen på alla seidor.

Gafv Konugen ordre, at Löitenant Hiertta skulle huga seij mäd drabanter igenom, som och skede, män Konugen kom icke 40 steg fram, så blefv hans båhr sönderskuten och löitenant Hiertta gafv Konugen sein häst, ty Konugen sade: *Hiertta ger mäg häst*, blefv så stohendess til fot, då kommo hans bröder och skaffade honom häst och hiälpthe honom på hästen, ty han var illa bleserat. Altso förlora vei batalgen första gongen, och Gud låt det och blifva den seista gongen, män hade Konugen icke varit bleserat, so hade vi icke tappt. So gor det mäd en arme, när som an (!) chef inthet kan deregera värcket, derföre böra de achte seij och icke vara främst.

Bender den 12 Januarij A:o 1713. Tatarer, Turckar, Lippkaner.

Kom Ismal Bassa uthur staden Bender til Konugen i sitt hus och badz: Konugen vil vara so nådig och låta honom veta, huru snart som H:s Maij:t ville bryta up och marchera, so ville han det sein Keijsare låta veta, om hvilka svar han ådskildeij gongor tilförne varit. Män Konugen, som veiste deras samman spunne verck mäd Ryssen, svarade Bassan nu som tilförne: nähr vi årå färdiga och oss behagar, skullen I väl få veta och mera etc. Män Bassan badh veidare Konugen och gafv so oförmärkt at förstå, han ville nu hafva svar, ty han hade order af sein Käisare, hvar på honom Konugen svarade på turcska *heyda*, det är so muket sachgt: gå fort, ty iag kan icke en turck hårdare säija äller svara; hvar på Bassan strax geick uth och under (?) på seit veiss och befalte turckiska capethen, som hade vacht hos Konugen, at han tillika mäd sitt folck och alla de, som höllo köpenskapp, skulle flytta i staden äller at de skulle fo straf och deras bodar skulle rifvas näder, hvilket och skede d. 13. Samma qvällen gafv Konugen order, at alla Svänska, som voro ved Bender, at de skulle flytta i lägret ved Konugens hus, som och skede. På vår seida gordes anstalt för turckanas anfall och til at uthståh en belägring. Den 15 kom Tatarna och Lipkaner, besatte poster heit och deit; den 17 kom än mera Tatare, män Konugen lätt seij icke det ringaste bekomma uthan redh dageliga nu som tilförne ikring i förstaden och allastans til och genom tatarnes vachter, lo och fråga, om de kunde holla post, och det alt so til d. 31; kom Tartar Cham och Bassan mäd artollerij och janicharer och stelde seij up til storms och våra til motvärn; lät han froga, om Konugen icke ville beqväma seij; lät Konugen svara *näij*. Hvaropå lät Bassan kanonera 27 skott, män iårde ingen serdeles skada än 2 bleserat; lät och befalla at janichare skulle storma, män de svara *almas*, det är so mycket sagt: *vi vil inthet*. Hvar på Tartar Cham och Bassan strax gafv ordres at marchera mäd allt til staden, som de kommo mäd uth. Om natten öfvertahlte Bassan janicharer, at de skulle atekera och lova dem 10 rixdal för var Svänsk och 200 dukater den som skulle hennta Konugen mäd lifvet och allt det de Svänska äga, skall vara dem geifven til bytes.

Om morgon, som var den 1 Februarij, kommo nogra capetener, leutnanter, fendrickar, undrofecerare och janicharer til våra påster, at de ville tala mäd Konugen. Lät Konugen froga dem hvad de ville. Sade te, at om Konugen ville geifva seij i deras beskyd, so skal varcken Tartar Cham äller Bassan göra honom nogonting; de sogo det väl igohr, at effter som deij inteh ville fächta, so moste Bassan draga seij af. Lät Konug svara: de skulle man gå sein väg; män den, som dem svaren gafv, lade det der till: ha ni icke fächta i gåhr, so kan ni fächta i dag. Der på blefve de so rasande och geingo til staden til seina kamerater och sade hvad dem var svarat. Emädlertheid stelde Konugen seit fålck, best som det kunde låta seij göra, män det var det värsta, at vi voro so få, ty der som 20 borde ståhå, der ståhå 2, och Konugen gafv ordres, at ingen skulle på vår seida scheiuta, för än som de, och när som de veille steijga öfver brystvärn äller toge mäd dem i geväret, do skulle de mäd salvår reterera seij til huset.

Män Turckarna kommo igen, marcherandes klo. $^{1}/_{2}$10 som dagen tilförne, och när som de kommo so när, talthe de mäd våra vänlig, och i det samma spruugo de öfver brystvähren och våra förbeij til huset. Allt så blefvå de alla borttagna, de som uthum huset vårå. Då ropade en och sade: scheiut inthet; janicharer är våra vänner. Då geick det mästa uthur huset uth, och allt som de kommo uth, tågho Turckana bårt, och när som Konugen kom in i huset, gafv order at alla, som der inne våro, skulle värga seij på seista man, män turckana tände elden i tacket, canonera och bommerdera, och Konugen värgde seij in til mörcka kvällen. Do tacket hade aldeles brunnit igenom och ville falla in, geick Konugen uth och ville reterera seig i et annat hus, och när som Konugen kom uth genom dören, föll han, och innan som Konugen kom up, spran janicharer til Konug och feick honom om armana, män genom gutz underbara beskyd och schiärm, skade de Konugen inthet uthan förd mäd all den störst höfvlighet till Bassan, som och på samma sätt bemött och lät strax en skön häst mäd mundering leda fram, som Konugen red på til staden i Bassans hus, som och följde mäd po Konugens vänstra hand.

Om natten, som var emällan d. 2 och 3, blefv Konugen siuck och d. 6 om morgon brött Konugen up och marchera til Adrianopel. som och marck rutan på andra seidan uthveisar, och Konugen beletsagat tofv . . . . Basea mäd en stohr statt och musicick och uthafv 2 compani mäd flygand fanur bemöt och letsagat på vägen och åflöst, och proviant, som efferfölger mäd för seit i var natt läger.

* * *

Och nu följer march rutan.

Februarij		Teijmar	Martij		Teijmar
6.	til bygen Stara Kauciahn	4.	8.	Stod stilla.	
7.	› tattar bygn Ass . . .	6.		Kom Gen. Poniatofskij	
8.	› Bygen Gussin	7.		Bregaderen Fiärwill.	
9.	› Bygen Georg Kyrck . .	8.	9.	til Bygen Kaijgesick . . .	6.
10.	› Stadhen Ismaell vid		10·	› Bygen Gerdeme B. S.	
	Donau	7.		Rest Gen. Poniatofskij	
11.	› öfver vatnet Donau			borrt til Adrianopel.	
	strömmen 2 gång til		11.	› Staden Mustafa Bassa	
	staden Tullscia . . .	4.		Kiöpgrij S. Märitz .	8.
12.	› Staden Baba	6.		öfver berg och skogh.	
13.	Stod vi steilla.		12,13,14.	Stod vi stilla.	
14.	› Staden Isther	8.		Kom Gen. Poniatofskij	
15.	Stod vi stilla.			fron Adriano.	
16.	› Turckbyg Möravatla .	6.	15.	Stod vi stilla.	
17.	› Bygen Gemle	7.		Kom den Franscöska	
18.	› Bygen Karatz	5.		Cekretargen til konung	
19.	› Staden Hatziaulo pos-			monseiur De Brij och	
	serseck	$5\frac{1}{2}$.		aflodt sein hälsning	
20.	› Bygen Kolosche . . .	6.		fron Ambasadör Mon-	
				sier Desalör.	
	Begynnes Bulgarij.			Kom Gen. M. Chrispin	
21.	› Staden Bravada . . .	4.		fron Adrianopel.	
	Evangeilium Luc. 18		16.	› Turck. bygn Kumarle,	
	v. 8.			s. Arda	5.
22.	Stod vi stilla.			Rest Gen. Chrispin til	
23.	› Bygen Kypperkij . . .	4.		Adrianopel och seijntes	
	Paserat Warna slagh.			Adrian. på vänstra h.	
24.	› Bygen Nader Dervert	8.	17.	› Staden Demotocka . .	6.
	öfver bergoch in ström			öfver strömen Arda	
	paserat 61 gonger, som			med prommar.	
	heter Delgeder.				
25.	› Staden Aijdåss	$2\frac{1}{2}$.	Aprill	*Aprill.*	
	Kom Gen. Pongatofskij		9.	› Bygen Demertass . .	6.
	fron Adrianopel til			nu föllger Jehurnalen.	
	Kongen.				
26.	Stod vi stilla.		Novembr	*November.*	
27.	› staden Karnabatt . . .	4.	3.	› Staden Demotocka . .	6.
28.	Stod vi stilla.			Effter gestgeifva ordnig.	
Martij				Nu följer Jehurnalen.	
1.	Mustzi (?) Stod stilla.				
	Redt Gen. Puniatofskij				
	til Adrianopel.			*Nu följer March*	
2.	Stodh vi stilla.			*Ruta uhr Turckkij.*	
3.	Stod vi stilla.				
	Kom Gen. Adiutant			*Septembr.*	Timar
	Albedell til Kongen		20.	til Bygen Demertess . .	6.
	mäd bref från Adrianop.			der stod heloper tällt	
	at muftheij åfsatt.			upslagna, som Keisa-	
4.	Stod vi stilla.			ren skänte Konug, 11	
	Redt Gen. Agetant til			hästar och en kostbar	
	Adrianopel.			sabell med stenar be-	
5.	› Staden Jamboll ström	8.		satt.	
6, 7.	Stod vi stilla.		21.	› bygen Karabonat . . .	$3\frac{1}{2}$.
	Kom sekre: von Kocken		22.	› bygen Kutzuick dervent	6.
	fron Bender.		23.	› bygen Bassa Käij . .	4.

Septembr		Timar
24.	til bygen Backzelij . . .	5.
25.	» bygen Kumrova . . .	8.
26.	Rastdagh, kommer berg	
27.	» bygen Dervent Sellckva	6.
28.	» bygen Eske Stambol . lychtas skog berg.	5½.
29.	» bygen Dranerwitz . .	11½.
30.	» Staden Russok . . . . ved Donou Ström.	9.
Ocktober 1.	*Rastdag.*	
2.	» Staden Jurgof . . . . öfver ström, när Konungen geick fron och kom til landet, sötes med Canoner. Här mötte Tatar Cham uthskeickade, Skänte Konungen 2 vackra hästar. . . ? . Peiska.	1.
3.	*Rastdag.*	
4.	» bygen Odewa	2.
5.	» bygen Mertzestij . . .	6.
6.	» bygen Roctta . . . . bekom miet välde brefv	7.
7.	» bygen Zokonetz . . .	5.
8.	» Staden Petest . . . . *Rastdag* i 16 dagar,	7.
23.	deltes alla in i 15 troppar och 5 fördelnigar, som en Gen: pärson komender: och öfverstärna troppar.	
25.	Bröt Gen: Löit: Hord up och til bygen Steilp	4½.
26.	bröt Gen: Maij: Zijlig och Zög: mäd seina för delnigar til bygen Stillp . . . . Sama dagen skeildes Konungn fron oss och vi som fåhr uthan rätta herde, gud hielp.	4½.
27.	Bröt Gen:Maij: Hiertta up til bygen Stillp .	4½.
28.	bröt General Sparre up til bygen Stillp . iagh följer Hierta och heter så.	4½.
28.	» Staden Kamplunka . . öfver fasliga berg moste vi nu och genom skog.	4½.
29.	» bygen Rucka	4.
30.	» bygen Passada	4.

Ocktober		Timar
	2000 stegh härifron lyctas valoska grensn och begynnes Sibenbirgen nu	6 mil
31.	til Staden Rosenau.	
Novämber 1.	» bygen Hälsdorf . . .	1½.
2.	» bygen Nusbagck . . .	1½.
3.	» bygen Wargas	2.
4.	» bygen Schomberg . .	1½.
5.	» M[ark] fläck Räps . .	1½.
6.	» bygen Crontz . . . . milana begynte	1½.
		Milena
7.	*Rastdag.*	
8.	» bygen Schäss	1½.
9.	» bygen Sickmantel . . ända på tyska bygar.	2½.
10.	» bygen Sengeritz . . .	2½.
11.	*Rastdag.* Döde Lieutnant Flåtman och drängen Samecs der begraven.	
12.	» M. fläck Muros vassar heij	1½.
13.	» bygen Banu	1½.
14.	*Rastdagh.*	
15.	» Bygen Mykes (valosk bygen)	2.
16.	» Bygen Scatt	2.
17.	» Bygen Valasus	2.
18.	» Bygen Derzij	2.
19.	» Bygen Balan	3.
20.	» M. fläck Kila	3.
21.	*Rastdag.* K. Gen. Sparre	
22.	stod stilla, ända på Seibnbirgen, mötte oss Keiserliga gendral Voillschuk, följde oss til Bäiyerska gränsen	
23.	» M. fläck Schomlau . .	2.
24.	» M. fläck Margreta . .	3.
25.	*Rastdag.*	
26.	» Bygen Szekel heid . .	2.
27.	» Bygen Naleta	1½.
28.	*Rastdag.*	
29.	» Staden Debrizin . . .	3.
30.	» M. fläck Bessermin . .	2.
Decämber 1.	» M. fläck Nanäs . . .	2.
2.	» bygen Esler	2.
3.	» Staden Tockeij	
3.	förbeij til » M. fläck Seventz . . .	3.

December		Milana
4.	til M. fläck Misskuss . .	4.
5.	*Rastdag.*	
6.	› Bygen Neit Michel . .	2.
7.	› Bygen Häves . . . . och Gen: Maij i Atan (?)	3.
8.	› Bygen Arock Sallas .	2.
9.	*Rastdag.*	
10.	› M. fläck Hatvan . . .	2.
11.	› Bygen Veresathssa (?) .	3.
12.	*Rastdag.*	
13.	öfver Donau strom ved staden Pest mäd promar til Oven . .	3.
14.	*Rastdag.*	
15.	› Bygen Verresval . . .	2.
16.	› Bygen Dorock	3.
17.	› Bygen Messmijll . . . Gen: Maij: i Olmass.	4.
18.	› Bygen Attz	3.
19.	*Rastdag.*	
20.	› Bygen Sangtjoan . . .	3.
21.	genom staden Rab til bygen Abda	1½.
22.	› M. fläck Weisselburg .	3.
23.	*Rastdag.*	
24.	› Bygen Nickelsdorf . .	3.
25, 26.	*Rastdag.*	
27.	genom staden Bryck til Bygen Heflein . . Begynnes Öster rike vid staden Bryck.	3.
28.	› M. fläck Schefgert . . Sama [dag] för beij läiongorden och alla hand andra Keisarens diur, som man kan nämma för staden Weijn förbij lämna allt höger n. en ¼ mihl fron staden .:....	3.
29.	› Bygen Bomgart . . .	2.
30.	› Presdårf	5.
31.	› Bygen Klein Rust . .	3.
	Januarij A:o 1715.	
1, 2.	*Rastdag.*	
3.	› Bygen Rund dorf . .	3.
4.	› Bygen Kemdel . . . . och vi i B: Campstäten.	3.

Januarij		Milana
5.	til Bygen Eijsdornach . .	3.
6.	*Rastdagh.*	
7.	› Bygen Cinpock . . .	3.
8.	› Staden Enss	2.
9.	*Rastdagh.*	
10.	› Staden Weltz . . . . Blef ryttmästar Silversparre hiäl stucken blefv Kongens häst halt och moste lämnas efter.	6.
11.	› M. fläck Nöimarck . .	3.
12.	› M. fläck S. Marigen Kirg	3.
13.	*Rast dagh.*	
14.	› M. fläck Grisback . .	3.
15.	› Bygen Krisdorf . . . Begynnes Beijgern öfver Gränsen vid M. f.	2½.
16.	*Rast Dagh.*	
17.	› Bygen Krisbagh . . .	3½.
18.	› Bygen Graben Traubagh	3½.
19.	› Bygen Pula	4.
20.	*Rast Dagh.*	
21.	› Bygen Dinzing . . . Sama dagen genom Neijstadt öfver Don[au] strömen, staden Pfiöring förbeij och i Wackenstein.	2½.
22, 23.	*Rast Dagh.*	
24.	› Bygen Schefdorf . . .	5.
25.	› Bygen Au . . . . . ända på Bäygern. Begynnes Eigstädt	4.
26.	› Bygen Kotzbagh . . .	4.
27.	*Rast dagh.* Begynnes Ansbacgchska landet	
28.	› Bygen Fagh. Nörenberg förbeij....	
29.	› Bygen Grembdorf . . Begynnes Bareitska landet.	3.
30.	*Rast dagh.*	
31.	› Bygen Unter Steinau . Beg. Wurtzburg land.	3.

Februarij		Milarne
	Februarij.	
1.	til Bygen Herlem . . . . Passeret et gammalt slott Stolberg. Starck s[t]orm.	2½.
2.	» Bygen Ramingen . . . öfver Maij[n] genom Schweinfurt Fri stat.	2½.
3.	*Rast dagh.*	
4.	» Bygen Alberthusen . . öfv. strom: Saal vid staden Kissingen.	4.
5.	» Bygen Hetter hausen . Beg. Ab: Fuldas land.	9.
6.	*Rast dagh: Sönd.*	
7.	» Bygen Hoh Bijber . .	4.
8.	» Bygen Budos	6.
9.	» Bygen Swartzhassel . . öfver strömen Fulda. Vid staden Hirschfeld Beg. Hessen Kassel.	6.

Februarij		Mi[larne]
10.	*Rast Dagh.*	
11.	til Bygen Walburg . . .	6.
12.	» Bygen Drubenhusen .	3.
13.	*Rast Dagh.*	
14.	» Bygen Hog Gandern . ved staden Witzehusen i Eijsfelds land.	4.
15, 16.	*Rastdagg.*	
17.	» Bygen Mengelrod . . int longt f. Heilig stadt	3.
18.	*Rastdagen.*	
19.	» Bygen Sylingen . . . vid Dudder stadt	4.
20.	*Rastdagh.*	
21.	*Rastdagh.*	
22.	» Staden Sesum [Seesen?] Genom Geibelshusen i Hanoverska landet.	

Svensk historieskrifning och svensk patriotism.

Med en uppsats *Karl XII. En uppgift för svensk häfdaforskning* inleder professor Hjärne 1897 års årgång af Sveriges författareförenings publikation *Vintergatan*. På ett liffullt språk och i en idérik framställning berör förf., utom sitt egentliga ämne, ur åtskilliga synpunkter våra dagars svenska historieskrifning, och det är närmast detta, som ger oss anledning att nedskrifva några reflexioner.

»Länge har vår svenska häfdateckning, så att säga, gjort bot för våra förfäders krigiska öfverdåd», börjar prof. Hjärne sin uppsats. »Ingenting förefaller oss mer osvenskt och motbjudande än kvasipatriotiskt skryt». Självkritik är vår historiska forsknings starkaste sida o. s. v. Vi erkänna det befogade i dessa anmärkningar. Hvem har ej mer än en gång känt tviflets kalla andedräkt kyla entusiasmens värme, när det varit fråga om våra stora minnen, särskildt våra krigiska minnen? Vi åtminstone erinra oss ända från skolåren, huru så var fallet. Vi ha ängsligt mästrat på dessa minnen, vi ha ansett det för en plikt att icke spara på skuggorna, när det varit fråga om deras återupplifvande, och med hvilken försiktighet ha vi ej tagit till orda, när det gällt att försvara dem mot alltför våldsamma och hädiska angrepp! Förf. jämför oss med våra

tyska grannar och våra norska bröder, och vi måste ju erkänna att vi endast kritiskt lyssna till de förras patriotiska fanfarer, att det skulle för oss vara svårt att som de senare värma våra hjärtan vid en dansk amirals äfventyrliga bedrifter eller vid en Olof den heliges, en Harald Hårfagers mer och mindre tvifvelaktiga eller legendariska bragder. Vi anse det nästan som en hederssak att, när så faller sig, gifva oss själfva orätt och våra fiender rätt.

Huru vi ha kommit in i detta självkritiska stadium? Rent vetenskapligt sedt, har vår historieforskning under de senare årtiondena, om man undantager ett och annat större arbete, genomgått en period af kritisk analys, som ägnats åt vår historias detaljer. Men orsaken ligger ej ensamt däri. Stämningarna i de stora kretsarna af bildade, som skapa den allmänna opinionen, ha nog kraftigare inverkat. Härvidlag torde den öfvergång till en fullt medvetet fredlig neutralitetspolitik, som i senare hälften af detta århundrade försiggått, ha utöfvat en icke ringa verkan. Vi ha blifvit liksom litet rädda för våra krigiska minnen. Känslan af vår närvarande politiska obetydlighet har också gjort sitt till. Frukterna af våra segrar ha tillfallit andra nationer, och det är ej längre från ett stolt närvarande, som vi i dem kunna se förutsättningar för ögonblickets storhet. Vi ha ej haft några särdeles höga mål att samlas kring, och följaktligen icke haft någon anledning att för sådant ändamål lifva våra sinnen genom betraktelsen af förfädernas bedrifter eller att låta någon glans af det närvarandes förhoppningar falla öfver de tider som gått. Vi betrakta ej vår historia som någon »stolt fjällvandring» med ohunna toppar, som locka i fjärran. De liberala vindar, som blåste under 1850- och 60-talen, synas ock ha varit decideradt antipatriotiska. Vi ha ju bevittnat, huru en af de gammal-liberala koryféerna gjorde till en af sina uppgifter att efter bästa förmåga svartmåla ett af våra största historiska minnen och förebrå dess samtid, att den ej förverkligade realundervisningen, att den ingenting gjorde för genomförande af allmän rösträtt, att den var nog naiv att hålla fast vid gammalprotestantisk gudsfruktan i all dess trånga ensidighet. Kosmopolitiska villosyner behärskade tänkesätten och man hade helt och hållet förgapat sig i den franska revolutionens härlighet. Denna liberalism tyckes numera nalkas upphällningen, men den synes ha en ättelägg i våra dagars fredsapostlar, för hvilka allt tal om krig är en styggelse och för hvilka den eviga fredens vackra dröm hägrar. Prof. Hjärne riktar mot dem några skarpa satiriska hugg, icke för deras fredskärlek, som är värd all aktning, utan för deras sätt att betrakta historien.

Förhållandena börja dock ändras. Historieskrifningen synes åter kunna motse en tid af syntes, den väntar på författare, som, med blickarna skärpta af all den senare tidens kritik, åter från en fördomsfri ståndpunkt skildra de svunna seklernas utveckling i sammanhang. Uti diktens form ha de gamla minnena återigen börjat klinga, och mångas hjärtan ha kunnat värmas af »Svenska bilder». På vers och på prosa söker man efter det äkta svenska. En af-

gjordt fosterländsk rörelse har genomgått sinnena och kosmopolitismen har börjat vika för känslan af en nationell koncentrerings behöflighet. Vi sakna icke ens, synes det, det framgångsrika närvarande, som kan göra, att vi icke känna oss alltför fattiga vid jämförelsen med våra förfäders bragder. 1897 års konst- och industriutställning hade en så afgjordt nationell prägel, den talade om så många eröfringar, vunna på det fredliga arbetets fält, eröfringar, på sitt sätt lika dyrköpta som de forna krigiska, på sitt sätt lika stärkande för nationalkänslan, eröfringar äfven de vunna genom eld och stål, att det ej längre är förmätet att tänka, att vi ändå duga till någonting, och därmed öppna sig äfven nya synpunkter för betraktelsen af det förflutna.

Historieskrifningen har sin stora uppgift i det arbete, som förestår, att ytterligare stärka vårt nationella medvetande. Professor Hjärne har antydt den väg den har att följa med några tankar, i hvilka vi uti hufvudsak instämma. Vi böra ej öfvergifva den förvärfvade självkritiken; historiens studium bör alltjämt vara »en skola af självbehärskning». Vi skola ej längre döma efter våra mer och mindre ensidiga begrepp de förgångna tidernas gärningar och män; vi ha att söka förstå dem, att med de hjälpmedel, som en skärpt kritik satt i våra händer, söka bilda oss en föreställning om de krafter, som då verkade, den tankegång, som då följdes, de konflikter, som då utkämpades, de kompromisser mellan olika riktningar, ur hvilka de historiska verkligheterna då framgingo. Vi böra inse att då, liksom nu, godt och ondt, rätt och orätt, sällan äro rangerade på hvar sin sida, utan att hvarje meningsriktning innebär ett visst mått ensidighet, ett visst mått af rätt, och vi ha endast att söka förklara, hvarföre den eller den riktningen i ett gifvet moment gjorde sig gällande. För ett sådant betraktelsesätt få ock krigen sin gifna plats, äfven de föremål hvarken för beundrande skryt eller ett trångsinnadt och enfaldigt fördömande utan för en sanningssökande sträfvan att förstå äfven dessa fruktansvärda rörelser i det nationella lifvet — äfven de en del i »häfdernas stålsättande skådespel». Icke så, som om vi kunde hoppas att komma åt någon sanning för alla tider. En annan tid skall komma, utrustad med ännu bättre hjälpmedel än vår och lärd af ännu rikare erfarenheter än vår, och se sakerna på annat sätt. Det är därigenom, som den historiska vetenskapens lif underhålles.

Prof. Hjärne återkommer till sin kritik af vår historieforskning. Vi ha, särskildt i fråga om nyare historiens problem, låtit oss alltför mycket afskräckas af det historiska arbetets svårigheter. »Dels af nödtvång, dels af inrotad vana» ha vi hållit till godo med en för medeltiden och antiken länge sedan öfvergifven arbetsmetod. Hela serier af otryckta akter genombläddras med brådskande hand, strödda notiser utplockas »med en slags divinationsblick». Tryckta »stoffsamlingar» och »traditionella hjälpredor» begagnas utan vederbörlig pröfning. Arkivpapperen utväljas nästan på måfå eller förnämligast

med hänsyn till deras lättlästhet. Främmande originalskrifter begagnas i möjligast bekväma öfversättningar utan självständig språkkunskap o. s. v.

Kritiken är sträng och kanske äfven något obillig. Vår historieforskning synes oss verkligen under senare tider, såsom redan antydts, ha befunnit sig i ett »kritiskt» skede och har verkligen icke skytt för den granskning af detaljerna, ur hvilken så ofta en ny syn på sammanhanget framgår, knappast heller för de svårlästa akterna. Och skulle så verkligen vara, att den svenska historieskrifningen ännu i någon väsentligare mån lider af de lyten, som prof. Hjärne anklagar den för, så — hvar är felet? En elak anmärkare kunde ej utan fog svara: i den förberedande undervisning, som våra historiska ämnessvenner vid våra högskolor åtnjuta. Hvarföre lära de sig ej att läsa, hvarföre få de ej lära att taga i tu med de svåra problemen? Nu är det emellertid bekant, att prof. Hjärne sedan flera år tillbaka med stor framgång skött ett historiskt seminarium i Uppsala, hvars uppgift varit att lära nybörjaren handtera den kritiska forskningens synglas, att begagna den moderna vetenskapens analytiska metoder. Han synes oss därföre vara litet orättvis både mot sig själf och sina lärjungar. Det är sant att mycket återstår att göra, men olyckan ligger mera i arbetarnes fåtal, än i bristande syn för det riktiga. Hvad åter kunskapen i främmande språk angår, som skulle sätta oss i stånd att självständigt behärska den främmande historiska litteraturen, så är det nog sant, att under gynnsamma förhållanden och under en viss ålder ett språk mer eller mindre ej betyder så mycket att lära sig. Men å andra sidan äro språkgenierna få och arbetar flertalet under förhållanden, som i mer än ett hänseende, icke minst det ekonomiska, äro ofördelaktiga. Hvarföre då så strängt tadla användandet af öfversättningar? Det är icke små fordringar i språkkunskap prof. Hjärne ställer på historici. Icke nog med de vanliga moderna språken, icke nog med italienska och spanska, äfven polska, ryska, rumäniska, turkiska tyckas vara mer och mindre erforderliga rekvisita. Det synes oss vara självklart, att så högt ställda fordringar ej kunna realiseras utan en sträng språkstudiernas fördelning, och vi äro förvissade om att under våra professorers insiktsfulla ledning en sådan efter hand skall komma till stånd bland deras lärjungar till vår historieforsknings synnerliga båtnad.

Ännu en anmärkning synes prof. Hjärne rikta mot vår svenska historieforskning. Den är »liksom dömd att vara syrsan vid spiseln, som sjunger sin entoniga sång till hemkänslans vidmakthållande och till insöfvande af orons längtan ut i det fria». Den har lagt sig att »rufva öfver sina intima familjeminnen i en från världsbullret undangömd koja». Och förf. kastar i sammanhang därmed en afundsam blick på andra vetenskaper, arkeologien, matematiken, naturvetenskaperna, för att icke tala om forskningsresorna, i hvilka svenskarne med ära deltagit i det stora internationella samarbetet. Prof.

Hjärne har naturligtvis icke förbisett, men han har, synes det, icke tillräckligt framhållit skillnaden mellan dessa universella vetenskaper och historien, som väl i främsta rummet är inhemsk. Han har lika litet förbisett omöjligheten för oss att på de områden af allmänna historien, som icke längre äro strängt nationella, följa med de stora kulturfolken. Däremot torde han, för att vara fullt rättvis, något mera kunnat framhålla, att vi, äfven om vi sällan behandla främmande ämnen, verkligen gjort icke så små insatser äfven i den europeiska historieforskningen och sålunda icke varit fullkomligt »passiva», att vi icke alldeles försummat de rika källor, som våra arkiv för denna historia gömma. Vi behöfva endast nämna vissa urkundspublikationer, vissa bidrag till sextonhundratalets historia. Men äfven här stöta vi på språkfrågan — för att icke tala om den nyss berörda sifferfrågan. Svenska historiska arbeten läsas utom Skandinavien och Finland nog stundom i Tyskland, utom dessa länder endast undantagsvis. Vilja vi ej skrifva på främmande språk, lära vi aldrig med framgång kunna deltaga i det internationella historiska arbetet. Utom tid och språkförmåga erfordras därtill äfven penningar, ty en i ekonomiskt afseende fullt oberoende facktidskrift lärer vara ett första villkor för ett sådant deltagande, då vi väl icke ensamt böra gästa i utländska tidskrifter, och utan studier i främmande land lära vi ej kunna lösa problem utom vår egen historia. Vi se ju då och då, huru svårt utländingar ha att behandla svenska ämnen; samma svårigheter finnas för oss i fråga om utländska.

Professor Hjärnes i så mycket träffande kritik har emellertid haft ett särskildt syftemål. Han framkastar, om vi förstått honom rätt, den djärfva planen, att vi svenskar skulle på olika områden bearbeta historien om Karl XII:s tidehvarf, följa dennes historia i alla dess förgreningar på polskt, ryskt och lillryskt, rumäniskt och turkiskt område. Han har velat framställa ett program för en »svensk historisk akademi», som kan förfoga öfver »en hel skola af noggranna arbetare och enkom utbildade specialister». För att låta denna i sanning storslagna tanke framträda i vederbörlig belysning kan det ju vara lämpligt att låta skuggor falla öfver vår nuvarande historiska författareverksamhet. Själfva tanken är emellertid utförd med vältalighet och värme. Vi instämma gärna med förf. däri, att vi svenskar i vida högre grad än ryssar och polackar, för att icke tala om rumäner och turkar, äga förutsättningarna för utförandet af ett sådant arbete. Vi instämma gärna med honom däri, att vi i vår egen historias gång, som »vetter från hedenhös åt öster och samlar sig omsider i en väldig kamp, som omfattar hela Östeuropa», ha en eggelse till ett sådant arbete, och vi skulle gärna unna honom glädjen att se, om icke planen förverkligad, åtminstone grunden för dess realiserande lagd. Men att vi på historiens fält någonsin skulle uppnå »den ständigt jämna växelverkan», som t. ex. i fråga om naturforskning råder mellan svenskt och europeiskt arbete, därom kan man dock hysa tvifvel, så gärna vi än skulle se något sådant komma till stånd.

Det är här och där i sin artikel om Karl XII, som prof. Hjärne kommit fram med sina betraktelser öfver vår häfdateckning sådan den är och sådan den en gång kan blifva. Det har ej varit vår afsikt att här gå något närmare in på Karl XII:s-problemet. Huru litet veta vi i själfva verket icke om Karl XII, menar författaren, och att vi i fråga icke blott om honom utan äfven om våra andra historiska personligheter i mycket »se som i en spegel på ett dunkelt sätt», det erkänna vi villigt. Vi erkänna ock allt det sinnrika och slående i den parallell förf. uppdrager mellan Karl XII och Hannibal och dessa heroers förhållande till källornas framställning, om än med någon reservation i fråga om den förre. Vi äro däremot ej fullt lika mycket med om förf:s tal om »nybörjarfusket att på rak arm döma om människor och ting utan att vårda sig om att lära känna deras egendomliga utveckling», för så vidt detta skall vara en generell dom om svensk historieskrifning, och vi äro icke fullt öfvertygade om, att polska originalkorrespondenser, magyariska insurgentbref, rumäniska papper och turkiska kansliskrifvelser äro oundgängliga för att redan nu bilda oss ett något så när riktigt omdöme om Karl XII:s karakter och sträfvanden, så värda än i och för sig dessa källor äro att närmare studera.

* * *

Fröken Ellen Key har i samma publikation »Vintergatan» i form af ett »öppet bref» till hennes vän Verner von Heidenstam infört en uppsats *Om patriotismen*, som har en och annan beröringspunkt med prof. Hjärnes ofvan behandlade artikel. Vi lämna inledningen till fröken Keys intressanta och väl skrifna »bref»: en knäböjande hyllning åt den celebre adressaten, som torde höra till ceremonierna i den vittra värld, i hvilken författarinnan rörer sig, för att upptaga ett och annat af hennes satser i det följande. Hon har många vackra och efter vårt förmenande äfven riktiga ord att säga både om svensk natur och svenskt lynne och hon ägnar åt fjolårets utställning och dess betydelse ett par förträffligt skrifna sidor, uppburna af en djup känsla. Tvifvelsutan både vill hon vara och är hon från sin ståndpunkt en god svensk. Men i enskildheter äro vi i många fall af rätt olika mening. Något djupare sinne för vår historia röjer hon visserligen icke. För hennes patriotism är Hasselbergs grupp »Farfadern» mera glädjande än alla våra konungastatyer tillhopa, Gustaf III:s allena undantagen: se där kvintessensen af hennes historiska uppfattning. Hon har en märkvärdigt olika dom mot prof. Hjärne om vårt förhållande till våra minnen. Enligt honom en självförnekande kritik, en ödmjuk botgöring, en afgjord motvilja mot allt skryt; enligt henne åter stolt högmod, bredt skryt, stora patriotiska åthäfvor. Vi ha redan antydt, att vi närma oss prof. Hjärnes uppfattning, och vi tro, att fröken Key har något missuppfattat innebörden af våra senast hållna minnesfester. Frånsedt

några obligata patriotiska trumpetstötar, ha vi för vår del, så långt vi varit med, funnit en ganska dämpad, en mycket moderat, en om mycken återhållsamhet vittnande hållning i dessa jubileer. Fröken Key påstår, att vi gifvit Cesar mer än hvad honom tillhörer och åt folket mindre än hvad det tillkommer, och vi finna i vår nyare historiska litteratur mer än ett bevis på, att så ej längre är förhållandet. Hon ägnar skarpa ord åt våra dagars fosterländska rörelse, som enat »militarism, obskurantism, protektionism och antisemitism». Vi förvånas, att en så begåfvad författare är så fången af gamla slagord. Om den nyare försvarsrörelsen är detsamma som militarism, hvarför är den senare då så vederstygglig? Försvarsrörelsen har haft, det erkännes, åtminstone vid riksdagen en mindre tilltalande sida, men äfven den har sin förklaring i ganska djupt rotade föreställningar just hos den af fröken Key så varmt beundrade allmogeklassen. Äfven om vi aldrig kunna komma att sätta vår armé så högt, som tyskar och fransmän göra med sina, är det ej mer än billigt att erkänna den betydelsefulla plats denna kår alltmer börjar intaga i det fosterländska arbetet. Och protektionism? Enligt vårt förmenande — utan att för öfrigt bekänna oss till densamma — är den blott en skiftning i de stora ekonomiska rörelserna, som måhända en dag skall lämna plats för en annan uppfattning, men i och för sig lika berättigad som frihandeln, åtminstone för hvar och en, som icke är fången i doktrinära fördomar — med full rätt naturligtvis för en motsatt uppfattning att kämpa för sin idé. Vi erkänna gärna, att vi under senare tid ej ha haft några stora, lifvande idéer att samlas om, men vi betvifla, att 1864 års politiska äfventyr skulle haft en så väckande karakter, som fröken Key tror, och vi betvifla likaledes, att allmän rösträtt, zontariff och skogslagar skola få en sådan verkan. Vi känna ej fröken Keys ståndpunkt i rösträttsfrågan, men att den allmänna rösträtten utan vidare skulle vara det allbotande läkemedel mot samhällets onda, som man en gång trott,' därom blifva tvifien för hvarje dag allt starkare. Erfarenheterna från Norge (redan innan dess införande), Tyskland, Frankrike, Amerika tala ett varnande språk. Hvarföre skulle vi, som ju onekligen sitta i efterhand, utan vidare göra ett experiment, som i det hela slagit illa ut? Gärna medgifves, att våra nuvarande förhållanden ej äro idealiska, men sakens ordnande är ett af de svåraste problemen för den politiska visheten; i och därmed förlorar också frågan mycket af sin eggande natur. Det skulle så mycket bero därpå, menar förf., att ett flertal deltoge i »aktiv politik», men inskränker sig detta till utöfningen af rösträtt, synes ej mycket därmed vara vunnet. Det är på andra områden arbetet på »underklassens» höjande bör taga sin början.

Vi beklaga vidare med författarinnan det svalg, som är befäst mellan »herrskap och folk» i vårt land, ehuru det förefaller oss, att det i själfva verket här är mindre än i de flesta andra kulturländer. Men vi våga ej dela hennes tro, att det nu mer än förr skulle vara »i rödmålade stugor och i vindskamrar, som det nya svenska folket

växer upp». Vi dela ej den naiva tron på det oskuldsfulla, ädla och ofördärfvade folket. Äfven vi ha någon bekanskap med fröken Keys litterära heros C. J. L. Almqvist, ehuru vi icke äro nog förmätna att aspirera ens på halfvan bland de sju och en half personer i Sverige, som enligt henne rätt förstå denne store författare. Men vi tro i alla fall icke på den skönmålning af den svenska allmogen, — ehuru vi skatta dess betydelse i vår historia mycket högt — som utmärker Almqvists folklifsbilder. Den felar i idealism lika mycket som Strindbergs skildringar göra i realism, och de senare stå dock säkerligen sanningen vida närmare. I alla tider har i Sverige ur rödmålade stugor och ur vindskamrar framvuxit stora män — det är ju ett vackert drag i det svenska folkets utveckling, men det är först när de assimilerat den högre bildningen, som de blifvit sitt folks välgörare. Det är uppifrån och från fåtalet, som det högre ljuset kommer, som skall genomtränga massorna. Det är detta fåtal med sann bildning, som lifligast känner, som djupast fattar både det verkligt nationella och värdet af allt det, som gör fäderneslandet för oss dyrbart. Vi hänvisa författarinnan till allt det fina, som hon själf i den vägen har yttrat. Men visserligen borde mycket mera kunna göras för att komma denna sanna bildning att tränga ned till de dunkla lagren, och i det afseendet förete ju dagens sträfvanden ett och annat lofvande drag.

Vi kunna ej dela författarinnans mening, att vår lösen för närvarande borde blifva »Europa åt Sverige» i stället för »Sverige åt svenskarne». Vi ha alltför mycket lidit af en välment kosmopolitism. Det kräfves enligt vårt förmenande en stark nationell grund för att kunna med fördel tillägna sig de europeiska idéerna. I annat fall förlorar man endast sig själf.

För fröken Key, liksom för många andra, står våra dagars norska patriotism i det fagraste ideella ljus; hon har för densamma nästan endast beundrande ord. Vi erkänna gärna, att den har i sig mycket vackert och afundsvärdt, mycket efterföljansvärdt. Men hon synes oss glömma dess mörka skuggsidor. Vi åtminstone beundra ej den patriotism, för hvilken *ett* utmärkande kännetecken tyckes vara att tro sig själf lika stor som sina fjäll. Den påminner oss alltför mycket om forna dagars rudbeckianism i Sverige och vi befara, att liksom denna den en gång kommer att röna ett allvarsamt bakslag och lida en allvarlig förödmjukelse. Vi beundra lika litet den patriotism, som förblindad af parti- och nationalhat räcker ett finger åt främmande makter för att påkalla deras inblandning. Den påminner oss alltför mycket om polsk fosterlandskärlek, för att vi ej skulle tänka: vestigia terrent. Hvarken Norges politiska eller intellektuella lifskraft har ännu kulminerat, menar författarinnan, och vi äro visserligen ense med henne däri men på ett helt annat sätt, än hon torde fatta saken. Ögonblickets norska politik synes snarast vara af det slag, som förr eller senare alstrar revolutioner, så illa är jämvikten afpassad, och i våra dagars norska litteratur

synes det för ögonblicket just ej vara den jämna och fortgående blomningens tecken, som förhärska.

Författarinnan ger oss en kvick och satirisk skildring af det »svenska normalhemmet» med dess skuggrädda och förflackande karakter, där man raskt afhugger »hvarje vallmostånd, som reser sig öfver de andra», och hon ser ej våra dagars ungdom med särdeles blida ögon. Det är nog sant, att brödstudierna för ögonblicket tyckas ha tagit öfverhand — det är ju i våra dagar ganska förklarligt — men det finnes äfven undantag, och fröken Key tyckes väl mycket ha sitt ideal i »världsborgaren i stort», i »öfvermänniskan». Det är öfverdrift mot öfverdrift. Här finnes emellertid att börja med ett rikt fält för en uppfostrande verksamhet, men vi önskade denna uppfostran i första rummet svensk, och icke kosmopolitisk. Vi ville ha den sådan, att den väcker sinnet för det svenska, sådant det uppenbarar sig i vår litteratur, i vår natur och icke minst i vår historia, den sistnämnda framställd icke med »skryt» och med »stora åthäfvor» utan med en lika kritiskt pröfvande som nationellt självmedveten sanning.

Det är sålunda i hvarjehanda, som vi tänka olika med fröken Key; vi befara till och med att hon, om dessa rader händelsevis fölle under hennes ögon, skulle inrangera oss under något af sina fula slagord, »obskurantism» t. ex., eller kanske räkna oss till den föraktade klassen af »Vaterländler» enligt den af henne själf använda termen. Vi för vår del äro henne tacksamma för en i många hänseenden idérik uppsats och äro glada öfver att åtminstone på en mark kunna räcka henne handen, i kärleken nämligen till det svenska i vårt lynne och vår natur, i vårt språk, vår diktning och vår konst, vi skulle gärna tillägga i vår historia, om vi icke befarade, att vi här se sakerna något olika.

Ehd.

Underrättelser.

— Författaren till »Geschichte der deutschen Historiographie seit dem Auftreten des Humanismus» professorn i Würzburg F. X. v. Wegele har aflidit d. 16 okt. 1897, nära 74 år gammal.

— Den berömde tyske kulturhistorikern Wilhelm Heinrich von Riehl afled i München d. 16 nov. 1897, öfver 74 år gammal. Efter att flera år hafva varit universitetsprofessor var han under tio års tid till året före sin död direktör för baierska nationalmuseet och generalkonservator för Baierns konstminnesmärken och fornlämningar. Som föreläsare i och utom München lärer han lockat

hundratals åhörare. Som författare behandlade han med förkärlek i en mängd i flera upplagor spridda arbeten företrädesvis kulturhistoriska ämnen utan den ringaste beröring med den politiska historien. Själf var han skald, kompositör och musikkännare samt etnograf och sålunda väl ägnad att med all psykolokisk finess behandla just den sida af historien, som han gjort till föremål för sina studier. 1870—79 utgaf han den af Raumer grundade »Historisches Taschenbuch».

— Till utländska ledamöter inom den historiska klassen har *Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademien* valt professor J. Steenstrup i Köpenhamn och arkivdirektorn R. Koser i Berlin.

— *K. Samfundet för utgifvandet af handskrifter rörande Skandinaviens historia* har till ordförande för 1898 utsett riksarkivarien C. T. Odhner samt till ledamot invalt biblioteksamanuensen dr. B. Lundstedt. Uti de af K. Samfundet utgifna Historiska Handlingar komma närmast att införas *Handlingar angående tronföljarevalet 1810*, redigerade af professor Oscar Alin.

— Det af 1897 års riksdag till *kammararkivets ordnande* beviljade anslaget af 5,000 kr. har fördelats i tre arvoden på 1,600 kr. hvart och ett till lika många biträden vid detta arbetes utförande. Återstoden är afsedd för tillfälliga utgifter.

— Den i föregående årgång omnämnda af P. A. Norstedt & Söner utgifna festskriften till f. d. riksarkivarien C. G. Malmströms ära kunde innan föregående års slut under titeln »*Historiska Studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström d. 2 nov. 1897*» tillställas honom. Ett i helt skinn bundet exemplar öfverlämnades mera högtidligt d. 8 sistlidne januari af professorerna Hjärne och Stavenow samt lektor E. Hildebrand, hvilka tre på sin tid utfärdade inbjudan till deltagande i skriften. Af de förut såsom deltagare omnämnda författarne har en, professor M. Weibull, sett sig hindrad att infria sitt löfte. Antalet bidrag är sålunda jämnt tolf.

— K. Maj:t har af anslaget till *resestipendier och lärda verks utgifvande* beviljat följande understöd för historiska ändamål: åt docenten E. Stave 600 kr. för arbetet »Om källorna till 1541 års öfversättning af Nya testamentet»; åt kammarrådet G. Thulin till arbetet »Om mantalet», senare delen, 1,000 kr.; åt professor Nyblæus för fortsättning af »Den filosofiska forskningen i Sverige» 800 kr.; åt docenten L. Wåhlin för utgifvande af en svensk medeltidsskrift på latin, »magister Mathias' Copia exemplorum» 600 kr.; åt fröken E. Fries för idkande af arkivstudier i Holland 600 kr. Dessutom ha anslag gifvits för filologiska och arkeologiska ändamål. Det största af alla, 4,500 kr., har anslagits till inlösen af 30 exemplar af professor Nordenskiölds kartografiska verk »Periplus. Utkast till sjökortens och sjöböckernas äldsta historia».

— *Akademiska afhandlingar.* Fil. licentiaten A. Björkander har utgifvit och d. 5 febr. försvarat en gradualafhandling med titeln: *Till Visby stads äldsta historia. Ett kritiskt bidrag* (XVI + 137 sid.); fil. lic. komministern J. A. Hammargren den 19 febr. en afhandling med titeln *Om den liturgiska striden under konung Johan III* (XV + 252 sid.).

— Sedan den i afdelningen för Granskningar införda öfversikten af den förlidet år utkomna historiska jubileumslitteraturen blifvit skrifven, ha vi haft tillfälle att taga kännedom äfven om professor Landtmansons i Humanistiska Vetenskapssamfundets i Uppsala festskrift till H. Maj:t konungen införda afhandling om *Träldomens sista skede i Sverige.* Förf. utgår från den riktiga satsen, att träldomen, sådan vi känna den genom landskapslagarna, redan var stadd på tillbakagång, väsentligen genom kristendomens inverkan, att man sålunda i mer än ett fall har att af analogier eller på annat sätt sluta sig till hvad den ursprungligen varit. Han genomgår därefter de för frågan afgörande hufvudmomenten om träldomens uppkomst, om trälens ställning till ägaren och samhället samt om träldomens upphörande. Härvid får han äfven tillfälle att uttala sig om de punkter, som varit föremål för olika tolkning de rättslärde emellan, så förnämligast om det rätta begreppet af s. k. gäfträldom, så äfven om frågan huruvida träldom kunde ådömas som straff. Man finner här sålunda en sammanfattning såväl af de svenska lagarnas stadganden i ämnet som af de i litteraturen uttalade meningarna — det är företrädesvis Stiernhök, Calonius, Schlyter och Amira, som komma i fråga — och den intresserade har följaktligen en god ledning för att bilda sig ett eget omdöme.

— Af *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria utgifna af Södermanlands fornminnesförening* har nionde häftet utkommit. Det upptages helt och hållet af en historisk-topografisk illustrerad beskrifning öfver *Västerhaninge och Muskö socknar i Sotholms härad af Stockholms län.* Författaren, herr Gustaf Westerin, har för sitt arbete förutom tryckta källor begagnat handskrifter i Riksarkivet, K. Biblioteket, Kammararkivet, Lunds universitetsbibliotek samt kyrkoarkiven i Västerhaninge och Muskö samt åtskilliga gårdsarkiv. Afhandlingen är indelad i följande kapitel: Västerhaninge socken i allmänhet; Kyrka, prästerskapet och skolan; Socknens herresäten, öfriga äldre gårdar och fornminnen; Kulturbilder från Västerhaninge socken under 1700- och 1800-talen samt Muskö kapellförsamling, hvarefter följa några bilagor.

— På P. A. Norstedt & Söners förlag har utkommit *Lefnadsminnen* af F. Asker. Förlidet år aflidne f. d. landshöfding Asker var såsom talman under två riksdagar i borgarståndet och såsom talman under tre riksdagar i andra kammaren en politisk personlighet. Föreliggande Lefnadsminnen, som äro tämligen kortfattade (102 sid.) innehålla naturligt nog åtskilliga interiörer dels från

Askers ungdomstid, då han gällde som mycket liberal, dels från riksdagslifvet, under den tid han deltog i detsamma, äfvensom åtskilliga upplysningar om hans verksamhet som landshöfding. Något mera betydande i historiskt hänseende finner man dock icke. Asker var berömd som talare och ett rätt stort utrymme är upplåtet åt hans tal vid olika tillfällen: en vältalighet, som icke saknar förtjänster men som i åtskilligt förefaller oss något föråldrad.

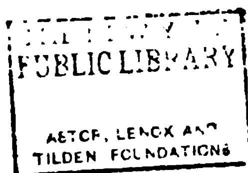
— I tidningen »Fyris» har professor Alin under år 1897 infört några utdrag ur Jakob Adlerbeths memoarer under titeln *Ur Jacob Adlerbeths Anteckningar för svenska häfder 1814. Ett bidrag till unionens historia*, hvilket äfven varit tillgängligt i särtryck. Nedskrifna dag för dag gifva dessa Anteckningar en rätt intressant inblick i de växlande stämningarna under det händelserika året 1814 hos de högre ämbetsmannakretsarne i Stockholm. Man gör bekantskap med de skiftande ryktena från Norge, man får ännu en bekräftelse på den oerhörda prestige kronprinsen åtnjöt, man får del af de intryck, som underrättelsen om Moss-konventionen gjorde, i början glädje, som dock snart gaf vika för »allmän bestörtning». »Ante acta» före konventionen hade varit följande: norrmannen Tank hade kommit från prins Kristian med begäran om tre veckors stillestånd, kronprinsen affärdade Tank jämte Björnstjerna och Skjöldebrand med afslag, men med erbjudande af tre dagars stillestånd, hvarpå prinsen fogat sig i nödvändigheten och konventionen afslutats. — Bestämmelsen i grundlagen att Norge skulle vara ett »fritt och odelbart» rike skulle föranledts af ryktet om en öfverenskommelse mellan Sverige och Ryssland, att Norges nordliga delar skulle öfverlåtas åt kejsar Alexander, en uppgift, som äfven bekräftas af Wirséns bref till Järta.

— *Tioårsregister* till publikationen *Sveriges offentliga bibliotek* för åren 1886—1895 har af K. Biblioteket utgifvits genom bibliotekarien E. W. Dahlgren. Det är en volym på 732 sidor utom förordet. Alla, som syssla med bokstudier, äro utgifvaren tacksamma för detta mödofulla arbete, hvilket genom sin planmässiga och praktiska uppställning hedrar den svenska biblioteksvetenskapen. Erinras må att registret, likasom accessionskatalogerna, endast upptaga i utlandet tryckta arbeten. I förordet påpekas de grunder, som följts med afseende på transskriberingen af arabiska, turkiska, armeniska och ryska boktitlar och gifves en öfversikt af återgifvandet af sistnämnda språks bokstäfver.

— På P. A. Norstedt & Söners förlag har utkommit andra delen af *Historisk läsning för skolan och hemmet*, författad af professor S. J. Boëthius. Den omfattar *Allmänna historien. II. Medeltiden.* Arbetet är rikt och förträffligt illustreradt och bör vara af stort intresse såsom en sammanfattning af den ofantligt rika litteratur angående medeltiden, som under de senaste årtion-

bilagorna meddelas äfven Danzays berättelse om sina bemödanden 1563—65 att återupprätta freden i Norden, hämtad ur en af Anders Vedel gjord samling afskrifter ur Danzays korrespondens.

— *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, som under sin nioåriga tillvaro genomgått växlande öden, kommer från och med april 1898 att förvandlas till en *Historische Vierteljahrsschrift*, som under professor G. Seeligers redaktion skall utgifvas på Teubners förlag i Leipzig.

Friherre Georg Heinrich von Görtz' bref ur fängelset i Arnhem 1717

med en inledning utgifna

AF

TH. WESTRIN

Bland causes célèbres i den europeiska diplomatiens historia intages ett anmärkningsvärdt rum af den häktningsåtgärd, som på engelska regeringens föranstaltande vidtogs 1717 mot de svenska ministrarne grefve Karl Gyllenborg i London och frih. Georg Heinrich von Görtz i Holland. Åtgärden i och för sig: en stats tjänare gripna och fängslade af två i vänskapsförbindelse med denna stat stående makter; det mål, hvartill de arresterade påstodos hafva syftat, men hvars uppnående man genom sitt ingripande ansåg sig hafva hindrat: den då regerande engelska protestantiska dynastiens störtande och den katolske »Pretendenten» prins Jakob Edvard Stuarts upplyftande på tronen; de medel, som för det supponerade ändamålets vinnande skulle nyttjas: en förbindelse emellan en svensk landstigning i Storbritannien och en resning på denna ö; de män, hvilka framhöllos såsom hufvudpersoner i den afslöjade intrigen: i främsta rummet å ena sidan århundradets hjälte Karl XII, protestantismens beskärm, och å den andra den biltoge, påfven hängifne Pretendenten: allt bidrog att åt denna sak förläna ett ovanligt intresse samt att en tid bortåt hålla diplomaterna i liflig verksamhet och politici af alla färger i den största spänning.

Den engelska regeringen androg till försvar för sitt tillvägagående såsom bevismedel bref växlade emellan

Görtz, Gyllenborg och den svenske ambassadören i Paris friherre Erik Sparre. Ehuru originalen ej kunde företes, syntes bevisen de flesta samtida bindande. Och de historiska skriftställarne, främst Voltaire,[1] som ännu mer intrasslade »intrigen» genom att i densamma inblanda tsar Peter och den spanske ministern Alberoni, fastslogo såsom ett faktum, det där ända in i våra dagar[2] vunnit tilltro, att svenska regeringen i mars 1717 ämnat skicka en krigsstyrka öfver till Skottland i ofvan angifvet ändamål. Men en och annan samtida, som ägde en närmare kännedom om vårt lands belägenhet vid den tiden och om honom, hvilken framstod såsom den egentlige arrangören å Sveriges vägnar af det jakobitiska äfventyret, nämligen Görtz, tillmätte hans planer ej en sådan räckvidd, utan ansågo dem endast åsyfta att aflocka ett rikt, politiskt slaget men hämndlystet parti penningar till Sveriges hjälp i dess nöd. Och denna uppfattning har delats äfven af åtskilliga framstående forskare på senare tiden.[3]

* * *

Äfven om man, ehuru med orätt, anser Görtz hafva velat verkställa en svensk invasion i Storbritannien till den afsatta Stuartska dynastiens förmån, så var han dock i alla händelser ej upphofsman till planen. Ty en sådan bragtes på tal flera gånger och från skilda håll, innan ännu Görtz med ingången af 1716 blifvit allrådande minister.

Första gången frågan om Pretendenten förelades den svenska regeringen, var ej långt efter kongressen Utrecht. Ludvig XIV, som dittills skänkt sitt stöd åt de fördrifna Stuartarne, först Jakob II och efter dennes död (1701) »Jakob III», den företrädesvis s. k. Pretendenten, lofvade i det i Utrecht 1713 emellan Frankrike och England ingångna fredsfördraget att ej molestera drottning Anna eller hennes efterträdare af den protestantiska linien, att

[1] I »Histoire de Charles XII. Roi de Suède», 8:e boken.

[2] Se t. ex. Fryxells »Berätt. ur Sv. hist.», del. 29, s. 47—64 och Lecky, »Englands historia i adertonde århundradet», I, 240.

[3] Till exempel af F. F. Carlson, »Om fredsunderhandlingarna åren 1709—1718», s. 98—108.

ej tillåta Pretendenten under någon förevändning vistas inom Ludvigs rike samt att ej, direkt eller indirekt, hjälpa honom och hans efterkommande eller eho det vara månde, som skulle vilja motsätta sig den stadgade engelska tronföljden. Drottning Annas regering ville ytterligare försäkra sig emot alla äfventyr. Bland annat befalldes i slutet af 1713 engelske ministern hos Karl XII under dennes vistelse i Turkiet, kapten Jefferyes, att anhålla, att konungen ej måtte lämna Pretendenten sitt skydd eller tillåta honom vistas i hans stater, för det fall att han toge sin tillflykt dit. Konungen lät genom ombudsrådet von Müllern i skrifvelse af Demotika d. 3 febr. 1714 förklara sig villig att uppfylla denna begäran, när det förutsatta fallet »mot all förmodan» skulle inträffa.[1]

Den 3 aug. 1714 dog drottning Anna och efterträddes af kurfursten af Hannover såsom konung Georg I. När det blef kändt, att han hyste afsikter på att förvärfva de af Danmark från Sverige eröfrade hertigdömena Bremen och Verden, framkallades å ena sidan stor oro i England, särskildt inom det mot Georg fientligt stämda torypartiet. Man fruktade nämligen, att sedan Georgs tyska land genom detta förvärf sträckt sig fram till hafvet och i Stade fått en ypperlig hamn, han därifrån kunde öfverföra trupper till England till fara för engelska folkets frihet i gemen eller till undertryckande af ett honom obekvämt parti. Å den andra sidan väcktes naturligt nog hos Karl XII djup harm öfver Georgs simpla manöver att utan egen risk söka plundra en redan af öfvermäktiga fiender — Ryssland, Polen-Sachsen och Danmark — omhvärfd monark, hvilken ej gjort honom något förnär och med hvilken han såsom Englands konung dessutom var allierad.[2] Knappt hade konungen från Turkiet kommit till Stralsund (nov. 1714) och energiskt begynt rustningarna mot sina fiender, förrän man i England begagnade sig af den genom Georgs förvärfsbegär skapade situationen.

[1] E. Carlson, »Kapten Jefferyes bref till engelska regeringen från Bender och Adrianopel 1711—1714, från Stralsund 1714—1715» (i »Hist. handl.», XVI, 1897), där v. Müllerns svar af d. 3 febr. finnes tryckt. Jefferyes' memorial, af d. 2 jan. 1714, finnes bland engelska ministrars noter i afd. »Anglica», RA.

[2] Defensiv allians emellan Sverige, England och Holland i Haag d. 5/16 aug. 1703.

Torypartiet hade genom de sista valen kommit i minoritet i parlamentet och ansåg sig förloradt, om ej en hastig ändring inträffade. Medlemmar af detsamma uppmanade genom svenske ministern i London grefve Karl Gyllenborg i febr. 1715 Karl att angripa Hannover. Detta skulle framkalla den åsyftade ändringen. Som de voro jakobitiskt sinnade, anhöllo de därjämte, att konung Karl »ville visa sin vänskap» mot Pretendenten, i hvilket fall de lofvade rikligt understöd i penningar.[1] Kort därefter framlade de äfven en detaljerad plan, huru Pretendenten lättast skulle hjälpas upp på tronen: det skulle ske så, berättar Gyllenborg till ombudsrådet v. Müllern under den 29 april och 31 maj 1715, att konung Karl under någon pretext, t. ex. en landstigning i Jutland eller Bremen, läte inskeppa 5000—6000, ja endast 3000—4000 man i Göteborg och skickade dem öfver till Skottland.[2] Den tacksamme Pretendenten skulle ömsa religion och blifva Karls trogne vän. I nödfall nöjde sig jakobiterna med att med konungens »kommissioner» armera fregatter såsom kapare i Nordsjön med rätt att i Göteborg köpa gevär för 10,000 man. För sin del kunde Gyllenborg ej se hvad som äfventyrades genom en sådan expedition, ty han ansåg, att engelsk-hannoverska hofvet alltid skulle vara Sverige vidrigt. Müllern svarade d. 3/14 juli, att han haft betänkligheter att föredraga Gyllenborgs bref för konungen.[3] »Ty om Kongl. Maj:t skulle falla på de tankar» att villfara tories' önskningar, skulle Sverige draga sig ett nytt krig på halsen och mista sin kredit hos de protestantiska makterna, »hvilka ännu äro våra vänner och som oss härtills ansett och hållit för den

[1] Gyllenborg till ombudsrådet v. Müllern d. 15/26 febr. 1715 (Anglica RA.)

[2] Tanken att vända sig till Karl XII och planen till samverkan emellan honom och jakobiterna hade till upphofsman hertigen af Berwick, som jämte Ormond var ledare af Pretendentens politik. Se G. Syveton, »L'erreur de Goertz» (i »Revue d'histoire diplomatique», årg. IX och X, 1895—96).

[3] Såsom synes af v. Müllerns und. skrifvelse 31 juli/11 aug. har förslaget dock framställts för konungen. Med anledning af ett hertigens af Berwick genom ambassadören Sparre framställdt likartadt förslag (se nedan) säger Müllern nämligen: »Sjelfva saken är redan för detta E. K. M:t bekant, och då hon för en tid sedan här var på benen, fann E. K. M:t efter dess högt upplysta omdöme mycket betänkligt vara att taga dess utförande allena på sig.»

förnämsta stöd af den evangeliska religionen». Sverige vore nu alldeles urståndsatt att gå tories' önskan till mötes, och konung Georg hade ännu ej öppet framträdt som fiende. Men gjorde han det, då, det kunde Gyllenborg framhålla för att »hålla tories uti godt humör», skulle konungen gifva tories den åstundade handräckningen. Han skulle ock försäkra dem, att konungen gerna skulle se, om med hans hjelp någon ändring kunde ske i den förföljelse, för hvilken de voro utsatta af de mot Sverige »vidriga» whigs,[1] men varnades för alltför intimt umgänge med tories, hvaraf engelska hofvet »redan skall hafva fattat något ombrage». Detta var ock sant. »Whigs utsprida nu, att Pretendern skall inhjelpas af Hans Kongl. Maj:t», skrifver Gyllenborg till Müllern d. 5/16 aug. Müllerns »betänkligheter» upprörde Gyllenborg och hans vänner på det högsta. Om 3000—4000 svenskar för en månad sedan, skrifver han till Müllern d. 9/20 aug., landat i England, hade konung Georg allaredan varit utkörd. Nu vore det för sent. Det vore öfverdådigt att en gång påtänka det, sedan konung Georg utrustat en flotta och fått en armé på benen.[2]

Det var hårda tider för torypartiets förnämsta män: Bolingbroke nödgades i hemlighet lämna England, Ormond, Strafford och Oxford sutto på de anklagades bänk. En bitter stämning gjorde sig gällande emot Frankrike, som ej räckte sina vänner jakobiterna en hjälpsam hand.[3] Men om gamle kung Ludvig XIV, herre öfver ett utmattadt rike och bunden af Utrechtsfredens tvång, för egen del ville sluta sitt lif i fred, såg han dock gärna, att andra blandade sig i affären.[4] I den instruktion, som den 14

[1] »Whigs hafva fattat animositet emot den svenska nationen, hvars trohet och lydnad emot Eders Kongl. Maj:t äro gensträfvige med samma partis rebelliska principer», skrifver Gyllenborg till Karl XII d. 27 aug. 1714. Men konungens stränga påbud om uppbringning af alla fartyg, som seglade på de af ryssarne intagna hamnarna i Östersjön, var nog en djupare orsak till det missnöje, en stor del af engelska nationen hyste mot Sverige. Så bad ju själfva Bolingbroke, då han stod i spetsen för ärendena, Gyllenborg *för guds skull* göra und. föreställningar mot kaperierna (se Gyllenborgs und. skr. d. 10 nov. 1713. Anglica. RA.).

[2] »Det var så väl anlagdt, att jag med mitt hufvud velat svara för dess lyckande», skrifver Gyllenborg 7/18 dec. 1715 till Kansli-Kollegium.

[3] Gyllenborg till Sparre d. 10 och 23 juni 1715. Gallica. RA.

[4] Sparre till Gyllenborg d. 20 juni 1 juli 1715. Anglica. RA.

april 1715 gafs den till Karl XII i Stralsund afgående franske ambassadören grefve de Croissy, omnämndes de engelska malkontanternas hopp om en svensk diversion i England, och det gafs Croissy i uppdrag att utforska Karl XII:s tankar därom.[1] Croissy anlände till Stralsund d. 3/14 maj[2]; den 24 kom den ofvannämnda, af Gyllenborg insända detaljerade landstigningsplanen. Croissy har påstått, att konung Karl gillat en sådan.[3] Det kan vara en möjlighet, att han, som genom fördrag af d. 13 april 1715 fått Frankrikes garanti på sina tyska besittningar och löfte på 600,000 rdr i årliga subsidier, ett ögonblick, i förhoppning om Frankrikes medverkan, lånat planen sitt öra.[4] Och det kan vara en möjlighet, att hans bestämda afslag på en sådan plan i viss mån berott på Ludvig XIV:s afkylande ord i bref till Croissy i juni[5]: »Tiden är ej kommen för konungen af Sverige att taga något steg beträffande den nuvarande rörelsen i England. Drif honom ej därtill!»

Emellertid måtte Ludvig XIV hafva ändrat åsikt. Han tillät nämligen, att hertigen af Berwick, då ledare af Pretendentens politik, i ett hemligt möte med Sparre hos franske utrikesministern Torcy i Marly d. 7 juli 1715 framlade sitt projekt till en jakobitisk samverkan med Karl XII, »den storbritanniska nationens förlossare». Toge konungen sig saken an, skulle Pretendenten omedelbart begifva sig öfver till England, färdig att offra sitt lif för sin rättmätiga sak, och till bekostande af företaget, en landstigning vid New Castle med fyra, fem tusen man till fots, förklarade man sig vilja lämna Sverige 50,000 rdr — hvilken summa »har synts mig mäkta liten för ett så stort object», an-

[1] »Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France etc II. Suède. Avec une introduction et des notes par A. Geffroy», s. 275—276.

[2] »Kapten Jefferyes bref till engelska regeringen», s. 91.

[3] Se Malmström, »Handl. rör. Sveriges historia under åren 1713—1720», sid. 35—36 och, äfven hvad öfriga här ifrågavarande underhandlingar beträffar, F. F. Carlson, »Om fredsunderhandlingarna åren 1709—1718».

[4] »Här går ett rykte», skrifver Gyllenborg till v. Müllern d. 19/30 juli 1715, »som skulle i Bruxelles ett grefve Croissys bref till herr Torcy vara uppsnappadt, hvaruti denne förre skall hafva skrifvit, att H. K. M:t låtit persvadera sig att allenast agera defensive till en sådan tid, att revolutionen här i England, hvilken H. K. M:t trodde vara när för handen, vore åvägabragd».

[5] »Recueil des instructions» etc. Introduction, s. LXXXVII, noten.

märker Sparre med fog. Berwick ville öfverlämna ett bref från Pretendenten, som då vistades Lothringen, till Karl XII, men Sparre förklarade sig ej veta, om konungen kunde mottaga det. Sparre skref om mötet till konungen d. 11 juli. Samma dag yttrade han i bref till Müllern, att saken syntes honom förtjäna uppmärksamhet, och meddelar ett i 18 punkter indeladt förslag till planens utförande, om den vunne konungens bifall (bl. a. påpekar han general Hamilton såsom lämplig att leda expeditionen). Han afsände öfverstelöjtnant Grubbe till Haag med de 50,000 rdr för att, om ett gillande svar komme, genast föra dem vidare till Göteborg. Konungen svarade Sparre d. 3/14 aug.[1], att han tagit saken »i noga öfvervägande» men funnit (med angifvande af ungefär samma skäl, som Müllern lämnat Gyllenborg) »att själfva omöjligheten låge i vägen» och att »expeditionen allenast skulle tjäna att öka antalet af Sveriges fiender och uppå intet sätt befordra Pretendentens förehafvande». Sparre borde »med godt manér» söka afböja emottagandet af Pretendentens bref. Två dagar efteråt befallde v. Müllern, under lifligt afstyrkande af förslaget, Sparre att återlämna penningarna.[2]

Konung Ludvigs plan hade varit, att Karl, med uppgifvande af Östersjöprovinserna, genom ett raskt angrepp på Danmark skulle rycka till sig de tyska provinserna, innan deras öfverlämnande till Georg ännu var en fait accompli,[3] och sålunda trygga sin ställning i Tyskland, hvilken var af utomordentlig vikt äfven för Frankrike. Skulle Sverige också få att kämpa med Georg, kunde ingenting så befordra dess bästa som understöd åt den jakobitiska rörelsen, hvilken gick ut på att störta honom från Englands tron och sålunda beröfva honom hans egentliga styrka.[4]

Emellertid utbröt i sept. 1715 den jakobitiska resningen i Skottland, i djupaste hemlighet, men klent understödd af

[1] Gallica RA.

[2] Sparres försök att af Berwick få låna summan »till instundande november månad» misslyckades (Sparre till K. M:t d. 20 sept. 1715).

[3] Traktaten hade emellertid slutits i april 1715.

[4] G. Syveton, anf. arb., IX s. 416—432.

Frankrike. I okt. förklarade konung Georg såsom kurfurste i Hannover på grund af fördrag med Danmark Sverige krig, och i dec. anlände Pretendenten till Skottland för att öfvertaga rörelsens ledning. Någon hjälp från Karl XII fick han icke. Denne hölls af fienderna instängd i Stralsund, och sedan han i dec. kommit öfver till Sverige, vände han sina vapen mot Danmark-Norge. Men af olika motiv utspredo i England så väl tories som whigs, att han skulle ingripa till jakobiternas undsättning. Allvarliga försök gjordes ock att draga honom in i äfventyret. Det var åter Frankrike, som lockade. Där hade styrelsen efter Ludvig XIV:s död (d. 1 sept. 1715) kommit i hertigens af Orléans hand. Han tycktes i början vilja följa traditionerna från den store kungens dagar. I hemliga audienser d. 7 och 11 febr. 1716 med Sparre yrkade han på att planen från förra sommaren — en expedition från Göteborg till England — skulle sättas i verket, ty detta bistånd »synes vara näst Gud det endaste, som honom (Pretendenten) förmår sätta på engelska tronen», och kung Karl hade rätt att hämnas, sedan konung Georg tagit Bremen och Verden, skickat en flotta till Östersjön och utfärdat sin »pitoyabla» krigsförklaring. Pretendenten väl på Englands tron skulle med flotta och pengar, Frankrike med pengar och folk hjälpa kung Karl till de tyska provinsernas återeröfring. Hertigen tystade alla Sparres invändningar och uppmanade honom att tala med Bolingbroke, den dåvarande ledaren af jakobiternas parti. Förklädd och under antaget namn hade denne d. 18 febr. ett möte med Sparre, försäkrade, att framgången vore viss, begärde traktat och bjöd pengar. Dagen därpå bad hertigen af Orléans Sparre genom en express underrätta konungen om hvad som förefallit samt skicka honom den utfallande subsidiesumman och dessutom 150,000 livres till den engelska expeditionen, hvartill Frankrike om en månad skulle lägga dubbla summan och sedan ännu mera. Men Sparre hade ej hunnit lacka sina skrifvelser[1] till konungen och Müllern om allt detta, förrän underrättelse kom till Paris, att Pretendenten misslyckats i sitt företag, som skulle kosta bland annat 2 peerer och 34 ledamöter af underhuset hufvudet, och landstigit på Flanderns kust. »Nu står

[1] Af d. 28 febr. 1716 (Gallica. RA.).

ej bemälte prins mer att hjälpa hvarken hädan eller annorstädes», suckar Sparre i ett P. S. Men Stuartarne förlorade aldrig hoppet. Det fick Sparre själf höra knappt en vecka därefter af Pretendentens egen mun vid ett hemligt möte, som gen.-löjtnanten Dillon d. 2 mars arrangerat mellan honom och Sparre i ett litet hus i Boulogneskogen. Två tredjedelar af England samt hela Skottland och Irland vore för honom, menade »Jakob III», som sköt skulden till ofärden på hertigens af Orléans ringa hjälp. Han sökte förgäfves förmå Sparre att mottaga ett bref till konungen.[1] Ja, han önskade själf begifva sig till en plats, som tillhörde »le seul protecteur des justes causes» — Zweibrücken eller, ännu hellre, Göteborg. Så försäkrade jakobithöfdingarne Ormond och Mar.[2] Till svar erinrar Müllern Sparre om hvad konungen flera gånger sagt, nämligen att han icke kan taga någon del i Pretendentens affärer och varnar Sparre för umgänget med jakobiterna; det kunde gifva engelska nationen en förevändning att öppet understödja Georg, hvilket »skall vara i stånd att påskynda Sveriges ruin och fullständiga undergång».[3] Trots förklädnad och annat hemlighetsmakeri dunstade saken ut. Engelske ministern i Frankrike, Stairs, berättade, att någonting handlades emellan konung Karl och Pretendenten på Frankrikes inrådan, och engelska hofvet lät utsprida på »coffeehusen» och bland gemene man sådana rykten som att Karl skulle understödja Pretendenten med 20 örlogsskepp och några tusen man.[4] Müllerns varningsrop hann icke fram, förrän Sparre hemskickade en af Pretendentens vänner utarbetad diger

[1] Sparre till K. M:t d. 9 mars 1716 (Gallica. RA.).

[2] Sparre till Müllern d. 20 mars 1716 (Gallica. RA.).

[3] Kanslipresidentens koncept d. 18 april 1716 (RA.).

[4] Gyllenborg till Müllern d. 9 mars 1716 (Anglica RA.). Vid samma tid, d 5 mars, skref f. d. engelske leg.-pred. i Stockholm Dubourdieu från London till engelske residenten Jackson i Stockholm: »Pretendentens vänner göra sig stort hopp om konungen i Sverige, och här talas mycket om, att bemälte konung skall sända rebellerna en undsättning från Göteborg till Skottland, men oaktadt viljan därtill intet lärer felas, likväl kan jag intet se, att Sverige har makt och medel att utföra en sådan dessein. Mons. Jefferyes, hvilken för 14 dagar sedan hit anlände från Holland, berättar mig, att konungen i Sverige är högeligen upptänd och förbittrad emot vår konung och tänker på intet annat än huru att hämnas...» (Excerpt i »Förteckn... uppå de hoos... Robert Jackson fundne papper och skriffter», 1717, RA.). Emellertid talar Jefferyes, hvilken vistades som engelsk minister hos Karl i Stralsund, i sina ofvan anförda bref intet om några svensk-jakobitiska förbindelser.

latinsk skrift på 18 kvartsidor, innehållande en folkrättslig —politisk-militärisk deduktion angående ett svenskt angrepp på Storbritannien ju förr dess hellre, men för egen del tillråder Sparre, att konungen, tillsvidare lämnande secoursen åt konung Georgs antagonist å sido, »i begynnelsen» kunde, om ock med någon uppoffring, hellre hemligen inlåta sig med tsaren än afstå åt konung Georg provinser, »som göra E. K. M:ts personliga och dess hela rikes konsideration utomlands, som hafva kostat trettio års krig, E. K. M:ts förfäders och så många undersåtars blod».[1]

* * *

Så hade jakobiterna i ett par år trugat och lockat med en ihärdighet, som var värd en bättre sak, utan att kunna förmå kung Karl att röra ett finger, huru i grund och botten han än måtte hafva känt en liflig åtrå efter rättmätig hämnd på plundraren. Den 2/13 juli 1716, samtidigt med att Sparres sist anförda bref, som vållade honom en ny skrapa, anlände till Sverige, uppträdde Görtz på de politiska intrigernas tummelplats den tiden, i Holland, från första stund med undran och oro betraktad från Europas kabinett, där han gjort sig långt ifrån väl känd.

Görtz' resa till Holland, beramad redan i slutet af 1715 eller de första månaderna af 1716, hade ursprungligen ett rent finansiellt syfte. Den afsåg, enligt hans egna ord,[2] att »uppfylla det enda löfte han gifvit», nämligen »att skaffa 1 mill. rdr i klingande silfver». Tidigt hade han därjämte fått i uppdrag att värfva matroser utomlands.[3] I maj infann han sig på kallelse af konungen, som var mycket angelägen om hans utländska resa,[4] i lägret vid Torpum (Norge), där framför allt de åtgärder aftalades, som af Görtz skulle vidtagas för att uppdrifva rikets försvarsförmåga i högsta tänkbara grad. Endast i spetsen för en fruktansvärd här och flotta, offren måtte vara hur kännbara som helst, kunde konungen, enligt Görtz, nå det mål,

[1] Sparre till K. M:t d. 27 juni 1716 (Gallica. RA.).
[2] Görtz till v. Müllern d. 28 mars 1716. RA.
[3] Riksreg. d. 8 mars 1716.
[4] »Sa Majesté a resolu mon voiage d'outre mer et le presse même» (Görtz till v. Müllern d. 16 maj 1716).

som låg honom om hjärtat: en hederlig fred.[1] Särskildt gällde det nu närmast att öka Göteborgseskadern, ty utan kraftigt understöd från sjösidan kunde konungen ej hoppas på eröfringen af Norge, hvilken spelade en viktig roll för en blifvande uppgörelse med Danmark. En med Norges förhållanden väl förtrogen man (det var en dansk officer, som blifvit förbigången och lämnat tjänsten) hade ock åt Görtz gjort upp planen för en expedition till detta land, hvilken skulle sättas i verket i mars 1717 och som ovillkorligen fordrade stödet af en god flotta.[2] Rörande krigsskeppen fick han endast muntlig befallning.[3] Men d. 30 maj utfärdades för honom instruktion[4] rörande upplåning mot ständernas obligationer af några »erkleckliche summen geldes» samt instruktion rörande åstadkommande af ett högre fast pris på de svenska varorna och engagerande af arbetare i järn-, koppar- och mässingsfabrikationen samt järntillverkningen, hvarjämte honom ålades att hafva ett vakande öga på allt, som kunde befrämja K. M:ts intresse. Samma dag utfärdades för honom fullmakt för penningeunderhandlingen,[5] den enda fullmakt, hvarmed Görtz vid sin utresa var försedd.[6] Om arten af sitt diplomatiska uppdrag, ty han hade äfven ett sådant, underrättade Görtz ombudsrådet v. Müllern,[7] som då vistades i Lund. Det bestod uti att »approfondir la véritable situation des choses par rapport aux intérèts de S. M. et de lui en faire un rapport précis afin que S. M. puisse prendre là dessus les mesures convenables». En viktig förutsättning för fyllande af de nö-

[1] I und. skr. d. 24 okt./4 nov. 1716 yttrar Görtz, att konungens ära och hela rikets välfärd hänga på att konungen denna vinter sätter sig i god armatur. Endast därigenom kan en snar, billig och säker fred vinnas. — Och till Müllern skref han d. 27 okt./7 nov. 1716. »Si dans mes relations je prêche la guerre, ce n'est que pour la faire continuer, mais pourla faire finir.»

[2] Görtz i en skrift till belysande af sitt förhållande till Pretendenten (Acta historica. Görtzska saml. R A.) och i bref till K. M:t d. 14 nov. 1717.

[3] Görtz till K. M:t d. 16/27 sept. 1716.

[4] Riksreg.

[5] Tryckt; hos Nordberg, »Konung Karl den XII:s historia», hos Moser, »Rettung der ehre und unschuld Georg Heinrichs, Freiherrn von Schlitz, genannt von Görtz» (1776),m. fl. ställen.

[6] Den af F. F. Carlson (anf. arb.. sid. 90) omnämda fullmakt att underhandla om freden, så väl den allmänna som särskildt med en och en af rikets fiender, torde ej hafva utfärdats. Åtminstone kommer den aldrig på tal i den viktiga frågan om Görtz' ställning såsom befullmäktigad minister.

[7] Den 12 juni 1716.

diga utgifterna var erhållandet af de franska subsidierna. Men långt ifrån att Sparre lyckats utverka någon höjning i dem, kunde han icke ens få franska regeringen att betala de summor, som redan vore traktatsenligt förfallna, vid denna tid 300,000 rdr.[1] Äfven härvidlag måste Görtz tydligen ingripa.

Det var med hela famnen full af stora uppgifter, som Görtz kom till Holland. Med sin vanliga ifver skyndade han att lösa dem. Redan d. 20/31 juli kunde han berätta konungen, att holländska penningemän förklarat sig beredda att lämna 1 mill. rdr, men han nöjde sig nu ej därmed, utan yrkade på 2 mill. Och d. 20 aug. förtäljer han med segerglädje[2], att ett konsortium lofvat dessa 2 mill., och begär att få veta, om han skall stanna längre eller vända hem, sedan nu hufvuduppdraget lyckligt fullgjorts. Den 19/30 sept. slöts kontrakt om affären med den fiktiva firman François Peterman & comp.[3] För att återupplifva den nästan förlamade handeln på Sverige, hvarigenom detta led brist på det nödvändigaste, fann Görtz på att gratis utdela s. k. certifikat l. skyddsbref mot svenska kapare åt fartyg för *direkt* fart till och från svenska hamnar.[4] Utom den materiella fördel, de tillskyndade vårt land, bidrogo de äfven att lugna den fruktansvärda animositet, som inom Amsterdams affärskretsar härskade mot Sverige med anledning af kaperierna.[5] Med köpmannen Joh. Hecker uppgjorde han d. 15/25 sept. kontrakt[6], att denne skulle hvar fjortonde dag eller åtminstone hvar 3:e vecka gratis befordra post och passa-

[1] Sparre till K. M:t d. 10 april och 27 juni 1716 (Gallica RA.)

[2] »Ich bin also nunmehro im Stande mein unterthstes versprechen eine million bahr geld von aussen anzuschaffen nicht nur zu erfüllen, sondern ein weit mehrers wie aus obigen zu ersehen annoch zu præstiren.»

[3] Kontraktet är tryckt hos Moser, anf. arb. Hufvudintressenter i företaget voro köpmännen i Amsterdam J. Amiot, Marsault och Royer.

[4] Det första certifikatet utdelades d. 1 aug. 1716. Den säkerhet för uppfyllande af certifikatens bestämmelser, som lastägarne eller rederierna måste lämna, var ganska betydlig. Först sedan redarne presterat svenska vederbörande myndigheters uppgift om tiden för fartygs ankomst och afgång, pass och tulldeklaration, fingo de sin förbindelse tillbaka. År 1716 utdelades 47 sådana certifikat, 1717 161, 1718 750 och 1719 153. De finnas samlade i RA., afd. »Hollandica».

[5] Görtz till K. M:t 20/31 juli 1716. »Ja, die Christoffersen (svenska köpmän) allhier», anför Görtz exempelvis, »wolten sogar schon bei mir die adressierung der brieffe an sie verbitten aus furcht sie dadurch dem Staat verdächtig werden und in unglück gerathen möchten».

[6] Tryckt hos Moser, anf. arb.

gerare emellan Amsterdam och Göteborg mot monopol på frakt af tobak till Sverige. De viktiga subsidie-, fartygs- och matrosfrågorna behandlades, utom andra ämnen, af Görtz under ett tre dagars möte med Sparre på dennes begäran i närheten af Douai,[1] dit Görtz afrest den 2 aug. Görtz föreslog där, att man skulle söka förmå Frankrike att lämna så väl de förfallna subsidierna som förskott på det återstående beloppet *på en gång* i de då gångbara »Billets d'état» på någon säker fond i stället för i klingande mynt, hvilket skulle vara mindre ansträngande för Frankrike och för Sverige i dess dåvarande penningebehof ytterst välkommet.[2] För att närmare ordna denna sak reste Görtz de sista dagarna af aug. till Paris.[3] Där lofvade Regenten, sedan Sparre på Görtz' uppmaning anhållit därom, anvisning på säkra fonder och tillsade Sparre, att Görtz kunde meddela K. M:t det såsom alldeles säkert, hvarpå Görtz genast lämnade Paris i början af september, för att Sparre skulle kunna betaga Regenten hvarje tillfälle till undanflykter genom att meddela, att Görtz afrest för att genom en express underrätta konung Karl om saken.[4] Men innan Görtz lämnade den franska hufvudstaden, hade han lyckats uppgöra en annan viktig sak: skepps- och matrosaffären. I Paris lefde vid denna tid en förr mycket rik, men då genom förskott till franska staten (omkr. 10 mill. francs) i bryderi kommen bankir, baron Antoine Hogguer (i svenska officiella handlingar Högger).[5] Denne man hade vid flera tillfällen med sådan

---

[1] På ett landtgods, tillhörigt en af Sparres vänner.

[2] Görtz till gen. guv. grefve M. Vellingk d. 17 sept. 1716. (Vellingkska samlingen RA.).

[3] »Ce voyage est resté passablement mystérieux pour nous», säger Syveton, anf. arb., X, 226. »On pourrait même douter qu' il ait eu lieu, si Châteauneuf n'annonçait positivement le départ de Goertz, et si Saint-Simon et Lamberty ne s'accordaient à indiquer un sejour de Goertz à Paris à cette époque.» — Om denna resa skrifva däremot Gyllenborg till v. Müllern d. 31 aug., att den i London »gifvit någon ombrage», och holstein-gottorpske residenten i London Petkum till Görtz s. d., att den »cause ici plus de raisonnement que l'entrevue entre Mons. le Baron de Spar et Elle en Brabant. Les ministres de l'Empereur, qui semblent observer le plus la conduite de V. E., en marquent aussi le plus d'ombrage».

[4] Görtz till K. M:t d. 14/25 sept. 1716, till Vellingk d. 17 sept.

[5] »Denne redlige man, som nu ingenting mer förmår, hafver nästan ingen annan utväg att komma ur sina margfaldiga svårigheter och gäld än det som han förväntar af E. K. M:ts höga nåd och rättvisa» (Sparre till K. M:t d. 28 febr. 1716).

utomordentlig beredvillighet kommit Sverige till hjälp, att svenske envoyén Cronström i Paris kallade honom »un galant homme, que Dieu nous a envoyé».[1] Han hade bl. a. försträckt betydande summor till undsättning af Stenbock i Tönning samt af garnisonerna i Wismar, Stralsund och Stettin. Till belöning hade han utom svenskt friherrediplom[2] fått ett förmånligt kontrakt[3] på fällning af ekar och mastträn i Pommern (senare äfven i Värmland). Till denne man vände sig Görtz. Och i sin egenskap af leverantör af mastträn till franska staten lyckades baron Hogguer af franska marinkonseljen erhålla löfte om 3 krigsskepp à 60—70 kanoner i Toulon, Brest och Port Louis, »tant pour assurer son commerce du nord que pour le transport de ses mâts». Han förband sig att skicka dem, hvardera med en besättning af 600 man (anskaffade under uppgift att arbeta vid virkets fällning och transport) i mars 1717 till förstärkning af Göteborgseskadern, så att därigenom danskarne skulle hindras att förse Norge med krigsförnödenheter och proviant.[4] I sammanhang med inberättandet af skeppsaffären omnämner Görtz, att Sparre påpekat nödvändigheten af en generalfullmakt för Görtz vid hans underhandlingar, och han anhåller om nådig fullmakt såsom ministre plénipotentiaire. Den skulle komma väl till pass »so wohl in ansehen der matrosenwerbung als ouch sonst in anderen fürfallenheiten», vid behof användas, men ej genast göras känd, emedan detta skulle medföra ceremonier och utgifter.[5]

---

[1] Cronström till v. Müllern d. 10 aug. 1713 (Gallica. RA.).

[2] Diplomet antedaterades (d. 5 april 1713).

[3] Den 7 maj 1715.

[4] Jfr Görtz' und. skr. d. 14/25 och 16/21 sept. 1716. Se vidare en år 1717 inlämnad »Mémoire pour Son Exc. Mons. le Baron de Meullern etc. pour seruir d'instruction de tout ce qui s'est passé en France entre S. E. Mons. le Baron de Görtz et Mons. le Baron de Hogguer depuis le mois d'Aoust 1716 jusqu' à la detention de Mons. le Baron de Görtz au sujet des affaires de S. M.» (Acta historica. RA.). Om Karl XII:s planer berättar Hogguer, såsom han säger efter meddelanden af Görtz under dennes Parisbesök, i »Mémoire concernant la France et la Suède 1700 à 1767» (utg. af F. Pouy, Amiens 1890), att konungen ämnat efter Norges eröfring med 50,000 man gå öfver från Göteborg till Jutland, i Tyskland förena sig med 16,000 man hessenska trupper, återtaga Bremen och Verden, sätta Hannover under kontribution, lämna Preussen Stettin, förklara sig för den tyska frihetens protektor och fordra upprättelse af kejsaren för brott mot fredsbestämmelserna i Alt-Ranstadt.

[5] Görtz till K. M:t d. 14/25 sept. 1716.

Hittills hade allt gått Görtz väl i händer. Men snart kommo motgångar, slag i slag. Från Stockholm mälde bref, att inga åtgärder vidtagits för anskaffande af tillräckliga fonder för det kontrakterade två millionslånet. »Ich gestehe, dass mich diese unvermuthete nachricht über alle maassen besturzt gemacht hatt», säger Görtz.[1] Sparre föll ifrån aftalet rörande subsidierna, hvilket ådrog honom konungens missnöje och föranledde K. M:t att d. 27 okt. 1716 bifalla Sparres åtskilliga gånger framställda begäran om afsked. I stället för att begära subsidierna i papper — då hela summan kunnat fås — begärde han dem i reda pengar, fick ett kvartal och tillställde det, på 20,000 rdr när, landtgrefven af Hessen-Kassel såsom afbetalning på dennes fordran. Sparre försäkrade väl, att han yrkade flitigt på ett nytt kvartal.[2] Men, såsom Görtz mycket riktigt framhöll,[3] genom subsidiernas utbetalning i smärre partier blef den på deras utanordnande i samladt belopp baserade planen förryckt. Fartygsköp och matrosvärfning[4] kunde ej äga rum, »welche beijde Puncte gleichwohl meines Erachtens für die allerangelegenste vor Ew:r Königl. M:ts Dienst mitt zu halten sind». Och dock berodde allt på Sparre, ty från annat håll än från subsidierna kunde nödiga medel numera ej fås.[5] Härtill kom vidare, att franska regeringen på grund af omkastningen i sitt politiska system vägrade Hogguer de utlofvade skeppen. Denne försäkrade dock, att 4—5 stycken stode att få hos enskilda. Men därtill kräfdes penningar genast

I denna förtviflade belägenhet kastade Görtz sig på allvar in i spelet med jakobiterna, ett spel, som han började i hopp om att fånga dessa, men som slutade med att han själf vardt fånge.

---

[1] Görtz till K. M:t d. 24 okt. 4 nov. 1716. Han skickade likväl — »med bäfvan» — deputerade af konsortiet till Sverige för att granska fonderna. Han tillägger den 3/14 nov., att om ej tillräcklig säkerhet finnes för lånet skall man förgäfves smickra K. M:t med att kunna anskaffa de nödiga penningarna.

[2] Sparre till K. M:t d. 9 nov. 1716. (Gallica. RA.).

[3] Till K. M:t d. 22 okt./2 nov. 1716.

[4] Görtz underhandlade om fartyg och matroser äfven i Holland.

[5] Görtz till K. M:t d. 24 okt. 4 nov. 1716. — »Il semble que toute la resource de la Suède depende maintenant des subsides de la France malpayés», skrifver Sparre till v. Müllern d. 27 nov. 1716.

Såsom af Sparres ofvannämnda bref af d. 27 juni synes, voro jakobiterna, trots den senaste resningens olyckliga utgång, ingalunda overksamma. Deras begär att hämnas den nya dynastiens och whigs' förföljelser efter nederlaget snarare ökade deras ifver och gjorde dem beredda till stora uppoffringar. Sådan var den anda, som härskade i Pretendentens lilla hof i Avignon, dit han, på Englands begäran utvisad från Frankrike, tagit sin tillflykt, i S:t Germain, där hans moder och åtskilliga af hans biltoga vänner vistades, och i England, där den del af hans anhängare, som egentligen kunde prestera »nervus rerum gerendarum», lefde under skyddande förklädnad af tories.[1] Ingenting var naturligare än att jakobiterna vände sig till Görtz, den mäktige ministern, när han kom till Holland, och sökte vinna honom för sig, samt att Sparre vid första möjliga liga tillfälle, under mötet vid Douai, gjorde sig till deras förespråkare.[2] Görtz skall hafva sagt sig ej kunna inse nyttan af en allians med Pretendenten, hvilken endast kunde gifva något penningar, utan funnit planen därtill likna »partage d'arlequin, où il y a tout d'un coté et rien de l'autre».[3] Hos Gyllenborg vaknade, vid Görtz' förfrågan om Pretendentens utsikter i England, den gamle jakobiten åter upp. Och glömsk af att »konung Georg utrustat en flotta och fått en armé på benen»,[4] skref han till Görtz d. 29 sept./9 okt.[5], att 10,000 svenskar i Skottland vore nog för att framkalla en revolution, och s. d. till Müllern,[6] att om K. M:t ville hämnas konung Georgs orättvisa förfarande, så torde 10,000 man från Göteborg, sända till Storbritannien göra mera tjänst än i Norge. Görtz bad honom d. 5/16 okt. att *ej nämna något om saken i Sverige, hvarken till konungen eller sina andra korrespondenter*,[7] frågade, huru

[1] Syveton, anf. arb. X, 225—226.
[2] »Le Regent scait, que c'est Sparre, qui est l'auteur et l'instrument de l'affaire d'Angleterre», skref Cronström till v. Müllern d. 7 mars 1717 (Gallica. RA.).
[3] Görtz' å sid. 99 nämda berättelse om sitt förhållande till Pretendenten.
[4] Se ofvan sid. 93.
[5] I den af engelska regeringen föranstaltade 1717 tryckta samlingen af bref växlade emellan Görtz, Sparre och Gyllenborg m. fl., ur hvilken de följande utdragen ur korrespondansen emellan dessa ministrar äro hämtade.
[6] Anglica. RA. — Gyllenborg skickade brefvet till Görtz, ställande till hans godtfinnande, om det borde gå vidare eller ej. Görtz lät det passera.
[7] Kurs. af mig.

10,000 svenskar kunde vara nog, hvilken plan man uppgjort, och hvilka motiv man ämnade framhålla för att vinna konung Karl för sina planer. Gyllenborg svarade genast d. 12/23 okt., att upphetsningen emot regeringen vore allmän, att 10,000 svenskar skulle förslå med vapen för ytterligare 15,000—20,000 man, att hästar funnes att tillgå i England, att expeditionen skulle kunna gå från Göteborg i mars lämpligast, att man ej borde begära pengar genast, »car la levée d'une contribution générale parmis les jacobites ébruiterait surement l'affaire», att man måste omfatta planen, »à moins que nous ne voulions tout ceder». Brefvet öfversändes med Gyllenborgs broder Gustaf, som sedermera stannade hos Görtz i Haag. Några dagar senare, d. 16/27 okt., meddelade Gyllenborg, att jakobitcheferna bjödo 60,000 pd sterling, utan andra villkor än att konungen i en egenhändig skrifvelse tillförsäkrade dem sin hjälp. Och ej långt därefter kom bref från hertigen af Ormond, chefen för jakobiterna i Frankrike, med underrättelse att hofvet i Avignon gick in på att lemna denna summa mot nämnda vilkor. Görtz besvarade ej Ormonds bref, lika litet som bref från lord Mar. Men han uppmanade d. 19/30 okt. Gyllenborg att absolut ej tala med jakobiterna om pengar eller vara angelägen om deras plan, utan endast höra på hvad de hade att andraga. De 60,000 punden öppnade dock för frestande utsikter för Görtz för att han ej skulle begagna sig af dem, och han tog ett steg, som han själf sedermera på sätt och vis förnekat: han underrättade konungen om anbudet och om den önskade hjälpen, som dock omnämnes i mycket sväfvande ordalag. Det skedde i en märklig skrifvelse af d. 24 okt./4 nov. 1716.[1]

»Einige der fürnehmsten Torris aus England», skref han bl. a., »haben mich durch die dritte hand antragen lassen, sie zu Ew:r Königl. Maj:tt dienst wohl eine summe von 300,000 Rthler hergeben wolten, wenn ihnen gezeigt werden könte, dass sie von Ew:r Königl. Maj:tt sich einer assistentz könte zu erfahren haben, dafern sie dazu einen soliden plan fournirten. *Da nun Ew:r Königl. Maj:tt hohe gedanken hierüber mir gantz unbekant sind,*[2] so habe ich mich auch keines weges ermächtigen wollen mit diesen leuthen auf einen solchen fuss in irgendt ettwas einzutreten Doch habe ich ihnen zu erkennen geben lassen, E. K. Maj:tt hätten mich allergnädigst bevollmächtiget, auf leidliche

[1] Acta historica. RA. (Görtzska samlingen).
[2] Kurs. af mig.

conditiones einige gelder zu dero dienst aufzuhandeln. Wann demnach sie darauf ein darleih zu thun geneigt wären, könte ich die sache wohl mit ihnen richtig machen. Wolten sie übrigens mir über ihr ander werck einen plan zufertigen, so wolte ich nicht ermangln E. K. Maj:tt denselben gebührend einzusenden. Ich vermeine hierunter nichts gethan zu haben, welches E. K. Maj:tt missfallen könte, angesehen deroselben wohl indifferent seyn wird, von was für particulieren man einige gelder für dieselbe aufzuhandeln gelegenheit finden möchte, wie dann der könig von Franckreich wohl ehe bei privatleuthen hier in Holland gelder hat negotiiren lassen. Ich solte auch sonsten dafür halten E. K. Maj:tt besagter partheij vorschläge ohne consequentz anhören könten. Der englische hof verdienet wenigstens nicht, dass E. K. M:t einig ménagement für ihn haben solten, denn derselbe es wohl nicht ungern sehen würde wenn E. K. Maj:tt um crohn und scepter könten gebracht werden.

Vid denna tid fick Görtz utsikt till ett lån för bekämpande af konung Georg från en person, anställd i konung Georgs egen tjänst. Denne (aldrig namngifne) man förklarade för Görtz, att han väl kände den insamling, som nu egde rum bland jakobiterna, uppmanade Görtz, som med en hardt när oförklarlig lättrogenhet yppade sin ställning till saken, att taga emot pengarna i låneform, men akta sig för att lämna något skriftligt löfte om hjälp e. d., och förklarade, att han och hans vänner i England skulle under hand på allt sätt bistå svenskarne, så att Bremen-Verden, det för Englands frihet farliga, »förbannade förvärfvet», måtte ryckas ur Georgs händer. Görtz var genast färdig att indraga honom i sina lånetransaktioner och framlägga »la suffisence et la validité de nos fonds et le profit, qu'il y avait pour ceux, qui donneroient leur argent», och den trogne tjänaren lofvade efter någon tid å sina vänners vägnar att emot dessa säkerheter, men under andras namn låna 100,000 rdr. åt sin herres fiende för att denne måtte besegra honom.[1]

Till Sparre och Gyllenborg skref Görtz[2] under loppet af november, att här måste förhandlas endast om en simpel lånetransaktion; till upptagande af lån för konungens räkning hade han fullmakt[3] och kunde å dennes vägnar försäkra om återbetalning. Det vore farligt att nu sluta ett formligt fördrag om hjälp; hemligheten kunde röjas. Men

[1] Görtz' ofvan anf. skrift rör. hans förhållande till Pretendenten.
[2] Till Sparre d. 11 och till Gyllenborg d. 12/23.
[3] Härmed åsyftas fullmakten af d. 30 maj 1716.

det kunde ske, när allt vore färdigt till aktion. Jakobiterna måste hafva förtroende till oss. Pengarna måste först lemnas och det genast; de 300,000 rdr behöfdes nödvändigt för sjöutrustningen. Själf hade han uppspårat ett fjärde 100,000-tal, och det i England.[1] Planen för »l'affaire principal» kunde sedan skickas till konungen. Gillade han den ej, skulle han sätta sin heder i att samvetsgrant återbetala penningarna, så att långifvarna ej behöfde frukta förlust. Erbjudandet af penningar på andra villkor än återbetalningsskyldighet skulle genom den goda vilja, som däri framlyste, mera beveka konungen att lämna den önskade hjälpen än uttryckliga bestämmelser i den riktningen. Vore konungen sinnad att flytta krigsteatern till Storbritannien, skedde det kanske bäst under förevändning att hämnas konung Georgs ovärdiga beteende och att upprätthålla Englands frihet.[2] Men framförallt måste jakobiterna lämna pengar, och det endast under formen af purt lån. På denna bas hade han nu börjat saken med konungen. Gillades ej Görtz' förslag, kunde han icke alls vara med om företaget. Till ett meddelande att tsar Peters lifmedikus och geheimeråd, skotten Areskine, i bref till sin frände lord Mar försäkrat om tsarens böjelse för fred med konung Karl och en »conjoncture» till förmån för Pretendenten satte Görtz ej full lit, men medgaf, att en sådan kanal till tsaren som Areskine vore förträfflig.

Görtz' bref slog ned som en bomb i det jakobitiska lägret. En af hufvudmännen i England besvor Gyllenborg[3] att ej visa det för några flere af hans anhängare. »Chevalier de S:t Georges» (ett jakobitiskt namn på Pretendenten) anseende skulle i och med detsamma vara slut, och hans anhängare, som hittills försvarat Sveriges sak i landet och parlamentet, skulle, »si leur coupe manque», blifva dess oförsonliga fiender. Den kände ej engelsmännen, som trodde, att de, utan hänsyn till egna intressen, skulle »par respect ou d'amitié» lämna pengar åt en främmande furste. Och hvad lönade det att tala om vinst på det ifrågasatta lånet med dem, som hade att lyfta sina 7 à 8 procent på säkra,

[1] Syftar på den ofvannämnde icke-jakobitens förespegling.
[2] Här slår Görtz in på den välvillige icke-jakobitens tankegång.
[3] Gyllenborg till Görtz d. 4 dec. 1716.

af parlamentet garanterade statspapper? Hvad det anginge, att jakobiterna genom sin penningehjälp skulle göra sig förtjänta af konung Karls bistånd, så litade de visserligen på ett enda ord af honom mera än på andras alla säkerheter; men efter tre månaders förhandlingar vore man ännu i ovisshet om ett svar huruvida man skulle få detta bistånd eller ej. En positiv försäkran i Avignon behöfdes för att drifva verket, som eljest skulle afstanna. Slutligen, uppträdde svenske konungen i Storbritannien i själfviskt syfte, utan att bestämdt förklara sig för Pretendenten, skulle ingen af jakobiterna, d. v. s. största delen af nationen, sluta sig till honom, men nödvändigt vore, att i hans manifest den engelska kyrkans bestånd framhölls.

Görtz måste medge, att engelsmannens argumentation var riktig.[1] Han såg hoppet om guldet blekna, och för att besegra alla tvifvel slog han in på lögnens väg eller, för att begagna hans egna ord, han måste »lugna» Gyllenborg och Sparre, då de började tveka och vackla af fruktan att ställas till ansvar, om de drefve saken längre utan konungens uttryckliga ordres. Men, tillägger han, det var ej hans fel, om de tolkade orden utöfver deras verkliga innebörd.[1] I Sverige, skref han till Gyllenborg,[2] hade man redan före Görtz' utresa varit böjd för expeditionen, och troligen hade böjelsen sedan dess vuxit, sedan förhållandet till engelska hofvet tillspetsats. Folk funnes nog, men skepp saknades, likaså kännedom om lämpliga dispositioner för företaget. Men Görtz hade ej förspillt tiden, utan skaffat 6 krigsskepp, det vore endast för deras betalande han sökte förskottet, att det skedde i låneform vore endast af försigtighet o. s. v. Sjöutrustningen vid Göteborg kunde gagna oss endast för den plan, man föreslagit.[3] Vi kunde för densamma

[1] Görtz till Gyllenborg d. 11 dec.

[2] Görtz' ofvannämda skrift rör. hans förhållande till Pretendenten.

[3] Att detta ej kunde vara sant, framgår dels af hvad här ofvan anförts rörande skeppsaffären, dels däraf att, efter Görtz' frigifning, i slutet af 1717 och under 1718 underhandlingarna, genom general Poniatowski, med Hogguer om Göteborgseskaderns förstärkning fortsattes. Se t. ex. Poniatowskis bref till Görtz från Paris sept. och okt. 1717 samt jan. och mars 1718. I bref af d. 20 sept. 1717 säger han sig hafva förmått Hogguer med första vårdag skicka en konsiderabel styrka till Göteborg och han tillägger: »Si le dessein de S. M. persiste, *la conqueste de Norvege*, je crois, qu'on ne pourroit jamais avoir un meilleur moyen, puisque tout se fait à ses frais et depens».

använda 10—12 tusen man. Hos oss vore saken afgjord, frågan gällde bara sättet. Måtte man å andra sidan raskt besluta sig! Areskine hade verkligen talat om tsarens fredliga böjelse, och det vore af stor vikt för den gemensamma saken, om Görtz, då tsaren nu komme till Holland, kunde träda i förbindelse med hans förtrogne.

Till den säkra ton Görtz nu anslog bidrog måhända ankomsten af den vidsträcktare, d. 23 okt. 1716 daterade fullmakt,[1] hvarom han förut anhållit. K. M:t gaf honom nämligen däri befogenhet att i hans namn, såsom ministre plénipotentiaire, med alla och en hvár af hvad vilkor som hälst afhandla och sluta allt, som kunde syfta till K. M:ts nytta och fromma.[2] Snart kom från Gyllenborg underrättelse, att affärerna vore »dans un assez bon train». Sparre mälde från Paris, att 100,000 rdr vore där »tout prêts». Marskalk d'Huxelles, chef för den franska utrikeskonseljen, gjorde Görtz »un espèce d'invitation secrète». Denna inbjudning[3] och nödvändigheten att ordna den sväfvande subsidiefrågan, hvarpå, enligt Görtz' ord,[4] allt hängde, och som var »die einzige sache, welche mich noch allhier aufhalt», föranledde honom att d. 29 dec. »göra en postridt till Paris». Han hade trots inviter ej kunnat inlåta sig med franska hofvet förr, emedan han ej varit befullmäktigad af K. M:t.[5]

Det hör ej till uppgiften för denna korta öfversikt att något närmare ingå på de diplomatiska förhandlingar, som Görtz dref under sin vistelse i Holland. Så mycket må dock sägas, att hans bemödanden gingo ut på att begagna den brytning, som inträdt emellan de emot Sverige alli-

[1] I bref till konungen af d. 5/15 dec. omnämner han mottagandet af denna fullmakt.

[2] »Nos Carolus ... quandoquidem fidei et dexteritati ... Baronis à Görtz ... commisimus varia negotia, in usum nostrum, iis in locis ubi commorabitur peragenda: Præsens temporum vero rerumque conditio haud facile permittit, ut ratione singuli cujusvis actus particularibus literis fiduciariis (vulgo plenipotentia) eum munire possimus. Idcirco, ad præveniendam omnem, quæ inde exoriri poterit, moram necessarium esse duximus præfatum liberum Baronem à Görtz ministrum nostrum Plenipotentiarium hisce constituere, eique plenam facultatem concedere ... cum omnibus et singulis, cujus conditionis sint, nomine nostro tractandi et concludendi cuncta ea, quæ ex usu nostro et ad commodum nostrum spectare poterunt ...»

[3] Görtz till Vellingk d. 28 dec. 1716.

[4] Görtz till K. M:t d. 13/24 dec. 1716.

[5] Görtz till K. M:t d. 14/25 nov. 1716.

erade makterna, särskildt emellan konung Georg och tsar Peter, för att sluta en separatfred med Sveriges farligaste fiende, Ryssland, och därigenom kunna så mycket lättare komma till rätta med de öfriga. Detta skulle kunna ske bäst så, att man gick in på en allmän fredskongress, men under tiden gjorde upp saken med tsaren, »liksom Frankrike och England gjorde vid Utrechtfreden».[1] Han hoppades, med allt skäl, på medverkan af Frankrike, Englands gamla antagonist. Men de förslag i denna riktning afvisades, hvilka Görtz hos franske ambassadören i Haag, Sparre hos regeringen i Paris framställde redan i aug. Orsaken var följande. Frankrikes regent under den späde konung Ludvig XV:s minderårighet, hertig Filip af Orléans, låg då i underhandlingar med konung Georg, hvilka ledde till alliansen af d. 28 nov. 1716, som garanterade den senare bl. a. den protestantiska tronföljden i England och besittningen af de land han *då* innehade, således äfven Bremen-Verden, en allians, som den 4 jan. 1717 biträddes af Förenta Nederländerna. Samtidigt underhandlade Regenten med Preussen, som ock var Sveriges fiende, om den traktat, som ingicks d. 17 sept. 1716 och garanterade konung Fredrik Vilhelm besittningen af det från Sverige tagna Stettin och lofvade Frankrikes hjälp till förvärfvandet af Pommern s. om Peene. Af skräck för möjligheten att Spaniens konung Filip V, Ludvig XIV:s sonson, skulle vid Ludvig XV:s frånfälle (han troddes vid denna tid ligga i sin helsot) tränga Regenten från Frankrikes tron, slöt denne dessa mot Spanien riktade allianser. Han öfvergaf sålunda, i kortsynt egoism, Ludvig XIV:s politik att bevara åt Sverige dess för Frankrike så viktiga ställning inom Tyska riket och bistod England-Hannover och Preussen att plundra Frankrikes gamla bundsförvant på dess tyska provinser.[2] Denna kaleidoskopiskt plötsliga förändring i det politiska läget var en af dessa alldeles oberäkneliga vidrigheter, med hvilka ödet pröfvade Karl XII under senare delen af hans regering. Emellertid inledde hessen-kasselska hofvet på Sveriges vägnar en hemlig underhandling med tsarens mini-

[1] Görtz till Vellingk d. 31 okt. 1716.
[2] Syveton, anf. arb. X, s. 42—55.

ster i Haag, furst Kurakin, en underhandling, som i början tycktes arta sig väl,[1] och det vände sig t. o. m. till tsaren själf, men denne svarade till Görtz' öfverraskning i hög ton.[2] Tsaren var dock böjd för en uppgörelse. Det visste Görtz från flere håll. Genom någon »affidé» i tsarens omgifning skulle han dock själf försöka smida, medan järnet var varmt.[3] Hvad hade icke Vellingk uträttat genom sin hemliga kanal till tsaren? Han hade sålunda lyckats förmå tsaren att ej demolera Wismar, att ej utrymma Mecklenburg — två åtgärder, som bragte konung Georg till ursinne. Det var för att vinna en dylik hemlig kanal, som Görtz visade sådan ifver att träda i förbindelse med Areskine. — Vid sin ankomst till Paris d. 3 jan. 1717 gjorde Görtz ett nytt försök att vinna Frankrike för sin plan. Det strandade. Men han kom med marskalk d'Huxelles öfverens om en allmän fredsunderhandling, dock så, att den skulle drifvas vid hvart och ett af de hof särskildt, som kunde mest inverka på dess gång, nämligen England och Ryssland samt det genom en särskild traktat (i Havelberg d. 26 nov. 1716) med Ryssland i fråga om fred med Sverige oupplösligt förbundna Preussen. Danmark skulle ej inbegripas i freden utan lämnas såsom ett försoningsoffer åt den svenske konungen — en tanke, åt hvilken Görtz' holstein-gottorpska danskhet mer än en gång gaf uttryck.[4] Hoppet om att få krigsskepp af franska regeringen öfvergaf ej Görtz, ehuru Hogguers försök bort hafva bragt honom på andra tankar. Men alla hans, Sparres och Hogguers förnyade och förenade ansträngningar i detta syfte voro förgäfves. Regenten sade nej, hvarefter Hogguer med goda utsikter vände sig till enskilda fartygsägare. Däremot gaf marinkonseljen ett tyst medgifvande till värfning af matroser, och i febr. hade chevalier de

[1] Görtz till Vellingk d. 20 och 28 nov. 1716.
[2] Görtz till Vellingk d. 28 och 30 nov. 1716.
[3] Görtz till Vellingk d. 28 nov. 1716.
[4] Danska hofvet borde »seinen unfug empfinden und bussen», skrifver Görtz t. ex. d. 11/22 okt. 1716 till konungen. — Tvänne af Görtz vid 1717 års underhandlingar till franska utrikesministeriet inlemnade »Mémoires» rörande fredsverket finnas tryckta af Geffroy i »Recueil des instructions etc.», sid. 482—490, och hänföras till mars månad (hvilket ju är en orimlighet). Syveton (anf. arb., X, sid. 249 och 513) har visat, att den förre af dessa memoarer tillhör tiden 25—29 januari och att den senare är af d. 8 febr.

Bernapré 569 officerare och matroser färdiga att embarquera i Dunkerque.[1] Ej häller subsidier kunde Görtz utverka, men han fick *löfte* om sådana till belopp af 300,000 rdr i maj månad och om säkra fonder för deras successiva betalning hvar tredje månad, tills alliansen utlöpte (1718).

Men jakobiternas klara 100,000 rdr? De läto vänta på sig. Jakobiterna voro nedslagna, ty det fransk-engelska fördraget förvisade Pretendenten på andra sidan Alperna, och han stod just i begrepp att lämna Avignon.[2] Men Görtz greps af en febril ifver. Nu, skref han till Gyllenborg, hade han frihet att handla, som han funne lämpligast, och hänvisade till sin i afskrift bifogade nya fullmakt. Pretendentens resa och det fransk-engelska fördraget skulle insöfva den engelska regeringen i säkerhet och sålunda främja planens utförande. Det vore att illa förstå Regentens personliga känslor, om han ej i grund och botten hällre såge Pretendenten än Georg på Englands tron. Gyllenborg måste af sina vänner begära ett ögonblickligt svar, om de på den föreslagna basis (låneformen) ville genast lämna medel för fartygsanskaffningen eller ej. »*Aut nunc aut numquam*, tant pour ces Messiers, que pour nous.»[3] Ändtligen, d. 11 januari, fick Görtz penningar, men en jämförelsevis ringa summa, endast 100,000 livres mot en på generallöjtnant Dillon ställd revers, i hvilken Görtz förband sig att återbetala den för konungens tjenst och på grund af hans fullmakt lånade summan inom 2 år jämte 6 proc. ränta. Men någon skriftlig försäkran om ömsesidig hjälp e. dyl. gaf han ej. Vännerna här, skref han till Gyllenborg, vore förtjusta öfver hans plan för företaget och hade lofvat honom att få resten ända till 1 mill. floriner i Holland. Men nu genast behöfdes mera pengar för skeppshandelns skull, på hvilken allt hängde. För att egga sina vänner kunde Gyllenborg försäkra dem att den engelska expeditionen nu vore vårt enda ögonmärke och att »notre Prince sera de la partie», men han besvor honom att ej lemna något skriftligt — utom kvitto på penningar.[4] Gyllenborg med-

[1] Ofvan, sid. 102, anf. Mémoire rörande Görtz förhandlingar med Hoggner.
[2] Han reste d. 12 febr. Envoyén Cronström till von Müllern d. 18 febr. (Gallica. RA.).
[3] Görtz till Gyllenborg d. 8 jan. 1717.
[4] Görtz till Gyllenborg d. 13 och 16 jan.

delade, att 20,000 pund redan skickats till Frankrike, att han skulle möta Görtz i Holland för närmare planering af företaget, att han ej skulle komma tomhändt och att han bekommit introduktionsbref till tsarens läkare.[1] I Paris uppbar Görtz emellertid ytterligare endast 75,000 livres, allt under ofvannämnda form och vilkor.[2] Men förr än millionen vore fylld, skref han till Gyllenborg, vore ej värdt att tänka på fartygsaffären, som för expeditionen vore absolut nödvändig.[3] I sin fruktansvärda penningenöd lyckades Görtz, just som han stod i begrepp att lämna Paris, verkställa en sinnrik finansoperation. Af den världsbekante Law erhöll han, med stöd af sin fullmakt och mot kvitto på subsidierna på hårda vilkor[4] 300,000 rdr i växlar på Hamburg att infrias med 100,000 rdr d. 15 april, 15 maj och 15 juni och försäkran om lika stort belopp hvar tredje månad i sammanhang med subsidiernas utfallande. När denna i djupaste hemlighet — utan både ambassadören Sparres och envoyén Cronströms vetskap — företagna negociation blef känd, uppstod ett anskri från alla dem, som fått anvisning på subsidierna, särskildt från Sparre, som af Görtz fått löfte att af de närmast utfallande subsidierna erhålla medel till sin 40,000 rdr gälds betalning, men nu för skulder ej kunde lämna Frankrike. I bref till v. Müllern beklagade han sig djupt, med bitter ironi förmodande, att Görtz handlat i »distraktion», visserligen ej den första han fått erfara från dennes sida.[5]

Den 14 febr. 1717, efter att 7 à 8 gånger hafva bestämt och lika många gånger uppskjutit sin afresa,[6] lämnade

[1] Gyllenborg till Görtz d. 18 och 23 jan. 1717.

[2] 50,000 livres d. 31 jan. och 25,000 d. 5 febr. De på Dillon ställda 175,000 livres, på hvilkas gäldande svenska staten kräfdes 1727 och 1755, återbetalades enligt riksdagens beslut med 122,135 dlr 13 1/3 öre silfvermynt och lika mycket i ränta i sept. 1757 till lord Lismore, på hvilken »den yngre Pretendenten» genom öppet bref af Rom d. 13 sept. 1755 öfverflyttat äganderätten. Lord Lismores ombud var dåv. landshöfding J. G. Lillienberg (Lillienbergska papperen. RA.).

[3] Görtz till Gyllenborg d. 27 jan. 1717.

[4] 10 proc. riskprocent och 1/2 proc. månatlig ränta. Se vidare redogörelse för transaktionen med Law, som skedde med franska regeringens vetskap, i Görtz' bref till v. Müllern, nov. 1717 (Görtz' koncept).

[5] Sparre till Müllern d. 8 mars 1717. (Gallica RA.). I ett öppet bref till Görtz under dennes fängelsetid, ett bref, som gick genom franska hofvet, dess ambassadör i Haag, generalstaterna och Arnhems borgmästare, nästan beskyllde Sparre honom för att hafva rymt med konungens pengar.

[6] Cronström till v. Müllern d. 18 febr. 1717. Gallica. RA.

Görtz Paris för att i Holland träffa Gyllenborg och en Pretendentens förtroendeman samt för att lyfta de utlofvade pengarna och knyta förbindelsen med tsarens förtrogne.

När Görtz den 17 febr. anlände till Haag, fick han höra en nyhet, som redan dagen förut inlupit dit från England. Gyllenborg hade den 10 febr. på den engelska regeringens befallning arresterats och beslag hade lagts på hans papper.[1] Görtz' förbindelse med jakobiterna hade ej undgått diplomaternas argusögon. Redan d. 4 sept. 1716 skref franska ambassadören i Haag, att svenska konungens mål var att väcka oroligheter i England.[2] I slutet af månaden yttrade sig de engelske ministrarna Stanhope och Townshend i bref i samma rigtning, och kort därpå började man i London intercipera och *dechiffrera* Gyllenborgs och Görtz' bref. Man följde med växande intresse och oro den i dem behandlade frågans utveckling och inskred i det ögonblick, då faran tycktes vara förestående, mindre dock den fara, som härflöt af Görtz' förbindelse med Pretendenten än den, som hotade genom hans närmande till tsaren. Den förra fick snarare tjäna såsom förevändning för att förebygga den senare.[3] I Haags styrande kretsar hade man redan

---

[1] »Min chiffer brände jag upp tillika med alla de nyesta och angelägnaste brefven, så att jag kan försäkra Eders Kongl. Maj:t, att de inga originalier hos mig fått af de brefven, hvilka de låtit trycka», skrifver Gyllenborg efter sin hemkomst till konungen d. 5 sept. 1717. För holsteinske residenten Petkum, som den 3 april fick besöka honom, berättade han dock, att man i hans bostad tagit ett originalbref från brodern och på posten interciperat de öfriga från denne, och han visade honom stället, där de andra brefven, som man tryckt och som man icke funnit, voro gömda (Petkum till Preis d. 5 april. Hollandica RA.). — Om sitt fängslande berättar Gyllenborg ur arresten d. 5 febr. 1717 till von Müllern: en generalmajor, två öfverstelöjtnanter och 18 musketörer inträngde vid midnattstid i huset, medan Gyllenborg satt vid skrifbordet. Då nycklar vägrades dem, bröto de upp Gyllenborgs kabinett, ransakade alla lådor och togo ut allt papper; detsamma gjorde de med hans skrifvares papper och med ett kontor, där han hade alla sina företrädares och sina egna äldre papper bevarade. Gyllenborg bevakades i sängkammaren af två vaktposter, fick ej lämna den eller mottaga besök. Äfven hans hustru och dotter måste stanna hemma. Tjänstfolket fick gå ut endast under bevakning. Den 6/17 febr. företogs en ny våldsam husundersökning hos Gyllenborg (Mandell till Preis d. 8/19 febr. Hollandica). Den 4 april fördes Gyllenborg med hela sin familj till Plymouth, under bevakning af en löjtnant och 2 stadstjänare. På hannoverske ministern Bothmers initiativ gafs honom i månatligt underhåll 100 pd st. Gyllenborg gjorde svårigheter att mottaga det, men förmåddes därtill af de främmande ministrarna (Petkum till Preis d. 5 april 1717. Hollandica. RA).

[2] Syveton, anf. arb. X,224.

[3] Syveton, anf. arb. X,521.

åtskilliga dagar före Görtz' återkomst blifvit underkunnig om arten af brefvexlingen emellan Görtz och Gyllenborg. Detta var måhända skälet till att rådspensionären Heinsius, Görtz' afgjorda vedersakare, uppsköt den audiens, hvarom Görtz vid sin ankomst anhöll. Den 18 på kvällen fick engelska residenten Leathes en express från London med begäran till prov. Hollands stater, att Görtz måtte häktas, emedan han konspirerat mot den protestantiska successionen i England, hvilken republiken garanterat. Häktningen kunde så mycket hällre ske, hette det, som Görtz ej vore konungens af Sverige minister hos staten. Tidigt på morgonen d. 19 inlämnades denna skrifvelse till de »Gecommitteerde raeden» (ett provinsstaternas utskott, som i deras frånvaro representerade prov. Hollands suveränitet), och dessa beslöto Görtz' arrestering. Men omkr. kl. 12 samma dag afreste Görtz i sällskap med general Poniatowski och sin sekreterare Stambke till Amsterdam, för att därifrån med en express underrätta konungen om hvad som timat i London, skrifver den svenske kommissionssekreteraren i Holland Joachim Fredrik Preis till Müllern. Men den jakobitiske emissarien George Jernegan berättar, att det var på hans uppmaning, som Görtz skyndade till Amsterdam, där tsaren då otåligt väntade honom.[1] En timme efter hans afresa besattes hans hus af en kapten och 30 man, hvilka genomsökte bostaden, bemäktigade sig en Görtz' portfölj med papper,[2] togo med sig »några Stambkes så betalda som obetalda husräkningar» och förde grefve Gustaf Gyllenborg, som måst lämna sin värja, till »Castelniet» (ett hus, där statsfångar höllos i civil arrest).[3] Preis skickade ögonblickligen Görtz' hofmästare till Amsterdam för att varsko denne. Han och Stambke hade fått herberge hos

[1] Jernegan till en »Monsieur» (Erik Sparre?) af Kristianstad d. 19 nov. 1717. RA.

[2] Största delen af Görtz' papper räddades genom hans tjänares påpasslighet och fördes i säkerhet (Preis till Vellingk d. 2 mars 1717). »Pour les papiers qu'ils ont,» skrifver Görtz till v. Müllern d. 25 aug. 1717, »il n'y a rien d'importance.»

[3] Kommissionssekreteraren Preis till v. Müllern d. 14/25 febr. 1717 (Hollandica. RA.) Gustaf Gyllenborg frigafs först d. 9 sept. 1717, mer än en månad efter Görtz, dock ej på Generalstaternas eget bevåg, utan sedan engelske ministern förklarat sig ej vilja betala den till hans dagliga underhåll nödiga summan (Preis till Müllern d. 3/14 sept. 1717).

köpmannen van Tietzen,[1] en af Görtz' affärsvänner, i hvilkens händer han anförtrodde sina medhafda valutor.[2] I Amsterdam uppsöktes Görtz på kvällen af Jernegan, och till dem kom Areskine, berättande, att tsaren beslutit personligen underhandla med Görtz, emedan hemlighet vore af vikt för bägge.[3] Men den löftesrika rådplägningen, i hvilken äfven Poniatowski deltog, afbröts genom Preis' budbärare, och på morgonen d. 20 skyndade Görtz och Stambke bort, till Utrecht åtföljda af van Tietzen.[4] Knappt hade de lämnat Amsterdam, då den engelske residenten kom inåkande dit och med de Gecommitteerde Raedens dekret i sin hand hos stadsstyrelsen utverkade sig rätt att anhålla Görtz. Han lät anställa husundersökning hos van Tietzen, hvarvid ett Görtz' brefschatull eller mindre koffert togs,[5] lägga beslag[6] på de fartyg, som ärnade sig till Norden, och taga brefven på ett till Göteborg destineradt skepp. Förföljandet af Görtz uppdrog han åt Willem Vleertman, en i staden Amsterdams tjänst anställd 59-årig krigsman, som i Vilhelm III:s dagar skaffat sig ett namn genom sina snabba kurirfärder, var konung Georg personligt tillgifven och i preussisk tjenst 1715 framfört löpgrafvarna mot det belägrade Stralsund.[7] Vid Ouderkerke kom Vleertman, som först kl. 2 e. m lemnat Amsterdam, flyktingarna på spåren, fick snart, trots deras 6 timmars försprång, deras vagn i sikte och följde dem på kort afstånd. Görtz och Stambke anlände kl. 11—12 på natten till staden Arnhem, funno portarna stängda, men lyckades blifva insläppta af vakten under uppgift att de vore tyske köpmännen Mun-

[1] Tietzen till Preis d. 22 febr. 1717 (Hollandica. RA.).

[2] 100,000 rdr af vexlarna. Se Cronström till v. Müllern d. 17 mars och 6 juni 1717 (Gallica. RA.). Återstoden af vexlarna lemnades till köpmännen Luders i Hamburg.

[3] Jernegans sid. 115 anf. bref.

[4] Areskine, sade tsaren sedermera åt Görtz, vore »ein dummer teuffel», som ej genast underrättat honom om Görtz' belägenhet. Hade tsaren fått kunskap därom, skulle Görtz aldrig blifvit fängslad (Görtz till K. M:t d. 25 aug. 1717).

[5] Kofferten fördes sedermera till Haag och lemnades de Gecommitteerde Raeden i förvar.

[6] Det upphäfdes redan d. 25 febr.

[7] Se om honom och hans medverkan till Görtz' arrestering W. H. de Beaufort, »De gevangenneming van den Zweedschen Minister Baron von Görtz te Arnhem in 1717» (i »Verslag van de algemeene Vergadering der leden van het Historisch genootschap, gehouden te Utrecht op 20 April 1897», s'Gravenhage 1897).

nichen och Pets och togo in på värdshuset »Pauw» i afsikt att på morgonen fortsätta resan in på tyskt område. Hack i häl efter dem kom Vleertman, bad vakten föra sig till stadens borgmästare och framlade inför dem sitt uppdrag, hvarefter den ene af dem med 4 stadstjänare, borgarevakten och 14 soldater begaf sig till »Pauw». Man fann Görtz sofvande i sin vagn, men Stambke i ett af värdshusets rum. De sattes under bevakning i värdshuset. Klockan var då 1/2 4 på morgonen d. 21 febr. Klockan 10 sammanträdde borgmästare och råd och beslöto de fångnes förflyttning till stadshuset.[1] Man frånhände Görtz hans börs med 200 pistoler, hans guldur och snusdosa samt bref. Den engelska residenten lät i Rotterdam häkta två Görtz' drängar under uppgift att de voro Pretendentens officerare, och Görtz' 8 vagnshästar i Haag fingo motioneras endast under eskort af två hästgardister.[2]

I jämförelse med Gyllenborg, som hade sitt eget hus och uppassades af sitt tjenstfolk, behandlades Görtz med stor stränghet. »Man behandlar mig som en stråtröfvare», skref han sjelf.[3] Det endast 7 steg långa och 3 steg breda arrestrummet, som fick sitt ljus endast genom fönstrets öfre ruta, liknades vid »en mördares fängelse». Sängen var infattad i muren; i kyffet bevakades Görtz natt och dag af två stadstjänare och en soldat med dragen värja, medan två andra vaktposter stodo vid dörren. Hela hans betjening utgjordes af en kock, med hvilken han ej fick tala.[4] Men för hans underhåll sörjde den engelska regeringen rikligt: den skall därtill hafva gifvit 300 pund månaden.[5] Det var honom förbjudet att hafva bläck och penna. Han fick icke ens

---

[1] Enligt Vleertmans egenhändiga redogörelse af d. 23 febr., tryckt i Beauforts anf. arb.. Enligt Preis' bref till kon. Stanislaus d. 29 mars/9 april 1717 (koncept. Hollandica. RA.) skall en dansk betjent hos »unge gref Bielke» varit den, som i Arnhem igenkänt Görtz, hvilken han ofta sett i Haag.

[2] Preis till v. Müllern d. 27 febr./10 mars 1717. De bägge drängarna frigåfvos d. 18 mars, skrifver Dirck Wolters jun., hvilken häktade dem, d. 19 mars 1717 från Rotterdam till hannoverske statsministern Bothmer (Anglica. Interciperade bref. RA.).

[3] Görtz till Preis i bref ank. 15 mars 1717.

[4] Den svenske generallöjtn. i hessisk tjenst C. Ranck, som d. 26 mars fått besöka Görtz, till Preis den 27 mars 1717.

[5] Holsteinske residenten i London Petkum till v. Müllern d. 6/17 april 1717 (Anglica. RA.). Jämför not 1 nästa sida. Enligt en annan och, som mig synes, troligare uppgift voro till hushållet anslagna 40 gulden om dagen.

med en inlaga vända sig till Generalstaterna, rådspensionären eller magistraten i Arnhem. »Baronen är som ett rasande lejon, emedan jag håller honom så kort», skref Vleertman.[1] Men Görtz' »raseri» hade nog äfven andra grunder. Han fann sig för en oviss framtid hejdad i sin verksamhet, som just då lofvade så mycket, och han insåg för väl, hvilken farlig stockning i alla statens affärer skulle blifva en följd däraf. Han skulle gärna vilja gifva 100,000 fl. för sin frihet skref han till Preis. Måhända var det af purt trots som han omedelbart efter sin arrestering lät sina väktare höra, att han verkligen tillämnat en landstigning i Skotland, men utan sin konungs vetskap och ej till Pretendentens förmån utan för att oroa konung Georg i hans eget rike, yttranden, som genom Vleertman[2] och andra[3] fingo vingar, väckte sensation och gåfvo konung Georgs vänner vatten på deras kvarn. Trots den stränga bevakningen fann Görtz genom sin egen och sina vänners fintlighet och guld tillfälle att sätta sig i beröring med den yttre världen. Sängen var hans kansli,[4] och tjenarinnan, som bäddade hans säng, var hufvudsakligen den, som befordrade brefven. Han både fick och gaf meddelanden på denna väg. Öfvervakad af 3—4 personer måste han, medan han skref, underhålla dessa med samtal för att afleda misstankar.[5] Hans meddelanden (i folio, qvart och små lappar) voro skrifna med blyerts och vikta i många delar. Redan i de första dagarna af mars började Preis erhålla hvad han kallade små »zedlar», innehållande Görtz' åsikter öfver den allmänna politiska ställningen och råd huru man skulle gå tillväga, särskildt gent emot England och Holland samt ifråga om fredsunderhandlingen och hans befrielse. Genom Preis meddelade Görtz sig med v. Müllern, v. Dernath, Mauritz Vellingk, Poniatowski, marskalk d'Hu-

[1] Vleertman till konung Georgs kammartjenare Mahmet (Anglica. Interciperade bref. RA.) d. 19 mars 1717. Han önskar sig bort från fångvaktaresysslan, hälst han af egna medel dittills fått betala fångarnas underhåll. »Ik heb nog niet eene stuyver tot dato gesien en heb al over de ses en twintig hondert gulden van mijn gelt uijtgegeven om Sijn Maj:t respect te bewaren....»

[2] Beaufort, anf. arb., s. 99.

[3] Se Preis' bref till v. Müllern d. 23. febr./6 mars 1717.

[4] Holsteinske leg.-sekr. Creutz till Preis d. 5 juli 1717. (Hollandica RA.)

[5] Görtz till Preis, ank. d. 12 april.

xelles m. fl. Preis inskickade vanligen afskrifter af sina biljetter från Görtz, stundom i stympad form, »in usum Delphini«, till v. Müllern, och de lästes af konung Karl.[1] Sedan den holsteinske legationssekreteraren Friedrich Joachim Creutz i maj anländt till Holland och slagit sig ned i Arnhem, gick korrespondensen genom dennes händer (se därom nedan). Afskrifter af de flesta brefven till Preis finnas, såsom nämndt, bilagda Preis' bref till v. Müllern eller i hans koncept och registratur. Men vid ordnandet af hans légationsarkiv i Svenska Riksarkivet 1895 påträffades i ett af damm svart gråpapperskonvolut med påskriften »Gamla handlingar» brefven till Preis i original äfvensom en stor del af originalbrefven till Creutz jämte ett originalbref från Stambke och ett från Gustaf Gyllenborg, likaledes skrifna med blyerts. Äfven Karl Gyllenborg lyckades från sin arrest i England utpraktisera ett och annat meddelande.

Vleertman aflöstes på sommaren af en engelsk kapten, som var »mera galen eller illvillig än denne».[2] Han misstänkte korrespondensen och vidtog en rad stränga åtgärder för att afstänga Görtz från alla förbindelser. Trots den nästan outhärdliga värmen i rummet, fick hvarken dörren eller det med järngaller försedda fönstret öppnas. Görtz förbjöds att hafva ljus och att draga gardinerna för sängen.[3] Han bemöttes äfven i öfrigt brutalt. En af sergeanterna sade honom ej en, utan flere gånger midt i ansiktet, att han velat förgifta konung Georg och hela den kungliga familjen.

Det våldsamma förfarandet mot de svenske ministrarna väckte öfverallt ett ofantligt uppseende. I London inlämnade några af de främmande sändebuden, med anledning af Gyllenborgs arrestering, en protest mot hvad de ansågo strida emot folkrätten. I Haag iakttogo de däremot en mera reserverad hållning. De höllo före, att ifråga om Görtz »efter rigeur ej kunde påstås jus gentium vara violerad», emedan Görtz ej var ackrediterad hos Generalstaterna.[4] Denna åsikt framhölls med ytterligare skärpa af sådana

[1] Müllern till Preis d. 13 maj 1717.
[2] Creutz till Preis d. 12 juli 1717. Hollandica. RA.
[3] Grefve Reventlaus memorial till Gelderns stater d. 22 juli 1717. (Afskrift bland Preis' »Biacter, n:r 70». Hollandica. RA.).
[4] Preis till v. Müllern d. 4/25 febr. 1717.

män, som Generalstaternas president Burmania och ordföranden i provinsen Hollands stater, Amsterdam-pensionären Buys, då kommissionssekreteraren Preis med företeende af Görtz' fullmakter fordrade hans lösgifvande.[1] Medan åtskilliga diplomater betraktade fullmakten af d. 23 okt. 1716 såsom ett kreditiv till alla makter, en *Actus ad omnes populos*,[2] funno de nämnde holländske statsmännen och andra[3] med dem densamma vara endast ett *Mandatum cum libera potestate* etc. eller en fullmakt att underhandla med privatpersoner. I alla händelser hade Görtz ej presenterat sin fullmakt, och en fullmakt i fickan gjorde ingen till minister, sade man. Följande de främmande ministrarnes råd att bruka »saktmodighet», undvek också Preis att i de memorial han inlämnade till Generalstaterna rörande Görtz' och hans medfångnes befrielse samt hans pappers utlämnande tala om någon kränkning af folkrätten, utan framhöll såsom skäl till Görtz' befrielse staternas nära vänskap med konung Karl, grundad på allianser och ömsesidiga intressen. Hans memorial lämnades obesvarade, och provinsen Hollands stater godkände sina Gecommitteerde Raeds egenmäktiga förfarande. Animositeten emot Görtz var stor: han hade i Holland underhandlat med kejsarens och Frankrikes ministrar, men ej vårdat sig om republiken, han ansågs hafva bidragit till de för Holland ruinerande svenska kaperierna, men på samma gång betraktade man hans skydds-

[1] General Poniatowski hade vid Görtz' plötsliga afresa från Amsterdam fått i uppdrag att bringa fullmakterna i original till Haag.

[2] Så karakteriserades den af envoyén Cronström i några »Considérations» till franska regeringen (Cronström till Müllern d. 7 mars 1717. Gallica. RA.). I Berlin, skrifver engelske ministern derstädes Whitworth d. 2/13 mars till Stanhope (original bland Anglica. Interciperade bref. RA.), upphöjde somliga af ministrarna denna fullmakt såsom den amplaste den där någonsin kunde gifvas.

[3] »Denna fullmakt», skrifver Whitworth till Stanhope (se föreg. not), »är en af de orimligaste pjeser jag någonsin funnit. Som den nu ej är ställd till någon i synnerhet eller till alla suveräner i gemen, utan allenast «ad omnes cujuscunque conditionis sint» (hvilket uttryck gemenligen brukas af privata personer), så har den mera anseende af en deputation till att handla med rebelliska undersåtare, än af ett kreditiv till några makter. Clausulen till att handla om allt *hvad någonsin skall finnas vara till' vårt intresse* öfverändakastar all den förra möjligheten, emedan konungen i Sverige dymedelst förbehåller sig att ogilla hvad som blifvit tillförene slutet under förevändning, det han ej finner sådant vara hans fördel. Den bästa uttydning, som därpå kan gifvas, är att kalla densamma en espece af fullmakt till att låna penningar af köpmän samt att sluta med privat folk ang. handeln på Sverige. . . .» (Efter en samtida i kansliet gjord öfvers. af det engelska originalet).

bref såsom intrång i republikens höghetsrätt.[1] Dessutom drefs republikens regering fram i sitt våldsamma förfarande af ytterlig undfallenhet mot England, hvilken formelt hade sin grund i alliansen af d. 4 jan., men i sjelfva verket i den af inre slitningar och den då mycket oklara ställningen till kejsaren och Preussen framkallade svagheten.

Emellertid, för att rättfärdiga sitt beteende, utgaf den engelska regeringen den genom list och våld bekomna brefvexlingen emellan Görtz, Gyllenborg och Sparre på trycket, dels på originalspråket, dels i engelska och tyska öfversättningar[2] samt spred exemplar af densamma vidt och bredt.[3] Ja, prinsessan af Wales skyndade att sända sin 10-årige son Fredrik Ludvig, som då vistades i Hannover, ett exemplar, för hvilket denne tackade i ett bref,[4] som genom svenska kapare hamnat i Svenska Riksarkivet. Verkan af publikationen var stark, särskildt bland huset Hannovers vänner. Man finner i samtida bref sådana uttryck som den »afskyvärda», »okristliga», »gudlösa» kabalen, och Görtz tages ensam för hufvudet. Hofmarskalken v. Hardenbergs syster lyfte ner Karl XII:s porträtt från väggen och nedkallade Guds straff öfver hans förförare.[5] I Paris råkade man i förtviflan, emedan Regenten i förbigående omnämndes i korrespondensen på ett sätt, som kunde rubba tron på hans ärlighet mot konung Georg.[6] Tsaren skummade af raseri öfver den engelska regeringens perfida sätt

[1] Preis till v. Müllern d. 19 febr./2 mars 1717.

[2] En viss Matheson i Hamburg skref d. 16 mars 1717 till statssekreteraren Stanhope, att han vore i färd med att öfversätta brefvexlingen på tyska (Anglica. Interciperade bref. RA.).

[3] G. E. Klemming i »Samtida skrifter rörande Sveriges förhållanden till fremmande magter» (1881—83) uppräknar 17 tryckta upplagor af brefvexlingen (1 på franska och engelska, 4 på engelska, 5 på franska, 4 på tyska och 3 på holländska). C. Snoilsky, i Suppl. till ofvannämnda publikation (1892), anför därtill 1 (fransk) uppl., och dr J. A. Almquist har haft godheten göra mig uppmärksam på ytterligare 2 (tyska) uppl. Originalupplagan är den af S. Buckley in Amen Corner i London med kungligt bemyndigande af d. 19 febr 1717 på franska och engelska i 44 sid. folio tryckta (»Letters Which passed between Count Gyllenborg, the Barons Gortz, Sparre, And others; Relating to the design of Raising a Rebellion in His Majesty's Dominions, To be Supported by a Force from Sweden»).

[4] Af d. 16 mars 1717. Anglica. Interciperade bref. RA.

[5] Se t. ex. bref från fru v. Haffhorst till hertiginnan af Münster d. 16 mars, från öfverste Bassewitz till statsminister Bernstorf d. 15 och 16 mars, från J. de Fabrice till geheimerådet Robethon d. 16 mars, samtliga bland interciperade bref i afd. Anglica. RA.

[6] Cronström till v. Müllern d. 11 mars 1717. Gallica. AR.

att komma åt honom, men han lät sin legationssekreterare i London, Vesselovski, betyga konung Georg sin orubbliga vänskap.[1] Areskine bedyrade samme sekreterare sin fullkomliga oskuld i ett långt bref,[2] som var afsedt att komma till det engelska hofvets kännedom, men delade samma öde som prins Fredrik Ludvigs bref. I Holland utbredde de tryckta brefven den allmänna öfvertygelsen, att en svensk landstigning i Skottland till Pretendentens förmån var förberedd.

Den engelska regeringen begagnade sig af situationen för att drifva den holländska allt längre framåt. Hon yrkade, ehuru förgäfves, på utfärdandet af ett förbud mot all handel på Sverige, liksom parlamentet hade gjort.[3] I memorial på memorial fordrade den engelske ministern strängare bevakning af Görtz och begärde, att han från Arnhem skulle förflyttas till Loewenstein eller någon annan fästning. Ja, det talades om, att konung Georg åsyftade Görtz' utlämnande, och ankomsten af en ledig engelsk jakt och två fregatter till Rotterdam ökade talet därom.[4] Detta fyllde Görtz och hans vänner med oro. Åtskilliga af republikens ledande män började finna ställningen farlig, emedan den kunde leda till ett fredsbrott med Sverige. För att befrias ur sitt embarras frågade man sig för hos Preis, huruvida Görtz skulle vara villig att rymma, om man gåfve honom tillfälle därtill.[5] Preis fann förslaget choquerande för en man i Görtz' ställning, men denne svarade, att däri visst ej låge något choquerande, utan gaf Preis rätt att bjuda t. o. m. 50,000 floriner åt den person, som kunde vara honom behjälplig vid företaget. Gång på gång och nästan ångestfullt bad han Preis att för allt i världen söka förekomma hans förflyttning från Arnhem till annan ort. I sina bemödanden att skaffa Görtz friheten eller åtminstone större

[1] Såväl Vesselovskis memoar som Stanhopes svar därpå utgåfvos på trycket.

[2] Af d. 5/16 mars 1717. Anglica. Interciperade bref. RA.

[3] Det engelska handelsförbudet trädde i kraft den sista april 1717 (Mandell till v. Müllern d. 23 april/4 maj 1717. Anglica. RA.).

[4] Preis till Müllern d. 19/30 april 1717.

[5] Preis till Vellingk d. 6/17 april 1717. Vellingk tillstyrkte på det lifligaste förslaget, emedan Görtz' snara befrielse vore af högsta vigt för staten, och han tillade, att Preis ej kunde göra kung Karl en större tjänst än genom att befordra det (Vellingk till Preis d. 21 och 24 april samt d. 8 maj 1717. Hollandica. RA.).

bekvämlighet i fångenskapen hade den redlige Preis gode hjälpare. Genast när underrättelse om Görtz' häktande anlände, skyndade den holstein-gottorpske administratorn Kristian August, då bosatt i Hamburg, att affärda statsrådet von Callisen såsom minister till Generalstaterna för att utverka Görtz' befrielse och hindra hans utlevering, om ej annat hjälpte med »præsenten und recompensen.»[1] Men Callisen greps på danska regeringens begäran af hannoverska myndigheter i Rothenburg d. 9 mars. I hans ställe ankom i april till Holland Görtz' svåger, kammarpresidenten och geheimerådet grefve Reventlau för att fordra hans befrielse, emedan han vore holstein-gottorpsk minister. Landtgrefvens af Hessen-Kassel minister i Holland, baron von Dalwigk, gjorde ock goda tjänster. Den franska regeringen var af sin förbundsställning hindrad att på något kraftigare sätt verka för Görtz' befrielse, men hon affärdade redan i de första dagarna af mars grefve De la Marck till Karl XII för att förekomma en ruptur emellan Sverige och England.[2]

En svårighet för Preis och de andra i deras arbete för Görtz var bristande kännedom om konung Karls vilja.

Det våldsamma förfarandet emot ministrarna tycktes gå kung Karl djupt till sinnes, i synnerhet som Görtz' fängslande vållade en fruktansvärd förvirring i finanserna.[3] Han lät genast utfärda befallning om att den engelske residenten i Stockholm, Jackson, skulle arresteras; hvarjämte den holländske residenten, Hendrik Willem Rumpf, förbjöds hofvet, tills Görtz befriats och satisfaktion lämnats för hans fängslande. I början af maj kom underrättelsen om dessa åtgärder till Holland.[4] Den mildare behandling, som vederfarits Rumpf, gjorde där ett godt intryck. I slutet af maj fick ändtligen Preis sina förhållningsorder. Han skulle för Generalstaterna tillkännagifva konungens

---

[1] Afskrifter af hans instruktion och kreditiv finnas i afd. Anglica. Interciperade bref. RA.

[2] De la Marcks instruktion, af d. 7 mars 1717, är tryckt i »Recueil des instructions etc.», s. 278—296. De la Marck, som d. 18 mars lämnade Paris, skulle förmå konungen till fred med England och, om möjligt, att tillträda Frankrikes förbund med sjömakterna (Cronström till v. Müllern d. 17 mars. Gallica. RA.).

[3] Müllern till Cronström d. 12 april 1717.

[4] Rumpf till Generalstaterna d. 31 mars 1717. (Afskrift bland Preis' »Biacter», n:r 15. Hollandica. RA.).

öfverraskning öfver att staterna på engelske konungens rekvisition häktat Görtz — en emot folkrätten, alliansen och vänskapen stridande handling — men att han hoppades, att denne och hans svit omedelbart skulle försättas i frihet, hans papper återlämnas och en tillbörlig satisfaktion gifvas. Skedde ej detta, nödgades konungen taga repressalier och själf skaffa sig satisfaktion.[1] Detta var ord och inga visor. Men som ett vänskapstecken tolkades konungens uttalade förhoppning om Generalstaternas »bona officia» till utverkande af Gyllenborgs befrielse och af en godtgörelse af England. Så säker gjorde konung Karl sig om tillmötesgående, att han, genom Preis, aflät bref att tillställas Gyllenborg och Görtz, när de frigifvits, med befallning att utan dröjsmål begifva sig till Sverige.[2] Men Generalstaterna tycktes ej så lätt böjda för eftergifter. De läto genom De la Marck hos konung Karl »insinuera», att de ej handlat emot folkrätten, ty Görtz vore ej minister, att de endast uppfyllt traktatens bud »för sin egen konservation» utan prejudice mot vänskapen till konungen. De begärde på grund däraf upphäfvande af förbudet emot Rumpf, kaperiernas upphörande samt återställande af eller godtgörelse för de tagna fartygen. Endast med engelska konungens bifall kunde Görtz släppas.

Den vändning sakerna syntes få genom dessa från bägge håll framställda anspråk, hvilka ej kunde förlikas, förmörkade Görtz' utsikter till en snar befrielse. Och det var vid denna tid, i början af juni, han gjorde upp en plan till flykt ur sitt fängelse. En del af bevakningen var bestucken, och de öfriga skulle genom något i vin tillsatt medel bringas i sömn. På natten skulle Görtz smyga sig ut och med färja öfver Rhen till Huissen samt därefter öfver Bemmel, Waal, Gennep och Venlo begifva sig till Brabant eller ock skulle han taga vägen norrut till kusten, där ett för hans räkning inköpt fartyg[3] väntade. Den hol-

---

[1] Von Müllern till Preis d. 26 mars 1717. Preis' memorial till Generalstaterna d. 22 maj 1717.

[2] Konungen till Görtz och Gyllenborg d. 26 mars 1717.

[3] Antagligen det »lilla fartyg i Amsterdam och nödvändigheter för detsamma», som enligt Creutz' specifikation på utgifter för Görtz' räkning d. 21 maj inköpts för 2,350 fl. (Kammararkivet).

steinske legationssekreteraren Creutz ledde de yttre anordningarna, och han har i bref till Preis[1] gifvit uttryck af sin gränslösa oro för företagets utgång och följderna af ett misslyckande. Alla förberedelserna voro färdiga och timmen för flykten utsatt, men den kom aldrig till utförande.[2]

Möjligheter till en uppgörelse mellan kung Karl å ena sidan samt England och Holland å den andra visade sig emellertid helt oväntadt. En vacker dag i början af juni sågs den franske ambassadören Châteauneuf trots sin podager åka omkring till Generalstaternas medlemmar och den engelske ministern Whitworth för att fortast möjligt meddela dem innehållet af en nyss från ambassadören De la Marck i Sverige ankommen skrifvelse. Det var en till De la Marck af konung Karl gjord förklaring, att han aldrig tänkt göra en landstigning i England, att blotta misstanken derom vore skymflig, att så snart Gyllenborg hemsändts äfven Jackson skulle lösgifvas, att han ville undersöka grefve Gyllenborgs förhållande, att de holländska fartygen skulle återställas, om nöjaktiga bevis rörande dem gåfves, att konungen kunde förstå, att holländarna endast på grund af det engelska förbundet låtit häkta Görtz, men att efter denna deklaration inga skäl för hans kvarhållande funnes. Denna af Görtz, Preis och deras holländska vänner efterlängtade förklaring väckte förtjusning. Glädjen öfver densamma var så allmän i Holland, säger Preis,[3] att höga och låga med dyrkan och vördnad rosade konung Karls generositet och moderation.

Generalstaterna skrefvo nu till konung Georg och bådo om lof att få lösgifva Görtz. Men ett vägrande svar kom d. 29 juni till deras harm och Görtz' oro. Den senare gjorde sig för andra gången beredd att själf skaffa sig friheten. Konung Georg nekade, emedan konung Karls förklaring ej vore »tillräckligt autentisk för en sak af sådan vigt». Han vore dock beredd att, så snart konung Karl sjelf lämnat en

[1] Hollandica. RA. Om flyktförsöket se vidare nedan (Görtz' bref till Creutz).

[2] Görtz berättar i und. skr. d. 11 aug. 1717, att han visserligen skaffat sig säker lägenhet att själf befria sig ur fängelset, men ansett det vara mera öfverensstämmande med konungens värdighet, att befrielsen skedde på annan ort, hvarför han varit betänkt på den hemliga utvägen endast för det fall, att man velat utlemna honom till England.

[3] Preis till v. Müllern d. 5/16 juni 1717. Hollandica. RA.

»formel deklaration», rådgöra med Generalstaterna om Görtz' befrielse. Han anmodade därefter Regenten att utverka en sådan förklaring. Men som enligt Regentens åsigt en sådan begäran hade varit kränkande, fann denne på ett annat medel.[1] Han lät genom sin minister i London, d'Iberville, d. 9/20 juli tillställa konung Georg en högtidlig förklaring, att, alldenstund han genom De la Marcks depescher och envoyén Cronströms med dem öfverensstämmande yttranden vore underkunnig om konung Karls verkliga dispositioner, så försäkrade han, att konungen af Sverige aldrig haft och ännu icke hade för afsikt att störa Storbritanniens lugn, att han ej haft del i de planer, som tillskrifvits hans ministrar, att han skulle betrakta såsom en skymf blotta misstanken att han tagit del i sådana förslag, och att han, då hans ministrar återsändts, skulle undersöka deras uppförande för att skipa rättvisa, om de missbrukat sin ställning.[2] Nu gaf konung Georg äntligen efter. Han förklarade sig vilja sända Gyllenborg på ett örlogsskepp till Sverige för att utvexlas mot Jackson. Men i det sista röjde sig hans hat till eller fruktan för Görtz.[3] Han medgaf visserligen Generalstaterna rätt att lösgifva Görtz,[4] men mot vilkor att denne genast sjöledes fördes på samma fregatt som Gyllenborg eller på ett holländskt fartyg (då konung Georg skulle bestrida kostnaden) samt att Generalstaterna förklarade sig på inga vilkor vilja inom sitt område mottaga Görtz under hvilken förevändning som hälst. Generalstaterna beslöto nu i de sista dagarna af juli Görtz' frigifning, men mot förbindelse att han efter sin frigifning skulle anhålla om ett holländskt skepp och stanna i Arnhem, tills skeppet vore segelfärdigt. Såväl konung Georg som Generalstaterna funno det nödigt att ej lämna Görtz för fritt spelrum inom Holland. Tsar Peter hade, efter en längre visit vid franska hofvet, just nu åter tagit republikens gästfrihet i anspråk. På uppmaning af Generalstaternas ut-

[1] Cronström till v. Müllern d. 11 juli (n. st.) 1717. Gallica. RA.

[2] Regentens deklaration är i afskrift bil. Preis' bref till v. Müllern af d. 18/29 juli 1717.

[3] ».... J'ay deja eu l'honneur de mander que je m'apercevois qu'on sçavoit icy que le Roy d'Angleterre veut relacher C:te Gyllenborg et retenir B:on Görtz....», skrifver Cronström d. 11 juli (n. st.) 1717 från Paris till v. Müllern.

skott skyndade Preis till Arnhem för att förmå Görtz antaga deras vilkor, och han gjorde det så mycket hällre, som han med skäl fruktade, att Görtz eljest skulle tvingas ombord på ett engelskt fartyg eller på annat sätt råka i engelsmännens händer.[1]

Men när Preis d. 1 aug. på kvällen anlände till Arnhem, hade provinsen Gelderlands i Zutfen samlade ständer dagen förut, formelt på grund af att grefve Reventlau d. 22 juli reklamerat Görtz såsom holsteinsk minister,[2] resolverat, om ock med ringa majoritet,[3] att Görtz skulle vara fri, men genast hemresa. De myndige borgmästarna i Arnhem, hvilken stad ligger i prov. Gelderland, nödgades gifva verkställighet åt detta beslut, men fordrade, att Görtz genast skulle lämna staden. Äfven Stambke försattes samtidigt i frihet. De penningar och papper, som man fråntagit Görtz och Stambke vid häktandet, återlämnades. Orsakerna till prov. Gelderlands egenmäktiga, men ej oväntade, åtgärd, hvilken bragte republikens regering i en ytterst pinsam ställning till England, voro flere. Dels fann man flerstädes inom republiken det förödmjukande att längre gå Englands ärenden. Dels harmades Gelderlands ständer, med den jalusi, som var så vanlig de suveräna provinserna emellan, öfver prov. Hollands självfrådighet att häkta Görtz på deras område. Dels arbetade köpmannakretsarna och i främsta rummet de ledande männen i Amsterdam[4] för Görtz' befrielse, ty med hans arrestering hade skyddsbrefven mot kaparna upphört att utdelas. Dels verkade nog ock mutor.[5] Den 2 augusti lämnade Görtz i

[1] Preis till v. Müllern d. 26 juli/7 aug. 1717. Engelska ministern Whitworth hade i samtal med en viss person, berättar Preis, »wijst sig förtreetelig deröfver att Generalstaterna hade tilbudit et örlogsskiepp och sagdt det vara en lycka för Görtz, men at om det varit et obeväpnadt skiepp, skulle han ej sluppit konungen i Englands händer, hvilken på honom worde föröfvandes sin yttersta hämd när han finge honom».

[2] Reventlaus memorial finnes i afskrift bland Preis' »Biacter», n:r 70. Hollandica. RA.

[3] »Enligt somligas försäkringar med endast två rösters öfvervigt», skrifver Preis till v. Müllern d. 3/13 nov. 1717.

[4] »Amsterdamska magistraten har som kraftigast styrkt Geldernska hufvuden till beslutet». (Preis till v. Müllern 26 juli/7 aug. 1717).

[5] Dit äro säkerligen att hänföra de i Creutz' sid. 124 nämda specifikation uppräknade posterna »till en bekant person 10,000 fl.» (d. 10 aug.) och »till 3 andra 9,000» (d. 12 aug.), nämnda i sammanhang med »1000 fl. till advokaten».

sällskap med Preis och Poniatowski Arnhem, med svårighet åkande fram genom de tätt packade folkmassorna, som höjde lefverop för konungen af Sverige och kappades om den näfve gyllen, som Görtz kastade ut bland dem.[1] I Zutfen helsades han i stadens namn välkommen af borgmästaren, och en deputation af magistraten bjöd honom att i all trygghet stanna där. 415 floriner till stadens lutherska kyrka torde vara ett af uttrycken för hans tacksamhet.[2] Men med gåfvan af sitt porträtt betygade konung Georg Arnhems styrelse sin erkänsla för dess häktningsåtgärd.[3]

I Haag vardt harmen stor öfver hvad som skett i Zutfen och Arnhem. Rådspensionären syntes till en början ej vilja gifva det utlofvade skeppet, ja, när Preis i Generalstaternas utskott framställde fråga därom, ropade deputeraden Lestevenon förargad, två gånger: »Nous n'accordons rien». Engelska ministern Whitworth inlemnade d. 4 aug. till Generalstaterna en skarp protest mot Gelderlands »hänsynslösa beteende», hvarigenom Görtz satts i tillfälle »de reprendre ses prattiques dangereuses contre la personne sacrée de Sa Majesté et ses Royaumes.» Detta memorial visade, säger Görtz,[4] att om han ej antagit Generalstaternas genom Preis gjorda förslag, hans fångenskap skulle hafva förlängts, och att, om han antagit det, man skulle hafva uppsnappat honom. Han var nu visserligen efter nära sex månaders fångenskap fri, men utan fara kunde han ej lemna det gästvänliga Zutfen. Efter att förgäfves hafva anhållit om Generalstaternas medverkan till ernående af pass af konungarna i England och Danmark samt tsaren eller ock om staternas och Frankrikes skriftliga garanti,[5] fick han hastigare än han väntat från annat håll sådant skydd, att han med fullkomlig säkerhet kunde anträda hemresan.

Den beramade separata fredsunderhandlingen blef en verklighet. I hemlighet höllo Preis[6] och Poniatowski sedan

[1] Preis till v. Müllern d. 26 juli/7 aug. 1717.
[2] Creutz' sid. 124 nämnda specifikation.
[3] W. H. de Beaufort, anf. arb., sid. 46.
[4] Till K. M:t d. 11 aug. 1717.
[5] Ett holländskt örlogsskepp vore garanti nog, menade rådspensionären. Preis till v. Müllern d. 5/16 aug. 1717.
[6] Fullmakt för Preis att träda i hemlig underhandling med de ryska ministrarna, d. 30 april 1717. S. d. utfärdades fullmakt för grefve M. Vellingk att hemligen underhandla med konungen af England.

d. 18 aug. i Amsterdam rådplägningar med Kurakin och Areskine, och de framhöllo genast huru fredsverket skulle påskyndas, om Görtz finge tsarens pass, hvarpå Kurakin dagen därefter medförde ett sådant. Också konungen i Preussen, som visade sig mycket ifrig att träda i underhandling med Sverige, lät i största hemlighet tillställa Görtz pass,[1] ja, han lofvade honom ett grefskap för freden.[2] Äfvenledes konung August gaf senare Görtz pass. För att vinna den med friheten åter till makten komne ministern skall konung Georg, huru orimligt det än förefaller, hafva bjudit Görtz Strumpebandsorden, om han kunde förmå konung Karl att afträda Bremen.[3] Allra angelägnast efter freden tycktes dock tsaren vara, och Görtz nådde sin längtans mål att komma honom närmare »inpå lifvet». Det skedde söndagen d. 22 aug. på Loo (nära Zutfen), dit Görtz begifvit sig på inbjudning af hessiske ministern von Dalwigk. Görtz hade nämligen varit där knappt ett par timmar, då — af en slump eller genom Dalwigks arrangement — tsaren anlände dit, följd af sin gemål och hela sin hofstat. Efter att länge under dagens lopp hafva konfererat med Kurakin, hade Görtz på natten och i djupaste hemlighet ett samtal med tsar Peter. »Allt gick därvid ut på en separatfred utan medling och utan att det ringaste nämndes om bundsförvanternas intresse.» Tsaren försäkrade, att han skulle betala konung Karls vänskap dyrt, blott han kunde vinna den.[4] Detta möte blef ingen hemlighet för verlden. De mer eller mindre vrängda framställningarna om detsamma framkallade bland Europas politici knappt mindre sensation än nyheten om »den afslöjade konspirationen». Görtz öfverdref emellertid ej betydelsen af tsarens försäkringar. Han ansåg likväl att, så vidt man kunde se, välmening ej vore att betvifla. Säkert är deremot, tillägger han, »dass all dies werck unter denen feinden selbst mehr und mehr zwistigkeiten verursachen wird, welches dann das hauptwerk ist, wovon ich seit meinem hieraussensein gearbeitet habe».

---

[1] Preis till v. Müllern d. 21 aug./1 sept. 1717.
[2] Görtz till K. M:t d. 25 aug. 1717.
[3] Görtz till v. Müllern d. 24 sept. 1717.
[4] Görtz har i und. skr. d. 25 aug. 1717 redogjort för mötet med tsaren.

Efter att till Generalstaterna genom Preis hafva insändt en d. 23 aug. daterad deklaration, som hufvudsakligen var ett dräpande svar på Whitworths ofvannämnda memorial, men i ampra ordalag uppfordrade republiken att inför konungen uppgifva skälen till sitt beteende mot honom,[1] lämnade Görtz Zutfen d. 26 aug. Han tog vägen öfver Lietzen,[2] där han hade öfverläggningar med preussiska, sachsiska och ryska ministrar, Baruth (i Brandenburg), Guben (vid Neisse), Bresslau, Varsjav, Grodno, hvarifrån han under eskort af ryska dragoner färdades öfver Mitau till Riga, där han af guvernören mottogs med mycken utmärkelse, och vidare till Reval, Helsingfors och Åbo samt anlände därifrån på en rysk galér d. 11 nov. till svenska skären, under senaste delen af resan uppvaktad af en rysk gardeslöjtnant.[3] Den 22 nov. inträffade han i Lund, der konungen då vistades, och rönte af honom ett så nådigt emottagande, att det öfverträffade Görtz' alla förhoppningar.[4]

I Lund uppsöktes Görtz af en bekant, men säkerligen oväntad person — den jakobitiske emissarien George Jernegan.[5] Trots allt hvad som händt och som bort nedslå modet, släppte jakobiterna ej sitt tag. De klängde sig fast vid Karl XII som den i sjönöd stadde vid plankan. Vid sammankomsten med Jernegan och Areskine aftonen före sin plötsliga flykt från Amsterdam skall Görtz hafva rekommenderat Poniatowski såsom den der, hvilken, när han komme till Sverige, skulle befordra jakobiternas intressen. Jernegan hade vid flera möten med Poniatowski lagt honom jakobiternas sak på hjertat och anmodat honom öfverlemna ett bref från Pretendenten till konung Karl. Poniatowski hade dock vägrat att mottaga det, men lofvat att munt-

---

[1] Under loppet af 1717 och 1718 fördes vidlyftiga underhandlingar om afsändande af en republikens minister till Karl XII för framförande af dess ursäkt.

[2] Ett »kommenderi» nära Berlin, tillhörigt preussiske statsministern Ilgens måg Knyphausen.

[3] »Le czar», skrifver v. Müllern bl. a. till Vellingk d. 23 nov. 1717, »que l'on avait regardé il y a peu de tems comme demi-barbare, fait à l'heure qu'il est, par l'humanité qu'il exerce envers le ministre de son ennemi, rougir le Roi d'Angleterre....» (Kansliprs konc. RA.).

[4] Görtz till Preis (d. 30 nov.) och flere.

[5] Källan till den följande framställningen äro Jernegans bref af d. 7, 10 och 19 nov. samt d. dec. 6 1717. (Görtzska samlingen. RA.).

ligen underrätta konungen om allt, tilläggande, att Görtz redan meddelat denne det väsentliga. Jernegan bad honom särskildt framföra Pretendentens beklagande af att han sjelf ej kunde personligen infinna sig hos Karl XII, men derjämte försäkra, att resten af de utlofvade penningarna skulle punktligt levereras. Då Poniatowskis återkomst från Sverige genom åtskilliga omständigheter fördröjdes, och Pretendenten höll före, att det skulle uppfattas som försumlighet från hans sida, om ej någon skickades till konungen för att gifva nya försäkringar om hans vänskap, afsändes en viss Hamilton, men denne hann på grund af »les difficultés du passage» ej längre än till Danzig.[1] Sedermera affärdades Jernegan, åtföljd af en viss Cheridon (Scheridon) samt försedd med bref från Pretendenten till Karl, med fullmakt att underhandla och med rekommendationsskrifvelse[2] från hertigen af Mar till grefve von Dernath, hvars bekantskap hertigen gjort i England. Efter många svårigheter och äfventyr anlände de bägge resande i början af nov. 1717 till Kristianstad. Jernegan vände sig i första rummet för erhållande af råd och skydd skriftligen till en »Monsieur», »som talat med Dillon om våra gemensamma intressen före sin afresa från Paris».[3] Han kom med de vanliga jakobitiska blomstermålningarna. Pretendentens sak hade ännu aldrig stått så väl i England, där hans vänner öppnade hjerta och börs för att tjena honom. Konung Karls underhandling med Jernegan skulle kraftigare än något annat befordra all uppgörelse med tsaren. Jernegan kände i grund Sveriges hemliga negociationer med denne, säger han. Och han meddelar öfverraskande upplysningar: det var just han, som på sin herres uppdrag stämt tsaren gynnsamt för Sverige, ja, det var endast och allenast Pretendenten, som förekommit föreningen emellan tsarens och de allierades trupper och sålunda omintetgjort den på sommaren 1716 tillämnade landstigningen i Skåne. Han hoppades ock, att kung Karl »aldrig skulle öfvergifva planen att återuppsätta

[1] I sjelfva verket föranleddes beskickningen af jakobiternas oro öfver att konung Karl »af fienderna» möjligen låtit förmå sig att öfvergifva Pretendenten, hvilket framgår af Jernegans bref af d. 10 och 19 nov.

[2] Daterad Epinay d. 28 juni 1717 (bref till von Dernath. RA.).

[3] Förmodligen förre ambassadören frih. Erik Sparre, som vid denna tid anlände till Lund.

hans herre och konung på tronen». Genom natt och dag begaf Jernegan sig de första dagarna af december till Görtz och återvände genast till Kristianstad. Hvad dem emellan förhandlats, är ej kändt. I bref af d. 6 dec.[1] säger Jernegan, att de visserligen samtalat om »les points les plus importans», men att han till följd af »la fatigue d'un voyage d'un jour et d'une nuit sans dormir» glömt några biomständigheter, om hvilka han begär närmare upplysning före sin afresa. Han försäkrar, att Pretendenten har förkastat alla andra mått och steg, tills han fått veta, hvilket parti Görtz ämnar taga. Han lofvar att underlätta alla Görtz' fordringar, när han kommit på vederbörlig ort, och att, om Görtz meddelade honom de punkter, i hvilka den största svårigheten låge, redan härifrån göra »mes plus vives attaques». Berodde saken på litet pengar, skulle sådana ej fattas. Om ett lån mot ränta (»puisque Vous ne voulez pas recevoir d'obligation») vore under Görtz' nuvarande belägenhet nyttigt eller angenämt, trodde han sig om att ordna saken till bägges fördel. Med hvad besked Jernegan lemnade Sverige, är mig obekant. Att han hoppats på fortsatta underhandlingar framgår af hans begäran om pass att gå och komma i fall af behof.

* * *

Görtz har förnekat, att han åsyftat en svensk landstigning i England på våren 1717 till Pretendentens förmån. Redan i ett af blyertsbrefven till Creutz ur fängelset i Arnhem säger han, att Sparre och Gyllenborg hvar och en med sina vänner kände endast en del af den underhandling han fört, men att han haft sina vänner mera moderata och oegennyttiga, som föredrogo konungens räddning och hans vänskap framför allt annat, på hvilket de hufvudsakligen grundade sin frihet. Och straxt efter sin frigifning upprepar han detsamma inför konungen, i bref af d. 11 aug. 1717 Han säger däri, »att det, som man vill lägga honom till last, är helt och hållet falskt, samt att till och med konungens öfriga ministrar, såsom Sparre och Gyllenborg,

[1] Brefvet saknar adress, men är tydligen riktadt till Görtz.

hvarken haft eller kunnat hafva kännedom om hans och hans goda vänners egentliga afsikter, i synnerhet som han icke brukar af hvad han har för händer meddela någon annan mera än hvad denne nödigt är». I bref till v. Müllern d. 21 sept. s. å. försäkrar han sig aldrig hafva tänkt på de »chimèrer», för hvilka engelska hofvet anklagar honom. Men han har ej trott det vara lämpligt att taga folk, ej ens våra ministrar ur deras tro, då han sett den fördel, som kunde dragas däraf för konungen, och funnit, att intet skadligt låge däri, huru sakerna än gestaltade sig. I sin senare affattade försvarsskrift[1] säger han, att om han haft för afsigt att införa Pretendenten i England eller göra en landstigning der, hade han ovilkorligen måst framlägga planen för konungen. Att afsigten endast och allenast varit riktad på penningarna, vore enligt hans tanke, säger han i en und. memoar d. 15 nov. 1717,[2] tillräckligt bevisadt däraf, att han icke för konungen nämnt det ringaste om saken. Yttrandet tål någon justering, ty Görtz hade verkligen, såsom ofvan[3] visats, omnämnt och icke utan en viss värme förordat förslaget om ett lån af jakobiterna mot en försäkran om hjelp. Men någon detaljerad plan har han, så vidt af handlingarna framgår, visserligen ej framlagt. Och för öfrigt har ju konung Karl själf 1717 bestämdt förnekat tanken på en engelsk landstigning. Egendomlig förefaller under sådana förhållanden generallöjtnant Ph. B. von Schwerins högtidliga försäkran,[4] att konungen ej synts obenägen att *från Norge* med några tusen man infanteri och oberidet kavalleri samt beridna polacker gå öfver till Skottland och sätta i verket den af baron Görtz och dåvarande kungliga svenska ministern i England uppgjorda planen.

Görtz har deremot ej nekat till, att han sträfvat efter att bereda konung Georg så många svårigheter som möjligt inom England. Han och »hans vänner», motståndare till Georgs hannoverska politik och till de Georgs ministrar,

---

[1] Se ofvan sid. 99.

[2] »Kurzer Bericht von dem wahren Zusammenhang der Englischen Affaire», citerad af F. F. Carlson, anf. arb., sid. 100 (not).

[3] Sid. 105—106.

[4] Se Sv. Hist. tidskr., XV, sid. 342.

hannoveraner eller ej, som understödde denna, tyckas hafva arbetat på att bland allmänheten och i parlamentet väcka till lif en stark opinion, hvilken skulle beröfva Georg möjligheten att, såsom han dittills gjort, använda Englands krafter till befordrande af planerna på Bremen och Verden. Lemnad i sticket af parlamentet, skulle Georg ej kunna försvara sitt oärliga förvärf. För ändamålets vinnande skadade det ej att genom falska förespeglingar åt jakobiterna öka antalet af dem, som ropade öfver engelska hofvets uppförande emot Sveriges konung, på samma gång som man genom dessa förespeglingar skaffade honom medel till ett kraftigare uppträdande mot sina fiender.

Görtz' bref till Joakim Fredrik Preis.

1.

Ank. d. 15 Mars 1717.

Pour Mr Preiss.[1]

Quand je dispute avec les Hollandois, je leur accorde touttes les accusations du Minist[ère] d'Angl[eterre] pour avoir plutot fait; leur procedé envers moi n'en est past moins injuste, car s'ils sont en alliance avec l'Anglet[erre], ils le sont aussi avec nous, et si ce n'est pas un crime pour un anglois auprès d'eux de travailler à faire faire un descente en Suède, pourquoi ce seroit ce un pour un Suédois de songer de rendre le coup. Ou il faut qu'ils declarent, que le Roi d'Anglet[erre] pourra attaquer qu'il voudra, et celui, qui l'attaquera à son tour, sera notre ennemis, ce qui est absourde. Quand j'aurai à faire à un anglois, j'avouerai que j'ai été sollicité du pretend[ent], mais je prouverai, que je n'ai pas daingé (!) ses proposit[ions] de les mander au Roi ni les lettres des Ducs d'Ormont et Marr d'une reponse à leurs lettres, ce qui[est] vrai et sur. Voilà comme il faudra tourner vos raisonnemens. Ajoutez, qu'il est evident, que le Roi d'Angl[eterre] cherche toutte sorte de pretexte pour porter le parlement à nous declarer la guerre. Si l'Etat me mets hors d'etat de confondre les accusations, comme il fait en m'empechant d'ecrire, le Roi d'Anglet[erre] pourra facilement en imposer au parlement, et l'Etat seroit cause de la guerre. Est ce son interets? Croit-on que le Roi de S[uède] en sera etonné et plus facile à renoncer à ses provinces d'Allem[agne]? L'on se trompe. Quel but ce propose-t-on en cela, de faire conquerir la Suède? qui doit l'avoir? Dites à l'amb[assadeur] de Franc[e], qu'il ne faut pas compter sur la reussite de notre plan pour la paix, sans que j'aie la liberté d'agir. De meme à Heems[2] pour le congrès de Broun[swick]. Proposez lui aussi de fixer le commerce pour le Nord en Brabant par les passeports. Mais parlez de tout cela comme de vous meme, afin que personne sache, que je puis ecrire. Il faut ecrire à Croonstroem[3] qu'il pousse l'affaire de matelots, et vous pouvez vous servir de l'argent chez Titzen,[4] s'il en faudrait pour cela.

Il ne faut donner de passeports que pour Hecker[4] et en cas que nous avons besoin de grain et fort secrettement. Faites presenter

---

[1] Af detta bref, in 4:o och vikt i åtta delar, finnes en afskrift bifogad Preis' bref till ombudsrådet v. Müllern d. $^{5}/_{16}$ mars 1717. — I början af brefvet står ett kors, som motsvaras af de i marginalen skrifna orden *posito sed non concesso.*

[2] Kejserlig minister i Haag.

[3] *Daniel Cronström*, svensk envoyé i Paris.

[4] Köpman i Amsterdam. — Om Tietzen se ofvan sid. 115—116. Om Hecker se ofvan sid. 100.

des memoires par des marchands pour se plaindre que mon arrets le[s] prive de mes passep[orts] et de commerce sur la Baltique. Presentez aussi sur mon sujet des memoires, communiquez les aux autres ministres et faites les imprimer. La France pourra beaucoup contribuer à ma liberté; qu'on me permette du moins de representer et de me justifier. Ne dites à personne que vous avez eu de mes nouvelles. Je voudrois que le Cte Welling[1] voulut s'arreter ici un peu; il me pourroit rendre service auprès du Magistrat.

Mandez au Roi, que je me console de tout, pourvu que Sa M:té soit contente de mon zèle; et au C[omte] v.[on] Dernatt[2] que je l'hexhorte à tenir bon. J'ai trois cent mille ecus pour sa caisse mais il n'y a pas moien de les faire tenir.

Pour Ekmann.[3]

Dites à Md Bil[aindre], que vous ne pouvez pas avoir reponse, mais que vous lui conseillez d'attandre encore un peu à la Haie. On ne m'a pas donné la lettre du C. Welling.

Pour M. Preiss.

N'a-t-on pas produit mon pleinpouvoir? Seroit il pris avec les papiers d'Amsterdam. Sparr[e][4] à Paris en a la copie.

Si le roi fait arreter le Resident d'Holl[ande][5] on vous arretera aussi. Il faudroit aller alors à Anvers, d'où vous pouvez entretenir le commerce en Suède. L'on me traitte comme un voleur de grand chemin.[6]

Il faut qu'Ekmann prenne garde qu'on ne l'arrete et qu'on prenne ce billet.

2.[7]

J'ai demandé la liberté d'ecrire aux etats genereaux, ensvite au pensionnaire, puis à donner un memoire au magistrat d'ici; l'on a tout refusé. Je demande presentement de pouvoir ecrire aux Etats de la province. Je ne sais ce qu'on resoudra. Rien ne prouve plus la foiblesse et l'injustice de nos ennemis que les soins, qu'ils prennent de m'ôter tous les moiens de parler. Si le Roi me veut tirer

---

[1] Kammarherren grefve *Ernst August Vellingk*, generalguvernören grefve M. Vellingks son, anställd vid Görtz' kansli.

[2] Holsteinske generallöjtnanten och geheimerådet grefve *Gerhard von Dernath*, som under Görtz' frånvaro stod i spetsen för det svenska finansväsendet.

[3] Görtz' »hushållare».

[4] Friherre *Erik Sparre*, svensk ambassadör i Frankrike.

[5] *Hendrik Willem Rumpf.*

[6] I Preis' afskrift finnes följande mening, som antagligen utgjort en »kalf» till G:s bref: »Monsr Preis peut donner des Passeports en mon nom, comme ministre plenipotentiaire, et ecrire au Roy avec chaqu'un.»

[7] Biljett in 12:o, vikt i 8 delar, saknar ankomstdatum.

d'affaire, il n'y a pas d'autres moiens que de me mettre de la negotiation, si les plans que nos negotiateurs portent sont du gout. S'ils ne le sont pas de dissimuler et de renvoier encore la negotiation à moi. Si le roi veut, que je reste comme cela, fiat voluntas Do[min]i, pourvu que je demeure ici. Ce seroit la plus grande trahison et perfidie et foiblesse que de me delivrer à nos ennemis.

3.[1]

Je viens de demander au magistrat de lever mon arret, puisqu' au bout de trois semaines celui qui l'avoit obtenu n'a produit aucune preuve et que l'etat ne pouvoit pas s'eriger en juge des griefs du Roi d'Anglet[erre] contre moi ni en faire sa propre cause, ce prince etant de sa personne ennemi aggresseur. Que d'ailleurs j'étois chargé du Roi mon maitre de l'etablissement du congrès de Brounsvic, que j'avois entamé cette negotiation avec Mr Heems lui aiant produit mes pleinpouvoir[s], que si l'etat ne me reconnoissoit, l'Empereur le fait, de sorte que selon le droit de gens il me doit laisser la liberté de passer en Brabant pour y continuer ma negotiation avec les ministres de l'Empereur, qui est autant allié à l'Angleterre que l'est l'etat, de sorte qu'il . . .[2] ne manquera pas de remplir ses obligations à cet égard. Que si contre toutte justice et droit on continuat mon arret, je demande la liberté de me justifier des calomnies, dont on me charge, qu'il etoit evident que la cour d'Angl[eterre] cherche des pretextes pour porter le parlement à une declaration de guerre, de sorte que si je n'ai pas la liberté de faire voir la faussete de ces accusat[ions], on les regardera comme des faits [certains] et l'etat [sera] proprement la cause de cette guerre, où il ne peut rien gagner [d']aucune façon mais perdre beaucoup.

Je ne sais, si le magistrat en fera rapport et comment. Ceci est tousjours pour votre direction, et voiez si vous pouvez remuer [Heems?]. Si tout cela [ne fait] que blanchir à la fin, je voudrois que vous vinsiez ici.

Tout ce qui est dessus est pour Mr Preiss.

4.[3]

Mr Preiss.

3. Après avoir fait voir, que si meme les plaintes du R[oi] d'Angl[eterre] etoi[en]t fondées, l'etat sans violer le droit de gens n'a

[1] Brefvet, 1 bl. fol., vikt i 16 delar, saknar ankomstdatum, men tyckes efter uttrycket »au bout de trois semaines» att döma vara skrifvet i midten af mars.

[2] Ett ord oläsligt.

[3] Detta bref, in 4:o och vikt i 8 delar, som anlände d. $\frac{22 \text{ mars}}{2 \text{ april}}$, finnes i afskrift bifogadt konceptet till Preis' bref till v. Müllern af d. $\frac{23 \text{ mars}}{3 \text{ april}}$ 1717.

aucun droit sur moi, il faudroit leur demander à quel but il me tienne comme cela. Est-ce pour faire la guerre à la S[uède] qu'y a-t-il à gagner pour l'etat? Est-ce pour fournir un pretexte aux anglois de la declarer? Quel profit? C'est la prolonger. L'on pourroit leur faire comprendre aussi, que l'Etat fait un dommage irreparable aux S[uèdois] par mon arret; s'il[s] usoi[en]t de represssaille[s] en donnant des commissions ici dehors d'arreter par tout leur vaisseaux, en peu de mois quelque million seroit gobé, et plus long tems il me laisse, plus il s'expose et aggrave leur violence et à quelle fin, si ce n'est pour obeir aveuglement au Roi d'Angle[terre]. Il est d'ailleurs evident que ceci arrete touttes les negotiations de paix.

Mais je crois qu'il faudroit fournir en meme tems un moien d'en sortir avec honneur et à l'abri du ressentiment du Roi, que peut etre que depuis qu'ils ont vu mes pleinpouvoirs et su qu'en plusieurs cours je m'etais legitimé, l'on avoit garde de faire la moindre pretens[ion] sur ma personne, que c'etoit ma faute de ne l'avoir pas fait auprès de l'Etat, qu'il me faisait des excuses avec un compliment au bout. Il seroit bon de dresser un petit raisonnement en Anglois, dans lequel l'on fait voir, que le Roi d'Anglet[erre] n'a qu'à renoncer au Duché de Brehmen, tout cet attirail en Angl[eterre] seroit superflu et la guerre du Nord finiroit.

5.[1]

4. J'eus hier après le depart de Rank[1] un accès de vertige, dont j'ai la tête encore toutte etourdie. Il est certain, que si je ne sors pas bientot de ce trou je creverai. Mais j'aimerois mieux cela que de gueriser des faveurs. Le jour n'entre que par le haut bout de la fenetre. Il n'y a que 7 pas en long et 3 en large. Rank m'a dit, qu'il ecriroit pour qu'on me donne une maison et qu'on me laisse mes gens pour me servir. Appuiez y et de vous meme. — Weldern[2] et les deputés d'ici y pourront contribuer beaucoup. C'est une honte pour ces gens-ci de se laisser traitter de Vleertman[3] comme de petits garçon[s]. Si par la depense de cent mille florins vous pouviez me procurer la liberté, en cas qu'elle ne fut prochaine, je les emploirai volontier, et Titzen les a entres ses mains. Les deputés de la province d'ici y pourroi[en]t encore contribuer. Enfin sapienti sat. J'ai demandé, qu'on fit savoir à Mr de Chateauneuf[4] et à Mr d'Heems, que je souhaitterois fort, que chacun m'envoiat un secretaire

---

[1] Af detta bref, in 4:o, vikt i 32 delar, finnes en afskrift bifogad Preis' bref till v. Müllern d. $\frac{23 \text{ mars}}{3 \text{ april}}$ 1717. Det är antagligen af d. 27 mars, emedan Görtz d. 26 mars hade det i brefvet omtalade mötet (»hier») med generallöjtn. i hessisk tjenst *C. Ranck* i närvaro af staden Arnhems sekreterare.

[2] *van Welderen*, president i prov. Gelderlands landtdag.

[3] Om *Willem Vleertman* se ofvan sid. 116—119.

[4] Fransk ambassadör i Haag.

pour lui dire quelque chose. Je les ai nommé tous deux pour donner moins de jalousie et de soupçon, mais il faut que je les parle separemment. Je n'espère pas, que le Roi n[otre] m[aître] declarera de ne vouloir pas attaquer le R[oi] d'Angl[eterre] sans que celui-ci ne s'engage de son coté de ne vouloir assister nos ennemis ni directement ni indirectement. J'aimerois mieux rester diz ans en prison, car quand on est hors d'etat de donner aucune apprehension à ses ennemis, il vaut autant de leur donner carte blanche. De droit le Roi n'est pas obligé de donner aucune reponse, avant qu'on ait relaché ses ministres. Mais je voudrois, que Sa Mjté dit, qu'Elle n'avoit jamais entendu parler de ce projet pretendu et qu'elle ne songeroit jamais à faire de la peine au Roi d'Angl[eterre], tant que ce prince s'abstiendroit d'assister nos ennemis, et qu'au bout de cela on demande la liberté des ministres pour revenir en Suède.

Si les Hollandois veulent la guerre absolument, le Roi n'a qu'à envoier quelque centaines de Commission pour des armateurs et les distribuer par tout l'univers. Mr le pensionnaire pourroit avoir le sort des Wittens, car il y auroit certainement beaucoup à perdre et rien à gagner. Et pour avoir le necessaire chez nous le Roi n'a qu'à vous· envoier des passeports en blanc, les Hol[landois] meme nous l'apporteront ou les français ou des Brabançois. Et qu'est [ce] que nous faitt leurs esquadres dans le Sond? Je vous prie d'ecrire tout cela en Suède. Après cela il faut que vous etablissiez un commerce exact avec moi sur quoi vous concerterez avec Ekmann. Mandez moi si Ponj[atowski][1] est arrivé, si l'Angl[eterre] declarera la guerre, ce que l'Emp[ereur] a determiné sur mon promemoria, avec quel projet Rank va [en] Suède, car nous ne nous sommes parlé qu'avec temoins. Dites à Chateauneuf, que je ne repondois pas de notre plan, si je ne le pourrois exposer moi meme. Il faut faire mettre dans les gazettes l'issüe de l'inquisition tenue contre moi à Amst[erdam].

Pourquoi avez vous pris de l'argent chez Rank, prenez chez Titzen tout ce, dont vous avez besoin. J'espère, que Titzen est sur.

Saluez mes amis en Suède. Mon sort dependra de notre Roi. Mon malheur est qu'on me croit fort utile à lui et qu'au fond je ne le suis pas.

Que veux-t-on donc faire de moi à la fin? Dites à Dallwig[2] que je l'embrassois, que si je suis en liberté il aura au mois de may les $\frac{\text{m}}{150}$, si non il n'y aura rien. Faites lui confidence de l'argent, que je veux mettre à ma liberté. Il a aussi des amis.

Je voudrois être quitte de l'argent pour la caisse du Cte V. Dernatt. Plus la somme est grosse, plus il y a du danger. Voiez, si vous pouvez trouver un expedient.

---

[1] Gen. fälttygmästaren i konung Stanislaus' tjenst *Stanislaus Poniatowski*, Karl XII:s trogne och högt betrodde vän, som varit Görtz följaktig till Holland 1716 och efter hans fängslande hemrest. Se sid. 115—116, 130—131.

[2] Baron *Johann Reinhold von Dalwigk-Lichtenfels*, hessisk minister i Holland.

Jusques ici pour Mr Preiss.

Pour Ekmann.

Faites que la femme du logis porte quelquefois mon bonnet blanc elle meme et mettez y vos billets. J'en rendrai dans le mien. Il faut tacher d'avoir des adresses sures par la poste, sur tout quand vous partirez, afin que Slapkohl puisse continuer.

Il faut absolument faire venir ici tous mes gens et mon equipage et cela au plutot. Mes chevaux peuvent mener la berline et la chaise de poste. Il faut acheter des Harnois. Il faut ecrire à Luders,[1] que s'ils ont reçu l'argent qu'ils devoient avoir, ils en donnent au Duc Administ[rateur] jusques à vingt milles ecus, et à mon frère mille.

Parlez à un habil avocat d'ici pour voir, si pour une bonne somme on ne pourra pas etre relaché sous caution. Il pourra emploier l'argent où il voudra pourvu qu'il reponde de la reussite.

Je reponds des passeports, que Preiss donnera pour des marchandises, que le Roi demande ou qu'il demandera; sans cela il n'en faut point donner.

Il faut faire donner ma vaisselle à quelque marchand à Amsterdam. Je repondrai sur le reste par la voie ordinaire.

Il faut apporter mon lit.

Pour Preiss.

Mandez au Roi, que l'unique grace, que je demandois, c'etoit de ne rien decider contre ma conduite avant de m'avoir ecouté. C'est dans ce tems-ci un poste fort scabreux que de travailler sincerement pour la gloire et l'interets de Sa Mjté, a quoi j'ai voué ma vie et tout ce qui depend de moi.

6.[2]

5. J'ai oublié de dire, qu'il faut que les batimens de Heker aille[nt] tousjours pour entretenir la correspondence. J'en repondrai, mais il faut que Mr Preis ecrive avec pour mander, que j'en ai repondu et pour avoir des ordres, si ce contract doit continuer.

Mr Preiss voudra bien ecrire au C. v. Dernatt ou a Haguen[3] qu'ils n'ont qu'à tirer sur moi jusqu'à trois cent mille ecus, mais qu'il[s] tirent d'une manière qu'ils aient le profit du change. Le plus court c'est de le leur envoier in natura, mais le moien dans l'etat où je suis. Il mandera encore, que depuis le mois de Juin il aura tous les mois $\frac{m}{200}$ ecus, ne doutant pas qu'entre tems je ne sois relaché.

---

[1] *Gebrüder Luders*, bankirer i Hamburg. Se sid. 116 (not 2).

[2] Af detta bref, in 4:o, afsände Preis en afskrift i bref till v. Müllern d. $\frac{\text{28 mars}}{\text{3 april}}$ 1717 jämte meddelande, att det anlände qvällen förut.

[3] *Hagen*, holsteinsk geheimesekreterare.

J'ai grand pour, qu'on ne gâte nos affaires avec la cour de France, si on ne le fait pas et qu'on lui fasse dire seulement au Marechal d'Uxelle[1] qu'il n'a qu'a continuer de travailler sur le pied, dont il etoit convenu avec moi et ajoutez quelque marque d'e[stime] et de confiance en lui. Nous aurons touttes nos subsides, et le Roi ne se commet en rien, comme il aura vu par le rap[port] de Ponjat[owski].

Mr Preiss voudra bien ecrire sur tout cela en Suède par Rank meme sans en parler à personne en dela de la mer.

Mr Preiss pourra bien donner un memoire sur ce, qu'il apprit de Rank de ma prison et dire, qu'il seroit obligé de le [man]der au Roi, si l'on n'y rem[edie sur] le champs pourvu que j'aie une maison et [menage].[2]

Mais il ne faut pas m'y mêler. Il faut, qu'il le fasse de son mouvement. C'est à la façon de la barbarie.

Pour Ekmann.

Si le paquet de Rank n'est pas quelque chose de fort important, il vaut mieux que vous le gardez. Oeffnet u[nd] extrahirt mir die importantesten zeitungen oder nachrichten u[nd] schikt sie mir nach u[nd] nach. Schreibt mir auch in teutsch.

Ihr kont das geld an Welling geben. Macht dass meine leute . . . (det följande oläsligt).

7.[3]

Ank. d. 12 April 1717.

7. Vous voulez bien, que je continue de vous communiquer mes reflexions pour en faire l'usage, que je vous dirai à la fin. Rank m'a fait entendre que le Roi d'Angl[eterre] etoit disposé de s'accomoder et que c'etoit là le sujet de son voiage pour la Suede. Tant que ce prince ne se declare pas preliminairement, comme il est dit dans le plan avec la France, c'est à dire de vouloir se contenter de posseder son usurpation sur le pied d'une hypotheque de l'argent qu'il donnera ou de retrovendition et qu'il restitue dans son entier les traittés entre les deux Rois, je regarderois toujours pour amusemens tous ces temoignages de bonne disposition. Soit donc que le Roi d'Ang[leterre] reussisse à porter les parlemens à la guerre contre nous, comme je ne crois pas, soit qu'il continue seulement le manege, qu'il a fait jusques ici, en portant les Hollandais à renvoier une flotte dans la mer baltique et à deffendre le commerce sur la Suède, il me semble, qu'il seroit facile de detourner tous les meaulx, qu'on a dessein de nous faire, et

---

[1] *Nicolas du Blé*, markis *d'Uxelles* (*d'Huxelles*), president i franska utrikeskonseljen.

[2] De inklamrade orden enligt Preis' afskrift.

[3] Af detta bref, in folio, insände Preis en afskrift i bref till v. Müllern af d. 9/20 april 1717. Den finnes nu som bil. E. till Preis' koncept af nämnda bref.

d'embarasser bien plus les auteurs, qu'ils ne nous embarasseron. Que pourroit-il arriver de plus facheux pour le ministère d'Angl[eterre] et pour ceux dans cette Republique qui lui sont devoué aveuglement, que si le Roi declaroit que les vaisseaux Hollandois pourroi[en]t naviguer librement par tout sans exepter aucun lieu, quant ils seront muni de mes passeports, qui seront donnés gratis, et que Sa Mjte fit ajouter par vous, que ne doutant point qu'on ne me remit incessamment en liberté, Elle n'avoit pas voulu laisse[r] de continuer dans les bonnes dispositions pour la republique et de faire cette faveur à leur negotians esperant que de son coté on auroit soin de les cultiver et ne faire rien qui les put priver. Le Roi ne donne rien par là de son droit. Le Roi sait, que jusques ici je n'ai pas abusé de ces passeports et que je n'en ai donné que, lorsque son service y a concouru. Je n'en userois pas autrement à l'avenir. Le Roi empechera sans doute par là l'armement naval de Hollandois otant aux mal intentionnés tout pretexte et donnant aux bien intentionnés de bonnes armes en mains contre les autres. Ce seroit jetter la veritable pomme de discorde entre les anglois et les Hol[landois]. Et comme les premiers ne sont privé de cette faveur que par la conduite de leur Roi envers nous, c'est encore soutenir et conserver dans ce pay là nos amis. Je serois bien trompé ou le gouvernement de la Republ[ique] n'oseroit rien faire, qui puisse deplaire au Roi de Suède de peur pour les negotiant et pour la populace. Si Sa Mjté vouloit y ajouter une lettre de creance pour moi, comme Ambassad[eur] Extr[aordinaire], ce seroit une espèce de satisfaction que d'etre obligé d'accepter sur ce pied une personne qu'ils ont si mal traitté; ils n'oseroient me refuser quand je serai muni du pouvoir pour des passeports; et ce seroit encore un moien de [me vanger de mes ennemis particuliers et de les faire enrager].[1] J'ai dit à Ponjat[owski] deja d'inspirer de la douceur quant à ces gens ici dans mon affaire, lorsqu'il arriveroit auprès du Roi. Car c'est arreter le Roi d'Angl[eterre] tout court sur le cul que de separer seulement de lui ces gens ci. Cepandant l'on vient de dire, que le Roi avoit fait prendre seize vaisseaux hol[landais] munis de mes passeports. Je veux esperer, que c'est pour les arreter seulement jusqu' à ce que je sois remis en liberté. Si c'etoit pour être confisqué, l'on pourroit bien se dedommager sur moi. Sondez ceux, qui sont de nos amis, si une pareille demarche que je viens de proposer pourroit avoir les suites, que j'en espere, afin d'en pouvoir ecrire avec plus de certitude. Quand cela sera fait, je vous prie Monsieur d'envoier incessament deux exprès en Suède l'un par Lubeck, l'autre par Gothemb[ourg] avec des extraits de cette lettre pour Ponjatoffski et pour le B. de Müllern, et ajoutez y vos reflexions. Si l'Anglet[erre] portoit l'Etat à deffendre le commerce sur la Baltique et sur la Suède, cela n'empêchera pas que cette deffense ne cesse d'abord

[1] De inklamrade orden återgifvas i Preis' afskrift med *contribuer à l'avantage de leur commerce* (!).

que le Roi accordera un moien d'y aller surement. Et si l'Angleterre et la Hollande nous declaroient la guerre meme, je n'en serois pas embarassé, car par le moien des passeports et par les flammans et français je ferai tousjours le commerce qu'il nous faut. Nous n'avons rien à craindre à terre dans l'etat, où nous sommes, et il ne tient qu'à nous d'eviter de nous faire du mal par mer. Je repete, qu'en ce cas là on n'a qu'a se tenir coi, etablir les billets, que j'ai proposés pour nos marchandises, laisser les trouppes cet été tranquillement dans les quartiers, avoir par tout de bons magazins et de donner par tout des commissions pour les capres. On se lassera bientôt, et effectivement cette ligue ne pourra plus subsister long tems. Il y en aura, qui se detacheront. Je souhaitte, que ce soit le Czaar, si l'Angl[eterre] n'entre pas dans le plan de la France. Enfin il faut necessairement que tot ou tard il existe une revolution favorable dans nos affaires. Tout le monde se ressent de notre guerre et personne ne nous peut plus rien faire et la pluspart ne le voudroit pas, pourvu que nous nous donnions patience et tachions de vivoter, ce que nous pouvons faire avec un peu d'ordre et si nous etablissons les billets courants, afin que les proprietaires et le commun puissent continuer leur travail. Les premiers [sont? ou?][1] ceux, qui aquierrent[2] ces billets n'y peuvent rien perdre. Plus le debit de nos marchandises est suspendu, plus leur prix haussera, comme nous en faisons l'experiance, et moins les deffences de negotier sur la Suède auront d'effet. Je reviens encore au plan avec la France. Je vous prie de bien faire comprendre, que le Roi ne doit s'engager à traitter sur ces preliminaires, que les ennemis offriront, et que d'ailleurs dans la negociation les pleminaires (!) sont soumis au changemens et n'inferent pas l'obligation de faire la paix. Et si le Roi donne cette marque de confiance à la France, il la menera certainement loin. Le Marechal d'Uxelle s'est fait une affaire d'honneur de remettre le Roi sur un bon pied. Il a douté jusques ici, si Sa Mjté prennoit confiance en lui, et le Duc d'Orléans de meme, s'imaginant que le vieux ministère(!) contraire au gouvernement d'à present par l'attachement qu'ont gardé pour lui nos ministres en aient (!) entierement eloigné l'esprit du Roi. Je les en avois desabusé entierement, et la marque que ç'a eté tres agreable au Mle d'Uxelles c'est que tous les autres ministres ne le peuvant voir qu'une fois par jour, j'ai eu la permission de le voir, quand j'ai voulu. Et en partant il m'a dit encore: »Faites seulement que le Roi de Suède me mette en etat d'agir, il verra, que nous nous y prendrons comme il faut». Enfin si le Roi trouve à propos de me charger de cette negociation, je lui en tirerai un bon parti. Les subsides seront tousjours paiés exactement. L'on avoit refusé les vaisseaux de Hoguer[3] formellement à Sparr. Je les aurois pourtant eus, et si le Roi les

[1] Afskriften har *et*.
[2] Afskriften har *aimeront*.
[3] Baron *Antoine Hogguer*, bankir i Paris. Se ofvan sid. 101—102.

veut encore pour l'arrière saison, je ne desespererois pas de les avoir. Et si vers ce tems là le Roi avoit ses magasins et l'artillerie necessaire sur les frontières de la Norwege en etat, l'on y pourroit peutetre faire encore un bon coup. Car si le Roi veut, que mon plan pour le negoce d'argent ait lieu, il faut bien que je demeure ici jusques à l'automne pour reddresser les desordres, qui y ont(!) apporté mon arret. Vous voiez par tout cela, que je ne le crois pas de longue durée, effectifvement je ne le crois pas, si le Roi d'un coté me reclame serieusement et que de l'autre il m'accorde la lettre de creance avec le pouvoir, dont j'ai parlé ci-dessus, dont, certainement je n'abuserois pas. Au reste je suis fort ressigné là dessus, si le Roi trouve mieux que je reste comme cela encore quelque tems à la bonneheure, pourvuque ses affaires aillent bien. C'est la satisfaction, qui me consolera de tout.

Ne manquez pas de sonder V. . . . . .[1] et nos amis d'Amsterdam sur l'effet, qu'une telle demarche du Roi envers la Republique pourroit faire afin d'en pouvoir dire quelque chose de plus positif.

Je vous prie, Monsieur, de ranger touttes ces reflexions dans leur ordre naturel et de reddresser les fautes qu'il y peut avoir, car etant continuellement observé par trois ou quatre personnes je suis obligé de les entretenir de bouche pandant tout le tems que j'écrie. Quand vous aurez fait cela, depechez d'abord deux exprès l'un directement pour Gothembourg, l'autre par Lubek et envoiez un exemplaire à Mr le B. de Müllern, l'autre à Ponjatoffski, le troisième au C. v. Dernatt. — Vous pouvez addresser le second aux marchands Luders à Hamb[ourg] cachetté, pourtant avec ordres de depecher un exprès par Lubek à mes fraix, et Titzen fourniront ceux pour l'autre, pourvu que cet exprès prenne bien soin de la depeche.

Insinuez à l'Amb[assadeur] de France, si vous le trouvé bien intentionné, qu'il n'a qu'à assurer le M[l] d'Uxelle de la solidité du plan, que nous nous sommes fait du coté du Roi de S[uède], des que je serai en etat d'agir.

Tachez sur tout d'etablir la sureté de notre correspondance et de pourvoir à celle de mes papiers.

Pour Mons. Preiss.[2]

Il faut mander à Ponjatoffski, au B. Müllern et au C[omte] v[on] Dernath, que le C. de la Mar[ck][3] est le mignon de Barde Sparr; c'est celui-ci qui a demandé expressement un Ambassadeur et proposé la Mar[ck] directement au Regent et obtenu, contre le sentiment du Marechal d'Uxelles, qui pourtant n'a pas voulu s'y opposer, n'aiant pas de meilleur sujet à la main pour une ambassade. A mon arrivé le marechal me demanda, s'il etoit absolument neces-

[1] Oläsligt.
[2] Kopia häraf insänd till v. Müllern d. 9/20 april 1717.
[3] *Louis Pierre*, grefve *De la Marck*, fransk ambassadör i Sverige.

saire d'envoier au Roi un ambassadeur. Je lui repondis, que le Roi ne regardait pas à ces cérémonies avec ses amis, et que toutte personne, qui lui viendroit de la main de Mons. le Marechal, seroit le bien venu. Le Marechal ne pouvoit pas cacher sa joie et me dit: »Vous me faites un très grand plaisir de m'assurer cela. Je ne serois plus embarassé de trouver un sujet propre». C'etoit un de ses mignons, qu'il avoit envie d'y envoier sans caractère, ce que je savois, et il devoit aller avec moi en Suède. Apparemment mon desastre a produit ce changement, dont Sparr a profité et le Marechal n'a pas voulu envoier son ami sans moi. Si le Roi vouloit m'en croire, il repondroit aux propositions de M. le C. de la Mar[ck] que comme j'avois entamé cette affaire avec Mr le Maréchal il me donneroit ordres de continuer et de tacher de l'achever. Car je suis convenu avec le dit M[l] de bien de choses de bouche, dont il n'a jamais rien dit à ses collegues ni au Regent même. J'en tirerai certainement un bon parti et menerai si bien cette negotiation selon les vues de Sa Mjté, que rien n'y manquera, et outre notre argent nous aurons encore bien d'autres choses. Je ne crois pas, que Sa Mjté ait encore eu lieu d'accuser ma foiblesse, et après tout il faut la ratification, et jusques ici je n'ai pas été desavoué encore dans des choses memes, où j'ignorois les sentimens du maitre.

Vous voiez par ce, qui est sur les autres feuilles, que je suis tousjours porté pour la bonne intelligence avec la Republique. Et que, si l'Angleterre deffend le commerce, je me ferois fort de l'obtenir libre à ces gens-ci. Vous le leur pouvez dire de vous même et insinuez, que vous saviez, que j'ai voulu traitter avec eux là-dessus pour les dispenser d'envoier un esquadron. Vous pouvez encore déclarer, que je repondrai de tous leurs vaisseaux contre nos armateurs, et publiez tout cela à Amsterdam, libertate restituta s'entends. Je vous conseilleroi qu'après avoir tenté tout de vous tenir à Amsterdam, où vous apprendrez aussitot que qui se soit ce qui arrivera en Suède, et où vous trouverez aisement moien d'esquiver. Laissez à la Haie les choses entre les mains de [Dalwigk?].

8.[1]

Ank. d. 16 April 1717.

Mr Preiss.

8. Je vous prie Mons. de mander encore à Ponyat[owski] et aux deux autres amis, que je supplioís Sa Mjté d'avoir la confiance en moi de me laisser manier la negotiation avec la France parceque [je] suis persuadé, que personne en tirera ce que j'en tirerai. Je

---

[1] Af brefvet, i folio, vikt i 16 delar, insände Preis afskrift i bref till v. Müllern d. 9/20 April 1717.

n'ai jusques ici donné aucun sujet de croire, que je suis fort apre après des commissions. Mais c'est ici uniquement l'occasion de rendre service à Sa Mjté et de lui faire connoitre plus efficacement mon zèle. Si Sa Mjté me fait cette grace, il seroit bon qu'on ne fit envers le C. de la Mar[ck] aucune difficulté sur le plan, mais qu'on lui marquat seulement, qu'on étoit fort obligé à la France de l'attantion pour les interets de Sa Mjté, qu'on prioit(?) de continuer avec moi cette negociation et de cooperer pour cela à ma liberté. Que Sa Mjté approuve après cela les conditions de ce plan ou qu'Elle les desapprouve, pourvu qu'Elle me dise ses sentimens, je lui en tirerai de toutte façon un bon parti. Dans la situation où je suis, je ne me puis pas expliquer d'avantage. Que Sa Mjté se fie cette fois-ci à moi, si je la trompe, elle perdra seulement les avantages, que personne lui procurera, ce qui n'est rien perdre. Je ne puis l'engager à rien, puisque tout depend de Sa ratification. Je souhaitterois, que Sa Mjté voulu marquer au C. de la Mar[ck] quelquefois dans les conversations particulières son amitié et sa confiance en la personne du Regent. Car Mr de Sparr par sa conduite a donné lieu de croire, que Sa Mjté etoit contre sa succession, ce qui est l'endroit sensible. Si Sa Mjté vouloit s'informer du Marechal d'Uxelles, car comme il estime extrémément le Roi, cela le flatteroit extremement à son tour.

Je dois ajouter encore à l'expedient, que j'ai proposé pour detacher les Hollandois des Anglais dans nos affaires, et de donner de bonnes armes à nos amis en Angleterre, c'est à dire la permission de pouvoir donner des passeports aux Hollandois par tout, que si Sa Mjté ne se fie pas à moi et à ma discretion, Elle n'a que me prescrire le nombre des vaisseaux e. g. 20, 30 ou 50. Car si Sa Mjté ne romp pas par là le concert, il y ira plusieures centaines comme par le passé. D'ailleurs les reglemens [pour?] le commerce ne peuvent pas subsister tousjours. Il faut les changer touttes les fois, que les nations changent de mesures. Certainement je tournerai tout cela à la gloire et au profit de Sa Mjté. Vous savez du moins Mr., que je n'y ai jamais cherché le mien.

Je voudrois Mr., que vous envoiassiez Amiot et Marseau[1] ici. Je voudrois leur remettre une somme considerable. Il faudroit qu'Amiot se munit des lettres de recommendation soit de l'Etat ou de la ville d'Amsterdam pour me parler. A cette occasion il peut faire voir, qu'il attire tout le commerce de la Suède à la Hollande par le moien de mes passeports. Il faut, qu'il demande une conference pour expliquer tout cela. Il peut dire, qu'ils ont voulu, que j'interasse dans ce commerce pour y avoir plus de sureté et pour que par mon credit auprès du Roi il soit plus stable. Il pourroit leur lacher, que la liberté de leur commerce dependroit absolument de mes representations. Il seroit bon, que vous allassiez à Amsterdam pour instruire Amiot et pour le mettre en train. Il fau[t] qu'Ekmann

[1] *Amiot* och *Marsault*, köpmän i Amsterdam. Se ofvan, sid. 100 (not 3).

aie deux mille ducats; prennez les chez Titzen. Dites à Mr de Ch[ateauneuf?] ce que Marseaut dit de mon credit en Suède.

9.[1]

Si la cour de Vienne n'a pas addressé une reponse à moi directement et seulement à Stiernh[ök][2] c'est dans l'ordre. Mais si elle dans la reponse à Stiernhoek, elle n'accorde pas ce que mon memoire contient et qu'elle passe sous silence celui-ci, c'est que la dernière declaration du Roi rendue simplement comme je l'ai fait, serre le bouton et que le galimathias de Stiern[hök] donne occasion de chanter tousjours la vieille chanson. Si j'ai deviné juste, je vous prie de mander au B. Müllern cette reflexion et de lui dire, que j'etois du sentiment d'ordonner à Stiernh[ök] de donner un autre memoire dans lequel il donneroit la declaration du Roi telle quelle est avec une paraphrase sur la reponse de la cour de Vienne. Mais il faut lui prescrire les paroles du memoire. Il fera autrement comme de coutume. Il est important pour la negotiation en France meme de mettre la cour de Vienne dans le tort publiquement et de justifier la conduite du Roi à l'egard du congrès de Br[ounswick], ce qui se peut faire par un tel memoire.

J'espère, que vous ferez comprendre ma pensée sur la negotiation avec la France, pourvu que le Roi la renvo[ie] à moi, qu'il goute le plan ou qu'il ne le goute pas, repondant à l'Amb[assadeur] par des complimens. Car il faut absolument, que le Roi ait ou la France ou l'Emp[ereur].

Je serois au desespoir d'être transporté ailleurs. Detournez ce coup là, si vous pouvez.

10.[3]

Ank. d. 23 April 1717.

Je suis sensiblement touché du zèle, que vous me marquez pour mes interets. Tout ce que la situation presente me permette vous temoigner c'est que vous n'obligerez pas un ingrat. Sur les esperences, que vous me donnez, je suspendroi mon dessein. Mais permettez moi de vous dire, que c'est justement la difficulté de trouver un expedient convenable auant d'avoir des nouvelles du Roi m[on] m[aître], qui me fait de la peine. Celui de me relacher sur ma parole de me sister en cas que le Roi eut arreté le ministre de la République ou les effets de ses sujets par reppressaille ou celui de me laisser echapper seroit les plus expeditifs. La reflexion que vous faites sur

---

[1] Biljett in 12:o, vikt i 4 delar, ankom d. 23 april. Afskrift sändes af Preis i bref till v. Müllern d. 19/30 april 1717. Afskriften finnes bland Preis' koncept.

[2] *Johan Karl Stiernhök*, svensk resident i Wien.

[3] Af brefvet, in 4:o, vikt i 4 delar, insände Preis en afskrift till v. Müllern i bref af d. 19/30 april. Den finnes bland Preis' koncept.

le dernier, n'a rien de choquant pour moi. Car si le Roi m'envoie la lettre de creance comme ambassadeur, vous en pouvez faire part et demander, si je serois reçu, dont vous m'averterez là, où je serai et si la reponse est affirmatifve, c'est là la satisfaction pour le Roi et pour moi. Le dernier expedient donneroit encore plus de force à me[s] representations pour cultiver la Republique, venants comme d'un homme, qui naturellement doit respirer la vengeance. Mais tout le meilleur seroit, qu'on me declarat libre et qu'on me fit des excuses sur ce qu'on avoit ignorè d'être characterisé, et qu'on n'avoit pas pu refuser au Roi d'Angl[eterre] cette demarche contre un particulier. Si en même tems l'Etat envoyoit quelq'un, je l'accompagnerai de si bonnes lettres, qu'il reussira certainement par rapport à la liberté du commerce. La republique se pourroit introduire par là encore dans les negotiations de paix, d'où, si elle est exclue, ses interets souffriront très certainement.

Au reste, Monsieur, l'interet et la gloire du Roi m[on] m[aître], me tenant plus à coeur que tout le reste et même ma liberté je ne saurois me lasser de recommender ces deux choses: de menager l'amitié de la France, pendant qu'on n'est pas sur de celle de Vienne, et de tacher de separer les Hollandois de l'Angleterre dans les affaires du Nord. Le premier se fera certainement, si le Roi lui permet de travailler sur le plan, que Ponjatofski a porté. Il est aisé a prevoir que la France ne reussira pas generalement, mais cela n'y fait rien en attandant, elle s'y engage de plus en plus et j'en tirerai des choses fort utiles. Et si le plan n'est pas même du gout du Roi, c'est une bonne defaite que de renvoier cette negotiation à moi. J'amuseray assez le tapis, et un clin d'oeil du Roi me suffira. Au lieu que si le Roi rejette ce plan soit en tout, soit en partie, la France sera rebutée, s'attachera davantage à d'autres puissances, et l'Empereur voiant destitué le Roi de tous amis sera plus dur. Enfin je menerai cela si bien, que la France sera tousjours contente du Roi, et il ne se fera cependant rien, qui ne soit conforme aux vues de Sa Mjté.

Quant au second point j'en ai exposé les raisons dans mes precedentes. J'ajouterois seulement, que par là Sa Mjté fait voir, que c'est elle qui est la dispensatrice du commerce du Nord. Enfin Mr vous savez que ç'a eté mon plan dès le commencement d'unir la Suède avec la Hollande. J'ai du y aller pas à pas, et au fond je ne suis pas faché de ce, qui m'y est arrivé. Cela me delivrera du soubzon, qui tombe ordinairement sur les ministres, qu'ils sont portés pour l'amitié des cours, où ils resident. Donnez moi au plutôt de vos nouvelles, et faites passer par la voie la plus sure et la plus expeditifve mes petites reflexions.

Je vous conjure d'empecher, que je ne sois amené d'ici. Ce seroit marquer une augmentation d'animosité.

11.[1]

Ank. d. 23 April 1717.

— — — — — — — — — — — — — —

il n'a qui à envoier cela en Suède, cela feroit plus d'effect qu'une lettre ecrite de la prison, qui senteroit l'impatience. Mais si j'etois relaché, je serois persuadé d'obtenir tous. Mais si l'on se sert de representations qui sentent tant soit près les menaces, l'on gattera tout pour jamais. Il en faut avertir Chateauneuf. J'espère, que Mr Preis aura fait passer en Suède mes reflexions par le C. de la Mark et par Rank.

Je donneroi des passeports à Amiot, s'il vient ici; on a-t-on encore rien de Suède sur mon sujet? Je paierai tous les vaisseaux qui ont été pris de nos Armateurs contre mes passeports; d'avoir été arrete quelque jours, il n'est pas une affaire en temps(?) de guerre; si j'etois en liberté, je ferai bientot cesser les caperei(!) dans cette mer ici, car je sais la volonté du Roi là dessus et suis en etat de donner des ordres à ces Mess. là.

12.[2]

Ank. d. 27 April 1717.

Le Bourguemaitre Menten est parti pour la Haie. Je vous prie de l'aller voir et d'apprendre de lui l'etat, où je suis ici. Il a eu la bonté de me venir voir avant son depart contre le sentiment de ses collegues, qui m'ont refusé meme cette politesse. Le Landrost d'ici va partir aussi pour la Haie. Il m'a fait faire des honn[êt]etés, mais les Bourguemaitres Regents n'ont pas voulu, qu'il me vit. Il est le premier dans ce quartier. Voiez Monsieur l'utilité, que vous pourriez tirer d'eux pour moi. L'esprit s'accommode beaucoup du repos, où je suis, mais il n'en est pas de meme du corps, à qui les fatigues conviennent mieux. Et je deviendrai certainement hidropique, si je reste encore quelque tems comme cela. Mais je ne voudrois pas etre mené ailleurs. Car je puis dire, qu'on me veut assez de bien, et si l'on ne m'en fait pas, c'est plutot par crainte de se rendre suspects que par manque de volonté. J'attands avec impatience de vos nouvelles.

Je vous prie, Monsieur, d'ecrire au Marechal d'Uxelle pour lui dire de ma part, que j'etois tousjours penetré des marques de confiance, qu'il m'avoit données et de la droiture et de la solidité de ses sentimens pour les interets du Roi de Suède. Que je n'en ai pas pu faire à Sa Mjté un detail exact. Que je priois cepandant Msr le Maréchal de ne point abandonner le plan, dont nous etions

[1] Fragment, skrifvet med bläck, afskrift af ett blyertsbref.

[2] Brefvet, i folio, vikt i 16 delar, insändes i afskrift af Preis till v. Müllern d. 19/30 april 1717. Afskriften finnes bland bilagorna till Preis' koncept af nämnda dato.

convenu. Qu'il n'a qu'à l'ajuster du coté de nos ennemis, et me laisser faire chez nous. Que j'esperois d'avoir entretems ma liberté et d'etre en etat d'agir, et il ne me faudra que cela pour faire voir, que je n'ai pas pris trop sur moi. Ajoutez la prière de ne vouloir pas laisser remarquer d'avoir eu de mes nouvelles. Si vous craigniez de vous commettre, mandez simplement ce, dont j'ai l'honneur de vous charger. Vous n'etes alors responsable de rien.

Marseault me mande, qu'on n'a pas fait encore le tarif du prix chez nous pour nos marchandises, qu'il veut s'en informer auparavant ici dehors. C'est pecher contre nos principes. Ma vue dans ce plan est de donner à cette egard la loix aux etrangers selon notre convenience et non pas de la recevoir. Je viens de recevoir votre billet et celui du C. Rev[entlau].[1] Il ne faut parler à personne de notre plan et me laisser faire seulement, pourvuque je demeure ici; il faut plutôt dire que je n'en voudrois sortir qu'avec toutte la dignité possible. Que le C. de Reventl[au] reste encore un peu à la Haie. Je l'avertirai, quand il faudra venir.

N'est il rien venu de Suède encore? Adieu mon ami! Je suis tout à vous. J'ecrirai volontier la lettre, pourvu qu'on me le voulut permettre, au reste, je vous en ai assez dit. Divide et impera ce doit etre notre principe. Toutte paix generalle, que nous aurons par la [pure negotiation, sera honteuse].[2] Mais il la faut tousjours ambrasser, par ce que c'est le moien de diviser.

13.[3]

Ank. d. 4 Maj 1717.

À Mr Preiss.

Il me semble qu'on pourroit faire une belle pièce et très utille meme en raisonnant sur mon affaire.

Il est incontestable que nul prince et souverain est en droit de demander à un autre souverain l'arret des serviteurs, sujets et effets d'un troisième souverain qui se trouve dans les etats du second, et celui-ci ne peut l'accorder sans commettre une injustice manifeste et sans violer le droit des gens, quelque crime ou attentat que ce serviteur puisse avoir commis contre le premier. L'exeption de cette regle n'a lieu que contre les vagabonds, qui ne sont autrement sujets de ce troisième que pour avoir été né dans son pais, et encore en ce cas le premier ne le peut pretendre que comme une complaisance et faveur.

Fiat applicatio sur le cas present. L'on ne me peut pas prendre pour un vagabond et si l'on ne me veut pas regarder comme ministre public pour que je ne m'etois pas legitimé, j'étois tousjours en etat

[1] Holsteinska geheimerådet och ministern i Holland grefve *Reventlau*. Om honom se ofvan sid. 123, 127.

[2] Afskriften har, i st. f. de inklamrade orden, *simple negociation ne sera pas riante* (!)

[3] Skriften är nästan utplånad.

de le faire lorsqu'on me l'avoit demandé ou qu'il en eut été question. L'on ne peut pas s'empecher de me regarder que comme un serviteur du Roi qui est chargé de ses affaires et de plus importantes, qui sous ses ordres e[s]t destiné de demeurer en Hollande pour faire ses affaires, puisque les ministres de la Republique l'ont tousjours reçu sur ce pied, lui ont parlé d'affaires. Tous les habitants l'ont reconnu pour tel, s'addressants à lui et à son intercession, quand ils ont eu des sollicitations en Suède, dans les passeports qu'il[s] lui ont demandé. Les ministres etrangers, qui sont en Hollande, l'ont tousjours traitté sur ce pied.

Il faudroit entrer dans la recherche des raisons que l'etat peut avoir en puisqu'il n'est pas croiable qu'un gouvernement aussi sage puisse se determiner à une pareille violence et à un renversement entier du droit des gens. On en pourroit relever les inconveniens par des comparaisons si pendant la guerre avec la France celle ci avoit demandé à la Suède son alliée d'arreter ou de mettre en prison un sujet ou serviteur de la republique parcequ'il travaille contre ses interets. Si la Suède demandoit à la Republique son alliée de mettre en prison les sujets et serviteurs du Roi d'Anglet[erre] ou Electeur d'Hannovre qui travaille contre le Roi de Suède et au projet d'une descente en Suède.

On examineroit la raison, dont on se sert, que j'ai voulu introduire etc. et travaillé à une descente en Angleterre. C'est un fait que le Roi d'Anglet[erre] a [ssure?]. Quelles preuves en apporte-t-il? Il faudroit les repasser, montrer que ses accusations doivent etre suspects, parcęque le Roi d'A[ngleterre] est celui, qui a fait voir qu'il ne songe à autres choses qu'à exterminer le Roi de Suède. Il a eu besoin de ces avanies pour en imposer à la nation afin de pouvoir emploier la flotte Anglaise contre la Suède, d'avoir un pretexte pour conserver les trouppes en Anglet[erre]. Et frustrant par sa conduite ses sujets du commerce sur la Suède il lui a fallu un pretexte pour en pouvoir frustrer aussi les Hollandois par sa deffense d'y trafiquer. On expose la force de l'argument qui est que selon l'alliance le maintient du Roi George sur le throne est la propre cause de la Republique et que celui qui travaille contre, travaille contre l'etat, par consequent se prive de la protection du droit de gens. On demande ad majorem, si l'accusé a été ecouté puisque les preuves ne sont pas claires et que l'accusation vient d'une partie interessée.

Ad minorem que c'est une regle toutte nouvelle qui n'est pas encore en usage et n'y peut etre mis; autrement les princes en guerre ne pourront jamais avoir des ministres dans des cours neutres, qui ordinairement sont alliées de l'un ou de l'autre partie. Il faudroit commencer par publier une telle loix pour la connoissance de chacun, avant de proceder à la punition. Que cette loix ne peut pas etre appliquée en faveur du Roi d'A[ngleterre] parceque la Suède est alliée tout de meme à l'Etat, et le Roi d'A[ngleterre] est aggres-

seur manifestement pandant qu'on n'est [!] peut pas prouver encore que le Roi de Suède ait songé à la vangeance.

La conclusion combattroit donc cette raison et cet argument.

L'on tomberoit après cela sur la regle etablie, la necessité n'a point de loix, et que la necessité de menager le Roi d'A[ngleterre] est absolue pour l'Etat. C'est à cette hypothese que j'en voudrois principalement et sur quoi il faudroit se donner carrière. Je ferois voir qu'un Roi d'Angleterre sur tout celui d'à present a plus grand besoin de l'Etat que celui-ci a besoin de l'autre. La Republique jouit d'une profonde paix, elle n'a rien à craindre par mer, par terre il n'y a que l'Empereur ou la France. Elle est en alliance avec l'un et l'autre. Il n'y a pas d'apparence que l'Empereur lui veuille jamais faire la guerre, et si cela arrivoit le secours de la France seroit sans doute immancable . . . . . .[1] Si la France veut attaquer l'Etat celui de l'Empereur le seroit encore à plus forte raison, puisque le Brabant en devoit etre le theatre et en ce cas là l'interet propre meme du Roi d'Angl[eterre] l'obligeroit à un meme secours, si meme l'Etat n'en requiroit point.

Je ferois voir qu'un Roi d'Angleterre n'a rien à craindre non plus de qui que soit, tant qu'il vit avec ses sujets en bon pere ne se faisant d'autres interets que celui de ses sujets. Mais comme cela n'arrive pas tousjours dans le Roy[aume] d'Angleterre soit par l'ambition du prince meme, soit par celle de ses ministres ils sont souvent dans le cas d'avoir besoin d'amis.

Que c'est un sollicisme en politique de paroitre avoir besoin d'un prince, qui a plutot besoin de moi.

Les complaisances sont bonnes, mais il ne faut pas qu'elles [aillent?] à la dependence, sur tout ces complaisances passant les bornes et n'aiant pour but que de brouiller la Republique, de la priver de leur commerce, de l'exclure de la negotiation afin que l'Angleterre puisse diriger les affaires du Nord à sa fantaisie ce qui ne peut etre que très fatal à la Republ[ique].

Je ferois voir que le but de la guerre contre la Suède est l'acquisition de Bremen et le prejudice pour la Republique. Et je concluerois que le gouvernement s'est laissé surprendre dans cette affaire, et qu'il ne faut pas douter qu'il ne fasse reparation au Roi de Suède et qu'il ne tâche de se conserver la confiance et l'amitié de ce prince afin que dans la negotiation il puisse menager leurs interets en conservant chez eux tousjours la paix et le repos.

J'ajouteray encore quelque raisonnement sur le bruit qu'il(!) court de mon extradition et feroi voir l'impertinence de cette demande et celle de l'accorder. Je dirai encore que supposé que j'eusse commis quelque chose contre l'Etat au lieu que j'ai donné toute sorte de preuves de mes bonnes intention[s] pour An[gleterre] ce seroit à l'etat d'en connoitre et qu'il faudroit intenter mon procès et m'ecouter et non pas dire que c'est le roi d'Angl[eterre] qui me

[1] Oläsligt.

tient en prison, ce qui seroit donner atteinte au droit de souveraineté de la Republique. Je vous supplie Monsieur employer à cela l'habilité de votre plume, votre zele pour le maitre et votre amitié pour moi. Il faudroit le faire en françois et en flamma[nd], dont si vous ne le pouvez faire imprimer en Hollande faites l'imprimer en Brabant ou à Liege. Je vous en auroi une reconnoissance eternelle. Mais qui cito dat bis dat.

14.[1]

Ank. d. 13 maj 1717.

Je vous suis très obligé Monsieur de votre billet et de la continuation de vos soins pour ma delivrence. Je prevois bien qu'il faut donner de plus forts argumens au petit nombre d'amis, que nous avons, pour l'emporter sur le fait ou contraire. Mais ils ne peuvent venir que de la Suède. Je ne crois pourtant pas que le Roi puisse accorder un commerce libre sur un autre pied que je l'ai proposé. Les ennemis surtout le Czaar en profiteroit trop. Preparez y l'ambassadeur de France. Mais pourvuque le Roi m'accredite à la Republique [avec ordre?] d'ajuster ce point, nous trouverons des expedients. Car je ne voudrois pas que pour moi le Roi fit le moindre tort à ses interets.

N'a-t-on rien eu de Ponjatofski? J'espere que le Roi le renverra surtout s'il approuve mon plan pour la negotiation avec la France, car il me pourroit informer des vrais sentimens du Roi. J'ai ecrit une lettre à la diète. Ç'a été fort à la hate, et en presence du Secretaire de la ville et mes gardes ordinaires. Je n'ai formé aucune petition. Je me suis contenté de relever l'injustice du procedé et les artifices des anglois.

Tranquillisez vous mon ami sur ma personne. Je n'ai pas un moment d'inquietude. Et comme l'esprit se porte bien, le corps se soutiendra mieux. Pourvuque le Roi soit content, je me f.... tout, et pourvuque je reste ici.

Faites partir les vaisseaux d'Hekern. Un billet de vous l'assurera de tout. J'en reponds. Le vaisseau de Titzen est il arrivé en Suède? Il me tient fort à coeur. J'ai donné ordre de paier $\frac{m}{4}$ à v. der Staden[2], s'il veut aller à Ratisbone. A dieu mon ami. Je vous embrasse.

15.[3]

Pour Mr Preiss.

Sa Mjté le prend sur le pied de l'ordre. Il faut voir si par les soins que vous vous donnez ce chemin produira ma liberté. Si j'ai proposé de m'accrediter, ce n'est par l'envie de l'etre mais comme

[1] Biljett in 12:o, vikt i 8 delar.
[2] *Dietrich von Stade*, sedermera svensk envoyé vid tyska riksdagen.
[3] Brefvet, in 4:o, vikt i 6 delar, är svar på ett Preis' bref af d. 5/16 maj 1717.

un expedient fondant la satisfaction sur ce que la Republ[ique] devroit être obligé d'accepter celui qu'Elle n'a pas voulu reconnoitre, et je n'aurois pas sans cela jamais pris audience avant d'avoir reglé le point de satisfaction. Au reste il faut absolument que ma relaxation precede la negotiation touchant le commerce. Comme l'on ne peut pas douter de mon zèle pour l'interet de mon maitre et que j'ai tousjours mis pour principe de lier une amitié plus etroite avec elle, l'on ne peut pas douter non plus que je ne fasse tout mon possible pour oter tous les obstacles non pas par amour pour la Republ[ique] mais pour l'amour de mon m[aître] et je ne crois pas presumer trop que de croire que je n'y travaillerai pas sans succès. C'est à cette heure à la Republ[ique] de voir si ceci lui convient et il faut commencer par ma relaxation à laquelle la declaration du Roi, la lettre de cette province et leur loix ouvrent un très bon chemin.

S'il n'y avoit pas apparence de recouvrer autrement ma liberté, il faut se servir de l'offre que l'ami vous a faites (!), mais prenez garde que l'argent soit bien emploié et qu'on n'en soit pas le duppe. Vous pouvez aller jusques à $\frac{m}{50}$ fl. J'avoue que je voudrois sortir sans le consentement de mes ennemis, la satisfaction s'ajusteroit mieux apres cela. On y travaille ici. Faites le de votre coté. Mon homme d'affaires vous peut fournir l'argent necessaire. Il a le billet de Titzen entre ses mains.

Pour ce qui est de la proposition de Dalwig, il m'est impossible d'y pouvoir mettre ordres. Si j'etois en liberté, je tiendrois parole et confondrois mes ennemis à la cour par l'effet. Tachez de lui faire gouter cela, et marquez lui que je fais un cas singulier de son merite et de son amitié. Quant au plan pour l'isle de St. Thomas[1], la question est qui doit faire les frais de l'Equippement? Si ce doit moi, il n'y a rien à faire; il faut des entrepreneurs.

Je vous prie Mr de faire donner 3 ou 400 fl. à Marseault. Le projet qu'il m'a envoié peut etre bon, mais je n'y saurois rien faire dans la situation, où je suis.

Pour Ekmann.

Il faut faire avoir à Mr Preuss tout l'argent, qu'il pourra demander.

P. S. pour Mr Preiss. Je vous ai prié d'écrire pour la deuxieme fois au M:al d'Uxelle sur le sejour du Czaar et du Roi de Prusse à Paris. Encore un coup qu'il ne se rebute pas de tout ce que le C. de la Marc peut ecrire.

Je joins un raisonnement sur l'etat de nos affaires. Je vous prie de le mettre en ordre et de tacher de le faire passer surement aux mains de nos amis en Suède et d'en faire mention dans votre relation. Mais encore un coup pourvoiez à sa sureté. Il faut faire

[1] Baron A. Hoggner hade väckt förslag att utrusta fartyg för eröfring af danska ön S:t Thomas.

partir des gens exprès avec cela. Parlez en au C. Reventlau s'il en sait quelque moien par Lubec. Ce seroit un grand malheur, si cela tomboit entre les mains de nos ennemis. Ne soiez pas choqué de mes principes. Je sais comment je dois parler.

16.[1]

J'ai deja dit dans mes reflexions precedentes que ce seroit un tres grand malheur pour la Suede que d'etre reduite à la necessité de faire à la fois une paix generalle avec tous ses ennemis. J'ai opiné pour des paix particulières et ai insinué en meme tems le plan que la France s'est fait pour cela. Je n'ai pas osé dire precisemment que je n'approuvais pas encore ce plan quoique j'eusse fait semblant en France d'en être content, de peur qu'on ne fut confirmé dans la prevention que je ne cherche que de detourner Sa Mjté de la paix et de faire durer la guerre le plus long tems qu'il est possible. Mais je l'ai insinué assez perceptiblement pour un bon entendeur comme le Roi montrant comment Sa Mjté pourroit s'en debarasser sans choquer la France et en la conservant tousjours en bonne humeur. C'est à dire de renvoier cette negotiation à moi, qui me suis offert de la tourner d'une manière que d'un coté l'on ne feroit qu'amuser le tapis jusques à une meilleure conjoncture et que de l'autre la France seroit très contente du Roi et engagée insensiblement. En effet quand je dois(?)parler sincerement, je ne crois pas les choses disposées à pouvoir esperer cette année une paix tant soit peu honorable soit generalle soit particulière à moins qu'il ne prit au Czaar un excès d'impatience de finir la guerre, dont je doute. Il faut que nos ennemis se sentent encore plus pressés de la necessité, qu'ils perdent l'esperance de forcer le Roi soit par les armes, soit par le manquement des choses necessaires et qu'ils voient l'inutilité de leurs efforts pour cette fin. Cependant il est de l'interet du Roi de donner les mains à toutte sorte de negotiation de paix, soit generalles, soit particulières, je dis *negotiation* et non pas *conclusion*, pourvu qu'on prenne garde que le Roi ne s'engage pas à des preliminaires soit en offrant ou en acceptant. C'est aux ennemis qui sont les plus forts et qui possedent nos provinces d'en offrir et nous pouvons traitter là dessus, telles quelles puissent etre sans nous engager de notre coté. Par cette conduite Sa Mjté fait voir qu'Elle souhaitte la paix et detruit par là l'opinion du contraire dans laquelle sont les amis et ennemis et dans laquelle ils ont été fortifiés par nos propres gens, ce qui produit deux effets merveilleux, l'un à l'egard de nos ennemis qui voiant le Roi disposé à faire la paix courront à l'envie l'un de l'autre pour etre les premiers, ce qui augmente encore la

[1] Brefvet, in 4:o, vikt i 6 delar, ankom d. 27 maj/7 juni. Preis insände d. 31 maj/11 juni en afskrift i chiffer till von Müllern. Afskrifter en clair finnas bland bilagorna till Preis' koncept och registratur.

jalousie et la dissension, au lieu que chacun croiant qu'il n'y a rien à faire par la negotiation ils ne trouvent pas d'autré surete pour la conservation de leur conquête que dans l'union et dans la fermete de leurs alliances. L'autre effet merveilleux est du coté de nos amis, qu'on. tient attaché par l'esperance de pouvoir tirer d'affaires un ami comme le Roi de Suede et de le mettre en etat de leur etre utile en cas de besoin et de s'attacher en meme tems celui avec qui ils pretendent procurer la paix outre qu'on les engage insensiblement dans nos interets et qu'on les rends plus disposé de prendre parti lorsque les conjonctions tournent d'une manière à le pouvoir faire sans risque. Je ne desespere pas que cela ne puisse arriver bientot soit du coté de l'Empereur, soit du coté de la France. Ainsi qu'il soit bon de menager l'un et l'autre. La precaution qu'il y a à prendre avec l'empereur c'est de ne rien faire avec lui encore à l'insu de la France et de ne pas permettre qu'il s'empare de la decision des differends dans l'Empire. L'on peut s'abandonner plus surement à la France, puisque l'on est plus sur qu'elle souhaitte sincerement que le Roi de Suède remontat sur sa bête. Voilà mon plan; qu'on m'accuse tant qu'on voudra que c'est prolonger les malheures et la souffrance de la Suède, que c'est animer le Roi à la continuation de la guerre, je ne saurois que faire. Je suis persuadé qu'avec un prince qui a la vraie gloire et le veritable interet de son Roiaume à coeur et qui est aussi eclairé et qui a autant de penetration comme le Roi, on s'efforceroit en vain de le detourner de ses principes et l'on ne feroit qu' à lui faire connoitre la foiblesse de son jugement et de son coeur si l'on lui parloit autrement. Mais ce plan demande encore deux precautions. La première consiste dans le choix des ministres, qui sont emploiés à ces negotiations, qui doivent être convaincus non seulement que par l'envie et par un empressement interieur de faire la paix et de finir, l'on n'obtient jamais de bonnes conditions, mais ils doivent encore posseder assez d'habilité de faire accroire aux autres qu'ils ont veritablement cet empressement et tourner tellement la negotiation qu'elle traine jusqnes à une conjoncture favorable sans qu'on puisse dire avec raison que la difficulté vienne de notre coté. L'autre precaution regarde les moiens de soutenir la machine. Je les partage en trois sortes. Les premiers sont les forces suffisantes pour reprimer les attaques et l'invasion en Suède, les seconds en ce qu'il faut pour entretenir ces forces, et les troisiemes, comment avoir de dehors les choses absolument necessaires pour la vie. Je ne suis pas en peine des premiers et il semble que les ennemis sont persuadés eux même qu'il y a des forces suffisantes en Suède pour la defense, ainsi qu'ils ont abandonné les projects de descente. Quant aux seconds j'ai deja envoié mon plan l'année passée par Haguen. Il y est arrivé deux contrecoups facheux. L'un que l'on n'est pas bien entré en Suède dans ma vue et dans l'utilité d'etablir promtement le tarif de nos marchandises et la circulation et le credit des billets qui se devoient donner dans les magasins publics où les marchandises

seroient livrées. Marseault m'a mandé qu'on l'avoit differé jusques il puisse apporter le prix courrant de ces marchandises dans les pais étrangers. Ce n'est pas là dessus qu'on doit le regler. C'est plutot sur la convenience des Bergschläge et de ceux, qui tirent ces marchandises de leur fond. Il ne faut pas non plus exceder là dedans pourvu qu'ils aient un profit raisonnable qui entretienne le travail et qui l'anime. Nos ennemis les plus animés, qui sont le Dannem[arc] et l'Anglet[erre], voiant qu'ils ne peuvent rien faire par la force esperent de faire chanter le Roi en otant à la Suède le moien de debiter ses marchandises et de tirer des pais etrangers celles dont on ne se peut pas passer pour la subsistence. Le premier fait le second incident dont j'ai parlé ci dessus. Mais c'est justement ce dessein de nos ennemis que je decouvris l'année passée qui m'a fait songer à un expédient et je crois l'avoir trouvé dans ces billets. Du moins je n'ai pas vu qu'on en ait trouvé un autre, moins encore un meilleur. Car il est sur 1:ma que ces billets valant argent content en Suède fournissent les moiens aux proprietaires d'entretenir les ouvriers, sans qu'ils soient pressés de debiter les marchandises. 2. Comme touttes ces marchandises sont fort recherchés dans les pais etrangers, plus long tems on en est privé, plus le prix en haussent, ce que nous voions deja à Amsterd[am] de sorte que si ces billets etoient etabli presentement en Suède les marchands ici dehors ecriroient en foule en Suede pour s'en assurer à tems, afin que dans l'arrière saison, où il est impossible aux ennemis de fermer nos ports, ils puissent les aller chercher. 3:mt Ces billets mettent les gens en Suède plus en etat de s'aquitter de leurs impots, car supposé qu'on tire tous les ans pour 2 millions d'ecus de marchandises de nos fonds par les moiens de billets, l'on fait rouler pour deux millions parmi les habitans qui seroit autrement comme un fonds mort jusqu'a ce que les marchands de dehors viennent les prendre, qui alors voulant profiter de notre necessité de nous en defaire nous mettront le prix qu'ils voudront. Il y aura encore un 4:me avantage. C'est que si l'on conserve la bonne foi de ces billets ils auront cours dans les pais etrangers comme les meilleures lettres de change du monde et se vendront comme les actions, qui hausseront à mesure que les ennemis empecheront le commerce. Pour ce qui regarde la troisieme sorte de moiens, c'est à dire d'avoir de dehors les marchandises dont on ne se peut passer en Suède, qui sont principalement le sel et le grain, les memes billets, dont je viens de parler, y auroient apporté une grande facilité, ce que joint à ce que je viens de dire fera assez connoitre qu'il n'y a pas de tems à perdre pour leur etablissement. Car les marchands de Suède n'auront qu'à mander à leurs correspondants, qu'ils ont une telle et telle quantité de billets, par consequent leur valeur en marchandises, ainsi qu'ils n'ont qu'à venir vers l'arrière saison avec telle et telle marchandise, ils y accourriront(!). Ou si nos marchands n'ont pas assez de credit ils peuvent envoier par avance à leur correspondant de ces billets. J'espere

qu'il y aura assez de grain et de sel en Suède pour pouvoir attandre l'arrière saison, puisque ni le Roi ni le C. v. Dernatt m'ont donné ordre l'année passée sur cela. Mais il est sur que le bruit de la disette de grain qui est venu de Suède a beaucoup contribué à former le dessein de nous oter tout commerce. Je mets encore une autre marchandise au nombre de celles, dont nous ne pouvons pas nous passer. C'est l'argent content. L'empechement que les ennemis apportent presentement au commerce empeche pour le present l'execution de mon plan et l'envoie de l'argent en barre, ce qui fait le second incident, dont j'ai parlé ci-dessus. Mais comme vers l'arrière saison ces empechemens cesseront naturellement l'on pourra alors reparer par la quantité la perte de tems, pourvu qu'on etablisse les susdits billets, sans lesquels tout mon plan tombe. En attandant il faut tacher de vivotter, et comme les flottes et les trouppes ne peuvent pas agir, il est aisé de faire une grosse epargne, pour peu qu'on veuille faire reflexion sur la necessité d'oeconomiser, dans la disposition qu'on fera à l'egard des flottes et des trouppes.

Comme donc tout notre salut depend des moiens d'avoir vers l'arrière saison de dehors les marchandises, dont nous avons besoin, il est de la prudence de favoriser de notre coté ceux, par lesquels nous les pouvons avoir. C'est 1:mo par la sureté contre nos armateurs, 2:do en menageant la nation qui nous peut le mieux seconder, qui est sans contredit la Hollandoise. A l'egard des premiers les passeports suffisent, et si Sa Mjté vouloit les etendre sur les lieux deffendus sous les conditions, que j'ai deja proposé, cela feroit un merveilleux effet. Quant au menagement pour les Hollandois il n'est pas seulement necessaire pour nous faire subsister en Suède, mais il en ressultera encore bien d'autres avantages. Car si la nation angloise voit que la Hollande profite du commerce par sa bonne conduite, elle aura plus de pretexte d'attaquer et de censurer celle de leur Roi, qui les en prive pour ses vues particulières. Et si le Roi d'Angl[eterre] veut defendre le commerce aux Hollandois, plus le Roi de Suède le favorise, plus facilement ils se brouilleront avec le Roi d'Angl[eterre] et plus facilement nos amis dans la Republ[ique] l'emporteront ils sur les partisans du Roi d'An[gleterre], outre qu'en menageant les Hollandois nous encourageons les françois et les rendons plus assuré. De sorte que, si les Hollandois ne me relacheroient pas meme, je serois tousjours le premier de prier le Roi de ne se point brouiller pour cela avec eux, ni de ne les pas priver des faveurs, que j'ai cru tousjours que Sa Mjté leur pourroit accorder pour son propre interet. Mais si d'ailleurs Sa Mjté eut assez de bonté pour moi de prendre part à ma liberté, il suffiroit que Sa Mjté fit savoir à la Republique sur ses plaintes touchant le commerce qu'Elle m'avoit chargé de concerter avec elle quelques expediens là dessus, et qu'Elle seroit bien aise de lui donner des marques de son affection, insistant tousjours sur ma relaxation. Voilà mes petits sentimens. Si je ne rencontre pas bien c'est faute de lumière et non par d'intention et par prevention encore moins

par l'impatience de sortir de ma situation presente. Je m'en fais honneur et gloire. Plus mes ennemis montreront d'animosité, plus j'auroi de fermete et rien ne sera capable d'ebranler mes sentimens. J'en ai donné un echantillon par la lettre que j'ai ecrit aux etats de la province. Si quelque chose me chagrine, c'est d'etre privé de la satisfaction d'etre auprès de la personne du Roi pour le present, comme j'ai cru l'etre.

L'on m'a dit que le Roi a fait deffendre sous peine de vie de mander ce qui se passe en Suède. C'est tres bien fait. Car il est sur que ce n'est que sur les nouvelles d'une tres grande disette que le plan de l'Angl[eterre] et du Dan[emark] est fondé.

Cunctando restituit rem dit on d'un certain empereur, ce doit etre notre devise et on le dira un jour avec la meme verité du Roi. Nous pouvons soutenir la machine si nous manions bien la negotiation, les finances et le commerce. Ce sentiment ne plait pas ni à nos ennemis ni à la plupart de nos propres gens, et comme ils savent que je le soutiens et que je suis dans le vrai chemin pour le rendre practicable, ils s'en prennent à moi et voilà la source de leur persecutions, dont au bout du compte je me fais gloire malgrés les malheurs qu'elles me puissent attirer.

17.[1]

Ank. d. 27 maj/7 juni

Je ne sais — — — —[2] qui j'ai attribué le *Cunctando restituit rem* dans mes reflexions que je vous ai envoié en dernier lieu. C'est Fabius Maximus de qui on l'a dit, si je ne me trompe. Vous rectifierez s'il vous plait non pas cette faute, mais touttes celles que vous y trouverez. Tout ce qui me reste à vous prier là dessus c'est de tacher de les faire passer promtement et surement. Je vois par votre billet au C[omte] R[eventlau] du 21 que vous allez representer un memoire sur les ordres du Roi. J'espère que selon votre sagesse ord[inaire] vous y parlerez dignement mais sans aigreur et sans donner de justes sujets d'offense. Je suis bien aise que le Roi vous ai envoié sous cachet volant un ordre de revenir en Suède. J'espère pourtant qu'elle est dans les termes qui sentent un mecontentement. Vous dites encore — — — —[2] jours la guerre ou ma relaxation sera resolue. Permettez moi mon ami de douter de l'un et de l'autre. Je ne puis pas m'imaginer que la Republ[ique] s'embarque dans une guerre, où il n'y a rien à gagner, et quelqu'un m'a fait dire que cette proposition a eté rejettée par touttes les provinces. Mais en revange l'on chicanera le terrein à mon egard pour adoucir le refus de l'autre auprès du Roi d'Angl[eterre].

Au reste je vois bien que l'oeconomie en Suède n'ira pas bien en Suède et bien d'autres choses, si j'e n'y vais pas, ainsi que

[1] In 4:o, vikt i 15 delar.
[2] Ett stycke af brefvet är bortryckt och doldt af oblaten.

des que je serai sorti je m'embarque au hasard de tomber in *Scyllam*. Il faut suivre sa destinée. Vous le pouvez mander en Suède.

18.[1]

Pour Mons. Preuss. Citissime.

J'ai oublié de vous dire qu'il faut paier à Heker les 1500 fl. La monture que le Roi a commandé par le C. v. Dernatt n'a-t-elle pas eté envoié par le vaisseau de Titzen?

L'on m'a fait savoir que le Roi d'Angl[eterre] a de nouveau demandé mon extradition, mais qu'on l'a refusé. L'on m'a assuré encore que la proposition de declarer la guerre a eté rejettée tout à fait. Je crois l'un et l'autre. Je ne me promets pas pour cela une promte relaxation, quoique le bon sens et la raison doivent dicter aux etats que le meilleur moien de sortir d'affaire seroit de vous repondre net à votre memoire, qu'on leur avoit assuré que je n'etois pas ministre du Roi; voiant presentement que le Roi m'avouoit pour tel, ils avoient garde de m'arreter plus long tems, et comme ils avoient été dans une ignorence innocente, il n'y pourroit pas avoir d'offence, par consequent point de satisfaction. J'espere Mons. que vous leur indiquerez ce chemin, car sans doute les anglois insinueront de leur coté, qu'il ne faut pas me relacher du moins avant d'avoir reglé le point de satisfaction, puisque la querelle ne seroit pas autrement finie par ma liberté.

Au reste, je continue tousjours de supplier Sa Mjté d'éviter les brouilleries avec les Hollandois et de n'etre pas du moins le premier à commettre des hostilités contre eux. Si je reste ici, je ne desespererois pas de me tirer d'affaire. J'ai en attandant l'esprit fort en repos, et ce qui le tranquilise le plus ce sont les efforts que les ennemis du hors font pour me mettre hors d'etat d'agir pour le service de Sa Mjté. C'est le temoignage le plus sur que ma theorie aussi bien que ma pratique ne leur est pas favorable et qu'ils la craignent, desesperant de pouvoir trouver d'autres moiens de rallentir mon zèle.

L'on m'a dit que le Roi de Prusse ne va plus en France, mais que le Czaar y est tousjours. La France auroit un tres bon moien de finir la guerre du Nord, si elle veut raisonner sur les principes des Hollandois que la cause des alliés e[s]t la notre propre, et ce raisonnement sonneroit mieux dans la bouche de la France qui n'a aucune alliance avec le Czaar. Mais je comprends bien qu'il faudroit y faire entrer le Roi de Prusse. Insinuez cette pensée à Mr Croonstroem en raillant. Il la pourroit rendre sur le meme pied. Si le Czaar n'a pas pris la precaution de se munir des assurances necessaires, il a fait un coup d'etourdi, car certainement les obliga-

[1] Brefvet, in 8:o, vikt i 15 delar, ankom d. 31 maj 11 juni. Preis sände v. Müllern en afskrift d. 8/19 juni.

tions de notre alliance avec la France pourront etre poussées fort loin dans ce cas-ci. Et il seroit trop favorable pour n'en profiter. Si contre toutte attente l'on se portoit à la declaration de guerre, je suis du sentiment que vous ne la devez pas attandre Mr mais qu'après avoir pris des suretés suffisantes pour mes papiers et les votres de vous retirer dans le Brabant, et d'y tacher d'établir notre commerce. Car il est aisé à l'Empereur de le soutenir contre les Anglois, Hollandois et les Danois. Il en faut ecrire en Suede pour avoir des passeports ou une permission generalle, mais n'ecrivez pas avant que la Republ[ique] n'en soit venu à cette extremité. Adieu. Je vous embrasse.

*   *

*

Görtz' bref till F. J. Creutz.

Den holsteinske legationssekreteraren Friedrich Joachim Creutz anlände omkring den 20 maj 1717 till Arnhem, där han hemligen stod i flitig korrespondens med Görtz och förmedlade hans brefväxling med andra. Han brefväxlade äfven mycket (under det antagna namnet Conradi) med kommissionssekreteraren Preis (som stundom tillskrefs under namnet Bredini). Af denna korrespondens framgår, att för den flykt ur fängelset, som Görtz ämnade företaga med anledning af den hotande utsikten till en brytning emellan konung Karl och republiken[1], allt var ordnadt d. 8 juni, men att saken då uppsköts, och att Görtz velat göra försöket d. 10, trots Creutz' allvarliga föreställningar. Denne fruktade nämligen, att företaget då skulle misslyckas och den hemliga korrespondensen därigenom omöjliggöras[2]. Planen realiserades ej heller. Antagligen hade vederbörande börjat fatta misstankar, ty strängare försiktighetsmått vidtogos emot fången. I början af juli skedde verkligen ett afbrott i brefväxlingen. »Tout est en desordre», skref Creutz d. 5 juli. »Les confidens tremblent de peur d'une inquisition et des sermens qu'on menace de leur demander. Le capitaine anglois[3] soutient fort, qu'il etoit sur, qu'on avoit de correspondence. Aussi tout doit etre mis dans la chambre sur un tel pied, que tous ceux, qui sont present, puissent voir l'ami dans le lit». Creutz hoppades dock, att brefväxlingen snart skulle komma i gång igen, men fruktade »furieusement», att Görtz vid första tillfälle skulle gifva honom order om flyktplanen,

[1] Se ofvan s. 124—125.
[2] Creutz till Preis d. 10 juni 1717 (Hollandica. RA.).
[3] Vleertman hade, såsom å sid. 119 nämnts, i juni aflösts af en engelsk kapten.

ty baronen befann sig i största oro med anledning af konung Georgs afslag på Generalstaternas begäran att få lösgifva honom, och han var ytterst otålig med anledning af korrespondensens upphörande. Bägge sakerna inträffade, såsom Creutz förmodat. Redan efter ett par dagar kunde han sända Preis afskrifter af några nya biljetter från Görtz och tillade, att »ingenting i världen är omöjligt». Och den 13 juli var, på Görtz' order, allt ånyo i ordning för flykt, men först uppsköts den åter på ett par dagar, och sedan kom den icke till stånd.

Görtz' i Riksarkivet befintliga originalbiljetter till Creutz, 12 stycken (11 in 4:o, 1 in 12:o), alla utan dato och adress samt skrifna med blyerts, handla nästan uteslutande om flyktförberedelserna under tiden 5—10 juni. Ur tio af dem meddelas här nedan några utdrag (n:r 1—10), genom hvilka man trots deras dunkel kan skönja Görtz' belägenhet. Därjämte återgifvas (under n:r 11—12) två af Görtz' bref till Creutz efter afskrifter bilagda dennes bref till Preis.

1.

Je me doutois bien que quelque corde auroit manqué, mais je ne croiois pas que ce fut celle là. Je lui ai parlé, il m'a aussuré, que l'affaire se feroit encore entre samedi et dimanche. — — — Cepandant je ne vois pas comment cela se fera. Entre ce temps là Bl.[1] et Beqv.[2] auront la garde. Et l'on ne disposera jamais le premier d'etre de la partie. — — — Beqv. m'a promis encore fortement et absolument. Je ne l'ai pas voulu rebuter entierement. Il m'a dit même qu'il falloit que cela fut entre samedi et dimanche. J'ai repondu que si je m'y determinais ce ne seroit que dans la confiance que je prennois en lui et en sa conduite, ainsi que quand il me(?) diroit »Venez!» j'irai, mais sous sa conduite. Je l'ai renvoié pour le reste à vous, et ai signé le contract pour le tabac, sous une clause qui le doit animer. Parlez donc à Beqv. et voiez son plan, representez lui qu'il ne peut rien risquer d'être present. La maladie des autres le justifiera de tout. J'écriroi meme du premier endroit où je m'arreterai, une lettre au magistrat, dans laquelle je denoncerai le stratageme. Vous pouvez même tenir prette une telle lettre. — — — Si Beqv. ne vouloit pas absolument, il faut s'attacher encore à E.[3] et voir, si l'on peut le persuader et si en ce cas là il aime mieux qu'on disposat Bl. de s'en aller au logis vers le soupper sous prétexte de maladie ou s'il veut qu'il reste, et qu'on emploie la médecine, à quoi il n'y aura pas de difficulté, car il aime le vin de Bourgogne. Si tout cela ne veut pas aller, il faut se fier simplement à la medecine, et tenter fortune dimanche au soir. Je n'ai besoin que d'une

[1] Måhända en i Ekmanns räkenskaper omtalad stadstjänare *de Bley*, som i flere poster vid denna tid uppbar 280 dukater.

[2] Måhända *R. Buqhij*, som d. 23 juli 1718 skref från Arnhem till Görtz om tobaksaffärer (Kammararkivet).

[3] Måhända en i Ekmanns räkenskaper omtalad brefdragare *Engell*.

bout[eille] de bourg[ogne]. Mais il faut qu'elle contienne pour trois dose. — — — Mais si la dose de trois fut trop forte pour une bout[eille] et qu'elle put donner mauvais gout, il y faudroit mettre moins et preparer encore une bouteille de liqueur. — — — Après tout cela il ne resteroit de difficulté que pour insinuer la medecine aux sentinelles, à quoi je ne pourrois absolument rien contribuer. Il faut que cela se fasse par quelqu'un dehors. — — — Mais il restera après cela une autre difficulté. Qui m'ouvrira la porte de ma chambre et (sic!) ce qui me servira de signal que tout est bien disposé dehors. Il faut que cela soit la servante. — — — Et il faut que cela se fasse precisemment zwischen halb und drey vierthel auf vier. — — — Voilà Monsieur mon plan pour pis aller, par où il faut passer, arrive ce qu'il voudra. Car au bout de compte, si par ce moien je ne reussis-pas, cette affaire ne finira que par la negotiation, et l'on ne me fera pas plus de mal qu'on m'en fait dejà. Et vous n'auriez qu'à partir le lendemain à porte ouvrante en cas que le coup manquat, et je ferai en sorte qu'il n'y auroit aucun soubçon ni sur Ekm[ann], ni sur le cuisinier. Mais parlez à Beqv. et n'épargnez ni argent, ni persvasions. — — — J'attands là dessus votre reponse au plus tard par la serv[ante]. — — — Je viens à cette heure à votre discours avec Menten.[1] Je ne crois pas que Preuss ait donné un mémoire, par lequel il offre au nom du Roi un libre commerce à condition de ma relaxation. Car je n'ai pas appris qu'il ait eu ces ordres là du Roi, et de le faire sans ordres, ce seroit tout gâter auprès du Roi et un pas très hardi. Je ne vois pas non plus quel engagement je puisse prendre. Il ne me conviendroit pas de m'engager à la Republique par rapport à ma conduite dans l'avenir. Ce seroit indigne d'un serviteur d'un autre maitre, jaloux de son honneur, et de la confiance de son maitre. D'ailleurs on a une plus grande sureté que non pas l'engagement que je pourrois prendre, si la Republique veut vivre en bonne intelligence avec nous. C'est notre interets et mon zèle et amour pour mon maître, à qui je sacrifie tout. Cet interets demande, que plus le Roi d'Angleterre s'est animé contre nous, plus nous tachions de nous mettre bien avec la Republique et faciliter leur commerce pour animer les Anglois par la jalousie contre le Roi. C'est là mon principe. J'etois sur le point d'y donner la dernière main, lorsque ceci est arrivé. Et comme le Roi prefere le point d'honneur à l'interets, il est sur qu'il ne fera rien à l'égard des hollandois qu'il n'a eu satisfaction sur le premier, laquelle sera toujours plus difficile d'ajuster pandant que je serois arrêté qu'après m'avoir relaché. La crainte d'une guerre avec l'Angleterre est une pure chimère. Cette nation ne voulant pas seulement prendre part à la guerre du Nord, voudroit elle entrer dans une guerre avec la Hollande? Cela est ridicule. Et le Roi d'Angleterre a bien plus besoin de la Republ[ique] que celle-ci de lui. Et c'est par cette raison que le Roi d'Angleterre n'oseroit leur deffendre le commerce

[1] Borgmästare i Utrecht.

ni se brouiller avec eux d'aucune façon. Mais ce sont les partisans de ce prince qui font valoir ces fantomes pour tenir toutte la Republique dans la dependance. C'est ce que les bien intentionnés devroient faire valoir. Il est donc inutile d'engager aucune negotiation qui tende à me faire donner quelque acte à l'égard de ce que je ferois pour la Republ[ique]. Mais il faut raisonner seulement comme je viens de faire, et votre voiage de la Haie seroit inutile. Il faut voir premierement comme notre dessein ira. Mais si vous pouviez mettre dans mes interets ces 2 bourgveme[stres] regent et [Op te North?][1], ce seroit quelque chose, et vous ne devriez pas manquer de les cultiver et de les instruire.

Mandez moi par la serva[nte] demain ce qui se passe dans le monde, afin que je puisse demain la nuit faire mes reflexions là dessus et vous les communiquer avant notre entreprise. Surtout mandez moi la conduite du parlement envers le Roi et envers nous. Quelle apparence pour le sucoés de la guerre en Hongrie. La conduite du Czaar envers nous dans les operations de cette campagne, envers ses alliez. S'il se retire d'Allemagne. La manoeuvre des flotte[s] Angloise et Danoise. L'on ma dit qu'elles ont eté aux mains avec nous. Si le Czaar tient avec le Roi de Prusse, et la conduite de celui-ci. Et envoiez moi du papier.

Il ne me paroit pas possible que Rank aie pu porter un plan acceptable, à moins qu'il ne soit sur celui que j'ai envoié au Roi par Ponjatofski. Toutte l'assurance que je pourrois [leur?] donner c'est que je ferois mon possible de leur obtenir le libre commerce et ajuster avec eux le point de satisfaction pour le Roi et m'obliger d'honneur de me remettre prisonnier en cas que le Roi ne l'aggreat pas. Mais il faut que vous traittiez cela comme une pensée de vous et qu'il faudra me proposer.

2.

C'est une diable affaire avec M. C'est fait fort sagement d'avoir envoié vers le batteau prendre des informations. Sur le moindre soubçon il faut prendre une autre route, mais celle de Duisbourg ne vaudra rien. Si l'on pouvoit passer à coté de Nimvegen, ce seroit quelque chose. L'on trouveroit moien au reste. Enfin ce sera a vous de choisir et de le dire à Ekm[ann]. — — —

Vous savez à cette heure tout. C'est à vous de voir si touttes les pieces peuvent être ajustées. Je ne manquerois pas à mon role. Pour vous, vous n'avez rien à craindre. Vous n'avez qu'à soutenir fermement votre ignorence et jetter tout sur Ekm[ann]. Et quand je serai en liberté, les autres auront bientot la leur. Je vous renvoie presentement tous vos billets que j'ai reçu. Je n'en garde pas un, et j'esp[ere] de recevoir demain avant midi votre dernier avis sur notre dessein.

[1] *Op te North* var staden Arnhems sekreterare.

Adieu.

Es kan nicht richtig seyn mit M. Je ne crois pourtant pas qu'il soit traitre. Je voulus le charger la derniere fois d'un billet mais il le refusat. S'il avoit eu mauvaise intention, il l'auroit pris. C'est ou poltronnerie ou debauche. Après cela on ne peut se fier.

3.

Vous aurez appris le bruit qu'il y a eu par les sottises qu'E. a fait cette nuit. L'on a deffendu aux gens de boire quoique ce soit. Je verrai ce soir, si les ordres sont serieux. Et vous en serez averti demain matin par Bl. En ce cas il faut se donner encore un peu de patience. — — — Pour couper court aux intrigues des partisans anglois et pour mettre mieux en etat les bien intentionnés de soutenir leur these, j'ai trouvé à propos de faire venir le secretaire de la ville pour declarer au magistrat de ma part, que je ne pouvois attribuer le silence que l'état tient à mon égard qu'à une defiance mal fondée de bonnes intentions du Roi m[on] m[aître] pour la Republique et de mes dispositions particulieres pour les cultiver. Que j'avais cru les assurances et les preuves que j'en avois données suffisantes pour les en convaincre, mais que je voiois bien que les insinuations de la cour d'Anglet[erre] avoient trouvé plus de credit, quoiquelles dussent etre plus suspectes par l'interets qu'elle a de troubler la bonne intelligence entre le Roi m[on] m[aître] et la Republique et de priver celle ci les avantages et prerogatifs que le Roi lui alloit accorder. Qu' apparemment c'etait un effet de l'habitude que cette Republ[ique] avoit pris d'ecouter favorablement tout ce qui vient de cette cour. Cepandant pour mettre les assurances et preuves que j'ai données de bonnes intentions du Roi m[on] m[aître] dans une plus grande evidence, je m'offrois encore à entrer en negociation avec l'état pour procurer à la Republique le contentement qu'on peut desirer raisonnablement. Que j'etois suffisemment autorisé par mon pouvoir et par tant d'autres endroits, et que d'ailleur trois semaines après la conclusion de notre negotiation nous pourrons avoir la ratification, ce qui feroit voir, si j'étois informé des intentions de Sa M:té et la solidité de mes avances. Que dans ....[1] ma situation presente portoit un obstacle mais qu'il ne tenoit qu'à l'état de le lever. Que s'il ne le faisoit pas, c'etoit sa faute, et il n'avoit qu'à se reprocher lui-même les souffrances de ses sujets et ne pouvoit plus se plaindre du Roi. Que je devois pourtant ajouter deux conditions: 1:o Qu'en cas que le Roi eut demandé quelque satisfaction sur mon sujet, que ce point fut ajusté en meme tems, 2:o Que je ne puis ni veux traitter qu'ici à Arnheim.

[1] Ett ord otydligt.

4.[1]

— — — Je crois qu'il faudroit differer la chose jusque à mardi pour prendre ses mesures plus surement, car c'est dimanche demain et les sentinelles se relevent à 11 heures. — — — Je crois le mardi le plus convenable. — — — Le vaisseau m'a dejà embarassé aussi, mais en paiant l'équipage regulierement il n'y a pas de danger, sur tout le maître etant seul instruit du secret. Il peut aisemens trouver un prétexte de l'arreter, dont il faut l'avertir. En cas que la chose fut decouverte, comme cela ne se peut pas en si peu de jours, vous pouvez dire, que c'est pour renvoier mon équipage à Hamb[ourg]. Prenez garde seulement que les choses soit bien executées hors de ma chambre. J'aurai soin de celles en dedans. — — — La sottise d' E. est un facheux contretems, mais je ne crois pas qu'il aura de suite. Ce seroit un merveilleux secours si je l'avais avec moi. Il faut lui offrir $\frac{m}{30}$ fl. encore. — — — Le vent a eté terriblement contraire tous ces jours ici. Il faut esperer qu'il changera à la fin. Il faut que mardi ou mercredi la chose s'execute, coute qu'il coute. Et tachons de bien prendre nos mesures. — — — Si vous croiez pourtant les choses tout a fait disposées pour demain, j'y suis prêt et vous n'avez qu'à me faire avertir à tems. — — —

Je vous ai fait part par mon billet d'aujourd'hui de la declaration que j'ai fait faire au magistrat d'ici, mais comme vous ne m'avez pas envoié du papier, je ne puis pas donner l'instruction sur l'usage.

5.

L'usage qu'il y a à en faire et de la manière qu'il en faut ecrire en Suède. J'attends encore reponse de vous sur les nouvelles que je vous ai demandées, car je voudrois avant l'execution de notre dessein donner mes sentimens sur tout, en cas qu'il y eût du malheur pour moi. Car pour ce qui est de ma personne j'ai, dieu merci, le bonheur de la pouvoir sacrifier à tout ce qui peut lui arriver avec la plus grande ressignation du monde, pourvu que les affaires du Roi se soutiennent, et je me f.... de tout, n'aiant pas un moment de chagrin, dans cette espérance, qui n'est pas chimerique, pour peu qu'on se prenne bien, mais le malheur pour nous est que le Roi manque de gens qui puissent et veuillent. L'un ou l'autre leur manque, et un prince quelque habile qu'il soit, s'il n'a pas de bons executeurs, ne peut pas avancer.

Le samedi. — — — Ich habe keine oblaten mehr!

6.

Je suis bien surpris de ce que je n'ai pas eu hier par la servante le papier et la oblath que je vous ai demandé. Car comme

[1] Antagligen af lördagen den 5 juni.

il faut se precautionner contre tout evenement, j'aurois voulu laisser quelques memoires pour le Roi et pour vous autres. J'espère que tout est préparé pour demain. Meurs. . . . .[1] mais comme il pourroit etre malheureux par le soubçon qu'il s'est attiré par le logement de mes gens, je voudrois qu'il prit quelqu'un à sa place qui ne peut etre que le . . . .[1] Verlei lequel seroit fort bon etant ivrogne de son naturel. Vous pourriez le prier ce jour à soupper avec quelque officier et l'officier de garde, car dans l'absence de l'officier le Serg[eant?] ne pourra pas à ce que je crois quitter le poste pour visiter, du moins l'officier pourroit lui ordonner en partant die Hauptwache . . . .[1] jusques à son retour. Vous pourriez avec porte ouvrante partir pour la Haie et le dire meme la veille. Je vous manderai à la Haie, où vous me devez joindre. — — — J'attands aujourdhui les informations que je vous ai demandées et je ferai demander demain matin à Ekman par Bl. du thée pour avoir occasion de prendre votre reponse à ceci, à fin que je sache de bonne heure à quoi me tenir. — — —

7.

Je suis dans un embarras terrible n'aiant pas eu hier de vos nouvelles par serv[ante]. Je me prepare de mon coté pour aujourd'hui, puisque E. n'est pas venu hier. — — — J'aurai demain un surveillant fort soupçonneux. Ce seroit dommage si la chose ne se peut pas faire aujourd'hui. Les personnes devoient être fort propres. Je crains seulement que les preparatifs à la campagne ne fassent du bruit. Enfin je crains qu'il ne soit arrivé quelque incident deja. Je vous conseille de faire provisions d'une bonne corde, si vous devez grimper.

C'est tout ce que j'ai à vous dire.

8.

Pour le moindre soupçon, que vous avez de notre route à cause de M., il faut la changer. C'est une diable d'affaire. J'ai cherché dans la carte et j'ai trouvé, qu'il y a une feehre à Marbouroug pour passer à Huesden, c'est un village prussien, mais cela n'y fait rien, pourvu que la feere soit prette à l'heure nommée et qu'on y puisse mettre ordre. Behmer y trouvera moien, puisque c'est le beaupère de Beqvei, qui tient cette feehre. De là je voudrois aller à Bemmel et tacher d'y passer la Waal sans passer par Nimvegen et de là a Gvenneppe, puis à Venlo qui est imperiale et plus outre en Brabant. C'est à vous de mettre ordres à tout cela, et de me faire indiquer la route que j'ai à tenir quand je serai dehors.

Je suis absolument du sentiment que vous devez rester ici, prier Meurs. et quelque officiers à soupper. — — — Vous direz que vous partirez à porte ouvrante pour la Haie, comme vous ferez effectivement arrive ce qui voudra, et il faut que ce soit à cheval pour

[1] Oläsligt.

donner le change à ceux qui voudront me poursuivre, qui croiront que c'est moi, qui ai pris ce chemin là. — — — Je crois qu'il faudra mettre dans la bout[eille] pour les sentinelles la dose pour trois, de même que dans celle de bourg[ogne] en cas que vous m'en envoiassiez, car ce sont des gens robustes. La servante me peut mettre l'argent sous le coussin tout comme les billets et cents ducats suffisent. Prenez bien garde que la serv[ante] me donne le signal en regardant dans la chambre, car je l'attandrai tousjours. Je ne pourroi pas laisser la chambre ouverte, puisque les sentinelles demeureroient autrement à la porte et ne voudroient jamais s'asseoir. J'attandrai après cela Ekmann dans la cour. J'espère que je ne manqueroi pas le chemin; la servante devroit être au guet au moins pour cela. Enfin il faut s'abandonner à son sort. Il ne me peut pas arriver pis. Je vous férai tenir demain encore par la servante quelques reflexions sur les affaires très importantes. Vous aurez soin de ne les avoir pas sur vous quand vous partirez. — — — S'il arrivoit quelque chose entretems de M., il faut qu' Ekm[ann] dise, que c'est lui qui s'est offert, qu'il a eté porteur de tous les billets, mais aiant demandé 1,000 ducats par avance, qu'il ne lui avoit pas voulu donner, parceque je n'y avois pas toppé encore, il avoit pris ce parti. — — —

Il faut faire savoir au C[omte] R[eventlau] qu'en cas que je sois encore pris en chemin, qu'il envoie de mes gens à l'endroit, où je serois, afin d'entamer d'abord une nouvelle correspondance, à quelque prix que ce soit. Prenez bien garde à vos papiers et surtout à ceux que je vous enverrai demain par la servante. Il faut trouver un expedient pour les faire tenir au C[omte] Rev[entlau] arrive ce qui voudra.

9.[1]

J'ai deja expliqué mes petits sentimens et principes à l'égard de nos negotiations publiques. L'offre que je viens de faire de traitter avec la Republique de nos griefs reciproques coule de cette source. Car il est sûr que ce qui m'est arrivé n'est qu'une pure intrigue des partisans qu'a la Cour dans la Republique qui ne demanderoient pas mieux que d'engager celle-ci dans une guerre avec nous et qui seroient dans la joie de leur coeur que le Roi commençat le premier. J'ai donc crû que ce seroit donner de nouvelles forces aux bien intentionnés que de faire une pareille declaration qui n'est ni contre l'honneur ni contre l'interets de Sa Mjté. Je serois même du sentiment qu'il faudra la faire publier et la mettre dans les gazettes incessamment afin que tous les negotians en soient informés. Je suis bien persuadé qu'on n'entrera en rien, puisque les mal intentionnés feront valoir que cette negotiation est deja commise au C[omte] de la M[arck], qui est à la source. Mais en attandant

[1] Detta bref är af tisdagen den 8 juni.

son succès, ma déclaration appaise les esprits et doit empêcher qu'on ne passe outre. Quant à la negociation même je voudrois tousjours laisser subsister la loix, c'est à dire le Capre Regl. Il y va de l'entêret et de l'honneur du Roi, mais je donnerai comme des graces et des faveurs ce que j'accorderai aux Hollandois, à deux conditions 1:mo qu'il[s] se conduise[nt] en bons amis doresnavant, 2:do que nos ennemis ne trouble[nt] pas de leur coté la navigation des Hollandois sur la Suède, autrement cette faveur tourneroit uniquement à l'avantage de l'ennemi et il n'y auroit rien pour nous. D'ailleurs si le Roi change la loix, c'est pour tout le monde, mais les graces ne s'accordent qu'à ceux qui s'en rendront dignes. — L'on ne feroit pas mal de declarer qu'on accorderoit la même faveur aux anglois, dès qu'ils cesseroient de se trouver tous les ans du coté de nos ennemis. Cela fourniroit encore un grand argument à nos amis en Angle[terre]. Si les Hollandois faisoient trop les impertinens dans leur demande, il ne faudroit pas pour cela rompre la negociation, mais tacher de gagner du tems. Mais si l'on pouvoit se mettre bien avec la Republ[ique], ce seroit faire un grand coup, car le Roi d'Angl[eterre] ne pourroit plus soutenir l'affaire et la France seroit bien plus hardie. Quant à la satisfaction du Roi sur mon sujet je ne vois pas qu'elle puisse etre autre selon l'ordre que d'envoier un ministre au Roi pour faire leurs excuses et qu'il me fasse faire à la relaxation un compliment obligeant. Enfin le gouvernement n'oseroit refuser de donner contentement là dessus, si le Roi fait la grace à la Republique de lui en donner dans le commerce ce que notre propre intêret exige autant que dont nous avons plus besoin, que les Hollandois meme. Mais je voudrois que le Roi l'accordat en maitre, pour la gloire de Sa Mjté.

Pour ce qui est de notre oeconomie je me suis dejà etendu assez là dessus, mais ce qui m'inquiette le plus c'est la crainte d'un manquement de grain et de sel. J'en ai parlé l'année passée là dessus au Roi en Suède et avois proposé quelsques précautions. Si les intentions de Sa Mjté avoient été secondées, il y auroit été pourvû dans le tems que les choses ne pressoient pas tant. Si cela alloit en augmentant, il faudroit que Preuss tachât d'engager quelques marchands, qui sous prétexte d'aller à Danzik avec du sel iroient sur les côtes de Suède et se laisseroient prendre par nos armateurs, aiant le passeport et de lettres de Preuss en poche, que le maitre produiroit arrivant dans le port, ainsi qu'on feroit semblant de garder la marchandise par *prise quoique le marchand en reçut*[1] le paiement, a fin qu'il ne soit pas inquiété au retour par le Sond pour les marchandises de Suède qu'il rapporteroit. L'on peut faire de meme pour les vaisseaux qui doivent aller à Danzic chercher des grains. Toutte la précaution qu'il y a à prendre c'est que les marchands s'engagent de livrer les marchandises. Il n'y a pas de tems à perdre et il ne faut pas que Preuss se fasse des scrupules

[1] Enligt Creutz' afskrift; orden äro i originalet oläsliga.

du sujet de passeport, je les prends sur moi. Creutz peut aussi écrire à mes marchands à Hambourg pour les engager à ce negoce, et Preuss leur fournira les passeports.

Comme il faut chercher le menage par tout, j'ai dejà dit dans mon plan de l'année passée qu'il ne seroit pas de la prudence d'armer touttes nos flottes tous les ans sans un dessein offensif, n'en aiant pas besoin pour la deffense du pais et outre que pour une belle entreprise les ennemis auront tousjours la supériorité. Je le dois recommender encore et provoquer sur l'exemple de la France, qui ne s'est appliqué qu'à ruiner le commerce de ses ennemis, ce qui ne demande que de bonnes fregattes et de tems en tems une petite escadre, car il est impossible de fournir à tout; il faut pourvoir au plus necessaire, autrement pour vouloir trop faire on ne fait rien.

Je crois bien que les anglois ne consentiroient pas à la guerre contre le Roi, et ils ne le feront pas, tant que le Roi ne desapprouve pas hautement ma négotiation, dont Sparr et Gildemb. ne savent qu'une partie, chacun avec ses amis. Pour moi j'ai eu le[s] mien[s], qui ont été plus moderés et plus desintéressés que les autres, preférant la conservation du Roi et son amitié à toutte autre chose, sur quoi ils fondent principalement leur liberté. Si l'on a des moiens de passer du coté de Lubeck en Suède, l'on pourroit envoier l'oberforster B[ecker] avec ordres de jetter tout en mer au moindre danger. Il faut lui donner touttes mes reflexions precedentes et 3 exemplaires, dont il rendra l'un au Roi meme, l'un au B[aron] M[üllern] et l'un au C. v. Dern[ath]. C'est un grand malheur que mes premières soient interceptées.

J'aurois crû que Mons. Preuss ne les auroit envoiées que par des exprès, c'est encore un autre malheur qu'en Suède l'on ait fié tant de lettres à la fidelité d'un batelier.

Mr Preuss voudra bien mettre ordres que la monture que le C:e v. Dernatt a ordonné puisse partir. Creutz fournira l'argent, mais il faut faire assurer.

A la veille d'une grande catastrophe[1].

10.

J'ai reçu votre billet du 8 par Bl. Je vous envoiai hier un gros paquet avec tous vos billets par E. — — — J'ai d'abord crû que le voiage de M. ne rouloit que sur la debauche. Il faut donc s'en tenir à notre route de mer. Si l'on se doutoit de quelque chose à la Haie, l'on auroit deja ecrit ici. Tout le reste du plan sera exactement observé. — — — J'espère que E. et Meurs n'en seront pas et que la medecine fera surement son effet auprès les sentinelles, et en tout cas pourvu que ceux en dedans dorment, je

[1] »C'étoit le 8:me de juin», säger Creutz i en afskrift, som han insände Preis d. 10 juni.

risquerai la chose avec les sentinelles, quand vous m'enverrez de l'argent. — — — Pourvu qu'il n'y ait que le klint aufzuheben à la porte devant cela ne m'embarassera pas, mais il faut que ce soit sur. Et il n'y a pas de mal qu'il y ait quelq'un aussi dans la cour. Il faut que ce soit sur aussi avec l'officier dans la rue.

Enfin je souhaitte que ce soit bonis avibus.

Je vous aurai une obligation eternelle.

Je serai à la fenêtre ce soir.

11.[1]

Il y auroit été assuremment plus obligeant pour le Roi et pour moi, si l'Etat m'avoit relaché sans attendre la reponse de l'Angleterre; le merite en auroit été plus grand pour l'etat et l'embarras moindre, les choses aiant été faites, en cas que l'Angleterre n'y voulut pas consentir. Enfin les bien intentionnés en seront les duppes. On peut bien le leur dire. Je souhaitte que la France s'attire la confiance de la Hollande et continue de faire des progrès dans son credit. Elle peut se moquer alors de l'Angleterre. Mais est ce que les Hollandois n'ouvriront pas les yeux sur la conduite de l'Angleterre et ne voient ils pas, que leur ambition ne va pas à moins qu'à la monarchie universelle? C'est là le principe de leur animosité contre le Roi de Suède, le connoissant pour un Prince qui ne se laisse pas traiter, comme le ministère d'Angleterre pretend de traiter ses amis. Plus je fais reflexion sur les belles esperences. que l'on m'a données, plus je les trouve chimeriques, depuis que l'Etat a resolu d'attendre la reponse du Roi d'Angleterre. Et je suis persuadé que cette reponse etant negatifve, l'Etat laissera l'affaire comme elle est. Le Roi d'Angl[eterre] dira après tout qu'il la demande comme une amitié et fera insinuer, que si on ne la lui accorde pas, il refusera l'escorte des vaisseaux Hollandois dans la Baltique, voilà les partisans Anglois triomphants. Et le Roi d'A[ngleterre] ne consentira pas à ma liberté à moins qu'il ne voie, qu'il n'y aura pas de fin dans la guerre autrement: ce qu'il ne croira pas encore.

J'ai oublié de Vous faire part d'une pensée, que j'ai eüe sur ce que l'Etat veut attendre le consentement du Roi d'Angleterre sur ma relaxation. Ne voit-on pas clairement, que ce Prince cherche tous les moiens pour brouiller la Republique avec la Suède? Comment pourroit il donc consentir à ma relaxation? N'agiroit il pas contre son but? Et ne s'eloigneroit il pas de son plan? Certes. S'il y consent, ce sera une marque qu'il souhaitte de se raccommoder avec nous. Mais je doute, qu'il soit encore dans cette disposition, qui est incompatible avec l'ambition de faire l'arbitre de toutes les affaires de l'univers. L'on voit par là que c'est un grand sollecisme d'avoir differé ma relaxation et comme le pensionnaire

[1] Efter en afskrift bilagd Creutz' bref till Preis d. 29 juni 1177.

et son parti n'est pas capable d'en faire un aussi evident, il faut le prendre pour une finesse, dont les bien intentionnés seront les duppes, s'il n'y prennent garde. Commencez cette pensée à M:r Preis et au C[omte] de R[eventlau]. La question est, si le Roi a levé toutes les raisons, que la Republique a eües de m'arrêter. Si cela est, elle doit me relacher: ou elle ne m'arrête, que parceque le Roi d'Angleterre le veut. Si cela est, la Republique n'est pas moins de nos ennemis, que l'est le Roi d'Angleterre pour sa personne.

12.[1]

La resolution des Etats a de très belles apparences. Mais il me semble à moi d'y decouvrir un grand artifice des partisans d'Angleterre, qui se trouvant destitués de bonnes raisons de favoriser leur principal directement le veulent faire indirectement en gagnant le temps: car c'est ridicule de dire que l'Etat a besoin du consentement du Roi d'Angleterre pour ma relaxation et de demander à ce Prince un concert pour cela. Passe pour lui avoir fait savoir leur intention et de l'avoir prié de ne le pas trouver mauvais: de redoubler cette prière et de proposer un conçert pour ma relaxation, cela veut dire, qu'on ne peut pas donner un refus au Roi de Suede, puisque sa demande est juste, mais qu'on cherche des moiens de differer à le contenter, car

1) La cause de mon arrêt cessant selon le propre aveu des Etats l'effet doit cesser aussi. 2) Ce n'est pas le Roi d'Angleterre, qui est maître de ma relaxation, ce sont les Etats, et c'est à eux, que le Roi de Suède la demande. 3) Il est ridicule de pretendre, que le Roi d'Angleterre(!) donne sa declaration à Jackson, qui est en arrêt, ou de pretendre de la faire à la Cour Imperiale, qui n'est melé en aucune façon dans cette affaire. Le Roi l'a faite à l'ambassadeur de France, qui avoit interposé sa mediation et qui en étoit chargé de la Republique, c'est agir dans l'ordre et le canal par où la declaration devoit passer naturellement. 4) Il est encore plus ridicule de dire que je ne suis pas ministre du Roi de Suède. Pourquoi lui demande-t-on une explication sur ma conduite, et de quoi m'accuse-t-on donc? Quel mal aurois-je pu faire au Roi d'Angleterre? de quel effet mes intrigues auroient-ils pu être, si je ne suis qu'un simple particulier? et d'ailleurs le Roi ne m'avouet-il pas son ministre?

Bref, si les Etats sentoient veritablement les raisons qu'ils alleguent au ministre d'Angleterre et qu'ils fassent sincères envers nous, ils devoient s'être tenus à ces raisons et avoir procedé à ma relaxation, disant, qu'ils esperoient, que le Roi ni le Roi d'Angleterre ne le trouveroit pas mauvais, la justice et leur interêt l'exigeant indis-

[1] Efter en afskrift bil. Creutz' bref till Preis, hvilket ankom d. 10 juli 1717.

pensablement. L'affaire auroit été faite et le Roi d'Angleterre n'y auroit rien pu trouver à redire. Il semble que la politique exigeoit d'y proceder promtement, car la Cour d'Angleterre decouvre assez la vue dans mon arrêt: c'est d'eloigner toute negociation de paix, avant d'être sur de l'acquisition de Brehmen, et d'impliquer la republique dans les troubles du Nord. Je laisse au jugement de M:r Preis de voir, s'il est en état de donner un memoire pour marquer le peu de raison, qu'il y a dans ces delais et pour savoir positivement ce que l'Etat avoit intention de faire à mon égard. Il pourroit encore representer à M:r de Chateauneuf, qu'à moins d'avoir une promesse positifve, que telle que puisse être la reponse d'Angleterre, on me relacheroit, il ne pourroit pas se dispenser de mander au Roi que tout cela n'etoit que des artifices et des amusemens. Si le Roi a mis pour conditio sine qua non de toute negociation ma relaxation, la France se donnera beaucoup de mouvement pour cela. Il faudra seulement la pousser, et il seroit bon, que M:r Preis laissât tousjours remarquer de la defiance des promesses, que les Etats donnent, et qu'il avertisse les bien intentionnés de l'artifice des autres.

Je vous prie de saluer M:r Preis de ma part, et de lui dire, que je ne sais pas comment il regarde ce resultat de la conference des deputés de l'Etat avec le ministre Anglois, que pour moi, je le trouvois insultant pour le Roi nôtre maitre et honteux pour la Republique. L'on avoue d'un coté nettement, que l'on n'a plus de raison de m'arreter, que le Roi les a toutes levées par sa declaration, que la justice veut, qu'on satisfasse aux demandes du Roi. D'un autre coté l'on dit que l'interet de la Republique l'exige; que c'est pour l'avancement d'un bien, que toute l'Europe desire ardemment: on avoue de plus, que l'on n'est plus dans aucune obligation à cet egard, le danger étant suffisamment passé, et cependant l'on ne fait pas ce que l'on doit faire. N'est ce pas traiter le Roi de Suède en petit Roitelet, à qui on ne balance pas de faire toute sorte d'avanie, lorsque le caprice du Roi d'Angleterre ou plutôt celui de quelque favori peut être flatté? Et n'est ce pas avouer une bassesse extrême, que de n'oser pas faire une chose que la raison et l'interet dicte de faire, lorsque le même caprice d'un favori du Roi d'Angleterre peut être desobligé? Y a-t-il quelque chose de plus rampant? Il n'y a pas de petit comte dans l'Empire, qui dans sa comté ne se moquat du Roi d'Angleterre ou de tous les Rois du monde, lorsque la raison et l'interet lui dicta de faire quelque chose. N'est ce pas là faire esclave de gaietè de coeur? Je remets au jugement de M:r Preis l'usage qu'il y a à faire de cette reflexion, mais je crois pourtant, qu'il ne seroit pas mal de parler à M:r Chateauneuf sur ce pied et de lui faire sentir, que M:r Preis ne pourroit pas se dispenser de raisonner sur ce pied dans ses lettres pour la Suède à moins qu'on l'assurât positifvement que quelle que puisse être la reponse d'Angleterre, l'on me rendroit ma liberté incessament après son arrivée sans parler de concert, car ce mot de

concerter ma relaxation veut dire certainement quelque chose, et l'on pourroit fort bien entendre de me renvoier par terre ou par mer en Suède, pour me laisser prendre en chemin: car je ne vois pas ce que cela veut dire autrement. M:r Preis voudra bien y faire quelque reflexion et convenir qu'on ne peut prendre trop de precaution avec ces gens ici.

Si la Cour d'Angleterre s'est desisté de la pretension d'une declaration plus formelle, c'est qu'elle en a compris l'absurdité. Mais de dire qu'elle a remis l'affaire de ma relaxation entre les mains du Regent, comme mediateur, ce n'est pas moins ridicule. Le Roi de Suède ne la demande pas au Roi d'Angleterre. Il la demande à la Republique, cela doit dependre d'elle et non pas d'un autre, tant qu'elle pretend jouir de la souveraineté dans ses propres états. C'est par ordre des états que je suis arreté et c'est par ses gens que je suis gardé, ainsi la dispute pour ma liberté est entre la Suède et la Republique. C'est entre ces deux là que la France a agi en mediateur, et les Etats aiant avoué publiquement qu'ils n'ont plus aucune raison de me retenir, chaque moment qu'ils tardent de me relacher est une nouvelle injure pour le Roi et pour la mediation même. Si l'Angleterre suppose une dispute entre elle et la Republique pour ma liberté, dont elle remets la mediation à la France; cette dispute et par consequent cette mediation ne pourront exister qu'après qu'on m'aura relaché, car il seroit ridicule de disputer avec un autre d'une chose, qui depend absolument de moi et qu'un autre n'a aucun droit ni ne peut empecher, à moins que les Etats ne soient dans l'obligation de faire les archers du Roi d'Angleterre et de dependre de ses ordres. Je prie M:r Preis de bien appuier sur l'aveu, que les Etats viennent de faire, qu'ils n'ont plus aucune raison de m'arreter, et sur tout de faire sentir à M:r Chateauneuf qu'après cela sur tout le Roi n'entreroit sans doute dans aucune capitulation là dessus et que ce seroit seulement arrêter toutes les autres negociations.

Vous me dites, que quelqu'un est du sentiment, que la principale vue du Roi d'Angleterre est de m'eloigner de la negociation de paix. Je prie M:r Preis d'insinuer à M:r Chateauneuf, que je ne demandois pas mieux que de m'en retourner en Suède et que la France m'obligeroit beaucoup de vouloir se charger de m'y transporter. Ce seroit pour moi un moien d'y aller en sureté. M:r Preis pourroit bien ajouter, qu'étant porté pour la France, comme je l'étois, je ne manqverois sans doute pas de contribuer en tout ce qu'elle pourroit desirer.

Strödda meddelanden och aktstycken.

När föddes Aurora Königsmark?

Den sköna Aurora Königsmark har äfven hon skattat åt den kvinnliga svagheten att söka fördölja sin ålder och hon har deri lyckats så väl, att alla hennes biografer på besvarandet af ofvanstående fråga hittills förgäfves brytt sina hjärnor. Må det ej anses att gå grannlagenheten för nära att nu så långt efteråt söka lyfta en flik af den slöja som döljer hennes födelse — det är i år 170 år sedan grafhvalfvet under Quedlinburgs stiftskyrka öppnades för att mottaga de jordiska kvarlefvorna af henne, som Voltaire kallat den berömdaste kvinna under två århundraden.

På Riddarhusets genealogi öfver grefliga ätten Krönigsmark finnes ett tomrum för Auroras födelseår, en lucka som Anrep i sina ättartaflor ej lyckats fylla. De flesta utländska författare, hvilka vare sig under romanens eller den allvarliga historieforskningens form, skildrat hennes lif, hafva satt hennes födelseår till 1678, utgående från den falska förutsättningen, att hon varit en ung, oerfaren kvinna på 18 år, då hon föll ett offer för den i kärleksstrider redan segervane August den starke. Redan Cramer påvisar dock i sina »Denkwürdigkeiten der Gräfin Maria Aurora Königsmark», att hennes fader stupade 1673, samt föreslår — med en ridderlig ursäkt till sin sköna hjältinna, att han måste antaga henne äldre än förut blifvit gjordt — år 1668 såsom tidpunkten för hennes födelse, ett årtal som efter honom upprepas af tvenne nyare biografiska verk: Allgemeine Deutsche Biographie och Nordisk Familjebok. Palmblad gissar på 1670, den försiktige Berch undviker att nämna något, hellre än att möjligen begå ett misstag och Georg Hezekiel, som påtagligen ej känner Cramers förtjänstfulla arbete, angifver i »Nachrichten zur Geschichte des Geschlechts der Grafen Königsmarck» hennes födelse i texten till 1666, hvarvid han uttryckligen säger henne vara yngre än brodern Philip; men på den i slutet af boken förekommande släkttaflan, där Philip Königsmark riktigt står född år 1662, har Aurora, som har sin plats sist i

syskonraden och således äfven här antages vara yngst, genom tryckfel fått sitt födelseår till 1660. Detta senare citeras, med angifvande af Hezekiels genealogiska tabell såsom källa, i Hopfs Geneal. Atlas.

Uppkommen af misstag, torde dock denna uppgift måhända vara den rätta. Hennes födelse måste nämligen sökas några år längre tillbaka i tiden än hittills antagits. Ehuru året nu ej kan med bestämdhet angifvas, då någon inbjudning till dopet eller annat dylikt familjemeddelande ej påträffats och de kyrkoböcker i Stade, där en anteckning härom med största sannolikhet borde hafva funnits, redan 1712 vid stadens eröfring blefvo uppbrända af danskarne, så kan dock en tidpunkt med säkerhet fastställas *före* hvilken hon blifvit född.

Hon har hittills allmänt ansetts vara yngre än systern grefvinnan Amalia Wilhelmina Lewenhaupt, hvilken enligt uppgift i de tryckta personalierna, bekräftad af bland annat ett i Skoklostersamlingen på Riksarkivet befintligt bref från Habbaeus till C. G. Wrangel, föddes 1663. Jobelman framkastar i sin uppsats »Der bremensche Zweig der Familie Königsmark» på ganska lös grund en gissning, att Aurora skulle vara äldre än Amalia, hvilkens födelseår han dock icke känner; men ur de för den Königsmarkska ättens historia synnerligen upplysande handlingar, hvilka af kammarherren grefve Magnus Brahe på Rydboholm nyligen deponerats i Riksarkivet, framgår otvetydigt, att så verkligen var förhållandet.

Aurora tecknar alltid sitt namn före systern, äfven innan hon som prostinna i Quedlinburg ansåg sig hafva riksfurstlig värdighet, och detta kunde kanske vara bevis nog, då fråga är om denna om rang och försteg så nogräknade tid, men det finnes äfven andra. När de båda systrarna efter farbrodern grefve Otto Wilhelms död erhålla nya förmyndare, säges uttryckligen, att för den *äldre* utses hofkansleren Nils Gyldenstolpe och för den *yngre*, dennas trolofvade grefve Carl Gustaf Lewenhaupt. Slutligen talar denne senare i flera bref om sin svägerska Aurora som »la sœur ainée». I en inlaga till Svea hofrätt (dat. den 8 april 1696) angående de båda systrarnas pretentioner hos den försvunne brodern skrifver Lewenhaupt t. ex. att: den *äldste* af dem icke till en Rdrs värde af hennes fäderne, möderne och andra henne tillfallne arf i handom hafver, den *andra* systern, som är min hustru, litet eller mycket ringa deraf bekommit, utan allt är ännu uti gref Philips bo en sammanblandad egendom.

Då nu den yngre systern var född 1663 och brodern Philip 1662, kan Aurora ej vara född *senare* än 1661, men, då den äldre brodern Carl var född 1659, troligtvis ej heller *före* år 1660. Något af dessa bägge år torde denna märkliga kvinna således sett dagens ljus.

Frågan hvar hon föddes kan ej annat än gissningsvis besvaras: troligtvis i Stade eller på det strax utanför belägna slottet Agatenburg, där föräldrarne hade sina hem. Skulle 1660 vara året, är det dock möjligt, att hon liksom äldre brodern blifvit född i svenska

lägret eller i Lübeck eller Hamburg. Då rasade ännu kriget i dessa nejder och grefvinnan Königsmark, som varit med sin make på Fyen, blef efter dennes tillfångatagande, genom den holländske amiralens försorg förd till Lübeck, der hon vistades omkring två månader. Härifrån begaf hon sig, under skydd af en af fältmarskalken Montecuccoli gifven konvoj, till Hamburg, dit hon ankom den 31 mars. Har dotterns födelse ägt rum under dessa oroliga förhållanden är det ej underligt, att den kunnat gå så obeaktad förbi.

Aurora Königsmark var således, då hon 1696 blef moder åt den 26-årige Augusts son, ingen värnlös, oerfaren ungmö, som omärkligt lät sig insnärjas i den unge, lysande, i kärlekens alla vägar och intriger hemmastadde kurfurstens skickligt utlagda garn, utan en mognad kvinna på 35 år; och hennes bekanta resa till Carl XII i januari 1702 torde förlora en stor del af det romantiska skimmer, hvarmed den omgifvits, om man betänker att hon då var öfver 40 år — mer än dubbelt så gammal som konungen.

Adam Lewenhaupt.

Svenska Pommern och 1809 års regeringsform.

I tidningen Svenska Dagbladet fördes i början af året en polemik mellan docenten Kjellén och professor Hjärne angående Pommerns ställning till de svenska grundlagarna af 1809—10. Prof. Hjärne hade framställt den uppfattningen, att i äldre tider under »Sveriges krona och rike» äfven hörde vissa »underliggande provinser», som icke regerades efter det egentliga Sveriges grundlagar och således icke lydde under dessa grundlagars statsmakter. Ännu 1810—1814 var Pommern en sådan underliggande provins, för hvilken icke 1809 års RF. gällde. Doc. Kjellén åberopade häremot ett uttryck i RF., enligt hvilket den skulle gälla för »Svea rike och thy underliggande länder», hvartill ingen motsvarighet finnes i äldre regeringsformer, samt menar att först 1812 genom ett formligt riksdagsbeslut »den svenska ultramarinska besittningen ön S:t Barthélemy, lika med hertigdömet Pommern, ej mindre än de ultramarinska besittningar, hvilka framdeles kunna förvärfvas under Sveriges krona», undantogos från »Sveriges statsförfattning, administration och drätsel». Beslutet skulle sålunda endast gällt »ultramarinska besittningar», till hvilka ju Pommern kunde räknas, inga andra. Prof. Hjärne uppträdde i en senare artikel mot denna åsikt och sökte på olika grunder vindicera, att Pommern verkligen icke under åren 1810—15 lydde under Sveriges regeringsform samt att 1812 års beslut endast

gällde S:t Barthélemy och andra hädanefter möjligen förvärfvade kolonier, hvilka härigenom endast likställdes Pommern.

Huru förhöll sig saken med Pommern?

Sedan genom fredstraktaten d. 6 jan. 1810 Frankrike till Sverige åter öfverlämnat svenska Pommern, tillsattes i svenskt statsråd d. 24 febr. 1810 en komité af »infödde pommerske och rygianske män» för att afgifva förberedande upplysningar om den nya organisation, hvarefter Pommern och Rygen efter »återinförlifvandet med Sveriges rike» skulle styras och förvaltas. Den 6 april samma år tillsattes i svenskt statsråd för de pommerska ärendenas handhafvande en särskild statsexpedition. De ämbets- och tjänstemän, som tidigare tjänstgjort vid den förra utrikes statsexpeditionen och ännu icke inträdt i tjänstgöring vid andra sådana, skulle antagas vid den pommerska expeditionen med bibehållande tills vidare af den lön de f. n. åtnjöte af den svenska staten samt uppföras på den af statsutskottet upprättade indragningsstaten. Därjämte inrättades en »pommersk beredning» för de ärenden, som K. Maj:t ej täcktes låta sig omedelbarligen föredragas och afgöra. Den 17 sept. var pommerska komitéen färdig med sina förslag, till hvilka äfven hörde ett om en representation för svenska Pommern, hvilket denna dag med vissa förändringar af K. Maj:t godkändes, hvarpå den 24 sept. inkomst- och utgiftsstat för den pommerska kammaren godkändes och den pommerska statsexpeditionen alltifrån dess första inrättande öfverfördes på det pommerska statsverket, och skulle aflöningen beräknas från den 1 april samma år. Den på svenska riksstaten uppförda pommerska expektansstaten öfverflyttades samma dag, med anledning af de svenska ständernas beslut om indragningsstaten, på den pommerska kammaren.

Äfven andra författningar angående Pommern utfärdades mot slutet af 1810, så i fråga om den högsta förvaltande myndigheten,[1] i fråga om landtregeringen och om domstolsorganisationen. Lagen om den representativa författningen är daterad d. 15 dec. Enligt densamma skulle representationen bestå af 27 medlemmar bildande en enda kammare, nämligen 9 godsägare, 8 stadsombud, 4 präster, 3 civila ämbetsmän, 3 förpaktare. Den skulle årligen sammanträda, ägde beskattningsrätten, bestämde öfver skatternas fördelning och förvaltningen af statsskulden och utsåg för sistnämnda ändamål fullmäktige; dess bifall erfordrades för stiftande af allmän lag och utan dess samtycke kunde icke ens ändringar i landtdagsförfattningen ske.

Den 31 jan. 1811 hemställde emellertid hofkanslern »på förekommande orsaker», att K. M:t skulle finna för godt att låta förordningen om Pommerns representation, ehuru redan underskrifven, tills vidare kvarblifva i Sverige och icke expedieras, hvilket bifölls. Förklaring på, hvilka de förekommande orsakerna varit, synes man få ur statsrådsprotokollet af d. 18 febr. Då beslöts, att hyllningsed

[1] Af 8 okt. 1810: En generalståthållare och ett regeringskollegium: besvärsrätt till konungens »hofläger».

skulle äskas till kronprinsen samt att den för K. Maj:ts tyska stater fastställda konstitutiva författningen finge afsändas till pommerska regeringen för att efter hyllningen kungöras. Den försågs emellertid med följande tillägg, hvilket syntes göra Pommerns konstitutiva ställning något osäker: »Vi förvänte oss, att vår kärälskelige adopterade herr son H. K. H. kronprinsen Karl Johan vid dess anträde till regeringen öfver Sveriges rike samt därunder lydande länder må i dess egenskap af hertig af Pommern och furste af Rygen denna konstitutiva författning med dess konfirmation förse och bekräfta, äfvensom dess manliga efterkommande på den kungl. svenska tronen».[1] Den pommerska landtdagens sammanträde ansågs vara nära förestående och förslag till propositioner insändes från Pommern, men d. 3 maj upplystes pommerska viceguvernören, att någon landtdag under förhandenvarande förhållanden, då Pommern nästan befann sig i belägringstillstånd, ej kunde sammankallas, och därvid blef det tills vidare. Vi ha oss ej bekant, huruvida någon landtdag under svenska väldets återstående tid någonsin sammanträdde.

De pommerska ärendena behandlades till en början i tämligen fulltaligt svenskt statsråd med hofkansleren eller en expeditionssekreterare såsom föredragande, längre fram, sedan april 1811, synes det, i ett slags ministeriell konselj under närvaro af utrikesministern och hofkanslern eller ock af den senare ensam. Tilläggas må att Pommern hade sin egen högsta domstol i det återupprättade tribunalet.

Det synes af det föregående framgå, att Pommern ända från början till författning, förvaltning och drätsel behandlades såsom främmande för den svenska regeringsformen. Den pommerska författningen var oktrojerad,[2] och det finnes ej skymt till antydan om, att svenska riksdagen fått del af 1810 års viktiga konstituerande lagar, lika litet någon antydan om, att någon undrat däröfver eller anmärkt därpå. Det pommerska statsverket skildes redan 1810 fullständigt från det svenska, och svenska riksdagen besvärades ej med pommerska ärenden annat än då fråga var om att klargöra denna skillnad.

De pommerska frågorna behandlades visserligen till en början i svenskt statsråd men särskildt protokoll fördes och det befinnes ej, att de närvarande utom föredraganden yttrat sig till protokollet. Längre fram ändrades, såsom ofvan berörts, förhållandet, och då man 1811 finner hofkanslern ensam närvarande, är det tydligt, att 1809 års regeringsforms föreskrifter icke följdes.

Det blir af det föregående vidare klart, att 1812 års kungliga proposition och ständernas förklaring icke gällde svenska Pommern

[1] På tyska i K. Maj:ts allerhögsta »Verfügung» ang. den för dess tyska stater inrättade landsrepresentationen och konstitutiva författningen, publicerad af pommerska regeringen 8 mars 1811.

[2] Jfr K. Maj:ts öppna bref af d. 18 febr. 1811 om den pommerska organisationen, där intet ord nämnes om Sveriges ständer eller grundlagar och endast talas om »våra tyska staters» återupprättade förbindelse med det svenska riket.

utan endast afsågo att åt S:t Barthelémy och möjligen ytterligare förvärfvade »ultramarinska besittningar» (här utan tvifvel detsamma som kolonier) bereda en likadan undantagsställning, som Pommern redan åtnjöt. Konstitutionsutskottets obestridda mening 1812 synes hafva varit, att Sveriges regeringsform endast gällde de länder, som hade ombud i den svenska riksdagen. Det vill ock af det föregående synas, att sådana uttryck som »återinförlifvande med Sveriges rike» eller »Sveriges rike samt därunder lydande länder» få tolkas med försiktighet. Sist nämnda uttryck är ju mycket liknande det i regeringsformens ingress använda »Svea rike och thy underliggande länder», och dock skildes ju den 15 dec. 1810 Pommern med sin egen representation formligen från den svenska regeringsformens välde. Det visar sig ock, huru vanskligt det är att använda den moderna rättslärans stränga distinktioner, när det är fråga om uttryck, som begagnas af äldre tiders statsmän, hvilka visserligen icke gjorde sig närmare reda för deras statsrättsliga innebörd.

Ehd.

Aftenposten och Svensk Historisk Tidskrift.

Det stora Kristianiabladet Aftenposten har funnit sig föranlåtet att i sitt söndagsnummer för den 24 april åt Historisk Tidskrift ägna halfannan spalts upptuktelse under rubriken »Historie og Døgnpolitik». Det blifver mer och mer uppenbart, heter det bland annat, att dess ledande grundtanke väl mycket behärskas af »det historiske Syn», som träder fram inom den s. k. Uppsalaskolan och dennas mer och mindre belästa adepter. Den gör sig till tolk, heter det på ett annat ställe, för ensidiga åsikter och proklamerar sig som organ för »en enkelt Skole».

Det blef ej svårt för Red. att i ett genmäle, som fredagen d. 6 maj fann plats i nämnda tidning, påvisa, att Tidskriftens föregående årgångar visserligen icke gåfvo stöd åt ett sådant påstående. Organ för någon viss skola i unionshistoriska frågor har Tidskriften aldrig varit och sålunda icke heller för den s. k. Uppsalaskolan. I sina slutanmärkningar till nyssnämnda genmäle medgifver också artikelförfattaren i Aftenposten, att hans omdöme allena grundade sig på senast utkomna häfte, det första för i år.

Hvad innehöll då detta häfte, som kunde berättiga ett sådant omdöme?

Jo, att börja med, ett par i förbigående fällda omdömen om norska förhållanden. I en afdelning af Tidskriften, som bland annat är afsedd för smärre uppsatser eller meddelanden af mera populär

art, infördes i nämnda häfte en artikel om »Svensk historieskrifning och svensk patriotism», framkallad af ett par uppsatser i »Vintergatans» senaste årgång, författade af professor Hjärne och fröken Ellen Key. Båda författarne berörde, den förre helt kort, den senare utförligare, dels norsk historieskrifning, dels norsk patriotism. Det var naturligt, att artikelförfattaren i Hist. Tidskrift äfven här med några allmänna reflexioner följde dem i spåren utan att ana, att han härigenom skulle hemfalla åt »dögnpolitik». Hvad själfva föremålen för artikeln angår, må väl svensk historieskrifning vara ett lämpligt ämne för en Hist. Tidskrift, och att patriotismen står i nära förbindelse med häfdateckningen, därpå behöfver man ej gå långt för att finna exempel. Då Aftenposten i sin slutreplik finner, att »Undskyldningerne» för »Skriverierne» om fröken Key ej äro »tilfredsstillende», få vi endast erinra, att vi hvarken gjort eller behöft göra några ursäkter; vi ha endast afgifvit en förklaring, beklagande, om Aftenposten ej är belåten med densamma, så mycket mer, som omdömena i det hela äro ganska oskyldiga samt delvis åtminstone ej borde röna ogillande i de meningskretsar Aftenposten representerar.

I nyssnämnda häfte anmäldes äfven den nyligen utgifna brefväxlingen från 1814 mellan Wirsén och Hans Järta. Med anledning af den sistnämndes skeptiska uttalanden om unionen och dess bestånd tillät sig recensenten att i förbigående göra ett par reflexioner om de nuvarande utsikterna i detta hänseende och råkade därvid nämna ett par nyligen använda och omtalade norska agitatorer, hvilkas framgångsrika verksamhet här gjort ett dåligt intryck och visserligen icke af Aftenposten gillats. Det förefaller, som om dessa skäl vore nog svaga för att inordna Tidskriften under den ena eller andra skolan, och hvad vidrörandet af aktuella frågor angår, är den svenska historiska tidskriften ej den enda bland sina kolleger, som någon gång kan göra detta.

Men ännu en försyndelse återstår verkligen, och synbarligen en mycket svår, om icke den värsta. I samma olyckliga häfte förekom under afdelningen »Underrättelser» en notis om L. Pingauds 1897 i »La Revue de Paris» publicerade artikel »Bernadotte et les Bourbons», som väsentligen behandlar Karl Johans planer på den franska kronan. Om dessa planer fällas bl. a. de fullt korrekta omdömena, att de ej kunna betviflas samt att hela Europa var fullt af rykten om desamma. Hvar och en, som följt med Hist. Tidskrift, vet att i afd. »Underrättelser» aldrig meddelas längre recensioner utan endast korta notiser. Men vår stränge norske granskare är förtörnad. Här, i denna korthet, kommer till synes »en ganske mærkelig Naivitet», utbrister han, och gör sedan den älskvärda insinuationen, att Red. af opportunitetsskäl skulle »lægge Dölgsmål» öfver faktiska förhållanden — hvilkas tillvaro den dock oförbehållsamt erkänt. Och i slutrepliken af d. 6 maj heter det, att det ser ut som om författaren »enten ikke kjender, eller ialfald vil dække sikre historiske Kjendsgerninger, der i alle andres Öine står som de, der afgjör en

hel politisk situation» o. s. v., hvarjämte förf. åter talar om det »undskyldende Lys», hvari Tidskriftens Red. ser saken, såsom obefogadt. Vi nödgas än en gång, och det på fullt allvar, påpeka, att icke heller här var det fråga om några »ursäkter», — ifrågavarande notis är för sitt ändamål fullt korrekt — och vi anmärka därjämte, att den svenska historiska världen icke känner till någon vetenskapligt afgörande bevisföring för den »Kjendsgjerning», att i planerna på Frankrikes krona låg afgörandet af en hel politisk situation — dunkla och sväfvande som dessa uttryck äro — eller nyckeln till 1814 års händelser. Det är ju möjligt att så är, men icke ligger bevisföringen i memoarers halkiga uttryck eller diplomaters lösmynta påståenden. Först efter den kritiska pröfningen af dessa uppgifter och under ett något så nära fullständigt herravälde öfver materialet kan ett sådant bevis presteras. Har detta skett i Aftenposten, får dess ärade författare ursäkta, om det är oss obekant. Red. af Hist. Tidskrift har hvarken tid, råd eller skyldighet att följa med »döguliteraturen», och det synes oss ligga »en ganske mærkelig Naivitet», för att låna vår granskares egna ord, i att fordra detta.

»Der må önskes samarbeide mellem de nordiske Historikere», fortsätter artikelförfattaren, men, suckar han, huru skall en sådan komma till stånd, om det ena landets historiska tidskrift gör sig till tolk för ensidiga meningar och proklamerar sig som organ för en enskild skola? »Sveriges egen vetenskaplighet skall allra minst vinna därpå.» Såsom vi ofvan visat, har Hist. Tidskrift aldrig gjort sig till organ för en »enkelt skole». Och hvad samarbetet mellan nordiska historici angår, något som vi i sig själft ingenting kunna ha emot, torde det förutsätta bland annat, att de få del af hvarandras arbeten.

Aftenpostens artikel i dess obefogade insinuationer röjer en viss retad ömtålighet. Retligheten går så långt, att författaren i fortsättningen till och med är misslynt öfver, att vi hålla på och prisa vår regeringsform af 1809. Månne det icke är Norges egen, vackra historiska vetenskap, som till sist blir lidande af en dylik nervositet?

Ehd.

Underrättelser.

— Justitierådet C. G. Hammarskjöld afled efter en tids sjukdom den 1 sistl. april. Utan att tillhöra historici af facket följde den aflidne med intresse den historiska litteraturen och var väl bevandrad både i svensk och allmän historia. Detta intresse togs också praktiskt i anspråk, då han under några år var ord-

förande i K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia; han ägnade åt denna uppgift samma varma intresse, som han medförde till alla de många verksamhetsområden, på hvilka hans stora dugande kraft togs i anspråk och lämnade denna plats, först när sjukdomen förlidet år bröt hans krafter. Till Hist. Tidskrift har han lämnat några bidrag, särskildt ett par granskningar af unionshistorisk litteratur, hvilka på sin tid väckte uppmärksamhet och framkallade diskussion. Af Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademinen var H. hedersledamot sedan 1897, K. Samfundet tillhörde han sedan 1883.

— Finske statsrådet f. d. professorn Zachris Topelius afled d. 12 sistl. mars sedan kan han kort förut fyllt 80 år. Han blef 1854 utnämnd till e. o. professor i Finlands historia, blef 1863 professor i finsk, rysk och nordisk historia, 1876 professor i allmän historia och tog 1878 afsked från professuren. Genom vetenskapliga arbeten har ej T. på mera framstående sätt främjat det ämne, som han representerade vid Finlands högskola. Genom sina historiska noveller och romaner, framför allt genom *Fältskärns berättelser* (1851—67), har han däremot i många yngre och äldre sinnen tändt och underhållit intresset för Sveriges och Finlands historia, särskildt under 1600-talet liksom han genom sin *Läsning för barn* samt *Boken om vårt land* uppfostrat det unga släktet på ömse sidor Bottenhafvet till ädla tankar och kärlek till fosterlandet.

— Utgifvaren af *Regesta pontificum Romanorum* och *Bibliotheca historica medii ævi*, förre bibliotekarien vid tyska riksdagen August Potthast har aflidit d. 13 febr. detta år, 74 år gammal.

— Stadsarkivarien i Magdeburg Max Dittmar, känd genom flera bidrag till Magdeburgs historia under 30-åriga kriget, har aflidit d. 21 febr., 40 år gammal.

— Den franske kulturhistorikern Charles Yriarte har aflidit d. 7 april. Han är mest bekant genom sitt illustrerade arbete »La vie d'un patricien à Venise au XVIe siècle».

— *Vitterhets- Historie- och Antikvitets-Akademien* har till korresponderande ledamöter kallat slottsarkitekten J. F. Lilljeqvist och doktor Fritz Arnheim i Berlin. Akademien har vidare den 20 mars tilldelat docenten i historia vid Uppsala universitet Carl Hallendorff det Beskowska stipendiet.

— *K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia* har till ledamöter invalt amanuensen dr J. A. Almqvist, envoyén frih. C. Bildt, lektor N. Höjer, kabinettskammarherren grefve H. G. Wachtmeister samt kamrer K. F. Werner.

— Af Sveriges Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll, äldre serien redigerad af Severin Bergh, har fjortonde delen utkommit, omfattande 1682—1683 års riksdag. Man synes sålunda snart ha att motse denna äldre series fullbordan.

— *Svenska Fornskriftsällskapet* förbereder till utgifning, utom fortsättningen af medeltidsordboken, »Heliga Mechtilds uppenbarelser», öfversatta af Jöns Budde, samt »Svenskt-latinskt lexikon», en Vadstena-codex från 1400-talet.

— Af riksantikvarien Hildebrands stora arbete *Sveriges Medeltid* har andra bandet afslutats med sjätte häftet. Det innehåller slutet på kap. 2 *Försvarsverk* samt 3—5, afhandlande *Eldvapnen och deras föregångare*, *Flottan* samt *Krigföringen*.

— I Uppsala har under året ytterligare följande historiska afhandlingar försvarats: tidigare på våren *Bidrag till kännedom om Ingermanlands historia och förvaltning. I. 1617—1645* (IV + 234 sid.) af C. Öhlander; samt d. 23 maj *Johan III och Hertig Carl 1568—1575* (VIII + 145 sid.) af O. Söderqvist; d. 24 maj *Konflikten mellan Danmark och Holstein-Gottorp 1695—1700 med särskildt afseende fäst vid Sveriges förhållande till densamma. I. Mars 1695—april 1697* (VIII + 246 sid.) af E. Olmer; d. 25 maj *Formerna för grundlagsfrågors behandling i svenska riksdagen 1809—1866* (VIII + 228 sid.) af E. Rönnblad; d. 26 maj *Johan III och Europas katolska makter 1568—1580. Studier i 1500-talets politiska historia* (XXIX + 321 sid.) af K. Hildebrand samt d. 27 maj *Lars Grubbe, hans lif och verksamhet* (IV + 130 sid.) af P. G. Berggren.

— Grefve Carl Trolle-Bonde på Trolleholm har utgifvit ett nytt band af *Anteckningar om Bondesläkten* eller *Riksrådet grefve Gustaf Bonde, III*. Bandet innehåller grefve Gustaf Bondes otryckta politiskt-historiska skrifter, bland andra hans bekanta berättelse om Partistriden vid 1738—1739 års riksdag. Vi hoppas snart kunna utförligare återkomma till denna publikation eller till grefve Gustaf Bonde som politisk skriftställare.

— På uppdrag af senast församlade unionskomité har docenten S. Clason utarbetat en *Historisk redogörelse för unionsfrågans tidigare skeden*. På grund af sin tillkomst är publikationen strängt objektivt hållen utan »kritiskt skärskådande». Ett register underlättar användningen af denna nyttiga bok, till hvilken vi framdeles torde återkomma.

— Af *Meddelanden från det litteraturhistoriska seminariet i Lund* utgifna af H. Schück har nyligen n:r IV utkommit, innehållande *Erik den helige. En sagohistorisk studie* af Knut Stjerna. Uppsatsen, som redan förut låtit sig omtalas, är visserligen af ett ganska öfverraskande innehåll. Se här några af resultaten. Den verklige Erik har några få år regerat öfver Svealand och Västergötland, har varit snarare fientligt än välvilligt stämd mot kristendomen och stupade i en strid vid Uppsala, sannolikt icke för danske prinsen Magnus Henriksson utan troligare för Karl Sverkersson. Den legendariske Erik har visserligen ärft några få drag af den historiske, men de öfriga och viktigaste från en missionär på 1000-talet

af samma namn, äfven kallad Erik peregrinus, från den finske missionsbiskopen Henrik (hvad finnarnes omvändande beträffar), samt sist och icke minst från ingen mindre än den gamle solguden Frö eller Frej, till hvilken namnet Erik bland andra skulle vara ett attribut. Den ryktbara eriksgatan skulle sammanhänga med den hedniska seden att kringföra Frös bild på en vagn för att därigenom främja årsväxten. Därjämte ha åtskilliga drag på den legendariske Erik öfverflyttats från konung Sverker den gamle, de nämligen, som angå hans verksamhet för kristendomens införande. Vi hoppas vid ett senare tillfälle kunna återkomma till en närmare granskning af dessa märkliga angrepp på våra gamla historiska traditioner.

— I tidskriften *Nordisk Revy* för 1897 har hr J. Kreüger offentliggjort en serie artiklar under titeln *Johan III och den katolska reaktionen*, hvilka äfven utdelats i separattryck. Afhandlingen stöder sig i allt väsentligt på aflidne lektor Ahlqvists i riksarkivet förvarade samlingar af afskrifter och anteckningar ur arkiv, särskildt det vatikanska, och ur tryckta arbeten. Några egna arkivstudier synes förf. ej hafva gjort och hans litteraturkännedom är likaledes väsentligen begränsad af Ahlqvists anteckningar. Det synes, att döma af innehållet, ej gärna vara möjligt, att förf. självständigt studerat ens så bekanta arbeten som Anjous kyrkohistoria och Theiners »Sverige och dess förhållande till den heliga stolen». Schücks, Annerstedts och Ödbergs arbeten äro ej använda, och endast några enstaka tämligen godtyckligt valda nyare verk utöfver nyssnämnda anteckningar citeras. Under sådana förhållanden kunde skriften förbigåtts med tystnad, om ej förf. själf genom talrika urkundscitat och noter gifvit densamma ett utseende af vetenskaplighet, som påkallar vårt omnämnande. Det måste då, ledsamt nog, sägas, att afhandlingen icke blott saknar all vetenskaplig betydelse utan äfven röjer en sällsynt och nästan oförklarlig oförmåga att reda sig med en historisk bearbetning. De latinska citaten, strödda i text och noter, formligen vimla af tryckfel och göras ej sällan genom förbigående eller missläsning af ord fullständigt meningslösa. De främmande namnen äro ofta sida efter sida felskrifna och stundom nästan till obegriplighet travesterade (t. ex. Elubutus Känguistus i st. f. Hubertus Languetus). Personerna äro gång efter annan förväxlade med hvarandra på ett mycket sällsamt sätt (t. ex. kardinalen från Como med kardinalen Commendone, Laurentius Magnus med Klosterlasse). Referaten af aktstyckena äro vanligen så rika på förbiseenden och felaktigheter, att de verkligen ej äro användbara. Faktiska misstag möta öfverallt. Skildringen af Sveriges kyrkliga förhållanden är ofullständig och delvis oriktig på grund af otillräcklig sakkunskap, och det förhåller sig föga bättre med skildringen af den utrikes politiken (t. ex. i fråga om Katarina Jagellonicas italienska arf). Kapitlen om Possevinos beskickningar till Sverige och om förbindelserna med kurian genom Typotius äro på grund af förekommande »oegentligheter» mycket vilseledande. Odaterade

aktstycken äro hänförda till felaktiga tidpunkter, brefskrifvare och adressater förväxlade och författarens resonnemanger på grund af sådana omständigheter naturligtvis förfelade. Det händer ock, att ett aktstycke på ett ställe hänföres till en viss, för öfrigt oriktig tidpunkt, på ett annat, några sidor efteråt, till en annan, för öfrigt likaledes oriktig tidpunkt, utan att förf. själf tyckes hafva någon aning om förhållandet. Det hela synes endast kunna förklaras genom en af åldern framkallad oförmåga att vare sig i yttre eller inre hänseende åstadkomma en korrekt framställning, möjligen ock af ovana vid rent historiskt författareskap; författaren har, som bekant, hittills hufvudsakligen sysslat med rättshistoriska ämnen.

— *Kongl. Humanistiska Vetenskapssamfundet* i Uppsala, som stiftats på grundvalen af en donation, gjord af framlidne åldermannen i Stockholm Jakob Westin, har i år sett sig i stånd att påbörja realiseringen af den af nämnde donator uppställda hufvuduppgiften att utgifva en *historisk-topografisk-ekonomisk beskrifning öfver Uppland*, däri inbegripen *Stockholms stad*. Redaktionen har uppdragits åt fil. dr Karl Hildebrand. Humanistiska Vetenskapssamfundet har vidare nyligen i skrifvelse af d. 20 april ingått till stadsfullmäktige i Stockholm med begäran om ett anslag för utgifvande af en urkundspublikation rörande Stockholm, i hvilken förslagsvis skulle inrymmas stadens privilegier, sammandrag af stadens räkenskaper för 1500- och 1600-talen, statistiska mantalslängder och tabeller, utdrag ur tänkeböckerna, förteckningar på kartor m. m. Man har tänkt sig att under fem år ett häfte om året kunde utgifvas, hvarvid början skulle göras med stadens privilegier, och uppskattat kostnaderna för hvarje häfte till 1,500 kronor, sålunda i allt 7,500 kr. Planen att utgifva stadens privilegier är gammal, i det stadsfullmäktige redan 1873 öfverenskommit med K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia om en dylik publikation. Sedan dess har emellertid ingenting gjorts vid saken och det Historiska Samfundet har på därom gjord framställning förklarat sig för sin del ingenting ha emot, att privilegiepublikationen öfvertoges af Humanistiska Vetenskapssamfundet. Vi taga för gifvet, att herrar Stadsfullmäktige ej skola göra några svårigheter vid beviljandet af ett så måttligt anslag för ett ändamål, hvars intresse för Stockholms stad är så uppenbart. Beräkningen af trycknings kostnaderna är visserligen icke för högt tilltagen. Man frågar sig endast, om fem häften äro nog för det afsedda målets vinnande.

— Jur. fil. kand. Fredrik Drake har nyligen utgifvit *Stamtaflor öfver adl. ätterna Hand och Drake af Hagelsrum* — Arvid Knutsson Hand antog, som bekant, i slutet af 1500-talet mödernenamnet Drake och blef stamfader för en ännu blomstrande ätt. Stamtaflorna, hvilka torde komma att åtföljas af supplerande noter, innehålla särskildt för släkten Hand, flera tillägg och rättelser till genealogierna i Anreps Ättartaflor. Märkligast torde vara uppställandet af en ny stamfader för sistnämnda ätt i en viss Peder

Fleming, för hvilket de utlofvade noterna torde komma att innehålla bevis.

— *Svenska litteratursällskapet i Finland* har utgifvit ett nytt häfte af sina Förhandlingar och uppsatser med ett omväxlande innehåll. Den utförligaste afhandlingen, af G. Frosterus, har titeln *En vändpunkt i Alexander I:s regering* och behandlar den lättrörde och oberäknelige kejsarens omslag från liberala till reaktionära idéer, särskildt med afseende på Finland, i sammanhang hvarmed de finska statsmännens, Armfelts, Rehbinders, Aminoffs m. fl. verksamhet utförligt behandlas. Armfelts roll såsom Alexanders rådgifvare tecknas, synbarligen, med mycken opartiskhet. I öfrigt finner man smärre afhandlingar af M. G. Schybergson om Jakob Tengströms drama *Zelis;* af I. A. Heikel om *Svensk vältalighet i Finland under 19:de seklet;* af Y. Hirn om *Finland i den utländska reselitteraturen* (förnämligast med anledning af engelsmannen Clarke's Travels trough various countries) m. m. — Sällskapets Förhandlingar vittna icke blott om dess jämförelsevis blomstrande finanser utan äfven om dess lifliga och af oss med allt intresse följda verksamhet för bevarandet af de svenska minnena i Finland. På slutet meddelas en förteckning öfver dess redan ganska rikhaltiga manuskriptsamling.

— Vi hafva fått oss tillsänd herr Alfred Jensens öfversättning af den store polske skalden Adam Mickiewicz' på 1830-talet författade, berättande dikt *Herr Tadeusz* (VIII + 412 sidor, Albert Bonnier). »Herr Tadeusz» är, som bekant, ett af den polska litteraturens mest berömda episka skaldestycken. Såsom ett diktverk undandrager sig visserligen arbetet, strängt taget, vårt omdöme, men det ger, såsom öfversättaren framhåller, en lefvande bild af de polska sträfvandena och intressena under de årtionden, som förflöto mellan Polens delningar och tidpunkten för de nya förhoppningar, som väcktes hos det olyckliga folket genom Napoleons uppträdande, och kan därför här förtjäna ett omnämnande. Händelsen är förlagd till slutet af 1811 och början af 1812. Öfversättaren har därjämte bifogat en utförlig kommentar, som äfven den historiskt intresserade kan ha nytta af. Den innehåller nämligen en mängd sakrika historiska, biografiska och tekniska upplysningar, väl behöfliga för de flesta läsare, som ej torde närmare känna polska förhållanden. Själfva öfversättningen synes ådagalägga en stor versifikatorisk talang, och det är en vinst för vår litteratur att få ett sådant diktverk på sådant sätt tolkadt. Tilläggas bör, att arbetets utstyrsel är synnerligt prydlig.

— Af den på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska Museum utgifna vackra samligen *Bidrag till Åbo stads historia* har utkommit Första seriens nionde häfte, som innehåller *Utdrag ur Åbo stads dombok 1637*, redigerade af Torsten Hartman.

— Senaste häften af *Dansk Historisk Tidsskrift* innehålla intressanta uppsatser äfven för svensk historia. I första bandets andra häfte af »sjunde rækken» finner man en afhandling af M. K. Zahrtman om *Svenskarne på Bornholm 1658*, behandlande historien om guvernören Printzenskölds mord m. m.; äfven den andra afhandlingen *Om fotfolket i de danska härarne under 16:de århundradet* af öfverste E. Madsen är af intresse, då förhållandena i detta hänseende torde varit skäligen likartade i Sverige och Danmark. Tredje häftet upptages till större delen af en längre icke afslutad afhandling af kand. A. Friis: *Frederik den Sjette og det andet svenske Tronfölgervalg 1810*. Den behandlar danske konungens försök att främja sin kandidatur vid tronföljarevalet efter Karl Augusts död samt planerna att möjliggöra en skandinavisk union, sådana de drefvos dels inom regeringen med utrikesministern Rosencrantz i spetsen och under inflytelse af en eller annan svensk, såsom grefve Ruuth, dels af enskilda personer närmast inom det »Skandinaviske Literaturselskab», liksom af N. F. S. Grundtvig. Det var ju ett ögonblick, då Nordens historia kunnat ledas in på nya vägar, men de allvarliga önskningarna synas endast ha förefunnits på ena sidan Sundet. Projekten till ett unionsfördrag, så lösa de än voro, äro af visst intresse.

— Af *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis* eller Förteckning öfver Danmarks medeltidsbref med utdrag af hittills otryckta, som utgifves af Sällskapet för utgifvande af källor till dansk historia, har andra bandet fullbordats med andra häftet, hvilket omfattar åren 1382—1400. Utgifningen ledes fortfarande af professor Kr. Erslev med biträde af William Christensen och Anna Hude.

— Samma danska Sällskap för utgifvande af källor till dansk historia har äfven genom dr Gustaf Bang publicerat första häftet af en 1500-talets brefväxling: *Breve til og fra Kristoffer Göje og Birgitte Bölle*. Brefväxlingen, hvilken såsom alla sådana har stort språkligt och kulturhistoriskt intresse, försiggår delvis med nordiska sjuårskriget som bakgrund, och Kristoffer Göje meddelar sin »kära Byrytte» åtskilliga notiser från detsamma, hufvudsakligen, vill det synas, huru man å ömse sidor härjade och brände.

— Af den förlidet år aflidne danske riksarkivarien A. D. Jörgensens smärre *Historiska afhandlingar* har en samlingsupplaga börjat utgifvas på E. Bojesens förlag i Köpenhamn. Jörgensen var en mycket alstringsrik och mycket mångsidig historisk författare. Hans område sträckte sig från kristendomens införande i Danmark och till våra dagar. Han behandlade kyrkohistoria och litteraturhistoria, konsthistoria och heraldik, rättshistoria och topografi, politisk historia och biografi. Öfver alla dessa afhandlingar förstod J. att gjuta en varm och, när ämnet därtill gaf anledning, en poetiskt fängslande stils behag, och han visade sig på samma gång som en skarpsinnig och lärd historiker, hvilken med viss förkärlek, visser-

ligen ock med on viss ensidighet, tog upp de svåra och intressanta problemen. Afhandlingarna komma att utgifvas i omkr. 30 häften à 50 öre häftet. Början har skett med tredje bandet »Afhandlinger vedrörende Danmarks nyere historie». Det yttre är smakfullt, såsom förhållandet plägar vara med Det nordiske Forlags publikationer.

— I senaste band af *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* (för 1896) har man fortfarande dr Severin Bergh att tacka för öfversikten den svenska historiska litteraturen. Det är ett mödosamt och otacksamt göra, och den omsorg, hvarmed hr Bergh gjort sin sak, är därför så mycket mera värd vårt erkännande. På framställning af redaktionen har han måst ännu mer än förut knappa in på utrymmet. Det är ej sålunda hans fel, att hela den svenska litteraturen för ett år i fråga om historia får plats på sju sidor.

— H. Grotefends grundliga omarbetning af hans 1872 utkomna *Handbuch der historischen Chronologie des deutschen Mittelalters und der Neuzeit* har nu fullständigt utkommit i tre band: 1) *Glossar und Tafeln;* 2:1) *Kalender der Diocösen Deutschlands, der Schweiz und Skandinaviens;* 2:2) *Ordenskalender; Heiligenverzeichniss. Nachträge zum Glossar.*

— Första häftet af *Historische Vierteljahrschrift*, utgifven af professor dr G. Seeliger, har nyligen utkommit (dat. 12 april 1898). Häftet innehåller afhandlingar, granskningar, underrättelser samt bibliografi. Priset för årgång är 20 mark, omfånget omkring 46 ark. Bidragen honoreras utan skillnad med 40 mark för arket (ungefär = 36 kr.) enligt redaktionens tillkännagifvande.

— Direktorn för preussiska statsarkivet R. Koser har utnämnts till preussiska statens historiograf.

— Den 12 nästkommande september sammanträder en *internationell kongress för diplomatiens historia* i Haag vid samma tidpunkt, som man i Nederländerna firar drottningens myndighetsförklaring och kröning. Kongressen, som särskildt vänder sig till diplomater, lärde och skriftställare i alla länder, kommer att dela sig i sektioner, i hvilka hvarje folk kan tala sitt eget språk och har sin egen ordförande. Hederspresident blir den nederländske utrikesministern herr de Beaufort; president blir herr de Maulde La Clavière, redaktör för den franska tidskriften »Revue d'histoire diplomatique». Ledamotsafgiften är bestämd till 20 francs.

— *Revue Historique* i sitt maj-juni-häfte ägnar i sin »bulletin historique» för Frankrike (af R. Reuss) äfven några väl befogade anmärkningar åt herr O. G. von Heidenstams ryktbarvordna bok om Lovisa Ulrika. Den stora allmänheten, heter det, skulle nog finna biografien nöjsam: »pourvu qu'on l'amuse, il s'inquiète peu d'où lui vient son plaisir». Den vetenskapliga granskningen har dock andra plikter, och den berömda tidskriften uttalar därpå sitt

bestämda ogillande af det sätt, hvarpå herr von H. begagnat sig af doktor Arnheims meddelanden och källhänvisningar, samt påpekar arbetets stora brister i vetenskapligt hänseende. »Il importe peu que l'ouvrage soit amusant en lui-même», slutar artikeln; »de tels procédés l'excluent de toute prise en considération sérieuse dans un recueil qui regarde l'honnêteté la plus absolue comme la première vertu de l'historien». Såsom våra läsare finna, har herr von Heidenstam i en bilaga till detta häfte af Hist. tidskrift meddelat det förord, som han ämnat skänka sin bok men som hans franska förläggare fått utesluta och hvari han verkligen, om än icke rätt fullständigt, erkänt sina förbindelser till d:r Arnheim. Vi tro oss vidare veta, att herr von H. själf delgifvit d:r A. samma förord. Detta är ju korrekt handladt. Vi beklaga endast, att allt detta icke skett redan förliden höst. Af mer än en anledning, som vi här ej behöfva specificera, har intrycket, efter hvad vi försport, ej blifvit fullt detsamma, som det då skulle blifvit.

— Samma häfte af *Revue Historique* innehåller några intressanta betraktelser af Tidskriftens utgifvare G. Monod om den närvarande ställningen i Frankrike, framkallade af herr Hanotaux' recipierande i franska akademien och herr de Vogüés hälsningstal. Den senare gjorde sig därvid till tolk för de nu rådande stämningarna i landet, som sätta sitt hopp på arméen och en stundande statskupp och som vilja afskaka det ok, »som 600,000 protestanter, 50,000 judar och 22,000 frimurare låta tynga på 38 millioner fransmän». Såsom man finner, håller sig icke ens denna ryktbara tidskrift fri från dagens frågor.

Kristian V i slaget vid Lund.

En kritisk undersökning

AF

ARTHUR STILLE.

Den historiska litteraturen om slaget vid Lund är som bekant ganska rik. Af nyare historieskrifvare hafva bland andra Carlson och Fryxell i sina stora verk och Vaupell i »Den danske Hærs Historie» gifvit utförliga framställningar af slaget, och det har blifvit föremål för strängt kritisk monografisk behandling i »Ramel: Anteckningar om slaget vid Lund»[1] och i »Björlin: Kriget mot Danmark 1675—1679» (Stockholm 1885) samt i »C. J. von Arenstorff: Generalerne Friderich og Carl von Arenstorff» (Köpenhamn 1889), som dock endast behandlar vissa partier af slaget. Ett framstående bidrag till kännedomen om striden och ett oumbärligt hjälpmedel vid ytterligare forskningar har Lövenskjold lämnat i de stora plankartorna öfver de olika momenten af slaget.

Med hänsyn till allt detta är det rätt egendomligt, att en så pass viktig fråga som den om Kristian V:s eget deltagande i slaget och hans försvinnande från slagfältet, när och under hvilka omständigheter detta senare skedde, alldeles ej kan sägas vara fullständigt utredd.

Olika uppfattningar härom äro rådande inom litteraturen: de båda ytterligheterna representeras af Carlson,

---

[1] I Samlingar utgifna för de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening (Lund 1877).

som låter Kristian flykta tillsammans med sin vänstra flygel, och Paludan-Müller[1], som låter honom lämna fältet »såsom Melas vid Marengo», i den tron, att segern nu vore väsentligen betryggad och att hvad som återstode utan svårighet kunde ombesörjas af de kvarblifvande generalerna.

Vid den danska arméns uppbrott ur lägret vid Skälshög hade konungen följt med den vänstra flygeln fram till Lund, och han deltog med stor personlig tapperhet i dennas sammandrabbning med den svenska högra flygeln under Karl XI. Denna strid varade till klockan ungefär half tolf, då den danska flygeln ändtligen flydde. Att Kristian V ej följde med i dessa truppers flykt till lägret, sedan till Kjeflinge å och däröfver, framgår af alla de omständigheter, för hvilka här nedan skall redogöras: till en början torde det vara tillräckligt att nämna, att han, då han i verkligheten lämnade fältet, var åtföljd af hästgardet (eller en del däraf), och detta hade alldeles icke varit med på den slagna vänstra flygeln, utan stod borta vid Vallkärra näst ytterst på den danska högra flygeln. Upplysningar om händelserna vid och närmast efter den vänstra flygelns flykt finnas, om än sparsamt, i svaro- och vittnesmålen i den process, som i januari 1677 började mot den vänstra flygelns chef, generalmajoren Sandberg. Denne själf säger i svaromålet, att konungen och han träffades på fältet »bland de sista, ej bland de första officerarne af den vänstra flygeln» och att de flesta voro långt i förväg; konungen befallde honom då att samla de åtskilda hoparne och få folket att hålla stånd. Sandberg lofvade att göra detta, så vida det vore möjligt, hvilket han sedermera ej fann det vara. Öfverste Jacob Bülow, som under striden fått hästen skjuten under sig och efter ett försök att fäkta till fots, fått en ny häst af sin kornett, fann, då han åter hade kommit till häst, att allt redan var i förvirring och att förföljandet var i full gång. Bülow träffade då major Wortmann, ryttmästaren Lamare och ryttmästaren von Kahlen, hvilka hade kring sig en del ryttare, enligt ett annat vittnesmål 70, af Arenstorffs och Sandbergs rege-

[1] I en historisk artikel i Berlingske Tidende den 29 november 1876.

menten. Allt hopp om motstånd mot fienden på denna flygel syntes vara slut, och Bülow uppmanade folket att följa honom till den obesegrade danska högra flygeln och där fortfara att göra konungens tjänst. Härtill voro ryttarne villiga, och truppen satte sig i marsch; det måste alltså hafva varit åt Vallkärra till, där högra flygeln stod. Bülow mötte härvid strax konungen och sade honom hvad meningen var. Konungen lät då Wortmann sända löjtnant Molck till den flyende vänstra flygeln med underrättelse att högra flygeln vore i godt stånd och order att den vänstra skulle göra halt och formera sig igen. Löjtnanten kom emellertid aldrig fram till den vänstra flygeln; fienden var redan mellan honom och denna. Den Bülowska truppen var ej långt från den högra flygeln, då den blef afskuren därifrån genom svenska skvadroner, dels sådana som ännu icke varit i elden, dels sådana, som varit med om att förfölja den vänstra flygeln, men då de sågo Bülows trupp, vände om. Det blef nu omöjligt för denna senare att nå Vallkärra och den högra flygeln, och den trängdes på flykt norr ut och måste följa de andra öfver ån.[1]

Att konungen ej varit med denna trupp, då den trängdes bort till ån, är säkert. Af vikt är det emellertid att konstatera, att det vid en viss tidpunkt var svårt att komma från platsen, där vänstra flygelns sista strid stått, till Vallkärra. Red Bülow, då han talat med konungen, ditåt och naturligtvis så rak väg som möjligt, och hindrades, så är det i och för sig föga troligt, att Kristian lyckats bättre, om han försökt. Han hade kommit samman med en annan trupp ryttare från vänstra flygeln, nämligen Brockenhus' dragoner, ovisst om detta skett före eller efter hans sammanträffande med Bülow; bland dragonerna befann sig äfven öfverste Steensön. Brockenhus' dragoner — enligt Lövenskjold tre skvadroner — hade tänkt komma fram till högra flygeln, men fingo då order att följa konungen, en order, som regementskvartermästaren framförde till regementets officerare.[2] Öfverste Steensön hade tänkt »sich

---

[1] Öfverste Bülows interrogatoria den 19 februari 1677 och öfverstelöjtnant Wortmanns vittnesmål i Sandbergs sak den 17 februari 1677.

[2] Öfverste Brockenhus' vittnesmål i Sandbergs sak. Öfverste Steensöns vittnesmål den 14 febr. 1677.

auf dem Kirchhof zu setzen», då han stötte ihop med dragonerna.

En uppfattning som särskildt framträder hos Arenstorff i ofvannämnda arbete (sid. 150, jfr. sid. 135 m. fl.), är, att Kristian strax efter detta lämnade valplatsen. Efter att hafva omnämnt Kristians order genom löjtnant Molck, fortsätter Arenstorff: »Det fremgaaer heraf tydeligt, at Oberstlieutenant Wortmann og hans Folk den gang vare afskaarne baade fra höjre og venstre Flöj, altsaa ogsaa Kongen, der gav ham Befalingen. Det Sted hvor Befalingen blev givet, kan kun være Vallkärra eller sammes Nærhed, ellers kunde der ikke være Tale om at komme til höjre Flöj og at være afskaaren derfra. Kongens Beslutning om ilsomt at forlade Valpladsen (han red ju i fuldt Spring fra Vallkärra ned til Aaen i Spidsen for Hestgarden) fremtræder derfor som taget paa Grund af, at Alt lukkede sig omkring ham, og som en Fölge af, at han muligvis mistvivlede om, at Udfaldet kunde blive godt, selv om höjre Flöj var i god Stand, naar den dog maatte staa alene.»

Mot denna framställning kunna flera anmärkningar göras. Brockenhus' dragoner, som fått befallning att följa konungen, voro, så vidt af Bülows interrogatoria framgår, ej samman med den Bülowska truppen, då denna blef afskuren, och Bülow säger, att han fortsatte sin marsch, sedan han talat med konungen, och så blef afskuren. Däraf att Bülow blef tvungen att draga sig till ån följer ej, att Brockenhus' dragoner, som följde konungen, också blefvo det. Det synes alldeles ej vara nödvändigt eller ens troligt, att befallningen till Molck blef gifven vid Vallkärra eller i närheten däraf; hade detta varit fallet och Bülow så fortsatt marschen ännu närmare, skulle han väl svårligen kunnat riskera att få svenskar mellan sig och den starka danska högra flygeln. Arenstorff synes finna något stöd för sin uppgift om närheten af Vallkärra såsom plats för befallningens gifvande uti öfverste Steensöns uppgift om att han tänkt fatta posto »auf dem Kirchhof», hvilket af Arenstorff tolkas såsom Vallkärra kyrkogård; på vägen dit påträffar han Brockenhus' dragoner, hvilka så tänkas i omedelbar närhet af Bülows folk. Det skulle emellertid

vara ganska underligt, om Steensön på vänstra flygeln långt borta vid galgbacken eller ännu längre bort bestämmer sig för ett så aflägset ställe som Vallkärra kyrkogård, då han ingen föreställning kan hafva om hurudant där ser ut — inga af de i Sandbergs sak vittnande officerarne hade vetat, hurudant det såg ut vid den högra flygeln — och ej kan veta, om ej svenskarne innehafva denna plats, ja, ej ens om den öfver hufvud ligger inom bataljområdet. Det förefaller då vida troligare, att med »auf dem Kirchhof» menas den högt liggande platsen kring Allhelgona kyrka vid Lund, som nu kunde tänkas disponibel för Steensön och kvarblifna hopar, då svenskarne långt förbi denna plats och dess omgifningar förföljde danskarne bort mot lägret. Platsen vid kyrkan kallades Hellne kyrkovång och detta torde kunna motsvara Steensöns »Kirchhof». Förhåller det sig nu så, då kan man antaga, att han på sin ridt i ungefär sydvästlig riktning mot Lund stött på Brockenhus' dragoner och att dessa då varit ganska långt från den danska högra flygeln och från den plats, där Bülows trupp blef afskuren, men att de varit betydligt närmare centern. Konungen har ej flytt med Bülows folk, utan har varit omgifven af Brockenhus' dragontrupp. Det skulle då kunna framkastas den möjligheten, att det var med denna afdelning han flydde, då enligt Arenstorff, »alt lukkede sig omkring ham». Men härvid måste påpekas Arenstorffs egen uppgift, att han red »i Spidsen for Hestgarden» till ån. Detta förutsätter emellertid redan i och för sig, att passagen till högra flygeln och Vallkärra var fri, enär hästgardet stod näst ytterst på högra flygeln; att konungen skulle dels besluta flykten därför, att allting stängde sig omkring honom och han var afskuren, dels verkställa flykten i spetsen för trupper, som tillhörde den segrande högra flygeln, detta framträder som en motsägelse.

Frågan är alltså, hvart Kristian V tog vägen med dragonerna. Redan på förhand skulle man kunna säga, att den del af slagordningen, som nu, efter den vänstra flygelns nederlag, bäst behöfde bistånd, utsatt som den blef för anfall i sin vänstra flank, var centerns infanteri och särskildt dess andra träff. Hitåt komma enskilda ryttareafdelningar

från den i sär sprängda vänstra flygeln, såsom — enligt Lövenskjold — en skvadron af Reventlows och en af Rauchs regemente, hvilka så deltaga i kampen mot från samma håll kommande och anfallande svenska skvadroner. Det skulle alldeles ej förvåna, om konungen också begifvit sig dit med dragonerna, då han borde kunna inse den fara, som här hotade hans infanteri och att hjälp här behöfdes. Dessutom, då han såg vägen till högra flygeln spärrad eller omedelbart utsatt för att blifva spärrad, hade han ej många alternativ att välja emellan. Till ån red han ej nu, hvilket särskildt torde framgå af det efterföljande; för öfrigt kämpade hästgardet ännu borta vid Vallkärra och var alldeles ej nu till hans disposition. För att komma till detta måste han begifva sig till högra flygeln. Men Brockenhus' dragoner, som ville gått till högra flygeln, befalldes i stället att följa konungen. Det kan då icke vara mer än en möjlighet, nämligen den, att Kristian V red med sina dragoner till centern och här å nyo deltog i kampen. Såsom nyss nämnts, var centern nu också i betydligt större behof af hjälp än högra flygeln; den hade flanken blottad, och Karl XI kunde när som helst komma tillbaka, då faran blefve alldeles öfverhängande. Att komma centern till hjälp under dessa förhållanden var utan tvifvel det förnuftigaste, som kunde göras.

Att Kristian V kommit till centern uppgifves af Ramel (sid. 60), men utan att något bevis därför meddelas, och endast i förbigående. Det talas om två skvadroner från den danska vänstra flygeln och säges då: »förmodligen de med konung Kristian till centern anlända». Man torde emellertid på grund af det nu anförda böra antaga, att utom de två skvadronerna af Rauchs och Reventlows regementen äfven Brockenhus' dragoner, och dessa senare med konungen, kommit till centern.

En källa säger bestämdt att konungen var vid centern. Det är den officiella »Relation om Batailen som imellum de Kongl. Dansche och Swensche Armeer blef holdt wed Lund i Schaane den 4 december 1676» (i danska Rigsarkivet). Den säger dels: »imidlertidd bemöyede Mayesteten Sig med at faa den venstre Flöy som GeneralMajor Sandberg anförte i Orden igien oc formanede Foedfolcket til at staae», och

dels: »Hans Kongl. May:tt oc Hans May:tts H. Broder Prince Georg vare allesteds tilstede udj Actionen, hvor det gick heedist til oc anwiiste Squadronerne oc Batallionerne»...

Det kan häremot invändas, att denna relation alldeles ej gifver någon tillförlitlig bild af slagets gång, och detta skall villigt medgifvas. Den gifver en förskönande och för den danska hären särdeles gynnsam framställning af det hela; den omnämner t. ex. ej den sista stora striden och det slutliga danska nederlaget, utan låter Fredrik Arenstorff i god ordning draga sig tillbaka, och den har naturligtvis också en tendens att ej framställa Kristian V:s eget deltagande i för mörk dager. Emellertid kunde denna tendens ju taga sig lika kraftigt uttryck genom att i allmänhet framhäfva konungens strider i sammandrabbningarna och hans eldiga ifver som genom att speciellt uppdikta ett hans deltagande i fotfolkets strid i centern, om detta ej i verkligheten ägt rum. Hade Kristian V ej varit vid centern i något moment af slaget, hade man väl ej vågat på två ställen i relationen säga det, då ju alltför många officerare och soldater skulle vetat, att det var osanning; och han hade ju stått i lika klart ljus, om orden »fotfolket» och »bataljonerna» utelämnats. Men just den omständigheten att dessa ord stå där, synas innebära, att Kristian V verkligen varit hos fotfolket.

Ännu en källa talar om Kristian V:s deltagande i fotfolkets strid. Det är ett koncept till berättelse om slaget, i Rigsarkivet, och delvis återgifvet i öfversättning hos Arenstorff (sid. 208 o. ff.) Det säger att konungen från vänstra flygeln kom till fotfolket och höll här under sammanstötningen med svenskarnes fotfolk. Då han här såg sig nästan omringad, begaf han sig till högra flygeln.[1] Detta kan väl närmast hafva varit vid det tillfälle, då öfverste Cicignons infanteri i andra träffen, anfallet från olika håll, drefs tillbaka, vek och flydde från fältet mot ån. Ramel säger också här (sid. 60), att de som anföllos, voro »drottningens lifregemente samt 2 skvadroner från danskarnes vänstra

[1] Arenstorff sätter detta koncept ganska lågt i fråga om tillförlitlighet; men hans mening synes här ej vara den rätta. Konceptets uppfattning stämmer i verkligheten ganska bra med officerares uppgifter i den Sandbergska saken och med tidsförhållandena under slaget.

(förmodligen de med konung Kristian till centern anlände) i flanken». Detta stämmer med att öfverste Steensön, som ju bevisligen kommit med konungen och Brockenhus' dragoner, var bland dem, som jämte öfverste Cicignon drefs på flykt mot ån.[1] Tiden, då detta skedde, antages af Arenstorff för att vara klockan ett, men Ramel sätter det hela tidigare, och klockan ett synes i hvarje fall vara väl sent, äfven om en af domarne i krigsrätten uttalat denna tidsuppgift. Efter de vanliga uppgifterna hade ju redan vid half ett-tiden, då den öfvergående olyckan med Cicignons folk reparerats, den svenska vänstra flygeln och centern retirerat ned på Nöbbelöfs fälad, vänster om landsvägen. Att Kristian V invecklats i Cicignons flykt, och kommit med till ån, är ej tänkbart, dels af samma skäl som förr anförts angående gardet, dels på grund af alla upplysningar om förhållandena vid ån, då Cicignon kommer dit. Denne träffar på andra sidan ån Steensön och sade till honom, att han gärna ville gå tillbaka till högra flygeln, hvilket han upprepade, då han träffade Sandberg.[2] När Kristian V i verkligheten träffade Sandberg, detta må nu tills vidare antagas hafva varit tidigare eller senare, var hans order att stanna och formera trupper, och ordern har en viss verkan.[3] Men nu vid ån spörjes icke till annat än reträtt, och i trots af sin uttalade lust att återvända har Cicignon intet annat att göra än att följa med de öfriga på reträtten. Man kan häraf tryggt sluta, att Kristian V ej var i närheten och ej flytt med Cicignons folk. Visserligen sade öfverstlöjtnant Basse till Steensön, att man skulle följa konungen till Landskrona, men detta likasom »det skri bland trupperna», som redan nu hördes, att man skulle gå till Landskrona, har endast karakteren af löst tal, och i inga utsagor af vittnen i Sandbergs sak finnas några verkliga spår af att konungen skulle vara tillstädes vid eller i närheten af ån. Det kan emellertid såsom ganska säkert antagas, att utom Steensön åtskilliga af de ryttare, som dittills följt konungen, blifvit nödsakade att följa Cicignons flyktande infanteri. Steensön var väl ej alldeles

[1] Steensöns vittnesmål i saken mot Cicignon den 14/2 1677.
[2] Cicignons svaromål den 3 febr. 1677.
[3] Kornetten Holtz' vittnesmål i den Sandbergska saken.

ensam bland fotfolket. På detta sätt kan det förklaras, att bland de trupper, som vid solnedgången stodo vid Dössjöbro nära Annelöf, fanns äfven en del af Brockenhus' dragoner.

Det ofvannämnda konceptet säger, att Kristian V från centern kom till högra flygeln, och att han någon gång kom till hästgardet är ju alldeles klart.

Detta torde kunna ställas i samband med hvad Ramel omtalar, nämligen att centerns infanteri, då det vid tiden för Cicignons flykt som hårdast ansattes, något närmade sig den högra flygeln. Härigenom har öfvergången kunnat blifva lättare för konungen. Han var nu vid högra flygeln, som drifvit svenskarne tillbaka och afgjordt stod som segrare. Konceptet säger, att Kristian här själf förde befäl och här sammanträffade med Fredrik Arenstorff. Detta är väl också ganska säkert.[1] Tydligen måste Kristian hafva önskat komma till sina starka kavalleriafdelningar och träffa kommenderande generalen. Konceptets uppgift, att gardet under konungens eget befäl gjorde tolf anfall, torde vara mindre säkert. Personligt mod har Kristian V i slaget till fullo visat, men tolf anfall kunna icke gärna hafva utförts under den tid han vistades vid högra flygeln.

Den stora frågan är nu: när och under hvilka omständigheter lämnade Kristian V den högra flygeln och red med hästgardet (eller en del däraf) till Landskrona? Lövenskjolds kartor låta honom lämna fältet vid ett-tiden med tre skvadroner hästgarde (hela hästgardet) och tre skvadroner Brockenhus' dragoner i riktning mot samma vadställen, där den flyende vänstra flygeln öfvergått Kjeflinge å, nämligen Krutmöllan, Bösmöllan, Fladmansvadet (efter riktningen å kartan närmast det sistnämnda, östligaste).

Härvid måste man först taga i betraktande den allmänna ställningen på slagfältet. Var denna sådan, att Kristian V hade någon anledning att fly eller att sätta sig i säkerhet? Den svenska vänstra flygeln var afgjordt kastad tillbaka, hade lidit ytterst svåra förluster — redan vid början af striden hade den ej bestått af mer än nitton skvadroner mot danskarnes tjugosju — och hade trängts

[1] C. J. von Arenstorff är af en annan mening, men denna är baserad på hans ofvan omtalta uppfattning af Kristians ridt från vänstra flygeln.

tillbaka i sydvästlig riktning. Den sökte nu samla sig igen på Nöbbelöfs fälad.

Den växlande striden mellan fotfolken hade tillsvidare resulterat i den svenska centerns tillbakaträngande, och äfven den måste nu i försvagadt skick söka samla och ordna sig på Nöbbelöfs fälad. Den danska hären hade afgjord öfvervikt och stod tillsvidare som segrare, om än en ny sammandrabbning var att vänta. Ledsamt för Kristian V var det väl, att den vänstra flygeln var borta, men någon anledning att förtvifla däröfver var det icke. Man kunde ju ej veta, om det icke lyckats Sandberg att samla sitt folk vid lägret och där hålla stånd mot fienden. Just den omständigheten att Karl XI ej syntes komma tillbaka, tycktes antyda något dylikt. I hvarje fall var det så, att man på den svenska sidan ej hämtade någon tröst af Karl XI:s framgång med sin högra flygel. Johan Gyllenstjerna och Feuquières, som bakom vänstra flygeln åskådat striden, trodde, att Karl blifvit slagen och drifven i riktning mot Ystad, hvarför de nu efter svenskarnes öfriga motgångar ansågo slaget förloradt och begåfvo sig till Malmö. Clodt säger i sina anteckningar, att »ingen förnuftigtvis ville tro att Kungl. Maj:t så länge behållit och fullföljt den förut omtalta fördel».[1] Om man trodde så på den svenska sidan, så behöfver man väl på den danska ej hafva hyst alltför stor ängslan med anledning af olyckan på förmiddagen.

Är det nu anledning att tro, att Kristian V, som visat sig full af stridslust och till den flyende flygeln endast sändt upprepade order att stanna och återupptaga striden, nu midt i sin tillsvidare segrande högra flygel och center, skulle hafva flytt eller ridit bort för att sätta sin person i säkerhet? Säkerligen icke. Att han å andra sidan skulle hafva trott sig vara fullständig segerherre och att allt var väl beställdt, är ej heller troligt; nu vidtog ju ofördröjligen den nya uppställningen af hären och framryckandet mot Lund, under hvilket en ny sammandrabbning skedde.

Vill man emellertid bortse från dessa psykologiska svårigheter och fasthålla vid uppgiften, att Kristian V nu red med gardet mot de tre nyssnämnda vadställena, så

[1] Sv. Hist. Tidskr. 1883, sid. 307.

möter man emellertid svårigheten att kunna finna någon rimlig förklaring, hvarför han, då han skulle sätta sin person i säkerhet i Landskrona, tog en så förunderlig omväg. Från Vallkärra hade han föga mer än en half mil till bron vid Kjeflinge och rak väg till Landskrona öfver denna; i stället skulle han hafva ridit från Vallkärra i nordlig eller nordöstlig riktning mot vadställen, där bro ej fanns och från hvilka afståndet till Landskrona var vida större än från Kjeflinge till denna stad. För öfrigt kunde han, om han förutsatte, att vänstra flygeln var fullständigt slagen, möjligen vänta att här finna fienden framför sig. I verkligheten stodo ju också här vid denna tidpunkt den svenska högra flygelns förföljande skvadroner, och Cicignon hade under sin flykt måst hugga sig igenom två svenska afdelningar. Att antaga en flykt af konungen eller öfver hufvud taget en ridt från Vallkärra till Landskrona denna väg, synes innebära en orimlighet. Antager man, att han ej flydde, utan red för att själf åter formera och till slagfältet återföra de flyende, så måste man allra först utan vidare förutsätta, att han visste, att de skulle finnas just här, och det är svårt att förklara, hvar han i slaktvimlet vid Vallkärra skulle hafva fått denna kunskap ifrån, och det torde med fog kunna sättas i fråga, om han bättre än svenskarne vid Vallkärra och Nöbbelöf visste, att Sandbergs flygel icke kunnat samla sig. Men om man också antager, att han ville föra de flyende tillbaka och visste, att de skulle finnas vid vadställena, hvarför märkas då inga spår till utförandet af en sådan plan? Cicignon, som dock ej så fort kom till ån, enär han måste hugga sig igenom, önskade ju återvända och talade därom till Steensön. Han har då väl ej haft alltför brådtom med att fortsätta marschen längre bort, men i alla fall har han intet hört till den efterföljande konungen, som dock måste hafva skyndat sig af alla krafter, om han varit ute i ofvannämnda afsikt. Efter Sandberg och Cicignon kom den sårade general Karl Arenstorff. Han kan säkert ej hafva ridit så fort och borde alltså hafva upphunnits af konungen, om denne kommit samma väg, men Arenstorff har ej träffat konungen förrän i Landskrona. För öfrigt är det, enligt hvad nedan skall anföras, ganska säkert, att Kristian V

först efter solnedgången träffade Sandberg vid Dössjöbro, och man kan ej förstå, hvad han under tiden skulle hafva tagit sig för på vägen mellan ån och Dössjöbro, då han ju enligt sitt motiv måste hafva haft all anledning att visa skyndsamhet. För öfrigt måste han i likhet med Cicignon väl hafva mött motstånd af Karl XI:s skvadroner, då han skulle öfver ån, så mycket mer som han ju kom med samlad trupp, enligt Lövenskjolds kartor sex skvadroner.[1] Någon verklig kunskap om en sammanstötning vid ån, i hvilken Kristian skulle deltagit, har man emellertid alldeles icke. Det är visserligen sant, att på svensk sida ett rykte gått, att han var bland den vänstra flygelns allra främste flyende, men detta var ett rykte utan grund.[2] Vidare hade svenskarne trott sig igenkänna det danska hästgardet, kommande från Vallkärra, hvarvid ett tal uppstod, att den danske konungen red i spetsen därför; Karl XI skyndade efter den flyende skaran, men upphann endast den eftersta truppen, hvilken med nöd kom öfver ån.[3] Källor för denna uppgift äro tvenne bref af Nils Bielke, men att märka är, att Bielke endast framställer det hela som ett rykte, och i det senare af brefven — dat. Bälteberga den 20 december 1676[4] — säger han endast, att konungen och prins Georg kommo öfver ån, »såsom berättas, dock säger jag detta intet förvisst». Det omtalas i samband med det allmänna förföljandet till ån och massakern på dem, »som balancerade att drunkna». Uppgiften motsäges af Dahlbergs relation, hvilken uttryckligen säger, att Kristian V och prins Georg med drabantgardet och två skvadroner togo »geradaste vägen» åt Kjeflinge bro, »hvarest Hans Maij:tt skall vara med hästen med stor lifsfara fallit in uti isen och sedan med möjligaste hastighet recta begifvit sig åt Landscrona, hvarest Hans Maij:t vid middagstiden ankom». Denna relation vet alltså intet om att Kristian skulle varit vid vadställena, utan

[1] Härmed kan jämföras, att Karl XI ju företog återmarschen till Lund med blott 9 skvadroner, och att alltså Kristians samlade trupp efter dessa förutsättningar ej var så särdeles mycket underlägsen de vid ån spridda svenskarne.

[2] Jfr Clodts anteckningar, sid. 303.

[3] Björlin, sid. 138.

[4] Tryckt hos Loenbom, Handlingar till konung Karl XI:s historia, I, 75.

låter honom taga den naturliga reträttlinien öfver Kjeflinge. Det hela visar, att det här blott är frågan om ett löst rykte, att konungen skulle ridit ned sig på isen; Bielke placerar händelsen, ehuru tvekande, vid vadställena, Dahlberg, hvars relation genomsetts af Karl XI själf, sätter den vid Kjeflinge, ehuru där fanns en bro och ridt öfver isen således var öfverflödig.

Lätt förklarligt är emellertid, om man på den svenska förföljande flygeln, som ej gärna kunde hafva klart för sig, att bakom densamma Kristian stannat med några få följeslagare, trodde, att han fanns bland alla de andra flyende, då man ju sett honom bland de på morgonen framryckande och kämpande danska skvadronerna. Det är också förklarligt, om man bland de flyende, som sett hela flygeln sprängas, också trodde, att konungen fanns någonstädes bland de åtskilda hoparna. Att detta troddes framgår dels däraf, att fångar sade general Fersen, att Kristian V var ute på åns is,[1] dels af det allmänna ropandet bland de soldater, som kommit öfver ån, att man skulle följa konungen till Landskrona. Redan nu höres detta tal: för öfrigt ett godt sätt att bemantla sin egen olust för vidare strid. Hvad för öfrigt angår ryktet om de från Vallkärra kommande ryttare, som togos för hästgardet, torde det nere vid ån vid vadställena varit ganska svårt för svenskarne att säga, att ryttare, som i galopp nalkas ån, komma just från Vallkärra. Att de kommo från den västligare delen af slagfältet kunde man väl se, men svårligen mera. Det antagandet kan göras, att dessa ryttare, som säkert måste tänkas infinna sig vida senare än den vänstra flygelns flyktingar, äro några af Brockenhus' dragoner, som måst fly samtidigt med Cicignons infanteri. Som vi sett, gick det så med öfverste Steensön, som följt Brockenhus' dragoner, och det är då, som förut sagts, troligt, att en del af dessa också dragit sig mot ån och att de tagits för hästgardet. Cicignons folk kommo först efter handgemäng fram till ån och öfver; dragonerna hafva väl då haft lika lott, och det är på en sådan strid Bielkes bref syftar.

Vi antaga då, att Kristian V icke lämnade slagfältet från Vallkärra klockan ett, utan stannade kvar, då nu

[1] Björlin, sid. 138.

formeringen till en ny strid gjordes. Lagerbrings »Rutger von Aschebergs lefverne» (Lund 1805), som genom sitt användande af Aschebergs journal här har karakteren af källskrift, säger (sid. 168) om denna del af hären: »Den Högra [danska] Flygelen gjorde alt hwad af goda Soldater kan begäras, och konung Kristian och Prins Georg, som här woro närwarande, eftersatte ingen ting af en bra Soldats och anförares skyldighet». Till denna utsaga af en källa, som i hvarje fall ej kan sägas vara partisk för danskarne, kunna läggas uppgifterna hos Sthen Jacobsen. Han säger (Den Nordiske Kriigs Krönicke, sid. 73): »Den tiid den danske venstre flöij nu var borte, giorde kongen aff Danmarck udi en hast 2 flöijeler igien aff den ene flöij, men en hver kand vel tenche hvor tynde de vare».... Dessa uppgifter behöfva naturligtvis ej innebära, att Kristian V själf såsom en kommenderande general personligen anordnade den nya uppställningen vid 1-tiden, men de förutsätta åtminstone, att han var närvarande, då detta skedde.[1] Härefter uppstod mellan klockan 1 och 2 striden i Möllevången och vid Sliparebacken mellan de båda nyformerade härarne, hvilken medför, att den svenska hären tryckes in mot Lund.

Kändt är, att Kristian V ej höll ut hos sin här till det yttersta, utan före slagets slut lämnade densamma och långt före resterna af den genom Karl XI:s återkomst besegrade hären nådde Landskrona. För att kunna närmare bestämma, när Kristian V lämnade slagfältet, är det af nöden att närmare granska berättelserna om hvad som händt bland de på andra sidan ån retirerande resterna af vänstra flygeln (och af Cicignons trupp).

General Karl Arenstorff hade som bekant blifvit hårdt sårad i vänstra flygelns sammandrabbning och hade dragits med på flykten, men hade bland de allra sista kommit öfver ån och kan ej gärna i sitt tillstånd hafva ridit mycket fort. Sandberg och de retirerande voro i förväg, men hafva väl här och där stannat, enär Arenstorff kunde hinna Sandberg. Detta inträffade enligt vittnesmålen i Sandbergs sak ungefär en mil från ån, vid det andra passet, nära

[1] Ramel säger (sid. 63), att »konungen af Danmark och general F. von Arenstorff uppställde äfven sina utmattade trupper i ny slagordning».

Annelöf; tidpunkten var vid solnedgången, alltså vid klockan 3:[1] Arenstorff hade med sig löjtnant Pulow och kaptenlöjtnant Esemann. »Det andra passet» är Dössjöbro, Valdemar I:s gamla stridsplats, där vägen går längs med och öfver Saxån i sänkan mellan Vasahögen strax norr om Västra Karaby kyrka och den höjd, på hvilken Dagstorps kyrka ligger. Arenstorff lät genast Esemann säga Sandberg, att han skulle göra halt och formera trupperna; förmodligen har då denne fått spränga fram till Sandberg, så fort den sårade generalen på afstånd fått syn på denne. Då Arenstorff hunnit fram, tilltalade han Sandberg och var »sehr ungehalten». Pulow sändes i största hast fram till de trupper, som syntes längre fram på vägen för att i generalens namn befalla dem stanna. Pulow fann generaladjutanten, löjtnant Reck och frågade honom, hvem som gifvit honom order om reträtt, hvartill Reck svarade: »ich weiss nicht, sie sagen dass Ihr Majest. soll es gethan haben». Det är ett löst tal, som Reck hört, och efter ordern genom Pulow ordnar han strax skvadronen; han hänvisar Pulow till en längre i förväg varande grupp, hvilken torde kunna gifva besked om order. Pulow red fram och fann bland annat ryttmästaren Grabow, ryttmästaren Bugenhagen och öfverste Steensön, den samme som flytt samtidigt med Cicignons infanteri. Den omständigheten, att han nu fanns så långt framme, tyckes kunna visa, att reträtten från ån ej på allvar begynt, då han och Cicignon kommo öfver. På Pulows förfrågan svarade Grabow: »der König hätte Ordre gegeben». Pulow meddelade Arenstorffs order och att de efterföljande skarorna redan gjort halt och börjat formera sig. Det är klart af Grabows ord, att dessa officerare i verkligheten ej haft någon order, utan endast hört det bland folket gängse lösa pratet därom. Hade de haft Kristian V:s order, så skulle de naturligtvis ej kunnat lyda Arenstorffs genom Pulow framförda, alldeles motsatta befallning. Detta sökte man emellertid göra, och Bugenhagen sade: »lasset uns dann das auch thun und da habe ich zuvorn schon von gesaget». Dessa Bugenhagens ord, att »han redan förut sagt, att man skulle formera sig», —

[1] Öfverste Kruses vittnesmål den 14 febr. 1677, kaptenlöjtnanten Esemanns den 17 febr., kornetten Holtz' den 17 febr.

ty så måste de väl förstås — stå tydligen ej tillsammans med att Kristian V skulle varit här och gifvit positiv order om reträtt till Landskrona. Folket ville emellertid ej lyda och ordna sig. Grabow och Bugenhagen vände emellertid själfva och redo fram till Arenstorff och Sandberg, hvilka de träffade, sedan de senare kommit öfver passet. Här sade Bugenhagen[1] jämte andra officerare till Arenstorff, att konungen befallt dem gå sakta till Landskrona, hvarpå den sårade generalen utbrast: »i Guds namn då, hvad som är konungens vilja är också min»,[2] hvarpå marschen skulle fortsättas: order gafs åt de närvarande afdelningarna, några Brockenhus' dragoner, en skvadron af Arenstorffs regemente, en af Sandbergs och 2 standar af Kruses att gå till Landskrona. Arenstorff, som väl haft svårt att med oförbundet sår sitta till häst, red in i Anneløf för att blifva förbunden; med sig hade han, i hvarje fall då han red vidare, Steensön och Pulow.[3] Då Bugenhagen talade med generalen, var Sandberg tillstädes; öfverste Kruse säger uttryckligen, att han såg dem samman, då Bugenhagen kom.[2]

Bugenhagens uppgift till generalen synes emellertid hafva saknat positiv grund. Då han i krigsrättsförhöret den 17 februari 1677 tillfrågades om hvad order konungen gifvit Sandberg, svarade han, att han ej vetat af någon order, utan endast hört af andra, att man skulle gå sakta till Landskrona. Han tillfrågades nu bestämdt, om han sagt Arenstorff, att konungen gifvit order om detta, men svarade då helt försiktigt, att det kunde han icke erinra sig, men han hade talat till generalen och kondolerat honom öfver hans blessyr. Det står alltså fast, att antingen Bugenhagen utlagt det gängse lösa talet såsom stödt på en kunglig order eller att den sårade och med säkerhet utmattade generalen missuppfattat hans ord. Med Bugenhagen var Grabow, och denne har i krigsrättsförhöret haft en uppgift, som af C. J. von Arenstorff tolkats därhän, att Kristian V vid denna tid redan skulle hafva passerat Dös-

[1] Enligt regementskvartermästaren Peder Bertelsöns vittnesmål.
[2] Öfverste Kruses vittnesmål.
[3] C. J. von Arenstorff säger, att generalen red in i Nöbbelöfs by för att bli förbunden, men någon by Nöbbelöf finnes ej i närheten.

sjöbro på väg mot Landskrona. Grabow förklarade sig ej hafva kunskap om någon kunglig order: »er habe aber gehört, dass Ihre Königl. Majestet gegen Oberjägermeister Hanow gesagt, dass dieser Tag wäre ein unglücksehliger Tag, es wäre best, dass sie sacht nach Landzcrone gingen, welches geschahe ein gutter halbe meil von der Aw». Skall detta uttryck tolkas så, att Grabow förklarar sig själf hafva hört Kristian V:s uttryck till Hahn, så frapperar det genast, att ortsbestämmelsen ej gärna kan vara korrekt. Grabow skulle hafva varit närvarande, då Kristian en god half mil från ån talade med öfverjägmästaren Hahn. Men Kristian kom, enligt hvad ofvan visats, öfver Kjeflinge, och Grabow har kommit med de öfriga flyende öfver vadställena. Han kan alltså ej gärna hafva varit i konungens närhet en half mil från ån, vare sig denna halfva mil skall räknas från Kjeflinge eller från vadställena. Medgifver man åter, att ortsbestämningen är inkorrekt, men låter Grabow hafva hört uttrycket vid Dössjöbro eller dess närhet och förr än han sammanträffar med Arenstorff och Sandberg, så skall Kristian V alltså redan hafva passerat på väg till Landskrona vid den tidpunkt, då Sandberg och Arenstorff vid Dössjöbro talade med Bugenhagen och Grabow. Men detta antagande är förbundet med stora svårigheter. Enligt kornetten Holtz' bestämda vittnesmål — och han var själf ögonvittne — ljöd Kristian V:s order till Sandberg, då han i verkligheten träffade honom, att han skulle göra halt och allt, som kom, skulle formera sig hos honom, och Sandberg stod därefter också stilla, huru länge visste Holtz icke, enär han måste rida att låta förbinda sig. Löjtnant Powisch, som varit bland de efterste af vänstra flygelns flyktingar, säger, att då han kom till de retirerande, hade trupperna formerat sig, och konungen hade själf befallt, att de skulle formera trupper det bästa de kunde. Det är alltså säkert, att Kristian, då han i verkligheten kom, befallde, att man skulle samla sig och att denna befallning också hade en viss verkan. Han skulle då hafva gifvit Sandberg order att göra halt och formera sig, därpå ridit vidare, men ej gifvit några order om formerande till de framför Sandberg tågande Bugenhagen och Grabow: dessa veta ju ej af någon kunglig order. »Allt

som kom, skulle samla sig om Sandberg», men Bugenhagen och Grabow hafva ej berörts af någon sådan order, ånskönt Kristian V efter ifrågavarande uppgift måste ha passerat dem helt kort efter det han träffat Sandberg. Grabows uttryck, sådant det föreligger i krigsrättsprotokollet, kan för öfrigt mycket väl tolkas så, att Grabow endast skulle vid någon tidpunkt af andra hafva hört, att Kristian V sagt på detta sätt till Hahn (»er habe gehört, dass Ihre Maj. gesagt . . . »), och att Grabow i krigsrättsförhöret, på samma gång han måste medgifva, att han ingen kunglig order hört, liksom till ett slags urskuldande säger, att han hört, att äfven konungen sagt det vara bäst att gå till Landskrona och att detta konungens yttrande fällts en half mil från ån; frågan blefve då, *när* Grabow skulle hafva hört detta omtalas. Hade Kristian V passerat Dössjöbro före Karl Arenstorffs ankomst dit, gifvit denna order till Sandberg, att allt skulle göra halt och samla sig omkring honom och verkligen till en del lyckats därmed, hvarefter han passerat vidare, så synes en sådan scen som den nyss skildrade mellan Arenstorff, Sandberg, Bugenhagen och Grabow skola hafva varit omöjlig. Allt Bugenhagens och Grabows tal skulle väl från Sandbergs sida bemötts med att man fått positiva order, och hur kunde väl Sandberg gifvit order om att utan vidare fortsätta marschen, i det skick, hvari man befann sig, om han nyss förut fått annan order af Kristian V? Kristian V:s ankomst medför autentiskt utgifvandet af en kunglig order och formerande af trupper; då Arenstorff och Sandberg med Bugenhagen och Grabow äro vid Dössjöbro, är allt ännu i förvirring och oordnadt retirerande, och om kunglig order vet hvarken Sandberg eller någon annan; slutsatsen häraf synes närmast vara, att Kristian V ännu icke är kommen. Efter Powisch's utsago inträdde också genom konungens order ett tillstånd af större ordning och skick bland trupperna, men detta synes alldeles icke äga rum, då Sandberg och Arenstorff träffas; allt är då ännu i oreda.[1] Det var vid

[1] Powisch säger, att han fann trupperna formerade ½ mil från ån och att konungen befallt etc., men detta afstånd är tydligen för litet. Åtskilliga af officerarne bland de flyktande hafva också haft mycket svårt att närmare bestämma afstånden: ej underligt i stridens och flyktens vimmel.

klockan tre, och just då officerarne voro hos Karl Arenstorff, hördes dansk lösen från Lund; det var de skott, med hvilka Frederik Arenstorff vid Karl XI:s återkomst ville återkalla den flydda vänstra flygeln. Öfverste Steensön sade: »hör, vår högra flygel kämpar ännu».

Var Kristian emellertid ännu ej vid Dössjöbro klockan 3, så dröjde det ej länge, förrän han kom. Enligt Holtz' vittnesmål kom han till Sandberg ungefär en mil från ån. Det blir då vid Dössjöbro eller nära därintill, som konungen och generalmajoren möttes och konungen gaf sina order om att fatta posto och formera trupperna. Arenstorff och Sandberg hade hållit stilla vid Dössjöbro en half timma,[1] men den förre har Kristian V tydligen icke träffat förr än i Landskrona. Detta synes stämma med att Arenstorff enligt ofvanstående framställning efter samtalet med Sandberg var inne i Annelöfs by för att blifva förbunden, och Kristian V har därunder kommit till den ett stycke från Annelöf liggande Dössjöbro. I enlighet med Arenstorffs utrop under konferensen med Sandberg och den därpå gifna ordern skulle marschen utan vidare hafva fortsatts i det skick, hvari trupperna då befunno sig, till Landskrona, och det afstånd af något mer än en mil, som skilde Dössjöbro från staden, kunde ryttarhoparna fort hafva tillryggalagt. Förändrade anordningar blifva emellertid gjorda. Trupperna fattade posto och formerade sig i bättre ordning. Då Arenstorff efter sin förbindning kom med Steensön och Esemann längs vägen till Landskrona, fann han, att Bugenhagens och Grabows folk, som ju kort förut ej velat lyda, utan endast rida vidare och för öfrigt enligt beslutet vid passet skulle gjort så, nu gjort halt och ordnat sig; sammanställdt med Holtz' och Powisch's vittnesmål framstår detta tämligen gifvet som en följd af konungens order.[2] Det var en god fjärdingsväg från det ställe, där Pulow första gången påträffat dem; längre väg hade de ej hunnit tillryggalägga, förr än de fått göra halt. Det kan då endast hafva varit en jämförelsevis kort tid efter konferensen vid Dössjöbro, som Kristian V inträffade,

[1] Öfverste Kruses vittnesmål, 14 febr. 1677.
[2] Pulows berättelse i Sandbergs sak den 13 febr. 1677.

i hvarje fall antagligen mellan klockan tre och half fyra. Sandberg fick nu efter konungens order göra halt och formera sina trupper. Det är tydligen detta, som gör, att han, änskönt han var midtför Annelöf klockan tre och vid denna tidpunkt endast ville fortsätta marschen samt hade hufvudsakligen kavalleri med sig, ej kom till Landskrona förr än »sildig om Aftenen», efter det vanliga antagandet något efter klockan sex; Arenstorff var redan förut anländ till Landskrona. Hvad meningen var med Kristian V:s order till Sandberg, om den åsyftade att föra trupperna tillbaka till slagfältet eller endast att ordna återtåget, framgår ej fullt klart af de befintliga källorna. Det måste i hvarje fall hafva synts förbundet med stora svårigheter att återföra dem till Lund; därtill kunde det knappast vara tid, då solen redan var nedgången. Kristian fortsatte själf till Landskrona, dit han enligt Sthen Jacobsen (sid. 73) kom »noget effter det war mörcht», möjligen vid femtiden. Från Landskrona gaf han order till den ankommande Sandberg att vända och gå Frederik Arenstorff till mötes, hvar han kunde finna honom. Kanhända har Kristian V då redan vid Dössjöbro haft den meningen att med Sandbergs trupper söka stödja Frederik Arenstorff, om denne skulle tvingas till reträtt från Lund, men funnit upplösningen bland skvadronerna så stor, att intet vidare kunnat vid Dössjöbro göras, utan att man måst låta marschen, ehuru i bättre ordning, fortsättas mot Landskrona. Möjligen kan hans uttryck om »der unglückselige Tag» och att man måste rida till Landskrona anses betingadt af ställningen vid Dössjöbro. Frederik Arenstorffs slutliga nederlag vid Lund hade vid denna tidpunkt ej ännu inträffat, och vid Dössjöbro kunde Kristian i hvarje fall ej veta, om det var en »olycksalig dag»; vid Lund var ännu, i striden med den återkomne Karl XI, allt oafgjordt, och det var nu, som »Sveriges rikes krona hängde på Bielkens värjspets».

Kännedomen om vid hvilken tidpunkt Kristian V inträffade vid Dössjöbro gör det möjligt att beräkna, ungefär vid hvilket klockslag han lämnade slagfältet vid Lund. Ramel uppgifver (sid. 66), att då Karl XI vid sin återkomst på höjden bakom Sliparebacken upptäcktes af rekognoscerande danska ryttare, ansåg Kristian V slaget vara

förloradt, lät af Frederik Arenstorff och andra öfvertala sig att rädda sin person och begaf sig öfver fälten mot Kjeflinge och Landskrona, dit han ankom fram mot aftonen. Karl XI:s marsch från vadställena gick »rectâ på Lunden», alltså kom han verkligen öfver dessa höjder, i närheten af Vallkärra och Sliparebacken. Under hans frammarsch mot Lund kämpades fortfarande helt nära Lund mellan de båda där stående härarna, af hvilka den svenska slutligen hade front norrut och den danska söderut. Detta bidrager också till den omständigheten, att man på dansk sida ej upptäckte Karl XI förr än ganska sent; mellantiden mellan striden mot svenskarne vid Lund och mot de återkommande skvadronerna var också ganska kort. Enligt Nils Bielkes bref af den 20 december hade danskarne ej från första början klart för sig, att de ankommande voro fiender.[1] Ramels uppgift torde vara alldeles riktig, i så måtto att Karl XI hunnit söder om Vallkärra, förr än man på den danska sidan visste fullt besked om att han nalkades. Klockan var då nära tre. Enligt Ramel skall Kristian V då, ställd mellan två eldar, hafva beslutit att lämna hären och ridit bort, alltså strax innan slutstriden mellan härarne klockan tre börjar. Den svårigheten möter strax, att vägen från Lund till Landskrona vid denna tidpunkt var spärrad af Karl XI:s anryckande skvadroner. Ramel har insett detta och säger därför, att Kristian tog vägen »öfver fälten» mot Kjeflinge. Det vill säga, att han i stället för att kunna följa den tämligen rätliniga landsvägen till Kjeflinge, hvilket är en god svensk mil, har måst i sin ridt beskrifva en vid båglinie, tagande vägen mellan Nöbbelöf och Fjelie, vidare något öster om Laxmansåkarp samt därifrån mot Kjeflinge, öfver åkerfält och endast ett mindre stycke på banad väg. Han skulle alltså hafva lämnat någon punkt helt nära Lund strax före klockan tre, hunnit med en ridt på ungefär halfannan mil öfver fält och svåröfverstigliga vallar till Kjeflinge och därifrån hunnit rida bortåt en mil till trakten af Dössjöbro, där han sammanträffade med Sandberg, allt detta på unge-

[1] »Så snart de sågo oss vara fiender, blefvo de helt annorlunda till mods.»

får en halftimmes tid; han var ju vid Dössjöbro något efter klockan tre. Detta är tydligen orimligt, och ännu orimligare blir det, om man med en annan tolkning af Grabows yttrande än den här framställda skulle antaga, att Kristian ännu tidigare passerat Dössjöbro. Man nödgas alltså till att öfvergifva detta antagande; redan på förhand är det också psykologiskt taget svårt att förstå, att den stridslystne Kristian skulle vikit, just då det allra mest afgörande ögonblicket nalkades. Ställningen var ju heller alldeles icke ännu förtviflad för danskarne, och den vilda slutstriden hade åtskilliga växlingar.

Kristians ridt från fältet torde alltså få sättas tidigare. Ställningen efter den strid, som tryckt svenskarne tillbaka »med ryggen mot Lund» var väl den gynnsammaste den danska hären dittills haft under hela slaget; det var vid klockan två eftermiddagen. Det är om förhållandena på den svenska sidan vid denna tidpunkt, som Björlin fäller sådana uttryck som att den sista kraften var uttömd. Nils Bielke säger i brefvet af den 20 dec., att det som mest »plågade wårt folk under Lunden war den fullkomna tanken de hade, att Hans Maij:t war borta, efter alla trodde honom tillika med de 9 Squadroner som victoriserade, blifwa poursuiverad på den vägen, som löper åt Ystad». På den danska sidan har man ganska säkert ej heller haft någon klar föreställning om händelserna vid det danska lägret och vid vadställena och om att Karl XI:s återkomst kunde med det snaraste väntas. Ramel uppgifver också, att då Karl XI verkligen kom, antogos hans skvadroner af somliga vara ej den svenska högra flygeln, utan de svenska hjälptrupper under Ebbe Ulfeld och De la Gardie, hvilka under den närmast föregående tiden väntats till det svenska lägret vid Benstorp.

Under dessa omständigheter kan det ju förklaras, om Kristian V nu ansett det värsta vara öfver och att det sista fullföljandet af de vunna fördelarna kunde öfverlämnas åt Frederik Arenstorff och de öfriga befälhafvarne. Han kan då hafva lyssnat till de råd, som möjligen gifvits honom att nu lämna fältet. Han kan hafva ansett, att han nu, då det ej längre syntes vara af nöden, att han kämpade i slaglinien, kunde utan skam eller våda lämna

fältet. Han var dock arfkonungen, på hvilken det hela ytterst berodde. Lätt förklarligt är det, att Frederik Arenstorff kan hafva önskat, att konungen måtte aflägsna sig; hänsynen till och ansvaret för hans person måste i viss mån verka hämmande i bataljens ledning. Kristian V har då lämnat hären, ej precist i den tron, att han var fullständig segerherre, men dock med den uppfattning, att han följt sin här, till dess att blott den sista stöten mot en tillbakaträngd fiende återstode. Möjligen skulle man också kunna antaga, att ett motiv för hans affärd från valplatsen också varit den afsikten att i egen person söka retablera och återföra den på förmiddagen slagna vänstra flygeln, och kanhända har Frederik Arenstorff för att förmå Kristian att lämna stridsplatsen bedt honom själf åtaga sig detta värf. Då Frederik Arenstorff klockan tre sköt dansk lösen för att återkalla den vänstra flygeln, har han väl i hvarje fall ej kunnat tro, att den var sprängd, utan ansett det för en möjlighet, att den skulle kunna komma tillbaka. Dock är det en fråga, om det danska öfverbefälet under striderna vid Vallkärra och norr om Lund har haft någon närmare kännedom om att det gått så olyckligt för den vänstra flygeln eller om hvarest man skulle söka den. På den svenska sidan trodde man ju rent af, att den samlat sig igen och slagit den svenska högra flygeln tillbaka i sydöstlig riktning.

Lämnade Kristian V, såsom här antages, slagfältet vid Lund vid klockan två, så kan han på de hårdfrusna vägarna hafva hunnit till Dössjöbro till ofvan bestämda tid, och beräkningen tyckes sålunda i detta afseende passa.

Kristian torde emellertid ej kunna hafva ridit så långt som till Kjeflinge, förr än han kunde se, att allt ej var väl beställdt. Det ofvan omtalade konceptet till berättelse om slaget säger, att Arenstorff bad konungen passera ån och bringa sin person, hvarpå allt berodde, i säkerhet, i det han försäkrade, att han ej skulle lämna slagfältet, med mindre han antingen föll eller segrade eller kunde gå tillbaka i god ordning, hvilket löfte han också till sist höll; »konungen passerade alltså, dock först efter långvarigt betänkande, ån med några få folk han hade med sig, och fienden var med några trupper allaredan i anmarsch för

att förhindra en sådan öfvergång». Det synes icke vara skäl att med C. J. von Arenstorff absolut fränkänna denna del af berättelsen karakteren af tillförlitlig källa. Den motsäger icke de förhållanden, för hvilka här med stöd af andra källor och omständigheter redogjorts, och dess sist citerade upplysningar förefalla, om de förstås rätt, mycket sannolika. Då Kristian V vid tvåtiden lämnar slagfältet förbi Sliparebacken och Vallkärra, är Karl XI i anmarsch i motsatt riktning, från vadställena och öster om Stångby mot Lund. Från vägen mellan Vallkärra och Kjeflinge har Kristian V och hans följe ej gärna kunnat undgå att varseblifva de framtågande svenska skvadronerna: det är då dessa, som konceptet menar, då det talar om de trupper, som allaredan voro i anmarsch för att förhindra konungens öfvergång. Följden af Karl XI:s anmarsch mot Lund blef ju också allra först den, att vägen mellan den danska hären och ån spärrades. För Kristian V och hans följe af gardet, huru pass stort detta må hafva varit, var det emellertid nu för sent att, om de så skulle velat, återvända till slagfältet; de kunde väl då hafva genskjutits af Karl XI:s ryttare. Kristian bör väl också genom denna svenska trupps frammarsch hafva fått rätt besked om sin vänstra flygels öde. Han har då sett, att det ej var blott ett jämförelsevis lätt sista krossande anfall, som Frederik Arenstorff skulle hafva att utföra, utan att en ny, hård strid förestode, till hvilken man borde anlita alla tillgängliga krafter. Man kan då förutsätta, att han ridit skarpt öfver Kjeflinge mot Dössjöbro, den trakt där vänstra flygeln borde finnas, och man förstår lätt, att han ögonblickligen söker få trupperna här i ordning. Men här är upplösningen och förvirringen stor, och det är ej underligt, om Kristian, som för ungefär en timme sedan ridit i segertankar från Lund, nu, då han förnummit Karl XI:s återmarsch och hört Frederik Arenstorffs fruktlösa signalskott, midt bland sina upplösta skvadroner kan hafva sagt, att det var en olycksalig dag.

Sthen Jacobsen omtalar i sin krigskrönika, att Kristian V kort efter slaget höll mönstring med sin här i Landskrona. Med hatten i hand tackade han den högra flygelns trupper för deras tapperhet i slaget och sade sig

aldrig skola glömma dem, men den vänstra flygeln red han onådigt förbi utan att säga ett ord. I Kristian V:s karakter voro både rättfärdighetskänsla och en viss anspråkslöshet framträdande drag, och man har svårt att fatta, att han skulle satt sig i en så falsk situation som att uppträda såsom lofprisande eller dömande krigsherre, ifall både han själf och hären vetat, att han under slaget flytt för fiendens vapen.

I slaget vid Lund kan ingen egentlig fältherreskickhet sägas hafva blifvit ådagalagd, hvarken på den svenska eller danska sidan. Så begicks utan tvifvel redan från början ett stort fel på den danska sidan, då man så snabbt och obetänksamt upptog kampen med den svenska högra flygeln, förr än man var fullt i ordning, och Kristian V var säkerligen ej utan skuld härtill, om än Karl Arenstorff var den, som närmast hade befälet och ansvaret. På den svenska sidan lämnade ju de högstkommenderande för flera timmar slagfältet och ledningen af det hela genom att företaga den häftiga förföljelseridten till Lödde å. Segern blef svenskarnes genom deras soldaters sega tapperhet och framför allt genom Karl XI:s flammande hjältemod och elektriserande ifver. Trots bristerna i ledningen af hären är han stridens centrala personlighet. Öfverallt där han är med, träder han i förgrunden och vinner så att säga personligen slaget. Man kan vara säker på att han aldrig skulle lämnat sina skvadroner och ridit till Malmö, förrän allt var öfver; låt också vara, att det för tillfället sett aldrig så gynnsamt ut.

Kristian V har ej haft en sådan betydelse för sin här, och han framträder ej som en det hela behärskande hjältefigur. Men därför låder ingen egentlig fläck vid hans personliga kamp i Lundaslaget. Han har öfverallt visat stor tapperhet och med de sina huggit in mot fienden. Då hans folk viker på den vänstra flygeln, gör han hvad han kan för att samla dem igen, rider sedan själf bort till dem, som ännu kämpa; och fortsätter striden. Det visar sig i hans uppträdande prof både på raskhet och på sundt omdöme. Att han så till sist under skenbart mycket god ställning för arméen lämnar fältet är, efter hvad ofvan sagts, förklarligt och äfven ursäktligt; många skulle säkert i lik-

nande fall hafva gjort som han. Bleknar äfven hans bedrift inför Karl XI:s, så kan man dock icke neka honom det erkännandet, att han, den siste krigaren bland de danske Oldenburgarne, i Lundaslaget visat sig vara en rask officer och en tapper man.

Karl XII:s sista fälttåg

AF

J. A. LAGERMARK.[1]

II.

Mot slutet af oktober ankommo de flesta regementena till norska gränsen. Deras marsch hade varit ansträngande, ty vägarna voro uppblötta genom långvarigt regn.[2] Åtskilligt slarf vid provianteringen förekom äfven. Så klagade öfverste R. Fuchs vid Södermanlands regemente i bref till konungen den 22 oktober, att hans folk på marschen från Karlstad till Västra Ed på somliga ställen fått allenast halfva portioner och på andra intet alls. Myntteckmen Vett och Vapen voro ej gångbara, och andra penningar saknades.[3] I trakten af Uddevalla var det nästan omöjligt att erhålla behöflig skjuts. Detta berodde väl till en del på kronobetjänternas okloka anstalter, men ock därpå att de flesta hemmanen voro rusthåll och att öfverste S. Wallenstjerna (öfverste för Hallands och Bohusläns kavalleriregemente = Änkedrottningens lifreg.) låtit rusthållarne sända 3 à 4 hästar med hvar ryttare. Därjämte klagades öfver, att allmogen som bodde ett stycke ifrån vägen var så motvillig och tredsk, att den icke framförde till nattlägren hvad som behöfdes. Man aktade icke kronobetjänternas påbud, hvarför man måst utsända soldater på

---

[1] Se Hist. Tidskr. 1897 s. 275.

[2] General E. Sparre till sin fru 11/10, 21/10. Sv. hist. tidskr. 1886, s. 255 och 256. Jfr Sv. hist. tidskr. 1897, s. 285. Justitieråd P. Paulsen till Görtz 17/11. Handl. rör. Görtz.

[3] Öfverstars bref.

exekution, och detta hade haft god verkan.[1] — Sjukligheten var stor i några regementen. Så voro 322 man af Östgöta infanteri sjuka vid ankomsten till Vik i Bohuslän.[2] Vid inryckningen i Norge kvarlämnades i kvarteren vid Strömstad 360 sjuka af Skaraborgs regemente[3] och 83 af grenadierbataljonen. Såväl Skaraborgs regemente som grenadierbataljonen hade länge tjänstgjort i Bohuslän och deltagit i arbetena därstädes samt i striderna på Iddefjorden.[4]

Af de ankomna trupperna bildades en mindre kår i Värmland under generallöjtnant d'Albedylls befäl. Enligt den uppgjorda marschrutan skulle de öfriga trupperna, som voro bestämda för inbrottet i sunnanfjällska Norge, samlas vid Strömstad.[5] Konungen tycktes nämligen hafva för afsikt att under skydd af Sundsborgs kanoner söka gå öfver Svinesund. Allt, som behöfdes för att slå bryggor däröfver, hölls i beredskap. Emellertid fingo dock sedermera de flesta af dessa trupper order att stanna vid Västra Ed,[6] och ifrån detta håll öppnade konungen själf fälttåget. — Trupperna i Strömstad stodo under Düchers befäl, men vid dessa infunno sig strax före fälttågets början utom hertigen af Holstein-Gottorp generalissimus, arfprinsen af Hessen-Kassel, och fältmarskalken Mörner.[7]

Den 25 oktober begaf sig konungen från Strömstad till Västra Ed.[8] Där stannade han 3 dagar och gaf under

---

[1] Erik Tellander till generalauditören 26/10. Generalauditörshandl.

[2] Däraf 146 närvarande och 176 annorstädes. Förslag 30/10.

[3] Memorial 21/11 af G. B. Staël von Holstein. Handl. rör. underhållet för arméen i Norge 1718. Krigsark.

[4] Förslag 6/12. Vid denna tid voro dessutom 21 sjuka i Norge.

[5] Marschrutan bland Acta historica. Karl XII 1714—1718.

[6] «L'armée du Roy est partagée en deux, dont la plus grande partie s'assemble près de Wester Ede et l'autre aux environs d'icy». Dücher till Görtz. Strömstad 22/10. Strödda handl. hör. till Görtz mål. — Till Arfprinsen skref Karl XII 9/9: »Undt weilen, ietzo schon die spähte jahrzeit anfängt, so gedänke ich meist alle regimenter auf der Bohuslänische Seite zu sammeln, iedoch so, das die regimenters in drei Corps verteilet werden, wovon zwei die erstere im felde agiren sollen unt das dritte die Vestungen attaquiren.» Ernst Carlson, Konung Karl XII:s egenh. bref. s. 357.

[7] Arfprinsen kom först 23/10 till Strömstad. Arfprinsen till E. Sparre 25/10. Sparres brefväxling. Uppsala bibl.

[8] Sekret. O. Cederström till statssekret. v. Höpken. Handl. rör. Görtz. Sekret. Åkerhjelm åter skref till E. Sparre 28/10, att konungen för tvänne dagar sedan lämnat Strömstad. — Dücher uppgifver i det anf. brefvet till Görtz 22/10, att konungen skulle begifva sig till Västra Ed 26/10. Han berättar vidare, att sedan konungen låtit en del trupper tränga in i Norge från detta håll, skulle han återvända till Strömstad (detta skedde dock ej),

tiden order, att öfverste Samuel Vallenstjerna med 400 ryttare af Änkedrottningens lifregemente, öfverste Ture Gabriel Bjelke med 400 Gröna dragoner och den polske öfversten Rosocatski med sina 100 woloscher skulle infinna sig vid Fossanebro (i närheten af nuvarande egendomen Loviseholm).[1] Öfver dessa trupper skulle öfverste Johan Stenflycht föra befälet. De öfriga trupperna, som stannat vid Västra Ed, fingo order att marschera åt Klefvemark till den norska byn Halleröd, som ligger vid gränsen. Samtidigt utfärdades order till den värmländska kåren att rycka mot Örjebro, som ligger omkring 1 mil ifrån Töksmark, och bemäktiga sig passet därstädes. Denna kår bestod allenast af Närke—Värmlands indelta regemente, Närke—Värmlands tremänningar, Dalregementet, Upplands ståndsdragoner och en del af adelsfanan samt något artilleri. Sedan den 24 september hade 1,000 man till häst och fots legat i läger vid Örjebro under generalmajor Karl Leutrums befäl, och i slutet af oktober kom d'Albedyll dit med en del trupper från Eda skans, då kåren uppgick till 4,000 à 5,000 man,[2] Några trupper stodo ännu kvar i Eda och Morast under generalmajor Strömfelts kommando.[3] Likaså kvarlämnades några truppor i Bohuslän och Dalsland till skydd för svenskarnes förråd därstädes.[4]

---

hvarför Dücher råder Görtz att påskynda sin resa till Strömstad, om han ville träffa konungen där. »Sa majesté», tillägger han, »sera fort ravie de vous voir». Dücher skref 1/11 från Strömstad: — — »nous ne faicions icy aucun mouvement avant de recevoir les ordres dy Roy». — Handl. rör. Görtz. Justitierådet P. Paulsen skref från Strömstad 17/11, att sekret. Cederström måst skrifva till Görtz, att konungen längtade mycket efter honom. Handl. rör. Görtz.

[1] Där skulle för öfrigt enligt den först uppgjorda planen 600 grenadierer från Clausenborg jämte ytterligare 300 Gröna dragoner infinna sig, men denna plan ändrades, så att de sistnämnda trupperna ej ankommo dit. Bland Handl. rör. Nordiska kriget III finnes en anonym berättelse på tyska om hvad öfverste J. Stenflycht uträttat under fälttåget 1718. Då denna berättelse i detalj omtalar hans resor m. m., är den utan tvifvel författad af honom, ehuru ej skrifven med hans hand, och jag anför densamma hädanefter under namn af *Stenflychts berättelse.*

[2] Schlözer, Stats-Anzeigen, s. 463 och 464. Enligt en mönsterrulla öfver Upplands ståndsdragoner finner man, att deras öfverste, H. v. Fersen, var i Morast 12/10, men i Bön i Töksmark 24/10. Krigsark.

[3] d'Albedyll till Karl XII. Brefvet är skrifvet i nov. från Annonby i närheten af Örjebro. Acta hist. Karl XII 1714—1718. Karl XII gaf 20/10 Strömfelt order att tills vidare stanna i Eda. Handl. rör. Strömfelts militära befäl 1718—1724. Krigsark.

[4] I Dalsland kvarlämnades Upplands tremänningskav. på grund af dålig beklädnad. J. H. Hamilton till K. G. Bjelke 5/12. Bergshammars arkiv.

När Stenflycht emellertid skulle begifva sig från Västra Ed för att taga befälet öfver trupperna vid Fossanebro, sade konnngen sig vilja följa med och se till, om hans order voro verkställda och om det nödiga manskapet vore tillstädes. Vägen togs öfver Töftedal, och i skymningen den 29 oktober kom konungen till Fossanebro och befallde Stenflycht att med de där samlade 900 ryttarne och dragonerna rycka in i Norge och söka framtränga till Iddeslätten. Själf sade han sig vilja som volontär rida efter, såsom han gjorde 1701 på öfverste Alexander Hummerhjelms parti; Stenflycht bad då konungen, att han skulle skona sin höga person och ej medfölja partiet. Men han var obeveklig. Han ville, sade han, uppföra sig lika bra som någon ryttare eller dragon. Stenflycht utverkade dock, att han stod stilla vid bron under natten med det mesta manskapet. Endast med 50 ryttare och 50 dragoner ryckte den förre öfver gränsen mot Præstebakke, dit konungen med de öfriga trupperna skulle ankomma följande dagen. I den norska byn Berby sökte Stenflycht skaffa vägvisare, men det misslyckades, hvarför han utan någon sådan måste under den mörka natten tåga vidare. Därvid träffade han på en förpost, som aflossade en salva utan att göra någon skada, hvarpå den skyndsamt drog sig tillbaka. Vid ankomsten till Præstebacke fann man där en trupp, som, efter hvad man trodde sig veta, bestod af 150 man, men dessa drogo sig äfvenledes tillbaka, sedan de upprifvit den därvarande bron. Samtidigt härmed hade äfven svenska trupper ankommit till Halleröd, som ligger omkring 2 mil från Fredrikshall.[1] — Vid middagstiden den 30 ankom konun-

[1] Stenflychts berättelse. — Dahlfeldts berättelse, tryckt i Handl. till upplysning af Svenska Krigs-Historien af C. G. Nordin, s. 116. — Upplands reg. uppbröt från Västra Ed 30/10 och hade sitt första nattläger i Halleröd i Norge 31/10. Rasbo kompanis journal. Krigsark. O. Bergström, Upplands regementes hist., s. 120. — Kommendanten på Fredrikstens fästning, Landsberg, skref till Lützow 29/10, att svenskarne voro i anmarsch mot Halleröd med 2 infanterireg. och 1 kavallerireg. Fredrikstens fæstning vedkommende 503. N. riksark. I *magistratens i Fredrikshall journal*, tryckt i Norsk Militært Tidsskrift 1885, B. 58. H. 11, berättas. att svenskarne slagit läger vid Halleröd 29/10 och att Karl XII låg i Præstebakke samma natt, men den sistnämnda uppgiften strider mot Stenflychts berättelse. — Egendomligt nog skref Dücher till »Monsieur» (Görtz) 1/11 och till Görtz 4/11, att konungen gick 31/10 öfver gränsen, under det att sekret. v Kochen skref 1/11 från samma ställe, att konungen gått öfver gränsen 30/10. Handl. rör. Görtz.

gen till Præstebakke med det kavalleri, som, oberäknadt hvad Stenflycht tagit med sig, samlats vid Fossanebro. Stenflycht sändes nu åter förut med 200 hästar till Lundene på Bergstien. Under vägen såg han på bergen några fiender till fots, men han kunde ej taga någon till fånga. Af en kvinna fick han dock veta, att fienderna dragit sig undan åt Lundene. Han tågade då dit och stannade där under natten. När han här utsatte sina förposter, syntes tvenne skiltvakter på ett berg. Genom att med 50 dragoner gå bakom detta och anfalla dem i ryggen öfverrumplade han dem och tog en soldat till fånga. Från konungen fick Stenflycht underrättelse, att han följande dagen ville framtränga utmed Iddefjorden till Snekketorpskleven. Den 31 rekognoscerade Stenflycht Sillekleven och framkom samma dag till Böekleven. Under vägen dit träffade han på en öfvergifven förskansning samt en förhuggning mellan tvenne berg, och vid denna måste hans manskap för att komma vidare arbeta några timmar på att rödja undan de nedfällda träden. Stenflycht stod stilla under natten vid Böekleven. Efter det uppgjorda förslaget skulle konungen och Stenflycht följande dagen samtidigt angripa fienderna på Iddeslätten, där endast 1 bataljon af Smaalenenes regemente och 60 kyrassierer af öfverste Wests regemente bevakade passen.[1] Den förre skulle anfalla från Böekleven och den senare från Snekketorpskleven. Denna plan kom dock icke till utförande, enär polackarne redan omkring kl. 2 på eftermiddagen den 31 angrepo och togo 19 kyrassierer till fånga, hvarpå fienderna drogo sig hastigt tillbaka under skydd af Overbjergets kanoner. Den följande dagen närmade sig konungen med sitt folk Tistedalsälfvens södra sida, och manskapet inkvarterades i de där befintliga husen. —

Svenskarnes hastiga inmarsch synes hafva öfverraskat fienderna, ty öfver allt drogo de sig utan motstånd tillbaka. Väl hade man vid underrättelsen om svenskarnes marsch mot Halleröd utsändt från Fredrikshall 4 partier,

[1] Kommendanten Landsbergs relation (Een Extract og tilforladelig Relation af det, som er passeret udj sidste Kriigs Tiider, og særdeles dend Svendske var falden in i Norge 1716 og 1718, saa vidt jeg kan erindre mig og jeg selv bivaanet. Relationen är dat. 17/8 (= 6/8) 1739. Generalstabens arkiv i Köpenhamn).

hvartdera à 100 man, för att söka hindra svenskarnes inbrott eller åtminstone göra dem afbräck,[1] men dessa voro utan tvifvel allt för svaga för att kunna uträtta något. Det enda, som något fördröjde marschen, var, att man måste använda åtskillig tid på att laga de upprifna broarna och undanrödja de öfver vägarne nedfällda träden.

De följande dagarne rekognoscerade svenskarne i Tistedalen och vid Femsöen, ja äfven åt Örjebro till, där man förmodade, att d'Albedylls trupper befunno sig. Därjämte inneslöto de fästningen Fredriksten allt närmare. Då konungen rekognoscerade fiendernas ställning i Tistedalen, vågade han sig därvid så nära deras förskansningar, att hans lif ögonskenligen sväfvade i fara. Lyckligtvis fick man just då höra skott från Iddefjorden, då han genast skyndade däråt[2] och skall från Naakedalen[3] åsett den sista strid, som utkämpades mellan den svenska och norska flottiljen i Iddefjorden. Denna strid ägde rum den 3 november. Förlusten däri var obetydlig, och ingen kunde tillskrifva sig segern.[4]

Emellertid ankommo tidigt den 4 november till Iddeslätten generalmajorerna Johan Reinhold Trautvetter och Gabr. Ribbing med Upplands, Södermanlands, Västmanlands, Östgöta och Västgöta infanteriregementen. Samma dag visade sig svenskarne vid Eskeviken, hvarpå alarmskott hördes från fästningen omkring kl. 3 e. m.[5] Följande dag fick Stenflycht order att angripa fiendernas försvarsverk vid Hölene. När han skulle begifva sig åstad att verkställa denna order, följde konungen också med. Under vägen möttes han af tvenne ordonnanser, som berättade, att fienderna lämnat sina försvarsverk i Tistedalen och dragit sig tillbaka. Konungen skall då hafva beklagat detta och yttrat, att nu ertappa vi ej danskarne på denna sidan Glommen.[6]

---

[1] Landsbergs anf. bref till Lützow $^{30}/_{10}$. Vid Lille Klef angreps arriergardet af Upplands reg. af snapphanar, då en profoss blef dödsskjuten och 3 soldater sårades. O. Bergström, Upplands reg., s. 120.

[2] Dahlfeldts berättelse.

[3] Magistratens i Fredrikshall anf. journal.

[4] Striderna vid Västkusten 1717 och 1718, s. 45.

[5] Magistratens i Fredrikshall anf. journal. — Sponneck till kammarherre Gabel $^{5}/_{11}$. Ref. Sager 1718. D. riksark.

[6] Dahlfeldt berättar, att kavalleri sändts omkring Femsöen för att falla norrmännen, som stodo vid Tistedalen i ryggen (såsom generalm. Delvig gjorde år 1716), men jag har ej funnit någon annan uppgift härom.

Anledningen till det plötsliga återtåget var följande. Sedan svenskarne framträngt öfver Præstebakke och fattat fast fot såväl på Iddeslätten som i Tistedalen med en betydlig styrka, uppstod stor oro hos generallöjtnant von Sponneck, åt hvilken Smaalenska kantonens försvar var anförtrodt. Då därjämte en underrättelse inkom den 3 november, att de svenska trupper, som stått i Töksmark, brutit upp och med sina förposter ryckt in i Ödemark, sammankallade han en krigskonselj, bestående af de under honom lydande generalmajorerna Patroclus Römeling, Filip Detlev Trampe och Hans Helmuth Lüttichau samt öfverstarne Johan Vilhelm Ötken och Nils West. Han framhöll för dessa, att norrmännen voro alltför svaga i förhållande till svenskarne och att de ledo brist på bröd, furage och annat. På grund häraf beslöt man att, ifall svenskarne verkligen anföllo med en öfverlägsen styrka vid Svinesund och Tistedalen, draga infanteriet i god ordning tillbaka till Glommen och där, sedan man hunnit draga till sig förstärkningar, bjuda fienden spetsen för att så länge som möjligt försvara det sunnanfjällska Norge. Mot slutet af öfverläggningen tillkallades äfven kommendanten Landsberg och vice amiralen A. Rosenpalm, men dessa synas endast tillfrågats om fästningen Fredrikstens och flottans tillstånd. Sålunda beslöt man ej i denna konselj att draga sig tillbaka utan strid. Också fingo generalmajorerna Trampe och Römeling samma dag order att begifva sig till Svinesund och Tistedalen och där öfvertaga befälet. Strax därefter inträffade dock händelser, som påskyndade beslutet om en allmän reträtt. Det är förut nämndt, att Karl XII strax före sitt inbrott i Norge gifvit värmländska kåren befallning att bryta upp och förjaga fienderna vid Örjebro. Sannolikt hade därför denna kår redan den 3 november gjort åtskilliga rörelser, och det är utan tvifvel om dem, Sponneck samma dag fått underrättelse, såsom förut är omtaladt. Emellertid angrepos norrmännen härstädes först dagen därpå. När svenskarne angrepo, lämnades försvarsverken utan det ringaste motstånd, hvarpå de uppbrände och förstörde dem. Man försökte väl att förfölja, men norrmännen drogo sig så hastigt undan, att man ej kunde

upphinna dem.[1] Äfven om detta angrepp inkom samma dag underrättelse till Sponneck jämte den falska uppgiften, att svenskarne till ett antal af 6,000 à 7,000 man kommo anryckande genom Rakkestads socken. Han fruktade då, att hans kår skulle blifva afskuren från förbindelsen med Kristiania och andra norska trupper, hvarför han beslöt att skyndsamt draga sig tillbaka, i synnerhet som det ej kunde vara något tvifvel om att det var svenskarnes allvar att angripa honom i hans hufvudposteringar vid Svinesund och Tistedalen. Berättelser hade nämligen också inkommit, att oberäknadt det svenska kavalleri, som befann sig på södra sidan af Tistedalsälfven, 8,000 man infanteri stodo på Iddeslätten och lika stor styrka i Bohuslän samt att såväl belägringskanoner som fältkanoner började framföras, de förra till belägring af Fredriksten, de senare till angrepp på försvarsverken i Tistedalen.

Sedan Sponneck gifvit order att förstöra lavetterna och förnagla kanonerna vid försvarslinien Svinesund—Tistedalen samt att sänka den norska flottiljen i Iddefjorden, drog han sig med sina trupper till Skjeberg bro om aftonen den 5 november. De trupper, som stått vid Örjebro och Strömfossen hade redan den 4 fått befallning att draga sig tillbaka. Under återtåget sökte norrmännen förstöra alla matvaror och allt foder, som man förut ej medhunnit att föra från östra till västra sidan af Glommen. Äfven uppbrändes en del bondgårdar, isynnerhet i Rakkestads och Bergs socknar, på det att svenskarne ej skulle få tak öfver hufvudet.

Såsom skäl för återtåget uppgaf Sponneck för Lützow, att han företagit det dels för att icke blifva omringad, dels af brist på proviant, »i det soldaterna fast lige som börn efter bröd har skriget». Dessa skäl gillades dock ej af Lützow, ty svenskarne hade ej trängt förbi posteringarna vid Örje, Strömfossen och Skodsberg, så att det ej var någon fara för honom att blifva kringränd. Han hade i stället bort hålla stånd och låta fienderna först anfalla vid hufvudposteringen Tistedal. Att tränga igenom där hade för dem varit en hård nöt att knäcka, om de mött kraftigt

[1] Leutrums berättelse. Schlözer, Stats-Anzeigen, s. 464. — De la Gardieska ark. XIV, s. 115.

motstånd. Hvad bristen på bröd angår, så funnos oberäknadt magasinerna i Moss 1,704 t:r rågmjöl i Fredrikstad, hvaraf 6,000 man kunde underhållas under 24 dagar. Under återtåget hade svenskarne varit norrmännen i hälarne, hvarvid hela öfverste Wests kyrassierregemente lupit faran att komma i svenskarnes händer, ehuru Sponneck till sin disposition hade 11 bataljoner, 6 skvadroner och 8 dragonkompanier. Lützow visste nu intet annat råd än att söka hindra svenskarne att komma öfver Glommen, hvarför han gaf Sponneck order att med sina trupper gå öfver denna flod och postera sig på dess västra sida från Opsund, Sannesund och ned mot Fredrikstad.

Så hårdt detta återtåg än grämde Lützow, gladde han sig, att föga matvaror och furage fanns i Smaalenska kantonen[1] — en uppgift som ej var riktig, ty svenskarne, som inryckt i Norge, funno där ej obetydligt af hö och annat, som var behöfligt för underhållet.[2]

Den plötsliga reträtten och förstörandet af flottiljen i Iddefjorden uppväckte mycket missnöje äfven hos andra, såsom hos v. ståthållaren Kragh, v. amiral Rosenpalm och kommendanten Landsberg. Amiral Rosenpalm ansåg, att man bort besluta sig härför 6 månader förut, ty man hade under sommaren i hög grad ansträngt mycket manskap utan nytta, oberäknadt att landet under denna tid lidit högst betydligt. Ståthållaren Fr. Kragh ansåg det vara värst af allt, att på grund af de sista händelserna oenigheten inom hären tagit öfverhand, hvarför han ansåg det nödigt, att en general en chef med auktoritet så fort som möjligt sändes till Norge. Denne måste vara dansk, ty animositeten mellan norrmän och tyskar var så stor, den kunde vara, hvilket i det tillstånd, man nu var, ej kunde föra med sig annat än fördärf. Han trodde, att hans svåger general von Eijnten skulle vara den bäste. Fäste man något afseende därvid, att tvenne svågrar icke borde samtidigt vara chefer i Norge, den ene för den civila och den

[1] Sponneck till Overkrigssekr. kammarherre Gabel 5/11. Lützow till Fredr. IV 9/11, 15/11 och till Gabel 9/11, 15/11. — v. ståth. B. F. Kragh till Gabel 5/11, 8/11. v. amiral Rosenpalm till Gabel 5/11, 8/11. Refer. Sager. D. riksark.

[2] d'Albedyll till Karl XII nov. 1718. Acta hist. Karl XII 1714—1718.

andre för den militära makten, ville han gärna lämna sin plats.[1] Såsom svar härå kan man anse Fredrik IV:s lika lydande bref den 22 november till Lützow och Sponneck, hvari de förmanas att rätta sig efter instruktioner, som de fått; de borde ej genom någon oenighet eftersätta Kongl. Maj:ts intresse, utan lefva i god endräkt med hvarandra. Hvad som en gång beslutats och ansetts tjänligt, borde genast sättas i verket. Samma dag få öfverstarne von Mösting och Samits order att begifva sig till Norge, där de skulle deltaga i krigskonseljerna och gå Lützow tillhanda.[2]

Sedan norrmännen dragit sig tillbaka till Skjeberg, gingo svenskarne på flottar öfver älfven vid Skoningsfossen, bemäktigade sig tvänne öfvergifna skansar och reparerade Tistedalsbron. Öfverste Stenflycht ryckte den 6 nov. till Bergs kyrka och så vidare till Torpum, därpå öfver Ingedal samt träffade 1/4 mil från Skjeberg på 30 danska kyrassierer, som stodo posterade vid en bro. Denna sökte de upprifva, men förhindrades af 30 polacker. Danskarne sökte då retirera till sitt läger, som var på 1/2 mils afstånd, men de flesta togos till fånga; de öfriga nedhöggos, så att endast löjtnanten, Hans Henrik Jurgens, kom in i lägret, men han dog sedermera af sina sår den 21 dec. Denna strid ägde rum den 7 dec. Samma dag återvände Stenflycht till Torpum. Tvänne dagar därefter fick han order af konungen att med 400 ryttare rycka ned till Svinesund och gifva arfprinsen och general Dücher order att med där stående trupper gå öfver till norska sidan.[3] På samma gång medförde han dit 96 man, som tagits till fånga sedan fälttågets början. Den 10 ryckte konungen

[1] Se sid. 225 not 1. Redan innan Sponneck gaf order att sänka den norska flottiljen i Iddefjorden, var generalm. Arnoldt tveksam, om man handlat rätt, då man besvärat landtmannen med öfverförandet af så många fartyg till Iddefjorden »samt saa got som holt hele sommeren over alle bataillons, der kunde bleven i legderne». Till besättning höllos »nat og dag under aaben himmel» 1,000 soldater oberäknadt matroserna. Arnoldt till Overkrigss. 25/10. D. riksark. — I bref till Lützow 13/10 yttra ock Cic. och Arn., att det hade varit önskligt, att aldrig några fartyg behöft föras till Iddefjorden. Krigs-Directoriums Copiböger 897.

[2] Sv. hist. tidskrift 1897, s. 295, not 1.

[3] v. Kochen skref från Strömstad 11/11 till »monsieur», att arfprinsen i går begaf sig till konungen. Gallica. — Dücher reste 7/11 och arfprinsen 8/11 från Strömstad till Sundsborg. Anonymt bref från Strömstad 9/11 till »monsieur» (Görtz). Kansliherrarne begåfvo sig 17/11 från Strömstad till konungen. Paulsen till Görtz 17/11. Handl. rör. Görtz.

själf med 400 dragoner öfver Tistedalsälfven och svängde sedan af åt vänster ned till Svinesund, hvarpå han återvände till Tistedalen. Samma dag gick arfprinsen med en del truppor öfver Svinesund, hvaröfver man slagit tvenne broar, och dagen därpå följde de öfriga trupperna efter.[1]

Svenskarne hade sålunda öfver Svinesund inträngt i Norge utan att möta något motstånd, och det är föga sannolikt, att norrmännen skulle kunnat hindra öfvergången, äfven om de gjort kraftigt moststånd. Väl hade de under tvenne års tid nedlagt mycket arbete härstädes, men ingeniör Maigret, som i sällskap med generalmajor Stackelberg gjort besök vid Svinesund, skref till Görtz från Strömstad redan den 8 april 1718, att han var öfvertygad, att konungen utan någon förlust skulle kunna under favör af kanonerna från Sundsborg slå en brygga öfver Svinesund och gå däröfver, utan att man skulle våga att göra något motstånd. Norrmännens batterier voro ej väl anlagda, och de hade ej gjort allt, som kunde göras för att göra passagen svår, hvarför han trodde, att det ej var deras mening att envist försvara den.[2] — Att batterierna ej voro väl anlagda, visade sig ock den 15 augusti, då svenskarne under skydd af sina kanoner gingo öfver Svinesund och förnaglade kanonerna vid Rörbek utan att förlora en enda man.[3]

Såväl de trupper, som gått öfver Svinesund, som andra, hvilka inbrutit i Norge, utbredde sig öfver landet öster om Glommen och fördrefvo fienderna därifrån. Endast vid Sannesund och Blakjer höllo de stånd, dock lämnade de sina förskansningar på det förra stället redan natten till den 14 november.[4] De svenska truppernas förnämsta uppgift var till en början att drifva undan fienderna så fort

---

[1] Stenflychts berättelse. Schering Rosenhane säger, att konungen kom 10/11 »om morgonen bittida» till arfprinsen, som var i Sundsborg. Rosenhanes dagbok. Handl. rör. Skand. hist. IV, s. 310. Öfverste N. West till Fr. IV 26/11. Refer. Sager 1718. — 43 man och 41 hästar förlorades 31/10 och (vid Skjeberg) 7/11 af Lüttichaus, Kruses, Wests och Ötkens reg. Defect Extract af P. D. v. Trampe 26/11. — J. H. v. Kochen 11/11 från Strömstad till extraord. envoyén D. Cronström. Gallica.

[2] Handl. rör. Görtz.

[3] Striderna vid Västkusten, s. 42. — Öfverste C. E. Muschardt skref till Lützow 13/6 1718, att vid Rörbek och Svinesund funnos 2 batterier, det ena bestående af två 18-pundiga och det andra af tre 12-pundige kanoner. Artilleri Corpset vedkommende. N. riksark.

[4] Arfpr. till general E. Sparre 24/11. Uppsala bibl.

som möjligt, så att de ej, efter de order de fått, fingo tillfälle att öster om Glommen förstöra alla matvaror, furage och annat. De trupper, som ej voro på parti, borde använda all flit på att mala och baka.[1]

Sedan Smaalenska kåren lämnat gränsen och gått öfver Glommen, höllo norrmännen en ny krigskonselj den 18 november. Man ansåg då, att det ej var rådligt att angripa svenskarne, då man ej visste, huru starka de voro. I stället beslöt man att oroa dem med små partier, hindra dem från att erhålla något underhåll i landet, taga fångar och på så sätt söka få reda på deras styrka och hvar de särskilda kårerna stodo. Trupperna borde förläggas utmed Glommen från Fredrikstad till Næs och Vormen. Flera smärre posteringar skulle bestå af bönder, hvilka dock borde på hvar post understödjas af några dragoner.

Tillfröse Glommen, vore det bäst att sammandraga hären mellan Blakjer och Onstadsund så tätt som möjligt, dock så att folket kunde komma under tak. Lifsmedel skulle man erhålla från Moss och Kristiania. Slotsloven borde uppbåda 4,000 beväpnade bönder med 4 veckors kost, af hvilka 2,000 i sänder kunde brukas efter behof än här, än där, så snart kölden tilltoge. Blefve hären tillbakadrifven, skulle man, medan tid är, — efter öfverste Hans Henrik Scheels projekt — från Dröbak öfver Hobroe, Bakåsen, Mastevejen och Gjelderåsen samt, om det är möjligt, äfven till Fet och Blakjer — en distans af fem mil — göra retranchementer och förhuggningar »som en defensionslinie», likaså skulle Kristiania inneslutas af ett fullkomligt retranchement eller ock sättas i försvarstillstånd genom skansarbeten på de lämpligaste höjderna, »paa det, om icke alt, dog den störste deel af armeen i höist paakommende og behöventlig fall sig der udi eller imellem sette kunde til yderste resistance». 4 bataljoner skulle genast uppbryta till Kristiania och där inkvarteras. Till arbete borde hvarje bataljon dagligen lämna 300 man. Dessutom skulle 2,000 bönder bakom Kristiania uppbådas till arbete, hvar bonde försedd med spade och yxa samt 4 veckors kost. På frågan, hvart man borde retirera, om man icke kunde hålla

[1] Se längre fram.

sig kvar i Kristiania, ansåg sig konseljen ännu ej kunna svara, utan berodde det på fiendens rörelser, »særlig da mand har taget den faste slutning icke uden krafftigste resistence at qvitere den af oberste Scheel projecterte defensions Linie, som opföres skal«. Vidare uttalades den önskan, att eskadern och galererna måtte så länge som möjligt hålla sig i sjön och betäcka gränskusterna.[1]

Den 1 december hölls en konferens mellan Lützow, Sponneck och Trampe, då man beslöt att, om svenskarne trängde norska hären närmare Kristiania, såväl i Smaalenenes som i Akershus amt föra allt hö och alla matvaror ur husen, för att man, ifall svenskarne nalkades och norrmännen måste vika, genast skulle efter gifven signal kunna sticka allt i brand. Invånarne måste också flytta sin egendom på västra sidan af Kristianiafjorden eller på öarna i sjön. Så snart Glommen tillfrös, borde all boskap drifvas till de socknar och ställen, som civilbetjänterna anvisa, till och med om fodret ej blifvit uppbrändt. Det vore ej rådligt att försvara Blakjer skans längre, än tills Glommen börjar tillfrysa, på det att besättningen ej måtte blifva tvungen att gifva sig af brist på lifsmedel, dock borde man angående denna sak inhämta det öfriga generalitetets tankar. Slutligen skulle man begära af slotsloven, att hela landet måtte hålla sig i beredskap att hjälpa till att göra motstånd mot den öfverlägsna fienden. Man var för öfrigt förvissad om, att vice ståthållaren och samtliga

---

[1] Krigs-Kancelliets Dispositioner. — Cicignon var ej nöjd med krigsrådets beslut, emedan man ej nog sörjt för försvaret af Rolfsö och ej gifvit order om att oroa svenskarne på östra sidan af Glommen. Enligt hans mening voro Fredrikstad och Fredriksten väl försedda för att kunna göra tappert motstånd, och om fienden belägrade dem, skulle han ruinera sin armé under den årstid, i hvilken man nu var, ty om det frusit på den ena dagen, hade det regnat dagen därpå, så att Glommen ännu var öppen. Cic. till »Monsieur» (Gabel) 22/11. — Den 8/11 skref dock v. amiral A. Rosenpalm till »Monsieur» (Gabel), att proviantförvaltaren i Fredrikstens fästning sagt i alla generalernas närvaro, att det ej fanns mera förråd i magasinet af hårdt bröd än för fjorton dagar, men att man väntade mjöl. Refer. Sager 1718. — Till arméen i Smaalenene, som bestod af 8,000 man, måste man föra bröd från Moss. Cic. och Arn. till v. ståth. Kragh 8/11. — Det rådde brist på viktualier. För att afhjälpa denna föreslogo Cic. och Arn. i bref till amtmannen Wernschiold 10/11, att han skulle söka förmå allmogen att till truppernas förnödenhet sälja den boskap, som öfverförts från östra till västra sidan af Glommen. Allmogen kunde ej själf hafva något gagn af densamma, då fienderna borttogo allt foder på östra sidan af denna flod. Krigs-Directoriums Copiböger 897.

öfverheten erinrade undersåtarne om deras plikt att med oförsagdt mod och efter förfädernas exempel med lif och blod hjälpa till att drifva fienden ur landet.[1]

Äfven vid verkställandet af detta beslut mötte stora svårigheter. Slotsloven, som blifvit anmodad att vara behjälplig att flytta invånarne i Smaalenene och Akershus amt till västra sidan af Kristianiafjorden eller ut på öarna, förklarade, att denna åtgärd skulle lända till landets totala ruin, hvarför densamme anhöll att därmed måtte tills vidare anstå, särskildt som svenskarne just vid den tiden började draga sig tillbaka. Det är naturligt att något tal om invånarnes flyttning ej vidare förekom.[2] — Anläggningen af den beslutade defensionslinien gick långsamt. De först uppbådade bönderna hade ännu ej ankommit den 1 dec., men man hade i stället gjort anstalt om att 4,000 bönder samtidigt skulle kunna arbeta.[3] Det dröjde ännu någon tid, innan några bönder infunno sig. Den 3 dec. skref Scheel till Lützow, att hälften af arbetet kunnat vara färdig, om han fått det folk, man lofvat honom. Han hade endast haft 1 bataljon och 4 kompanier till arbete, dock hade samma dag 200 bönder ankommit från Ringerike. Han förstod icke, huru arbetet skulle kunna göras utan materialier och folk. Han hade fått löfte af v. ståthållaren Kragh och konferensrådet Vilhelm Tonsberg att den 1 dec. erhålla 1,000 bönder från Akershus län, men ingen enda ankom, emedan generalmajorerna Gafron och Ulrik Kristian Kruse uppbådat dem att hålla vakt vid Glommen. Scheel bad, att han måtte slippa ifrån det uppdrag, han fått, och i stället sändas till sitt regemente.[4] — Arbetet fortsattes dock så godt sig göra lät med det ringa folk, som stod till hans disposition. Den 13 dec. skref han till Lützow, att ej flera bönder än omkring 200 varit samlade på en gång, ty när några kommit, hade andra gått,

---

[1] Krigs-Kancelliets Dispositioner. — En uppmaning till undersåtarne, dat. 27/11, af v. ståth. Kragh finnes tryckt i Norsk Mil. Tidsskrift 2 R. 1 B., s. 227 och 228.

[2] Slotsloven till Lützow 12/12. Slotslovens ordres.

[3] Först hade man uppbådat 1,000 från Akershus amt, 500 från Modum och 500 från Ringerike. Sedan uppbådades äfven bönder från Österdalen och Gudbrandsdalen. Slotsloven till Lützow 26/11. Slotslovens ordres. Cic. och Arn. till Lützow 1/12. Krigs-Directoriums Copiböger 897.

[4] Fortifications Etaten vedkommende 183. N. riksark.

och en del efter 2 à 3 dagars arbete, så att på dem kunde ingen räkning göras. Tjälen var djup vid Kristiania och hindrade mycket. Emellertid reparerades någorlunda de gamla förskansningarna på Hobroe, Bakåsen, Mastevejen och Gjelderåsen samt den där nedanför belägna nya vägen. Vid Iabroe (?) anlades en ny förskansning med förhuggningar på båda sidor därom.[1] Vid Næs, där förskansningar skulle anläggas omkring kyrkogården och prästgården, samlades i början af dec. åtskilliga bönder för att arbeta på dem, men ej heller dessa kommo i godt stånd vid tiden för svenskarnes återtåg från dessa trakter.[2] — Magasinet vid Næs flyttades i början af dec., allt eftersom man medhann, till Kristiania för att vara närmare till hands för arméen. Samtidigt fördes också dit en mängd hö från Moss, men då man ej hade någon lämplig plats att upplägga det, förvarades det tills vidare på transportskeppen. Generalkrigskommissarien visste ej, huru det skulle blifva möjligt att bortföra förråden i magasinerna, som lågo mellan Moss och Kristiania, om hären måste retirera. På det sistnämnda stället fanns ej någon plats, där de kunde vara skyddade, och om man genom anläggning af förskansningar kunde skydda dem, funnes ej rum för dem hvarken på slottet eller i staden. Om Bragernes (= Drammen), som är en öppen stad, ville han ej tala. Retirerade hären till Jellebek, kunde han ej inse, huru den skulle kunna subsistera, särdeles som de flesta kvarnar och bakugnar funnos i Moss och Kristiania. Han klagade, att han ej hade någon ro hvarken dag eller natt, men mycken förtret.[3]

Jag har förut nämnt, att svenskarne förjagade norrmännen vid Örjebro den 4 november, men sedermera hölls den värmländska afdelningen en tid i overksamhet. Först den 9 gick Leutrum med ett parti dragoner till Strömfossen och Skodsberg, men dessa pass voro redan öfvergifna af norrmännen, såsom förut är omtaladt. Deras verk, som voro gjorda af trä, lät han uppbränna, hvarpå han åter-

[1] Differente Breve. N. riksark.
[2] Gafron till Lützow $^{2}/_{12}$.
[3] Bertouch till Lützow $^{6}/_{12}$ samt ett bref af samma datum utan underskrift till »Hochgeborne, Hoch- und Wohlgeborne Höchstgeehrtester Herrn». Commissariats Betienternes Breve pro 1718. N. riksark.

vände. Den 12 angrep han likaledes med 500 man en del norrmän, som stodo till höger om svenskarne, men ej häller dessa höllo stånd, utan drogo sig undan. Efter att hafva uppbränt deras förskansningar vände han åter.[1] Sannolikt lågo dessa förskansningar vid Studsrud. Den 19 november skref nämligen d'Albedyll till Karl XII, att fienderna med sina förposter stodo åter vid Studsrud, hvarifrån de för några dagar sedan blifvit förjagade. De hade därjämte posteringar vid Kroksund och Skirefos. d'Albedylls trupper voro vid denna tid förlagda på ett vidsträckt område, nämligen från Joval i Rödenes socken på östra sidan af Kroksund och sedan till Halleröd och Gleme på östra sidan af Skodsberg.[2] Några trupper stodo kvar vid Eda under generalmajor Strömfelts kommando, men d'Albedyll hade skrifvit till honom, att han skulle låta sina trupper marschera genom Romskogens socken rakt mot Kroksund, emedan där skulle finnas 200 fiender, hvilka konsumerade och förstörde allt furage. Bagaget åter borde Strömfelt sända öfver Holmedal till Töksmark.[3]

Under tiden sökte man samla proviant och furage samt på bästa sätt hushålla därmed. Invånarne, som vid svenskarnes ankomst flytt undan till skogarne, infunno sig till största delen åter i sina hem med sin boskap och egendom, då de funno, att svenskarne ej förorättade dem.[4] — Med framförandet af förråd från de svenska magasinen till hären gick det mycket dåligt. d'Albedyll klagade, att bönderna ej lydde någon och att de på 3 veckors tid ej fört någon proviant från Eda till Töksmark, hvarför han ansåg, att det vore framför allt nödigt, att konungen utfärdade en skarp order till landshöfding Klas Ekeblad, så att rät-

[1] Schlözers Stats-Anzeigen, s. 464.

[2] d'Albedyll till Karl XII 19/11 jämte åtföljande specifikation på trupperna. Jönköpings reg. Öfverstars bref.

[3] d'Albedyll till Karl XII.

[4] Föreg. not. J. Hjerta skref till Karl XII 15/11, att vid intåget i landet fanns det i en del gårdar blott kvinnfolk hemma, men i andra ingen enda människa, hvarför han, då han förnam, att åtskilliga återkommo, då de funno, att god ordning hölls, lät utfärda en försäkringsskrift, hvari han förklarade, att invånarne genom att vara borta hade sig själfva att skylla, om deras egendom borttogs och de själfva betraktades såsom snapphanar. Lifdrabantkåren. Jfr A. Rhyzelii anf. dagbok, s. 489. d'Albedyll till Karl XII nov. 1718 från Annonby vid Örje. Acta hist.

[5] d'Albedylls anf. bref till Karl XII 19/11.

telse i ofvannämnda hänseende snarast möjligt måtte ske.[1] Norska kunskapare uppgifva, att anledningen till att bönderna ej infunno sig, var, att de fruktade, att de skulle tvingas att föra de mörsare och grofva kanoner, som lågo vid Hajums skans, in i Norge.[2]

Leutrum uppgifver, att han på allt sätt försökte förmå d'Albedyll att förfölja fienderna och begagna sig af den skräck, man injagat, men den sistnämnde ville ej lämna kvarteren, hvarför de råkade i häftig tvist, men sedan kom d'Albedyll till Leutrum och bad om förlåtelse samt erkände, att det var ett fel att ej genast gå löst på fienden. Leutrum säger ock, att d'Albedyll ej kände till landet och att han var föga lämplig att föra befälet. — Emellertid ankom den 19 november till d'Albedyll generaladjutanten Rutensparre med muntliga order att angripa fienden. Därpå svarade denne i bref till konungen samma dag, att han ville uppbryta från Örjebro den 21 och söka fienden i Höland. Han hade förut skrifvit till generalmajor Hjerta och bedt honom att till den 21 sända till Rakkestad 300 hästar jämte polackerna. Därigenom skulle han skydda d'Albedylls vänstra flygel, på samma gång som fienderna afskräcktes från att närma sig Basmo. Kunde konungen sända något infanteri, skulle man med mera framgång utföra hans befallningar. d'Albedyll önskade också draga till sig 3 kompanier värmländingar, som stodo vid Eda. Då han med sin vänstra flygel skyddade detta ställe, voro de ej behöfliga därstädes, synnerligast som högst 500 man funnos i Vinger efter kunskaparnes utsago.[3] — De trup-

[1] Någon skrifvelse härom har konungen sannolikt ej utfärdat. För dylika order hade han vid denna tid ej förtroende, såsom man finner af sekreterare O. Cederströms bref ²⁵/₁₀ till »statssekret.» (v. Höpken). Görtz hade föreslagit, att konungen skulle »allvarsammeligen befalla» guvernörer och landshöfdingar att se till, att utgifna förordningar efterlefdes, men när detta ärende föredrogs, svarade konungen, »att om man gåfve 100:de gånger order uppå order, så hade sådant ingen verkan, där man saken med allvare ej angriper, hvarföre högste ordningsman och högste ombudsman hafva att gifva akt uppå allt sådant och detsamma genast angifva, så att eho som sig emot dess instruktion i ringaste måtto förbryter, må genast anklagas». Handl. rör. Görtz.

[2] Underrättelser från Skillingmark öfver Höland $^{10}/_{11}$. Differente Breve. N. riksark. Det berättas också, att svenskarne fört kanoner från Hajum till Töksmark. Underrättelser från Värmland $^{22}/_{11}$. Ref. Sager. D. riksark.

[3] Schlözers Stats-Anzeigen, s. 465. Antalet trupper synes dock hafva varit större. Gafron till generalm. Kruse $^{2}/_{12}$. Breve fra generalm. Gafron. N. riksark.

per, som befunno sig i Hölandska och Oplandska (Vingerska) kontonerna för att bevaka gränsen mot Sverige från Kristiansfjeld till Basmo, stodo under generalmajor Abraham Adam Gafron och utgjordes den 13 november af blott 1 skvadron kyrassierer, 3 kompanier dragoner, 7 bataljoner och 2 kompanier infanteri. Vid svenskarnes anryckande mot Blakjer stodo i Hölandska kantonen endast 2 kompanier dragoner och 2 bataljoner infanteri under öfverste Lorens Reichweins kommando.[1]

Den 21 anträdde svenskarne marschen från Örjebro — såsom förut var bestämdt — och den 22 kommo de till Höland, hvarest d'Albedyll fick order att begifva sig till hufvudarméen, och i stället anförtroddes befälet öfver den värmländske kåren åt Leutrum. — Något motstånd hade ej mött under marschen. Fiendernas posteringar vid Studsrud och Skulerud hade redan förut dragits tillbaka. Detta berodde därpå, att lifregementet till häst, som tillhörde generalmajor Hjertas tilldelning, tågat öfver Degernes och Rakkestad samt fått sina kvarter i Trögstads socken,[2] hvarför öfverste Reichwein ansåg sig ej längre kunna stanna i Skulerud.[3] Emellertid fortsatte Leutrum marschen från Höland öfver Urskog till Blakjer skans, dit han ankom den 25 nov. Under hela marschen öfvergåfvo fienderna sina försvarsverk och drogo sig tillbaka. Endast en gång, nämligen den 25 nov., träffade Leutrum under en rekognoscering på dem, då de lågo dolda i en skog. De ihjälsköto då för honom 1 underofficer, 1 dragon och 3 hästar, men själf tog han en löjtnant till fånga.[4]

Samtidigt med att Rutensparre ankom till d'Albedyll med befallning, att hans trupper skulle gå löst på fienden, erhöll generallöjtnant Hjerta, som då stod vid Mustorp,

---

[1] Gafron till Lützow 13/11, 18/11. N. riksark. Lützow till Fr. IV 9/11. Ref. Sager. D. riksark.

[2] Redan 12/11 kommo svenskarne till Degernes, 13/11 till Rakkestad, 14/11 till Mysen, där de rastade 15/11 och togo ståndkvarter i Eidsbergs socken. Rhyzelii dagbok. — Öfverste Anders Koskull underrättar Karl XII från Höland 18/11, att han stött till Hjertas kår vid Rakkestad och att han fått kvarter i Trögstads socken. Öfverstars bref. Lifreg. till häst.

[3] Gafron till Lützow 18/11. Lützow gaf 22/11 Gafron order att understödja Reichwein med 1 bat. och 2 skv., på det han ånyo skulle vara i stånd att fatta fast fot i Höland. Detta var dock omöjligt på grund af svenskarnes öfverlägsenhet. Gafron till Lützow 24/11. N. riksark.

[4] Schlözers Stats-Anzeigen, s. 464.

order att med sin indelning rycka längre in i landet och förjaga alla fiender öster om Glommen ända till Fetsund och Blakjer skans. Han borde taga 1,000 à 2,000 hästar och ett par öfverstar af sin indelning och själf gå med samt taga allt i så mycket bättre ögnasikte. När han vände tillbaka, kunde öfverstarne stanna kvar och behålla posteringarna vid Fetsund och Blakjersund, tills Glommen tillfröse. De som stannade i kvarteren, skulle utkommenderas att samla förråd af proviant, mala och baka. De åter, som följde Hjerta, måste också söka försörja sig själfva. Om någon skans vore uppkastad vid Blakjersund, skulle kavalleriet söka bemäktiga sig densamma. I ett postskriptum tillägges: »Våra partier måste få order på gamla maneret att gripa an fienden utan att räkna, om fienden är starkare eller svagare, och allt bara med värjan i näfven bryta igiönom». Då konungen sedermera förnam, att Hjerta ämnade alldeles ändra kvarteren, skref han åter till honom, hvarvid han gaf tillkänna, att hans mening var, att de kvarter och posteringar, som regementena nu hade, borde behållas, men ett par tusen hästar kunde Hjerta taga med sig och låta dem taga underhåll med sig på sina egna hästar och utan tross marschera och förjaga fienden på östra sidan af Glommen, bemäktiga sig Blakjer skans och intaga posteringar vid Fet och Blakjersund. »På detta sätt göras alla kvarter alldeles obrydda för små partier, som eljest kunde stjäla sig fram och uppehålla sig i nejden, och dessutom så mycket mera tillgång blifva på underhåll att förskaffa utur den delen af landet både för desse såväl som flere regementer». De, som ej utkommenderades, skulle icke allenast skaffa sig dagligt underhåll, utan äfven samla några veckors förråd »till att kunna föra med sig, när marscherna vidare lära företagas».[1]

På grund af dessa order lämnade Hjerta redan mot aftonen den 23 nov. Mustorp och begaf sig med 1,000 hästar på väg till Blakjer.[2] Härom berättar öfverste T. G. Bjelke, som var med (dock för sin person allenast), följande: »Vid

[1] Karl XII till Hjerta $^{20}/_{11}$, $^{22}/_{11}$. Sv. hist. tidskr. 1895, s. 339—341.
[2] Rhyzelii dagbok. Rhyzelius uppgifver, att Hjerta tog med sig 2,000 hästar.

alla de långa och starka förhuggningar, som vi passera måste, drog sig fienden tillbaka, så snart han vardt angripen. Men för skansen själf var intet görligit att uträtta något. Densamma var en regulaire fyrkant, hade utanverk med kanoner besatt, dem vi ej hade, och (vi) kundé dessutom intet hindra dess kommunikation med fiendens armé.»[1] Då sålunda Hjerta med sitt kavalleri tydligen ej skulle kunna uträtta något, fann han efter öfverläggning med generalmajor Leutrum för rådligast att draga sig tillbaka till kvarteren i Eidsberg, dit han ankom den 28.[2] Orsaken härtill var, att om han stannat kvar, hade han »betagit generalmajor Leutrums folk födan». Fienden hade dessutom dragit sig öfver Glommen och på östra sidan blott lämnat Blakjer skans besatt. Vid återmarschen kvarlämnade han dock 4 kompanier af Västgöta kavalleri under öfverstelöjtnant De la Vall, och han ärnade den 2 dec. ditsända resten af regementet under öfversten.[3]

Hvad Blakjer skans angår, hade man redan under sommaren börjat iståndsätta densamma.[4] Den 18 nov. funnos där dock blott 4 fyrapundiga kanoner, och det förklarades vara alldeles nödvändigt, att skansen förstärktes med 5 à 6 tolfpundiga kanoner.[5] När nu norrmännen måste draga sig undan ända till Blakjer, inryckte öfverste A. A. Prætorius i skansen med 700 man såsom besättning. Strax därefter omringades den af svenskarne, hvarpå deras generaler läto genom öfverste O. Tegenschöldh den 27 nov. uppmana Prætorius att öfverlämna skansen. De förklarade, att de voro af konungen autoriserade att gifva ett resonabelt ackord. Prætorius ville ej lyssna till deras förslag. Han ansåg, att svenskarne ej skulle kunna göra mycken skada, enär han trodde, att de hade föga infanteri till sitt förfogande. Han sökte ock genom små utfall oroa dem. Vid ett utfall den 27 nov. togo svenskarne 1 löjtnant och 3 man till fånga. Äfven den 28 gjorde norrmännen utfall till häst

[1] Förteckning på mina år och tjänster af T. G. Bjelke. Afskr. Nord. saml. Biogr. 281. Uppsala bibl.
[2] Rhyzelii dagbok.
[3] Hjerta till Karl XII $^{2}/_{12}$. Lifdrabantkåren. Öfverstars bref.
[4] Den $^{3}/_{6}$ började arbetet med 88 man. Skansen skulle blifva i tämligen godt stånd om 5 à 6 veckor. Gafron till Lützow $^{9}/_{6}$. N. riksark.
[5] Gafron till Lützow $^{18}/_{11}$.

och till fots, men de jagades hastigt tillbaka. Likaså ägde en sammanstötning rum den 29, då norrmännen förlorade 2 döda och 3 sårade. Tillståndet i skansen var dåligt. Till besättning behöfdes minst 3 bataljoner. Man hade ej några platser, där man med trygghet kunde förvara ammunition och proviant; brödet, som kunde räcka för fjorton dagar, var fördärfvadt, och kanonerna voro dåliga. Manskapet skulle inom kort omkomma af hunger och köld. Betoge svenskarne besättningen kommunikationen öfver älfven, kunde den på grund af hunger ej uthärda mer än 5 dagar. Prætorius begärde, att han genast måtte få kanoner och proviant samt materialer till att bygga förskansningar. Finge han det, skulle skansen ej vara lätt att taga, men i annat fall vore han med sitt folk förlorad.[1] — Lützow bestämde också, att besättningen skulle förstärkas till 1,000 man och att proviant skulle anskaffas härför. Denna proviant fördes dock ej in i skansen, utan 1/2 fjärdingsväg på andra sidan Glommen, så att man, ifall man uppgåfve försvaret af skansen, skulle kunna rädda så mycket som möjligt af förråden.[2] Fruktan för att svenskarne skulle kunna hindra kommunikationen öfver älfven var ej alldeles obefogad, ty vid Blakjer kyrka uppförde de några fältkanoner, med hvilka de kunde bestryka vattnet,[3] dock förklarade öfverste C. E. Muschardt, att det ej var möjligt för dem att hindra norrmännens förbindelse med skansen.[4] Svenskarne inságo detta och arbetade på att göra pråmar för att på dem öfvergå älfven,[5] men dylika arbeten förehade de äfven på andra ställen utmed Glommen. Så omtalar öfverste T. G. Bjelke, att han, innan han fick order att följa med Hjerta till Blakjer skans, stod med sitt

[1] Gafron till Lützow 24/11, 25/11, 26/11, 27/11, 29/11. I bref till Lützow 6/12 omtalar Gafron, att Prætorius genom erhållna »mortiers» uppväckt allarm bland svenskarne.

[2] Bertouch till Lützow 2/12. Bertouch skref, att för Blakjer fanns förråd för 700 man under 6 veckor (dock fattades viktualier). Commissariats Betienternes Breve. — I bref till Lützow 2/12 säger Gafron, att han erbjudit Prætorius 200 à 300 man till förstärkning, men att denne sagt, att de nu ej voro så nödiga.

[3] Gafron till Lützow 29/11.

[4] Muschardt till Lützow 1/12. Tre 6-pundige kanoner skulle komma från Vinger till Blakjer.

[5] Generalm. Ulr. Kr. Kruse till Gafron 28/11. Isen låg fast och passabel på ömse sidor om Funnefossen, hvarför han trodde, att svenskarne bittida följande dagen ämnade gå öfver Glommen.

regemente vid Grönsund, »att samla bjälkar, bräder och annat tillbehör till bryggors förfärdigande. Hans M:t ärnade efter belägringen (af Fredriksten) där öfver strömmen gå löst på danska arméen, som stod på andra sidan och hade uppkastat 6 batterier ända längs strömmen».[1]

Medan detta tilldrog sig, inneslöto svenskarne fästningen Fredriksten allt närmare, arbetade på förfärdigandet af faschiner och skanskorger, samt förde kanoner, mörsare och ammunition från Pilgården och Sundsborg till Furuvarp vid Iddefjorden. För att kunna framföra dem därifrån till det ställe, där batterier först anlades, måste man anlägga en bro öfver Harekasmyren. Denna bro sökte man genom faschiner och skanskorgar betäcka mot fästningens eld. Detta arbete gynnades så till vida, att fienderna på grund af mulet väder ej kunde noggrant följa detsamma.[2]

På förstärkandet af fästningen, som utom hufvudfästningen bestod af 3 utanverk, nämligen skansen Güldenlöwe, Stortaarnet (äfven kalladt Mellembjerget) och Over-

---

[1] Jfr. not. 1, s. 236. Från Fetsund till Blakjer gjorde svenskarne pråmar. Gafron till Lützow $^{5}/_{12}$. Vid Öjeren arbetade de likaledes på pråmar. Generalm. Patroclus Römeling till Lützow $^{23}/_{11}$. Differente Breve. N. riksark.

[2] Landsberg till Overkrigss. $^{5}/_{11}$. Refer. Sager. D. riksark. Landsberg till Lützow $^{21}/_{11}$. Fredrikstens fæstning vedk. N. riksark. Magistratens i Fredrikshall anf. journal. — Ammunition och proviant fördes från Strömstad till Stora Bogen vid Iddefjorden och därifrån till krigsfolket, som låg i Tistedalen och däromkring. Bohusläns beskrifning af Johan Oedman, s. 375. Stockh. 1746. — Landsberg berättar i anf. brefvet $^{21}/_{11}$, att de svenska fartygen och pråmarna gingo från Helleviken till Svinesund $^{15}/_{11}$ och kommo därifrån $^{19}/_{11}$, men kunde då för is ej komma fram, utan måste återvända till Svinesund, men i sin s. k. dagbok säger han, att man $^{15}/_{11}$ fick se svenskarnes flottilj draga sig ned till Svinesund för att framskaffa artilleri och proviant, men den höll sig så nära det svenska landet, att den var fri för fästningens kanoner, och samma väg höll den sedan alltid både fram och tillbaka, hvarför det är sannolikt, att isen blott tillfälligtvis lagt hinder i vägen eller ock att Landsberg till en början fått oriktiga uppgifter. Landsbergs dagbok har tryckts af C. Paludan-Müller i hans arbete: Er Kong Carl den Tolvte falden ved Snigmord? Paludan-Müllers arbete är öfversatt af G. Svederus. Jfr. Jonas Rists berättelse i Dansk-Musæum för aug. 1782, s. 134, samt Le Long (Het leven van den heldhaften Carel den XII. Amsterdam 1721) VI, s. 407.

I staden Fredrikshall inföllo svenskarne nattetid några gånger, näml. $^{13}/_{11}$, då 100 grenadierer öfverrumplade norrmännen vid Kirkeporten och togo 1 musketör till fånga, men drogo sig skyndsamt tillbaka, då de märkte att fienderna allarmerats: $^{18}/_{11}$ inryckte 100 man af gardet, och öfverstlöjtn. Albrekt Stockman fick befallning att natten mellan $^{22}/_{11}$ och $^{23}/_{11}$ gå in i staden med 300 grenadierer för att se efter, om några posteringar funnes utom fästningen. Grenadierbat. Öfverstars bref. Nordberg II, s. 679. — Landsberg trodde, att svenskarne ville plundra i staden samt förstöra de förråd, som funnos i Borgerskandsen. Landsbergs anf. bref $^{21}/_{11}$.

bjerget, hade norrmännen nedlagt mycket arbete, sedan Karl XII midsommarafton 1716 genom öfverrumpling sökte intaga densamma.[1] — Besättningen bestod hösten 1718 af 1 artillerikompani, 1 bat. af Dronningens reg., 1 bat. af Akershus och 3 kompanier af generalmajor Römelings, men denna besättning förstärktes af Sponneck, då han lämnade försvarslinien Svinesund—Tistedalen, med 3 kompanier af Smaalenenes, Bergenhus och Römelings regementen, nämligen 1 kompani af hvartdera. Härtill kommo några landdragoner samt något manskap, som varit på flottiljen i Iddefjorden. Tillsammans utgjorde besättningen omkring 1700 man gemena, men då sjukligheten var stor, isynnerhet inom Akershus bat., voro vid Karl XII:s död blott ungefär 1150 man dugliga att göra tjänst.[2] Vid början af belägringen voro 30 man förlagda i skansen Güldenlöwe och lika många i Stortaarnet samt 200 man under kapten Lindgaard på Overbjerget.[3] Därjämte befunno sig 300 man under major Nutzhorns befäl i Borgerskandsen. Proviant hade man sökt anskaffa för 1600 man under 1 års tid. Kommendanten klagade öfver att manskapet af Akershus bat. saknade dugliga kläder, och detta var så mycket mera kännbart, som man äfven led brist på ved.[4]

Den 19 november gaf generalmajor F. B. von Schwerin förslag på hvad som fordrades för öppnandet af tranchéen,[5] hvilket skedde enligt kommendanten Landsbergs uppgift vid Skoningsfossen. Den 20 hade svenskarne kommit så

---

[1] Åtskilliga brister funnos dock. Landsberg skref till Overkrigss. 5/11, att husen för provianten och besättningen ej voro skyddade mot eld och bomber. Vid fiendernas annalkande lät Landsberg dels bygga baracker för manskapet, dels vidtaga åtskilliga åtgärder till skydd för förråden. Landsbergs dagbok (hos (Paludan-Müller s. 126).

[2] Monathlicher — Extract från 6/11 till 7/12 af Landsberg. Redan 21/11 hade 30 man rymt af Dronningens och Römelings reg. Den 3/11 skref Landsberg till Lützow, att 1800 man voro destinerade till besättning på Fredriksten. Fredrikstens Fæstning vedk.

[3] Landsbergs relation.

[4] Cic. och Arn. till Bertouch 25/10. Krigs-Directoriums Copiböger 897. Landsberg till Lützow 28/10. Landsberg säger i ett bref till Lützow 1/11, att mycket mjöl, som skulle komma till fästningen, ännu låg kvar i Rosneskilen samt att viktualier (»speck») ännu ej ankommit från generalkrigskommissarien.

[5] Handl. rör. danska kriget. — Justitieråd. P. Paulsen skref från Strömstad 17/11, att tranchéen skulle öppnas om 2 à 3 dagar och att Maigret gifvit förhoppning om att intaga fästningen på fjorton dagar. Handl. rör. Görtz.

långt, att de kunde börja att anlägga 3 batterier mellan klyftorna på den s. k. »Stude-kollen», omkring 600 steg bakom Güldenlöwe. Den 25 började kanonaden såväl mot denna skans som mot hufvudfästningen. Sedan man skjutit bresch, stormades och intogs skansen den 27 på eftermiddagen af 200 grenadierer. Kanonerna därstädes hade kommendanten redan förut låtit förnagla. Svenskarne hade lyckats att närma sig skansen tämligen oförmärkt. Omsider blef dock löjtnant P. Vibe, som förde befälet öfver den där förlagda truppen, genom en skiltvakt gjord uppmärksam på att svenskarne ryckte an. Han rusade då med 12 man ned för en stege, som man plägade begagna, när man ville komma ned eller upp i densamma, men då svenskarne trängde på, måste de kvarvarande draga upp stegen, så att Vibe och hans manskap ej kunde komma tillbaka, utan måste retirera till hufvudfästningen och omtala hvad som händt. Kommendanten sände genast manskap till undsättning, men detta drefs tillbaka af kapten De la Valle. Vid stormningen hjälpte konungen själf till att resa stormstegar mot muren, som han själf var den förste att bestiga, »hafvandes allenast öfverste Bousquet framför sig.» I skansen funnos då endast en underofficer och 18 man. Efter ett kort motstånd bådo dessa om pardon, då underofficeraren och 16 man togos till fånga. Svenskarne förlorade en ingeniörkapten (Destrain), en löjtnant och 3 gemene.[1]

Efter Güldenlöwes intagande har konungen haft för afsikt att lämna ledningen af belägringen af Fredriksten med dess utanverk åt general Dücher och själf begifva sig till Glommen för att skyndsamt öfvergå denna flod och afskära den norska härens förbindelse med Kristiania. Öfverste Stenflycht berättar nämligen, att konungen redan den 11 november frågat honom, om han kunde uppgöra något

[1] Landsberg berättar i sin relation, att svenskarne började öppna sin tranchée vid Skoningsfossen, hvarest de gjorde faschiner och skanskorgar. »Plan af Fästningen Fredriks-Hall med des ataque» med åtföljande beskrifning och gravyr af Joh. van der Aveelen. Hist. Svec. 211, Nord. saml. Uppsala bibl. Denna beskrifning öfverensstämmer i det allra närmaste med »Anteckningar i en karta i Krigsarkivet». Paludan-Müllers anf. arbete, s. 141 och 142. Af olikheterna må nämnas att i »Plan» uppgifves, att en kapten Attenstuben skjutits $^{21}/_{11}$, hvilket ej omtalas i »Anteckningar», att tranchéen fördes natten $^{24}/_{11}$ 861 steg, men i Anteckningar uppgifves blott 800, att 400 man arbetat natten $^{27}/_{11}$ och 200 natten $^{30}/_{11}$, men i Anteckningar uppgifves antalet 100 och 300 respektive.

förslag härtill. Öfversten svarade, att han först måste noggrant rekognoscera trakten, så att man oförmärkt kunde inkvartera regementena så, att de vid behof voro till hands. Detta förslag gillades, och Stenflycht fick befallning att anställa en dylik rekognoscering. Sedan han rest utmed Glommen och i andra trakter öster om denna flod, redogjorde han den 26 november för konungen, som då befann sig i löpgrafven, för det resultat, hvartill han kommit. Redan den 29 ämnade konungen lämna belägringsarbetena vid Fredriksten och begifva sig närmare Glommen. Detta blef dock ej af. Stenflycht förmodar, att ett bref från Görtz ankommit på morgonen denna dag, hvari denne underrättat, att han var på väg till Fredrikshall, och att konungen på grund däraf beslutat att invänta honom.[1]

Emellertid hade belägringsarbetet fortsatts med kraft, och för att kunna öfvervaka det dess bättre hade konungen redan vid »första tranchéens öppning» låtit uppföra åt sig en liten hytta af bräder, i hvilken han vistades, då han icke var närvarande vid arbetena. När arbetet något fortskridit, flyttades denna hytta tätt under Güldenlöwe bakom ett berg, där den var skyddad mot fiendens kulor.[2]

Mest har han varit i löpgrafvarna, såsom det framgår af fältmarskalkarne Rehnschiölds och Mörners bref till rådet den 1 december. De yttra nämligen, att han »nu åtta dagar å rad, ehuru vi med trägna och underdåniga böner hafva budit till honom därifrån afråda, har natt och dag uti regn och köld själf varit tillstädes uti approcherne, på det att allt måtte så mycket bättre aflöpa och skyndesammare fortsättjas.»[3] Redan den 30 november hade man lyckats framdraga en löpgraf på ett afstånd af endast något öfver 200

---

[1] Stenflychts berättelse.

[2] Nordberg, II, s. 680. Landsbergs rapport hos Paludan Müller, s. 119; jfr Landsbergs relation och Magistratens i Fredrikshall journal äfvensom Le Long, Het Leven van den heldhaften Carel den XII. Amsterdam 1721.

[3] Hist. handl. från frihetstiden 1: 1718—1726 (Brefvet finnes tryckt i Norske Saml. B. 2, s. 461). — Vid redogörelsen för tilldragelserna vid Karl XII:s död har jag begagnat följande källor: Maigrets bref till baron Gedda $^{23}/_{12}$ 1723 (HSH., III, s. 200), öfverste B. V. Carlbergs berättelse (HSH. I, s. 177—198), Landsbergs relation och magistratens i Fredrikshall Journal. Därjämte hänvisar jag till Bil. II och III. — Emedan jag ej kan uppgifva författaren till Bil. III, har jag ej vågat att lägga den till grund för min framställning, men jag har velat meddela den under förhoppning, att man framdeles skall lyckas uppvisa, hvem författaren är.

alnar från hufvudfästningens utanverk.[1] Denna dag, som var första söndagen i adventet, utvidgades och förbättrades af 100 man den under föregående natten uppkastade löpgrafven. Sedan konungen bevistat såväl högmässan som aftonsången i högkvarteret i Tistedalen, infann han sig omkring kl. 4 e. m. i den förbättrade löpgrafven, hvarifrån en ny skulle framdragas närmare fästningen. Han gick omkring öfverallt och talade med en och annan. Det manskap, som beordrats till arbete under natten, ankom senare, än bestämdt var,[2] hvaröfver konungen uttryckte sitt missnöje. Sedan emellertid manskapet ankommit, utstakades den nya linien af franska ingeniören Maigret, och arbetet började.

Då svenskarne kommit fästningen så nära, som nyss är nämndt, beslöt kommendanten att icke blott fortsätta med kanonaden utan äfven att låta musköter från hufvudfästningens yttersta verk skjuta på dem, som arbetade på löpgrafvens framdragande för att därigenom hindra svenskarna så mycket som möjligt. Likaså lät han upphänga en mängd brinnande beckkransar på fästningen och utkasta s. k. lichtkulor, hvarigenom fältet mellan fästningen och svenskarnes löpgrafvar upplystes, så att hans folk lätt kunde urskilja, åt hvilket håll det borde rikta sina skott med största framgång. Konungen lyfte sig under tiden upp från den gamla löpgrafvens djup och lade sig på dess inre sluttning så, att hufvudet och bröstet kommo öfver krönet af bröstvärnet, i det han höll vänstra handen under kindbenet. Därigenom blef han blottställd för fiendernas kulor. Sannolikt ville han öfverskåda arbetet på den nya löpgrafvens framdragande äfvensom se efter, hvad fienderna företogo sig. Strax efter det han intagit ofvannämnda ställning, träffades han af ett skott, som gick in genom den

[1] Uppgifterna hos Nordberg, (II, s. 678—680), i anf. Plan och Anteckningar om det antal soldater, som användes till arbete i löpgrafvarne hvarje dygn, öfverenstämma ej med hvarandra, ej heller med generalm. Schwerins order härom (bland Handl. rör danska kriget). — I afseende på antalet döda och sårade under belägringen $^{21}/_{11}$—$^{30}/_{11}$ uppgifver Nordberg blott 61 stycken. under det att i anf. Plan och Anteckningar antalet angifves till 122, däribland 3 kaptener och 1 löjtnant. Det omtalas ej, om någon sårats eller stupat $^{30}/_{11}$, men Carlberg berättar, att många stupat denna afton.

[2] Enligt generalm. Schwerins order skulle under hela belägringen de soldater, som fingo order att arbeta om natten, infinna sig vid materialplatserna kl. 3 e. m. och aflösas kl. 7 följande morgon.

vänstra tinningen invid ögat och ut genom den högra något längre ned, »hvarvid icke den minsta rörelse mer förspordes, än att handen undanföll vänstra kindbenet, och hufvudet lutade sig så sakta neder uti kappan». Detta inträffade mellan kl. 9 och 10 på kvällen. Den dödande kulan uppgifves vanligen hafva varit en karteschkula, som sannolikt afskjutits från Overbjerget eller Stortaarnet.[1] Flera officerare befunno sig i löpgrafven i närheten af konungen, då han blef skjuten, ja, Maigret var så nära, att han hade sitt hufvud mellan konungens stöfvelklackar. Den förste af de närvarande, som nämnde, att konungen blifvit skjuten, var generaladjutanten J. Fr. Kaulbars, som helt bestört ropade: »Herr Jesus, konungen är skjuten!» i det han slog löjtnant B. V. Carlberg på skuldran och bad honom uppsöka generalmajor Schwerin och berätta hvad som händt. Sedan denne kommit till olycksstället, gaf han befallning att hämta en bår. Därpå beslöts att hålla konungens död hemlig, hvarför vakt utsattes för att hindra »all passage och

[1] Carolus Fridericus (hertigen af Holstein-Gottorp) till rådet $^{1}/_{12}$. Hist. handl. från frihetstiden I: 1718—1726. Maigrets anf. bref. — Arfpr. till general E. Sparre $^{2}/_{12}$. Uppsala bibl. — Det berättades äfven, att konungen träffats af en muskötkula. Förf:s afh., Armfeldts tåg mot Trondhjem 1718 (i Sv. hist. tidskr. 1889, s. 350). — Af senare undersökningar tyckes det dock tydligen framgå, att den dödande kulan varit en karteschkula. Sveriges pol. hist. af C. G. Malmström (andra uppl.) I, s. 48 och 49 och de där anf. källor. Jfr Fryxells berättelser XXIX, s. 144 och 145. Jfr äfven Norsk militært Tidsskr. B. 58 H. 11, s. 598 — Engelsmannen Coxe (Paludan-Müller, s. 118) berättar, att han under sin vistelse i Fredrikshall uppsökt en 96-årig man, Benkt Elkenson i Tistedalen, och att denne omtalat, att det dödande skottet sannolikt kommit från själfva fästningen, men icke från Overbjerget, emot hvars eld löpgrafven var skyddad af en mellanliggande höjd och hvarifrån den natten icke ett enda skott lossats, hvilket Elkenson med så mycket större visshet kunde säga, som han själf då befann sig tjänstgörande i det nämnda utanverket. — Huruvida löpgrafven var skyddad af en mellanliggande höjd, har jag ej haft tillfälle att undersöka, men det må anmärkas, att Landsberg i sin relation omtalar, att löpgrafven, som svenskarne drogo fram mellan Güldenlöwe och fästningens utanverk, Overbjerg och Stortaarnet, »var enfilleret» (kunde beskjutas längs efter) af de båda sistnämnda utanverkens kanoner, men i afseende på löpgrafven mellan Güldenlöwe och hufvudfästningen nämner han blott, att denna var »enfilleret» af Stortaarnet. Af Landsbergs dagbok och magistratens i Fredrikshall Journal kan man ej med visshet sluta, om det skjutits från Overbjerget aftonen den 30 november. Däremot synes det framgå af Carlbergs berättelse, att så varit förhållandet. Han säger nämligen, att uti den löpgraf, i hvilken konungen befunnit sig, innan han blef skjuten, »var man genom bröstvärnet betäckt för skott så väl från fästningen som bägge skansarne Öfverberg och Mellanberg». Hade det ej skjutits från Overbjerg, synes det hafva varit onödigt att nämna, att man genom bröstvärnet var betäckt för skott därifrån.

kommunikation mellan den gamla och den nya linien förbi där konungen låg». Sedan båren hämtats, drogs det kungliga liket ned från bröstvärnet och lades på henne. För att göra det oigenkännligt tog generaladjutanten Sicre sin hvita peruk och gallonerade hatt och satte på dess hufvud. Därpå bars liket först till stora batteriet, hvarifrån man för några dagar sedan beskjutit Güldenlöwe, och sedan till hufvudkvarteret i Tistedalen. Dit anlände ock samma natt hertigen af Holstein-Gottorp, fältmarskalken Mörner, general Dücher, Schwerin m. fl., som »alla voro bedröfvade och fällde tårar.»[1].

Strax efter det konungen träffats af det dödande skottet, sökte man, såsom förut är nämndt, att hålla dödsfallet hemligt, hvarför det kungliga liket i tysthet fördes från löpgrafven till Tistedalen. Äfven sedermera gjordes dylika försök, men de misslyckades.[2] Underrättelsen om dödsfallet spriddes med löpeldens hastighet,[3] och försöket att hemlighålla det har sannolikt mer än något annat bidragit till att rykten uppkommo, att konungen ej träffats af en fientlig kula.[4]

Det intryck, som underrättelsen om konungens död gjorde, var naturligtvis mycket olika. Fienderna jublade, men hos svenskarne uppväckte den i allmänhet sorg och bestörtning. »Dödsfallet bedröfvar mig», skref kanslipresidenten A. B. Horn till ombudsrådet H. G. von Müllern, »så mycket hjärteligare, som den olyckan är allmännelig

[1] Det kungliga liket fördes sedan till Uddevalla, där det balsamerades. Därifrån fördes det till Stockholm under en eskort af 120 man af lifgardet till fots. Utom dess öfverste medföljde äfven af det högre befälet generaladjutanterna Zander, Mörner och Kaulbars samt öfverste Bousquet. Hela eskorten, drängarne inberäknade, utgjordes af 176 personer. Hästarnas antal var 66. Ombudsrådet S. Cronhjelm till landsh. P. Ribbing $^{24}/_{12}$. Uppsala länsarkiv.

[2] Till guvernementsstyrelsen i Göteborg afgick $^{1}/_{12}$ från Tistedalen befallning, att ej vidare några transporter skulle afgå från Göteborg till Strömstad, ej heller skulle någon utförsel tillåtas ur Göteborgs hamn. Koncept bland generalauditörshandl. — Arfprinsen skref $^{2}/_{12}$ till landshöfdingen i Hallands län, att intet fartyg, större eller mindre, ej heller någon båt utan vidare skulle få utlöpa, på det att den olyckliga händelsen skulle kunna döljas någon tid för fienderna. Länsark. i Halmstad. — Äfven vid landgränsen mot Norge vidtogos åtgärder i samma syfte. J. H. Hamilton till K. G. Bjelke $^{5}/_{12}$. Bergshammars arkiv.

[3] Redan $^{8}/_{12}$ skref Gafron till Lützow, att det gick ett rykte bland svenskarne, att deras konung stupat.

[4] A. Amnéus, Ännu en gång Karl XII:s död. Sv. hist. tidskr. 1892, s. 100.

och den största af alla, hvilken oss allt intill den stunden har kunnat hända.»[1] »Ingen infödd», säger Rhyzelius, »var, som icke af hjärtat beklagade detta dödsfall med Jeremiä ord: Af vårt hufvud är kronan fallen. Ack ve, att vi så syndat hafver!»[2]

Redan den 1 december — dagen efter dödsfallet — sammankommo de vid Fredrikshall närvarande generalerna på kallelse af fältmarskalkarne Rehnschiöld och Mörner till en öfverläggning, då man beslöt att upphäfva belägringen och draga trupperna ur Norge. Om detta beslut skrefvo Rehnschiöld och Mörner redan samma dag till rådet, yttrande därvid bland annat: »Och som igenom detta aldrig till fyllest beklageliga dödsfallet krigsoperationerna här i Norge har kommit till att studsa, så hafva vi för eders excell:tier ej bort förtiga, det vi uti Hans Durchlautighet Hertigens närvaro hafva låtit kalla samtliga herrar generalerne tillsammans och med dem noge öfverlagt, hvad vid så beskaffade konjunkturer voro tillgörandes, hafvandes man där under enhälleligen för godt funnit att ej allenast opphäfva Fredrikshalls belägring utan ock efter hand draga regementerne tillbaka hemåt riket, till hvilken ända man först låter artolleriet och de sjuka gå för ut, och sedan, så fort som det sig göra låter, regimenterne. marschera efter: Ty ehuruväl Hans Högstsal. Maj:t så vida i lifstiden med Fredrikshalls belägring avancerat hafver, att man fuller kunde inom någon tid göra sig hopp om dess emporterande, så hafva vi ändå intet funnit det lända riket till någon särdeles båtnad, att man sådant fullfölja skulle, emedan ej allenast en oundvikelig manspillan är dessförinnan, så af sjukdom vid hela arméen i denna sena höstetiden som af fiendens motvärn, att befara, utan måste också en tillräckelig armée hållas på benen till ortens soutien och försvar,

[1] Horn till v. Müllern 12/12. Bland bref till ombudsr. v. Müllern.

[2] Rhyzelii dagbok. Jfr dock Th. Fehmans bref till general E. Sparre 9/12 (Sv. hist. tidskr. 1886, s. 254) samt A. Riben till »Bror» 6/1 1719 (Stjerneld-Gyldenstolpeska handl. Uppsala bibl.). Riben (sannolikt arkiater Riben) skrifver efter omnämnandet, att man höll på med att rannsaka om Görtz, von Dernaths och deputationens skrifter och bedrifter, »att ännu allenast för dem några veckor hade varit af nöden till att fullborda hela rikets grundeliga undergång; när nöden är störst, kommer Gud med hjälp, att människior må slippa den mödan att tillskrifva sig något särdeles — — —. Hela armeen är nu i landet igen och blir med Guds hjälp conserverat, där densamma eljest inom några veckor hade varit i grund utrotat». — —

helst emedan fästningsverken därstädes ej kunna, medan vintern påstår, tillbörligen repareras, och det dessutom alltför svårt blefve en sådan armée med nödtorftig vivre och furage att kunna förse, sedan här i landet intet mera är till fångs och ej heller ifrån Sverige något furage erhållas kan.»[1]

Öfverste B. V. Carlberg berättar, att han på morgonen efter konungens död träffat fältsekreteraren Gabriel von Seth samt att denne berättat, »huru som han redan i natt varit i högkvarteret att föra protokollet uti den tillärnade krigskonseljen, men efter Hans Kongl. Höghet[2] arfprinsen af Hessen, som bodde ³/₄:dels mil från högkvarteret, på Torpum herregård, då ännu intet var ankommen, så blef denna konselj till i dag uppskjuten. Således hade fältsekreteraren brådtom att skynda sig dit, hvartill ock hästen stod sadlad vid dörren, då jag kom». Denna uppgift är egendomlig och ej fullt riktig. Gabr. v. Seth hade väl förut varit fältsekreterare, men redan den 6 september hade fullmakt utfärdats för honom att vara guvernementssekreterare i Göteborg, och den 10 oktober hade fullmakt utfärdats för Valtinsson att vara fältsekreterare. Därtill är ock att märka, att Valtinsson — såsom naturligt är — kontrasignerat Rehnschiölds och Mörners anförda bref till rådet. — Såsom man finner af detta bref, säges det, att Rehnschiöld och Mörner sammankallat generalerna, hvarvid det särskildt framhålles, att detta skett i »Hans Durchlautighet Hertigens närvaro», men ej att det skett i arfprinsens, ehuru man vet, att han varit närvarande. Det ser därför ut, som om de tagit för gifvet, att hertigen af Holstein-Gottorp skulle efterträda Karl XII. Skulle detta ej hafva varit förhållandet, är det svårt att förstå, hvarför de vågat sammankalla generalerna, som funnos i närheten af Fredrikshall, utan samtycke af härens generalissimus, arfprinsen af Hessen-Kassel, som hade sitt kvarter på blott ³/₄ mils afstånd därifrån.[3]

---

[1] Not. 3, s. 241. Fältm. Rehnschiöld hade nyligen kommit ur fångenskapen i Ryssland till hären vid Fredrikshall. Schering Rosenhane sändes ¹⁹/₁₁ till Sundsborg för att möta honom. Rosenhanes dagbok. HSH. IV, s. 311.

[2] Titeln Kongl. Höghet erhöll arfprinsen först under 1719 års riksdag.

[3] HSH. I, s. 196 och 197.

Beslutet att upphäfva belägringen och återvända till Sverige blef redan tidigt föremål för tadel. »Man lärer icke», skref fältmarskalken Nils Gyllenstjerna den 8 december, »utan viktiga och högst angelägna skäl hafva skridit till ett sådant slut, alldenstund de så länge förut väl tillredde anstalter och den lyckliga framgång, krigsmakten haft, syntes uppmuntra oss till fälttågets vidare fortsättjande, åtminstone till att igenom någon fientlig provincies intagande bana sig vägen till en högst nödig fred».[1] Generalmajor Leutrum berättar, att det högligen förtröt honom, att man ej fortsatte belägringen af Fredrikshall. Han säger sig ock hafva förnummit, att arfprinsen ville, att man skulle fortsätta densamma, »allein diese Leute, so des Königs Tod mer erfreute als betrübte, drungen den Kriegsrath durch».[2]

Återtåget verkställdes så fort som möjligt, ja, efter hvad det synes, alltför fort. För att svenskarne skulle kunna verkställa det utan att blifva oroade af kommendanten Landsberg, drogs dagen efter konungens död en kordong af trupper utom kanonskott framför själfva hufvudfästningen.[3] Sedan artilleriet och de sjuka, skref arfprinsen till rådet den 3 december, först sändts tillbaka, var han sinnad att låta regementena marschera, hvart och ett till sin ort. Förut utfärdades dock order till guvernörerna och landshöfdingarna, att de, »på hvad sätt det bekvämligast och skyndsammast ske kan, vilja låta anskaffa nödig proviant och furage uti nattlägren, på det regementerne under marschen ej måge lida nöd samt att i följe af underrättelsen förskjuta nödige medel till de regementer, hvilka därmed ej äro försedde, och dem därom tillita, till hvilken ända jag också har funnit oumgängeligt af dem att begära, det de medel, som finnas i kassorne, till inga andra usus måtte blifva använde, på det regementerne i mangel af nödige medel ej måge komma att lida».[4] Påminnelsen till guvernörerna och landshöfdingarna att försträcka regementena nödiga medel antyder, att arfprinsen redan nu beslutat att

[1] Gyllenstjerna till »Baron och Ombudsråd». Kongl. rådet och fältm. grefve Nils Gyllenstiernas kommenderande uti Skåne 1714—1718.
[2] Schlözers Stats-Anzeigen, s. 466.
[3] Öfverste Carlbergs anf. berättelse.
[4] Hist. handl. från frihetstiden I: 1718—1726.

till fördelning bland det högre befälet använda de medel, som upphandlingsdeputationen sändt från Stockholm till härens förnödenhet.

Som det var nödigt att befästa gränsen såväl som Strömstad och Sundsborg, synnerligast som hela artilleriet med all ammunition icke kunde bortskaffas »för den svåra vägen skull», så förlades i Bohuslän (och Dalsland) under generallöjtnant M. J. De la Gardies befäl Grenadierbataljonen, Smålands tremänningar, Smålands femmänningar, Östra skånska regementet och Hallands jämte 2:ne bataljoner, som dragits utur de i Skåne stående regementena till fots.[1] — På värmländska gränsen förlades 1 skvadron af Upplands tremänningskavalleri, som förut stod där och ej indragits i Norge på grund af dålig beklädnad och långvarig tjänstgöring vid gränsen, Upplands ståndsdragoner samt Nerike-Värmlands tremänningsregemente till fots. Af dessa förlades en skvadron af Upplands ståndsdragoner och Nerike-Värmlands tremänningar vid Eda skans under generalmajor Strömfelts befäl, de öfriga vid Holmedal under generalmajor Leutrums. Därjämte gafs order, att, om nödvändigheten så fordrade, de närmast gränsen liggande kompanierna af Nerike-Värmlands indelta regemente också skulle sammandragas, men därom skulle Strömfelt korrespondera med Leutrum, äfvenså skulle han för öfrigt korrespondera med De la Gardie. Lifskvadronen jämte det Tyska regementet och det Polska sändes till Skåne. Lifdragonerna inkvarterades i Östergötland och Småland. Som arfprinsen ansåg, att Göteborg och de närliggande fästningarna, Nya Elfsborg, Bohus och Karlsten, borde förses med starkare garnisoner, enär för närvarande blott 200 man af det Sachsiska regementet lågo i Göteborg, ärnade han kommendera dit Västerbottens regemente, eftersom det under då varande årstid icke kunde marschera hem till länet, men redan den 23 januari följande året gafs order, att det skulle marschera hem.[3] Alla ryttare och soldater af de indelta regementena sändes således till sina rusthåll och rotar.

[1] Öfverstl. J. Svanfelts och N. Schwerins bataljoner. Förf:s afh., Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg. Sv. hist. tidskr. 1886, s. 308.
[2] Arfprinsens bref till rådet 3/12, till generalm. Strömfelt 4/12 1718. Handl. rör. Strömfelts militära befäl 1718—1724.
[3] Krigsexped:s. registr.

Så snart underrättelsen om konungens död och befallning om truppernas återmarsch den 6 december ankommit till den värmländska kåren, som framträngt till Blakjer skans, började denna genast återtåget och ankom efter 5 dagars marsch den 11 december till Värmland.[1] De öfriga trupperna lämnade Norge den 7, 8 och 9 december. Öfverste Carlberg berättar, att »åttonde dagen efter konungens död, en söndag (7/12) mot afton, marscherade förbemälte kordon såsom arriergarde till Sundsborg och gick där öfver älfven (= Svinesund) till svenska landet, sedan de fleste regementer redan förut voro öfverkomne, och de, som intet hunno så hastigt fram, kommo den dagen och natten efter lyckligen öfver sundet på svensk botten».[2] En del infanteri samt de sjuka och sårade togo vägen åt Edsbotten, kavalleriet och fältartilleriet gingo öfver Svinesund, men belägringsartilleriet fördes till Furuvarp och Skriverö och därifrån öfver Iddefjorden till Pilgården. Transporten af belägringsartilleriet till Furuvarp skall hafva varit mycket besvärlig. Många hästar hade därvid måst sätta lifvet till, emedan vägen var mycket dålig. Många, om ej de flesta kanoner, som förts tillbaka öfver Iddefjorden, nedgräfdes vid stranden nära Pilgården och bevakades till en början af grenadierbataljonen. Genom oaktsamhet sjönk en halfgaler, lastad med bomber och kulor vid Furuvarp. Likaså kvarlämnades där 4 större kanoner och 2 mörsare. En del lavetter uppbrändes också därstädes. Detta skall hafva skett, dels därför att man fruktade för att fjorden skulle frysa till, så att man ej skulle få tid att hämta dem, dels ock därför att man fruktade att blifva oroad af besättningen i Fredriksten. — Kommendanten Landsberg erhöll först underrättelse om Karl XII:s död den 2 december af en

---

[1] Schlözers Stats-Anzeigen, s. 466. Kommendanten J. W, Stuart på Basmo fästning skref till Lützow 10/12, att han sedan 17/11 på alla sidor varit inneslnten på långt håll och på nära sedan 21/11. Han klagade öfver dålig anda bland besättningen. Den 8/12 hade svenskarne börjat lämna de närmaste gårdarna omkring Basmo och drogo sig till Örjebro och Skirfossen. Differente Breve. N. riksark.

[2] HSH. II, s. 139. — I Magistratens i Fredrikshall Journal säges det, att landet (trakten kring Fredrikshall) var 9/12 helt och hållet befriadt från fiender. — Norra skånska reg. skulle enligt order uppbryta från Ulleröd natten mellan 7/12 och 8/12. Afskrift af H. Gyllenbjelkes korrespondens 1718. Krigsark. — Egendomligt nog skref arfprinsen 6/12 till general E. Sparre, att arméen skulle börja att marschera den 10 eller 11 dec. Uppsala bibl.

öfverlöpare, Anders Gyllenpreis, men han vågade ej tro därpå, utan fortsatte med kanonaden för att oroa och skada svenskarne så mycket som möjligt. Följande dagen berättade en annan öfverlöpare detsamma, men ej heller till honom satte han någon tillit, men den 4 förmåddes han att tro därpå genom berättelse af en ny öfverlöpare, fänriken Martin Hallenfeldt.

Samma dag utsände han en trupp af garnisonen, »som» — efter ögonvittnet Carlbergs berättelse — »midt för (svenska) arméens ögon igenkastade en del af de närmast fästningen uppförde approcher, som påstod ett par timmar under lek och hoppande. Det var en bedröflig syn, helst när ingen nöd eller fara tvingade oss att lämna belägringen.»[1]

Arfprinsen var kvar på Torpum ännu den 6 december, men den 7 finner man honom i Strömstad. Under tiden var han sysselsatt med att bestyra om återtåget, men ock med ett och annat, som kunde bidraga till att försäkra prinsessan Ulrika Eleonora om tronen. Redan den 2 december arresterades på hans order den allmänt hatade baron Görtz, ock det var utan tvifvel för att vinna det högre befälet, som han lät utdela de 100,000 d:r s:mt i »hvita penningar», som holsteinska justitierådet Paulsen vid denna tid fört med sig från Stockholm och som voro afsedda för härens behof.[2] Af dessa penningar fingo fältmarskalkarne Rehnschiöld och Mörner samt general Dücher hvardera 12000 d:r s:mt, gene-

---

[1] Gyllenpreis och Hallenfeldt voro af dansk börd. Landsberg till Lützow $^{12}/_{12}$, $^{13}/_{12}$. — Landsbergs relation; Landsbergs dagbok hos Paludan-Müller (Svederi öfvers.), s. 130. Underrättelser från Peder Colbjörnsen $^{16}/_{12}$, $^{22}/_{12}$, $^{23}/_{12}$, $^{24}/_{12}$. Refer. Sager 1719. D. riksark. — Den $^{9}/_{12}$ utsände Landsberg 100 man för att rekognoscera. Man fann då, att ej några svenska trupper funnos i närheten af Fredrikshall. — Såsom belöning för försvaret af fästningen blef Landsberg $^{19}/_{12}$ öfverste.

I B. W. Carlbergs »Berättelse hvad sig tilldrog åren 1718 och 1719 efter konung Karl XII:s död» säges det, att besättningen redan $^{3}/_{12}$ igenkastat löpgrafvarne närmast fästningen, men detta strider mot Landsbergs uppgift. HSH. II, s. 138.

[2] C. G. Malmströms anf. arbete, s. 64, 67. I Stockholm arresterades strax därefter Görtz handtlangare. Fältmarskalk. N. Gyllenstjerna skref $^{15}/_{12}$ i sitt svar på rådets bref $^{8}/_{12}$, att han gillar, att rådet förklarat Ulr. El. för drottning, att det »låtit arrestera de personer, som en tid bort åt förehaft högst skadelige och för riket fast fördärflige anslag.... Hvad eljest gref von der Nats(von Dernaths) och hans i Stockholm varande främmande handtlangare angår, så handlas nu med dem efter förtjänsten, och har jag intet heller önskat, än de en gång finge undgälla deras gärningar».... Hist. handl. från frihetstiden I: 1718—1726. (Redan $^{14}/_{12}$ hade Rehnschiöld och Mörner gillat, att rådet förklarat Ulr. El. för drottning).

ral Örnstedt och generalmajor Cronstedt fingo hvardera 4000, generallöjtnant De la Gardie 3000, generallöjtnanterna Stackelberg, Crispin och d'Albedyll hvardera 2000, 17 generalmajorer och öfversten för Lifgardet till fots hvardera 800, 33 öfverstar, 5 öfverstelöjtnanter och 1 major hvardera 600, hvarjämte 6000 lämnades åt hertigen af Holstein-Gottorp. 2000 d:r s:mt bestämdes till uppköp af hvarjehanda, hvarjämte 1200 skulle användas till partisaner och kunskapare. Härvid må äfven nämnas, att generalspersonerna och öfverstarne vid jämtländska hären skulle hugnas med gratial i likhet med förhållandet vid bohuslänska och värmländska kårerna. Armfeldt skulle få 3000 d:r s:mt, De la Barre 2000, hvardera af generalmajorerna 800, hvar öfverste och generalkvartermästarelöjtnant Gabriel Cronstedt 600. »Men skulle», skref Ulrika Eleonora till Armfeldt den 25 maj 1719, »kopparn (som togs i Röros) till berörde summor ej vara tillräckelig, så hafven I densamma i anledning af ofvanbem:te proportion emellan eder och de öfriga att utdela, efter som, hvad besparingarna vid regementerne angår, de intet måtte röras, utan till regementernes förnödenhet blifva orubbade», men då kopparn blott var värd 6570 d:r k:mt, var det en obetydlighet, som kom de högre officerarne vid jämtländska hären till del, ehuru de utstått de största vedermödorna.[1]

Under återtåget led den svenska hären stora förluster på grund af sjukdomar och däraf alstrad dödlighet. Särskildt gäller detta om infanteriet. Den 14 december skref arfprinsen till Ulrika Eleonora: »Kavalleriet är ännu i skäligen godt stånd, men infanteriet ganska sjukt».[2] Såsom förut är nämndt, var redan vid härens inryckning i Norge sjukligheten stor i några regementen, och denna tilltog mer och mer, då manskapet inkvarterades i trakter, hvari fiendernas trupper redan förut infört fältsjukan. Ett lång-

---

[1] Förteckning på gratifik. bland handl. rör. Görtz. Från Hede, 4 mil ifrån Strömstad, underrättade Paulsen hertigen af Holstein-Gottorp, att han hade med sig en summa penningar till hans disposition. Paulsen till Görtz 17/11. Handl. rör. Görtz. Om denna summa är inberäknad i de omnämnda 100000 d:r s:mt, kan jag ej uppgifva. — Jfr Förf:s afh., Armfeldts tåg mot Trondhjem 1718. Sv. hist. tidskr. 1889, s. 346. P. G. Cederschjöld, Riksdagen 1719, s. 238. — I rådsprot. för 15/4 1719 säges det, att De la Barre skulle få 3000 d:r s:mt, om han hade så mycket att fordra.

[2] E. M. Fant, Handl. IV, s. 10. Uppsala 1802.

varigt regnande bidrog utan tvifvel mycket till sjukligheten. Öfverstlöjtnanten vid Norra skånska kavallerireg., Håkan Gyllenbjelke, skref den 27 november till generalmajor Göran Silfverhjelm och anhöll, att han måtte »hjälpa folket till någon ro och nödige ståndkvarter, hvar uti de kunna sig vederkvickja och sina monderingar upptorka, som under detta långsamma regnet, snö och slagg samt denna ortens (han stod $^{3}/_{8}$ mil från Fredrikstad) djuphet helt förrottna. Och kan ej annat vara, än att skvadronen på sådant sätt måtte gå under».[1]

Sjukligheten har säkerligen också tilltagit på grund af slarf och oordningar vid återtåget. Dahlfeldt berättar, »att näppeligen 1 á 2 bland så många (af det högre befälet) höll god disciplin och ordning med sitt anförtrodda manskap, hvarigenom den ansenliga och vackra arméen på återmarschen till en stor del gick under».[2] »Större oredor och elände», säger öfverståthållaren J. A. von Lantingshausen i sin 1766 skrifna »Berättelse af min tjänstetid», »har jag aldrig sett vid någon armés reträtt än vid denna, som dock af ingen oroades».[3]

De flesta af det högre befälet lämnade sina regementen och begåfvo sig till Stockholm för att vid den utlysta riksdagen bevaka sina intressen. Generalmajor Reinhold Vilhelm von Essen, som i början af år 1719 förde befälet i Bohuslän, klagade öfver brist på befäl. Så skref han den 7 januari till öfversten för lifgardet till fots M. Törnflycht, »att det måste jag beklaga, att de (sjuka) äro alltför handlöst lämnade, emedan till en så stor myckenhet sjuka icke en endaste prest eller frisk fältskär ordonnerad är, utan måste de af vanskötsel och utan åtnjutande af Herrans Heliga nattvard dö bort, ehuru denna här hos dem lämnade löjtnanten med all flit söker deras bästa, om hvilken jag väl kan säga, att han intet mera till manskapets konservation göra kan, än af honom med mycken sorgfällighet och

[1] Konceptbok 1718. Afskrifter af Gyllenbjelkes korrespondens 1718. Krigsark.

[2] Dahlfeldts berättelse, s. 72.

[3] C. G. Malmströms anf. arbete, s. 72. — Då lifgardet till fots marscherade $^{3}/_{12}$ från Fredrikshall, »måste regementet sättja bajonetterna på gevären att därmed afhålla kavalleriet ifrån vägen. De foro hvar om annan, som 100,000 man hade jagat dem». Journal af Pehr Cortman. Nord. saml. 277 (Biogr. Svec.). Uppsala bibl.

bekymmersamhet sker. Jag vet väl, att om herr öfversten själf hade vid kommandot af regementet varit tillstädes, så hade ingen god anstalt till de sjukes vederbörliga skötsel och i akt tagande mankerat, men hvadan det kommer, att de nu måste, jämväl kringströdde, här och där i landet krevera, det lämnar jag till deras ansvar, som hade bort sådant uti herr öfverstens frånvaro förekomma. Hvad för dem af medikamenter och penningar kan rekvireras, skall efter herr öfverstens bref blifva försträckt». Flera officerare fingo från von Essen skarpa förebråelser, för att de handlöst lämnade de sjuka, och en officerare fick den 30 januari 1719 till och med befallning att begifva sig till sitt regemente, »och det antingen han är frisk eller ej».[1] För att påskynda marschen så mycket som möjligt kvarlämnade flera regementen under vägen sin tross, hvilken sedermera måste sändas efter dem.[2]

Grefve Bonde säger, att knappt tredjedelen af regementena, som ett par månader förut öfverkompletta dit (till Norge) marscherade, hunno hem i kvarteren och kunde räknas duglige till tjänstgörande.[3]

Att detta påstående innebär öfverdrift, behöfver väl knappast påpekas, huru stor sjukligheten än var i ett och annat regemente.[4]

---

[1] Afgångna skrifvelser från generalm. v. Essen. Krigsark.

[2] Krigskollegii registr. 9/4 1719 för Södermanlands reg., 21/4 för adelsfanan, 25/4 för lifreg. till häst, 15/5 för Upplands reg., 23/5 för Östg. inf., 26/5 för lifskvadr., 3/6 för Västmanlands reg.

[3] Riksrådet grefve Gustaf Bonde, Sverige under Ulrika Eleonora och Fredrik I, s. 234.

[4] Hos J. Mankell, Uppgifter om svenska krigsmaktens styrka, sammansättning och fördelning, finnes s. 410 en »Förteckning på en del regementers styrka d. 24 Mars 1719.» Man skulle af denna rubrik kunna tro, att regementenas styrka då var sådan, som här uppgifves, men så är ej förhållandet. Förteckningen är tydligen lämnad efter 3 generalförslag, som finnas i riksarkivet bland krigskollegii handl. De följa efter kollegii memorial till Kongl. M:t 24/3 1719, men det ena förslaget är dateradt By vid Eda skans 1/2, och om de andra båda säges det, att de äro upprättade »efter de inkomne regementsförslagen af nästl. decembr. eller januarii månader». Oberäknadt några mindre fel må anmärkas, att Smålands tre — och femmänningsregementen sammanslagits till ett reg., men i generalförslaget stå för Smålands tremänningar 172 præsentes och 418 sjuka och för Smålands femmänningar 320 præsentes och 423 sj. I stället för Upplands sjögastereg. står Roslags sjögastereg. För Nerike—Värmlands reg. uppgifves 136 sj., men det skall vara 196. Under rubriken »Rytteri och Dragoner» står Västgöta reg., men det skall vara Östgöta reg.; vidare upptages Värmlands värfvade dragoner (några dylika funnos ej) i stället för Ingermanlands. — Gifver man akt på generalförslagen finner man, att sjukligheten är störst

Genom kunskapare, som bröderna Peder och Hans Colbjörnsen anskaffat, fingo Landsberg och Lützow åtskilliga underrättelser om hvad som tilldrog sig vid svenskarnes återtåg ur Norge och den närmaste tiden därefter. Så inberättade de bland annat, att stor sjuklighet rådde i de regementen, som kommit från Norge, ja, att soldater dogo i hundradetal, att Bohuslän var så ruineradt, att det på länge ej kunde resa sig, att defensionstornen därstädes lämnats utan besättning, att den svenska flottiljen som användts i Iddefjorden, förlagts vid Sundsborg utom en halfgaler, som af oaktsamhet förlorats vid Furuvarp, att man på sistnämnda stället dels kvarlämnat några mörsare och kanoner på stranden, dels kastat en del proviant och några kanoner i sjön, hvilket fältmarskalken Mörner upptagit onådigt och önskat få dem, som varit orsaken därtill, befordrade till straff, att ²/₃ af båtsmännen hemförlofvats och att de kvarvarande bevakade fartygen, att man försökt att från Pilgården bortföra belägringsartilleriet, men ej kunnat bortföra allt, utan man hade måst nedgräfva en mängd kanoner samt yxor, spadar och hackor, hvilket allt bevakades af grenadierbataljonen, att man några dagar efter konungens död hört af öfverstlöjtnant Schlippenbach, att

i de regementen, som efter återtåget ur Norge kvarlämnats vid gränsen. Af de indelta regementena, som fingo tåga hem, är sjukligheten störst i Upplands och Västmanlands. — Hvad lifgardet till fots angår, är det bekant, att detta reg. lidit mycket under fälttåget, men detta berodde naturligtvis därpå, att det måste gå i fält med dålig beklädnad (Riksdagen i Stockh. 1719 af P. G. Cederschjöld. Bih., s. 324), hvarjämte förplägningen, innan det lämnade Stockh., synes hafva varit mycket dålig. General E. Sparre skrifver $^{11}/_{10}$ från Örebro till sin fru: »Gardena ha sagt här vid genomtågandet, att de hoppas aldrig återse Stockholm, där de skulle dö af hunger. Jag tror, att bönen skall bli hörd för många af dem»... Sv. hist. tidskr. 1886, s. 255. Af Jönköpings reg., som också hade dålig beklädnad, hade under okt., nov. och dec. 49 man rymt och 145 dött. Af trossdrängarne hade 11 rymt och 43 dött. De flesta hade dött och rymt i dec. Odat. extrakt i krigsark. Det bör dock ej förtigas, att sjukligheten varit stor äfven bland trupper, som ej deltagit i norska fälttåget, såsom i Östgöta tremänningsreg. och i Bergsreg. (af detta reg. voro dock 2 komp. i Norge). Hvad Hallands regemente angår äro uppgifterna svåra att förstå. Regementet bestod i sept. 1718 af 953 man. Enligt Mankells förteckning utgöra de tjänstduglige och sjuka tillsammans blott 675 man, men i ett allerunderdånigst memorial af O. W. Staël von Holstein, dat. Stockholm $^{17}/_{2}$ 1719, säges, att reg. med grenadierer och furirskyttar utgjordes af 760 man, hvarjämte man hade »förhoppning att igenfå de öfver 100 man rymde och sig uti Halland uppehållande». Brefbok för år 1719. Krigsark. När den ofvannämnda rymningen ägt rum, kan jag ej uppgifva. Möjligen hafva dessa 100 man utskrifvits, men ej infunnit sig, då regementet skulle tåga till Norge.

han hört Mörner säga, att Sverige icke vore tjänt med att fursten af Holstein blefve regent, och om det skedde, fruktade han, att landet ej blefve mindre plågadt än uti salig kungens tid, såsom han bäst kände hertigens humör.[1] Egendomligt är, att det äfven inberättades, att svenskarne sagt, när de lämnade Norge, att befästningarna vid Sundsborg och Strömstad skulle raseras. Ett betänkande härom afgafs dock i Stockholm först den 22 februari 1719, då det därstädes varande generalitetet på drottningens befallning var samladt hos fältmarskalken Rehnschiöld och öfverlade om ett och annat angående försvarsverket. Därvid tog man äfven i öfvervägande, »huruvida de anlagde fästningsverk vid Strömstad och Sundsborg kunna pröfvas nyttige eller onyttige, då man å ena sidan befann, att berörde fästningsverk vid Strömstad voro anlagde för magasinerne skull och därjämte hafva den nytta med sig, att eskadren, som dit är förlagd till landets betäckning, kan där hafva en säkerhet, samt att fästningen Sundsborgs förnämsta nytta däruti består att hindra all tillförsel till Fredrikshall; men som man å andra sidan måste besinna, att desse fästningsverk intet kunna hindra, det ju fienden på andra ställen kan infalla, och när han kommit dem på ryggen, hvarest de äro svaga, utan svårighet kan göra sig mästare af dem, varandes det jämväl landet en allt för stor skada att årligen underhålla garnisoner därsammastädes, helst förfarenheten visar, att de merendels hvart år af sjukdom förgås, ty föll man efter ett moget öfvervägande alldeles och enhälligt på de tankar, att berörde fästningsverk äro onödige att bibehållas, dock att man först låter därifrån bortföra och bringa i säkerhet all den ammunition samt stycken, proviant och

[1] Not. 1, s. 250. Peder Colbjörnsen har under lång tid varit outtröttlig att skaffa underrättelser från Sverige. Han användes äfven af Fredrik IV att insmuggla falskt nödmynt (såsom af Phoebus, Flink och Färdig). Han klagar i brefvet till Fr. IV $^{19}/_{7}$ 1729, att »hvad som feiler på Tallet af de mig overleverede, ikke er kommen enten mig eller dennem (Venner i Sverige) till nogen Nytte, henseende allerunderdanigst forlangst indgiven Relation, at Stemplerne ei vare accurate, hvilket aarsagede mig at gjöre 100:de Ducaters Bekostning for at frelse en svensk Mand fra Forfölgning og Ulykker». Actstykker til den norske Krigshistorie under Kong Frederik den Fjerde, utgiven ved B. Moe (II H. Christiania 1839), s. 213. Moe yttrar med anledning häraf: »At den danske Regjering ei engang undsaae sig for en Gjerning af en saa bedragersk og forbrydersk Natur, vidner om en moralsk fordærvet Statspolitik».

andra persedlar, som äro komne från Norge och blifvit dit förlagde, så att däraf intet måtte förloras».[1]

Först senare tyckes regeringen fattat beslut i öfverensstämmelse med detta betänkande, hvadan det dröjde med verkställigheten så länge, att 120 man af garnisonen i Fredriksten jämte 80 af bröderna Hans och Peder Colbjörnsens folk fingo tillfälle att natten mellan den 26 och 27 april taga 8 st. gröfre kanoner, 3 mörsare samt en mängd spadar och hackor, hvilka voro nedgräfda vid Pilgården. Det tagna bytet förde de till Fredriksten, hvarvid de äfven begagnade sig af ett par pråmar, som svenskarne haft i Iddefjorden. Af brist på fartyg måste dock norrmännen kvarlämna 7 kanoner och 1 mörsare.[2] — Till långsamheten med transporterna synes den omständigheten bidragit, att man ej väntade något anfall från norska sidan på grund däraf, att man ansåg, att Norge öster om Glommen var så ruineradt, att det skulle blifva svårt att där sammandraga några trupper.[3] Denna förmodan slog dock fel. Redan i juli 1719 inbröt i Bohuslän en dansk-norsk här under konung Fredrik IV:s eget befäl, och en afdelning under generalmajor Budde inföll i Värmland, men det ingår ej i planen för denna uppsats att skildra 1719 års fälttåg.

Emellertid gaf dansk-norska härens oväntade infall i Sverige anledning till, att svenskarne själfva måste förstöra stora förråd, som samlats för 1718 års fälttåg.

Vid denna tid låg nämligen en mindre eskader jämte en del transportskepp under vice amiral Jonas Fredrik Örnfelts befäl i Strömstad, färdig att afgå med en del förråd därifrån, men man vågade ej segla ut ur hamnen, eme-

---

[1] Generalitets betänkande ang:de försvarsväsendet. Koncept. Hist. handl. från frihetstiden 1: 1718—1726. Det finnes äfven ett annat koncept, som finnes bilagdt och hvari det heter: . . »Eljest blef af gr. Rehnschiöld andragit, huruvida Strömstad och Sundsborg äro nödige eller ej. Palmqvist (Magnus Palmqvist, generalmajor och direktör vid fortifikationen): de äro intet nödige. Sedan däröfver var diskurreradt, att Sundsborg hindrar farten till Hall etc., så blef enhällel. faststälIdt, att sedan allt är bortfördt, så äro de intet nödige».

[2] Hans och Peder Colbjörnsen till Lützow 29/4. Differente Breve. N. riksark. Landsberg berättar i sin relation, att 12 kanoner och 4 mörsare i allt förutom spadar och hackor införts i Fredrikstens fästning. Af kanonerna voro 4 tjugofyrapundige, 7 adertonpundiga och 1 tolfpundig.

[3] Generalitetets anf. betänkande.

Strax efter svenska härens återmarsch gaf Fr. IV generalitetet i Norge order att inkomma med ett betänkande om ett infall i Sverige.

dan en öfverlägsen fientlig eskader lagt sig utanför. Då nu den fientliga hären nalkades Strömstad, fanns ingen annan rimlig utväg än att sänka såväl krigsfartygen som transportfartygen med deras förråd.[1] — Enligt en undersökning, som anställdes af fienderna den 6 juli i och vid Strömstad hade svenskarne sänkt galererna Bellona, Lovisa, Christiania, halfgaleren Pollux, dubbelsluparna Andromeda och N:o 10, huckerten Torsken, 2 stora skeppsbåtar och 2 stora pråmar samt 10 transportskepp, efter berättelse lastade med kanoner, bomber, kulor, krut och proviant. Utanför Laholmen syntes 1 kanon på 3 alnars vatten. En gammal galer var satt i land. — Hvad som var kvarlämnadt i Strömstads magasin, var helt obetydligt, såsom 2377 t:r hafre, 120 t:r korn, 21 t:r hvete och åtskilligt annat af ringa värde.[2]

[1] Fältm. Rehnschiöld hade i ett memorial till regeringen förfrågat sig ang. denna sak. Det heter i memorialet bland annat: »När så hända skulle, det Gud dock nådeligen afvände, att fienden så starkt skulle påtränga, att stycken och ammunitionssorterne uti Sundsborg och Strömstad ej stode att bringa i behörig säkerhet, så förfrågas underdånigst, om man då icke och förr än det måtte råka i fiendens händer, måtte få sprängja styckenen och fördärfva krutet och ammunitionssorterne med materialerne». Detta bifölls genom resolution 25/5 1719. Det må anmärkas, att förut hade en transport ankommit från Strömstad till Göteborg. Generalguv. Mörner skref 31/5 1719 till Ulr. Eleonora, att den 28 hade galererna med pråmarna ankommit, så att man fått stycken till fästningarna.

[2] På kommendören C. Vossbeins order gjordes undersökning dels af C. Vossbein och J. Fr. Brun angående de sänkta fartygen, dels af C. J. Brun, Hoiyjelsen och C. Kierulf ang. förråden i magasinerna. Krigskancelliets dispositioner 602. N. Riksark.

Under åren 1880—1883 tog ett dykeribolag i Strömstad upp en mängd kanoner och kulor. Strömstads Tidning för dessa år. —

Carlberg uppgifver, att svenskarne sprängde 7 galerer, 2 pråmar och 14 transportfartyg i luften. HSH. II, s. 145.

Bil. 1.

Bland handlingar rör. baron Görtz.

Ingrediens pour une declaration en Norwege.

1:mo Expose l'injustice de la guerre qu'a commencée le Roi de Dannemarc.

2:do Que les habitans de la Norw. sont toujours exposé aux inconveniens de la guerre et des troubles tant qu'elle sera separée de la Svède, qu'au contraire étant unie avec elle n'a jamais rien à craindre.

3:tio Que c'est une meme nation, meme religion, memes moeurs et qu'elle n'en a eté separée que par le fer.

4:to Les avantages qu'on leur promet, c'est à dire d'affranchir touttes les terres et maisons et personnes memes de toutte sorte d'impots à jamais, augmentation de leur privileges, comme création des états, qui seront composés du Clergé, des Bourgeois et des paisans, que les charges civilles ne seront données qu'aux natifs du pais de meme que les ecclesiastiques. Que les Etats proposeront toujours trois sujets pour être Stadthalter, dont le Roi choisira une. Que le premier Eveque aura toujours seance dans le Conseil de la Regence.

5:to Que le Roi se reserve seulement que le pais fournisse à l'entretient des trouppes sur le pied où cela a été jusques ici, ou comme les Etats le trouveront convenir, et les droits d'entrée et de sortie.

6:to Que le Roi renonce aussi aux droits que les proprietairs du meme sont obligés de paier.

7:imo Exhortation à concourir pour finir leur misére et pour leur propre bonheur et celui de la posterité.

Il faut se servir des expressions convenables au genie des gens á qui l'on parle.

Bil. II.

Bland bref till svenska extraordinarie envoyén i Paris, D. Cronström, från åtskilliga personer 1703—1719 (Gallica i riksarkivet) finnes ett bref från sekreteraren Brunell, dat. Kassel $^{10}/_{1}$ 1719 ($^{30}/_{12}$ 1718), hvarur följande må meddelas:

— — — Il arriva samedi vers le soir envoyé de la part de S. A. le Prince Hereditaire pour informer monseigneur le Landgrave du malheur arrivé au Roi devant Friderichshalle. Bienque je ne doute pas, monsieur, comme je dis, que vous n'en soyez deja suffisament informé, vous ne trouverez pas, s'il vous plait, que je vous donne encore part des principaux points de la Relation, que S:r Anthouard nous a faite. Il dit: Que Sa Majesté etoit venue vers le soir du 11 December dans l'approche que l'on faisoit devant un fort de Fridrichs-

halle, fort proprement habillé et meme un peu plus paré qu'a l'ordinaire; Que S. M. s'etoit apuyé des deux coudées sur le parapet de la tranchée, tenant ainsi la tête entre les deux mains, et regardant ce que faisoient ses gens, lorsque ce malheureux boulet à cartouche vint d'un autre fort situé á main gauche et qu'on n'attaquoit pas pour lors; Il lui perça la tête entrant du coté gauche et sortant de l'autre; Que S. M. ayant reçu ce coup mortel, n'avoit plus donné de marque de vie, mais qu'elle etoit demeuré quasi dans la meme situation, jusque à ce que les assistans ayant remarqué le sang qui Lui couloit le long des deux joues, ils se mirent en devoir d'emporter ce cher et glorieux mort hors la tranchée; Qu'en suite on l'avoit transporté à Strömstadt et de là à Stockholm, sous escorte de 200 hommes des gardes commandés par leur Colonel. Qu'aprez ce fatal evenement tous les Generaux s'etoient rendus ches S. A. le Prince Hereditaire comme Generalissime pour prendre ses ordres. Il fut resolu que l'armée (:consistant en $\frac{30}{m.}$ hommes:) se retireroit en Svede, et que chaque Regiment iroit occuper ses quartiers dans la province dont il releve; Que le commandement de cette armée etoit demeuré au General Düker; Que le Prince Hered:re s'etoit d'abord mis en chemin vers Stockholm, et que celui de Holstein avoit passé à Gothenbourg, et de là s'etoit aussi rendu à Stockholm, ou les Etats du Royaume seroient incessament convoqués; Toutes les chancelleries, Conseils et Chambres y etant d'abord fermés, et les papiers cachetés. Mess:rs Goertz et Dernath avoient été mis au arrêt, celui-là à Örebro et l'autre dans la capitale. Que les caperies auroient d'abord dû cesser, et seroient expediés des couriers pour le faire savoir aux puissances y interessés, avec d'autres circonstances de moindre importance. — — — —

Bil. III.[1]

Då Hans Maij:tt konungen ifrån Hufvudqvarteret i föllje mäd General Adjutanten Siccer, Knut Posse ock flere till trancheen uti sin Hytta ankom, var klockan ungefähr 3 eftermiddagen.[2] Här mötte General Major Schwerin, Maigrett och Kaulbars; sedan Hans Maij:tt hade befalt om en ny linies utdragande, gieck han ifrån Hyttan med

---

[1] Handl. rör. Sveriges krigshist. 1709—1718 (kv.). Nord. saml. Upp. bibl.

[2] Denna uppgift strider alldeles mot hvad Nordberg berättar. Han säger nämligen: »Emot aftonen begaf sig Hans May:t til Trenchéen igen, dock intet i sin vanliga hytta, utan i sielfwa Linien, der Ingenieurerna Megrét och General Adjutanten Sickert, Honom följde, bägge Frantzoser: Låfvandes den förre at inom åtta dagar lefverera fästningen i konungens våld» (Nordberg II, s. 681). Carlberg nämner blott, att konungen »vid pass mot klockan 4 e. m. kom ifrån högkvarteret tillbakars uppridandes uti tranchéen, där Hans M:t steg af hästen». Carlbergs uppgift kan ej nödvändigt behöfva strida mot den okände författarens.

nådig befallning, att General Adjutanten Kaulbars skulle föllja honom till fausse attaquen, hvarest 50 man voro commenderade att arbetta och hugga i Stenarna, på det Fienden motte draga alla sina skott dit åht; Effter nogon liten hvila begaf Hans Maij:tt sig till trancheen emellan Gyllenlöv och Staden, hvarest dhe för omtahlte Herrar åther mötte; som nu Hans Kongl. Maü:tt hade befalt, att den nya linien skulle till 30 ahl:r uttdragas, förestälte Öf. L. Maigrett, om icke Hans May:tt icke skulle behaga, att man först begynte med 15 ahlnars arbette, ty dymedels kunde man förekomma, att fienden icke så hastigt blifver så hastigt arbettet warse, samt spardes mycket folk, män som Hans Maij:tt härtill icke fant skiähl, begyntes mäd arbettet och Skantzkorgars uppsättjande; effter nogot förlopp kastades ifrån Staden icke långt ifrån Hans Maij:tt monga Bomber och däreffter nogra lyssande eldar, hvareffter alla skott ifrån Öfverberg ock Staden rättades på oss, så att alla drufhagel slogo uti ock öfver tranchéen; under denna myckna Eld och skiutande kunde man see wackterna på Wallen; Hans Maij:tt, som alt detta ville taga i närmare ögonsikte, befalte mig att holla honom under armarna, då han uppsteg nogot på den nyss upkastade tranchéen ell. wallen, män som jag hvar gång Canonen låssades från Öfverberg släpte handen effter, sank Hans Maij:tt alltid så långt neder, att han war betäkt, hwarwid jag väl giorde mina underdåniga föreställningar, då Hans Kongl. Maij:tt siälf slog hål i vallen mäd sin foth, och således giorde sig fotfäste så högt, att Hans Maij:tt kunde ligga med armarne på vallen; ock som Hans Maij:tt var vid gott lynne, tahltes om allehanda saker. General Major Swerin hade i medlertid tillika mäd dhe öfriga vakthafvande samt General Adjutanten Sicker begifvit sig nogot längre till höger i tranchéen att observera fiendens mouvement, då åther ifrån Oberberg begyntes mäd mycket skiutande, och vidh 4:de Canonskottet hörde jag slaget på Hans Maij:tts hufvud så starkt, som man kan slå mäd tu Finger i handen, varpå Hans May:tt genast sank neder så långt, att vänstra handen kom under hufvudet, och hördes ingenting vidare än råkling i halsen, som af blodet förorsakades; bägge blefve vi bestörte och häpne, då vi säge detta olyckel. fallet, som skiedde vid pass kl. 9 om afftonen; straks effter kom Gen. Major Schverin, Siccer, Knuth Posse och dhe öfrige vackthafvande, då vi blefve ense holla dötzfallet hemligt; Konungen under nambn aff en Artillerie Leutnant blefv lagd på en båhr, och på deth han icke under vägen skulle igenkännas, sattes honom Siccers perruque och hatt på och således fördes till stora Batteriet att där under bewakning hollas, till däss ordres ifrån Fälltmarskalken Mörner kunde ankomma, hvarest liket skulle bäras, då effter nogot förlopp Fältmarskalkens befallning ankom, att det Kongel. liket skulle bäras till hufvudqvarteret.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Våra centrala ämbetsverks arkiv.

Under sin framväxt i tiden lämna de centrala ämbetsverken, som kändt är, efter sig såsom vittnesbörd om sin verksamhet längre eller kortare serier af skrifvet papper, protokoll, registratur, koncept, räkenskaper, inkomna handlingar o. s. v. En tid bortåt sväller ej massan utöfver hvad som rymmes i ett vanligt registratorskontor, och handlingarna behöfvas alltemellanåt för den dagliga tjänstgöringen. Men under årens lopp blir ämbetsverket alltmer främmande för de äldre serierna, medan dessa å sin sida hota att växa detsamma öfver hufvudet. De äro ej längre nödvändiga för dess verksamhet. Tider, människor och instruktioner ha ändrats; protokoll och registratur bjuda ej längre på användbara prejudikat. Ämbetsverket har på ett eller annat sätt gjort upp sina mellanhafvanden med enskilde, vare sig mot eller utan kvitto; akterna kunna buntas ihop och läggas å sido, och ingen frestas att störa det damm, som samlar sig öfver dem. Visserligen hör till ett ämbetsverks väsen en stor vördnad för det skrifna ordet. Därför bevaras äfven de äldre, ej längre användbara handlingarna åtminstone tills vidare. Men antalet ökas betydligt med hvarje årtionde, och efter ett eller annat århundrade ha vederbörande fått ett helt arkiv på nacken. Nu uppstår på allvar frågan om utrymme — någon fråga om att hålla akterna i ordning har i regeln längesedan upphört att finnas. Man inhyser dem på vindar eller i källare eller hvar omständigheterna medgifva, man staplar dem på hvarandra i trafvar, men äfven med anlitande af dessa åtgärder börjar det blifva för trångt. Då framtvingar sig tanken på en lämplig gallring. Man väljer sådana aktserier, som icke anses vidare kunna få någon betydelse för de löpande göromålen, och man decimerar dem, man öfverlåter dem att förvandlas till patronpapper eller på annan väg undergå eldens rensning; man säljer dem till pappersbruk eller låter fukten utföra sitt tysta förstöringsverk eller gör sig dem kvitt på annat sätt. Så har det gått till, såsom kändt är, både vid centrala

och kommunala ämbetsverk. Lyckligt, om de utdömda papperen någon gång hamnat i enskilda händer! Ämbetsverkets göromål åter gå sin gilla gång, och man saknar icke det förlorade.

Men det kan hända, att en mellankommande part uppträder. Akterna ha under årens och årtiondenas lopp börjat ändra karakter. De voro från början endast af administrativt eller privat intresse, och de ha förvärfvat historiskt enligt den populära regeln, att det behöfs hundra år för att en handskrift skall blifva manuskript. Den mellankommande parten är historieforskningen, och den uppträder ingalunda med små anspråk. Den fordrar att ha akterna tillgängliga, den åstundar att ha dem något så när ordnade, den önskar upplysningar af sakkunniga vårdare, den begär sittplats, utrymme, värme och ljus för sina arbetens utförande, och dessa många kraf har den svårt att få tillfredsställda. De nuvarande ämbetsverken ha i allmänhet inga arkivlokaler, akternas vårdare sakna den fackmässiga arkivbildning, som erfordras för ett rationellt ordnande, och äga vanligen ej heller de historiska förutsättningarna för att gifva äskade upplysningar. Också kan man knappast under nuvarande förhållanden begära detta. Det är ej gärna möjligt att som regel fordra, att registratorn eller hvad vederbörande nu må heta i ämbetsverket skall ha genomgått någon arkivteknisk förskola eller med sin administrativa erfarenhet förena historiska studier. Det är lika litet tänkbart att för dessa ändamål rekrytera ämbetsverken från riksarkivet. Det måste betraktas endast som en lycklig tillfällighet, om vederbörande af personligt intresse gör hvad han kan för att öfvervinna lokala hinder, för att lätta forskarens arbete och för att själf vinna någon mera speciell sakkunskap. Men härmed kan historieforskningen ej känna sig belåten.

Förtjänar då denna mellankommande part något större undseende och äro dess lärda mödor verkligen värda, att något göres för deras underlättande?

För historieskrifningen i och för sig behöfver ej något försvar föras. Den har sin gifna plats hos ett lifskraftigt och självmedvetet folk. Men ett par synpunkter, som för denna fråga äro af intresse, torde förtjäna att framhållas. Historieskrifningen i Sverige liksom annorstädes började som krönikeskrifning för att sedan öfvergå till s. k. pragmatisk statshistoria, behandla dels förbindelserna med andra länder, dels det egentliga statslifvet, dess växlingar m. m. sådant. Hos oss, liksom hos andra nationer, är i detta afseende den fasta stommen redan för länge sedan upprättad. Det är först tämligen nyligen, som historieskrifningen vändt sig till andra arbetsfält, den inre utvecklingen i inskränktare mening, folkets eget lif, samhällsklassernas förhållanden, den ekonomiska utvecklingen, skatteväsendet, seder och bruk m. m. Samtidigt därmed har under detta århundrade den historiska vetenskapen i hög grad förbättrat och skärpt sina metoder. Det har gått med den som med bergsvetenskapen. Äfven på skenbart oansenligt och förut ringaktadt material ha båda lärt sig att arbeta och att afvinna detsamma, om icke alltid guld,

dock många andra värdefulla produkter. Det är verkligen ofta svårt att afgöra, hvilka de grupper af handlingar äro, ur hvilka en med den moderna teknikens vapen utrustad historiker icke skulle kunna skaffa fram något af intresse. Också ha vi redan sett och se alltjämt vackra stycken af Sveriges inre historia på detta sätt träda i dagen. Historiska undersökningar ha vidare snart sagdt blifvit oumbärliga särskildt för de sociala och politiska vetenskaperna, men äfven för hvarje enskild vetenskap för sig. Vår tids i så många afseenden nya syn på de nuvarande mänskliga förhållandena ställer forna tiders förhållanden i en annan dager och lär att förstå dem bättre, än man fordom gjorde, liksom en alltmera fullkomnad kännedom om dessa senare lär oss att bättre förstå det närvarande, i hvilket vi röra oss. Men källorna till dessa stycken af historien äro väsentligen just att söka i de administrativa arkiv, hvilkas äldre delar i allmänhet äro så illa vårdade och så otillgängliga. Vårt riksarkiv, som ju börjar att blifva mönstergillt ordnadt, är för dessa studier långt ifrån tillräckligt.

Att sålunda den historiska forskningens kraf förtjäna afseende lärer icke kunna bestridas. Det är ej endast simpel nyfikenhet det är fråga om, lika litet gäller det att främja någon ofruktbar lärdom i allmänhet. Målet, som vi nu sträfva efter, är att få vår inre utveckling från olika sidor så rikt belyst som möjligt.

För forskningen finns ännu ett önskningsmål, utom de redan angifna såsom ljus, värme, plats, ordning o. s. v., nämligen centralisering.

* * *

Vi skola nu taga en öfverblick af våra äldre och förnämsta centrala arkiv i hufvudstaden för att tillse i hvad skick de befinna sig.

Svea hofrätt har redan 1892 till riksarkivet öfverlåtit hela den äldre delen af sitt arkiv (t. o. m. 1735), protokoll och domböcker inbegripna, och samlingen har redan visat sig vara af betydelse för den kultur- och litteraturhistoriska forskningen.

Det forna krigskollegii arkiv har efter växlande öden och en vanvård, om hvilken förskräckliga saker berättas, åtminstone med större delen af återstoden hamnat i det med generalstaben förenade krigsarkivet, som numera är väl vårdadt, tillgängligt och ofta användt, ehuru utrymmet börjar blifva för knappt. Någon absolut nödvändighet att ha krigsarkivet förlagdt under generalstabens krigshistoriska afdelning torde visserligen icke föreligga. De krigshistoriska forskningarna torde lika framgångsrikt kunna bedrifvas, om arkivet befunne sig i annan lokal och under annan vård, men så länge utrymme finnes och arkivet skötes så förträffligt som nu, kan den vetenskapliga forskningen ej ha något väsentligt att erinra mot den nuvarande anordningen.

Det är ej lika lyckligt med afseende på flottans arkiv. Det har visserligen på senare tid sammanförts på Skeppsholmen och,

tack vare en intresserad vårdare, nödtorftigt ordnats. Men »brist på utrymme», heter det, »omöjliggör arkivets officiella öppethållande», och det är endast efter anmälan på vissa begränsade tider tillgängligt. Här förefinnes ej samma skäl, som i afseende på generalstaben och krigsarkivet, för förbindelsen mellan det gamla amiralitetsarkivet och flottans station i Stockholm. Någon sjökrigshistorisk institution lärer ej vid den senare komma att upprättas, och studiet af våra forna sjötåg kan för den moderna sjökrigskonsten svårligen få någon större betydelse.

Kommerskollegium (äfven representerande bergskollegium) har måst vidtaga utomordentliga åtgärder för att befria sig från bördan af sitt gamla arkiv. Äldre protokoll och registratur ha skickats på vinden; en del förvaras i grufkartekontoret. Omkring 800 volymer öfverflyttades 1893 till riksarkivet; för den husvilla återstoden, som visserligen torde vara mindre värdefull, fick man ett härberge i det gamla kolerasjukhuset vid Tyskbagarbergen. Denna afdelning är naturligtvis i det närmaste otillgänglig för forskningen.

Vi komma till det ryktbaraste af alla våra äldre administrativa arkiv, kammararkivet. Riksdagen har som bekant beviljat anslag till dess ordnande, men utrymmesfrågan är alltjämt olöst. Under senare år ha mer än 3,000 volymer af större eller mindre omfång öfverflyttats till riksarkivet, samt flera tusen volymer såsom deposition mottagits i det af riksarkivet disponerade slottshvalfvet, och det är ändå trångt i de för öfrigt mörka och olämpliga lokalerna, till hvilka äfven kammarkollegiets vind får räknas. Äfven om arkivet en gång blir ordnadt, torde det väl få anses ovisst, om det allt framgent kommer att få hugna sig af fackmässig vård. Hela det vördnadsvärda kollegiets fortvaro i sin nuvarande form är slutligen kanske icke så alldeles betryggad. När grundskatterna en gång blifvit afskrifna och öfriga ekonomiska reformer genomförts, blir måhända också den kollegiala apparaten öfverflödig och kunna kollegiets återstående uppgifter till äfventyrs tillgodoses på ett enklare sätt. Den nya myndigheten får då ett visserligen bekymmersamt arf att öfvertaga uti kammararkivet, i fall ej detta rent af lämnas utan någon öfverstyrelse alls.

Statskontoret, kollegiets yngre ättling, har under senare år till riksarkivet öfverlämnat mer än 1,500 band. Återstoden af dess gamla arkiv förvaras hufvudsakligen på vinden och är naturligtvis lika oordnadt som otillgängligt.

Medicinalstyrelsens äldre handlingar slutligen lära vara alldeles oåtkomliga. Det var ej längesedan en läkare önskade för ett vetenskapligt ändamål se några sjukdomsrapporter från förra århundradet, men det befanns omöjligt att skaffa fram några handlingar.

* * *

Förhållandena med afseende på våra gamla administrativa arkiv äro sålunda långt ifrån tillfredsställande. Vissa af de nödfallsutvägar,

som blifvit under senare år vidtagna, synas emellertid öppna en gynnsammare utsikt för framtiden. Riksarkivet äger redan en administrativ afdelning, hvilken, såsom ofvan anförts, på sista tiden ökats med ej obetydliga tillskott från de administrativa arkiven. För den historiska forskningen vore det visserligen önskvärdast, att man fortsatte på denna väg och att riksarkivets administrativa afdelning vidgades så, att den kunde erbjuda en trygg hamn äfven åt de administrativa arkivens äldre delar (kammararkivets inbegripna), hvilka därigenom komme under det inseende och den vård, som ensamma lämna garantier för, att de blefve för forskningen användbara. På Riddarholmen förestå som bekant stora förändringar, när riksdagen en gång flyttar därifrån. Ett gynnsamt tillfälle synes då erbjuda sig att förverkliga den här framkastade tanken på riksarkivets utvidgande. Att i öfrigt närmare ingå på de åtgärder af olika slag, som med anledning däraf blefve nödvändiga, ingår ej i planen för denna uppsats. I det afseendet finnas ju de kompetentaste auktoriteter att tillgå. Vi kunna så mycket tryggare säga detta, som den nuvarande riksarkivarien redan 1888 fäste Kungl. Maj:ts uppmärksamhet på de administrativa arkivens trångboddhet och vanvård samt framhöll vikten af att någonting snart gjordes för att afhjälpa dessa brister, därvid som ett alternativ framhållande en anordning af det slag, som vi här ofvan tillåtit oss antyda. Vår mening har endast varit att i detta afseende och i god tid framhålla den historiska forskningens önskningar, hvilka visserligen måste af alla sakkunnige erkännas vara berättigade.

Ehd.

Svar på frågan: när föddes Aurora Königsmark?

I närmast föregående häfte af Historisk tidskrift har jag sökt visa den *sannolika* tidpunkten för Aurora Königsmarks födelse. Fortsatta efterforskningar hafva ledt till det tillfredsställande resultat, att ej blott år, dag och ort utan till och med timme för hennes födelse nu kan med säkerhet bestämmas.

Den i riksarkivet deponerade Rydboholmssamlingens bunt n:r 226, tämligen oegentligt signerad »Testamenta», innehåller åtskilliga personalier öfver medlemmar af königsmarkska ätten och biografiska anteckningar, delvis af familjens factotum sekreteraren Rabels hand, i och för de lefvernesbeskrifningar, hvilka med nödvändighetens lag borde åtfölja en dåtida begrafningsakt. Bland dessa finnas äfven ett koncept och ett renskrifvet exemplar af personalierna öfver grefve Cort Christoffer Königsmark, Auroras fader. I slutet af det senare exemplaret är med ett par rostiga knappnålar fäst ett halfark med följande:

Copie von der Fraw Willensteinsche[1] Verseichniiss wann undt wo meine Kinder nacheinander gebohren auch wie Sie in undt beij der Heil. Tauffe benahmet worden sindt.

Im Iahr nach Christi gebuhrt:

1659.

Den 5ten Maij $\frac{3}{4}$ auff Einss ist mein ältister Sohn zu Nyburg in Dennemarck gebohren, alda auch getaufft undt benahmet worden Carl Johan.

1662.

Den 28 April umb 1 Uhr in der Nacht ist meiner ältiste Tochter zu Stade gebohren undt vermittelst Heijl. Tauffe genant Maria Aurora.

1663.

Den 20 Augusti umb 6 Uhr zu abendts ist meine andere Tochter daselbsten gebohren undt beij der Tauffe geheissen Amalia Wilhelmina.

1665.

Den 4ten Mertz zwischen 5 undt 6 dess morgendts ist mein andere Sohn auch hier zustelle gebohren, getaufft undt benennet worden Philippe Christoph.

1666.

Den letzen 7br zwischen 9 undt 10 Vormittag ist mein dritter Sohn auch hier in Stade gebohren undt beij der Tauffe genant Gustavus Herminius, der aber zeitig undt nach verlauff $1\frac{1}{2}$ Jahren dieses zeitliche verlassen undt in Gott verschieden.

Genom denna anteckning, hvars noggranna uppgifter icke gärna kunna dragas i tvifvelsmål, så mycket mindre som de rörande Carl Johan och Amalia äro fullt öfverensstämmande med hvad förut är kändt, visas således att Aurora Königsmark föddes i Stade den 28 april 1662 klockan 1 på natten. Detta år har af alla grefve Philips biografer enstämmigt uppgifvits såsom tidpunkten för hans födelse, hvilket man hittills ej haft skäl betvifla, ehuru dag och ort, mig veterligt, ej någonstädes finnas anförda. Såsom af ofvan synes, har han dock ej sett dagens ljus förrän 1665. Om en tredje broders tillvaro har man hittills varit okunnig.

[1] Agnes Judith von Wildenstein, född von Leesten, var moster till grefve Cort Christoffer Königsmark.

Adam Lewenhaupt.

Den första diplomatisk-historiska kongressen, i Haag den 1—4 September 1898.

Kongressens upphofsman är fransmannen Marie Alphonse René de Maulde de la Clavière. Han föddes i Nibelle (depart. Loiret) d. 18 Aug. 1848, genomgick den för utbildning af arkiv- och biblioteksmän berömda École des chartes i Paris, studerade därjämte lagkunskap och blef juris licentiat. Efter att en tid hafva arbetat inom förvaltningen och tjänstgjort bl. a. såsom underprefekt (1874—78) ägnade han sig från 1878 helt och hållet åt historiska forskningar och skriftställeri. Bland hans skrifter må nämnas det af Franska akademien prisbelönta arbetet »Jeanne de France, duchesse d'Orléans et de Berry 1464—1505» (1883), »Les juifs dans les états français du Saint-Siège au moyen âge» (1886), »Histoire de Louis XII» (3 bd, 1890—92), »La diplomatie au temps de Machiavel» (3 bd, 1892—93) och »Louise de Savoie et François I» (1895), hvarjämte han utgifvit Jean de La Tailles »Oeuvres» (4 bd, 1878—79) och J. d'Aulons »Chroniques de Louis XII» (3 bd, 1890—93). Ett par af dessa arbeten, särskildt »La diplomatie au temps de Machiavel»,[1] hafva skaffat författaren namn och anseende långt utom hans fädernesland.

Men han har blifvit allmännare känd i Europa hufvudsakligen såsom själen i *Société d'histoire diplomatique.* De fem personer, som i maj 1886 uppgjorde planen till detta sällskap, åsyftade att med detsamma åstadkomma sammanhållning mellan dem, som skrifva det förflutnas diplomatiska historia, och dem som förbereda framtidens, d. v. s. emellan forskarna och diplomaterna. Sällskapet, som sökt och funnit anhängare i alla land, räknade efter några månader 150 medlemmar och omfattar nu 500 (af hvilka 10 i Sverige) samt är i 23 stater representeradt af minst en »correspondant» (i Sverige förre ministern Burenstam, i Norge förre statsministern Gram). Dess president har ända ifrån stiftelsen varit den bekante statsmannen hertigen af Broglie, som var Frankrikes konseljpresident 1873—74 och 1877, och dess generalsekreterare har under samma tid varit de Maulde. Ett gemensamt arbetsfält för den emellan de bägge ofvannämda elementen skapade nya föreningen är den af sällskapet fr. o. m. 1887 i kvartalshäften à 10 ark utgifna *Revue*, som kritiskt studerar internationela frågor i deras historiska utveckling, berättar om diplomatiska förbindelser emellan staterna, offentliggör eller påpekar intressanta aktstycken ur arkiven, lämnar recensioner af diplomatisk-historiska arbeten och bibliografiska öfver-

[1] K. Hildebrand har lämnat ett referat af detsamma under titeln »Folkrätt och diplomati på Machiavellis tid» i »Nordisk tidskrift» (1895).

sikter af sådana.[1] Tidskriftens direktör har alltifrån begynnelsen varit de Maulde. Därjämte hafva under sällskapets hägn och på dess bekostnad utgifvits åtskilliga volymer urkunder af diplomatisk natur.[2]

Ledare af en så stor och omfattande verksamhet, som Société d'histoire diplomatique utvecklat och som gjort den till en af medelpunkterna för våra dagars diplomatisk-historiska forskning, och dessutom stående i en mycket liflig personlig eller skriftlig förbindelse med sällskapets ledamöter, kände de Maulde sig skickad att sätta i verket planen till ett ännu kraftigare främjande af den diplomatisk-historiska forskningen genom en ännu mera omfattande sammanslutning af dess utöfvare och vänner. Och han gaf denna sammanslutning form af *internationella kongresser för diplomatisk historia.* Enligt art. 1 i de i tryck kringsända »Statuts» hafva dessa till uppgift att sammanföra diplomater och historici samt för öfrigt alla, hvilka hysa intresse för vetenskapen om mellanfolkliga prejudikat,

1:o för att behandla frågor rörande mellanfolklig historia i detta ords vidsträcktaste mening;

2:o för att så mycket som möjligt bringa samklang i utgifvandet af handlingar rörande den mellanfolkliga historien; och

3:o för att gifva tillfälle till knytande af goda personliga förbindelser.

Uttrycket »mellanfolklig historia» har verkligen tagits i den mest omfattande betydelse, ty föremål för kongressens arbeten kunna, enligt stadgarnes art. 11 vara allmän historia eller specialhistoria, diplomatisk historia i egentlig mening, fördrag och underhandlingar, den mellanfolkliga offentliga eller privaträtten, handeln, samfärdseln, finansiella, literära, artistiska, politiska och moraliska ämnen, vidare den internationella arbetarelagstiftningen, ja t. o. m. i vissa fall arkeologien. Icke utan skäl hafva tyskarne därför kunnat kalla dessa »diplomatisk-historiska» kongresser för »internationella historikerkongresser» eller, efter exemplet af sina sedan 1893 årligen sammanträdande »tyska historikerdagar», för »internationella historikerdagar».[3]

De periodiskt sammanträdande kongresserna anordnas af en till en tredjedel vid hvarje kongress genom val förnyad central-

[1] Af artiklar rörande Sverige må påpekas Mas Latries »Lettres de Charlotte de Rohan au roi de Suède» (1804; vol. I), Chéruels »Le baron d'Avaugour, ambassadeur de France en Suède» (III), Bittard des Portes' »Les derniers jours d'une mission diplomatique en Suède 1790—1792» (IX) samt Syvetons »L'erreur de Goerts» (IX och X), »Louis XV et Charles XII» (XII) och »Au camp d'Altranstadt» (XII).

[2] »Négociations relatives au congrès de Berlin» (1887), »Philippe V et la cour de France 1700—1715» (1889), »Documents sur la négociation du concordat entre la France et le Saint-Siège 1800—1801 (5 bd, 1891—97), »Mémoire historique sur l'ambassade de France à Constantinople par Marquis de Bonnac» (1894) och »Dépêches de M. de Fourquevaux, ambassadeur du roi Charles IX en Espagne 1565—1572» (1896).

[3] Rörande de tyska »historikerdagarne», om hvilka årligen utgifvas utförliga »Berichte», se G. Schybergsons och F. Arnheims uppsatser i »Finsk tidskrift» 1894 och 1897.

komité (med säte i Paris), hvilken bland annat utser hederspresident och president, uppgör programmet, verkställer uppbörden af ledamotsafgifterna (20 francs), låter trycka och utdela de vid sammanträdena förda protokoll samt föredragen antingen i deras helhet eller i sammandrag på det språk, på hvilket de hållits. För mottagande af anmälningar för ledamotskap, föredrag m. m. organiserar centralkomitén i olika land s. k. lokal- eller nationela komitéer. Kongressarbetet försiggår dels vid allmänna sammanträden, där ingen fråga får uppställas på dagordningen utan centralkomiténs godkännande, dels i sektioner. Vid de förra är franska språket officielt, men tyska och engelska äro tillåtna. Sektionerna bestämma själfva det språk, på hvilket förhandlingarna skola föras. Kongressledamot eger tillträde till hvilken sektion eller huru många sektioner han önskar.

Det bestämdes, att den första kongressen skulle sammanträda i Haag i September detta år i sammanhang med drottning Vilhelminas myndighetsförklaring och öfvertagande af regeringen, icke utan afsigt att till hennes folks hyllning lägga den äfven till kongressens egen glans bidragande hyllningen från diplomater och lärde i hela världen.

Centralkomitén utsåg till hederspresident nederländske utrikesministern W. H. de Beaufort och till president de Maulde samt kallade till hedersledamöter åtskilliga europeiska och amerikanska staters ministrar för utrikes ärendena, bl. a. grefve L. Douglas.

Anslutningen till kongressidén blef, såsom af dess omfattning kunde väntas, mycket stor. Ett tiotal regeringar eller statschefer läto förklara, att de ämnade sända ombud, omkring tjugu vetenskapliga samfund och arkiv, bland dem Svenska riksarkivet, skulle låta sig representeras, och d. 1 Juli hade omkr. 300 personer — bland dem ett tjugutal damer — antecknat sig som medlemmar (*membres adhérents*). En granskning af den då utfärdade ledamotsförteckningen visar, att öfver 100 voro diplomater, f. d. diplomater, och konsuler samt 60—70 universitetsprofessorer, arkivmän och historiska skriftställare.

Den 1 September öppnades kongressen, som höll sina sammanträden i Första kammarens sessionsrum, samma sal, i hvilken den forna republiken Förenta Nederländernas »högmögende generalstater» höllo sina »vergaderingen». Salen tillhör det i hjärtat af Haag, vid Vijverdammen belägna Binnenhof, en byggnadskomplex från olika århundraden, intressant genom sin arkitektur och sina minnen. Där residerade nämligen de forna grefvarne af Holland och sedermera republikens ståthållare. Där lät Morits af Oranien fängsla Oldenbarnevelt och Hugo Grotius. Där finnes det fängelserum, hvarur den ursinniga massan släpade bröderna De Witt ut till en fasansfull död. Utrikesministern de Beaufort bjöd i egenskap af hederspresident kongressen välkommen och, påpekande platsens både stolta och förödmjukande anor samt Haags ärorika forntid såsom den europeiska politikens och diplomatiens medelpunkt, yttrade han, att man vid valet af kongressort träffat en äkta diplo-

matisk-historisk »milieu». Beklagande, att den pågående nationalfesten hindrade honom taga del i kongressens arbeten, lämnade han ordförandeklubban åt de Maulde, som sedermera presiderade vid kongressens »séances générales». Antalet vid öppnandet närvarande medlemmar var påfallande litet, knappt 100, men växte sedermera något. Med undantag af corps diplomatique i Haag saknades nästan hela massan af de diplomater, hvilka låtit anteckna sig som »adhérents», och äfven bärarne af mera berömda författarenamn på det historiska området hade till större delen uteblifvit. Särskildt gälde detta fransmännen. Äfven Tyskland, där man med synnerlig välvilja trots det franska initiativet omfattat kongressidén, behöll flertalet af sina berömdheter hemma, men sände dock en Erdmannsdörffer, en Delbrück, en von Below och var för öfrigt representeradt af en samling duktiga yngre historici från universiteten. Och icke utan en viss fägnad kunde de konstatera sig vara en af Lamprechtianism obesmittad kår. Mest öfverraskande var att så få holländare infunnit sig, ehuru de i professorerna Blok (Leiden), Muller (Leiden) och Bussemaker (Groningen) hade värdiga representanter. Orsakerna därtill voro flere: hyllningsfesten, som tog alla samhällslagers uppmärksamhet i anspråk och sålunda långt ifrån att tillföra snarare beröfvade kongressen medlemmar, och en icke alldeles dold otillfredsställelse öfver att centralkomitén i Paris väl litet satt sig i förbindelse med dem. Bland deltagarna må för öfrigt nämnas fransmannen grefve de Marsy, som beskrifvit A. Oxenstiernas möte med Richelieu i Compiègne, engelsmannen O. Browning (Cambridge), som skildrat Peter den store och nu är sysselsatt med en biografi öfver Karl XII, polacken grefve Waliszewski, hvars arbeten öfver Peter den store och Katarina II öfversatts — med större eller mindre grad af honnêteté — till svenska och som nu anställer forskningar för en teckning af tiden emellan de båda sistnämde monarkerna. Fördelade efter nationaliteterna voro 31 fransmän, 22 tyskar, 15 holländare, 12 nordamerikaner (Förenta staterna), 10 belgier, 5 japaner, 3 schweizare och engelsmän, 2 svenskar, ryssar, ungrare och italienare samt 1 från hvartdera af landen Luxemburg, Österrike, Rumänien, Grekland, Serbien, Persien och Uruguay. Från Spanien, Portugal, Turkiet, Norge och —märkvärdigt nog — Danmark fick kongressen ej mottaga något besök.

Vid första och andra dagens allmänna sammankomster sysselsatte man sig med den af de Maulde på dagordningen bragta frågan om sättet för diplomatiska aktstyckens utgifvande i tryck. Man påpekade det olämpliga i det nu brukliga tillvägagåendet, att de olika landens lärda institutioner eller regeringar utgifva internationella handlingar utan att taga den minsta hänsyn till hvarandra i fråga om dessas tid eller art. J. G. Whiteley (representant för Förenta staternas president), Erdmannsdörffer (Tyskland), L. Ovary (ungerska riksarkivets representant), E. Simson (ryska utrikesministeriets ombud), A. Le Glay (fransman) och F. Harri-

son (engelska regeringens ombud) lämnade öfversigter af sina resp. lands diplomatiska samlingar och sättet för deras utgifning samt yttrade sig om nödvändigheten af en viss enhetlighet emellan de olika officiella publikationerna på det internationella området. Med anledning häraf fattade kongressen, på presidentens proposition, med acklamation sitt betydelsefullaste beslut. Den upprog nämligen åt de Maulde och de sex nyss nämnde herrarna att taga i närmare öfvervägande planen att åvägabringa gemensamma mått och steg från de olika utrikesministeriernas sida vid utgifningen af internationella handlingar äfvensom att samtidigt göra sig underrättade om hvilka regeringar kunde befinnas böjda för en sålunda åsyftad samverkan.

Alla diplomater och forskare torde vara ense därom, att den idé, som omfattats af kongressen, är storartad och skulle, förverkligad, medföra den största nytta. Den torde dock höra till de idéer, hvilkas realisering är mera att önska än att hoppas. Redan förut har ett liknande förslag framställts, men fallit till marken. Svårigheter af flera slag resa sig, såsom mängden af deltagare för en ifrågasatt samverkan, dessas olika intressen, huru »retrospektiv» den period än är, som handlingarna röra, för att ej tala om finansiella samt rent tekniska, språkliga och redaktionella svårigheter. Man afvaktar med spändt intresse den plan, om hvilken kongressens förtroendemän kunna komma att enas. Tecken tyda på, att man anser nödvändigheten fordra, att, om den afsedda enhetligheten skall vinnas, man bör taga steget fullt ut och förorda en internationel redaktionskomité, som arbetar under makternas kontroll. Men skall icke redan frågan om denna komités förläggningsort framkalla strid? Emellertid, all framgång åt förtroendemännens arbete! Skulle det leda till ett praktiskt resultat, tillkommer den första kongressen och framförallt dess president äran af ett storverk.

Den enda tänkbara praktiska lösningen af frågan torde vara den att hvarje regering själf ombestyr utgifningen af sina publikationer, men efter en af alla eller de flesta regeringar öfverenskommen plan. En sådan kan t. ex. bestå däri att de resp. regeringarna förbinda sig att offentliggöra ett visst tidskedes (exempelvis den i internationelt afseende så vigtiga perioden 1700—1721) internationella handlingar, såsom instruktioner för sändebuden, deras depescher, noter, konferensprotokoll, konventioner och traktater, att de äro ense i fråga om arten af de handlingar, som skola befordras till trycket, samt att de rätta sig efter vissa gemensamma normer i redaktionelt afseende samt i fråga om volumernas stilsorter och form.

Den allmänna sammankomsten på kongressens tredje dag och sista arbetsdag (den fjärde dagen var nämligen anslagen till en gemensam utfärd från Rotterdam uppför Maas, hvartill franske konsuln i Dordrecht, Wyers, inbjudit) utmärktes genom en mycket liflig, stundom hetsig debatt. Den inleddes af serbern Vesnitj, professor i Belgrad och, ehuru en tämligen ung man, f. d. minister.

Han började med att framhålla den stora betydelsen hos pressen, »Europas sjunde stormakt», som bure fram hvad som rörde sig inom folket klarare och fullständigare än själfva folkrepresentationerna och som utgjorde nyckeln till förklaringen af många eljest svårfattliga företeelser på politikens och diplomatiens fält. Så betonade han, att man ej kunde förstå exempelvis Berlinkongressen, om man ej genom tidningarna finge kännedom om huru den allmänna opinionens böljeslag eller i kongressens protokoll osynliga motiv inverkat på besluten. Men, fortsatte han, denna för vår tids historia så viktiga litteratur vore det för forskaren svårt, om ej omöjligt att erhålla. Världens största bibliotek, såsom British museum, Bibliothèque nationale samt statsbiblioteken i Wien, Berlin och andra kulturcentra, förvarade endast sitt eget lands eller i lyckligaste fall sitt grannlands tidningar. Han slutade med att uttala den önskan, att kongressen måtte uppdraga åt sin bestyrelse att hos regeringarna verka för inrättandet af ett internationelt centralbibliotek, bestämdt uteslutande för politiska tidningar (åtminstone de förnämsta af dem) och tidskrifter samt riksdagarnas protokoll med bihang. Med skärpa opponerade sig Harrison mot förslaget, ty dagspolitiken vore alldeles främmande för kongressens uppgift, hvilken vore det vetenskapliga studiet af diplomatiens historia. Han frånkände pressen all vetenskaplig betydelse, och för öfrigt, menade han, funnes de flesta tidningar samlade i de resp. landens bibliotek. Ryssen Simson instämde. I ett eldigt anförande skänkte tysken Claar sitt stöd åt Vesnitjs förslag, hvilket ju, enligt honom, ej hade med dagspolitiken att göra, utan endast gick ut på att skaffa framtidens historici källor till kunskap om våra dagar. De Maulde påpekade de finansiella och praktiska svårigheter, som ställde sig i vägen för idéns utförande m. m. Men Vesnitj gaf ej tappt, utan förklarade med öfvertygelsens värme, att hans plan skulle gå i fullbordan »om ej i år eller om tio år, dock åtminstone om tjugu år». Men hans förslag förkastades.

Likaså lämnades utan afseende — såsom tangerande den aktuella politikens område — en önskan att kongressen skulle på något sätt inskrida till häfdande af franskans rätt att ensam vara diplomatiens språk.

Om främjandet af det historiska forskningsarbetet uppstod ett rätt lifligt meningsutbyte. Ett par amerikaner framställde den önskan att kongressen skulle förhjälpa forskare att i främmande land erhålla för sina arbeten nödiga upplysningar. Däremot invändes, att detta ej hörde till kongressens uppgift. En talare betonade önskvärdheten af att i de olika landens bildningscentra upprättades byråer, som kunde tillhandagå med arkivaliska upplysningar, ombesörja afskrifter m. m. Men han medgaf, att kongressen därvid kunde föga uträtta, om ej arkivmännen välvilligt räckte handen. Slutligen stannade kongressen vid att i enlighet med grefve Waliszewskis förslag resolvera om en hemställan till regeringarna att ålägga arkivförvaltningarna att publicera förteckningar öfver arkivens innehåll.

Till sist beslöts, att nästa kongress skulle sammanträda år 1900 och att valet af plats för densamma, sedan ingen af de tre föreslagna orterna, Bern, Bukarest och Zürich, antagits, skulle öfverlämnas åt bestyrelsen.

Redan före den första allmänna sammankomsten hade för föredrag och vetenskapliga diskussioner en fördelning i sektioner ägt rum samt deras ordförande — på samma gång kongressens vicepresidenter — utsetts. Inom den 1:sta eller s. k. tyska sektionen, under presidium af Erdmannsdörffer, Venevitinov (ryss) och Browning, skulle enligt programmet hållas ej mindre än 16 föredrag, ett stort antal för tre dagars tämligen korta sammanträden. Den andra sektionen, under J. Lanczy (ungrare), M. G. Holban (rumänier) och Bikelas (grek), bjöd på 10 talare. För den 3:dje, under F. M. C. Asser (holländare) och Vesnitj, hade 8 forskare lofvat sin medverkan, och i den 4:de, under Whiteley, skulle 5 afhandlingar uppläsas. Sammanlagdt skulle således 39 föredrag hållas. Emellertid kom en stor del af dem ej att framföras, bl. a. därför att författarne ej infunnit sig. Så var förhållandet med fransmannen Casati, hvilken lofvat ett meddelande, som ensamt bland alla behandlade ett ämne af speciellt intresse för en svensk historiker: »Une ambassade héroique et un grand ministre de la guerre sous le Directoire. — Note sur le général Bernadotte d'après des documents nouveaux.» För öfrigt var det förenadt med stora svårigheter att få åhöra ett föredrag, som man önskade, emedan ordningen ibland talarne ej var på förhand bestämd. Man visste ej hvilken tid på dagen eller hvilken dag det eller det föredraget skulle hållas, eller om det öfver hufvud taget skulle förekomma. Lägges härtill det på fyra håll ofta samtidigt pågående arbetet, framträda svårigheterna så mycket tydligare. Den intresserade kunde emellertid trösta sig med att hvad han ej fått höra, komme han att få läsa. Föredragen skola nämligen tryckas i kongressens förhandlingar. Dock lär, enligt hvad man enskildt meddelade, detta ej vara fallet med alla. En och annan (t. ex. Erdmannsdörffer) talade så att säga improviseradt, med stöd af några anteckningar, och som inga stenografer funnos till hands — en olägenhet, som hade sin grund i pressens åt så många andra håll splittrade uppmärksamhet[1] och i kongresskassans begränsade tillgångar — stannar ett sådant föredrag inom åhörarekretsen, så framt talaren ej mot förmodan skulle besvära sig med att fatta det i pennan för förhandlingarna. Andra ämnade till trycket befordra sina föredrag, såsom de själfva funno för sig lämpligast.

Såsom exempel på mångfalden af de ämnen, om hvilka anförandena rörde sig, må det tillåtas omnämna några af dessa. Prof. Gothein (Bonn) talade, utan papper och med osvikligt minne, en

[1] Historisk-patriotiska återblickar och biografier med anledning af drottningens öfvertagande af regeringen, redogörelser för hyllningsfestligheterna, beskrifningar öfver en allmänn utställning af handaslöjd och förberedelser för presskongressen i Amsterdam upptogo tidningarna.

dryg timme om »Tysklands handelsförbindelser med Nederländerna», under hvilken rubrik han framställde hufvudsakligen en historisk öfversikt af Kölns handelspolitik. Han påvisade, huru Kölns sträfvan att vara icke en genomgångsort, utan en verklig stapelplats (med omlastning af varorna) långt ifrån att främja, snarare undergräfde handelns blomstring till följd af den inskränkning i produktionen, som följde af den genom dess tullpolitik framkallade dyrheten å varorna, huru Amsterdam och Antwerpen med sin frihandel blefvo farliga konkurrenter, huru franska revolutionen faktiskt krossade dess handelspolitiska makt och huru Wienkongressen borttog sista skymten däraf genom att tillämpa Humboldts fordran: »Må floderna vara fria!»

Arkivarien Panzer (Wetzlar) talade om »upprättandet af Romerska riket genom Karl den store» och betonade, att detta skedde ej 800 utan 797, då »der königsmunt», som förut kommit endast enskilda till del, utsträcktes till »die gesammtheit der kirchen und das gemeinfreie volk». Prof. von Below framställde åtskilliga invändningar mot denna sats, som ej var så alldeles ny. Arkivarien Meinardus (Wiesbaden) redogjorde för en sida af 1500-talets invecklade politik: huset Oraniens opposition emot Karl V. Följd af åhörarnes spända uppmärksamhet och lifliga bifall kåserade Erdmannsdörffer om »Mirabeau och Mauvillon». Med stöd af Mirabeaus bref (Mauvillons äro förlorade) belyste han deras arbete under åren 1786—88 på »De la monarchie prussienne sous Frédéric le grand». Han påvisade hur Mauvillon fick på sin lott att genomgå den ofantliga massan af litteratur och urkunder, med ett ord bära det tyngsta arbetet och ställa det till Mirabeaus förfogande. Han drefs till en oerhörd verksamhet af den senare, som med auktoriteten af en stor historisk skriftställare ville kasta sig in i det franska politiska lifvet. Ehuru »Den preussiska monarkiens historia» på detta vis är Mauvillons arbete, har denne i företalet till arbetet med intagande älskvärdhet förklarat Mirabeau för verkets fader. Erdmannsdörffer sade rent ut, att Mirabeaus skriftställareverksamhet i många afseenden — ty med stöd af de af Mauvillon samlade källorna utgaf Mirabeau en rad politiska skrifter — är endast ett stort plagiat. Erdmannsdörffer kom in på frågan om den andliga äganderätten. Hvad Mirabeau beträffar, kunde plagierandet tillskrifvas hans provençaliska natur, ty för dessa sydländningar är sanningen alltid mycket relativ. Föredraganden hänvisade till Daudets bekanta skildringar af deras nationalkaraktär, särskildt i »Numa Roumestan», och han slutade med att uttala den åsikt, att det vore en värdig uppgift att studera den litterära stöldens psykologi. I ett föredrag om »greker, normanner och korsfarare» ville prof. Sternfeld (Berlin) påpeka den östeuropeiska frågans djupa rötter. Coquelle (Frankrike) gjorde en teckning af franske ministern abbé De la Villes verksamhet i Holland 1743—46. Samtliga dessa föredrag höllos inom 1:sta sektionen. Inom den 2:dra talade bl. a. grefve Laforge de Vitanval om »Marskalk Mac Mahon och den

fransk-ryska alliansen», Vesnitj om »Furst Mikael Obrenovitj och hans tankar om ett förbund emellan Balkanstaterna», furst N. Golitsyn om »De första ryska studerande i Vesterlandet», grefve Waliszewski om »Peter den stores arf», Venevitinov om »Peter den store i Nederländerna». Inom den 4:de höllos tre föredrag rörande Japans historia. Förklarligt nog rörde sig många af föredragen om händelser och förhållanden, som hade något sammanhang med Nederländerna. Men för öfrigt voro tilldragelser i Europas olika land, Afrika (Madagaskar) och Asien föremål för de upplästa eller annonserade föredragen. Åt de skandinaviska landen ägnades uppmärksamhet endast i ett till kongressen för utdelning bland ledamöterna inlämnadt tryckt meddelande (se nedan). »Den mitgliedern des internationalen historikertages im Haag» hade dessutom H. Delbrück ägnat ett särtryck ur »Preussische jahrbücher», nämligen »Fürst Bismarck in der weltgeschichte», och »Dem internationalen historikerkongress» hade »Historische Vierteljahrschrift» öfverlämnat årets 3:dje häfte. Vidare utdelades ett af franske generalkonsuln De Laigue i Rotterdam uppgjordt förslag till ny organisation af de diplomatisk-historiska kongresserna, hvilka, enligt hans åsikt, borde kallas Internationella historiska kongresser.

* * *

Med anledning af det intresse för baron G. H. von Görtz' historia, som tvenne medlemmar af Société d'histoire diplomatique, professor G. Syveton i Nancy och nederländske utrikesministern de Beaufort, under de sista åren väckt med sina skildringar,[1] och i nära anslutning till den artikel, som ägnats Görtz i »Historisk tidskrifts» senaste häfte, inlämnade undertecknad till fördelning bland kongressens medlemmar i tryck här nedan införda aktstycke, som äger ett internationelt diplomatisk-historiskt intresse. Det är en af baron Görtz uppsatt, i nyssnämnda artikel citerad redogörelse för hans förhållande till jakobiterna 1716—1717. Det finnes, dock ej skrifvet med Görtz' hand, i Riksarkivet (afd. Acta historica: Görtzska samlingen).

Th. Westrin.

[1] Den förre med *L'erreur de Goertz* (i »Revue d'hist. dipl.», IX. X, 1895—96), den senare med *De gevangenneming van den Zweedschen Minister Baron von Görtz te Arnhem in 1717* (i »Verslag van de algemeene Vergadering der leden van het Historisch genootschap, gehouden te Utrecht op 20 April 1897», s'Gravenhage, 1897).

En redogörelse
af
Baron Georg Heinrich von Görtz
rörande
hans förhållande till jakobiterna
1716—1717.[1]

Il est connu que le B[aron] de S[parre][2] a toujours eu de l'affection pour le prétendant et qu'il demandat encore au Roi peu avant mon départ de Suède s'il pouvoit écouter les propositions que ce prince pourroit lui faire.

Dès mon arrivée en Hollande ce ministre me proposat une entrevue dans laquelle il me parlat aussi du prétendant relevant beaucoup ses bonnes intentions pour le Roi et le service qu'il seroit en état de rendre à Sa Mjté dans la conjoncture présente, se plaignant de ne reçevoir aucuns ordres sur ce sujet quoiqu'il en eut écrit encore par les depêches sur lesquelles je lui avois apporté reponse. Je lui dis que c'étoit une matière délicate de toute façon, que je ne voiois pas que c'étoit fortifier son parti que de faire un allié du prétendant; tout ce qu'il pourroit faire ce seroit de donner quelque argent, qui se réduiroit à peu de chose et seroit peutêtre mal paié, enfin la modestie me retenoit de lui dire nettement que c'étoit un plan très chimérique mais je lui fis pourtant comprendre qu'il ressembloit beaucoup au partage d'arlequin, où il y a tout d'un côté et rien de l'autre. Cependant pour le rassurer de la crainte d'avoir déplu au Roi en parlant de cette affaire je témoignois qu'un ministre ne pouvoit pas se dispenser d'écouter toutes les propositions qu'on lui faisoit dès que le proposant prétextoit l'intérêt de son maitre, et que j'avois entendu que le Roi avoit raisonné sur ce principe au sujet de sa depêche lorsqu'on avoit proposé à Sa Mjté de défendre à Mr de Sp[arre] d'avoir aucun commerce avec le prétendant et ses partisans.

---

[1] Se artikeln »Friherre Georg Heinrich von Görtz' bref ur fängelset i Arnhem 1717», sid. 89—174 i denna årgång af »Hist. tidskrift», och meddelandet å sid. 275.

[2] Ambassadeur de Suède à la cour de France.

Je ne sais si cette circonstance est vraie, toujours on me l'avoit dit comme cela.

À mon retour à la Haie un certain anglais actuellement dans le service du Roi d'Angleterre et que je croiois être entièrement dans le parti de la Cour et par conséquent de nos ennemis, m'aborda à l'assemblée et engageat avec moi la conversation d'une manière un peu affectée par l'excès de ses politesses; j'y répondis de mon mieux, mais je fus fort surpris que lorsque les personnes qui étoient de notre conversation, ... il me proposat une partie de promenade pour le lendemain sur le bord de la mer près de Cheveling(!) témoignant qu'il souhaitoit beaucoup de s'entretenir avec moi sur les conjonctures présentes croiant d'avoir des lumières à me donner que je ne serois pas fâché d'aquérir. Je crus d'abord que cela rouleroit sur un projet d'accommodement entre nos maitres et que cela partoit de l'envie qu'ont bien des gens de se fourrer dans les grandes affaires. Cependant ce même principe qu'on ne se peut pas dispenser d'écouter tout me déterminat d'y tôper avec la politesse usitée dans ces sortes de rencontres. Je me rendis au rendez-vous à l'heure marquée et j'y trouvois mon homme. Après plusieurs préambules il me demandat brusquement si j'avois vu mr de Sp[arre]; quand je lui dis qu'oui, il me demandat encore, s'il ne m'avoit pas communiqué quelques propositions que lui avoit fait le prétendant. Je lui témoignois qu'il étoit un questionneur un peu hardi, et que s'il en étoit quelque chose il ne pourroit pas s'attendre à une confiance sincère sur le pied que je le connoissois, que cependant je lui répondrois avec la même franchise qu'il vouloit bien me questionner. Je lui dis là-dessus qu'oui, mais que ce prince ressembloit à l'homme prêt à ce noier, qui s'attache à tout ce qui se présente et implore même l'assistance d'un enfant lui offrant tout ce qu'il a dans le monde, et lorsque l'enfant s'est laissé tenter, il le tient si fort qu'il se noient tous les deux. Il me répondit: vous avez raison, et jamais le prétendant reussira, eût il toutes les puissances de l'Europe pour lui, tant que le Roi d'Angleterre ne donnera pas à la nation de justes sujets d'appréhender un despotisme. Il appuiat cela de très bonnes raisons qui seroient inutiles de rapporter ici. Je concluois de mon côté que ce seroit une très petite ressource pour nous,

que d'avoir le prétendant pour allié, et que d'ailleurs son établissement en Angleterre mettroit toujours la religion protestante en danger, considération qui seule dans cette affaire feroit toujours un obstacle insurmontable dans l'esprit et dans le coeur du Roi de Suède, quand même il seroit assuré d'obtenir tous les avantages qu'on lui pourroit faire espérer. Mon homme me demandat après s'il n'y avoit pas moien de rétablir l'ancienne amitié entre nos maitres. C'étoit là où je l'attendais, mais je me trouvois bien trompé comme on verra. Je lui dis que l'altération arrivée ne venoit pas de notre côté, et que pendant que le Roi d'Angleterre s'obstine de vouloir garder ce qui nous appartient, cette amitié ne pourra jamais être rétablie. Il me fit là-dessus vivement la question si le Roi de Suède ne consentira jamais que le Roi d'Angleterre garde le Duché de Bremen, quelque avantage que celui-ci pût offrir ailleurs à Sa Mjté. Je lui avouois rondement que j'étois bien persuadé que cela n'arriveroit jamais mais je le priois en même temps de me répondre aussi franchement à une question que j'avois à lui faire, qui étoit comment les Anglois c'est à dire les bons patriotes regardoient cette aquisition. Il me dit: je le ferai, et me parlat à peu près en ces termes: J'ai l'honneur de servir le Roi d'Angleterre, j'aime ce prince et toute sa maison d'affection tant pour ses mérites que pour le bien de ma nation à laquelle la maison d'Hannovre convient plus qu'aucune autre dans le monde. Mais dans mon coeur je ne saurois approuver la guerre qu'il a commencée avec le Roi de Suède ni l'aquisition du Duché de Bremen. L'une, parcequ'elle ternit la réputation qu'a eue jusque ici ce prince dans le monde par rapport à sa justice, à la bonne foi et à la droiture. Tout le monde le regardoit comme un homme incapable de concevoir un désir injuste, quelque tentation qu'on lui puisse donner. Présentement on le voit demasqué, on le trouve fait comme beaucoup d'autres et que si son avidité n'a pas eclaté plûtot c'est que la prudence l'a retenu, ne se trouvant pas en état de la soutenir. L'autre, c'est à dire l'aquisition de Bremen, je ne la saurois approuver parceque je suis bon Anglois qui doit la regarder comme un coupe-gorge pour sa liberté, et il n'y a que des sots ou ceux qui préfèrent leur intérêt particulier à celui de la nation, qui se paient des avantages qu'on nous montre là-

dedans. Nous n'avions jusques ici rien à craindre pour notre liberté. Il n'est pas de l'intérêt ni de la France, ni de la Suède, ni du Dannemarc, ni de la République d'Hollande d'introduire le despotisme en Angleterre. Les autres puissances n'y sauroient rien faire. Les forces de la Cour d'Hannovre enclavées comme elles l'étoient du côté de la mer par les états de Suède ne nous donnoient aucun ombrage de sorte que nous étions en pleine sûreté. Mais cette maudite acquisition, disoit-il avec emportement, en sape le fondement. Rien n'est plus aisé à un Roi d'Angleterre [que] d'exciter une nouvelle guerre entre l'Empereur et la France et d'y envelopper l'Espagne et la République d'Hollande. Il ne lui est pas moins facile de fomenter des troubles dans le Roiaume même, où sous prétexte d'assister l'un ou l'autre des partis il pourra aisément faire venir des trouppes d'Hannovre, quand il aura le Duché de Bremen par le moien des flottes qui sont toujours à ses ordres. Car nos anglois sont de leur naturel extrémistes et la querelle présente l'emporte auprès d'eux sur l'avenir, pourvu qu'ils aient le plaisir de se venger sur le champ de leurs ennemis. Ils sont contents en arrive ce qui voudra. À quoi en serons nous alors; nous aurons le sort de la fable. Personne ne voudra ni pourra nous assister, les puissances les plus intéressées étant occupées ailleurs et le Roi aiant tout le temps de se mettre en état contre l'avenir. La guerre que le Roi a declarée à la Suède nous fait craindre tout. Elle peut servir d'échantillon de ce que la foi et les lois ne tiennent de rien lorsque l'occasion de s'aggrandir paraît favorable, et supposé qu'en celle-là ce prince eût été séduit par ses ministres et que son bon naturel s'opposât à de pareils desseins, qui peut repondre de la posterité? Le sic volo sic jubeo est un grand appât pour des Souverains, il est naturel à l'homme d'y aspirer. Il faut un fond de justice et d'équité extraordinaire pour résister à cette tentation.

J'étois tout ebaubi d'entendre mon homme raisonner de la sorte, je le pris pour un piége qu'il me dressoit dans la prévention où j'étois contre lui. Et comme il étoit déjà tard et que j'avois une heure chez l'ambassadeur de France, je rompis la conversation en lui faisant remarquer seulement que c'étoit donc autant l'affaire des anglois que la nôtre propre de nous conserver le Duché de Bremen. Il me

dit qu'il espéroit de m'en pouvoir dire d'avantage dans une quinzaine de jours, qu'il avait des mesures à garder et qu'il étoit obligé de parler ailleurs d'un autre ton, ainsi que je ne trouverois pas mauvais quand il éviteroit de me parler en public ou que je l'entendrois raisonner autrement, que lui aussi bien que ses amis en Angleterre estimoient véritablement le Roi de Suède, qu'ils admiroient sa probité, sa bonne foi, sa droiture, sa fermeté et sa valeur, et qu'ils étoient bien fâchés de voir tant de puissances déchainées contre lui sans autre raison que parcequ'elles croient qu'il y a à prendre sur lui sans risque, qu'il me prenoit pour un homme d'honneur, qu'il me parleroit encore avec la même franchise sur cette affaire-là mais qu'il étoit obligé d'exiger de moi la parole d'honneur que je ne ferois rapport à personne de l'entretient qu'il avoit eu avec moi ni de celle qu'il pourroit avoir encore et que je ne le nommerais à personne ni au Roi mon maître même lorsque (que) j'auroi l'honneur de le faire de bouche. Je n'eus pas de peine de le satisfaire là-dessus et nous nous separâmes. Entretems le C[omte] Gillembourg [Gyllenborg][1] continuoit toujours de se plaindre du ministre anglois disant qu'il n'y avoit ni rime ni raison dans nos affaires, qu'il étoit entièrement dépendant de celui d'Hannovre et que chacun d'eux ne songeoit qu'à profiter de la faveur ne s'embarassant guère du reste, qu'il étoit à craindre que pour plaire à la Cour ils n'emploiassent tout leur crédit pour faire entrer la nation dans la guerre contre nous et je ne sais s'il ne m'a parlé .... Au bout de quinze jours mon homme me proposat un entretient à un autre endroit, je m'y rendis et c'étoit alors qu'il se découvrit entièrement. Il me dit qu'il m'avoit expliqué naturellement ses sentimens sur la querelle de nos maîtres, qu'il souhaiteroit fort qu'elle se terminât d'une manière que chacun gardât ce qu'il lui appartient, que si lui et ses amis y pouvoient contribuer sous main qu'ils le feroient avec plaisir, mais que dans la conjoncture présente il ne servirait de rien de se déclarer, qu'il ne désespéroit pas qu'avec le tems les choses ne pussent changer, pourvu que le Roi de Suède fût en état de soutenir encore un peu la machine. Je l'assurois qu'oui, lui faisant voir que si nous avions manquement de quelque chose ce n'étoit que de l'ar-

[1] Ministre de Suède à la cour d'Angleterre.

gent comptant dont nous avions pourtant trouvé moien de nous passer aussi pour quelque tems. Il me répliquat que lui et ses amis en Angleterre étoient très bien informés des offres que le prétendant avoit fait faire au B[aron] de Sp[arre] et de ceux que les amis du C[omte] Gillembourg lui font; pourquoi ne prenez-vous pas cet argent là? Ce discours me frappat et me parut très suspect, ainsi que je lui dis avec un air de surprise: comment pouvez-vous me conseiller de prendre cet argent-là, ces messieurs demandant pour cela un engagement avec le prétendant, et d'agir ouvertement en sa faveur, vous qui me fortifiâtes l'autre jour dans le jugement que je fis de ce projet-là, et d'ailleurs je n'ai pas de permission de prendre de l'argent que sur le pied d'un emprunt et de le rendre sans y faire entrer d'autres conditions dont je n'étois pas le maître. Il approuvat ma circonspection et entrat dans le détail de la connoissance qu'il avoit de ce qui se passoit à l'égard de cette affaire tant en Angleterre qu'avec le B[aron] de Sp[arre] et le C[omte] Gillembourg. Il me dit qu'on levoit actuellement de l'argent en Angleterre, il me nommat ceux à qui on le confioit et à qui bien des gens le donnoit sans savoir pourquoi, et par pure confiance en leur chef qui l'emploiroit pour le bien publique, qu'il y avoit beaucoup de ces gens-là qui n'étoient nullement portés pour le prétendant, et qui seroient très fâchés de faire un sol de dépense pour lui. Il y ajoutat que si les amis du C[omte] Gillembourg s'intéressoient si fort pour le prétendant ce n'étoit pas pour lui être bien affectionnés, mais seulement parcequ'ils croioient qu'il falloit un chef à une révolution et qu'ils n'en trouvoient pas d'autres, que pour lui et ses amis ils désapprouvoient entièrement toute révolution aimants le repos et la tranquillité et espérants qu'il n'est pas besoin encore d'en venir à de pareilles extrémités pour conserver la liberté de la patrie, que quelque bien intentionnés que lui et ses amis étoient pour le Roi de Suède, ils cesseroient de l'être dès qu'ils le verroient porté pour le prétendant, qu'ils souhaitoient seulement que le Roi de Suède sortît bien de cette guerre et que le ministre d'Hannovre échouât dans l'aquisition de Bremen, que si là-dedans lui et ses amis nous pouvoient être de quelque utilité que je n'avois que disposer d'eux, et que pour marque de leur sincérité et de leur bonne volonté il me diroit le

nom de leur chef par où je jugerois facilement de leur caractère et il me le dit effectivement sous promesse toujours de n'en jamais faire mention au Roi que de bouche et surtout de n'en rien dire ni à Sparre ni à Gillembourg.

J'étois fort étonné d'entendre ce nom-là, aiant toujours regardé cette personne comme très animé contre nous et chaud partisan du ministre d'Hannovre. Je ne savois où j'en étois avec mon homme, mais »umb ihm näher zu kommen» je parlois de ma commission de négocier de l'argent, je lui exposois la suffisance et la validité de nos fonds et le profit qu'il y avoit pour ceux qui donneroient leur argent et j'ajoutois au bout de tout cela que si lui et ses amis prenoient tant de part à notre conservation, ils feroient d'une pierre deux coups en entrant là-dedans pour quelquechose de considérable puisqu'il n'y avoit que l'argent comptant qui nous manqueroit. Il me priat de lui laisser le tems de penser un peu à ce plan et me conseiller de ne point rebuter entièrement ni les amis du B[aron] de Sp[arre] ni ceux du C[omte] Gillembourg et de délaier avec eux sous de bons prétextes, que cela serviroit toujours à augmenter le nombre de crieurs en Angleterre contre la conduite de la Cour envers le Roi de Suède. Je lui dis que c'étoit justement dans cette vue, que j'avois tenu cette conduite avec ces messieurs-là ce qu'il approuvat fort.

Le lendemain nous nous rencontrâmes quelque part où il me dit en passant: je crois avoir trouvé votre fait, venez demain à un tel endroit et à une telle heure, nous en parlerons. Je n'y manquois pas et il débutat d'abord par la déclaration que si les fonds et les avantages étaient tels que je lui avois dis il entreroit pour lui et ses amis pour cent mille pièces sous le nom d'un marchand qu'il m'indiqueroit et qui pourroit y faire entrer quelques autres marchands d'Amsterdam, mais comme cette somme ne suffisait pas apparemment pour nos besoins, il falloit tâcher de l'augmenter par d'autres, qu'il savoit que les amis du C. Gillembourg avoient ammassé déjà 100,000 pièces, et que les plus chauds partisans du prétendant avoient aussi quelque chose mais qu'il en ignoroit le montant, que cela pourroit aller aussi à une pareille somme, que s'il y avoit moien d'avoir ces argents sans prendre aucun engagement par rapport à d'autres affaires, il ne voioit pas pourquoi je le refuserois.

Lui aiant témoigné que c'étoit là justement la difficulté, et que je n'en ferois point de le prendre sur ce pied-là, puisque c'étoit un fond public sur lequel tout le monde et les sujets de nos ennemis même pouvoient placer leur argent, que le Roi ne demandoit pas seulement à connaître ses créanciers, puisque l'on se pouvoit servir d'un nom supposé, lui aiant expliqué tout cela mon homme me dit qu'il falloit tâcher de faire comprendre raison là-dessus aux amis de Sparre et de Gillembourg, mais il m'exhortat fort de ne pas m'engager dans des écritures avec ces gens-là et d'empêcher Sparre et Gillembourg de le faire. C'est ce qui me fit aviser du raisonnement que j'envoiois au C. Gillembourg et au B[aron] de Sparre et qui devroit en suite servir de base et de fondement de leur négociation. Comme je n'avois plus aucune raison de me défier de mon ami, je le lui communiquois et il en étoit fort content. Les amis de Gillembourg le goûtèrent d'abord, mais j'eus plus de peine du côté de mr de Sparre qui encore tâchoit toujours de m'engager dans des correspondances tant avec le prétendant même qu'avec d'autres chefs de ses partisans comme le duc d'Ormond et le duc de Marre, en m'envoiant de leurs lettres auxquelles je refusois pourtant constamment de répondre. Voilà la véritable connexion de l'affaire par rapport à moi. Je touchois une petite somme à Paris des partisans du prétendant pour laquelle je ne donnois autre acte, qu'une obligation à rendre l'argent par certains termes avec les intérêts selon le formulaire établi par les réglements de nos fonds. J'en devois toucher une plus considérable à Amsterdam lorsque je fus arrêté. Elle étoit encore tout prête quand je sortis de ma prison et elle l'est encore, mais je crois ne la devoir pas toucher, après tout ce qui étoit arrivé, sans ordres exprès du Roi.

Si l'on trouvoit à propos de me faire plusieurs questions et objections, par exemple 1. Que tout ce que je venois de dire étoit très bien imaginé après coup, mais que je n'en apportois aucune preuve; 2. Que j'avois mandé expressément au C. Gillembourg que j'étois autorisé présentement d'entrer dans cette affaire; 3. Que j'ai parlé dans d'autres lettres au dit C:e des trouppes que nous avions, de la difficulté de transporter de la cavallerie, de m'informer exactement des mesures que les amis en Angleterre prenoient

pour nous recevoir et pour nous fournir tout le nécessaire; 4to. Que pour le moins je trompois manifestement et le B. de Sparre et le C. Gillembourg et tous ceux qui me prêtoient leur argent; 5to. Pourquoi je n'ai jamais rien mandé de tout cela au Roi, étant une affaire qui auroit pu avoir des suites tres fâcheuses; 6to. Pourquoi je n'ai pas pris plus de précaution pour mes lettres, et 7mo pour la sûreté de ma personne, le service du Roi aiant souffert extrêmement de mon emprisonnement. Si dis-je quelqu'un vouloit me faire ces questions et ces objections, je répondrois ad 1[mum]: Que c'est un fait incontestable que je n'ai jamais pris le moindre engagement avec le prétendant et que tout au contraire je dis positivement dans le raisonnement dont j'ai fait mention et qui a servi de base et de fondement, que le Roi n'en pouvoit pas prendre, qu'il falloit s'en remettre au bon plaisir de Sa Mjté et à son intérêt. J'ai tâché même de détourner ces mrs-là de leur vue pour le prétendant. S'ils ont cru d'y faire trouver au Roi son intérêt et de l'y déterminer, c'étoit leur affaire. Je n'étois pas paié de les en désabuser, surtout ne connoissant pas ni les intentions du Roi, ni l'état où ils pourroient se mettre.

Ad 2[dum]. Que je n'ai dit en cela rien que de vrai, car j'étois autorisé suffisamment de négocier de l'argent, et le Roi venoit de m'assurer que les fonds seroient établis incessamment et suffisamment. Il ne s'agissoit pas d'autres choses que de cela par rapport à moi, et par rapport au C.[omte] Gillemb.[ourg] et mr. de Sp.[arre] il faut savoir que par ordre du Roi je me trouvois engagé dans des achats de plusieurs vaisseaux de guerre et dans des levées de matelots, que je jugeois devoir servir pour l'expedition en Norvège au printemps prochain. D'ailleurs un homme d'une grande connoissance de ces païs-là m'avoit fait un plan pour cette expédition, qui demandoit absolument une bonne esquadre de ce côté-là. Toutes les mesures étoient prises pour la faire avoir au Roi. Je mourrois d'envie de rendre ce service à Sa Mjté. Il falloit de l'argent pour cela, mrs. de Sparre et Gillembourg commençoient à hésiter et à branler craignant de se rendre responsables de pousser plus avant sans ordres exprès du Roi Il falloit les rassurer. Je ne leur ai rien dit que de vrai. S'ils l'ont expliqué au delà ¬véritable sens et du plan même que je leur avois fait,

ce n'est pas ma faute et leurs sentimens n'ont pas été les miens, comme il est évident. Ad 3tium: Qu'à l'égard des trouppes et de la difficulté de transporter de la cavallerie je n'ai encore rien dit que de vrai, mais de là l'on ne peut pas conclure que j'ai eu dessein d'introduire le prétendant, mon plan et mon raisonnement disant positivement tout le contraire. Et si j'ai souhaité d'être informé des mesures que nos amis en Angleterre prenoient, rien n'est plus naturel ni plus innocent. J'avois plus d'une raison pour cela, je devois retourner en Suède où je n'aurois pu me dispenser de rendre compte au Roi de ce projet-ci comme de bien d'autres. Il étoit de mon devoir de le faire et par conséquent je devois m'informer de toutes ces circonstances. Est-ce un crime pour un ministre de faire part à son maître et de vouloir l'informer au juste de la manière que certaines gens pensent pour lui, et de se charger d'un projet de faire du mal à celui qui lui en fait tous les jours, quelque chimérique que puisse être d'ailleurs. Ad 4tum: Je ne trompois personne, je n'ai engagé le Roi qu'à rendre l'argent en certains termes avec de bons intérêts, ce que je savois que le Roi auroit accompli fidèlement; je remettois tout le reste à ce que Sa Mjté trouveroit dans la suite bon de faire. Cela est expliqué nettement dans mon plan et tout le monde en étoit content. J'ai dit de plus dans une de mes lettres très expressément que pour se flatter de quelque chose il falloit rendre au Roi l'entreprise très practicable et fort sûre. Et si j'avois même flatté les gens à l'égard de la disposition du Roi, je n'aurois fait que ce que les ministres pratiquent tous les jours pour porter les gens à qui ils ont à faire à ce qu'ils souhaitent, mais outre que je n'approuve pas ces manières de négocier, elles ne sont nullement du goût du Roi de Suède et il ne les approuve pas non plus dans ses ministres.

Ad 5tum. Rien ne justifie mieux mes intentions que ce reproche. Je n'avois pas besoin d'autres ordres que ceux dont j'étois muni déjà pour négocier de l'argent sur le pied où je devois recevoir celui d'Angleterre. Le Roi ne se soucioit pas de savoir les noms de ses créanciers, ainsi qu'il étoit inutile de le fatiguer par le récit de la manière dont je me prenois pour m'aquitter de ma commission. Ces sortes

de narré n'ont d'ordinaire que la vanité pour principe dans les ministres qui les font. Mais si j'avois eu d'autre vue, surtout celle d'introduire le prétendant en Angleterre ou d'y faire une descente, il auroit absolument fallu que le Roi s'y fût determiné et par conséquent, je lui en aurois dû exposer le plan et devois avoir tâché de le lui faire goûter. Que peut on donc inférer de mon silence si non ou que je n'ai pas goûté moi même ce projet ou que je n'ai pas crû le pouvoir faire goûter au Roi. L'un et l'autre prouve suffisamment que je n'en dois pas avoir eu ni la pensée ni le dessein.

Ad 6tum: Je recevois regulièrement les lettres du C[omte] Gillemb[ourg] et bien conditionnées, les miennes étoient rendues de même et en chiffre. On n'a rien eu de mes papiers de conséquence quoique cela ait pu arriver facilement, ne devant jamais m'attendre à une pareille violence dans une république où d'ordinaire le droit des gens et la justice sont plus respectés que dans des états monarchiques. Il en est de même à l'égard du 7me art. Rien ne prouve mieux l'injustice que les états ont fait à ma personne que la manière dont mon arrêt à été decreté et dont j'en suis sorti. Le premier s'est fait sur l'instance du ministre d'Angleterre seulement qui n'avoit aucun ordre à produire pour autoriser sa demande et la résolution fut prise par 4 membres qui s'étoient assemblés à la sourdine et à l'exclusion des autres, contre les loix et les statuts de l'union de la République. Le dernier s'est fait uniquement sur ce principe qu'on n'avoit pas justifié mon arrêt pendant tout le tems qu'il avoit duré et que c'étoit contre les loix de la République de priver quelqu'un de sa liberté au delà de trois jours, à moins qu'on ne prouve les accusations. Le malheur voulut que cela fut exécuté le lendemain de mon retour de France ainsi que je n'avois pas le tems de prendre langue, outre que j'avois des raisons très-fortes de croire que ce n'étoit pas à ma personne qu'on en vouloit mais seulement à mes papiers. Sans cela j'aurois encore eu de tems de reste de mettre ma personne en sûreté.

Fiat conclusio.

Underrättelser.

— Förre arkivarien Viktor Gottfrid Granlund afled d. 19 sistl. juni 67 år gammal. Han inträdde 1857 i riksarkivet, där han 1875 blef aktuarie (1877 arkivarie), samt erhöll 1896 afsked från arkivarietjänsten. När 1859 den första planen för riksarkivets historiska publikationer uppgjordes, öfverlämnades åt dåvarande e. o. amanuensen Granlund redigeringen af Gustaf I:s registratur, hvaraf första bandet utkom 1861 och det sjuttonde 1896. Därmed var verket fördt fram till 1545. Adertonde delen var emellertid vid G:s död färdig så när som på registret och nittonde delen var lagd under pressen. I Hist. Bibliotek utgaf han under titeln »K. Johan III:s byggnads- och befästningsföretag» en serie bref eller utdrag ur riksregistraturet; likaså »Svenska afrikanska kompaniets historia» samt »Schwedensäule und Gustafsburg. Två svenska minnesmärken vid Rhen». Äfven på andra områden utvecklade G. en ganska liflig litterär verksamhet.

— Professorn i historia i Tübingen Bernhard v. Kugler har aflidit d. 7 sistl. april 61 år gammal. Han författade bland annat »Die Geschichte der Kreuzzüge» i det af Oncken utgifna samlingsverket.

— Professorn vid tekniska högskolan i München Felix Stieve har aflidit den 10 juni 53 år gammal. Han framhålles såsom en mästare i utgifningen af historiska aktstycken. De af honom utgifna banden »Briefe und Akten zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges» prisas såsom mönstergilla. Dessutom har han författat flera afhandlingar till samma tids historia, liksom förträffliga biografier i Allgemeine Deutsche Biographie. De sista åren var han särskildt sysselsatt med en biografi öfver Wallenstein, hvilken dock icke hann att blifva fullbordad.

— Den danske kulturhistorikern arkitekten R. Mejborg har aflidit den 23 sistl. juni.

— Den bekante egyptologen Georg Ebers afled den 7 sistl. augusti.

— Bibliotekarien Ludovic Lalanne afled i Paris d. 18 maj 82 år gammal. Han är hos oss mest känd genom sin »Dictionnaire historique de la France».

— Docenten Herman Lundström har med hänsyn till den lediga professuren i kyrkohistoria utgifvit trenne arbeten, nämligen tredje och sista afdelningen af monografien öfver »Laurentius Paulinus Gothus» (åren 1637—1646), en samling »Undersökningar och Aktstycken. Bidrag till svenska kyrkans historia», bestående af dels

förut tryckta, dels hittills otryckta smärre bidrag till 1500- och 1600-talets kyrkohistoria, samt slutligen »Magister de Hussinetz' Historia gestorum Christi», ett bidrag till evangelieharmoniernas litteratur; tryckt efter en handskrift i Linköpings stifts bibliotek. Vi hoppas längre fram få anledning att återkomma till ett eller annat af dessa arbeten. — Docenten Lundström har den 30 sept. utnämnts till professor i kyrkohistoria vid Uppsala universitet.

— *Läroverksprogrammen* 1897—98 innehålla: *Falun:* E. Staaff, Några anmärkningar om »concilia plebis»; *Göteborgs realläroverk:* J. L. Carlbom, Sveriges förhållande till Österrike under Ferdinand III:s sista regeringsår; *Lund:* C. M. Oldin, Om de äldre skolhusen i Landskrona; *Norrköping:* J. Bergman, De P. Herennio Dexippo et Gothorum illa in Atticam incursione quid scriptores et inscriptiones doceant; samt *Växjö:* J. E. Åzelius, Uppfostran i Atén.

— Af grefve Carl Trolle-Bondes vackra släkthistoriska verk *Anteckningar om Bondesläkten* har en ny del utkommit, nämligen *Riksrådet grefve Gustaf Bonde* I. Den innehåller dels egenhändiga lefnadsanteckningar af Gustaf Bonde: »Om min mästa lifstid», dels en biografi öfver riksrådet så väl öfver ungdomsåren och utrikes resorna som öfver den politiska verksamheten och statstjänsten till 1762 med åtskilliga bilagor. Delen är prydd med flera vackra porträtt af riksrådet och hans samtida. Såsom vi redan vid ett föregående tillfälle nämnt, hoppas vi snart kunna meddela en teckning af riksrådet grefve Gustaf Bonde såsom statsman.

— Olaus Petris staty aftäcktes den 30 september. *Svenska litteratursällskapet* har för detta tillfälle utgifvit en festskrift och har varit nog lyckligt att till innehåll kunna få ett par hittills otryckta och okända uppsatser af reformatorn. I de s. k. Collectanea de scriptoribus svecicis, en under förra århundradet i riksarkivet inbunden samling af diverse bref och handskrifter, fanns under Georg Normans namn inbundna några teologiska traktater, af hvilka ett par bevisligen härrörde från honom. I afsikt att publicera dessa fick professor O. Ahnfelt i Lund till universitetsbiblioteket låna alltsammans. Det befanns då, att två af traktaterna voro skrifna af Olaus Petri. Fyndet var så mycket dyrbarare, som några utförligare egenhändiga manuskript af mäster Olof, om man undantager Tänkeboken, ej äro kända. Det är dessa handskrifter, som nu blifvit tryckta under titeln *Olavus Petris Undervisning om menniskans ärliga skapelse, fall och upprättelse samt tvänne fragment Om helgon och Om änglar. Efter författarens egenhändiga manuskript utgifna af Otto Ahnfelt.* Förstnämnda traktat har befunnits vara en omarbetning af den anonyma tidiga reformationsskriften *En nyttug undervisning*, hvilken man sålunda har ökad anledning att tillskrifva mäster Olof. Publikationen ingår i serien *Skrifter från reformationstiden i urval utgifna af Aksel Anders-*

son, hvilken också besörjt den i språkligt och diplomatiskt hänseende mycket omsorgsfulla återgifningen i tryck. Ett i ljustryck återgifvet facsimile af handskriftens första sida åtföljer skriften.

— Gustaf Bangs *Europeisk kulturhistoria i korta drag* har under förra halfåret fullständigt utkommit i två band om tillsammans 777 sidor. Det är icke någon vetenskaplig sammanfattning af forskningens nyaste resultat, ingen handbok eller uppslagsbok för män af det historiska facket — bestämda fakta och data innehåller den tvärt om icke i någon större mängd; ämnets oerhörda omfång möjliggör icke heller någon sådan behandling inom gränserna af två mindre band. I ett antal fristående kapitel behandlar författaren i stället uti »korta drag» ett antal betydelsefulla personligheter eller moment i den europeiska kulturutvecklingen med »den indoeuropeiska rasen» som bakgrund. Man kan sedan följa i mer och mindre skizzartad framställning den helleniska och romerska odlingen, kristendomens framträdande, germanerna och medeltiden, renässansen, upplysningstiden, våra dagars förnämsta kulturdrag m. m. Särskildt intresse synes författaren ägna åt konstens och litteraturens heroer under olika tider. Framställningen är, som sagdt, för det mesta mycket skizzerad, på samma gång i allmänhet mycket lättläst; i språket röjer sig ofta en poetisk flykt. Man kan till och med anmärka, att författaren alltför mycket håller sig i den »högre stilen», och det blir stundom tröttsamt att kapitel efter kapitel röra sig i konsthänryckningens rymder, helst bildspråket ej alltid håller profvet. Det hade enligt vårt förmenande ej skadat, om förf. för egen del emellanåt lagt på sinnet hvad han någonstädes säger om romantiken: »man äter icke sockerbröd året om utan att omsider vämjas därvid» eller längta efter »sund, grof, närande spis». Att i öfrigt innehållet är något ojämnt, kan ej förvåna. Vid sidan af verkligt goda skildringar finner man svaga, t. ex. kapitlet »Vår tids diktning», som bland annat väcker vår undran genom sitt loftal öfver Zola, icke den oförskräckte förkämpen för rättvisan i Frankrike, utan författaren med sin redan antikverade metod, under det att t. ex. Dickens icke är nämnd. Kapitlet om »Den väpnade freden» utmärker sig ock genom stor ensidighet. Sitt största intresse har arbetet onekligen genom den illustrativa utstyrseln, såsom vi redan haft tillfälle påpeka. Denna utgör i och för sig en liten kurs i kulturhistoria, åtminstone i vissa sidor af densamma, så mycket mer som den icke står i alltför stort beroende af texten. Bilderna äro valda med smak och urskillning; för att endast taga ett par exempel äro både renässansen och 1700-talets olika smakriktningar synnerligt rikt och väl representerade. Det är ett nöje och det kan äfven vara instruktivt att gå igenom dem.

— Sitt program trogen har föreningen *Heimdal* i Uppsala äfven detta år utgifvit några häften af historiskt intresse. Sålunda har fru Nyblom i n:r 53 meddelat några varmhjärtade och väl sagda betraktelser öfver *Fosterlandskärlek*, denna »sköna orimlighet», som

»icke kan och icke skall förklaras» — och dock förefaller det oss, som om man utan att vanhelga känslans helgedom kunnat gå litet längre i analysen af fosterlandskärlekens begrepp. Författarinnan berör sedan, ej sällan träffande, sant och vackert, både goda och dåliga sidor i vår svenska fosterlandskärlek. Naturligtvis undgå vi icke det vanliga klandret för skryt och högmod, och dock äro väl dessa lyten icke något så särskildt karakteristiskt för vår fosterlandskärlek — snarare tvärtom. Författarinnans fredskärlek, i sig själf all ära värd, förleder henne längre fram till några väl ensidiga och därföre lätt missförstådda uttalanden om krig och beundran för den krigiska bedriften. Frågan är svårligen löst genom så kategoriska omdömen som detta: »Det land, som griper till vapen för annat än självförsvar, ställer sig moraliskt i bredd med den uslaste stråtröfvare.» Å andra sidan instämma vi gärna i fru N:s vackra slutord: För att göra framsteg får man icke tänka för lågt om sig själf och inte heller vara alltför belåten med sig själf; man är skyldig sitt fosterland icke blott den skatt, som staten kräfver i pengar, utan äfven skatten af de gåfvor, som blifvit hvar och en betrodda; hvar och en, äfven den ringaste, kan på det sättet tjäna sitt fädernesland o. s. v.

Fröken E. Fries har i n:r 57 behandlat *Betydelsen för Sveriges utveckling af 1600-talets krigspolitik.* Fr. Fries utgår från det obestridliga faktum, att vårt land då hade att välja mellan att anfalla eller att anfallas och att krig den tiden ej gärna kunnat undvikas. Hon påpekar hvilken betydelse för hela vår utveckling denna krigspolitik fick genom Sveriges stora konungar och statsmän samt utvecklar resultaten så väl i yttre som inre hänseende. Det är en fullt objektiv, opartisk och sakrik framställning af ett tidehvarf, i hvilket författarinnans specialstudier gjort henne hemmastadd. Vi framhålla särskildt teckningen af de tre generationer inom de svenska stånden, särskildt inom adeln, som sammanfalla med stormaktstiden, och deras skiftande egenskaper, likaså de om riktig historisk blick vittnande iakttagelserna om orsakerna till storhetstidens snart öfvergående blomstring i vårt land och till dess upphörande.

Två andra häften behandla ämnen af mera främmande art. Lektor J. F. Nyström har i n:r 52 lämnat en skildring af *Vasco da Gama och upptäckten af sjövägen till Indien*, årets fyrahundraårsminne, med många detaljer från dessa i det underbaras och nyas glans skiftande färder, som fläckades af så många gagnlösa grymheter.

Professor K. F. Johansson har i n:r 56 meddelat ett i Ateneum hållet föredrag *Om de indiska inskrifterna, deras upptäckande och deras tolkning.* De inskrifter, som behandlas, äro de s. k. Açoka-inskrifterna från tredje årh. före Kr. De äro Indiens äldsta säkert daterbara minnesmärken, härröra från en indisk konung Açoka, hvilken öfvergick till buddhismen, och äro för kännedomen om denna religion af största betydelse. Förf. redogör för inskrif-

ternas upptäckts- och tolkningshistoria och framhåller betydelsen af deras innehåll. Det var genom konung Açoka, som buddhismen blef en »världsreligion».

— Uti tidskriften Eranos (III) har docenten K. Ahlenius infört en uppsats om *Die älteste geographische Kenntniss von Skandinavien*, i hvilken han genomgår och kommenterar uppgifterna om Skandinavien hos de antika och senlatinska författarne alltifrån den grekiske astronomen Pytheas i fjärde århundradet f. Kr. ända till longobarden Paulus Warnefridi i slutet på åttonde århundradet e. Kr. med hänsyn på samma gång till den nyaste litteraturen i ämnet.

— Professor Schück har i Finsk Tidskrift infört några undersökningar om *Svensk gudatro under en heden tid.* Han kritiserar till en början de moderna åsikterna, å ena sidan Bugges lingvistisk-filologiska, å den andra Rydbergs enhetligt systematiserande, samt undersöker därpå källorna för vår kunskap om svensk gudatro, hvilka han finner i begrafningsskicken, i ort- och personnamnen samt litteraturen, de äldsta kristna författarne, lagarna, de latinska författarne samt Saxo och Snorre. Redan nu uppställas som de egentligen svenska gudarne Tor, Uller, Frej, Njord och Odin samt framhålles, huru flera af de isländska myterna bevisligen äro produkter af en yngre tids lärdom eller sägner, huru t. ex. skaldekonstens gud Brage aldrig varit känd i Skandinavien eller utom Island, liksom Balder aldrig varit dyrkad i Sverige. I en senare artikel utföres ämnet vidare i anslutning till den satsen, att de germaniska folken haft sina särskilda lokalkulter och icke öfverallt eller på alla tider haft samma gudsdyrkan eller samma mytiska föreställningar. Tor och Uller (om hvilken gud man just ingenting vet) äro de ursvenska gudomligheterna; senare inkommer Fröskulten, sist Odinskulten.

— Till oss ha öfversändts årgångarna 1897 och 1898 af tidskriften *Jägaren*, utgifven af H. Samzelius. Tidskriften, som är rikt illustrerad och synes vara väl redigerad, erbjuder understundom bidrag af kulturhistoriskt eller biografiskt intresse. Vi finna sålunda i 1897 års årgång en uppsats »Svenska regenter på jaktstig» (stannande med Fredrik I), i båda årgångarna en rad biografier öfver jägare, så väl lefvande som döda, och skildringar af jaktförhållanden från äldre och senare tid.

— Professor Christian Schefer i Paris, hemmastadd både i svenska språket och i svenska historien, har i »Annales de l'école libre des sciences politiques» offentliggjort under titeln *Bernadotte prince de Suède et l'Europe (1810—1815)* ett utdrag ur ett större arbete om Karl Johan. Det meddelade utdraget lägger, så vidt vi kunnat finna, inga nya detaljer till hvad den tryckta litteraturen redan har att erbjuda med afseende på Karl Johans uppträdande dessa händelserika år. Det är i stället ett försök att karakterisera kronprinsens handlingssätt och att uppsöka motiven till detsamma. Författarens omdöme — ovanligt, när det är fråga om en fransman

— utmärker sig i hög grad för sin opartiskhet. Han förstår att göra rättvisa åt Karl Johans framstående egenskaper och döljer icke bristerna i hans karakter och begåfning, det fantastiska, skrytsamma, oberäkneliga, sväfvande i hans personliga uppträdande. Han bedömer mycket sansadt hans handlingssätt 1813 och framhåller alla svårigheterna i hans ställning. Till och med i fråga om hans uppträdande mot Napoleon, öfver hvilket fransmännen eljest ej kunna yttra sig nog strängt, uttalar han sig ganska hofsamt. Hans mening, att Karl Johan aldrig gjorde rätt klar för sig innebörden af eftergifterna mot Norge, har ju mycket som talar för sig. Naturligtvis kommer hr Schefer äfven in på den svenske kronprinsens planer att förvärfva den franska kronan och bedömer dem strängt, men icke med den föraktfulla förbittring, som man eljest möter i franska arbeten. Tvetydigheten och falskheten i hans spel döljer han visserligen icke, men han nöjer sig i öfrigt att helt lugnt utveckla alla omständigheter, som gjorde det omöjligt att lyckas i denna plan, i hvilken kronprinsen visade »en äfven hos honom oväntad brist på politisk takt», liksom en sällsam missuppfattning af situationen. Hans betydande roll i koalitionen berodde i främsta rummet på hans ställning som laglig svensk tronföljare; i sina privata franska planer var han endast en »simple aventurier, homme de talent, sans doute, mais sans aïeux, sans trésor, sans armée, bref sans moyens d'action». Dock, tillägger författaren, höll han Sverige omsorgsfullt på sidan af sina »machinations louches» och komprometterade icke sitt nya fädernesland, hvarom också hans mottagande i Sverige 1814 vittnade. Och hvad hans verk i dess helhet angår under dessa år, slutar förf. med följande omdöme: »Des Français, songeant à la manière dont elle fut accomplie, peuvent estimer qu'elle froisse leurs sentiments les plus respectables; les Suédois, eux, ne doivent avoir pour Charles-Jean diplomate que de la reconnaissance et de l'admiration.»

— Af *Bidrag till Finlands historia*, utgifven af Finlands statsarkiv genom R. Hausen, har andra delens senare häfte utkommit. Det innehåller: Rannsakningar och domar rörande trolldomsväsendet på Åland 1666—1678 (slutet); Register på klagomål emot fogden på Åland Torsten Henriksson (Gustaf Vasas tid); Rulla på adelsfanan i Finland 1639; Stater för Finland af åren 1639, 1640 och 1646; Rådslag 1639 om behöfligheten af en generalguvernör för Finland m. m., samt register till andra bandet.

— Professor Gustaf Storm i Kristiania förbereder till utgifning *Regesta diplomatica Norvegiæ* eller en kronologisk förteckning öfver bref angående Norge, norskar och den norska kyrkoprovinsen. Första häftet, som går till 1265, lär nyligea ha utkommit.

— Ett nytt sällskap med historiska syftemål har bildat sig i Danmark under benämningen *Østifternes historisk-topografiske sel-*

skab. Sällskapet skall utgifva en tidskrift. Ordförande i styrelsen är museidirektör Mollerup.

— Af den danska arkivpublikationen *Kancelliets brevböger vedkommende Danmarks indre forhold* har en ny del utkommit omfattande åren 1571—1575. Publikationen utgifves af danska riksarkivet och har liksom de två närmast föregående banden redigerats af arkivassistenten L. Laursen.

— I n:r 37 af *Deutsche Litteraturzeitung* har d:r F. Arnheim infört en granskning af kammarherre O. G. v. Heidenstams beryktade bok »Une sœur du Grand Frédéric, Louise-Ulrique, reine de Suède». Granskningen består väsentligen i en rekapitulering af den Heidenstamska frågans behandling ända från d:r A:s första artikel i Dagens Nyheter d. 27 okt. 1897 och till kammarherre v. H:s ursäktande bref till d:r A. Vi hoppas, att denna fråga härmed bragts ur världen.

— I den ultramontana tidskriften *Historisches Jahrbuch* XIV, 2 har en i Danmark arbetande jesuit W. Schmitz infört en afhandling om »Den enskilda välgörenheten under medeltiden» (med särskildt afseende på den skandinaviska Norden).

— Ett af de senaste häften af »Historische Zeitschrift» (Neue Folge XLV, 2) innehåller bland annat under titeln *Die neue historische Methode* en af G. v. Below författad synnerligt skarp kritik af professor Lamprechts s. k. kollektivistiska eller genetiska historieskrifning, särskildt af dennes bekanta hufvud- och programarbete »Deutsche Geschichte», hvilken innehåller »lika många misstag som meningar». Själfva systemet går, som bekant, därpå ut att, liksom individens biologiska utveckling försiggår i vissa bestämda stadier, så komma hos hvarje normalt utveckladt folk kulturperioderna i samma ordningsföljd på hvarandra, och perioderna äro i L:s tyska historia följande: animismens (urtiden), symbolismens (till 10 årh.), typismens (10—13 årh.), konventionalismens (13—15 årh.), individualismens (15—18 årh.), subjektivismens (19 årh.). Det är ej svårt att visa godtyckligheten af detta skema, som visserligen röjer slagordens makt öfver tanken. Härmed sammanhänga de gamla frågorna om nödvändighet eller frihet i den historiska utvecklingen, om personligheternas betydelse i förhållande till omgifningen och massan af folket. L. inskränker naturligtvis de stora personligheternas roll till det minsta möjliga. Slutligen anser L., att den andliga och politiska utvecklingen hos ett folk står i en nära parallelism med den ekonomiska.

— Arkivarien Friedrich Meinecke, redaktör af Historische Zeitschrift och professor G. v. Below ämna utgifva en *Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte* i fem afdelningar: »Allmänt», »Hjälpvetenskaper», »Författning, rätt och hushållning», »Politisk historia», »Antikviteter». Hvarje afdelning skall bestå af smärre själfständiga »läroböcker».

— Herr Roland William Saint Clair (Auckland, Nya Seland) har nyligen utgifvit ett stort släkthistoriskt arbete *The Saint Clairs of the Isles being a history of the sea-kings of Orkney and their Scottish successors of the sirname of Sinclair* (IV + 558 sid.). Det innehåller biografiska anteckningar, genealogier m. m. angående de öfver hela världen spridda släkterna med namnet Saint Clair eller Sinclair, hvilka dock långt ifrån alla af den nuvarande forskningen kunna föras tillbaka till samme stamfar. Henrik Saint Clair, lord af Roslin, af en släkt, som från Frankrike följt Vilhelm Eröfraren till Storbritannien, blef 1379 af norske konungen Håkan nämnd till jarl öfver Orkney-öarna. Han var släkt med den närmast föregående linien af Orkney-jarlarne eller »the seakings», jarlarne af Stratherne, hvilket ger förf. anledning till att följa Orkney-öarnas historia tillbaka till de norska jarlarne och vikingatågen, ja, ännu längre, ty boken börjar med ett kapitel »The house of Odin» och detta med en underafdelning »Chaos: Odinic myths». Längre kan man ej gå. Till ätten Saint Clair hörde den siste af Orkney-jarlarne William, som 1471 afstod sina rättigheter till Jakob III af Skotland. Till denne William, ehuru genom några mellanled, som ej tyckas vara fullt säkra, skulle de käcka skotska lyckoriddare leda sina anor, som gifvit upphof till de svenska ätterna Sinclair, de adliga ätterna n:is 444, 626 och 965 samt den friherrliga och sedan grefliga ätten, grefvarne till Lambahof, såsom förf. på engelskt manér kallar dem, liksom han något oegentligt talar om en af de adliga ätterna såsom »friherrarne till Finnekumla». Förf. har både från svenska riksarkivet och från den ännu lefvande grefliga ätten mottagit upplysningar och kan i många fall beriktiga ättartaflorna på riddarhuset i fråga om de svenska ätternas förmodade förfäder. Själf tillhör förf. en orkadisk ätt med namnet St.-Clair, hvars förbindelse med hufvudlinien dock är okänd, utvandrade i senare hälften af detta århundrade jämte sina föräldrar till Nya Seland, där han är affärsman och gjort sig känd som en nitisk främjare af sport. Till sin börd är han väsentligen »orcadian», säger han, flera af hans förfäder talade ännu i förra århundradet norska, och han anser sig »absolutely norse by race». — Boken prydes med illustrationer, bland annat porträtt af Malcolm Sinclair, riksrådet Fredrik Karl och den nuvarande hufvudmannen för ätten i Sverige samt dennes fru. Till och med »Sinclairs bojor» ha funnit en beskrifning och en afbildning.

Södermannalagen och dess konungabalk

AF

CARL M. KJELLBERG

Af flera skäl kom jag att fästa närmare uppmärksamhet vid den s. k. *B-kodex* af Södermannalagen (SML), som förvaras på biblioteket i Köpenhamn och är signerad *2237 i nya Kongl. samlingen.* Genom välvilligt tillmötesgående af bibliotekarierna vid Uppsala och Köpenhamns bibliotek blef det mig möjligt att bekomma den till låns för begagnande på Uppsala universitetsbibliotek. Det var nödvändigt att taga själfva handskriften i närmare betraktande och jämföra den med A-kodex, då Schlyter i sin upplaga af SML[1] endast meddelat läsarter ur samt under form af s. k. additamenta aftryck af de ställen i densamma, som i högre grad afvika från A-kodex.

Närmaste afsikten med denna undersökning är att om möjligt söka utreda, huru de båda laghandskrifterna (A och B) förhålla sig till hvarandra, om flock 2 i konungabalken (KgB) i B-codex ursprungligen är författad för en blifvande redaktion af Magnus Erikssons landslag och i förbigående intagen i SML:s KgB[2] eller i stället hämtad ur MELL, samt slutligen att visa, det SML ännu på 1400-talet har tillämpats i Södermanland vid sidan af för att ej säga framför landslagen. Det sistnämnda är just ägnadt att visa, att landslagen i hela sin vidd ännu ej på länge blef antagen som gällande för Södermanland.

[1] Södermanna-Lagen. Lund 1838. A-codex förvaras på K. biblioteket i Stockholm. Denna af pikturen och andra omständigheter att döma äldsta handskrift af lagen har Schlyter, som bekant, lagt till grund för sin upplaga. Benämningen A- och B-codex är antagen af S. för att skilja de båda handskrifterna från hvarandra.

[2] Denna mening hyser Schlyter redan 1836 (Juridiska afhandlingar, I, sidd. 6 ff), och har sedan efter inkast från Reuterdahls sida 1862 (MELL sidd. LXII f.) förklarat sig stå fast vid denna sin mening. Tengberg, (Om d. äldsta territoriala indeln. och förvaltn. i Sverige, sid. 65) är böjd att anse flock 2 hämtad från MELL.

Innan vi öfvergå till behandling af dessa frågor, är nödvändigt att närmare redogöra för B-kodex, ty Schlyters beskrifning af handskriften[1] är ej för vårt ändamål tillfyllest.

Handskriften är i 4:o, inbunden i skinnband från 1600-talet. På handskriftens första blad står nedtill namnet: Gabrielis Posse.[2] Den består nu af 82 i senare tid folierade blad, som äro 24½ cm. höga och 19½ cm. breda. Textens bredd är 140—144 mm. emellan sidolinierna och längd 188—192 mm. emellan öfver- och underlinierna. Hvarje sida har alltid 27 rader och hvarje rad 45—48 minuskler. Innan nuvarande pagineringen skett, har man skurit ur handskriften inalles 8 blad, dock *utan* att texten därigenom blifvit defekt. Följande tabell åskådliggör läggens storlek, bladens antal i dessa samt de saknade bladens (ej textblad) antal och placering, frånsedt de 2 första bladen, hvarom mera längre ner:

Lägget.	Folia.	Saknade blad. Antal	Plats, folio	Emellan balkarna
1	3—8	—	—	—
2	9—15	1	11—12	I o. II*
3	16—22	1	19—20	II o. III
4	23—29	1	26—27	IV o. V
5	30—35	2	34—35	V o. VI
6	36—43	—	—	—
7	44—51	—	—	—
8	52—58	1	53—54	VI—VII
9	59—66	—	—	—
10	67—73	1	70—71	VIII—IX
11	74—82	1	73—74	**)

[1] SML, sidd. V—XIII.

[2] Namnet: Hans Hansson Bilfeld finnes ej på permens insida såsom Schlyter påstår (SML, sid. VI), hvadan han torde ha begått något misstag i detta fall.

* Balkarnas ordning är: I Kirkiu balker, II Konunghs, III Giptninga, IV Erfda, V Jorda, VI Bygninga, VII Cøpmala, VIII Manhelghis, IX Thyufnaða och X Thingmala balker.

** Är inuti balk X.

De 2 första bladen i handskriften, som innehålla k. Magnus Erikssons stadfästelse, hafva varit skurna i sär, men vid inbindningen blifvit sammanklistrade. Schlyters mening,[1] att de ursprungligen suttit sist i handskriften, bestyrkes af flera omständigheter. Första läggets första sida (se ofvan tab.), som börjar med företalet och nu är fol. 3 i handskriften, har nämligen blifvit mycket smutsad, hvilket tyder på, att den en gång suttit främst. 2:a bladet (fol. 2), som tillhör stadfästelsen, är veckadt, hvilket det ej gärna kunnat blifva, om det ej förut haft sin plats sist i handskriften, då hvarken fol. 1 eller 3 äro så beskaffade. Vidare bör framhållas, att randningen, d. v. s. de linier som dragits öfver de motliggande bladen i handskriften, är lika fol. 1 och fol. 82 v. (sista sidan i handskriften), hvartill kommer, att af de ø-typer, som användts af skrifvaren, *saknas* i stadfästelsen en ø-typ, som förekommer i början af handskriften, men sedermera af honom öfvergifvits, så att den ingenstädes förekommer i sista tredjedelen af densamma. Däremot har stadfästelsen en ø-typ, som saknas i början, men förekommer rikligt i slutet. Schlyter påstår (sid. IX), att skrifvaren lämnat »*flera sidor oskrifna*» vid »*slutet af hvar balk*», men det bör anmärkas, att aldrig mer än 2 sidor blifvit lämnade blanka efter hvarje balk, d. v. s. det ena bladets baksida och det följandes framsida.

Hela denna synnerligen vackra handskrift är utom några smärre tillägg, om hvilka vi längre ned få tillfälle att tala, skrifven af en och samma hand. Pikturen, hvaraf prof finnes i Schlyters upplaga,[2] är gotisk, kantig s. k. minuskelskrift, som ej är kursiv, utan stående s. k. bokskrift med uncialer här och hvar vid början af en ny flock eller punkt. Dessa mindre uncialer äro i regel genomdragna med ett groft, rödt streck. Utom dessa mindre uncialer förekomma stora blå eller röda initialer, som blifvit omsorgsfullt utförda och väl ornerade i gotiska mönster. Här och hvar förekomma s. k. klaver ¶ i rödt eller blått, i regel före hvarje rubrik i balkarnas innehållsförteckning och i öfrigt vid någon afdelning i texten. Balköfverskriften, som emellan linier förekommer å hvarje sida, är skrifven med rödt bläck, och anges balken genom ordningsnum-

[1] SML, sid. VIII.
[2] SML. Tab. II.

mer, t. ex. konungabalken genom: »II balken». Skrifvaren använder mer sällan förkortningar; men däremot rikligt *bokstafsförbindningar*, som bestå däri, att bokstäfver med böjda staplar, t. ex. b och a, sammanskrifvas med hvarandra. Detta är mycket vanligt i s. k. gotisk skrift, hvarom paleografen, prof. Wilhelm Meyer i Göttingen nyligen skrifvit en intressant afhandling.[1] Dessa s. k. bokstafsförbindningar hafva en viss paleografisk betydelse; ty genom dem och förkortningarna är man i vissa fall i stånd att afgöra, huruvida skrifvaren haft för sig en och samma »Vorlage», som tyskarne kalla det, eller flera dylika. Vidare kunna de lämna bidrag till bestämmandet af en pikturs ålder.

Hvad beträffar föreliggande handskrifts ålder, så har Schlyter först satt den till »kort efter år 1335»,[2] tydligen på den grund, att den omtalar, det Magnus Eriksson nämnda år red sin Eriksgata. Sedermera anser han den skrifven i »slutet af 1330- eller början af 1340-talet»,[3] hvilket torde visa, att S. ej känt sig fullt säker i fråga om dess ålder Tengberg[4] vill framflytta dess ålder och säger, att själfva handskriften visar märkliga tecken i afseende å sin ålder: språket, ehuru vårdadt, är i flera fall (t. ex. afslipande af böjningsändelser, ch för k) öfverraskande ungt. Han synes ej vara emot att sätta den till 1400-talet, i synnerhet därför att Åbo stift säges hafva 2 lagmansdömen. Detta sista påstående har slutligen prof. A. Kock,[5] som senast tagit handskriften i betraktande, förklarat vara omöjligt på grund af handskriftens språk- och skriftformer; användandet af ändelsevokalerna u—o, i—e, som förekomma i handskriften, skulle efter 1435 vara utan exempel, hvartill kommer, att ð ytterst ofta och þ stundom användas. Dessutom anser K. pikturen tyda på högre ålder. Slutligen instämmer han med Schlyter i att sätta handskriften till »ej långt efter år 1335». De 2 lagmansdömena i Åbo stift skulle vara en felskrifning.

Jag har noga undersökt handskriftens piktur, jämfört den med de laghandskrifter med gotisk s. k. bokskrift

[1] Die Buchstaben-verbindungen der sogenannten gothischen Schrift. Berlin 1897. 4:o.
[2] Jurid. afh. I, sid. 6. SML, sid. VI. not. 10.
[3] MELL, sid. LXII.
[4] Ofvan anf. a. sid. 65.
[5] Studier öfver fornsvensk ljudlära II. Lund 1886. Sid. 317—18.

som finnas på Uppsala bibliotek och hvilkas ålder Schlyter satt till midten och senare hälften af 1300-talet, samt med de facimilen af dylika handskrifter jag haft att tillgå.[1] Det resultat jag därvid kommit till är, att den med större skäl kan vara från senare hälften af 1300-talet än från dess förra hälft, dock närmare 1350 än 1400. Visst är emellertid, att intet i afseende å pikturen finnes, som gör det nödvändigt att hänföra den till 1330- eller 1340-talet. Lika väl kan man på denna yttre grund sätta handskriften till 1350- eller 1360-talet, för hvilket senare äfven vissa inre kriterier tala, som vi längre fram få tillfälle att beröra.

Handskriftens ortografi och vissa språkliga företeelser tyda äfven på, att den förskrifver sig från tiden efter 1350. Jämför man den med SML:s A-kodex, finner man också genast en betydande skilnad i detta hänseende dem emellan. Såsom exempel vill jag endast anföra, att Köpenhamnscodex företrädesvis har th och ð, då A-codex har þ; ghs, då A-kodex har x, dh, då den senare har endast d. Som ändelsevokal använder den på sätt som MELL a[2] i stället för æ i A-kodex o. s. v. Vidare äro bokstafsförbindningarna vida talrikare i denna handskrift än i A-codex.

* * *

Huru SML blifvit kodificerad, och om de till vår tid bevarade båda handskrifterna (A- och B-kodex) af denna lag utgöra representanter för olika lagredaktioner eller om de afvikelser, som förefinnas dem emellan, äro beroende blott på tillfälliga, successiva tillägg, d. v. s. utgöra antingen lagtolkningar eller nya stadganden, måste först blifva föremål för vår uppmärksamhet. På hvad sätt SML *först* blifvit kodifierad eller fått den form, hvari vi nu äga den, kan man naturligen ej bestämdt säga, då stadfästelsen och företalet till denna lag, som vi längre fram skola visa, ursprungligen endast varit afsedda för den redaktion, som föreligger i Köpenhamnshandskriften.

Om tillkomsten af SML:s *äldsta* redaktion lämna oss således dessa källor ingen upplysning. Lika litet veta vi

[1] Schlyter, Corpus juris Sveo-got., de delar där faksimilen förekomma. E. Hildebrand m. fl., Svenska handskriftsprof. Stockholm 1894.

[2] Jfr. Kock, anf. arb., II, sid. 318 f.

med bestämdhet, om Upl.L:s kodifiering föregått SML:s eller ej, ehuru vi tydligen se, att den ena måste hafva tjänat som mönster för den andra, ja i vissa fall legat till grund för densamma. I detta fall behöfva vi endast hänvisa till en jämförelse emellan KgB i SML:s A-kodex och KgB i Upl.L, som med några få undantag äro nästan ordagrant lika.[1] På grund af tilläggen *meþ alt Swearikis raþ, a Morum* samt *Wærma laghman* i SML:s KgB[1] skulle man vara böjd att anse den yngre än UplL:s, som saknar detta; men man måste vara ytterst försiktig, då det gäller att förklara den ena eller andra redaktionen af ett lagkodifieringsarbete vara äldre eller yngre än den andra, då man ej bevisligen äger det ursprungliga exemplaret, som blifvit en omedelbar frukt af arbetet, utan endast senare afskrifter af detta. I dessa senare hafva nämligen sedermera beslutade ändringar kunnat blifva införda eller upplysande tillägg gjorda af afskrifvaren själf. Det enda vi därför med bestämdhet kunna säga beträffande förhållandet emellan UplL och SML i afseende å tillkomsttiden, är, att den till vår tid bevarade äldsta handskriften af UplL är äldre än den motsvarande af SML (A-codex).

Huru i öfrigt förhåller sig med den ursprungliga affattningstiden för SML lämna vi därhän. Hvad däremot angår själfva kodifieringen, så har den för visso blifvit föranledd af samma motiv och verkställts på samma sätt som UplL:s. Om denna lags kodifiering lämnar dess stadfästelse och företal värdefulla upplysningar, hvilka också äro så belysande för vårt ämne, låt vara indirekt, att vi måste uppehålla oss något vid desamma.

UplL:s stadfästelse, som förskrifver sig från d. 2 jan. 1296 eller 1297,[2] är den äldsta vi äga och för öfrigt den

[1] Någon nöjaktig förklaring till detta egendomliga faktum har ännu ej blifvit gifven. Möjligen kan den ligga däri, att man redan nu bemödade sig om att få en rikslagstiftning till stånd, särskildt när det som här gäller KgB:s innehåll. En viss gemensamhet i ursprung emellan en del af UplL:s och SML:s rättsstadganden låter äfven tänka sig, ehuru i vissa andra fall stor skillnad förefinnes dem emellan.

[2] Detta beroende på om man räknat året från juldagen (nativitas domini) eller d. 1 jan. (circumcisio domini), ty dateringen är: »MCCLXXXXVI in octava beati Stephani protomartiris», som infaller d. 2 jan. Har man räknat året från den 1 jan., så kan brefvet vara utfärdadt 1297. Härför talar äfven den omständigheten, att påfven Bonifacius VIII:s *Constitutio de libertate ecclesiastica* af den 24 febr. 1296 (Hjärne, Sv. medelt:s statsskick. (Sid. 49) blifvit använd i UplL:s kyrkobalk i fråga om tionde etc. Man skulle då endast ha fäst sig vid beteckningen »beati Stephani» utan att reflektera öfver att »octava» går öfver till följande år.

enda själfständiga, ty SML:s är med några få undantag endast en afskrift af denna. Dess äkthet finnes ingen anledning att betvifla. Skulle också invändningar kunna göras mot densamma, så har det intet att betyda för vårt ändamål, ty då den äldsta handskrift, som innehåller stadfästelsen, efter flera omständigheter att döma i alla händelser förskrifver sig senast från början af 1300-talet, så visar den dock, huru befintliga rättsstadganden den tiden systematiserades och kodifierades till en enhetlig lagbok.

Huru dessa då befintliga och under tidens lopp gjorda äldre stadganden, innan de kodifierades till en lagbok, voro beskaffade i formellt hänseende, därom lämna oss nämnda stadfästelse och lagens företal äfven upplysning. Man ägde dem strödda i flera smärre afdelningar eller stycken (»ströningium haffþus i flerum flokkum»), och voro somliga af dem ej så lämpliga, andra dunkla samt så beskaffade, att man ej kunde vara nöjd med desamma, hvilket allt var till synnerligt hinder och olägenhet. Af företalet till lagen finna vi vidare, att hedningen och lagförfattaren (»laghæ yrkir») Viger Spa's flockar funnos bland dessa gamla uppländska stadgar. Vid sidan af dem funnos tydligen andra flockar af kristet ursprung, som naturligen voro mer eller mindre motsägande de förra.

Det var för att afhjälpa dessa olägenheter, som Upplandslagmannen Birger Pedersson å uppländingarnes vägnar anhöll hos konungen att få företaga en revision af de laga stadgarna och systematisera dem, hvartill k. Birger också slutligen efter någon tvekan gaf sitt samtycke. Huru man härvid gick till väga säga oss samma stadfästelse och företal. Hvad som i Viger Spa's var nyttigt bibehöll man, men det obehöfliga och svårtydda uteslöts. Man jämförde och öfvervägde noga de gamla lagbestämmelserna och författade nya, som sattes i tillbörligt sammanhang med de äldre.

När lagredaktionen var färdig, lystes eller upplästes den på tinget i menighetens närvaro, och alla godkände den, hvilket synes hafva skett utan någon invändning. Detta godkännande torde dock ej få fattas såsom gällande hvarje särskildt stadgande i lagboken utan endast redaktionsarbetet såsom sådant, då dess innehåll gifvetvis fortfarande var ett uttryck för uppländingarnas förutvarande

rättspraxis, låt vara med en eller annan modifikation, och redaktionen således på intet vis utgjorde någon *ny* lag i samma bemärkelse som den senare landslagen.

Sedan lysandet försiggått, infann man sig åter hos konungen och berättade honom, huru man hade gått till väga, samt bad honom gifva »full laga rätt och kraft» åt den nya lagboken eller rättare redaktionsarbetet, hvarför han på deras begäran stadfäste lagen och pålyste den till efterlefnad. Den omständigheten, att konungens stadfästelse begärdes *efter* pålysningen, torde emellertid visa, att den ej var nödvändig för lagens giltighet i landskapet. Någon rättighet för honom eller fordran från hans sida att få stadfästa den existerade sålunda ej, hvilket också framgår däraf, att han för sin del ej kunde hota den uppländing, som icke ville godkänna denna lagredaktion, med annat straff än sin onåd och hämnd. Denna straffbestämmelse torde man emellertid tagit tämligen lugnt, då ännu ej andra straff än böter och fredlöshet voro kända. Stadfästelsen torde därför mer böra fattas såsom ett godkännande från konungens sida än ett påbud.

Af det anförda torde bl. a. framgå, att UplL innan sin kodifiering bestod af en oordnad samling äldre och yngre prejudikat, om vi få begagna ett sådant uttryck, hvilken rådfrågades af lagman och domare, så fort en anklagelse gjordes, och i bästa fall kunde omedelbart tillämpas. Men oftast torde väl en tolkning blifvit af nöden, hvilket hade till följd, att lagman och domare fingo ett stort inflytande på lagens utveckling, då de naturligen tolkade ett äldre rättsstadgande efter sin tids uppfattning och väl aldrig därvid sökte ställa sig på en äldre ståndpunkt, hvarigenom de kunde ha blifvit i stånd att förstå dess verkliga innebörd. Lagtolkningen kom därigenom att ligga nära lagstiftning. Främmande inflytelser kommo härvid äfven att göra sig gällande.[1] Rättsbestämmelsernas antal ökades, men på samma gång också motsägelsen dem emellan och dymedelst äfven oredan. Det är just dessa omständigheter, som föranledt redaktionen af UplL och SML samt de öfriga *landskapslagarna;* ty man måste förr eller senare

[1] Härvid hafva kyrkans målsmän öfvat betydande inflytande, hvilket man kan finna t. ex. genom en jämförelse mellan de i afseende å affattningstiden skilda ÄVGL och UplL.

bringa den säkerligen stora samlingen rättssedvänjor i ett visst system.[1] Kodifieringen var således endast till för att bringa reda, ej för att skapa en ny lag, hvarför också lagstiftningen inom landskapet fortfarande gick sin gilla gång under prejudikatets form, oberoende af den förut skedda kodifieringen eller systematiska uppteckningen, som de nya prejudikaten kommo att supplera.

Vi hafva uppehållit oss något länge vid innebörden af UplL:s stadfästelse och företal därför, att den förra med få undantag är ordagrant lika med SML:s, och det senare i mångt och mycket erinrar om SML:s företal. Frågan är dock, om SML:s stadfästelse och företal blifvit författade för den redaktion, som föreligger i A-kodex eller i B-kodex (Köpenhamnshandskriften), om hvilka båda handskrifters väsentliga olikheter vi senare få tillfälle att tala. Stadfästelsen finnes nämligen endast bifogad B-kodex, men ej A-kodex, hvilket i sin mån talar för, att den ursprungligen ej heller tillhört den redaktion, som representeras af A-kodex. Däremot finnes företalet i båda handskrifterna. Tar man så stadfästelsens innehåll i närmare betraktande och jämför den med UplL:s, så bestyrkes äfven detta antagande.

Stadfästelsen är utfärdad af k. Magnus Eriksson, som där kallas »konunger Suearikis ok Norghis ok *Scane*», och är daterad Söderköping d. 10 aug. 1327, i hvilka båda uppgifter ligger motsägelse, ty först 1332 kom han som bekant i besittning af denna provins. Antingen måste således *Scane* i titeln tillkommit senare eller också är dateringen oriktig, så vida man ej antar, att stadfästelsen är understucken, hvilket framkastats,[2] ehuru ej ringaste stöd finnes för ett sådant antagande. Hvad dateringen beträffar, bestyrkes den af flera skäl. Viktigast bland dem torde vara, att k. Magnus just dagen förut i Söderköping utfärdat en annan urkund.[3] Vidare *måste* stadfästelsen vara utfärdad

[1] Äfven häri torde man få se inflytande från kyrkans sida. Den kanoniska rätten har tvifvelsutan tjänat som närmaste förebild. Tanken att kodifiera rättssedvänjorna och göra dem till obligatorisk lag har för visso aldrig uppstått hos lekmännen. Det torde också hos oss dröjt mycket länge, innan man fattade en lagkodex såsom representant för obligatoriskt gällande rätt i modernare mening eller ens i samma bemärkelse som den kanoniska rättens.

[2] Karlsson K. H., Den svenska konungens domsrätt. I.—1470. Sthlm 1890. Sid. 30.

[3] SD. n. 2623.

före 1330, emedan Tord Bonde, som nämnes bland lagförfattarne, var död detta år.[1] Erengisle Näskonungsson, som nämnes under samma förhållanden, har också dött före 1336.[2] Skåne i titeln kan däremot skrifvas på den senare afskrifvarens räkning, ty han har mycket väl kunnat göra detta tillägg i medvetande af att k. Magnus äfven burit denna titel, okunnig om, när Magnus fick Skåne. Samma blunder har han äfven begått på ett annat ställe.[3]

Stadfästelsens innehåll är, såsom vi förut påpekat, nästan ordagrant lika med UplL:s, naturligen med de förändringar, som voro nödvändiga för att man skulle se, att handlingen gällde ett annat landskaps lag. Men dessutom finnas ett par hittills ej observerade afvikelser, som i sin mån äro ägnade att förklara det förhållande, att stadfästelsen ej är bifogad af A-kodex. Så säger den ej såsom UplL:s stadfästelse, att lagen »ströningium haffðus i *flerum flokkum*», utan i stället »ströningum hafðos i *flerom bokum*».[4] Vidare förklaras där, att man, då lagen var färdig, lyste »*them laghum ok laghbook a mangum lansthingum*», då i UplL:s stadfästelse endast står, att man lyste: »*þem laghum a þingi*». Dessa olikheter äro naturligen afsiktliga. Deras innebörd är, att SML redan förelåg i flera afvikande och hvarandra motsägande *handskrifter*, beroende på de lagtolkningar och nya stadganden, som gjorts, sedan den första redaktionen kommit till stånd; ty landskapets rättsutveckling nödvändiggjorde äfven tillägg till och förtydligande af de redan kodifierade lagbestämmelserna. Att så verkligen tillgått beträffande SML, upplyser oss ett par handskrifter af denna lags kyrkobalk, som förvaras i Paris.[5] En af dessa uppgifver, att söndagen d. 26 okt. 1325 blefvo vissa uppräknade bestämmelser »*stadgade och inskrifna* i *SM:s lagbok*» (»waro thesse maal stadh i Sudhermanna laghbok oc scrifuat») i närvaro af biskopen och hans kapitel, lagmannen samt herr Staffan Röriksson och herr Magnus

[1] SD, n. 2785. Han nämnes för öfrigt ej efter 1325. SD, n. 2517.
[2] SD, n. 3241. Nämnes ej efter 1327. SD, n. 2621.
[3] Se längre ned. I detta sammanhang förtjänar äfven påpekas, att Magnus både i stadfästelsen och företalet kallas »*sun hærtugh Eriks*», hvilket i sin mån tyder på, att han ännu ej var kommen till myndig ålder.
[4] B-kodex fol. 1 (Schlyter, SML. sid. 1).
[5] Schlyter, SML, sid. 194 f. GotlL, sid. 380 f. Jfr. SkåneL, sid. CLXX ff.

Nilsson, hvilka båda sistnämnda i stadfästelsen uppräknas bland författarne till »lagboken».

Tar man dessa då gjorda nya bestämmelser i närmare betraktande, finner man, att de med ett undantag (»spitalen skal hafua en span korn aff hwarre hafno»)[1] *saknas* i A-kodex och med ett enda undantag utgöra tillägg och ändringar till KkB; däremot *återfinnas de alla* i B-kodex, hvilkens lagtext sålunda är kodifierad efter 26/10 1325. Dessa ändringar äro tydligen vidtagna i och för den lagrevision, som stadfästelsen af 1327 omtalar och af hvilken lagtexten i kodex B blifvit en frukt. Detta bestyrkes af ännu en annan omständighet. I stadfästelsen, som är bifogad B-codex, säges nämligen, att man antog hela lagboken, »*undan taknum at enosto tuem punctum: en ær um kirkin gif, annur ær um testament*».[2] Dessa 2 flockar finnas i A-kodex, KkB under XI och XII, med titeln: *Vm siælæ gipt* och *Vm testamænt*, men *saknas* i B-kodex. Visserligen har den, som skrifvit B-codex, i innehållsförteckningen (fol. 3 v.) under n. XV och XVI upptagit rubrikerna: *Vm sialagipt*[3] och *Vm testament;* men ser man efter på det ställe i texten, där dessa flockar skola förekomma (fol. 8 v.), så har den, som skrifvit B-kodex i sin helhet, utelämnat dem. Sedan han slutat flock XIV, har han på fol. 8 v. lämnat de sista 8 linierade raderna oskrifna och börjat följande sida, som äfven bildar nytt lägg, med: *Nu kunna hion til kirkiu koma uighning bedas* o. s. v., d. v. s. med flock XVII (enligt innehållsförteckningen i B-kodex), dock utan att röd titelrubrik underligt nog förekommer. Likväl kan man öfver denna flock på fol. 9 r. skönja nu utskrapade siffrorna XVII, som således angifvit början på den nya flocken. Man skulle nu kunna göra den invändningen, att ett blad gått förloradt eller att afskrifvaren af misstag öfverhoppat det, som skulle stå på fol. 9, d. v. s. flock XV och XVI; men dessa båda eventualiteter omöjliggöras af den omständigheten, att en annan, senare hand å fol. 8 v. på de 8 blanka raderna börjat att införa följande: »*vm sialagipt* XV^us^.[4] Nu can bonde. eller hustru døa. tha er prester skýl-

[1] Schlyter, SML, sid. 195 (addit. 12). Den citerade bestämmelsen finnes ej i någon kodex af SML.
[2] Schlyter, A. a. sid. 3.
[3] *oc stafkarl þør* är tillagdt med senare hand.
[4] I marginalen tillagdt med annan, senare hand: [*sta*]*af karl* ðøı.

duger them fiura sialamessu sighia. ena at utferda dagh. Andra siundadagh. Thridiu at. XXX. dagh. Fiærdu at iamlanga mote. þer er prester skyldugher fore haua. half marc pæninga. Fore barn sum ældra er en tolf aræ twa øra. oc sighi twa sialamessur. Fore barn yngra en tolf» — — Här slutar sidan och tillägget. Den som gjort tillägget, har ej kunnat fortsätta längre, då sidan slutar och utrymme till fortsättning ej finnes å den följande. Att dessa 8 rader verkligen äro skrifna af annan hand, bevisas bl. a. af följande. Det använda svarta bläcket är något rostfärgadt, hvilket ej är förhållandet med det, som man i öfrigt skrifvit handskriften med. A-typen är en annan än den handskriftens skrifvare begagnat, y har här ẏ, som ej annars användes, æ är äfven skrifvet på annat sätt, nämligen med ett komma-liknande bihang vid a-stapeln; vidare användes här w 2 gånger, då det i öfrigt ej förekommer å närmast föregående och efterföljande sidor. Pikturen är ej heller så kraftig och stadig i dessa rader. Ingen ordförbindning, som annars ofta förekommer, märkes här. I afseende å ordens stafning vilja vi anföra, att här skrifves *hustru*, då handskriften annars har *husfru*, *er* i st. för *ær*, *pæninga* i st. för *pænninga*, hvilket alltid så skrifves, o. s. v. Nämnda piktur är gifvetvis yngre.

Att man skrifvit dit dessa rader, beror tydligen därpå att man sedermera vid jämförelse med en handskrift till. tillhörande A-kodex' redaktion märkt, det dessa två flockar saknats, och så utan vidare skrifvit dit så mycket man kunnat på det blanka stället. Vidare talar den omständigheten, att en helt annan flockindelning förekommer i B-kodex, för, att i den se representanten för en särskild redaktion. Såsom exempel på afvikelserna i detta hänseende mellan de båda handskrifterna vilja vi endast anföra, att A-kodex i balkarna I—IV har respektive 21, 12, 6 och 7 flockar, då B-kodex i balk I—IV har respektive 30, 15, 6 och 7 flockar o. s. v. Slutligen bör anmärkas, att på några ställen äro bötesbeloppen för samma brott olika i A- och B-kodex. Så t. ex. stadgas i A-kodex (KgB XI pr)[1] *9 markers* böter för den, som stjäl 1/2 mark eller mera på skeppet, men B-kodex (fol. 18) *5* (*IIIII*) *marker* för samma brott, vidare har A-

[1] Schlyter. SML. sid. 53.

kodex (Kgb XII 2) *9 markers* böter för försummad *lysnuwarð*, då B-kodex (fol. 19) har *5 (IIIII) marker.*[1]

Allt tyder sålunda på, att vi i A- och B-kodex hafva att se representanter för olika redaktioner. Den enda omständighet, som skulle tala däremot, vore, att samma företal finnes i båda handskrifterna. Men denna motsägelse faller, om man tager saken i närmare skärskådande. I företalet säges, att k. Magnus, »*sun hærtugh Erikx*», såsom »*konunger Swea ok Gøta ok Normanna*» sändt Södermännen föreliggande lagbok. Han kallas äfven här *hertig Eriks son*, men nämnes *ej* konung i *Skåne*, hvadan företalet ursprungligen måste vara skrifvet före 1332 och efter 1319. Att inom dessa 13 år tänka sig tvenne olika lagrevisioner behöfliga uti Södermanland torde vara omöjligt; ty den kommitté, som 1325 bevisligen sammanträdt och hvars arbete, efter hvad vi ofvan sökt bevisa, resulterat i den lagtext, som föreligger i B-kodex, hade väl då ej varit behöflig, om man emellan 1319 och 1325 redan fått till stånd en godkänd lagredaktion. På knappt 6 år hafva icke handskrifternas innehåll, på sätt stadfästelsen säger, kunnat blifva hvarandra så motsägande. Denna omständighet tvingar oss att antaga en af tvenne möjligheter: antingen är A-kodex *yngre* än tiden för 1327 års lagrevision eller också är den ett då framkommet *förslag*, som icke blifvit godkändt. I förra fallet har den skrifvare, som skrifvit nämnda codex efter 1327, försett den med ett företal, som han hämtat från den redaktion, som representeras af B-kodex. Pikturen hindrar ej heller, att A-handskriften är skrifven en god tid efter 1327. I senare fallet däremot skulle det fallna förslaget blifvit spridt i afskrifter och försedt med det företal, som egentligen hör till den godkända redaktionen, hvilkens stadfästelse dock blifvit utesluten, alldenstund den uppgaf, att stadgandena om testamente och själagift, som handskriften äfven innehåller, ej godkändes. Den senare möjligheten är fullkomligt oantaglig, då ett sådant tillvägagångssätt är allt för modernt för att kunna tillämpas på denna tid. Vi äga ej heller ett enda bevis på, att man den tiden skriftligen affattat fullständiga, hvarandra motsatta förslag, som så blifvit uppblästa på tinget och i sin helt antagits eller förkastats. Ännu otänkbarare är, att

[1] Dessa afvikelser äro underligt nog ej anförda af Schlyter.

man gjort sig möda att skrifva af ett underkändt förslag, som ej kunde tillämpas. Att däremot kopiera en handskrift af en äldre redaktion, som till sitt innehåll i det väsentliga ännu gällde, och förse den med ett eller annat tillägg, därpå hafva vi många exempel. Under sådana förhållanden är det enligt vår mening klart, att A-kodex är en senare afskrift af en äldre redaktion, som ej behöfver representera den senares ursprungliga utseende, utan kan vara försedd med tillägg af vissa rättssedvänjor, som tillkommit under tiden emellan denna redaktions tillkomst och handskriftens nedskrifvande.

Härigenom torde vara tydligt, att A- och B-kodex af SML representera olika redaktioner af denna lag, af hvilka A-codex efter allt att döma representerar en äldre, ehuru man hvarken får fatta denna eller B-kodex såsom omedelbar frukt af redaktionsarbetet, utan såsom senare afskrifter af detsamma med möjliga tillägg af rättssedvänjor, som tillkommit efter redigeringen, men före handskriftens nedskrifvande.[1]

* * *

Hvad beträffar flock 2 i SML:s KgB, så har tvistats om, huruvida detta kapitel i SML verkligen blifvit ursprungligen författadt för denna lag eller endast hämtadt från MELL. Den förra meningen hyser Schlyter.[1] Han anser nämligen, att sagda kapitel åtminstone till en del blifvit författadt för landslagen, som sålunda måste hafva varit i arbete redan på 1330—1340-talet. Den som skref B-kodex af SML tyckte, att detta kapitel kunde lämpligen där införas i KgB, och sedan har det, efter den lydelse det där erhållit, ehuru med några uteslutningar och ändringar, blifvit infördt i landslagen (KgB. 1—8), för hvilken det har

[1] Vi vilja här betona, att man ej får fatta våra landskapslagar såsom för landskapet ensamt gällande lagböcker, på sätt som är förhållandet med våra moderna lagar, utan landskapens rättssedvänjor hafva systematiserats i bokform endast af bekvämlighetsskäl: ty rätten och dess utveckling har i och för sig varit alldeles oberoende af kodifieringen. Man har tillämpat de gamla sedvänjorna och skapat nya vid sidan af den kodifierade lagen och på sätt som af ålder varit brukligt. En lagkodex var nyttig att vid rättskipningen äga till hands för att veta, hvilka rättssedvänjor man hade att närmast följa.

[1] Jurid. afh. I, sid. 6. MELL sid. LXII.

blifvit författadt. Att denna sökta förklaring utan vidare ej kan accepteras, blifver tydligt, efter hvad vi ofvan (sid. 299) framhållit beträffande de yttre kriterierna för B-handskriftens ålder.

Tager man så KgB i B-kodex i närmare betraktande, märker man snart, att i denna form har ej denna balk kunnat kodifieras 1327. Balken säger sig nämligen vara delad i 15 flockar, hvilka enligt innehållsförteckningen (fol. 12) skola vara: I. Huru konung scal uælia, II. Vm Eriksgatu, III. Vm uighsl konunghs, IV. Vm oræta hæmder, V. Vm hemsoknir, VI. Vm quinna frið, VII. Vm kirkiu frið ok thinghs frið, VIII. Vm hamblan, IX. Vm ezøris bøtir, X. Vm ezøris næmdir, XI. Vm konunghs leðung, XII. Vm them sum forna hamnu ryua, XIII. Vm intekter konunghs, XIV. Vm roða ræt, XV. Vm uarðhald.

Ser man så efter i texten, handlar första flocken riktigt: *Vm huru konung scal uælia*, andra flocken skall enligt öfverskriften handla: *Vm Eriksgatu*, men berör i stället både konungaval, eriksgata, konungens ed, kröning o. s. v., d. v. s. hela additamentum[1] hos Schlyter. Tredje flocken som enligt innehållsförteckningen skulle handla: *Vm uighsl konunghs*, finnes ej alls. Flockarna 4—15 äro däremot öfverensstämmande med innehållsförteckningen. Flockarna I och IV—XV äro med undantag af några smärre afvikelser samt tillägget vid slutet af balken (addit. 2) till innehållet alldeles lika med motsvarande ställen i A-kodex.[1] Vidare är det ju alldeles otänkbart, att man i en reviderad text skulle hafva infört 2 olika och hvarandra motsägande bestämmelser om konungavalet. I flock I finnas nämligen andra bestämmelser än i flock II, af hvilka den senare innehåller nyare bestämmelser. Härtill kommer, att denna flock II midt i texten kommer med en del historiska notiser, som gifvetvis ej höra dit och som just visa, att handskriften måste vara tillkommen efter tiden för kodifieringen af MELL. Att, såsom Schlyter vill,[2] antaga en redaktion som denna omedelbart ligga till grund för KgB. 1—8 i MELL kan man svårligen göra, om man ej äger synnerligen tungt vägande skäl för ett sådant antagande. Det viktigaste af

[1] Flock I och IV—XII. Flock IX i denna codex har nämligen blifvit delad i 2, och X i 3 flockar vid redigering af texten till B-kodex.

[2] Jurid. afh. I, sid. 6. MELL, sid. LXII o. LXXVIII f.

Schlyters bevis är, att i KgB 4 pr i MELL säger *»fornæmde laghmæn»*, ehuru inga lagmän förut uppräknats i balken, utan endast *laghmanz döme*. Detta skulle visa, att man vid afskrifvandet ur SML glömt bort att ändra det där förekommande *»fyrnæmder lagmæn»*, som syftar på de i flock I i denna lag uppräknade lagmännen till *laghmæn af fornæmdum laghmanz dömum.*[1] Men en dylik inadvertens är för visso långt obetydligare än det korrumperade stället i MELL, som redogör för valsättet (KgB 4 § 1). Som bevis för Schlyters mening är det i alla händelser ohållbart, då den, som skrifvit B-kodex, i detta fall lika väl har kunnat afskrifva MELL.

Såsom ytterligare bevis har anförts, att vid redogörelsen för konungens inkomster i MELL (KgB 2) det säges: *sum lagh ok rætter ær*, då B-kodex har *sum lagh ok ræt ær i lande ok laghsaghu huarre* (Fl. II · § I). Denna olikhet skulle tydligen visa, att stadgandet i B-kodex ej kunde vara hämtadt från MELL, då det förutsätter olika lagar i de särskilda landskapen.[2] Detta ställe anses hafva blifvit ändradt, då det flyttades till MELL. Att det kunde vara tillagdt i B-kodex, synes man ej ha tänkt sig som möjligt. Detta tillägg är dock helt naturligt, då, såsom vi strax få tillfälle visa, MELL ej på länge i sin helhet blifvit gällande i Södermanland. Då är ju förklarligt, att ett dylikt tillägg gjorts i B-kodex för att tillkännagifva, det stadgandet visserligen gällde i hela landet, men också i hvarje lagsaga, d. v. s. äfven i Södermanland. Ännu ett bevis på denna Södermännens reserverade hållning föreligger i samma flock II i B-kodex (§ 3 artik. 3). Där säges konungen ej få kränka eller fängsla någon, om han ej är förvunnen till det brott, *sum lagh sighia i laghsaghu there gærningin giors.* Motsvarande ställe i MELL (5 § 9) har: *sum lagh sighia ok rikisins rættær.* Vidare säges på samma ställe i B-kodex, att konungen skulle styra med inländska män, *sum gamul lagh ok siðuæne af alder hauer uarit*, då MELL har (KgB 5 § 4) *sum gamul lagh ok rikisins ræter hauer af alder varit.*

Enligt Schlyters mening[3] skulle äfven de historiska notiserna i B-kodex tala för, att SML:s KgB. 2 vore äldre

[1] MELL sid. LXXVIII not. 11. Jfr Jurid. afh. I, s. 6.
[2] Schlyter, Jurid. afh. I, 6 not. Jfr. Hjärne, Förh. mellan landslagens båda redakt. 1884, sid. 3, not 4.
[3] Jurid. Afh. I, sid. 6 not.

än motsvarande ställen i MELL. Den första af dessa lyder: *thæn konunger Suerichis landamære utuiðir ær bætre æn Emunde Slemæ, sum thæt með folscho sinne mykit minscaðe, þa han konunger uar.* Denna upplysning kan omöjligen tillhöra lagen såsom sådan, utan måste vara tillagd af skrifvaren.[1] I alla händelser är den ej af den natur, att den *måste* vara äldre än tillkomsttiden för MELL, snarare tvärt om, då däri möjligen kan ligga ett försvar för Magnus Eriksson och hans eröfringspolitik, som adeln på 1350-talet uppträdde som verksam bekämpare af. I öfrigt andas alla notiser om konungen i B-kodex synnerlig välvilja för honom.

Den andra i texten inskjutna notisen är, att Magnus Eriksson, konung i Sverige, Norge och *Skåne*, 1319 blef vald och tagen till konung på sätt som i flock 2 stadgas, »sum ok gamal richis ræt ok siðuæne af alder hauer uarit um konunga ual thera, æn tho at ual ok eða uaro *æi i laghbokum sua með script utlyster firi hans dagha, sum han nu siæluer i sinne till kömð giorðe ok gaff til goðra eptir döma.*» Meningen är otvifvelaktigt den, att så hade sedan äldre tider gått till vid valet; men detta sätt fanns ej förut så stadgadt i *lagböckerna*, utan detta gjorde först k. Magnus själf, sedan han kom till regeringen, andra till godt exempel. Att med lagböckerna menas MELL, torde väl knappt kunna betvif las, då ingen till vår tid bevarad handskrift af någon landskapslag, utom SML:s B-kodex, har detta stadgande inryckt i sin text. Vi äga i alla händelser intet enda bevis för, att man tidigare än 1347 varit sysselsatt med kodifieringsarbeten i och för landslagen. Vidare säges straxt därefter på samma sida i B-kodex, att *heðerlicher fyr næmder konunger*, då han 1335 red sin Eriksgata bekom gästning i hvarje landskap, hvilket tydligen visar, att notisen är nedskrifven *efter* denna tid; men medan Magnus ännu var konung i Sverige och *Skåne*, d. s. v. *före* 1361, då Magnus förlorade Skåne och upphörde att kalla sig konung öfver denna provins.[2]

Innan vi redogöra för olikheterna emellan flock 2 i KgB i B-kodex och motsvarande ställen i MELL (KgB 1—8), vilja vi anföra några omständigheter, hvilka tala för,

[1] Antingen den, som skrifvit B-codex, eller möjligen den, som skrifvit hans »Vorlage», hvilken den förre möjligen endast slafviskt afskrifvit.
[2] Se föregående not.

att den, som skrifvit B-kodex, haft en annan s. k. »Vorlage» framför sig, då han nedskref denna flock. Härvid har man först att fästa sig vid förkortningen af ordet konung. Före KgB 2 (fol. 3—11 v.) förkortas det *konūg(er)* 3 gånger[1] och *konung*ʰ 1 gång.[2] Däremot i KgB 2 förekommer den förra af dessa förkortningar 16 gånger, den senare 5 gånger. Dessutom användes i samma flock förkortningen *konūg*ʰ 2 gånger[3] och *koñ*. 22 gånger. Af dessa abbreviaturer användes sedermera koñ. regelbundet i hela handskriften, då vi däremot ej lyckats finna förkortningen *konūg*' någon gång på annat ställe. Vidare bör nämnas, att de 2 *æ*, som förekomma i ordet *nææer*,[4] bilda en besynnerlig sammanskrifning, som ej anträffats i någon annan flock, hvartill kommer att *og* i ordet *almoghe* (fol. 14 v.) är sammanskrifvet i denna flock, hvilket ej är händelsen på något annat ställe, om man undantager i ordet *moghu* (fol. 32 v.), o. s. v.

* * *

En redogörelse för olikheterna emellan flock 2 i KgB i B-kodex och motsvarande ställen i MELL (KgB 1—8) är af synnerligt intresse för vårt ämne, men vi kunna dock här ej redogöra för alla afvikelser, utan måste inskränka oss till några af de viktigaste.

I B-kodex står, att konungen äger råda öfver *borghum ok landum* etc. Det förra af dessa ord saknas i den äldsta af de handskrifter (A-kodex) af MELL, som Schlyter lagt till grund för sin edition af landslagen och sätter till midten af 1300-talet; men förekommer däremot i dem, som äro yngre.[5] Vid redogörelsen för rösternas afgifvande vid konungavalet säger MELL, att Upplands-lagman och de, med honom äro, äga att först *»han til kunungx döma»*, och så de öfriga lagmännen, hvilka därefter uppräknas. B-kodex saknar däremot de citerade orden och förbigår uppräknandet af lagmännen; men sätter i senare fallet i stället: *Sum þe*

[1] Fol. 4, 11, 12.
[2] Fol. 8 v.
[3] Fol. 13 v. och 15 v.
[4] Fol. 14 v., 15.
[5] Man skulle häraf vara benägen att tro, det ordet *borghum* kommit in senare i MELL och därifrån i B-kodex af SML, alldenstund det saknas i den äldsta handskriften af MELL (A-kodex).

fyrra næmdir æru. Att dessa afvikelser skulle bero blott på *tillägg* till den text, som föreligger i B-kodex, gjorda i och för MELL:s kodifiering, är för visso lika underligt, som om man påstode, att nedan omtalade korrumperade ställe i MELL skulle med afsikt blifvit så formuleradt, då man i och för lagredaktionen hämtade det från B-kodex' text.

Schlyters påstående,[1] att nyss anförda bestämmelse om, att Upplandslagmannen och hans män skulle först »döma» konung, i MELL kommit på en plats dit det ej hör, anser jag mig ej behöfva vederlägga, ty klart är, att det är uppländingarnes gamla företrädesrätt att *först* få skrida till val och förklara den, de vilja hafva, dömd till konung, som här betonas. Att B-kodex saknar denna bestämmelse är ju förklarligt, då södermännen naturligen ej voro angelägna om att i sin lagbok betona Upplandslagmannens företrädesrätt vid valet. Den saknade uppräkningen af lagmännen talar också för, att vid utskrifvandet af B-kodex man uteslutit densamma, så mycket mer som lagmännen voro upptagna i balkens första flock.

Bestämmelsen om själfva valsättet, som i MELL fått följande obegripliga formulering: »Huilken en af inrikis föddum ok hælst af kunungæ sunum æn þæ til æru, af allum þessum laghmanna röstum *ællæ ok flæstum laghmannum til næmdum*, varþær til konungx takin, skulu fornæmde laghmæn han til kunungx döma», har däremot i B-kodex sin riktiga lydelse. Där heter det nämligen i stället för de ofvan kursiverade orden på följande sätt: *ok lanzmanna till næmdu eller ok flæstum.* Att man vid kodifieringen af MELL skulle med afsikt ha vidtagit den ofvan anförda olyckliga förändringen, omöjliggöres af den omständigheten, att MELL på ett annat ställe (KgB 5 § 9) har: »þaghar han (ɔ: konunger) ær af *laghmannum ok landzmannum sua valdær* ok til kunungx dömder, ok hauer eþa sina gangit, sum för ær sakt, þa ær han laghliker kununger iuir alt Suerike», hvilket tydligen hänvisar på föregående och nyss anförda bestämmelse i den lydelse den äger i B-kodex af SML. Det sist citerade återfinnes också med ett par obetydliga afvikelser alldeles lika i B-kodex, hvadan det korrumperade stället i MELL skall läsas såsom i nämnda kodex.

[1] MELL, sid. LXXIX—LXXXI.

Att man vid kodifieringen af KgB i MELL skulle hafva slarfvigt afskrifvit B-kodex' text torde ej kunna antagas som möjligt. Troligen har det däremot gått så till, att den, som skrifvit kap. 2 KgB i *B-kodex*, haft framför sig själfva originalhandskriften af MELL eller en noggrann afskrift af denna, då han i SML infört detta ställe ur landslagen; men de till vår tid bevarade handskrifterna af MELL hafva däremot blifvit kopierade efter en slarfvig afskrift af sagda lag, hvilket är enda förklaringsgrunden till att B-kodex har en klar och tydlig bestämmelse om valsättet. då handskrifterna af MELL hafva korrumperad text. Tilläggas bör, att af öfriga olikheter emellan B-kodex, fl. 2, och MELL kan tydligen ses, att dessa ej äro beroende af tillfälligheter, utan äro afsiktliga, d. v. s. dessa olikheter äro tydligen beroende därpå, att södermännen vid godkännandet af de bestämmelser, som finnas uttalade i oftanämnde flock 2 i B-kodex, gjorde vissa förbehåll och yrkade på vissa modifikationer. Detta skulle förklara de förefintliga faktiska olikheterna emellan KgB, fl. 2, i B-kodex och KgB 1—8 i MELL. Det är gifvet, att södermännen godkänt landslagens stadganden om konungaval och Eriksgata samt kröning etc, för så vidt det ej uppenbarligen stred emot deras rättssedvänjor, ty annars hade dessa stadganden ej upptagits i B-kodex såsom gällande för södermännen. Man får nämligen ej tänka sig, att den, som skrifvit denna kodex, gjort de tillägg han själf behagat, för så vidt de öfvade inflytande på rättsstadgandenas innebörd, om de ej varit erkända af södermännen såsom gällande i deras landskap, B-kodex visar nämligen, hvad som verkligen var södermännens rätt i *samma ögonblick* den nedskrefs. Att det i fl. 2 KgB upptagna till en början blef det enda man godkände och tillämpade af MELL, visar, det södermannen ej voro med om att för sin del godkänna hela MELL. Att så ej heller varit händelsen, finna vi äfven af urkunderna.

Redan Tengberg[1] påvisar, det »*Sudermanna lagh*» tillämpades i Södermanland ännu 1365—66. De bref, han i detta fall stöder sig på, förvaras i riksarkivet. I det ena, dat. $^{26}/_{11}$ 1365, upplåtes jord *meth fastom oc Sudhermannæ laghum*, hvarvid äfven *vidervarumän* enligt denna lag uppräk-

[1] Anf. a. sid. 77.

nas. Det andra är ett af häradshöfdingen Karl Ingebjörnsson i Åkerbo härad utfärdadt fastebref å öfverlåtelse af jord också *meth fastom oc Sudhermannæ laghum*. Formen för fastebrefvet visar äfven, det SML tillämpas.

Från 1300-talet skulle vi kunna anföra flera bref, som antyda, det provinsens lag fortfarande tillämpades i privaträttsligt hänseende; men vi vilja endast inskränka oss till att nämna, det 1380 25/10 nämnas i Staffan Ulfssons dombref *2 vidervarumän*[1] och en *domare* i Silbohärad.[2] Af vida större intresse äro dock några bref från 1401—1411. 1401 20/3 gör Niclis Jönsson ett jordaskifte med domprost Joan, då den förre säger: *ther meth tha haver han givith mich til vilda atta marc redho pæninga*.[3] 1411 24/9 utfärdar häradshöfding Niclis Björnsson i Ösby ett fastebref å nyssnämnda jordaskifte emellan Niclis Jonsson och domprost Joan i Strängnäs. Niclis Jonssons son, Karl Nilsson, hade dock efter faderns död ej velat stå fast vid bytet, utan »hindrade», som det heter, bytet för domprost Joans' efterträdare, domprost Björn. »Oc for thy att ey skulle offtermeer hinder a the samw iordh koma, gaff for:de her Biørn for:nom Karle Niclisson *siæx marc til wilda*», som han erkände sig hafva uppburit, »oc for:de Karl fastadhe for:nom herra Biørne the foresagdho tw øresland iordh, twa pæninga minna, i forscrefnom Glomastom *æffter landz laghum* a rættom thinx stadh oc thinxdagh.» 12 fastemän och 2 vidervarumän nämnas.[4]

Att SML och ingen annan här tillämpas, är obestridligt, då denna lag är den enda, som stadgar om *wilder* vid skifte. I öfrigt visa också anförda bref, att skiftet gjorts efter denna lag, ty jordabalken, fl. 8 i B-kodex,[5] säger som följer: *Skipta mæn eghnum sua at fult gifs gen fullu ok likt ær mote liku. uæri thæt byrða loter hans sum han hauer innan skipt. Stander siðan skipti thæt nat ok manað. þa ær thæt laghstandit. Kunnu uildir mellum skipti giuas. uil thæn ryua sum gaf. haui firigiuit pænningum sinum. sua ok æn han fullar æi skipti. þa uæri thæt ogilt. Vil ok thæn ryua*

[1] Om köp stadgar nämligen SML (JoB XII § 1 i A-kodex och JoB XVIII § 1 i B-kodex (fol. 32) följande: *Viðir køp eller skipti sculu uæra tolf fastar. ok tue uiðeruaru mæn the sculu a thingi eller fori kirku sokn giuas.*
[2] Orig. på pergam. i UB.
[3] Sv. Diplom. fr. 1401, I, n. 39, jfr. n. 1123.
[4] Sv. Diplom. fr. 1401, II n, 1474.
[5] B-kodex fol. 32. Schlyter, SML sid. 78.

sum uildir tok. giui atter uildir eller uiti atter gifua med samu fastum uið skipti uaru.»

Något sådant stadgande finnes hvarken i MELL eller någon annan landskapslag. Vi ha ej heller påträffat något bref rörande jord i annat landskap, där *vilder* nämnes; men däremot i flera *äldre* bref rörande jordaskiften i Södermanland, hvilka bref äro till formen alldeles lika de anförda från 1401—1411.[1]

Vi vilja ytterligare anföra några bref från 1400-talet, som visa, att SML ännu tillämpas. Så gifver fogden på Gripsholms slott Claus Zamow, fast han *ej är riddare*, kanske ej ens väpnare, sin hustru *100 mark lödig* till morgongåfva, då landslagen på det bestämdaste förbjuder *riddare* att gifva mer än *40 mark lödig.*[2] Vidare uppräknas såsom vittnen 12 fastemän och *2 widherwaromæn*, hvilket äfven strider mot bestämmelserna i MELL, som säger,[3] att det är 12 fastemän, som äro vittnen samt *þrættande þæn sum före skil* (d. s. v. skall tala). Däremot öfverensstämmer rättshandlingen med SML, ty *vm giptar maal* stadgas där:[4] »Nu scal bruðgummi bruð sina a hinderdagh heðra ok morghingif henni giua. *giuir i eghnum. uitin thæt fastar ok forskiæla mæn.»*

Ett köpebref af 1415 $^{2}/_{8}$ är synnerligen upplysande i frågan om SML:s sena tillämpning. Benkta Bosdotter (Natt och Dag) säljer till sin broder Nils Bosson jord i Oppunda härad, hvarvid hon yttrar: »och bidher jach *hær[e]zhøfdhinga oc fogotha, domare oc lensmen*, thet I wel gørin oc giffwen honum fastabreff, *epter thy war lanzlagh vth vijsa*, i Vppunde hæredhe oc gørin honum ther fulla skæl oc alla vppa thettha for:da goz, swasom honom bør ath haffva.»[5] I ett annat samma dag utfärdadt köpebref användes samma uttryck, ehuru fastebrefvet här säges skola gifvas: *i thy samo hæredhe, som gozet ligger vthi, efter thy var lanzlagh*

[1] Dessa bref äro från åren 1323 $^{15}/_{2}$, 1334 $^{23}/_{1}$, 1338 $^{6}/_{12}$. *SD* n. 2385 3024—25, 3401. Där omtalas *vilder* vid bytet samt 2 vidervarumän och 12 fastemän.

[2] MELL, Gift. B. X pr.

[3] Gift. B. X § 3.

[4] B-kodex fol. 21.

[5] Sv. Diplom. fr. 1401, III n. 2039. På sätt vi här ofvan gjort, måste texten interpunkteras, d. v. s.: *i Vppunde hæredhe* måste hänföras till *fastabreff* och ej till *epter thy war lanzlagh vth vijsa*, på sätt som utgifvaren interpunkterat. Detta framgår genom en jämförelse med följande n. 2040.

vthwisar. Detta är naturligen, oafsedt uttrycket *var landzlagh*, fullkomligt stridande emot MELL, som för öfrigt[1] stadgar, att det *endast* är *häradshöfdingen*, som utfärdar fastebref. Fogde, domare och länsman har enligt denna lag intet att göra med saken. Till sist vilja vi anföra att ännu 1458 $^{21}/_{1}$ nämnas domare i yttre Tör och 1472 $^{22}/_{1}$ en dylik i Oppunda härad.[2].

Flera exempel skulle kunna anföras, men det sagda torde vara nog. Att af de anförda exemplen draga den slutsatsen, det landslagen ännu vid medeltidens slut i intet fall tillämpades i Södermanland vore dock för djärft; ty visst är, att många af de stadganden, som förefinnas i landslagen likväl blifvit tillämpade i Södermanland. Så t. ex. gifver Erik Karlsson 1420 $^{21}/_{10}$ sin fru gods i Södermanland i morgongåfva *æpter allom rættom lanzlaghum, som dandæmæn uw plægha morghongaffwo giffwa.*[3] Formerna äro här landslagens. Vidare säges 1470 $^{5}/_{7}$ en morgongåfva å jord i Södermanland vara gifven *aa rættom hindersdaag, som Sweriges lagh wtwisa.*[4]

Dessa skenbara motsägelser blifva förklarliga, då man besinnar, att landslagens alla bestämmelser i Södermanland aldrig blifvit i sin *helhet* gällande, utan endast de som öfverensstämde med södermännens uråldriga rättssedvänjor och sådana, som de funno för godt att godkänna, då stormännen såsom lagmän och häradshöfdingar under tidens lopp önska dem antagna i och för ernående af likformighet i rättskipningen inom de olika landskapen. Att södermännen tydligen med motvilja ville hos sig tillämpa landslagens bestämmelser, är ganska naturligt, ty MELL skiljer sig till sitt innehåll mycket från SML, men öfverensstämmer däremot i hög grad med ÖGL och UplL. Att östgötar och uppländingar därför kände sig hemmastadda beträffande MELL:s stadganden, är naturligt och förklarar den omständigheten, att man har bevis på, att lagen eller rättare de i den upptagna rättssedvänjorna redan tidigt hos dem tillämpades i vidsträckt mån, om också ej i hela sin vidd, då södermännen däremot, efter hvad vi sökt visa,

[1] Eghno B. XII o. XX.
[2] Orig. på pergam. i UB.
[3] Sv. Diplom. fr. 1401, III, n. 2829.
[4] Orig. på pergam. i UB.

ställde sig betydligt afvisande emot MELL, något som äfven västgötar och värmländingar gjorde, hvarpå vi äfven skulle kunna anföra talrika bevis.

Till sist vilja vi betona, att man genom ett mer ingående studium af förhållandet emellan landskapslagarna och landslagen kommer till den slutsatsen, *att*, såsom förhållandet är emellan stadslagen och de respektive städernas egna rättssedvänjor, landslagen hvarken någonstädes på en gång blifvit definitivt antagen i hela sin vidd eller förblifvit oberoende af vidare provinsiell lagstiftning under prejudikatets form, vidare *att* man i praktiken endast tillämpade de bestämmelser i densamma, som öfverensstämde med äldre praxis eller man med tiden ansåg vara för sig fördelaktigare, än de stadganden man förut följt, samt slutligen *att* man lika litet får betrakta en handskrift af landslagen som en handskrift af någon landskapslag såsom en en gång för alla gällande lag, om dess innehåll också i sin helhet tillämpades i ett visst landskap, utan den visar endast, hvad som ansågs vara gällande praxis i det ögonblick handskriften nedskrefs, för så vidt man ej bevisligen har endast en helt privat uppteckning framför sig. Genom ett dylikt åskådningssätt undviker man lättare den moderna uppfattningen af gällande lag och stadfäst lagbok.

Strödda meddelanden och aktstycken.

De nyaste åsikterna om Erik den helige.

Genom reformationen miste Erik den helige sin helgongloria, men den medeltida uppfattningen af hans kungsgärning har blifvit trodd och stått så godt som orubbad allt intill våra dagar.

Den nya tiden bröt nämligen stafven öfver den af en Sigtunaprior, Israel Erlandsson, i början på 1300-talet upprättade mirakelsamlingen, »Miracula S:ti Erici», men lät Eriks lefnadsteckning, »Vita Erici» eller Erikslegenden, af okänd författare och osäkert datum, stå oantastad. Vår tid, som i så mycket har omgestaltat det gamla, tenderar till att i mirakelsamlingen se en skildring af verkliga tilldragelser, låt vara förorsakade af självbedrägeri,[1] under det legendens trovärdighet blifvit på det häftigaste angripen. Då denna intill sista tiden varit hufvudkällan för Erik den heliges historia, så inses däraf, att den gamla uppfattningen om Erik i hufvudsak också står och faller med legenden.

Det är kandidat Knut Stjerna, som i en nyligen utkommen uppsats sökt visa, att Erikslegenden är såsom *historisk* källa så godt som värdelös,[2] en uppfattning som blifvit motsagd af kand. C. M. Kjellberg i Finsk Tidskrift.[3] Det följande är ett försök att redogöra för de senaste åsikterna i denna fråga.

Det är onekligen en enkel, praktisk och lättfattlig metod Stjerna tillämpar i sin kritik. Han letar fram de källor, som beröra eller bort beröra Erik den helige, väger deras värde samt jämför därpå deras utsago med motsvarande ställen i legenden och kommer hufvudsakligen härigenom, såsom redan sagts, till den öfvertygelsen, att så godt som alla legendens uppgifter äro falska.

---

[1] Jämför H. Schück, Gamla Papper 2:a serien, uppsatsen »Ett helgon».

[2] K. Stjerna, Erik den helige. En sagohistorisk studie. Lund 1898.

[3] Erik den helige i historien och legenden, Finsk Tidskrift T. XXXXV. Kjellberg uppvisar först och främst, att legendens rent yttre omständigheter ej äro stridande med uppfattningen af densamma såsom historisk källa.

Legenden uppgifver sålunda bland annat *falskeligen:*
att Erik regerat i tio år;
att Erik varit särdeles kyrkligt sinnad
att Erik byggt Uppsala domkyrka;
att Erik varit lagstiftare;
att Erik företagit ett korståg till Finland.

Mycket talar för att Stjernas uppfattning i åtskilligt är riktig, och vissa legendens uppgifter kunna knappast ej ens förklaras därmed, att dess författare antages hafva skrifvit på en tid, då någon rikseenhet i egentlig bemärkelse ännu ej existerade, och därför skulle kunna anses hafva endast tagit hänsyn till uppländska förhållanden. Man har nämligen (senast Kjellberg) genom ett sådant antagande velat förklara legendens uppgift, att Erik regerat i tio år, samt sökt stödja densamma genom att påpeka af Saxo omtalade tvistigheter emellan Svear och Götar vid den påflige legaten Nicolaus' af Albano försök att upprätta en svensk ärkebiskopsstol. Emot en sådan uppfattning framhåller Stjerna ett bref från Anastasius IV af 1154, där Sverker kallas Rex »Swechie»[1] samt den prosaiska krönikans ord: »Karl . . . var valder til konungh aff göthom för än sancte Erik valdes j Uplandh». Ehuru den prosaiska krönikans ord ingalunda kunna anses bindande,[2] göra dock dessa motskäl, allrahelst till dem kan läggas legendens egna ord, att Eriks val skedde »regno vacante»,[3] hvarmed ju måste afses tronledigheten vid Sverkers död 1156, att uppgiften om Eriks 10-åriga regering knappast kan afse ens uppländska förhållanden.[4] Legendens utsaga på denna punkt kan alltså ingalunda anses bevisad, snarare tvärt om.

Att Eriks välde åtminstone under någon tid efter Sverkers död 1156 sträckt sig öfver Västergötland kan anses såsom säkert.[5] Ett stadfästelsebref, utfärdadt af Erik Knutsson till förmån för munkarne i Nydala, ger vid handen, att Erik dessutom varit konung öfver vissa delar af Småland.[6]

Stjerna uppkastar i sin afhandling äfven jäf mot Erik den heliges fromhet och anför såsom bevis härför hufvudsakligen, att Erik, enligt en dansk klosterberättelse, uppträdt fientligt emot munkarne i Varnhem.[7] Kjellberg söker motbevisa Stjerna genom att anföra det nyss omtalade Erik Knutssons stadfästelsebref, där det bland annat heter: »Ego Ericus dei gracia sweorum rex & princeps notifico . . . me perpetua donatione dedisse monachis de nouaualle sicut predecessores mei S. E.

---

[1] Stjerna, som följer svenskt diplomatarium (88), har här felaktigt årtalet 1153. Jfr Rydberg, Sverges Traktater s. 74. Kjellberg uppvisar att detta bref måste anses återspegla 1152 års svenska förhållanden.

[2] Jfr Schück, Svensk Litteraturhist. Sthlm 1890 sid. 125.

[3] SRS. II, s. 272.

[4] Erik den helige synes dock redan tidigt hafva intagit en framstående social ställning, enär hans giftermål med en ättling till Inge den äldre bör hafva skett snarare före än efter 1150. Jfr SD. 825.

[5] VGL:s konungalängd (SRS. I, sid. 11), SRD. IV, sid. 458.

[6] SD. 139.

[7] Stjerna, sid. 5.

K. & Kanutus atque Swerco reges magnifici fecerunt.[1] Då med bokstafven E här måste afses Erik den helige, följer ju tydligen, menar Kjellberg, att Erik den helige varit en munkarne bevågen konung.

Ehuru brefvets sannfärdighet ej kan direkt förnekas, är tydligt, att man måste upptaga just orden »sicut predecessores mei S. E. K. & Kanutus atque Swerco — — — fecerunt» med en viss försiktighet, enär man ju ej alltid var så nogräknad, när det gällde att styrka anspråk genom att åberopa gångna tider. Huru som helst kan brefvet dock ej bevisa mera, än att Erik den helige *vid ett visst tillfälle* stadfäst en föregångares gåfva, och *behöfver* det alltså ej stå i strid med anförda danska klosterberättelse, som gör det troligt, att Erik haft del i förföljelsen mot varnhemsmunkarne, men å andra sidan upplyser, att konungen så väl som drottningen omsider blifvit mildare stämda mot kristendomen.[2]

Äfven andra omständigheter synas mig tyda på att legenden ej opartiskt skildrar Eriks förhållande till kristendomen.

Att Erik, åtminstone före det han blef konung, varit mindre from, skulle man möjligtvis kunna sluta till af följande ord i en af legendredaktionerna: »*Sidhan han kom till valdha*, hedhradhe han mykyt gudh»[3] o. s. v. Ett stöd för en dylik uppfattning anser jag också finnas i utbrottet af de Sverkerska och Erikska ätternas strider. Erik synes mig nämligen vara vald på ett i förhållande till kristendomen vida konservativare program än hvad t. ex. Karl Sverkersson kan hafva varit.

Flera kulturella omständigheter tyda nämligen på att större delen af Svealand och särskildt Uppland intager i afseende på den nya tron gent emot Götaland en konservativ hållning. I Uppland fortlefver så, t. ex. ända in på 1100-talet, långt kraftigare än annorstädes den gamla, med rötter i hedendomen, gängse seden att resa runstenar. Kyrkorna i Uppland från dessa tider äro vidare ej såsom i Götaland i full öfverensstämmelse med den samtida västerländska kyrkans kraf, i det de på förra stället blott utgöras af en rektangulär byggnad utan kor (med tillbyggnaderna af sakristia och vapenhus). Dessa kulturgrupper synas mig visa, att kristendomen i Uppland ej såsom i Götaland haft samma kraft att uttränga de gamla formerna och skapa nya sådana, lämpade efter sitt eget väsende. Att förhållandena skulle gestalta sig så är ju också helt naturligt på grund af Svea- och Götalands olika yttre förbindelser under dessa och de närmast föregående tiderna, i det ju götarne, särskildt Västergötland, stodo i liflig beröring med kristna folk, som stodo öfver dem i kultur, under det Svearne på sina färder i Österväg *hufvudsakligen* träffade hedniska stammar. Åtskilligt tyder alltså på att Erik i början af sin regering var endast på sin höjd en ljum kristen men att ett omslag i hans förhållande till den nya läran omsider inträdde.

---

[1] SD. 139.

[2] Detta omslag bör hafva inträffat något år efter 1158. Jfr Stjerna, sid. 5 f.

[3] SRS, II. s. 318.

Legendens ord äro alltså, ej heller med afseende på Eriks fromhet, fullt exakta och tillförlitliga.

Erik har, säger Stjerna vidare, ej såsom legenden uppgifver, byggt gamla Uppsala domkyrka. Redan i ett föredrag i våras visade jag, att legenden aldrig säger något sådant utan blott omtalar, att Erik sökte fullborda det kyrkobygge i Gamla Uppsala, som forna konungar, »hans förfäder,[1] och bördamän funderat hafde och något opå bygdt».

Stjerna bestrider likaledes legendens uppgift, att Erik utöfvat någon lagstiftande verksamhet, och anser de stadganden, som tillskrifvas Erik, härröra från långt äldre tider. Denna Stjernas invändning synes mig på af de af honom anförda skälen befogad, om man också ej, såsom Stjerna, torde kunna förneka möjligheten af Eriks lagstiftningsåtgöranden, på grund af att konungen vid denna tid ej kan antagas hafva haft en dylik befogenhet, enär de nya rättsbestämmelsernas tillkomst under dessa utvecklingstider väl voro i hög grad beroende af konungens makt och anseende. Några bevisligen tidigare uppgifter härom än legendens eller några af denna oberoende källor, som bekräfta Eriks lagstiftningsverksamhet, känna vi ej.[2]

Legendens uppgift synes mig här alltså högst tvifvelaktig, om den också knappast bevisligen kan sägas vara falsk.

Stjerna söker vidare framhålla sannolikheten af att Erik aldrig företagit något korståg till Finland. Något direkt bevis härför kan han ej prestera, men han anser tidens inbördes tronstrider och Eriks föga kristliga sinnelag göra ett sådant korståg knappast antagligt. Då emellertid ett påfvebref från (trol.) 1171[3] omtalar, att sådana tåg företagits före nämnda år, men vi ej veta hvem som företagit dem, ligger det ju nära till hands att i denna skrifvelse se en bekräftelse på legendens uppgift. En härfärd från Uppland till närmaste trakten af Finland var ju under dessa tider hvarken något ovanligt ej heller något som behöfde kräfva så stora förberedelser.[4] I hvad mån inre stridigheter, såsom Stjerna antager, skulle hafva förhindrat en sådan Finlandsfärd synes mig omöjligt att afgöra, enär vi för närvarande känna så ytterst obetydligt om dessa.

Tiden efter Eriks död till nämnda påfveskrifvelse tyckes dessutom likaledes varit synnerligen orolig.

Att legenden i analogi med andra af sina uppgifter dock förstorat och förhärligat denna Eriks härfärd, är ju mycket möjligt,

---

[1] Kjellberg har pointerat detta genom att uppvisa de olika legendredaktionernas ord i denna sak. Tidn. Uppsala 12 april 1898. Stjernas uppgift om kyrkans obetydlighet motsäges af Kjellbergs gräfningar i Gamla Uppsala, som visa, att kyrkan åtminstone varit anlagd i stor skala. Se Upplands Fornminnesförenings Tidskrift 1896.

[2] Kjellberg anför ett stadgande i ÖGL:s Drp. B. XIV., som skulle kunna strida häremot, men torde den Erik, som där nämnes, syfta på Erik Läspe (Freudenthal, ÖGL., sid. 74 not 5.)

[3] ST. 46.

[4] Jfr Montelius, När kommo svenskarne till Finland? (Finsk Tidskrift 1898 h. 2.)

för att ej säga troligt. I denna punkt äro alltså sannolikheterna för närvarande större för än emot.[1]

Synnerligen viktig för uppfattningen af Erik den helige äro naturligtvis omständigheterna vid Eriks död.

Har Erik lidit martyrdöden?

Nej, säger Stjerna. Jo, menar Kjellberg.

Bägge synas härvidlag lägga hufvudvikten på om Erik blifvit halshuggen eller ej.

Stjerna anser, att legendens uppgift om Eriks halshuggning är lånad från historien om »Ericus peregrinus», en munk, som på Adams af Bremen tid led martyrdöden vid Flottsund, samt säger: »högst egendomlig är den skymfliga behandling man lät konung Eriks lik undergå».

Kjellberg anmärker, att halshuggningen har sin naturliga förklaring däruti, att Eriks fiender ville göra sig förvissade om konungens död samt att »legenden ej alls nämner, att Eriks lik undergick någon skymflig behandling utan endast att man gaf honom sår på sår och lät afhugga hans hufvud, då han redan var halfdöd». Under det den förra anmärkningen synes mig fullt berättigad, förefaller ju den senare invändningen högst egendomlig, då Kjellberg stödjer den på följande ord i legenden: »in ipsum iam seminecem amplius sævientes et *ludibria exercentes* reverendum caput ejus *irreverenter* absciderunt!»

Hufvudvikten i frågan om Eriks martyrdöd, sådan den af legenden framställes, synes mig dock ligga icke i frågan, huruvida Erik halshöggs utan vidare eller om det skedde på ett grymt sätt, utan i hans död, *sedd i samband med* legendens berättelse om hvad som timade närmast före densamma.[2]

Huruvida denna legendens berättelse åter igen är sann, synes mig för närvarande så godt som omöjligt att afgöra. Flera omständigheter tyda dock på att i densamma finnes åtminstone en historisk kärna.[3]

Af det nu anförda synes mig framgå:

att man med af legenden oberoende källor på så godt som ingen punkt kan styrka dennas *fulla* trovärdighet;

att legenden i åtskilliga afseenden, såsom då fråga är om utsträckningen af Eriks regering samt hans fromhet, bevisligen återger det verkliga förhållandet till förmån för Erik den helige;

[1] Jfr ock Innocentius' III bref i Historiallinen Arkisto II, sid. 31 samt Vita S:ti Henrici (SRS. II, sid. 332).

[2] Knut den helige m. fl. äro bevis härpå. Att Magnus Henriksson, Eriks baneman, redan 1161 bragtes om lifvet, har helt säkert också i ej ringa grad inverkat på Eriks helgonrykte.

[3] Så t. ex. tyckes traditionen om Eriks död redan tidigt vara fäst vid nuvarande Uppsala, i det ett bref (SD. 876), skrifvet senast 1278, omtalar en »ecclesia S:ti Erici» i nuvarande Uppsala (Arusia). Anmärkas kan ock, att Bondekyrkan, i hvars närhet Erik säges hafva dött, vid slutet af 1100-talet eller början af 1200-talet fått hela midtelskeppets öfre del tillbyggd. Möjligt är, att kyrkan blifvit förstörd under den strid, som 1160 utkämpades. Kyrkor användes ju under medeltiden ofta vid försvar (jfr Hildebrand, H., Sveriges medeltid II, s. 671 ff.)

att intet legendens påstående för närvarande kan bevisas vara i *sin helhet* falsk.

Af hvilka omständigheter man synes mig vara berättigad att draga den slutsatsen, att Erikslegenden i det hela taget är en på historisk basis byggd men afgjordt till Eriks förmån partisk skildring af Erik den heliges lif.

* * *

Då Stjerna på så godt som alla punkter förnekar legendens trovärdighet, följer ju däraf, om hans bevisföring är sann, att det skall finnas andra faktorer till detta helgonrykte än de i legenden angifna.

Stjerna gör sig ock i sin afhandling stor möda att uppvisa dessa.

Adams ord om Ericus perigrinus: »martyrii palmam capitis abscisione meruit» anser Stjerna gifva förklaringen till att Erik *kunnat* blifva helig. Att han också verkligen *blifvit* det stora nationalhelgonet, beror åter igen, menar nämnde författare, därpå, att Erik i själfva verket är ingen mer eller mindre än den särskildt i östra och södra Skandinavien dyrkade guden Frö. Namnet »Erik, den alltid mäktige, den allsmäktige, är endast ett skärpande af betydelsen af Freyer, herren, styresmannen, fólcvaldr goþa.» Genom den obetydlige konung Eriks död vid Uppsala, där Frö-Erik framför allt hade dyrkats, lefde den gamla Frökulten åter upp, fast under kristen förklädnad.

Paraleller härtill finnas. Så t. ex. är Olof den helige, arftagare till Thor, Norges nationalgud, liksom hela helgondyrkan i viss mån blott är en fortsättning af den antika polyteismen.

I Erikslegenden återfinna vi också dragen af Frö: Frös bild fördes landet kring för god äring. Med kristendomen ändrade denna sed karaktär och blef Eriksgatan.

I Uppland hängde dock det gamla längre och segare i. På Eriksdagen fördes under hela medeltiden Eriksskrinet och Eriksfanan ut från Uppsala för att helga »frukten medh på Jorden.»

Bönderna gjorde sig själfva Eriksfanor för samma ändamål. Det bekanta ordspråket »Erik ger ax och Olof kaka» är en sen erinring om samma sak.

Frö säges liksom Erik varit lagstiftare. Eriks finlandståg återfinnes hos de tidigare »Fröshypostaserna». Vanlande, Visbur, Agne hade alla gjort samma färd.

Sådan är i största korthet, enligt Stjerna, orsaken till att Erik blifvit det stora helgonet.

Jag kan ej här närmare ingå i en granskning af denna del af Stjernas uppsats, men åtskilligt synes mig vara beaktansvärdt, om jag också ej kan gilla allt. Att t. ex. Erik peregrinus så att säga gått upp i Erik den helige synes mig antagligt. Liknande företeelser

där en starkare uttränger en svagare, erbjuda ju både Olofsdyrkan i Norge och Knutsdyrkan i Danmark för att ej tala om paraleller i det alldagliga lifvet. Att en del hedna begrepp fått kristen hallstämpel i och genom helgonkulten är ju och något alltför vanligt för att kunna motsägas, då det gäller Erik den helige.

Frågan synes mig blott vara, *i hvad mån* detta har skett. Att såsom Stjerna söka identitet emellan Erik och Frö på hvarje ställe, där Erik säges utfört en handling, som också tillägges Frö, synes mig dock ingalunda berättigadt, allrahelst hufvuddragen i Eriks lifsgärning ej bevisligen äro uppdiktade.

Synnerligen viktiga för uppfattningen af Erik den helige äro naturligtvis de spår, vi kunna finna af hans helgondyrkan. Kjellberg, som söker häfda legendens så godt som fulla trovärdighet och i hufvudsak håller på den gamla uppfattningen af Erik den helige, söker ock i den förut omnämnda uppsatsen bevisa, att Eriks helgonrykte kan spåras redan i ett påfvebref från 1171. Påfven Alexander III skrifver i detta bref, som är ställdt till »karissimo in Christo filio K. illustri Sveorum et Gothorum regi et venerabilibus fratribus episcopis et dilectis filiis, nobili viro duci, universo clero et populo per Gothiam» bland annat följande: »Denique quiddam audivimus, quod magno nobis fuit horrori, quod quidam inter vos sunt, qui dyabolica fraude decepti, hominem quendam in potacione et ebrietate occisum quasi sanctum, more infidelium, venerantur, cum vix eciam pro talibus in suis ebrietatibus interemptis orare permittat ecclesia. Dicit enim apostolus, quoniam ebriosi regnum Dei non possidebunt, unde a potacionibus et ebrietatibus, si regnum Dei habere desideratis, vos continere oportet, et hominem illum de cetero colere in periculum animarum vestrarum nullatenus presumatis, cum, eciam si signa et miracula per eum plurimo fierent, non liceret nobis pro sancto absque auctoritate Romane ecclesie eum publice venerari.»

Kjellberg anser nu, att dessa ord syfta på Erik den helige, hvilken skulle öfverraskats vid en gillefest, därför att den under Karl Sverkersson tillsatte förste svenske ärkebiskopen Stefan, som efter Karls död tyckes blifvit fördrifven af dennes efterträdare, Erik den heliges son Knut, bevisligen varit i Rom något af åren 1168 eller 1169 och där förhandlat med påfven om danska och egna angelägenheter. Tydligt är, menar Kjellberg, att Stefan vid detta tillfälle sökt nedsätta minnet af Knut Erikssons fader samt att den religiösa fest, vid hvilken Erik den helige stupade och vid hvilken det troligen gick hett till, förmodligen af Stefan har skildrats såsom ett dryckeslag. Brefvet självt skulle stödja ett sådant antagande, då det om en af brefdragarne enligt Kjellberg heter: »plurimum laboravit ad sedem apostolicam». Så långt Kjellberg.

Ehuru det ju är högst antagligt, att Stefan sökt hos påfven bringa Knut Eriksson och hvad till honom hörde i misskredit, synes mig åtskilligt omöjliggöra, att ifrågavarande ställe i påfvebrefvet kan syfta på Erik den helige, emedan nämnda bref är att hänföra till *1172 i stället för 1171* och påfvens ställning till det stefanska och

det eriksksa partiet 1172 är en helt annan än både 1169, eller tiden för ärkebiskop Stefans besök i Rom, och 1171. Jag skall här nedan söka visa detta. Alexander III:s intresse för Norden var väl vid denna tid, då striden emellan påfve och kejsare rasade, hufvudsakligen af politisk art. Att Knut Lavards kanonisation inträffade kort efter det Valdemar, som en tid stått på det kejserliga partiets sida,[1] kommit på vänskaplig fot med Alexander III, var nog ingen tillfällighet, liksom ärkebiskop Stefans mäkling emellan konung Valdemar och Erling Skakke helt säkert ej var föranledd af blott och bart fredskärlek utan innerst hade politiska driffjädrar.

Ett fredsslut emellan Valdemar och Erling Skakke befordrade ju Stefans egna planer, då Erling Skakke troligen stått i godt förhållande till Knut Erikssons parti.[2]

Det ligger då nära till hands att antaga, att Stefan efter sin äfven för Valdemar gynnsamma romresa och efter åvägabringandet af fredsslutet mellan Valdemar och Erling Skakke 1171 åter kunnat vara i besittning af sitt ämbete. Ett par påfvebref rörande svenska förhållanden, utfärdade i Tusculanum sept. 1171 samt ställda till Stefan och dennes lydbiskopar, samt Stefan, lydbiskoparne och jarlen Guttorm med förbigående af konung Knut Eriksson visa att så äfven varit förhållandet.[3]

Af dessa bref tyckes alltså framgå, att Stefan 1171 åter var i besittning af sitt ämbete men konungen ej erkänd af påfven.[4] Det af K. framhållna påfvebrefvet (ST. 49) visar emellertid *en alldeles motsatt politisk situation* till septemberbrefven af 1171. I detta bref, som Rydberg synes mig med full rätt ha daterat till 1172,[5] skrifver nämligen påfven till konungen öfver Svea och Göta land, biskoparne, jarlen (som ej namngifves), hela klerus och folket i Götaland. Ärkebiskopen nämnes däremot ej här. Konungen har nu efter många strider besegrat sina fiender och kommit i besittning af tronen[6] och sändt tvenne män till Rom för att vinna påfvens bekräftelse på den nyvunna makten, hvilket efter hvad brefvet visar också lyckats. Det ifrågavarande brefvet är alltså utfärdadt i en

---

[1] Jfr Olrik, Konge og Præsterstand. II, sid. 66.

[2] Saxo omtalar åtminstone, att Erling Skakkes motparti sökte hjälp hos Karl Sverkersson. Knut Erikssons gamle motståndare.

[3] ST. I, s. 47, 46.

[4] Att påfven skrifvit dessa bref med kännedom om förhållandena i Sverige vid denna tid framgår af SD. 57, 58. Om det af K. framhållna brefvet som är skrifvet i juli, skulle kunna, såsom K. menar, hänföras till 1171, skulle det ju i tiden gå före nu senast nämnda bref, som äro utfärdade i september 1171 (1172?), hvaraf åter med samma metod i bevisföringen (adressen). som den K. använder skulle följa, att påfven, ifrån att 1169 stått på Stefans sida 1171, i juli öfvergått till Knut Erikssons parti för att i sept. samma år kasta om! Dessutom skulle af ett sådant antagande bli en följd, att Knut Eriksson redan i förra hälften af 1171 kommit i besittning af makten. hvilket ju strider emot tillförlitliga uppgifter (jfr SRS. s. 12, 24, 48, 84, 89; SRD III, s. 71.)

[5] ST. I, s. 98.

[6] Jfr VGL:s Konungalängd (SRS. I).

för *Knut Eriksson gynnsam men för Stefan och det sverkerskapartiet ogynnsam tidpunkt.* Påfvens förbud att dyrka som helgon någon, som dött i dryckenskap, borde därför, långt ifrån att ha afseende på Erik den helige,[1] väl åsyfta någon, som tillhört det sverkerska partiet. Att så är, styrkes ännu ytterligare, ej allenast af att brefvet är, såsom förut nämndt, ställdt till »universo clero et populo »*per Gothiam*», d. v. s. det gamla sverkerska partiets hufvudort, utan äfven däraf, att prästen Richard och hans följeslagare sägas hafva förhandlat om brefvets innehåll (»latores presencium») och då af vissa skäl i synnerhet helgonfrågan. Då K. slutligen ser ett stöd för sin uppfattning däruti, att konung Knuts och biskoparnes sändebud Richard haft »förhandlingar, som att döma af påfvens eget yttrande varit mycket mödosamma (plurimum laboravit ad sedem apostolicam;)» så måste väl detta bero på någon lapsus från K:s sida, enär ett viktigt ord i hans citat saknas. I sin helhet lyder detta ställe i påfvebrefvet: »super visitacione vestra, qua nos in multis necessitatibus vestris et ecclesie per Richardum presbiterum et alium socium suum latores presencium visitastis, graciarum uobis reddimus acciones, et presbiterum qui pro uobis ad sedem apostolicam veniendo plurimum laborauit, uobis attencius in Domino commendamus».

Påfven anbefaller alltså Richard i konungens åtanke helt enkelt därför att denne *uträttat mycket för Knut genom att komma till Rom* (pro vobis ad sedem apostolicam veniendo plurimum laboravit). Att påfven med detta, såsom K. söker göra troligt, velat säga, att Richard haft mycket mödosamma förhandlingar i Rom och ej lyckats rentvå Eriks minne, är ju, synes mig, otänkbart. Meningen är i och för sig fullt tydlig och blir det ännu mer, om den ses i samband med det omslag, hvarom brefven af 1171 och 1172 vittna.

Att vi därför i detta påfvebref skulle kunna spåra Eriks gryende helgonrykte, synes mig alltså vara mera än tvifvelaktigt.

Det första bevisliga vittnesbördet om helgonet Erik torde däremot vara en i statens historiska museum förvarad pergamentsskrift: »Liber ecclesiæ valentunensis», som å sin sista sida bär årtalet 1198.[2]

Denna bok, som bland annat innehåller ett kalendarium eller martyrologium, uppptager här för den 18 maj namnet Erik. Ehuru något om hans helgonrykte vittnande epitet här saknas, tyder ju dock det, att hans namn förekommer bland de öfriga helgonens, på att Erik vid denna tid haft ett visst helgonanseende. Kalendariet, som af flera skäl torde kunna anses förskrifva sig från nyssnämnda år, har dock med säkerhet nedskrifvits före 1250, enär en

[1] Att »quendam hominen» skulle afse en konung är ju i och för sig något egendomligt.

[2] I ett bref från Celestinus III (skrifvet 1191—1192) skulle man också möjligen kunna spåra Eriks helgonrykte, enär påfven här säger om konungen: »*claræ memoriæ* N. patre suo ab inimicis occiso» (SD. 825). Samma epitet gifves dock Erik Knutsson ST. I, s. 66.

anteckning, som visar en långt yngre piktur än kalendariets, då årtalet.[1]

Striden emellan den Sverkerska och Erikska ätten har naturligtvis betydligt spelat in vid utbildningen af Eriks helgonanseende, och det är också först efter denna strids biläggande, Erik verkligen nämnes något utförligare såsom helgon.[2]

Eriks skrinläggning på 1270-talet jämte ärkesätets samtidiga flyttning från gamla Uppsala till dess nuvarande plats blifva ytterst viktiga moment i helgonets utvecklingshistoria. Från ett uppländskt helgon blir Erik så småningom hela Sveriges främste skyddspatron.

O. Janse.

Till religionsfrihetsfrågans historia vid 1778—1779 års riksdag.

Tillägg.

Först efter nedskrifvandet af den uppsats med ofvanstående rubrik, som ingick i Historisk Tidskrifts första häfte för detta år, sattes jag i tillfälle att bedrifva forskningar i Stockholm. Så vidt dessa forskningar före häftets tryckning hade berört äfven religionsfrihetsfrågans historia vid 1778—79 års riksdag, och så vidt detta i öfrigt lät sig göra, inskötos vid korrekturläsningen smärre af dem föranledda anmärkningar i uppsatsens noter. Senare fann jag emellertid åtskilliga nya upplysningar af rätt stort intresse och vikt för ämnet.

Den följande framställningen grundar sig förnämligast på studier i den bekante prosten och hofpredikanten, dr J. Chr. Strickers (1726—1792) innehållsrika och delvis värdefulla brefsamling i Kongl. Biblioteket.

* * *

Huru religionsfrihetens sak genomdrefs i riksdagens trenne lekmannastånd, är redan bekant. Till kompletterande häraf må dock

---

[1] Annerstedt, som i SRS. återgifvit Kalendariets historiska anteckningar, tyckes ha förbisett detta svagt synliga men dock fullt säkra årtal.

[2] Stjerna anför ord ur både VGL:s konungalängd och Sverres saga såsom vittnesbörd om Eriks helgonrykte under förra hälften af 1200-talet. Bägge torde dock vara i *denna punkt* senare, hvilket jag hoppas att framdeles komma i tillfälle att få visa.

anföras hvad den förtjänte domprosten J. Rogberg i Växiö [illegible] deltagit i ständermötet, skrifver i bref till Stricker af d[illegible] 1779. »*Religions* friheten skedde vist af förhastande. Ri[illegible] tycktes straxt vara misnögde med sit bifall. Hos Bond[illegible] dref Schröderheim spelet. I Borgare Ståndet Schaw med Eke[illegible]man Bisk. Benzelius, som förde an *deputationen*, gorde ei annat, [illegible]n påstå thet medstånden ville bli vid wår rena Evangeliska [illegible]ra, och therom var ingen fråga. Hans medfölje sökte väl at vilja hjelpa, men Schröderheim frågade Pr. Sörström, om han vore ordförande.»

Att Schröderheim öfver hufvud med sådan framgång kunde »drifva spelet hos bonden» berodde dock ej allenast på hans fyndighet. I en egenhändig biljett till Liljencrants skrifver Gustaf III från Strömsholm den 10 oktober 1778, således kort före riksdagens öppnande:[1]

»Monsieur le Baron de Lilliencrants, Schröderheim vous dira que je l'ai choisi pour Secrétaire de l'Ordre des Paysans, et je crois que vous approuverez ce choix. Mais comme, pour tenir ces Messieurs en ordre, il lui faudra leur donner à manger, je lui ai dit qu'il eut à s'adresser à vous pour que vous régliez son tenu. Ce ne sera pas la chère de Lucullus qu'il aura besoin de leur faire, mais il leur faudra de ces bons plats favoris d'Harpagon qui remplissent la panse et nourrissent bien. Aussi je crois que la dépense sera des plus médiocres. — — —»

Hvad Gustaf III här med öfverlägsen abandon omtalar, bekräftar således Gjörwells berättelse[2] om ett omedelbart samband mellan gästfrihet och religionsfrihet i bondeståndet.

Frågans behandling i prästeståndet erbjuder emellertid för oss det största intresset. Besynnerligt nog, ingå ej några utförligare meddelanden härom i den Strickerska brefsamlingen. *En* ny detalj meddelas dock i korrespondensen. Såsom bekant,[3] försökte den religionsfrihetsfientliga majoriteten i prästeståndet i sista stund förhindra ärkebiskopen Mennander att underteckna riksdagsbeslutet. Om den påtryckning, som af majoritetens ledare, Lundabiskopen Celsius, i sådant syfte utöfvades på ärkebiskopen, berättar hofpredikanten Aron Vestén i bref af den 25 maj 1779 från Stockholm följande anekdot: »De sista dagarne af Riksdagen hade Bisk. Celsius flere conferencer med Herr Ärchiebiskopen, ibland hvilka varit några rätt alfvarsame; ämnet var Discoursen om Religionsfriheten, hvilken han mycket contradicerade, och som han saknade det samma nit hos Öfverste-Prästen, som han sjelf trodde sig böra äga, sade han franchement: att Håfvets välbehag styrde H:r Ä. B: öfvertygelse, och soin om enda sonens befordran nekade honom tala till församlingens ro och stillhet.»

[1] Gustaf III:s bref till Liljencrants, R. A. — Originalets ortografi, såsom mycket vacklande och felaktig, är här rektifierad och moderniserad.
[2] Se Hist. Tidskrift, 1898, s. 56, not 1. — Jag begagnar tillfället att rätta brefemottagarens namn, som ej var Kempe utan Kämpe.
[3] Odhner, Sveriges historia under Gustaf III, I, sid. 574.

Om utbytet af Strickers brefsamling är obetydligt i denna för öfriga redan klargjorda del af ämnet, så är det i stället rikligt i den punkt, där mina resultat senast inskränkte sig till blotta hypoteser: i fråga om bedömandet af Bäckerströms och Wallers uppträdande till förmån för religionsfriheten.

Till en början må framhållas, att Strickers korrespondenter känna blott två ifrare i prästeståndet för den af de andra stånden genomförda reformen, Chydenius och Bäckerström. Icke ens den ofvan citerade riksdagsmannen Rogberg vet, att Waller haft sitt finger med i spelet. Det är först efter det Vestén, Wallers svåger, yppat, att Waller var författare till »Supplementet» till Liljencrants' memorial,[1] som Wallers namn förekommer i sammanhang med frågan om religionsfriheten. Af detta förhållande tyckes mig böra dragas den slutsatsen, att Waller, utan att våga eller vilja synas för sina ståndsbröder, skrifvit sitt »Supplement», om hvars tillkomst däremot konungen och Liljencrants näppeligen kunnat vara okunniga.[2] Att Waller följaktligen är en af de ledamöter af prästeståndet, om hvilka Chydenius i sin själfbiografi berättar, att de »sviktade och drogo sig undan... ehuru [de] förut varit däruti så nitiska och verksamma som jag»,[3] kunna vi numera taga för gifvet.

Religionsfriheten var för prästerskapet i allmänhet, och äfven för Strickers prästerliga korrespondenter, en nagel i ögat. Det är därför ej att undra öfver att korrespondenterna rikta en skoningslös kritik mot sina kolleger Chydenius och Bäckerström. Man låter förstå, att de författat sina resp. memorial i syfte att vinna teologie doktorsgraden. Peter Collin, teologie lektor i Växiö, skrifver därifrån den 6 februari 1779: »Fri *religions* öfning är beviljad, hvaremot Präste-Ståndet stridt, utom Chydenius och Bæckerström, som ingen heder hafva af sina *memorialer*, om de ock derigenom bli *Doctores*.» A. Ramstedt, som var sekreterare i Samfundet *Pro Fide & Christianismo*, skrifver den 2 februari från Stockholm: »*Doctorerne* äro ännu icke utnämnde. 2:ne af Ståndet, som förut icke vore påtänkte, torde få hvar sin Sidenhatt just derföre att de så högeligen *recommenderade Rel:* Friheten, om hvilken man varit så ganska mycket angelägen. Preste Ståndets Betänkande har likväl gjordt, att både Adeln och Borgaren ångra sitt tagna beslut.» Prosten M. Gyllenskepp (tecknar sig M. Gs) skrifver den 22 Februari (antagligen från Fridlefstad, där han var kyrkoherde), efter att först ha uttryckt sin tillfredsställelse med prästeståndets protokollsutdrag i frågan: »Jag väntar nu sidste posts *avisor*, för at ther se mycket nytt, och til äfventyrs *Doctores*. Blir *Promotion*, så äro väl Bæckerst. och Chydenius ibland de förste.»

Historikern får icke betrakta dylikt som annat än skvaller, så framt han ej känner faktiska förhållanden, som gifva stöd åt det lösa pratet. Beträffande Chydenius finnes intet sådant, för honom

[1] I det nyss citerade brefvet till Stricker af 25/1 1779.
[2] Jfr Hist. Tidskrift, 1898, s. 56—57.
[3] Chydenius, Politiska skrifter. s. 434.

oförmånligt faktum att anteckna,[1] och hvarje insinuation om egennyttiga bevekelsegrunder hos honom kan därför lugnt tillbakavisas. För öfrigt vilja icke heller alla Strickers korrespondenter bedöma Chydenius lika ogynnsamt, som de tre göra, hvilka vi ofvan lärt känna. Sålunda skrifver den bekante Amerika-prästen Isr. Acrelius, då prost och kyrkoherde i Fellingsbro, i bref från denna ort den 19 mars 1779: »— — — Nu till en Chydenius, den skrifklådige, så har den velat *excellera* med sin *hyperboliska Styl*, på hvad ämne han faller, altid görandes mer eller mindre af et ting, än det kan bära: Mer af tjänstehjons saken och mindre af *Religions* friheten.» Och medan Rogberg som motiv för Bäckerströms handlingssätt alldeles öppet angifver det, hvarom de ofvan anförda korrespondenterna insinuerat, bedömer han, såsom vi strax skola få se, Chydenii ifver för religionsfriheten annorlunda. — Huru ställer sig nu saken beträffande Bäckerström?

En kritisk sammanställning af vissa fakta tycktes mig senast berättiga till antagandet, att Bäckerström inlämnat sitt memorial efter indirekt uppmaning från Gustaf III:s sida, för att påskynda den af Chydenius väckta frågans afgörande. Detta antagande vinner något i styrka genom följande utdrag ur ett Rogbergs bref:[2] »Hvarföre Riksdags arbetet var ledsamt, kan jag ei anförtro pennan nu. Tiden torde thet bättre visa. Här skulle et nytt reg[erings]sätt stadgas, svårt hitta på medelvägen, tå man ei altid fick tala efter öfvertygelse. Beckerström skref vist för sidenhatten, som ändock torde bli oviss. Chydenius tror jag ville mer *videri*, än hans stånd borde tåla. Bägge hade i Ståndet nog *chicaner*.» Men å andra sidan talar mot detta antagande hvad en viss herr P. Mauvert[3] (tecknar sig P. M.) den 28 Januari 1779 skrifver från Kalmar, i hvars närhet Ljungby, Bäckerströms pastorat, ligger:

»Stånden beviljat fri *Religions* öfning. Biskopparne, som varit mot Beckerström och ej ville at Ståndet skulle deltaga i saken emellan honom och Rap[pe] rörande kyrkans våldsamma öpnande, till undersökning med allmogen och Bränvijnspannornas upgifvande,[4] vore emot denna *Religions* utöfning, och ingen vågade af prästerne yttra sig deremot, fast de vore för Konungens tanka, men Beckerström skal hafva utj et dråpeligit *memorial*, som han lemnat till Ärke Biskopen, förklarat nyttan af denna frihet, då von Troil, Fant

[1] Jfr Hist. Tidskrift, 1898, s. 57.

[2] Brefvet är odateradt men har enligt anteckning kommit Stricker till handa den 16 februari 1779.

[3] Om denne korrespondents samhällsställning har jag ej lyckats erhålla några uppgifter.

[4] Åsyftas en tvist mellan Bäckerström och landshöfdingen i Kalmar, frih. Carl Rappe, hvilken tvist af den åldrige prosten i Ålem Anders Svebilius utförligt relateras i bref till Stricker af 26/10 1778 och äfven af andra korrespondenter flerstädes omnämnes. Rappe hade emot Bäckerströms vilja trängt in i Ljungby kyrka för att hålla sin stämma med allmogen, och B. hade häröfver klagat hos konsistorium, som skriftväxlat i saken, utan något resultat.

och fl[ere] sen med Beckerström Instämdt. De[t] skall så behagat Konungen, at han upkallat Biskop Schröder, som icke förr, ehuru han sökt, fådt *audience*. Då konungen efterfrågat hvad det var för en präst, denna Beckerström. Och torde just härföre, som det förnimmes, vinna *Doctors* hatten. Hvilket med nästa post torde blifva, med mera, kunogt.»

I ett senare bref af den 13 februari 1779 meddelar samme korrespondent följande:

»Genom En vän har iag änteligen kunnat förskaffa mig afskrift af Probsten Beckerströms *memorial* utj *Religions* saken, hvilket iag än med brefhafvaren min käraste Broder med nöje tillsänder.[1] Jag tycker det är icke så stort och dråpeligit som det varit utropat; mig är berättat at Hr General Rap: skall till Biskoppen sagt at Lili Crants det för honom upsatt, men då Biskoppen svarat at Beckerström kan skrifva bättre än Lilje C: har han svarat: då torde den *Carnaljen* väl få *Doctors* hatten, hvartill han ock än skall vara upförd. — De orden »med Konungens tillstånd», hvarunder iag prikat, skal mäst behagat Konungen; då han talar om at Ibland oss sielfva finnes *religions* föragtare, pekas på en Rap: — Cydenij *Memorial* tyks mig, är långt mera styrkande, och det vill sägas at han endast lånt sit namn dertill, och at fru Fuckt,[2] som öfversätter alla utrikes tidningar i de långa svenska, skal hafva författad Cydeni *memorial*.»

Åt Mauverts rapporter till Stricker kan dock icke tillerkännas något vitsord, emedan de grunda sig på rykten, om hvilkas tvifvelaktiga eller öfverdrifna beskaffenhet Mauvert själf, såsom synes, kom till insikt i den del han vardt i tillfälle att kontrollera. Mitt antagande om Bäckerströms inspirerande från högre ort kullkastas således icke, men förblir å andra sidan blott ett antagande.

Oberoende häraf uppstår i hvarje fall frågan, om Bäckerström handlat utan öfvertygelse, i egennyttigt syfte. Med stöd af vissa i Bäckerströms biografi gjorda psykologiska iakttagelser framhöll jag senast möjligheten af att så förhållit sig. Det mig numera till buds stående materialet gör denna hypotes mindre djärf och mer grundad, än den först kunde synas.

Låt oss se, hurudana omdömena om Bäckerströms karaktär te sig i den Strickerska brefsamlingen. I ett bref af den 29 maj 1779 till sin styfson Stricker skrifver den 84-årige prosten Anders Svebilius i Ålem, en för sin redbarhet och anspråkslöshet allmänt

---

[1] I motsats till förhållandet med öfriga till brefven hörande bilagor är detta aktstycke försvunnet. — Egendomligt är, att det exemplar af Bäckerströms memorial jag funnit i Naumannska samlingen har just de ord understreckade, som längre fram i detta bref angifvas vara »prickade». Då härtill kommer, att registret till den volym, där memorialet i fråga förekommer, är skrifvet med Strickers lättigenkännliga handstil, synes det således vara just denna Mauverts afskrift, som nu finnes i Helsingfors och föranledt mina forskningar i detta ämne.

[2] Härmed menas synbarligen fru Elsa Fougt, född Momma. Det af brefskrifvaren återgifna ryktet är naturligtvis ett fantasifoster.

högaktad fridens man:[1] »Jag har nu 2:ne Dina kära bref, det förra af d. 1 och det senare af 22 *hujus* .....[2] dock hjertel. beder Du uhrsäcktar mina fel och många svagheter och stora skröpligheter. Du har intet förargat Dig öfver Beckerströms *memorial* om fr[ia] *Religions* författningen; om Du visste omständigheterna, dem jag icke orckar skrifva, så undrade [Du] intet therpå: Ty mannen har samma tankar som både Du och jag hafva, öfver det, att thet ej vore skedt — — —.» Rogbergs kategoriska påstående, att Bäckerström »skref för sidenhatten», hafva vi redan lärt känna. Collin skrifver från Växiö den 3 april 1779 med anledning af doktorspromotionen: »Bæckerström känner jag ganska väl, samt finner hans nyfikenhet enlig med dess *ambition*.» Mauvert i Kalmar berättar i sitt redan citerade bref af den 13 februari 1779: »Beckerströms *Memorial* blef icke tryckt. Han var i Staden i torsdag, mycket dryg och stortalig efter folkets berettelse, han är ogement högmodig.» — Att Bäckerström icke vågade stå för de i hans memorial uttalade åsikterna, utan hörde till dem som, enligt Chydenii ord, »sviktade och drogo sig undan», då religionsfriheten hårdt ansattes i prästeståndet, ådagalägges af ett Rogbergs bref af den 20 februari 1779, där det bl. a. heter: »Beckerström talade aldrig i Ståndet.»

Dessa uttalanden om Bäckerström och hans personlighet äro, såsom synes, allt annat än förmånliga, och jag har ej i Strickers brefsamling påträffat något enda i annan riktning gående omdöme. Sammanställa vi nu detta med hvad vi för öfrigt hafva oss bekant om Bäckerström,[3] och framför allt med hans religionsfrihetsmemorials karaktärslösa halt, så blir intrycket onekligen det, att Bäckerström efter all sannolikhet handlat af för själfva saken främmande motiv.

Sannolikheten blir så mycket större, som Bäckerström veterligen hade dubbel anledning att på ett behagligt sätt uppträda i den konungen så ömt om hjärtat liggande religionsfrihetssaken. Han erhöll därigenom icke blott större utsikter till befordran och utmärkelser; han utplånade också det ogynnsamma intryck, hans ofvan berörda strid med landshöfding Rappe kvarlämnat hos höga vederbörande.[4] Med detta för ögonen anser jag sannolikheten gränsa till visshet.

---

[1] Svebilius hade t. ex. tvenne gånger, senast just 1779, undanbedt sig den honom erbjudna doktorsvärdigheten. — Löfgren, Tjänstemän vid församlingarna i Kalmar stift, s. 505.

[2] Brefvet är mycket svårläst för den darrande handstilens skull. Detta ställe har jag ej lyckats dechiffrera.

[3] Se Hist. Tidskrift, 1898, ss. 51 o. 59.

[4] Om detta sistnämnda förhållande skrifver Rogberg $^{20}/_{2}$ 1779; »Han [Bäckerström] ville nog ha Ståndet att ingå emot *Gen*. Rappes sockne-stämmor i kyrkorne. Thet var dock så mycket mindre försicktigt som *Gen*. klagat på Cons. hos Kgn och Cons. redan fått skrapa. Felet låg hos Bisk., som värkel. *privatim* gifvet *Gen*. lof ther til, fast han sedan ville neka; är nog klen.»

Bäckerström utnämndes, såsom vi veta, till teologie doktor efter riksdagen 1779.[1] Att hans uppträdande för religionsfriheten, och ingenting annat, föranledt denna utnämning, därpå behöfva vi ej längre tvifla. Bäckerströms litterära och öfriga förtjänster tyckas nämligen ingalunda hafva varit af den art, att de skulle kunnat motivera densamma.

Såsom läsaren kanske erinrar sig, utgjordes ett af Bäckerströms få och små litterära alster af en öfversättning af Pontoppidans danska katekes. Boken utkom 1764 i Kalmar och vardt i N:o 65 af Salvii Lärda Tidningar för 1766 föremål för ett bedömande. Kritikern sade rent ut, »att den är mycket ofullkomlig och oriktig; ty några och 60 frågor uti danska hufvudskriften äro uti öfversättningen alldeles uteslutne och en del orätt tolkade«. — — — »Jag önskar för min del,» slutade den anonyme kritikern sin anmälan, »att vi kunde snart få en riktigare och fullständigare öfversättning af detta vackra arbete.»[2] På denna kritik svarade Bäckerström i N:o 74 af samma tidning, »att man dock i Kalmar ej på 240 sidor kunna trycka så mycket, som på 208 blifvit utgifvet i Köpenhamn. Orsaken har varit denna: att på det förra stället ej funnits tillgång på så små stilar och så stort papper.» I svaret framhölls vidare, att de uteslutna styckena voro af mindre betydelse och att den svenska upplagan ej innehåller »något som är anstöteligt, i hvilket fall det aldrig kan sägas om en bok, att hon är ofullkomlig och oriktig, så framt man ej med flit vill pådikta henne slikt, för att bringa henne i misstroende.»[3] Ett svagare försvar kan man icke gärna tänka sig! — Såsom i hög grad torftig måste också bevisföringen i Bäckerströms religionsfrihetsmemorial betecknas. För öfrigt hade ej Bäckerström gjort sig bemärkt som riksdagsman — denna var hans första riksdag, och under den talade han aldrig. Som församlingsherde hade däremot Bäckerström vid ett tillfälle ådragit sig offentlig uppmärksamhet för sitt nit. Men dessvärre var uppmärksamheten föga smickrande för honom, och nitet ovist. Bäckerström hade för bekämpandet af den i hans församling, likasom öfver hufvud i Kalmar län, hemligt florerande husbehofsbränningen, samt i öfverensstämmelse med ett af direktionen för kronobränneri-

---

[1] Utnämningen publicerades den 25 februari i Posttidningen. Jag har beträffande Bäckerström och Waller i min tidigare uppsats oriktigt uppgifvit, att de utnämndes under riksdagen (se Hist. Tidskrift, 1898, s. 59.)

[2] Med anledning häraf skrifver Stricker i den kuriösa cirkulär (»klubb»)-skriftväxlingen $^{23}/_{8}$ 1766: »Erkebiskop. Måg Bäckerström lärer ej tycka särdeles wäl om den *observat.*, som i Lärda Tidningen är gord öf. des öfversättn. af Pontoppid. *Cateches.*»

[3] Svaret var anonymt. I anledning häraf frågar J. Öller (e. o. hofpredikant, sedermera ord. hofpredikant och kyrkoherde i Jemshög) i den ofvan citerade skriftväxlingen $^{27}/_{9}$ 1766: »Mån Beckerström sielf har svarat på *Critiquen* öfver des öfversättning af Pontoppidans *Catecches?*» Härtill svarar Stricker samma dag: »Ja, Bæckerstr. har svarat på *Critiquen* sielf och *Directeuren* [Stricker] hade besvär at inlämna den; tycker Herr N:o 4 [Öller] at den är et mästerstycke? Jag tyckte den var nog klen.»

erna utfärdadt bref till konsistorierna af den 2 Juli 1778,[1] förmått Ljungby och Hossmo församlingsbor att ingå en förening. Denna förening grundade han på ett i hög grad motbjudande angifvelsesystem och drakoniska straffbestämmelser för de skyldige och alla i bränningen på något vis delaktiga,[2] — principer som voro ännu hårdare tillämpade än i bränneridirektionens i början af år 1778 framställda, men hvarken af justitierevisionen eller af Kongl. Majestät godkända förslag.[3] Med rätta blef därför Bäckerström skarpt klandrad i pressen för dessa sina åtgärder. Det försvar som såg dagen kort därpå gör ett högst otillfredsställande intryck,[4] och eftervärlden måste instämma i prosten, sedermera teol. professorn E. J. Almquists dom i bref till Stricker af den 5 november 1778: »Beckerström har tagit sig illa fram med sin Lagstiftning emot Lönnbrämmerier uti Ljungby, som synes af *Dagel. Allehanda. Bona mens bi fuit?*»

Dock, i alla dessa omständigheter ligger ännu intet direkt bevis för mitt påstående, att Bäckerströms doktorsutnämning haft sin grund i inlämnandet af memorialet för religionsfrihet. Ett sådant bevis af otvetydigaste slag lämnar oss däremot Bäckerströms förman, biskop C. G. Schröder, som från Kalmar den 25 mars 1779 skrifver till Stricker:» Liungbyensis var wisserl. eij påtänkt till den nu vundne hedren; men *Memorialet* värkade så mycket. Jag nekar icke, at det ju roade mig i hänseende til dens hot, som ropade at både han och jag skulle blifva olyckelige vid denna Riksdagen.[5] Stiftets *postulater* angående våra kyrkors fredande blefvo dock eij afgiorde.»

---

[1] Se Wilskman, Ecclesiastique Werk, II, 834 f.

[2] Sålunda skulle grannar fritt få anställa husvisitation hos hvarandra och ansvara för att den med lönnbränning sysslande hemmansbrukaren lämnade halfva årsgrödan af allt utsäde till fattigstugan (§§ 1—3); kyrkoherden i församlingen »på minsta anledning, antingen af rykte, eller enskildt förtrolig underrättelse, som våra Lärare merendels ärhålla, om laster, som tyvärr ibland oss kunna föröfvas,» vara berättigad att själf eller genom ombud anställa rannsakning där lönnbränning »säges bedrifvas» (§ 6); socknens fattiga, i synnerhet tiggarne, »uppmuntras at efterse, utspana och hos Prästerna gifva tilkänna »om lönnbränning föröfvas (prosten utlofvar för sådan angifvelse 10 rdr till fattigkassan, hvaraf hälften genast tillfaller angifvaren (§ 7); torpare, undantags- och backstuguhjon blifva sina torp m. m. förlustiga »genast och innan laga fardag» (§ 4); tjänstehjon i hus, där lönnbränning idkas, plikta halfva årslönen till fattigkassan och utsättas för allehanda smälek vid kyrkogång och vid äktenskaps ingående, äfven från prästerskapets sida (§ 5) — Se Dagligt Allehanda för 1778, N:r 209, där hela föreningsakten publiceras. Jfr äfven Fischerström, Nya Svenska Economiska Dictionnairen, III, 280, där denna förening blott berömmes för sina goda verkningar.

[3] Se härom Odhner, a. a., I, 506. — Ljungby och Hossmo förening tyckes ha undgått Odhners uppmärksamhet. I dennes arbete omnämnas (I, 507, not 3) ett par andra, men mindre karaktäristiska exempel på dylika föreningar.

[4] Polemiken fördes i Dagligt Allehanda för 1778, N:is 243 och 257.

[5] Syftar på landshöfding Rappe.

Vi lämna härmed Bäckerströms sak för att upptaga frågan, huruvida äfven Waller till äfventyrs handlat af mindre aktningsvärda motiv.

Wallers uppträdande till förmån för religionsfriheten var, såsom vi sett, till en början okändt för Strickers korrespondenter, och i följd häraf sakna dessa anledning att kritisera Waller. När emellertid Rogberg, antagligen genom Stricker, underrättats om Wallers författarskap till »Supplementet», tvekar han icke att tillskrifva dennes uppträdande liknande bevekelsegrunder som Bäckerströms. »Stackars Waller!», utbrister han i ett postskriptum till bref af den 29 maj 1779, »så skulle han giöra sig förtient til *Doctors* hatten på *religionens* bekostnad.» Och då Rogberg senare får veta, att Waller författat ytterligare en broschyr i saken, skrifver han den 4 december 1779, efter att hafva bedömt denna: »Prost. Waller tyckes vilja bereda sig en spik til en Biskops hatt, med sin *religions* frihet.»

Vestén tager dock Waller i försvar för dylika insinuationer. I bref från Stockholm af den 18 November 1779 skrifver han till Stricker: »I sommars var jag på några dagar rest till Örebro att besöka mine syskon. Svåger Waller var då syslosatt med besvarande på den sidst utkomne skriften rörande *Religions* friheten, och hvilken jag nu ser vara tryckt. Han synes ifrigt nitälska för detta ämne, och trodde jag i början, att det endast förorsakades af behagsjuka hos Höge Vederbörande, men har sedermera funnit att hvad han skrifvit är rena alfvar och grundadt på hans en gång fattade öfvertygelse. — — — Den sidst ifrån honom emanerade skriften, som nu är tryckt under titul: *Svagheten af de uti trycket utgifne tankar* etc., läste jag i manuscript och fann henne åtminstone sådan, att saken kan både försvaras och motsägas. Herr Doctorn torde redan hafva läst henne med samma reflexion. Under sidsta Prästmöte i Stregnäs berättade Waller sig hos Biskop: Dr Benzelius hafva förmärkt nog kallsinnighet, af hvad orsak vet han intet; hedrades likväl med utnämnande till Præses nästa möte, hvilket han åtagit sig. På Gripsholm viste han sig äfven och fick genom HåfCancellern Bar: Sparre den nåden att tala med Hans Maj:t, då äfven frågan varit om Religions friheten och hvad Prästerskapet tycker därom.»

Visserligen är Vestén jäfvig, men vi hafva i hvarje fall, på sakens nuvarande ståndpunkt, ingen rätt att beskylla Waller för att af omtanke om sin karriär hafva handlat mot sin öfvertygelse. Ett osympatiskt drag hos Waller är emellertid den inställsamma tillgifvenheten gentemot konung och hof. Att denna karaktärsegenskap *kunnat* föra honom att dagtinga med sin öfvertygelse, måste jag, trots Vesténs förnekande, vidhålla. Detta ter sig så mycket mer möjligt, som Wallers tillvägagående i religionsfrihetsfrågan under riksdagen, såsom vi sett, kännetecknades af bristande öppenhet. — Huru »behaglig» Gustaf III fann Waller efter riksdagen, visar ej blott doktorsutnämningen, utan ock konungens tanke att göra »Troil, Waller

eller Fanten» till biskop i Linköping.[1] — Att Waller som förmåga stod vida öfver Bäckerström behöfver väl knappast tilläggas.

I sin berättelse om Wallers audiens hos konungen nämner Vestén, att Gustaf III frågat Waller efter prästerskapets tanke om religionsfriheten. Vi skola jämväl uppställa samma fråga: hvilken var opinionen bland prästerskapet i detta afseende?

Det är ett bekant faktum, och har äfven ur de brefutdrag jag meddelat tydligt framgått, att prästerskapet öfver hufvud med stort missnöje mottog reformen. Till och med Vestén, som dock uttalar sig så varsamt som möjligt, säger i ett bref af den 25 maj 1779: »Effecten af vår beviljade fria Religions öfning har ännu intet varit så särdeles lycklig, att inläcka Rike utrikes familler.» I det allmänna veropet blanda sig dock några lugnande stämmor. Collin i Växiö skrifver den 6 februari 1779, således kort efter riksdagens afslutande: »Denna *religions* frihet blir dock så inskränckt, at hon föga synes kunna skada. De främmande få aldrig nyttja tryckfriheten, och aldrig komma til några Ämbeten.» Och Acrelius skrifver den 19 mars, åberopande sin utländska erfarenhet: »Ändock jag måste *admirera* Utdraget af Pr. St. *Protoc.* om *tolerancen*, ser hvar och en, som känner den saken i utrikes orter, at *Catholiquer* ej äro farligare än at upbudas till stränga lagar: deras *Laici* gå icke in i *Controverser*, icke hafvande bruk af Bibelen, följande *Fidem Carbonariam:* deras *Jesuiter* uträtta ej mycket här: Lycka till sådana innevånare i *Carlshamn*,[2] de lärer ej komma för fete dit, om så skulle ske. Celsius *auctor* till *Memorialet*, hvarpå Utdraget var städt emot Chydenius, hade bordt i detta och några andra omständigheter nyttja andras samråd, eljest mästerl.»

Den upprörda stämningen bland prästerskapet höll länge i sig. Man kan se detta bland annat däraf, att hvarken Chydenius eller Waller återvaldes till riksdagsmän vare sig vid 1786 eller 1789 års riksdagar (Bäckerström hade aflidit redan i januari 1786). Till 1792 års riksdag valdes Chydenius, men Waller fick vänta till 1800, innan hans riksdagsmandat förnyades.

Huru man på visst håll bedömde 1778—79 års riksdag i allmänhet visar följande smädeepigram, som under benämningen »sagan»

---

[1] Bref till Schröderheim från Aachen $^{20}/_{7}$ 1780. — Schröderheim fann dock Waller mindre lämplig. »För Wallers hjerta har jag mycket förlorat förtroendet», skrifver han till svar $^{3}/_{8}$ 1780, »sedan han i höstas så otidigt anklagade Benzelius. Uti hufvudstadens och politikens sköte, bland ett gräligt [Tegnérs läsart »gräsligt» är visst oriktig; jfr Geijer, Gustavianska papperen, II, 210: »grälaktigt»] borgerskap tror jag honom äfven så litet skicklig, som jag tror honom blifva det på en biskopsstol, skild från magnater och conferenser. Han synes icke hafva att klaga, om han skulle afbida Benzelius i Strengnäs, under hvars stift han hörer.» Schröderheim, Skrifter, utg. af E. Tegnér, ss. 185 o. 187. — Hvilken anklagelse emot biskop Benzelius här åsyftas, är mig icke bekant. Stod denna måhända i sammanhang med den af Vestén omnämnda audiensen på Gripsholm, samma höst 1779?

[2] Strickers församling.

återsändes till Stricker i ett bref från J. Lind, kyrkoherde i Oxby och Loushult:

»Summan af 1779 års Riksdagsbeslut.

Adeln antog Classificationen
Prästen indifference i Religionen
Borgaren i sin Handel den systematiske Confusionen
Bonden all den proponerade Contributionen
Och Arlequinsdrägten hela Nationen.»

Helsingfors, Stansvik, i Juni 1898.

Georg Schauman.

Ur Jon Jonssons vandringsbok.

1582—1620.

I k. Bibliotekets biografiska samling påträffade nyligen bibliotekarien Wieselgren en hittills föga uppmärksammad och till innehållet förgäten handskrift med ofvan angifna titel. Det är en mindre volym, ungefär i duodesformat, i nyare tid ombunden, med de gamla permarnes skinnbeklädnad påklistrad sidorna. 27 blad upptagas af den egentliga dagboken, som synes föreligga i en senare gjord renskrift.[1] De första och sista bladen fyllas hufvudsakligen af familjeanteckningar, uppgifter om barns, barnbarns, föräldrars födelseår, dödsår, giftermålsår o. s. v. Man finner midt bland dessa en anteckning om Gustaf Adolfs död i slaget »strax vid Lybzigh uthi Tyslandh, där hann medh sitt hierteblodh måtte bekräfta och sitt blodh rinna för thet helige evangelium emot the jesuiter och papister. Gudh hans siäll frögde och låte oss komma tillhopa uthi en evigh frögdh och glädie. Amen». På ett annat ställe, i slutet af boken, finnes följande anteckning:

Thetta är nyttigt och gått att vetha.

Trettiotre daghar om året för them skola alla menniskior taga sigh till vara, förty the äro ganska skadelige, som thenn hedniske mestaren skrifver. Hvilke menniskior, som blifva siuke på the daghar, the få siällan bot eller aldrigh. Men hvilken menniskia som blifver föd på någon af thesse daghar, thenn lefver icke länge. Lefver honn, thå får honn stor armott. Hvilken som fester heller håller bröllop på någon af thessa daghar, honom sker aldrigh gått. Item hvilken menniskia som flyttier af it hus och i it annat hus, thenn menniskia är

---

[1] Synbarligen med egenhändiga tillägg af förf.

altidh bedröfvat. Item the som vandra af it landh och in igenn, the tappa ' eller lida armott. Mann skall icke kiöpa eller sälia på the daghar, icke gifva sigh heller till rätta medh någon.

Dagarne äro följande: 1, 2, 4, 6, 11, 12, 29 januari; 11, 17, 18 februari; 1, 4, 14, 15 mars; 10, 17, 18 april; 1, 15, 18 maj; 6 juni; 17, 21 juli; 10, 18 augusti; 10, 18 september; 6 oktober; 6, 10 november samt 6, 11, 18 december.

Hyllar antecknaren sålunda i detta afseende tidens öfvertro, gör han det äfven i annat afseende. Åtminstone antecknar han samvetsgrant, huru barnen voro födda under kräftans, oxens, fiskarnes tecken o. s. v.

En mängd blad i handskriften äro oskrifna.

Vandringsbokens ägare har det intetsägande namnet Jon Jonsson. Fadron, »herr Jon Jonsson», var, såsom sonen uppgifver, kyrkoherde i Vissefjärda, dog 1620 vid 90 års ålder, hade varit tre gånger gift och haft sjutton barn. Modren hörde till den bekanta småländska knapesläkten Hjort till Elmteryd, hvars medlemmar under 1500-talet ständigt möta bland Smålandsfrälset. Måhända var det från detta håll den unge Jon ärfde äfventyrs- och krigslusten. Han slog nämligen presten ur hågen och gaf sig, aderton år gammal, ut till hans furstl. nåde hertig Karl, som han sedan med få afbrott följde till slutet af 1605, då han blef faktor öfver vapensmidet i Arboga, Eskilstuna och Nerike.[1] Därmed var hans lifs romantik slut, och hans anteckningar förlora hädanefter ock sitt egentliga intresse. 1612 blef han både tullnär, faktor och fogde i Arboga, blef emellertid af med sina tjänster 1613, men blef 1614 tullnär i Vesterås. Längre fram finner man honom än som rådman, än som borgmästare i Arboga. Dödsåret är okändt, men han lefde ännu 1663, då hans hustru dog.

Jon Jonsson gifte sig redan vid 23 års ålder och hade en stor skara barn, af hvilka dock många dogo vid späd ålder. De öfverlefvande kallade sig Palmgren. Huruvida släkten fortlefvat på manssidan är icke bekant. Döttrarne gifte in sig i borgerliga familjer. En linie har hofintendenten Örnberg lyckats följa genom familjerna Pahl och Furtenbach till den ännu lefvande släkten Alexanderson; en annan leder till släkten Palmroth.

Jon Jonsson synes ha börjat som en ung man med ganska vaket öga, som uppfattade omgifningarna, och med en hand, som ej tycktes varit alltför ovan att föra pennan. Delvis torde hans »vandringar» vara skildrade ur minnet, delvis, såsom då han angifver bestämda data, synas de förutsätta samtida anteckningar. Det var visserligen en ringa plats han intog i hans furstliga nådes följe, och de iakt-

[1] Uppgiften, att han 1605 blef »ståthållare» på Gripsholm, torde, hvad titeln angår, vara öfverdrifven.

tagelser han gjort, har han gjort som en man ur hopen. Det är hvad som skett och sagts i hans omedelbara närhet, som han omtalar, och han har ej kommit i tillfälle att se händelserna ofvanifrån eller i stort. Några viktiga historiska upplysningar har han sålunda egentligen icke att meddela. Vandringsboken har sin hufvudbetydelse som ett kulturhistoriskt dokument men saknar som sådant icke intresse. Den märkligaste händelse, författaren var med om, var slaget vid Kirkholm, och hvad han därom berättar förtjänar att jämföras med andra skildringar af slaget. Det var ingen ärorik strid för svenskarne, det framgår till fullo äfven ur unge Jons naiva betraktelser. Han tyckes ha befunnit sig i hertigens närhet; märkvärdigt nog har han icke ett ord om Henrik Wredes självuppoffrande bragd. Den har undgått honom i stridens eller flyktens tumult, och kanske han ansåg sig själf ha lika mycken andel i hertigens räddning.

Med år 1605 förlorar, som sagdt, vandringsboken allmännare intresse. Det är Jon Jonssons verksamhet som »smedernas regent» eller en och annan resa med »bössor, harnesk, värjor, trummor, luntor, bly, krut, spetsar, hillebarder» och annan krigsmateriel till hären under danska kriget, som är föremål för de närmaste årens anteckningar. Sin karakter af »vandringsbok» bibehålla dock anteckningarna till det sista. Åren 1614—1619 omtala nästan endast hans resor som tullnär mellan Arboga och Västerås eller till Stockholm för att aflägga räkenskap. Enda egentliga undantaget gör hans resa till Gustaf Adolfs kröningsriksdag; han omtalar i sammanhang därmed, hvilka som blefvo riddare och teologie doktorer.

Det är sålunda anteckningarna för åren 1582—1605, som i det följande meddelas. Några smärre modifikationer i fråga om interpunktering och stafning äro vidtagna.

* *
*

Enn Vandringz book, sampt af hvadh härkomst at jagh komminn ähr, såsom ock huro lyckiann hafver sigh emot migh förhållit uthi dhenne jemmerdals vandrande, ifrånn mijnn födilse, till — — —
Korteligenn förfatat.

Anno 1582 om odens dagenn för påska daagh, som var dhen 11 Aprilis, Solen var ingongen i åxsen den 10 Aprilis, dagsins teckn var skytten, blef jagh Jon Jonssonn födh uthi Smålandh i Konungha härat uthi Vijssefiärda prestagårdh.

Mijnn fadher heeter Här Jon Jonsonn, och ähr hann födh i Smålandh uthi Synnerbo härat uthi Giöterijdh sockn, och hafver hann varit kiörkioherde uthi för:de Vijssefiärda sockn vti 50 åhr.

Mijnn moder heter Catarina Nilss dotter, Nilss Isaacksons dotter på Ellmetarijdh, i Smålandh.

Och hafver mijnn fadher haft 3 hustrur; medh dhenn första hafver hann haft fem barnn och medh mijnn modher Catarina Nilss dotter hafver hann haft 12 barnn, och dhenn tredie, som vaar saligh här Anders efterlefverska i Smålandh i Södra Möre uthi Moretorp, hadhe hann ingen baarnn medh, efter honn vaar gammull, och åhr alle för:de mijne syskonn alle döde, så när som enn broder, heter Isaac Jonsonn, blef[1] dödh 1620 in Augusti[1] och en syster, Merta Jons dotter.

Och när jagh nu så stor och till ålders kommin vaar, hafver mijnn fader låtit migh lära hemma mijna små catecismi stöcker och sedann på mijtt siunde åhr sant migh till Calmarna i skolann, där iagh en tijdh långh vaar, och någonn tijdh där efter hafver jagh dragitt till Östergötlandh uthi Lijnkiöpingz skola, där jagh vaar et åhr, och sedann drogh jagh till Vexiö skola, där jagh vaar ock et åhr, och drogh så sedhann till mijnn fader och blef när honom et åhr. Då betänchte jagh mig at dhet icke var rådeligitt at vaara länge hemma hooss mijna föräldrar, lade så rådh med mijna föräldrar, hvadh jagh skulle tagha mig före, efter jagh då icke långer hadhe lust till at studera, och besluto så dhet rådit, at jagh skulle begifva migh uthi H. F. N. hertigh Caarlss tiänist.

Anno 1601 drogh jagh till Calmarna, och handlade medh enn cappetenn, Larss Brems benembdt, at hann ville låta migh stijgha på hans skep, efter H. F. N. skepflåta då lågh färdigh och skulle till siöss till Lijflandz faarvatn, dhet hann migh efterlät. Så folgde jagh H. F. N. skepflåta ifrånn Calmarna, och satte våår kosa söder om Ölans ud och kommo till sätningh uthi enn hampn under Gåtlandh, som heter Östragarnn; der voro vij i 8 daghar. Sedhann fingo vij önskande väder och satte våår koosa åt Rijgha, menn när vij kommo så när. vij hade kenningh och såghe Kurlandh, språngh et östanväder oss under ögonen, så at vij måste tilbaka igen, och tackade gudh, at vij samma hamn under Gåtlandh igen bekommo. Så lågo vij där böörfaste uthi en månatt. Sedann fingo vij åter önskande väder och satte våår kosa åt Rijgha och kommo till sätningh under Runön. Då befalte amiralenn Knut Kijll, at alla cappetenar skulle komma till honom på sit skep, där dhe skulle besluta och afhandla hvilckenn som skulle medh bref ifrånn amiralenn och till H. F. N. hertig Carll draga, som då vaar stadh i Räfle, och låtenn föll på Larss Brems. Dhenn andra dagenn emot aftonenn stegh jagh på enn lådga medh för:de Larss Brems och satte våår kosa åt Perno och kommo i dagningen under Perno till sätningh uthi hamn. Emellan för:de Runön och Perno ähro 15 veckor siöss.

Dhenn andra dagenn där efter förskafvade ståthållaren på Perno, Jacob Gåtbärgh benembdt, skiushästar, så at vij drogho fort öfver landh till Räfle, och när vij kommo på Räfvelss gato, där öfvergaf cappetenenn migh och sadhe till migh: »hijt hafver jagh förtt tigh, see digh nu före dhet bästa tu vijltt». Då vaar jagh kommen uthi

[1] Senare tillagdt.

fijende landh och uthi främmande landh, där jagh ingenn kiändhe; då gick jagh dhen ena gaton up och dhenn andra neder. Ingen ville migh härbärgera, uthann på sijlöchtenne var där enn enkia, som stodh vidh sijtt huus; henne badh jagh ganska ödmiukeligenn, at honn migh härbärgera ville på några daghar, det honn och giordhe, och varkunnade sigh öfver migh, när honn fijk höra mijn lägenhet.

Dhenn 2 dagenn gick jagh uthi Herrans huus uthi en stoll baak om enn pelare och nederföll på mijnn knä och baad Herren Gudh medh gråtande tårar, at hann ville medh sijnn nådh och barmhertigheet vara migh bijständigh uthi mit företagande. Så gick jagh sedann på slåttit och lätt uthkalla velbyrdigh Lijndorm Rijbbingh, såm då var H. F. N. cammarjuncker, och badh honom ganska ödmiukeligenn, at hann ville föra mijnn begiärann för H. F. N. Då låfvade hann migh vilia tala H. F. N. till på mijna vängnar och badh migh dhen andra dagenn der efter komma på slåttit, så skulle jagh bekomma svar. Då kom jagh andra dagenn up på slåttit och lät åter kalla för:de cammarjuncker uth. Då sadhe hann, at hann vijst dhen dagenn skulle tala H. F. N. till och badh migh åter dhen andra dagenn komma igen, så skulle jagh få svar. Då gick jagh dhen 3:die resann up på slåttet; då gaf hann migh svar och sadhe, att H. F. N. ville see migh och tala medh migh, och baadh migh at jagh skulle ställa migh uthi enn gångh, som löper ifrånn H. F. N. cammar och till kiörkann på slåttit, dhet jagh och giordhe. Då kom H. F. N. och skulle gå till kiörkann, och H. F. N. sporde migh strax hvadh jagh vaar för enn. Då stegh Lijndorm Ribbingh fram och sade: »dhet är dhenn, som jag talade med E. F. N. om i gåårdh, hvilkenn åhr kommen ifrånn Smålandh». Då H. F. N. dhet hörde, så frågade H. F. N. migh om Jutarna, om dhe rusta sigh, eller om jag någonn tijdender vijste om dess handlingar at berätta; item om och dhet vaar godh tijdh, hvadh en tunna spannemåhl gallt, och mykitt mera, dhet mann för vidlöftighet icke skrifva kann, och jagh gaf H. F. N. svar uthi mijnn enfåldigheet på allt sammans dhet jag vijste. Då frågade H. F. N. migh, om jagh var allena för dhenn orsaak skull dragenn till Liflandh, at jagh ville tiäna H. F. N., dhet jagh svarade *ja*. Då sade H. F. N. till migh: »achta på migh och tiäna migh troligenn» och så rächte H. F. N. sijnn handh uth och jagh togh H. F. N. uthi mijnn simpell och enfåldigheet i hand. Då kommo alla H. F. N.drängar och löfte mig up ifrånn gålfvet dhet högsta dhe kunne up åt och sadhe: »du äst nu en medh oss». Sedann achtade jagh fliticht mijnn tiänist.

8 dagar där efter lätt H. F. N. sijn cammardöör up och sågh på alla sijna drängar, som voro uthi förmakett utan för H. F. N. cammar, då voro vij 24 personer. Då ropade H. F. N. till migh och kallade migh Småländingh och sade: »Du Småländingh, som senast kom, du skall komma hijt uthi mijnn cammar och achta på migh här och lära digh at draga af och på migh», där jagh uthi mijnn rädhoghs måtte inträda. Sedann achtade jagh medh flijt och baadh Gudh, at hann ville migh uthi denn tiänist styrka, så at jagh innan 8 daghar lärde at draga af och på H. F. N.

Sedann om höstenn samma åhr rychte H. F. N. medh hela krigzmachten up och vijdare inn åt Liflandh och intogho enn hoop medh slät och jagade hela dhenn pålenske krijgsmachtenn 24 mijlar, hugh och slagh, och togho all theras tråss ifrånn dhem, in till Rijgha och brände af Rijgha förstadh och belägrade Rijgha, men så begynthe thet blifva seent på hösten, mykinn väta och kiöll och olusticht vädher, så at krijgsfolkitt begynte mykitt till at döö af blodh siukann; derföre öfvergaf H. F. N. belägringenn och drogh till baka till Perno, men jagh blef siuuk för Rijgha och H. F. N. lät föra migh in på Jochim Skeels skep, som då vaar amiral, där jagh illa lågh siuuk uthi några vekor; så loop amiralenn med skepflåtan till Perno. Någåt der efter drogh H. F. N. ifrånn Perno och jagh blef till paass igénn och följde H. F. N. till Refvell, där och skepflåtan ifrånn Perno kom. Där vij sent om höstenn något lijtit för jull seglade med skepflåtann ifrånn Räfvell och till Fijnlandh, så at skepen uthi sijnn fulla fartt blefvo uti isenn stanade uthi finske skären, så at vij måtte uthi 3 daghar blifva qvar på skepenn, till thess at så hå̊rt vaar frositt, at vij låte hästarna springa af skepen och skutor på isenn, så at isen dhem baar till lans. Sedhan rychte H. F. N. vijdare fort igenom Fijnlandh till Åboo, där hölt H. F. N. sijnn juladaagh och hörde landzens klagemåll. Sedan förreste jagh medh H. F. N. kringh om Östra och Norra botnn uthi skräckeligh kåll och håår vijnter hijt till Sverige.

Anno 1602 om höstenn lät H. F. N. slå om i Stockholm och lät tilsäia alla, som lust hafva till at försökia sigh och gifva sigh under enn besolningz fana till häst, så ville hann dem gifva hästar, sadlar och bösser. Då begärade jagh af H. F. N. underdånligenn, at H. F. N. ville efterlåta migh at försökia migh, men H. F. N. förnäkade migh hela 3 resor, som jagh lät v[elb.] Hindrick vonn Kålenn tala H. F. N. till på mijna vängnar, menn på dhet senaste bejakade H. F. N. och gaf migh 2 hästar medh all behöör och sedann förskafvade jagh migh 3 hästar där till medh all behöör och 4 varachtige karar och fick så borgeläger på dhem uthi Vestergötelandh; på Orrehålmen hade jagh 2 hästar ståendis och 3 hästar hade jag uthi Lijkiöpingh ståendis uthi borgeläger och anno 1603 om vårann rychte jagh up ifrånn vårtt borgeläger medh dhe andre rytterna efter H. F. N. bref och till Norkiöpingh i Östergötlandh,[1] där lågo vij uthi borgeläger uthi några månader, till thess at H. F. N. kom samma åhr emot höstenn till Stekeborgh, dijt H. F. N. kallade hela Sveregis krigzmacht och mönstrade dhem på Stekeborgz engh, och uthi samma mönstringhen under enn flygande fana giorde H. F. N. migh varachtigh sampt 6 andra, som hade varit H. F. N. drängar. Då skulle vij strax låta våra hästar inspringa på et stort skeep, som heeter Leliann, och sedhann satte våår koosa till Calmare, dijt och H. F. N. kom medh heela krismachten. Där fingo vij intet låta våra hästar upspringa af skepet uthann skulle fortt till Lifland. Då giorde vij oss färdige och för-

[1] I marg.: NB i Norkiöpingh låg jagh siuk af pestilentie.

skafvade oss fetalie, som vij skulle på siönn förtära. Så satte vij våår kosa till Liiflandh och hade dhenn resann förfärliginn väder, så at vij uthi hela 11 vekor voro på resann, och när vij kommo till Lijflandz sijdann uthi Mogesundh, där förgickz några skep, och dhet skep, som jagh vaar på medh mijna hästar, höggo vij uth mastenn för boor och sedann lopo vij vijdare och kommo till Värderhåf, där vij låte våra hästar upspringa, och när vij hade all våår doenn up af skepenn, då kom där et hårt vädher, så at alla dhe skeep och skutor, undantagendis några få, förginges och slogis sönder in på törra landit, så at dhenn resann skulle väll öfver 100 skep och skutor förgåss. Då vaar där på för:de Värderhåf et stort stall, som kunde väll ingå 70 eller 80 hästar, och vaar fulsaat med hästar; då kom där vådh eld och tändis uthi stallit, så at dhet medh en hast brann af och alla dhe hästar där voro inne, så at jagh icke en häst hadhe.

Sedann skulle vij fortt där ifrånn, ty vij fingo kunskaap at fijendenn vaar ganska stark och vij voro ganska få. Då förreste vij där ifrånn och till Håpsala, där förskafvade chrisöfverstenn Christåfver Somme mijgh hästar igenn, så at jagh fijk minn redh full; der fingo vij borgeläger och forade våra hästar up, och emot juull så röchte vij up och drogo medh så mökitt krigzfolck, som då vaar behållit, in åt Liflandh, till Huitensteenn, som då pålackenn innehade, och där ifrånn och till Öfver pålandh, och när vij kommo till Öfver pålandh, stego vij af våra hästar och stårmade slåttit och fingo dhet inn, och slogo dhem alla i hiell, som där inne voro, så när som ståthållarenn, dhenn togho vij till fångha, doch blef mijnn ryttemestar skutenn och mijnn fändrijk bredevidh migh uthi stormen. Så droghe vij tilbaka igenn till Håpsala.

Anno 1604 vijdh pingis tidh blef jagh förordnat medh 11 pålenske fångar ifrånn Liflandh och hijt till Sverige. Då förde jagh för:de fångar och dhe ryttare, som migh vaar af crisöfverstenn antvardat, som skulle achta fångarna i vägenn, till Nykiöping, där H. F. N. vaar, och dhet behagade H. F. N. ganska väll. Sedann togh H. F. N. migh uthi sijnn kammar igenn, at jagh skulle vara H. F. N. upvartare i håfvit. Dhenn 1 augusti begärade jagh förlåf af H. F. N. at draga till Smålandh till mijnn fader, dhet jagh och giorde, och kom dhenn 30 octobris till Stocholm igen uthi mine förra tiänist.

Anno 1605 dhenn 22 januarij fick jagh fulmacht af H. F. N., at jagh skulle draga till Smålandh och tagha till fånga Knutt Ulfsonn på Flijshultt, Knutt Persson på Fyllerudh, Melker Axilsonn på Biurhult, Abell Svenske, som då var hr Carll Göstafsons fogite; Knut Personn, Melker och Abel förde jag fångna till Stocholm till H. F. N. men Knut Ulfson fick jag intit fångenn.

Dhenn 27 februarii fick jagh fulmacht af H. F. N. at blifva ståthållare på Gripsholm och öfver thess lään, dhet jagh och strax efter miin fulmacht måtte efterkomma, och på för:de slått vaar här Hofvenskiell Biälke fångenn, där hann hadhe enn cammar på värnenn; dijt gick jagh och ransakade hooss honom, om hann skulle hafva några falska bref hooss sigh, där jagh då fann 2 kijster fulla,

som hann uthi hela 7 åhr stemplat hadhe efter H. F. N. välfärdh; dhe samma 2 kijster sände jagh med Göstaf Raaf till H. F. N. till Stocholm.

Dhenn tijdh jagh vaar på Gripzholm, bodde där enn H. F. N. jägemestare, som vaar föd uthi Tyslandh till Hädilbärgh, hann haade befriat sigh och hade tagitt Erijk Haris syster till hustru, som vaar ståthållare uthi Fijnlandh och sedhann öfver Norrabåtnn landzherre. Hann heet Hans Jägemestare, dhe hade aflatt en dotter tillhopa, som heter Anna Hansdotter,[1] dhenn fick jagh behagh till och mente uthi miitt hiärta med henne lefva och döö. Då sände jagh Måns Erijksonn, som då vaar fogite på Grifsholm, till för:d Hans Jägemestare och hans hustru och lät dhem förstå och vetha mijnn meningh, och när dhe thet förnummit hade och betänckte sigh uthi sakenn, gåfvo dhe migh godh svar, som jagh begärade, och dhenn 10 apprijlis trolåfvade jagh dheras dotter och dhenn 7 julij stodh mit bröllop på Grimszholm, till hvilket bröllop H. F. N. gaf migh bröllopzkost bådhe till maat och drijk.[2]

Dhen 1 julii kom H. F. N. till Gripzhålm och var där några daghar, så ropade hann migh till sigh uthi sijnn cammar och sade till migh, at hann hade achtat dhenn höst at draga siälf personligenn uth till Liflandh och sade: »tu hafver varitt medh migh för uthi Liflandh, derföre vill jagh at tu skall nu fölia migh och vara mijnn upvartare», där till jagh icke näkia kunde uthann sade: »hvar H. F. Nådhe migh täckis bruka, skall jagh fijnnas redobogenn». Dhet svar lät H. F. N sigh behagha. Dhenn 17 julii drogh jagh ifrånn Gripzholm medh mijn hustru och till Stocholm. Dhenn 3 augusti sände jagh minn hustru till baka igenn till Gripzholm till sijna föräldrar.

Dhenn 4 augusti följde jagh H. F N. ifrå Ståckholm och på vägenn till Liflandh, hvilket vaar om enn söndaagh, när klåckann var 3 efter middagh, och kommo till Vaxhålmen; der voro vij uthi 4 nätter. Dhenn 8 augusti ifrånn Vaxholmen och till Grönebärgh, och där våro vij i två nätter, dhen 10 augusti till Furesundh; där uthi 3 nätter, dhenn 13 aug. till Sättinge hampn uthi Ålans skärenn, där voro vij en natt; dhenn 14 augusti på 2 mijll när Jungfrusundh, där voro vij en nat, dhen 15 augusti till Jungfrusundh, där voro vij uthi 4 nätter; dhen 19 augusti till Hange udh, och där voro vij et dygnn; och dhenn andra nattenn klåckann 12 drogo vij ifrå Hangeudh och till Mogesundh, som vaar dhenn 21 augusti; där voro vij en nat; dhenn 22 augusti till Perno. Dhen 28 augusti fijngo vij kunskap, at pålackarna medh sijnn macht skulle liggia vijdh Fickill håf och ville förraska Anders Lijndormssonn med sitt folck, som hann ifrånn Räfvill och till oss till Perno föra skulle. Då lätt H. F. N. slå om uthi vårtt läger vidh Perno och lät utropa, at alla skulle med haast giöra sigh färdige och komma Anders Lijndormson till undsätningh, och när

[1] I marg.: NB: Anna föddis anno 1587.

[2] I marg.: NB: När mit bröllop stod, var jagh 23 åhr gammull. NB: Då var Anna 18 åhr gammul.

vij våra rostningar antagitt hade och på våra hestar upsatte, då fingo vij kunskaap, at Anders Lijndormsonn medh sitt folck hadhe skermislat medh pålackarna och dhem på flychtenn slagitt. Då stego vij af våra hestar och belägrade oss åter för stadenn Perno, till thess att Anders Lijndormsonn medh sitt folck kom till oss. Här vaar nu H. F. N. hela krismacht till hopa, nemligh tiugo fyra tusandh till häst och foot.[1]

Dhenn 1 september röchte vij up ifrånn Perno; dhenn 11 septemb. kommo vij till Rijgha, dhenn 12 septemb. belägrade vij Rijgha, dhenn 13 septemb. fölle pålackarna uth af stadenn medh 100 mann på pass och skermislade medh oss men dhe blefvo strax inkiörde medh hugh och slagh, så at enn hoop blefvo af them slagne. Här hade vij kunskap at fijenderna medh sijn största macht skulle vara för handenn på 2 mijll när oss, hvilka hade sigh belägrat vidh dhenn elvann Dynan uth medh Kärckholm öster ifrånn Rijgha. Item här skall mann och achta, at våår skepflåta, som vij löpa af Sverige medh och till Perno, var nu ifrånn Perno kommin in uthi Dynann för Rijgha. Dhenn 16 septemb. om nattenn lätt H. F. N. uptaga af skepenn enn ganska hoop medh röt vijnn, så at hann delade på hvar faana till foot och häst et stöcke röt vijnn, dhet dhe strax updrucko, och samma naatt rychte vij up emot fijenderna. Då blef våårt folck så tunckt och somnicht, at somlige föllo af hästerna och somlige af våra svenske knechtar lade sigh neder uthmedh vägenn, och när the någåt lijtit hade legat, blefvo dhe döde. Här skall man merkia hvarföre dhe blefvo döde, nemligh uthi dhe fiortonn dagar ifrå dhet vij drogo ifrå Perno och folkitt strächte foortt, så vaar dher mångenn knecht, som icke hade smakat brödh och vaar försmechtat; så och uthi belägringenn blef knechtenn fort på drifvinn daagh och naat arbeta och skansa, och see, när hann nu fick dhet röda vijnn in, dhet söckte honom så hårt, at hann måtte döö.

Dhenn 17 septemb. uthi dagningenn fingo vij see fijenderna vidh Kärckholm på enn högh åss, hållandis uthi sijn slachteordningh; så röckte vij fort till them, menn för många pass och grafvar, som oss förhindrade, drögde dhet altt in emot klåckan 10 på pass, för enn vij kommo till skärmislingh. Då vij skärmisla medh dhem, så röchte fijenderna af åsenn, som dhe höllo på, och vij togho sedann åsenn och deras fördeel inn. Då hade fijenderna deras paveluun och läger ståendis, men strax uthan för dens lägre, där stode dhe af sijna hästar och föllo på knä och bådo till Gudh på dheras religion; ithem dhenn förstenn af Curlandh undsatte fijenderna på samma stad medh några hundrat man till häst och foot, som hann öfver Dynann, som diuft vadh var, öfver kom. Men nu satte H. F. N. och Anders Lijndormsonn på våår sijda folkitt uti slach ordningh, och Kåtzskevitz, som vaar fijendernas krisöfverste, sit folck uti slachtordningh. Då kommo fijenderna uthi fullt spåra strek och våårt folck satte fluck emot them och öfver gåfvo dhenn högha åsenn och denn godhe för-

[1] I marg.: NB 24,000.

deell, som våra innehade. Så baar dhet intit bätre till, enn at vij förlorade slacthningenn, och fijenderna, som då icke mera voro till taal enn 6,000 mann till foot och häst, jagade efter oss och slogo dhet besta och mesta folket af, så at medh stoor möda kunde vij få H. F. N. där ifrånn, där som vij, som voro H. F. N. upvactare, skoro ŕemmarna af på H. F. N. harnisk uthi full haseleringh, och togo vij sedann hvartt sitt stöcke medh oss, på dhet at H. F. N. skulle lättare där ifrånn komma. Och när vij således medh stor bekymmer hade fäåt H. F. N. där ifrånn, sedann hann 3 hästar hade tröt rijditt ifrånn slathningenn och till våår skepflåta, som lågh på elfven Dynann, så rodde H. F. N. ifrånn dhet ena skepit och till dhet andra och ropade och lät: alla espingar och båtar skulle till lanss och bärga dhet folck, som öfver slathningenn vaar. Dhenn 19 septemb. skansa pålackarna på Liflans sijdann på landitt uth medh elfvenn Dynann och ville skiuta våår skepflåta i sank, menn Gudh han oss nådeligenn bevarade. Dhenn 20 septemb. varpade vij oss uth af Dynann, och dhenn 21 septemb. fingo vij godh vinn, så at vij lopo medh våår skepzflåta af elfvenn Dynan och kommo til sätningh under Runöön. Men see, hvarföre monde dhet skee, at vij dhenn 17 dagh septemb. dhenn slathningen förlorade, efter vij voro 24,000 mann starck och fijenderna icke mera enn 6,000 mann? Derföre vij drijstade på våår mökenheet och på våår eghenn macht, och intit ropade flijteligenn till Herrenn Gudh, uti hvilkens handh all macht och segher står, och sade vidh sigh sielfva: dhet pavelunn vill jagh sköfla, dhet vill jagh, och så fortt an, menn dhe tänckte intit på Herrenn Gudh, hvad hann ville giöra.

Dhenn 22 septemb. ifrånn Runön och til sätningh uthi Mogesundh vid Värder håf, där lät H. F. N. upsättia mestadelis af dhet krigzfolkitt, som öfver slachtningenn blefvit vaar, och uprusta dhem medh verior och lät dhem sedhenn draga landvägenn till Håpsala. Dhenn 26 septemb. ifrånn Värdher hååf och til sätningh under Ormszöön; dhenn 27 septemb. ifrånn Ormszönn, och till Håpsala. Då stegh H. F. N. af skepenn och drogh till Håpsala och blef uthi Håpsala till dhenn 4 octob., då drogh H. F. N. till skepflåtann igenn, dhenn 5 octob. till Jungfrusundh. Dhenn 8 octob. våro vij in uthi svenske skärenn och kommo med dhet skep på grund, som H. F. N. vaar på, menn, Gudh ske låf, vij kommo väll der af igenn uthan skada. Dhenn 9 octob. kommo vij halfanden veke siöss när Vaxhålmen; dhen 10 octob. kom H. F. N. gemal och förstinna, sampt frökenn Catarina och H. F. N. hertigh Göstaf, och mötte oss emellann Stocholm och Vaxhålmen; då stego vij af skepet Rutenkrans och in uthi jachtenn och kommo samma dagh till Stocholm.

Dhenn 13 octob. gaf H. F. N. migh fulmacht at draga till Eskijlstuna och låta där giöra några stöcker bösse pijpor till et prob; dhenn 14 octob. kom jagh till Gripzholm, till mijn hustru. Dhenn 16 octob. till Eskijlstuna och samma dagh kom min svär, Hans Jägemestare, heem ifrån Tyslandh, hvilkenn H. F. N. hade om vårann uthi dhetta åhr medh bref uthi gesantevijss till kurförstenn af Hedel-

bärgh säntt; dhenn 19 octob. till Stocholm, dhenn 23 octob. lefvererade jagh H. F. N. dhe bösse pijpor till et prob.

Dhenn 25 octob. fick fulmacht, at draga till Arbogha och sedann till Stenstad hamrar och låta tilslå 2,000 harniske plåtar till righ och bryst och till 2,000 stormhattar. Dhenn 26 octob. talade H. F. N. migh till och sade: »tu skall blifva factor öfver Arbogha, Eskijlstuna och Närike factorij.» Då förvägrade jagh migh, menn dhet halp migh intitt, uthann H. F. N. befalte Erijk Elofsonn, att hann skulle innan aftonen giöra mijnn fulmacht och beställningh färdigh; dhet hann och giorde. Dhenn 29 octob. drogh jagh ifrånn Stocholm medh mijnn fulmachter och beställingar, dhenn 30 octob. till Grifzholm, dhenn 10 novemb. till Arbogha; dhenn 15 novemb. drogo dhe fransösiske senningebodh igenom Arboga hem igenn.[1]

Dhenn 16 novemb. drogh jagh ifrån Arbogha och till Bergslagenn till hamrarna och lätt uthslå och beställa harniske plåtar och åter baka igenn till Arbogha at beställa om factorijt.

Dhenn 1 decemb. bekom jagh m. n. Förstes bref, innehållandis at jagh skulle försenda altt arbete, som färdicht var medh harnisk, bössor, verior, hijllebårdar, spessar, järtrå, sköflor, hackor och pickor och hvadh mera som då kunde vara uthi förrådh; dhet jagh och efterkom.

Dhenn 13 decemb. sände jagh dhe harniske plåtar, som jagh hade låtit utslå vidh hamrarna, till Nykiöpingh, där dhe skola tryckas till harnisk och hattar.

Dhenn 28 decemb. drogh jagh till Eskijlstuna, at beställa om dhet factori, så derifrå och till Grifshålm och medh thet samma till Nykiöpingh, at förhöra om harniskenn voro trychta; så dhenn 31 decemb. till Grimsholm, Eskijlstuna och Arbogha igen.

Olof Hermelins öde vid Poltava.

Bland Karl XII:s följeslagare under hans krigståg i Polen, Sachsen och Ryssland intog statssekreteraren, sedan kansliradet Olof Hermelin, en framskjuten plats. Tidigt berömd såsom glänsande latinsk stilist och därför från professorsstolen i Pernau kallad till rikshistoriografsysslan gjorde han sig först bemärkt utom Sverige genom sina politiska stridsskrifter. Då Sverige år 1700 blifvit öfverfallet af sina grannar, författade Hermelin på konungens befallning[2] under samma år trenne särskilda mot konung August och

[1] Étienne de Sainte-Catherine hade 1605 på hösten ett diplomatiskt uppdrag till Karl IX. Något annat franskt sändebud den tiden är icke kändt. Jfr Wrangel, Liste des diplomates français en Suède, s. 8.

[2] I bref från Karl XII till statskontoret, dat. Narva d. 6 december 1700, underrättas statskontoret, att som rikshistoriografen »på vår nådige befallning» sammansatt en deduktion, genom hvilken konung Augusts manifest vid hans orättfärdiga invasion »refuteras och vederlägges», så hade

tsar Peter riktade flygskrifter, i hvilka han i en glänsande latinsk form skarpt bemötte de skengrunder, som dessa härskare framletat för sina krigsförklaringar. En så dugande kraft skyndade man sig att fästa vid det svenska kansliet. År 1701 kallades Hermelin till statssekreterare; under de följande åren intog han platsen såsom Karl Pipers närmaste man i kansliet och följde sålunda Karl XII på hans skilda tåg ända till Poltavaslaget. Efter detta försvinner han formligen ur historien.

Hvilket blef Olof Hermelins slutliga öde? Därom föreligga i den äldre tryckta litteraturen en rad af berättelser, men dessa äro sig emellan så skiljaktiga, att senare framställare antingen ej alls vågat göra val mellan dem eller också gjort det mera på måfå. Så har oklarheten öfver denna punkt snarare ökats än minskats. En jämförande granskning af dessa tryckta berättelser, sammanställda med ett par samtida akter, kan emellertid gifva en viss klarhet öfver saken.

Den tidigast tryckta af dessa är *Westphals berättelse* (1716).[1] Efter skildring af Karl XII:s beslut att med Mazeppa draga sig ur slaget och tåga till Dnjepr fortsätter förf.:

»Worauff also die Reihe an die Königliche Cantzeley kam, wovon Graf Piper das Haupt war. Dieser als er sahe, dass alles über und über gieng, und keine Retirade zu hoffen, steckte Feuer ins Archiv, und verbrennte alles zu Pulver, um den Hof von vielen Præjudiciis zu guarantiren, worauff er allgemach anfieng, die Bahne zu einen grossmüthigen Tractement gegen die überwundene zu brechen; massen er auff ersehen, dass alles coupirt, sich mit den meisten seiner Leute nach Pultava begab, und dem Czaar freywillig als Kriegs-Gefangener darstellte, worauff ihn derselbe auch, seiner heimlichen Jalousie ungeachtet, die er auff diesen Minister hatte, mit aller Grossmuth empfieng. Einige wenige, worunter vornemlich, der Staats-Secretaire Möller, gegenwärtig Seiner Schwedischen Majestät noch glücklich gewordener Hof- und Krieges-Cantzler entschlossen, den Könige nachzugehen, wovon aber der Staats-Secretaire Hermelin, welcher ein gleiches intendirte, dass Unglück hatte, dass er unter wegens, weil man ihn in Waffen fand, erschossen ward.»

---

konungen beviljat honom 600 daler silfvermynt för hans flit och omkostnader. — Afskrift af nämnda bref i Biographica, H. 14, S. RA.

En af de ifrågavarande skrifterna har måhända öfvat ett alldeles särskildt inflytande på Hermelins senare öde. Det är *Discussio Criminationum, Quibus Usus est Moscorum Czarus, Cum bello Svecis, contra jusjurandum & nuperrime datam fidem, illato prætextum quæreret.* Utom den ursprungliga latinska upplagan (om 124 sid., 4:o) utkommo af skriften en svensk och två tyska upplagor. Den trycktes dessutom äfven i fasc. VI (s. 1—93) af den vanligen såsom Acta Livonica betecknade samtida publikationen.

[1] Finnes å sid. 177 af »Kurtzer und gründlicher Entwurff Der Funffzehnjährigen Campagnen Seiner Majestät Carl des XII». Lunden in Schonen 1716. Tryckorten är enligt Schmauss, Leben Caroli XII, I, företalet, falskt uppgifven i stället för Hamburg. Nordberg anger flerestädes i noterna till Konung Karl XII:s historia, I, såsom förf. »prof. Westphal».

Tämligen närbesläktad med denna version är *Nemeitz' berättelse* (1741).[1] Här berättas, att Hermelin deltagit i alla Karl XII:s krigståg

»bis auff die bekannte Schlacht bey Pultava Anno 1709, in welcher er unglücklicher Weise sein Leben verlieren musste. Denn als in derselben alles drunten und drüben ging, und er die Kriegs-Cantzeley nicht in der Feinde Hände lieffern wollte, auch kein Mittel sahe, dieselbe zu erretten, resolvirte er kurtz und gut, solche in Brand zu stecken, welches auch geschahe; über welche Beschäftigung er aber, weil er, wie alle andere Schwedische Officiere, blau gekleidet gieng und ihn niemand kannte, von einen Russischen Soldaten angegrieffen, und niedergehauen wurde.»

I bestämd motsats till dessa båda skildringar stå de här närmast följande tvenne:

Relation hos Adlerfeldt (1740):[2]

»On debita longtems de Hermelin, qu'il n'étoit pas mort, mais qu'il avoit été fait prisonnier. Il est certain qu'on voit briller son nom parmi les prisonniers, dans la premiere relation de cette Bataille, que le Czar envoya au Roi Auguste; mais dans toutes les autres il est compté parmi les morts. Il est cependant assez extraordinaire que trois Prêtres aient prétendu l'avoir enterré, & chacun dans un endroit différent; il est probable, qu'ils se sont trompés peut-être tous trois, la chaleur qu'il fit alors, ayant fait enfler d'abord extraordinairement les corps de tous ceux qui furent tués, & rendu par conséquent les visages méconnoissables. Dans le tems que j'étois prisonnier en Moscovie, un Colonel Cosaque m'assura l'an 1713 avoir parlé à Hermelin 1712, au travers d'un profond cachot, dans une petite Ville, située entre l'Ukraine & la Ville de Moscou; pour le nom de la Ville je l'ai oublié.»

Nordbergs berättelse (1740):[3]

»At han (= Hermelin), efter Action, varit såsom Krigsfånge lefvandes uti Czarens våld, ser man af de Nederlandske Maandelyke

---

[1] J.(-oachim) C.(-hristoph) N.(-emeitz), Vernünfftige Gedancken über allerhand Historische, Critische und Moralische Materien, nebst verschiedenen dahien gehörenden Anmerckungen, IV (Frankf. a. M. 1741) innehåller å sid. 168—81 såsom st. XII »Nachricht von dem Königlich-Schwedischen Cantzeley-Rath Olao Hermelin». Däri förekommer å sid. 169—70 den ofvan meddelade berättelsen. Nemeitz, född i Wismar 1679, död i Strassburg 1753, gjorde sig under förra hälften af det adertonde århundradet känd genom flitigt publicistiskt arbete. Därvid ägnade han ofta uppmärksamhet åt Sverige och särskildt åt fältmarskalken Magnus Stenbock, med hvilken han under åren 1707—14 stått i liflig förbindelse, dels såsom guvernör för Stenbocks söner, dels såsom S:s fältsekreterare.

[2] Förekommer i den anonyma Relation de la Bataille de Pultava, avec quelques reflexions sur les deux Campagnes qui l'ont précédée, hvilken är fogad såsom fortsättning till Gustaf Adlerfeldts Histoire militaire de Charles XII. (Amstd. 1740, Paris 1741). Ifrågavarande skildring förekommer i Amsterdam-upplagan IV, s. 88—9 och i Paris-uppl. III, s. 297.

[3] I företalet, pag. XXVIII, noten, till Nordberg, Konung Karl XII:s historia.

Post-Ryder, för Augusti Månad A:o 1709, der Czarens eget bref til Fältmarsch. Goltz införes Pag. 403, sålunda: De Generaals Rehnschild, Schlippenbag, Hamilton en Rossen, nevens den eersten Minister Piper, en de 2 Secretarissen Hermelin en Cedelshelm zyn onder de gevangenen. &c.

Härtill fogar jag ännu en annan omständelig berättelse, som Sal. Doctor Fechtius i Rostoch giordt A:o 1716 för då varande Past. Primar. vid Kongl. Lif-Drabanterne, sedermera Superintend. vid Ammiralitetet i Carlscrona, nu Sal., Mag. Carl Sternel.

När A:no 1713 Ryssarne voro i Pomern och Mecklenburg, har en Tysk Öfverste, som var i Czarens tienst, giordt bekantskap hos Doct. Fecht, och begärt den friheten, at få vid lediga stunder nyttja hans omgänge och discourser. Under deras samtal, om då varande krigs tider, hafver D. Fecht en gång kommit at nämna och beklaga sin Svåger Hermelins död; ty Doctorinnan Fecht var en född Obrecht, och sålunda en syster af Sal. Secreteraren och Kongl. Historiographus Elias Obrecht, hvars Enka, Fru Margareta Åkerhjelm, Hermelin nu hade. Här uppå hade Öfversten då svarat ingen ting; men, när Ryssarne ändteligen gingo utur landet, hafver samme Öfversten kommit til D: Fecht, at taga afsked, och då förtrodt honom med dyr ed och försäkran, at, efter sidst inkomna rapport hade Hermelin ännu lefvat vid slutet af förra året. Han hölles uti ett kloster in emot Astracan; Han finge ei tala vid någon annan än Ryska Munkarna; Han hade hvarcken papper, penna eller bleck; Hans enda tid-fördrif vore, at läsa Novum Testamentum pure Græcum, som Han haft hos sig, när han blef fången. — Hvad som mäst styrker mig att tro denna berättelsen, är det, at jag af egen förfarenhet kan med all säkerhet intyga, at Novum Testamentum pure Græcum in 16:mo var en bok, som Statssecreteraren Hermelin aldrig gick förutan» — — —

I nära öfverensstämmelse med och anslutning till de båda sista står

Backmeisters berättelse (1764):[1] »In der Schlacht bey Pultawa verbrannte er (= Hermelin) die Kriegs-Canzelley, die er zu retten kein Mittel sah. Dabey ward er gefangen, nicht aber niedergehauen, ob in gleich drey Prediger an drey verschiedenen Orten wollen begraben haben. Er wird nicht nur in zuverlässigen Listen von Gefangenen angeführt, sondern soll auch noch 1712 in der Gefangenschaft gelebet haben.»

Emellertid börjar en alldeles ny version att framträda i litteraturen. Så vidt jag vet spåras den tidigast i

Anonym berättelse, förf. åren 1743—51:[2] — — — — »Salig Cantzelie-Rådet Hermelin — — — masacrerades strax han

[1] Den bekante forskaren Gerh. Friedrich Müller meddelar i Sammlung Russischer Geschichte, IX (S:t Ptbg 1764) såsom »Zweytes und drittes Stück» (s. 95 f.) Nachrichten von den ehemahligen Universitäten zu Dörpat und Pernau, von Hartwich Ludwig Christ. Backmeister. Bland listan på universitetsprofessorer förekommer då äfven Hermelin, och om honom förekomma å s. 232 ifrågavarande uppgifter.

[2] Det är i den bekanta skriften »Facta till Revolutions-Historien under Konung Carl XII:s Regering, Drottning Ulrica Eleonora samt början af

blef fången vid Pultava under Marquisen af Czarens tällt, för det svenska sinnelag han visat som Kon. Carls Sekreterare» — — —

Den återfinnes vidare i

Fernows berättelse (1773):[1] »Men vid Pultava, då Hermelins namn bland de andre förnämare fångarne blef uppräknadt, var hans tid ute och han blef nedsablad på stället (deras Excellensers R. R. Friherre Åkerhjelms och von Rosens relation. M. S.).»

Mera utförd möter oss samma version hos *Rehbinder* (1781),[2] hvilken uttryckligen såsom sin källa angifver

Tilas' berättelse (enligt Gahm Persson).[3]

Sedan Gahm Persson anfört Nordbergs berättelse, hvilken han betecknar såsom »en Saga», fortsätter han:

»Men lämnom denna lösa Berättelse sedan en klarare fackla blifvit tänd i detta bedröfveliga ämnet. Man kan nu med mera visshet berätta om Sal. Herr Stats Secreterarens Hermelins död och bedröfveliga Ändalyckt, sedan dess egen Svåger, Framledne Hans Excellence Riksrådet och Öfverstemarskalken Baron Samuel Åkerhielm, år 1758, lämnat sin måg, då varande Bergs Rådet, sedermera Landshöfdingen friherre Daniel Tilas, följande Berättelse: Då Secreteraren, sedan Riks Rådet Baron Josias Cederhielm, något efter den Pultaviske Actionen, fick lof emot parole, att på en kort tid resa hem til Sveriget, har han i mycket tysthet berättat, det StatsSecreteraren Hermelin blifvit vid Pultava fången; och när Rapportlistan med fångarnes namn kommit inför Czar Peter, har han straxt befalt att Hermelin skulle föras fram. Vid dess Framkomst, har Czaren med mycken bitterhet förebrådt honom hvad han skrifvit, och på stället låtit, under marquisen till sitt egit tält, nedersabla och masacrera honom. Czaren hade länge hotat, att om han någonsin finge honom i sine händer, så skulle han vist löna honom. Han hölt ock ord. Vidare har Secreteraren Cederhielm berättat: att samma dag, och innan Pultaviske Actionen begyntes, har Stats Secreteraren Hermelin, som annars altid varit oförsagd och behiertad, då varit ganska nederslagen och förvirrad, lika som han haft någon ahning om sin och hela Rikets förestående olycka. Desse anförde omständigheter, har Cederhielm, under sitt korta hemma vistande, icke velat yppa, — dels för att icke öka Herr Hermelins Frus och Flere behöriges känning och saknad, dels att icke exponera

---

Konung Fredrics». (Detta af ett åsyna vittne). — Tryckt i H. S. H. VII. s 190 f. Berättelsen förekommer å s. 205.

[1] Erik Fernow, Beskrifning öfver Värmeland (Gtbg 1773), sid. 791 (not till sid. 790).

[2] Joh. Ad. Rehbinder, Matrikel öfver Svea Rikes Ridderskap och Adel. Ifrån 1755 till närvarande tid (Sthlm 1781), s. 110, noten.

[3] Som Rehbinder blott lämnat ett kort sammandrag af denna, meddelar jag den utförligare redogörelse, som finnes hos S. L. Gahm Persson i Biographiska Samlingar, Tom. IV — i Upsala Universitetsbibliotheks Allm. manuskriptsaml. X, 209 (4:o). I nämnda volym förekommer bl. a.: »Kongl. Svenska Rikz-Historiographens, Herr Olof Hermelins Lefverne»; enligt Gahm Perssons egen uppgift är denna teckning till stor del hämtad ur den framstående genealogen landshöfdingen frih. Daniel Tilas' »Hermelinske Attens minne i Riksens Kongl. Archivo».

sig för Czarens bitterhet, om det blifvit bekant, att han giordt en så tyrannisk gierning kunnig, den sielfva Ryssarne, styggdes vid och fördöllja sökte; emedan Cederhielm, som bekant är, måste åter efter Parole, träda i Fångenskapen igen. — [Not:] Så långt Hans Exellences Baron Åkerhielms Berättelse, den man i det nogaste följt. Den finnes antecknad med Sal. Hr Landshöfdingens Baron Daniel Tilases egen Hand i dess Minne af Hermelinska Åtten i Riks Archivo.

Det är i hufvudsak detta material, med hvilket senare författare arbetat. Olof Hermelins biograf i *Svenskt Biografiskt Lexikon* anför först Tilas' berättelse men sätter däremot Nordbergs berättelse och finner denna bestyrkt af Backmeister.[1] Antagligen är det det företräde, som biografen skänker åt de båda senare berättelserna, som förmått märket V. K—r att i *Nordisk Familjebok* artikeln *Olof Hermelin*, förklara som sannolikast, att H. lefde år 1712. Af de båda historiska forskare, som i senare tid berört frågan, yttrar sig prof. Fryxell obestämdt, men synes luta åt åsikten, att H. fallit vid Poltava.[2] Kritiskt och bestämdt väljer däremot prof. Ernst Carlson sin ståndpunkt i samma riktning.[3]

Redogörelsen ofvan visar, att här stå väsentligen tre skilda hufvudversioner emot hvarandra: den från *Westphal-Nemeitz*, att Hermelin har fallit vid Poltava under pågående strid; den från *Adlerfeldt-Nordberg-Backmeister*, att H. vid slaget fallit i rysk fångenskap och ännu åtskilliga år lefvat i strängt, hemligt fängelse; den från *Tilas* — och ytterst från Åkerhielm-Cederhielm — att H. vid slaget blifvit fången men omedelbart efteråt på upprörande sätt aflifvats. Ingen af dessa berättelser föreligger i så direkt och oantastbart trovärdig form, att man utan vidare kan föredraga den framför de öfriga. Det gäller sålunda att granska samtliga med hjälp af de fåtaliga primära notiser, som stå till buds.

* *
*

Har Hermelin dödats under självfva striden vid Poltava?

Uppgiften, att så skulle ha skett, återfinnes, såsom förut anförts, hos Westphal och Nemeitz. Dessa båda berättelser skilja sig

[1] Biografiskt Lexikon VI, s. 112—13: »Också betyrker Miller (= Müller, d. v. s. Backmeisters berättelse), att H. ännu 1712 var uppförd på tillförlitliga till ryska styrelsen ingående fånglistor, men på den fångrulla, som fältmarsk. gr. Rehnskiöld 1718 ingaf till Krigs-Collegium, finnes hans namn icke upptaget.»

[2] Fryxell, Berättelser ur svenska historien XXVII (Sthlm 1858), s. 85 not. 1. Efter redogörelse för de gängse uppfattningarna om H:s öde, säger F.: »Karl trodde honom hafva fallit vid Pultava. Se Riksregistrat. Karls bref till rådet den 8 sept. 1709.» Härpå en redogörelse för de tre prästernas uppgift om begrafningen — efter relationen hos Adlerfeldt.

[3] Ernst Carlson, Slaget vid Poltava (i Historiska studier, festskrift till C. G. Malmström, Sthlm 1897) sid. 74 not 69: »Äfven uppräknas bland de fallna i nästan alla samtida redogörelser öfver slaget kanslirådet Her-

i några viktiga detaljer — H. dödad på vägen efter Karl XII? (Westphal) eller dödad vid kansliet, sysselsatt med dess förstörande? (Nemeitz); skjuten eller nedhuggen? etc. — hvarför de i viss mån utesluta hvarandra, ehuru de i själfva hufvudsaken öfverensstämma. Är nu deras uppgift om denna hufvudsak trovärdig? För ingendera känna vi något om sagesman, eller hvarifrån förf. kunna hafva sina meddelanden; det stödet saknas sålunda. Ett visst stöd kan däremot synas ligga i Karl XII:s bref af d. 8 sept. 1709, som Fryxell citerat,[1] men detta bref angifver, såsom af F:s referat framgår, allenast Karls personliga uppfattning efter slaget. Liknande är förhållandet med de af prof. E. Carlson såsom stöd nämnda samtida redogörelserna, hvilka väl äro de från svenskt håll stammande: man har saknat Hermelin efter slaget; bland de såsom kvarlefvande bekanta fångarne har han ej funnits; alltså måste han hafva omkommit under striden. Emot dessa sväfvande intyg står emellertid ett bestämdt, hvars beviskraft näppeligen kan rubbas. Det är de skrifvelser, som tsaren samma dag som slaget vanns, den 27 juni gamla stilen, lät utfärda till flere bland Rysslands högste funktionärer, med redogörelse för segern och för de viktigaste fångarne. Tvenne af dessa skrifvelser finnas tryckta — på ryska — i Sbornik Imperatorskago Russkago Istoritjeskago Obstjestva, XI, s. 17 f. och s. 88 f.; de äro ställda till amiralitetsrådet Alexander Vasilievitj Kikin och guvernören i Kiev furst Dmitri Mikailovitj Golitsyn.[2] Af i det närmaste samma lydelse är tsarens bref till sina ministrar i Moskva som den engelske ministern i Moskva Whitworth i afskrift öfversändt till sin regering.[3] I de båda förra brefven skrifver tsaren: »[Vi togo . .] likaså förste ministern grefve Piper med sekreterarne Hermelin och Cederhjelm» (Takosj pervoj ministr graf Piper s sekretariami Gemerlinom i Tsidergelimom).

Då ingen orsak föreligger att antasta dessa skrifvelsers trovärdighet, får det anses såsom afgjordt, att Hermelin lefvande föll i ryssarnes händer. Den ofvan uppkastade frågan måste således besvaras nekande.

Hvilka öden har Hermelin fått röna hos ryssarne?

Denna fråga är vanskligare att afgöra än den förra, ty hvilket nu H:s öde blef, visst är, att man omgifvit det med en tät slöja af hemlighetsfullhet. Här förtjänar påpekas, att den danske ambassadören Just Juel, som vistades i Ryssland åren 1709—11 och under denna tid åtskilliga gånger kom i beröring med de förnämsta svenska

melin. — — — — Sägnen om Hermelins hemliga fångenskap i ett ryskt kloster har vunnit spridning genom de något mystiska uppgifterna i Nordbergs företal och hos Adlerfeldt IV, 89; men denna sägen vinner ur samtida uppgifter eljest intet pålitligt stöd.»

[1] Jfr ofvan sid. 353 not. 2. — Detta bref saknas bland de bref från Karl XII till rådet som äro tryckta i Historiska Handlingar.

[2] Det är tydligtvis ett bref af samma art och innehåll, ställdt till fältmarskalk Goltz, som anföres i Nordbergs berättelse.

[3] Sbornik L, s. 194. Om en afvikelse, se nedan sid. 357 not. 4.

fångarne, hvarvid han omnämner ej blott grefve Piper och de högsta officerarne utan äfven sekreteraren Cederhielm, aldrig har ett ord om den vida mer bekante Hermelin.[1] Lika litet som Juel har Whitworth, hvilken i sina ämbetsskrifvelser hem flitigt omtalar de fångna svenskarne, någon kännedom om H:s vidare öden.[2] Dessa båda utländingars tystnad står sålunda i full öfverensstämmelse med att de svenska fångarne själfva aldrig finnas hafva omnämnt Hermelin såsom lefvande kvar i fångenskapen.[3]

Går man nu till granskning af de särskilda berättelserna, så visar sig först och främst, att (Müller-)Backmeisters berättelse ingalunda ger någon bekräftelse åt Nordbergs berättelse, såsom förf. i Biografiskt Lexikon menar, utan helt enkelt är ett uppkok på denna eller på relationen hos Adlerfeldt. De af B. omtalade »Zuverlässigen Listen von Gefangenen» måste, såsom motsättningen mot den följande tidsbestämningen »noch 1712» visar, ha förskrifvit sig från ett ej så litet tidigare tillfälle än detta, och de kunna därför mycket väl vara just desamma, som de i nämnda bref af tsaren meddelade, af hvilka ju ock Nordberg anfört en. Troligare synes dock, att B:s uttryck blott är en omstufning af följande fras i relationen hos Adlerfeldt: »Il est certain qu'on voit briller son nom parmi les prisonniers, dans la premiere relation de cette Bataille . . .» B:s slutord — »(er) soll auch noch 1712 in der Gefangenschaft gelebet haben» — innehålla allenast ett i ännu mera sväfvande form gjordt sammandrag af den mystiska uppgiften i sagda relations slut om kosacköfversten, som sagt sig år 1712 hafva talat med Hermelin. — Andra möjligheter äro ju icke uteslutna, men det synes knappast vara tvifvelaktigt, att ej Backmeister här accepterat de berättelser,

[1] Detta efter Juels dagboksanteckningar, utgifna af Grove under titel En Rejse til Russland under Tsar Peter (Köpenh. 1893). Uteslutet är ju icke, att Juels depescher, som ej finnas utgifna, kunna hafva någon upplysning att gifva.

[2] Whitworths depescher mars 1708–sept. 1711 äro tryckta i Sbornik L.

[3] I Upsala universitetsbiblioteks allmänna manuskriptsamling F 104 förvaras i konvol. 1710 ett blad med öfverskrift »Våra fångne i Ryssland», odateradt och utan underskrift, enligt anteckning å baksidan hämtadt ur den forna Cederhjelmska samlingen. Sedan det i följd af den förr gängse »slaktningsmetoden» blifvit separeradt från nämnda samling, är det nu omöjligt att säga något bestämdt om dess tillkomst och karaktär. Sannolikt är det afskrift af — eller koncept till — någon fånglista, summariskt uppgjord, som Cederhjelm bragt med sig vid sin hemresa till Sverige kort efter Poltava och kapitulationen.

Tyvärr är bladet något skadadt, så att ett par ord förstörts. Bland de första posterna på listan märkas:

[ ] Staten [ ] Gr. Piper Gr.
[Rehnsk]old och Gr. Leijonhufvud . . . 3
[Cancell]ie Staten Cederh. Dub. Ditmer
och Clinkoström 4

Under det att sålunda öfriga fångar från kansliet — Cederhjelm, Joachim von Düben, Joachim Ditmer och Leonhard Klinkowström — uppräknas, saknas här hvarje antydning om Hermelin.

som gingo i den svenska litteraturen.[1] Huru som helst: något nytt, som kan bestyrka dessa, meddelar B:s berättelse ej.

De båda återstående berättelserna med versionen om Hermelins hemliga fångenskap, Nordbergs och relationen hos Adlerfeldt, skilja sig ifråga om H:s förvaringsort. Denna motsats skulle ju kunna lösas så, att H. till en början hållits inspärrad i den fängelsehåla mellan Ukraine och Moskva, hvarest den där kosacköfversten skall ha sett honom, och sedan förflyttats åt Astrakhan-sidan. Men själfva denna förklaring väcker misstankar. Om H. betraktades såsom en så viktig fånge, icke hade man väl på dylikt vis släpat honom från ort till ort, därvid gifvande honom tillfälle att samspråka med underordnade personer, som icke tillhört bevakningen. Och om detta kunnat ske, hade väl då kunskapen om hans öde kunnat afstängas från de andra svenska fångarne i Ryssland? Än lifligare misstankar väcka uppgifterna om sagesmännen. Dessa namnlösa öfverstar, hvilka talat, den ene till namnlös person (relat. hos Adlerf.), den andre till en person, som meddelat det sagda till en person, som ändtligen meddelat det till Nordberg, de gifva oss ingen borgen vare sig för sin egen personliga trovärdighet eller för att de riktigt uppfattat den fånges namn och förhållanden, om hvilken talet har varit.

Ställer man nu mot dessa sagesmännen för Tilas' berättelse, så lutar allt till de senares förmån. Tilas själf var nog en betydligt mera kritisk person än den gode Nordberg,[2] och hans närmaste meddelare, hans svärfader riksrådet Samuel Åkerhjelm d. y., hade framför allt af släktskapsskäl både stor orsak och äfven rika möjligheter att göra sig underrättad om Hermelins öde. Den yttersta sagesmannen här, Josias Cederhjelm, är visserligen ej alldeles känd som ett sanningsvittne, men i detta fall kunna inga grunder uppletas, hvarför han icke skulle hafva meddelat riktiga uppgifter. Cederhjelm, svåger till Hermelin liksom till Åkerhjelm och H:s kamrat i kansliet, borde mer än någon annan varit intresserad af sin anförvants öde, och såsom en af de mera bemärkta fångarne torde han haft åtskillig möjlighet att få upplysningar därom. Af honom kan man ju ej ifrågasätta något misstag om person såsom af de båda anonyma öfverstarne. Det som mest kan anses göra Cederhjelm-Tilas' berättelse apokryfisk, dess långa förhemligande, har ock sin förklaringsgrund. Att C. ej ville hafva berättelsen utspridd så länge han befann sig i rysk fångenskap, det är, såsom hos Gahm Persson framhålles, helt naturligt. Att odådet äfven sedermera, när Cederhjelm befriats ur fångenskapen, förtegats, motiveras tillräckligt

[1] Att såväl Nordbergs Konung Carl XII:s historia som Adlerfeldts Histoire militaire varit kända af verkets utgifvare Müller, det framgår af Sammlung Russischer Geschichte V, s. 578—79.

[2] I detta fall lämnar Nordberg själf ett särskildt bevis, hvilka lösa bevisgrunder han kan acceptera, när han finner sin tyske öfverstes uppgifter i hög grad stödda af den omständigheten, att den mystiske fången berättades ständigt studera »Novum Testamentum pure Græcum».

af hans och senare äfven Åkerhjelms kända nära förbindelser med Ryssland. — Icke heller tala några inre osannolikheter mot uppgiften i denna berättelse.

En pröfning af det hittills kända materialet gifver alltså såsom resultat: att Hermelin icke har dödats i själfva striden vid Poltava utan lefvande fallit i ryssarnes händer; att han sedan fått i särskild grad röna tsar Peters ovilja, och att sannolikt denna ovilja tagit just det barbariska uttryckssätt, som Tilas' berättelse efter Cederhjelm relaterat.

* * *

Vid Hermelins namn och Poltavaolyckan är äfven fästad den uppgiften, att H., när slaget vändt sig mot svenskarne, skulle uppbränt de svenska kansliakterna, för att dessa ej skulle falla i fiendens händer. Uppgiften förefaller i sig själf apokryfisk, då ställningen ännu vid Poltava ej kunde anses så förtviflad, att en dylik yttersta utväg fick tillgripas, och då ju den svenska trossen kom tämligen oantastad från själfva slaget.[1] Den härstammar veterligen från Nemeitz' och Backmeisters berättelser (se ofvan),[2] och då dessa i hufvudsak förkastats, finnes föga anledning att skänka dem tilltro i denna detalj. Det synes också genom prof. Carlsons undersökning vara konstateradt, att kansliets papper förts med den retirerande arméen, och att de först, när kapitulationen vid Perevolotjna förestod, blifvit af de kvarvarande kanslitjänstemännen förstörda.[3] Hermelins roll härvidlag får sålunda utan allt tvifvel strykas. Märklig är däremot den upplysning, som tsar Peter gifvit i sitt bref till sina ministrar i Moskva, dat. Poltava den 27 juni 1709 (g. st.), och hvilket Whitworth i afskrift öfversändt till den engelska regeringen: — — »We have taken — — the first minister, count Piper, with his secretaires, Hermelin and Ditmar, all their papers».[4] Som detta är skrifvet omedelbart efter segern, är det ingalunda visst, att man då å ryska sidan varit underrättad, af hvilken omfattning och af hvilket slag de tagna svenska papperen voro; emellertid måste någon grund funnits för meddelandet. Från annat håll uppgifves — dock ej direkt af någon personligen närvarande — att en del papper blifvit af ryssarne tagna vid Poltava, nämligen de till »lille prinsens bagage» hörande och bland dem manuskriptet af Gustaf

---

[1] Ernst Carlson, Slaget vid Poltava sid. 50—51.

[2] Westphal uppgifver, att Piper själf satt eld på »Archivum», hvilken uppgift Nordberg, Konung Carl XII:s historia, I, s. 922 not. 4, på det bestämdaste bestrider, dock endast för så vidt den gäller Pipers person: »Gr. Piper var hos Troupperne, och Archivum var hos Bagagen, dit han (= Piper) aldrig kom».

[3] Ernst Carlson, anf. arb. s. 75—6 (not. 84).

[4] Sbornik L, s. 194—95. — Däremot saknas denna uppgift om de tagna papperen i de ofvan cit. brefven till Kikin och Golitsyn.

Adlerfeldts journal.[1] Är det måhända dessa, som af tsaren förväxlats med svenska fältkansliets?

C. Hallendorff.

Underrättelser.

— Förre statsarkivarien i Lübeck K. F. Wehrmann afled d. 11 sept. 90 år gammal. Utom flera skrifter på den hanseatiska historiens område har han äfven utgifvit några band af »Lübeckisches Urkundenbuch».

— *Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien* har till ordförande för 1899 återvalt generalmajoren O. M. Björnstjerna samt till ledamöter i sin Historiska nämnd likaledes återvalt hrr Forssell, Malmström och Styffe. Som bidrag till tryckningskostnaden af docenten K. Hildebrands gradualafhandling »Johan III och Europas katolska makter 1568—1580» har akademien beviljat ett anslag af 500 kr. — Vid akademiens novembersammanträde tog bibliotekarien Wieselgren sitt inträde med en afhandling om »Drottning Kristinas bibliotek och bibliotekarier före hennes bosättning i Rom».

— *K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia* har till ledamöter invalt major A. E. O. A. Bæckström, arkitekt Agi Lindegren, öfverstlöjnant C. D. L. W. Munthe och fil. d:r A. Rydfors. Under året har K. Samfundet utgifvit slutet på sextonde bandet af »Historiska Handlingar», som innehåller arken 8—20 af *Vadstena klosters jordebok 1500 jämte tillägg ur klostrets äldre jordeböcker* redigerad af Carl Silfverstolpe. Sjuttonde bandet är under tryckning. — Vid K. Samfundets decembersammanträde omvaldes till ordförande för 1899 riksarkivarien C. T. Odhner. Lektor Hildebrand höll ett kortare fördrag med anledning af den i K. Biblioteket påträffade handskriften *Jon Jonssons Vandringsbok* (se här ofvan i detta häfte) och arkivarien Westrin gjorde några intressanta meddelanden om *franskan såsom diplomatiens språk*, särskildt hvad Sverige vidkommer, hvaraf vi en annan gång hoppas kunna meddela ett referat.

— *Akademiska afhandlingar i Uppsala.* För filosofiska graden har lic. P. Girgensohn d. 2 nov. ventilerat en afhandling om *Die skandinavische Politik der Hansa 1375—1395* och lic. Lydia Wahlström d. 15 nov. *Sveriges förhållande till Danmark 1788—89.* — För teologiska fakulteten B. Alstermark *De religiöst-*

[1] Se företalet till Adlerfeldt, *Histoire militaire de Charles XII* Pariseruppl. I, sid. XIX.

svärmiska rörelserna i Norrland 1750—1800. I. Härjedalen och Jämtland samt A. M. Magnusson *Nicolaus Olai Botniensis.*

— Af *Meddelanden från svenska riksarkivet* har 22 häftet utkommit. Af årsberättelsen för 1897 inhämtar man, att den extra ordinarie tillökningen i riksarkivets samlingar varit jämförelsevis ringa, endast 28 band, volymer eller häften jämte ett antal lösa handlingar. Det betydelsefullaste förvärfvet representeras af arkivalieinköpet från änkefru Gumælius i Örebro, hvilket vi redan förlidet år ha omnämnt. Med häftet följer en af arkivarien Westrin upprättad förteckning öfver *hemliga rådsprotokoll, konseljprotokoll och statsrådsprotokoll 1725—1813.* Attributet »hemlig» utöfvar alltid en viss spännande dragningskraft på den intresserade forskaren, och det är med nyfikenhet man tar kännedom om de ärenden, som under växlande tider ansetts böra hållas sekreta. De äro af skiftande art: från »grefve Buturlins placering vid en kunglig middag» eller ransakningen efter fördolda skatter i Landskronas fästningshvalf till Gustaf III:s storpolitiska planer 1788 och tronföljarvalet 1810. En tidsbild, som ej saknar sin komiska sida, framskymtar i protokollen för d. 30 jan. 1760 om den nödställda hattregeringens underhandling med det ryktbara kommerserådet Nordencrantz. Den senare hade erbjudit sig att anvisa ett medel till »kursens fällande» men på villkor bland annat att man i rådet genomläste ett af honom författadt större verk. Rådet beslöt sig verkligen en dag för genomläsningen, ehuru det fann villkoret hårdt, men uppgiften blef vederbörande för dryg, och man beslöt sig några dagar senare för att återsända skriften oläst och uppsäga kontraktet med Nordencrantz; han skulle fått 100,000 daler s.m., om hans finansplan antagits. — D:r Westrin har försett förteckningen med en lärorik inledning, i hvilken behandlas de hemliga protokollens uppkomst och utveckling ända till det nya statsskickets införande 1809.

— Sommaren 1897 besökte den unge ryske historikern J. Gautier svenska riksarkivet samt anställde forskningar där och i det därstädes deponerade Skoklosterarkivet. Ett resultat af sina undersökningar har han framlagt 1898 i 1:sta delen af Kejserliga moskovitiska arkeologiska samfundets genom dess arkeografiska kommission utgifna handlingar. Där meddelas nämligen under titeln Смоленскія акты изъ семеннаго архива гр. Брахе (Smolenskhandlingar ur grefve Brahes familjearkiv) af honom, efter ett omnämnande af Solovjevs (1840) och Jakubovs (1890) förteckningar öfver ryska handlingar i svenska riksarkivet, en förteckning med angifvande af innehållet af 74 »rullar» på ryska och 1 rulle på polska och vestryska, hvilka förvaras i tre kartonger (n:ris 350—352) i Skoklostersamlingen. Dessa handlingar äro till största delen skrifvelser till vojvoden i Smolensk under dess belägring af polackerna 1609—1611, fördes af dessa till Polen och kommo under Karl X Gustafs polska krig till Sverige. De röra hufvudsakligen ämnen af enskild natur och äro ur historisk synpunkt utan högre värde.

— Af *Sverges traktater med främmande makter* utgifna af O. S. Rydberg har elfte bandet utkommit (äfven under titeln »Sverges och Norges Traktater med främmande makter» band II) och innehåller Sveriges och Norges traktater under åren 1846—1867.

— Docenten R. Kjellén har i »Tidsskrift for Retsvidenskab» 1898 publicerat *Studier i äldre Vestgötalagen.* Han utgår från det kända faktum, att vi svenskar gjort alltför litet för den vetenskapliga bearbetningen af våra äldsta rättskällor och han har i ifrågavarande »Studier» valt den ganska kloka vägen att taga före en enskild lag och ur densamma uttaga vissa enskilda punkter till uttömmande behandling. Hans undersökningar gälla den offentliga rätten. Här behandlas sålunda först i den utförligaste undersökningen och delvis med anlitande af tabellens åskådliga språk »Den personliga jämlikhetens graderingar». N:r II behandlar »Rester af ättförfattningen», n:r III och IV två parallella ämnen: »Alle grannar» och »Byn såsom primärkommun». Sista undersökningen gäller begreppet »Alle män», där han uppställer och bevisleder den ganska antagliga hypotesen, att därmed betecknas icke blott häradet utan i vissa fall äfven landskapet, beroende på det forum, inför hvilket ett mål varit före. — Det skulle tvifvelsutan löna sig att på detta sätt taga andra enstaka punkter före; man vinner fördelen af en fullständig utredning och lämnar på så sätt goda bidrag till en fullständig systematisk framställning.

— I en liten upplaga om 200 exemplar har amanuensen fil. d:r John Kruse utgifvit några förut publicerade studier under titeln *S:t Knutsgillet i Malmö, kulturhistoriska bidrag till dess 600-åriga historia.*[1] Efter att ha berört gilleväsendets uppkomst och sociala betydelse öfvergår förf. till Knutsgillena, af hvilka icke mindre än sju funnos i Skåne och af dem tre ännu mer och mindre blomstrande. Knutsgillet i Malmö omtalas första gången 1360 men är åtminstone hundra år äldre. Förf. meddelar därefter i första afdelningen en mängd kulturhistoriskt intressanta drag ur Malmögillets historia ända ned till våra dagar. Den andra afdelningen kallas »Svenska konungar och drottningar i Malmö S:t Knutsgille under 1600- och 1700-talen» och går i själfva verket ända fram till 1807 och 1816. Afsikten med arbetet har varit att väcka ett lifligare intresse för Malmö-gillet, som lär föra ett tynande lif, medan systergillet i Lund gläder sig åt ett allmänt deltagande och en rik blomstring.

— Den personalhistoriska och släkthistoriska forskningen blomstrar, som bekant, för närvarande i Sverige. Utom de bekanta »Svenska Ättartalen» ha de senare åren haft att bjuda på ett antal bidrag till nationernas och ämbetsverkens liksom till enskilda släkters historia och »Personalhistorisk Tidskrift» har i dagarna utsändt sitt första häfte, som vi nu ej hinna omtala, för att blifva en förenings-

[1] Boken kan erhållas hos förf. till ett pris af 3 kr.

punkt för de spridda intressena. Ett par nyare arbeten kunna vi här nämna.

Den bekante »bygdepatrioten» ledamoten af andra kammaren och riksgäldsfullmäktigen Johan Johansson har redan förlidet år i form af separattryck ur »Noraskogs Arkiv» (att hos utgifvaren erhållas för 2 kr. eller med postförskott kr. 2,50) utgifvit *Vikers-Ekestubbe-slägten*, d. v. s. ättartal för en gammal aktningsvärd och vidt förgrenad bergsmanssläkt, ursprungligen från Våla i Munktorps socken, som två gånger erhållit sköldebref men aldrig blifvit introducerad. De vidlyftiga ättartaflorna öfver släktens många grenar äro rika på kulturhistoriska drag; t. ex. om Frans Ersson i Gamla Pershyttan, som började en process, därför att någon om honom fällt det yttrandet, att »F. E. brås på sin farfader och står efter det jordiska». Det är af intresse att följa dessa oftast duktiga och hederliga dannemän, som son efter far ägnat sig åt samma verksamhet och ytterst sällan lämnat bergsmännens eller hemmansägarnes klass för att blifva »landtbrukare», arrendatorer eller folkskollärare. Ett antal rätt karakteristiska porträtt belysa ättartaflorna, som i öfrigt åtföljas af bilagor samt en ljustrycksbild af det förnyade sköldebrefvet af 1596.

Revisor Otto Kugelberg har nyligen fullbordat ett personalhistoriskt arbete öfver *Postmästare i Sverige och Finland från äldre till närvarande tid.* Arbetet är uppställdt i alfabetatisk ordning och meddelar, när källorna sådant medgifva, uppgifter äfven om vederbörandes familjeförhållanden. Man finner bland annat många karakteristiska anteckningar från den tid, då postmästaresysslorna voro ålderdomssäten för afskedade öfverstar, öfverstlöjtnanter och majorer i arméen. Ett alfabetiskt namnregister underlättar begagnandet af arbetet, som utan tvifvel kostat utgifvaren mycken både tid och möda. Hans afsikt är, om tillräckligt antal subskribenter anmäla sig, att äfven utgifva »Embets- och tjänstemän hos K. Generalpoststyrelsen äfvensom vid Stockholms postkontor».

Af det biografiska verket *Smålands nation i Uppsala* har första delens sluthäfte, redigeradt af P. A. Vistrand, utkommit. Det upptager n. 1634—1904 af nationens medlemmar och stannar med de år 1844 i nationen inskrifna. Andra delen, som skall sträcka sig från 1845 till »sista arkets tryckningsdag» är afsedd att utkomma under loppet af nästa år. Den skall äfven meddela biografier öfver nationens hedersledamöter, förteckningar öfver nationens inspektorer, kuratorer och bibliotekarier m. m. Smålands nation har, som bekant, bland sina medlemmar räknat många framstående män, och den för personalhistorien intresserade läsaren finner äfven i detta häfte sitt lystmäte fullt upp i många intressanta biografier, som ofta åtföljas så väl af korta omdömen som af bibliografiska notiser.

— Inför den moderna historiska och filologiska kritikens räfsteting ha många förment vördnadsvärda traditioner, många sekelgamla

åsikter, många roande anekdoter under de sista årtiondena inkallats och i allmänhet stått sig slätt; de ha skoningslöst förklarats förlustiga »medborgerligt förtroende». Så har det äfven gått med skalden *Tiodolfs från Hvin »Ynglingatal»* eller den dikt, som ligger till grund för vår bekanta Ynglingasaga. Man har dragit hela författarens existens i tvifvelsmål; han kan ej ha lefvat, då han borde gjort det. Man har förnekat ynglingakonungarnes tillvaro i Uppsala. Man har bestridt diktens norska ursprung och lokalisering. Dess sista hjältar ha gjorts till danska konungar. Hela dikten har tillkommit hundra år senare, än man hittills trott, författats i England för en nordisk vikingahöfding, till hvars ära en okänd skald i sitt verk »blandat släkterna om hvarandra» o. s. v. Det är modigt att uppträda som de dömdas advokat och yrka deras rehabilitering; det är dock detta som professor Gustaf Storm i Kristiania vågat i en artikel i ett nyligen utgifvet häfte af »Arkiv för nordisk filologi»: *Ynglingatal, dets forfatter og forfattelsetid.* Han pröfvar de andragna domskälen och kommer till följande hufvudresultat. Ynglingatals »geografi» är begränsad till Sverige, Norge, stundom äfven Danmark och Östersjökusten; speciellt är diktaren hemmastadd med det norska landskapet Vestfolds topografi. Det finnes icke ett spår till engelska fornsägner i dikten, lika litet till engelska »kulturord». Ynglingakonungar känner man i Norge oberoende af Ynglingatal. Det finnes ingenting, som hindrar att den siste konungen, Ragnvald, varit samtida med Harald Hårfager. Författaren, Tiodolf, kan sålunda själf godt ha varit samtida med båda konungarne. Själfva dikten är skrifven i slutet af 800-talet till ära för bägge konungarne, för att upphöja den ätt, som genom Haralds första segrar blifvit så ryktbar. Den svenska uppsalaätten kan mycket väl ha kallats »ynglingar» vid sidan af det andra namn den bevisligen haft. Det finnes inga bindande skäl att identifiera, såsom man gjort, en af Ynglingatals konungar, Gudröd, med en dansk konung Godfred, hvars lefnadsöden förete vissa likheter med den förres, och Bugges bevis för diktens engelska ursprung äro, till sist, icke öfverbevisande. Se där hufvudpunkterna i detta upprättelseförsök, hvars pröfning vi öfverlämna åt andra. Något uttalande om Ynglingatalets värde som historisk källa är naturligtvis icke afsedt med detsamma.

— Professor Carl von Bonsdorff har under rubriken *Strödda uppsatser I.* samlat ett antal förut tryckta smärre afhandlingar. Hufvudsakligen röra de sig på 1600-talets mark men sträcka sig med uppsatsen »Finlands sista hyllning åt svensk konung» ända fram till 1805, då Gustaf IV Adolf vid hemkomsten från sin långa tyska resa blef föremål för en verklig nationalhyllning ifrån Finland, en hyllning, hvartill man har svårt att förstå den rätta orsaken. Flertalet uppsatser behandla kulturhistoriska ämnen. Utförligast bland dessa är den om »Djäknelif och djäknegång», ett föredrag vid Svenska litteratursällskapets årsmöte 1898. Därjämte finner man uppsatserna »Huru Gustaf II Adolf hyllades i Finland» och »Landskaps-

möten i Finland på 1670-talet», två bidrag till historien om de representativa formernas utveckling.

Samme författare har äfven påbörjat andra bandet af sin omfattande monografi *Åbo stads historia under sjuttonde seklet*, hvaraf första häftet utkommit. Här inrymmes sjunde och åttonde afdelningarna, som äro ägnade åt »Kyrkan» samt »Skolan och universitetet». Vi hoppas kunna återkomma till detta intressanta arbete.

— *Danska riksarkivet* har utgifvit sina *Meddelelser* för 1895—1897. Man finner däraf till en början, att riksarkivarien, såsom chef för hela det danska arkivväsendet, erhållit en ny instruktion år 1896. Därefter meddelas uppgifter om arkivverksamheten under ifrågavarande tidrymd så väl vid hufvudarkivet som vid provinsarkiven. Slutligen har den nuvarande riksarkivarien C. F. Bricka meddelat en varmt skrifven skildring af sin företrädare A. D. Jörgensen i dennes verksamhet som arkivman. J. var som bekant reformatorn af Danmarks arkivväsen, genomdref föreningen af det gamla gehejmearkivet med centralförvaltningens senare arkiv (senast marinministeriets arkiv) ett önskemål alltjämt i Sverige, genomförde provinsarkivorganisationen och ledde dennas utveckling m. m. Af meddelandena finner man äfven, att byggnadsfrågan för hufvudarkivet i Köpenhamn står på dagordningen. Danska riksarkivet är som bekant ganska trångbodt och har delvis mycket eldfarliga lokaler. — Af under senaste treårsperiod utförda arkivarbeten må här påpekas, såsom intressant äfven för svensk forskning, det fullständiga omordnandet af det s. k. Sture-arkivet (mer än 1800 nummer). Det danska riksarkivets stora sigillsamling har likaledes fullständigt ordnats under ledning af arkivarien Thiset, en erkänd auktoritet på detta område.

— Af den illustrerade *Danmarks Riges Historie* har senast häftena 45 och 46 utkommit, innehållande början på andra delen eller »Den senere Middelalder», författad af professor Kr. Erslev. Af första delen ha 9 häften utkommit (till början af 800-talet), af fjärde delen 9 (in på 1630-talet), af femte delen 6 (början af Kristian VI:s regering) och af sjätte delen 20 häften (fram till 1851).

— Af A. D. Jörgensens »Historiske Afhandlinger» har nionde häftet utkommit. Det hela är beräknadt på 30 häften. De utkomna häftena innehålla några afhandlingar berörande Sönderjylland, »Kongelovens arffölge», »Kong Kristian II på Sönderborg», »En berömt svensk slægt fra Nordslesvig (Rudbæk)» m. m.

— Adriano Capelli, arkivarie vid statsarkivet i Milano, har nyss utgifvit *Dizionario di abbreviature latine ed italiane* (LXII + 433 sid. Ulrico Hoepli, Milano). Det är som namnet antyder ett lexikon öfver förkortningar i medeltidsskriften, det första i sitt slag i Italien. Förf. har försett sitt arbete med en kort systematisk öfversikt under rubriken »Brachigrafia medioevale», grundad på goda källor så väl tyska som italienska. Lexikonet själft gör intrycket

af stor fullständighet. Förf. har särskildt uppmärksammat den italienska skriften och på så sätt kunnat upptaga ett antal mindre vanliga eller i andra lexikon icke förekommande förkortningar, särskildt ur den juridiska litteraturen. Monogram, siffror, medicinska förkortningar samt i inskrifter förekommande förkortningar (sigle ed abbreviature epigrafiche) ha sina egna afdelningar; äfven här träffas många ovanliga eller hos oss obrukliga tecken. Fyra planscher lämna skriftprof i sammanhang från 12:e till 15:e århundradet och äro fullständigt återgifna i skrift. Äfven profven på de enskilda bokstafsformerna och de enklaste bokstafskombinationerna äro talrika och synas vara väl valda. Vid sidan af andra liknande handböcker, såsom Chassants, torde denna sålunda väl fylla sin plats både med afseende på sin fullständighet och det delvis nya innehållet. Priset är 7,50 lire.

— Öfver den *internationella diplomatisk-historiska kongressen i Haag* som vi i förra häftet ägnade en artikel åt, innehåller *Historische Vierteljahrsschrift* i Leipzig en skarp kritik af E. Brandenburg. Tyskarne hade genomdrifvit, att franska, tyska och engelska språken erkändes som lika berättigade, och uppträdde väl förberedda. I öfrigt bestod kongressen, med undantag af 4—5 holländare, herr Browning från England och herr Westrin från Sverige, endast af dilettanter. Förberedelserna och anordningarna voro ytterst bristfälliga. Med få undantag (de tyska) förirrade sig föredragen gärna in på det politiska eller anekdotiska området. Några tyska historici torde ej komma att hädanefter deltaga i en ny af »Société d'histoire diplomatique» ledd kongress o. s. v. — Ett vida mildare omdöme ägnar *Revue Historique* åt kongressen. Den antyder dock, att brister förefunnos, och framkastar frågan, huruvida det icke vore lämpligare att i framtiden i stället för internationella diplomatisk-historiska kongresser organisera allmänt historiska sådana, vid hvilka sålunda den diplomatiska historien endast skulle representera en sida bland många. — I *Revue d'histoire diplomatique* slutligen skrifver M[aurice] B[outry], att trots den ringa tid, som användts på förberedelserna, kongressens framgång var fullständig och att kongressen ännu bättre genom sina arbeten än genom sitt program visat, att den ville hålla sig fjärran från alla strider och sålunda bevarade en uteslutande vetenskaplig karakter.

— Till e. o. professor i nordisk historia vid *Helsingfors'* universitet har i slutet af förra året utnämnts docenten Carl von Bonsdorff.

Öfversikter och Granskningar.

Historisk jubileumslitteratur från 1897.

I den hyllning, som ägnades den upplyste och högt bildade konung, som för närvarande innehar Sveriges tron, vid hans förlidet år firade regeringsjubileum, deltogo äfven de vetenskapliga institutionerna i Sverige dels genom adresser, dels genom särskilda festskrifter. Årets konst- och industriutställning företedde de vackraste prof på utvecklingen inom industrien, tekniken och de bildande konsterna under de tilländagångna i så många hänseenden lyckliga tjugufem åren. Vetenskapsidkarne begagnade sig af det sällsynta tillfälle, som erbjöds dem på hösten, för att inför konungen nedlägga ett antal skrifter, som vittnade om, att äfven på detta område verksamheten varit stadd i ett jämnt och lyckligt framåtskridande.

Den svenska historieskrifningen saknades icke bland dessa publikationer.

Vi kunna börja med de båda festskrifter, som universiteten i Uppsala och Lund utgifvit. De skildra i främsta rummet verksamheten vid desamma under det senaste fjärdedels århundradet.

Uppsala universitet 1872—1897 är titeln på den festskrift, som, på det större akademiska konsistoriets beslut redigerad af professor Reinhold Geijer, skildrar ett viktigt tidsskede i vår äldsta högskolas historia. Det är en väldig volym om tillsammans 824 sidor, fördelade på tre afdelningar, samt illustrerad med större och mindre ljustryck (bl. a. ett porträtt af konungen). Första afdelningen börjar med en *historisk inledning*, författad af professor R. Geijer och skildrande universitetets historia till 1872, hvad de äldre tiderna angår väsentligen efter Annerstedts 1877 utgifna universitetshistoria. Därefter följer *Uppsala universitet under konung Oscar II:s regering*, historisk öfversikt af samme författare, behandlande de nya universitetsstatuterna, det nya universitetshuset, examens- och undervisningsväsendet samt de stora akademiska festerna, som under perioden firats. Slutligen komma, redigerade af olika författare, redogörelser för de fyra fakulteterna samt för ekonomien.

Andra afdelningen skildrar dels *Universitetets byggnader och institutioner* (bland dem äfven seminarierna), dels *Vetenskapliga samfund och föreningar*, dels slutligen *Studentvärlden*. Sistnämnda afdelning, författad af Ivar Hallberg, är af särskildt intresse. Den behandlar landskapsföreningarna, studentkåren, studenthemmen och föreningslifvet samt vittnar om, hvilket rörligt andligt lif, som i våra dagar råder bland studenterna, väsentligt olika förhållandena för tjugofem år sedan. Den visar, huru i mångt och mycket obefogade de anmärkningar äro, som i detta hänseende stundom riktas mot studentvärlden. Vid sidan af examensläsningen finner man, huru tidens viktiga frågor visserligen icke äro främmande för den studerande ungdomen, som själf i mån af sina krafter sökt gripa in i deras lösning; man ser med glädje, hur en praktiskt fosterländsk ande i många hänseenden bland densamma gör sig gällande.

Tredje afdelningen, redigerad af biblioteksamanuensen Aksel Andersson, är ägnad åt *Universitetets styresmän, lärare och tjänstemän*. Förutom en öfversikt öfver de timade personalförändringarna upptages den af en *bio-bibliografi* meddelande dels biografiska data för alla de nämnda vid universitetet anställda personerna, dels ytterst fullständiga och med ofantlig omsorg samlade och ordnade bibliografiska uppgifter äfven för den tid de icke vid universitetet varit anställda.

Enligt utgifvarens utsago har det väldiga bandet »planlagts, författats, redigerats och tryckts under sammanlagdt föga längre tid än ett halft år», ett faktum som vittnar, att den gamla nordmannakraften ännu lefver, äfven i ett samhälle, som uteslutande riktar sig åt de fredliga idrotterna.

* * *

Tredje hufvudafdelningen af Lunds universitets festskrift, en elegant utstyrd volym, rikt illustrerad (med porträtt af konungen som jubeldoktor), är ägnad åt *Lunds universitet 1872—1897* (354 sid.) och redigerad af bibliotekarien Elof Tegnér. Den innehåller efter en vältaligt skrifven *öfverblick* af universitetets öden under nämna 25-årsperiod redogörelser för statuter, organisationsfrågor och examensstadgar, för lärareplatser och lärare, för institutioner och byggnader, för förvaltning och ekonomiska förhållanden samt för studenterna, nationsföreningarna och akademiska föreningen — i det hela sålunda detsamma som i Uppsala-skriften, ehuru i mindre skala. Ett personalregister samt tabeller afsluta verket.

Hvarken 1872 eller 1897 betecknar i och för sig någon vändpunkt i universitetens historia, men perioden har icke dess mindre varit rik på betydelsefulla händelser för desamma. Nya statuter, förändringar i examensväsendet och i studierna, seminarieinrättningarna och de akademiska sommarkurserna, nya universitetshus och nya byggnader för åtskilliga institutioner: se där några drag, som gifva dessa år en framstående plats i vår högre odlings historia.

Se här ock några skäl, hvarföre vi böra vara de herrar tacksamma, som genom ett omsorgsfullt och oförtrutet arbete åt eftervärlden beredt så förträffliga medel att lätt få reda på en mängd af de viktigaste data för denna historia under det nittonde århundradets slut.

De *två första banden* af *Lunds universitets festskrift* fyllas af vetenskapliga afhandlingar ingående dels i universitetets årsskrift, dels i Fysiografiska sällskapets handlingar. Bland de vetenskapliga afhandlingarna finner man alla fakulteterna representerade. Till historiens gebit hör en afhandling af docenten E. Wrangel: *Sveriges litterära förbindelser med Holland särdeles under 1600-talet* (IV + 214 sid.). På grund af ett mycket omfattande forskningsmaterial, hämtadt ur tryckt litteratur samt svenska och holländska arkiv och bibliotek, lämnar doc. Wrangel en synnerligt detaljerad framställning af sitt ämne. Efter en inledande öfversikt af Sveriges yttre förbindelser med Holland vänder sig förf. till de litterära förbindelserna mellan Sverige och sistnämnda land under 1600-talet, redogör för svenska studerandes besök vid holländska högskolor, förnämligast i Leiden, Amsterdam, Franeker och Groningen, ända ned till den karolinska tiden samt ägnar de sista kapitlen åt öfversikter af nederländskt inflytande på svenska bildningen i allmänhet, på läkarkonsten, språkvetenskapen och skönlitteraturen. Det hela afslutas med ett personalregister, för hvilket läsaren är tacksam, då skriften naturligt nog vimlar af namn. Det är ett intressant och hittills föga kändt kapitel i vår odlingshistoria, som förf. här har bearbetat, från sitt håll belysande den oerhörda assimilering af bildningselement på alla områden, som i Sverige ägde rum under 1600-talet och som satte nationen i stånd att på ett icke alltför bristfälligt sätt söka komma i jämnhöjd med den i sydligare länder längre hunna europeiska odlingen. Till personalhistorien bjuder författarens afhandling för öfrigt, som man lätt kan tänka sig, rika bidrag.

* * *

Äfven Uppsala har framträdt med vetenskapliga bidrag till jubileet. Det för några år sedan bildade *Humanistiska vetenskapssamfundet* har tillägnat konungen femte bandet af sina skrifter. Det innehåller afhandlingar på flera vetenskapers områden; lingvistikens och filologiens, egyptologiens och filosofiens. Historien representeras utom af en uppsats af professor Landtmanson »Träldomens sista skede i Sverige», som ej varit oss tillgänglig, af en längre afhandling af prof. Hjärne: *Svensk-ryska förhandlingar 1564—72. Erik XIV:s ryska förbundsplaner.*

Det är ett föga bearbetadt ämne, som prof. Hjärne företagit till behandling. Förutom enstaka bidrag i monografier från senare år har historieskrifningen i fråga härom i det stora hela stått på samma ståndpunkt som Dalin för hundra år sedan. Åtskilliga urkundsmessiga bidrag ha dock på svensk sida i senare tid publicerats,

förnämligast i Sverges Traktater. Förutom dessa och de ännu otryckta svenska handskrifterna beherrskar emellertid Hjärne äfven den ryska litteraturen, och han har därigenom kunnat ge sin framställning en fyllighet, som man knappt skulle ansett möjlig. Till det intressantaste i uppsatsen hör utredningen af de ryska diplomatiska förhandlingsformerna på den tiden, särskildt hvad Sverige vidkommer; till nya synpunkter, som förtjäna uppmärksamhet, den, att tsaren icke drefs till den livländska eröfringen af någon sträfvan att komma i beröring med den västerländska kulturen utan endast af rent personliga bevekelsegrunder, liksom att Erik XIV icke hade någon medveten tanke på ett »dominium maris baltici» eller stod i någon principiell motsats till Ryssland utan att han hufvudsakligen bestämdes af ärelystnad.

Afhandlingen stannar med 1566; titeln angifver, att den kommer att fortsättas. Förf. slutar med affärdandet af Nils Gyllenstiernas högtidliga beskickning nämnda år, och på de sista bladen träder den sällsamma fråga mer och mer i förgrunden, som öfver de båda kontrahenterna kastar en hemsk skugga och som för Erik själf vid sidan af hans låga giftermål skulle få en så ödesdiger betydelse, kanske större än Sturemorden, frågan nämligen om Katarina Jagellonicas utlämnande till den ryske tsaren, hvilken enligt förf. bevisligen först blifvit väckt af den senare.

* * *

Den uppblomstrande *högskolan i Göteborg* har som festskrift ägnat åt konungen tredje bandet af sin årsskrift. Det innehåller flere filologiska uppsatser, ett par litteraturhistoriska och filosofiska samt två afhandlingar, som kunna hänföras till det historiska facket: *Några ord om frihetstidens allmänna betydelse och plats i det svenska folkets historia* af professor L. Stavenow samt *Om den svenska grundlagens anda. Rättspsykologisk undersökning* af docenten R. Kjellén.

Professor Stavenow har sedan flera år tillbaka ägnat sina specialstudier åt frihetstiden och är numera en af våra förnämsta kännare af denna period. För flertalet framstår densamma säkerligen som ett helt för sig, karakteriserad i mångas ögon måhända af skaldens omdöme: (tiden) »då ingen kung och ingen ära var». I själfva verket var det en tid synnerligen rik på ideer på olika områden, och prof. Stavenow visar i sin öfversiktliga framställning, huru den utgör inledningen till det moderna Sverige: i rent yttre hänseende genom den svenska östersjöstatens förvandling till en svensk nationalstat; i fråga om statsskicket genom utvecklingen af begreppen om den konstitutionella monarkien med dess maktfördelning — man finner redan då 1809 års ideer antydda; på det ekonomiska området genom framträngandet af nya åsikter om handelns och näringarnes frihet; i socialt hänseende genom utbildandet af en inflytelserik medelklass och ruskandet på ståndsprivilegierna i en helt

annan mening än hundra år förut, liksom genom första framträdandet af arbetareklassen och den början de diskussionen om dess rättigheter; i kyrkligt hänseende genom sekterismens och rationalismens uppträdande; i litterärt hänseende genom nysvenskans utdanande, genom assimileringen af upplysningens idéer, genom pressens framträdande och de exakta vetenskapernas blomstring. Det är sålunda en tid, som särskildt för förståendet af våra dagars rörelser är väl värd att lära känna och hvars betydelse allt klarare skall framstå genom ett mera inträngande studium uti enskildheterna. Själfva dess politiska misstag ha varit uppfostrande; dess ensidiga uppfattning af friheten och följderna däraf ha i sin mån beredt den erfarenhetens bittra skola, ur hvilken ett sannare frihetsbegrepp har framgått, som tillämpadt i vårt århundrade har skyddat Sverige för många af de svårigheter, med hvilka de flesta staterna i Europa ännu kämpa under utdaningen af sitt konstitutionella författningslif.

Docenten Kjellén, mindre historiker än rättsfilosof, har i sin ofvan anförda afhandling fortsatt sina studier öfver 1809 års regeringsform, som han påbörjat med tvenne i Hist. Tidskrift införda uppsatser: »Den nationella karakteren i 1809 års grundlagsstiftning» (1893) samt »Hvem har stiftat Sveriges regeringsform af 1809?» (1896). Det är icke för tidigt, att denna den äldsta af Europas nu gällande grundlagar i egentlig mening blir känd och uppskattad till sitt fulla värde, och hvarje politiskt intresserad person skall säkerligen finna doc. Kjelléns undersökningar instruktiva, så mycket mer som de utmärka sig genom stora stilistiska förtjänster. Föreliggande afhandling går ut på att visa, huru litet i själfva verket 1809 års grundlagsstiftare påverkades af utlandets teorier, hvilket lugn och jämnmod de iakttogo vid utstakandet af konungamaktens gränser, och hvilken klok tillämpning de gjorde af förgångna tidsskedens lärdomar. Framställningen är måhända i en eller annan punkt något konstruerande; här är det dock ej platsen att gå in på någon närmare diskussion därom. I mycket är det en utveckling af de ideer, som Hans Järta vid åtskilliga tillfällen har uttalat om det verk, i hvars åstadkommande han hade så stor andel.

* * *

Bland de tillfällighetsskrifter, som jubileet framkallade, voro två af mera betydande omfång.

»Till minne af den 18 september 1897» utgaf C. E. Fritze's k. hofbokhandel en med vackra autotypier försedd elegant festskrift i stor oktav: *Konung Oskar II och Sveriges folk* (300 sid.). Författaren, dr A. Rydforss, lämnar där först en skildring af »Beredelseåren (1829—1872)», för hvilken han bl. a. haft tillgång till dagboksanteckningar af dåvarande prins Oskar, samt därefter af »Regeringsåren (1872—1897).» I en uti formellt hänseende för-

träfflig framställning redogör förf. i den senare afdelningen dels för de viktigaste politiska frågor, som sysselsatt regering och riksdag under nämnda period, liksom för de skiftande ministärerna, för förhållandet till utlandet och för unionen, dels ock för konung Oskar, sådan han uppträder i offentliga och enskilda lifvet, liksom för konungafamiljen. Skildringen är fullkomligt opartisk, om möjligt med ett godt ord om de flesta personer, som uppträda, sällan med tadel. Det är hvarken partimannen eller häfdatecknaren, som dömer; det är en objektivt lugn iakttagare, som berättar. Däri ligger bokens utmärkande karakter. Det är ett med stor omsorg hopletadt och rikhaltigt material förf. framlägger; man finner där en mängd uppgifter af olika slag samlade och bearbetade. Hvar och en skall därföre med nytta återvända till hr Rydforss' arbete, liksom man också måste läsa det med nöje.

Dr Josef Lincks likaledes rikt illustrerade biografiska skildring *Konung Oskar II* (408 sid.; Adolf Bonniers förlag) är mera uteslutande ägnad åt konungen personligen, åt hans skrifter och resor, åt hans verksamhet för att främja industri, konst och vetenskap liksom åt hans hof. Först i de två sista kapitlen behandlas konungen som regent och unionskonung. För dem, som älska interiörer från konungens enskilda lif, erbjuder boken ett rikt stoff, från skildringen af rummen ända till det dukade bordet och matsedeln. Talrika utdrag ur konungens tal meddelas, vidare porträtt af en mängd personer, som med konungen stått i närmare beröring, eller af vetenskapsmän, som han understödt; utom ministrar och hofmän finner man Andrée och Nansen, Hedin och Mittag-Leffler, och biografiska data meddelas till och med om den ene och andre. Alla dessa mer och mindre accessoriska detaljer beherskas dock öfverallt af skildringen utaf konungens egen rikt begåfvade och sympatiska personlighet, åt hvilken boken utgör en vältalig hyllning.

Ehd.

Rolandskvadet metrisk oversat af O. P. Ritto. Illustreret af Niels Skovgaard. Indledning og Noter af Kr. Nyrop. København. Det Nordiske Forlag Ernst Bojesen. 1897.

Sedan den fornfranska Rolandssången nyupptäcktes och trycktes på 1830-talet, har den varit föremål för ett alltjämt växande intresse. Den har blifvit en obligatorisk skolbok i Frankrike, den

har allsidigt undersökts i lärda afhandlingar, och den har ofta öfversatts både metriskt och prosaiskt. De nyfranska öfversättningarna äro fjorton, de tyska fyra, de engelska tre o. s. v. En svensk metrisk, ej assonerad öfversättning utgaf finnen frih. Hugo af Schultén år 1887. Nu föreligger en dansk af Ritto.

Detta intresse är helt naturligt och berättigadt. Om också läsningen af Rolandssången icke bereder en odelad estetisk njutning åt oss, som icke finna nöje i sabelskrammel genom hundrade och åter hundrade verser, så har den dock den starka känslans omedelbara poesi och många med verklig konstnärlighet utförda episoder. Men den har framför allt ett historiskt intresse. Icke så som skulle dess framställning af de tilldragelser, på hvilka den hvilar, vara något historiskt dokument. De hafva tvärtom på allt sätt förvanskats af den förstorande, sammanrörande folkfantasien. Men Rolandssången är ett sant och lefvande uttryck för den tid och de förhållanden, hvari den uppstått. Det medeltida Frankrikes ledande tankar och stämningar, kriget och vapenbragden i främsta rummet, den oreflekterade religionsifvern, den uppoffrande hängifvenheten för kung och land, vapenbrödraskapet och riddareäran, det är hvad som finner en så full och äkta återspegling i Rolandssången. Det på en gång mest förvånande och anslående häri är kärleken till fädernesIandet, till detta *dulce France*, mot hvilket krigaren vänder sig i dödsstunden, och hvars ära är honom dyrbarare än allt annat. Fosterlandskärleken är annars ett diktarmotiv, som först sent uppträder i Europas litteraturer. Så stark som i Rolandssången finnes den ingenstädes under hela medeltiden, och Frankrike har i detta fall som i andra litterära förhållanden skyndat före det öfriga Europa och gifvit ett exempel, som dock blott sent skulle följas.

Det är således väl värdt, att Rolandssången blir känd i vidaste kretsar, och därtill skall Rittos öfversättning säkerligen kraftigt bidraga inom Skandinavien.

Den är gjord med stor pietet mot originalet i den berömda Oxfordhandskriften Digby 23, hvars mening noga återgifves, hvars vers efterbildas i stafvelseantal (10 stafvelser) och växlande kvinnliga och manliga assonanser, och hvars strofindelning och ordning i allmänhet följas. Utelämnadt är det mesta (75 strofer) af den senare tillfogade Baligantepisoden, äfvensom några få andra strofer eller verser. Tillagda äro äfven några verser efter Gautiers edition. Med tillförlitligheten parar sig ett godt och ledigt språk, som tillika är kärnfullt såsom de gamla bålda tider, det skildrar.

Hvad som däremot gör ett afgjordt olika intryck med originalet är rytmen. Den är i originalet ej vidare bestämd än att eftertryck faller på den 4:e och 10:e stafvelsen med cesur efter den 4:e. Det är den franska nationalepikens vanliga versmått, och den förefaller mycket hurtig med sin karakter af rask gång. Då de enda fixa accenterna falla på 4:e och 10:e stafvelserna, verkar versen hufvudsakligen jambiskt, och i jambisk rytm har af Schultén återgifvit Rolandssången, så ock Th. Hagberg i de sparsamma utdrag, han

meddelat i sin broskyr *Rolandsagan* (1884). Men Ritto har gifvit sin vers en daktylisk gång, hvilket verkar icke blott främmande utan ganska släpigt och enformigt. Den berömda begynnelsestrofen lyder så här:

Alt Karl den store, vor mægtige kejser,
Syv år fuldt vel har i Spanieland været.
Lige til havet han riget har hærget:
Ej er der borg, som sig længer kan værge,
Byer og mure med jorden er jævned;
Kun Saragossa ham trodser på bjerget:
Her kong Marsile, den vantro, end hersker,
Han, som Apollon og Muhamed tjener. —
Intet ham kan mod hans undergang skærme!

Innan man läst 3,138 sådana verser, är man uppgifven af trötthet. Hur mycket friskare är icke af Schulténs

Den store Karl, vår kejsare och konung,
I Spaniens land sju hela år har varit.
Det höga landet han till hafvet kufvat.
Där finns ej borg, som håller stånd mot honom,
Ej stad, ej mur mer öfrig är att grusa,
Förutom Saragossa på sitt berg.
Dess herre Marsile är, som Gud ej älskar;
Han tjänar Mahummed, Apollon tillber.
Det stundar ofärd, ej han undgår henne.

Det kan väl hända, att Ritto tänkt på Gautiers teori, att den franska 10-stafviga versen uppstått ur en daktylisk ¯ ⌣ ⌣ ¯ ⌣ ⌣ ¯ ⌣ ⌣ ¯ (= Rittos egen). Men det enda stödet för en sådan åsikt, Gautiers ifriga och varma öfvertygelse därom, har nu fallit bort, sedan han själf i P. de Jullevilles *Histoire de la Langue et de la Littérature française* I, 112 tagit tillbaka densamma.

En särskild svårighet har öfversättaren vid återgifvandet af egennamnen. Det torde stöta de flesta, att af Schultén accentuerar *Mársile*, *Túrpin*, att han utan vidare talar om *Aix* = *Aachen* o. s. v. Det gör icke Ritto; men om hans accentuering *Ólifant* (Rolands horn), *Dýrendal* (Rolands svärd), eller ens *Óliver* (franska *Olivier*), hans skrifning *Gualter* = *Gautier* eller *Walter*, o. s. v. äro lyckade, kan vara omtvisteligt.

Öfversättningen är åtföljd af noter af Ritto, hvilka dels redogöra för vissa vid öfversättningsarbetet följda grundsatser, dels meddela upplysningar till enskilda textställen. Den är föregången af en inledning af professor Kr. Nyrop, som med sin sakkännedom och sin framställningskonst belyser Rolandslegendens uppkomst och utbredning. Mindre bekant däri torde vara, att Roland är hjälte i färöiska visor och i norska folksånger och traditioner. I Sverige har Roland knappt gått utöfver de medeltida öfversättningarna af franska dikter. Namnet förekommer sparsamt i modern tid såsom

förnamn, och ej utan förvåning finner jag i en jämtländsk folksägen namnet Gammel-Roland, *De sv. landsmålen* XIII, 1, s. 91. Skovgaards teckningar och tryckarens utstyrsel gifva åt Rittos bok en antikiserande och stilfull prägel.

Johan Vising.

Geschichte der deutschen Hanse in der zweiten Hälfte des 14 Jahrhunderts von dr E. R. Daenell. VII + 210 sid. Leipzig 1897.

Den tid, som föreliggande arbete behandlar, kan anses bilda epok i Hansans historia. Med det 14:de seklet utgår ett skede i dess utveckling, hvars början är att söka i århundradets midt. Halfseklets förra del betecknar den egentliga Hansans grundläggning, sammanslutningen af skilda nordeuropeiska stadsgrupper kring en gemensam yttre och inre politik, som i förra fallet på de olika handelsområdena syftade till bekräftelse för hela förbundets räkning af privilegier, hvaraf förut endast en och annan stad eller stadsgrupp njutit, och i det senare gick ut på att mot demokratiska ingrepp häfda den köpmannaaristokratiska statsordningen, och — detta gäller de nordtyska städerna — att göra betydelselös landsherrarnes för städernas handel och handelspolitiska sträfvanden mången gång allt för besvärliga öfverhöghet. Det gemensamma målet var blifvet medvetet för de skilda stadsgrupperna, och för detta mål fortgick kampen under århundradets två sista årtionden, slutande med afgjord framgång för Hansan oaktadt det månghöfdade motståndet och hindret af Englands och Flanderns hansefientliga köpmannasträfvanden, Hollands ostadiga vänskap, Margaretas sluga, nationelt nordiska politik, Nordtysklands adelsfejder och demokratiska rörelser, sjöröfveriet på Öster- och Nordsjön och slutligen särintresset, som mer än en gång — visserligen alltid tillfälligt — ställde en eller flera städer i harnesk mot det gemensamma.

Då den historiska litteraturen hittills saknat en öfversiktlig framställning af Hansans historia eller någon mera omfattande del däraf, måste dr Daenells arbete betecknas såsom särdeles välkommet, i synnerhet som det visserligen ej blott utgör en sammanfattning af resultaten i tidigare specialarbeten, utan också är fotadt på af förf. själf gjorda undersökningar af hittills obearbetade primärkällor. Hansisches Urkundenbuch IV och bihanget till Die Recesse der Hansetage (Ser. 1 B. VIII), hvilket senare arbete varit förf. tillgängligt i korrekturutdrag, ha möjliggjort en allsidigare belysning

af Hansans åt så många skilda håll syftande politik under detta skede. Stödd på dessa urkundsamlingar har förf., om ock ej i hufvudsak ändrat resultaten i föregående undersökningar (t. ex. Styffes och Erslevs), likväl ställt en del frågor i betydligt klarare belysning och framför allt varit i tillfälle att på nya grunder fastslå och understryka en äldre uppfattning. Särskildt anmärkningsvärdt är hans betonande af det besvärliga beroende af den inre ställningen i Nordtyskland, under hvilket den hanseatiska politiken hade att arbeta. Städerna hade en black om foten uti sitt underordnade förhållande till furstarne, i Lüneburgerstriderna och andra nordtyska fejder; sist och ej minst verkade klass- och författningsoroligheterna inom städerna hämmande på deras fria handlande och sträfvande. Liksom i ett föregående arbete[1] har förf. egnat en beaktansvärd uppmärksamhet åt denna sida af Hansans historia och visat, huru mycket i dess förhållanden till utomhanseatiska makter får sin rätta förklaring först i belysning af händelser inom dess eget hemgebiet.

Det visserligen ej allt för stora materialet har förf. vetat på ett skickligt och vetenskapligt metodiskt sätt att sofra och ordna. Hans kritik, på samma gång mogen och vaken, går till primärkällorna och egnar dem en ofta skarpsynt uppmärksamhet äfven i punkter, där dessa redan synts ha lemnat sitt sista bidrag till frågornas utforskande. Jag vill belysa detta med ett exempel. S. 65 behandlar förf. frågan om Margaretas hansepolitik, sådan den kom till synes på hansedagen i Lübeck i juli 1386. Städerna begärde skadeersättning af Danmark för sjöröfverier, på hvilken framställning Margareta lät svara, att de egde att välja mellan å ena sidan att uppgifva sina anspråk mot erhållande af en »nådebevisning» af konung Olof, drottningen och deras råd och å andra sidan att få tvisten afgjord af en skiljedomstol, bestående af furstar och herrar.[2] Förf. har, som det vill synas, fullt riktigt visat, att med denna »nådebevisning» (gunst und vordernisse) ej kan åsyftas annat än bibehållandet af de norska privilegierna. Först genom att ställa städerna i valet mellan dessa två alternativ har Margareta kunnat gifva verkligt eftertryck åt tillbakavisandet af de hanseatiska ersättningsanspråken. Detta synes vara det rätta förståendet af anförda ställe i Hanserecesserna,[3] och så fattadt belyser det också rätt tydligt ej mindre hennes politiska sträfvande för tillfället än hennes diplomatiska metod öfver hufvud. Drottningens resoluta uppträdande mot städerna i deras för tillfället ganska svåra ställning är karakteristisk för hennes påpassliga politik.

I fråga om förf:s användning af moderna bearbetningar tillåter jag mig att påpeka ett förbiseende, hvartill han enligt min tanke

---

[1] Die Kölnerkonföderation und die schonischen Pfandschaften. Leipzig 1894.

[2] Die Recesse der Hansetage II n:r 325.

[3] Erslev (Dronning Margrethe s. 120) synes fatta orden »gunst und vordernisse» helt allmänt som uttryck för kon. Olofs och Margaretas bevågenhet.

gjort sig skyldig. S. 66 intager förf. sin position i den näppeligen ännu afgjorda frågan om karakteren af 1397 års unionstraktat. I ett arbete så utförligt och framför allt så citatrikt som dr Daenells hade väl varit på sin plats att påpeka, att en från förf:s uppfattning afvikande mening förekommer inom den vetenskapliga litteraturen. Det hade ju blott behöft ske med ett: »Anders O. S. Rydberg, Sverges Traktater II s. 568», och nog hade det citatet försvarat sin plats såväl som många andra i förf:s bok.

Uppställningen och ordnandet af materialet utmärker sig för reda och öfverskådlighet. Efter att inledningsvis och i korta drag ha redogjort för Hansans förhållande till de främmande länder, med hvilka den stod i handelsförbindelse äfvensom för den allmänna ställningen i Nordtyskland till år 1385, skildras i kap. 1 förhållandet till Flandern, Holland, England och Novgorod, de furstliga makterna och folkrörelserna inom städerna till år 1393. Det var en tid af oafbruten strid, visserligen mest af diplomatisk art, som Hansan på alla sina verksamhetsområden hade att upplefva på 70-, 80- och de första åren af 90-talet. Stridens mål var för städerna privilegiebekräftelse, och de nådde genom skickligt undfallande här, energiskt pockande där visserligen hvad de åsyftade. Den afbrutna handelsförbindelsen hade återupptagits, med England genom fördrag 1381 och 1388, med Flandern och Novgorod 1392. Då så skett, och sedan lugnet blifvit återställt i Nordtyskland i början af 90-talet, kunde Hansan först vända hela sin samlade uppmärksamhet på den Skandinaviska norden, där den dock alltid hade viktigare intressen än annorstädes att bevaka. Där hade, som bekant, under tiden för Hansans nyss omnämda strider, de stora omhvälfningar skett, som gjort Valdemar Atterdags dotter till herskarinna i Nordens tre riken och förflyttat mecklenburgaren Albrekt från konungasalarna till fängelseensamheten, just som hans högtsträfvande planer efter konung Olofs död tagit sin djärfvaste gestalt. På denna utveckling hade ej Hansan kunnat utöfva något bestämmande inflytande. Att den dock följde händelserna i Norden med det lifligaste intresse är säkert nog, och att den tänkte sig möjligheten af för dess handelsintressen vidriga följder af de tre skandinaviska ländernas förening, visar bland annat anläggandet af nord-östersjökanalen. Om dess skandinaviska politik alltså under denna tid var något passiv, så berodde det endast på, att den ej utan risk kunde vara annat.

Hansans ställning till Nordeuropa under åren 1385—1393 är framställd i kap. 2. Här såväl som i de två följande kapitlen har förf. i hufvudsak följt Styffe och Erslev såväl i uppfattandet af Hansans nordiska som af Margaretas hanseatiska politik. Rätteligen bör dock erkännas, att han meddelat ett och annat förut okändt drag äfven åt bilden af Margaretas politik. Så s. 76 där han framhåller en del omständigheter, som tala för, att Margareta år 1390 legat i vänskapliga underhandlingar med Polen trots den försäkran om motsatsen, som hon nämda år både muntligen och skriftligen gaf högmästaren i tyska orden.

Tredje och fjärde kapitlen behandla Hansans förhållande till Nordeuropa fram till 14:de seklets slut. I mycket hade städernas politik, som under denna tid koncentrerat sin kraft på sina skandinaviska syften, varit framgångsrik. Freden i Norden var återstäld såväl till lands som på Östersjön och möjlighet därigenom gifven till en ostörd handel på Skandinavien. Det är sant, att åtskilliga af städernas anspråk, hvilkas tillfredsställande Margareta fann oförenligt med sina intressen, af henne lemnats obeaktade, men det viktigaste hade dock Hansan ernått: bekräftelse på de gamla privilegierna i samtliga nordiska länder. Till Hansans framgångar hörde ock, att den lyckats undantränga alla konkurrenter på de nordiska marknaderna. Blott i ett fall hade deras sträfvan mot dessa konkurrenter varit resultatslös — när de sökte utestänga engelsmännen från Östersjöhandeln. Det är denna Hansans politik gent emot utomskandinaviska länder under århundradets sista årtionde, som är det hufvudsakliga ämnet för kap. 5.

Till arbetet är fogad en bilaga, som i detalj redogör för den hanseatiska besättningen i Stockholm 1395—1398, det därvarande manskapets utrustning, lefnadsvilkor o. d. Utöfver Styffes behandling af samma ämne[1] har förf. meddelat åtskilliga detaljupplysningar, hufvudsakligast hemtade från Hanserecesserna IV.

För svenska läsare har dr Daenells arbete ett alldeles särskildt intresse, mindre för den vidlyftiga, Sveriges historia direkt rörande bilagans skull än på grund af dess behandling af en del andra historiska spörsmål af allmänt nordisk art, särskildt Margaretas hanseatiska politik. Att dessa nordiska frågor blifvit belysta från speciellt tysk synpunkt med hansedagsrecesser och andra hanseatiska urkunder, minskar naturligtvis ej bokens intresse för oss svenskar, så mycket mindre som förf. visst icke kan beskyllas för att ha låtit de nordiska källorna oskäligt träda i bakgrunden för de hanseatisk-tyska.

K. A. Fryxell.

Hans Järtas och G. F. Wirséns brefväxling år 1814. Utgifven af Oscar Alin. V + 179 sid. Stockholm Norstedt & Söner 1897.

En intressant brefväxling under ett kritiskt tidsskede mellan två af Sveriges förnämsta politiska personligheter i århundradets början, den snillrike, men ömtålige och lättretlige Hans Järta, den tiden landshöfding i Stora Kopparbergs län, och dåvarande stats-

[1] Styffe, Bidrag etc. II s. IV.

sekreteraren Gustaf Fredrik Wirsén, den skarpsynte statsmannen, hvars ena öga var en Herschels tub och det andra ett mikroskop för detaljer, för att använda Järtas af utgifvaren anförda uttryck.

Brefven röra sig hufvudsakligen om förhållandet till Norge och äro mycket upplysande för tänkesätten i fråga om denna angelägenhet i Sveriges politiska kretsar, d. v. s. i dem, där man verkligen tänkte något i frågan. De bekräfta hvad man förut anmärkt om den svenska regeringens sorglöshet i denna viktiga angelägenhet, dess benägenhet under den första tiden att behandla saken såsom alls icke vidkommande Sveriges regeringsform och författning. De bekräfta hvad man förut vetat om kronprinsens oerhörda prestige, om undfallenheten för honom, om osäkerheten, så länge man icke kände hans vilja och önskningar — och han vistades i början af året den ena månaden efter den andra fjärran från Sveriges gränser. Det är ett faktum, detta hans utomordentliga inflytande — att beklaga, om man så vill, men i öfrigt endast att konstatera, om man vill förstå 1814 års och hela den tidens historia.

Brefväxlingen börjar, sedan det redan var en afgjord sak, att norrmännen skulle sätta sig upp emot freden i Kiel och afträdelsen till Sverige för att försöka gå sina egna vägar. Det är under intrycken af den alltmera växande frihetsrörelsen i Norge, som de båda korrespondenterna utbyta sina tankar och det är häraf, som deras ordalag få sin färgläggning. Man får icke förtänka dem, att de icke kunde vara med om att i Norges självständighet se resultatet af alla Sveriges uppoffringar under den senaste tiden, att de bedömde frågan från svensk synpunkt och icke från norsk. Falla sig orden om prins Kristian och »norskarne» understundom ganska hårda och bittra, får man vidare erinra sig att i privata utgjutelser, icke afsedda för offentligheten, uttrycken gärna få ett par grader högre värme, än när man talar officielt eller personligen och direkte deltager i en ömtålig underhandling. Trots alla vackra ord vardt ju ock förbindelsen ett resonnemangsparti, icke ett kärleksparti. Den borde kunnat blifva något annat men har ej blifvit det.

Säkerligen var det den tiden få personer i Sverige, som så klart insågo alla vanskligheterna, när det gällde att förverkliga på ena eller andra sättet Kiel-traktatens fjärde paragraf, som Hans Järta gjorde. Säkert är, att ingen så skarpt och tydligt utvecklat alla dessa svårigheter, som denne skriftligen gjorde, och det är för visso att beklaga, att den dåvarande svenska regeringen ej kunde räkna män med sådana statsmannaegenskaper som hans till medlemmar. Utgifvaren har omtryckt Järtas i denna tidskrift förut publicerade mycket märkliga promemoria i föreningsfrågan, som han den 25 september insände till Wirsén. Äfven om författaren, såsom man påpekat, ej riktigt bedömt de olika samhällsklassernas ställning i den tidens Norge, har han på ett mycket träffande sätt påpekat olikheterna mellan de båda folken och deras författningar samt allt

det i praktiken vanskliga vid en statsförening af det slag, som verkligen kom till stånd mellan de två rikena.

Om själfva tillkomsten af den bestående unionen innehåller brefväxlingen mycket litet. Konventionen i Moss kom för dem båda som en öfverraskning och synes af dem båda, tvifvelsutan på goda grunder, ha bedömts som ett förhastadt steg. Wirsén afgick sedan som kommissarie för att deltaga i underhandlingen med norska stortinget, men han är tystlåten med afseende på dennas gång, säkerligen sparande sina intryck för muntliga meddelanden. Sin åsikt om resultatet sammanfattar han i det i en not anförda uttalandet (ur ett bref till grefve Engeström): »Jag är öfvertygad, att många skola, då de komma att läsa den nya norska grundlagen, döma, att vi antingen icke gjort oss någon möda eller ock densamma fåfängt förspillt; men tiden kommer dock att närmare utveckla, om icke detta var rätta sättet för att en annan gång ernå reellare mål.» Att man i framtiden, och det den allra närmaste, borde söka att ernå »reellare mål» var ock tankegången hos grefve Wedel enligt en, likaledes i noterna införd synnerligt intressant promemoria af Wirsén rörande ett samtal med denne framstående norske statsman, daterad d. 7 sept. 1814. Svårigheterna att ernå detta visade sig dock redan nu för Wirsén. Han skrifver i slutet af nov. till sin hustru: »de (norrmännen) förändra icke sitt sätt att agera det aldra minsta, hvarföre jag också proponerat dem att i stället för det norska lejonet, som de vilja ha uti deras flagg, sätta dit en tjur, som stångar af sig hornen mot en klippa.»

Hvad som i denna brefväxling är ägnadt att särskildt i närvarande ögonblick göra ett djupt intryck är Järtas pessimistiska uppfattning af hela unionsfrågan. Redan d. 15 april skrifver han: »Kunde vi med heder och utan att äfventyra för många missnöjen inom oss alldeles öfvergifva anspråken på Norge, så Gud vet, om icke det vore .... det rådligaste .... Jag har redan någon tid hyst den tanke jag nu yttrar.» Han upprepar sin mening i ett bref af d. 29 maj: »Ofta tänker jag att, om vår nationalheder det tilläte, vore det klokast för oss att lämna norskarne åt sig själfva .... I afseende på Sveriges själfbestånd anser jag vår conscription såsom numera stadgad eqvivalera Norge.» Och i ett i en not anfördt, delvis redan publiceradt bref till Baltzar von Platen af d. 20 nov. 1827, uttalar han sig ännu skarpare: »Alltifrån den förhastade konventionen i Moss har jag inom mig fruktat, att föreningen med Norge skulle en dag blifva oss vådlig .... Länge har jag haft en tanke, som jag äfven nu knappt vågar yttra. Jag skulle nämligen anse det för Sverige vara nyttigast, att konungen med alla yttre tecken af mogen besinning och i de fogligaste termer förklarade, att han nedlade norska spiran och öfverlämnade åt statsrådet att sammankalla ett storting, som finge besluta om Norges framtida öde. I Sverige blefve detta steg säkerligen populärt. Norskarne åter skulle komma i det yttersta bryderi.» Järta hade visserligen en gång, 1812, själf i föreningen med Norge sett en garanti för Sveriges

bestånd; han var därjämte en lättretlig och ömtålig natur, som i förtreten ej sparade på ord eller handlingar. Men det är ej underligt, om hans önskan om en hederlig upplösning af föreningen i närvarande tid skulle väcka genklang i många svenska sinnen. Sverige 1898 är visserligen ej i samma behof som Sverige 1812 eller 1814 af denna förening för sitt själfbestånd, och norrmännen ha ju gjort hvad de kunnat för att göra gagnet af föreningen illusoriskt. Vi ha börjat tröttna vid de fälttåg, som särskildt vid hvarje stortingsval, sättes i gång mot Sverige, där de mest ovederhäftiga personer från Björnstjerne Björnson till Lasse Trædal med lögnaktigt eller försåtligt tal utså hatets sådd, vinna ett dessvärre lättförvärfvadt bifall och skapa majoriteter af ett mycket tvetydigt värde. Och dock ligger i själfva tanken, att den skandinaviska halfön borde bilda en enhet åtminstone i yttre hänseende någonting så naturligt; de norska separatisternas sträfvanden äro så blottade på verkligt sundt förnuft, att man kanske ännu ej bör låta hoppet fara, ännu bör söka rädda 1814 års idé och söka möjliggöra dess utveckling utöfver det bristfälliga stadium, där 1814 års män, medvetet men med hopp på framtiden, lämnade densamma.

Brefven äro utgifna med all möjlig omsorg; icke minst intressanta äro de utförliga noterna med sina upplysningar och supplerande utdrag ur andra brefväxlingar från samma eller senare tid.

Ehd.

Historiska studier. Festskrift tillägnad Carl Gustaf Malmström den 2 november 1897. Stockholm. P. A. Norstedt & Söner 1897.

Värdig sitt föremål är den tacksamhets- och hyllningsgärd tolf svenska historici med denna festskrift velat bringa Carl Gustaf Malmström vid hans inträde i sitt 76:te lefnadsår. Bättre kunde nämligen ej hans lifsgärnings betydelse för den svenska historieskrifningens utveckling åskådliggöras än genom en serie värdefulla bidrag till vår historia under olika perioder »från de allra äldsta, då endast stenarne tala, ända ned till vårt århundrade», alla författade af personer, som på ett eller annat sätt kunna sägas vara Malmströms lärjungar. Den tacksamhetsskuld, i hvilken de — och med dem alla idkare af svensk historisk forskning — känna sig stå till riksarkivarien Malmström har fått ett sannt och vackert uttryck i slutorden af festskriftens tillägnan: »Om Sverige nu äger en historisk skola, ha vi därför icke minst att tacka eder verksamhet, edra lärdomar och edert föredöme».

Främst af de i tidsföljd ordnade bidragen kommer en af prof. Montelius i raska drag gjord öfversikt af hvad den arkeologiska forskningen i närvarande stund anser sig veta om *Sveriges förbindelser med andra länder i förhistorisk tid.* Han börjar med vikingatiden, därvid betonande, att de från denna period härrörande myntskatterna snarare torde hafva hit inkommit genom handelsförbindelser än såsom byte från plundringsfärder, och följer sedan jordfyndens vittnesbörd om förbindelser med utlandet tillbaka i tiden ända till stenåldern. De svenska flintredskapens smakfullhet och tekniska fulländning vittna om åtminstone indirekt beröring mellan våra förfäder och kulturfolken i södern mer än 2000 år före Kr. f.; än tidigare spåras en dylik beröring i dösarnas och gånggrifternas om orientaliskt ursprung vittnande former. Flera omständigheter anföras, som tala för tillvaron af regelbundet fortgående handel mellan Skandinavien och andra länder redan före bronsålderns början. Med stöd af erfarenheten från andra värdsdelar, på en tid då de ännu ej öppnats för europeisk kultur, anslår M. såsom nödvändig tid för transporten hit upp af föremål från Medelhafsvärlden på sin höjd ett par år, d. v. s. »de från södern komna sakerna kunna i allmänhet betraktas som samtidiga med de nordiska arbeten, tillsammans med hvilka de anträffats,» en sats, hvars betydelse för den »förhistoriska kronologien» är lätt att inse.

Hans Hildebrand behandlar, med K. J. Tornbergs och B. E Hildebrands beskrifvande förteckningar såsom utgångspunkt, *De öster- och västerländska mynten i Sveriges jord.* Vid sin utredning af importens växlingar och dessas orsaker hänför han, den starka förekomsten af mynt från samaniderna (893—957) till det nybildade. från Sverige utgångna ryska väldets förbindelser öster ut i stället för att, såsom förr allmänt skett, sätta den i samband med väringarne i Konstantinopel. De angelsaksiska mynten, som talrikt anträffas på Gotland, men i regeln icke i västra Sverige och som i antal stå tillbaka för de tyska, anser han ej förskrifva sig från af vikingar utprässad danagäld, utan mestadels hafva inkommit genom handel, ett resultat, öfverensstämmande med det, hvartill prof. Montelius delvis på andra grunder kommit. Ur dessa myntfynd hämtas till slut en värdefull kronologisk upplysning: på Björkö har ej anträffats något mynt af Edgar (959—75) eller senare angelsaksiska konungar, och häraf sluter H. att Björköstaden förstörts före dessa mynts spridning i Sverige. — Därvid anges väl af förbiseende, 964 såsom ärkebiskop Unnes dödsår; såväl Adam (Lib. I. cap. 64) som Annales Corbeienses och Regius's fortsättare uppge enstämmigt året 936.

Sveriges ställning till Antonio Possevinos fredsmedling mellan Polen och Ryssland skildras af Lic. K. Hildebrand, som för P:s verksamhet i Polen och Ryssland väsentligen stöder sin framställning på åtskilliga arbeten af jesuiten Pierling. Denna fredsmedling tillkom på tsarens begäran och ledde $^{15}/_{1}$ 1582 till stilleståndet i Iam Zapolski. Jämsides med sina planer att vinna ryssarne för en

kyrklig union och korståg mot turkarne sökte P. under fredsmedlingen ställa sig väl med konung Johan genom att verka för Sveriges upptagande i freden. Denna plan motarbetades ifrigt af polackarne, och de lyckades förekomma ett svenskt ombuds närvaro vid fredsmötet. I Sverige möttes P:s planer med misstro, ej minst till följd af den polska syn på tingen han i sina skrifvelser till Johan lade i dagen. Denna del af den påfliga fredsmedlingen saknade alla förutsättningar att lyckas; den är emellertid intressant såsom ett försök af curian att i den katolska reaktionens intresse återknyta förbindelserna med konung Johan.

Emil Hildebrand har lämnat en undersökning *Om Kalmare stadgar eller det »latinska brefvet» 1587*. Han urskiljer i dessa berömda stadgars tillkomst 4 utvecklingsstadier och redogör för olikheterna mellan dessa redaktioner (alla nu tryckta i SRA. II). I motsats mot Ahlqvist anser han, att Erik Sparre och Hogenskild Bielke förtjäna tilltro, då de gång på gång försäkra, att initiativet var konung Johans, som själf lät ställa det latinska brefvet. För det indirekta inflytande, de åtsporda rådsherrarne kunna hafva haft på stadgans innehåll, torde man, enligt H., vara hänvisad till s. k. inre grunder, men han betecknar det såsom mer än vanskligt att på sådana göra en utskiftning af stadgans paragrafer mellan Johan och rådsherrarne. Af stort intresse är H:s kritik af den gängse åsikten om dessa stadgars öfverdrifvet aristokratiska tendens samt hans antydningar om det indirekta inflytande de haft på vårt statsskicks senare utveckling.

Närmast i ordningen följer en intressant monografi af doc. O. Varenius öfver *Högförräderimålet mot M. G. De la Gardie år 1675*, eller rättare de mystiska intriger, som vid riksdagen i Upsala sattes i scen för att bringa ett sådant å bane. Med stöd af förut obegagnadt källmaterial fullständigar och beriktigar förf. Fryxells framställning af händelseförloppet, och han söker äfven lämna en verkligen kritisk utredning af de framkastade anklagelsernas ursprung, syftemål och faktiska underlag. Därvid kommer han till det resultat, att Baner och Thegner haft sin hand med i spelet vid de inkastade sedlarnas tillkomst och att de handlat framskjutna af De la Gardies personliga motståndare i rådet, främst de båda angifvarne Kurk och Rålamb. Detta resultat vinnes oberoende af den i samma riktning pekande tradition, som förvaras i de Bondeska anekdoterna. Syftet med hela anläggningen har gifvetvis varit att störta den hatade De la Gardie och med honom äfven drabba de styrelseprinciper, han representerade; de framkastade beskyllningarna torde hafva grundat sig på en vrängning af något hans uttalande, ej vara helt och hållet gripna ur luften. Att Johan Gyllenstierna — i hvilken De la Gardie själf såg anstiftaren till det hela — i intrigen spelat en betydande roll, anser V. sannolikt, men han måste medge, att denne i så fall förstått att nästan fullständigt sopa igen spåren efter sig.

Doc. C. Hallendorff kompletterar sina föregående studier i det stora nordiska krigets diplomatiska förhistoria med en väsentligen på danskt arkivmaterial hvilande skildring af *De hemliga förbindelserna mellan Danmark och konung August maj—sept. 1699*. Dessa inleddes genom Patkull-Wallendorffs besök i Köpenhamn och resulterade i en i Dresden af Chr. D. Reventlov och Flemming sluten allianstraktat, hvars hufvudsakliga innehåll refereras. Dess bestämmelser, jämförda med den politiska situationen, ge vid handen, att den tyngre bördan i anfallsförbundet lades på August, hvars intresse af Sveriges försvagande dock var långt mindre än den danske konungens.

Ernst Carlsons framställning af *Slaget vid Poltava och dess krigshistoriska förutsättningar* grundar sig »på en undersökning af de med händelsen samtida uppgifterna, hämtade ur svenska och utländska arkiv samt jämförda med hittills utgifna behandlingar af ämnet, äfvensom på hithörande kartor och bataljplaner, som förvaras i svenska krigsarkivet». I åtföljande noter uppräknas en stor mängd in- och utländska samtida källor till slagets historia; en allmän karakteristik och kritisk värdesättning åtminstone af de viktigaste skulle hafva varit synnerligen välkommen men har väl af utrymmesskäl ej kunnat medtagas. Såsom bilagor medfölja en öfversiktskarta öfver hela fälttåget och 3 bataljplaner. — De föregående krigshändelserna skildras i väsentlig öfverensstämmelse med författarens tidigare framställning.[1] I en viktig punkt synes denna dock hafva modifierats: det gäller den tidpunkt, då tåget mot Moskva beslöts. Förut har C. med bestämdhet förlagt det afgörande beslutet till uppehållet i Smorgony och Radoszkowice,[2] om än tanken på ett tåg mot Moskva sagts redan tidigare hafva hägrat i bakgrunden som en nödfallsutväg;[3] nu åter heter det mera obestämdt (s. 5): »Tidigt nog — måhända redan i Sachsen, senast i ståndkvarteren i Litaven om våren 1708 — har han dock bestämt sig för att, med sidostöd från Livland och Polen, söka gå rakt på Moskva.» Rappes åsikt, att tåget till Ukrajna från början ingått i Karls fälttågsplan[4] tillbakavisas såsom tagande för liten hänsyn till afstånds- och terrängförhållanden, utan stöd i samtida källor och mera öfverensstämmande med moderna strategiska teorier än med 1700-talets och Karl XII:s krigföring. — Den förmodan C. tidigare uttalat, att det näppeligen var Karls allvarliga afsikt att söka intaga staden Poltava,[5] återkommer nu mera indirekt: »Hade han verkligen lagt vikt vid att få staden i sitt våld, då borde han enligt sakkunnigas utsago på ett helt annat sätt ha gripit verket an» (s. 22). Något dylikt

[1] *Karl XII:s ryska fälttågsplan 1707—09.* Nord. Tidskr. 1889.

[2] Anf. arb. s. 372—74; Karl XII och Mühlenfels, Hist. Tidskr. 1894, s. 274.

[3] *Nord. Tidskr. 1889*, s. 370.

[4] *Karl XII:s plan för fälttåget mot Ryssland 1708 och 1709. Krigsvet. Akad. Handl. 1892*, s. 336—44.

[5] *Nord. Tidskr. 1889*, s. 390.

säger emellertid knappast den såsom sakkunnig citerade Lewenhaupt.[1] — Utrymmet förbjuder ett om än så sammanträngdt referat af C:s detaljerade och öfvertygande skildring af själfva slagets förlopp; generalmajor Roos' olycka framstår såsom afgörande dagens öde. Efter slaget ville Lewenhaupt föra hären öfver Vorskla och sedan till de Krimska tatarernas land, Gyllenkrook önskade gå öfver Dnjeper åt Polen, men Karl var för sjuk och ansträngd att lyssna till mera genomförda planer, och efter 2 dygns tröttande marsch befann sig hären ohjälpligt instängd i »hålet» vid Perevolotsjna, där — särskildt med hänsyn till truppernas stämning — en kapitulation var oundviklig. I denna katastrof ser C. en afgörande dom öfver hela den krigföring Karl utvecklat i Polen och sedan fortsatt i Ukrajna, och han uppräknar en rad strategiska missgrepp, som enligt hans åsikt långsamt men säkert framkallat den olyckliga utgången.

Tre af festskriftens afhandlingar behandla ämnen från den period af vår historia, som varit hufvudföremålet för Malmströms forskningsarbete. Den första af dessa, *Handels- och manufakturdeputationens uppkomst och sammansättning* af d:r Severin Bergh, ger en god bild af de vid olika riksdagar växlande, ganska invecklade former, som utmärka Frihetstidens rikt utbildade utskottsväsen. Bestämmande för de täta förändringarna i denna deputations sammansättning var den växlande styrka, med hvilken »en besynnerlig tysthet» i dithörande ärenden af ständerna kräfdes.

Prof. Hjärne meddelar två af Malmström omnämnda »allegater» till riksrådet Cederhielms försvarsskrift 1727 och fogar därtill en undersökning, huruvida de där utvecklade planerna att locka storfursten Peter till Sverige för att uppfostras voro för tillfället fritt uppfunna i partisyfte eller om de möjligen bekräftas af samtida ryska källor. Det framgår af den lifliga skildring H. lämnar af partistriderna under Katarina I:s oroliga regering, att i vissa kretsar en plan då torde hafva varit uppe, som gick ut på att under förevändning af en utländsk studieresa aflägsna storfursten för att så få fältet fritt för den ryska tronföljdens omreglering i det holsteinska husets intresse. Cederhielms uppgifter (i den andra bilagan) om den af luthersk teologi starkt påverkade ärkebiskop Feofan Prokopovitsch bära sannolikhetens prägel och styrka i sin mån trovärdigheten af uppgifterna om storfursten, hvarföre Hjärne i dessa meddelanden ser *Ett svenskt vittnesbörd om holsteinska partistämplingar i Ryssland.* — Åren 1751—1756 beteckna den statsrätts-

[1] »Hade vi ock än kunnat taga bort det stället, til hwilket vi approcherade, så war dock intet vunnit: ty thet war igenom en djup dal och wall aldeles afsöndrat ifrån thet, som war rätta fästningen.» (*Enväldets skadliga påföljder etc.*, Stockholm 1757, s. 329). Detta förefaller som ett klander af sättet för belägringens anordning men torde ej innebära någon antydan om, att den anmärkta oskickligheten skulle vara afsiktlig. Den samtidigt citerade relationen *Upps. Univ. Bibl. F. 103* har ej varit mig tillgänglig.

liga spekulationens inträde i Frihetstidens politiska lif. Hufvuddragen af de då framträdande motsatta åskådningarna tecknas af prof. Stavenow i en lärorik essay öfver *De politiska doktrinernas uppkomst och första utveckling under Frihetstiden.* Den officiella läran om ständernas allmakt framträder skarpast genomförd i det af biskop Brovallius författade »Memorial angående falske och irrige begrepp om regeringssättet», som 16/1 1752 af Mindre Sekr. Dep. öfverlämnades till Sekr. Utsk. och sedermera af detta i hufvudsak gillades. Det afsåg att vara »en officiellt fastslagen principiell belysning af statsskicket till riksens ständers ledamöters och allmänhetens vägledning och uppfostran i riktiga åsikter». St. genomgår noggrant grundtankarna i detta aktstycke, hvari han finner hela den följande parlamentariska doktrinen gömd. Dess innersta konsekvens, de såsom ofelbara här öppet proklamerade ständernas allmakt döljes genom ett sken af maktfördelning, i det att mot ständernas obegränsade lagstiftningsrätt ställes konungens »lagskipande» (= lagtillämpande) makt. Men vid dennes utöfning är all verklig myndighet förbehållen det inför ständerna ansvariga rådet, och konungens »höghet» har blott en formell, representativ betydelse. I jämförelse med detta memorial står »Ärlig Svensk» afgjordt tillbaka i följdriktighet. Dess svagaste punkt var läran om »svenskmannarätten», hvilken afsåg att skaffa frihetsgarantier mot de maktägande ständerna men därvid kom att utmynna i en förtäckt principalatslära. Denna brist uppvisades med skärpa af C. V. Grönhagen i ett memorial på Riddarhuset 4/11 1755, i hvilket aktstycke St. finner hofpartiets oppositionsteori för första gången klart och systematiskt framlagd. Dess kärnpunkt är den på maktfördelningstanken grundade läran om helgden och oföränderligheten af konungens reella maktbefogenheter, sådana de möta i 1720 års allmänt såsom oföränderlig ansedda konstitution (denna fingerades vara byggd på maktfördelningens princip). Ur den idéutveckling, som betecknas af de politiska doktrinernas sammandrabbning under den senare Frihetstiden, framgick såsom det beståndande resultatet den moderna svenska statsrätten, hvars nära samband med principen i hofpartiets balanslära till slut betonas.

Razumovskijs not den 18 juni 1788 var, såsom Köersner framhållit, af ryska regeringen afsedd att varna Gustaf III och förekomma ett fredsbrott men gaf i stället genom sin olyckliga affattning konungen en kärkommen anledning att afbryta de diplomatiska förbindelserna med Ryssland och påskyndade därigenom krigsutbrottet. Odhner upptager den nu till närmare behandling och belyser jämväl ingående den ryska regeringens hållning mot Sverige hela våren 1788. Särskildt framhålles, att R., som först efter rådsbeslutet 22/5 insåg krigets oundviklighet, därefter på uppmaning af svenska »patrioter» för sitt hof betonade vikten af att Gustaf klart skulle framstå såsom den anfallande. Den deklaration R. 17/6 erhöll hade till hufvudsyfte att vederlägga talet om ryska krigsplaner och därmed draga opinionen från konungen öfver på Rysslands sida; vid dess

affattande torde Ostermann alltför mycket haft sina minnen från Frihetstidens Sverige i tankarna. I öfversättning meddelas så väl Ostermanns förtroliga förhållningsorder till R. som det »ostensibla bref» denne sedan omskref till den bekanta noten.

Det sista bidraget till festskriften utgöres af *G. Lagerbjelkes berättelse om Sveriges förhållande till främmande makter* $^{13}/_{3}$—$^{6}/_{6}$ *1809*, meddelad af prof. Alin. Den blef $^{5}/_{7}$ 1809 af kongl. maj:t på statsrådets enhälliga tillstyrkan i nåder gillad, så väl till sitt innehåll som till de slutföljder för Sveriges dåvarande politiska ställning, hvilka däraf kunde dragas, samt $^{7}/_{7}$ öfverlämnad till det då sammanträdande Hemliga Utskottet, bland hvars akter den ännu förvaras. Detta synnerligen viktiga aktstycke angifves hos Schinkel-Bergman (V: 9) såsom liggande till grund för den där lämnade framställningen af riksföreståndarens utrikespolitik, men där äro blott begagnade i Schinkels samlingar befintliga excerpter, och man kan ofta ej se, hvad som härleder sig från den officiella berättelsen och hvad som kan vara tillagdt ur andra källor af växlande värde. Den noggranna edition af L:s berättelse, som här genom prof. Alins försorg föreligger, bör därför vara synnerligen kärkommen för enhvar, som något närmare vill studera vårt lands historia under det betydelsefulla året 1809.

V. S.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 10: H. 3. A. Kock, Studier i de nord. språkens historia. I—V. — R. Kraut, Der ursprüngl. modusgebrauch in temporalsätzen, welche mit *dår(en)* und *fyrr en* eingeleitet werden. — H. Schück, anm. av »Helgedigtene i den ældre edda. Af S. Bugge». — L. Larsson, anm. av Hauksbók. Udg. af det Kong. nord. oldskriftselskab. — V. Boberg, anm. af V. Dahlerup, Det danske sprogs historie. — E. H. Lind, Bibliografi för år 1896.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria, utg. af Södermanlands Fornminnesförening. 9. G. Westerin, Västerhaninge och Muskö socknar i Sotholms härad af Stockholms län. Försök till beskrifning i historiskt, topografiskt, arkeologiskt och statistiskt hänseende.

Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift. 1897, 4. Ett och annat från finska kriget 1808 och 1809. 2. — 6. A. Kindberg, Generalen grefve Armfelts operation mot Kongsvinger år 1808; O. Kuylenstierna, Peder Wessel Tordenskiolds trenne angrepp på Göteborg, Nya Elfsborg och Nya Varfvet åren 1717 och 1719, anm. af N—n. — 15—16, 17—18. J. Mankell, Slaget vid Kliszow den 9 juli 1702. 19—20. G. Hyltén-Cavallius, Kongl. Kronobergs regementes officerskår 1623—1896. Biografiska anteckningar, anm. af P. — 22. N. Wimarson, Sveriges krig i Tyskland 1675—1679. 1; J. R. Danielson, Finska kriget och Finlands krigare 1808—1809, anm. af N—n. — 23. Några anteckningar med anledning af en skrift, betitlad: »Norges strategisk-politiske Stilling og Bergenshalvöens Forsvar». Af v. d. L.

Kulturhistoriska Meddelanden. 1897—98. H. 1. A. Stille, Uggleherarne. Från Snapphanetiden.

Kyrklig Tidskrift. 1897, 11—12. O. Quensel, »Musiken till Svenska Mässan» och den Lutherska kultens principer. — O. Bergqvist, Om missionen bland Kaitomlapparna under 1700-talet.

Läsning för Folket. 1897, 1. P. Bagge, Erik Gustaf Geijer. Ett femtioårsminne. — 2. K. A. Hagström, Biskop Tomas, frihetskämpen, Engelbrektsvännen.

Läsning för Hemmet. 1897, 1. S. Wester, Några drag ur svenska krigares öden i rysk fångenskap. Efter bref och dagböcker.

Meddelanden från svenska slöjdföreningen. 1897, 1. J. Kruse, S:t Knutsgillet i Malmö från medeltiden till början af 1700-talet. Kulturhistorisk studie. — G. Upmark, Tidö, ett stormanshem från 1600-talet.

Nordisk Revy. 1897, 2, 3, 4, 6, 7—8, 9—10. J. Kreüger, Johan III och den katolska reaktionen.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. 1897, 8. De svensk-norska universitetens festskrifter vid H. M:t Konungens regeringsjubileum. Anm. af K. Hildebrand. — 1898, 1. O. Montelius, Huru länge har kvinnan betraktats som mannens egendom? Ett blad ur kvinnans historia I. — V. Knös, Den grekiska teatern och nyaste gräfningar. — O. Montelius, anm. af Stockholm..... Utg. af E. Dahlgren.

Ny Illustrerad Tidning. 1897, 39—40. A. Hammarskiöld, Joakim Zakris Duncker. — 47—48. A. Hammarskiöld, Amiral Cornelius Anckarstierna.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgifven af Karl Wåhlin. 1897, 9. G. Björlin, Svenska härens utveckling under Oscar II:s regering. — S. v. Konow, Svenska flottans utveckling under Oscar II:s regering. — 10. G. Göthe, Gustaf III porträtterad af Sergel. Med 11 bilder. — 12. N. Erdmann, Molière och läkarne. — S. Palme, I Österled.

Samfundet för Nordiska museets främjande. 1895 och 1896. Meddelanden, utgifna af Artur Hazelius. K. B. Wiklund, Om Lapparnes tideräkning. — K. P. Leffler, Ett bondbröllop i Hargs socken på 1840-talet. — P. G. Vistrand, Svenska allmogedräkter. — J. Böttiger, Karl den niondes tapetväfveri och tapetsamling. — C. A. Ossbahr, Studier i Nordiska museets rustkammare. — C. Palm, Silhuetter i Nordiska museet. — J. Böttiger, En tapets historia. — Ur Johan August Hazelii och Carl Jonas Ludvig Almqvists brefväxling. Två hittills otryckta bref i Nordiska museets arkiv.

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 11. C. D. af Wirsén, Minne af friherre Bernhard von Beskow.

Svenska Fornminnesföreningens tidskrift. Bd 10: H. 1. K. H. Karlsson, Några bidrag till Sveriges uppodlingshistoria hemtade från ortnamnsforskningens område. — O. Montelius, Den nordiska jernålderns kronologi. 3. — E. Ekhoff, Sigtuna ödekyrkor.

Tidskrift i Fortifikation. 1897, 1. Kronan och Lejonet. Af Px.

Tidskrift i Militär Helsovård. 1897, 2. E. Edholm, En svensk läkareslägt 1681—1849. [von Schulzenheim].

Norsk Militært Tidsskrift. 1897, 2. C. O. Munthe, Efterretninger om vort forsvar 1645—57.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 8: H. 3. Auxiliærkorpset 1813. Tredje Periode (»Rendsborg-Protokollen»).

Nord og Syd. Illustreret Maanedsskrift for Historie, Geografi og Naturvidenskab i almenfattelig Fremstilling. 1897, November. A. Larsen, Oberst Henrik Danckwardt, Tordenskjolds Modstander ved Marstrand.

Vort Forsvar 1897, 3 Oktober. A. D. Jörgensen, Femhundredaarsmindet om Kalmarunionen. — 17 Oktober. A. Larsen, Kalmar Slot. 12 December. A. Larsen, Kampen for Finland 1808 og 1809. 1. — 26 December. A. Güntelberg, Niels Juel. — 1898, 9 Januar, 23 Januar. A. Larsen, Kampen for Finland 1808 og 1809. 2, 3.

Finsk Tidskrift utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. 1897, 12. I bokhandeln: A. Rydfors, Konung Oscar II och Sveriges folk; till minne af den 18 September 1897, anm. af R. F. v. Willebrand.

Finsk Militär Tidskrift. 1897, Januari, Februari. Peter den store. Kriget i Finland 1712—14. — **Mars.** Sveaborgs öfvergång 1808, af ***. — **Juni—Juli.** M. G. Schybergson, Med anledning af uppsatsen »Sveaborgs öfvergång 1808. Hæretiska åsikter». — **Aug.—Sept.** Peter den store. Kriget i Finland 1712—14. — C. Ehrnrooth, I polemiken om Sveaborgs öfvergång 1808. — **Oktober.** I anledning af polemiken om Sveaborgs öfvergång, af Historiker. — **November, December,** Anmärkningar till »Betraktelser med anledning af svenska generalstabens värk »Sveriges krig 1808 och 1809». D. 2 af ***». Af **. **1898, 1.** »Finska kriget och Finlands krigare 1808—09 af R. Danielson». En betraktelse. Af C. F. W. — Vidare bemötande af signaturen **:s anmärkningar. Af C. Ehrnrooth.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1896. Actenstücke zur Geschichte des Bothschen Einfalles. Mitgetheilt von A. Seraphim. — K. Löwis of Menar, Ausgrabung der Deutschordenskomturei Pernau.

Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 17: H. 1. A. Bergengrün, Eine livländische Relation über die Ereignisse in Livland aus der Zeit von 1599—1602.

Allgemeine Militär-Zeitung. 1897. 5. B. Bretholz, Der Vertheidungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden 1645.

Baltische Studien. Neue Folge. Bd 1 (1897). E. Müsebeck, Die Feldzüge des Grossen Kurfürsten in Pommern 1675—1677.

Deutsche Litteraturzeitung. 1897, 45. O. Levertin, Från Gustaf III:s dagar, anm. af J. Paludan.

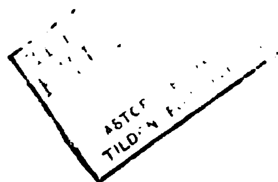
Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Neue Folge im Verein mit G. Buchholz, K. Lamprecht, E. Marcks herausg. von Gerhard Seeliger. **1897/98. Monatsblätter, N:o 7/8.** O. Malmström, Nils Bielke såsom generalguvernör i Pommern 1687—1697, anm. af E. R. Daenell.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. **XXXXIV,** 1. E. Brandenburg, Der Regensburger Vertrag zwischen den Habsburgern und Moritz von Sachsen (1546). — C. Mirbt, Ignatius v. Loyola. — K. Seumer, Wilhelm Wattenbach †. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. R. Schmidt, Ein Kalvinist als kaiserlicher Feldmarschall im dreissigjährigen Kriege, anm. af Hermann Diemar.) — Notizen und Nachrichten (bl. a. G. Jones, The diplomatic relations between Cromwell and Charles X Gustavus of Sweden, anm. af E.)

Verslag van de algemeene vergadering der leden van het historisch genootschap, gehouden te Utrecht. 1897, 20 April. V. H. de Beaufort, De gevangenneming van den Zweedschen minister von Görtz te Arnhem in 1717.

La Revue de Paris. 1897, 15 Juin. L. Pingaud, Bernadotte et les Bourbons (1812—1814).

Revue Historique. 1898, Janvier—Février. A. de Boislisle, Les aventures du marquis de Langalerie (1661—1717), 1:er article. — M. Marion, Les débuts de »affaire de Bretagne» (1763—1764). A. F. Lièvre, Le lieu de la rencontre des Francs et des Wisigoths sur les bords du Clain, en 507. — Bulletin historique: France, par A. Molinier et Rod. Reuss. — Belgique, 1886—1896, par Eug. Hubert; fin. — Allemagne (temps modernes), par M. Philippson. — Autriche: M le chevalier d'Arneth, par E. Wertheimer. — Comptes rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och Granskningar.

Svenska ättartal för år 1898. Tolfte årgången. XVI + 568 sid. Stockholm 1898.

»Svenska Ättartal» äro genom flera föregående recensioner och notiser väl bekanta för läsarne af Hist. Tidskrift och ha äfven den förutan blifvit kända inom vida kretsar af vårt folk. Tolfte årgången inledes af ett förord, i hvilket utgifvaren på numera kändt, finare och stundom äfven gröfre skämtande och humoristiskt sätt uttalar sina tankar om mångt och mycket, denna gång väsentligen i sådana ämnen, som beröra släktforskning, enkannerligen hans egen verksamhet för sådan. Hvad som för Ättartalens afnämare och vänner särskildt bör vara att taga fasta på är hans tillkännagifvande, att ifrågavarande årgång är den sista, med hvilken han tager befattning, och efter hvad vi förnummit, lär beslutet denna gång vara oåterkalleligt. Det var 1885, som första årgången af denna publikation utkom — i ganska blygsamma dimensioner. Delarna ha sedan följt tätt på hvarandra, och dimensionerna ha vuxit. Den sista är visserligen icke den allra största, men torde dock ej haft mer än en öfverman i fråga om sidtal.

Anordningen är densamma som förut och tolfte årgången bjuder sålunda på uppsatser om fursteätter och fursteättlingar, anträd samt ättartal, och det måste erkännas att detta sista band i afseende på innehållet utgör ett värdigt slut på den publikation, hvarmed utg. så länge varit sysselsatt. Den otroliga virtuositet han uppnått i sammanställningen af vårt konungahus' släktförbindelser har icke blomstrat rikare än i de vackra ledningarna för konung Oskar från Erik Segersäll och Harald Hårfager (äfven särskildt utgifna på Gernandts förlag), än i hertigens af Skåne härstamning på olika sätt från Kristian I, än i hertig Karls och prinsessan Ingeborgs från heliga Birgittas broder o. s. v. Vännerna af anträd kunna få sitt lystmäte i samme hertigs af Skåne, danska prinsessan Margaretas och frih. Axel Leijonhufvuds resp. 64 förfäder samt i många frälse och ofrälse anträd om 32—16 grenar (bland de förra särskildt det

Bondeska). Själfva Ättartalen slutligen bjuda en fåtalig men väl vald samling, t. ex. de ursvenska ätterna Snebilius och Terserus (båda med anor från 1400-talet), Læstadius-Læstander-Hellström-Boström, Brander, Branting Fjällström, Nobel, Oldberg, Rinman, Andersson från Utmeland, Smedberg, m. fl. samt de invandrade Alexanderson, Busck, Christiernin (den största af alla), Grevesmühl-Grevesmöhlen, Meurman, Oldenburg, Trotzig, Weylandt m. fl. Till sina största släktforskartriumfer räknar utg., och det visserligen med skäl, utredningen af den vidtförgrenade Læstadiska släkten och inom densamma upptäckten af släkten Boströms härstamning från en medlem af nyssnämnda ätt. Som vanligt strör utg. i noterna med fulla händer omkring sig genealogiska upplysningar, understundom, liksom förut, kryddade med ironiens salt.

Arbetet på Svenska Ättartal har under mer än ett årtionde blifvit utgifvarens förnämsta lifsgärning, och han har ej tröttnat att framhålla deras betydelse. I själfva verket ha de i mer än ett hänseende en sådan. Vi skola ej länge uppehålla oss vid nyfikenhetens intresse, som fröjdar sig åt ett anträds mer och mindre lummiga krona eller åt upptäckten af manliga och kvinnliga förvanter, af hvad de varit och hvem de gift sig med. De ha äfven ett biografiskt och därmed också ett historiskt intresse, ty vid sidan af massor af namn, som tillhört de djupa lagren, möter man många, som haft en plats i historien och det har sitt gifna intresse att veta något om dessas privata förhållanden. Vi skola visst icke heller förneka Ättartalens speciellt kulturhistoriska och sociala betydelse — tvärt om. De lämna mångfaldiga bidrag till historien om omsättningen inom samhällsklasserna, uppstigandet till rikedom och anseende och nedstigandet till fattigdom och oansenlighet, till historien om yrkena och sysselsättningarna, deras ärftlighet och deras förändringar, till historien om namnen och deras utveckling. Det är visserligen mången släkt, som i detta hänseende förefaller skäligen betydelselös; det är andra, som äro så mycket mer illustrativa. Ett karakteristiskt exempel i detta hänseende företer den i tolfte årgången intagna Læstadiska släkten, hvars medlemmar i generationer lefvat och verkat i höga norden, i Arjeploug, Silbojock, Jockmock, Karesuando, Torneå, Luleå, Piteå o. s. v., såsom hemmansägare, handtverkare, skollärare, länsmän, präster, borgare, som endast undantagsvis sändt något blygsamt skott åt södern, såsom till Stockholm och ända till Helsingborg, för öfrigt äfven till Amerika, men som därjämte skjutit en så mäktig och lysande gren, som i släkten Boström, hvilken med timmermannens från Piteå son förvärfvade en plats i den filosofiska spekulationens tempelhall och med timmermannens sonson på politikens och historiens höjder.

Det är ofvan antydda förhållanden som göra, att äfven vi historici ha att säga utgifvaren, hofintendenten Örnberg, ett tack för de tolf årgångar Svenska Ättartal han gifvit oss.

Ehd.

Till Visby stads äldsta historia. Ett kritiskt bidrag, af ADOLF BJÖRKANDER. (Akademisk afhandling.) XVI + 137 sid. Upsala 1898.

De svenska städernas äldre historia är ett område, som föga blifvit bearbetadt af vår häfdaforskning, sedan Odhners viktiga undersökningar framträdde. I själfva verket är också detta ganska naturligt, ty de största och betydelsefullaste af våra äldre städer, såsom Birka och Sigtuna, skjuta sina öden tillbaka till så aflägsna och i dunkel insvepta tider, att historikern endast kan hafva helt föga att berätta om dem. De fåtaliga notiser om dem, som vi äga — särskildt bör påpekas det kända, intressanta kap. 27 i *Vita Ansgarii* (öfverläggningarna, om kristendomen skulle få förkunnas) — gifva vid handen, att här ännu endast funnos hvad vi skulle kalla köpingar: faktiska stadsbildningar, som alltjämt lydde under landsrätt, ej några rättsligt eximerade stadssamhällen. Huru har utvecklingen gått härifrån till den rättsliga särställning, som vi möta i Biärköarätten? De egentliga svenska städerna lämna oss i sticket vid frågans besvarande, men intressanta vinkar gifvas oss af den tvifvelsutan i mycket analoga utveckling, som kan följas hos staden på gutarnes ö, Visby.

Här, för Visby, saknas ingalunda material till utförliga historiska undersökningar, om det också är något ojämnt fördeladt; säkert återstår ännu ganska mycket att uppleta. Naturligt är ock, att ön, så rik på minnesmärken af en hög materiell kultur och så berömd från flydda tiders politiska skiften, lockat talrika skildrares pennor. Svenskar, framför allt gotländingar, och tyskar hafva ägnat dels särskilda undersökningar dels partier af större arbeten åt Gotlands medeltidshistoria. Tyskarne, som särskildt tagit i sikte öns betydelse vid Hanseförbundets utveckling, hafva gärna framhäft det tyska elementets öfverväldigande betydelse för alla möjliga från Gotland utgångna företag såsom handelsfarten på Novgorod, den första kolonisationen af Livland (»die Aufsegelung Dünas») o. s. v. Därvid hafva emellertid viktiga företeelser af gotländsk nationell art fått träda i bakgrunden, något som åter uppfordrat till opposition. En framstående ung forskare från Gotland, fil. kand. Bernhard Enequist, ägnade trägna studier åt fäderneöns äldre öden i syfte att beriktiga åtskilliga af de framställda teorierna, då döden i förtid afklippte hans bana år 1892. Uppfordrad af hans ofullbordade arbeten har en hans landsman upptagit ett annat viktigt problem ur Gotlands äldre historia till förnyad behandling; resultatet föreligger i afhandlingen *Till Visby Stads äldsta historia* af Adolf Björkander.

Förf. har såsom sin uppgift valt att skildra stadssamhällets utveckling i Visby, d. v. s. stadens framväxande till ett från lands-

bygden rättsligen skildt samhälle. Spörsmålet har ofta förr varit debatteradt; det i hufvudsak för giltigt hållna svaret är såsom hypotes framställdt af Odhner i *Bidrag till svenska städernas och borgerskapets historia* före 1633. Enligt honom var Visby ursprungligen en svensk ort, som under 11:te och 12:te århundradena växte till en betydande handelsplats; en större tysk inflyttning dit mot slutet af det 12:te seklet skapade ett rättsligen organiseradt tyskt stadssamhälle, ordnadt efter mönster från hemlandet; beröringen med tyskarne lät Visby-gotländingarne tidigare än invånarne i andra svenska stadsorter frigöra sig från landsrätten och vid medlet af 1200-talet hafva de svenska och tyska samhällena förenat sig till ett enda rättssamfund. För denna åskådning, till hvilken i hufvudsak lektor K. G. Grandinsson i sina *Studier i hanseatisk-svensk historia* slutit sig, blir Visby ett tvehöfdadt samhälle och spåren däraf märkas djupt äfven i dess enhetliga författning: senast år 1276 hafva de i Visby bosatta tyskarne haft rätt att besätta halfva antalet rådsherreplatser. Som bevis för detta senare påstående (se Grandinsson anf. arb. I s. 20 och s. 83) har särskildt gällt konung Magnus Ladulås' stadfästelsebref å Gotlandsköpmännens — så gotländingar som tyskar — handelsrättigheter af d. 23 maj 1276 (*Sverges Traktater*, I n:o *126*).

Gentemot dessa åskådningar uppställer hr B. följande satser, hvilkas giltighet han genom utförlig bevisning söker häfda: Visby stadssamhälle är till sitt ursprung tyskt, uppkommet därigenom, att vid sidan af de ständigt farande tyska gästerna på ön (*Theutonici Gotlandiam frequentantes*) en fast tysk bosättning slagit sig ned där (*Theutonici in Gotlandia manentes*); denna bosättning har efter mönstret af de tyska städerna organiserat sig, och så har stadssamhället i Visby redan i andra hälften af det 12:te århundradet varit färdigbildadt med »ett ständigt torg, en bofast stadsmenighet och en egen jurisdetstion med egen rätt;» med anledning af den blomstrande handeln bosätta sig i Visby äfven talrika gotländingar, men dessa hvarken hafva del af tyskarnes samhälle eller bilda själfva något eget utan stå fortfarande under öns allmänna rätt (s. k. Visbygotländingarne); först år 1288 i samband med fejden mellan Visbys invånare och landsbygdens befolkning frigöras Visbygotländingarne från landsrätten och uppgå med tyskarne i stadssamhället Visby.

Hvad visa då de talrika spåren af omfattande gotländska handelsförbindelser under de aflägsnaste tider, långt innan någon tysk bosättning ägt rum? Otvifvelaktigt är, att den svenska, eller rättare den gotländska handeln, här blomstrat mycket förr än den tyska. Denna blomstring, åtminstone den från något senare tider, förlägger man gärna till staden Visby, hvars gotländska upphof då synes självklart. Hr B., som ägnat ett särskildt inledningskapitel åt den äldsta gotländska handeln, konstaterar, att denna går längre tillbaka än de tidigaste antydningar om Visby; vidare att ingenting antyder, att den varit bunden vid denna stad, och att det viktigaste senare minnesmärket af denna merkantila blomstring, Gotenhof i Novgorod,

ännu vid medeltidens slut lydt under den allmänna gotländska lagen och ej under Visby stadsrätt. Häraf sluter han, att de gotländingar, som drifvit denna äldsta handel, ej varit medlemmar af något stadssamhälle utan lefvat såsom bönder under landsrätt. Där behöfdes någon främmande impuls för att gifva en utveckling, som ledde fram till de sjöfartidkandes exemption från den för alla gotländingar gemensamma rätten, och denna impuls gafs genom organiserandet af ett tyskt stadssamhälle i Visby. — Så långt kan man tvifvelsutan vara ense med författaren, men för visso har han icke här uttömt hvad som vid skildringen af den äldre handeln kan vara af intresse speciellt för Visby. Har icke denna handel anknutit sig kring en eller flera stadsbildningar under landsrätt? Och har icke platsen vid Visby, hvars namn anger ett gammalt offerställe, och hvars yttre villkor gåfvo anledning till bosättning, just framkallat en dylik bildning? Det material, författaren framdragit, besvarar ej dessa spörsmål, och de hafva ej någon grundläggande betydelse för det problem, han uppställt för sig. Emellertid är det anmälarens tro, att framställningen skulle vunnit i klarhet, om förf. äfven i denna förberedande punkt formulerat sin ståndpunkt. Den tystnad, som nu råder, gifver lätt den föreställningen, att, hvad förf. säger om den rättsliga stadens, stadssamhällets, tyska ursprung, äfven gäller om den faktiska stadsbildningen. Och detta kan medföra en farlig sammanblandning mellan hvad som i allmänhet angår ortens faktiska framväxt och det, som skildrar stadssamhällets rättsliga utveckling: bägge dessa sidor hafva visserligen det närmaste samband men måste här skarpt hållas skilda. Försummelse därvidlag är det just, som låtit andra författare i denna sak begå svåra misstag.

Till den gotländska handeln, som enligt författarens mening rört sig i östlig och västlig riktning, mellan å ena sidan Novgorod, å andra sidan Flanderns och Englands marknadsplatser, har en från söder mot norr sträfvande anknutit sig, den tyska östersjöhandeln. Sammanbindningspunkten blef den stora ön i Östersjön; de vägar och den starka handel, som här möttes, skänkte åt Gotland dess universella betydelse och gåfvo tillika upphof till den starka och rika staden på gotländska kusten. När skedde då den tyska bosättning, som organiserade det första stadssamhället å ön? Det spörsmålet kan ej nu besvaras, men förf. tror sig, såsom redan förut påpekats, våga säga, att det tyska stadssamhället funnits i det hela färdigbildadt redan före utgången af det 12:te århundradet. Från detta samhälle har sedan vid början af nästa sekel den tyska kolonien vid Düna, Riga, utgått (jfr Höhlbaum, *Die Gründung der deutschen Kolonie an der Düna;* Hansische Geschichtsblätter 1872, spec. s. 54 f.). — Någon verklig säkerhet beträffande denna utveckling kan ej vinnas, förrän omfattande och noggranna undersökningar utredt, i hvilket förhållande Rigalagen står till Visby stadslag, samt huru denna sistnämnda ställer sig dels till Gotlandslagen och dels till besläktade tyska stadsrätter. Tills dessa undersökningar skett — förf. har för sina syften nöjt sig med att påpeka

paralleller mellan *V. St. L.* och dels *G. L. L.* dels Lübecks och Hamburgs äldsta rättsurkunder — måste frågan om Riga-koloniens ursprung anses ej definitivt besvarad, Men dess besvarande återverkar på frågan om Visby uppkomst.

Vid sakens nuvarande outredda läge synes anm. den såsom *n:o 75* i Livländisches Urkundenbuch (I, sp. 81—2) tryckta akten vara ganska märklig. Den innehåller en dom af den påflige legaten biskop Vilhelm af Modena, genom hvilken denne sliter den livländske biskopen Alberts och staden Rigas tvist om innebörden af den gotländska rätt, som stadens borgare enligt biskopens privilegier af år 1211 (se ibm. *n:o 20*) skulle njuta. I domsbrefvet, som är af år 1225, talas hela tiden och upprepade gånger om *jus Gotorum* och betydelsen häraf utvecklas. Men på slutet tillfogas: *Si quid etiam cives poterunt probare intra triennium esse de jure Teutonicorum commorantium in Gutlandia, eodem gaudeant et Rigenses* . . . Här göres en ovedersäglig skillnad mellan den gotländska rätten, den enda som år 1211 omtalas, och en för de på Gotland boende tyskarne giltig rätt, hvilken senare år 1225 framträdt såsom från den förra skild. Den skillnaden kan ju mycket väl ha framträdt redan förr, kanske vid seklets början om ej tidigare, men den omständigheten, att de nämnda privilegierna utgå allenast från *jus Gotorum*, antyder ovillkorligen, att vid den tiden *jus Teutonicorum commorantium in Gotlandia* icke uppbars af något samhälle nog starkt att spela en ledande roll vid kolonisationsföretaget. D. v. s. det synes ovisst, om det tyska samhället i Visby före det tolfte seklets utgång hunnit att organisera sig i den omfattning, som förf. anser.

Så stå vi åter inför spörsmålen om Visbys *faktiska* uppkomst och om dess *rättsliga* utveckling. Anm. är fullt ense med förf., när denne i kap. 1 uttalar såsom sin mening, att det äldsta stadssamhället i Visby — d. v. s. staden såsom rättslig institution — är tyskt, och när han i detta sammanhang (s. 301) gifver åt konung Magnus privilegiebref af 1276 en vida riktigare utläggning än den vanliga. Men då står fortfarande den frågan öppen: fanns ej redan före detta tyska stadssamhälle en gotländsk stadsbildning, en köping? Förf:s bevismaterial kan hvarken jaka eller neka, ty en sådan ort skulle ju självklart ligga under landsrätt. Om den har funnits — och motsatsen till den gamla traditionen är ännu ej bevisad — så är det den och dess vidsträckta handel, som lockat tyska köpmän, först som gäster, dessa längre fram organiserade i det stora Gotlandsfararesällskapet; sedermera hafva gästerna *frequentantes* till en del blifvit *manentes*, bofaste tyskar, och dessa hafva organiserat det första stadssamhället i Visby.

I den riktningen pekar Henrik Lejonets bekanta fredsurkund och privilegiebref, Sveriges Traktater n:o 42 (I. s. 78 f.). Förf. har framställt en särdeles lycklig tolkning af detta brefs innehåll (s. 43—6), häfdande, att där framförallt är fråga om gotländingarnes köpenskap inom tyskt område, och att det är hertig Henriks afsikt att genom privilegier och fridsbestämmelser leda denna till sin stad

Lybeck: gotländska förhållanden omtalas allenast indirekt och i förbigående, då hertig Henrik till sist betingar sig reciprocitet från gotländingarnes sida. Så långt är anm. fullt ense med förf., men dennes åsikt om reciprocitetens betydelse — »Henriks åtgärd blef medelbart af grundläggande betydelse för den tyska bosättningen i Visby» — synes ännu bibehålla något för mycket af de gamla meningarna, att Henrik Lejonets bref ordnade Visbys inre förhållanden. Man kan ifrågasätta, om orden *hoc videlicet pacto, ut grata vicissitudine idem nostris et ipsi exhibeant* åsyfta något vidare än att bjuda de i hertigens länder resande gotländingarne att själfva erlägga den mansbot etc., som de vid tillfälle skulle äga rätt att af tyskarne uppbära. Men äfven om — hvilket icke synes anm. sannolikt — dessa ord innebära något mera, en förpliktelse för gotländingarne att på sin ö inrymma tyskarne liknande förmåner, så kan reciprociteten endast åsyfta resande tyskar (*frequentantes*). För dessas färder kan brefvet hafva haft indirekt betydelse och, då de väl småningom ledt till tysk bosättning, först i tredje hand för denna. Att af Henrik Lejonets bref draga några som helst direkta slutsatser om tillståndet på Gotland kan icke vara tillåtet; förf. står härvidlag långt framom sina föregångare men har dock äfven han någon gång fallit för frestelsen (se särsk. å s. 41 om kejsar Lothars s. k. fred och om ett följande »laglöshetstillstånd» på ön).

Huru med de här framkastade spörsmålen och en rad af andra, som uppdyka vid läsningen af förf:s arbete, förhåller sig, därom kan allenast en fortsatt, allt djupare inträngande forskning upplysa. Att en sådan med upptagande af alla slag bland det rikhaltiga materialet snart måste ske, det är väsentligen förf:s förtjänst, ty han har genom sina skarpare distinktioner mellan förr sammanblandade begrepp, genom formuleringen af sitt problem och genom försöken till dess lösning bragt en rad af synpunkter, som för Gotlands äldre historia i allmänhet måste beaktas. Förf:s intressanta skildring (s. 103 f.) af det stora krisåret 1288, om Visbygotländingarnes i samband därmed skeende exemption från landsbygden och sammansmältning med det tyska stadssamhället, och hans märkliga undersökningar om de äldsta gotländska sigillen (s. 123 f.) — han har bl. a. i Lybecks arkiv uppspårat ett förut ej beskrifvet sigill fr. år 1341, som han anser hafva förts af de gotländska Visbyborgarne under tiden närmast efter exemptionen från landsrätten — kunna här blott i förbigående påpekas. Äfven i dessa punkter, särskildt kanske i sigillfrågan, synes det nog anm. finnas viktiga erinringar att göra, men en närmare redogörelse för dessa skulle, så outredda som många hithörande spörsmål ännu äro, blifva föga resultatbringande.

O. H. H.

Die Reste der Germanen am Schwarzen Meere, Ein ethnologische Untersuchung von Dr RICHARD LOEWE. Halle, Max Niemeyer 1896. XII + 269 ss. 8:o. Pris 8 mark.

Efter de förtjänstfulla arbetena af Tomaschek (Die Goten in Taurien, Wien 1881) och Braun (Die letzten Schicksale der Krimgoten, Petersburg 1890) väntade man sig icke, att några egentligen nya upplysningar af värde kunde framdragas rörande de s. k. krimgoterna. Emellertid har dr Loewe, förut förmånligt känd såsom språkforskare, i detta sitt nya och hittills största arbete, hvars tyngdpunkt, såsom redan titeln angifver, ligger på det etnologiska området, lyckats med outtröttlig flit och omsikt i ljuset framdraga en hop nya och delvis mycket intressanta detaljer rörande icke blott krimgoterna, utan äfven en del andra germanska stammar, som varit eller åtminstone kunna misstänkas hafva varit bosatta i Svarta Hafvets nejder. De folk, som af vår förf. behandlas, äro följande åtta, af hvilka visserligen ett par äro till sin existens minst sagdt tvifvelaktiga:

1. *Gotogreker*, boende i trakten af Kyzikos på Propontis södra kust, nämnas af den byzantinske författaren Theophanes såsom deltagare i ett uppror år 714. Enligt Lœwes utredning äro dessa sannolikt græciserade rester af de »Eruler af skytisk och gotisk börd», som enligt flera byzantinska författares vittnesbörd på 260-talet härjade Kyzikos. Utan tvifvel ha vi samma folknamn i förkortad form uti den benämning »Greker», som Konstantin Porphyrogennetos på 900-talet uppger såsom specielt namn på innevånarna i samma nejd. Att de vid denna tid — och tvifvelsutan långt tidigare — icke längre talade något germanskt språk, framgår af den lärde kejsarens uppgift, att de utmärkte sig för sin rena gregiska koine.

2. *Dagotthener* omnämnas af Konstantin Porphyrogennetos såsom bosatta i trakten af Prusa och det mysiska Olympos. Lœwe förmodar på mycket svaga grunder, att vi här ha att göra med några Goter, hvilkas namn ombildats efter den inom deras område liggande orten Daguta (i Mysien). Men tydligt är, att man lika väl och snarare kan antaga, det ett ursprungligt folknamn Dagutener ombildats — åtminstone ortografiskt — efter det vida mera bekanta namnet Goter, utan att därför dess bärare behöfva att hafva varit några goter eller ens germaner.

3. Casper Peucer uppger i Chronicon Carionis, Frankfurt a. M. 1566, att Fredrik Barbarossa år 1190 påträffat germanskt språk »apud Galatos et in Armeniæ parte». Möjligen syftas här på Cilicien, som då räknades till Armenien, och dit år 275 barbarer från Mæotis (och således väl Eruler) genom Galatien framträngt. Ungefär samma uppgift som Peucer har i vårt århundrade Massmann läm-

nat utan angifvande af sin källa, som emellèrtid icke kan vara — åtminstone direkt — Peucer.

4. *Eudusianer* »med gotiskt och tauriskt språk» nämnas i den anonyma Periplus Ponti Euxini såsom boende kring »Eudusia», det nuvarande Anapa vid Svarta Hafvet, något öster om Kertsch-sundet. Då Procopius till samma trakter förlägger ett land som han kallar Eulysia, så är icke den möjligheten utesluten, att namnformen Eudusia beror på felläsning (grek. Δ för Λ), under det att Lœwe tvärtom anser Procopii form bero på förvanskning (genom folketymologi). Vidare anser han namnet Eudusianer »omöjligt» kunna skiljas från Taciti *Eudoses* (för *Euduses?*), namn på en germansk stam i Schleswig eller Jutland. Då denna stam enligt Lœwe o. a. är erulisk, och Eruler efter all sannolikhet en gång bott på västra sidan af Kertsch-sundet, så antar L., att Eudusianerna äro Eruler, som öfverflyttat från västra till östra sidan af sundet. Men tydligt är, att *om* läsningen Eudusianer är riktig, och *om* detta ord etymologiskt sammanhänger med Eudoses, så får man icke utan vidare från det etymologiska sammanhanget sluta till ett etnologiskt dylikt mellan de båda folken. En sådan slutsats vore lika oberättigad som den, då äldre historici identifierat Sverges Götar med kontinentens Goter på grund af den obestridliga släktskapen mellan de båda folknamnen. Att för öfrigt Lœwes antaganden rörande Erulernas utbredning äro mycket osäkra, har framhållits särskildt af Kossinna i hans synnerligen läsvärda afhandling Die ethnologische Stellung der Ostgermanen (i Indogermanische Forschungen, B. VII).

5. *Tetraxitgoter*, af åtskilliga äldre förf. (t. ex. ännu Tomaschek) oriktigt identifierade med Krimgoterna (se 7 nedan), omnämnas tidigast af Procopius på 500-talet. De bodde på den midt emot Kertsch belägna halfön Taman, hvars fornryska namn är Tmutarakan, grek. *τὸ Ταμάταρχα* eller genom oriktig grammatisk upplösning *τά Μάτραχα*. Folkets namn är sålunda troligen ursprungligen *Tmetrak-siter*, hvaraf *Tetraxiter* genom en grekisk folketymologisk ombildning efter »fyra». Goter nämnas i senare tid ofta såsom bosatta i dessa trakter. Så t. ex. 1185 i den fornryska Igorsången. Att de år 1484 underkufvades af turkarna, uppges af C. Peucer (1566) och Frieseman (Beschryving van de Krim, Amsterdam 1786). Melanchton (1558) och hans lärjunge Georg Torquatus (1569) omnämna ännu deras tillvaro. Ja, ännu så sent som omkring 1750 talades deras språk åtminstone af några individer enligt uppgift af Büsching (Erdbeschreibung, 1766), som till sagesman hade den jesuitiske missionären Mondorf, hvilken sammanträffat med en slaf från ifrågavarande trakter. Om språket få vi genom Mondorf icke veta mera än, att det var besläktadt med tyskan; om religionen, att den uteslutande bestod i dyrkan af ett urgammalt träd. Snart därefter torde Tetraxiterna hafva uppgått i de kringboende Tscherkesserna. Åtminstone saknas om dem några senare uppgifter. Enligt Lœwe skall äfven denna germanska stam

vara erulisk, utvandrad från Krim, innan Erulerna (före 450) tågade därifrån.

6. Fr. Schlegel talar i sitt bekanta arbete »Über die Sprache und Weisheit der Inder» (1808) om »tyska, som anträffats på Krim (jfr 7 nedan), vid Kaukasus (jfr 5 ofvan) och vid *Kaspiska Hafvet.*» Ha vi här möjligen att göra med en för öfrigt alldeles obekant germansk stam, bosatt vid Kaspiska Hafvet? Lœwe erinrar i detta sammanhang om de »Githi et Arani», som år 1459 erbjödo sig att under persiskt befäl kämpa mot turkarna, och framkastar den gissningen, att dessa Persiens för öfrigt okända grannar rätteligen äro att uppfatta som »Gothi et Alani».

7. *Krimgoter* omtalas ofta af äldre författare, tidigast och utförligast af Procopius, som anser dem vara kvarblifna Östgoter. Lœwe däremot gör äfven dessa germaner till Eruler, emedan sådana i början af den kristna tideräkningen bodde på Krim, under det att Östgoter bodde norr om Mæotis. Faktum är emellertid, att de allmänt kallas »Gotthi» i de talrika källor, som omnämna dem. Så Procopius och andra byzantinare liksom ock den äldsta källa, där det krimgotiska språket omtalas, nämligen den slaviska legenden om Sankt Konstantin från sednare hälften af 800-talet. Missionären Ruysbroek träffade år 1253 på Krim »Gothi, quorum ydioma est teutonicum.» Vi förbigå mindre viktiga notiser hos ett par författare från c. 1300 och 1400 för att i stället citera venetianaren J. Barbaro, som c. 1450 reste på Krim. »Gotthi parlano in Todesco». heter det, och B:s tyske betjänt underhöll sig med krimgoterna lika bra som en man från Friaul med en från Florens. Särdeles intressant är den af Lœwe hos J. Cureus (Gentis silesiæ annales. Wittenberg 1571) upptäckta relationen rörande några nürnbergska köpmäns samtal med en krimgotisk yngling i slutet af 1400-talet. Nyupptäckta äro äfven några meddelanden af den ofvannämnde G. Torquatus (1574), enligt hvilken bl. a. krimgotiskan var »Saxonum idiomati fere similis.» Nästa källa efter tidsföljden är Busbecks bekanta reseberättelse (Epistolæ Turcicæ, Paris 1589), det enda ställe där vi erhålla några krimgotiska språkprof. Dessa underkastar Lœwe en mycket utförlig och delvis mycket skarpsinnig granskning, på hvilken vi här emellertid icke närmare ingå, dels emedan den såsom varande af rent språklig art icke torde i högre grad intressera denna tidskrifts läsare, dels emedan de resultater, till hvilka förf. här kommer, nämligen att språket är eruliskt och att eruliskan är ett s. k. västgermanskt språk, i allmänhet icke vunnit fackmännens bifall. — Senare författare, som mer eller mindre utförligt omnämna krimgoterna, äro den polske gesandten M. Broniovius (Tartariæ descriptio, Köln 1595), J. Rauwen (Weltbeschreibung, Frankf. a. M. 1612) och — såsom först Lœwe upptäckt — J. Peringskiöld (Vita Theodorici, Stockholm 1699), som efter Sparfvenfeldts Diarium för den 6 jan. 1685 meddelar ganska utförliga, ehuru såsom L. uppvisar icke i allo exakta upplysningar, hvilka Sparfvenfeldt inhämtat af den konstantinopolitanske tolken N. Spatharius. Detta

märkliga citat hos Peringskiöld väcker naturligtvis den frågan: Finnes i våra dagar något i behåll af detta således åtminstone för P. tillgängliga »diarium peregrinationis» af Sparfvenfeldt? I så fall kunde man kanske hoppas att där träffa ännu andra hithörande notiser än de af P. anförda. — Den siste, som intygar existensen af krimgoterna och deras språk, är den ofvan nämnde jesuiten Mondorf c. 1750. Säkert är, att språket var utdödt redan något före 1800. Folkets numerär var långt dessförinnan starkt decimerad, ty under det att Procopius säger krimgoterna kunna ställa 3,000 man i fält, uppskattar Busbeck deras styrka till blott 800. Deras centrum var sydvästra Krim, och de styrdes af egna furstar, tills deras hufvudstad Mankup — hvaraf ännu stora ruiner återstå — år 1475 stormades och förstördes af turkarna. De blefvo då turkiska och sedan med tiden ryska undersåtar, men assimilerades så småningom närmast med sina tatariska grannar. Möjligen kvarlefver krimgotiskan ännu i våra dagar i form af ett och annat gotiskt lånord i den nutida tatariskan.

8. *Mœsogoter*, d. v. s. i Mœsien bosatta Goter, omnämnas under namnet »Gothi minores» på 500-talet af Jordanes, som — med mycket tvifvelaktig rätt — etnologiskt identifierar dem med Vulfilas Goter. De voro »immensus populus» med hufvudstaden Nicopolis (nära Tirnova). Vidare omnämnas de c. 830 af Valafrid Strabo, enligt hvilken gotiska då ännu predikades i Tomi vid Svarta hafvet. Detta är den sista säkra uppgift, vi om denna nation äga. Ty såsom Lœwe riktigt framhåller, är vår fantasirike Ol. Rudbeck säkerligen förd bakom ljuset, då han (Atlantica III, s. 210, Upsala 1698) af ett valackiskt sändebud — »quem ex Ulfila ipse recitantem audivi» — och tvenne ungrare låtit upplysa sig om, att »in plurimis Valachiæ locis Gothica nostra (!) lingua a majoribus nostris (!) relicta adhuc superest.» Lika litet värde kan tillmätas Suhms notis (Historie af Danmark I, 64, København. 1782): »Der boe endog Gother ved Silistria i Bulgariet, hvilket sidste den afdøde professor Thunmann i Halle har i et Bref forsikret mig.» Sannolikt ha »Gothi minores», de verkliga mœsogoterna, redan på 900-talet uppgått i grannfolken.

Adolf Noreen.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige utg. af K. Vitterhets-, Hist.- och Antiqvitets-Akademien genom H. Hildebrand. **XVI: 4.** V. Gödel, Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige.
Härmed är sextonde delen afslutad.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 10: H. 4. E. Brate, Fyrungastenen. — H. K. Friðriksson, Um orðin dyggð, einna og hreifa (hreyfa). — J. Jónsson, Athugasemdir við vísurnar i Eyrbyggju og skýringarnar á þeim. — R. C. Boer, Anmälan av »The tale of Thrond of Gate, commonly called Færeyinga saga, englished by F. York Powell». — C. C. Uhlenbeck, Anmälan av W. Streitberg: »Urgermanische grammatik.» — E. Hellquist, Tillägg och rättelser till Arkiv 14, 1—46, 136—194.

Kyrklig Tidskrift utg. af O. Quensel och Hj. Danell. **1898, 1.** G. Billing, W. Flensburg. — O. Quensel, Den urkyrkliga gudstjänsten enligt ἡ Διδαχή. — **4.** O. Quensel, Hvarifrån komma våra prästkragar och vår prästkappa? — E. Stave, Syrien och Palestina omkr. år 1400 f. Kr.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1898, 2.** G. Göthe, Johan Tobias Sergel och Per Tham af Dagsnäs. Ett blad ur Sergels lefnadshistoria. Med 4 fig. — O. Montelius, Hur länge har kvinnan betraktats såsom mannens egendom? Ett blad ur kvinnans historia. — **2.** J. M. Ambrosius, Om orsakerna till ökningen af antalet unga förbrytare i vårt land. — H. Schück o. K. Warburg, Illustrerad svensk litteraturhistoria. D. 1—2, anm. af J. Clausen. — E. N. Söderberg, Samuel Johan Hedborn, anm. af F. Wetterlund. — **3.** E. Tegnér, Några universitetsfrågor. — O. Levertin, Den italienska barockstilens utveckling, i ljuset af nyare forskning. 1. Arkitektur och skulptur.

Ny Illustrerad Tidning. 1898, 1. O. Granberg, Ett och annat från Skokloster. — **3.** O. Granberg, Ett och annat från Skokloster. — Något om landskapslagarnas uppkomst. Af J—L.— **15—18.** Anteckningar från slutet af förra århundradet. Efter Karl Fredrik Königs memoarer.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgifven af Karl Wåhlin. **1898, 1.** C. Källgren, Upplysningar om Gammel Svenskby. — G. Upmark, Ett porträtt af Sigismund. — **2.** O. Levertin, Två svenska kärlekskorrespondenser från den sirliga stilens tid. — F. U. Wrangel, Det forna Stockholm, anm. af K. W—n. [Karl Wåhlin.] — **3.** J. af Klercker, Striden mot den franska rättskipningen under upplysningsseklet. — E. Key, Patriotism och läseböcker.

• **Statsvetenskaplig Tidskrift** utg. af C. A. Reuterskiöld m. fl. **Februari** 1898 (I, 2. C. A. Reuterskiöld, Om åtalsrätt och svarandeplikt i tryckfrihetsmål. — R. Törnebladh, Anteckningar om praxis vid gemensamma voteringar inom riksdagens kamrar. — J. F. Nyström, Några jämförelser mellan de skandinaviska länderna. — Referat: Litteratur (Statistisk Tidskrift, Tidskrift utg. af Jur. För. i Finland, Hist. Tidskrift; J. Mackinson, The union of England and Scotland; R. Kjellén, Om den sv. grundlagens anda); administrativ praxis.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad 1894. Akademiens och Förvaltningsutskottets sammanträden. — Besökande i Statens hist. museum och myntkabinettet. — Fynd från Finjasjöns strand, Skåne. — Graffynd från Kråkberg, Mora s:n, Dalarna. — Några tidigare former af germanska fornsaker i England. — Promemoria rörande Sko klosters kyrka. — Statens historiska museum och k. myntkabinettet. Tillväxt under år 1894. — **Bilagor.** Riksantiqvariens årsberättelse för 1893. — F. Martin, Fibulor och söljor från Kertch.

Historisk Tidsskrift, Syvende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 1:** H. 3. A. Friis, Frederik den Sjette og det andet svenske Tronfölgervalg. (Sluttes.) — Smaastykker. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland. — M. Mackeprang, Fortegnelse over historisk litteratur fra året 1896, vedrörende Danmarks historie.

Nord og Syd. 1898, Januar. Karl XII og Peter den Store i Polen. Efter Bulgàrins Memoirer. — **Marts.** P. Munch, Dansk og Slesvig-Holstensk Martsbevægelse. — **April.** P. Munch, Danmark for 50 Aar siden.

Vort Forsvar. 1898, 6 Marts. A. Larsen, Kampen for Finland 1808 og 1809. 4.

Finsk Tidskrift utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1898, 1.** E. Vest, Nationalkampen i Slesvig. 8—9 (slut). — J. Flodström, Artificiella och naturliga metoder för proportionsval. — J. Ahrenberg, Minnen från Tessalien och Makedonien. 1. — Ett aktstycke från 1808. — I bokhandeln: O. J. Hultgren, Om mordet på Karl XII, anm. af M. G. S. — **2.** O. Montelius, När kommo svenskarna till Finland? (Med illustr.) M. G. Schybergson, Gustaf III 1779—1787. — J. Ahrenberg, Minnen från Tessalien och Makedonien. 2. — Prof. Henrik Schücks föreläsningar af C. — I bokhandeln: H. Hernlund, Nya elementarskolan i Stockholm, anm. af F. G. — 3. G. Synnerberg, Sibiriska kulturförhållanden. Med en karta. — R. A. Wrede, Om partiregering i Finland. — I bokhandeln: G. W. Dahlgren, Stockholm, Sveriges hufvudstad, anm. af R. F. v. Willebrand. — J. Linck, Konung Oscar II, anm. af R. v. W. — **4.** G. Synnerberg, Sibiriska kulturförhållanden. — I bokhandeln: Petrus de Dacia, Vita Christinæ Stumbelensis edidit J. Paulsson. 2, anm. af F. G. — F. Ödberg, Om prinsassan Cecilia Wasa, markgrefvinna af Baden Rodemachern, anm. af T. S. D.

Baltische Monatsschrift. 1898, Februar. E. Seraphim, Der Feldoberst Klaus Kursell und seine Zeit. anm. af A. Bergengrün.

Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd 5: H. 2. (1898). R. Winkler, Beiträge zur Kenntniss des Chronisten Kelch und seiner Zeit. — G. O. F. Westling, Mittheilungen über die Kirchenverfassung in Ehstland zur Zeit der schwedischen Herrschaft. — E. v. Nottbeck, Ein Spottlied auf den Ordensmeister Gotthard Kettler.

Aus dem Zwönitzthale. (Annaberg) **1897, Juni.** Samuel Pufendorf; zum Gedächtnis des berühmtesten Sohnes des Zwönitzthales.

Deutsche Litteraturzeitung. 1898, 3. P. Haake, Brandenburgische Politik und Kriegführung in den Jahren 1688 und 1689, anm. af V. Loewe.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Neue Folge im Verein mit G. Buchholz, K. Lamprecht, E. Marcks herausg. von Gerhard Seeliger. 1897/98. Vierteljahresheft, 4. R. Kötzschke, Die Gliederung der Gesellschaft bei den alten Deutschen. — E. R. Daenell, Polen und die Hanse um die Wende des 14 Jahrhunderts. — Kleine Mitteilungen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — Monatsblätter 9/10. M. Brosch, Zur Savonarola-Kontroverse. — Kritiken (bl. a. A. Chroust, Abraham v. Dohna; J. Gebauer, Kurbrandenburg in der Krisis des Jahres 1627, anm. af H. Kiewrung.) — Nachrichten und Notizen. — 11/12. G. v. Below, Der Ursprung des Duells. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Nekrolog.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 9: H. 2. Bücher: P. Haake, Brandenburgische Politik und Kriegführung in den Jahren 1688 und 1689, anm. af Martin Spahn. — Prins Carl af Hessens optegnelser (1744—1784), anm. af Fritz Arnheim. — Politische Correspondenz Karl Friedrichs von Baden. 1783—1806. Bd 4: 1801—1804, anm. af Walther Schultze. — 10. H. Waterstraat, Die Stettiner Geistlichkeit in ihren Verhalten gegen Gustav Adolf von Schweden (1630) und Friedrich Wilhelm I von Preussen während des Sequesters (1713—20). — R. Hanncke, Pommersche Kulturbilder: Protokolle und Relationen des Brandenburgischen Geheimen Rates aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Bd 4, anm. af M. Spahn. — M. Bär, Die Politik Pommerns während des 30-jährigen Krieges; A. Chroust, Abraham v. Dohna, anm. af V. Loewe. — W. v. Unger, Feldmarschall Derfflinger; M. Philippson, Der Grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm v. Brandenburg. Th 1; A. Köcher, Geschichte von Hannover und Braunschweig 1648 bis 1714. Th. 2, anm. af C. Spannagel. — Politische Korrespondenz Friedrichs des Grossen. Bd 22, 23, anm. af K. Treusch v. Buttlar. — E. Reicke, Geschichte der Reichstadt Nürnberg, anm. af K. Lohmeyer.

Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1896. [Tr. 1897]. K. Koppmann, Die beiden Urkundenentwürfe Waldemars von Dänemark vom Jahre 1360.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. XXXXIV, 2. R. Pöhlmann, Die Anfänge des Sozialismus in Europa. Th. 2. — T. Schiemann, Prinzessin Elise Radziwil und Prinz Wilhelm 1824. — Miscellen. — Literaturbericht. — Notisen und Nachrichten (bl. a. A. v. Hedenström, Die Beziehungen zwischen Russland und Brandenburg während des ersten nordischen Krieges. 1655—1660, anm. af A. B; E. Müsebeck, Die Feldzüge des Grossen Kurfürsten in Pommern 1675 bis 1677, anm. af F. H.) — 3. R. Pöhlmann, Die Anfänge des Sozialismus in Europa. Th. 2 (Schluss). — Fr. v. Bezold, Die ältesten deutschen Universitäten in ihrem Verhältnis zum Staat. — G. Kaufmann, Statsminister Jolly. — Literaturbericht (bl. a. Die Matrikel der Universität Rostock. Herausg. von A. Hofmeister. 3: 2, anm. af J. Wiggers.) — Notizen und Nachrichten.

Literarische Rundschau. 1898, 4. C. V Lundqvist, Bidrag till kännedomen om de svenska domkapitlen, anm. af Freisen.

Literarisches Centralblatt. 1898, 10. G. A. Crüwell, Die Beziehungen König Gustafs III von Schweden zur Königin Marie Antoinette von Frankreich, anm. af —tt—. 14. A. Pfister, Aus dem Lager der Verbündeten 1814 und 1815.

Mitteilungen aus der historischen Litteratur. Herausg. von der historischen Gesellschaft in Berlin, redig. von Ferdinand Hirsch. **Jahrg. 26: H. 1.** (1898.) M. Bär, Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges, anm. af Gaebel. — H. 2. (1898.) E. Müsebeck, Die Feldzüge des Grossen Kurfürsten in Pommern, anm. af M. Wehrmann.

Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Meissen. Bd 4: H. 3. Markus, Meissen zur Zeit des dreissigjährigen Krieges. Meissens Zustand nach dem schwedischen Brande von 1637.

Schriften des Vereins für die Geschichte Leipzigs. Bd 5. E. Kroker, Leipzig in Liedern und Gedichten des dreissigjährigen Krieges.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. Neue Folge. Jahrg. 6. (1897.) P. Stälin, Schwedische und kaiserliche Schenkungen in Bezug auf Teile des heutigen Königreichs Württemberg und an Glieder zu demselben gehöriger Familien während des dreissigjährigen Krieges.

Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens. Jahrg. 2: H. 1—2. (1898.) J. Loserth, Zur Geschichte der Stadt Olmütz in der Zeit der schwedischen Occupation. Mit einigen noch ungedruckten Schreiben von und an Torstenson.

Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. 1897, 3. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Senare afdelningen. Bd 8, anm. af K. Obser.

The Edinburgh Review. 1898, April. K. Waliszewski, Pierre le Grand.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. **1898, January.** H. Howorth, The early history of Babylonia. 1. — F. Baring, The Conqueror's footprints in Domesday. — J. R. Tanner, The administration of the navy from the restoration to the revolution. P. 2 continued. — J. F. Chance, John de Robethon and the Robethon papers. — Notes and documents. Reviews of books (bl. a. G. Jones, The diplomatic relations between Cromwell and Charles X of Sweden, anm. af R. Nisbet Bain). — Correspondence. — Notices of periodicals. — List of recent historical publications. — **April.** H. H. Howorth, The early history of Babylonia. 2. The rulers of Shirpurla or Lagash. — G. W. Prothero, The parlament of Paris. — H. Havelock, The Cossacks in the early seventeenth century. — F. P. Badham, Nelson and the Neopolitan republicans. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. M. Philippson, Der Grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg T. 1: 1640—1660 anm. af A. W. Ward). — Notices of periodicals. — List of recent historical publications.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la Société d'histoire diplomatique. **1898, 1.** Liste des membres de la Société d'historie diplomatique. — C. Yriarte, Relation des Gonzague, marquis de Mantoue avec la cour de France (1495—1526). — P. Matter, Les missions de M. de Persigny, à Berlin (1849—1859). — L. Dedouvres, Le père Joseph diplomate Le Mercure d'Estat ou recueil de diverse discours d'Estat, 1634. — L. Passy, Voyage de François Vettori, ambassadeur de la république Florentine près de l'empereur Maximilien (27 juin 1507—13 mars 1508). — Comptes-rendus (bl. a. K. Waliszewski, Pierre le Grand, anm. af A. Le Glay). — Chronique. — Bibliographie. — **2.** G. Syveton, Louis XIV et Charles XII. — R. Bittard des Portes, Une alliance entre la France et le Portugal au XVII:e siècle. — E. Engelhardt, Le gouvernement des Indes orientales Néerlandaises et le système des protectorats. — Burenstam, Les négociations de paix entre l'Autriche et la Turquie à Schistova (Décembre 1790—Aout 1791).

— A. Le Glay, La politique de la retirade au XVIII:e siècle Beaujeu de la Salle. — Lettres inédites du baron de Görtz communiquées par Westrin. — L. Passy, Voyage de François Vettori ambassadeur de la république Florentine près de l'empereur Maximilien (27 juin 1507—13 mars 1508). — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1898, Mars—Avril. A. de Boislisle, Les aventures du marquis de Langalerie (1661—1717) suite et fin. — R. Du Casse, Le 5e corps de l'armée d'Italie en 1859, première partie. — G. Monod, M. Thiers et la situation parlamentaire en 1839. — Bulletin historique: France. Travaux sur l'antiquité romaine, par C. Jullian. — Époque moderne, par A. Lichtenberger et G. Monod. — Espagne, par R. Altamira. — Italie: le P. Luigi Tosti, par G. Rondoni; Marco Tabarrini, par C. Paoli. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och Granskningar

Introduction aux Études Historiques. Par CH.-V. LANGLOIS et CH. SEIGNOBOS. XVII + 308 sid. Paris, Hachette 1898.

Ett arbete i historiens metodologi på franska, icke blott några spirituella eller snillrika anmärkningar om historieskrifning i allmänhet, utan en systematisk framställning af det historiska vetandets förutsättningar och tillvägagående, dess beskaffenhet och gränser, är ett anmärkningsvärdt tidens tecken. Historieskrifningen har i Frankrike länge och mera än i de flesta andra länder stått på gränsen af den sköna litteraturen, varit en gren af vitterheten, äfven när den velat hvila på vetenskaplig grund; endast medeltidsforskningen utgjorde, tack vare den berömda école des chartes, ända sedan förra hälften af århundradet ett undantag. Det är på de sista tjugufem åren, som en strängt metodisk forskning börjat drifvas äfven på andra områden af fransk historia, och förevarande arbete är ett bland bevisen därpå.

Förebilder för ett arbete som detta saknas visserligen icke. Författarne ha också tagit kännedom om dem, men behandla sina föregångare, särskildt de tyska, en smula ironiskt. Om Droysens »Grundriss der Historik» fälles det visserligen icke alldeles obefogade omdömet, att den är »tung, pedantisk och konfys öfver all måtta». Verkligt erkännande får Bernheims »Lehrbuch der historischen Methode» men den är i alla fall metafysisk, saknar »vigeur» och originalitet samt är svårläst. Författarne ha velat bjuda på icke en lärobok utan en läsbar öfversikt och de ha icke illa lyckats med denna plan. Det franska lynnet förnekar sig icke; det hela är, så långt det abstrakta ämnet medgifver, ganska lättläst; praktiska exempel upplysa reglerna och framställningen kryddas ofta af spirituella eller satiriska anmärkningar.

Uti inledningen upptaga förf. själfva frågan om nyttan med ett arbete sådant som detta. Det är sannt, att många framstående historieskrifvare ha uppträdt både i Frankrike och annorstädes utan att ha särskildt studerat historisk metodlära och som på frågan hvad som menas med en rätt historieskrifning kunnat gifva samma svar, som professorn i filologi på ett liknande spörsmål: »det är hvad jag själf gör». Men äfven för en mera erfaren historiker kan det vara af

intresse att verifiera och pröfva sitt eget tillvägagående med ledning af en systematisk framställning, och för nybörjare är nog nyttan obestridlig. Det gäller i sin mån om Sverige hvad författarne anmärka om sina landsmän, att många ägna sig åt historieskrifning utan att egentligen veta hvarför, utan att känna rätta arten af historiskt arbete, drifna af ett visst allmänt intresse och i den tron att historien är ett jämförelsevis lätt ämne. »Det är helt säkert af vikt, att dessa oöfverlagda kallelser blifva upplysta och satta på prof». För de allvarliga och begåfvade arbetarne åter kan det ej vara annat än nyttigt att göra bekantskap med en samling »fina iakttagelser och noggranna på erfarenheten grundade regler» i fråga om den vetenskap de ägna sig åt. På en bristfällig metod företer äfven vår historieskrifning mer än ett exempel.

Första hufvudafdelningen af författarnes bok behandlar de »förberedande kunskaperna», uppsökandet af källorna, valet af ämne och historiens hjälpvetenskaper. I afseende på betydelsen af goda arkiv- och bibliotekskataloger, olägenheterna af splittrade arkiv m. m. d. ha förf. åtskilligt tänkvärdt att anföra. I afseende på vikten af nödiga förstudier ha de åtskilliga goda råd att meddela nybörjarne icke endast i Frankrike, t. ex. om nödvändigheten att lära sig läsa och förstå den tids texter, med hvilka man sysslar, hvilket icke torde kunna ske utan paleografiska och språkliga studier. Det är farligt att söka draga sig fram »efter väderkorn» eller att nöja sig med en tolkning på ett »något så när». Insikten därom synes omsider börja tränga igenom äfven hos oss, men är visserligen ännu icke allmän. Hvad Frankrike speciellt vidkommer, är vidare författarnes yrkande på nödvändigheten att utom sitt eget känna åtminstone två lefvande språk af intresse.

Andra boken handlar till en början om »de analytiska operationerna» och inledes af några betraktelser öfver de allmänna förutsättningarna för historiskt vetande, hvarpå första afdelningen upptages af en framställning af den »yttre kritiken», som närmast riktar sig på försöken att återställa skadade texter och på undersökningen af deras ursprung; vidare behandlas ordnandet af materialet, samt den lärda urkunds- eller källforskningen i allmänhet. Hvarje började historisk författare kan läsa dessa kapitel med nytta, de erfarnarne med nöje, ty de äro rika på praktiska råd och träffande anmärkningar. Vår medfödda böjelse, heter det, är att tro alla påståenden; det behöfves en »våldsam ansträngning» för att skaka af sig denna »ignavia critica», denna »intellektuella feghet», som gör oss benägna att taga allt för godt. Vår medfödda böjelse är att sätta tro till första bästa uppgift om en handskrifts ursprung och äfven här erfordras en sträng kritik. Det är af vikt att göra noggranna anteckningar och det är särdeles lämpligt att göra dem på lösa blad, ett blad för hvarje särskild anteckning, hvilka sedan kunna dateras, signeras och ordnas. Sistnämnda råd är utan tvifvel mycket praktiskt, men iakttages hos oss visst icke allmänt. Sista kapitlet på denna afdelning ägnas åt den kritiska forskningen i inskränktare

mening, hvad fransmännen kalla *l'érudition*, dess berättigande och nytta, dess egendomliga behag för dem, som ej sakna alla anlag därtill, dess öfverdrifter och farorna för ensidighet. Det är delvis ett försvar för den kritiska forskningen, riktad äfven på den nyare tidens historia, och har tydligen framkallats af de ännu för tjugufem år sedan i Frankrike härskande åsikterna om dennas behandling. Somliga, anmärker förf., sakna allt sinne för »l'érudition», lida af »inexakthetens sjukdom» (la maladie de l'inexactitude), och ett lustigt exempel anföres på detta i den engelska historikern Froude, som var »constitutionally inaccurate».

Senare afdelningen af andra boken behandlar den »inre kritiken», tolkningen af texternas innehåll, granskningen af författarnes uppriktighet och noggrannhet, samt fastställandet af de enskilda historiska fakta. Förf. varnar mot det ej sällsynta felet att gå till läsningen af en text med en förutfattad mening, som texten sedan får bestyrka, han uppmanar i fråga om uppriktigheten och noggrannheten att skrida till undersökningen med »metodiskt tvifvel och misstro», han undersöker alla de omständigheter som kunna inverka på en sagesmans pålitlighet, liksom å andra sidan de omständigheter, som göra ett påstående sannolikt. Det är emellertid lika farligt att på grund af vittnesbördens frånvaro, sluta till frånvaron af fakta, som att på grund af tillvaron af ett enda vittne sluta till förekomsten af visst faktum. Härunder framställas yrkanden af mer och mindre öfvertygande, stundom t. o. m. paradoxal art: de flesta officiella aktstycken äro afsedda att vilseleda, härröra ur »ett intresse att ljuga», nästan alla protokoll innehålla en lätt lögn; ju intressantare en sagesmans framställning är i artistiskt hänseende, dess mera bör man misstro den; alla memoarer böra vara föremål för särskild misstro; öfverensstämmelsen mellan tvänne intyg i fråga om ett faktum bevisar mera, om de icke öfverensstämma i alla punkter o. s. v. Man kan omfatta dessa påståenden mer och mindre varmt — utsagon om de officiella aktstyckena är naturligtvis öfverdrifven — men man måste af framställningen öfvertygas om »det metodiska tviflets befogenhet», liksom stärkas i öfvertygelsen att det är mycket svårt att komma åt den historiska sanningen. Ganska lärorik är härvid paralellen med våra egna samtida förhållanden.

Härefter skrider man till de »syntetiska operationerna», om hvilka tredje boken handlar: de allmänna förutsättningarna för den historiska konstruktionen, grupperingen af fakta, den konstruerande tankeverksamheten, bildandet af allmänna formler samt slutligen den historiska framställningen i sin helhet, »exposén». Vi kunna ej följa författarne i detalj i dessa till stor del psykologiska utredningar.

Ur det hela framgår, hvilket hos en fransk författare ju ej öfverraskar, en rent empirisk uppfattning af historieskrifningen; författarne kriticera och ironisera alla mer och mindre metafysiska begrepp eller teorier om transcendenta eller immanenta lagar i historien, vare sig det är fråga om försynen eller ett folks historiska kallelse, eller det allmänna framåtskridandet eller en s. k. folksjäl

eller ett inre sammanhang eller något dylikt. Den mänskliga utvecklingens början kommer alltid att förblifva dunkel och historiens yttersta problem lösas ej på den historiska forskningens väg. Historiens utveckling beror väsentligen af de på hvarandra följande generationerna och deras tänkesätt. Teorien är något mager, och dessa kapitel äro naturligtvis ägnade att framkalla motsägelse och kritik. Vid sidan af dessa filosofiska betraktelser finner man äfven i denna afdelning många praktiska råd, många riktiga anmärkningar och nyttiga varningar. Man kan verkligen icke säga att författarne velat göra saken lätt för sina lärjungar. Tvärt om! Att det är svårt att komma åt den historiska sanningen, att det är svårt att gifva en god historisk framställning, det är ett lifligt intryck, som man behåller efter läsningen af denna »introduction» — och det skadar ju icke.

Att författarne från sin empiriska ståndpunkt ej velat höra talas om någon »historiens dom» är likaledes uppenbart; en sådan äger lika litet eller lika stort berättigande, som om zoologen skulle vilja uttala ett gillande eller ogillande af tigerns lefnadsvanor. Historiens uppgift är icke häller att vara en »magister vitæ» eller att förhärliga ett särskildt folk, att upphöja patriotismen eller kungatroheten. Den tjänar i stället till att förklara ursprunget till närvarande förhållanden; den är nödvändig för de politiska och sociala vetenskapernas fullbordan, och dess förnämsta förtjänst är att vara ett medel för intellektuel odling dels genom dess kritiska metod, dels genom skildringen af växlande samhällen och påvisandet af samhällenas förändring, dels genom den insikt den lämnar i den mänskliga utvecklingsprocessen.

Vi antydde författarnes eget framställningssätt. Det är klart och därjämte ofta kvickt, satiriskt och vanvördigt mot gamla erkända auktoriteter. Ingen slipper undan, om ej möjligen Renan, som ofta citeras utan kritik. Kuriöst är att finna, huru en för tjugufem år sedan så uppskattad författare som Augustin Thierry nu förklaras hafva ett alldeles »ruineradt rykte», vara en »romancier». Äfven i dessa fall lära läsarne emellertid bilda sig sina egna omdömen.

I ett bihang meddelas redogörelser för den elementara och den högre historiska undervisningen i våra dagars Frankrike.

Ehd.

La guerre du Nord 1655—1660. Thèse présentée à la Faculté des lettres de Paris. Par Emile Haumant. XIV + 319 s. Paris 1893.

Man kan gifvetvis icke vänta att i en doktorsafhandling finna en allsidig undersökning af det vidtomfattande och invecklade ämnet

»la guerre du Nord». Förf. åsyftar icke häller en sådan, i sitt företal förklarar han sig hufvudsakligen hafva riktat sin uppmärksamhet på detta krigs diplomatiska historia och speciellt på den brandenburgska politiken. Det tryckta källmaterial, som för detta ämne står forskaren till buds, är synnerligen rikhaltigt — det må vara nog att påminna om den i Berlin utgifna samlingen »Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm» samt de af (numera) professor Pribram i Wien publicerade »Berichte des kaiserlichen Gesandten Franz von Lisola»[1] — och det är också i främsta rummet på detta, som Haumant bygger sin framställning. Hans arkivforskningar hafva uteslutande gällt det franska utrikesministeriets arkiv, där han särskildt användt de franska sändebudens bref, hvilka dock till stor del redan äro bekantgjorda genom nämnda preussiska källpublikation.

Det förefaller anmälaren, som vore det egentligen ur två synpunkter — af hvilka ingendera äger alldeles omedelbart intresse för Sveriges historia — som hans arbete förtjänar en större uppmärksamhet, nämligen dels såsom meddelande resultatet af en användning af nämnda sändebudsberättelser, hvarvid naturligtvis framställningen af Brandenburgs förhållande till Frankrike får en framskjuten plats, dels som ett uttryck för en *fransk* historikers uppfattning och uppskattning af preussarnes nationalheros, den store kurfursten, samt hans och hans rådgifvares politik. Att denna ej är så gynnsam som de tyska författarnes, är lätt att tänka sig. Redan i sitt företal tager Haumant afstånd från deras uppfattning af honom som en slags »pius Aeneas», han uppehåller sig gärna vid de punkter, där den brandenburgska politiken visat sig svekfull och eröfringslysten, han ansluter sig lifligt till Lisolas ord om Fredrik Wilhelms »ingenium vagum ac nutans», hvari han ser raka motsatsen till den »Standhaftigkeit», hvarmed denne vanligen utrustas, och betonar skarpt de växlande planerna i hans lands politik. Hvad särskildt Preussens suveränitet beträffar, hvilken plägar betraktas som hans verkliga mål, erkännes visserligen, att han eftersträfvat den, men påpekas samtidigt, att han lika visst traktat efter de storpolska palatinaten, Jülich och svenska Pommern. Däremot anser Haumant, att Lisola öfverdrifvit hans mottaglighet för inflytelser från omgifningen, han har visserligen haft anlag därför, men han har varit medveten därom och genom denna sin självkännedom samt genom just sin böjlighet, sin brist på fasthet, kunnat undvika att blifva beroende af sina rådgifvare och äfven lyckats dupera de främmande sändebuden.

Af de enskilda uppgifterna och synpunkterna må en och annan påpekas.

I fråga om Brandenburgs politik före det svensk-polska krigets utbrott framhåller H. den särskildt af Waldeck förordade planen att sätta sig i besittning af »korrespondenslinien» mellan Neumark

[1] Arbetet är anmäldt af D:r Ellen Fries i Historisk Tidskrift 1891, 2 häftet.

och hertigdömet Preussen, i hvilket syfte man å ena sidan erbjöd polackarne att anskaffa trupper, hvilka — dock fortfarande under kurfurstens kommando — skulle besätta de fasta platserna vid Netze, medan å andra sidan agenten i Stockholm fick befallning att framställa en eventuell dylik operation såsom en nödvändig defensiv åtgärd gentemot polska sidan. Underhandlingarna blefvo emellertid resultatslösa, lika väl som Waldecks försök att vinna Mazarin för samverkan med Brandenburg i och för eröfringar vid Rhen och Maas.

Af de svensk-brandenburgska underhandlingarna i Stettin, sommaren 1655, lämnar H. en framställning, som i vissa punkter afviker från de vanliga, men som svårligen kan vara riktig. Han anser kurfurstens memorial af d. 22 juli (g. st.) med dess höga fordringar beteckna ett verkligt omslag i jämförelse med hans instruktioner af d. 4 s. m. och menar, att denna Brandenburgs hållning varit en af hufvudorsakerna till, att svenskarne med Karl Gustafs ankomst höjde sina anspråk och framställde krafvet på Pillau och Memel, medan i själfva verket det memorial af Karl Gustaf, där denna fordran uppställes, är dateradt den 21 juli,[1] alltså tidigare än kurfurstens. H. anser vidare, att en öfverenskommelse fortfarande skulle varit möjlig, men att den omintetgjordes genom afslutandet af alliansen mellan Brandenburg och Nederländerna. Sammanhanget kan emellertid icke hafva varit detta, då ju kurfursten definitivt afbröt underhandlingarna i Stettin d. 27 juli (fortfarande g. st.) — samma dag som Weimann i Haag afslöt förbundet med Generalstaterna, till på köpet utan den förres vetskap; denne hade t. o. m. i en skrifvelse af d. 24 juli påbjudit uppskof, hvilken befallning emellertid kom för sent.

H. redogör därefter för Brandenburgs fortsatta underhandlingar med Sverige, alliansförbindelsen med polska Preussen, hvarvid han särskildt betonar kurfurstens anbud att ockupera de preussiska fasta platserna, förhållandet till Nederländerna efter alliansens afslutande, de resultatslösa förhandlingarna med Frankrike, kejsaren och Ryssland samt slutligen efter det svenska segertåget i Polen det svensk-brandenburgska fördraget i Königsberg af d. 7/17 jan. 1656.

För Brandenburg uppställde sig nu frågan, mot hvem det skulle använda sin armé. Alternativen voro: mot Polen eller mot Jülich, och i öfverensstämmelse därmed hafva underhandlingarna med Sverige och Frankrike pågått under första delen af 1656. Beträffande de senare polemiserar H. mot Droysens uppfattning, enligt hvilken Brandenburg skulle intagit en ganska passiv hållning, och förfäktar med stor bestämdhet, att dess planer mot pfalzgrefven af Neuburg varit af afgjordt agressiv karaktär. Anmärkas må, att ej häller de tyska forskarne äro eniga i denna fråga, Erdmannsdörffer[2] har en upp-

[1] Datum hos Ellen Fries, Erik Oxenstierna, sid. 235. Haumant har icke begagnat detta arbete, och Carlson meddelar ej datum.
[2] Deutsche Geschichte 1648—1740. I. (Berlin 1892), sid. 243, 246.

fattning, som liknar Haumants, medan Philippson[1] står kvar på den droysenska ståndpunkten.

Det var emellertid underhandlingarna med Sverige, som ledde till afgörande resultat, förbundet i Marienburg af d. $^{15}/_{25}$ juni 1656. Beträffande skildringen af de vidtutgrenade diplomatiska förhandlingarna under tiden mellan detta fördrag och traktaten i Labiau af d. $^{10}/_{20}$ nov. s. å. må blott påpekas framställningen af de franska medlingsförsöken före och efter slaget vid Warschau. Brandenburgs omsvängning från Sverige till dess fiender skildras med hufvudsakligt stöd af Lisolas bref, Rakoczys ingripande, hvilket för en tid afbröt densamma, med flitig användning af Terlons memoarer. Citerande denne, betonar H. starkt den siebenbürgske furstens dubbelpolitik, hvilken ännu efter föreningen med Karl Gustafs armé tog sig uttryck i förbindelser med fiendelägret.

Med Danmarks anfall[2] och Karl Gustafs afmarsch fingo underhandlingarna om försoning mellan Brandenburg och Polen ny fart, och enligt hvad numera allmänt erkännes, framför allt tack vare Lisolas energiska verksamhet åvägabragtes denna genom Wehlau-fördraget af d. $^{9}/_{19}$ sept. 1657. Af intresse är H:s åsikt, att kurfursten användt de franska och svenska erbjudanden, med hvilka man ville förekomma hans öfvergång, till att aftvinga Lisola de medgifvanden, som han hade rätt att lämna, närmare bestämdt den preussiska suveräniteten. Med fördraget i Berlin, dateradt den $\frac{30 \text{ jan.}}{9 \text{ febr.}}$ 1658, var ligan mot Sverige färdigbildad. Men svenskarnes fullständiga seger i danska kriget bröt udden däraf, och snart ser man åter Brandenburg närma sig segraren. H. målar i starka färger dess nya svängning, citerande yttranden af kurfursten till den franske agenten Blondel, hvilka rent af skulle gått ut på erbjudande att återställa freden mellan Sverige och Polen, t. o. m. med uteslutande af Österrike. Enligt Philippsons mening[3] skulle emellertid kurfursten verkligen först hafva varit benägen för krig mot Sverige, men då Österrike drog sig undan, ej velat utsätta sig ensam för faran däraf; han anser, att H. alltför kritiklöst användt Blondels berättelser. Någon ny sammanslutning mellan Sverige och Brandenburg kom för öfrigt ej till stånd, tvärtom inträdde full brytning i och med Karl Gustafs vägran att lämna audiens i Flensburg åt de brandenburgska sändebuden Weimann och Schwerin, juni 1658, en händelse, som tycks hafva väckt ett stort uppseende, och vid hvilken H. utförligt

[1] Der grosse Kurfürst. I. (Berlin 1897), sid. 225.

[2] H. meddelar ett par intressanta citat ur d'Avaugours bref, belysande Karl Gustafs krigiska tankar gentemot Danmark i slutet af 1656 och början af 1657. I ett bref af d. 13 dec. 1656 (säkerligen n. st.) heter det: »... Après cette guerre-ci, s'il en sort avec avantage, il ira contre le Danemark», och ur ett af d. 25 jan. 1657 meddelar han· »le Roi confie à d'Avaugour qu'il va marcher contre les Danois ... après l'avoir interpellé plusieurs fois de n'en rien révéler à personne».

[3] a. a., sid. 288 ff.

uppehåller sig, hvaremot Carlson, så vidt jag kunnat finna, icke omnämner den.

Det blef emellertid ej Brandenburg, utan Danmark, som utsattes för Sveriges anfall, och därmed begynte det allmänna kriget mot sistnämnda makt. Betydelsen af Frankrikes intervention efter fredsslutet med Spanien, d. $\frac{28 \text{ okt.}}{9 \text{ nov.}}$ 1659, till förmån för det nödställda Sverige, betonas naturligtvis, men ej skarpare än af de tyska författarne och med beaktande af de andra omständigheter, som också bidrogo att framkalla freden, såsom ryssarnes framträngande, turkarnes hållning och Karl Gustafs död. Af själfva underhandlingarna i Oliva lämnas en utförlig och intressant framställning.

Hvad särskildt beträffar behandlingen af de skandinaviska makternas förhållanden, gifver denna anledning till en del anmärkningar. Sverige har minst att beklaga sig öfver, dess roll i kriget betonas tillräckligt, H. citerar flitigt Carlson och har äfven användt Geijer (i fransk öfversättning) samt »Geyerstamm, Om orsakorna till Carl X Gustafs anfall pa Danmarck i August 1658». Däremot har han icke begagnat något danskt arbete, hvaraf följden blifvit ej blott en för Danmark synnerligen ogynnsam framställning af dess förhållande till Sverige mellan Roeskilde-freden och Karl Gustafs anfall i aug. 1658, utan ock öfver hufvud taget en knapphändighet vid skildringen af den danska politiken, som särskildt faller i ögonen, då man därmed jämför bredden i framställningen af de visserligen intressanta, men för händelsernas utveckling ej synnerligen betydelsefulla underhandlingarna mellan Ryssland och Brandenburg. Felaktiga detaljuppgifter förekomma äfven med afseende på de nordiska staternas förhållanden, så t. ex. förblandas Erik och Bengt Oxenstierna (sid. 20 och 56), och oriktigheterna i fråga om datering, hvarom mera nedan, gälla ofta just detta område. Det ojämförligt gröfsta felet har emellertid förf. begått i sin redogörelse för Roeskilde-freden, hvars villkor återgifvas på följande egendomliga sätt: denna fred kostade danskarne »la Scanie entière, les bailliages de Drontheim et d'Aggerhuus en Norwège, Bornholm, la plupart des petites îles du Skagerrack et du Kattégat, la moitié des produits des douanes du Sund, douze vaisseaux de guerre et plusieurs régiments, un million de rixdales, la reconnaissance de la souveraineté du duc de Holstein-Gottorp etc.»!

Slutligen må en anmärkning riktas mot H:s dateringar. Först och främst antyder han i regel icke, om hans data äro efter gamla eller nya stilen, hvilket är så mycket obehagligare för läsaren, som i hans framställning af enskilda episoder det stundom förekommer, att i fråga om ett datum den ena, i fråga om ett annat den andra stilen användts. Så t. ex. förekomma på sid. 75 tio data för olika händelser (det är frågan om svensk-polska kriget under 1655), och af dessa äro, så vidt jag kunnat finna, tre ej fullt riktiga, af hvilka emellertid ett tydligen skall vara efter gamla, ett efter nya stilen, medan med afseende på de öfriga den förra begagnats i fråga om

fem, den senare i fråga om två! Bland oriktiga dateringar må för öfrigt — med förbigående af andra — nämnas några viktigare: fördraget i Marienburg sätter H. till d. 8 juni 1656 i st. f. d. $^{15}/_{25}$ s. m., slaget vid Warschau till d. 8—10 aug. i st. f. d. $\frac{18—20}{28—30}$ juli, det polsk-brandenburgska fördraget i Wehlau till d. 24 sept. 1657 i st. f. d. $^{9}/_{19}$ s. m., och Fredriksoddes fall d. $\frac{24 \text{ okt.}}{3 \text{ nov.}}$ s. å. tycks han vilja förlägga till dec.

Anmärkningar kunna således framställas gentemot vissa detaljer i Haumants arbete. Det präglas emellertid, såsom förut blifvit antydt, af en intressant totaluppfattning af den brandenburgska politiken, och det kan ganska ofta inbjuda till diskussion, i det förf. — t. ex. i sin slutliga återblick på kriget och öfverblick öfver dess resultat — betonar åtskilliga allmänna synpunkter samt dessutom gärna framställer försök till egen förklaring beträffande tilldragelser, där de handlande personernas motiv äro dunkla och omtvistade. Arbetet utmärkes för öfrigt af en klar disposition samt en lugn och lättflytande stil.

Herman Brulin.

Historisk läsning för skolan och hemmet af S. J. Boëthius. Illustrerad upplaga. *Allmänna historien. II. Medeltiden.* Stockholm 1898. P. A. Norstedt & Söners förlag.

För några år sedan utkom första delen af detta arbete, omfattande forntiden. Den föreliggande delen är skrifven i samma anda och efter samma plan, men författaren har på grund af de omdömen, som fälldes om arbetets planläggning och utförande med anledning af första delens publicerande, funnit lämpligt att i ett förord uttala och häfda sin egen åskådning. Professor Boëthius framhåller däri betydelsen af det historiska sammanhangets klarläggande äfven för skolungdomen, för så vidt de historiska studierna skola blifva verkligen fruktbringande och intressegifvande. Blotta skildringar af viktigare händelser eller af betydelsefullare personers lif, utan att dessa skildringar förenas till ett helt, där utvecklingens gång och inre sammanhang klarläggas, kunna visserligen roa, men tillfredsställa icke det behof af logiskt sammanhang mellan de olika företeelserna i historien, som den mognare eller intelligentare ungdomen känner, och verkar icke eggande eller förståndsodlande. »En biografi af Karl den store, som ej ger en föreställning om dennes betydelse för mänsklighetens utveckling, har ej större bildningsvärde än en lefnadsteckning af Per eller Pål;» men för att en biografi skall kunna gifva en dylik föreställning, fordras, att »den skildrade personen får framstå i sitt sammanhang med tidshändel-

serna». Hvad som gäller biografien, gäller i lika måtto skildringen af hvarje annan företeelse. Men naturligtvis får i en läsebok denna fordran af sammanhang icke drifvas så långt, att berättelsen skall i samma proportion sysselsätta sig med hela utvecklingsförloppet, ty utom det att utrymmet icke skulle medgifva dylikt annat än i de allmännaste drag, skulle arbetet därigenom förlora karaktären af läsebok, afsedd väsentligen att studeras bredvid läroboken för att fördjupa insikten om de väsentligare momenten eller gifva fylligare bild af de stora personligheterna. Professor Boëthius har gått mellanvägen mellan de ytterligheter, som det här gällt att undvika, genom att väsentligen låta skildringen röra de viktigaste händelserna och personerna och här svälla ut till konkreta lefvande bilder, men sammanknyta dessa bredare skildringar genom kortfattade skizzer af de mellanliggande epoker, som förbinda dessa viktigare företeelser, eller af de staters och folks öden, som löpa så att säga jämsides, men i den historiska utvecklingen endast äga en sekundär betydelse.

Anmälaren kan icke annat än odeladt gilla de principer, efter hvilka professor Boëthius ansett sig böra utarbeta sin läsebok, och finner i allmänhet att utförandet af desamma är synnerligen väl lyckadt. Stundom finna vi dock den sammanträngda framställningen alltför fylld af uppgifter för att den skall kunna verka annat än som ett uppradande af fakta, utan att något utvecklingssammanhang därigenom vinnes, hvarjämte ett sådant parti lätt förlorar allt intresse och både vid enskild läsning eller läsning högt i en familjekrets verkar föga uppbyggande och fängslande. Vi hänvisa t. ex. till framställningen af merovingiska rikets förfall s. 139—141, af karolingiska rikets upplösning s. 186—193, af latinska kejsardömets historia s. 387 eller af Tysklands historia från interregnum s. 418—427, för att icke nämna smärre stycken här och där. Vi skulle önskat, att dessa förbindelsepartier, som vi kunna kalla dem, varit mer uteslutande ägnade åt allmänna betraktelser öfver tidens betydelse i stort med undvikande af en del onödiga personnamn och händelser. De hade visserligen härigenom blifvit ännu abstraktare, men skulle mer oblandadt tjänat att tillfredsställa endast den logiska fordran eller begäret efter historiskt begripande. Det skulle kanske icke heller af praktiska skäl varit olämpligt att trycka dessa förbindelselänkar med finare stil och därigenom tydligare markera deras karaktär. En sådan åtgärd borde emellertid i sådant fall naturligtvis hafva vidtagits redan i första delen, och konsekvensen fordrar bevarandet af den typografiska plan, som då fastslogs.

Angående de fylligare skildringarna, bokens egentliga hufvudpartier, gifva vi vårt odelade erkännande åt den klarhet och åskådlighet, hvarmed författaren lyckats att framställa det rika innehållet. Stundom höjer sig framställningen till verkligt lif och färg såsom skildringen af Mohammed och den arabiska kulturvärldens utveckling under dess stora tid. Jämte detta kapitel skulle vi särskildt vilja framhålla skildringen af den äldsta germanska

tiden och folkvandringsmonarkiernas öden, feodalstatens uppkomst och innebörd, kampen mellan medeltidens universella makter, påfvedömet och kejsarmakten, samt korstågen. Vi anse dessa framställningar tillhöra det yppersta, som vår populära historiska litteratur har, genom den säkra forskningen och den förträffliga, väl afmätta framställningen. Professor Boëthius har dessutom den stora förmågan att så att säga indirekt, ehuru han blott skildrar en tids företeelser, meddela en genomgående storslagen uppfattning af historien och dess mål. Öfverallt träder denna starka känsla för sammanhanget i stort fram och färgar framställningen.

Någon gång kanhända benägenheten att inskärpa denna uppfattning leder till upprepanden, uppkastande af onödiga spörsmål eller ett inpräntande af den stora synpunkten ofta utan direkt anledning, som verkar något dogmatiskt. Vi vilja anföra några exempel. Vid skildringen af Hunnernas anstormande mot Europa framkastar författaren (s. 50) frågan, hur det skulle gått om Attila segrat öfver Aëtius. »Hur skulle världens öde gestaltat sig om västerlandets framtid blifvit hunnisk-germansk i stället för romansk-germansk?» En sådan fråga är naturligtvis omöjlig att besvara, och om därmed det världshistoriska ögonblicket skall framhållas, är den föga träffande. Utom det att hunnernas makt troligen efter Attilas död skulle fallit i spillror lika väl, är det svårt att förstå motsättningen hunnisk-germansk mot romansk-germansk. Den både till antal och odling oändligt öfverlägsna romanska befolkningen hade väl funnits kvar, om också Attila segrat, och antagligen absorberat hunnerna lika väl som de germanfolk, som tagit stadigvarande plats på romersk mark. — Vid berättelsen om 100-årskriget mellan England och Frankrike hänvisar författaren s. 466 på franska monarkiens byråkratiska förvaltning såsom en hufvudförklaringsgrund till Frankrikes underlägsenhet. Det är dock klart, att Frankrikes starkt centraliserade byråkratiska förvaltning i den mån denna ännu hunnit undantränga feodalstaten just var dess styrka, som förklarar den slutliga segern, och i sin vidare utveckling en af förutsättningarna för Frankrikes storhet. Synpunkterna af själfförvaltning och byråkratisk förvaltning synas här föga tillämpliga. — I regel få dock de stora synpunkterna sin fulla belysning vid de allmänna öfversikter, som här och där naturligen erbjuda sig, och verka för öfrigt indirekt, så att läsaren förnimmer dem bakom de skildrade händelserna, utan att de framhållas.

En viss benägenhet att tala abstrakt vidlåder kanske äfven professor Boëthius. Det är en vana, som vetenskapsmannen helt naturligt tillägnar sig. Han får ju på detta sätt i mer kortfattad på samma gång som klarare form uttala sin mening och belysa sitt föremål. I ett populärt arbete, afsedt till läsning i hemmet eller skolan, är den alltför abstrakta satsen däremot ej på sin plats. Professor Boëthius har på det hela taget ovanligt väl lyckats träffa den stil eller framställningskonst, som lämpar sig för bokens syfte, ehuru stilen alltid manar till eftertanke och ingalunda

är af den art, som gör berättelsen så åskådlig och lefvande, att bilden utan ansträngning eller självverksamhet passerar medvetandet. Men vi hafva dock antecknat några fall, då abstraktionen för starkt framträdt enligt vår uppfattning. Så t. ex. satsen s. 77, att »det byzantinska statsskicket till sin idé ej var uttryck för ett privat godtycke — såsom förhållandet blef i västerlandets feodala stater — utan för en verklig statsmyndighet». Utom det att påståendet, hvad de västerländska feodalstaterna beträffar, väl tål någon modifikation, torde satsen icke så lätt fattas af den icke historiskt bildade.

Af det föreliggande arbetet är otvifvelaktigt den tredje delen, som behandlar medeltidens sista period, den ojämförligt svagaste liksom äfven mest kortfattade. Författaren har menat att för honom hufvudvikten varit att skildra medeltidslifvets genesis och högsta blomstring för att gifva en föreställning af hvad medeltiden egentligen innebar, och dessutom afser han att till framställningen af den nya tiden uppskjuta åtskilligt, som man möjligen kunnat vänta att finna behandladt i det föreliggande bandet, såsom de geografiska upptäckterna, boktryckarkonstens uppfinning, frågan om det burgundiska arfvet, följderna af krutets uppfinning m. m. Jag kan för min del icke fullt gilla detta resonemang. Meningen är ju dock, att de olika banden af Historisk läsning tillsamman skola blifva en läsebok för hela den allmänna historien, och i sådant fall måste ju äfven de ytterst viktiga brytnings- och öfvergångstiderna, som beteckna upplösningen af en föregående tids samhälls- och odlingslif, men äfven grundläggningen af en ny epok, fordra en fullt ut lika stor uppmärksamhet, som de typiska s. k. blomstringsperioderna. Denna benägenhet att samla det egentliga intresset vid begynnelsen och höjdpunkten af en världshistorisk epok framträder ofta i professor Boëthius' författareskap. I den för öfrigt så utmärkta skildringen af franska revolutionen har man med rätta funnit hela den senare utvecklingen efter skräckregeringens fall alltför knapphändigt behandlad. På samma sätt i den första delen af Historisk läsning. Den grekiska stats- och kulturvärldens öden släppas ögonblickligen ur sikte med Alexander den stores död, och hela det märkliga grekisk-orientaliska statssystemets utveckling samt den hellenistiska kulturen äro knappast alls berörda. Äfven den romerska historien är väsentligen skildrad till och med det första kejsardömets eller principatets tid med hufvudvikten lagd på ursprunget och de tröttsamma striderna under republikens sista tid, medan hela det stora romerska världsrikets öden och betydelse i öfrigt ytterst knappt beröras. Äfven vid skildringen af medeltidens sista tid ser det ut, som författaren tröttnat och längtat till slutet. Städernas kraftiga utveckling och den borgerliga kulturens starka uppsving under 1300- och 1400-talen hade här förtjänat sitt egna kapitel. Det bildar ju jämte det nya nationella konungadömets framträdande en af de väsentligaste allmänna förutsättningarna för de medeltida stormakternas, påfvekyrkans och riddarlifvets förfall och synes mig vara af större vikt att utförligare belysa och förklara — utöfver hvad

skolans lärobok innehåller — än t.ex. engelsk-franska hundraårskriget, striden mellan röda och hvita rosen eller striderna i Tyskland mellan de om den betydelselösa kejsarvärdigheten täflande familjerna. Likaså synes mig den italienska renässansen fordra en vida bredare plats. Denna oändligt viktiga kulturströmning, som bildar det yppersta uttrycket af reaktionen mot medeltidens andliga lif och åskådning och ursprunget till hela den moderna odlingen öfver hufvud, får icke större utrymme än (räknadt efter textupplagan) ungefär två tredjedelar af Karl den stores biografi eller jämt lika mycket som hundraårskriget mellan England och Frankrike och då är dock i detta kapitel inryckt en skildring af alla de förnämsta italienska staternas historia under medeltiden. Man kunde möjligen förutsätta, att författaren velat spara en utförligare behandling af renässanskulturen till nya tidens historia, men detta är åtminstone icke antydt i den reservation som i företalet gjorts för vissa partier, som stå på öfvergången mellan medeltid och nyare tid. Det är dock ingalunda blott med afseende på sidantalet, som jag anser detta kapitel vara ett af de svagaste. Författaren synes mig icke hafva fullt angifvit renässanskulturens förutsättningar och upphof, ej heller hafva så att säga träffat dess innersta kärna eller mening, individualitetens utveckling och frigörande från medeltidens bundenhet, auktoritetstro och universella politiska och religiösa ideal. Väsentligen är renässansen fattad lika med de klassiska studiernas pånyttfödelse, hvilket tydligen är alltför inskränkt. Den yppersta och mest typiska yttringen af den italienska renässansandan är ju konstens utveckling. Denna sida är nästan alldeles förbisedd. Några få rader utan angifvande af personligheter eller konstverk ägnas häråt på sidan 446. Vi kunna icke underlåta att citera dessa rader, som synas oss synnerligen tomma bredvid föremålets oändliga innehåll. »Äfven inom konsten framkallade de klassiska förebilderna en självständig produktion. Arkitekturen upptog antika byggnads- och dekorationsformer, och på detta sätt uppkom den s. k. renässansstilen, i hvilken härliga kyrkor och palats uppfördes. Bildhuggarkonsten föddes till nytt lif, och i synnerhet uppblomstrade målarkonsten. Ämnena voro ofta bibliska, men i behandlingssättet röjde sig antikens formbildande inverkan.» Det är allt. Skall det vara någon mening med att i en läsebok beröra en sådan utomordentlig kulturföreteelse, som den italienska renässanskonsten under medeltiden, borde väl något af dess innehåll berörts. Men äfven renässansens litterära och vetenskapliga betydelse är för knappt berörd. »Tränne män förtjäna framför andra att räknas såsom den italienska medeltidsrenässansens banérförare: Dante, Petrarca och Boccaccio», menar författaren, och skildrar därför i korthet deras lif och gärning. Dante torde väl dock vara erkänd såsom ett tämligen fullödigt uttryck af den medeltida andan, fullständigt beherskad af dess idéer och åskådningssätt och hvad som hos honom kan uppletas af renässansens anda torde icke vara mycket. Petrarca och Boccaccio hafva däremot visserligen stor betydelse såsom humanismens banbrytare,

men de representera ingalunda den italienska renässanslärdomens yppersta. Här borde en sådan person som Laurentius Valla hafva nämnts. Äfven de grekiska lärdes invandring från det ramlande bysantinska riket till Italien och deras betydelse för det grekiska språkstudiets uppsving är ingenstädes påpekad i detta kapitel.

Vi sakna äfven i skildringen af medeltidens tredje period en framställning af de begynnande reformatoriska tendenserna, som på ett annat sätt, om ock i viss mån från samma ursprungliga grundåskådning af individens frigörelse, själfansvar och utvecklingsrätt, som renässanskulturen innerst innebär, beteckna den medeltida åskådningens fall och ursprunget till den nya tidens anda. Wyclif och Hus äro helt kort omnämnda s. 414. »Röster saknades ej heller, som yrkade på en dylik verklig och djupgående reformation, och man plägar kalla dem reformationens förebud. Redan valdensernas opposition mot kyrkans förvärldsligande var ett sådant, och med ännu större klarhet framställdes från 1370-talet yrkanden i den angifna riktningen af engelsmannen John Wyclif vid Oxfords universitet och omkring år 1400 af böhmaren Johan Hus, som blifvit påverkad af Wyclifs skrifter.» Dessa rader äro allt, som ägnas detta väldiga tankearbete och denna djärfva, rena viljekraft, som först uttalade hvad den senare medeltidens mänsklighet innerst önskade och längtade efter. Visserligen kan det sägas, att reformationens förebud kunna beröras i inledningen till reformationens framställning i ett följande band — om detta är afsedt, vet anmälaren ej — och därtill, att kyrkohistorien ägnat dessa rörelser och deras representanter en ingående uppmärksamhet. Vi kunna icke fullt gå med härpå och vår anmärkning om behandlingen af så väl renässansen som de begynnande reformatoriska rörelserna hafva ett vidare syfte. I framställningen af medeltidens höjdpunkt hafva icke heller sådana typiska personligheter som den helige Fransiscus eller sådana storartade företeelser som medeltidens universitetslif och skolastiken funnit någon plats (utom några rader ss. 394 och 402). Det är tydligt, att författaren väsentligen inskränkt sig till de politiskt viktiga dragen af medeltidens historia. Men det kan dock sättas i fråga, om ej större hänsyn bort göras till öfriga sidor af tidens lif, då ju läroböckerna icke innehålla annat än den rent politiska historien och kulturhistorien för öfrigt icke är föremål för någon särskild undervisning. Det skulle i anmälarens tycke varit synnerligen lämpligt att i läseboken mer beakta olika sidor af den mänskliga utvecklingen, äfven om den politiska utvecklingen får blifva centrum. Under en sådan period som medeltiden hafva ju dessutom de religiösa företeelserna en sådan vikt, att äfven den politiska utvecklingen är på det närmaste därmed förknippad och icke kan därifrån lösgöras, hvarföre större hänsyn därtill äfven med ett till den politiska historien inskränkt program bort tagas. Och härvid utgör knappt den omständigheten, att kyrkohistorien är ett särskildt läroämne, något hinder för att fylligare skildra några typiska religiösa personer eller riktningar, då ju det onekligen skulle verka synnerligen välgörande för lär-

jungen eller studenten att se samma företeelse i ett nytt sammanhang och en ny belysning.

I ännu ett fall, begränsadt uteslutande till den politiska historien, finner anmälaren, att framställningen af medeltidens tredje period blifvit för knapp. Det är visserligen så, att författaren ansett sig böra företrädesvis dröja vid de stater eller folk, som spela den ledande rollen, men endast i allmännaste drag vidröra dem af sekundär betydelse, och denna princip finna vi alldeles riktig. Det blir emellertid alltid en fråga hvad som har principiell vikt eller icke, och härom ändras meningarna i någon mån, ju djupare forskningen blir och historieskrifvarnes egen horisont vidgas genom den fortskridande utvecklingen. Så torde väl nu icke blott Englands, Frankrikes, Tysklands och Italiens utveckling anses såsom det enda riktigt viktiga såsom under de dagar, då författningsutvecklingen ansågs som den yppersta och egentliga frukten af all historisk utveckling. Äfven den arabiska kulturen har fått rycka in genom den flitiga forskning, som ägnats däråt, och det beröm, väl ofta något tendentiöst och öfverdrifvet, som östs öfver dess förnämsta kulturblomster. Denna otvifvelaktiga vinning har äfven i professor Boëthius' arbete sin vederbörliga plats. Men den moderna forskningen har äfven börjat få blick för den bysantinsk-slaviska odlingens betydelse. Det är den tredje af de kulturkretsar, som lefva och utvecklas på den antika världens ruiner, bredvid den latinska eller västeuropeiska och den mohammedanska, och medeltidens historia utgör i själfva verket historien om dessa skilda statssystems och kulturvärldars egen inre utveckling samt inbördes växelverkan och kamp. Endast Justinianus' tid af den bysantinska historiens epoker har fått en större plats i det föreliggande arbetet. Men månne icke basilidernas och komnenernas glänsande kulturstat med dess storartade betydelse såsom kristenhetens värn i öster och de slaviska nationaliteternas stora uppfostrare till kristendom och kultur förtjänat att belysas med några bredare skildringar af typiska personligheter eller viktigare scener. Framför allt är den mohammedanska världens konsolidering genom den turkiska krigarstaten och Konstantinopels fall en så öfverväldigande företeelse från både politisk och kulturell synpunkt, att ett vida större utrymme än några få sidor bort tillkomma en så viktig, lärorik och dramatisk episod. Hela slutet af medeltiden får ju i viss mån belysning af turkarnes lägereldar kring Konstantinopel, och den nya tidens begynnelse har i kampen för hela den kristna odlingens bestånd mot denna väldiga mohammedanska stormakt en af sina viktigaste uppgifter, som på ett dominerande sätt bestämmer utvecklingen af Västeuropas religiösa lif och politiska öden hela reformationstiden igenom.

Det är således mycket vi sakna i professor Boëthius' arbete, hvad den politiska historien beträffar dock företrädesvis för den tredje eller sista epoken af medeltiden, hvad kulturlifvet i allmänhet beträffar i hela arbetets planläggning. Men vi äro de första att medgifva, att det ofta är en smaksak, huruvida den eller den

historiska företeelsen skall väljas för att belysa utvecklingen, då ett val endast af de viktigaste momenten måste äga rum och ej en systematisk lärobok skall skrifvas. Sådant arbetet är och med den begränsning till väsentligen den politiska historien, som professor Boëthius valt, är det såsom helhet ett förträffligt arbete och i enskilda partier glänsande gjordt.

Till slut kunna vi icke annat än odeladt erkänna den säkra och grundliga forskning, som ligger bakom läsebokens skildringar. Det är ständigt väl grundade uppgifter, som meddelas, och i flera fall, såsom vid framställningen af det äldsta germanska samhällsskicket, märker man tydligt, att författaren sitter inne med djupgående och originära studier. Läsebokens art utesluter all diskussion. I de fall, där forskningen icke hunnit till bestämda resultat, har författaren därför måst uttala sin uppfattning utan att kunna lämna bevis därför eller ock nöjt sig med att referera den gängse meningen, äfven om dess riktighet är bestridd, men ännu fasthålles af ett flertal forskare. Endast några enstaka uttryck eller uppgifter hafva vi antecknat såsom vilseledande eller mindre egentliga. Så är fallet med uppgiften s. 42, att Alarik skonade Rom från plundring mot »5000 pund (1637,5 kg.) guld, 30000 pund (9825 kg.) silfver» m. m., hvilken tydligen är något olämplig, då pund i svenskan har en annan betydelse än det tyska Pfund. Äfven viktenheten skålpund ger icke ett fullt riktigt förhållande till den i kg. uppgifna vikten. Vid framställningen af Klodvigs seger öfver allemannerna är årtalet 496 knappt väl valdt. Visserligen synes då en drabbning hafva ägt rum, men före 501 torde icke någon afgörande seger hafva vunnits. Klodvigs omvändelse skildras väl ock rättast icke såsom »ett verk af råaste vidskepelse», utan af politik. Uttrycket s. 206, att Hamburgs ärkebiskopsdöme efter Hamburgs förstöring sammanslogs med »Bremens ärkestift», leder lätt till uppfattningen, att Bremen förut utgjorde ett ärkestift. Det var emellertid ett stift under Kölns ärkebiskop, och först genom föreningen med Hamburgs ärkestift bildades det senare ärkestiftet Bremen. — Delningen af Sachsen mellan ernestinska och albertinska grenarna år 1485 är hvarken fullständigt (i hufvudsak naturligtvis) eller riktigt återgifven (s. 429). Vid omnämnandet af de nya statsbildningar och furstedynastier, som efter kejsardömets fall vuxo upp till betydelse, sakna vi huset Welf för dess kommande storhet liksom för dess tidigare ryktbarhet. Vid skildringen af tronföljdsfrågan i Frankrike efter den äldsta capetingiska grenens utgång (s. 462) borde framhållits, att Edvard III ingalunda var den närmast berättigade arftagaren ens på kvinnolinien, då alla Filip den skönes söner efterlämnat döttrar. Framställningen af den stående arméens och la tailles uppkomst i Frankrike under Karl VII (s. 476) är väl knapp och oklar. Den nya skolade byråkratien, som samtidigt utvecklas och utgör en lika väsentlig förutsättning för feodalstatens öfvervinnande och Frankrikes enande under konungadömet, borde äfven här omnämnts. Särskildt är Ludvig XI:s förhållande till denna byråkrati ett så

viktigt drag för den rätta uppskattningen af denne regents verksamhet, att det ej borde saknats i skildringen af hans regering.

Professor Boëthius' läsebok afser att vara en läsning för skolan och hemmet. Härtill torde den ock vara i allt väsentligt synnerligen väl ägnad. Dess användbarhet är dock icke inskränkt härtill. Det synes anmälaren som om arbetet med fördel skulle kunna användas vid de förberedande akademiska examina vid sidan om andra arbeten, liksom det bör vara en god vägledning för våra lärare och lärarinnor i historia. Arbetet är en betydelsefull och välkommen tillökning i vår historiska undervisningslitteratur. Den illustrerade upplagan utmärker sig för synnerligen väl valda och utförda illustrationer, ehuru det synes oss som om en kortare kommentar till dessa, särskildt en transskription af handskriftsprofven hade varit väl motiverad och mycket välkommen.

L. S.

Öfversikt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 11: 1. Th. v. Grienberger, Die angelsächsischen runenreihen und die s. g. Hrabanischen alphabete. — M. Kristensen, Stödet i dansk. — N. Beckman, Kritiske Beiträge zur altnord. Metrik. — S. Bugge, Nekrolog över C. R. Unger. — M. Hægstad, Anm. af A. B. Larsen, Oversigt over de norske bygdemål.

Kyrklig Tidskrift utg. af O. Quensel och Hj. Danell. **1898, 5.** F. A. Johansson, Om källorna till Jesu historia. — E. Stave, Syrien och Palestina omkr. år 1400 f. Kr. (forts.)

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1898, 4.** H. Larsen Martensen, Höjsangen og de syriske bryllupsskikke. — H. Schück, Ett bidrag till det franska medeltidsdramats historia. — J. Petersen, Petrarca i hans forhold til lægekunst og lægevidenskab. — O. Levertin, Den italienska barockstilens utveckling. I ljuset af nyare forskning. 2. Måleri.

Ny Illustrerad Tidning. 1898, 25—27. Anteckningar från Karl XIII:s tid.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgifven af Karl Wåhlin. **1898, 4.** E. G. Folcker, Stockholmsbilder från Karl XII:s dagar. Studier i Dahlbergs »Suecia antiqua et hodierna». Med 18 bilder. — **5.** J. Kreüger, Erik XIV och drottning Elisabet af England. — J. af Klercker, Cuba libre. — **6.** J. Kreüger, Erik XIV och drottning Elisabet af England. Med 25 bilder. — **7.** A. Levertin, Några blad ur det gamla Medevis minnen.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. Bd 10: H. 2. (1898). J. Nordlander, Om ortnamnens bildning enligt Landnáma boken. — E. Wigström, Djurlifvet i folkets tro och sägner. — A. W. Lundberg, Ruinen vid Hammersta i Ösmo socken, Södertörn. — O. Montelius, Ett märkligt fynd från Södermanland.

Kringsjaa. 1898, 15 Juni. A. Bugge, Visby.

Morgenbladet (Kristiania). **1898, 7 August, Extranumer.** Gulowsen, Fra Krigsaaret 1716. — **14 August, Extranumer.** Gulowsen, Fra Krigsaaret 1716.

Norsk Militært Tidsskrift. 1898, 1, 2. C. J. Anker, Nogle hidtil utrykte rapporter og breve m. v. fra prins Christian August.

Dansk Tidsskrift. Udgivet af J. Appel og L. Moltesen. **1898, Juli.** A. Larsen, Sveriges gamle karolinske Hær og den nye Hærforbedring.

Historisk Tidsskrift, Syvende Række. Bd 1: H. 4. Aa. Friis, Frederik den Sjette og det andet svenske Tronfölgervalg 1810. (Sluttet). E. Madsen, Om Rytteriet i de danske Hære i det 16:de Aarhundrede. — Smaastykker: G. L. Grove, Var Poul Ancker Leder af den bornholmske Opstand i 1658, og kan man nægte Jens Koefoed Adkomsten, til at kaldes Bornholms Befrier?

Kirkehistoriske Samlinger. Fjerde Række. Udg. af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie ved Holger Fr. Rördam. **Bd 5: H. 2.** O. Ahnfelt, En Skriftebok från Göinge härad på 1600-talet.

Kunstbladet 1898. August G. Göthe, Johan Tobias Sergel og hans danske Venner. Oversat fra Forfatterens Manuskript af R. Berg.

Finsk Tidskrift utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1898, 5.** R. F. v. Willebrand. Om språkets förändring. — E. Vest, Ur Napoleon III:s diplomati. — I bokhandeln: Historiska studier. Festskrift tillegnad Carl Gustaf Malmström den 2 november 1897, anm. af M. G. Schybergson. — **6.** G. Schauman, Jacob Tengström och Anders Schönberg. — E. Vest, Ludvig XVII af Frankrike. — I bokhandeln: H. Levin, Den svenska kyrkans bekännelse i historisk belysning, anm. af M. G. S. — F. Ödberg, Om stämplingarna mot Johan III åren 1572—1575, anm. af T. S. D.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1897. Ph. Schwartz, Beziehungen des Zaren Boris Godunow zu Riga. — H. Bruiningk, Die älteren Kirchenbücher Livlands. — Drei Aktenstücke aus dem Staatsarchiv in Marburg zum Jahre 1617. Mitgetheilt von August v. Bulmerincq.

Alemannia. 25. P. Beck, Flugblatt auf d. Prager Frieden v. J. 1635.

Archiv für slavische Philologie. Bd 20: H. 2—3. E. Scepkin, Wer war Pseudodemetrius I? (Innehåller en del upplysningar om polska riksdagens planer att hjälpa Sigismund att återvinna Sveriges krona.)

Beilage zur Augsburger Postzeitung 1897. N:o 14, 16. G. Binder, Reliquien der hl. Birgitta in Rom.

Historisches Jahrbuch. Im Auftrage der Görres-Gesellschaft herausg. v. Joseph Weiss. **1898, 2.** W. Schmitz, Privatwohlthätigkeit im Mittelalter. (Unter besonderer Berücksichtigung des skandinavischen Nordens.)

Historische Vierteljahrschrift. Herausgegeben von Gerhard Seeliger. **1898, 1.** G. Seeliger, Volksrecht und Königsrecht? Untersuchungen zur fränkischen Verfassungs- und Rechtsgeschichte. — K. Müller, König Sigmunds Geleit für Huss. — A. Stein, Der Versuch des Staatsstreiches Ferdinand VII von Spanien im Juli 1822. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **2.** E. Bernheim, Das Verhältnis der Vita Caroli magni zu den sogen. Annales Einhardi. — R. Holtzmann, Die Wahl Friedrichs I zum deutschen König. — A. Wahl, Die Reaktion von 1781. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken (bl. a. Briefe Samuel Pufendorfs an Christian Thomasius 1687—1693. Herausg. und erklärt von Emil Gigas, anm. af R. Fester; M. Philippson, Der Grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Th. 1, anm. af K. Breysig.) — Nachrichten und Notizen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. **XXXXV, 1.** C. Neumann, Die byzantinische Marine. Ihre Verfassung und ihr Verfall. Studien zur Geschichte des 10 bis 12 Jahrhunderts. — K.

Zeumer, Zur Geschichte der Reichsteuern im früheren Mittelalter. — P. Bailleu, Zur Geschichte Napoleon's I. 2. Aus den neueren Memoirenwerken. — Literaturbericht (bl. a. A. Huber, Geschichte Österreichs. Bd 5, anm. af M. Ritter). — Notizen und Nachrichten. — 2. G. v. Below, Die neue historische Methode. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. Festschrift zum elfhundertjährigen Jubiläum des deutschen Campo Santo in Rom. Herausg. v. Stephan Ehses, anm. af L.: O. Klopp, Der Dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Bd 1—3, anm. af Hermann Diemar: A. Seraphim, Des Obersten Both Anschlag auf Livland 1639 und sein Zusammenhang mit der allgemeinen Politik der Zeit, anm. af K.). — Notizen und Nachrichten.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. **1898, July.** B. W. Henderson, The campaign of the Metaurus. — W. C. Abbott, Hasting. — A. F. Pollard, The protector Somerset and Scotland. — J. B. Rye, The lost and the new letters of Napoleon. — Notes and documents. — Reviews of books. — Notices of periodicals. — List of recent historical publications.

Annales de l'école libre des sciences politiques. 1898, 3. Chr. Schefer, Bernadotte, prince de Suède, et l'Europe (1810—1815).

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la Société d'histoire diplomatique. **1898, 3.** Discours du président de la Société à l'assemblée générale du 3 juin 1898. — Rapport du secrétaire général. — Compte rendu du trésorier. — W. R. de Villa Urrutia, Rubens diplomate. — L. de Kermaingant, L'ambassade solennelle envoyée à Henri IV par la république de Venise en 1594. — L. Dedouvres, Le père Joseph diplomate. — A. Le Glay, La politique de la retirade au XVIIIe siècle Beaujeu de la Salle (suite et fin). — Vernouillet, Rhodes et le siège de 1522. — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1898, Mai—Juin. P. Imbart de la Tour, Les paroisses rurales dans l'ancienne France, troisième partie. R. Du Casse. Le 5e corps de l'armée d'Italie en 1859, suite et fin. — H. Pivenne. Villes, marchés et marchands au moyen âge. — Ch. V. Langlois, Notices et documents relatifs à l'histoire de France à la fin du XIIIe et au commencement du XIVe siècle. 3e article: Geoffroi du Plessis, protonotaire de France. — Bulletin historique France. Académie française, par G. Monod. — Histoire du moyen âge, par A. Molinier. — Histoire des temps modernes, par R. Reuss et G. Monod. — Allemagne et Autriche. Publications relatives à l'histoire romaine, 1894—95, par W. Liebenam, première partie. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet-Août.** A. Mathiez, Étude critique sur les Journées des 5 et 6 octobre 1789. — Ch. Kohler, La vie de sainte Geneviève est-elle apocryphe? — A. Stern, Charles Engelbert Oelsner. — Bulletin historique: France. Le Centenaire de Michelet et le Centenaire de l'Édit de Nantes, par G. Monod. — Livres nouveaux, par L. Farges. A. Lichtenberg et G. Monod. — Allemagne et Autriche. Publications relatives à l'histoire romaine, 1894—1895 par W. Liebenam, suite et fin. — Comptes-rendus critiques. Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Revue politique et littéraire. 1898, 18 Juin. Ch. Gomel, Un coup d'état en Suède au XVIIIe siècle.

Öfversikter och Granskningar.

Svenska statens samling af väfda tapeter. Historik och beskrifvande förteckning af d:r JOHN BÖTTIGER. I—IV. Stockholm 1895—1898. Fol. (IV med titel: *La collection des tapisseries de l'État Suédois ... Résumé de l'édition Suédoise trad. par Gaston Lévy-Ullman.*)

Bland den jämförelsevis stora mängd af verkliga praktverk, som tack vare den typografiska konstens utveckling och måhända äfven en rikare tillgång på medel under de senare åren sett dagen i vårt land, intager utan tvifvel ofvanstående arbete ett det mest framstående rum. Också har därtill bidragit, utom ett storartadt kungligt mecenatskap och författarens fina smak, äfven själfva ämnet, som lämnat ett rikt och utsökt material för de talrika planscher i ljustryck, med hvilka de fyra voluminösa folianterna äro försedda. Åtminstone för den stora del, som utgått från Silfversparres grafiska aktiebolags atelier, äro dessa ett glädjande bevis på den större konstskicklighet, som äfven i Sverige håller på att arbeta sig fram å ett område, där som bekant utlandet ännu i allmänhet står eller stått långt framför oss. Då därtill papperet — ehuru i första delen något ojämnt —, trycket och sist, men ej minst, också banden äro af den bästa och gedignaste kvalité, är det icke underligt, att detta sällsynt vackra arbete ur den rent yttre synpunkten af konstprodukt väckt en allmän och odelad beundran hos alla, som haft tillfälle att taga del af detsamma.

En fara är dock förbunden äfven med öfverflöd på det goda, och i detta fall är det ej utan, att både författaren och allmänheten kunna löpa risken, att den senare för ytan glömmer innehållet. Då det därjämte ligger i sakens natur, att ett arbete som detta på grund af sin dyrbarhet finner väg till endast ett försvinnande fåtal, som måhända icke i första hand eller åtminstone icke ensamt kan kallas sakförståndigt; att en jämförelsevis stor del af den mycket begränsade upplagan (200 ex.) gått till utlandet, och att det väldiga formatet, huru tjänligt det ur flera andra synpunkter än må vara, föga lämpar sig efter ett förvekligadt släktes fordringar

på bekvämlighet äfven vid studier, gifva alla dessa förhållanden lika många anledningar att befara, att d:r Böttigers intressanta utredningar i den värdefulla texten ej ådraga sig den uppmärksamhet de likvisst till fullo förtjäna. Och detta skulle utan tvifvel innebära en förlust, som ej minst för Historisk tidskrifts läsekrets vore kännbar.

Visserligen må gärna erkännas, att liksom exempelvis en känd samlares påstående, att hela kulturen kunde spåras i de särskilda tidehvarfvens olika bokband, förefaller paradoxalt, bevis torde behöfvas, för att de väfda tapeterna, äfven om de tillhöra svenska statssamlingarna, kunna anses stå i något närmare samband med den svenska historien, eller för att de däröfver kunna kasta något klarare ljus. Men till sist beror det dock på en författares förmåga och uppfattning af sitt ämne, om han icke äfven ur ett jämförelsevis åt sidan liggande område förstår att framdraga upplysningar och angifva synpunkter, som måhända skulle sökas förgäfves på närmare håll. Och i detta afseende har helt visst d:r Böttiger i sitt nu föreliggande verk gjort svensk historieforskning ej obetydliga tjänster. Genom själfva planen för sitt arbete, hvilken för honom tillbaka ända till medeltidens gräns för att där söka de första spåren af en begynnande svensk textilindustri, och som sedan leder honom fram genom de skilda tidehvarfven ända in i vårt århundrade, har han kunnat lämna ej oviktiga bidrag till särskildt 15- och 1600-talens svenska kulturhistoria, för hvilka vi hafva desto större skäl att vara honom tacksamma, som de källor, ur hvilka de till stor del varit att hämta — gårds- och slottsräkenskaper ur K. Slotts- och Kammararkiven — ej torde tillhöra dem, som af hvem som helst med lätthet kunna med någon framgång pejlas, än mindre uttömmas.

Efter att hafva i en orienterande öfversikt påvisat den framstående plats väfnaderna intogo i 1500-talets bohag och lämnat en utredning af de olika slag af dessa, som kunna hafva förekommit i Sverige vid denna tid, öfvergår förf. till frågan om tidpunkten för det första egentliga konstväfveriets upprättande i vårt land. Det gör onekligen ett egendomligt intryck att finna den eljes mer än sparsamme Gustaf Vasa hafva varit den förste af Sveriges regenter, som haft behof af från utlandet importerade guldväfda tapeter, äfven om betalningen därför i tidens och köparens stil erlades i — smör. Nog af, det var samme konung, som äfven anlade det första kända inhemska tapetväfveriet, som förekom på Gripsholm omkring 1540 och sedermera under årens lopp utvecklades, ännu innan Erik XIV:s kända smak för en förfinad lyx ytterligare uppmuntrade denna industrigren. Annorlunda ställde sig visserligen saken under Johan och Sigismund, då den förres konstintresse ej tyckes hafva omfattat väfveriet — de arbetare, som förut sysslat därmed, afskedades och skingrades inom kort —, och den senare under sina korta besök i Sverige ej hann visa, hvart hans håg i detta afseende lutade, men hos Gustaf I:s yngste son finna vi ånyo ett uppsving hafva ägt rum, som ganska karaktäristiskt synes hafva stått i sammanhang med konungens allmänna nitälskan för den inhemska slöjden, hvilken med

afseende på väfnadsindustrien tog sig uttryck ej blott uppåt — i tapetseriet, men äfven med hos honom vanlig grundlighet nedåt — i höjande af fårafveln.

Af flera skäl kom emellertid tapetväfveriet i Sverige af sig redan vid ingången. Från storhetstidens början kan det stort sedt ej längre i egentlig mening vara tal om en inhemsk tapettillverkning, och förnyade försök att återupptaga densamma strandade mot förändrade smakriktningar. Icke desto mindre fortfor dock tapetseriet att under 1600-talet intaga sin gamla hedersplats, om denna än delades med andra lättare stoffer, och Gustaf II Adolf, hvilken liksom sin gemål älskade dessa prydnader och på sina resor ofta medförde stora mängder däraf, lät göra flera inköp från utlandet, om än penningebristen stundom lade hinder i vägen för tillfredsställandet af hans önskningar. Likaså inkommo hit från Holland flera serier till drottning Kristinas kröning, men i öfrigt är hennes historia sorglig för tapetsamlingen, som i betydlig mån minskades dels genom gåfvor till enskilda personer, dels äfven genom de förluster, som blefvo en följd af drottningens afresa ur landet, hvarvid ett sjuttiotal tapeter medföljde. Under den följande tiden ersattes emellertid på sitt sätt åter det förlorade ej blott genom beställningar, utan äfven genom krigsbyten, och särskildt Karl XI:s regering bildar i vissa afseenden epok i dessa samlingars historia. Dels fordrade nämligen bruket vid denna tid användandet af stora massor tapeter och andra tyger af alla slag, hvarigenom betydande beställningar nödvändiggjordes, hvilka kommo tapetsamlingen till godo, dels upprättades samtidigt genom drottning Ulrika Eleonoras försorg åter ett inhemskt väfveri på Karlberg, som dock visserligen i första hand afsåg ett filantropiskt syfte och stod i sammanhang med ett af drottningen anordnadt barnhus. Men därjämte utöfvades numera större noggrannhet vid samlingarnas vård, och inventarierna från Karl XI:s tid blifva därigenom en hufvudkälla för vår kunskap äfven om äldre tiders tapetseri i Sverige, så mycket mera som ett stort antal tapeter t. o. m. från Gustaf I:s tid då ännu fanns i behåll. Lyckligtvis vållade den stora slottsbranden 1697 mindre skada än man kunnat vänta, emedan en stor del af tapetsamlingen då bevarades på de kongl. lustslott, som disponerades af riksänkedrottningen. Under 1700-talet började emellertid en tid af förfall, äfven om inköp fortfarande en och annan gång förekommo, och om hattpolitiken också hade ögonen fästade på denna gren af manufaktur, som därigenom kom i åtnjutande af ett öfvergående understöd. De inhemska tapetväfverierna, af hvilka P. Hilleströms var det förnämsta, förde dock en tynande tillvaro, som alltmera undergräfdes af modets växlingar, varans försämring och den sträfvan att skydda svensk industri, som uppammat den, men som i form af införselförbud och öfverflödsförordningar på samma gång riktade hugg mot den konst de skulle understödja.

I slutet af förra århundradet hafva tapeterna äfven vid de kungliga festerna kommit ur bruk; af glömska alstrades till sist den

vanvård, som det varit vårt sekel förbehållet att låta dessa minnesmärken från en gången tids gedignare smak undergå. Det är, som bekant, först konungens personliga initiativ som åstadkommit det bättre sakernas skick, som ej minst bevisas genom ifrågavarande verk och enkannerligen af den beskrifvande förteckning, som innehålles i dess tredje och vidlyftigaste del och för sin tillkomst förutsätter ett synnerligen maktpåliggande och tidsödande arbete med samlingens ordnande, bestämning och restauration.

Inom ramen af de nakna fakta vi här framlagt löper författarens framställning, som, utmärkt af ett lätt och ledigt språk, skickligt låter läsaren få en inblick äfven i de klassers lif, som i viss mån illustreras också genom deras dyrbara väggbonader, och på samma gång lämnar många förut obekanta notiser om de konstnärer, som hemma och ute med sina läckra arbeten riktat svenska statens samlingar. Här är emellertid ej platsen att lämna mer än en antydning om det, som bäst sökes i arbetet självt, till hvars studium vi därför hänvisa hvar och en, som hyser intresse för vår ännu alltför litet kända kulturhistoria.

Aqst.

Die skandinavische Politik der Hansa 1375—95. Inauguraldissertation von PAUL GIRGENSOHN. Uppsala 1898. 200 sid. (Särtryck ur Uppsala universitets årsskrift.)

Det är helt naturligt, att de betydande urkundspublikationer, som utgifvas i de tyska hansestäderna, gifva upphof till en mångfald historiska undersökningar såväl i nämnda städer själfva som i de angränsande länderna. Att hansan från 1300-talets midt och till medeltidens slut varit en mäktig faktor i de nordeuropeiska folkens lif icke blott i kulturellt, utan äfven i politiskt hänseende, har länge varit en allmänt känd sak, men detaljerna i fråga om olika perioder eller länder kräfva alltjämt nya utredningar på grund af det ökade material, som göres tillgängligt. I stället för en tämligen abstrakt lärosats får man småningom en lefvande bild af det stora handelsförbundets tillblifvande och utveckling, af de ekonomiska och politiska faktorer, som därvid varit bestämmande, och af de former, som beröringen med andra folk tagit.

Här i Sverige hafva förbindelserna med hansan behandlats dels i öfversiktliga arbeten, såsom i *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar*, band I—III, och dels i specialundersökningar såsom Grandinsons och Björkanders afhandlingar, och tidigare i Styffes inledningar till hans *Bidrag till Skandinaviens historia.* Vår historieskrifning har således icke stått oberörd af det nyvunna urkundsmaterialet, men af nämnda författare är det endast Styffe som med vetenskaplig apparat skärskådat händelserna under 1300-

talets senaste decennier, och hans arbete är i denna del nära 40 år gammalt. Det har därför varit alla skäl för en yngre författare att åter taga itu med samma ämne.

Det har emellertid stött på stora svårigheter att undvika upprepningar af hvad nyare arbeten i Danmark och Tyskland redan haft att meddela. År 1882 utgaf Erslev sitt arbete: *Dronning Margarethe og Kalmarunionens Grundlæggelse*, där nordens förbindelse med hansan alltifrån kungavalet 1375 på ett ingående sätt behandlas, och åren 1894 och 1897 har tysken Daenell publicerat två arbeten: *Die Kölner Konföderation vom Jahre 1367 und die schonischen Pfandschaften. Hansisch-dänische Geschichte 1367—1385* — titeln, egendomligt nog, alldeles felaktigt citerad af författaren — och *Geschichte der deutschen Hanse in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts*. Det framgår tydligen, att författaren icke nöjt sig med att, där så kunnat ske, ur dessa arbeten hämta sina notiser, utan att han gått tillbaka till de primära källorna, men han har på många håll ur dem icke kunnat få fram något väsentligen nytt. Det blir på detta sätt stora partier i förf:s bok, som, sida efter sida, innehålla redan förut kända fakta, framförda i ungefärligen samma ordning och ofta med likartade omdömen som hos de nyssnämnda två författarne. Jag vill framför allt hänvisa till sid. 1—56, 67—76. Egendomligt är, att förf. å ena sidan upprepar, hvad som tidigare sagts, men å den andra förutsätter såsom i förväg bekant ganska mycket, som för de flesta läsare förvisso icke är det. Så nämnes på flera ställen freden i Stralsund 1370, utan att fredsbestämmelser eller ens årtal angifvas, ehuru de förra bilda utgångspunkten för förf:s anföranden; på sid. 10 omtalas »ståndpunkten af 1372», men förf:s egen framställning börjar 1375, och hvad uttrycket innebär, antydes ej. Både Daenell och Erslev lämna med några få ord förklaring af termer såsom »Pfundgeld», o. d., men förf. förutsätter dem såsom välbekanta.

Min anmärkning om identiteten i det stora hela mellan förf:s framställning i vissa partier af sitt arbete och Erslev-Daenells innebär emellertid icke, att viktiga skiljaktigheter skulle saknas. Förf. har tvärtom en från öfriga afvikande uppfattning af hansans politik, i det han såsom ett fel framhåller dess öfvervägande passivitet i de nordiska striderna; han synes mig därvid dock för litet taga hänsyn till bristen på organisation inom stadsförbundet, orsakad af de olika stadsgruppernas skiljaktiga kommersiella och politiska intressen, samt till de sociala förvecklingar, som under denna tid hotade att utbryta eller verkligen utbröto inom flera städer. I båda dessa afseenden förefaller Daenells framställning bättre. Förf. söker äfven betona de preussiska städernas Meklenburg-vänliga hållning, och får därvid fram en del värdefulla synpunkter, men preciserar för litet sin ståndpunkt, så att man stundom saknar klar uppfattning af hvad han vill framhålla.

De bästa partierna i arbetet äro de, som handla om svenska förhållanden. Förf. har rikligare än tidigare förf. kunnat använda

Rydbergs traktatsamling och har sökt afpressa våra öfriga tryckta medeltidskällor så mycket, som ur dem för närvarande torde kunna erhållas. Hans skildringar af 1380-talets svenska historia blifva därigenom jämförelsevis fylliga, och såsom värdt särskildt erkännande vill jag framhålla samlandet af alla tillgängliga uppgifter, som kunna tjäna till belysning af den egendomliga ställningen i Finland. — På sid. 56 ff. uppdrager förf. en bild af Sveriges inre förhållanden under konung Albrekts regering och söker därvid framhålla, att tyskarnes inflytande efter rådspartiets seger öfver kungamakten 1371 snarare varit i tillväxande än i aftagande (sid. 57), och att någon starkare motsättning mellan den svenska adeln och tyskarne icke förefunnits (sid. 57—58). Styffe har uttalat en annan uppfattning i båda fallen, och förf. synes mig icke hafva frambragt tillräcklig motbevisning. Det är visserligen möjligt, att rådssläkterna icke ställde sig i allmänhet fiendtligt mot de tyska adelsmännen, emedan de icke af dem behöfde befara att undanträngas från sin dominerande ställning, men annorlunda torde det vara med lågadeln, hvars medlemmar af utländingarne började undanträngas från slottslänen eller andra inkomstbringande poster. I en bilaga (sid. 185 ff.) söker förf. vinna klarhet öfver tyskarnes betydelse inom landet genom att uppgöra statistik öfver bevarade urkunder från hvarje år i jämförelse med antalet dylika, där tyska namn förekomma. Resultatet blir mycket växlande, i det att tyskar nämnas i 1 bref af 42 år 1365, 8 bref af 56 år 1367, 3 bref af 57 år 1369, 8 bref af 39 år 1374 och 3 bref af 81 år 1379 etc. När det statistiska materialet är så litet, är det helt enkelt omöjligt att af dylika sammanställningar draga några andra slutsatser, än att tyskar funnits och haft en viss betydelse.

Inalles meddelas sex bilagor, af hvilka den andra handlar om den politiska allegorien öfver konung Albrekt (Klemmings *Svenska rimkrönikor* I sid. 207—214), där förf., såsom mig synes med fullt fog, tillmäter den ett visst värde såsom politisk partiskrift; den tredje handlar om en dansk folkvisa om drottning Margareta, hvilken förf. i motsats till Erslev vill tillmäta stort historiskt värde; förf:s framställning är dock föga öfvertygande; i den fjärde söker förf. bevisa, att Ericus Olai måste haft tillgång till för oss okända källor, hvarför uppgifter, som eljes icke återfinnas, erhålla en viss sannolikhet för sig. I sak torde förf. hafva rätt — Schück har förut påpekat samma sak, ehuru utan att ingå i detaljer —, men det exempel han väljer såsom bevismedel — de svenska stormännens underhandlingar med Margareta (sid. 195 ff.) — är föga öfvertygande. Bilaga V handlar om konung Albrekts reduktion och VI om datering af en hanseurkund.

I bokens senare hälft är framställningen af hansepolitiken betydligt bredare och innehållsrikare än i Daenells senare arbete, hvilket för öfrigt utkom, när förf. var så godt som färdig med sina undersökningar. Uppfattningen af hansans uppträdande synes mig visserligen i flera punkter fortfarande mindre träffande men förf. har lyckats framdraga mycket af vikt för nordens historia.

Förf:s stil är ledig, och emellanåt till och med särdeles god, ehuru stundom något öfverlastad med fakta. I »*Vorwort*» lämnas en kort, men väl gjord öfversikt öfver använda källor. Ett utförligt innehållsregister underlättar bokens användande.

K. H—d.

Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige. Af Vilhelm Gödel. I 311 sid. 8:o. Stockholm 1897. (Antikv. Tidskrift för Sverige XVI,4.)

Alle de, der i nyere Tid har beskjæftiget sig med Studiet af ældre nordiske Håndskrifter i Stockholms og Upsalas Bibliotheker, har stærkt savnet moderne Håndskriftkataloger, og særlig har de fundet, at Arfwidssons Katalog over »isländska Handskrifter» i det kgl. Bibliothek i Stockholm trængte til fornyet Bearbeidelse. Dette Arbeide er visselig af de vanskeligste, thi at redigere en virkelig oplysende Katalog over disse Håndskrifter kræver ikke blot indgående Kjendskab til den ældre norsk-islandske Litteratur og til dennes litteraturhistoriske Behandling i nyere Tider, men tillige et ligeså fuldstændigt Herredömne over Svensk ældre Litteratur og over Svensk Historie og Kultur i 17:de og 18:de Århundrede, sådant som kun kan erhverves ved Arkivstudier. Det Katalogarbeide, som Dr. Gödel udförte i 1892 over »Upsala Universitetsbibliotheks fornisländska og fornnorska Handskrifter», gav Håb om, at man i ham havde Manden til også at utföre et lignende Arbeide for den ulige större Samling i det kgl. Bibliothek i Stockholm, og dette Håb begynder nu at gå i Opfyldelse, idet Bibliotheket sammen med Årsberetningerne for 1896 og 1897 har begyndt Trykningen af en »Katalog over Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter», udfört af samme Mand og efter samme Principer som Upsala-Katalogen fra 1892. Men den flittige Katalogforfatter har ikke stanset hermed; han har samtidig lagt an på at samle alle sine spredte Studier i Bibliotheker og Arkiver til en Fremstilling af den ældre norsk-islandske Litteraturs Historie i Sverige, og den förste Del af disse Studier foreligger allerede siden ifjor i det i Titelen nævnte Arbeide, hvorfor Forfatteren med Hæder har vundet Doktorgraden i Upsala. Med sit enestående Kjendskab til norske og islandske Håndskrifter og deres Aflæggere i svenske Bibliotheker forbinder Forfatteren en sund Methode og en livlig Kombinationsevne, hvad der nok kan trænges for at binde sammen, hvad Århundreder har spredt ad. Det er en Fornöielse at fölge Forfatteren i hans ofte indviklede Bevisförelser og se hvilke Resultater der ad det komparative Håndskriftstudiums Vei kan indvindes for den litterære Historie. I det

foreliggende (1:ste) Bind behandler Forf. den norske-islandske Litteraturs Indvandring og Bearbeidelse i Sverige indtil Antikvitetskollegiets Indstiftelse (1668), idet dog Indsamlingsarbeidet er fört ned til det 17:de Århundredes Slutning. Forfatteren behandler inledningsvis de to Afsnit »Forntiden» og »Medeltiden», medens selvfölgelig Hovedvægten lægges paa det vigtigste Afsnit, »1500- och 1600-talen». Det förste Afsnit (Skaldetiden) forekommer mig kun fjærnt at höre sammen med Opgaven, og på Grund af manglende Stof har Forf. her heller ikke kunnet levere noget nyt eller selvstændigt. Anderledes allerede med 2det Afsnit, Indvandringen af *norske* Håndskrifter til Sverige i 14de og 15de Århundrede; her har Forf. optaget Undersögelsen fra nyt af, og han har vundet nye og sikre Resultater ved at udvikle videre den Påvisning af Sammenhængen mellem Brigittinerne i Vadstena og i Bergen, som jeg har hævdet i Norsk historisk Tidsskrift. Jeg er her ikke overalt enig med Forfatteren; navnlig anser jeg det for ganske urigtigt, når Forf. vil gjöre det gamle Lovhåndskrift i Lund (hist. litt. 12 fol.) til *bergensk* fra Biskop Arnes tid; han har her ganske overseet, hvad jeg dog gjorde opmærksom på i Norges gl. Love IV, at Håndskriftet er skrevet i *færöisk* Dialekt og indeholder et *færöisk* Kalendarium, hvor også den særligt *færöiske* Helgen Biskop Erlend's Dödsdag noteres. Jeg tror heller ikke, Forf. har Ret i at antage at »Orm Snorressons Bok» har tilhört den Bergenske Biskop Arne († 1314); Orm Snorresson er jo en bekjendt islandsk Lagmand fra 2den Halvdel af 14de Århundrede, og Indholdet af hans Bog er neppe heller så gammelt som fra Biskop Arnes Tid. Forbindelsen mellem disse to Böger og Biskop Arne synes mig ganske vilkårlig, og der ses heller ikke nogen Grund til, at alle norsk-islandske Böger, som kom til Sverige i 15de Århundrede, skulle have tilhört denne Biskop; Brigittinerne i Munkeliv kunde dog vel også erhverve Böger ad anden Vei, f. Ex. direkte fra Islændinger eller Færinger, som kom til Bergen.

Mest tilfredsstillende og mest original er imidlertid Forfatterens Undersögelse om Håndskriftindvandringen og dennes Tilgodegjörelse i 16de og 17de Århundred. Her har Forf. brudt nyt Land på næsten alle Punkter, og her er hans Resultater fyldige og udtömmende. Resterne af Jörgen Seefeldts, Stefanius's og Sparfvenfelts Samlinger træder nu frem med större Sikkerhed end för, og der skiftes lige mellem de islandske Samlere eller Afskrivere og de svenske Mæcenater eller Oldforskere. Om det engang imellem ser ud, som om Forfatteren glemmer sig bort under Studiet af Stridighederne mellem Verelius og Hadorph eller mellem Örnhielm og Rudbeck, vil man dog snart finde, at disse Digressioner var nödvendige til Oplysning om Håndskrifternes Skjæbne og Vandringer. Til Slutning leveres som Anhang alle bevarede Håndskriftfortegnelser fra 17de Århundrede med Forfatterens Bestemmelse af de nu bevaredes Numre i svenske Samlinger; såvidt jeg har kunnet kontrollere Bestemmelsen efter mit Kjendskab til Håndskrifterne, har jeg overalt fundet Forf:s Resultater vel begrundede.

Den eneste Anke, jeg vil rette mod Forfatteren, er at han stanser på et så tidligt Stadium, idet man kan se, at hans Studier er förte langt længere frem. Det er mit Håb, at der må gives ham Leilighed til snart at fortsætte dette for Sverige som for alle nordiske Lande vigtige Arbeide.

Gustav Storm.

Frihetstiden, dess epoker och kulturlif. Af LUDVIG STAVENOW. (8) + 234 sid. Göteborg, Wettergren & Kerber, 1898. (Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola. VII.)

Vi äga ej ett lika innerligt samförstånd med vår äldre historia, som t. ex. engelsmannen har med sin. Dels är stoffet måhända icke öfverallt tillräckligt genomarbetadt, dels företer den långa tider så skiljaktiga sträfvanden från våra, har varit utsatt för så många tvära omkastningar, att vi ej sällan känna oss främmande för de äldre periodernas lif. Englands historia, för att hålla oss till samma exempel, företer ända sedan slutet af 1600-talet en sammanhängande utveckling, och de ledande idéerna kunna följas ännu längre bort i tiden. Vi tycka oss knappt kunna leda de politiska idéer, i hvilka vi lefva, längre tillbaka än till 1809. Storhetstiden, 1600-talets århundrade, är en afslutad bok, som ej fått någon fortsättning, vi behöfva lexikon för att begripa densamma, och den missuppfattas ofta, bedömd från vår tids synpunkter. Vi ha knappast känt oss mera befryndade med frihetstiden, dess äfventyrliga utrikespolitik och finansiella vågspel, dess hätska partistrider och riksdagsgräl. Hattar och mössor ha ej bevarat samma klang som whigs och tories, namnen Horn och Åkerhielm, Tessin och Höpken väcka ej samma känslor hos oss som Walpole och Bolingbroke, Pitt och Fox hos britten. Hela perioden har förefallit pedantisk och tråkig, öfverglänst som den är af Gustaf III:s spirituella och skimrande tidsålder. På sin höjd har en eller annan naturforskare, en eller annan utilitaristiskt anlagd författare tillvändt densamma sina sympatier — vi tala icke om specialisterna på dess historia. Och dock — om man i spåren af de vägbrytande vetenskapliga arbeten, som ägnats åt detta tidehvarf, söker tränga djupare in i detsamma, finner man en öfverraskande rikedom på nya och väckande idéer, i politik och ekonomi liksom på andra områden, träffar man uppslaget till många af vår tids rörelser, rötterna till vårt nuvarande statsskick liksom — tjugu år före den franska revolutionen — ett helt program för de mänskliga rättigheterna nära att realiseras. Professor Stavenow har i ofvan anförda arbete, som grundar sig på en serie populära föreläsningar, gjort till sin särskilda uppgift att, vid sidan af tide-

hvarfvets teckning i allmänhet, påvisa det sammanhang, som verkligen förefinnes mellan detsamma och vår egen tid, och alla vänner af vår historia ha skäl att härför vara honom tacksamma.

I den första afdelningen, »frihetstidens epoker», skildrar förf. själfva den politiska utvecklingen, det nya statsskickets grundläggning, tidehvarfvets första lyckliga period under Arvid Horns ledning, partistriderna och de växlande partierna, hattarnes entusiasm och mössornas nyktra prosa, samt de så småningom framträdande politiska doktrinernas kamp. Därjämte meddelas fint utförda karakteristiker af de framstående personligheterna, från konungar och drottningar till några typiska statsmän, sådana som Arvid Horn, Karl Gyllenborg och Karl Gustaf Tessin, Samuel Åkerhielm och Jakob Serenius — man saknar den i så många hänseenden intressante Anders von Höpken, hvars misslyckande som statsman i sin mån belyser tidehvarfvets art. I afseende på partibildningen må framhållas författarens mening, att något egentligt mössparti kan man ej tala om förrän efter Horns fall. Något för de flesta nytt torde innehållas i framställningen af hofpartiets betydelse för utvecklingen af de konstitutionella idéerna i modern mening, d. v. s. idéerna om en riktigt afpassad maktfördelning mellan konung och riksdag. Dessa hofpartiets sträfvanden buro frukt i 1772 års regeringsform, »Sveriges första, verkligt konstitutionella författning», såsom förf. uttrycker sig. I omdömet ligger en viss sanning men tvifvelsutan äfven, så kort och skarpt som det här är formuleradt, någon öfverdrift. Det får väl anses som ovisst, om Gustaf III någonsin velat spela rollen af en konstitutionell monark; i hans regeringsform saknas ju förutom annat hvarje spår till ministeransvarighet. I öfrigt tecknas hattpartiet i sitt senare utvecklingsskede, åren 1747—1756, med en omisskänlig sympati; teckningen kunde behöfva, synes det oss, en något starkare skuggning.

Hela den senare hälften af boken är ägnad åt »frihetstidens kulturlif» och utgör den icke minst intressanta delen, afsedd som den just är att föra läsaren in i ett bättre förstående af perioden. Det var en god tanke att åt denna afdelning gifva en sådan bredd, och man önskar endast att man för andra partier af vår historia ägde sådana sammanfattande skildringar. Här behandlas först det »politiska lifvet» med anförande af många betecknande smådrag. Särskildt ägnad att fånga uppmärksamheten är den ganska utförliga framställningen af det korruptionsväsen, som gjort den maktägande riksdagens tidsskede sorgligt ryktbart, liksom af andra partiväsendets förvillelser. Därpå följer en med mycken sympati utförd och väl gjord öfversikt af »Vetenskapen», »det exakta och typiska uttrycket af frihetstidens anda och intresse», det »mest fulländade resultatet» af dess arbete, »dess beståndande insats i den svenska nationens andliga utveckling». Sedermera skildras »vitterheten och konsten», pressen, det religiösa lifvet, »det ekonomiska och sociala lifvet» samt »seder och bruk». Det är i dessa kapitel, som de moderna idéernas samband med frihetstiden särskildt påpekas. Vi fästa bland annat uppmärksamheten

på teckningen af de sociala förhållandena, brytningen mellan stånden, framträdandet af en verklig borgerlig medelklass samt af arbetareklassen jämte de mot periodens slut framställda, ganska långt gående yrkandena på jämlikhet, på »väfspolens och plogens» likställande med »pennan och värjan», såsom det en gång hette. Ämnet är visserligen icke oberördt förut, men för många läsare torde skildringen af dessa förhållanden innebära något nytt.

Det är med intresse man läser prof. Stavenows framställning. Stilen är enkel, föga färgrik, men i stället, så att säga, idémättad och på samma gång i god mening populär (några ojämnheter eller förbiseenden ha dröjt kvar från det muntliga föredraget). En viss abstrakthet och dunkelhet i tankens uttryck, som i författarens tidigare populära arbeten någon gång mötte, synes han här på ett lyckligt sätt ha befriat sig ifrån. Man kan anmärka — icke egentligen som en anmärkning utan som ett faktum — att det målande, pittoreska, anekdotartade icke ligger så mycket för hans smak. Stycket om seder och bruk» har också utfallit tämligen kort. Det är tydligen idéernas utveckling, som utöfvar den största dragningskraften på honom, civilisationens historia i Guizots mening. De, som älska de dramatiskt spännande effekterna, finna kanske icke hvad de begära. För andra är det ett nöje att i denna passionsfria, oveldiga men intresserade skildring följa ett tidehvarf i dess dygder och förvillelser, i dess storhet och fall, i dess sträfvanden och svikna förhoppningar, så mycket mer, som man oupphörligt påminnes om sammanhanget med vår egen tid och skönjer de djupa rötter, som denna på alla områden äger i frihetstiden. En riktigare uppfattning af den betydelsefulla insats, som dess »epoker» gjort i vår historia, blir ett bestående resultat, som läsningen af författarens bok kommer att lämna.

Ehd.

Danmarks politik gent emot Sverige 1707—1709. Af ARTHUR STILLE. (Lunds Universitets Årsskrift, band 34, afd. 1, n:r 3). 85 sid. 4:o. Lund 1898.

De båda sista årtiondena hafva bragt oss en rad af specialundersökningar och värdefulla aktpublikationer rörande Sveriges öden under Karl XII:s regering. Det är längesedan den svenske historikern trodde sig kunna stanna vid Nordbergs vidlyftiga arbete, en mosaik af akter, anekdoter och personalnotiser, där karaktäristiker och vyer försvunno under författarens föga konstnärsmässiga grepp. Ej heller kunde den allmänna uppfattning om Karl XII, som först utförligare bragts i skriftlig form af Crusenstolpe och sedan genom Fryxell

vunnit sken af att vara vetenskapligt motiverad, i längden vinna odelad tilltro. Där var å ena sidan för mycket af partimannens och den otillförlitlige politiske skribentens tendentiösa teckning och å den andra af den litet kälkborgerliga forskarens oförmåga att fatta människor och situationer af helt andra mått än de vanliga och hans lust att vid deras bedömande kritiklöst låna sitt öra åt de klandrande rösterna. Det behöfver icke längre bli någon *Ehrenrettung* med dess advokatoriska konstgrepp eller allenast ett vältaligt men innehållstomt äreminne, om man numera i tal eller skrift söker taga afstånd från dessa författare. Forskningen har allt klarare fattat, att Sveriges ställning på Karl XII:s tid i såväl yttre som inre hänseende erbjöd något utomordentligt, och att därför endast de mest omfattande och ingående studier kunna sätta oss i stånd att rätt värdera detta skedes företeelser. Så har ett intensivt arbete riktats på att framdraga och publicera eller bearbeta det rika material, som finnes rörande fälttågen och de rent krigiska händelserna, rörande Sveriges inre förhållanden på denna tid eller rörande de diplomatiska förbindelserna, sambandet mellan den europeiska politiken i öfrigt och konflikten i Norden. Så hafva ock forskare från skilda länder ägnat uppmärksamhet åt denna kris — det stora nordiska kriget — som haft en så väldig internationell betydelse. Om äfven i de särskilda framställningarna olika hufvudståndpunkter kunna skönjas, därom synes dock i det hela enighet råda, att totalomdömena ännu böra, ja, måste uppskjutas, tills det på många händer fördelade arbetet medhunnit mera än att allenast belysa ett fåtal af de talrika, outredda punkterna.

I själfva verket bär för närvarande nästan hvarje utkommande arbete öfver berörda skede förnyadt vittnesbörd om, huru mycket som ännu återstår, innan Karl XII:s eller rättare det stora nordiska krigets historia kan på ett tillfredsställande sätt skrifvas. De göra detta icke blott genom de nya upplysningar, som de bringa, utan ock ej mindre genom den mängd af hittills ej pröfvade spörsmål, som de väcka till lif. Detta gäller sålunda ock om docenten A. Stilles intressanta undersökning: *Danmarks politik gent emot Sverige 1707—1709.*

Föreliggande arbete utgör på sätt och vis en fortsättning af samme författares *Studier öfver Danmarks politik under Karl XII:s polska krig* (Lund 1889). Under skedet 1700—1706 hade den danska statskonsten trots sin bestämda fientlighet mot Sverige alltid försiktigt hållit sig fjärran från åtgärder, som kunde vålla öppen brytning. Tanken att fortsätta den fejd, som Traventhalfreden hade afklippt, låg bakom alla dess mått och steg. Men det allmänna politiska läget måste förändras, för att Danmark utan största risk skulle kunna åter våga sig fram på den skådeplats, där Karl XII:s lyckliga krigföring dittills gjort Sverige så öfverlägset öfver dess motståndare. När så den svenske konungen år 1707 skred till den stora uppgörelsen med ryske tsaren, då syntes möjligheterna för ett mera aktivt uppträdande från Danmarks sida rycka

allt närmare, och detta i desto högre grad, ju mera Karl XII fördjupade sig i Ryssland, och ju tätare svårigheterna där hopade sig kring honom. Det är detta skede, den utveckling, hvilken under inflytande af framförallt slaget vid Poltava och den svenska härens kapitulation leder fram till Danmarks krigsförklaring mot Sverige den 28 oktober år 1709, som docenten Stille i sin nu utgifna afhandling skildrar.

Danmarks politiska situation och allmänna hållning äro under större delen af skedet 1707—1709 i det väsentliga desamma som under den närmaste föregående tiden. Den danska regeringen står midt emellan tvenne kriser, hvilka båda nära intressera henne: å ena sidan det stora kriget om spanska arfvet, å den andra fejden i östra Europa mellan Sverige och dess fiender. Genom sina närmaste intressen och genom den stora alliansens band drages Danmark till denna fejd, men det har genom upprepad erfarenhet lärt sig, att det ej gärna kan nå sina önskemål där utan understöd eller åtminstone välvillig neutralitet från de härskande makterna i Väst-Europa. Därför blir den danska regeringens svar till dess allierades — tsar Peters och konung Augusts — framställningar om aktivt uppträdande i kriget eller betydande hjälpsändningar alltid detsamma: då sjömakterna m. fl. så nyligen våldsamt nödgat Danmark att sluta fred, kan man ej ännu våga att bryta denna; först måste man skaffa sig trygghet för att något slikt ej upprepas.[1] Dessa undvikande svar genom hvilka den danska regeringen vill hålla sig den gamla vänskapliga förbindelsen öppen, allt under det den drager ut på tiden, förekomma upprepade gånger från omedelbart efter Traventhal-freden till in på år 1708.

Hvad Danmark bidade på var sålunda större förändringar så å den västra som å den östra krigsskådeplatsen. Kriget med Frankrike gaf trots så stora affärer som slaget vid Oudenaarde och Lilles belägring inga tydliga utslag åt något håll. Emellertid skönjdes trötthet och afmattning ej blott hos Frankrike utan ock inom koalitionen: möjligheten af ett snart fredsslut syntes icke utesluten. Då uppdök för den danska politiken samma lockande bild, som så ofta under åren på 1690-talet föresväfvat densamma, hoppet att kunna erhålla

[1] Fredrik IV betonar till Heins, danske ministern i Moskva d. 29 januari 1701, . . . »welcher gestalt wir die zwischen Uns und dem Czaren wie auch dem Könige von Polen gestifteten genauen Freundschaft zu Unterhalten und ferner noch zu befestigen, auch was dazu erforderlich beizutragen ganz geneigt sein. — — — Wir bleiben noch bei Unserer vorhin erwehnten guten Intention denen einmal genommenen mesures nachzuleben . . .» När kort efteråt tsaren begärde dels dansk hjälpsändning, dels att Danmark ånyo skulle bryta freden, erinrade konung Fredrik, huru han nyss nödgats vika för sjömakternas påtryckning, och hemställer därför till tsarens eget bedömande: — — — »ob es thunlich diesen so neulich geschlossenen Frieden anjetzo durch eine öffentliche Ruptur mit der Chron Schweden hinwiederumb sogleich aufzuheben.» (Resolution d. 4 mars 1701 — ur Kongl. Ordres till Heins, Danska Riksarkivet.) — Liknande utlåtelser gjordes till ministern hos konung August, Trampe. Jfr ock Stille i denna afhandling sid. 8. o. fl.

medlareuppdraget vid den allmänna freden. De tjänster, som man genom truppöfverlåtelser gjort de allierade, borde tillförsäkra Danmark om dessas välvilja och samtycke för ett dylikt uppdrag, och Frankrike skulle näppeligen finna någon annan icke engagerad makt, som kunde anses så jämförelsevis gunstig mot detsamma. Finge sålunda Danmark medlareuppdraget, så vore just det tillfälle vunnet, som man så ifrigt eftertrått i Rijswijk, nämligen att göra sig både Frankrike och sjömakterna — eller åtminstone endera parten och då helst den sistnämnda — så förbundna, att de ej till Sveriges förmån skulle motsätta sig en liten omstörtning af förhållandena i Norden, specielt i den slesvig-holsteinska saken. Under det att Danmark spejade efter dessa möjligheter, aktade det sig helt naturligt väl för att störa sina utsikter genom att i otid kasta sig in i kriget med Sverige, hur lifligt än det uppmanades därtill af tsar Peter.[1] Dessutom syntes risken af ett deltagande i kriget ännu vara särdeles stor, då Karl XII med starka trupper och omgifven af sina segrars glans stod i Sachsen eller i Polen, nog nära för att vid fall af krig kunna vända om och ånyo kasta tyngden af sitt anfall mot Danmark. Från den östeuropeiska krigsskådeplatsen måste den danska regeringen sålunda, innan den tog några afgörande steg, invänta budskap, att Karl verkligen dragit tillräckligt långt mot öster, så att han kunde anses bunden där. Vidare önskade den ju se några tecken af, huru kampen där borta ville arta sig, hvilka motgångar som kunde drabba svenskarne, och särskildt hvilken utvecklingen skulle blifva i Polen, där konung Stanislaws föga starka välde snarare tyngde än stödde svenskarnes sak.

För oss, som nu kunna efteråt följa händelsernas gång, vill det lätt synas, som om denna danska politik med dess ängsliga aktande på konjunkturer och tidens tecken varit föga klok och rent af försuttit mer än ett tillfälle att genom kraftigt ingripande förskaffa sig en större vinst, än som sedan kunde tillförsäkras den. Doc. Stille har ock i sin afhandling påpekat, att tsar Peter upprepade gånger under skedet 1707—juni 1709 erbjöd Danmark de gynnsammaste villkor, stora subsidier och garanti för gjorda eröfringar, allenast det genast ville aktivt understödja honom dels genom hjälpsändning, dels och framför allt genom krigsförklaring mot Sverige. Den danska regeringen fann emellertid lika litet som exkonungen af Polen tiden ännu vara inne för bestämda löften i dylik riktning. Så kom vid Poltava den stora omkastningen i krigets spel: tsar Peter blef med ens i all världens ögon den mäktige och eftersökte, de rika anbuden från hans sida upphörde alldeles, och Fredrik IV af Danmark fick liksom konung August bekväma sig att *sans façon*

[1] Äfven från Holland har Danmark tydligen fått en påstötning att framförallt se till, det ingen fred mellan Ryssland och Sverige komme till stånd — detta af rådspensionärens fruktan, att Frankrike skulle förmedla en sådan fred för att sedan få nyttja Karl XII i sina intressen. Se denna afh. s. 23. — Öfver hufvud taget förtjänar den franska politiken under dessa krigsår noggrannare undersökning än hittills kommit den till del.

göra gemensam sak med honom vid risk att annars ej alls få någon del med af bytet från Sverige. Konung Augusts traktat med tsaren hade daterats d. 26 juli 1709,[1] Danmarks dröjde längre och underskrefs först d. 25 oktober. Läget skildras af förf. så: »Danmark hade alltså måst taga traktaten sådan som Ryssland ville hafva den. — — — Man var nu vida skild från den tid, då tsaren med stora anbud tiggt om Danmarks hjälp, och då Fredrik IV suttit med det stora afgörandet i sin hand. Nu hade den danske konungen knappast längre något fritt val att träffa. — — — Tillbaka kunde han svårligen gå; han måste då taga förhållandena, sådana de voro, och foga sig efter den makt, som nu med något af naturkraft öfver sig bredde ut sig åt alla håll och tog ledningen i Nord- och Östeuropas politiska angelägenheter» (s. 83). Karakteristiken synes genom förf:s framställning vara fullt motiverad, men månne icke äfven en annan synpunkt här borde med lika eller större skäl göras gällande? Det är af vikt att se icke allenast de möjligheter, hvilka den faktiska utgången efteråt anvisat såsom då liggande närmast till hands, utan ock dem, som samtiden midt under händelsernas gång räknat för ypperst. Om också dessa senare svikit, hvad man väntat af dem, så intressera de oss icke mindre därför. De gifva oss upplysning, huru man i lefvande lifvet räknat, hvilka faktorer man då funnit väga tyngst, och hvarför man handlat så och ej annorlunda. Utan studium af dem framför allt kan man därför ej lära rätt känna tidens politik till syften och tänkesätt. Författaren har icke förbigått dessa möjligheter med tystnad, men de hafva hos honom trängts mera åt sidan för betonandet af de ryska anbuden och deras stora fördelar. Det är en modern synpunkt, som här spelar in: Ryssland har esomoftast, sedan det stora nordiska kriget och speciellt i våra dagar, öfvat ett så dominerande inflytande i Europa, att man lätt äfven för tidigare skeden vill tillmäta det en större betydelse, än det då kunnat hafva. Aktar man sig för dylika anakronismer och begränsar sig till att söka förstå de handlandes åtgärder, då frestas man ej att förstora eller förminska fel och förtjänster: man nöjer sig helt enkelt med att konstatera det nödvändiga, hvarför och huru det skedde så eller så.

Det synes otvifvelaktigt kunna framläsas ur det material, som doc. Stille nu framdragit, att den danska regeringen under sagda tid vida mera riktar sina blickar på den västeuropeiska än på den östeuropeiska politiken och hellre gör afseende på, hvad kejsaren, sjömakterna och Frankrike tänka än på den ryske tsarens meningar. Denna hållning af en Rysslands allierade skulle synas öfverraskande, om den ej så väl stämde med den danska regeringens allmänna tendenser. De danska konungarne kände sig genom sitt lands läge och sina förbindelser till god del såsom ledamöter af det romerska riket, och tidsomständigheterna under de sista tiotalen af år hade

[1] Se Danielson, Zur Geschichte der sächsischen Politik 1706—1709, sid. 98.

låtit dem allt mera fördjupa sig i de tyska angelägenheterna. Af de båda utrikespolitiska saker, som närmast intresserade dem, angick ju den ena, den holsteinska tvisten, i hög grad riksfurstarne och riket; den hade också alltmera blifvit bestämmande för deras politik, enär deras andra hufvudangelägenhet, frågan om Skånes m. fl. landskaps återvinnande, syntes skola stranda på sjömakternas motvilja mot att se Öresund helt och hållet i en makts händer. Den holsteinska saken åter öfvade inflytande på ett par andra viktiga riksangelägenheter, särskildt på frågorna om Hannovers och det unga preussiska konungarikets ställning, hvilka i sin tur stodo i nära samband med Västeuropas dåvarande största angelägenhet, koalitionskriget mot Frankrike. Alla dessa mer eller mindre sammanhängande spörsmål syntes erbjuda ett vida intressantare fält än den östeuropeiska politiken, af hvilken man ej ens i gynnsammaste fall vågade räkna på direkta frukter för den holsteinska tvistens lösande. Härtill kom — något som också kan läsas mellan raderna i föreliggande skildring — att man ej hade särdeles höga tankar om Rysslands krafter och förmåga att upptaga striden med Sverige. Hur skulle man för öfrigt hafva kunnat få några sådana? Slaget vid Narva nödgade ryssarne själfva att erkänna, att det var något helt annat att slåss med svenskarne än mot turkar och tatarer, och personer, som nära kände de ryska arméförhållandena, fällde vid denna tid ytterst ringaktande omdömen om dem. Sedan dess hade intet väsentligt timat, som kunde förändra uppfattningen, ty huru betydelsefulla än ryssarnes med möda vunna framgångar öfver Östersjölandskapens fåtaliga fälthärar och öfver de med seg uthållighet försvarade gränsfästningarna senare visade sig vara, några lysande militäriska bedrifter kunde de knappast kallas. Där de ryska härarna på fältet mött energiskt och väl ledda motståndare, såsom vid deras anfall mot Kurland, hade de dittills trots sin numerära öfverlägsenhet ej mäktat hålla stånd. Den erfarenhet, som vunnits, talade sålunda för att Karl XII, när han fullrustad vände sig mot Ryssland, skulle tillfoga tsarens i det inre ej alltför trygga välde en ytterst allvarsam stöt. Och tsar Peter gjorde sig visserligen icke själf några öfverdrifna illusioner om sin förmåga att motstå en dylik. Alltifrån krigets början hade hela hans politik gått ut på att på skilda håll uppkalla fiender mot Sverige, hvilka skulle hålla den svenske konungen så länge som möjligt bunden utom Rysslands gränser. Så till vida hade konung August gjort honom viktiga tjänster under skedet 1700—1706, och det var med särdeles dryga ekonomiska uppoffringar, tsaren förmått denne monark att så pass länge uthärda i striden.[1] I samma mån, som det ögonblick ryckte närmare, då Karl XII med samlad makt skulle gå mot sin återstående fiende, blef denne allt enträgnare i sina framställningar om hjälp och allt frikostigare i sina löften om subsidier. Därmed förrådde han själf,

[1] Typisk i så måtto är Bizzentraktaten af d. 9 mars 1701 (n. st.) mellan tsaren och konung August.

huru farlig han fann sin situation, och detta genomskådades mer än väl af de furstar, till hvilka han vände sig för att vinna hjälp. Så förklaras till fullo den danska politikens i det längsta reserverade hållning mot tsar Peters anbud Västeuropas förhållanden intresserade och bundo; händelserna i Östeuropa lockade visserligen äfven men ej tillräckligt starkt för att öfverskyla vådan af en inblandning där. Alltså följde Fredrik IV sin sachsiske kusins exempel och bidade tiden, allt under det han sökte hålla sig alla vägar öppna. Denna statskonst syntes då vara den klokaste, men utgången kom att visa motsatsen — det är ju ej endast denna gång, som Väst-Europa förutsett Rysslands grundliga nederlag, som den ryske härskaren själf högst bekymrad nästan bönfallit om hjälp, och som slutet till allmän öfverraskning blifvit ryssarnes fullständiga triumf öfver angriparen. Att Danmark åren 1707—1709 genom sin passivitet försatt gynnsamma tillfällen, är onekligt, men att den danska politiken ej förutsåg utgången af Karl XII:s anfall på Ryssland, kan väl egentligen ej förvåna så mycket mera, än att man år 1712 ej vågade räkna på att Napoleon skulle så grundligt misslyckas i sina afsikter.

Dessa allmänna drag, hvilka kasta ljus öfver hela den politiska situationen och förklara de särskilda deltagarnes hållning, synes förf. ej hafva tillräckligt fäst sig vid. För honom ligger tydligen hufvudvikten på att i detalj följa gången af de olika förhandlingarna mellan Ryssland och Danmark. Äfven vid hans skildring därvidlag torde nog ett och annat vara att erinra. Vid sidan af de allmänna politiska synpunkter, som hårofvan påpekats, hafva tydligen ett par andra bidragit till att konung Frekrik åtminstone skenbart ställde sig kylig mot tsarens enträgna yrkanden och anbud. Först och främst ville han såsom klok affärsman ej sälja sin hjälp för billigt och inskränkte sig därför — då saken ju ej syntes brådska — till att tillsvidare söka afpressa tsaren de största möjliga anbud: meddelandena till Manteuffel och Urbich i Venedig och Dolgorukij i Köpenham vid början af år 1709 (se sid. 41—42 och 48) gifva tydligen detta vid handen. En annan orsak till att underhandlingarna gingo så långsamt var utan tvifvel den, att konung Fredrik högst ogärna ville afsluta någon traktat med tsaren i Köpenhamn, eller öfver hufvud å någon punkt utanför Ryssland. Hvad kunde man egentligen på sådant afstånd veta om ställningen i Ryssland och tsarens resurser, af hvilka likväl det planerade företagets framgång väsentligen skulle bero?[1] (Jfr detta arb. s. 38 svaren till Urbich). Under sådana omständigheter kan det näppeligen förvåna, att konung Fredrik icke ville inlåta sig på någon egentlig underhandling med den ryske agenten Urbich, när denne förklädd uppsökte honom under karnevalsfestligheterna i Venedig, januari—februari

[1] I ett helt annat läge kom naturligtvis saken genom den stora vändningen till tsarens förmån i kriget. Då upphörde självklart de viktigaste betänkligheterna mot att afsluta traktaten i Danmark.

1709 (se sid. 35 f.). I och för sig var det föga underligt, om man med minne af den roll, Patkul tidigare spelat, kände sig mindre tilltalad af dylika extraordinära hemliga agenter — ty såsom tsarens »högt betrodde minister» kunde säkerligen ej en man i Urbichs ställning anses. Vidare hade det verkligen större betänkligheter, än förf. menar, att direkt underhandla och uppgöra de viktigaste aftal med en person, som saknade fullmakt af tsaren personligen för dylikt ändamål (jfr detta arb. s. 41). De danska statsmännen erinrade sig alltför väl, huru tsar Peter själf vid underhandlingarna före det stora förbundets knytande för Heins, den danske ministern i Moskva, markerat dennes ställning till de tsariska ministrarne: dessa betydde intet, han själf allt; med dem kunde ingen som helst viktig underhandling drifvas, utan allenast med honom. Att tsaren tillförordnat de ministrar, som gifvit Urbich kreditiv och instruktioner att under hans frånvaro sköta regeringen, det kunde ej tillnärmelsevis gifva den säkerhet, som konung Fredrik måste kräfva för att gifva sig in på en så ömtålig underhandling med Urbich. Såsom allenast tomma invändningar kan man därför ej betrakta dessa inkast. —

De synpunkter, som anmälaren här sökt göra gällande, delvis i opposition emot doc. Stille, äro naturligtvis ej ämnade som kategoriska påståenden utan som förklaringsförsök och diskussionsinlägg. Så pass mycket, som tidens händelser för närvarande äro belysta och kända, synes allt tala för deras riktighet. Framtidens fördjupade forskningar öfver de invecklade politiska förbindelserna under skedet 1706—1709, beträffande tsar Peters ställning, Rysslands inre förhållanden m. m. få visa, i hvilken mån de äro träffande. Kan man också ej helt instämma i de allmänna resultat, till hvilka doc. Stille kommit, har man dock all anledning att vara honom tacksam för hans arbete, hvilket lämnar intressanta bidrag till belysning af en märklig och i det stora hela ännu i dunkel insvept tid.

Önskvärdt hade varit, att förf. genom att klart sönderdela sin afhandling efter utvecklingens hufvudmoment gjort den något lättare öfverskådlig. Som den nu föreligger i ett enda långt kapitel — allra helst då äfven innehållsförteckning saknas — är det onekligen allenast med en viss svårighet, som man vid behof finner sig till rätta i den. Dess användbarhet för andra forskare skulle för öfrigt hafva väsentligen ökats, om en orienterande källredogörelse hade inledningsvis meddelats.

C. H. H.

Valdemarernes storhetstid. Studier og omrids af Kr. Erslev. (8) + 312 sid. Köbenhavn, J. Erslev, 1898.

I den stora under utgifning varande illustrerade danska historien har professor Erslev öfvertagit andra delen eller den senare medeltiden mellan åren 1241 och 1481. För det första århundradet flyta emellertid källorna ytterst sparsamt. Han har känt behofvet att för sig göra klart tillståndet före den tidpunkt, med hvilken han skall börja, och af den anledningen ha ifrågavarande studier tillkommit. Själfva Valdemarernas tid skall prof. Steenstrup behandla, och det egendomliga inträffar sålunda, att fortsättaren ägnar sina detaljstudier åt ett tidsskede, som en annan person skall skildra: ett förhållande, som har sin förklaring i själfva arten af dylika samarbetsverk. Det blir intressant att se, i hvad mån Steenstrups sammanfattande framställning kommer att afvika från Erslevs grundläggande studier.

Danmark äger för ifrågavarande tidskede två källor, till hvilka vi för samma tid icke äga någon motsvarighet i Sverige: kung Valdemars jordebok och Saxos berättelser. Med hjälp af dem blir det en möjlighet att där på ett vida grundligare sätt, än vi kunna göra, framställa samhällsförhållandena under slutet af 1100- och början af 1200-talet. Det är också deras tolkning och tillämpning, i främsta rummet jordebokens, som prof. Erslev gjort till sin uppgift i förevarande studier, naturligtvis med användning af öfriga befintliga källor. Det har lyckats för hans kritiska skärpa att i många punkter komma till nya och från de härskande åsikterna afvikande resultat, och han har lämnat ett »omrids» af Valdemarernas tidehvarf, som ej kan annat än väcka en känsla af afund hos oss, då vi tänka på vår egen historias magerhet under motsvarande årtionden. Hans undersökningar äro emellertid af så mycket större intresse, som de självmant inbjuda till jämförelser med svenska förhållanden.

Vi skola i det följande påpeka hufvudresultaten af prof. Erslevs undersökningar.

Valdemarernas tidehvarf är en koncentreringens eller samlingens tid uti Danmark under konungadömets ledning efter en period af söndring och förvirring. Paralleller saknas icke i den samtida europeiska historien, men bakgrunden är en annan. I det öfriga Europa var det på feodalismens bekostnad, som konungamakten sökte höja sig till ny betydelse, i Danmark var det provinsialismens upplösning, som konungarne sökte öfvervinna, och de sociala förhållandena på ena och andra sidan voro också helt olika. I själfva verket var utvecklingen i norden ett par århundraden försenad, och Valdemarerna förete större likheter med tidigare representanter för konungamaktens samlingstanke, i synnerhet med karolingerna, Pipin och Karl den store. Den sistnämnde särskildt gjorde till sin uppgift att hoparbeta de forngermaniska stammarna eller fylkena till en enhetsstat;

det var ett af de första stora försöken att i den germaniska världen realisera ett verkligt statsbegrepp. Karl den store grep in under en begynnande brytning mellan olika samhällsklasser. Det fria folket höll på att klyfvas i tu: å ena sidan en mer och mer fredlig jordbrukareklass, den senare allmogen; å den andra en aristokratisk krigareklass, den senare adeln, som närmast representerade det forngermaniska frihetsbegreppet och ärfde de folkfries ställning. Karolingerna sökte skona de förra, men sågo sig af omständigheterna tvungna att gynna de senare, och förhållandena blefvo dem snart öfvermäktiga. Allmogen sjönk allt djupare ned i ofriheten, bunden vid jorden, och stormännen växte för en tid konungamakten öfver hufvudet. Feodalstatens öfvergångsform mellan de första germaniska statsbildningsförsöken och den moderna staten uppstod.

Liknande förhållanden möta i Danmark under Valdemarernas tid. Landskapen enas till ett mäktigt rike men under stora sociala förändringar. Den stora mängden af små självägande bönder ägnar sig mer och mer åt jordbrukets fredliga värf. Den gamla ledingsskyldigheten omordnas, fördelas efter jordegendomen och blir en endast periodvis återkommande plikt, under det att det allmänna landvärnet fortfarande åligger alla fria. Ledingsplikten börjar till och med allt oftare aflösas genom en afgift, en skatt. De gamla bondehöfdingarne sluta sig åter närmare till konungen, blifva hans män, men många bland de egentliga bönderna föredraga att fortfarande göra vapentjänst, när de därtill kallas, mot befrielse från de insmygande skatterna, samla sig likaledes kring konungen såsom en vidare krets af dennes män och erbjuda sig äfven som organ för den börjande förvaltningens uppgifter; de blifva »herremän». En viss jämvikt råder ännu, men snart börjar den endast jordbrukande allmogen stiga allt djupare ned i ofriheten, »herremännen» växa upp på bekostnad både af bönderna och af konungamakten.

Statsbegreppets seger öfver provinsialismen medförde äfven andra förändringar. Valdemarernas tid är tiden för de första stående skatternas uppkomst i Danmark. Den första skatt af detta slag var enligt förf. »stud», en fixerad gärd i stället för den obestämda skyldighet landskapen förut haft att underhålla konungen med hans följe på de periodvis återkommande besöken i hvarje landskap eller den s. k. gästningsskyldigheten. Ledingsväsendet blef icke blott närmare ordnadt utan för reglering af ledingsaflösningen, »ledingslaman» i Sverige, genomfördes en formlig skattläggning af jorden efter olika grunder i olika landsdelar. Uppbördssättet ordnades, kronans inkomster ökades, men skatternas tryck fördelades jämnare genom den nyss antydda skattläggningen.

Valdemarernas tid var ock en tid af stort ekonomiskt uppsving. Förf. meddelar med afseende därpå en rad intressanta och öfverraskande beräkningar. Den odlade arealen var större än på 1600-talet. Kronans bruttoinkomster beräknas till en sannolikhetssiffra af omkring 50,000 mark silfver, i köpkraft motsvarande 10 millioner kr., i värde en million tunnor spannmål. För Kristian IV:s tid

beräknas kronans inkomster (Öresundstullen frånräknad) till omkring 370,000 daler, motsvarande allra högst 400,000 tunnor spannmål. Disproportionen var ännu större vid slutet af medeltiden. Invånarnes antal uppskattas till bortåt en million.

Äfven i afseende på handeln inträdde stora förändringar. Öresund blef en medelpunkt för östersjöhandeln. De skånska sillfiskena och de därmed förenade marknaderna »dukker op som en meteor»; de äro knappast äldre än Valdemarernas tid och stodo redan omkring 1200 i blomstring.

Sådana kronoinkomster som de ofvan beräknade kunna ej tänkas utan betydande skatter, låt vara att kronogodset lämnade en god afkastning. Skattebördan var också enligt förf. mycket stor. Han tror sig t. ex. kunna beräkna densamma för en del af Halland till omkring 8 penningar per hufvud, hvilket skulle svara mot 8 kr. i våra dagar och, om man jämför med hvad som i våra dagar kan jämföras med den tidens skatter i Halland, vara ungefär dubbelt så mycket som nu. För det öfriga Danmark kan man ej göra dylika mera noggranna beräkningar. Författaren tror sig emellertid kunna anslå de två hufvudskatterna, studen och ledingsafgiften, till samma värde som utsädet, medan i det sjuttonde århundradet de endast svarade mot $^{3}/_{5}$ däraf.

Läsaren förvånas öfver, att man kan veta så mycket om Danmark omkring år 1200. Förf. stöder emellertid sina resultat på noggranna och skarpsinniga undersökningar af den danska medeltidens penningväsen, spanmålsmått och -pris, jordbruksförhållanden och skattläggning, sådana man känner dem ur Valdemars jordebok, urkunderna och andra jordeböcker. Han beräknar härvid en mark silfver till 35—36 kronor med en 5—6 gånger så stor köpkraft, en mark eller läst råg till 40 tunnor och mot slutet af Valdemar sejrs tid till ett pris af 2 mark silfver o. s. v. och gör i sammanhang därmed åtskilliga jämförande prisberäkningar. Det är på grund häraf han t. ex. får en penning, d. v. s. $^{1}/_{240}$ mark, att svara mot ungefär 1 kr. i våra dagar. Sådana beräkningar äro emellertid vanskliga, då jämförelselederna äro så himmelsvidt olika icke blott i klarhet utan äfven i andra hänseenden. Huru intressanta än undersökningarna och resultaten äro, känner sig visserligen läsaren understundom tviflande. Också måste beräkningarna ofta röra sig mellan ett maximum och ett minimum, t. ex. hvad de ofvan anförda bruttoinkomsterna för kronan angår mellan 40,000 och 85,000 mark, hvarvid 50,000 antages som det approximativt sannolikaste talet. I ännu högre grad gäller det nu anförda om folkmängdsberäkningarna, hvilkas osäkerhet förf. själf är den förste att erkänna. En beräkning grundar sig sålunda på följande mer och mindre osäkra siffror: för hela Danmark 850 skepplag (»skipæn») à 30 hamnor à 3—4 gårdar à 7 invånare per gård; man får därigenom ett tal för den ledingspliktiga befolkningen (535,500—714,000); härtill skulle då läggas de icke ledingspliktige eller »herremän», prästerskap, köpstadsmän och landbor under de privilegierade klasserna — till ett antal, som är obekant.

Härmed må nu vara huru som helst. Prof. Erslevs Studier erbjuda i hvarje fall intressanta och lärorika exempel på den moderna historieforskningens metod, dess kombineringskonst och dess förmåga att äfven ur de skenbart motsträfvigaste material vinna vackra resultat.

Författaren, en kritiskt anlagd natur, uppträder ej sällan polemiserande mot sina äldre och yngre föregångare på detta forskningsområde, så mot Velschow, Paludan-Müller och Steenstrup i fråga om rätta förståndet af åtskilliga ställen i Valdemars jordebok och af kamerala termer angående jordens upptaxering, så i fråga om danska adelns uppkomst mot Kinch, som sökte densamma i det af Knut den store upprättade s. k. tinglidet, så mot L. Holberg, som sökt bevisa länsväsendets tillvaro i Danmark redan på Valdemarernas tid. Vi kunna icke inlåta oss på dessa spörsmål, förmodande att den danska kritiken tagit eller tager upp dem. Endast i fråga om adelns ursprung i Danmark anmärka vi, att prof. Erslevs teori förefaller både naturlig och öfvertygande.

Prof. Erslevs »Studier og omrids» inbjödo till jämförelse med svenska förhållanden. Dessa voro naturligtvis icke fullt likartade, det säger sig själft, och någon »storhetstid» lik Valdemarernas fingo vi aldrig under medeltiden. Folkungaättens uppträdande i midten af 1200-talet, alltså när Valdemarerna sluta, erbjuder emellertid åtskilliga analogier, så vidt man ur de torftiga källorna kan skönja. Det är uppenbart att en stor brytning på olika områden inträdde i Sverige. Den ledingsorganisation vi känna ur lagarna sedan slutet af 1200-talet är visserligen icke i sina detaljer urgammal, och ledingspliktens aflösning, ledingslaman, lika litet. Dess införande har säkert stött på mycket motstånd. Några stående skatter i egentlig mening torde knappast funnits vid trettonde århundradets inbrott. Skattläggningen af jord i Upplanden företer stora likheter med motsvarande taxering i Jylland. Det svenska frälsets uppkomst ha vi redan förut tänkt oss ungefär sådan, som prof. Erslev skildrar den för Danmarks räkning. Förändringen i allmogens ställning företer träffande likheter i de båda landen, fastän sedermera en differentiering i utvecklingen både i afseende på frälset och ofrälset inträdde, som betingat den senare olikheten i Sveriges och Danmarks historia. Slutligen påminner konungamaktens hastiga uppsving under Birger jarl och Magnus Ladulås om motsvarande företeelse i Danmark några årtionden förut.

Den danska medeltidsforskningen har under de senare åren utom prof. Erslevs studier till Valdemarstiden framkallat åtskilliga andra monografier, såsom af Hans Olrik, Anna Hude m. fl. De uppfordra till liknande forskningar å vår sida, och på detta sätt torde omsider möjlighet beredas till ett komparativt studium af den nordiska medeltiden, hvilket för vetenskapen säkert skulle blifva fruktbringande. Likheter finnas på många punkter men äfven olikheter.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. **Ny följd.** **Bd** 11: 2. G. Storm, Ynglingatal. dets Forfatter og Forfattelsestid. — S. Bugge, Fyrunga-Indskriften 2. — C. C. Uhlenbeck, Zur germanischen etymologie. — E. Wadstein, Bidrag till tolkning ock belysning av skalde- ock eddadikter 5—7. — J. Jónsson, Lota Knut = Knútr fundni. — E. Schwartz, Om användningen af possessivt pronomen i *din stackare* och likartade uttryck. — V. Thomsen, Hvad betyder guldhornets *tawido?* — A. Gebhardt, Fremde wörter in dänischer schreibung. — F. Jónsson, Anmälan av »J. Jakobsen: Det norröne sprog på Shetland» och »Samme, The dialect and place names of Shetland». — A. Kock, Anmälan av Adolf Noreen: Altschwedische grammatik mit einschluss des altgutnischen. Lief. 1.

Eranos. Acta philologica suecana. Ed. curavit V. Lundström. **1898,** 1. K. Ahlenius, Die älteste geographische Kenntnis von Skandinavien.

Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-samhälles handlingar. Fjärde följden. **H.** 1. E. Olmer, Konflikten mellan Danmark och Holstein-Gottorp 1695—1700. Med särskildt afseende fäst vid Sveriges förhållande till densamma. 1. Mars 1695—april 1697.

Illustrerad Militärrevy. **1898**, **1.** Ett minne af svenskarne i Ober Bayern. Af N—n.

Kongl. Bibliotekets Handlingar. **20.** Årsberättelse för år 1897. — V. Gödel, Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter. 2.

Kyrklig Tidskrift utg. af O. Quensel och Hj. Danell. **1898, 6, 7.** H. Lundström, Girolamo Savonarola ett sekularminne. — **8, 9.** K. G. Lundqvist, Biskop Jakob Serenius och arbetet för en förbättrad bibelöfversättning under Adolf Fredrik och Gustaf III.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet utg. af C. T. Odhner. **22.** Årsberättelse för år 1897. — Th. Westrin, Förteckning öfver hemliga råds-, konselj- och stadsrådsprotokoll 1725—1813.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1898, 5.** J. Bager-Sjögren, I prestbildningsfrågan. — A. B. Drachmann, Bacchylides. K. Ahlenius, Om jordomfånget och oceanfrågan enligt äldre åskådningar. — G. Nordensvan. Några konstintryck från Tyskland. — Litteratur: Troels Lund, Danmarks og Norges historie i slutningen af det 16:de århundrede. Trettende bog, anm. af O. Montelius. — **6.** H. G. Söderbaum, Några drag ur Berzelii vetenskapliga verksamhet. S. Wide. Folkskrock och primitiv religion. — Th. M. Fries, Den

första naturvetenskapliga forskningsfärden i Sverige. 1. — Litteratur: E. Holm, Danmark-Norges historie fra den store nordiske krigs slutning till rigernes adskillelse (1720—1814). Bd 3. Afdeln. 1—2, anm. af. Aage Friis.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgifven af Karl Wåhlin. 1898, 8. I. Fehr, Upptäckten af sjövägen till Indien åren 1497 och 1498. Med 12 bilder. — 9. J. Kruse, Om måleri och skulptur i Sverige till början af 1800-talet. — 10. H. Lindgren, Fredrika Bremer. — 11. Th. Andersson, Bismarck. — J. Kruse, Septemberdagar i Visby. — G. Geete, Bland språkets nässlor och kardborrar.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. Årg. 19. (1898). Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte. — O. Sylwan, Bidrag till svenska metrikens historia. E. Wester, Bidrag till Lars Johansson Lucidors biografi. — E. Wrangel, Ett blad ur historien om Sveriges literära förbindelser med Frankrike. — L. Weibull, Ur Thorilds literära kvarlåtenskap. — S. Leijonhufvud, Ett bidrag till belysning af Sveriges literära beröring med Danmark vid slutet af sextonhundratalet. — S. Leijonhufvud, Bidrag till Nordenflychtiana. — K. Warburg, Lidners afresa från Lund 1775. — E. H. Lind, Svensk literaturhistorisk bibliografi. 16. 1896. — *Bilagor:* O. Levertin, Johan Wellander. Literaturhistorisk studie öfver skiftet mellan frihetstiden och den gustavianska åldern. 2. — L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonym lexikon. H. 1. — Skrifter från reformationstiden i urval utgifna af Aksel Andersson. 5. Laurentius Petris Oeconomia Christiana, utgifven af Herman Lundström. — 6. Laurentius Petris Quæstiones aliquot circa magistrum, utgifna af Herman Lundström. 7. Olavus Petris Uundervisning om menniskans ärliga skapelse m. m., utg. af Otto Ahnfelt.

Statsvetenskaplig Tidskrift för Politik, Statistik, Ekonomi, utg. af C. A. Reuterskiöld m. fl. 1898, oktober. E. Svensén, Proportionel representation (slut). — O. Alin, Bidrag till regeringsformens historia. I.

Ymer. Tidskrift utg. af Sv. Sällskapet för antropologi och geografi. 1898, 3. K. F. Johansson, Det moderna kastväsendet i Indien.

Historisk Tidsskrift. Udgifvet af den norske historiske Forening. Tredie Række. Bd 4: H. 3. G. Storm, De ældre norske Kongers Kroningsstad. — G. Storm, Om Skriftet »Bergens Fundats» og dets Forfatter. — G. Storm, Vitaliebrödrenes Plyndretog til Bergen i 1393. — Smaastykker. — A. Kjær, Register til Historisk Tidsskrift. Række 3: Bd 4. — Trykfeil og Rettelser. — Den norske historiske Forening. — Tredie Række. Bd 5: H. 1. Y. Nielsen, Om Konventionen i Moss. — A. Bugge, Gotlændingernes handel paa England og Norge omkring 1300. — G. Norman, Mine Erindringer fra Norge. Meddelt af *T. H. Aschehoug.*

Norsk Militært Tidsskrift. 1898: 4. Militærliteratur. C. O. Munthe, Optegnelser af generalmajor Peder Todderud om krigen 1709—19, anm. af S. B. — 6. J. Ræder, Notitser om Carl XII:s död.

Historisk Tidsskrift, Syvende Række. Bd 1: H. 5. Kr. Erslev. Henrik af Aemeltorp i de ægte og de uægte Kilder. — Thiset, Den danske Adels saakaldte Forfald i det 16.—17. Aarhundrede. En ved Dr. phil. G. Bangs Skrift: »Den gamle Adels Forfald» foranlediget Undersögelse. — Anmeldelser: L. Moltesen, De avignonske Pavers forhold til Danmark, anm. af M. Mackeprang. — Smaastykker. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Finsk Tidskrift utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. 1898, 7, 8. H. Schück, Svensk gudatro under en heden

tid. 1. — T. S. Dillner, Björneborgs stads historia. — 9. H. Schück, Svensk gudatro under en heden tid. 2. — En uppseendeväckande literär tvist af H. C. — 10. T. Carpelan, Finska kriget 1808—1809. — 11. C. M. Kjellberg, Erik den helige i historien och legenden. — N. Erdmann, Tolstoj om konsten. — I bokhandeln: E. Hildebrand Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tider till våra dagar, anm. af C. v. Bonsdorff.

Baltische Monatsschrift. 1898: Oktober, November. H. v. Samson-Himmelstjerna, Die kaiserliche Finländische ekonomische Societät 1897—98.

Blätter für Pommersche Volkskunde, 1898, Oktbr—Novbr. A. Haas, Sagen und Erzählungen von Stettiner Kirchen und Klöstern.

Deutsche Litteraturzeitung. 1898, 35. P. Persson, Om ett nyligen upptäckt fragment af en romersk kommunallag, anm. af A. B. Drachmann. — Politische Korrespondenz des Grafen Franz Wilhelm von Wartenberg, Bischofs von Osnabrück, aus den Jahren 1621—1631. Hgb. v. H. Forst, anm. af K. Wittich. — **36.** E. K. Daenell, Geschichte der deutschen Hanse in der zweiten Hälfte des 14 Jahrhunderts, anm. af W. Stein. — **37.** O. G. v. Heidenstam, Une soeur du Grand Frédéric, Louise Ulrique, reine de Suède, anm. af F. Arnheim. — **44.** Danmarks Riges Historie. Historisk Illustreret, anm. af D. Schäfer. — **45.** Optegnelser af Generalmajor Peter Todderud om krigen 1709—19, meddelte af C. O. Munthe, anm. af Schirren.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte, 1898: 2. C. Spannagel, Kurfürst Georg Wilhelm von Brandenburg und der schwedische Reichskanzler Axel Oxenstierna im Jahre 1633.

Historische Vierteljahrschrift. Herausgegeben von Gerhard Seeliger. **1898, 3.** E. Bernheim, Paläographische Glossen. — G. Seeliger. Volksrecht und Königsrecht? Untersuchungen zur fränkischen Verfassungs- und Rechtsgeschichte. — K. Rieker, Staat une Kirche nach lutherischer reformierter, moderner Anschauung. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken (bl. a. E. R. Daenell, Gesch. der deutschen Hanse in der 2 Hälfte des 14 Jahrhunderts, anm. af E. Baasch). — Nachrichten und Notizen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **4.** K. Häbler. Die Stellung der Fugger zum Kirchenstreite des 16 Jahrhunderts. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. **XXXXV, 3.** J. Hansen, Inquisition und Hexenverfolgung im Mittelalter. — Fr. v. Bezold, Republik und Monarchie in der italienischen Literatur des 15 Jahrhunderts. — Literaturbericht (bl. a. Politische Korrespondenz Friedrich's des Grossen. Bd 21—24, anm. af M. Immich: M. Bär, Die Politik Pommerns während des Dreissigjähringen Krieges, anm. af Hermann Diemar). — Notizen und Nachrichten (bl. a. E. Brake, Die Reduktion des brandenburgischen Heeres im Sommer 1641).

Literarisches Centralblatt. 1898, 36. E. R. Daenell, Geschichte der deutschen Hanse in der zweiten Hälfte des 14 Jahrh's., anm af W. St. — **37.** Meklenburgisches Urkundenbuch. Bd 17, 18. — **38.** H. v. Egloffstein, Baierns Friedenspolitik 1645—1647. — **47.** H. Schulz, Wallenstein und die Zeit des 30-jährigen Krieges.

Mitteilungen aus der historischen Litteratur herausg. von der Historischen Gesellschaft in Berlin, red. von Ferdinand Hirsch. **Jahrg. 26: 4.** E. R. Daenell, Geschichte der deutschen Hansa in der zweiten Hälfte des 14 Jahrhunderts, anm. af J. Girgensohn.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. **1898, October.** B. W. Henderson, The campaign of the Metaurus. — W. Miller, Bosnia before the Turkish conquest. — H. H. Howorth, The beginnings of Wessex — J. G. Alger, The British colony at Paris. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. H. Hjärne, Svensk-ryska förhandlingar 1564—72. Erik XIV:s ryska förbundsplaner, anm. af W. R. Morfill). — Notices of periodicals. — List of recent historical publications. — Index.

Bulletin historique et littéraire. 1898, 15 Octobre. E. Arnaud, Le chapelain de l'ambassade Suédoise à Paris pendant la terreur.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la Société d'histoire diplomatique. **1898, 4.** E. Rodocanachi, Les iles Ioniennes sous la domination Russe et sous la domination Française 1799—1814. — L. de la Tourrasse, Les négociation pour le duc d'Anjou aux Pays-Bas de 1578 à 1585. — A. Baraudon, Une tragique aventure l'abdication et l'emprisonnement du premier roi de Sardaigne. — G. Syveton, Au camp d'Altrandstadt, Besenval et Marlborough (mars-avril 1707). — Comptes-redus. — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1898, Septembre—Octobre. P. Imbart de la Tour, Les paroisses rurales dans l'ancienne France: fin. — *E. Velwert*, Les derniers Conventionnels. — P. Boianovsky, Quelques lettres inédites de J. J. Mounier. — Ch. E. Oelsner. Notice biographique, accompagnée de fragments de ses mémoires relatifs à l'historie de la Révolution française, publiés par Alfred Stern: suite. — Bulletin historique: France: Le centenaire de Michelet, par G. Monod. — Publications relatives au moyen âge par Aug. Molinier. — Belgique. Emile Barring (notice nécrologique) par Eug. Hubert. — Suisse. Pierre Vaucher (notice nécrologique) par Edouard Favre. — Angleterre. Les archives publiques et l'Inventaire des Papiers d'État, par Ch. Bémont. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Novembre—Décembre.** G. Lacour-Gayet, Rapports de Louis XIV et de Mazarin. — A. Mathiez, Étude critique sur les Journées des 5 et 6 octobre 1789. Deuxième article. — A. de Ganniers, La campagne de Luckner en Belgique en juin 1792, d'après des documents originaux inédits. — Bulletin historique: France. Le Congrès d'histoire diplomatique, par G. Monod. — Publications nouvelles d'histoire contemporaine, par A. Lichtenberg et G. Monod. — Allemagne. Époque moderne (année 1897), par M. Philippson. — Comptes-rendus critiques. Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

18.

Bibliografi 1897.

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

Tillägg till 1895.

3782. **Balzer, Oswald,** Genealogia Piastów. Wydanie Akademii Umiejetnósci W. Krakowie. XV + 574 + (1) s. 4:o. Krakow.
Innehåller bl. a. biografier öfver Sigrid Storråda och drottning Rikiza (Sverker I:s gemål).

3783. **Tidander, L. G. T.,** Hertig Magnus af Östergötland (1542—1595). En monografi. 52 + (1) s. Enköping, Förf.

3784. **Kasten, A.,** Eine Audienz bei Gustav Adolf.
Monatsblätter. Herausgegeben von der Gesellschaft für pommersche Geschichte und Alterthumskunde 1895, s. 26—30.

3785. **Schweizer, Paul,** Geschichte der Schweizerischen Neutralität. XXXVI + 1032 s. + 1 karta. Frauenfeld, Huber.
Innehåller bl. a. följande två kapitel: »Allianzanträge Gustav Adolfs (1629—1632)» och »Die Neutralitätsverletzung durch die Schweden bei Stein am Rhein (1688)».

3786. **Spitz, U.,** Die Schweden im Elsass. 44 s. Rixheim, Sutter & Comp.

3787. **Heintz, Philipp Kasimir,** Das ehemalige Fürstentum Pfalz Zweibrücken während des dreissigjährigen Krieges. 2:e Aufl. IX + 113 + 16 + (1) s. Kaiserslautern, Eugen Crusius.

3788. Gekrönte Häupter. Zur Naturgeschichte des Absolutismus. Christine von Schweden. 64 s. Berlin, H. Baake.

3789. Några ord om den unionella frågans lösning jämte utkast till tvänne författningsförslag af *A. V. L.* 71 + (1) s. Göteborg. (Tr. såsom handskrift.)

3790. **Sachse, Julius Friedrich,** The German pietists of provincial Pennsylvania. 1694—1748. XVIII + 504 s. + 20 pl. Philadelphia.

Tillägg till 1896.

3791. **Mogk, Eugen,** Kelten und Nordgermanen im 9 und 10 Jahrhunderte. Schulprogr. 27 s. 4:o. Leipzig, Hinrichssche Buchhandlung.

3792. **[Kjellberg, C.],** Tvist om Gustaf Vasas födelseår. 12 s. Upsala.
Ur Fyris 1896, N:r 11.

3793. **[Kjellberg, C.],** Ännu några ord om Gustaf Vasas födelse. 7 s. Upsala.
Ur Fyris 1896, N:r 46.

3794. **Gustavus Adolphus** and the first Scots brigade.
Macmillan's Magazine. 1896. T. 74, juni.

3795. **Köhne, G.,** Unbefangene Betrachtung über die Entstehung des grossen Brandes bei der Eroberung Magdeburgs am 10 Mai 1631.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1896, s. 230—239.

3796. **Wittich, Karl,** Aus den ungedruckten Papieren des Admistrators Christian Wilhelm. 1.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1896, s. 285—346.

3797. **Brode, Reinhold,** Die schwedische Armee nach dem Prager Frieden und die Enthauptung des Obristen Joachim Ludwig von Seckendorff.
Jahrbücher der Königlichen Akademie gemeinnütziger Wissenschaften zu Erfurt. H. 22 (1896), s. 113—155.

3798. **Sturnbrich, Jan Hector von,** Die Kriegsereignisse bei Saalfeld im Jahr 1640. Mitgeteilt von *Friedrich Trinks.*
Schriften des Vereins für Sachsen-Meiningische Geschichte u. Landeskunde. H. 23, s. 3—15.

3799. **Grolig, Moriz,** Nachrichten über d. Schwedeneinfall nach Mähren und d. Belagerung Brünns 1645 in d. Aufzeichngn d. Kardinals Ernst Grafen v. Harrach.
Notizenblatt d. Ver. f. d. G. Mährens u. Schlesiens 96, s. 38—47.

3800. **Féaux de Lacroix, K.,** Zerstörung der Stadt Warstein durch die Schweden im 30. jähr. — Kr. 1646.
Westfäl. Geschichts-Blätter 1, s. 103—105.

3801. **Liebe, Georg,** Das Kriegswesen der Stadt Erfurt von Anbeginn bis zum Anfall an Preussen nach archivalischen Quellen. VII + 101 + (1) s. Weimar, E. Felber.

3802. **Mylne, R. S.,** Christina, queen of Sweden.
The Scottish Review 1896. Vol. 28, s. 122—152.

3803. **Comenius,** Panegyricus Carolo Gustavo, herausgegeben von Franz Nesemann. Programm. II + 17 s. 4:o. Lissa i P.

3804. **Mettig, C.,** Tolcks' Diarium. [Innehåller bl. a. skildringar från Rigas belägringar 1700 och 1709—10.]
Rigasche Stadtblätter 1896, N:r 33.

3805. **Zechlin, Hans,** Die Schlacht bei Fraustadt. Eine militärgeschichtliche Studie. (Se n:r 3550).
Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen 1896, s. 207—274.

3806. **Tilas, Daniel,** Dagbok öfver H. K. H. kronprintsen prints Gustavs resa igenom Bergslagerna sept. 1768. 8 s. Falun.
Falu-Kurirens Bokbilaga 1896.

3807. **Grotenfelt, O.,** Några Savolaks-minnen från 1808 års krig.
Kalender utgifven af Svenska Folkskolans Vänner 1896, s. 27—38.

3808. **Hausen, Reinhold,** Konung Gustaf IV Adolf på Åland 1808.
»Vid juletid på Ålands skär». Tidningen Ålands Julalbum 1896, s. 13—40 + 2 pl.

3809. **Kindberg, Axel,** Generalen frih. Armfelts operation mot Kongsvinger år 1808. (Fragment ur Vermlands fältjägares historia.) En krigshistorisk studie. Täflingsskrift af 3 arméfördelningens militärförenings prisnämnd belönad med andra priset och tryckt på militärföreningens bekostnad. 132 s. + 3 kartor. Sthlm.
Se nedan »Recensioner» 4159.

3810. **Kugelberg, Otto,** Serie öfver postmästarne i Uddevalla 1658—1895. Med biografiska anteckningar. 5 s. Uddevalla, Förf.

3811. **Schütz, E. J.,** Biografiska anteckningar om embets- och tjenstemännen vid rikets General-landtmäteri-kontor samt ordinarie eller förste landtmätarne i Sverige åren 1630—1895. 151 s. Arboga, Förf. Pr. 2.

3812. **Trotzig, Karl,** Hedemora stads borgmästare. Några biografiska anteckningar. 13 s. Hedemora. Tr. som manuskript.

3813. **Bergh, Severin,** Notice sur les archives de Suède.
Revue internationale des archives des bibliothèques & des musées 1896, s. 148—153.

3814. **Hansen, Gotthard von,** Katalog des Revaler Stadtarchivs. X + 398 s. Reval, A. Mikvica.

3815. **Recueil** des documents russes, tirés des archives de famille des comtes De la Gardie. Publ. aux frais de l'Université imp. de Iouriev (Dorpat) à l'occ. du X:e congr. d'archéol. tenu à Riga, p. *Georges de Sabler*. [Äfven med rysk titel.] XIII + 79 s. + 2 Taf. Dorpat, C. Mattiesen.

3816. **Bienemann jun., Fr.,** Ein Blatt aus der Handelsgeschichte Rigas im 17 Jahrhundert.
Düna Zeitung 1896, N:r 101.

3817. **Löwis of Menar, Karl von,** Bei unseren Schweden [auf Runö]. 9 s. Riga, R. Ruetz.

3818. **Mettig, Constantin,** Geschichte der Stadt Riga. Mit Ansichten und Plänen, sowie Abbildungen im Text. 460 s. Riga, Jonck & Poliewsky.
Se nedan »Recensioner» 4184.

3819. **Nervander, E.,** Lojo kyrka och dess medeltidsmålningar. Med 11 illustrationer. (3) + 96 s. Helsingfors, Söderström. Pr. 2,50.
Bidrag till Lojo sockenbeskrifning. 3.

1897.

3820. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand*. Årg. 17, 1897. 347 + 96 + (1) + (2) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5.
Clason, S., Några anmärkningar rörande riksdagen i Norrköping år 1800.

Höjer, N., Dalarne och Dalkarlarne. En historisk geografisk undersökning.
Carlson, E., Karl XII och kejsaren 1707. Sveriges sista bragd som evangelisk stormakt.
Hammarskjöld, A., Generalen grefve Gustaf Wachtmeister. hans släkt och hans fälttåg. 11—13.
Hildebrand, K., Nationalekonomisk historiekrifning. 1.
Alin, O., Bidrag till Mosskonventionens historia.
Lagermark, J. A., Karl XII:s sista fälttåg. 1.
Ahlenius, K., Sten Sture d. y. och Gustaf Trolle 1514—1517.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikt och granskningar.

3821. Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka*, Foreningens Sekretær. Bd 6: H. 3, s. 535—868 + (3) s. Syvende Række. Redigeret af *J. A. Fridericia*. Bd 1: H. 1—2. 240 s.

3822. Historisk Tidsskrift, udgivet af den norske historiske Forening Tredie Række. Bd 4: H. 2, s. 197—396.

3823. Kongl. Bibliotekets Handlingar. 19. 13 + 64 s. Pr. 1,25.
Inneh.: Årsberättelse för år 1896. — V. Gödel, Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter.

3824. Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Utgifna af *C. T. Odhner*. XXI, s. 395—474 + IV s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.

3825. **Fabricius, A.,** Minder fra Nordens Historie. Med Illustrationer. (1) + 235 s. Odense, Milo'ske Boghandels Forlag. Pr. 2,50.
Innehåller bl. a. Svearnes Invandring i Norden: Dronning Margrete: Unionsakten i Kalmar; Erik 14:s Fangenskab og Död; Sinclairs Tog i Norge 1612; Bornholms Befrielse 1658; Ivar Hvidtfeldt og Dannebrog: Karl den tolvtes död; Bernadottes Ungdom.

3826. Historiska studier. Festskrift tillägnad Carl Gustaf Malmström den 2 november 1897. 3 + 27 + 18 + 40 + 29 + 48 + 23 + 80 + 28 + 34 + 50 + 32 + 32 s. + 4 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 8.

3827. Recueil de lettres et documents manuscrits anciens de la collection de *Pierre Stschoukine* à Moscou. Première série. (1) + 31 s. 4:o. Moscou.
Innehåller bref af drottning Kristina, Ulrika Eleonora, Aurora Königsmark, Goertz, Fredrik I, Carl Gustaf Tessin, Ulrika Sophie Sparre, Karl XIV Johan och Karl XIII; brefvet från Goertz är dat. den 8 aug. 1718 och är af rätt stort intresse.

3828. **Montelius, Oscar,** Den nordiska jernålderns kronologi. 3.
Svenska Fornminnesföreningens tidskrift. Bd. 10, s. 55—130.

3829. **Montelius, Oscar,** Sveriges förbindelse med andra länder i förhistorisk tid. 27 s.
Historiska Studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström.

3830. **Bangert, Friedrich,** Die vier Schleswiger Runensteine als Geschichtsquellen.
Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig—Holstein—Lauenburgische Geschichte. Bd. 26, s. 257—295.

3831. **Appelgren, Hjalmar,** Svenskarnes inflyttning i Finland.
Finska fornminnesföreningen. Finskt Museum 1897, s. 17—29.

3832. **Hjärne, Harald,** Skandinaviska unioner under medeltiden. Grundlinjer till föreläsningar. Sommarkurserna i Upsala 1897. 16 s. Upsala.

3833. **Storm, Gustav,** Afgifter fra den norske Kirkeprovins til det apostoliske Kammer og Kardinalkollegiet 1311—1523. Efter Optegnelser i de pavelige Arkiver. 130 s. 4:o.
Festskrift til Hans Majestæt Kong Oscar II ved Regjerings-jubilæet den 18:de September 1897 fra det Kongelige Norske Frederiks Universitet.

3834. **Koppmann, Karl,** Die beiden Urkundenentwürfe Waldemars von Dänemark vom Jahre 1360.
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1896 [Tr. 1897], s. 153—160.

3835. **Daenell, E. R.,** Geschichte der deutschen Hanse in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts. XI + (1) + 210 s. Leipzig, B. G. Teubner.

3836. **Jörgensen, A. D.,** Femhundredaarsmindet om Kalmarunionen. Foredrag, holdt ved et Folkemöde paa Testrup Höjskole den 17 Juni 1897.
»Vort Forsvar» 1897, 3 Oktober.

3837. **Vaupell, O.,** Dronning Margrete. Foreningen af de trende nordiske Riger til en Statsenhed. Mindeskrift til Kalmarunionens 500 Aarsdag 20 Juli 1897. 54 s + 2 portr. Kjöbenhavn, Hagerup. Pr. 1,50.
Se nedan »Recensioner» 4124.

3838. Danske adelige Brevkister. Registraturer fra det 15—17 Aarhundrede, udgivne for det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog af *A. Thiset.* IV + (1) + 237 s. Kjöbenhavn, Gyldendal.

3839. Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430. Bd 8: 1426—1430. Herausgegeben durch die Historische Commission bei der Königl. Akademie der Wissenschaften. [*Karl Koppmann.*] XXII + 832 s. 4:o. Leipzig, Duncker & Humblot.
Se nedan »Recensioner» 4125.

3840. Aktstycker vedrörende Erik af Pommerns Afsættelse som Konge af Danmark, udgivne ved *Anna Hude* af Selskabet for udgivelse af Kilder til dansk Historie. (2) + 45 s. Köbenhavn, Gad. Pr. 50 öre.

3841. Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Herausgegeben von dem Vereine für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. Th. 10: Lief. 1—4: [1460—62.] 320 s. 4:o. Lübeck, Schmersahl.

3842. **Ahlenius, Karl,** Sten Sture d. y. och Gustaf Trolle 1514—1517.
Historisk Tidskrift 1897, s. 301—330.

3843. **Larsen, Axel,** Otte Krumpen.
»Vort Forsvar» 1897, 7 Februari.

3844. **Hagberg, K. W.,** Gustaf Vasas lif, gärning och egenskaper. Efter ett föredrag, som förf:n hållit öfver 400-årsminnet af konungens födelse. 24 s. Sthlm, Norstedt. Pris 35 öre.

3845. **Hildebrand, Emil,** En autograf af drottning Katarina Stenbock.
Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 342—44.

3846. **Svensén, Emil,** Sverige och dess grannar. Grundlinjer till föreläsningar. Sommarkurserna i Upsala 1897. 15 s. Upsala.

3847. Per Brahe den äldres fortsättning af Peder Svarts krönika. 2. Utgifven af *Otto Ahnfelt.* Universitetsprogram; s. 33—91 + (1) s. 4:o. Lund.

3848. **Hjärne, Harald,** Svensk-ryska förhandlingar 1564—72. Erik XIV:s ryska förbundsplaner. 129 + (1) s. Upsala, Akademiska bokh. Pr. 2.
Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. 5,15.

3849. Charles de Danzay, fransk resident ved det danske Hof. [Danzay sökte på allt sätt medla mellan Sverige och Danmark under det nordiska sjuårskriget.]
Historiske Samlinger og Studier vedrörende danske Forhold og Personligheder især i det 17 Aarhundrede, udgivne af *Holger Rördam*. Bd. 3, s. 252—333.

3850. **Ödberg, F.,** Om stämplingarna mot konung Johan III åren 1572—1575. Anteckningar. 284 + (2) s. Sthlm, Fritze. Pr. 3.50.

3851. **Kreüger, J.,** Johan III och den katolska reaktionen.
Nordisk revy 1897, s. 100—114, 176—190, 272—288, 401—419, 501—520, 657—670.

3852. **Hildebrand, Karl,** Sveriges ställning till Antonio Possevinos fredsmedling mellan Polen och Ryssland 1581—1582. 40 s.
Historiska Studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström.

3853. **Hildebrand, Emil,** Om Kalmare-stadgar eller det »latinska brefvet» 1587. 29 s.
Historiska Studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström.

3854. **Hildebrand, Emil,** Böneskriften i Reval 1589 och rikets stängande för konung Johan.
Historisk Tidskrift 1897, s. 151—159.

3855. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien. Senare afdelningen, Bd. 8. 1. Gustaf Horns bref jämte bihang. 2. Lennart Torstensons bref jämte bihang. 3. Carl Gustaf Wrangels bref. Utg. af *Per Sondén*. VIII + 791 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 10.
Se nedan »Recensioner» 4133.

3856. Politische Correspondenz des Grafen Franz Wilhelm von Wartenberg, Bischofs von Osnabrück, aus den Jahren 1621—1631. Herausgegeben von *H. Forst*. XXXVIII + (2) + 640 + (2) s. Leipzig, Hirzel.
Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd. 68.
Innehåller bl. a. åtskilligt om Gustaf Adolf och Sveriges deltagande i trettioåriga kriget.

3857. **Baur, Joseph,** Philipp von Sötern, geistlicher Kurfürst zu Trier, und seine Politik während des dreissigjährigen Krieges. Bd. 1: Bis zum Frieden von Prag 1635. 24 + 493 + (1) s. + 1 portr. + 1 karta. Speyer, Jäger'sche Buchhandlung.

3858. **Bölsche,** Skizzen aus Mindens Vergangenheit. Die Zeit des dreissigjährigen Krieges. Nach handschriftlichen Ueberlieferungen zusammengestellt. IV + 133 + (1) s. + 2 pl. Minden i Westf., C. C. Brun.

3859. **Pfaff, K. K. S.,** Die Reichstadt Esslingen und ihr Bürgermeister Georg Wagner in den Zeiten des dreissigjährigen Krieges. 96 s. + 1 portr. Stuttgart, D. Gundert.
Württembergische Neujahrsblätter. Neue Folge. Blatt 3.

3860. **Stälin, P.,** Schwedische und kaiserliche Schenkungen in Bezug auf Teile des heutigen Königreichs Württemberg und an Glieder zu demselben gehöriger Familien während des dreissigjährigen Krieges.
Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte 1897. Neue Folge. Jahrg. 6, s. 309—384.

3861. **Wittich, Karl,** Aus den ungedruckten Papieren des Administrators Christian Wilhelm. 2.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1897, s. 144—225.

3862. **Hüttemann, Paul,** Kurfürst Georg Wilhelm in seiner Stellung zu König Gustav Adolf v. Schweden. Ein geschichtlich-krit. Streifzug. 21 s. Witten, R. Gräfe.

3863. **Schybergson, M. G.,** Gustaf II Adolf och Richelieu i början af år 1632.
Finsk Tidskrift 1897. Bd 1, s. 267—274.

3864. **Jacobs, Ed.,** Die Wiederherstellung des evangelischen Kirchenwesens im Erzstift Magdeburg und im Hochstift Halberstadt durch König Gustav Adolf von Schweden im Jahre 1632.
Zeitschrift des Harzvereins für Geschichte und Altertumskunde 1897, s. 118—298.

3865. **Schnitzer,** Urbans VIII Verhalten bei der Nachricht vom Tode des Schwedenkönigs.
Festschrift zum elfhundertjährigen Jubiläum des Deutschen Campo Santo in Rom. Herausg. v. Stephan Ehses, s. 280—283.

3866. Actenstücke zur Geschichte des Bothschen Einfalles; Mitgetheilt von *A. Seraphim.* [Innehåller 2 bref till Axel Oxenstierna och 1 bref från Herman Bothe.]
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1896, s. 54—66.

3867. **Chizzola, Alfred von,** Kriegshistorische Wanderungen in der engeren und weiteren Umgebung von Olmütz, mit Inbegriff des Train-Ueberfalles bei Domstadtl und der Schlacht bei Austerlitz vom Jahre 1100 n. Chr. bis 1866. VI + 130 s. Wien u. Teschen, Karl Prochaska.
Innehåller bl. a. en skildring af svenska arméns eröfring af Olmütz 1642.

3868. **Jones, Guernsey,** The diplomatic relations between Cromwell and Charles X Gustavus of Sweden. Inaug. Diss. Heidelberg. 89 + (1) s. Lincoln Neb.

3869. **Hagemann, Axel,** Et historisk Minde i Höifjeldet.
Aftenposten (Kristiania) 1897, N:r 186.

3870. **Lund, Ivar,** Et historisk Minde i Höifjeldet. Nye Oplysninger om Preben von Ahnens Tog i 1657.
Aftenposten (Kristiania) 1897, N:r 167, 170.

3871. **Nielsen, Yngvar,** Et historisk Minde i Höifjeldet.
Aftenposten (Kristiania) 1897, N:r 184.

3872. **Nielsen, Yngvar,** Kampen om Trondhjem 1657—1660. 177 + (1) s.
Festskrift udgivet i anledning af Trondhjems 900 Aars jubilæum 1897 af det Kgl. Norske Videnskabers Selskab i Trondhjem.

3873. Trondhjem i Fortid och Nutid. 997—1897. Med bidrag af norske og danske Historikere udgivet af *H. G. Heggtveit.* (3) + 347 + (1) s. + pl. Horten, C. Andersen. Pr. 5.
Innehåller bl. a. »Nielsen, Yngvar, Den gamle Kampe om Trondhjem»; utförligast skildras striderna omkring Trondhjem under Karl X Gustaf.

3874. **Unger, W. v.,** Feldmarschall Derfflinger. Dem Dragoner-Regiment Freiherr von Derfflinger gewidmet. Mit einem Bildnis und 17 in den Text gedruckten Skizzen. 137 s. Berlin, E. S. Mittler u. Sohn.
Se nedan »Recensioner» 4144.

3875. **Lövenskiold, C. L.,** Kongens Livregiment til Fods' Deltagelse i Fyens Gjenerobring 1659.
Historisk Tidsskrift. (Kjöbenhavn). Sjette Række. Bd 6, s. 789—792.

3876. **Fåhræus, Rudolf,** Karl XI:s personlighet och lifsgärning. 34 s. Sthlm, Beijer. Pr. 20 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 42.

3877. **Sjögren, Otto,** Karl XI och svenska folket på hans tid. Ett 200-årsminne. H. 1—8. 192 s. + illustr. + portr. Sthlm, Fröléen & C:o. Pris 25 öre häftet.

3878. **[Wieselgren, Harald],** Karl XI.
Ny Illustrerad Tidning 1897, s. 109—110.

3879. **Lundqvist, Karl Gustaf,** Sveriges förbund med Mecklenburg-Güstrow år 1666 och förhandlingarna därom. Läroverksprogram. II + 31 s. 4:o. Norrköping.

3880. **Varenius, Otto,** Högförräderimålet mot Magnus Gabriel De la Gardie år 1675. 48 s.
Historiska Studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström.

3881. **Hammarskiöld, Agathon,** Amiral Cornelius Anckarstierna.
Ny Illustrerad Tidning 1897, s. 394, 402—403.

3882. **Güntelberg, A.,** Niels Juel. En historisk Skildring. Med Illustrationer af Chr. Blache, P. Mønsted og C. Neumann samt Gengivelser efter Malerier, Epitafier, Kort etc. 192 + (2) s. Kjöbenhavn, Hagerup. Pr. 2,50.

3883. **Jacobsen, Sthen,** Den nordiske kriigs krönicke [1675—79] utgifven af *Martin Weibull.* XLII + (2) + 279 + (1) s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 4,50.

3884. **Müsebeck, Ernst,** Die Feldzüge des Grossen Kurfürsten in Pommern 1675—77. Inaug. Diss. 143 s. Marburg.
Ingår äfven i Baltische Studien 1897, s. 1—141.

3885. **Wimarson, Nils,** Sveriges krig i Tyskland 1675—79. 1. Akad. afh. XI + 328 + (1) s. + 5 kartor o. planer. Lund, Gleerupska univ. bokh. Pr. 3.
Se nedan »Recensioner» 4146.

3886. **Hirsch, Ferdinand,** Der Winterfeldzug in Preussen 1678—1679. IX + 113 + (1) s. Berlin Gaertner.
Se nedan »Recensioner» 4147.

3887. **Bildt, C.,** Kristina och teatern i Rom. Med 12 bilder.
Ord och Bild 1897, s. 241—260.

3888. **Fåhræus, Rudolf,** Sverige och Danmark 1680—1682. Ett bidrag till skandinavismens historia. 1. V + 73 s. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 1,25.

3889. **Haake, Paul,** Brandenburgische Politik und Kriegführung in den Jahren 1688 und 1689. VIII + 163 s. Kassel, Max Brunnemann.
Se nedan »Recensioner» 4149.

3890. **Carmenius,** Ett tvåhundraårsminne. Karl XI:s begrafningsdag, högtidlighållen i Malmö, den 24 nov. 1697. Skildring efter samtida källor för Sk. Dagbl.
Skånska Dagbladet 1897, 24 november.

3891. **Hallendorff, Carl,** Bidrag till det stora nordiska krigets förhistoria. Akad. afh. X + 175 s. Upsala, Lundequistska bokh. Pr. 1,75.

3892. **Hallendorff, Carl,** De hemliga förbindelserna mellan Danmark och konung August maj—september 1699. 23 s.
Historiska Studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström.

3893. **Hjärne, Harald,** Karl XII En uppgift för svensk häfdaforskning.
Vintergatan. Årg. 4, s. 1—40.

3894. **Syveton, Gabriel,** Une hypothèse sur Charles XII.
Revue Historique 1897. T. 64, s. 58—74.

3895. **Waliszewski, K.,** Pierre le Grand: l'éducation, l'homme, l'oeuvre. D'après des documents nouveaux. VIII + 633 s. Paris.
Se nedan »Recensioner» 4151.

3896. **Mankell, Julius,** Slaget vid Kliszow den 9 juli 1702.
Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1897, s. 411—432, 449—465 + 1 karta.

3897. **Natt och Dag, S.,** När svenska flaggan försvann från Pejpussjön. Sjökrigshistorisk skiss från Karl XII:s dagar.
Svea. Folkkalender för 1898. Årg. 54, s. 130—140.

3898. **Carlson, Ernst,** Karl XII och kejsaren 1707. Sveriges sista bragd som evangelisk stormakt.
Historisk Tidskrift 1897, s. 75—96.

3899. **Carlson, Ernst,** Slaget vid Poltava och dess krigshistoriska förutsättningar enligt samtida källor. 80 s. + 4 kartor.
Historiska Studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström.

3900. **Wester, Signe,** Några drag ur svenska krigares öden i rysk fångenskap. Efter bref och dagböcker. 32 s.
Läsning för Hemmet 1897. H. 1.

3901. Två hittills otryckta egenhändiga bref från konung Carl XII [1709, 16]. Meddelade af *C. Burenstam.*
Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 307—309.

3902. Kapten Jefferyes bref till engelska regeringen från Bender och Adrianopel 1711—14, från Stralsund 1714—15. Utgifna af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *Ernst Carlson.* (1) + 123 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2.
Historiska Handlingar. D. 16: N:r 2.

3903. **Posse, Nils,** Relation om Gotlands tillstånd 1712.
Historisk Tidskrift 1897, s. 65—69.

3904. Peter den store. Kriget i Finland 1712—14. Referat af öfversten vid generalstaben Mischlajewskis år 1896 utkomna arbete. (Se n:r 3555.)
Finsk Militär Tidskrift 1897, s. 44—62, 150—173, 441—479.

3905. **Överland, O. A.,** Borgerne paa Fredrikshald. Skildringer fra krigen aar 1716. (2) + 152 s. + 1 karta. Kristiania, Bigler.

3906. **Westrin, Theodor,** Görtz i Holland 1716—1717. Efter ett föredrag i sällskapet Idun d. 3 april 1897.
Stockholms Dagblad 1897, N:r 166.

3907. **Beaufort, W. H. de,** De gevangenneming van den Zweedschen minister Baron von Görtz te Arnhem in 1717.
Verslag van de algemeene vergadering der leden van het historisch genootschap, gehonden te Utrecht op 20 April 1897, s. 9—48.

3908. En kort relation om actionen imellan de danske og swenske wid Strömstad på Laholmen den 8 Julii 1717. Medd. af *Wilhelm Berg.*
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd 6, s. 251—253.

3909. **Wibe, Ditlev,** En samtidig Skildring af den store nordiske Krig. [1718.] Meddelt af *Edvard Holm.*
Danske Magazin. Femte Række. Bd 3, s. 324—356.

3910. **Lagermark J. A.,** Karl XII:s sista fälttåg. 1.
Historisk Tidskrift 1897, s. 275—300.

3911. **Hultgren, O. J.,** Om mordet på Karl XII. Historisk och juridisk undersökning. 70 s. Sthlm, Svanbäcks boktryckeris förlag. Pr. 1.

3912. Om ryssarnes härjningar i Gefle omnejd 1719.
Meddelanden af Gestrikslands fornminnesförening 1897, s. 35—48.

3913. **Larsen, Axel,** Oberst Henrik Danckwardt, Tordenskjolds Motstander ved Marstrand.
Nord og Syd. Årg. 1 (1897), s. 65—81.

3914. **Stavenow, Ludvig,** Några ord om frihetstidens allmänna betydelse och plats i det svenska folkets historia. 29 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 75 öre.
Göteborgs Högskolas Årsskrift 1897. 14.

3915. **Bergh, Severin,** Handels- och manufakturdeputationens uppkomst och sammansättning. 28 s.
Historiska Studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström.

3916. **Hjärne, Harald,** Ett svenskt vittnesbörd om holsteinska partistämplingar i Ryssland. 34 s.
Historiska Studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström.

3917. Донесенія французскаго посла при русскомъ дворѣ маркиза де-ла-Шетарди и распоряженія французскаго правительства съ Декабря 1741 по Апрѣль 1743 г. [Franska sändebudets vid ryska hofvet, markis de la Chétardie's berättelser och franska styrelsens instruktioner från dec. 1741 till april 1743.] CXLII + 583 s. С.-Петерб.
Сборникъ Имп. русскаго историческаго общества. Т. 100.

3918. Донесенія и другія бумаги англійкихъ пословъ, посланниковъ и резидентовъ при русскомъ дворѣ съ Іюля 1742 по Апрѣль 1744 г. [Berättelser och andra skrifvelser från engelska sändebud och residenter vid ryska hofvet från juli 1742 till april 1744.] XVI + 507 s. С.-Петерб.
Сборникъ Имп. русскаго историческаго общества. Т. 99.

3919. **Malmström, Carl Gustaf,** Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Andra upplagan delvis omarbetad. D. 3. VIII + 498 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5.
Se nedan »Recensioner» 4155.

3920. **Holm, Edvard,** Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse (1720—1814). Bd. 3: 1: Danmark-Norges Historie under Fredrik V (1746—1766). Afd. 1. XV + 366 + 45 s. Kjöbenhavn, Gad. Pr. 5,50.

3921. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719. D. 15: H. 1. 1746—47. Utg. af *C. Silfverstolpe.* 256 s. Sthlm, Norstedt Pr. 3,25.

3922. **Stavenow, Ludvig,** De politiska doktrinernas uppkomst och första utveckling under frihetstiden. 50 s.
Historiska Studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström.

3923. **Heidenstam, O. G. von,** Une soeur du Grand Frédéric Louise-Ulrique reine de Suède. (1) + VIII + 472 s. + 1 portr. Paris, Plon.
Se nedan »Recensioner» 4157.

3924. Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen. Bd. 24. [October 1764—December 1765.] Redigirt von *Kurt Treusch von Buttlar* und *Gustav Berthold Volz.* 435 s. Berlin, Duncker.

3925. **Tourneux, Maurice,** Deux visites royales à la bibliothèque de l'abbaye de Sainte-Geneviève 1764, 1771 (la seconde par le roi de Suède Gustave III).
Bulletin de la Société de l'histoire de Paris et de l'Ile-de-France. 6.

3926. **Odhner, C. T.,** Razumovskijs not den 18 juni 1788. 32 s.
Historiska Studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström.

3927. О побѣдѣ одержанной адмираломъ Грейгомъ надъ шведскимъ флотомъ. — Высочайшій указъ псковскому губернатору Пилю 10-мая 1788 г. [Om en seger vunnen af amiral Grejgh öfver svenska flottan. Kejserlig skrifvelse till guvernören i Pskov d. 10 maj 1788.]
Русская старина 1897, T. 2, s. 498.

3928. **Crüwell, G. A.,** Die Beziehungen König Gustafs III v. Schweden zur Königin Marie Antoinette v. Frankreich. V + 107 s. Berlin, Duncker.

3929. **Jacobsson, Nils von,** Med Gustaf III:s syster i Italien. Hittills otryckta dagboksanteckningar, sammanförda af *Alvar Arwidsson.*
Ny Illustrerad Tidning 1897, s. 19—20, 35, 42—43, 50—51, 59, 67—68.

3930. **Hochschild, Rutger Fredrik,** Några blad af Rutger Fredrik Hochschilds anteckningar (Armfeltska konspirationen) jemte ett förord utgifna af hans sonson *C. F. L. Hochschild.* XV + 90 s. Sthlm. Norstedt. Pr. 2.

3931. **Clason, Sam.,** Några anmärkningar rörande riksdagen i Norrköping år 1800.
Historisk tidskrift 1897, s. 1—30.

3932. Utdrag ur danska diplomaters meddelanden från Stockholm 1807—1808, 1810 och 1812—1813. Samlade af *C. J. Anker.* Öfversatta från franskan och utgifna af *F. U. Wrangel.* VIII + 223 + (1) s. Sthlm. Norstedt. Pr. 3.

3933. Lettres inédites de Napoléon I:er (An VIII—1815). Publiées par *Léon Lecestre.* T. 1: (An VIII—1809). VIII + 388 s. T. 2: (1810—1815). 426 s. Paris, Plon.

3934. **Danielson, Joh. Rich.,** Finska kriget och Finlands krigare 1808—1809. Från finskan af *W. Söderhjelm.* (8) + 797 s. + illustr. o. kartor. Helsingfors, Weilin & Göös.
Se nedan »Recensioner» 4160.

3935. **Nordensvan, C. O.,** Finska kriget 1808—1809. H. 1—3. 72 s. + pl. + portr. 4:o. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 75 öre häftet.

3936. Ett och annat från finska kriget 1808 och 1809. 2.
Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1897, s. 81—95.

3937. [**Dahlgren, C. G.,**] En landtvärnsmans minnen [1808—09]. Anteckningar för Östg. Coresp.
Östgöta Correspondenten 1897, N:r 147, 148, 150.

3938. Minnen från finska kriget 1808 - 1809. (Medd. af Helena Westermarck).
Nutid 1897, s. 149—162.

3939. [**Ehrnrooth, C.**], Sveaborgs öfvergång 1808. Hæretiska åsikter. Af ***.
Finsk Militär Tidskrift 1897, s. 209—220.
På denna uppsats svarade professor M. G. Schybergson med en artikel »Med anledning af uppsatsen Sveaborgs öfvergång 1808. Hæretiska åsikter» i Finsk Militär Tidskrift 1897, s. 423—428.

3940. Anmärkningar till »Betraktelser med anledning af svenska generalstabens verk »Sveriges krig 1808 och 1809». D. 2, af ***». Af **.
Finsk Militär Tidskrift 1897, s. 579—602, 642—667.

3941. **Hammarskjöld, Agathon,** Joakim Zakris Duncker.
Ny Illustrerad Tidning 1897, s. 269—271, 285—287, 295, 298, 327, 330—331.

3942. **Lagerbjelke, G.,** Sveriges förhållande till främmande makter från den 13 mars till den 6 juni 1809. Underdånig berättelse. Meddelad af *Oscar Alin*. 31 + (1) s.
Historiska studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström.

3943. Hans Järtas koncept till regeringsformen. Meddeladt af *Oscar Alin*.
Statsvetenskaplig Tidskrift 1897—98, s. 3—30.

3944. **Hammarskjöld, Agathon,*** Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg. 11—13.
Historisk Tidskrift 1897, s. 97—150.

3945. **Pfister, Albert,** Aus dem Lager des Rheinbundes 1812 und 1813. XII + 418 s. Stuttgart u. Leipzig. Deutsche Verlags-Anstalt.
Innehåller bl. a. en skildring af slagen vid Grossbeeren och Dennewitz.

3946. **Pingaud, Léonce,** Bernadotte et les Bourbons (1812—1814).
La Revue de Paris 1897, s. 830—856.

3947. **Lesser, I. A. L.** og **Tuxen A.,** Auxiliærkorpset 1813. Anden Periode. 1. Ophold i Stecknitz Stillingen (13:de—30:te November). 2. Den til Invasionen i Holsten bestemte Del af »Nordarmeen» under Kronprinsen af Sverig. 3. Davouts Tilbagegang til og Indeslutning i Hamburg (1.—9 December). 4. Auxiliærkorpsets Tilbagegang til Kiel (1.—9 December). 5. Auxiliærkorpsets Tilbagegang fra Kiel til Rendsborg. (Kampen ved Sehested.)
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 8, s. 1—180 + karta.

3948. Rytterfægtningen ved Sehested 10:de December 1813.
»Vort Forsvar» 1897, 8 Augusti.

3949. Auxiliærkorpset 1813. Tredje Periode (»Rendsborg-Protokollen»).
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 8, s. 181—266.

3950. **Tuxen, A.,** Frederiksorts Belejring 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 8, s. 275—299 + 1 karta.

3951. **Tuxen, A.,** Glückstadts Belejring 1813—14.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 8, s. 300—356 + 1 karta.

3952. Om Kiel-traktatens fjärde artikel. Af *K. A. H.* 24 s. Sthlm, Fritze. Pr. 25 öre.
Svenska Nationalföreningens skrifter. 11.

3953. **Nielsen, Yngvar,** Fire Foredrag over Norges Friheds Historie i 1814, holdne i »Arbeiderforeningen af 1894» Februar—April 1896. 71 s. Christiania. Pr. 25 öre.

3954. **Alin, Oscar,** Bidrag till Mosskonventionens historia.
Historisk Tidskrift 1897, s. 209—258.

3955. **Adlerbeth, Jacob,** Ur Jacob Adlerbeths anteckningar för svenska häfder 1814. Ett bidrag till unionens historia. Meddeladt af *Oscar Alin*. (1) + 73 s. Uppsala.
Särtryck ur tidn. Fyris 1897.

---

* Denna uppsats framkallade ett genmäle af frih. G. Lagerbring, hvilket som bilaga medföljde Historisk Tidskrift 1897, H. 3.

3956. Hans Järtas och G. F. Wirséns brefväxling år 1814. Utgifven af *Oscar Alin*. V + 179 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3.
Se nedan »Recensioner» 4165.

3957. **Wirsén, Gustaf af,** Breve fra Statssekretær Gustaf af Wirsén 1814, ved *C. J. Anker*.
Morgenbladet 1897, 14 Februar Extranumer; 28 Februar Extranumer.

3958. **Aubert, L. M. B.,** Norges folkeretslige Stilling. Efter Forfatterens död udgivet ved *Ebbe Hertzberg*. XI + 222 s. + 1 portr. Kristiania, Malling. Pr. 4.

3959. **Morgenstierne, Bredo,** Den unionelle Ret. Afsnit af Forelæsninger over den norske Statsforfatningsret. (3) + 138 s. Kristiania, Steenske Forlagsboghandel. Pr. 2,40.

3960. **Nielsen, Yngvar,** Carl Johan, som han virkelig var, og som han skildres af Hr. Professor J. E. Sars. Foredrag holdt i Christiania Arbeidersamfunds store Sal, efterat Hr. Sars havde afsluttet sine Forelæsninger ved Arbeiderakademiet over Carl Johans tid, 5 April 1897. 30 s. Christiania. Pr. 15 öre.

3961. **Sars, J. E.,** Kristian Frederik og Karl Johan. 1—2.
Samtiden 1897, s. 212—224, 289—302.

3962. **Armaillé,** la comtesse d', née Ségur. Une fiancée de Napoléon. Désirée Clary reine de Suède (1777—1860). (1) + 273 + (1) s. Paris, Perrin et C:ie.

3963. **Nielsen, Yngvar,** Bodösagen. Fremstillet paa Grundlag af officielle og private Brevskaber. 144 s. Christiania, Cammermeyer. Pr. 1,50.
Se nedan »Recensioner» 4166.

3964. Bref från excellensen grefve Georg Adlersparre till öfverste Karl af Forsell utgifna af *S. J. Kardell*. [1823—1832.] 107 s.
Urklipp ur Jämtlandsposten 1897.

3965. **Linck, Josef,** Konung Oscar II. Biografisk skildring. Med 150 illustrationer. (5) + 403 + 4 s. Sthlm, Adolf Bonnier. Pr. 6.

3966. **Rydfors, Aron,** Konung Oscar II och Sveriges folk. Till minne af den 18 september 1897. (2) + 300 + (1) s. + 25 pl. Sthlm, Fritze. Pr. 7,50.
Se nedan »Recensioner» 4167.

3967. **Gubernatis, Angelo de,** Il giubileo del re Oscar.
Nuova Antologia 1897. Vol. 71, s. 58—67.

3968. **Sutcliffe, Constance,** Scandinavia and her king.
The Fortnightly Review 1897. Vol. 62, s. 592—605.

Genealogi, Biografi och Heraldik.

3969. **Afzelius, Henrik,** Erik Benzelius d. ä. 1. (1632—1687). Akad. afh. (2) + 118 + IX s. Sthlm, Förf.

3970. **Arcadius, C. O.,** Bilder ur svenska folkundervisningens historia. H. 1. II + 88 s. + 3 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.
Innehåller biografier öfver Laurentius Paulinus Gothus, Johannes Rudbeckius, Johannes Gezelius, Peter Reinhold Svensson o. Torsten Rudenschöld.

3971. **Asker, G. F.,** Lefnadsminnen. II + 102 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 1,75.

3972. **Depping, Guillaume,** Sophie-Dorothée. Les lettres du marquis de Lassy. [Berör Königsmarckska familjens historia.]
Revue politique et littéraire. Revue bleue. 4:e Série. T. 8. s. 260—267.

3973. **Edholm, Edw.,** En svensk läkareslägt 1681—1849. [von Schulzenheim.]
Tidskrift i Militär Helsovård 1897, s. 185—200 + 4 portr.

3974. **Fehr, Isak,** En underbar man från vår storhetstid. [Olof Rudbeck.]
Ord och Bild 1897, s. 49—66.

3975. **Fries, Th. M.,** Bidrag till en lefnadsteckning öfver Carl von Linné. 6, s. 275—334. Pr. 75 öre.
Upsala Universitets Årsskrift 1897. Program.

3976. **Hagström, K. A.,** Strengnäs stifts herdaminne. H. 4—6, s. 273—497. D. 2, s. 1—80. Sthlm, A. Rietz. Tr. i Strengnäs. Pr. 1 kr. häftet.
Se nedan »Recensioner» 4169.

3977. **Hyltén-Cavallius, Gunnar,** Kongl. Kronobergs regementes officerskår 1623—1896. Biografiska anteckningar. (5) + 288 + (1) s. Sthlm, Hæggström. Pr. 5.
Se nedan »Recensioner» 4170.

3978. **Högström, Erik Olof Emanuel,** Hernösands stifts matrikel utgifven i december 1896. (6) + LXXI + 157 + (1) s. Hernösand. Pr. 5.

3979. **Isak, Aron,** Sjelfbiografi. Efter författarens handskrift utgifven af Israelitiska Litteratur-sällskapet [genom *Jos. Seligmann*]. (3) + IV + 121 s. + 1 portr. Sthlm.
Ej i bokhandeln.

3980. **Kinberg, August,** Gotländska slägter. Genealogiska och biografiska anteckningar. D. 2: H. 4, s. 303—324. 4:o. Visby, Sylve Norrby. Pr. 50 öre.

3981. **Lönborg, Sven Erik,** Adam af Bremen och hans skildring af Nordeuropas länder och folk. V + 181 + (1) s. Upsala, Förf.

3982. **Nordmann, P.,** Per Brahe och Arnold Messenius.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser. 10. 1895—96, s. 180—184.

3983. **Om** slägten Gylta.
Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift. H. 8—9 (1897), s. 94—95.

3984. **Rechenskap** Anno 1686—1700, på brudednar som äro vide i Stasskyrkian (S:t Nicolai kyrka i Stockholm). Fortsättning på andra delen.
Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift 1896. [Tr. 1897.] Bilaga.

3985. **Rosman, Holger,** Rasmus Ludvigsson som genealog. Akad. afh. XII + 155 s. + 5 bilagor. Upsala, Förf.

3986. **Rosman, Holger,** Genealogiska studier. 1. Om den s. k. Rödeätten under Medeltiden. 6. Om marsken Håkan Matsson d. ä. och Vinstorpa-ättens härstamning. En studie till belysning af äldre tiders genealogiska forskning.
Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 309—389.

3987. **Schück, Henrik,** En fantast på Karl XI:s tid. [Anders Pedersson Kempe.]
Ur gamla papper. Tredje Ser., s. 170—184.

3988. **Sjöström, Carl,** Skånska nationen före afdelningarnes tid. (1682—1832). Biografiska och genealogiska anteckningar jemte historik. VIII + 736 s. Lund, Förf. Pr. 15.
Ej i bokhandeln.

3989. **Trolle-Bonde, Carl,** Riksrådet grefve Gustaf Bonde. D. 2: Gustaf Bondes litterära verksamhet. 312 s. Lund, Gleerupska bokh. Pr. 5. Tr. i 150 exemplar.

3990. **Wirsén, Carl David af,** Minne af friherre Bernhard von Beskow. Afd. 1.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 11, s. 125—320.

3991. **Vistrand, P. G. o. Seth, Martin,** Smålands nation i Upsala. Biografiska och genealogiska anteckningar. D. 1: H. 3. 1789—1828 af *P. G. Vistrand*, s. 385—528. Upsala, Akademiska bokhandeln. Pr. 2.50.

3992. **Wrangel, F. U. o. Bergström, Otto,** Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857. H. 10—11, s. 721—911+7 s. H. 12—13: D. 2, s. 1—160. Sthlm, Norstedt. H. 10, 12, o. 13 Pr. 2,25. H. 11 Pr. 3,25.

3992 ½. **Öjer.** En adlig och en furstlig hofpredikant under 1600-talets senare hälft. Utdrag af hofpredikanten och kyrkoherden i Ludgu och Spelviks socknar i Södermanland Petrus Gustavi Öjers dagboksanteckningar från 1673—1691. Utgifna af *Karl af Schmidt*. 80 + (2) s. Sthlm, Norstedt.
Handlingar utgifna genom Svenska autografsällskapet. 2.

Numismatik.

3993. **Brause, August,** Feld-, Noth- und Belagerungsmünzen von Deutschland, Österreich-Ungarn, Siebenbürgen, Moldau, Dänemark, Schweden, Norwegen, Russland, Polen u. s. w. XI+118 s.+55 pl. Fol. Berlin, J. A. Stargardt.

3994. **Grimm, Ed.,** Münzen und Medaillen der Stadt Wismar. (1)+73 s. Berlin, A. Weyl.

3995. **Hildebrand, Hans,** De öster- och västerländska mynten i Sveriges jord. 18 s.
Historiska studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström.

Krigshistoria.

3996. **Betänkande,** Underdånigt, af kommitterade för utarbetande af förslag till bestämmelser rörande arméens fanor och standar afgifvet den 30 april 1897. 59 s. + 23 pl. Sthlm.

3997. **Björlin, Gustaf,** Svenska härens utveckling under Oscar II:s regering.
Ord och Bild 1897, s. 387—400.

3998. **Katalog** öfver flottans utställning jämte plankarta och ett bihang med uppgifter om Sveriges sjökrigsmateriel. 68 s. Sthlm. Pr. 75 öre.

3999. **Konow, Seth von,** Svenska flottans utveckling under Oscar II:s regering.
Ord och Bild 1897, s. 401—413.

4000. **Laucken, Ernst Ferdinand von der,** Några anteckningar med anledning af en skrift betitlad »Norges strategisk-politiske Stilling og Bergenshalvöens Forsvar».
Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1897, s. 609—637.

4001. **Mankell, Julius,** Öfversikt af svenska krigen och krigsinrättningarnes historia. D. 2: Nyare tiden 1526—1611. Bd. 2: Krigshistoria 1592—1611. III + 331 s. + 4 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,50.
Militärlitteratur-föreningens förlag. 61, 4.

4002. **Munthe, C. O.,** Efterretninger om vort forsvar 1645—57.
Norsk Militært Tidskrift 1897, s. 75—96.

4003. **Nick, Gustav,** Althessische Fahnen in Schweden. 4 s. + 1 pl.
Sonderabdruck aus den Quartalblättern des historischen Vereins für das Grossherzogtum Hessen. Neue Folge, Bd 2, N:o 5.

4004. **Tingsten, L. H.,** Hufvuddragen af den centrala förvaltningens vid svenska arméen historiska utveckling enligt uppdrag af statsrådet och chefen för kongl. landtförsvarsdepartementet utarbetad. 66 s. + 6 bilagor. Sthlm.

4005. **Wrangel, Herman,** Svenska flottans bok. H. 1—3. 144 s. + pl. Sthlm, Seligmann. Pr. 90 öre häftet.

Litteratur- och Konsthistoria.

4006. **Böttiger, John,** En tapets historia.
Samfundet för Nordiska museets främjande. 1895 och 1896. [Tr. 1897.] Meddelanden, s. 77—88 + 5 pl.

4007. **Böttiger, John,** Karl den niondes tapetväfveri och tapetsamling.
Samfundet för Nordiska museets främjande. 1895 och 1896. [Tr. 1897.] Meddelanden, s. 40—59.

4008. **Festskrift,** utgifven af Kongl. Akademien för de fria konsterna vid invigningen af dess nybyggnad den 31 Maj 1897. Under redaktion af *Ludvig Looström.* (2) + 133 s. + portr. + pl. St. 4:o. Sthlm. Pr. 20.
Innehåller bl. a. L. Looström, Akademiens äldre hem. — C. Grandström, Nybyggnaden. — G. Göthe, Johan Tobias Sergel i Rom. Några anteckningar till hans historia.

4009. **Flodmark, Johan,** Bollhusen och Lejonkulan i Stockholm. Teaterhistorisk lokalstudie. Med illustrationer. V + 71 s. + 3 pl. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 2,50.
Tr. i 200 exemplar.

4010. **Gödel, Vilhelm,** Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige. 1. (Till Antikvitetskollegiets inrättande.) Akad. afh. (2) + 311 + (1) s. Sthlm, Förf. Pr. 2.

4011. **Göthe, Georg,** Gustaf III porträtterad af Sergel.
Ord och Bild 1897, s. 433—441.

4012. **Ossbahr, C. A.,** Kongl. Lifrustkammaren och dermed förenade samlingar. (3) + 24 s. + 50 pl. i ljustryck utförda vid Generalstabens litografiska anstalt under ledning af *A. Lagrelius.* St. 4:o. Sthlm, Generalstabens litografiska anstalts förlag. Pr. bunden 50.

4013. **Schück, Henrik, Warburg, Karl,** Illustrerad svensk litteraturhistoria. 2: 9—17, s. 385—844 + XVI s. + pl. + portr. + faks. Sthlm, Geber. Pr. 1 kr. häftet.

4014. **Sorgspel,** J. G. Hallmans, »Erik och Valdemar». Af O. S.
Historisk Tidskrift 1897, s. 55—61.

4015. **Söderberg, E. N.,** Samuel Johan Hedborn, hans lif och diktning. Ett bidrag till nya skolans historia. Akad. afh. 117 s. + 2 portr. Upsala, Lundequistska bokh. Pr. 1,50.

4016. **Wrangel, Evert,** Sveriges litterära förbindelser med Holland särdeles under 1600-talet. IV + 214 s. 4:o. Lund. Gleerup. Pr. 5.
Lunds Universitets Årsskrift. 33 (1897).

4017. **Wrangel, Evert,** Om de främmande lärde vid drottning Christinas hof. Några anteckningar ur utländska arkiv.
Historisk Tidskrift 1897, s. 331—336.

4018. **Wrangel, Evert,** Tegelarkitekturen i Norra Europa och Uppsala domkyrka.
Antiqvarisk tidskrift för Sverige. 15: 1, s. 1—152 + (2) s. + 1 karta.

Statsrätt, Juridik och Nationalekonomi m. m.

4019. **Hagman, Konrad,** Om den svenska statsrevisionens sammansättning och verksamhetsformer under tiden 1809—1866. Akad. afh. (2) + 152 s. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 2,25.

4020. **Hildebrand, Karl,** Nationalekonomisk historieskrifning.
Historisk Tidskrift 1897, s. 171—208.

4021. **Kjellén, Rudolf,** Om den svenska grundlagens anda. Rättspsykologisk undersökning. 59 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 1,25.
Göteborgs Högskolas Årsskrift 1897. 5.

4022. **Kjellén, Rudolf,** Stat och samhälle i det gamla Vestergötland.
Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift. H. 8—9 (1897), s. 1—11.

4023. **Landtmanson, I. S.,** Träldomens sista skede i Sverige. Ett kapitel ur vår äldre rätts historia. 41 s. Upsala, Akademiska bokh. Pr. 75 öre.
Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. 5,6.

Bibliografi.

4024. **Bilbassoff, B. von,** Katarina II., Kaiserin von Russland im Urtheile der Weltliteratur. Autorisirte Uebersetzung aus dem Russischen. Mit einem Vorwort von *Theodor Schiemann.* Bd 1: Die Literatur bis zu Katharinas Tode (1744—1796). X + 706 s. Bd 2: Die Literatur nach Katharinas Tode (1797—1896). 739 s. Berlin, Johannes Räde.
Se nedan »Recensioner» 4176.

4025. **Gödel, Vilhelm,** Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter. 1.
Kongl. Bibliotekets Handlingar. 19 s. 1—64.

4026. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *E. Berner.* Jahrg. 18. 1895. XVIII + 206 + 431 + 328 + 286 s. Berlin. Gaertner.
Afdelningen för Sverige är skrifven af *Severin Bergh* och utgör s. 179—193 af tredje afdelningen. Afdelningen för Finland har till för-

fattare *M. G. Schybergson* o. *K. Grotenfelt* och utgör s. 194—200 af tredje afdelningen.

4027. **Kruse, John,** Notice & bibliographie des musées d'art de Suède. 11 s. Besançon.
Extrait du Bibliographe moderne 1897, N:o 1.

4028. **Setterwall, Kristian,** Svensk historisk bibliografi 1896. 26 s.
Bilaga till Historisk Tidskrift 1897. 50 separatexemplar.

4029. **Taube B.,** Bidrag till Riksarkivets äldre historia. A. Om öfverflyttningen till Riksarkivet af handlingar från furstendömets arkiv 1620. B. Om riksarkivets tillstånd efter slottsbranden den 7 maj 1697.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. 21, s. 411—444.

4030. **Westrin, Theodor,** Förteckning öfver i Riksarkivet förvarade urkunder rörande Sveriges konungahus. [1562—1872.]
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. 21, s. 445—474.

Topografi.

4031. **Andersson, Gunnar,** Stora Kopparbergs grufva.
Svenska Turistföreningens Årsskrift 1897, s. 1—38.

4032. **Berg, Vilhelm,** Skansen Kronan.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd 6, s. 227—250 + 3 kartor.

4033. **Böttiger, John,** Hedvig Eleonoras Drottningholm. Anteckningar till slottets äldre byggnadshistoria. Ny upplaga illustrerad af *Agi Lindegren.* (9) + 113 + (7) s. + 56 pl. + 1 plankarta. St. 4:o. Pr. 65. Sthlm. Tr. i 200 numrerade exemplar.

4034. **Ehrenheim, Erik von,** Grönsö under 1600-talet.
Upplands Fornminnesförenings tidskrift. Bd 3, s. 306—318.

4035. **Ekhoff, Emil,** Sigtuna ödekyrkor.
Svenska Fornminnesföreningens tidskrift. Bd 10, s.131—140.

4036. **Finspong** och dess utställning 1897. [Illustrerad katalog]. 111 s. Sthlm.
Innehåller en ganska vidlyftig historik, som går tillbaka ända till 1500-talet.

4037. **Fornhandlingar** rörande Jämtlands län. Utgifna af *P. Olsson.* [1290—1506].
Jämtlands läns Fornminnesförenings tidskrift. Bd 2. s. 116—128.

4038. **Handlingar,** Äldre, rörande Vestergötland. [1450—1618].
Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift. H. 8—9 (1897), s. 96—128.

4039. **Hildebrand, Hans, Liljekvist, Fredrik, Upmark, Gustaf** o. **Wrangel, F. U.,** Stockholm under medeltiden och vasatiden, kort framställning. Jemte förare genom »Gamla Stockholm». (1) + 102 s. + 1 karta. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 1,50.

4040. **Hildebrand, Karl,** Stockholms historia under medeltiden. Grundlinjer till föreläsningar. Sommarkurserna i Upsala 1897. 11 s. Upsala.

4041. **Horn, H.,** Kalmar slott och det moderna Kalmar. Några anteckningar. 36 s. + 4 autotypier. Kalmar, N. A. Dillbergs bokhandel. Pr. 50 öre.

4042. **Höjer, Nils,** Dalarne och Dalkarlarne. En historisk-geografisk undersökning.
Historisk Tidskrift 1897, s. 31—54.

4043. **Isberg, A. U.,** Bidrag till Malmö stads historia. 2, a. Stadens magistrat och byfogdar från äldsta tider till fredsslutet i Roskilde 1658. 239 s. Malmö, Förf. Pr. 3,25.

4044. **Janse, O.,** Om Läby kyrka och dess arkiv.
Upplands Fornminnesförenings tidskrift. Bd 3, s. 319—339.

4045. **Karlsson Karl Henrik,** Några bidrag till Sveriges uppodlingshistoria hemtade från ortnamnsforskningens område.
Svenska Fornminnesföreningens tidskrift. Bd 10, s. 38—54.

4046. **Kronan** och Lejonet. Af *Px.*
Tidskrift i Fortifikation 1897, s. 1—8.

4047. **Lewenhaupt, Eugène,** Uppsala och dess omgifningar 1660.
Upplands Fornminnesförenings tidskrift. Bd 3, s. 288—305.

4048. **Lindberg, Gustaf,** Karlskoga bergslag. Historia och beskrifningar. [Fortsatt af *Johan Johansson*]; s. 57—231 + 2 kartor. St. 4:o. Sthlm, Johan Johansson. Pris för båda häftena 5. (Se N:r 3446.)

4049. **Lindblad, Carl S.,** Lödöse stad samt Ale och Flundre härader. Historiska minnen och nuvarande förhållanden. (2) + 143 + (1) s. Göteborg, Pehrsson. Pr. 1,75.

4050. **Nerman, Gustaf,** Göta kanals historia från äldsta tider till våra dagar. En teknisk-ekonomisk skildring af nämnda företags uppkomst, utveckling och fullbordan under tre århundraden. Afd. 3: (1834—1895), 228 + (2) s. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 6.

4051. **Noraskogs arkiv.** Bergshistoriska samlingar och anteckningar. Utg. af *Johan Johansson.* H. 8, s. 225 + 495 + (3) s. + 1 faksimile. Sthlm, Förf. Pr. 4.
Ej i bokhandeln.

4052. **Olsson, Peter,** Om Jämtlands och Herjeådalens värdsliga styrelse och ämbetsmän i äldre tider.
Jämtlands läns Fornminnesförenings tidskrift. Bd. 2, s. 81—95.

4053. **Olsson, Peter,** Om bygdens utsträckning under skilda tider i Jämtland och Herjeådalen. 27 + (1) s + 5 kartor. Östersund, Förf.

4054. **Olsson, Peter,** Jämtlands och Herjeådalens prester före föreningen med Sverige 1645.
Jämtlands läns Fornminnesförenings tidskrift. Bd. 2, s. 95—109.

4055. **Rosenström, A. M.,** Historik öfver Sabbatsbergs fattighus 1752—1896, 93 s. + 1 karta. Sthlm, Förf. Pr. 1,50.
Ej i bokhandeln.

4056. **Schlegel, Bernhard,** Bergqvara gods och slott i Småland. 94 + (2) s. + 1 pl. Sthlm. Tr. i 300 exemplar.

4057. **Snöbohm, Alfred Theodor,** Gotlands land och folk. Hufvuddragen till en teckning af Gotland och dess öden från äldre till nuvarande tider. 2:a uppl. H. 1—2. 96 s. Visby, Sylve Norrby. Pr. 40 öre häftet.

4058. **Stockholm,** Sveriges hufvudstad skildrad med anledning af Allmänna konst- och industriutställningen 1897 enligt beslut af Stockholms Stadsfullmäktige. Utgifvare *E. W. Dahlgren.* D. 1. XX + 659 s. + illustr. + kartor. D. 2. XIV + 435 s. + illustr. + kartor. D. 3. XII + 391 + (1) s. + illustr. + kartor. Sthlm, Beckman. Pr. för alla tre delarna tillsammans 36. Inb. 48.
Afdelningen »Stockholms historia» är författad af *Karl Hildebrand.*

4059. **Ström, Sewerin Jacobsson,** Beskrifning om Wädtle härad med uptekning af de märkvärdigheter, som deruti sig tildragit hafva, både i det werldsliga regementet och kyrko wäsendet ifrån de äldsta tider tillbaka. Med mycken möda och brefvexling på åtskilliga orter författad. 94 + (1) s. Göteborg, Brusewitz. Pr. 2,75. Tr. i 250 numrerade exemplar.

4060. **Upmark, Gustaf,** Jäders kyrka.
»Till vår hembygd», s. 48—50.

4061. **Upmark, Gustaf,** Tidö, ett stormanshem på 1600-talet.
Meddelanden från svenska slöjdföreningen 1897, 1, s. 47—65.

4062. **Westerin, Gustaf,** Västerhaninge och Muskö socknar i Sotholms härad af Stockholms län. Försök till beskrifning i historiskt, topografiskt, arkeologiskt och statistiskt hänseende. (4) + 256 s. Strengnäs, Moselius. Pr. 3.
Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. Utgifna af Södermanlands Fornminnesförening. 9.

4063. **Winding, Elisæus,** Uddevalla kyrka 1779. Medd. af *Wilhelm Berg*.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd 6, s. 253—255.

4064. **Wrangel, F. U.,** Det forna Stockholm. 22 bilder från Sveriges Allmänna Konstförenings utställning 1897. 12 s. + 22 pl. St. 4:o. Sthlm, W. Silfversparre. Pr. 15. Tr. i 120 numrerade exemplar.

Kulturhistoria.

4065. **Hildebrand, Hans,** Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. D. 2: 5, s. 603—762. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50.

4066. **Kruse, John,** S:t Knutsgillet i Malmö från medeltiden till början af 1700-talet. Kulturhistorisk studie.
Meddelanden från svenska slöjdföreningen 1897. 1, s. 5—46.

4067. **Schück, Henrik,** En disputation på 1600-talet.
Ur gamla papper. Tredje Ser., s. 60—75.

4068. **Stille, Arthur,** Uggleherarne. Från Snapphanetiden.
Kulturhistoriska Meddelanden. 1897—98. Årg. 3, s. 17—30.

4069. **Sylwan, Otto,** En jubelfest i förra århundradet.
Ord och Bild 1897, s. 289—299.

4070. **Tegnér, Elof,** Lunds Universitet 1872—1897. IV + 346 + (4) s. + 1 portr. 4:o. Lund, Gleerup. Pr. 10.

4071. **Upsala Universitet** 1872—1897. Festskrift med anledning af konung Oscar II:s tjugofemårs regeringsjubileum den 18 september 1897. Enligt det större akademiska konsistoriets uppdrag utgifven af *Reinhold Geijer*. D. 1: Universitetet och dess fakulteter. (2) + IV + 280 s. + 1 portr. D. 2: Universitetets byggnader och institutioner. Vetenskapliga samfund och föreningar. Studentvärlden. 361 s. + 2 pl. D. 3: Universitetets styresmän, lärare och tjänstemän. Schematisk öfversikt samt bio-bibliografi. Af *Aksel Andersson*. 183 + (1) s. 4:o. Upsala, Akademiska bokhandeln. Pr. 20.

4072. **Wahlfisk, Joh.,** Julfirning och julseder i äldre tider.
»Till vår hembygd», s. 60—64.

4073. **Wrangel, F. U.,** Några drag från 1500-talet.
Nornan. Svensk kalender för 1898, s. 185—190.

Kyrkohistoria.

4074. **Bergqvist, O.,** Om missionen bland Kaitomlapparna under 1700-talet.
Kyrklig Tidskrift 1897, s. 513—536.

4075. **Bergroth, Elis,** Læstadianismen. 1. 24 s. Kuopio.

4076. **Jordebok,** Vadstena klosters, 1500 jemte tillägg ur klostrets äldre jordeböcker. Utgifven af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *Carl Silfverstolpe*. IV + 96 s. Sthlm, Norstedt.
Historiska Handlingar. D. 16: N:r 1.

4077. **Karlsson, Karl Henrik,** Die Berechnungsart der Minuta-Servitia.
Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung. Bd 18, s. 582—587.

4078. **Levin, Herman,** Den svenska kyrkans bekännelse i historisk belysning. 167 + (1) s. Sthlm, Hæggström. Pr. 2.

4079. **Lundqvist, Karl Viktor,** Bidrag till kännedomen om de svenska domkapitlen under medeltiden jämförda med motsvarande institutioner i utlandet. Akad. afh. XI + (1) + 255 s. Sthlm, Liljegrens bokhandel Pr. 2.

4080. **Lundström, Herman,** Bidrag till svenska kyrkans historia ur inrikes arkiv. 2—4.
Historisk Tidskrift 1897, s. 61—64, 259—264.

4081. **Laurentius Petri,** Oeconomia Christiana. För första gången utgifven, med inledning af *Herman Lundström*. XIII + 84 s. Upsala.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet. 11: 5.

4082. **Quensel, Oscar,** Några bilder från Vadstena klosterlif på 1400-talet.
Kyrklig Tidskrift 1897, s. 56—64, 193—199, 299—308.

4083. **Quensel, Oscar,** Ännu några ord om den första upplagan af Luthers kleiner Katechismus på svenska.
Kyrklig Tidskrift 1897, s. 411—415.

Finland och Östersjöprovinserna.

4084. **Aspelin, H. Em.,** Wasa stads historia. (Se N:o 2120, 2477 o. 2881.) Innehållsförteckning o. register. [D. 2: H. 3], s. 723—757. Nikolaistad, Förf. Gratis.

4085. **Bergengrün, Alexander,** Eine livländische Relation über die Ereignisse in Livland aus der Zeit von 1599—1602.
Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 17, s. 97—164.

4086. **Bladet,** Första, i det n. v. Helsingfors historia. Medd. af *P. Nordman*.

Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser. 10. 1895—96, s. 135—137.

4087. **Bref** från Messenius till Rothovius, dateradt den 30 september 1636. Medd. af *Rolf Lagerborg.*
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser. 10. 1895—96, s. 123—125.

4088. **Cygnæus, Gustaf,** Drag ur Finlands teaterhistoria under sextonhundratalet. Föredrag vid Svenska Literatursällskapets i Finland årsmöte den 5 februari 1896; senare något tillökt.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser. 10. 1895—96, s. 1—28.

4089. **Dahlbo, Johan,** Uppränning till matematikens historia i Finland från äldsta tider till stora ofreden. Akad. afh. (4) + 196 s. + 1 pl. Nikolaistad.

4090. **Diarium,** Grefve Axel Leijonhufvuds, öfver utgångna bref. [1588.] Medd. af *K. G. Leinberg.*
Historiallinen Arkisto 1897, s. 67—82.

4091. **Diederichs, H.,** Über drei zwischen der Stadt Reval und Herzog Gotthard Kettler 1563 gewechselte Schreiben.
Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1896, s. 3—4, 29—35.

4092. **Dillner, T. S.,** Studier rörande Finlands handel under tidrymden 1570—1622. 1: Utrikeshandelns beskattning 1570—1605. Akad. afh. XIV + (1) + 182 + (1) s. Helsingfors.

4093. **Estlander, C. G.,** Ur Wetterhoffska pappren.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser. 10. 1895—96, s. 91—106.

4094. **Ekenäs,** dess historiska minnen och omgifningar. Af *-el-el* och *C. R.* Med illustrationer och plankartor. 97 s. Ekenäs, Tidningen Vestra Nylands förlag. Pr. 1 m. 50 p:i.

4095. **Gernet, Axel von,** Die ehstländischen Agrarerverhältnisse in dänischer, deutscher und schwedischer Zeit. Vortrag. 29 s. Reval, F. Kluge.
Separat-Abdruck aus dem »Revaler Beobachter».

4096. **Heikel, Ivar A.,** Sede- och bildningsförhållanden i Finland under 17:de seklets senare hälft. 80 s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Folkskolans vänner. H. 38.
Se nedan »Recensioner» 4183.

4097. **Hultin, Tekla,** Historiska upplysningar om bergshandteringen i Finland under svenska tiden. 2. (IV) + 92 + (1) s. Helsingfors. Pr. 1,25.
Meddelanden från industristyrelsen i Finland. H. 26.

4098. **Læstadius, F.,** Beiträge zur Kunde der Organisation des Livländischen Gerichtswesens durch Johann Skytte. Autorisirte Uebersetzung aus dem Schwedischen von *P. Girgensohn.*
Baltische Monatsschrift 1897, s. 415—434.

4099. **Leinberg, K. G.,** Finske studerande vid utrikes universiteter före 1640.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser. 10. 1895—96, s. 29—90.

4100. **Leinberg, K. G.,** Till forne skolrektorn i Åbo, sedermera biskopen i Reval, Christian Agricolas och hans närmaste efterlefvandes minne.
Historiallinen Arkisto 1897, s. 29—58.

4101. **Leinberg, K. G.,** Ur Åbo slotts minnen.
Historiallinen Arkisto 1897, s. 59—66.

4102. **Löwis of Menar, Karl von,** Ausgrabung der Deutschordenskomturei Pernau.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1896. s. 141—149.

4103. **Neovius, Ad.,** Anteckningar rörande Borgå stads och sockens historia. 1. Borgå.

4104. **Om** tillståndet i östra Finlands några prestgäll närmast före och efter freden i Åbo. Medd. af *J. M. Salenius.*
Historiallinen Arkisto 1897, s. 173—184.

4105. **Poelchau, Arthur,** Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre 1896. (2) + 139 s. Riga, N. Kymmel.

4106. **Register,** Ett, om mångehånde, Som Erasmus, så wäll som Jacob Teijtus udj sine Registrationer öffuer hela Findland, förfatet haff:r Anno etc. 56. Från Svenska Riksarkivet. Kongelig Majestäts Arf och Eget i Finland 1537—1574. Medd. af *K. G. Leinberg.*
Historiallinen Arkisto 1897, s. 185—203.

4107. **Seraphim, Ernst,** Der Feldoberst Klaus Kursell und seine Zeit. Ein Bild Ehstlands in der ersten Zeit schwedischer Herrschaft. X + (2) + 168 + (5) s. Reval, F. Kluge.
Bibliothek livländischer Geschichte. Bd 1.

4108. **Siewert, Franz,** Die Lübecker Rigafahrer-Compagnie im 16 und 17 Jahrhundert. Inaug. Diss. Rostock. XI + 210 s. Berlin.

4109. **Stadius, Uno,** Mellersta Nylands folkhögskola samt historiska anteckningar om Esbo, Helsinge, Kyrkslätt och Sjundeå socknar. På uppdrag af folkhögskolans elevförbund samt till invigningen af skolans nya byggnad utgifvet. 78 + (1) s. Helsingfors. Pr. 1 m.

4110. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Om det religiösa och sedliga tillståndet i Estland 1561—1710.
Kyrklig Tidskrift 1897, s. 353—374.

4111. **Ziegler, J.,** Geschichte der Stadt Greifswald. XVI + 255 s. + 9 pl. + 1 karta. Greifswald, J. Abel.

Allmän och utländsk historia.

4112. **Bang, Gustav,** Europeisk kulturhistoria i korta drag. Öfvers. från manuskriptet af *C. A. Zachrisson.* D. 1. 332 + (2) s. + pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 3.50.
Se nedan »Recensioner» 4186.

4113. **Becker, C. F.,** Världshistoria. Omarbetad och till våra dagar fortsatt af professor *Wilhelm Müller.* Ny svensk illustrerad upplaga. Öfversättning och bearbetning af *O. W. Ålund.* H. 38—46, s. 545—737 + 7 s. + pl. [Sednare medeltiden]. Bd 5: Franska revolutionen och första kejsardömet. 1789—1815. 240 s. + pl. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. 50 öre häftet.

4114. **Historie,** Danmarks Riges, af *Joh. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise V. Mollerup, J. A. Fridericia, E. Holm, A. D. Jörgensen.* Hi-

storisk illustreret. D. 1: Steenstrup, Johannes, C. H. R., **Danmarks** Riges Historie, Oldtiden og den ældre Middelalder. H. 1—3. 72 s. — D. 4: Fridericia, J. A., Danmarks Riges Historie 1588—1699. H. 2—9, s. 25—216. — D. 5: Holm, E., Danmarks Riges Historie 1699—1814. H. 2—6, s. 25—144. — D. 6: Jörgensen, A. D., Danmarks Riges Historie 1814—1864. H. 6—10, s. 121—240. Köbenhavn, Det Nordiske Forlag. Pr. 60 öre häftet.

Se nedan »Recensioner» 4187.

4115. **Hjärne, Harald,** Polens undergång. Grundlinjer till föreläsningar. Sommarkurserna i Upsala 1897. 12 s. Upsala.

4116. **Lilsberg, H. C. Bering,** Franska revolutionen 1789—1799. Svensk bearbetning af *Ernst Wallis.* H. 1—12, s. 1—192 + pl. + portr. 4:o. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 60 öre häftet.

4117. **Rossander, Carl J.,** Ur Indiens historia. 276 s. + 1 karta. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 5.

4118. **Waliszewski, K,** Katarina II af Ryssland, en kejsarinnas roman. Efter Katarinas memoarer, hennes bref och outgifna aktstycken i statsarkiven. Från franska originalets 11:e upplaga af *Ernst Lundqvist.* 539 + (1) s. + 1 portr. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 5,50.

Bibliotek för historiska skildringar och memoarverk. 1.

Recensioner.

4119. **Wittman, Pius,** Kurzer Abriss der schwedischen Geschichte. (Se N:r 3462.)

Rec. i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1897, 98. Monatsblätter, s. 29—30 af *E. R. Daenell*; i Literarisches Centralblatt 1897, s. 392—393 af *K. L.*

4120. **Paulson, Johannes,** Om Jülicher-handskriften till Petrus de Dacia.

Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 80—84 af *H. S.*

4121. **Petrus de Dacia,** Uita Christinæ Stumbelensis. (Se N:r 3466.)

Rec. i Literarisches Centralblatt 1897, s. 914—917 af *H. H.*; i Kyrklig Tidskrift 1897, s. 175—176 af *O. Q. [Oscar Quensel]*; i Historisk Tidskrift 1897, s. 80—84 af *H. S.*

4122. **Daenell, Ernst Robert,** Die Kölner Konföderation vom Jahre 1367 und die schonischen Pfandschaften. (Se N:r 2596.)

Rec. i Revue Historique 1897. T. 65, s. 411—412 af *Georges Blondel.*

4123. **Moltesen, L. J.,** De avignonske pavers forhold til Danmark. (Se N:r 3468.)

Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 38—46 af *Karl Henrik Karlsson*; i Nordisk Tidskrift 1897, s. 167—171 af *Hans Olrik*; i Literarisches Centralblatt 1897, s. 966 af *K. L.*

4124. **Vaupell, O.,** Dronning Margrete; Foreningen af de trende Riger til en Statsenhed: Mindeskrift til Kalmarunionens 500 Aarsdag 20 Juli 1897. (Se N:r 3837).

Rec. i Historisk Tidsskrift, Syvende Række. Bd 1, s. 121.

4125. Hanserecesse. Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430. Bd. 8. (Se N:r 3839.)

Rec. i Göttingische gelehrte Anzeigen 1897, s. 791—796, af *F. Frensdorff.*

4126. **Christensen, William,** Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466. (Se N:r 3026).
Rec. i Historische Zeitschrift 1897. Bd 79, s. 513—514 af *E. Baasch.*

4127. Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch. Bd 10: 1444—49. (Se N:r 3471.)
Rec. i Baltische Monatsschrift 1897, s. 294—299 af *A. Bergengrün*; i Literarisches Centralblatt 1897, s. 7—8 af *K. — L.*

4128. **Sjögren, Otto,** Gustaf Vasa. Ett 400-årsminne. (Se N:r 3481.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 58—60 af *Ehd. [Emil Hildebrand.]*

4129. **Kölner Inventar.** Bd 1: 1531—1571. Bearbeitet von *Konstantin Höhlbaum* unter Mitwirkung von *Herman Keussen.* (Se N:r 3488.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1897. Bd. 79, s. 103—105 af *E. Baasch;* i Göttingische gelehrte Anzeigen 1897, s. 788—790 af *Ilgen.*

4130. **Ödberg, F.,** Om prinsessan Cecilia Wasa, markgrefvinna af Baden-Rodemachern. (Se N:r 3492.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 55—57 af *K. H—d. [Karl Hildebrand].*

4131. **Brandrud, A.,** Klosterlasse. (Se N:r 3040.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1897. Bd 79, s. 515—516 af *D. Sch. [Dietrich Schäfer.]*

4132. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Senare Afdeln. Bd 5—7. (Se N:r 2312 o. 3096.)
Rec. i Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung. Bd 18, s. 189—191 af *Dietrich Schäfer.*

4133. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Förra afdelningen: Bd 2 o. Senare afdelningen: Bd 8. (Se N:r 3498 o. 3855.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 75—80 af *A. Rfs. [Aron Rydfors]*; i Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins 1897, s. 570—571 af *K. Obser.*

4134. **Bär, Max,** Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges. (Se N:r 3511).
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1897, s. 857—860 af *W. von Sommerfeld.*

4135. **Klopp, Onno,** Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Bd 3. (Se N:r 3509.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 1—11 af *A. Rfs. [Aron Rydfors];* i Göttingische gelehrte Anzeigen 1897, s. 477—502 af *Karl Wittich.*

4136. **Struck, Walter,** Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf. (Se N:r 3105.)
Rec. i Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte und Altertumskunde. Neue Folge. Bd 10, s. 344—345 af *Stephan Stoy.*

4137. **Friis, H. E.,** Dronning Christina af Sverrig. 1626—1689. (Se N:r 3521.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1897, s. 1030—1032.

4138. **Philippson, Martin,** Der Grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Th. 1. (Se N:r 3523.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1897, s. 183—185 af Wilhelm Naudé; i Literarisches Centralblatt 1897, s. 772—773 af *K. — L.*

4139. Protokolle und Relationen des Brandenburgischen Geheimen Rathes aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Herausg. v. *Otto Meinardus.* Bd 1—4. (Se N:r 2324 o. 3528.)
Rec. i Göttingische gelehrte Anzeigen 1897, s. 767—788 af *Albert von Ruville.*

4140. Svenska riksrådets protokoll. 8. 1640, 41. H. 1. Utg. af *Severin Bergh*. (Se N:r 3525.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1897. Bd 2, s. 228—230 af *M. G. Schybergson.*

4141. **Schmidt, Rudolf,** Ein Kalvinist als kaiserlicher Feldmarschall im dreissigjährigen Kriege. (Se N:r 3116.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1897. Bd 80, s. 134—136 af ***Hermann** Diemar.*

4142. **Bretholz, Berthold,** Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden 1645. (Se N:r 3123.)
Rec. i Allgemeine Militär-Zeitung 1897, s. 38—39.

4143. **Pribram, Alfred Francis,** Franz Paul Freiherr von Lisola 1613—1674 und die Politik seiner Zeit. (Se N:r 2720).
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1897, s. 24—28 af *B. Erdmannsdörffer.*

4144. **Unger, W. v.,** Feldmarschall Derfflinger. (Se N:r 3874.)
Rec. i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1897, 98. Monatsblätter, s. 107—109 af *Paul Haake.*

4145. Lettres de Pierre de Groot, ambassadeur des Provinces-Unies, à Abraham de Wicquefort, resident des ducs de Brunswick (1668—1674). (Se N:r 3005.)
Rec. i The English Historical Review 1897, s. 174—176 af *George Edmundson.*

4146. **Wimarson, Nils,** Sveriges krig i Tyskland 1675—1679. 1. (Se N:r 3885.)
Rec. i Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1897, s. 601—603 af *N—n. [C. O. Nordensvan].*

4147. **Hirsch, Ferdinand,** Der Winterfeldzug in Preussen 1678—1679. (Se N:r 3886.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1897, s. 552—553 af *K. — L.*

4148. **Malmström, Oskar,** Nils Bielke såsom generalguvernör i Pommern 1687—1697. (Se N:r 3542.)
Rec. i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1897/98. Monatsblätter, s. 244—245 af *E. R. Daenell.*

4149. **Haake, Paul,** Brandenburgische Politik und Kriegführung in den Jahren 1688 und 1689. (Se N:r 3889.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 9, s. 633—634 af *Martin Spahn.*

4150. **Bain, Nisbet, R.,** Charles XII and the collapse of the swedish empire. (Se N:r 3143.)
Rec. i The English Historical Review 1897, s. 370—371 af *A. Hassall.*

4151. **Waliszewski, K.,** Pierre le Grand. (Se N:r 3895.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1897, s. 1777—1781 af *Schirren.*

4152. **Lagerberg, Swen,** Dagbok under vistelsen hos Tartar-Chan Dowlet-Gherey 1710—1711. (Se N:r 3553.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 21—25 af *Ehd. [Emil Hildebrand].*

4153. **Kuylenstierna, Oswald,** Peder Wessel Tordenskiolds trenne angrepp på Göteborg, Nya Elfsborg och Nya Varfvet åren 1717 och 1719. (Se N:r 3558.)
Rec. i Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1897, s. 170—171 af *N—n. [C. O. Nordensvan].*

4154. **Nordin, Hjalmar,** De ecklesiastiska deputationerna under Fredrik I:s regering. (Se N:r 3157.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 60—63 af *Herman Lundström.*

4155. **Malmström, Carl, Gustaf,** Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Andra upplagan, delvis omarbetad. D. 3. (Se N:r 3919.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 68—70 af *L. S.* [*Ludvig Starenow*]; i Finsk Tidskrift 1897. Bd 2, s. 223—224 af *M. G. Schybergson.*

4156. **Carl af Hessen,** Optegnelser 1744—1784. Overs. fra fransk af *C. J. Anker.* (Se N:r 2372.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 9, s. 638—639 af *Fritz Arnheim.*

4157. **Heidenstam, O. G. von,** Une soeur du grand Frédéric Louise Ulrique reine de Suède. (Se N:r 3923.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 86—92 af *Ehd.* [*Emil Hildebrand*]; i Stockholms Dagblad 1897, N:r 588 af *Th. Wn.* [*Theodor Westrin*].

4158. Politische Correspondenz Karl Friedrich von Baden. 1783—1806. Bd 4: 1801—1804. (Se N:r 3571.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 9, s. 639—641 af *Walther Schultze*; i Literarisches Centralblatt 1897, s. 123—124.

4159. **Kindberg, Axel,** Generalen frih. Armfelts operation mot Kongsvinger år 1808. (Se N:r 3809.)
Rec. i Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1897, s. 170 af *N—n* [*C. O. Nordensvan*].

4160. **Danielson, Joh. Richard,** Finska kriget och Finlands krigare 1808—1809. (Se N:r 3934.)
Rec. i Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1897, s. 604—607 af *N—n.* [*C. O. Nordensvan*].

4161. **Clausen, Julius,** Frederik Christian, Hertug af Augustenborg (1765—1814). En monografisk skildring. (Se N:r 3583.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 17—20 af *A. S.* [*A. Stille*].

4162. Aktstykker vedkommende Stormagternes Mission til Kjöbenhavn og Christiania i Aaret 1814. Udgivne ved *Yngvar Nielsen.* Förste Række: Danske og engelske Aktstykker. (Se N:r 3595.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1897. Bd 79, s. 519—520 af *D. Sch.* [*Dietrich Schäfer*].

4163. **Anker, C. J.,** Uddrag af diplomatiske Indberetningen om Unionens Forberedelse og Tilblivelse 1814. (Se N:r 2782).
Rec. i Historische Zeitschrift 1897. Bd 79, s. 520 af *D. Sch.* [*Dietrich Schäfer*].

4164. **Anker, C. J.,** Uddrag af diplomatiske Indberetninger om Unionens Forberedelse og Tilblivelse 1814. (Se N:r 3199).
Rec. i Historische Zeitschrift 1897. Bd 79, s. 520 af *D. Sch.* [*Dietrich Schäfer*].

4165. Hans Järtas och G. F. Wirséns brefväxling år 1814. Utg. af *O. Alin.* (Se N:r 3956.)
Rec. i Aftenposten 1897, N:r 941 af *Yngvar Nielsen.*

4166. **Nielsen, Yngvar,** Bodösagen. (Se N:r 3963.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1897. Bd 2, s. 232—233 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson*].

4167. **Rydfors, Aron,** Konung Oscar II och Sveriges folk; till minne af den 18 September 1897. (Se N:r 3966.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1897. Bd 2, s. 465—467 af *R. F. v. Willebrand.*

4168. **Hacklin, Anton,** Olavus Laurelius. Hans lif och verksamhet (1585—1670). 1—2. (Se N:r 3619.)
Rec. i Kyrklig Tidskrift 1897, s. 314—318 af *A. H. L.*

4169. **Hagström, K. A.,** Strengnäs stifts herdaminne. (Se N:r 3620 o. 3976.)
Rec. i Kyrklig Tidskrift 1897, s. 318—326 af *A. H. L.*

4170. **Hyltén-Cavallius, Gunnar,** Kongl. Kronobergs regementes officerskår 1623—1896. Biografiska anteckningar. (Se N:r 3977.)
Rec. i Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1897, s. 536—541 af *P. [T. J. Petrelli].*

4171. **Granberg, Olof,** Drottning Kristinas tafvelgalleri på Stockholms slott och i Rom, dess uppkomst och dess öden ända till våra dagar. (Se N:r 3644.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 11—17 af *John Kruse.*

4172. **Sylwan, Otto,** Svenska pressens historia till statshvälfningen 1772. (Se N:r 3656.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 29—32 af *R. Steffen.*

4173. **Arosenius, E.,** Om sättet för grundlagsändring under tiden 1809—1866. (Se N:r 3254.)
Rec. i Historisk tidskrift 1897, s. 84—86 af *K. H—d. [Karl Hildebrand].*

4174. **Hildebrand, Emil,** Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar. (Se N:r 3661.)
Rec. i Statsvetenskaplig Tidskrift 1897—98, s. 3—4 af *Carl Hallendorff.*

4175. **Sundin, E. R.,** Om svensk konungs rätt att upplösa riksdag. (Se N:r 3663.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 32—38 af *O. V. [Otto Varenius].*

4176. **Bilbassoff, B. von,** Katarina II., Kaiserin von Russland im Urtheile der Weltliteratur. 1—2. (Se N:r 4024.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1897, s. 982—984 af *A. Seraphim.*

4177. **Lundstedt, Bernhard,** Sveriges periodiska litteratur. D. 1—2. (Se N:r 3260 o. 3668.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 29—32 af *R. Steffen.*

4178. **Lindström, G.,** Anteckningar om Gotlands medeltid. 1—2. (Se N:r 1955 o. 3277.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1897. Bd 79, s. 512—513 af *D. Sch. [Dietrich Schäfer].*

4179. **Wolff, Emil,** Studier rörande Göteborgs äldsta författning. (Se N:r 2863.)
Rec. i Bulletin de la commission royale d'histoire de Belgique. 5 Série. 6: 5.

4180. **Levertin, Oscar,** Från Gustaf III:s dagar. (Se N:r 3690.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1897, s. 1775—1776 af *J. Paludan;* i Finsk Tidskrift 1897. Bd 1, s. 416—418 af *R. F. v. Willebrand.*

4181. **Aspelin, Eliel,** Elias Brenner, en forskare och konstnär från Karlarnes tid. (Se N:r 3640.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1897, s. 79—84 af *Georg Göthe;* i Finsk Tidskrift 1897. Bd 1, s. 218—224 af *J. J. Tikkanen.*

4182. **Hartman, Torsten,** Raseborgs slotts historia. (Se N:r 3704.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1897. Bd 1, s. 236—237 af *M. G. Schybergson.*

4183. **Heikel, Ivar A.,** Sede- och bildningsförhållanden i Finland under 17:de seklets senare hälft. (Se N:r 4096.)

Rec. i Finsk Tidskrift 1897. Bd 2, s. 148—149 af *M. G. S.* *[M. G. Schybergson.]*

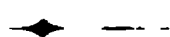
4184. **Mettig, Constantin,** Geschichte der Stadt Riga. (Se N:r 3818.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1897, s. 1382—1383 af *A. Bergengrün*; i Literarisches Centralblatt 1897, s. 1673—1674 af — *n* —.

4185. **Schybergson, M. G.,** Geschichte Finnlands. (Se N:r 3710.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1897. Bd 1, s. 143—151 af *Carl von Bonsdorff*; i The English Historical Review 1897, s. 807—808 af *W. R. Morfill.*

4186. **Bang, G.,** Europeisk kulturhistoria i korta drag. (Se N:r 4112.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1897, s. 611—614 af *Oscar Montelius.*

4187. **Historie,** Danmarks Riges, af Joh. Steenstrup, K. Erslev, A. Heise, V. Mollerup, J. A. Fridericia, E. Holm, A. D. Jörgensen. (Se N:r 3719 o. 4114.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1897, s. 352—355 af *Johan Ottosen.*

4188. **Stavenow, Ludvig,** Den stora engelska revolutionen i det sjuttonde århundradets midt. (Se N:r 3335.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1897, s. 63—67 af *Verner Söderberg*; i Kyrklig Tidskrift 1897, s. 427—428 af *J. A. E—d.*

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 28 februari 1898.

Sedan riksarkivarien Odhner öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande

Årsberättelse för 1897.

Historiska Föreningen har under år 1897 räknat omkring 900 årsafgiftbetalande medlemmar i Sverige och andra länder. Afgift som ständig ledamot har erlagts af herrar S. Ambrosiani, Uppsala; K. Bohman, Stockholm; A. V. Levgren, Göteborg samt K. Tillberg, Stockholm. Antalet personer, som erlagt sådan afgift, uppgick vid årets slut till 68; den af dessa afgifter bildade grundfonden till 5,100 kronor.

Styrelsen har haft samma sammansättning som under de närmast förgångna åren. Som ordförande har fungerat riksarkivarien C. T. Odhner, som sekreterare lektor E. Hildebrand, som skattmästare hofmarskalken C. Silfverstolpe.

Föreningen har under året utgifvit sjuttonde årgången af Historisk Tidskrift, hvilken liksom förut haft att glädja sig åt ett rätt stort antal bidrag af våra historiska författare. För den historiska bibliografien har tidskriften i biblioteksamanuensen K. Settervall haft samme intresserade redaktör som under flera föregående år.

* * *

Föreningens blygsamma ekonomiska villkor ha ej medgifvit någon vidsträcktare verksamhet och redogörelsen för densamma måste sålunda blifva kortfattad. Under sådana förhållanden kan det motiveras att låta årsberättelsen utsträcka sig till en redogörelse för hvad det förflutna året haft att bjuda på af betydelse för den svenska historiska vetenskapen.

År 1897 har varit mer än vanligt rikt på tilldragelser af intresse för densamma. Årets vackra och lyckade konst- och industriutställning är ett historiskt faktum, hvars fulla betydelse det tillhör eftervärlden att bedöma. För den, som sysslar med vårt lands äldre historia, har det varit glädjande att iakttaga ett så lofvande dokument i fråga om hvad vårt folk, sedan det ej längre har något att tillägga på bladen om dess krigiska bedrifter, kunnat uträtta på de fredliga eröfringarnas fält. Medvetandet af att tillhöra ett folk, som är mäktigt af ansträngningar och kan vinna segrar, äfven om de icke äro blodiga, ger en annan syn på de gångna tidernas utveckling, och vi behöfva ej längre skildra våra förfäders bedrifter under den nedslående känslan af att själfva ingenting kunna uträtta af bestående värde. Bland de publikationer, som utställningen, hvilken ju äfven hade ett särskildt hörn ägnadt åt historien, framkallade, må här endast erinras om det monumentala verket öfver Stockholm med dess skildring af stadens utveckling alltifrån grundläggningen.

På hösten kunde hela svenska folket samlas till en minnesfest af ovanlig art, hvars medelpunkt var den snillrike monark, som visat sig känna varmt för och förstå äfven den svenska historien och som haft den för en Sveriges konung sällsynta lyckan att kunna se tillbaka öfver ett fjärdedels århundrades fredsäll och i många afseenden lycklig regering. I de festskrifter, som tillägnades konung Oskar II, var äfven svensk historieskrifning representerad, så väl när det gällde konungens egen regering och personlighet, som teckningen af våra högskolors utveckling och behandlingen af problem ur vår äldre historia, bland annat i fråga om vår bildnings utveckling och förutsättningarna för vårt nuvarande politiska och kulturella lif.

En minnesfest af mera speciellt intresse för den historiskt intresserade världen inträffade längre fram på hösten, då flera af våra historiska forskare förenade sig om en festskrift till ära för Hist. Föreningens styrelseledamot och mångårige ordförande, f. d. riksarkivarien C. G. Malmström, på den dag, då han fyllde 75 år. Skriften, som innebar ett erkännande åt ett halft århundrades framgångsrik verksamhet i vår historiska vetenskaps tjänst, fortsatt 1897 med ett nytt band af Frihetstidens historia i dess andra upplaga, vittnade om, huru nästan alla tidehvarf af svensk historia nu äro föremål för en intresserad kritisk forskning.

Trehundraårsminnet af Karl XI:s död, som flerestädes i vårt land firades, framkallade äfven ett par historiska publikationer.

Af våra historiska forskare ha under 1897 tvenne bortgått med döden, nämligen den gamle intresserade och produktive krigshistorikern kapten Julius Mankell, hvars första arbeten utgåfvos på 1850-talet och sista utkommo någon tid efter hans död, samt arkivarien i riksarkivet E. W. Bergman, hvars studier ägnades dels åt kyrkohistorien dels åt hans egen hembygds historia uti Norrland.

Vid sidan af Hist. Tidskrift ha äfven andra periodiska publikationer beredt plats åt historiska undersökningar eller aktstycken.

Svenska Fornminnesföreningen, Svenska Litteratursällskapet och Autografsällskapet ha utgifvit sina årshäften; därjämte ha Upplands, Södermanlands, Västergötlands, Göteborgs och Bohusläns, Gestriklands och Jämtlands samt de skånska landskapens Fornminnesföreningar utgifvit häften med betydande bidrag till vår provinshistoria. K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia har fortsatt sina Historiska Handlingar.

Af de stora urkundspublikationerna har ännu ett band af Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefväxling utkommit: ett monumentalt verk, som är en prydnad för vår historiska litteratur och i europeisk betydelse torde kunna sättas vid sidan af Fredrik II:s politiska korrespondens. Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll har i den senare serien fortskridit in på 1746—47 års riksdag. Fornskriftsällskapet har bland annat fortsatt utgifningen af professor Söderwalls Ordbok öfver svenska medeltidsspråket.

Af öfriga företeelser på det historiska området må här erinras om de fortsatta arkivforskningarna i Rom, som med statsunderstöd bedrifvas af biblioteksamanuensen K. H. Karlsson, samt om det lifliga intresse för vårt svenska arkivväsendes bättre ordnande, som under förlidet år visade sig. 1897 års riksdag beviljade ett första anslag till ordnande af landsarkiv i Sverige, liksom anslag till kammararkivets ordnande. Det har visat sig, att ögonen omsider börjat öppnas för betydelsen af våra handskriftsamlingars rationella vård och tillgängliggörande för våra dagars alltmer omfattande och kritiskt skärpta historiska forskning. Det återstår ännu mycket att i detta afseende göra, särskildt i fråga om de äldre delarna af våra öfriga centrala ämbetsverks arkiv, hvilka nu delvis förvaras på vindar eller andra svårtillgängliga lokaler men förr eller senare borde komma under fackmässig vård.

Tillägga vi slutligen, att sex akademiska disputationer, af hvilka två föranledt kallelse till docentur, vittnat om de historiska studiernas bedrifvande vid våra universitet, samt att vid de i Uppsala hållna akademiska sommarkurserna historien varit mångsidigt representerad, torde i denna korta öfversikt de förnämsta företeelserna under år 1897, som för historisk forskning äro af betydelse, vara antydda. För detaljerna hänvisas till Tidskriftens notis- och recensionsafdelning.

* *
*

Om Historiska Föreningens ekonomiska ställning upplyser den af revisorerna afgifna berättelsen.

Därefter föredrogs följande

Revisionsberättelse.

Af Svenska Historiska Föreningen utsedda att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaperna för 1897, få undertecknade efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från 1896	Kr.	7,553: 85.
791 årsafgifter	»	3,955: —.
H. K. H. Kronprinsens afgift	»	50: —.
4 ständiga ledamotsafgifter	»	300: —.
8 postprenumeranter à 4 kr. 54 öre	»	36: 32.
Afgifter från Danmark	»	279: 65.
» » Norge	»	147: 90.
Redovisning från Samson & Wallin	»	72: —.
» » Fritze	»	261: 80.
Ränta	»	195: —.
Inkomster summa	kr.	12,851: 52.

Utgifter:

Å Redaktionskonto	kr.	2,300: —.
» Boktryckarekonto	»	2,561: 92.
» Distributionskonto	»	186: 97.
» Diversekonto	»	611: 30.
Utgifter summa	kr.	5,660: 19.
Saldo till 1898	»	7,191: 33.
Summa	kr.	12,851: 52.

Af behållningen äro insatta

i Stockholms Handelsbank:

Å depositionsräkning	kr.	4,200: —.
Å folioräkning	»	2,000: —.
Kontant i kassan	»	991: 33.
Summa	kr.	7,191: 33.

Ofvanstående räkenskaper för räkenskapsåret 1897, äfvensom säkerhetshandlingar, äro af undertecknade, utsedda revisorer, granskade och riktiga befunna, hvarför full decharge åt styrelsen tillstyrkes.

Stockholm den 26 Februari 1898.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

Med anledning af revisionsberättelsen beviljades styrelsen decharge för år 1897.

Sedan f. d. riksarkivarien Bowallius anmält sin önskan att icke omväljas till styrelseledamot, invaldes i styrelsen arkivarien d:r

Westrin samt omvaldes de nio återstående, nämligen herrar C. Annerstedt, G. Björlin, E. Hildebrand, C. G. Malmström, C. T. Odhner, C. Silfverstolpe, C. G. Styffe, C. F. Wærn och M. Weibull.

Till revisorer valdes hrr S. Bergh och B. Lundstedt samt till deras suppleanter hrr F. Wancke och C. Zachrisson.

Arkivarien Westrin höll ett föredrag om »G. H. Görtz och de jakobitiska stämplingarna i England 1717.»

Medföljer Hist. Tidskr. 1898.

Herr Redaktör.[1]

Nyligen återkommen från en utrikes resa, önskar jag få ställa till eder disposition det förord, jag skref till min bok *Une Sœur du Grand Frédéric, Louise-Ulrique reine de Suède*, men hvilket förord till följd af förläggarens anmärkningar blef uteslutet.[2] Ni ser häraf hvilken min afsikt ursprungligen varit, och beklagar jag, att jag icke bättre sörjt för att de här afsedda erkännanden kommit till allmänhetens kännedom, liksom jag beklagar det missförstånd, som uppstått med afseende på en viss begränsning af den frihet, som lemnades mig att begagna de excerpter från statsarkivet i Berlin jag erhållit, och detta desto mer, om härigenom något obehag kunnat beredas gifvaren.

Kanhända de mot mig riktade anmärkningarna härigenom förlora något af sin skärpa. Hvad för öfrigt kritiken angår, får den, som inlåter sig på offentligheten, vara beredd att möta densamma. Endast ett ber jag få framhålla, att mitt arbete icke framträdt med anspråk att vara en vetenskaplig forskning af handlingar. Jag har endast sökt att från skrifternas skilda områden sammanföra drag, hvilka skulle kunna lämna en så klar och tydlig bild som möjligt af personligheterna.

---

[1] Följande skrifvelse kom Red. för sent tillhanda för att medfölja första häftet. *Red.*

[2] Ur ett bref från förläggaren, dat. 3 mars 1898, som jag ställer till eder disposition, tillåter jag mig anföra följande: »Il est parfaitement exact que vous nous aviez remis d'abord pour votre volume un avant-propos que nous avons dû mettre ensuite de côté, lorsque M. Millet nous a apporté son Introduction, craignant que les lecteurs n'y vissent un double emploi, et d'autre part le nombre de feuilles prévues par notre traité était atteint avec le texte de M. Millet.»

Högaktningsfullt
O. G. von Heidenstam.

Avant-Propos.

A l'instar de toute sa famille, des frères et sœurs de ce roi de Prusse, écrivain et philosophe, qui a griffonné à lui tout seul de quoi remplir une centaine de volumes, la reine de Suède Louise-Ulrique écrivait beaucoup. Elle avait »la manie épistolaire» dont le Grand Frédéric faisait un mérite à la Margrave de Bayreuth tout en admettant qu'il en était atteint lui-même. Comme eux elle avait la plume facile, écrivait à tout propos et toujours en français, dans une langue claire et précise, quoique souvent heurtée, négligée, trahissant une rapidité de pensée que sa plume avait de la difficulté à suivre.

Elle a laissé une correspondance volumineuse, des Mémoires, un Journal: documents de première main pour la juger elle-même, sa vie et son œuvre.

De cette correspondance, que nous sommes loin de posséder toute entière, notons d'abord les lettres adressées à Frédéric II, conservées dans les archives particulières de la Maison de Prusse, qui ne vont que jusqu'à l'année 1747. Puis celles écrites au prince Guillaume de Prusse, ce frère préféré et si tendrement aimé, qui sont conservées à la Bibliothèque Royale de Stockholm. Celles-ci ne sont pas toutes inédites. De nombreux extraits en ont été publiés par le Dr Koser dans le recueil historique: *Forschungen zur Preussischen und Brandenburgischen Geschichte.*

D'autres correspondances, avec sa mère, ses sœurs, ses fils, avec des hommes politiques, tels que Tessin, avec des écrivains célèbres de l'époque, tels que Grimm, Marmontel, Maupertuis, Helvétius se trouvent aux archives de l'État, à la Bibliothèque Royale de Stockholm, à la Bibliothèque de l'Université d'Upsal.

Quant aux lettres écrites à la reine de Suède par ses frères, le roi et les princes de Prusse, elles n'existent qu'à partir de l'année 1756, sauf celles, lettres politiques expédiées en chancellerie, dont Frédéric II conservait la minute, qui se trouvent comprises dans sa correspondance politique en cours de publication.[1]

En effet, ainsi qu'elle le raconte elle-même, la reine dut, en 1756, brûler toute sa correspondance particulière pour la soustraire aux perquisitions du Parlement, à la suite du Coup d'État qu'elle avait tenté et qui avait si misérablement échoué.

---

[1] *Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen* dont il a paru jusqu'ici XXIII vol. allant jusqu'à l'année 1764, s'ajoutant aux XXX vol. de ses *Œuvres.*

A partir de cette date la correspondance semble à peu près complète. Elle se trouve en partie aux archives de l'État, en partie aux archives de la maison Fersen, où l'avait déposée le comte Piper, chambellan de la reine Louise-Ulrique, auquel elle confiait ses papiers le jour de sa mort pour les soustraire aux recherches de son fils, le roi Gustave III.

Le Baron R. M. Klinckowström, qui possède aujourd'hui les archives Fersen, a publié un grand nombre des lettres de Frédéric II et du prince Henri de Prusse en annexe à son livre: Mémoires du Feld-Maréchal F. A. Fersen.[1] Il a bien voulu me permettre de prendre connaissance de la partie inédite de ces lettres dans ses archives.

A côté de la correspondance de la reine elle-même, il faut placer les rapports, toujours aussi exacts que détaillés, qu'adressaient à Frédéric II les Ministres de Prusse à Stockholm. Ceux-ci étaient spécialement chargés par le roi de Prusse de le tenir au courant de tout ce qui concernait sa sœur de Suède. Louise-Ulrique leur confiait souvent ce qu'elle n'osait écrire, et Frédéric leur faisait insinuer des choses qu'il aimait mieux ne pas formuler dans ses lettres. Je dois ma connaissance de cette correspondance et les extraits que j'en donne à la complaisance de M. le Dr Arnheim, qui l'a compulsée toute entière aux archives de l'Etat à Berlin en vu de l'ouvrage historique qu'il prépare.

C'est à l'aide de ces divers documents, de ses propres écrits surtout, que j'ai essayé d'esquisser la figure de cette sœur du grand Frédéric qui le rappelle par tant de côtés, de raconter la vie de cette souveraine, au tempérament autocratique et orgueilleux en lutte avec une aristocratie puissante et une anarchie parlementaire produite par l'acharnement de l'esprit de partie au milieu d'institutions libérales jusqu'à l'excès.

---

[1] Fältmarskalken F. A. Fersens skrifter Stockholm.

O. G. von Heidenstam.

Författare, som önska få föredrag, uppsatser eller andra arbeten omnämnda i Hist. Tidskrift eller Hist. Bibliografi, böra insända dem till Redaktionen under adress Stockholm, Riksarkivet.

(P 2)

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

17 ÅRGÅNGEN 1897 HÄFTET 1.

STOCKHOLM 1897. KUNGL. BOKTRYCKERIET

Äldre årgångar (utom den första) kunna af Föreningens medlemmar erhållas hos Red. till ett pris af 2 kr. 50 öre; enstaka häften (utom af första årgången) till ett pris af 1 kr.; innehållsförteckning till årgångarne 1—10 till ett pris af 1 kr.

Årgångarne 2—16 kunna af ledamöter i Föreningen erhållas till ett pris af 30 kr.

Nyinträdande ständig medlem kan erhålla årgångarne 2—16 för 25 kr.

Öfverste Mikael Anckarsvärds Minnen från åren 1788—1790 (Skrifter utgifna af Sv. Hist. För. I.) kunna af Föreningens medlemmar hos Red. erhållas till ett pris af 1 kr. 50 öre (bokládspriset är 2 kr. 50 öre).

SP.

Till red. insända skrifter:

Nordisk Tidskrift 1897, 1.
Kyrklig Tidskrift 1897, 1, 2.
Finsk Tidskrift 1897, 1.
Baltische Studien, XLVI.
Rikskansleren A. Oxenstjernas Skrifter och Brefvexling. Förra afd. II. Senare afd. VIII. Sthlm. Norstedt 96.
S. ADLERSPARRE och S. LEIJONHUFVUD, Fredrika Bremer. Sthlm. Norstedt 96.
O. SJÖGREN, Gustaf Wasa. Sthlm. Frölcen 96.
Sven Lagerbergs Dagbok 1710—11. Göteborg 96
Petri de Dacia Vita Christinæ Stumbelensis. Ed. J. Paulson. Fasc. II. (Scr. lat. med. ævi svec. I). Göteb. 1896.
Efterladte Papirer fra den Rewentlovske familiekreds. III. Kbhvn. 1897.
Kancelliets Brevböger vedr. Danmarks indre forhold 1566—1570. Kbhvn 1896.
T. S. DILLNER, Studier rör. Finlands handel under tidrymden 1570—1622. I. Hfors 97.
STIEDA O. METTIG, Schraden der Gilden u. Aemter d. stadt Riga bis zum 1621. Riga 96.

Äldre årgångar (utom den första) kunna af Föreningens medlemmar erhållas hos Red. till ett pris af 2 kr. 50 öre; enstaka häften (utom af första årgången) till ett pris af 1 kr.; innehållsförteckning till årgångarne 1—10 till ett pris af 1 kr.

Årgångarne 2—16 kunna af ledamöter i Föreningen erhållas till ett pris af 30 kr.

Nyinträdande ständig medlem kan erhålla årgångarne 2—16 för 25 kr.

Öfverste Mikael Anckarsvärds Minnen från åren 1788—1790 (Skrifter utgifna af Sv. Hist. För. I.) kunna af Föreningens medlemmar hos Red. erhållas till ett pris af 1 kr. 50 öre (bokladspriset är 2 kr. 50 öre).

S\:\

Till red. insända skrifter:

Nordisk Tidskrift 1897, 2, 3.
Arkiv f. nord. filologi. XIII. N. F. IX, 3, 4.
Kyrklig Tidskrift 1897, 3–5.
Läsning för folket. 1897, 1, 2.
Vestergötlands Fornminnesfören. Tidskr. H. 8, 9. Sthlm, 97.
Finsk Tidskrift 1897, 2—5.
H. Hildebrand, Sveriges Medeltid II, 5. Sthlm, Norstedt, 97.
C. G. Malmström, Sveriges polit. historia från k. Karl XII:s död till statshvälfn. 1772. III. Sthlm, Norstedt, 97.
Svenska adelns ättartaflor, ifrån år 1857. H. XI. Sthlm, Norstedt, 97.
E. W. M. Schürer von Waldheim, Riddarholmskyrkan. Sthlm, Norstedt, 97.
C. J. Anker—F. U. Wrangel, Ur danska diplomaters meddelanden från Stockholm 1807—18. Sthlm, Norstedt, 97.
G. Hyltén-Cavallius, K. Kronobergs regementes officeskår 1623—1896. Sthlm, Hæggström, 97.
P. G. Vistrand och M. Seth, Smålands nation i Uppsala. I, 8. Ups. 97.
G. Nerman, Göta kanals historia. III. Sthlm, 97.
K. Waliszewski, Katarina II af Ryssland. Öfv. af Ernst Lundquist. H. 1—3. Sthlm, Bonnier, 97.
I vår tids lifsfrågor. Skrifter utg. af S. Alrutz. I. Ups., 97.
P. Olsson, Om bygdens utsträckning under skilda tider i Jämtland och Härjedalen. Ösund, 97.
Göteborgs Museum. En festskrift... d. 20 juni 1896. Gborg 1896.
Skrifter udg. af Bergens hist. forening. N:o 8. Bergen, 97.
Skrifter udg. af Videnskabsselskabet i Christiania. 1894. II. 1895. II. Knia, 1895, 96.
Danmarks Riges Historie. VI, 4—12. Kbhvn, Bojesen, 97.
Rolandskvædet. Metrisk oversat af O. P. Ritto. Kbhvn. Bojesen, 97.
A. Geffroy, L'Islande avant le christianisme. Paris, Leroux, 97.

INNEHÅLL.

Historisk Tidskrift utkommer i fyra häften om året, i Februari, Maj, September och November månader, med omkring 8 ark i hvarje häfte och utdelas kostnadsfritt till Föreningens medlemmar.

Ledamotsafgiften är 5 kr. om året eller en gång för alla 75 kr.

Nya medlemmar kunna anmäla sig hos Föreningens sekreterare, d:r E. Hildebrand, adr. *Riksarkivet*, *Stockholm*, till hvilken äfven alla meddelanden rörande Tidskriftens innehåll ställas.

För den historiska litteratur, som till Redaktionen insändes, skall redogörelse lemnas.

Boklådspriset i Sverige, Norge och Danmark är 2 kr. för häfte.

De exemplar af Tidskriften, som lemnas i bokhandeln, distribueras af C. E. Fritzes K. Hofbokhandel.

För medlemmar i den Svenska historiska föreningen är tillfälle beredt att inträda i de Danska och Norska historiska föreningarna mot en nedsatt afgift af 2 kr. i hvardera. Afgiften berättigar till erhållande af dessa föreningars årspublikationer. Öfverenskommelsen gäller för Norge från och med 1881; för Danmark åter, för dem som så önska, från och med andra halfåret 1878, då en »Ny Række» af Dansk Historisk Tidskrift börjar, så att för 5 kr. kunna de från hösten 1878 t. o. m. 1880 utgifna häftena erhållas. De, som vilja begagna sig af denna öfverenskommelse, torde anmäla sig hos sekreteraren i den Svenska historiska föreningen.

Författare, som önska få föredrag, uppsatser eller andra arbeten omnämnda i Hist. Tidskrift eller Hist. Bibliografi, böra insända dem till Redaktionen under adress Stockholm, Riksarkivet.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

17 ÅRGÅNGEN 1897 HÄFTET 3.

STOCKHOLM 1897. KUNGL. BOKTRYCKERIET

Med detta häfte följer: Genmäle af frih. G. Lagerbring mot hr A. Hammarskjöld.

Hr Hammarskjölds svar kommer att åtfölja nästa häfte

Äldre årgångar (utom den första) kunna af Föreningens medlemmar erhållas hos Red. till ett pris af 2 kr. 50 öre; enstaka häften (utom af första årgången) till ett pris af 1 kr.; innehållsförteckning till årgångarne 1—10 till ett pris af 1 kr.

Årgångarne 2—16 kunna af ledamöter i Föreningen erhållas till ett pris af 30 kr.

Nyinträdande ständig medlem kan erhålla årgångarne 2—16 för 25 kr.

Öfverste Mikael Anckarsvärds Minnen från åren 1788—1790 (Skrifter utgifna af Sv. Hist. För. I.) kunna af Föreningens medlemmar hos Red. erhållas till ett pris af 1 kr. 50 öre (bokladspriset är 2 kr. 50 öre).

SPI

Till red. insända skrifter:

Arkiv f. nord. filologi. XIV. N. F. X, 1.
Nordisk Tidskrift 1897, 4, 5.
Läsning för folket. 1897, 3.
Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1897.
Kyrklig Tidskrift 1897, h. 6—9.
Finsk Tidskrift 1897, h. 6—9.
Neue Heidelberger Jahrbücher 1891, 1.
Upsala universitet 1872—97. Festskrift utg. af R. Geijer. Ups. 97.
E. TEGNÉR, Lunds universitet 1872—97. Lund. Gleerup, 97.
C. SJÖSTRÖM, Skånska nationen före afdelningarnes tid (1682—1832). Lund 97.
V. LUNDSTRÖM, Eranos. Ups. 96.
I vår tids lifsfrågor. 2:a häftet. Sthlm, 97.
Skrifter utg. af Sv. Literatursällsk. i Finland. XXI, XXXIV, XXXV. Hfors 1892—97.
Norske Regnskaber och Jordeböger fra d. 16 aarh. II, 3. Chra 96.
Norske Herredags-Domböger. V. Chra 97.
Danmarks Riges Historie. H. 13—20. Kbhvn, Bojesen, 97.
R. MEJBORG, Danske Bøndergaarde. I, 1. Kbhvn, Bojesen, 97.
H. DEGENKOLV, Bidr. t. oplysn. om flaaden i det 19. aarh. Kbhvn, 97.
E. R. DAENELL, Gesch. d. deutschen Hansa in der zweiten Hälfte des 14 Jahrh. Leipzig, Teubner, 97.
W. STIEDA u. C. METTIG, Schragen der Gilden u. Aemter d. Stadt Riga bis 1621. Riga 96.

INNEHÅLL.

Historisk Tidskrift utkommer i fyra häften om året, i Februari, Maj, September och November månader, med omkring 8 ark i hvarje häfte och utdelas kostnadsfritt till Föreningens medlemmar.

Ledamotsafgiften är 5 kr. om året eller en gång för alla 75 kr.

Nya medlemmar kunna anmäla sig hos Föreningens sekreterare, d:r E. Hildebrand, adr. *Riksarkivet, Stockholm*, till hvilken äfven alla meddelanden rörande Tidskriftens innehåll ställas.

För den historiska litteratur, som till Redaktionen insändes, skall redogörelse lemnas.

Boklådspriset i Sverige, Norge och Danmark är 2 kr. för häfte.

De exemplar af Tidskriften, som lemnas i bokhandeln, distribueras af C. E. Fritzes K. Hofbokhandel.

För medlemmar i den Svenska historiska föreningen är tillfälle beredt att inträda i de Danska och Norska historiska föreningarna mot en nedsatt afgift af 2 kr. i hvardera. Afgiften berättigar till erhållande af dessa föreningars årspublikationer. Öfverenskommelsen gäller för Norge från och med 1881; för Danmark åter, för dem som så önska, från och med andra halfåret 1878, då en »Ny Række» af Dansk Historisk Tidskrift börjar, så att för 5 kr. kunna de från hösten 1878 t. o. m. 1880 utgifna häftena erhållas. De, som vilja begagna sig af denna öfverenskommelse, torde anmäla sig hos sekreteraren i den Svenska historiska föreningen.

Författare, som önska få föredrag, uppsatser eller andra arbeten omnämnda i Hist. Tidskrift eller Hist. Bibliografi, böra insända dem till Redaktionen under adress Stockholm, Riksarkivet.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

17 ÅRGÅNGEN 1897 HÄFTET 4.

STOCKHOLM 1897. KUNGL. BOKTRYCKERIET

Herr Hammarskjölds svar på frih. G. Lagerbrings "Erinringar" kommer först att medfölja 1898 års årgång.

Äldre årgångar (utom den första) kunna af Föreningens medlemmar erhållas hos Red. till ett pris af 2 kr. 50 öre; enstaka häften (utom af första årgången) till ett pris af 1 kr.; innehållsförteckning till årgångarne 1—10 till ett pris af 1 kr.

Årgångarne 2—16 kunna af ledamöter i Föreningen erhållas till ett pris af 30 kr.

Nyinträdande ständig medlem kan erhålla årgångarne 2—16 för 25 kr.

Öfverste Mikael Anckarsvärds Minnen från åren 1788—1790 (Skrifter utgifna af Sv. Hist. För. I.) kunna af Föreningens medlemmar hos Red. erhållas till ett pris af 1 kr. 50 öre (boklådspriset är 2 kr. 50 öre).

Till red. insända skrifter:

Arkiv f. nord. filologi. XIV. N. F. X, 2.
Nordisk Tidskrift 1897, 6, 7.
Statsvetenskaplig Tidskrift 1897, 1.
Jämtlands Fornminnesförenings Tidskrift 1897, 1, 2.
Finsk Tidskrift 1897, 10, 11.
Kirkehist. Samlinger. V Rekke. V, 1.
Sv. ridderskaps och adels riksdagsprotokoll fr. och med 1719. XV. Sthlm, Norstedt, 97.
Hans Järtas och G. F. Wirséns brefväxling af 1814. Utg. af O. Alin. Sthlm, Norstedt, 97.
F. U. Wrangel och O. Bergström, Sv. adelns ättartaflor fr. år 1857. XII. Sthlm, Norstedt, 97.
F. Asker, Lefnadsminnen. Sthlm, Norstedt, 97.
N. Vimarson, Sveriges krig i Tyskland 1875—79. I. Ak. afh. Lund 97.
H. Levin, Den sv. kyrkans bekännelse i hist. belysning. Sthlm, Z. Hæggström, 97.
Anteckningar om Bondeläkten af C. Trolle-Bonde. Riksrådet grefve Gustaf Bonde. II. Lund, 97.
K. Waliszewsky, Katarina II af Ryssland. Öfvers. af E. Lundquist. H. 7—11. Sthlm, Bonnier, 97.
C. J. Rossander, Ur Indiens historia. Sthlm, Bonnier, 97.
Danmarks Riges Historie. H. 21—25. Kbhvn, Bojesen, 97.
J. L. Ussing, Pergamos, dens historie og monumenter. Kbhvn, Gad, 97.
Ch. V. Langlois o. Ch. Seignobos, Introduction aux Études historiques. Paris, Hachette, 98.
Acten und Urkunden der Universität Frankfurt a. O. Herausgegeb. von G. Kaufmann u. G. Bauch. H. 1. Breslau 97.

INNEHÅLL.

Historisk Tidskrift utkommer i fyra häften om året, i Februari, Maj, September och November månader, med omkring 8 ark i hvarje häfte och utdelas kostnadsfritt till Föreningens medlemmar.

Ledamotsafgiften är 5 kr. om året eller en gång för alla 75 kr.

Nya medlemmar kunna anmäla sig hos Föreningens sekreterare, d:r E. Hildebrand, adr. *Riksarkivet*, *Stockholm*, till hvilken äfven alla meddelanden rörande Tidskriftens innehåll ställas.

För den historiska litteratur, som till Redaktionen insändes, skall redogörelse lemnas.

Bokladspriset i Sverige, Norge och Danmark är 2 kr. för häfte.

De exemplar af Tidskriften, som lemnas i bokhandeln, distribueras af C. E. Fritzes K. Hofbokhandel.

För medlemmar i den Svenska historiska föreningen är tillfälle beredt att inträda i de Danska och Norska historiska föreningarna mot en nedsatt afgift af 2 kr. i hvardera. Afgiften berättigar till erhållande af dessa föreningars årspublikationer. Öfverenskommelsen gäller för Norge från och med 1881; för Danmark åter, för dem som så önska, från och med andra halfåret 1878, då en »Ny Række» af Dansk Historisk Tidskrift börjar, så att för 5 kr. kunna de från hösten 1878 t. o. m. 1880 utgifna häftena erhållas. De, som vilja begagna sig af denna öfverenskommelse, torde anmäla sig hos sekreteraren i den Svenska historiska föreningen.

Författare, som önska få föredrag, uppsatser eller andra arbeten omnämnda i Hist. Tidskrift eller Hist. Bibliografi, böra insända dem till Redaktionen under adress Stockholm, Riksarkivet.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

18 ÅRGÅNGEN 1898 HÄFTET 1

STOCKHOLM 1898. KUNGL. BOKTRYCKERIET

Äldre årgångar (utom den första) kunna af Föreningens medlemmar erhållas hos Red. till ett pris af 2 kr. 50 öre; enstaka häften (utom af första årgången) till ett pris af 1 kr.; innehållsförteckning till årgångarne 1—10 till ett pris af 1 kr.

Årgångarne 2—17 kunna af ledamöter i Föreningen erhållas till ett pris af 30 kr.

Nyinträdande ständig medlem kan erhålla årgångarne 2—17 för 25 kr.

Öfverste Mikael Anckarsvärds Minnen från åren 1788—1790 (Skrifter utgifna af Sv. Hist. För. I.) kunna af Föreningens medlemmar hos Red. erhållas till ett pris af 1 kr. 50 öre (boklådspriset är 2 kr. 50 öre).

Till red. insända skrifter:

Nordisk Tidskrift 1898, 1.
Statsvetenskaplig Tidskrift n:o 2, 1898.
Arkiv f. nord. filologi. XIV. N. F. X. H. 3.
Baltische Studien. Neue Folge. I.
F. U. WRANGEL och O. BERGSTRÖM, Sv. adelns ättartaflor fr. år 1857. XIII. Sthlm, Norstedt, 98.
G. BANG, Europeisk kulturhistoria i korta drag. I., II, 1. Sthlm, Norstedt, 97.
S. J. BOËTHIUS, Historisk läsebok. II. Medeltiden. Sthlm, Norstedt, 98.
Historiska studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström. Sthlm, Norstedt, 97.
E. WRANGEL, Sveriges litterära förbindelser med Holland. (Lunds univ. årsskrift). Lund, 97.
R. KJELLÉN, Om den svenska grundlagens anda. (Göteb. högskolas årsskr. III).
A. BJÖRKANDER, Till Visby stads äldsta historia. Ak. afh. Ups., 98.
H. HJÄRNE, Svensk-ryska förhandlingar 1564—72. (Hum. Vet.-samf. i Ups. skrifter V). Ups., 97.
I. S. LANDTMANSON, Träldomens sista skede i Sverige. (Hum. Vet.-samf. i Ups. skrifter V). Ups. 97.
L. J. VOGT, Dublin som norsk by. Chra, 96.
Danmarks Riges Historie. H. 26—29. Kbhvn, Bojesen 98.
L. BONNEVILLE DE MARSANGY, Le comte de Vergennes et son ambassade en Suède 1771—74. Paris, Plon, 98.

INNEHÅLL.

Historisk Tidskrift utkommer i fyra häften om året, i Februari, Maj, September och November månader, med omkring 8 ark i hvarje häfte och utdelas kostnadsfritt till Föreningens medlemmar.

Ledamotsafgiften är 5 kr. om året eller en gång för alla 75 kr.

Nya medlemmar kunna anmäla sig hos Föreningens sekreterare, d:r E. Hildebrand, adr. *Riksarkivet, Stockholm,* till hvilken äfven alla meddelanden rörande Tidskriftens innehåll ställas.

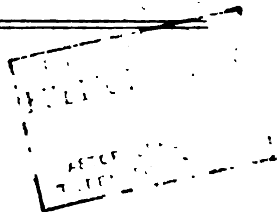
För den historiska litteratur, som till Redaktionen insändes, skall redogörelse lemnas.

Boklådspriset i Sverige, Norge och Danmark är 2 kr. för häfte.

De exemplar af Tidskriften, som lemnas i bokhandeln, distribueras af C. E. Fritzes K. Hofbokhandel.

För medlemmar i den Svenska historiska föreningen är tillfälle beredt att inträda i de Danska och Norska historiska föreningarna mot en nedsatt afgift af 2 kr. i hvardera. Afgiften berättigar till erhållande af dessa föreningars årspublikationer. Öfverenskommelsen gäller för Norge från och med 1881; för Danmark åter, för dem som så önska, från och med andra halfåret 1878, då en »Ny Række» af Dansk Historisk Tidskrift börjar, så att för 5 kr. kunna de från hösten 1878 t. o. m. 1880 utgifna häftena erhållas. De, som vilja begagna sig af denna öfverenskommelse, torde anmäla sig hos sekreteraren i den Svenska historiska föreningen.

Författare, som önska få föredrag, uppsatser eller andra arbeten omnämnda i Hist. Tidskrift eller Hist. Bibliografi, böra insända dem till Redaktionen under adress Stockholm, Riksarkivet.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

18 ÅRGÅNGEN 1898 HÄFTET 2

STOCKHOLM 1898. KUNGL. BOKTRYCKERIET

Med detta häfte följer en skrifvelse till Red. från Kammarherre O. G. v. Heidenstam.

Äldre årgångar (utom den första) kunna af Föreningens medlemmar erhållas hos Red. till ett pris af 2 kr. 50 öre; enstaka häften (utom af första årgången) till ett pris af 1 kr.; innehållsförteckning till årgångarne 1—10 till ett pris af 1 kr.

Årgångarne 2—17 kunna af ledamöter i Föreningen erhållas till ett pris af 30 kr.

Nyinträdande ständig medlem kan erhålla årgångarne 2—17 för 25 kr.

Öfverste Mikael Anckarsvärds Minnen från åren 1788—1790 (Skrifter utgifna af Sv. Hist. För. I.) kunna af Föreningens medlemmar hos Red. erhållas till ett pris af 1 kr. 50 öre (bokladspriset är 2 kr. 50 öre).

Till red. insända skrifter:

Arkiv f. nord. filologi. XIV. N. F. X. H. 4.
Nordisk Tidskrift 1898, 2—4.
Kyrklig tidskrift 1898, 1—4.
Finsk Tidskrift 1898, 1—5.
Dansk Hist. Tidsskrift. VII Række. 1, 2, 3. Kphm 97, 98.
Bergens Hist. Forenings skrifter, udg. af Bergens Hist. Forening. N:r IV.
H. Hildebrand, Sveriges Medeltid II, 6. Sthlm, Norstedt, 98.
F. U. Wrangel och O. Bergström, Sv. adelns ättartaflor fr. år 1857. XIV. Sthlm, Norstedt, 98.
Sveriges riddersk. och adels riksdagsprotokoll. XIV. Sthlm, Norstedt, 98.
G. Bang, Europeisk kulturhistoria i korta drag. H. 9—14. Sthlm, Norstedt, 98.
F. Drake, Stamtaflor öfver adl. ätterna Hand och Drake af Hagelsrum. Sthlm 98.
A. Hägerström, Om filosofiens betydelse för människan. (I vår tids lifsfrågor VI.) Ups., 98.
A. Björkander, Till Visby stads äldsta historia. Ak. afh. Ups., 98.
A. Mickiewicz, Herr Tadeusz. Öfversättn. af Alfred Jensen. Sthlm, Bonnier, 98.
Bidrag till Åbo stads hist. Första serien IX. Hfors, 98.
Förhandlingar och uppsatser (Skrifter utg. af Sv. Litteratursällsk. i Finland XXXVI). Hfors, 97.
Statholderskabets Extraktprotokoll af Supplicationer og Resolutioner 1642—52. Udg. fra det Norske rigsarkiv. 1:e Hefte. Chnia, 97.
Stavanger Domkapitels Protokol 1571—1630. Udg. fra Det norske hist. Kildeskriftsfond, red. A. Brandond. 1:e Hefte. Chnia, 97.
A. D. Jörgensen, Hist. Afhandlinger. 1, 2 H. Kphmn, Bojesen 98.
Repertorium Diplomaticum regni danici mediævalis. II, 2. Kphm, Gad 98.
Breve til og fra Krist. Göje og Birg. Bölle. Udg. ved G. Bang. H. 1. Kphm, 97.
Danmarks Riges Historie. H. 30—35. Kbhvn, Bojesen 98.

INNEHÅLL.

Historisk Tidskrift utkommer i fyra häften om året, i Februari, Maj, September och November månader, med omkring 8 ark i hvarje häfte och utdelas kostnadsfritt till Föreningens medlemmar.

Ledamotsafgiften är 5 kr. om året eller en gång för alla 75 kr.

Nya medlemmar kunna anmäla sig hos Föreningens sekreterare, d:r E. Hildebrand, adr. *Riksarkivet, Stockholm*, till hvilken äfven alla meddelanden rörande Tidskriftens innehåll ställas.

För den historiska litteratur, som till Redaktionen insändes, skall redogörelse lemnas.

Boklådspriset i Sverige, Norge och Danmark är 2 kr. för häfte.

De exemplar af Tidskriften, som lemnas i bokhandeln, distribueras af C. E. Fritzes K. Hofbokhandel.

För medlemmar i den Svenska historiska föreningen är tillfälle beredt att inträda i de Danska och Norska historiska föreningarna mot en nedsatt afgift af 2 kr. i hvardera. Afgiften berättigar till erhållande af dessa föreningars årspublikationer. Öfverenskommelsen gäller för Norge från och med 1881; för Danmark åter, för dem som så önska, från och med andra halfåret 1878, då en »Ny Række» af Dansk Historisk Tidskrift börjar, så att för 5 kr. kunna de från hösten 1878 t. o. m. 1880 utgifna häftena erhållas. De, som vilja begagna sig af denna öfverenskommelse, torde anmäla sig hos sekreteraren i den Svenska historiska föreningen.

Författare, som önska få föredrag, uppsatser eller andra arbeten omnämnda i Hist. Tidskrift eller Hist. Bibliografi, böra insända dem till Redaktionen under adress Stockholm, Riksarkivet.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

18 ÅRGÅNGEN 1898 HÄFTET 3

STOCKHOLM 1898. KUNGL. BOKTRYCKERIET

Äldre årgångar (utom den första) kunna af Föreningens medlemmar erhållas hos Red. till ett pris af 2 kr. 50 öre; enstaka häften (utom af första årgången) till ett pris af 1 kr.; innehållsförteckning till årgångarne 1—10 till ett pris af 1 kr.

Årgångarne 2—17 kunna af ledamöter i Föreningen erhållas till ett pris af 30 kr.

Nyinträdande ständig medlem kan erhålla årgångarne 2—17 för 25 kr.

Öfverste Mikael Anckarsvärds Minnen från åren 1788—1790 (Skrifter utgifna af Sv. Hist. För. I.) kunna af Föreningens medlemmar hos Red. erhållas till ett pris af 1 kr. 50 öre (bokládspriset är 2 kr. 50 öre).

——◆——

Till red. insända skrifter:

Arkiv f. nord. filologi. XV. N. F. XI. H. 1.
Nordisk Tidskrift 1898, 5.
Kyrklig tidskrift 1898, 5—9.
Jägaren, utg. af H. Samzelius. Årg. 3 och 4. Sthlm 97, 98.
Finsk Tidskrift 1898, 6—9.
Ordbok öfver Sv. språket. Utg. af Sv. Akademien. H. 9. Lund, Gleerup 98.
G. Bang, Europeisk kulturhistoria i korta drag. H. 15. Sthlm, Norstedt, 98.
F. U. Wrangel och O. Bergström, Sv. adelns ättartaflor fr. år 1857. XV. Sthlm, Norstedt, 98.
C. Trolle-Bonde, Anteckningar om Bondeslägten. Gustaf Bonde I. Lund 98.
H. Lundström, Undersökningar och Aktstycken. Ups. 98.
H. Lundström, Laurentius Paulinus Gothus III. Ups. 98.
C. Öhlander, Bidrag till kännedom om Ingermanlands hist. och förvaltn. I. Ak. afh. Ups. 98.
V. Lundström, C. Flaminius och Hannibal (Stud. t. andra pun. krigets hist. 1) Ups. 98.
J. L. Carlbom, Sveriges förh. till Österrike under Ferd. III:s sista regeringsår (lärov. pr.). Göteborg 98.
Föreningen Heimdals Folkskrifter. H. 52. 53, 56, 57. Sthlm, Beijer 98.
O. Kugelberg, Postmästare i Sverige och Finland från äldre till närv. tid. Sthlm 95—98.
Bidr. t. Finl. hist., utg. af Finl. statsarkiv genom R. Hausen. II, 2. Hfors 98.
Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finl. XXXVII. Hfors 98.
A. D. Jörgensen, Hist. Afhandlinger. 3—6 H. Kphmn, Bojesen 98.
Danmarks Riges Historie. H. 36—42. Kbhvn, Bojesen 98.
K. Erslev, Valdemarernes storhetstid. Kbhvn, Erslev 98.
Chr. Kier, Edictus Rothari. Århus o. Kphmn 98.

INNEHÅLL.

Historisk Tidskrift utkommer i fyra häften om året, i Februari, Maj, September och November månader, med omkring 8 ark i hvarje häfte och utdelas kostnadsfritt till Föreningens medlemmar.

Ledamotsafgiften är 5 kr. om året eller en gång för alla 75 kr.

Nya medlemmar kunna anmäla sig hos Föreningens sekreterare, d:r E. Hildebrand, adr. *Riksarkivet, Stockholm*, till hvilken äfven alla meddelanden rörande Tidskriftens innehåll ställas.

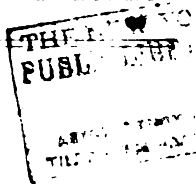
För den historiska litteratur, som till Redaktionen insändes. skall redogörelse lemnas.

Boklådspriset i Sverige, Norge och Danmark är 2 kr. för häfte.

De exemplar af Tidskriften, som lemnas i bokhandeln, distribueras af C. E. Fritzes K. Hofbokhandel.

För medlemmar i den Svenska historiska föreningen är tillfälle beredt att inträda i de Danska och Norska historiska föreningarna mot en nedsatt afgift af 2 kr. i hvardera. Afgiften berättigar till erhållande af dessa föreningars årspublikationer. Öfverenskommelsen gäller för Norge från och med 1881; för Danmark åter, för dem som så önska, från och med andra halfåret 1878, då en »Ny Række» af Dansk Historisk Tidskrift börjar, så att för 5 kr. kunna de från hösten 1878 t. o. m. 1880 utgifna häftena erhållas. De, som vilja begagna sig af denna öfverenskommelse, torde anmäla sig hos sekreteraren i den Svenska historiska föreningen.

Författare, som önska få föredrag, uppsatser eller andra arbeten omnämnda i Hist. Tidskrift eller Hist. Bibliografi, böra insända dem till Redaktionen under adress Stockholm, Riksarkivet.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

18 ÅRGÅNGEN 1898 HÄFTET 4

STOCKHOLM 1899. KUNGL. BOKTRYCKERIET

Äldre årgångar (utom den första) kunna af Föreningens medlemmar erhållas hos Red. till ett pris af 2 kr. 50 öre; enstaka häften (utom af första årgången) till ett pris af 1 kr.; innehållsförteckning till årgångarne 1—10 till ett pris af 1 kr.

Årgångarne 2—17 kunna af ledamöter i Föreningen erhållas till ett pris af 30 kr.

Nyinträdande ständig medlem kan erhålla årgångarne 2—17 för 25 kr.

Öfverste Mikael Anckarsvärds Minnen från åren 1788—1790 (Skrifter utgifna af Sv. Hist. För. I.) kunna af Föreningens medlemmar hos Red. erhållas till ett pris af 1 kr. 50 öre (boklådspriset är 2 kr. 50 öre).

Till red. insända skrifter:

Arkiv f. nord. filologi. N. F. XI. H. 2.
Nordisk Tidskrift 1898, 6, 7.
Kyrklig tidskrift 1898, 10—12.
Finsk Tidskrift 1898, 10—12.
F. U. WRANGEL och O. BERGSTRÖM, Sv. adelns ättartaflor fr. år 1857. H. XVI. Sthlm, Norstedt, 98.
Und. betänkande af kommitterade för utarbetande af förslag till bestämmelser rör. arméeps fanor och standar. Afg. 30/4 97. Sthlm 97.
G. GÖTHE, Joh. Tob. Sergel. Sthlm, Wahlström & Widstrand, 98.
P. G. WISTRAND och M. SETH, Smålands nation i Uppsala. 1, 4. Ups. 98.
O. MALMSTRÖM, Anteckningar rör. dr. Ulrika Eleonora d. ä. och Karl XI:s hof. Lund 98.
R. KJELLÉN, Studier i äldre Vestgötalagen (Tidsskr. for Retsvidenskab 98).
F. ÅKERBLOM, I Göteborg för 100 år sedan. Gborg, Bellander, 98.
Nya Testamentets böcker. Hist. öfversikt. Gborg, Richter, 98.
C. v. BONSDORFF, Åbo stads historia. II, 1. Hfors 98.
Bref från H. G. Porthan till samtida (Skr. utg. af Sv. Literatursällsk. i Finland. XXXVIII). Hfors 98.
C. F. BRICKA, Meddelelser om Rigsarkivet for 1895—97. Khvn.
Kancelliets Brevbøger vedr. Danmarks indre forhold. 1571—1575. Khvn 98.
Danmarks Riges Historie. H. 43—46. Khvn, Bojesen, 98.
A. D. JÖRGENSEN, Hist. Afhandlinger. H. 7. Khvn, Bojesen, 98.

INNEHÅLL.

Historisk Tidskrift utkommer i fyra häften om året, i Februari, Maj, September och November månader, med omkring 8 ark i hvarje häfte och utdelas kostnadsfritt till Föreningens medlemmar.

Ledamotsafgiften är 5 kr. om året eller en gång för alla 75 kr.

Nya medlemmar kunna anmäla sig hos Föreningens sekreterare, d:r E. Hildebrand, adr. *Riksarkivet*, *Stockholm*, till hvilken äfven alla meddelanden rörande Tidskriftens innehåll ställas.

För den historiska litteratur, som till Redaktionen insändes, skall redogörelse lemnas.

Bokládspriset i Sverige, Norge och Danmark är 2 kr. för häfte.

De exemplar af Tidskriften, som lemnas i bokhandeln, distribueras af C. E. Fritzes K. Hofbokhandel.

För medlemmar i den Svenska historiska föreningen är tillfälle beredt att inträda i de Danska och Norska historiska föreningarna mot en nedsatt afgift af 2 kr. i hvardera. Afgiften berättigar till erhållande af dessa föreningars årspublikationer. Öfverenskommelsen gäller för Norge från och med 1881; för Danmark åter, för dem som så önska, från och med andra halfåret 1878, då en »Ny Række» af Dansk Historisk Tidskrift börjar, så att för 5 kr. kunna de från hösten 1878 t. o. m. 1880 utgifna häftena erhållas. De, som vilja begagna sig af denna öfverenskommelse, torde anmäla sig hos sekreteraren i den Svenska historiska föreningen.